תלמוד בבלי · אחרונים

ילקוט הגרשוני על השס
חלק ג

רבי גרשון שטרן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ילקוט הגרשוני על השס חלק ג

רבי גרשון שטרן

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ילקוט-הגרשוני-על-השס-חלק-ג/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
ילקוט הגרשוני מעדני פסח 6
וזה דבר השמטה מקונטרס מעדני פסח 56
מסכת עבודה זרה 65
קונטרס מגדים חדשים 107
הקדמה לילקוט הגרשוני על מסכת אבות 127
מסכת אבות 132
קונטרס אחרון למסכת אבות 236
קנין תורה 241
קונטרס לקט שכחה על מסכת אבות 263
מסכת הוריות 281
מסכת זבחים 298
מסכת מנחות 318
מסכת חולין 340
מסכת בכורות 362
מסכת ערכין 374
מסכת תמורה 383
מסכת כריתות 387
מסכת מעילה 392
מסכת קנים 398
מסכת נגעים 399
מסכת נדה 401
מסכת ידים 413
מסכת עוקצין 414
וזה דבר השמטה 418
שאלות ותשובות 422
מפתח למצוא הענינים הכתובות, בחלק שאלות ותשובות 496
לקוטים שונים 499
נשתייר בקולמוסי מאמר אחד לסוף מסכת עוקצין 527

הקדמה

יתברך הבורא וישתבח היוצר כל בחכמה אשר היה בעזרי ועמד על ימיני לממכני, ואלמלא עזרני לא הייתי יכול לכתוב ספר זה ולגומרו כי בכל עת עסקי בו טרדות רבות סבוני גם סבבוני וראשי נמלא דאגות שונות. וכמה פעמים היו ידי מרתתין ועט סופר אשר בידי נעה ונדה כאשר ינוד הקנה בלב ים. אך בעזר הבורא ית"ש נתפזרו העבים ונפוצו כל עננ המניעות והעיכובים אשר עמדו על ימיני לשטני, וזכיתי לברך על המוגמר.

ה' אלקים קטונתי מכל החסדים אשר עשית את עבדך, כי בכחי החלוש ובידי יד כהה עברתי את נחל האגדה, הוא הנהר הגדול היוצא מעדן גן תלמוד בבלי, ומצאתי בעומק מימיו פנינים יקרים, כזוהר הרקיע מזהירים, משמחי לב ומאירי עין זקנים ובחורים. מה אשיב לך על כל תגמולך עליך?! אין כחי אלא בפה, להללך ולשבחך ולהודות לך בסוד ישרים ועדה ויהי רצון מלפניך כאלו הקרבתי תודה.

אדון כל! הקשיבה לקול רנתי, וקבל ברחמים וברצון את תפלתי, ואל תחרש אל דמעתי ותנתן לי נפשי בשאלתי, אל תשליכני לעת זקנתי, ואל תעזבני ככלות כחי גויתי, השיבני אליך ואשובה חדש ימי כקדם קדמתי בהיותי סגור במעי אמי וחדר הורתי, וגר אלקים דלוק על ראשי ומסוף העולם עד סופו צפיתי. אנא מחה כעב פשעי והעבר את אשמתי, וסלח נא עון חטאתי, אז איתם ומפשע רב נקיתי, ותהיה יציאתי כביאתי.

קולי אל אלקים ואצעקה גם בעד עמו וצאן מרעיתו, אנא ה' אלקי ישראל עד מתי מאנת לשמוע קול שריקות עדרים עדרי צאן קדשים שיות נפזרים, בין שבעים זאבים דובים ונמרים, ואליך אדון כל יצורים, שואגים הושענא מיד צוררים! -- אנא שלח העז את מקנך עם זו קנית ומכור הברזל ממצרים אותם פדית. ומגלות בכל מדי ויון אותם העלית, כאז כן עתה קבץ גלותם, וכנס נפוצותם. והביאם לציון עירך אשר שם צוית את הברכה, ושם יעבדוך ביראה ויתנו לך כתר מלוכה **ואחר** הדברים האלה על תלונות בני ישראל מבקרי מומין שבספרים וסופרים, השמחים עלי חסרון ישישו כי ימצאו מום בחיבורים או במחברים -- אענה ואשיב אמרים -- ידעתי גם ידעתי כי רבים מבני עמינו המלעיגים על ספרים חדשים, זה אל זה שואלים וזה אל זה ממללים:

מה ראה המחבר "ילקוט הגרשוני" על ככה, ומה הגיע אליו לעשות ספרים הרבה אין ק"ן? על כן יקבלו הרובים את תשובתם:

הנה מודעת זאת לכל באי שער התורה, שכל תלמיד חכם (יהיה מי שיהיה) הוא מצווה ללמוד וללמד לתלמידים, כמאמר חז"ל (רפ"ק דאבות) והעמידו תלמידים הרבה

וכדקיי"ל בשו"ע יו"ד סי' רמ"ה מ"ג יעו"ש. ואני בעוה"ר לא זכיתי ללמד לתלמידים כי אם לערך כ"ט שנים דהיינו משנת תרמ"ה לפ"ק שאז נתקבלתי ב"ה לרב אב"ד דפה, עד שנת תרע"ד שאז הביט ה' לארץ ותרע"ד, מפני המלחמה האיומה אשר פרצה בכל מדינות איירופא ותהי לחרדת אלקים, ואז נלקחו תלמידיי היקרים שיחיו לעבודת הצבא, ועי"כ בטלה ישיבתי, ומני אז והלאה לא היה אפשר לי להחזיר עטרה ליושנה וללמד תורה לתלמידים ועל כן ראיתי ונתון אל לבי ללמד לרבים בקסת הסופר אשר בידי, כי גם זה נחשב לתלמוד תורה דרבים, כמ"ש בסה"ק ובייחוד בס' בנין יהושע על אבות דרבי נתן פרק י"ב שמביא מאמר ר"ל בסנהדרין צ"ט ב' כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנא' ואת הנפש אשר עשו וגו'. וכתב ע"ז בזה"ל:

ומסתברא שע"י חבור ספר מלמד ג"כ לרבים והרמז זה ספר תולדות אדם (בראשית ה') עכ"ל עיי"ש -- ועל זה תמכתי יתדותי וחברתי בעזהי"ת חבורים רבים בהלכה ואגדה, להיות מלמד להועיל לבני גילי, ואף שהאנשים אנשי שם גדולי תורה אינם צריכים לדידי ולמטלעתי, קוה קויתי כי לאנשים כערכי, ובפרט לבחורי חמד בני ישיבה יהיה תועלת גדול ללמוד בחיבוריי, ולשאוב אל פיהם ממקור מים חיים אשר כריתי, ומבאר חפרוה שרים שרי התורה זי"ע, אשר ממנו הוצאתי להם מים, אין מים אלא תורה שלימה זכה ונקיה מכל מום.

ואולי גם אנשים גדולים בתורה מאורי בית ישראל יתעוררו על ידי לחדש חידושי תורה בכל הענינים המובאים בחיבוריי, ישוטטו רבים ותרבה הדעת, כמאמר חז"ל קנאת סופרים תרכה חכמה. וכל הדן אותי לכף זכות, כמדתו ימדוד לו ה' וידון גם אותו לכף זכות כדאיתא בשבת דף קכ"ז ע"ב עיי"ש. ובזה הנני חותם בתפלה לעני אל עשירו של עולם הקב"ה שיאריך ימי בטוב ושנותי בנעימים עד עמוד הכהן לאורים ולתומים, ויבנה בית עולמים, ושם על הרי בשמים, נעבוד את האלקים ביראה באמת ובתמים, וכל פיות יהיו פונים אל תל תלפיות, כימי עולם וכשנים קדמוניות, אכי"ר.

גרשון ה"ק שטערן בעהמח"ס "ילקוט הגרשוני" י"ב חלקים כדי שלא להוציא הנייר חלק אכתוב מה שאמרתי ב"ה בימים אלו בסוף מס' חגיגה, הדרן עלך חומר בקודש וסליקא לה מסכת חגיגה דהנה בסוף המס' מייתי הש"ס דת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם קו"ח מסלמנדרא וקשה למ"ל קו"ח על ת"ח מסלמנדרא תיפוק לי' מפושעי ישראל דמייתי הש"ס דאין אור של גיהנם שולטת כהם קו"ח ממזבח הזהב וכו' ואטו גריעי ת"ח מפושעי שראל וכבר הרגישו בזה התוס' בעירובין ריש דף י"ט עיי"ש, אמנם י"ל כיון דהקב"ה מדקדק עם הצדיקים אפי' כחוט השערה שנא' וסביביו נשערה מאד, ע"כ שפיר

הו"א דבת"ח אור של גיהנם שולטת, לכן אצטריך קו"ח מסלמנדרא דגם בת"ח אין אור של גיהנם שולטת, א"כ לק"מ ונוכל לסיים מס' חגיגה בלא קושיא וז"ש הדרן עלך חומר בקודש, דקודש חמיר, וא"כ הו"א דעל ת"ח לפי שהם קודש מחמיר הקב"ה ומדקדק יותר ממילא וסליקא לה מס' חגיגה בלא קושיא:

ילקוט הגרשוני מעדני פסח

פתח דברי יאיר בשמעתתא כדרכי בשני החלקים הראשונים.

(א)

וזה החלי בס"ד במס' פסחים דף מ"ד ע"ב ור"ע כדרב חייא ברי' דר"ה דאמר לא אסרה תורה אלא קדירה ב"י הלכך לאו נטל"פ הוא. וכתבו התוס' בד"ה ורבנן כו' ולר"מ דסובר נטל"פ אסור דגמר מגיעולי נכרים כו' מצי למילף נמי מגיעולי נכרים לטעם כעיקר כיון דלאו חידוש הוא. והקשה המהרש"א א"כ אמאי הוצרך הגמ' לומר דר"ע סובר לא אס"ת אלא קדירה ב"י, הול"ל בפשיטות טפי דר"ע ס"ל כר"מ דנטל"פ אסור וג"נ לאו חידוש הוא ושפיר יליף טע"כ מגיעולי נכרים. ובאחרונים ז"ל כתבו תירוצים שונים לקושי' המהרש"א הנ"ל ואענה גם אני את חלקי דהנה איתא בשבת דף ס"ד ע"ב עה"פ והדוה בנדתה, זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין. עד שבא ר' עקיבא ולימד א"כ אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה, אלא מה ת"ל והדוה בנדתה, בנדתה תהא עד שתבא במים. ועיין בתוס' יומא דף ע"ח ע"א ד"ה מכאן כו' שאלו מקמי רב יהודה גאון זצ"ל טבילת נדה מדאורייתא מנלן. והשיב קל וחומר ממגעה. ור"ת פירש דנפקא מדכתיב במי נדה ודרשינן בע"ז (ע"ה ע"ב) מים שהנדה טובלת בהן. ור"י פירש מדכתיב והדוה בנדתה ודרשינן בשבת (ס"ד ע"ב) בנדתה תהא עד שתבא במים ע"כ -- ומדקדק בס' אור חדש בפתיחה למס' קידושין, ר"ע דדריש לקרא דוהדוה בנדתה על טבילת נדה, הא כבר מוכח לה מקרא דמי נדה יתחטא דכתיב בגיעולי מדין כפי' ר"ת הנ"ל, ותירץ דר"ע סובר דאך במי נדה קאי על הזאה כפרש"י בחומש פ' מטות שחיטוי זה לטהרו מטומאת מת והצריכו הכתוב גיעול לטהרו מן האיסור וחיטוי לטהרו מן הטומאה יעו"ש (וכ"כ הרמב"ן שם וז"ל ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו, ר"ל טבילת כלים מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו, וכן אונקלוס מתרגם אותו בחטוי הזאה של אפר פרה עכ"ל). ועיין גם בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד סי' קצ"ד שכתב ג"כ דזקנים הראשנים ס"ל טבילת כלים דאורייתא וילפי טבילת נדה לבעלה מה"ת ממי נדה יתחטא כפי' ר"ת הנ"ל, ולדידהו י"ל קרא דזכרי' דמייתי הש"ס יומא ע"ח מקור נפתח לבית דוד

לחטאת ולנדה כפי' הרד"ק זבה, וס"ל זבה בעי מים חיים, אבל ר"ע כהלכתא זבה לא בעי מים חיים, ועכ"ח נדה דקרא דזכרי' יתפרש מי אדיותא, וה"נ אך במי נדה יתחטא בתורה ג"כ מי אדיותא, ואהזאת ז' וג' קאי ולא אטבילת כלים ולא טבילת נדה לבעלה כלל עכ"ד חת"ס ז"ל יעו"ש:

והנה הקשה הרשב"א בתשובה מנלי' לר"מ ללמוד מגיעולי נכרים דנטל"פ אסור דלמא להכי אצריך זן רחמנא הגעלה משום שמא יבשל בו הישראל דבר חריף וחורפא מחלי' לי' לשבח, ותירץ בתשו' חת"ס חיו"ד סי' ק"י לפמ"ש הר"ן בסוף ע"ז לדעת כמה פוסקים דס"ל דהקפידה תורה תעבירו באש ואח"כ במי נדה יתחטא אבל בהיפוך הוה ליה כטובל ושרץ בידו, וא"כ אי ס"ד נטל"פ מותר רק משום דברים חריפי' א"כ כיון דעכ"פ הבלוע כמות שהוא עתה שרי באכילה מה"ת לדברים שאינם חריפים אין כאן טובל ושרץ בידו ואפילו טבילה קודם הגעלה נמי תשתרי, אלא עכ"ח הבלוע אסורה כמות שהיא כשרץ ממש ומיושב קושי' הרשב"א ע"כ דפח"ח. -- ומעתה התינח למ"ד טבילת כלים דאורייי' והקפידה תורה על הגעלה תחלה ואח"כ טבילה דאל"כ הוי טובל ושרץ בידו, איכא למימר כתירוץ החת"ס ז"ל, אבל ר' עקיבא דעכ"ח סובר טבילת כלים רק דרבנן וקרא רק אסמכתא בעלמא, ליכא למימר כתירוץ הנ"ל דהא קרא לא איירי בטבילת כלים כלל ומי נדה יתחטא קאי רק אהזאת ג' וז' כנ"ל וא"כ אי אפשר ללמוד מגיעולי מדין דנטל"פ אסור, דהא י"ל דצוה להגעיל משום שמא יבשלו בו דברים חריפים כקושי' רשב"א הנ"ל לאמת, א"כ מיושב שפיר קושי' המהרש"א ולא מצי הש"ס לומר דר"ע ס"ל כר"מ דנטל"פ אסור, ומוכרח רק לומר דר"ע ס"ל לא אסרה תורה אלא קדירה ב"י, כלומר משום שמא יבשלו בו אח"כ דברים חריפים דעי"כ תמיד יש להקדירה דין בת יומא, וא"ש ודו"ק:

(והנה בילקה"ג ח"ר על סדר א"ב אות חיישינן למיעוטא הב' כתבתי ליישב קושי' המהרש"א הנ"ל באופן נאה מאוד, עפ"י הקדמה מראש יוסף חולין סוגי' דרוב וכ"כ עוד שאר אחרונים ז"ל דריע חייש למיעוטא מה"ת מדאמר אלו הי' בסנהדרין לא הי' נהרג אדם מעולם ע"ש, אך כעת מצאתי בס' לב ארי' על חולין דף י"ז ע"א שכתב דגם ר"ע לא חייש למיעוט רק מדרבנן והא דאמר דלא הי' נהרג אדם מעולם היינו משום דס"ל דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה כמ"ש התוס' בכמה דוכתי ע"ש, ולכך חוזרני בי ממ"ש שם:)

(ב)

על קושית העולם (מובא, בס' מעין חכמה לתרי"ג מצות דפוס לבוב דף נ"ב) דרב אשי סותר עצמו, דבזבחים דף צ"ז אמר דיקדש הו"ל עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ולכך

אין ע' דאכילת קדשים דוחה ל"ת דקדשים פסולים, ובפסחים דף מ"ה מתרץ אליבא דר"ע ע דנזיר וחטאת הוי שני כתובים הבכ"א, וקשה הלא אצטריך יקדש בחטאת כדי דלא נימא ע' דוחה ל"ת ועיין בילקה"ג לאו"ח רס"י י"ז שתירצתי עפ"י הקדמה מהרמב"ם דר"ע הי' תלמידו של ר' אליעזר ומסתמא כר"א רבי' ס"ל, וכעת ראיתי דגם רש"י במס' ר"ה דף י"ט ע"א כתב דר"ע הי' תלמידו ש ר"א עיי"ש, ועפי"ז תירצתי הקושי' הנ"ל בטוב טעם בעזהי"ת. ועתה נ"ל ליישב הקושיא, בהקדם מ"ש התוס' בזבחים דף ל"ג ע"ב דעשה שיש בה כרת חמיר ודוחה אף ל"ת ועשה, ונ"ל דזה תליא בפלוגתת הקדמונים אי עשה חמיר מל"ת או ל"ת חמירא מעשה ואעפ"כ ע' דוחה ל"ת, והנה הרמב"ן בפ' יתרו כתב בפסוק זכור את יום השבת לקדשו דמ"ע גדולה ממצות ל"ת כמו שהאהבה גדולה מיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה עכ"ל. והנה לפי סברא זו כל עשה חמור מל"ת ולכך אמרו ע' דוחה ל"ת. ובכל זאת קיי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, ולפי סברת התוס' בכ"מ גם הל"ת אינו נדחה כי העשה שעם הל"ת הוא מאלם את הלאו וע"כ אפי' הלאו אינו נדחה, ודלא כהריב"א דסובר דהא דאין עדל"ת ועשה היינו משום דאין עשה דוחה עשה אבל הל"ת נדחה, ואם עבר וקיים העשה אינו לוקה משום דהעשה דוחה לל"ת ולא נשאר אלא עשה ואין לוקין על העשה, וכבר כתבו האחרונים ז"ל דרב אשי סובר כהתוס' ולא כהריב"א, מדאמר בשבת כ"ה ובפסחים פ"ד דא"צ קרא מיוחד להורות דשריפת קדשים אינו דוחה יו"ט, משום דשבתון הוי עשה ואין ע' דוחה ל"ת ועשה, ואי כהריב"א אכתי צריך קרא מיוחד להורות דאם עבר ושרף קדשים ביו"ט לוקה, משא"כ לטעמא דרב אשי אינו לוקה משום דהל"ת נדחה ואין לוקין על עשה, אעכ"ח מוכח דרב אשי לא ס"ל כהריב"א אלא כדעת התוס' דהעשה מאלם לל"ת ואפי' הל"ת אינו נדתה ואנן השתא אליבא דרב אשי קיימינין ע"כ אין לנו אלא סברת התוס' ומעתה לפי סברת הרמב"ן ז"ל דכל עשה חמור מל"ת ואפ"ה אין עשה דוחה ל"ת ועשה, משום דע"י העשה נעשה הלאו אלים. א"כ הה"ד עשה שי"ב כרת אינה יכולה לדחות ל"ת ועשה משום אלמות הלאו, מה אמר מ"מ עשה שי"ב כרת חמיר מעשה גרידא זה אינו דהא מבואר ביבמות דף ז' ע"א דאם ל"ת חמור מעשה ואפ"ה עשה דוחה ל"ת אז אפי' ל"ת שי"ב כרת נדחה מפני העשה דמה לי חומרא זוטא ומה לי חומרא רבה עיי"ש, א"כ הה"ד לפי סברת הרמב"ן דעשה דוחה ל"ת משום דעשה חמור מל"ת ואפ"ה אין עשה דוחה ל"ת ועשה הה"ד דגם עשה שי"ב כרת אינו יכול לדחות ל"ת ועשה דמה לי חומרא זוטא ומה לי חומרא רבה וזה ברור. אמנם למ"ד דל"ת חמור מעשה ואפ"ה עדל"ת מכח גזיה"כ,

אז שפיר נוכל לומר כדעת התוס' בזבחים ל"ג הנ"ל דעשה שי"ב כרת דחמור דוחה אפי' ל"ת ועשה דדוקא עשה גרידא דקילא ומצד הסברא לא הי' דוחה ל"ת רק מגזיה"כ ע"כ אין בכחה לדחות ל"ת ועשה, משא"כ עשה שי"ב כרת דחמירא ומצד הסברא דוחה ל"ת, ע"כ אפי' ל"ת דנעשה אלים ע"י העשה ג"כ יכולה לדחות:

והנה יש להוכיח דהתנא רע"ק סובר כהרמב"ן הנ"ל דעשה חמור מל"ת, וממילא דסובר דגם עשה שי"ב כרת אינו דוחה ל"ת ועשה כמו שביארנו בס"ד, דהנה בריש פסחים הוכיח רע"ק דתשביתו הוא מעיו"ט משום דביו"ט אסור דאב"ח אלא שריפה ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה. והקשה הגאון ר' מאיר צבי אבדק"ק סאמבור זצ"ל ומובא בתשו' בית יצחק יו"ד סי' מ"ה לפימ"ש התוס' בפסחים דף ה' ד"ה דהא, דכיון דאיתקיש השבתת שאור לאכילת חמץ א"כ יהא חייב על השבתת שאור כרת, ותירץ בצל"ח דמתי יהי' חייב אם בערב הפסח דהוא שעת השבתה אז גם על אכילה אינו חייב כרת, ואם נימא בפסח יהא חייב אין לומר כן דאיך יתכן דבשעת השבתה אינו חייב ולאחר מכאן יהא חייב והקשה הגאון הנ"ל דא"כ איך הוכיח ר"ע דתשביתו הוא מעיו"ט משום דביו"ט אסור לשרוף. הלא אם נימא דתשביתו הוא ביו"ט א"כ חייב כרת על השבתת שאור כקושיית התוס' דלא שייך תירוץ הצל"ח ויכול לשרוף החמץ ביו"ט משום דעשה דהשבתה דוחה ל"ת דיו"ט, ואין לומר דיו"ט הוי ל"ת ועשה דהרי כתבו התוס' זבחים ל"ג ע"ב דעשה שיש בה כרת דוחה לל"ת ועשה ע"כ הקושיא. וע"כ לתרץ הקושיא עכ"ח צ"ל כמ"ש דרע"ק סובר כהרמב"ן הנ"ל דכל עשה חמור מל"ת ולכך אמרינן עדל"ת, ואפ"ה קיי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, א"כ הה"ד עשה שי"ב כרת אע"ג דחמור מל"ת אינו דוחה ל"ת ועשה וכמש"ל:

הנה בזבחים צ"ז ב' אמר רבא דלכך אין עשה דאכילת קדשים דוחה הל"ת דאכילת קדשים פסולים משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ורב אשי אמר משום דיקדש הוי עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש, וצ"ב במאי קמפלגי, ומצאתי בזה בילקוט הרועים ח"ר דף מ"ו באות עדל"ת שמביא דהאחרונים כתבו דהא דעדל"ת דנחלקו הקדמונים אי הטעם משום דעשה חמור מל"ת או דגזיה"כ הוא כמ"ש ביבמות ז' תליא בפלוגתא דרבא ורב אשי, דרבא דסובר אין עדל"ת שבמקדש והיינו דהל"ת דבמקדש חמיר (עיין בהגהות רעק"א ז"ל לעירובין דף ק' בשם המהרי"ק שורש קל"ט בשם התוס' עיי"ש), לכך אין עדל"ת. ט שבמקדש, מוכח דבכל מקום עשה חמור מל"ת, משא"כ לרב אשי דס"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש ס"ל דכל ל"ת חמור מעשה ואפ"ה דוחה הה"ד ל"ת שבמקדש עיי"ש. ומעתה לר"ע דסובר כהרמב"ן הנ"ל דעשה חמור מל"ת כמו שהוכחנו

לעיל. גם רב אשי מודה לסברא דרבא דאין עדל"ת שבמקדש דהא אליבא דהרמב"ן הטעם דעשה דוחה:

ל"ת הוא משום דעשה חמור מל"ת, ממילא בל"ת שבמקדש א דהל"ת חמור מהעשה אין בכח העשה לדחות, וא"כ מיושב שפיר קושי' העולם הנ"ל דאליבא דר' עקיבא שפיר מתרץ רב אשי בפסחים דף מ"ה דחטאת ונזיר הוי שני כתובים הבכ"א, דאליבא דר"ע לא צריך יקדש בחטאת כדי דלא נימא עשה דוחה ל"ת, דהא בלא"ה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש וא"ש ודו"ק:

(ג)

ובאופן ב' י"ל עפ"י דאיתא בפסחים צ"ו ע"א ת"ר ככל חוקת הפסח יעשו אותו במצוה שבגופו הכתוב מדבר וכו' יכול אפילו מצוה:

שלא על גופו ת"ל ועצם לא ישברו בו שבירת העצם מיוחד מצוה שבגופו אף כל מצוה שבגופו, איסי בן יהודא:

אומר יעשו אותו במצוה שבגופו הכתוב מדבר. ופריך הגמ' איסי בן יהודא האי עצם מאי עביד ליה. ומשני דמיבעי ליה לאחד עצם שיש בו מוח וא' עצם שאין בו מוח ע"כ. וקשה מנלי' לת"ק דאב"י דאסור לשבור אף עצם שי"ב מוח, וכתבו קצת מפורשים דלת"ק דאב"י לא צריך קרא על זה כיון דבלא"ה אין עדל"ת כיון דל"ה בעידנא. אמנם בס' ילקוט הרועים ח"ר אות פסח מביא בשם ספר ברכת אברהם לפסחים דף צ"ו דהת"ק דאב"י פליג על אב"י בגוף האיסור דשבירת עצם שי"ב מוח, וס"ל דמותר לשבור עצם שי"ב מוח ואמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש ---ולפי"ז י"ל דגם רב אשי לא פליג על רבא שמוכיח מר"ש בן מנסיא דסובר דאסור לשבור עצם שי"ב מוח, וקשה נימא עדל"ת, ועכ"ח דאין עדל"ת שבמקדש, אלא דעדיין קשה לת"ק דאב"י דס"ל דמותר לשבור עצם שי"ב מוח מטעם עדל"ת, וא"כ סובר דעשה דוחה אף ל"ת שבמקדש, א"כ לדידיה אכתי תקשי על הברייתא דיקדש להיות כמוה וכו' ניתי עשה ולידחי את ל"ת, על כן כדי ליישב הברייתא אליבא:

דכל התנאים, אמר רב אשי יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, אבל לפי"מ דקיי"ל להלכה כר"ש בן מנסיא וכאיסי בן יהודא לגבי הת"ק דאב"י, וסבירא לן דאסור לשבור בפסח אף עצם שי"ב מוח. גם רב אשי מודה לרבא דאין עדל"ת שבמקדש, וע"כ אליבא דהלכתא שפיר אמר בפסחים מ"ה דחטאת ונזיר הוי שני כתובים הבכ"א, ולא צריך יקדש להורות דאין עדל"ת ועשה. דבלא"ה נמי אין עדל"ת שבמקדש וא"ש:

(ד)

ובאופן ג' י"ל עפ"י דאיתא בעירובין ק' ע"א בנתערב מתן ד' במתן א' ר' אליעזר אומר ינתנו במתן ד' (ופירש"י דאתי עשה דחטאת דכתיב ונתן על קרנות ודחי לבל תוסיף דבכור), ור' יהושיע אומר ינתנו במתנה א' והקשו התוס' לר' יהושיע (ע"ש במהרש"א) ליתי עשה ולידחי לאו דבל תוסיף, ותירצו דלא דמי כלל לכלאים בציצית דהכא ע"י פשיעה הוא בא והי' יכול להתקיים בלא דחיית הלאו עכ"ל -- והקשו האחרונים א"כ מאי פריך הגמ' בזבחים צ"ז ליתי עשה ולידחי ל"ת הא גם הכא העשה בא ע"י פשיעה שהניח ליגע ולבלוע בשר קודש כשר מבשר קודש פסול (ועיין בתשו' נוב"י מהד"ת חאהע"ז סי' קמ"א שהאריך בזה), ולפענ"ד בפשיטות לק"מ, דהרי ר' אליעזר סובר בעירובין הנ"ל דגם אם בא העשה ע"י פשיעה ג"כ דוחה ל"ת, וא"כ שפיר פריך הש"ס לר"א עכ"פ ניתי עשה ולידחי ל"ת והרי הברייתא דיקדש להיות כמוה נשנה בת"כ פ' צו, בלי שום מחלוקת, וא"כ לר' אליעזר נימא עשה דוחה ל"ת, וע"כ טרחו רבא ורב אשי ליישב הקושיא גם אליבא דר' אליעזר, אבל לפי"מ דקיי"ל להלכה בכל מקום כר' יהושיע לגבי ר' אליעזר, באמת לק"מ קושי' הש"ס בזבחים, ושפיר מתרץ רב אשי בפסחים דחטאת ונזיר הוי שני כתובים הבכ"א דלדידן לא שייך בזה עדל"ת:

ובמה שכתבתי לעיל באופן ב' בשם ספר ברכת אברהם דהת"ק דאיסי בן יהודא סובר דמותר לשבור בפסח עצם שי"ב מוח משום דעדל"ת, הנה לכאורה כמו זר נחשב לייחס לתנא אחד שיטה שלא מצינו להדיא לשום תנא שיסבור כן, אבל באמת דברי הברכת אברהם צדקו מאד יען כי התנא דתוספתא דפסחים פרק ששי ג"כ סובר כן וז"ל שם:

השובר את העצמות לאכול כזית מוח מן המוח שבראש ובקולית אינו עובר בל"ת עכ"ל, ועכ"ח הטעם משום דאמרינן עדל"ת, א"כ ודאי לא רחוקה היא לומר דגם הת"ק דאב"י סובר כן (ואפשר דהת"ק דאב"י הוא בעצמו התנא דתוספתא הנ"ל) – ועיין בס' מתא דירושלים על הירושלמי פ"ז דפסחים הלכה י' שתמה על התוספתא הנ"ל דהא בבבלי פסחים פ"ה ע"א מבואר בהדיא דעצם לא ישברו בו דפסח שני אתיא לעצם שי"ב מוח ומאי טעמא דהאי תנא דתוספתא דפליג דא"כ ועצם לא ישברו בו מיותר ותירץ בדרך הפלפול דלהתנא דתוספתא אתיא ועצם לא נשברו בו בפ"ש להורות דאיכא לאו בשבירה, לאפוקי דלא יימא כקושי' הגאון ר' אברהם ברודא זצ"ל, דילמא כוונת הכתוב דא"צ לשבור, דהו"א דצריך לשבור ולבדוק שמא ניקב קרום של מוח, קמ"ל דלא משום דאזלינן בתר רובא, כמ"ש בשעה"מ סוף ה' קרבן פסח בשם ס' צאן קדשים יעו"ש. ולפענ"ד אין צורך בפלפולים, כי פשוט דהתנא דתוספתא הנ"ל סובר כהת"ק דאב"י

בפסחים צ"ה אי דאמר יכול אפילו מצוה שלא על גופו ת"ל ועצם לא ישברו בו מה שבירת העצם מיוחד מצוה שבגופו אף כל מצוה שבגופו. א"כ ועצם לא ישברו בו בפסח שני להכי אצטריך ואינו מיותר כלל, ותמה אני על בעל מתא דירושלים ז"ל שנעלם ממנו סוגיא דפסחים צ"ה הנ"ל ונחית לפלפול שלא לצורך כלל. -- ועכ"פ מש"ל דרב אשי בזבחים צ"ז רצה ליישב הברייתא דיקדש אליבא דכל התנאים א"ש אפילו אם לא נימא כהספר ברכת אברהם דהת"ק דאב"י סובר דמותר לשבור עצם שי"ב מוח דהרי מ"מ איכא האי תנא דתוספתא הנ"ל דסובר דעשה דאכילת הפסח דוחה ל"ת דשבירת העצם אף שהוא ל"ת שבמקדש, ואליבי' לא א"ש תירוצא דרבא, אבל להלכתא דקיי"ל דאסור לשבור עצם שי"ב מוח גם רב אשי מודה דאין עדל"ת שבמקדש וא"ש קושיית העולם:

(ה)

ובאופן ד' י"ל דרך חידוד דהנה בקידושין ל"ג ב' חשיב ה' מצות שהם מ"ע שהז"ג ונשים פטורות, סוכה ולולב שופר וציצית ותפילין, וכ' התוס' דציצית היינו אליבא דר' שמעון במנחות מ"ג א' דס"ל לילה לאו זמן ציצית הוא ופוטר נשים וכן הלכה וכו' ע"ש. -- ובילקוט שמעוני סוף ספר בראשית נדפס מזית רענן לרבינו המגן אברהם זצ"ל, דיש רמ"ח אברים באדם כנגד רמ"ח מ"ע, ולכן נ"ל דקחשיב בקידושין מ"ע שהז"ג נשים פטורות סוכה לולב שופר ציצית ותפילין וכתבו התוספות ציצית איכא מ"ד דחייבות דלילה זמן ציצית הוא, וא"כ נשארו ד' לפי שאשה יש לה ד' אברים יתרים כדאיתא בנידה וקיי"ל כל יתר כנטול דמי א"כ ה"ל ד' חסרים ולכן פטורה מד' מצות עכ"ל הטהור. -- ולכאורה קשה לפי"ז מ"ט דר"ש דפוטר נשים מציצית. אמנם באמת מבואר בגמ' בכורות דף מ"ה סוף ע"א דלר' עקיבא יש לאשה רנ"ג אברים עש"ה וברש"י שם ד"ה ולר"ע, א"כ אליבא דר"ע יש לאשה ה' אברים יתרים וקיי"ל כל יתר כנטול דמי א"כ ה"ל ה' חסרים, ומשו"ה סובר ר"ש דפטורה מה' מצות, דר"ש תלמידו של ר"ע הוי כדאיתא במנחות דף ע"ב א' וברש"י שם ד"ה רבו של אביו יעו"ש, ובשיטתי' דרבי' קאי דיש לאשה ה' אברים יתרים ומשו"ה פוטר נשים מציצית וא"ש. -- אמנם באמת רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' טומאת מת הלכה ז' סובר דלר' עקיבא יש לאשה רנ"א אברים וע"כ פוסק כר' עקיבא וכמבואר בכסף משנה שם עש"ה, א"כ לפי"ז אליבא דר"ע יש לאשה ג' אברים יתרים וקיי"ל כל יתר כנטול דמי א"כ ה"ל ג' חסרים, ולכן פטורה מג' מצות דהיינו שופר ולולב ותפילין, אבל בסוכה ובציצית נשים חייבות, דלילה זמן ציצית הוא ול"ה מעשהז"ג. וסוכה נמי, אשה נשואה לבעל נהי דמשום עצמה פטורה אבל משום בעלה שיוכל הוא לקיים תשבו כעין תדורו חייבת גם היא בסוכה, וכמ"ש בס' תורה תמימה

ס"פ אמור בפסוק בסכות תשבו שבעת ימים וגו' אות קס"ט יעו"ש. -- ומעתה מיושב שפיר קושי' הנ"ל דהא כ' במלוא הרועים (ערך עדל"ת אות כ"א) דאם נשים חייבות בציצית אז אין דוחה ל"ת רק עשה השוה בכל כמו ציצית דדחי כלאים אבל עשה שאינה שוה בכל אינה דוחה ל"ת, א"כ לר' עקיבא דסובר דיש לאשה רנ"א אברים ולכן נשים חייבות בציצית כנ"ל, א"כ לפי"ז עשה דאכילת קדשים דאינה שוה בכל דאינה אלא בכהנים כמ"ש במלוא הרועים (ערך עד"ל אות כ"ז) עיי"ש, אינה דוחה ל"ת דקדשים פסולים וא"צ יקדש לגלויי דאינה דוחה ל"ת ועשה, דבלא"ה לא דחי מצד דאינה עשה השוה בכל, וסוגיא דזבחים צ"ז אזלא אליבא דמ"ד דנשים פטורות מציצית משום דסובר דיש לאשה רנ"ג אברים וכל יתר כנטול דמי כנ"ל, וע"כ שפיר אמר רב אשי בפסחים מ"ה אליבא דר"ע דנזיר וחטאת הוו ב' כתובים הבכ"א, דדוקא למ"ד דנשים פטורות ציצית ואפי' עשה שאינה שוה בכל דוחה ל"ת כמו ציצית דדחי כלאים אע"ג דאינו שוה בכל, הוצרך רב אשי לתרץ דיקדש הוא עשה ואין ע' דוחה ל"ת וע'. משא"כ לר"ע דס"ל נשים חייבות בציצית בלא"ה לא דחי כנ"ל, והרמב"ם ז"ל אעפ"י שסובר דיש לאשה רנ"א אברים אפ"ה סובר דנשים פטורות מציצית לפי דהוא לית לי' דרוש הזית רענן הנ"ל, משא"כ רב אשי שפיר י"ל דסובר כנ"ל, וא"כ אינו סותר א"ע מפסחים לזבחים כנלע"ד בדרך חידוד וא"ש:

(ודרך אגב ארשום פה הכתוב אצלי מכבר בגליון הגמ' בכורות הנ"ל, דאמר רב דאברים היתרים שבאשה אין מטמאין באוהל שנא' וזאת התורה אדם כי ימות באהל דבר השוה לכל אדם. כן פסק הרמב"ם בפ"ב מה' טומאת מת הלכה ז' וע"ש בכ"מ. ופלא על בעל עין משפט ז"ל שלא ציינו. וגם על בעל ילקוט שמעוני ז"ל יש להפליא על שלא הביא גמרא זאת בפ' חוקת עכ"ל שם):

(ו)

בפסחים ס"ו ע"ב ופסח גופא דדחי טומאה מנלן א"ר יוחנן דא"ק איש כו' איש נדחה לפ"ש ואין צבור נדחין לפ"ש אלא עבדי בטומאה והקשה לו ריש לקיש אימא איש נדחה לפ"ש, צבור לית להו תקנתא לא בפ"ר ולא בפ"ש, אלא אמר ריש לקיש מהכא וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש יאמר טמאי מתים וקל וחומר לזבין ומצורעין אלא יש לך שעה שזבי' ומצורעי' משתלחין ואין טמאי מתים משתלחין ואיזה זה פסח הבא בטומאה, ואביי אמר לעולם מקרא קמא ואין להקשות דצבור כלל לא, דא"כ לנפש למה לי וכו' ע"ש בגמ' ורש"י -- ובצל"ח הקשה לשיטת הרמב"ם דאין שוחטין וזורקין על טבול יום דמת, אבל שוחטין וזורקין על טבול יום דזב. א"כ עדיין קשה דלמא צבור

לא עבדי כלל לא בפסח ראשון ולא בפ"ש, והקרא לנפש אתי לזה, דאשו"ז על טבול יום דמת אבל על טבו"י דזב ושאר טומאות שפיר שוחטין וזורקין ע"ש -- ונלע"ד דבאמת מהאי טעמא נאיד הרמב"ם ז"ל מילפותא דר' יוחנן מקרא דאיש איש כי יהי' טמא לנפש איש נדחה לפ"ש וכו' ונקט בפ"ד מה' ביאת המקדש ובפ"ז מה' קרבן פסח ה"א לימוד אחר שפסח דוחה טומאה מדכתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם אנשים יחידים נדחין לפ"ש ואין צבור נדחין לפ"ש אלא עושי פ"ר בטומאה, וכתב הכ"מ בפ"ד מביאת המקדש הלכה ט"ז דכן הוא בספרי פ' בהעלתך ע"ש, ובצל"ח פסחים דף פ' ע"א הקשה על הרמב"ם וכי כעורה זו ששנו בתלמוד בבלי מאיש כי יהי' טמא איש נדחה וכו' ולמה שביק הרמב"ם דברי הגמר' ונקט דרשת הספרי יעו"ש, אמנם להנ"ל א"ש דעל דרשת ר' יוחנן מאיש כי יהיה טמא איש נדחה וכו' קשה קושי' ריש לקיש אימא דצבור לא עבדי כלל לא בפ"ר ולא בפ"ש, ותירוצא דאביי לא מספיק לשיטת הרמב"ם דאשו"ז על טבו"י דמת ושו"ז על טבו"י דזב כקושי' הצל"ח הנ"ל לאמת, ולכן שביק הרמב"ם דברי ר' יוחנן, ונקט דרשת הספרי דלפי דרשה זו דרשינן שפיר אנשים יחידים טמאים לנפש הוא דכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, הא אם צבור טמאים לנפש שפיר יכולים לעשות ביום ההוא, וכמ"ש בצל"ח פסחים דף פ' ע"א עיי"ש:

ובזה מיושב ג"כ קושי' התוס' פסחים ס"ו ע"ב בד"ה אלא אמר ריש לקיש וישלחו מן המחנה. תימא לרשב"א לדריש לקיש הניחא לר' יהודא אלא לר' שמעון דאמר לקמן דלהכי כתב רחמנא טמא מת זב ומצורע לפי שחלוקים בשילוח מחנות פסח דדחי טומאה מנא ליה עכ"ל. אמנם להנ"ל לק"מ דקושי' ריש לקיש אימא צבור לית להו תקנתא לא בפ"ר ולא בפ"ש, לא קשה רק לפי הלימוד דר' יוחנן. אבל לדרשת הספרי מקרא ויהי אנשים אשר היו טמאים וכו' לק"מ דלדרשה זו מבואר דדוקא אנשים יחידים טמאים לא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, אבל אם היו צבור טמאים שפיר יכלו לעשות ביום ההוא, וא"כ מבואר להדיא דצבור עושין פ"ר בטומאה, וא"כ ל"ק קושי' הרשב"א מנלי' לר"ל אליבא דר' שמעון דפסח דחי טומאה דהא ידוע דסתם ספרי הוא ר' שמעון, א"כ יש לו לימוד מקרא דויהי אנשים וכו' דפסח דחי טומאה וא"ש:

רק לפי"ז קשה למה לו לריש לקיש ללמוד דפסח דחי טומאה מקרא וישלחו מן המחנה וכו' תיפוק לי' מדרשה דספרי מדכתיב ויהי אנשים יחידים וכו' כנ"ל, אמנם ע"ז י"ל דריש לקיש ניחא לי' טפי ללמוד זה מקרא וישלחו מן המחנה וכו' לפי שהי' קשה לו בקרא דכתיב שאמרו האנשים ההמה למשה ואהרן אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע לבלתי הקריב וגו', והוא פלא כיון שהם טמאים ואין יכולים לעשות הפסח איך אמרו למה נגרע

וגו', אלא ודאי כיון שהם ידעו מכבר דצבור עושין פ"ר בטומאה א"כ חזינן דפסח דוחה טומאה ע"כ שאלו למה נגרע וכו' מה חילוק יש בין צבור טמאים ליחיד טמא ולמה לא יעשה גם היחיד פסח בטומאה, אך התינח אם הא דפסח דוחה טומאה נפקא מקרא וישלחו מן המחנה וגו' שפיר איכא למימר דאנשים ההם ששאלו זה בערב פסח, כבר ידעו דפסח דוחה טומאה מקרא וישלחו מן המחנה שנאמר בר"ח ניסן כדאמר ר' לוי בגיטין דף ס' ע"א דפרשת שילוח טמאים נאמר ביום שהוקם המשכן והוא בר"ח ניסן. אבל אם הא דפסח דחי טומאה נפקא מויהי אנשים וכו' כדרשה דספרי, וזה לא נאמר רק בערב פסח כמ"ש התוס' בפסחים דף ו' ריש ע"ב אליבא דת"ק דאמר שהיא במיתה ביד"ש דהיינו טמא ששימש או כרת משום כנודע) בקרבן שאינו דוחה שבת אם עבר והקריב ודאי שואלין ודורשין בה' הפסח ל' יום קודם לפסח (וקדקיי"ל בטוש"ע או"ח סי' תכ"ט ע"ש), א"כ מנין היו יודעים אותן האנשים מכבר דפסח דחי טומאה בצבור, ואיך שאלו למה נגרע וגו' לכן ניחא לי' לריש לקיש טפי ללמיד דפסח דחי טומאה מקרא וישלחו מן המחנה וגו' אבל מודה דלר' שמעון ודאי נפקא דפסח דחי טומאה מדרשה דספרי מדכתיב ויהי אנשים יחידים וכו' וא"ש ודו"ק:

(ו)

באופן ב' י"ל על קושית התוס' הנ"ל ללימוד דריש לקיש מקרא וישלחו מן המחנה א"כ לר' שמעון פסח דדחי טומאה מנליה, דהנה כתב בצל"ח בד"ה דדחי טומאה מנ"ל, ואין לומר ק"ו אם דחו. שבת החמורה שהיא בסקילה אינו דין שידחו טומאה הקלה משום ביאת מקדש אבל מיתת סנהדרין ליכא, דאיכא למיפרך כיון דמחלל עבודה לא שייך שידחה משא"כ שבת אפי' קרבן שאינו דוחה שבת אם עבר והקריב כשר עכ"ל -- ולכאורה למ"ד מצהב"ע דפסול היינו מדאורייתא. וכמו שסובר ר"ש בן יוחאי בסוכה ר"פ לולב הגזול דף ל' ע"א וכמבואר בתשו' הגאון בן הנוב"י ז"ל בנוב"י מהד"ת חאו"ח סי' קל"ד יעוש"ה, א"כ לר"ש (דסתם ר"ש היינו רשב"י פסול משום מצהב"ע, (ואין לומר אדרבה עדל"ת, דהא שבת הוי ל"ת ועשה, וגם הוא ל"ת שיש בו כרת ואילו דוחה העשה לל"ת), וגם אין לומר דבעבירה שרק היום גורם האיסור לא אמרי' מצהב"ע, דהרי כתב בילקוט הרועים ח"ב דף מ"ד עמוד ג' בשם ס' ברכת אברהם פסחים ל"ב שהוכיח מפסחים מ"ח א' דאם אמרינן מצהב"ע מדאורייתא אין חילוק בין אם האיסור מצד עצמו או מחמת היום אבל אי מצהב"ע מדרבנן בכה"ג שהוא מחמת היום לא הוי מצהב"ע עכ"ל ע"ש. א"כ לפי"ז לר"ש דס"ל מצהב"ע דפסול הוא מדאורייתא בקרבן שאינו דוחה שבת אם עבר והקריב פסול מצד דה"ל מצהב"ע, וא"כ לא שייך הפירכא שכתב בצל"ח

כיון דמחלל עבודה לא שייך שידחה משא"כ שבת אפי' קרבן שאינו דוחה אם עבר והקריב כשר, דהא לר"ש אם עבר והקריב פסול מצד מצהב"ע, וא"כ לר"ש לא צריך קרא דפסח דחי טומאה דהא אתיא מק"ו אם דוחה שבת החמורה שהוא בסקילה, אינו דין שידחה טומאה הקלה שהיא בידש"ש וכו' כקושית הצל"ח ז"ל לאמת וא"ש:

(ח)

בפסחים פ"ה ע"א והתניא ועצם לא תשברו בו וכו' אבל בעצם שיש בו מוח שובר ואוכל כו' שהרי יבא עשה וידחה ל"ת, כשהוא אומר ועצם לא ישברו בו בפסח שני שאין ת"ל שהרי כבר נאמר ככל חוקת הפסח יעשו אותו הוי אומר אחד עצם שי"ב מוח וא' עצם שא"ב מוח עכ"ל הברייתא -- ומכאן מקשין העולם על הת"ק דרשב"ג דסובר בפסחים דף ו' שואלי' ודורשי' בה' הפסח קודם לפסח ל' יום. ואמר הגמ' טעמא דת"ק שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני, וכתבו התוס' אע"ג שע"י שאלתם הוזקק לומר להן מ"מ לא הי' צריך להאריך אלא אל תעשו פסח ותו לא עכ"ל, ולפי המבואר בכאן הא דאסור לשבור עצם שי"ב מוח לא ידענו רק מפ"ש דכתיב בפ"ש ועצם לא ישברו בו א"כ מנ"ל לת"ק דרשב"ג דשואלי' ודורשי' כו' דלמא לכך הוצרך לומר דין פ"ש שידעו דלא לשבור עצם שי"ב מוח גם בראשון והוא קושי' נאה. ועיין בתשו' בית שערים או"ח סי' קמ"ז שם הקשה מו"ח הגאון ז"ל כן מעצמו. ותירץ דכוונת הת"ק כיון דעמד בפ"ר לא הי' לו לומר בדיני פסח שני רק מה שצריך גם לראשון אבל הוא דרש להם בהלכות פסח השני מה שאינו שייך לראשון וא"כ מוכח דשואלין ודורשין וכו', וסיים דשוב מצא בס' אור חדש פסחים ה' שהקשה ותירץ כן יעו"ש (והס' או"ח אינו בידי כעת) -- והנה בזה אני מבין דברי הגמרא פסחים ו' ע"ב ורשב"ג אמר לך איידי דאיירי במילי דפסחא מסיק להו לכל מילי דפסחא ולכאורה אין זה סברא כ"כ לומר איידי דאיירי במילי דפסח ראשון מסיק לכל מילי דפסח שני. אבל להנ"ל א"ש וה"ק איידי דאיירי במילי דפסח שני עכ"פ מה ששייך לראשון דהיינו ועצם לא ישבר בו כדי שידעו דלא לשבור עצם שי"ב מוח גם בפ"ר, לכך מסיק להו לכל מילי דפסח שני ואינו מוכח דינו של ת"ק דשואלי' ודורשי' כו' ל' יום וא"ש -- אמנם לפענ"ד יש ליישב הקושי' בדרך אחר והוא עפ"י הגמ' פסחים צ"ה א' דפליגי רבנן על איסי בן יהודא דרבנן נפקא להו דפסח שני במצוה שבגופו הכתוב מדבר, מקרא ועצם לא ישברו בו מה שבירת העצם מיוחד מצוה שבגופו אף כל מצוה שבגופו, ואיסי ב"י אומר יעשו אותו במצוה שבגופו הכתוב מדבר, ופריך הגמ' איסי ב"י האי עצם מאי עביד ליה, ומשני מיבעי לי' לאחד עצם שי"ב מוח וא' עצם שא ב מוח עיי"ש. ולכאורה קשה על רבנן מנא להו דאסור לשבור אפי' עצם

שי"ב מוח כיון דלדידהו האי עצם דפ"ש אינו מיותר. וכתב בצל"ח שם דגם רבנן מודו דאסור לשבור אפי' שי"ב מוח אלא דלא מצרכי לזה קרא מיותר וסבירא להו דבלא"ה אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש וכדאמר רבא בזבחים דף צ"ז ע"ב ודלא כמו שפרשו התוס' שם בד"ה ואחד עצם דמהכא יליף ולענ"ד רבא שם קאי אליבא דרבנן (דפליגי על איסי ב"י) וראיה לדבר דשם בזבחים קאמר רבא אין עשה דוחה את ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו והיינו קרא דפסח ראשון. דבפ"ש כתיב ועצם לא ישברו בו וא"כ מקרא דפסח ראשון עצמו אמר א' עצם שי"ב מוח וא' עצם שאין בו מוח והיינו שבלא"ה אין עדל"ת שבמקדש עכ"ל הצל"ח ז"ל -- וא"כ לפי"ז אין שום קושיא על הת"ק דרשב"ג ושפיר הוכיח מדעומד בפ"ר ומזהיר על פ"ש דשואלין ודורשין וכו' דהא י"ל דס"ל כרבנן דפליגי על איסי בן יהודא וס"ל דילפינן מפסח ראשון עצמו דאסור לשבור אפי' עצם שי"ב מוח משום דאין עדל"ת שבמקדש וא"כ לא היה צריך לומר להם שום דין מדיני פ"ש ומוכח שפיר דשואלין ודורשין וכו' וא"ש:

אלא דעדיין קשה על התוס' שפירשו בזבחים צ"ז ע"ב דגם רבא יליף הא דאין עדל"ת במקדש מדכתיב בפסח שני ועצם לא ישברו בו כהברייתא דכאן, אבל לולי הקרא דפסח שני לא היינו יודעים דאין עדל"ת שבמקדש, א"כ הדק"ל על הת"ק דרשב"ג הנ"ל איך מוכיח דשואלין ודורשין וכו' הא הוצרך מרע"ה לומר להם קרא ועצם לא ישברו בו דכתיב בפ"ש כדי שידעו דלא לשבור עצם שי"ב מוח גם בראשון -- לכן נ"ל ליישב באופן אחר (וכמדומה לי שכבר קדמוני בזה האחרונים ז"ל) והוא דבפסח מצרים לא היה שום ס"ד לומר דמותר לשבור עצם שיש בו מוח משום עדל"ת, דכל עדל"ת ילפינן מכלאים בציצית אבל בל"ז לא היינו אומרים דעשה דוחה לית, אם כן במצרים שעדיין לא נתנה תורה ולא הי' בעולם לא כלאים ולא ציצית א"כ מהיכי תיתי לומר דמותר לשבור עצם שי"ב מוח מצד עדל"ת דמי הגיד להם דעשה דוחה ל"ת, וא"כ שפיר לא הוצרך מרע"ה לומר להם אז שום דין מדיני פסח שני וא"ש דברי ת"ק דרשב"ג ולק"מ -- ועוד נ"ל עפימ"ש הגאון מהו' יעקב מאיר פאדווה ז"ל אבדק"ק בריסק דליטא בס' נחלי מים בדרוש י' לשה"ג בסוכה כ"ה ע"ב ברש"י ד"ה שחל שביעי שלהן ואע"ג דחזי לאורתא לא אישתרי דקסבר שוחטין וזורקין על טמא שרץ, מ"מ שמעינן מיני' דעוסק במצוה פטור מן המצוה שהרי נטמאו במתיהן שבעת ימים לפני הפסח ואע"פ שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן אלמא מצוה קלה הבא לידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא. והוא תמוה מאוד כמו שתמהו הראשונים דמהיכא שמעינן דהעוסק במצוה הוא פטור מן המצוה, הלא המה היו סבורים שיעשו פסח אף שהם טמאים כמו שאמרו למרע"ה למה

נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו. ובחידושי הריטב"א נדחק מאוד וגם בס' פנ"י הניח דברי רש"י בקשיא. ולע"ד האיר ה' את עיני שרש"י בצחות לשונו מיישב קושיא זאת. דהנה איתא בספרי פ' בהעלתך ומובא גם ברש"י בחומש שם. למה נגרע אמר להם אין קדשים קרבין בטומאה. אמרו לו יזרק הדם על הטמאים ויאכל הבשר לטהורים. אמר להם עמדו ואשמעה וכו'. וביאר המזרחי ז"ל דקשה היה לספרי למה הוצרך מרע"ה בשאלה פשוטה כזו לומר עמדו ואשמעה וכי לא היה לו להשיב אין קדשים קרבים בטומאה והם עצמם איך שאלו על זה, לפיכך הוצרכו לומר כשאמרו לו למה נגרע השיב להם מיד אין קדשים קרבין בטומאה. והם חזרו אמרו לו יזרק הדם על הטמאים ויאכל הבשר לטהורים. כלומר שמתחלה לא שאלנו אלא על זה. ואז נסתפק משה ואמר עמדו ואשמעה. נמצא עפ"י ספרי גם הם ידעו בודאי שלא יאכלו הבשר בטומאה רק סברתם היה על הקרבה דיזרק הדם עליהם ויאכל הבשר לטהורים. וצ"ל דאף דקיי"ל דהפסח אינו נשחט אלא למנוייו. מ"מ סברתם היה דיכולים הם לימנות על הפסח ועוד טהורים. דמשנה שלימה שנינו היכא דנשחט הפסח לטהורים ולטמאים הפסח כשר. וכן מצאתי אח"כ בס' זרע אברהם פירוש על הספרי הביא כן בשם זית רענן. וע"ז השיב להם להם משה מפי הקב"ה דהמה נדחו לפסח שני ולא יזרק עליהם הדם וכדאמרינן בפסחים דף ס"ב דבכל הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהם ואילו בפסח ערל וטמא אינן משלחין פסחיהם. זה ביאור דברי הספרי. ועפי"ז א"ש דברי רש"י ז"ל, ולשון רש"י מאיר כשמש בצהרים דמדייק בלשונו הזך דמזה שמעינן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, מדייק בלשונו ואעפ"י שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהם. והכוונה אף דהמה סברו שיקריבו קרבן פסח בטומאה מ"מ זה בודאי ידעו שלא יאכלו הפסח בטומאה, ונמצא מבטלים מצות עשה דאכילת פסחים, הגם דהוו סברי דלא ימנעו מזה מלהקריב עליהם הפסח מ"מ אכילת פסחים מ"ע ואף למ"ד אכילת פסחים לא מעכבא א מ"מ מצות עשה בודאי איכא. וזה ברור כשמש בצהרים וכ"ת אמאי קרי לה הש"ס לפי"ז מ"ע דאיכא כרת כיון דלפי דעתם דהיו סבורים דיכולים להקריב עליהם הפסח רק המה לא יאכלו לפי"ז אין בו כרת דהא אכילת פסחים לא מעכבא ואפילו למ"ד דאכילת פסחים מעכבא עכ"ח הם היו סוברים דלא מעכבא מדסברי להקריב הפסח והבשר יאכל לטהורים. ז"א דמ"מ מיקרי עשה שיש בה כרת כיון דבפסח גופיה איכא כרת מיקרי גם אכילת הפסח מצוה שיש בה כרת דעיקר הפסח לאכילה קאי וכדאיתא במשנה דפסחים ע"ו ע"ב הפסח שבא בטומאה נאכל בטומאה שלא בא מתחלתו אלא לאכילה. וע"ש בפרש"י שכשנצטווה עיקר הפסח לאכילה נצטוה דכתיב לפי אכלו, וראיה ברורה לזה מש"ס פסחים דף צ"ב

ע"א דקאמר רבא ערל והזאה ואיזמל העמידו דבריהם במקום כרת וכו' עיי"ש ביתר דברי הגאון מהרי"מ הנ"ל שסיים בזה"ל:
הרי אף דעיקר אכילת פסחים לית בה כרת דאכילת פסחים לא מעכבא מ"מ קרי ליה רבא גופיה בפסחים שם עשה שיש בו כרת וזה פשוט עכ"ל -- המורם מדברי הגאון מהרי"מ ז"ל כיון דבפסח גופיה איכא כרת מיקרי גם אכילת הפסח מצוה שיש בה כרת דעיקר הפסח לאכילה קאי -- ומעתה מיושב שפיר קושי' העולם הנ"ל לת"ק דרשב"ג. דהנה הקשו התוס' בפסחים פ"ה ע"א למה צריך קרא דועצם לא ישברו בו בפסח שני דלא לשבור אפילו עצם שי"ב מוח דלא נימא דמותר מצד עשה דוחה ל"ת, תיפוק לי' דל"ה בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה, אמנם לפי דברי הגאון הנ"ל מיושב שפיר לפי מ"ש האחרונים ז"ל דבכל עשה החמור לא צריך להיות בעידנא משום דעשה החמור דוחה ל"ת הקל מצד הסברא, ולכך לא צריך להיות דומיא דכלאים בציצית ודוחה אף דל"ה בעידנא, א"כ באכילת הפסח דמיקרי עשה שי"ב כרת כיון דבפסח גופיה איכא כרת, א"כ דוחה לאו דשכירת עצם דקיל מצד הסברא, ולא בעינן בעידנא, א"כ שפיר סד"א דאתי עשה דאכילת הפסח דהוי עשה שי"ב כרת ודחי לי' אף דל"ה בעידנא, לכך צריך קרא דועצם לא ישברו בו בפ"ש לאוריי דלא נימא עשה דוחה ל"ת, אך התינח לבתר דכתיב בפרשת פסח שני, דבפסח איכא כרת כדכתיב והאיש אשר הוא טהור ובדרך רחוקה לא הי' וחדל לעשות הפסח ונכרתה וגו', שפיר גם אכילת הפסח הוי מ"ע שי"ב כרת והו"א דדוחה ל"ת אף דל"ה בעידנא. אבל בפסח מצרים דעדיין לא נאמר כרת בפסח גופי' א"כ מכ"ש דאכילת פסח ל"ה עשה שי"ב כרת, א"כ מהיכי תיתי לומר עדל"ת הא דלא הוי בעידנא. א"כ לא הוצרך מרע"ה לומר אז שום דין מדיני פסח שני וא"ש דברי הת"ק דרשב"ג ולק"מ:

(ט)

ועל קושי' התוס' בפסחים פ"ה הנ"ל למה צריך קרא דאסור לשבור אפי' עצם שי"ב מוח דלא נימא עדל"ת תיפוק לי' דלא הוי בעידנא דמיעקר לאו מקיים העשה, ראיתי בס' משיב נפש לפסחים דף ק"כ שמביא תירוץ בשם שו"ת אמרי בינה להגאון ר' צבי הירש חיות ז"ל עפמ"ש הרמב"ם בפ"י מקרבן פסח ה"ט דבגדי הרך אסור לאכול עצמות הרכין משום דשובר העצם ע"ש, א"כ לולי דהיה קרא דאסור לשבור עצמות שי"ב מוח היה מותר לאכול עצמות הרכין ואפי' דשובר עצמות בכ"ז שוב שפיר י"ל עדל"ת דהו"ל בעידנא, וכמ"ש בביצה ד"ח דבהדי דכתיש מכסה, ה"נ הרי שובר בשעת אכילה ע"כ דפח"ח. ולפענ"ד נראה דהטעם דבעינן בעידנא היינו משום דלא דמי לכלאים בציצית

ומבואר באחרונים הטעם דבעינן בכל עדל"ת שיהי' דומיא דכלאים בציצית, משום דמצד הסברא לא היינו אומרים עדל"ת יען דהל"ת חמור מהעשה דעל הל"ת לוקין וכמ"ש ביבמות ז' ע"א עי"ש, רק גלי קרא בכלאים בציצית דעדל"ת אבל היכא דל"ה בעידנא ואינו דומה לכלאים בציצית שם הדרינן לסברא דהל"ת חמור מהעשה ואין עדל"ת, אמנם התינח בכל מקום דאין הל"ת נצמח מהעשה שם שפיר י"ל דהל"ת חמור מהעשה וע"כ בעינן בעידנא, אבל בל"ת העצם לא תשברו בו דדרשינן בו בכשר ולא בפסול א"כ כל הל"ת נצמח מהעשה של הפסח דהוא כשר, ובפרט לרבי דס"ל בפסחים פ"ד כל הראוי לאכילה יש בו משום שבירת עצם ושאין ראוי לאכילה אין בו משום שבירת עצם ע"ש, א"כ כל הלאו דשבירת עצם שרשו בהעשה של אכילת הפסח, ואיך נימא דהל"ת דהוא תולדה דהעשה חמור מהאב דהיינו העשה, ולכן העשה דאכילת הפסח דוחה הל"ת דש"ע מצד הסברא, ולא בעינן שיהי' דומיא דכלאים בציצית וממילא לא בעינן שיהי' בעידנא כנלע"ד:

ובאופן ב' נ"ל דהנה התוס' בכאן שינו הלשון והעתיקו דאמר רבא אין עדל"ת בקדשים ומשמע דבקדשים תליא מילתא ולא במקדש, והנה כבר כתבו האחרונים דעשה החמור לגבי ל"ת הקל דוחה ל"ת אף דל"ה בעידנא, משום דעשה החמור דוחה ל"ת מצד הסברא ולא בעי להיות דומיא דכלאים בציצית ולא בעינן שיהי' בעידנא, וע"כ לולי דגלי קרא דאסור לשבור עצם שי"ב מוח הו"א דעשה דאכילת הפסח דהוא עשה דקדשים דבכל קדשים נמי איכא מ"ע דאכילה בין הנאכלים לכהנים בין הנאכלים לישראל כמ"ש רש"י בפסחים נ"ט ע"א (וע' במנחת חינוך מצוה ק"ב שכתב דזה דלא כצל"ח ביצה י"ט שנסתפק בזה ע"ש), וא"כ עשה דאכילת פסח דהוא עשה דקדשים חמור משאר ל"ת שאינו ל"ת דקדשים והוי חמור נגד קל דא"צ להיות בעידנא כנ"ל והשתא שפיר הו"א דעשה דאכילת הפסח דוחה ל"ת דועצם לא תשברו בו דהוא אינו ל"ת מצד קדשים דהרי בשאר קדשים מותר לשבור עצמות כדאיתא בילקוט פ' בא רמז רי"ב בשם המכילתא, ועצם לא תשברו בו, בו ולא בשאר כל הקדשים, וכן איתא גם במדרש תנחומא ס"פ בא. בו לא תשברו ושאר קדשים קלים אינו עובר על מצות לא תשברו ע"ש, א"כ ל"ת דעצם לא תשברו בו לא הוי ל"ת בקדשים דהרי בשאר כל הקדשים אינו נוהג ל"ת זה כלל רק גזיה"כ הוא בפסח דוקא, והנה זה פשוט דכמו דל"ת בקדשים חמור טפי משאר ל"ת (ומש"ה אין עדל"ת בקדשים) הה"ד עשה דקדשים חמור טפי משאר עשה, וממילא שפיר הו"א דאכילת הפסח דהוא עשה דקדשים, שכן מ"ע דאכילה נוהג בכל הקדשים, ומשא"כ ל"ת דעצם לא תשברו בו, א"כ שפיר דוחה אע"ג דלא הוי בעידנא, דהא למ"ע

דאכילת הפסח יש חומר מצד דהוי עשה בקדשים. מה שאין לל"ת דעצם לא תשברו בו, א"כ הוי עשה החמור לגבי ל"ת הקל דדוחה הל"ת מצד הסברא, וא"צ להיות דומיא דכלאים בציצית, וממילא דוחה ל"ת אף שאינו בעידנא. לכך צריך קרא ועצם לא ישברו בו בפסח שני, לגלות דמ"מ כיון דפסח הוה קדשים, ע"כ גם הל"ת דשבירת עצם הוי ל"ת בקדשים, ואף שאינו מצד דהוי קדשים אפי"ה הוי ל"ת בקדשים ואין עדל"ת בקדשים וא"ש ודו"ק:

ובאופן ג' י"ל עפמ"ש בילקוט הרועים ח"ר דף י"א (אות אפשר לקיים שניהם) בשם המפורשים הטעם דצריך להיות בעידנא משום דחיישינן שמא ימות ולא יקיים המצוה אח"כ עיי"ש, וא"כ הרי כתב בחת"ס עה"ת פ' בהעלתך בפסוק איש איש כי יהי' טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם וז"ל:

יש לדקדק על אריכות הלשון, ונראה דאיתא בגמ' פסחים דהם היו טמאים ממיתת נדב ואביהוא דא"א למימר ממיתת אדם אחר דהא קודם חטא מתאוננים לא הי' מת שום אדם ובודאי מה שאמר הקב"ה לדורותיכם לא נתכוין לומר שיחטאו וימותו אלא דקאי אדרך רחוקה, וזה פי' הקרא איש איש כי יהי' טמא לנפש או בדרך רחוקה, והוסיף הקרא לפרש לכם או לדורותיכם פי' היינו טמא לנפש כמו שאמרנו וקאי לכם אדלעיל מיני' ואו לדורותיכם קאי על דרך רחוקה לדורותיכם עכ"ל עיי"ש -- א"כ לפי"ז שפיר הוצרך מרע"ה לומר להם ועצם לא ישברו בו בפסח שני למען ידעו דלא לשבור עצם שיש בו מוח שלא יאמרו דעשה דוחה ל"ת, כי קודם חטא מתאוננים לא הי' מת שום אדם, וא"כ לא שייך החשש שמא ימות ולא יקיים המצוה אח"כ, וממילא לגבייהו העשה דוחה ל"ת אף שאינו בעידנא, ולכך אמר להם מרע"ה ועצם לא ישברו בו בפסח שני כדי שידעו דלא לשבור עצם שי"ב מוח גם בפסח ראשון וא"ש ודו"ק:

(יוד)

בפני יהושע בליקוטים ממס' פסחים דף ס"ו ע"ב כתב ליישב קושי' התוס' שם על ר"ל הניחא לר"י אלא לר' שמעון פסח חי טומאה מנ"ל. ותו"ד דכאן אזיל הגמ' אליבא דהיילל דלא יליף ממשמעות במועדו אבל לר' שמעון י"ל באמת דיליף דפסח דחי טומאה ממשמעותו דמועדו ע"ש. ובס' משיב נפש לפסחים כתב:

עיין באור חדש דבאמת י"ל דיליף ממועדו רק דממועדו לא שמעינן רק אחת כמו שבת אבל לא תרתי שבת וטומאה וע"כ קשה לר"ש מנ"ל דדחי טומאה עכ"ל. והנה הס' או"ח אינו בידי כעת. אמנם לענ"ד צדקו ד' הפנ"י ז"ל דהא בפ' בהעלתך כתיב ב' פעמים במועדו, ויעשו בנ"י את הפסח במועדו, בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו

אותו במועדו, א"כ מכח שניהם ילפינן שפיר דפסח דחי שבת וגם טומאה (ועי' בגור ארי' על רש"י שם שכ"כ בהדיא ע"ש) ומיושב שפיר קו' התוס'. שו"ר בילקוט פ' בהעלתך בשם הספרי דהא דפסח דחי שבת וטומאה ילפי' מדכתיב ב' פעמים במועדו וידוע דסתם ספרי ר"ש וא"כ ודאי דלק"מ --- אמנם לפי דהפנ"י כתב זה בדרך תמיה על הרשב"א שבתוס' הנ"ל למה הניח הקושיא בתימה הא י"ל דר"ש יליף ממשמעות במועדו (וע' בשעה"מ פ"ו מקרבן פסח ה"ב שכ' ג"כ כד' הפנ"י וכתב וז"ל:

שקושיא זו שהקשו בתוס' לק"מ ויש לתמוה על תמיהתם ז"ל וכו' ע"ש) לכן נ"ל דשפיר הקשה הרשב"א, דהנה בילקוט הרועים ח"ר דף מ"ז (אות פסח הב') כתב במ"ש תוס' פסחים ס"ו א' בד"ה מה מועדו כו' דאיכא מיד דיליף מגז"ש דמועדו מועדו, ואיכא מ"ד דיליף ממשמעות במועדו וע"כ תנאי היא ע"ש, ולכאור' במאי פליגי, והביא בס' מספר צבאם בשם הגאון מהו' צבי הירש ז"ל מבערלין דפליגי בזה דלמ"ד טומאה הותרה בצבור ס"ל דממשמעות במועדו גופי' נפקא לן דדחי טומאה, אבל התנא דיליף מגז"ש ס"ל דטומאה דחויה וצריך ילפותא גמורה וממשמעות דמועדו לא משמע ליה ע"ש באריכות. וא"כ לפי"ז ר' שמעון דסובר בפסחים ע"ז א' טומאה דחויה בצבור עכ"ח דלא יליף הא דפסח דחי טומאה ממשמעות במועדו וא"כ ליתא לתירוץ הפנ"י והשעה"מ ויפה הניח הרשב"א ז"ל קושיתו בתימה -- ובזה ובן ג"כ לשון התוס':

אלא אמר ר"ל וישלחו מן המחנה. תימה לרשב"א לדריש לקיש הניחא לר' יהודא אלא לר' שמעון דאמר לקמן דלהכי כתב רחמנא טמא מת זב ומצורע לפי שחלוקים בשילוח מחנות פסח דדחי טומאה מנא ליה עכ"ל. והקשה המהרש"א ז"ל הא גם לר' יהודא לא ניחא דהא מסיק לקמן דלר' יהודא ההוא צרוע וזב אתו לדר' אליעזר דבשעה שאין טמאי מתים משתלחין אין זבין ומצורעין משתלחין א"כ יקשה גם לר' יהודא מנ"ל דפסח דחי טומאה, (וכוונת מהרש"א כמ"ש הצל"ח עפ"י הגמ' מנחות צ"ה ע"א דלר"א דאמר דחקו זבין וכו' גם כשהוגלל הפרוכת הותרו זבים ומצורעים ליכנס לשם וא"כ כבר יש שעה שאין טמאי מתים משתלחין אף אם לא היה פסח דוחה טומאה ע"ש דפח"ח). אמנם לפמ"ש לר' יהודא באמת ניחא דאפילו אם לא יכול למילף דפסח דחי טומאה מקרא וישלחו מן המחנה וגו' כדריש לקיש, אעפי"כ לר' יהודא לשיטתו דסובר בפסחים דף ע"ז ע"א ובשאר דוכתין דטומאה הותרה בצבור, לדידי' באמת ילפינן הא דפסח דחי טומאה ממשמעותו דמועדו, והתינח לר' יהודא, אלא לר' שמעון דאמר לקמן דלהכי כתב רחמנא טמא מת זב מצורע לפי שחלוקים בשילוח מחנות, וגם סובר בפסחים ע"ז א' ובשאר דוכתין טומאה דחויה בצבור ושפיר קשה דריש לקיש, התנא ר' שמעון

פסח דדחי טומאה מנא ליה, דהא ר' שמעון דסובר טומאה דחויה עכ"ח דלא יליף ליה ממשמעותו דמועדו וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת. (ובזה מיושב ג"כ לשון התוס' -- הניחא לר' יהודא, ע' כפות תמרים יומא ע"ג ב' ד"ה מודה ר"ל שאסור מדרבנן ודו"ק):

(יא)

בשואל ומשיב מהדורא רביעאי ח"א סי' מ"ב כתב בפשיטות למ"ד טומאה דחוי' בצבור היכא דאיכא טהורים ועברו הטמאים ועשו בטומאה אזי חייבים הטמאים כרת על ביאת מקדש יעו"ש בראש הסימן -- ופלא בעיני שלא זכר שר דברי הצל"ח פסחים ס"ז ע"ב (בד"ה ההוא מיבעי לי' לכדתניא ר"א אומר) שכתב בזה"ל, ואף דר"ש סבר טומאה דחויה היא בצבור מ"מ היינו דמהדרינן אטהורין אבל אטו אם שמש הנימא אפילו היה שם כהן טהור אטו מי חייב הטמא על ביאת מקדש בעת עשותו התמיד עכ"ל וצ"ע:

(יב)

בפסחים ס"ו א' ת"ר הלכה זו נתעלמה מבני בתירה וכו' פירש"י הלכה זו שפסח דוחה שבת עכ"ל, ולכאורה שפת יתר הוא ואפילו בלא פירש"י היינו יודעים זה, ואפשר דכוונת רש"י בזה לאפוקי מפירוש הצל"ח ז"ל הלכה זו נתעלמה מב"ב פעם א' שחל י"ד להיות בשבת, זה עצמו שהניחו לחול י"ד בשבת הי' העלמת הלכה מהם דהיה להם לעבר השנה שלא יחול י"ד בשבת ע"ש, ולשלול זה כתב רש"י הלכה זו שפסח' דוחה שבת ודלא כפי' הצל"ח, (וע' בהגהות נימוקי הגרי"ב ז"ל בש"ס ווילנא שנמשך אחר פי' הצל"ח ופירש בזה דברי הירושלמי דכאן ע"ש וצ"ע:

וראיתי בתל תלפיות מחברת כ"ב אות רמ"א שמביא בשם מהו' ישראל חיים נכד הגאון ר' דוד דייטש זצ"ל דה"ט דנעלם הלכה מב"ב אי פסח דוחה שבת דבני בתירה לשיטתייהו דס"ל מי שאין לו קרקע פטור מפסח כמ"ש התו' פסחים דף ג' סוף ע"ב עיי"ש, ולכן נסתפקו כקושי' המפורסמת מהגאון רד"ד הנ"ל כיון דבידו להפקיר קרקעותיו אפשר דאינו דוחה עיי"ש, והנה יש סמך לדבריו ממ"ש בחת"ס חאו"ח סס"י קכ"ד עיי"ש. אך באמת ד' החת"ס שם צע"ג וכבר השיג עליו נכדו הגאון ז"ל בשו"ת שבט סופר או"ח סי' מ"ב עיי"ש. וע' גם בספר המקנה חלק ג' דף קי"ט בשם מו"ח הגאון ר' עמרם זצ"ל, ובס' משיב נפש לפסחים ג' ע"ב ד"ה ובעיקר וכו' ובילקוט הרועים ח"ר אות פסח החמישי ע"ש. ולכן אין לבנות על יסוד זה החלוש והרעוע:

עוד שם שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו -- כתב בהגהות מצפה איתן בש"ס ווילנא עפי"ד הפנ"י בפסחים ו' ע"ב דהת"ק דרשב"ג דס"ל שואלין ודורשין בה' הפסח קוה"פ ל' יום, ס"ל דפסח שעשו ישראל במדבר נעשה שלא עפ"י הדיבור, אבל

רשב"ג דסובר שתי שבתות, ס"ל דפסח מדבר היה עפ"י הדיבור עיי"ש, ולפי"ז א"ש כפול הלשון שכחו ולא ידעו, עפמ"ש קצת מחברים דלמ"ד פסח מדבר לא הוה הוראת שעה ה"ל למילף מיניה דדוחה שבת דפסח מדבר בשבת היה. ובפסחים כ"א ריש ע"ב איתא ר' יהודא בן בתירה אומר כותח וכל מיני כותח אסור למכור ל' יום קודם לפסח, ופירש"י הני ל' יום משעה שחל עליו חובת ביעור מששואלין בהלכות הפסח עכ"ל, א"כ ריב"ב סובר כת"ק דרשב"ג הנ"ל דפסח מדבר שנעשה בשבת היה מן הדין ולא עפ"י הדיבור, וא"כ ה"ל למילף מיניה דפסח דוחה שבת ושכחו דברי עצמם ולא ידעו וכו' -- והנה קרוב לזה כתב גם בס' אור חדש למס' קידושין דף ל"ז בסוגיא דחדש עיי"ש ותמצא -- ועיין בחדושי חת"ס ז"ל למסכת שבת דף קל"ז ע"א מ"ש ביישוב כפל הלשון שכחו ולא ידעו ע"ש דפח"ח -- ולפי פירוש הצל"ח ז"ל בהלכה זו נתעלמה מב"ב וכו' שהבאתי לעיל, י"ל בפשיטות דבאמת רצו ב"ב לעבר השנה כדי שלא יחול ע"פ בשבת, אלא ששכחו עפ"י סיבה לעשות כן (וכדאיתא בירושלמי כדי ליתן גדולה להילל ע"ש), ואח"כ כשבא ע"פ לא ידעו אם פסח ד"ש אם לאו והיינו שכחו ולא ידעו וא"ש. (וע"ע בחכמת שלמה בשו"ע או"ח סי' ת"ל מש"ש בזה ע"ש):

ובתל תלפיות מחברת י"ח אות ק"מ נדפס על סוגיין קונטרס גדול מאת הגאון ר' פנחס צימעטבוים נ"י רב"ד דגראסווארדיין יע"א, ושם נאמר מ"ש הגאון האדיר רי"ט אלגאזי ז"ל בשו"ת שמחת יו"ט סי' נ"ט ליישב קושי' התוס' בסוגיין אמאי צריך למילף מגז"ש דמועדו בפסח ממועדו בתמיד, ואמאי לא ילפינן ממשמעותו דמועדו, ותירץ הגאון הנ"ל דאי ממשמעות הו"א הא דפסח ד"ש הוי רק דחויה אבל לא הותרה בהיתר גמור וממילא מהדרינן בכל מאי דאפשר לעשותה בלא דחיית שבת כגון שישחטו שנים בזה יכול וזה יכול דפטורים מה"ת לכך צריך למילף בגז"ש דמועדו מועדו מתמיד דהא בתמיד דקרב בשבת ודאי דהותרה לגמרי וכדאיתא ביומא דף מ"ו ע"ב דשבת הותרה בתמיד וכדמוכח ממאי דכתיב בתמיד במועדו והלא כבר כתיב עולת שבת בשבתו מלבד עולת התמיד הרי מפורש יוצא דתמיד דוחה שבת וא"כ מה ת"ל עוד במועדו גבי תמיד אע"כ צ"ל דאצטריך במועדו דתמיד כי היכי דלא לימא דאף דתמיד קרב בשבת מ"מ דחוי' היא בשבת אבל מה דאפשר ע"י ב' דזה יכול וזה יכול דפטורים מה"ת עבדינן קמ"ל במועדו יתירה דהותרה הוא בשבת] ולא מהדרינן לעשות בלא חילול, והיינו טעמא דילפינן פסח מתמיד מגז"ש דמועדו דפסח דוחה שבת בגדר הותרה, אבל ממשמעותו דמועדו ל"ה ידעינן אלא דשבת דחוי' אצל פסח ומהדרינן בכל מה דאפשר לעשות בלא חילול לזה אצטריך הגז"ש ללמד גבי פסח נמי הותרה שבת בהיתר גמור כמו בתמיד וא"צ למהדר

לעשות בלא חילול עכ"ד הרי"ט אלגאזי ז"ל ודפח"ח. ועפי"ז כתב הרה"ג מ' פינחס נ"י דזה הי' ספיקא דב"ב אי פסח דוחה שבת לגמרי והותרה בהיתר גמור, או אינו אלא דחוי' וע"ז אמר להם מגז"ש דמועדו מועדו דתמיד ומוכח דהותרה לגמרי ע"ש באריכות גדול -- ולפענ"ד לכך מינוהו נשיא עליהם, ולכאורה מה ראו בו חכמה יתירה בזה שקיבל גז"ש מרבותיו שמעי' ואבטליון, וכי בשביל גז"ש אחד שיודע כבר ראוי הוא להיות נשיא וכבר נתעורר בזה הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל בקונטרס "פסח גדול" שיסד על סוגיין ע"ש, ולפי"ז ניחא דבאמת הי' היילל יכול להביא להם ראיה דפסח דוחה שבת מרומיא דקראי דלא ילין לבוקר וגו' דקרא עכ"ח מיירי בי"ד שחל להיות בשבת וכדאיתא בפסחים דף נ"ט ע"ב, או מפסח מדבר או מפסח גלגל שהי' בשבת, או ממשמעותו דמועדו, והיינו ששאלו אותו בני בתירה מנין לך, ואם תאמר דמוכח כן מכל הני ראיות, עדיין מנין לך דא"צ למיהדר אחר שנים בזה יכול וזה יכול דפטורים מה"ת, אך היילל הבין כוונתם ואמר להם דמוכח בגז"ש דמועדו מועדו מתמיד דהוא בגדר הותרה לגמרי כמו תמיד דהותרה לגמרי בשבת, והיינו החכמה יתירה שראו בהיילל ולכך מינוהו מיד נשיא עליהם וא"ש -- אך בגוף החידוש של הרה"ג מהו' פינחס הנ"ל דבני בתירה נסתפקו אם הוא בגדר דחוי' או בגדר הותרה, לא ראה שכבר קדמו בזה בשו"ת גורן דוד (מהגאון ר' אהרן דוד דייטש ז"ל אבדק"ק יארמוט) חאו"ח סי' ל"ג ע"ש ותמצא. והספר הזה כבר נדפס בשנת תרמ"ה לפ"ק:

וגם על מ"ש בשם השמחת יו"ט יש להפליא לכאורה דא"כ מה אמר בפסחים ס"ו ע"ב אשכחן תמיד ופסח דדחו שבת, דדחו טומאה מנ"ל, ופירש"י הואיל ומועדו לא משמע לי' יעו"ש, וקשה דילמא באמת משמע לי', רק הי' צריך הגז"ש כדי לידע דשבת הותרה, משא"כ טומאה באמת קיי"ל טומאה דחוי' היא בצבור, וא"כ הא דתמיד ופסח דחו טומאה באמת נוכל למילף ממשמעותו דמועדו דהא י"ל גם היילל יליף ממשמעות, אלא דהגז"ש דמועדו מועדו מתמיד אצטריך לי' למען דעת כי שבת הותרה אצל פסח כמו דהותרה אצל תמיד וא"צ למיהדר לעשות בלא חילול וצע"ג:

והנה מאז אמרתי ואח"כ מצאתי בתל תלפיות הנ"ל אות קע"ה שכ"כ גם ידידי הגאון מ' חיים אפרים באלאיטי נ"י מטארנאלליא יע"א, עפימ"ש בצל"ח במשנה אמר לו ר"ע או חילוף שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה שבת דהיינו שהיה לחכמים לגזור ולאסור בשבת, והשיב לו ר"א, עקיבא עקרת מה שכתוב בתורה במועדו בין בחול בין בשבת וכיון שהתירה תורה בפירוש אין כח ביד חכמים לגזור ולאסור כמ"ש הטו"ז באו"ח סי' תקפ"ח ע"ש -- ולפ"ז אפשר לומר דבני בתירה ודאי היו יודעים דפסח דוחה

שבת רק היו מסופקים אם אין מקום לחכמים לגזור מעתה בזה ולאסור בשבת, עד שאמר להמיוא הילל מגז"ש דמועדו מועדו מתמיד וגז"ש הוא כמפורש בתורה להיתר ושוב אין כח ביד חכמים לגזור ולאסור ולפי"ז יפלו כל הדקדוקים הידועים בסוגיין, ושוב ראיתי בשו"ת:

גורן דוד חאו"ח סי' ל"ב שהולך ג"כ בדרך זה דמספקא להו לב"ב אם אין מקום לחכמים לגזור מעתה בזה ולאסור בשבת משום שמא יעביר הסכין של שחיטה ד"א ברה"ר כמו דגזרו בשופר ובמגלה, ותלי"ת כיוונתי מעצמי לדבריו אלה בדרוש לשבת הגדול והארכתי בזה הרבה אך אכ"מ להאריך בדרושים ע"ד הפלפול:

ועיין בהגהות הגאון מ' אלעזר משה הלוי הורוויץ לאבדק"ק פינסק שנדפסו בש"ס ווילנא שכ' וז"ל:

דף ס"ו ע"א ולא ידעו אם פסח דוחה שבת וכו' נ"ל דלא מספקא להו דמה"ת לא יעשו לפסח בשבת דלא אשכחן כה"ג מצוה הכתובה בתורה סתם שתבטל בשנה אחת וכו' וגם פסח, מדבר בשבת היה. אלא דאפשר בגוונא דליכא מלאכה מה"ת כגון שישחוט בשמאל או (ישחטו) שנים למאי דקי"ל דכשר. אך לדידן דאסירי מדרבנן קמיבעא להו עכ"ל וצ"ע חדא מה בכך דאסירי מדרבנן הא השחיטה הי' בעזרה ואין שבות במקדש וא"כ מה מספקא להו, ועוד זה שכתב כגון שישחוט בשמאל ודאי צ"ע דהא שחיטה בשבת חייב משום נטילת נשמה או משום צובע ומה לי אם ישחוט בשמאל או בימין, וע' בתל תלפיות מחברת י"ח דף קצ"ו ותמצא שהרה"ג מ' שלום ליב אייזענבאך נ"י מירושלים תובב"א השיג כן על מ"ש הרה"ג מ' פינחס נ"י באות ק"מ בשם בנו החו"ב מ' דוד נ"י, ולא ראה:

שכן יש להשיג על מה שנדפס בש"ס ווילנא בהגהות:

הרא"מ הורוויץ הנ"ל:

ובהיותי בזה ראיתי דבר פלא בספר מקרי דרדקי, להגאון מ' הילל ל"ש ז"ל מקאלאמעא בפרשת בהעלתך שכתב וז"ל:

עיין (סימן ט' פסוק י"ג) וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההיא כי קרבן ה' לא הקריב במועדו חטאו ישא האיש ההוא. קשה לי כפל הלשון. מאחר שכבר ונכרתה הנפש הרי יש בכלל מאתים מנה, א"כ למה הוסיף עוד ואמר חטאו ישא, וג"כ קשה:

מ"ט לא אמר גם אח"כ ונכרתה, וגם תיבות אלה "לא הקריב במועדו" לכאורה מיותרים המה, מאחר שכבר אמר וחדל לעשות הפסח. ולולי דמסתפינא הי' נלע"ד לומר דאם

ביטל מצות עשיית הפסח אם חל ע"פ להיות בחול אזי עונשו בכרת אבל אם חל ע"פ להיות בשבת:
אם ביטל מצוה זאת יש מקום לומר דעונשו רק הוא כמו אם ביטל מצות תפילין וכיו"ב, אבל עונש כרת לא מוטל עליו משום שע"י שביטל מצוה זאת גרם שלא נתחלל שבת. בשחיטות הקרבן שג"כ עונשו כרת, ונהי שאמרה תורה. שמצות פסח דוחה שבת, סוף סוף עונש כרת ליכא על המבטל אותו מצוה בשבת, עיין (פסוק ב' שם) פירש"י. במועדו אף בשבת, מעתה אפשר לפרש כוונת הפסוק וחדל לעשות הפסח, והיינו כשחל ע"פ בימי החול, משו"ה ונכרתה, אבל כי קרבן ה' לא הקריב במועדו, דהיינו כשחל ע"פ להיות בשבת אזי רק חטאו ישא, אבל עונש כרת ליכא עכ"ל -- ופלא בעיני דהא מה שפסח דוחה שבת הותרה בהיתר גמור כדילפינן בגז"ש מועדו מועדו מתמיד כמש"ל באריכות. א"כ א"א לומר דאם ביטל מצוה זאת גרם שלא נתחלל שבת בשחיטת הקרבן, והלא אפילו קיים מצוה זאת ג"כ לא נתחלל השבת כלל מאחר דשבת הותרה בהיתר גמור אצל הפסח, הא חדא, ועוד הרי איתא בפסחים דף צ"ג דלרבי דקיי"ל כוותי' האי חטאו ישא כרת הוא עיי"ש וצ"ע:

(יג)
והנה לעיל כתבתי בשם הרה"ג מ' פנחס צ"ב נ"י דבני בתירה נסתפקו אם הא דפסח דוחה שבת הוא הותרה או דחוי', ועתה עיינתי שנית בתל תלפיות מחברת י"ח הנ"ל, וראיתי שם בדף ק"ע כי הרה"ג הנ"ל כתב כן בשם השמחת יו"ט לרי"ט אלגאזי ל וזה לשון הרה"ג הנ"ל שם:
ועפי"ז נבוא לפתיחת דברינו דהנה על קושי' העולם הנ"ל שהקשו דמאי נסתפקו ב"ב אם פסח דוחה שבת אם לאו הא מוכח מפסח מדבר דעשו בשבת, תירוץ השמחת יו"ט הנ"ל דב"ב שנסתפקו אם פסח דוחה שבת לא על עיקר פסח אם נעשה בשבת נסתפקו דלא נעלם מעיניהם מעשה שהיה באותו שנה ששחטו פסח בשבת, אלא נסתפקו אי הא דפסח דוחה הוא הותרה או דחויה, ואי דחוי' יש לומר שבאותו מעשה פסח מדבר כל העבודה היה נעשית ע"י שנים בזה יכול זה יכול דמותר מה"ת, ולעולם דחוי' היא ולא דחי שבת ע"י אחד עש"ה עכ"ל הרה"ג הנ"ל -- ועתה תראה כי הגאון בעל גורן דוד ז"ל בתשו' לאו"ח סי' ל"ג זכה לכוון לדעת הרי"ט אלגאזי ז"ל בזה, כי גם הוא כתב שם ככל החזיון הזה -- אפס כי קשה על שניהם הקושי' שהקשיתי לעיל מפסחים ס"ו סוף ע"ב דאמר אשכחן תמיד ופסח דדחי שבת דדחי טומאה מנ"ל ופירש"י הואיל ומועדו לא משמע ליה מנ"ל דדחי וכו' ע"ש, ולפ"ד הגאונים הנ"ל קשה טובא מנלי' להגמ' דהלל לית לי'

משמעות דמועדו, דילמא באמת דרש משמעות דמועדו, והא דהשיב לבני בתירה מגז"ש דמועדו מועדו מתמיד, היינו משום דממשמעותו דמועדו לא הי' מוכח דשבת הותרה אצל פסח והי' אפ"ל דרק דחוי' הוא ולא היה נפשט הספק שנסתפקו ב"ב, אבל לענין טומאה דבאמת קיי"ל דטומאה רק דחוי' בצבור באמת גם הילל יליף ליה ממשמעות במועדו וצע"ג. והנה הספר שמחת יו"ט לרי"ט אלגאזי ז"ל אינו בידי ולא אוכל לראות אם הרגיש בקושיא זו דקשה על דבריו כנ"ל אם לאו:

ובמש"ל סוף אות י"ב בשם ספר מקרי דרדקי פ' בהעלתך דבע"פ שחל להיות בשבת מי שלא עשה פסח אינו חייב כרת יעו"ש, ראיתי כעת דיש כדמות ראיה לדבריו, מהא דאיתא בתוס' בפסחים דף צ' ע"ב על הא דאמר דהטמאים הללו טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בע"פ שנאמר ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא. ביום ההוא הוא דאין יכולים לעשות אבל למחר יכולין לעשות. וכתבו התוס' וא"ת למה אמר להם לידחות **לפסח** שני יטבלו בו ביום וישחטו עליהם. וי"ל דשמא כן עשו ובשעה ששאלו לא טבלו עדיין ואמר להו משה אם לא תטבלו היום תדחו לפסח שני עכ"ל. והקשה המהרש"א בפסחים דף צ"ב ע"ב (בתוס' ד"ה אלו פטורין כו') כיון דלמ"ד נמי אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ חייב כרת אם לא טבל ועשה בראשון אמאי א"ל משה אם לא תטבלו תדחו לפסח שני כמ"ש התוס' לעיל טפי הל"ל להו דחייבים לטבול היום ויעשו פסח ראשון דאם לא תטבלו תתחייבו כרת ודו"ק עכ"ל המהרש"א ז"ל ה אמנם לפי"ד הספר מקרי דרדקי ניחא דהא אותו פסח שנעשה אז במדבר חל ע"פ להיות בשבת (כמ"ש כל המפורשים בסוגי' דבני בתירה וכנודע) א"כ אפילו אם לא יטבלו ולא יעשו פסח ג"כ לא יתחייבו כרת ומיושב קושי' מהרש"א ז"ל ודו"ק:

(יד)

והנה בס' בנין אריאל מהגאון ר' שאול מאמס -- טערדאם זצ"ל בפ' בהעלתך מביא תירוץ על קושי' התוס' הנ"ל (למה אמר להם לדחות לפסח שני יטבלו בו ביום וישחטו עליהם) בשם אביו הגאון מ' ארי' ליב זצ"ל, עפ"י גמ' דשבת פ' ר' עקיבא דמבואר שם דאותו יום שעשו ישראל פסח במדבר שבת היה, וא"כ אפשר דמבעי' להו אם יטבלו ואז ידחו את השבת בשחיטת הפסח, ואולי יש תקנה אחרת שלא יצטרכו לכך, וע"ז היה התשובה שיכולין לעשות פסח שני ומוטב שלא יטבלו ואז לא תדחה השבת עכ"ל עיי"ש -- אמנם לפי התירוץ הזה מוכח דשבת רק דחוי' היא אצל הפסח. והא דפסח דוחה שבת אינו רק דחוי' ולא הותרה בהיתר גמור, ויתכן לומר דבאמת היינו פלוגתייהו דבני בתירה והילל, דבני בתירה ס"ל כתירוץ הנ"ל על קושי' התוס' ולכך ס"ל דהא דפסח דוחה שבת הוא רק

דחויה ולא הותרה, אמנם הילל שאמר דמגז"ש מועדו מועדו מתמיד מוכח דפסח בשבת הוא היתר גמור ולא בגדר דחוי', ס"ל עיקר כתירוץ התוס' בפסחים הנ"ל ולא כתירוץ הגאון הנ"ל בבנין אריאל:

(אחר כותבי כ"ז מצאתי פלפול עצום בסוגיא דבני בתורה הנ"ל בס' דורש לציון ממרן הנוב"י ז"ל בדרוש ג' ובשו"ת בית יצחק מהגאון מלבוב ז"ל ח"ר ליו"ד סי' נ"ד נ"ה ונ"ו ע"ש ותמצא בר"ס נ"ה, שגם הוא כתב דהספק של בני בתירה היה רק אם הא דפסח דוחה שבת הוא הותרה או אינו אלא דחויה ע"ש, ואיני רוצה להאריך בזה יותר):

(טו)

בילקוט הגרשוני ח"ג על סדר א"ב בחלק המכתבים דף י"ז בד"ה לאות פסח הבאתי בשם ס' דרך חיים על הל' פסח ר"ס תכ"ט וז"ל:

הקשה הגאון בעל שאגת ארי' ז"ל בסי' ס"ה על מה אמרו הטמאים למה נגרע כו' הא בלא"ה היה להם לידע דטמא אינו אוכל בקדשים ובפסח כתיב איש לפי אכלו דבעינן גברא דחזי לאכילה ומפסח שני עדיין לא ידעו. ונראה לתרץ דאיתא בקידושין דף ל"ז ע"ב בתוס' ד"ה הואיל ונאמר וכו' שכל ארבעים שנה לא הקריבו אלא פסח זו בלבד. וא"ת למה לא הקריבו אלא פסח זו בלבד ותירצו בתירוץ האחרון לפי שהיו רובם ערלים וערל אסור באכילת פסח ע"ש ולפ"ז מיושב קושי' שאג"א דגם ישראל לא הוי ראוים לעשות הפסח מחמת שהיו רובם ערלים רק עפ"י הדיבור היו עושים שלא כדין, א"כ שפיר שאלו למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' בתוך בני ישראל פי' מאחר שהם ג"כ אינם ראויים לעשות הפסח כסברת התוס' הנ"ל והם עושים עפ"י הדיבור א"כ גם אנחנו עפ"י הדיבור נעשה כמו כל ישראל, ולזה השיב מרע"ה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם. תיבת לכם מיותר. אך זה הדבר אשר רמז מרע"ה בתיבת לכם פי' אם יצוה ה' לכם ג"כ לעשות הפסח כמו כל ישראל ע"כ דפח"ח -- וכעת ראיתי שבעיקר הדברים כבר קדמו הגאון בעל אור חדש ז"ל במס' קידושין דף ל"ז ע"ב עיי"ש ותמצא -- ועיין לקמן בקונטרס זה אות י"ט מש"ש בשם ספר המקנה על קידושין. ועפי"ז א"ש דברי הגאון בעל דרך חיים הנ"ל ודו"ק:

(טו)

בפ' בהעלתך פירש"י פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין יו"ט ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו **עכ"ל** -- ובס' מנחת חינוך מצוה שפ"א כתב על פירש"י הנ"ל. מבואר דאסור לאכול חמץ עם הפסח שני והוא אצלי דבר חדש מאוד ולא ידעתי מהיכן יצא לרבינו זה דנראה דאין איסור כלל וכו' אבל שיהי' אסור בחמץ דבר זה הוא תמוה אצלי מאוד וכו'

עכ"ל -- ולע"ד י"ל דהנה איתא בפסחים צ"ה ע"א דהתנא דברייתא שם ס"ל דקרא דלא ישאירו ממנו עד בוקר הנאמר בפסח שני ממעט הלאו דבל יראה ובל ימצא ואי לאו קרא הו"א דגם בפסח שני עוברין בב"י וב"י (וכ"כ שם הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות עיי"ש) -- והנה הר"ן ז"ל ריש פסחים כתב הטעם דאמרה תורה בחמץ לא יראה ולא ימצא הוא משום דחששה תורה דילמא אתי למיכל מיני' הואיל וכל השנה לא בדילי מני' -- וע' בחי' חת"ס ז"ל לביצה דף ז' ע"ב וב"ה ילפי ביעור מאכילה נ"ל דב"ה ס"ל כמ"ש ר"ן ריש פסחים וכו' משום דלמא אתי למיכל מיני' וא"כ חד טעמא הוא וילפינ' ביעור מאכילה. וב"ש ס"ל דגזיה"כ בעלמא הוא וכו' וכיון דגזיה"כ הוא ומצוה בפ"ע לא ילפי' ביעור מאכילה עכ"ל -- וא"כ ב"ש וב"ה הלכה כב"ה וקיי"ל כהר"ן דטעם דבל יראה וב"י הוא משום דלמא אתי למיכל מיני' והשתא אי ס"ד דאין בפסח שני שום איסור חמץ כלל, למה לי קרא למעוטי שאין שייך בו הלאו דבל יראה ובל ימצא, תיפוק ליה דכאן לא שייך כלל החשש דלמא אתו למיכל מיני' דהא מותר באכילה, אלא עכ"ח עמו באכילתו אסור לאכול חמץ ושייך שפיר החשש דילמא אתי למיכל החמץ עם הפסח כיון דלא בדיל מיני' כל השנה, ולכן הו"א דשייך בו הלאו דב"י וב"י, משו"ה כתב רחמנא מיעוטא להורות דאינו אסור בבל יראה וב"י, א"כ שפיר פירש"י דפסח שני אסור החמץ עמו באכילתו שו"ר דיש לדחות דודאי לולי מיעוטא הו"א דשייך בפסח שני בל יראה וב"י ואז ודאי הי' אסור החמץ ג"כ באכילה, אבל בתר דמיעטי' רחמנא מבל יראה וב"י מנ"ל דיש איסור חמץ כלל בפסח שני וק"ל -- ולכן ליישב פירש"י ז"ל צ"ל כמ"ש בס' חמדת ישראל (דפוס פיעטרקוב שנת תרס"ג) מהגאון מהו' מאיר דן פלאצקי אבדק"ק דוואהרט שליט"א בדף כ"ו מדפי הספר עמוד ג' עיי"ש ותמצא -- ומחמת כי עמוס עלי עול הצבור אינני יכול להעמיק ולעיין בזה יותר למצוא מקור נפתח לדברי רש"י ז"ל, אשר בודאי לא ענה זאת מלבו, ואולי יתעוררו רבים על ידי לעיין בזה ותרבה הדעת:

(יז)

בפסחים צ"ה א' במתני' מה בין פסח הראשון לשני, הראשון אסור בב"י וב"י והשני חמץ ומצה עמו בבית, הראשון טעון הלל באכילתו, והשני אינו טעון הלל באכילתו, זה וזה טעון הלל בעשייתן, ונאכלין צלי על מצות ומרורים ודוחין את השבת --- כתב בצל"ח ז"ל, ונאכלין צלי וכו' ודוחין וכו' הנה דוחין את השבת הוא ביום, ונאכלין צלי הוא בלילה, והיה לו להקדים דוחין, את השבת ואח"כ ונאכלין צלי, ואולי משום דנאכלין צלי נוהג בכל שנה ושנה ודחיית שבת לא שייך אלא כשחל בשבת לכך הקדים דבר שהוא תדיר עכ"ל והנה חידוש בעיני שלא העיר הצל"ח ז"ל דלשיטת רש"י (פסחים צ"ה

ב') דהא דפסח שני דוחה שבת הוא משום דבשני כתיב ביה במועדו, למ"ד קרבן ה' לא הקריב במועדו בשני, (ע"ש בד"ה דוחה את השבת) א"כ לר' נתן דס"ל בפסחים דף צ"ג דהך במועדו אפסח ראשון קאי, פסח שני אינו דוחה את השבת (וכ"כ בצל"ח פסחים צ"ג ומיישב בזה מה שפסק הרמב"ם כרבי עייש"ה) וא"כ מה דקתני במתני' ודוחין את השבת הוא רק למ"ד דבמועדו קאי אפסח שני, אבל לרבי נתן דס"ל דקאי אראשון, פסח שני אינו דוחה את השבת, וא"כ י"ל דלכך קתני ודוחין את השבת בסוף, כמ"ש כהאי גוונא רבינו בעל תוס' יו"ט ז"ל (בשבת פ' כלל גדול) במשנה דאבות מלאכות כו' בד"ה המכבה והמבעיר:

דמשו"ה איחר הבערה לומר שבהבערה איכא מאן דס"ל שאין בה חיוב חטאת שאינה אלא בלאו והוא ר' יוסי שאמר הבערה ללאו יצאת וכו' עיי"ש וה"נ איחר דוחין את השבת לומר שבזה איכא מ"ד דפסח שני אינו דוחה שבת והוא ר' נתן דסובר דהך במועדו קאי אראשון ולא אשני -- ואפשר דהצל"ח ז"ל לא רצה להאריך בזה וכתב ליישב דקדוקו באופן שיהיה מיושב גם לדעת התוס' (יומא דף נ"א) שכתבו דגם רבי נתן סובר דפסח שני דוחה שבת ויליף לי' מבכל חוקת הפסח יעשו אותו ע"ש באורך:

אמנם כד דייקת שפיר, תמצא דתירוצי הנ"ל על דקדוק הצל"ח ז"ל עולה יפה גם לשיטת התוס' יומא דף נ"א הנ"ל, כי אף דבהא דפסח שני דוחה שבת ליכא פלוגתא וכ"ע הכי ס"ל, מ"מ בדיוקא דמתניתין, דקתני דוחין את השבת, שבת אין, טומאה לא, איכא פלוגתא. כדאיתא בגמרא דכאן עמוד ב':

ונאכלין צלי וכו' שבת אין, טומאה לא מתניתין דלא כרבי יהודא דסובר אף דוחה את הטומאה עיי"ש, א"כ שפיר י"ל דלהכי נקיט התנא דמתניתין ונאכלין צלי וכו' תחילה ואח"כ קתני ודוחין את השבת לומר דבזה איכא מ"ד דפליג וס"ל דלא רק שבת אלא אף טומאה והוא ר' יהודא דסובר דפ"ש דוחה אף את הטומאה, ולכך כיון דבבא זו ודוחין את השבת ולא את הטומאה במחלוקת שנוי' ואיכא מ"ד דסובר דדוחה אף טומאה. לכך שנאה התנא לבסוף ונקט תחילה ונאכלין צלי וכו' כיון דבזה ליכא פלוגתא כלל והוא ע"ד שכתב התוי"ט ז"ל גבי המכבה והמבעיר כנ"ל -- ובזה מיושב לי מאוד דקדוק עצום בגמ' דכאן ע"ב: דמרשים הדיוק על הפיסקא ונאכלין צלי וכו' שבת אין טומאה לא, מתניתין דלא כר' יהודא וכו', וקשה הלא על ונאכלין צלי וכו' ליכא שום קושי', אלא הדיוק של הגמרא שבת אין טומאה לא א וכו' קאי על מ"ש במשנה ודוחין את השבת, ומדוע מביא הגמ' הא דקתני ונאכלין צלי וכו', אלא דלהגמ' גופא הי' קשה קושי' הצל"ח מדוע נקט המשנה תחילה ונאכלין צלי וכו', היה לו. להקדים ודוחין את השבת דהוא

ביום ואח"כ ונאכלין צלי וכו' דהוא בלילה, ע"ז אמר כיון דמוכח ממתניתין ודוחין את השבת אבל טומאה לא ובזה איכא פלוגתא כנ"ל, לכך איחר התנא ודוחין את השבת ונקט תחילה ונאכלין צלי על מצה ומרורים דבענין זה ליכא שום פלוגתא וקאי אליבא דכ"ע וא"ש ודו"ק, ותלי"ת מקום הניח לי הצל"ח ז"ל להתגדר בו:

(חי)

בספר חבלים בנעימים מהגאון מ' יהודה ליב גראהבארט נ"י אבדק"ק מאקאווי יע"א בערך פסח שני אינו טעון הלל באכילתו משום קרא ליל התקדש חג דוקא ליל המקודש לחג טעון הלל, קשה למה לי קרא הא מצוה שאינו על גופו א"צ בפסח שני והלל הוי מצוה שלא על גופו וגם למה טעון הלל בעשייתו משום דקרא ממעט רק לילה ולא יום סוף סוף הא הוי מצוה שלא על גופו עכ"ל -- ולענ"ד נ' פשוט דהקרא לא ממעט מצוה שלא על גופו אלא מה דהוי מצוה מן התורה, אבל הלל דאינו אלא מצוה דרבנן כמסקנת השאגת ארי' ז"ל בסי' ס"ט יעו"ש, זה לא ממעט הקרא, דהקרא לא קאי על מצות דרבנן, ואפי' לדעת הרמב"ן ז"ל המובא בשאג"א סי' הנ"ל דס"ל דהלל דרגלים ושחיטת הפסח הוי הלממ"ס, ג"כ לא ממעט הקרא, דהקרא לא קאי על הלממ"ס כמ"ש התוס' בנזיר דף ס"א סע"ב בד"ה אימא וכו' דאין סברא דליתי מיעוטא למעט דבר שאינו אלא הלממ"ס עכ"ל ע"ש, וע"ע בתשו' חת"ס חיו"ד סי' ע"ב בזה, וא"ש ודו"ק:

(יט)

בקידושין דף ל"ז ע"ב כתבו התוס' בד"ה הואיל כו' וא"ת א"כ למה לא עשו כי אם פסח אחד, וי"ל לפי שהיו רובם ערלים וכתיב כל ערל לא יאכל בו והיינו גנותם ומ"מ אינם חוטאים במה שלא עשו אותו דהא ערל אסור באכילת פסח עכ"ל. ועיין בשעה"מ פ"ט מה' קרבן פסח הלכה ט' שנתקשה טובא בדברי תוס' הללו עש"ה - אמנם הגאון בעל הפלא"ה זצ"ל בס' המקנה לקידושין ביאר דברי התוס') עפ"י דאיתא ביבמות לא ניתנה פריעה לאאע"ה דכתיב קח לך חרבות צורים ושוב מול מאי שוב מול לפריעה, והנה ודאי אין לומר דלא נצטוו ע"י משה כלל, אלא תחילת מצות פריעה היה ע"י יהושיע, דהא כתיב אלה המצות. שאין נביא רשאי לחדש דבר, אע"כ צ"ל דהציווי הוי בסיני, אלא כי היכי שלא מלו בניהם משום שלא נשבה רוח:

צפונית ה"נ לא פרעו היוצאים ממצרים משום סכנה דלא נשבה רוח צפונית, נמצא לפי"ז כיון דנצטוו על הפריעה הו"ל כולם ערלים דמל ולא פרע כאילו לא מל ובזה א"ש דברי התוס' דהכא עכ"ל הטהור עיי"ש -- ועפי"ז א"ש מש"ל באות ט"ו בשם ספר דרך חיים על הל' פסח עיי"ש והבן מאוד:

(כ)

בחולין י"א א' מנה"מ דא"ר זיל בתר רובא כו' מר ברי' דרבינא אמר אתיא משבירת עצם בפסח דא"ר ועצם לא תשברו בו וניחוש שמא ניקב קרום של מוח אלא לאו משום דאזלי' בת"ר וסתם גמרא שם דחי להא ילפותא ואמר ממאי דילמא דמנח גומרתא עלי' וקלי' לי' ובדיק לי' דתני' השורף בעצמות אין בו משום שבירת עצם ע"כ -- מבואר מזה דסתם גמרא דהיינו רב אשי כמ"ש תוס' בחולין ב' ע"ב ד"ה אנא וכו' ע"ש, ס"ל דע"י גומרתא אין שום איסור התורה דאם הי' בו איזה איסור מה"ת לא הי' יכול לדחות דברי מר ברי' דרבינא דלמא דמנח גומרתא עלי' וכו' והוא פשוט -- ומעתה דעת לנבון נקל להבין פלוגתא דרבא ורב אשי בזבחים צ"ז ב' דרבא מתרץ הקושי' בברייתא דיקדש ניתי עשה ולידחי ל"ת משום דאין עדל"ת שבמקדש שנאמר ועצם ל"ת בו כו' אחד עצם שי"ב מוח כו' אמאי ניתי עשה ולידחי לית אלא אין עדל"ת שבמקדש, ורב אשו אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, וכתבו קצת אחרונים ז"ל דנראה מפשטות הסוגיא דרב אשי חולק על רבא, וצריך להבין במאי קמיפלגי -- אמנם להנ"ל מובן מאוד דהנה התוס' בזבחים שם הקשו איך הוכיח רבא מהא דאסור לשבור עצם שי"ב מוח דאין עדל"ת שבמקדש, הא שאני הכא משום דאפשר לקיים שניהם דמנח גומרתא עילויה ושקיל ליה מוח, ותירצו דרבא לטעמיה דאמר בפסחים פ"ד ע"ב דלא אפשר בגומרתא משום הפסד קדשים יעו"ש. ומעתה התינח לרבא דס"ל דפ"י גומרתא יש בו איסור דאורייתא משום פסידא דקדשים, אבל רב אשי דהוא סתם גמרא דחולין י"א ע"א דמדחה ילפותא דמר ברי' דרבינא דאזלי' בת"ר מפסח דא"ר ועצם ל"ת בו וכו' דילמא דמנח גומרתא עלי' וכו' א"כ מוכח דסובר דע"י גומרתא אין שום איסור מדאורייתא, א"כ הד"ק התוס' לדוכתא מנ"ל להוכיח מאיסור ש"ע שי"ב מוח דאין עדל"ת שבמקדש דלמא שאני הכא משום דאפשר לקיים שניהם דמנח גומרתא עילויה וכו' ומשו"ה פליג רב אשי על רבא ואומר תירוץ אחר משום דיקדש הוא עשה ואין עדל"ת ועשה וא"ש ודו"ק:

(כא)

בשעה"מ פ"י מקרבן פסח מביא קושי' הגאון ר' אברהם ברודא ז"ל דמנ"ל דועצם לא תשברו בו לאזהרה אתא אימא דא"צ לשוברו קאמר דסד"א דמחוייב לשבור ולבדוק שמא ניקב קרום של מוח כדאי' בחולין די"א קמ"ל דא"צ דאזלי' בתר רובא דדומי' דהכי אמרי' בזבחים דף ס"ו אמר ר' אלעזר בר' שמעון שמעתי שמבדילין בחטאת העוף ומאי לא יבדיל אין צריך להבדיל וכו' (עיין בלשון השעה"מ), הוא מותיב והוא מפרק לה דכיון דדרשינן בו בכשר ולא בפסול עכ"ח דקרא לאזהרה אתא ע"כ -- ואותו צדיק אברהם ה"ה

הגאון מאוליינוב ז"ל בספרו תולדות אברהם דף ק"ו לא ראה הכעה"מ ותירץ כן מעצמו ע"ש -- והשעה"מ שם מביא עוד תירוץ בשם ספר צאן קדשים על זבחים דהא בפסח שני נמי כתיב ועצם לא תשברו בו ועכ"ח ללאו כתיב ע"ש -- ובתל תלפיות מחברת ה' אות טז מביא תירוץ דבלאו דלא תוציא מן הבית כו' כתיב בלשון יחיד ובלאו דועצם לא תשברו בו כתיב בלשון רבים (ובאמת פלא דבפסוק אחד משנה הלשון מיחיד לרבים), וכתב הגאון מהרש"ז מוואלאזין תלמיד הגר"א ז"ל ומובא בס' תולדות אדם דבזה נרמז הדין דקיי"ל יש שובר אחר שובר ואין מוציא אחר מוציא והבן. ולפ"ז איך נוכל לומר דא"צ דא"כ למה שינה וכתב בלשון רבים לא תשברו ע"כ -- ובמתא דירושלים תירץ עפ"י הירושלמי פ"ז דפסחים הלכה י"א, דמדלא כתיב ועצמות לא תשברו אלא ועצם לא תשברו דרשינן דאתא לחייב על כל עצם ועצם (ע"ש בקה"ע ובתוספותיו לשם) א"כ עכ"ח ח מוכח דקרא לאזהרה אתא ולפענ"ד נראה דהנה כתב בשעה"מ שם דקושי' הגאון מהרא"ב ז"ל סובבת על מר ברי' דרבינא דילף משבירת עצם דאזלינן בת"ר דאלו לפי האמת דנפקא לן דאזלינן בת"ר מקראי אחריני כדמסקינן בחולין י"א, לק"מ דעכ"ח קרא לאזהרה אתא, דאילו לומר דא"צ ומשום דאזלינן בת"ר, הרי נפקא לן הא מלתא מקראי אחרינא יעו"ש -- ומעתה כיון דקושי' הגאון הנ"ל קאי רק על מר ברי' דרבינא, י"ל דלכאורה הא אנן לא קיי"ל כר' אלעזר בר' שמעון דאמר שמעתי שמבדילין בחטאת העוף ומאי לא יבדיל א"צ להבדיל, רק הקושיא הכי הוא, הלא מוכח מכח קושיא זו דלא ילפינן הא מלתא דאזלינן בת"ר משבירת עצם בפסח, דאל"כ ר"א בר' שמעון מנליה דאסור לשבור עצם בפסח דלמא א"צ לשבור קאמר דהו"א דצריך קמ"ל דא"צ משום דאזלינן בת"ר, אעכ"ח הא דאזלינן בת"ר ילפינן מקראי אחריני, אבל מר ברי' דרבינא דילף דאזלינן בת"ר משבירת עצם בפסח לדידי' שפיר קשה התינח לשאר תנאים אבל לר' אלעזר בר' שמעון הא דא"ר זיל בתר רובא מנלן, דאין לומר דילף משבירת עצם בפסח דא"כ מנליה דאסור לשבור עצם דלמא א"צ לשבור קאמר דסד"א דצריך קמ"ל דא"צ משום דאזלי' בת"ר, וכי יחלוק ר"א בר' שמעון על הלכה פסוקה דהשובר עצם בפסח טהור לוקה -- כן צריך להסביר הקושיא דבאופן אחר אין כאן שום קושיא ומעיקרא ליתא כמובן -- ואחרי הודיע אלקים אותנו את כל זאת יש לאל ידינו לתרץ הקושיא בטוב טעם ודעת בעזהי"ת:

דהנה כבר הבאתי בילקוט הגרשוני ח"ר על סדר א"ב (אות דרשינן טעמא דקרא) בשם הגאון הקדוש מהו' משה טייטעלבוים ז"ל מאוהעל דלר' שמעון דס"ל דרשינן טעמא דקרא לא צריך למילף רוב מרישא של עולה או מפרה אדומה, דלדידי' מוכח רובא דליתא

קמן מסנהדרין גופא, דטעמא מאי אמרה תורה אחרי רבים להטות, משום דרוב פעמים הרוב מכוין יותר אל האמת מן המיעוט, א"כ באח"ר להטות גופא נכלל גם רובא דליתא קמן, ותירץ בזה קושית התוס' בחולין דף י"א שהקשו מנ"ל לר' שמעון דטריפות פוסל בפרה הא כיון דמכשיר פרה ביוצא דופן עכ"ח דלית לי' חטאת קרי' רחמנא, ולכאורה מאי קושיא, דלמא אה"נ לר"ש גם טריפה כשר בפרה, אלא קושית התוס' קאי לרבה בר שילא דיליף דאזלי' בת"ר מפרה אדומה, ע"כ הקשו התוס' איך יליף רבה בר שילא רוב מפ"א הא אכתי לר"ש מנלן דאזלינן בת"ר ואין לומר דיליף מפ"א דמנ"ל לר"ש דטריפות פוסל בפרה, ולפי הנ"ל ניחא די"ל באמת לר"ש טריפה כשר בפרה, ואי דקשה מנלן רוב ז"א דאליבא דר' שמעון דדריש טעמא דקרא לא צריך כלל ילפותא על רוב דילפינן רובא דליתא קמן ג"כ מסנהדרין ע"כ דפח"ח:

ומעתה י"ל דכבר כתבתי בילקוט הגרשוני ח"ר על אגדות הש"ס דף ק"י בתשובה לרב אחד, דכמו דאמרינן בש"ס סוכה דף ל"ג ע"ב ר' אלעזר בר' שמעון סבר לה כאבוה דאמר דבר שאין מתכוין מותר וכן אמרינן בסנהדרין דף ע"ד ע"א ר"א בר' שמעון סבר לה כאבוה דאמר עונשין מן הדין יע"ש, ה"נ ס"ל כאבוה דאמר דרשינן טעמא דקרא להקל -- ובזה יישבתי שם בעזהי"ת הקושיא על המהרש"א בח"א לב"מ דף פ"ד ע"ב ע"ש ותמצא נחת -- וממילא כמו דמתורץ קושי' התוס' בחולין י"א על רבה בר שילא דיליף רוב מפרה אדומה כמש"ל בשם הגאון מהר"ם ט"ב זצ"ל -- ה"נ מתורץ קושי' הגאון רא"ב ז"ל על מר ברי' דרבינא דיליף רוב משבירת עצם בפסח, א"כ לר' אלעזר בר' שמעון הא דאזלינן בתר רובא מנלן, דהרי הוא עכ"ח לא יליף רוב משבירת עצם בפסח כנ"ל באריכות, דהא באמת לר' שמעון לא צריך שום ילפותא על רוב דכיון דדריש טעמא דקרא הרי יליף רובא דליתא קמן ג"כ מסנהדרין, אלא כל שאלת הגמרא מנה"מ דא"ר זיל בתר רובא קאי לדידן דקיי"ל לא דרשינן טעמא דקרא, לכן אמר מר ברי' דרבינא דמוכח רוב משבירת עצם בפסח, מה אמרת אכתי לר"א בר' שמעון הא דאזלי' בת"ר מנלן, ז"א דהא ר"א בר"ש מסתמא ס"ל כאבוה דדרשינן טעמא דקרא להקל, א"כ בלא"ה מוכח דאזלינן בת"ר מקרא דאח"ר להטות גופא כנ"ל, וממילא קרא דועצם לא תשברו בו עכ"ח לאזהרה אתא, דאין לומר דא"צ לשבור קאמר משום דסד"א דצריך קמ"ל דא"צ משום דאזלינן בת"ר, ז"א דכבר מוכח דאזלינן בת"ר מאחרי רבים להטות גופא וא"ש ודו"ק:

והנה לעיל העתקתי תירוצי האחרונים על קושי' זאת לכן אעתיק גם מ"ש בהגהות מלא הרועים ז"ל שנדפסו בש"ס ווילנא וז"ל:

בפסחים דף פ"ד מתני' הרי זה לוקה ארבעים. נ"ב מקשים העולם מנ"ל דעצם לא תשברו הוא איסור לאו דילמא קמ"ל דא"צ לשבור וע' בצאן קדשים ובשעה"מ פ"ר מהק"פ וכו', ולדידי לק"מ דאי ס"ד דאין אסור לשבור רק דקמ"ל דא"צ לשבור עצם של מוח לבדוק אם ניקב הקרום, דאם איתא דליכא איסורא בשבירה בודאי חייב לשבור עצם שיש בו מוח ולקיים מ"ע דאכילת פסח וגם שלא יביא קדשים לידי פסול שיצטרך שריפה משום המוח שבו עכ"ל -- ועיין בס' משיב נפש לפסחים דף פ"ג ע"א שהולך ג"כ בדרך זה ולא ראה הגהות מלא הרועים הנ"ל -- וע"ע בשו"ת בית שערים למו"ח הגאון ר' עמרם בלום זצ"ל חאו"ח סי' קמ"ז מ"ש ביישוב קושיא זאת וינעם לך:

(בפרט, מש"ש בסוה"ס וז"ל:

אך קושטא קאמינא. דגוף קושי' מהרא"ב לא נהירא לי דודאי אי ועצם לא תשברו בו הוא ללאו ממילא שפיר ילפי' מיני' נמי דאזלי' בת"ר אבל שנאמר דקרא לא אתי רק לגלות דאזלי' בת"ר ולא צריך לבדוק אחר נקיבת קרום של מוח, מאי שנא דאפקי' רחמנא בלשון ועצם לא תשברו בו, וכי טריפות אחד ניקב קרום של מוח יש לנו והלא ח"י טריפות יש וכולם א"צ בדיקה ואינם תלוי' כלל בשבירת עצם, ואדרבה מלשון זה משמע דוקא שבירת עצם א"צ כדי לבדוק אבל היכי דא"צ שבירת עצם לבדיקה צריך לבדוק, ובאמת א"צ לבדוק כלל אחר שום טריפות עכ"ל, הוא נכון מאוד ויותר אין לי להאריך):

(כב)

בפסחים צ"ב ע"ב אתמר הי' בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו רב נחמן אמר הורצה (פרש"י ופטור מן השני) רב ששת אמר לא הורצה, ר"נ אמר הורצה מיחס הוא דחס רחמנא עליו ואי עביד תבא עליו ברכה, ור"ש אמר לא הורצה מידחא דחיי' רחמנא כטמא (פרש"י ולא עשה כלום וזקוק לשני) -- וז"ל הרמב"ם בפ"ה מקרבן פסח ה"ג ומי שהי' בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו את הדם אעפי"י שבא לערב לא הורצה וחייב בפסח שני עכ"ל, וכתב בכ"מ טעם הרמב"ם דפסק כר"ש לגבי ר"נ משום דהלכה כרב ששת באיסורי ע"ש -- אבל הרמב"ן עה"ת פ' בהעלתך כתב בפ' איש איש כו' או בדרך רחוקה. מי שהי' בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רצה לצאת בראשון וצוה ושחטו עליו הורצה דקיי"ל מיחס הוא דחס רחמנא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה עכ"ל, ובקונטרס קומץ מנחה שבסו"ס מנחת חינוך על תרי"ג מצות תמה על הרמב"ן ז"ל איך פסק כר"נ הא כללא בידינו מן הגאונים דר"נ ור"ש הלכה כרב ששת באיסורא ע"ש ואנכי לא ידעתי מה זו תימה הלא רש"י ז"ל כתב בשמעתין דסתם מתניתין לא אתיא כרב ששת מדקתני א"כ למה נאמר דרך רחוקה שאלו פטורין וכו' מדקאמר למה נאמר ש"מ דאי בעי למיעבד

עביד כר"ל דאי כרב ששת אצטריך דאי בעי למיעבד לא ליעבד ע"ש, וכ"כ הלח"מ פ"ה מק"פ ה"ב בשם רש"י ע"ש א"כ מאי קושיא אם הרמב"ן פסק כר"נ דסתם מתני' כוותיה וס"ל דבכה"ג לא אתמר האי כללא דהלכה כרב ששת באיסורי -- הא חדא ועוד הרי כתב. הבית יוסף בטור חו"מ סי' ס"ז סעיף כ"ב בד"ה ולכאורה משמע וכו' דטעמ' דבעל התרומות והטור שפסקו כר"ש לגבי ר"נ בפרוזבול דבעי' ג' דיינים משום דמשמע להו דדיני שמטה איסורא נינהו והלכה כרב ששת דמסתבר טעמיה דסתם דיינים תלתא נינהו עכ"ל, הרי דסובר הב"י דאע"ג דכללא היא דהלכה כרב ששת באיסורי מ"מ היכא דלא מסתבר טעמיה לא משגחינן בהאי כללא ורק בפרזבול קיי"ל כוותי' לגבי ר"ל משום דמסתבר טעמי' כמבואר, א"כ הכא דודאי לא מסתבר. טעמא דרב ששת דאמר מידחא דחיי' רחמנא כטמא ויליף לי' מדר"ע דיליף דרך רחוקה מטמא וכמ"ש התוס' בפסחים צ"ג ע"א בד"ה ה"ג וכו' ורב ששת סבר נמי שוחטין דאין ק סברא שיחלוקו בזה אלא דסבר דר"ע גמר מטמא מת אע"ג דלא דמי ליה כ"כ עכ"ל, א"כ כל הדוחק הזה אנו. צריכים לומר במילתי' דרב ששת משא"כ לרב נחמן א"ש הכל בלי שום דוחק וא"כ נראה בעליל דלא מסתבר טעמי' דרב ששת כ"א אדרבה מסתבר טעמי' דר"נ דמיחס הוא דחס רחמנא עליו ואי עביד תע"ב, משו"ה פסק הרמב"ן
כר"נ דבכה"ג לא משגחינן בהאי כללא דהלכה כר"ש
באיסורי ח"ב.

(כג)
בספר חבלים בנעימים להגאון מ' יהודא ליב גראהבארט נ"י אבדק"ק מאקווי יע"א כתב בערך פסח שני וז"ל:
תוס' פסחים צ"ה ע"ב ד"ה פסח הקשו למה צריך ללמוד ששת ימים דפסח שני אינו טעון לינה הא לא מרבינן מככל חוקת הפסח מצוה שאינה על גופו, ונ"ל די"ל דמה שנוהג בכל הקרבנות נוהג גם בפסח שני ותוס' שם ד"ה טעון כתבו דכל קרבנות טעונים לינה ועיי"ש שהקשו דהכא ממעט פסח:
קטן מלינה מי גרע ממביא קרבנו בימות החול דטעון לינה יום אחד וא"כ מה הקשו לעיל דהוי מצוה שאינה על גופו זה שייך במצות הנוהגות רק בפסח יש חילוק. בין מצוה שעל גופו לאינו על גופו אבל מה שנוהג בכל קרבנות למה יגרע הכא ושפיר אצטריך למוד הנ"ל עכ"ל -- ופלא גדול בעיני איך נעלם ממנו שכבר עמד ע"ז המהרש"א ז"ל במקומו על תמיהת התוס' הנ"ל וכתב בזה"ל גם קשה בעיקר תמיהתם ומאי קושיא ואימא דסד"א פסח שני טעון לינה משום דלא גרע ממביא קרבנו בימות החול דבעי לינה לכך אצטריך

ליה למעוטי דגרע משאר קרבן כיון דאינו אלא תשלומין דראשון וכמ"ש התוספות לקמן עכ"ל, והן הן דברי הרב הנ"ל:

(כד)

הרמב"ם ברפ"ה מקרבן פסח פסק כר' והראב"ד תמה עליו דהרי ר' נתן ורחב"א פליגי עלי' ואין הלכה כרבי מחביריו יעו"ש -- ובצל"ח פסחים צ"ג ע"ב תירץ לפי דלא אפשר לפסוק כר' נתן משום דסתם משנה לקמן דף צ"ה דפסח שני דוחה שבת. ולר' נתן במועדו לא קאי כלל על פסח שני ועיין לקמן דף צ"ה ע"ב ברש"י בד"ה דוחין את השבת, וכיון דר' נתן אידחי נשאר רבי ורחב"ע לכך פסק הרמב"ם כרבי עכ"ל -- ולפ"ז י"ל דהראב"ד שתמה על הרמב"ם ס"ל כשיטת התוס' יומא דף נ"א שכתבו דגם לר' נתן פסח שני דוחה שבת ויליף לי' מככל חוקת הפסח יעשו אותו ע"ש שהאריכו בזה ולפ"ז סתם משנה דפסחים צ"ה דפ"ש דוחה שבת אתיא גם כר' נתן לכך שפיר תמה על הרמב"ם אמנם הרמב"ם ס"ל כשיטת רש"י בפסחים צ"ה ע"ב דלר' נתן פ"ש אינו דוחה שבת וא"ש תירוץ הצל"ח ז"ל -- אך בגוף שיטת רש"י הנ"ל צע"ג איך יחלוק ר' נתן על קבל הילל הזקן שקיבל מרבותיו שמעי' ואבטליון דאפי' פסח שני דוחה שבת כמפורש בתוספתא פ"ד דפסחים ומובא גם בפי' רבינו חננאל בגליון הש"ס ווילנא פסחים ס"ו ע"ב עיי"ש וגם מלבד זה כשיחול י"ד אייר בשבת יתבטל לגמרי מצות פסח שני וזה אי אפשר דהא כתיב בקרא איש איש כי יהי' טמא לנפש או בדרך רחוקה לכם או לדורותיכם ועשה פסח לה' בארבעה עשר וגו' וכיון דכתיב לדורותיכם אי אפשר שיתבטל בשום פעם כדאיתא במנחות פ"ד ע"א רחמנא אמר לך לדורותיכם ואת אמרת תיבטל פ"ש (וע' בהגהות הרא"ם הורוויץ שנדפסו בש"ס ווילנא לפסחים ס"ו ע"א ותמצא שכ"כ בהדיא) וע"כ שיטת רש"י צע"ג והבו דלא לוסיף עלה שגם הרמב"ם ס"ל כשיטה זו, והנוגע לפסק הרמב"ם הנ"ל שפסק כרבי לגבי ר"נ ורחב"ע, עיין בירושלמי פ"ט דפסחים הלכה ג' בתוספות בעל קרבן העדה ז"ל בד"ה בין על הראשון וכו' מ"ש ליישב דעת הרמב"ם ולהסיר מעליו תלונות הראב"ד ז"ל ע"ש -- ויותר נ"ל מ"ש בזה בס' מחנה דן מהגאון ר' דניאל פרוסטיץ ז"ל רב"ד דק"ק פרעשבורג יע"א על פסחים דף צ"ג וז"ל:

הרמב"ם פסק כרבי דשני רגל בפני עצמו הוא ומקשה הראב"ד והלא ר"ל ורחב"ע פליגי עלי' ואין הלכה כרבי מחביריו ע"ש, ועיין למעלה (פסחים דף צ"א ע"ב) דר' יהודא ור' יוסי תרווייהו ס"ל כרבי, עיין שם ברש"י ותוס' ובמהרש"א בתוס' ד"ה איש ולא קטן וכו' עיי"ש ע"כ דפח"ח (ואני מוסיף ומראה מקום לעיין עוד בהגהות הרש"ש ז"ל בש"ס ווילנא בתוס' ד"ה איש ולא קטן וכו' שכתב דלולי דברי התוס' ומהרש"א הי' נ"ל דלא

ממעט אלא מכרת אבל חייב לעשות פ"ש וכרבי לקמן והשתא ליכא פלוגתא דאפשר דרבי נמי מודה דאין כרת בקטן שהגדיל ומדויק לשון הגמרא דהכא למעוטי קטן מכרת עכ"ל ודפח"ח):

(כה)

ברש"י פסחים צ"א ע"ב (בד"ה לית ליה לר"ש) כתב וז"ל:

והא ליכא למימר דליהדר אמרור לחודיה דסתמא מצה ומרור בהדי הדדי כתיב על מצות ומרורים וכשם שנשים באכילת מצה חובה ה"נ במרור עכ"ל -- והקשה בהגהות הרש"ש ז"ל הא לרבא לקמן ק"כ מצה בזה"ז דאורייתא ומרור מדרבנן ונשים נמי כיון דאינם חייבות בפסח לר"ש דינייהו כמו אנשים בזה"ז, וכן הקשה גם בס' מחנה דן הנ"ל וז"ל:

הא מצות מרור תולה בפסח מי שמחויב בפסח צריך שיאכל עמו מרור אבל בזמן דליכא פסח ליכא מרור כדאיתא לקמן דף ק"כ אמר רבא מצה בזה"ז דאורייתא ומרור מדרבנן וכיון דנשים בפסח רשות ה"ה מרור עכ"ל (ושו"ר שגם במנחת חינוך סוף מצוה י"ז הקשה כן על רש"י ע"ש) ולחומר הנושא נ"ל דהא בס"ד רוצה הש"ס לומר דהת"ק קאי אמצה ומרור וע"ז פריך הש"ס וכי לית לי' לר"ש דנשים חייבות באכילת מצה ד"ת וע"ז מסיק הש"ס אלא אימא פסח וכו' ר"ש אומר פסח באנשים חובה בנשים רשות, ולכאור' קשה מדוע לא אמר הש"ס תיכף כן ואטו לא ידע מברייתא דלעיל ר"ש אומר אשה בראשון עושין אותה טפילה לאחרים משום דנשים בפסח רשות, אלא עכ"ח צ"ל דמתחילה היה סבור דגם ר"ש ס"ל נשים בפסח חובה ולא שמיע לי' הברייתא דלעיל עד לבסוף דמסיק הש"ס אלא אימא פסח כו' ר"ש אומר כו' בנשים רשות, אז נגלה רז זה דר"ש סובר נשים בפסח רשות, וממילא לפי הס"ד דעדיין לא נודע לנו דר"ש ס"ל נשים בפסח רשות שפיר פירש"י דכיון דחייבות במצה חייבות נמי במרור דבשלמא אם היו פטורות ממצה היה מקום לומר דפטורות נמי ממרור דהא מצה ומרור הוקשו יחד כדאי' בפסחים דף ט"ל ע"ב אמר רבא מסתברא מצה ומרור ופירש"י הוקשו יחד ע"ש (וכ"כ המג"א באו"ח סי' תע"ג ס"ק י"ד דמרור איתקש למצה ע"ש):

אבל כיון דנשים חייבות במצה ממילא חייבות נמי במרור. וכל זה לפי הס"ד דגמרא דעדיין לא ידע דר"ש ס"ל נשים בפסח רשות אבל לפי המסקנא דמסיק הגמ' דר"ש סובר נשים בפסח רשות י"ל גם רש"י מידה דנשים פטורות ממרור לפי דמרור תולה בפסח ומי שפטור מפסח פטור נמי ממרור כנלע"ד ביאור דברי רש"י ז"ל ומי שדעתו רחבה יותר מדעתי יבאר באופן אחר ורופא אומן יקרא ושכר הרבה יטול:

(כו)

בחוקת הפסח מהגאון מ' זאב ז"ל מבוטשאטש יע"א כתב בפסחים ס"ו ע"א בסוגיא דבני בתירה וז"ל הנה הרב באו"ח הביא קושי' העולם על ב"ב דנסתפקו אי פסח דוחה שבת דת"ל מכח פירכת הש"ס לעיל דף נ"ט ע"ב הא כל הלילה ילין הא כתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול ביו"ט וצ"ל כדמשני שם דמיירי בי"ד שחל בשבת וחלבי שבת קרבים ביו"ט וכדמסיק התם שבקי' לקרא דהוא דחיק ומוקים אנפשי' הרי מוכח דפסח דוחה שבת ע"כ, והנלע"ד נכון ביישוב קושי' זו בהקדם מ"ש הרב במגיני שלמה ביישוב קושי' התוס' בד"ה מה לתמיד שכן תדיר ותימה ונילף מבינייהו דתמיד ומילה או משתי הלחם וכו' עפמ"ש התוס' לקמן דף ס"ח ע"ב (בד"ה ומה שחיטה) דאיכא למיפרך מה להנך שכן, בשעת דחייתו מיד יכול לקיים מצוותן אבל פסח אינו נאכל אלא בלילה ע"ש. והיא מילתא דמסתברא טובא דהא פסח עיקרו בא לאכילה, ותדע דהרי מה"ט נאכל בטומאה (כדאי' במשנה פסחים ע"ו ע"ב ועי' ברש"י שם). ולפי"ד ממילא נשמע מכח קושי' התוס' שבד"ה מה לתמיד שכן תדיר הנ"ל דס"ל לבני בתירה דהפסח לאכילה הוא דבא וחשיב קרבן יו"ט מה"ט דלצורך אכילה ביו"ט הוא בא ולא חשיב קרבן חול וא"כ שפיר י"ל דיקטירנו בליל יו"ט ותו לק"מ לדידהו מקרא דעו"ש בשבתו ולא עולת חול ביו"ט ואין מהצורך לאוקמי קרא בי"ד שחל להיות בשבת ודו"ק עכ"ל -- ועיין בקונטרס תל תלפיות מחברת ט"ז משנת תרס"ח אות ס' דשם מביא בשם הה"ג מ' שמעון נייאמנן נ"י מטארנאוו תירוץ על קושי' העולם הנ"ל באופן הנ"ל והנה עיניך הרואות שכבר קדמו בזה בס' חוקת הפסח הנ"ל שנדפס בלבוב בשנת תרמ"ט לפ"ק ואין כל חדש וכו':

(כז)

בשו"ת בית שערים למו"ח הגאון ר' עמרם בלום זצ"ל חאו"ח סי' קע"ח הקשה בפסחים צ"א לראב"י בפסחים ק"כ דבזמן דליכא פסח אינו חייב במצה ומרור משום דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו א"כ איך אמרינן דר"ש ס"ל דנשים פטורים מפסח ומודה דחייבים במצה הא כיון שאינם בפסח אינם גם במצה:

והביא בשם גיסי הרה"ג מ' יודא צבי בלום זצ"ל אבדק"ק האנשאוויץ יע"א סברא לחלק יצאת דבזה"ז ליכא פסח כלל בעולם אבל בנשים הרי יש פסח לאנשים וא"כ דומים לערל וב"נ וכתב מו"ח זצ"ל דגם הוא צידד כן בשעה שהקשה אבל לא נהירא לו דשאני ערל וב"נ וכו' יעו"ש ויפלא מאוד בעיני על מו"ח זצ"ל שלא ראה מ"ש בצל"ח פסחים ק"כ א' (בד"ה מעתה) ביישוב קושי' התוס' דראב"י סובר בהא כר"ש דנשים בראשון רשות ובהא סובר כר"י דבערב תאכלו כו' לטמא ודרך רחוקה איצטרך אלא דר"י לשיטתו

דסובר נשים בראשון חובה וע"כ לא איצטרך הקישא דחמץ ומצה כי אם בזה"ז אבל רב אחא ב"י דסובר בהא כר"ש דנשים בראשון רשות ממילא איצטרך הקישא דחמץ ומצה לחייב נשים במצה ולעולם רק בזמן דאיכא פסח ולכן סובר מצה בזה"ז דרבנן עכ"ל. הרי דכתב הצל"ח להדיא דבזמן דאיכא פסח אע"ג דנשים בראשון רשות מ"מ דרשינן הקישא דחמץ ומצה לחייב נשים במצה. וטעם דאע"ג דלנשים אין הפסח חובה מ"מ כיון דאם רצו שוחטין עליהן הפסח כדאמר ר' שמעון בפסחים צ"א ע"ב אשה בראשון עושין אותה טפילה לאחרים בשני אין שוחטין עליה כל עיקר עיי"ש, א"כ שפיר קרינן בהו על מצות ומרורים יאכלוהו לפסח, ולכן אפילו אם אין עושין הפסח חייבים במצה מכח ההיקש דחמץ ומצה, וכ"ז בזמן דאיכא פסח אבל בזה"ז דליכא פסח כלל ובטל לגמרי הך יאכלוהו דקאי על פסח ס"ל לראב"י דבטל גם החיוב דמצה ומרור מדאורייתא. ולפ"ז י"ל דגם לרבא דס"ל דמרור תלוי בפסח ואם ליכא פסח ליכא מרור. הייינו דוקא בזמן הזה דליכא פסח כלל בעולם אבל בזמן דאיכא פסח אע"ג דלר"ש נשים בפסח רשות אעפי"כ נשים חייבות במרור משום דאתקש מרור למצה, ובזה מיושב שפיר קושית הגאונים שהבאתי לעיל באות כ"ה על רש"י פסחים צ"א ע"ב ד"ה לית לי' לר"ש עיי"ש ודו"ק:

(כח)

ועפ"י הסברא הנ"ל כיון דאם רצו נשים לעשות הפסח ע"י טפילה לאחרים עושין שפיר קרינן בהו על מצות ומרורים יאכלוהו לפסח ולכך חייבות במצה לרב אחא ב"י מכח ההיקש דחמץ ומצה, אפשר ליישב גם הקושי' שהביא מו"ח זצ"ל בשם גיסי מ' יודא צבי הנ"ל בפסחים ק"כ דראב"י מיבעי לי' קרא בערב תאכלו מצות לטמא ושהי' בדרך רחוקה דסד"א כיון דפסח לא אכלי מצה ומרור נמי לא ניכול קמ"ל, וקשה למ"ל קרא נילף מהקישא דלעיל צ"א גבי נשים כל שישנו בב"ת חמץ ישנו בקו"א מצה אמנם להנ"ל ניחא דדוקא גבי נשים דאם רצו עושין פסח, שפיר קרינן בהו יאכלוהו לפסח, ולכך חייבות במצה מכח ההיקש, אבל טמא ושהי' בדרך רחוקה דאי בעו למיעבד לא עבדי, כדס"ל לרב ששת בפסחים צ"ב ע"ב וכן פסק הרמב"ם ז"ל, א"כ לא קרינן בהו יאכלוהו לפסח, דלא שייך גבייהו פסח כלל שם לא מהני ההיקש לחייבם, דהא באמת איצטריך ההיקש לחייב נשים במצה, רק משום דאין היקש למחצה אתה רוצה לחייב גם טמא ושהי' בדרך רחוקה, וזה אינו דבנשים עכ"פ שייך גבייהו יאכלוהו לפסח אם רצו, משא"כ טמא ושהי' בד"ר אפי' אם רצו לא יכולי' לעשות פסח ראשון א"כ לא שייך גבייהו פסח כלל. ואם אין פסח אין מצה ומרור וגם ההיקש לא מהני, לכך אצטריך שפיר לרב אחא ב"י קרא לחייב טמא ושהי' בדרך רחוקה במצה ומרור וא"ש ודו"ק.

שו"ר דקושית גיסי הרה"ג הנ"ל בלא"ה לק"מ, (וחידוש בעיני על מו"ח הגאון זצ"ל שכתב לתרץ הקושי' בג' אופנים ולא נחית לזה) דהרי מבואר בפסחים דף מ"ג דנשים באיסור חמץ אתרבו מכל, ופריך הגמ' למ"ל הריבוי הא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ומשני סד"א הואיל וכתיב לא תאכל עליו מצות, כל שישנו בקו"א מצה ישנו בב"ת חמץ והני נשי הואיל וליתנהו בקו"א מצה דהויא לי' מ"ע שהזז"ג אימא בב"ת חמץ נמי ליתנהו קמ"ל, והשתא דאתרבו להו בבל תאכל חמץ אתרבו נמי לאכילת מצה כר' אלעזר כו' נשים חייבות באכילת מצה כו' כל שישנו בב"ת חמץ ישנו באכילת מצה והני נשי נמי הואיל וישנן בב"ת חמץ ישנן בקום אכול מצה עכ"ד הגמ' -- והקשו התוס' בד"ה סד"א כל שישנו בקום אכול מצה, היכי ס"ד למידרש הכי אדרבה איפכא יש לדרוש ולחומרא מקשינן, ואומר ר"י דס"ד דאורחי' דקרא דסיפא מפרש לרישי' משו"ה אמר דבאכילת מצה תלוי דכתיבא בסוף, ועי"ל דהכא יש לדרוש יותר היתר לנשים משום גז"ש דט"ו מחג הסוכות והוו מיפטרי ממצה כמו מסוכה דפטר להו בהדיא בסוכה כ"ח מהלכה למשה מסיני עכ"ל התוס' -- והנה התירוץ הראשון של התוס' כאן הוא העיקר דס"ד דאורחי' דקרא דסיפא מפרש לרישי' וכו' דכבר כתב הצל"ח בפסחים ק"כ ע"א דאי אפשר למיליף מגז"ש לפטור נשים ממצה כיון דהא גופא דנשים פטורות מסוכה הוא הללמ"ס כדאיתא בסוכה דף כ"ח ע"ב ולא ניתנה תורה שבע"פ להדרש בי"ג מדות וכמ"ש רש"י במס' שבת דף קל"ב ריש ע"א דלא ניתנה תורה שבע"פ להדרש בי"ג מדות עיי"ש, א"כ לפי"ז ליתא לתירוץ השני של התוס' ועכ"ח התירוץ הראשון הוא העיקר:

ומעתה שפיר צריך קרא לראב"י לטמא ושהיה בדרך רחוקה לחייבם במצה ומרור דסד"א כמו דפטורים מפסח ה"נ פטורים ממצה וכיון דפטורים ממצה הו"א דפטורים נמי מל"ת דאכילת חמץ מדכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות ואורחי' דקרא דסיפא מפרש לרישי' כל שישנו בקום אכול מצה ישנו בב"ת חמץ, וטמא ושהי' בד"ר שאינו באכילת פסח ליתא נמי בקום אכול מצה וא"כ אינו נמי בב"ת חמץ, קמ"ל קרא בערב תאכלו מצות דטמא שהי' בד"ר חייבים באכילת מצה וכיון דחייבי' במצה ממילא איתנהו נמי בב"ת חמץ וא"כ קושית גיסי הרה"ג מ' יודא צבי ז"ל מעיקרא ליתא ודו"ק:

(**כ"ט**) **בפסחים** כ"ח סע"ב ור' שמעון טמא ושהי' בדרך רחוקה לא איצטריך קרא דלא גרע מערל וב"נ דכתיב וכל ערל ל"י בו. בו הוא אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור. ור' יהודא כתיב בהאי וכתיב בהאי -- וכן איתא בפסחים ק"כ א' אליבא דרב אחא ב"י כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכא -- ובס' משיב נפש לפסחים כ"ח ע"ב כתב וז"ל:

בגמרא כתיב בהאי וכתיב בהאי. ועיין באור חדש במה דנחלקו ר"י ור"ש מדוע לית לי' לר"ש דצריך תרווייהו עכ"ל. וע' מש"ש ליישב זה בדרך רחוקה -- ולפע"ד י"ל דהנה כתב הרשב"ם בפסחים ק"כ בפירוש וצריכא. דטמא ושהי' בדרך רחוקה לא יליף מערל וב"נ דהא אית ליה תשלומין לפסח שני הלכך לא יאכל מצה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מצות ומרורים יאכלוהו אבל ערל וב"נ דין הוא שיאכלו מצה בראשון דהא לא אכלי בשני וכו' עיי"ש -- ומעתה הנה מבואר כאן דר' שמעון סובר בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בב"ת חמץ ובשעה שאינו בקו"א מצה אינו בב"ת חמץ וכתב בפני יהושיע ז"ל דלכאורה מאי קאמר בשעה שאינו בקו"א מצה אינו בב"ת חמץ דהא ודאי ליתא דהא בכל שבעת ימים אינו בקום אכול מצה לבר מלילה ראשונה דהוא חובה ואינך רשות. וע"ז כתב דאפשר לומר דלר' שמעון בכל שבעת ימים אכילת מצה מצוה כפשטא דקרא וכו' עיי"ש בלשונו הזהב -- א"כ אליבא דר"ש אי אפשר לומר דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא מצינן למילף מערל וב"נ משום שהם יכולים לאכול מצה בפסח שני ומשא"כ ערל וב"נ כפי' רשב"ם הנ"ל, דהא לר"ש מצוה לאכול מצה כל שבעת ימים בפסח הראשון ולזה אין תשלומין בפ"ש דהא פסח שני אינו אלא יום אחד וממילא לא יכול ר"ש לומר כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכא וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת:

(ל')

בפסקי תוספות לפסחים דף ס"ג כתוב בסי' קס"א וז"ל: השוחט פסח על חמץ אינו עובר בבל יראה לך חמץ, ד"ה השוחט, עכ"ל -- ודברים הללו מחוסרים הבנה מהיכן הוציא המחבר פסקי תוס' דין זה ובתוס' ד"ה השוחט לא נמצא שום רמז ורמיזה לזה, וע' בשו"ת כנף רננה מהגאון מ' נתן נטע סג"ל לאנדא אבדק"ק אושפצין ז"ל חאו"ח סי' ל"ז מש"ש לפרש הדברים -- אך לפע"ד נראה לפרש באופן אחר, ואקדים לשון התוס':

השוחט פסח על החמץ עובר בלא תעשה אומר ריב"א דהפסח כשר דהא לא שנה עליו הכתוב לעכב ובתוספתא דמכילתין תניא בהדיא השוחט את הפסח על החמץ בי"ד עובר בלא תעשה והפסח עצמו כשר ויוצא בו י"ח בפסח עכ"ל -- ובמהרש"א כתב:

לכאורה הא שינה עליו דכתיב לא תזבח על חמץ וגו' וכתיב לא תשחט על חמץ וגו' וי"ל דבכה"ג לית לן למימר דשינה הכתוב עליו לעכב אלא דשינה עליו לעבור בב' לאווין וכו' ע"ש -- ובשעה"מ פ"א מה' קרבן פסח השיג על מהרש"א שהרי בפסחים דכ"ו פרכינן ואימא לעבור עליו בב' לאוין ומשנינן היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמי בלאוי יתירי כו' וא"כ מכ"ש הכא דכיון דאיכא למדרש דשנה הכתוב לעכב מהיכא תיתי לאוקומי בלאוי יתירי עיי"ש -- ובס' שם שלמה על סוגיות הש"ס מהגאון ר' שלמה

גאנצפריעד ז"ל בדף מ' ע"ד מביא בשם ספר קול הרמ"ז שכתב לתרץ קושית המהרש"א דלית לן למימר דשינה עליו הכתוב נעכב משום דחד מינייהו אצטריך להשבתת החמץ קודם חצות כדאמר רבא בפסחים דף ה' ע"א לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים ע"ש. (וע' ברש"י משפטים בפ' לא תזבח על חמץ וגו' לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ עכ"ל. וכ"כ ברשב"ם עה"ת שם לא תזבח על חמץ, שתהא השבתת שאור קודמת לוא"ו שעות של ארבעה עשר שהוא זמן שחיטת פסח משבע ולמעלה עכ"ל) ועוד כתב שם בס' שם שלמה הנ"ל בשם ספר קול הרמ"ז דלשון חייב משמע אפי' תרתי דהיינו שהוא חייב משום שני לאוין, אבל עובר בלא תעשה משמע שאינו עובר אלא על לאו אחד עיי"ש. וכ"כ בס' שלום ירושלים על הירושלמי פ"ה דפסחים הלכה ד' השוחט את הפסח על החמץ עובר בל"ת. כתב הרמ"ז למה לא קתני חייב ותירץ דאי הוי קתני חייב הו"א דלוקה שמונים קמ"ל דעובר רק בלאו אחד והא דבאמת לא לקי פ' אע"ג דכתיב ב' לאוין לא תשחט ולא תזבח דאיצטרך לימוד אחד לכדרבא בבלי דף ה' ע"א ע"ש עכ"ל -- וכ"כ הרב בעל קרבן העדה בירושלמי הנ"ל בתוספותיו דהמשנה נקט עובר בלא תעשה כדי לאשמעינן שאין בו אלא לאו אחד וע"ש דמשיג ג"כ על המהרש"א הנ"ל ומסיק דאין כאן ב' לאוין רק הוא כתב צריכותא אחריני על לא תזבח וגו' ולא תשחט וגו' יעו"ש ומשו"ה אין לוקה שמונים כ"א חד מלקות ומעתה בין תבין את אשר לפניך דזה הפירוש בתוס' ד"ה השוחט, שהביאו לשון המשנה השוחט פסח על החמץ עובר בלא תעשה, ומדלא קתני חייב או עובר בשני לאוין עכ"ח כוונת התנא דמתני' דאינו עובר כי אם בלאו אחד. ולכך אומר ריב"א דהפסח כשר דהא לא שנה עליו הכתוב לעכב (וכתירוץ קול הרמ"ז על קושית המהרש"א הנ"ל) ובתוספתא דמכילתין תניא בהדיא בפ"ד השוחט פסח על החמץ בי"ד עובר בלא תעשה (היינו רק בל"ת אחד) ולכך. הפסח עצמו כשר ויוצא בו י"ח בפסח, ומשום דלא שנה עליו הכתוב לעכב -- וא"כ לפ"ז כל דברי הריב"א בנוים על יסוד הנ"ל דעובר בלא תעשה משמע שאינו עובר אלא על לאו אחד והשתא אם נימא דהשוחט פסח על החמץ עובר גם בלאו דבל יראה, א"כ נסתר כל היסוד הנ"ל דהרי לפי"ז נהי' מוכרחים לומר דעובר בלא תעשה משמע אפי' ב' לאוין או אפי' ג' לאוין, ואין ראי' ממתני' דקתני עובר בלא תעשה דלא שנה עליו הכתוב לעכב וליתא לדברי ריב"א -- אלא עכ"ח צ"ל דס"ל לריב"א דהשוחט פסח על החמץ אינו עובר בבל יראה לך חמץ, וא"כ שפיר כ' בפסקי תוספות, השוחט פסח על חמץ אינו עובר בבל יראה לך חמץ. ד"ה השוחט. וא"ש ודו"ק. אמנם באמת אף כי הפירוש הנ"ל בפסקי תוספות הוא נכון ונפלא בעזהי"ת בכל זאת אודיע בשער בת רבים שאין אנו צריכים

לזה, מאחר שכבר כתב מרן החיד"א ז"ל בס' שם הגדולים במערכת ספרים באות פסקי תוספות בזה"ל:
ודע דזמנין טובא דמשכחת חידושים בפסקי תוספות דליתנהו בגופן של התוס' דקמן, והטעם שפסקי תוספות של המסכתא ההיא נתחברו על תוספות שאנץ וכיוצא, והתוס' שלפנינו הס תוס' טוך וכיוצא באופן שאינם פסקי תוס' שלפנינו וכו' עכ"ל, וא"כ לפי"ז אפשר דהמחבר פסקי תוס' דפסחים הנ"ל הי' כוונתו על תוספות שאנץ וכיוצא ד"ה השוחט, ששם הי' כתוב בפירוש, דהשוחט פסח על חמץ אינו עובר בבל יראה לך חמץ, ומ"מ אם יאמר המעיין שזה דוחק, אזי ירווה צמאונו בהפירוש שכתבתי לעיל, ויותר אין לי להאריך בזה:
(**ל**"א) **במג**"**א** או"ח סי' תצ"א כתב אם אכל באחרון של פסח ומשכה סעודתו עד הלילה מותר לאכול חמץ דלא תליא בהבדלה ע"ש -- והגאון מ' משה הלוי פאללאק ז"ל אבדק"ק באניהאד יע"א כתב ע"ז בספרו תקון משה:
וצ"ע איך יעשה בברהמ"ז דצריך לומר יעלה ויבא דאזלינן בתר התחלת אכילה עיין מג"א סי' תי"ט ואיך יאמר חג המצות והוא אכל חמץ עכ"ל -- ולפענ"ד זה לא הוי תרתי דסתרי דבעת שאכל חמץ כבר לא הי' חג המצות ומותר לו לאכול חמץ רק לפי דאזלינן בתר התחלת הסעודה צריך לומר חג המצות והרי אז בשעה שהתחיל לאכול ועדיין הי' חג המצות לא אכל חמץ א"כ פשיטא דצריך לומר חג המצות כנלע"ד, (והספר הנ"ל הואיל ואתי לידי אמרתי להעתיק ממנו פי' נחמד שראיתי שם על המאמר התמוה בהגדה ש"פ, חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וכבר תמהו המפו' דהתשובה אינה ממין הטענה, וכתב בס' הנ"ל בדרך פשוט כי החכם השואל ורצונו לבוא על האמת ולדעת כל פרט ופרט על בוריו, עדות וחוקים ומשפטים, תקצר הזמן מאוד אם יניחהו אביו לשאול ולחקור כאות נפשו ולהשיב לו על כל שאלותיו, והיות כי אכילת פסחים אינה אלא עד חצות וגם אינם נאכלים אלא על השובע, ע"כ בטרם נכנס האב עם בנו החכם בטענות ומענות, צריך להקדים לו שידע שצריכים לאכול בטרם נאכל הפסח והזמן קצר, וז"ש ואף אתה צריך שתאמר לו שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן רק צריכים לאכול הכל קודם אכילת הפסח וק"ל, ע"כ דפח"ח ש"י):

(לב)
בתורת משה עה"ת למרן החת"ס ז"ל כ' בפ' בא וז"ל:

וכי יגור אתך גר ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והי' כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו, נתקשיתי זה ימים רבים הלא קאי לומר מילת זכרים מעכב בפסח והכא בוכי יגור אתך גר מנין לו שבנים זכרים יעכבו הגר מפסחו הלא מכיון שנימול האב שוב אינם בניו ואפי' יהיו ערלים אינם מעכבים אותו מלאכול ובפסח, ואי נולדו לו ביהדותו א"כ היינו ישראל ומ"ש כ יגור אתך גר דנקיט וצע"ג, וכעת נלע"ד כך, דהנה רש"י פי' על קרא וכל ערל לא יאכל בו שמתו אחיו מחמת מילה דאי ישראל ערל מומר לערלות ונלמד מבן נכר לא יאכל בו, שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים דס"ל לרש"י מומר לערלות הוה כמומר לכל התורה, ור"ת פליג עלי' וס"ל מתו אחיו מחמת מילה אוכל בפסח, ונ"ל נהי דאינו אוכל לרש"י מ"מ אינו מעכב אביו מלאכול פסחו, והנה לפני זה כתיב גר ותושב לא יאכל בו פירש"י ערבי מהול וגבעוני מהול ובש"ס ר"פ הערל מסיק מל ולא טבל עיי"ש, ונלע"ד סובר קרא וכי יגור אתך גר ר"ל האי גר הנ"ל ושהי' ערבי מהול ונתיהד, או שהי' מל ולא טבל ועתה טובל, והיו לו בנים בגיותו או בעוד שלא טבל ומתו מחמת מילה, ועכשיו נתגייר לגמרי ויהיו לו בנים ביהדותו, דערל כה"ג בישראל אינו מעכב אביו מלעשות פסח. הכא מעכב דמה שמתו אחיו בגיות אינו מצטרף עם של עתה עכ"ל -- ובתל תלפיות מחברת ז' אות ס"ו מביא בשם הה"ג מ' שלמה אהרן ווערטהיימער נ"י מירושלים תובב"א שכתב (הפליא על החת"ס שלא הזכיר שזה מחלוקת רש"י ותוס' ביבמות מ"ח ע"א רש"י בלישנא ב' סובר דבנים שהיו לו בגיותו מעכבים אותו מלאכול הפסח ותוס' ס"ל כי רק בניו שנולדו בקדושה מעכבין אותו יעו"ש ועוד כתב שם הה"ג הנ"ל בזה"ל:

ולד' רש"י ע"כ צ"ל דגזיה"כ דלא אמרינן בזה דגר כקטן שנולד דמי רק לד' התוס' תקשי על בניו שנולדו בקדושה למ"ל קרא פשיטא. והנה תי' החת"ס לכאורה קשה דהא מתו אחיו מחמת מילה הטעם שאין מלין אותו משום שרואים שחולשת האם גורמים לו שאין לו כח לסבול צער המילה (עיין בב"ח יו"ד סי' רס"ג) והיכן מצינו דאמרינן גר כקטן שנולד דמי לדבר התלוי' בטבע וצ"ע. ולענ"ד יש ליישב דקרא איירי בבנים שהורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה דיש להם שאר מן האם ולא מן האב כביבמות צ"ח ע"א ואשמעינן קרא דמעכבין האם מלאכול בפסח כמ"ש בגמ' מ"ח דגם באשה מעכב מילת בנה ועבדה, עיין מל"מ פ"ה מק"פ ה"ו ובמרכבת המשנה שם ובמהרש"א יבמות ע"א ע"ב ובשאגת ארי' סי' נ"ג ואכמ"ל עכ"ל:

והנה מ"ש דלד' רש"י עכצ"ל דגזיה"כ דל"א בזה כקטן שנולד דמי. מראה מקום אני לך לעיין בגמרא סוטה דף י' ע"א בפ' ותשב בפתח עינים ר' שמואל ב"נ אמר שנתנה עינים

לדבריה כשתבעה אמר לה שמא נכרית את א"ל גיורת אני שמא א"א את א"ל פנוי' אני שמא קיבל ביך אביך קידושין א"ל יתומה אני כו'. וכתב בספר "עיון יעקב" שם וז"ל: שמא קיבל ביך אביך קידושין. ק"ק כיון דאמרה גיורת אני וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וא"כ אין האב יכול לקבל קידושין, אכן לפימ"ש התוספות בפרק הבא על יבמתו דלא לכל מילי אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי לק"מ וכמו שכתבתי בתשובתי שבות יעקב סי' קע"ז דכן עיקר, וא"כ ג"כ קדושי הגר שנתגיירה בתו עמו קדושי' קדושין וצ"ע לדינא עכ"ל עיי"ש -- ואם כן לפי"ז י"ל דגם רש"י ס"ל כן דלא לכל מילי אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולק"מ:

שו"ר בלקוטי סופר על תרי"ג מצות מהגאון ר' יוסף ליב סופר אבדק"ק פאקש ז"ל חלק א' דף פ"ז ע"ד שהעלה דקודם מתן תורה עדיין גר לאו כקטן שנולד דמי ורק לאחר מ"ת אמרינן כקטן שנולד דמי ע"ש. ואמנם כבר קדמו בזה בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מדוואהרט נ"י בפרשת בא ע"ש שהקשה קושי' החת"ס מעצמו ותירץ כן, רק כ"ז לשיטת רש"י אבל לתוס' דס"ל רק בניו שנולדו בקדושה מעכבים הגר מלעשות פסחו עדיין קשה מאי שנא גר דנקיט דאחר שנתגייר ישראל מעליא הוא ופשיטא דמעכב, ולזה י"ל דקרא נקיט גר משום סיפא דקרא והי' כאזרח הארץ דסד"א כל המתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והי' כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד בניסן אף גר בי"ד כדאיתא במכילתא ומובא ברש"י בחומש פ' בא עיי"ש. ושוב מצאתי שכ"כ בתל תלפיות מחברת ב' סוף אות ע"ז בשם הה"ג בן ר' אהליאב והוא הגאון ר' שלמה פישער נ"י מקארלסבורג עיי"ש:

(לג)

בירושלמי פסחים ר"פ מקום שנהגו, כתיב שם תזבח את הפסח בערב. אין לי אלא הוא שלוחו מניין ת"ל ובשלת ואכלת, מה ת"ל שם תזבח וגו' אינו בדין שתהא עסוק במלאכתך וקרבנך קרב וכו'. פי' בקה"ע ת"ל ובשלת ואכלת משמע דוקא אבישול ואכילה הוא דקפיד קרא שיהא בעצמו אבל זביחה אפי' ע"י שלוחו נמי כשר -- ובמתא דירושלים על הירושלמי הקשה אמאי לא יליף ירושלמי דמהני ע"י שליח מקרא דושחטו אותו כל קהל עדת ישראל וכי כל הקהל שוחטין כו' מכאן שש"א כמותו כדאמר ריב"ק בקידושין מ"א ע"ב ונראה לענ"ד דהירושלמי אזיל לשיטתו דסובר דאין למדין דבר מן קודם מתן תורה כמ"ש התוס' במועד קטן דף כ' ע"א בד"ה מה חג וכו' בשם הירושלמי עיי"ש, ולכך לא יליף מקרא דושחטו אותו וגו' דנאמר קודם מ"ת ורק מקרא שם תזבח וגו' ת"ל ובשלת ואכלת וא"ש -- ומה שהקשה במתא דירושלים על מה דאמר ירושלמי מה ת"ל שם תזבח וגו' הא י"ל דאתי להורות דמצוה בו יותר מבשלוחו, נלע"ד ג"כ דלק"מ

דהא הירושלמי אדאורייתא קאי ומדאורייי' לא אמרינן מצוה בו וכו' רק מדרבנן כמ"ש בשדי חמד בחלק דברי חכמים סי' מ"ג ע"ש וא"ש אמנם לולי פי' קרבן העדה במ"ש הירושלמי ת"ל ובשלת ואכלת. נ"ל פי' אחר בירושלמי דכבר הביא הפנ"י בקידושין בסוגיא דשליחות דשיטת הירושלמי דשחיטת פסח לא צריך כלל.:

שליחות ע"ש. ע"כ י"ל דכוונת הירושלמי כן הוא, כתיב שם תזבח וכו' שלוחו מניין, כלומר מנלן דהאי תזבח לאו דוקא בעצמו, ת"ל ובשלת, וזה פשיטא דכשר אפילו ע"י אחר, ואע"ג דמשמעות ובשלת היינו שיצלה הפסח בעצמו אפ"ה כשר ע"י אחר, א"כ ה"נ תזבח לאו דוקא בעצמו דצלי' ושחיטה שניהם שוים דבתרווייהו לא צריך שליחות ודו"ק:

(לד)

במכילתא פ' בא (מובא בילקוט שם רמז קצ"ו) ושחטו אותו וכי כולם שוחטין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו, ושחטו אותו בין בחול בין בשבת וכו' או אינו כו' ומה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת ת"ל ויעשו בנ"י את הפסח במועדו אפילו בשבת דברי ר' יאשי', ר' יונתן ממשמע זה עדיין לא שמענו, נם לו ר' יאשי' הרי נאמר בתמיד תשמרו להקריב לי במועדו. אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת הלא כבר נאמר וביום השבת א ני כבשים בני שנה ומה ת"ל במועדו אלא להקיש לדין גזרה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר בפסח במועדו מה תמיד דוחה השבת אף כאן דוחה השבת והנה מ"ש ר' יונתן ממשמע זה עדיין לא שמענו, הפירוש דכמו דושחטו אותו י"ל בשאר כל הימים חוץ מן השבת הה"ד דבמועדו י"ל בשאר כל הימים כדפירש"י בפסחים ס"ו ע"א בד"ה פסח נמי וכו' דאמרי במועדו דקאמר בזמן התירא קאמר יעו"ש, וע"ז אמר לו יאשי' דילפינן בגז"ש במועדו מתמיד וכדאמר הלל הבבלי לבני בתירה וגז"ש זו נתקבלה ובאה מסיני כפירש"י שם רק צריך להבין הקישור והמשך שני העניינים ושחטו אותו וכו' שלוחו ש"א כמותו.. ושחטו אותו בין בחול בין בשבת וכו' במועדו אפי' בשבת וכו' אלא להקיש לדין גזירה שוה וכו' מאי שייכות יש לזה לדרשה דושחטו אותו כו' שלוחו ש"א כמותו וע' במקנה לקידושין מ"א מש"ש בזה ובימי בחרותי בעוד שראשי נמלא טל הילדות כתבתי הרבה בזה ולדוגמא עיין בשו"ת משיב דברים להגאון ר' גרשון סג"ל ראזענבוים. אבדק"ק טאלייא ז"ל חאו"ח סי' קס"ב מה שהביא שם בשמי אמנם עתה בימי זקנותי ה' יאריך ימי ושנותי עבגצ"א אין דעתי נוחה מכל הפלפולים כאלה כ"א מה שהוא קרוב קצת אל האמת אותו אבחר ואקרב ישכון חצרי **ואכתוב** על הלוחות את הדברים שנ"ל כעת בהמשך דברי המכילתא הנ"ל, דהנה לכאורה קשה למה לי כל הטורח הזה למצוא לימוד דפסח דוחה שבת הו"ל למילף מקרא דלא ילין לבוקר

זבח חג הפסח ופריך הש"ס דפסחים נ"ט ע"ב לבוקר הוא דלא ילין הא כל הלילה ילין והכתיב עולת שבת בשבתו ולא עולת חול בשבת ולא עולת חול ביו"ט (ופירש"י דהא י"ד שנזרק. דם הפסח בו חול הוא) ומשני הכא בי"ד שחל להיות בשבת עסקינן דחלבי שבת קרבין ביו"ט. א"כ מוכח מזה. דפסח דוחה שבת וצ"ל דהמכילתא ס"ל כבני בתירה:

דסברו דמזה לא מוכח דפסח ד"ש לפי די"ל דאע"ג דזריקת דם הפסח הי' בחול מ"מ לא נגמר מצות פסח אלא בליל יו"ט שאז אוכלים הפסח ואכילת פסחים מעכבא א"כ מה"ט י"ל דלא הוה עולת חול אלא עולת יו"ט ושפיר יכול להקטיר החלבים בליל יו"ט וכבר הזכרתי סברא זו לעיל דמכח זה סברו בני בתירה דליכא הוכחה מכאן דפסח דוחה שבת והוא כעין מה שאחז"ל דאין המצוה נקראת אלא על שם מי שגומרה וה"נ התחלת המצוה דהיינו השחיטה והזריקה הי' בחול וגמר המצוה דהיינו האכילה היא בליל יו"ט א"כ אין הקרבן נקרא קרבן חול:

ע"ש ההתחלה אלא קרבן יו"ט ע"ש הגמר דכיון דאכילת פסחים מעכבא א"כ רק ביו"ט נגמרה מצות פסח והיא סברא ישרה מאוד, רק התינח אי אכילת פסחים מעכבא אבל אי אכילת פסחי' לא מעכבא אז כבר בחול נגמרה מצות פסח ואז הוי שפיר קרבן חול ומוכח שפיר מלא ילין לבוקר זבח חג הפסח דפסח דוחה שבת כגמרא פסחים נ"ט ע"ב הנ"ל, ואין צורך ללימודים אחרים להוכיח מהם דפסח דוחה שבת.

והנה מבואר בקידושין מ"א ע"ב דר"י בן קרחה יליף מושחטו אותו כל קהל וגו' ששלוחו ש"א כמותו אבל ר' יונתן ס"ל דהאי קרא אתי להורות דכל ישראל יוצאים בפסח אחד שנא' ושחטו אותו כל קהל וגו' וכי כל הקהל כולם שוחטים וכו' אלא מכאן שכל ישראל יוצאים בפסח אחד, (וע' בפסחים ע"ח ע"ב דשם איתא ר' "נתן" אומר מנין שכל ישראל יוצאים בפסח אחד וכו', ולא ר' יונתן אומר וכו', והעיקר כגירסת הגמ' בפסחים דבמס' פסחים דייק הגמ' טפי, כמו דאיתא בכמ"ק בש"ס דאמר הכא עיקר התם אגב גררא וכו'), ופירש"י בפסח אחד אעפ"י שאין בו כזית לכל אחד דקסבר אכילת פסחים לא מעכבא אלא זריקת דם לחודא עכ"ל בקידושין דף הנ"ל עיי"ש -- אמנם ר"י בן קרחה ס"ל דאכילת פסחים מעכבא ומשו"ה לא יכול לומר דושחטו אותו כל קהל וגו' אתי להורות דכל ישראל יוצאים בפסח אחד מאחר שאין בו כזית לכל אחד ואכילת פסחים מעכבא לכך דריש דושחטו אותו וגו' אתי להורות ששלוחו ש"א כמותו, ומעתה מבואר היטב המכילתא, ושחטו אותו וכי כולם שוחטין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו והוא כדרשה דר"י בן קרחה בקידושין הנ"ל ומוכח דסבירא לי' אכילת פסחים מעכבא כנ"ל, וא"כ בליל יו"ט נגמרה מצות פסח והקרבן פסח לאו קרבן חול הוא אלא קרבן יו"ט הוא

דמקרי, וממילא שפיר יכול להקטיר חלביו בליל יו"ט ולא מוכח מלא ילין לבוקר זבח חג הפסח דפסח דוחה שבת, וא"כ אנו צריכים למצוא לימוד מאיזה מקום בתוה"ק דפסח דוחה שבת כהלכה רווחת בישראל, וע"ז אמרה המכילתא דלכאו' מוכח כן מושחטו אותו בין בחול בין בשבת, ואח"כ דחי לי' די"ל בשאר כל הימים חוץ משבת, וע"ז אמר ר' יאשי' דמוכח כן מבמועדו, ודחי ר' יונתן די"ל ג"כ במועדו בשאר כל הימים חוץ משבת, עד דמסיק דילפינן לי' בגז"ש במועדו במועדו מתמיד ודו"ק היטב כי נכון הוא בעזהי"ת:

(לה)

ואחרי אשר עזרני ה' לפרש ד' המכילתא הנ"ל אבוא לפרש גם דברי המכילתא האחרת בפ' בא, אשר רבו עליה האחרונים ז"ל, והאריכו מאוד לפרש דבריה זה בכה וזה בכה, ואני בתומי אלך בדרך הקרוב לאמת בעזהי"ת. וזה לשון המכילתא. כפי"מ שמובא בילקוט רמז קצ"ח. והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו מה ת"ל עד בוקר מגיד שאינו נשרף אלא לאור ט"ז. ר' ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם שריפה מעין מלאכה היא ומה ת"ל עד הבוקר אלא שאם חל ט"ז להיות בשבת מגיד שאינו נשרף אלא לאור י"ז עכ"ל. ותמהו כולם דאם אינו דוחה יו"ט הקל כ"ש שאינו דוחה שבת החמור, וכאשר באמת תמה ר' יונתן במכילתא שם על ר' ישמעאל, אמנם לפענ"ד כוונת ר' ישמעאל בענין אחר, וגם ר' יונתן לא ירד לעומק כוונתו, ע"כ תמה עליו, וחלילה לחשוב על ר' ישמעאל שידבר דברים בטלים כי מי לא ידע ששבת חמור מיו"ט -- ואקדים הא דאיתא במשנה פסחים פ"ג ע"א העצמות והגידין והנותר ישרפו בט"ז, חל ט"ז להיות בשבת ישרפו בי"ז כו' והקשו המפורשים בהא דחל ט"ז וכו' מה קמ"ל פשיטא דאם שריפת נותר לא דחי יו"ט מכ"ש דלא דחי שבת, (ועיין בתוי"ט מ"ש בזה), וכתב בהגהות הרש"ש ז"ל בש"ס ווילנא נשרף ישרפו וז"ל ולי נראה פשוט דקמ"ל אע"ג שידחה עד י"ז אפ"ה לא דחי יו"ט, וכה"ג איתא בחגיגה י"ז ב' ע"ש עכ"ל. ל. וכוונתו ז"ל על הא דאמר בחגיגה שם. הא איפליגו בה חדא זימנא וכו' צריכא דאי אשמעינן בהא. בהא קא אמרי כ"ש משום דאפשר למחר. אבל הכא אימא מודו להו לב"ה וכו', ופירש"י אבל הכא בעצרת שחל להיות בע"ש אימא מודו לב"ה ויקרבו ביו"ט דהא מחר שבת היא ולא קרבי, ומתוך שאתה מתייאש בהן אתה בא לפשוע שלא תקריבם עכ"ל עיין שם – והנה קצת אחרונים ז"ל הבינו דר' ישמעאל במכילתא הנ"ל ס"ל דיו"ט הוי לא תעשה ועשה, כרב אשי בפסחים פ"ד א', ולכך קאמר דא"צ עד בוקר דהא בלא"ה אין עשה דשריפת נותר דוחה יו"ט דהוי ל"ת ועשה. אמנם בס' מתא דירושלים להגאון מ' משה ליב סג"ל ראזענבוים ז"ל על הירושלמי פסחים כתב דז"א דאם זה הוא טעמו

של ר' ישמעאל א"כ העיקר חסר מן הספר, דהא העשה דשבתון לא נזכר כלל בדברי ר' ישמענו רק הל"ת דכל מלאכה לא יעשה בהם' אותו זכר ר' ישמעאל א"כ ע"כ צ"ל דר' ישמעאל סובר דיו"ט הוי רק ל"ת לחוד, רק דא"כ תיקשי מה בכך דיו"ט הוי ל"ה מ"מ תיתי עשה דשריפת נותר ולידחי ל"ת וליישב זה ע"כ צ"ל דר' ישמעאל ס"ל דבכה"ג לא אמרינן עדל"ת כיון דאפשר לקיים שניהם ולשרוף הנותר למחר ביום ט"ז – אמנם התינח כשלא חל ט"ז בשבת אבל אם חל ט"ז להיות בשבת ומוכרח להמתין בשריפה עד אור לי"ז שוב לא חשיב אפשר לקיים שניהם דהא יש לחוש דמתוך שהו מתייאש ממנו הוא בא לפשוע שלא ישרפנו עוד, כפירש"י בחגיגה י"ז ע"ב הנ"ל גבי עצרת שחל להיות בע"ש, וא"כ היכא שחל טז בשבת שפיר הו"א דשריפת נותר דוחה ל"ת דיו"ט וישרפנו ביו"ט. מאחר דבכה"ג לא חשיב אפשר לקיים שניהם כנ"ל, לזה נכתב עד בוקר דאעפי"כ לא ישרפנו ביו"ט רק ימתין עד אור לי"ז ואז ישרפנו, ומעתה א"ש היטב דברי ר' ישמעאל במכילתא הנ"ל ולק"מ (וע' בהגהות הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל בש"ס ווילנא פסחים דף פ"ג ע"ב ע"ש ודו"ק):

וכאשר יצקתי מים על ידי הכהן הגדול אדומו"ר הגאון מ' אברהם יהודא הכהן שווארטץ זצ"ל אבדק"ק בערעגסאס יע"א, שמעתי ממנו או ראיתי כן בכתבי הקודש שלו, די"ל לפימ"ש הגאון ר' מרדכי בנעט זציל בס' מגן אבות ליישב קושי' התוי"ט ז"ל פ"ז דשבת מ"ב מדוע נקט תנא דמתניתין באבות מלאכות הזור והחורש וכו' כולם ע"ש העושה, הלא אלישנא דאבות מלאכות שייך למיתני זריעה וחרישה וכן כולם בלשון שם דבר וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ברפ"ז דשבת ע"ש, ותירץ הגאון הנ"ל דהרמב"ם לשיטתו דפסק כר"י דמלאכה שאצל"ג חייב, ע"כ שפיר נקט הזריעה והחרישה כיון דחייב על הפעולה עצמה אף שא"צ לגוף הפועל. אבל התנא דמתני' ס"ל כר"ש דמשאצ"ל פטור ע"כ נקט הזורע והחורש, כיון דתלי' באם צריכה המלאכה לגוף הפועל שפיר שייך למיתני על שם הפועל ודפח"ח, א"כ לפי"ז י"ל דיו"ט חמור לענין זה משבת, דבשבת כתיב לא ותעשה' כל מלאכה וקפיד רחמנא על גוף הפועל א"כ מלאכה שא"צ לגוף הפועל פטור, אבל ביו"ט דכתיב כל מלאכה לא חיעשה" בהם וקפיד רחמנא על המלאכה עצמה שלא תיעשה ביו"ט ע"כ אף מלאכה שאצל"ג חייב – והנה שריפת נותר הוי מלאכה שאצל"ג כיון דאינו צריך לאותו דבר כלל, רק משום מצוה הוא דקא עביד, וכמ"ש בשעה"מ פ"נ מהלכות יום טוב הלכה ד' בדבור המתחיל אך לי וכו' לענין מליחת קרבנות בשבת עיש"ה – וא"כ היינו דאמר ר' ישמעאל דא"צ עד בוקר ליו"ט דהרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם, ושריפה אע"ג דהוי מלאכה שאצל"ג מ"מ מעין מלאכה הוא. דביו"ט דכתיב לא

יעשה וקפיד רחמנא על המלאכה שלא תיעשה ביו"ט אף מלאכה שאצל"ג חייב, רק כשחל ט"ז להיות בשבת הו"א דמותר לשרוף נותר בשבת מצד דהוי מלאכה שאצל"ג ופטור ומותר מן התורה קמ"ל קרא עד בוקר דצריך להמתין עד אור ליז"ז ע"כ דפח"ח -- אמנם בגוף החידוש שחידשה תורה דילי' צריך חיפוש בש"ס ופוסקים אם לא נמצא בהם להיפוך, דאף ביו"ט מלאכה שאצל"ג פטור כמו בשבת, ועתה אין לי פנאי לחפש ולפום רהיטא אין עולה על זכרוני באיזה מקום נמצא סתירה לדברי אדמו"ר זצ"ל בזה: (אחר כותבי כ"ז מצאתי פלפול עצום בד' המכילתא הנ"ל, בשו"ת בית שערים למו"ח הגאון ר' עמרם בלום זצ"ל חאו"ח סי' רמ"ב ורמ"ג ע"ש ותמצא נחת, אך מש"ש מו"ח זצ"ל בסו"ס רמ"ב דקדוק בפסחים ה' דקאמר ר"ע ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה אמאי קרי' לי' אב מלאכה הא אמרינן ברייש ב"ק אבות מכלל דאיכא תולדות, ומאי ניהו תולדה דהבערה ולא מצאתי זה מפורש בשום מקום עכ"ל -- פלא בעיני שלא זכר שר דברי הרמב"ם ז"ל פי"ב מה' שבת סוף הלכה א' המחמם את הברזל כדי לצרפו במים ה"ז תולדת מבעיר וחייב עכ"ל):

(לו)

בפסחים פ"ג ע"א במתני' העצמות והגידין והנותר ישרפו בט"ז חל ט"ז להיות בשבת ישרפו בי"ז לפי שאינן דוחין לא את השבת ולא את יו"ט -- ובגמ' שם ע"ב בפיסקא חל ט"ז וכו' פריך ואמאי ניתי עשה וידחי ל"ת עיי"ש, ומקשין העולם למה לא פריך כן על הרישא דתנן העצמות וכו' ישרפו בט"ז למה בט"ז ולא בט"ו דתיתי עשה ותדחי ל"ת, ואמרתי בימי חורפי ליישב ב"ה דהנה לכאורה קשה מאי פריך ניתי עשה דבאש תשרופו וידחי ל"ת דמלאכת יו"ט הלא אפשר לקיים שניהם ולשרוף למחר והיכא דאפשר לקיי"ש ל"א עדל"ת, אמנם זה אם חשיב מה דאפשר לקיים המצוה למחר, אפשר לקיים שניהם. תליא בפלוגתא דר"מ ור"י בסוכה דף כ"ד אי חיישינן למיתה, ולמ"ד דחיישינן למיתה. לא הוי אפשר לקיים שניהם למחר כי שמא ימות ולא יוכל לקיים -- וכמ"ש בעדות ביהוסף דף כ' ומובא בילקוט הרועים חלק א' דף מ"ח בראש העמוד עיי"ש -- והנה מבואר בסוכה דף כ"ד ע"א דר' מאיר חייש למיתה ור' יהודא לא חייש למיתה עיי"ש, והשתא אליבא דר"מ דחייש למיתה ולא חשיב מה דאפשר לשרוף למחר אפשר לקיים שניהם פריך שפיר ניתי עשה וידחי ל"ת:

אך קשה מנ"ל להקשות דילמא אתיא מתני' כר' יהודא דלא חייש למיתה והוי אפשר לקיים שניהם למחר אמנם באמת לק"מ דהא במתני' קתני חל ט"ז להיות בשבת, נמצא שהי' יום א' דפסח ביום ו' שהוא ער שבת. והתוס' כתבו בפסחים דף נ"ח ע"ב (ד"ה כאלו

חל בשני בשבת) דגם בזמן שהיו מקדשין ע"פ הראיה קפדו על לא בד"ו פסח. וכל הני משניות שמצינו דלא קפדו אהא אתי' כאחרים דאין בין עצרת לעצרת אלא ד' ימים ולא קפדינן על לא בד"ו פסח עיי"ש -- וא"כ עכ"ח מתני' דידן דקתני דהיה פסח ביום ו' אתיא כאחרים, וסתם אחרים היינו ר"מ. וא"כ לפי"ז פריך שפיר וניתי ע' וידחי ל"נת דיו"ט דהא לר"מ דחייש למיתה לא הוי אפשר לקיים נשיהם למחר, וא"כ אתא שפיר דעל הרישא לא מצי להקשות דהוי מצי לשנויי דמתני' אתיא כר' יהודא, לכן הביא הסיפא חל ט"ז להיות בשבת וכו' דמזה מוכח דמתני' אתיא כאחרים דהיינו ר"מ וא"כ שפיר קשה ואמאי ניתי עשה וידחי ל"ת וא"ש ודו"ק (שוב לאחר זמן רב ראיתי בקונטרס מנחת עני הנדפס בסו"ס מנחת חינוך שרצה ג"כ ליישב קושי' זו עפי"ז דמסיפא מוכח דמתני' כר"מ, אך סותר שוב בעצמו את דבריו, ולפי מש"ש א"ש בריוח בעזהי"ת):

(לז)

בצל"ח פסחים ע"ג ע"א כתב דאיסור דבן:

נכר לא יאכל בי בפסח האיסור על הב"נ בעצמו וישראל המאכילו עובר רק לפ"ע עיי"ש. ובס' משיב נפש לפסחים שם הקשה מתוס' חולין ל"ג ע"א ד"ה אחד דהקשו במה דאמרי' מי איכא מידי דלישראל וכו' הרי מצינו נכרי ששבת חייב מיתה ותירצו דבדבר שהוא מצוה לישראל ל"ש מא"מ ואע"ג דאמרינן דב"נ חייב אפי' בשני בשבת ע"ש, ואי נימא כהצל"ח בפשיטות הו"ל להקשות מק"פ דמותר לישראל ולב"נ אסור ולחלק כיון דהוא מצוה לישראל ל"ש מא"מ עכ"ל -- ולע"ד לק"מ דודאי זה פשיטא להו להתוס' דהיכא דהוא מצוה לישראל ל"ש מא"מ ולכך לא הקשו מק"פ, אמנם מנכרי ששבת ח"מ הקשו ביתר תוקף ועוז אמאי נכרי ששבת בשני בשבת ח"מ הא אז ליכא מצוה לישראל לשבות. ותרצו דאפי"ה ל"ש מא"מ כיון דאיכא על הישראל מצות שביתה בשבת דמצוה זו מוטלת על הישראל תמיד ואפי' בחול הוא מצווה ועומד על מצות שביתה בשבת (וכ"כ התוס' סנהדרין נ"ט ע"א ובתוס' חולין ל"ג ע"א הלשון אינו מדוקדק כ"כ כיעו"ש) וזה פשוט:

אמנם אדמו"ר הגאון בעל מהר"ם שיק זצ"ל הקשה בהגהותיו על ס' מצות השם מצוה י"ד על הצל"ח וז"ל שם:

ותימה א"כ איך מונה הרמב"ם הלאו שהוא לב"כ ותו אין שיעורין לב"נ כמ"ש בפי"ט ממלכים ה"י ובפ"ט מק"פ כאן כתב השיעור בכזית עכ"ל, וכוונתו על מ"ש הרמב"ם בפ"ט מק"פ ה"ז המאכיל כזית מן הפסח וכו' למ"ל כזית דוקא הא לא ניתנו שיעורין לב"נ -- והנה מה שתמה דא"כ איך מונה הרמב"ם הלאו שהוא לב"נ לא זכיתי להבין דהא הרמב"ם בתחלת הל' ק"פ מנה בין הל"ת, שלא יאכל ממנו מומר, וכוונתו על ישראל

מומר דאעפ"י שחטא ישראל הוא ומצווה בעצמו על הל"ת, והצל"ח חידש רק דגם הב"נ מוזהר שלא יאכל מקרבן פסח וכמו דשייך הלא תעשה על ישראל כן שייך גם על הב"נ, אבל הלאו במנין המצות קאי על ישראל מומר וזה פשוט מאד ומה שתמה עוד על הצל"ח דא"כ מדוע כ' הרמב"ם המאכיל כזית וכו' הא לא ניתנו שיעורין לב"נ, ג"כ אין לו מובן דהא כתב הרמב"ם המאכיל כזית מן הפסח וכו' למומר לע"ז וכו', וא"כ קאי ג"כ על ישראל מומר לע"ז דאעפ"י שחטא ישראל הוא, וזה אינו מוזהר בלאו על משהו רק על כזית כדין ישראל, ולכך נקט הרמב"ם המאכיל כזית וכו' -- מיהו אפשר דאדמו"ר זצ"ל לשיטתו אזיל שכ' בתשו' מהר"ם שיק חאו"ח סו"ס רנ"ח בטעם דב"נ חייב אפי' בכל שהו משים דבאמת גם בישראל הי' ראוי להיות חייב אפי' בכ"ש מטעם אחשבי' רק בישראל ל"א דאחשבי' רק אמרינן להיפוך דמסתמא לא אחשבי' וכמ"ש הלח"מ בפ"ה מה' שבועות דין ה' משום דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, אך זה שייך בישראל שהוא רוצה להיות ישראל ואינו מומר לכה"ת אם אפי"ה עובר עבירה כל שאתה יכול לומר שלא נתכוין לעבירה ולא היה דעתו להרשיע אמרינן כן, אבל בגוי מנ"ל לומר שלא להחזיק אותו ברשעו, וכיוצא בזה כ' התוס' ביבמות דף קי"ט ד"ה מחוורתא בסופו דגבי כותים לא שייך לאחזוקי בחזקת כשרות וה"נ בגוי, ולכן אמרינן אחשבי' ולכך חייב אפילו בכל שהו עכ"ל עיי"ש -- וא"כ לפי"ז בישראל מומר לע"ז דהוא מומר לכה"ת כולה ג"כ דינו כגוי וחייב אפי' בכ"ש מטעם אחשבי' והדק"ל אמאי כתב הרמב"ם המאכיל כזית דוקא דהא אפילו מומר לע"ז חייב בכל שהו -- כן נ"ל לפרש ד' אדמו"ר זצ"ל בתמיהתו על הצל"ח -- אבל מ"מ הצל"ח ז"ל אינו משועבד לסברת אדמו"ר ז"ל בזה, ואין עליו שום קושיא מדברי הרמב"ם בפ"ט מק"פ ה"נל:

קונטרס קטן הזה בעניני פסח ראשון ופסח שני גמרתי בס"ד ביוס ו' עש"ק לסדר הפעם אודה את ה' שנת תרפ"ז לפ"ק. והנני קורא לו שם קונטרס מעדני פסח זה שמו אשר יקראו לו בשערי ציון שערים המצויינים בהלכה. ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל, ולפני ידידיו ועבדיו העוסקים בתורה ומחבבים חידושי כל תלמיד ותיק אכי"ר. הכ"ד הצעיר באלפי ישראל המצפה לישועת ה' ולגאולה קרובה בב"א.

גרשון ה"ק **שטערן רב דק"ק לודושול דע מודעש-מאראש לודאש והגליל יע"א בעהמח"ס "ילקוט הנרשוני" י"ב חלקים מפחח למצוא כל הענינים והדברים החדשים אשר בקונטרס מעדני פסח הם מפורשים**. (**א**) יישוב לקושי' המהרש"א בפסחים דף מ"ד ע"ב.

(ב) (ג) (ד) (ה) יישוב לקושית העולם דרב אשי סותר עצמו מזבחים דף צ"ז לפסחים דף מ"ה, בארבעה אופנים.
(ו) (ז) יישוב לדברי הרמב"ם בפ"ד מביאת המקדש ובפ"ז מק"פ דיליף טומאה דחוי' בצבור מויהי אנשים אשר היו טמאים וכו', ויישוב לקושית התוס' בפסחים דף ס"ו סוף ע"ב אליבא דר"ל, ר' שמעון פסח דדחי טומאה מנא לי', בשני אופנים.
(ח) יישוב לקושית העולם על ת"ק דרשב"ג דס"ל שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום (עיין בפסחים דף ו'), (ט) יישוב לקושית התוס' בפסחים דף פ"ה ע"א, למ"ל קרא דאסור לשבור בפסח אפי' עצם שי"ב מוח כדי דלא נימא עדל"ת, ותיפוק לי' דלא הוי' בעידנא בשלשה אופנים.
(י) יישוב לתמיהת הפנ"י והשעה"מ על תמיהת הרשב"א בתוס' פסחים דף ס"ו סוף ע"ב.
(י"א) פלא על השואל ומשיב מהדורא רביעאי ח"א סי' מ"ב, (י"ב) פלפול ארוך ובאר רחובות בסוגיא דבני בתירה בפסחים דף ס"ו ע"א.
(יג) המשך לפלפול בסוגיא הנ"ל.
(י"ד) תירוץ על קושי' התוס' בפסחים דף צ' ע"ב מאבי הגאון בעל בנין אריאל ז"ל (ט"ו) יישוב קושי' שאגת ארי' סי' ס"ה בשם ספר דרך חיים על הלכות פסח ר"ס תכ"ט,
(ט"ז) יישוב תמיהת המנחת חינוך מצוה שפ"א על פי' רש"י בפרשת בהעלתך, ושוב מסיק דעדיין צע"ג גדול בזה:
(י"ז) יישוב דקדוק הצל"ח בפסחים צ"ה ע"א ויישוב דקדוק עצום בגמ' פסחים צ"ה ע"ב.
(ח"י) יישוב קושי' הגאון בעל חבלים בנעימים בפסחים צ"ה ע"ב.
(י"ט) פי' המקנה בתוס' קידושין דף ל"ז ע"ב ד"ה הואיל וכו' ועפי"ז א"ש מ"ש לעיל באות ט"ו בשם ספר דרך חיים.
(כ) ביאור פלוגתת רבא ורב אשי בזבחים צ"ג ע"ב בענין אין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש.
(כא) תירוצים שונים לקושית הגאון ר' אברהם ברודא ז"ל בלאו דשבירת עצם בפסח.
(כ"ב) יישוב לתמיהת בעל מנחת חינוך בקומץ מנחה על הרמב"ן פ' בהעלתך שפסק כרב נחמן בהי' בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו הורצה והא הלכה כרב ששת באיסורי.
(כ"ג). פלא על בעל חבלים בנעימים במ"ש בערך פ"ש.
(כ"ד) יישוב השגת הראב"ד על הרמב"ם רפ"ה מק"פ.
(כ"ה) יישוב קושי' כמה גדולי' על רש"י פסחי' צ"א ע"ב.
(כ"ו) יישוב קושי' העולם בסוגיא דבני בתירה פסחים ס"ו א' בשם ספר חוקת הפסח.

(**כ"ז**) יישוב קושי' מו"ח הגאון ז"ל בשו"ת בית שערים או"ח סי' קע"ח. ויישוב קושי' הגאונים שהבאתי באות כ"ה על רש"י פסחים צ"א.
(**כ"ח**) יישוב קושי' גיסי הרה"ג מהו' יודא צבי בלום ז"ל המובא בשו"ת בית שערים סי' הנ"ל.
(**כ"ט**) יישוב קושי' האו"ח בפסחים כ"ח סוף ע"ב.
(**ל'**) פירוש בפסקי תוס' פסחים דף ס"ג התמוה מאוד.
(**ל"א**) בענין הצ"ע של בעל תקון משה במג"א או"ח סי' תצ"א. ופירוש על המאמר התמוה בהגדה ש"פ חכם מה הוא אומר וכו'.
(**ל"ב**) פלפול בקושית החת"ס ז"ל בתורת משה פ' ב בפסוק וכי יגור אתך גר.
(**ל"ג**) בדברי הירושלמי פסחים ר"פ מקום שנהגו.
(**ל"ד**) פירוש במכילתא פ' בא בפסוק ושחטו אותו כל קהל וגו' וכי כולם שוחטין כו' שלוחו ש"א כמותו. ושחטו אותו בין בחול בין בשבת כו'.
(**ל"ה**) פירושים במכילתא פ' בא, בפסוק והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו. מה ת"ל עד בוקר וכו'. (ועיין מ"ש כבר בזה בילקוט הגרשוני על הלכות טריפות דף מ"ח ע"א וינעם לך).
(**ל"ו**) יישוב קושי' העולם בפסחים פ"ג ע"ב בפיסקא חל ט"ז וכו'. ואמאי ניתי עשה וידחה ל"ת.
(**ל"ז**) יישוב הקושיות שמקשין על דברי הצל"ח פסחים ע"ג ע"א דכל בן נכר לא יאכל בו הוא אזהרה לב"נ עצמו.

וזה דבר השמטה מקונטרס מעדני פסח

(א)

בשו"ת בית שערים למו"ח הגאון ז"ל חאו"ח סי' ר"ג מביא קושית מהר"ם ברבי ז"ל על מכילת' פרשת בא, אקרא אני והנותר ממנו באש תשרופו. עד בוקר למה לי. אלא בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בוקר. פי' שנעשה נותר בעמוד השחר ואין צריך הנץ החמה. והקשה הנ"ל הא תוס' וראשונים שלהי ע"ז הקשו למ"ד לינת לילה פוגמת איך נעשה נותר הא הוי נוטלפ"ג ומותר וכן הקשה הרא"מ פ' צו ותירץ דפגימה ונותר באים כאחת ע"ש. ואי נימא דאינו נעשה נותר עד הנץ החמה הדק"ל דפגימה קדים בעמוד השחר ועכ"ח דנותר בעמוד השחר וא"כ קרא למה לי -- וע"ש מש"ש בזה -- ולפענ"ד הקושי' מעיקרא ליתא דהא צריך קרא בפסח מצרים דאז נאמר להם מקרא זה והנותר

ממנו עד ביקר באש תשרופו, ואז עדיין לא נאמר לגר אשר בשעריך תתננה דמיני' ילפינן נבלה הראויה לגר הוי נבלה ושא"ר לגר ל"ה נבילה ונוטלפ"ג מותר. אבל במצרים שעדיין לא ניתנה תורה ולא נאמר לגר אשר בשעריך וגו' א"כ אז אפילו נוטלפ"ג הי' אסור, ושפיר הוצרך לומר להם עד בוקר ליתן תחום לבוקרו של בוקר דנותר בעמוד השחר ואין צריך הנץ החמה וא"ש.

(ב)

בפסחים פ"ג ע"א ועצם לא תשברו בו. בו בכשר ולא בפסול. וקשה לי הא כתב בתולדות אדם בשם הגאון מהרש"ז מוואלאזין דלכך כתיב בפסוק אחד לא תוציא וגו' מן הבשר חוצה בלשון יחיד, ועצם לא תשברו בו בלשון רבים, לרמז על הא דקיי"ל אין מוציא אחר מוציא אבל יש שובר אחר שובר. א"כ הא מסברא חיצונה לולי מיעוטא דבו, הו"א דאפי' בפסול שייך האיסור דש"ע רק מלת בו ממעט פסול, א"כ מנלן דבפסול אין שייך האיסור דשבירת עצם כלל, דילמא קרא הכי קאמר ועצם לא תשברו בו אפילו רבים משום דיש שובר אחר שובר ושניהם חייבים, ועז כתיב בו בכשר ולא בפסול, דדוקא בכשר יש איסור אפילו בשובר אחר שובר אבל בפסול לא יש איסור כי אם לשובר הראשון, וכיון דאיכא למידרש הכי מנלן לומר דבפסול ליכא איסור דשבירת עצם כלל וכלל וצ"ע.

(ג)

ברש"י ותוס' פסחים צ"ה ע"א הקשו לאיסי בן יהודא דאמר יעשו אותו במצוה שבגופו הכתוב מדבר. האי לא ישאירו ממנו עד בוקר מאי עביד ליה והניחו בתימה ע"ש -- ולפענ"ד מכאן ראיה לשיטת הרא"ה ז"ל בס' החינוך שכתב במצוה ח' שלא להותיר כלום מבשר הפסח למחרתו וכו' שנאמר לא תותירו ממנו עד בוקר, וכתב במנחת חינוך שם, מדכתב שלא להותיר "כלום" עכ"ח ס"ל דא"צ כזית רק אפי' כ"ש אם הותיר עובר בלאו זה (וע' בתשו' מוצל מאש סי' נ"א שחקר בזה ע"ש) והנה גם בפסח שני במצוה שפ"ב כתב בספר החינוך,. שלא להותיר "כלום" מבשר הפסח שני למחרתו וכו' שנאמר לא ישאירו ממנו עד בוקר ע"ש. ונלע"ד שהוציא כן מדקדוק הלשון דכתיב "ממנו" וכמ"ש האבן עזרא ז"ל בפ' בראשית בפסוק ויצו ה' אלקים על האדם וגו' ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו וכו' או טעמו אפילו מעט ממנו עכ"ל עיי"ש, וא"כ ה"נ לא תותירו ממנו ולא ישאירו ממנו משמע אפי' מעט ממנו ולכן כתב הרא"ה ז"ל בפ"ר וגם בפ"ש שלא להותיר "לכלום" וכו' -- וא"כ לפי"ז שפיר צריך למיכתב בפסח שני לא ישאירו ממנו עד בוקר אע"ג דכבר כתיב בפסח מצרים לא תותירו ממנו וגו' והוא מצוה שבגופו ובוודאי אסור אפילו בפסח שני, מ"מ אי לאו דכתיב ולא ישאירו

ממנו דאסור להותיר אפילו מעט ממנו לא הוי ידעינן זה מפסח מצרים, משום דהו"א דדוקא בפסח מצרים שאז עדיין הי' להם דין בני נח הקפידה תורה שלא להותיר אפילו כל שהו משום דלא ניתנו שיעורין לבני נח כמ"ש הרמב"ם בפ"ט ממלכים. אבל בפסח שני שכבר ניתנה תורה והי' להם דין ישראל אין איסור נותר רק בשיעור כזית, לכן כתבה תורה גם בפסח שני לא ישאירו ממנו עד בוקר דאסור להותיר אפי' בכ"ש כמשמעות לשון "ממנו" וא"כ גם לאיסי בן יהודא צריך למיכתב לא ישאירו ממנו עד בוקר ומיושב קושי' רש"י ותוס' וא"ש. (אחר קו כותבי מצאתי בספר החינוך מצוה קי"ז שכתב בזה הלשון ושאור ודבש אסור בכ"ש שנאמר לא תקטירו ממנו כלומר אפי' כל שהוא עכ"ל, ונתתי שבח והודי' להשם ב"ה
שכיוונתי האמת בדברי החינוך במצוה ח' (ושפ"ב הנ"ל):

(ד)

בפסחים ג' ע"ב כתבו התוס' דמי שאין לא קרקע פטור מפסח כמו מראיה ע"ש. ומורי הגאון מהר"ם שיק ז"ל כתב דמהא דלא קחשיב במתני' דפאה (פ"ג מ"ו) גם מצות ראיה שצריך קרקע כל דהוא יש ראיה לשיטת הרמב"ם דגם מי שאין לו קרקע חייב בראיה ובפסח נגד שיטת התוס'. והשיב לו הגאון מהר"י עטלינגער ז"ל בשו"ת בנין ציון החדשות ס"ס פ"ד דלהתוס' לשיטתם אדרבה יש ראיה משם להיפך, שהם כתבו בב"ב דף כ"ז דוידוי מעשר ג"כ אינו בלא קרקע אף שבמתני' דפאה לא קחשיב וידוי כדמוכח מדתני ליה בירושלמי ע"ש, וא"כ, קשה באמת למה לא קחשיב במתני' וכן הקשה בתוס' יו"ט. וצ"ל דתני ושייר, אבל יקשה דמאי שייר דהאי שייר, וע"כ. צ"ל דשייר ראיה, וא"כ מוכח ממתני' דמי שאין לא קרקע פטור מראיה ולכן שפיר כ' התוס' בפסחים להלכה כן. אבל הרמב"ם י"ל דס"ל כשיטת רש"י שהביאו התוס' דוידוי לא צריך קרקע וא"כ וידוי ליכא שיור ושפיר יקשה למה לא תני ראיה במתני' דמאי שייר דהאי שייר, אעכ"ח דסתם מתני' סובר דמי שאין לו קרקע חייב בראיה עכ"ל הטהור -- ובענין זה ראיתי בס' וידבר משה פ' פינחס שהביא בשם מרן חת"ס ז"ל (והוא אצלי דבר חדש, יען שלא ראיתיו בשום א' מחיבוריו הקדושים) גבי דינן של בנות צלפחד דהקשה חח"ס אמאי נסתפק משה הא מוכח דבת יורשת דאל"כ איך אמרה תורה וכי יגור אתכם:
גר ועשה פסח הא תוס' רפ"ק דפסחים כתבו מי שאין לו קרקע פטור מפסח וגר אין לו קרקע ועכ"ח שנשא בת ישראל וירשה מאביה, אמנם אי קנין פרות כקנין הגוף דמי ואף שחוזר ביובל מ"מ ק"פ הוי כקה"ג משכחת:

לה שקנה קרקע ולא מוכח בת יורשת, אבל אי לאו כקנין הגוף דמי עכ"ח מוכח דיורשת. ובזה פליגי ריו"ח ור"ל בספרי, ריו"ח אמר נתעלמה ממנו הלכה על שאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי דריו"ח לטעמי' ק"פ כקה"ג דמי, ור"ל אמר ידע הדין אלא שלא רצה ליטול גדולה לעצמו וחלק כבוד להקב"ה דר"ל לטעמי' דס"ל ק"פ לאו כקה"ג דמי וא"כ עכ"ח צ"ל דידע דאל"כ איך גר עושה פסח עכד"ק ודפח"ח ש"י -- אמנם מ"ש דפליגי בזה ריו"ח ור"ל בספרי, הנה בילקוט שמעוני פ' פנחס רמז תשע"ד בתחלתו הביא פלוגתא זו וציין המקור מתנחומא ובמדבר רבה ושם לא נזכר ר' יוחנן רק דיעה א' סתם ודעה ב' הוא דעת ריש בן לקיש שאמר יודע הי' משה רבינו את הדין וכו' עיי"ש. ועיינתי בתנחומא ובמ"ר פ' פינחס וראיתי דשם מובא דיעה א' בשם י"א והוא ר"ת יש אומרים ואולי לפני מרן חת"ס ז"ל הי' הגירסא ריי"א והוא ר"ת ר' יוחנן אמר, אך אפילו אי גרסינן י"א, מ"מ מה שכתב החת"ס סופר דריש לקיש לטעמי' הוא דבר נחמד מאוד:

(ה)

בנחלי מים להגאון מ' יעקב מאיר פאדווה ז"ל אבדק"ק בריסק דליטא יע"א כתב בסוף הדרוש י' לשה"ג וז"ל:

וקשה לי בסוגיא דפסחים דף ו' דיליף רשב"ג שתי שבתות שהרי משה עומד בר"ח ומזהיר על הפסח שנא' החודש הזה לכם ר"ח וכתיב דברו אל בל עדת ישראל לאמור בעשור לחודש הזה וגו' וקשה לי היאך ילפינן שתי שבתות דהא מבואר במשנה דפסחים פ"ט מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וכו' א"כ יש לומר דלא צריך להזהיר אלא עשרה ימים קודם, דהא צריך להזהיר משום דמצותו דמקחו מבעשור, ואין לומר דהו"ל להזהיר רק על זה דמקחו מבעשור, ולא שאר דיני פסח אם אין צריכין להזהיר שתי שבתות, דז"א דהא אנן קיימינן לרשב"ג דסובר דאיידי דמיירי במילי דפסחא מסיק לכולהו מילי דפסחא וצ"ע עכ"ל -- ופלא בעיני שלא ראה שכן הקשה בספר טורי אבן בחלק אבני מלואים למס' מגילה דף כ"ט ע"ב בד"ה שואלין ודורשין עיי"ש ותמצא:

(ו)

בפסחים ק"כ א' בתוס' ד"ה מפטירין כו' הביאו הירושלמי דמשו"ה הפסח נאכל על השובע שלא יבא מחמת רעבונו לידי שבירת עצם וכתיב ועצם לא תשברו בו. וע"ז כתבו וחגיגה הבאה עם הפסח אע"ג דאיכא למ"ד דאית בה משום שבירת עצם ואפ"ה אינה נאכלת על השובע היינו משום דפסח בן שנתו הוא ורכיך אבל חגיגה לא עכ"ל -- והקשה בספר נפתלי שבע רצון בפ' בא (ומובא בצל"ח) דמאן שמעת לי' דחגיגה אית בי' משום

שבירת עצם בן תימא, וב"ת הרי בהדיא קאמר לעיל בדף ע' ע"א דחגיגה בא בת שנתו כמו הפסח והוא קושי' עצומה - ועיין בס' משיב נפש מ"ש ליישב ואולם כל מעיין יראה דאין לשון התוס' סובל ביאורו -- וראיתי בהגהות רעק"א ז"ל שהראה לעיין בזה בתשובות מעיל צדקה סי' ו' ושו"ת הנ"ל אינו בידי לראות מ"ש אך ראה זה מצאתי בתורת משה ממרן חת"ס ז"ל (ספר ויקרא דף ל' ע"א) שהביא הקושיא בשם רבים תמהו דמאן דאית לי' שיש בו משום שבירת עצם היינו בן תימא לעיל ע' ע"א איהו בעי נמי בן שנתו כדלעיל להדיא דלכל מילי אקשי רחמנא לפסח. וע"ז כתב, ולפע"ד צריך להבין ג"כ מאי קשי' להו מעיקרא דחגיגה יהא נאכל על השובע מאי קושי' כיון ששניהם נאכלין בלילה א' מן התורה עכ"ח יהא א' מוקדם וא' מאוחר לחבירו ואיך אפשר לאכול שניהם על השובע, ואין לומר דקושי'תם מאי חזית דגזרו אפסח טפי מחגיגה דלמא יאכל החגיגה באחרונה, ז"א משום דבקרא דנפקא לבן תימא הך הקישא היינו מולא ילין לבקר זבח חג הפסח ע"ש א"כ מוזכר בקרא זבח חג ברישא והדר הפסח ובדין דניכול חגיגה קודם לפסח, וצ"ל דסמכו על מ"ש שם (ע' ע"ב ד"ה מ"ט דבן דורתאי) דלמאן דס"ל חגיגת י"ד דאורייתא מוקי לי' לקרא וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר, צאן לפסח ובקר לחגיגה בחגיגת י"ד דלדחי זביחתו שבת כזביחת פסח ע"ש, וא"כ שפיר הקשו כיון דמקראי אין ראי' דפעם הקדים חגיגה ופעם פסח, א"כ מאי חזית דניכול פסח באחרונה כנלע"ד, וא"כ לפ"ז שפיר תרצו דלהך מ"ד אינה באה בת שנתו, דלמידי דאכילה אקשי ולא לכל מילי, דאל"ה אינה באה אלא מן הצאן והכא כתב בקרא להדיא בקר לחגיגה. אע"כ למידי דאכילה לחוד אקשי ומשו"ה בעי נמי היקשא דוזבחת משום דחיית שבת שתהי' זביחתו שוה וא"ש ודו"ק עכ"ל הטהור:

(ז)

בפסחים דף ע' אמר רב אשי ש"מ חגיגת י"ד לאו חובה היא דאי ס"ד חיבה היא תיתי בשבת ותיתי במרובה וכו'.ובתוס' שם (ד"ה לאו חובה היא) כתבו וקשה לר"י דהשתא משמע דלרבנן דבן תימא דבסמוך היא חגיגת י"ד דרבנן ולקמן דף ע"א משמע שהיא מן התורה דתניא לא ילין מן הבשר וגו' לימד על חגיגת י"ד שנאכלת לשני ימים. ועיי"ש שנדחקו ליישב -- ובסידור יעב"ץ בפי' הגדה ש"פ במאמר חכם מה הוא אומר וכו' כתב הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל דודאי לד"ה הוא דאורייתא אלא שמסרה הכתוב לחכמים דומיא דמלאכת חול המועד ודכוותייהו ה"ל מן התורה היא שתבא עם הפסח כפי שיאמרו חז"ל דהיינו בחול ובטהרה ובמועט וה"פ דלאו חובה היא מן התורה בהחלט עכ"ל -- ואפשר דגם הרמב"ם ז"ל סובר כן ועפי"ז יתיישבו קושיות הצליח ז"ל בפסחים דף ע'

ע"ב בגמ' ד"ה אמר רב מ"ט דבן דורתאי וכו' על הרמב"ם ז"ל יעו"ש ודו"ק -- והנה בצל"ח שם הביא תמיהת הלח"מ על הרמב"ם בה' חמץ ומצה פ"ח ה"ב שכתב שם בשאלת הבן הלילה הזה כולו צלי' ותמה הלח"מ דהרי רב חסדא קאמר בפסחים דף ע' ע"א זו דברי בן תימא וכיון שהרמב"ם פסק בה' ק"פ שחגיגה נאכלת לשני ימים א"כ פסק דלא כבן תימא ואיך פסק כאן הלילה הזה כולו צלי -- ועיין בצל"ח שם וגם לקמן דף קי"ו ע"א מ"ש הצל"ח ז"ל ליישב תמיהת הלח"מ הנ"ל ולפענ"ד נראה עפימ"ש הב"י באהע"ז סי' ט"ז דהרמב"ם סובר כר"ש דדריש טעמא דקרא ע"ש. וכ"כ הב"י בטור יו"ד סי' קפ"א שדעת הרמב"ם ז"ל שאע"פ שכל חוקי התורה גזירת לך הם מ"מ כל מה שיוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם וכר' שמעון דדריש טעמא דקרא עכ"ל עיי"ש א"כ לפי"ז הא דאמר רחמנא לאכול הפסח צלי אש דוקא ג"כ נאמר בו טעם שכתב הרא"ה בספר החינוך מצוה ז' לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומיטעם וכו' ואנו שאוכלין הפסח לזכרון שיצאנו לחרות היות ממלכת כהנים וגוי קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושררות עכ"ל, א"כ הרי כתב הרמב"ם בפ"ז מה' חומ"צ ה"ו וה"ז בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים של' ואותנו הוציא משם וכו' ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה וזכרת כי עבד היית כלומר כאלו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות עכ"ל, ממילא בכל מה שסועד בלילה הזה צריך להראות דרך חירות וא"כ גם בשר החגיגה צריך לאכול צלי אש דוקא שהוא דרך חירות ושררות כמ"ש בספר החינוך הנ"ל, ושפיר כתב הרמב"ם שצ"ל הלילה הזה כולו צלי ואפילו החגיגה ג"כ צריך לאכול צלי, דאם יאכלנו מבושל א"כ הוא מראה דרך עבדות ושפלות ובלילה הזה אדרבה צריך להראות דרך חירות ושררות, ומעתה לא קשי' מהא דרב חסדא שאמר זו דברי בן תימא, די"ל דהוא סובר כר' יהודא דלא דריש טעמא דקרא לכך צריך לאוקמי המשנה כבן תימא, משא"כ הרמב"ם ז"ל דפוסק כר"ש דדריש טעמא דקרא וא"ש, (ועיין בס' מנחת חינוך ריש מצוה תס"ד שכתב בזה"ל, והר"מ פוסק כר"ש דדריש טד"ק ומ"ש מפ"ג מהלכות מלוה אכ"מ וע' שם בלח"מ ובעזהי"ת יתבאר במק"א עכ"ל עיי"ש ותמצא):

(ח)

בטור או"ח סי' תע"ג כתב וי"א כשפסח במ"ש שאין ליקח אלא תבשיל א' זכר לפסח אבל לא הב' שכנגד החגיגה לפי שאז לא באה חגיגה עם הפסח שאין דוחה שבת, וכתב הב"י שכ"כ הרא"ש מטעם דמהרה יבנה בהמ"ק ב"ב ויאמרו אשתקד מי לא הבאנו זכר

לחגיגה אע"פ שחל י"ד בשבת השתא נביא חגיגה בשבת וכו' ובפרי חדש או"ח סי' תע"ג כ' דהא ליתא דכיון שהדבר מסור לבי"ד ליכא למיחוש למידי וכדאמרינן בפ"ק דביצה עדות מסו לבי"ד ביצה לכל מסורה וכו' עיי"ש -- ופלא שלא זכר שר שכן מפורש בתוס' פסחים דף קי"ד ע"ב ד"ה אחד זכר לפסח וכו' דליכא למיחש שמא יבנה בהמ"ק ויאמרו אשתקד עשינו זכר לחגיגה בשבת השתא נמי נקריבה בשבת דהקרבה מסורה לזריזין וכשיבנה משה ואהרן יהיו עמנו וליכא למיטעי עכ"ל:

(ט)

בהגדה ש"פ מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק וכו' -- הקשה הגאון מהרי"מ ז"ל מבריסק בנחלי מים דף ס"ה ע"א האיך הסיב ר"ע לפני ר"א שהוא רבו דהא קיי"ל פסחים ק"ח דתלמיד בפני רבו א"צ הסיבה וזה ידוע דר"ע הי' תלמידו של ר"א הגדול ומבואר בפוסקים שדקדקו מלשון הרמב"ם והכלבו דאיסורא איכא להסב מפני מורא וכבוד רבו, ותירץ שר"א נתן לו רשות להסב ומבואר ברמב"ם כשנותן לו רבו רשות רשאי, והב"י דקדק מאין יצא זה להרמב"ם דנתינת רשות מועיל, ולפמ"ש מוכח מעובדא הזאת עכ"ד -- וראיתי בשו"ת יד יצחק ח"ג סי' ט"ז שהחכם השואל הקשה לו כן (בלי ראות הס' נחלי מים הנ"ל) והוסיף להקשות מדברי העט"ז באו"ח סי' תע"ב דברבו מובהק גם בנתן לו רשות לא מהני, והגאון יד יצחק ז"ל השיב דכוונת העט"ז דברבו מובהק לא מועיל נתינת רשות לענין שיהא חיוב להסב, אבל רשות שפיר איכא יעו"ש -- ולפענ"ד אולי י"ל בעיקר קושיית הנחלי מים, דהנה הא דתלמיד אצל רבו א"צ הסיבה הוא נלמד בפסחים ק"ח א' מהא דאמר רב יוסף לאביי לא צריכיתו מורא רבך כמורא שמים, ופי' הרשב"ם כמורא שמים דכתיב את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים (לעיל כ"ב ע"ב) השוה מורא רבו למורא שמים עכ"ל לעיל כ"ב הנ"ל איתא שמעון העמסוני וכו' עד שבא ר"ע ולימד את ה"א תירא לרבות ת"ח -- וא"כ י"ל דהך מעשה בר"א וכו' שהיו מסובין וכו' הי' קודם שלימד ר"ע את ה"א תירא לרבות ת"ח ועדיין לא נודע הדין דמורא רבו שוה למורא שמים ושפיר הי' ר"ע ור"ט מסובין לפני ר"א שהי' רבם -- אמנם באמת דברי רשב"ם הנ"ל תמיהים, דהרי הא דמורא רבך כמורא שמים לא צריך ללמוד מאת ה"א תירא, דכבר נלמד זה מפסוק דפ' שמות, ודבר הוא לך אל העם ואתה תהיה לו לאלקים כדאיתא במדרש (שמות רבה סוף פ"ג) אעפ"י שהוא אחיך הגדול ממך יהי' מוראך עליו מכאן אמרו מורא רבך כמורא שמים אמר לו כשם שמוראי עליך כך מוראך עליו עכ"ל ע"ש, וא"כ הא דלמדין מאת ה"א תירא לרבות ת"ח, עכ"ח קאי על כל ת"ח אעפ"י שאינו רבו וא"כ לפי"ז השוה הכתוב מורא כל ת"ח למורא שמים,

וכשם שמהני נתינת רשות דכל ת"ח להסב לפני אעפ"י דמוראו שוה למורא שמים הה"ד דמהני נתינת רשות של רבו להסב לפניו אעפ"י שמוראו שוה למורא שמים וזה דלא כעט"ז דס"ל דברבו מובהק לא מהני נתינת רשות להסב לפניו וצ"ע:

(יוד)

בחת"ס חיו"ד סי' רל"ג ד"ה אמנם ידעתי וכו' כתב וז"ל -- ויום כ"ה למב'י י' אייר יום ביקור פסח שני עכ"ל -- ובתשו' יד יצחק ח"ב סי' רמ"ה נשאל דהלא זה נגד הגמ' דפסחים דף צ"ו ע"א דדרשינן הזה למעוטי פסח שני מביקור ד' ימים קודם שחיטתו, ועיי"ש שמיישב דברי חת"ס עפ"י נסתר -- והנה תשו' יד יצחק הנ"ל נדפס בשנת תרס"ה, ואני הייתי הראשון שפירסמתי פלא זה על החת"ס בקונטרס תל תלפיות מחברת א' שנדפס בוואיטצען בשנת תרנ"ב והשואל בתשו' יד יצחק העלים עין מזה -- אמנם כן ליישב דברי חת"ס ז"ל עפ"י נגלה נלע"ד דהחת"ס אזיל כאן בשיטת התוס' סוכה דף מ"ב ע"א דס"ל דביקור ד' ימים קודם שחיטה הוא מעכב אפילו בדיעבד ואם לא ביקרוהו ד"י קודם אפילו נמצא תם הוא פסול להקרבה (ע"ש בתוס' ד"ה שאינו מבוקר וכו'), וכ"כ שם בס' כפית תמרים שכן הוא דעת התוס' אך כתב שלא מצא דין זה ברמב"ם ע"ש, א"כ לפי דעת התוס' דביקור ד' ימים מעכב בתמיד והה"ד בפסח, י"ל דמה דדרשינן הזה למעוטי פסח שני מביקור ד' ימים, היינו דבפסח שני אינו מעכב הביקור דד' ימים, דדוקא בפסח ראשון מעכב הביקור אפי' בדיעבד ואם לא ביקריהו ד' ימים קודם שחיטה אפי' נמצא תם הוא פסול להקרבה, משא"כ בפסח שני אינו מעכב בדיעבד, אבל לכתחלה גם פסח שני בעי ביקור ד' ימים קודם שחיטה, ועפי"ז א"ש דברי החת"ס ז"ל -- וראיה גדולה נ"ל לשיטת התוס' סוכה הנ"ל דביקור ד' ימים מעכב אפילו בדיעבד מגמרא דפסחים דפריך אלא מעתה והיה לכם למשמרת עד י"ד יום לחודש הזה ה"נ זה טעון ביקור ד"י כו' ואין אחר טעון ביקור והתניא בן בג בג אומר מניין לתמיד שטעון ביקור ד"י קודם שחיטה שנא' תשמרו להקריב לו במועדו ולהלן הוא אומר והי' לכם למשמר עד י"ד מה להלן טעון ביקור כו' אף כאן טעון ביקור כו' ומשני שאני התם דכתיב תשמרו ופסח דורות נמי הכתיב ועבדת וכו'. אלא ההוא הזה למעוטי פסח שני דכוותי' עכ"ל הגמרא -- וכתב שם בהגהות בעל מליא הרועים ז"ל שנדפסו בש"ס ווילנא וז"ל:

גמ' והתניא בן בג בג אומר כו' הו"ל לאקשויי מהך דתניא שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלושים יום שהוא משום ביקור דקרבן כדאיתא במס' ע"ז דף ה' ע"ב וכמ"ש הב"י באו"ח סי' תכ"ט (א"ה בחידושי חת"ס לשו"ע הלכות פסח דפוס ירושלים תרנ"ד הסכים בריש הל' פסח עם הב"י הנ"ל עיי"ש) אלמא חזינן דאף פסח דורות בעי ביקור.

ועוד קשה טפי דמסיק הכא דהאי הזה למעוטי פסח שני הוא דאתי דאין טעון ביקור, והרי חכמים דס"ל דשואלין ודורשין שלשים יום קודם ילפי ממשה שעמד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני, ש"מ דגם פסח שני בעי ביקור, כפי"מ שמבואר בסוגיא דרפ"ק דע"ז דעיקר הטעם משו ביקור עכ"ל -- אמנם לשיטת התוס' סוכה הנ"ל א"ש דמהך דשואלין ודורשין כו' לא נשמע אלא דבעי ביקור לכתחלה אבל לא נשמע דאם לא בקרוהו ד' ימים קודם פסול אפילו בדיעבד. לכך הביא הש"ס הא דבן בג בג וכו' דמזה נשמע דפסול בלא ביקור אפי' בדיעבד, והאי הזה דממעט פסח שני מביקורי היינו דבפ"ש אינו מעכב הביקור אפי' בדיעבד כמו בפסח ראשון אבל עכ"פ לכתחלה בעי ביקור כדמוכח מהא דשואלין ודורשין וכו' וא"ש ודו"ק:

(והנה בספר אומר השכחה להגאון ר' ישעי' פיק ז"ל בחידושי הש"ס למס' סוכה תמה על התוס' דס"ל דביקור מעכב אפילו בדיעבד הא בקדשים בעינן שנה עליו הכתיב לעכב עיי"ש, ויפה כ' בס' משמרת אלעזר חלק תשועה בישראל אות ס"ה דבמח"כ נעלם ממנו תוספתא פ"ה דפסחים אמר ר' יוסי שמעתי שהשוחט תמיד שאינו מבוקר חייב חטאת ויביא תמיד אחר כו' שנאמר תמימים יהיו לכם ונסכיהם כשהן מבוקרין הן תמידין וכשאינן מבוקרין אינן תמידין עכ"ל, הרי מפורש יוצא דמעכב גם בדיעבד דשנה עליו הכתוב לעכב דהא כבר נלמד דתמיד טעון ביקור ד"י מגז"ש דתשמרו מפסח כמבואר בפסחים צ"ו ע"א וא"כ למ"ל קרא דתמימים יהיו לכם א"ו דאתי קרא ושנה עליו לעכב עכ"ל ע"ש):

ת ו ש ל ב " ע הערה באבודרהם (ריש סדר הגדה ופירושה) כתב בשם הירושלמי הא דפסח נאכל על השובע הטעם דאם הי' נאכל בשעת רעבון הי' יכול לבוא לידי שבירת עצם -- ואח"כ כתב בזה"ל -- היא המצוה בזמן שבה"מ קיים בתחלה מביאין הפסח ומברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הפסח ואוכל ממנו כל אחד כזית ואח"כ מביאין החגיגה ומברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הזבח, וכשגמרו לאכול החגיגה מביאין הפסח ואוכלין אותו על השובע עכ"ל -- ויפלא מאד בעיני דהלא הני שני כתובים מכחישים זא"ז דלטעם הירושלמי הנ"ל איך אפשר לאכול בתחלה הפסח בעדנו רעב, הא איכא למיחש שיבא לידי שבירת עצם וצ"ע:

לעיל בקונט' מעדני פסח אות ל"ה הבאתי בשם אדמו"ר הגאון מבערגסאס זצ"ל סברא לחלק יצאה בענין מלאכה שאצל"ג בין שבת ליו"ט ושיש לומר דביו"ט הכל מודים דמלאכה שאצל"ג חייב וכתבתי שם שצריך חיפוש בש"ס ופוסקים אם לא נמצא באיזה מקו סתירה לזה עיי"ש -- והנה כעת במהד"ב מצאתי סתירה חידוש דין זה (א) בתוס'

פסחים דף מ"ז ע"ב ד"ה כתישה ביו"ט מי שרי ע"ש. (ב) בתוס' ביצה דף ג' ע"א בסוף ד"ה גזירה שמא יעלה ויתלוש שכ' וי"א דלכך אין צדין וכו' ולא נהירא דא"כ הוי מלאכה שאצל"ג דמותרת עכ"ל ע"ש -- ושו"ר שגם בתוס' ביצה דף ח' ע"א ד"ה וא"צ אלא לעפרה וכו' מבואר דגם ביו"ט מלאכה שאצל"ג פטור ע"ש -- והנה ספר שו"ת קול ארי' מאדמו"ר הגאון הנ"ל אינו תח"י כעת לראות אם לא מדובר בו בענין זה:

אחר סיום מילי דשמעתתא אתחיל לסדר מילי דאגדתא ואלדא דיליה יקר ורבותא יתן לי. חכמתא וסוכלתנותא וזרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתנמי אורייתא אכי"ר.

מסכת עבודה זרה

ב:

רבש"**ע** כלום כפית עלינו את ההר כגיגית כדרך שכפית על ישראל וכו' מיד אומר להם הקב"ה ראשונות ישמיעונו כו' שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם -- כתב הרי"ף שעל הע"י צריך להבין מה השיב להם הקב"ה שעדיין שאלתם עומדת למה לא כפה עליהם ההר כמו שעשה לישראל וכו' ע"ש -- ונלע"ד עפי"מ שחקוק בזכרוני שראיתי בהקדמה לס' ים התלמוד על מס' ב"ק לתרץ קושי' התוס' בשבת ריש דף פ"ח מה טענו אוה"ע כלום כפית כו' הלא אדרבה אם הי' כופה עליהם ההר כגיגית הי' להם מודעא רבה ויכלו לטעון אנוסים היינו כדאמר ראב"י בשבת (שם) מכאן מודעא רבה לאורייתא, וכתב בס' הנ"ל עפ"י קושי' הפרשת דרכים (דרוש כ"ב) דהא לא שייכא מודעא אלא במי שאנס את חבירו כו' אבל מלך שמצוה לעבדיו שיעשו כך וכך הרי הם מחויבים לעשותו ואין כאן טענת אונס דהא קיי"ל דינא דמלכותא דינא וכ"ש דינא דמלך מה"מ ית"ש וא"כ אם ה' אנס את ישראל שיקבלו את התורה מה מודעא יש כאן הרי הם מחויבים לשמור מצות מלכם, ותירץ עפ"י שיטת ר"ת ז"ל דהא דאמר שמואל דינא דמלכותא דינא היינו דוקא כשהמלך משוה גזירותיו לכל בני מלכותו, א"כ הקב"ה שגזר רק על ישראל לשמור התורה ולא על כל העולם הרי לא השוה גזירותיו על כל בני מלכותו א"כ לא שייך בזה דינא דמלכותא דינא אבל אם באמת הי' כופה ההר על כל האומות אז לא הי' שייך מודעא דהרי דינא דמלכותא דינא. וזה שאומרים אוה"ע כלום כפית עלינו את ההר כגיגית כדרך שכפית על ישראל, דאם היית כופה גם עלינו את ההר והיית משוה גדרותיך על כל בני מלכותך אז היתה בטלה מודעה מצד דדינא דמלכותא דינא ע"כ דפח"ח וא"כ יפה השיב להם הקב"ה ראשונות ישמיעונו כו' שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם, הלא כל עיקר טענתכם הוא דאם הייתי כופה ההר גם עליכם והייתי משוה גזירותי על כל בני מלכותי

אז הייתם מחויבים לשמור מצותי מצד דינא דמלכותא דינא, א"כ ישמעו אזניכם מה שאתם מוציאים מפיכם, הלא שבע מצות בני נח היא גזירה כוללת לכל העולם וא"כ הייתם מחויבים ודאי לשמרם מצד דינא דמלכותא דינא, וא"כ אמרו לי, שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם, ועל כן מוכח אשר פיכם דיבר שוא וימינכם ימין שקר, ואפי' אם הייתי כופה גם עליכם את ההר כגיגית ג"כ לא הי' מועיל לכם לשמור מצותי ותורותי וא"ש ודו"ק:

שו"ר בס' דברי שאול על אגדות הש"ס שמתרץ קושי הרי"ף הנ"ל דמה השיב להם הקב"ה וכו' כנ"ל דבלא שבע מצות בני נח. היו כל בני אדם כחיות השדה ואיש את רעהו חיים בלעו, ועל כן נצטיו בני נח בז' מצית ע"ז ג"ע ושפיכת דמים וגזל ודינין וכו' דעי"כ יהיו בגדר אנושי, ועל כן מה שנתן הקב"ה לאדה"ר ולבני נח רק שבע מצות ולא נתן להם כל התורה, כתבו המפורשים. דלב"נ לא נתן רק אותן המצות אשר מבלעדם לא יכון שום ענין אנושית, אבל שאר המצות הם רק לנפש הישראלי שמוכן לזה מצד חלק אלקי ממעל, והנה כל זמן שהאדם אינו. בגדר האנושי, אי אפשר לכופו לקבל תורה ומצות, דאטו כל הבעלי חיים שייך בהו ענין תורה אלקית, והקב"ה נתן התורה לבני אדם שהם בגדר אנושי, ולכן כששאלו למה לא כפית עלינו ההר כגיגית, שפיר השיב להם הקב"ה שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם ואיך שייך ענין תורה ומצות כל זמן שאינכם בגדר אנושי והבן עכ"ל ודפח"ח ש"י:

ג.

ר' מאיר הי' אומר מנין שאפי' נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם מלמד שאפי' נכרי ומתעסק בתורה הרי הוא ככ"ג --- וכ' התוס' משמע הכא דעכו"ם נמי קרויין אדם. ותימא דהא אמר בעלמא קברי עכו"ם אין מטמאין באוהל משום דכתיב אדם כי ימות באוהל אתם קרוים אדם כו' ולא עכו"ם קרוים אדם. ואומר ר"ת דיש לחלק בין אדם להאדם עכ"ל -- והקשה בספר עלה דיונה א"כ למה לברייתא להאריך כהנים וכו' לא היה לומר אלא בקיצור אדם לא נאמר אלא האדם ע"ש שלא מצא תירוץ לזה, ובאמת בפשיטות לק"מ דמזה שלא נאמר כהנים הוכיח ר"מ שאפי' נכרי שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, וע' בס' "עיון יעקב" לכאן ותראה שכן הוא כוונת ר"מ והנה מצאתי בהגהות חת"ס ז"ל לסדר טהרות ש"ס דפוס וויען על פי' המשניות למרמב"ם בהקדמתו לס' טהרות שכ' אתם קרוים אדם ואין עכו"ם קרוים אדם לטמא, כתב החת"ס:

דקדק לומר לטמא אבל לכל שאר דבריהם קרוים אדם ומיושבים כל קו' תוס' וסברא יש דעכו"ם עצמם אינם מחשבים עצמם במיתתם ומלינים מיתיהם ולא חשו לנוולם ומשמשים בעורם ועצמותם, דכיון שמתו בטלו חשובתם, א"כ תו לא נקראו אדם, אבל ישראל מחשבים גופית המתים יותר מבחייהם, וע"כ עדיין הם אדם עכ"ל -- ולענ"ד צ"ע מגמ' כריתות ו' ע"ב הסך בשמן המשחה לכותים פטור משום דכתיב על בשר אדם ואין הכותים קרוים אדם, מיהו יש לדחות דהתם הטעם משום כל שישנו בסך ישנו בבל ייסך, וי"ל דהיינו נמי טעמא דהרמב"ם פ"א מה' כלי המקדש ה"ו, והמגיה שם לא ראה ד' תוס' יבמות ס"א ה"ה ואין, אבל מלשון הרמב"ם שם שכתב הסך ובהמה ועכו"ם שהם כמותה, משמע דטעם פטור בעכו"ם הוא משום דאינן אדם ודומים לבהמה, דאי משום דרשה כל שישנו בסך וכו' למ"ל לכתוב שהם כמותה, א"כ מוכח מלשון הרמב"ם דלכל מילי אין עכו"ם קרוים אדם ולא רק לענין טומאה כמו שרצה החת"ס ז"ל להעמיס בכוונתו וצ"ע:

אלא כך אומרים עכו"ם לפני הקב"ה רבש"ע ישראל שקבלוה היכן קיימוה א"ל הקב"ה אני מעיד בישראל שקיימו את התורה כולה אומרים לפניו רבש"ע כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל עיין באבות פ"ג משנה י"ד חביבין ישראל כו' חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם, וכתב התוי"ט ז"ל:

ולא הביא מקרא בני בכורי ישראל שהוא קודם. לפי שאותו מקרא אפשר לפרשו על אותו הדור בלבד שרצה להוציאם ממצרים וכו' ומנלן לדורות הבאים, לכך הביא זה המקרא וכו' עיי"ש, וקשה לי לפי"ז למה אומרים עכו,ם כלום יש אב שמעיד על בנו דכתיב בני בכורי ישראל, ולמה לא אומרים דכתיב בנים אתם לה' אלקיכם שנאמר בכל דור ודור וצ"ע:

א"ל הקב"ה שמים וארץ יעידו בהם שקיימו את התורה כולה, א"ל רבש"ע שמים וארץ נוגעין בעדותן שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי -- וכ' התוס' בד"ה נוגעים כו' וא"ת והרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שמים וארץ קיימים הם וי"ל דאין חוששין בזו הראיה דאין אב מעיד על בנו ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו כדאמר אם ישראל מקבלים עכ"ל -- ועיין במהרש"א בח"א שכ' להסביר תירוץ השני של התוס' שהם קיימים ממה שקבלו, ואעפ"כ מקרי נוגעים בעדותם מצד הנאתם שהגיע להם כבר ע"י קבלתם של ישראל עכ"ל. והנה ביאר לנו האדון ז"ל תירוץ השני של התוס' והניח אותנו כעורים ממשמשים באפלה מבלי להבין התירוץ הראשון של התוס' דאין חוששין בזו הראיה דאין אב מעיד על בנו:

ודבריהם מחוסרים הבנה מה עדות יש כאן שנא' ש דאין אב מעיד וכו'. וראיתי במהר"ם מלובלין ז"ל שפי' ד' התוס' דר"ל דמי הוא המקיים העולם הלא הקב"ה שהוא אביהן של ישראל ולכך הוא מקיים העולם כדי שנאמר שישראל קיימו התורה ואין אב מעיד על בנו וק"ל עכ"ל -- ובמחכ"ת הקדושה לא יצא י"ח הביאור ראה דברי הרי"ף שעל העין יעקב שכתב בכאן בזה"ל צ"ע מה תירצו התוס' דאין חוששין בזו הראיה דאין אב מעיד על בנו. דהא אין כאן שום עדות שמעידין, לא השמים ולא הקב"ה, רק מציאות השמים והארץ שהם קיימים יוכיח שקיימו התורה לישראל מקיים השמים והארץ אע"פ שלא יקיימו התורה זה לא יתכן שאם כן איך אמר הקב"ה אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ועוד דאין כאן עדות לומר אב מעיד על בנו וכו' י"ל בדוחק שאין חוששין בזה ואע"פ שרואין שמים וארץ מתקיימים הם אומרים שלביטול שמים וארץ צריך עדים שלא קיימו התורה ומי יכול להעיד כן אלא הקב"ה ואין אב מעיד על בנו לא לחובה ולא לזכות וכיון שאין עדים בביטול התורה לכך נתקיימו שמים וארץ ומ"מ אין לקבל עדות שמים וארץ שקיימו התורה ועדיין צ"ע עכ"ל -- ועיניך הרואות כמה טרח אותו צדיק הרי"ף ז"ל לפרש ד' התוס' בתירוץ הראשון ולבסוף נשאר בצ"ע, ובאמת חוץ ממה שפירושו דחוק א"א לומר כמ"ש דהקב"ה האב לישראל אין מעיד על בנו לא לחובה ולא לזכות, דהא איתא במדרש (ומובא בס' עיון יעקב לכאן) דלרעה יכול הקב"ה להעיד כדכתיב והייתי עד ממהר במנאפים ובמכשפים, וכתב הרב עיון יעקב ז"ל דלפ"ז צ"ל דאין דין שלמעלה כלמטה דהא למטה פסול בין לחוב בין לזכות כדאיתא בחו"מ סי' ל"ג ע"ש, וע"כ תירוץ הראשון של התוס' הוא מחוסר מובן, ומי שיפרש דבריהם רופא אומן יקרא ושכר הרבה יטול **ועיין** בש"ס דפוס ווילנא בהגהות מצפה איתן שכתב וז"ל: תוס' ד"ה נוגעים בעדותן הן. וא"ת הרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שמים וארץ קיימים הם ותירוצם דחוק, אלא י"ל דממה שהם קיימים אין ראיה שכולם קיימו את התורה דדילמא לא קיים אלא אחד מהם ואף בשביל צדיק אחד נתקיים העולם כדאיתא סוף פ"ג דיומא. אבל מ"מ לענין מלאכת שמים וארץ להורד גשמים ולהצמיח זרעים נידון אחר רוב העולם, וז"ש שהם נוגעים בעדותם **(**הערתק מספר יערות דבש חלק שני דרשה א' וז"ל: אמרו בגמרא לע"ל מביא הקב"ה ס"ת ומניחו בחיקו ואומר כל מי שעסק בה יבא ויטול שכרו ויבאו עכו"ם ויטענו כלום כפית עלנו הר כגיגית ויאמר הקב"ה ראשונות ישמיענו שבע מצות היכן קיימתם, ויש להבין מה ביקש הקב"ה בכרוז זה פשיטא שלא ימנע השם לשלם שכר לעוסקי תורתו וגם מה זה שהשיב שלא קיימו ז' מצות הא ידע זה תיכף ומ"מ החזיר ליתן להם התורה וזרח משעיר והופיע מפארן כו' וא"כ עדיין יש

להם הטענה הי' לו לכוף עליהם ג"כ הר כגיגית, וגם י"ל איך מלאו אוה"ע לבם לתבוע שכר מה שיודעים שמלאים עון, אכל כבר ידוע כי התורה מגינה ומכפרת על הרבה עונות ומים רבים לא יוכלו לכבות את אהבה לומדי תורה לגבי קוב"ה רק המפרשים הקשו הא אם עובר עבירה מה יועיל תורה והקרא צווח ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי וכו' וא"כ איך יתקיים מ"ש חז"ל תורה מכבה עבירה, אך יש שני מיני עבירות, סוג אחד מה שהטבע והשכל מחייבו מבלי לעשותו כגון רציחה וגזל וחמדת אשת רעהו אשר עי"כ ימלא ארץ זימה, וסוג שני מה שאין השכל אנושי מחייבו רק הם ציווי הבורא ית"ש, והנה בעברו על סוג שני' בזו התורה מכפרת ומכבה עבירה כי גדולה התורה לפני הקב"ה עד שאינו מקפיד כ"כ אם עבר על מצותיו ויועיל לכפר עם תשובה, אבל בעברו על סוג ראשין דבר מה שהוא נגד השכל איך תכבהו התורה הבנויה על שכל אמיתי אם הוא עושה נגד השכל כו' וע"ז נאמר ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי [ואתה שנאת מוסר וגו' אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך וגו']. ובזה יובן הנ"ל כי הקב"ה שבא ליתן שכר לישראל ויודע כי המה מלוכלכים בעונות ובפרט בגלות המר, ולכך נותן הקב"ה ס"ת בחיקו,)** לומר שכולם או רובם קיימוה כדי שלא לבטלו מלאכתן, וז"ש קרא, חוקות שמים וארץ לא שמתי דהיינו חוקם ותפקידם להוריד טל ומטר והארץ ליתן את יבולה ע"כ דפח"ח:

שמים וארץ נוגעין בעדותן שנא' אם בריתי יומם ולילה וגו' ואמר רשב"ל מ"ד ויהי ערב כו' יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו -- הקשה מהר"ש אלגאזי ז"ל בס' שהב שיבה למה אצטריכו לדרשת רשב"ל אחר פסוק מפורש שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וע"ש מ"ש בזה, ולפענ"ד י"ל עפ"י מ"ש התוס' איך הוו נוגעין הרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שמים וארץ קיימים הם, ותירצו שהם קיימים ממה שקבלו כדאמר אם ישראל מקבלים עכ"ל, וא"כ שפיר אצטריכו לדרשת רשב"ל שאמר הקב"ה אם ישראל מקבלים את תורתי וכו' ולא סגי בפסוק אם לא בריתי וגו' דעל זה קשה קושי' התוס' מה אמרו שמים וארץ נוגעין בעידותן הרי ראיה גדולה שקיימו שהרי שמים וארץ קיימים הם, לכך ביאור מאמר רשב"ל שאמר הקב"ה אם ישראל מקבלים וכו' וא"כ עיקר התנאי הי' על הקבלה, ולא על הקיום. וא"כ אין ראיה ממה ששמים וארץ הם קיימים, דהא י"ל כתירוץ התוס' שהם קיימים ממה שקבלו, וא"ש **ודו"ק**:

ואמר חזקי, מ"ד משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה וכו' אלא בתחלה יראה (שמא לא יקבלו ישראל התורה ותחזור הארץ לתוהו ובוהו) ולבסיף

(שקבלוה בנעשה ונשמע) שקטה במהרש"א ח"א בד"ה שמים וארץ נוגעים בעדותן וכו' כתב וז"ל:
לפום הך דרשה שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו' ניחא דנקט שמים וארץ, אבל לדרשה דארץ יראה ושקטה וכו' לא ה"ל למנקט שמים דנוגע בעדות וכו' עכ"ל -- ולפי מ"ש לעיל בשם הגהות מצפה איתן, דשמים וארץ נוגעים בעדותן היינו דלכך מעידים שכל או רוב ישראל קיימו התורה כדי שלא לבטלו מלאכתן להוריד טל ומטר והארץ ליתן את יבולה, א"כ אפי' אם לא יחזור לתוהו ובוהו אלא הארץ, אעפ"כ שמים נוגע בעדות, דאם תחזור הארץ לתוהו ובוהו, למי יורידו שמים טל ומטר וא"ש ודו"ק:
אומר הקב"ה להן יבאו מכם ויעידו בהן בישראל כו' יבא נמרוד ויעיד באברהם שלא עבד ע"ז, יבא לבן ויעיד ביעקב שלא נחשד על הגזל, תבא אשת פוטיפרע ותעיד ביוסף שלא נחשד על העריות יבא נ"ל ויעיד בחנני' מישאל ועזרי' שלא השתחוו לצלם, יבא דריוש ויעיד בדניאל שלא ביטל את התפלה וכו' -- להורות כי העוסק בס' לקוטי שלמה הביא פי' הגאון ר"ח כהן רפאפורט זצ"ל, עפ"י גמ' יומא ל"ח ע"ב אפילו בשביל צדיק אחד עולם עומד, א"כ ע"י נמרוד ולבן ואשת פוטיפרע ונ"נ ודריוש. נראה שעכ"פ צדיק אחד הי' בעולם ובשבילם היה מעמד שמים וארץ בטוח, ושוב אין שמים וארץ נוגעים בעדותן ע"כ דפח"ח (אמנם לפי מ"ש לעיל בשם הגהות מצפה איתן ליישב קושי' התוס' בד"ה נוגעים וכו' נדחה פירוש ר"ח כהן הנ"ל ודו"ק):
אומרים לפניו רבש"ע תננה לנו מראש ונעשנה א"ל הקב"ה שוטים מי שטרח בע"ש אוכל בשבת וכו' -- לשון "מראש" צריך ביאור, ועיין בס' "עיון יעקב" לכאן שהביא פי' ע"ד דאיתא בזוה"ק פ' בלק דלעשו וישמעאל פתח הקב"ה בלא תרצח ולא תנאף כדי שלא יקבלו התורה, אבל בישראל פתח באנכי, וז"ש אוה"ע תנה לנו "מראש" ונעשנה פי' למה התחלת עמנו בלא תרצח וכו' תנה לנו ג"כ "מראש" מאנכי ונעשנה ע"ש. ועיין עוד בספר בינה לעתים סוף דרוש ט"ז מ"ש בזה, אמנם בש"ס דפוס ווילנא מביא בגליון הגמ' גירסת רבינו חננאל ז"ל אומרים רבש"ע תנה לנו את התורה עכשיו ונקיימנה' עיי"ש ולפי"ז לק"מ:
בתוס' ד"ה היום לעשותם ולא למחר לעשותם, תימה אנשי יריחו שהיו כורכין את שמע ולא היו מפסיקין בהיום על לבבך (פסחים נ"ו ע"א) ולפיכך הקפידו עליהם חכמים דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך, ומה יש לחוש בזה כיון שכך הוא אמת כדמשמע הכא -- בס' דברי שאול על אגדות הש"ס מביא בשם אביו הגאון מהו' ליבוש נאטהנזאהן ז"ל תירוץ נחמד דהנה כבר האריכו החוה"ל וכל החוקרים להשיב על

טענת המתפקרים באמרם מה בצע במצות המעשיות, והעיקר הוא המחשבה הטהורה לבדה וזה כל פרי עבודת ה' והשיבו כי מבלעדי המעשה לא יכון המחשבה כי מרוב הטרדות שאדם נטרד בהבלי הזמן כל מחשבותיו ינתקו. וע"כ הערימה התורה לתת להם מעשים, שע"י המעשים יתעוררו המחשבות ויהיה מעשה ומחשבה ביחד, ולפי"ז זה כעת דהמעשה מורה על המחשבה, אבל לעתיד כי נטהר מהבלי הזמן ונעבוד את ה' בשלימות א"כ לא נצרך להמעשה, ולכך היום לעשותם ולא למחר לעשותם, אבל שם דרשו היום על לבבך, וזה שקר שלעתיד יהיה ג"כ על לבבך, שבלב יהי' כולו לעבודת ה' והמחשבה הטהורה מבלעדי המעשה יהיה גם לעתיד ע"כ דפח"ח. (ועיין בחידושי גאונים שנדפס בגליון העין יעקב החדש מביא ג"כ כזאת בשם ספר איי הים מבעל אפיקי יהודא ז"ל ע"ש באורך):

**(להורות כי הפוסקים בתורה התורה מכפרת על הכל ונמחה כעב פשעם, ולכך כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו כי התורה מכפרת (וזהו שדרשו אנכ"י אנכ"י הוא מוחה פשעיך אם יתמידו בתורה שמתחלת אנכי וכו') וכאשר שמעו זאת עכו"ם א"כ לבשו טענה מה בכך שאנו מלאי עון כרמון אילו נתן לנו התורה הי' ג"כ מכפר, ולא הי' נ"מ בעונות ולכך טענו היה לך לכוף אותנו לתורה והיה מכפר על כל עונות, ואומר להם הקב"ה שוטים טועים אתם כי עונות שלכם אין התורה מכפרת, כי הלא עברתם על ז' מצות בני נח שהם הכל עפ"י מה שהשכל והטבע מחייבם וכו' ואם עברתם על מצות כאלו שהם הכל כפי השכל והטבע לא יועיל לכם התורה כלל, כי ע"ז אינה מכפרת ולא הי' מועיל לכם קבלת התורה כלל, וא"ש עכ"ל הטהור:

ועוד מצאתי בזה בס' אהבת יהונתן על הפטורות ס"פ בראשית כתב הרב המסדר לפרש תשובת הקב"ה שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם, דהא באמת כפיית הר כגיגית לא הי' מועיל כלום, כיון דהוי בעל כרחו רק לישראל הי' מועיל, יען דיש להם ניצוץ הקדוש בשורשם ונפשם משתוקקת לקיים תורה ומצות אלא דיצרם תוקפם, לכן הכפיי' מסלקת היצה"ר ונשאר הרצון הטוב, וכמ"ש הרמב"ם ספ"ב מה' גירושין ומובא בתוי"ט גיטין פ"ט מ"ח לענין דאמרינן בגטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני יעו"ש, וזה שהשיב להם הקב"ה, הראשונות ישמיעונו, ר"ל בשלמא ישראל שקיימו שבע מצות מקודם והיה להם ניצוץ הקדוש בשורשם, היה מהני להם כפיית ההר דע"י

כן נתגלה רצון שלהם, משא"כ אתם שלא קיימתם שבע מצות, ולא היה לכם שורש ניצוץ הקדוש, אם כן מה היה מועיל לכם כפיית הר כגיגית בעל כרחו ודו"ק עכ"ד הנעימים):**

ובהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל כתב על תמיהת התוס', לע"ד אין כאן תימה כי מה זה

רומיא מדרש על פשט. הא דהכא דרשא היא מדסמיך היום לעשותם, ופשטיה קאי על מצוך כי התם, ולשון מאי דכתיב מצינו רבות על אסמכתות רחוקות ומהן בגיטין ז' מ"ד קינה ודימונה כו' ע"ש עכ"ל -- ובחדושי חת"ס ז"ל לפסחים דף נ"ו כתב ג"כ יישוב לתמיהת התוס' וכפי שאני מבין תמצית דה"ק כי פסיק והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך מוסב על ציווי ואהבת את ה' וגו' ואהבת השם לא תבוטל לעולם, וע"כ אי אפשר לומר היום על לבבך ולא למחר על לבבך וא"ש. (כן הי' נ"ל לפום רהיטא כוונת החת"ס ז"ל אך לאחר העיון שנית בדה"ק ראיתי כי כוונה אחרת יש בדבריו עיי"ש ותמצא, ולפי מ"ש שם החת"ס ז"ל דהיום על לבבך ולא למחר כו' משמע דהתורה לא תהי' נצחיות ח"ו ותתבטל חלילה לאחר זמן מה כמאמר האפיקורסים, לכן להשמר מזה צריך לחבר אשר אנכי מצוך היום שהציווי היא היום שיהי' בעיניך כאלו היום קבלת מסיני עכ"ל, צריך להבין לפי"ז מדוע לא מיחו בהם חכמים וצ"ע והנה בפסחים נ"ו א' מייתי הש"ס ת"ר כיצד היו כורכין את שמע אומרים שמע ישראל וגו' ה' אחד ולא היו מפסיקין דברי ר"מ ר' יהודא אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו. ובמהרש"א בח"א לשם הקשה על רבא (דאמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום כו' ולא מחר על לבבך מפרש לה דלא כמאן מהנך תנאי, וכי פליג אהני תנאי דלא מפרשין כורכין שמע הכי עכ"ל, ופלא בעיני שלא ראה שכבר הרגיש בזה המהרש"ל בחכמת שלמה שם שכתב וז"ל. דף נ"ו ע"א גמרא דברי ר"מ רבי יהודה כו' נ"ב ותימה א"כ רבא אתי דלא כמאן ודו"ק עכ"ל. ואנכי לא ידעתי מדוע הקשו רק על רבא ולא הקשו גם על רב יהודה דאמר שם דכורכין את שמע היינו שהיו אומרים שמע ישראל וגו' ה' אחד ולא היו מפסיקין, והיינו ממש כדברי ר"מ בברייתא הנ"ל ומה חידש לן רב יהודה, ואי דאשמעינן דהלכה כר"מ א"כ לימא סתם הלכה כר"מ, אלא ודאי נראה דרב יהודה ורבא גם שניהם לא ידעו הברייתא הזאת, ועיין במבוא התלמוד בתחלתו שכ' בשם ס' ת"ח ש"ב "אין חיוב שידע האמורא הברייתא לפיכך אמרינן תני כוותי' דפלוני ולא פרכינן ליה תנינא אבל המשנה חיוב על האמורא לידע אותה מ"מ יש מקומות שהאמורא לא ידע המשנה" עכ"ל ע"ש וא"ש -- והנה בספרים שלפנינו הגירסא בפסחים נ"ו א' וכורכין את שמע, היכי עבדי אמר רב יהודה אומרים שמע כו' ה' אחד ולא היו מפסיקין אבל בתוס' מנחות דף ע"א גורסים אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן גורס גם הרא"ש ז"ל בפ"ב דברכות סי' י"ב עיי"ש ותמצא, וכן נראה שכך הי' גורס גם רבינו אהרון הלוי ז"ל בפירושו על הרי"ף מס' ברכות ותענית (ונדפס במאינץ בשם פקדת הלוים), ועוד נמצא בפי' הרא"ה הנ"ל עוד שינוי, שמקום רבא אמר

מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך וכו' כתוב שם רב אמר מפסיקין היו וכו' ובין חצאי עיגול נדפס שם צ"ל רבא, אבל לפע"ד לא טוב עשה המגיה בזה כי נראה בעליל שהרא"ה ז"ל גורס רב במקום רבא ככי שלא תקשי קושי' מהרש"ל ומהרש"א הנ"ל, דאיך פליג רבא על ר' יהודה ור' מאיר דלא מפרשין כורכין שמע הכי, אמנם אי גרסינן "רב" אז לק"מ כי י"ל רב תנא הוא ופליג כדמצינו בכמה דוכתין בגמ' דאמר הכי, (ואין להשיב דא"כ איך מביא הגמרא תחלה דברי שמואל ואח"כ דברי רב להיפך מכל מקומות בש"ס דמקדים דברי רב לדברי שמואל, דבאמת אין זה קושי' דהא כאן קאי דברי רב על שמואל דאמר דאנשי יריחו היו אומרים שמע כו' ה' אחד ולא היו מפסיקין, וע"ז אמר רב מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך **וכו**' ודו"ק):

ולפי גירסת הרא"ה ז"ל רב במקום רבא מיושב גם קושי' התוס' שהקשו על רבא דס"ל דהיום קאי על מצוך, מריב"ל דאמר אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא למחר לעשותם, וס"ל דהיום לא קאי על מצוך, אלא על לעשותם, א"כ ה"נ אמרינן שפיר היום על לבבך ולא מחר על לבבך, והנה לכאורה מאי קושי' דלמא רבא פליג על ריב"ל ולא ס"ל כדרשתו אלא גם שם מוסב חיים על דעוקצים מצוך כמו בק"ש, אמנם י"ל דהא בפ"ג דעוקצים משנה י"ב הביא רבי במשנה את דברי ריב"ל, א"כ מוכח שהי' תנא וכ"כ שם בתוי"ט דהרמב"ם חשב ריב"ל עם התנאים בפ"ב מי' פרקים שהקדים לפי' המשנות ע"ש, וא"כ רבא. שהוא אמורא לא יכול לחלוק על ריב"ל שהי' תנא (ועיין בתוס' יומא דף ג' ע"ב ד"ה דרבי' כו' שכ' וא"ת ורב יוחנן היכי פליג על ר' ישמעאל שהוא תנא ע"ש) והתינח לגירסת הספרים דגרסי רבא, אבל לגירסת הרא"ה ז"ל דגריס רב. באמת י"ל רב תנא הוא ופליג על ריב"ל ולא ס"ל כדרשתי, דהיום מוסב על לעשותם, אלא מוסב על מצוך כמו בק"ש ולכך שפיר קאמר דאנשי יריחו היו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא מחר על לבבך וא"ש):

בגמ' אלא אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לנו ועכו אותה, מיד כל א' וא' נוטל והולך ועושה סוכה בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה כו' וכל א' וא' מבעט בסוכתו ויוצא כתב בסה"ק בני יששכר מאמר צלא דמהימנותא אות ח' וז"ל:

ואגב אודיעך את הנראה לע"ד מהיכן שמעו רז"ל שהמבחן והנסיון לעתיד מה בין ישראל לבין העכו"ם יהי' במצות סוכה, הגם שכל דרשותיהם היו מקובלות אצלם בתורה שבע"פ וכו' עכ"ז כל דבר בתורה שבע"פ מיבעי' לי' סמיכות בתורה שבכתב, ונ"ל שהיה להם בקבלה זה ברמיזת המסורה נמסר ב"פ ויוד"ע, א, ויוד"ע ה' את אשר לו, ב' ויוד"ע בהם

את אנשי סוכות. רצה לומר ע"י אנשים המקיימים מצות סוכה, ויודע ה' את אשר לו, והוא דבר נחמד עכ"ל הטהור:

העתק מס' בכור שור להגאון בעל תבואות שור זצ"ל בגמ' דכאן דף ג' ע"א, יבואו שמים וארץ ויעידו כו' יבוא נמרוד כו'. שמעתי קושיא בשם הרב בעל שיח יצחק ז"ל איך יתכן שהקב"ה יחזור בו מחמת קושיא, ובשלמא. ברישא דקאמר אני מעיד בהם, הדין עמו דודאי הוא העד הוא הדיין, ואע"פ שמ"מ נתן מקום לטענותם כלום יש אב כו' היינו שלא רצה לדחותם, אבל במ"ש שמים וארץ יעידו כו' האמת הוא ששמים וארץ נוגעים הם ומתחלה מה קאמר להו הקב"ה, ותי' הרב ז"ל בזה מה שתירץ -- ולענ"ד נראה בשנדקדק עוד דקאמר יבא נמרוד כו' ויבא נבוכדנצר כו' וקשה כל ישראל איך יש להם עדים מאומות, הלא יש הרבה שלא הכירו אותן האומות, ומה בכך שיעידו על יחידים שבדור, ויתורץ הכל ע"פ מ"ש ביומא (ס"פ אמר להם) אמר רחב"א אמר ר"י אפי' בשביל צדיק א' העולם מתקיים שנא' כו' והכוונה שכל דור מתקיים בשביל צדיק א' שבאותו דור עיין שם במהרש"א, והשתא ניחא שאפי' בכל דור ודור יעידו האומות על אחד, אז העולם מתקיים על ידו וא"כ לא יהי' שמים וארץ נוגעים על השאר ויכולים שמים וארץ להעיד עליהם וק"ל עכ"ל ודפח"ח -- והנה כבר כתבתי לעיל שבספר לקוטי שלמה מביא זה בשם הגאון ר"ח כהן רפאפורט ז"ל, וחידוש גדול בעיני שלעוצם בקיאותו בספרי האחרונים לא ראה שכבר כתב כן הגאון תב"ש ז"ל, בס' בכור שור, ועיין מ"ש לעיל שלפי דברי הגהות מצפה איתן ביישוב קושי' התוס' בד"ה נוגעים וכו' נדחה פירוש הגאונים תב"ש ור"ח כהן רפאפורט הנ"ל, ואפשר דמה"ט לא ניחא להו להתוס' לתרץ כמ"ש בהגהות מצפה איתן. משום דלדבריו הדרא קושי' בעל שיח יצחק ז"ל לדוכתא, דהלא האמת הוא ששמים וארץ נוגעים הם ומתחלה מאי קאמר להו הקב"ה ודו"ק היטב:

ג) י"ב שעות הוי היום ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים וכו' תינח ביממא ובלילה מאי עביד, אבע"א כעין יממא -- כתב בעץ יוסף שעל הע"י, פי' שמה שעושה ביום כן עושה בלילה בכל חלקי הלילה, ואע"ג דבלילה בשלישיות כולם ישנים ולאו זמן סעודה היא ולא שייך למימר דיושב וזן באותה שעה, י"ל דיושב וזן דקאמר היינו שהוא מכין מזון לכל בריותיו וכו' עיי"ש -- ותמהני מאוד שלא ראה פי' רש"י ז"ל בד"ה יושב וזן, קוצב להם מהיכן תזדמן להם פרנסתם עכ"ל, וזה ודאי שייך גם בלילה, הא חדא ועוד אני שואל מנלי' דקרני ראמים וביצי כנים כולם ישנים בלילה בשלישיות, וכאן הלא קאמר שלישיות יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים, וגם בלא"ה לק"מ

דבאמת גם בלילה זמן סעודה היא כמו ביום וכמ"ש בספר הברית מאמר שני המאורות פ"ז כי כדור הארץ בכללו תמיד חציו האחת יום וחציו שכנגדו לילה, וכמו שאמרו (בזוהר ויקרא דף יו"ד) ז"ל אית אתר בישובא כד נהיר לאלין, חשך לאלין, לאלין יממא ולאלין לילא עכ"ל, וא"כ כשהוא לילה במדינה זו אז הוא יום במדינה שכנגדו על הארץ ממולו, ושייך שפיר למימר דקב"ה יושב וזן באותה שעה וא"ש:

אמר ר"י אמר שמואל מ"ד חבקוק א' ותעשה אדם כדגי הים וגו' למה נמשלו בני אדם כדגי הים וכו' -- דבר אחר מה דגים שבים, הגדול מחבירו בולע את חבירו אף בני אדם וכו' והיינו דתנן ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו -- לשון הגמ' והיינו דתנן וכו' צריך ביאור קצת, ונלע"ד עפימ"ש בס' שם משמואל עה"ת פ' נח וז"ל:

ושמעתי בשם הקדוש האר"י ז"ל דלמה נקיט המשנה בשלומה של מלכות ולא נקיט בשלומו של מלך, וכתב הוא ז"ל עפ"י מה דאיתא בזוהר על עבירות שב"א לחבירו דהיינו גזל ושפ"ד אפ"ג שבוודאי נגזר ע"ז הנהרג שיהרג, כמה ששנינו על דאטפת אטפוך, מ"מ הוי כנתכוין לאכול בשר חזיר ועלתה בידו בשר טלה. דצריך כפרה, ה"נ אף שנגזר על זה שיהרג מ"מ לא נגזר שע"י איש זה יהרג, ואף שבמעשה כדין נהרג מחמת הגזירה שנגזרה עליו. מ"מ מחשבתו היה לרעה כדין נתכוין לאכול בשר חזיר וכו', והוכיח האר"י ז"ל בכמה ראיות מהזוהר, דדוקא היכא שבא המשפט הזה לפני ב"ד של מעלה דהיינו מדה"ד אז צריך כפרה, אבל כשבא המשפט דנתכוין לאכול וכו' לפני הקב"ה דהוא כולו מלא רחמים הוא יוצא זכאי בדינו, נמצא עולה מזה, דעל עבירה של שפ"ד דהוי כנתכוין לאכול וכו' אם בא המשפט לפני הקב"ה בעצמו יוצא זכאי בדינו וכל מקום שנאמר "מלכות" הוא קאי על ב"ד של מעלה, לכך קאמר המשנה שפיר הוי מתפלל בשלומה של מלכות דהיינו פמליא של מעלה, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו דאילו בא המשפט לפני הקב"ה איש את רעהו חיים בלעו עכ"ל -- ולפי"ז י"ל דחבקוק הנביא אמר להקב"ה ותעשה אדם כדגי הים, כלומר לפי מדתך שאתה כולו מלא רחמים אתה עושה אדם כדגי הים, מה דגים שבים, הגדול מחבירו בולע את חבירו ואינו נענש, אף בני אדם הגדול מחבירו בולע את חבירו ויוצא מלפניך זכאי בדינו -- וע"ז אמר הגמרא והיינו דתנן ר' חנינא סגה"כ אומר הוי מתפלל בשלומה של "מלכות" דייקא, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, וכדברי הקדוש האר"י ז"ל וא"ש ודו"ק:

כתיב. (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות כ האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, מאן דאית לי' סוסיא ברחמי' מסיק לי ? וכו' משל למה"ד לאדם שלושה בשני

בני אדם, אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, שונאו נפרע ממנו בבת אחת כתב בס' צרור המור וכ"כ האלשיך הק' ז"ל דעל זה התפלל שלמה המע"ה (מלאכים א' ח') לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו, רצה לומר שהקב"ה יפרע ממנו על עונותינו מעט מעט בכל יום קצת, **ולא** ימתין ח"ו עד שיתמלא הסאה ודפח"ח:

דרש ר' אבא בר כהנא מ"ד חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע חולין הוא לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, ולא, והכתיב (יחזקאל כ"א) והכרתי ממך צדיק ורשע, בצדיק שאינו גמור, אבל בצדיק גמור לא וכו' והקשה המהרש"א ז"ל בלאו האי פירושא דקאמר חולין הוא, מגופי' דקרא חלילה וגו' להמית צדיק עם רשע הו"מ למפרך והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע עיי"ש -- ובס' יערות דבש דפוס לובלין תרל"ה דף קכ"ד כתב:

דיש להבין מה הוא זה חולין הוא לך שהוא מלשון חלול וכן הוא מפורש במדרש רבה חלול השם הוא לך, להבין דמה חילול השם יש בדבר זה, אבל ידוע במ"ש חז"ל סנהדרין ל"ז א' בהני בריוני דהוו בשיבבותי' דר' זירא וכ"ז דהוה ר"ז חי לא עבדי תשובה כי סמכו על זכות דר"ז דיגן בעדם, כד נח נפשי' דר"ז אמרי עד האידנא ר"ז אגין עלן ועכשיו בואו ונחזור בתשובה, וחזרו בתשובה, וא"כ י"ל דלכך לפעמים מת צדיק כי הקב"ה חושב מחשבות לבל ידח ממנו נדח ועושה כל נסיונות להחזיר רשעים בתשובה, ולכך הקב"ה מסלק לצדיק כדי שיהי' לבבם נכנע ברואם כי סר צלם ומגינם וישובו לה', אבל כאשר גם זה וא יועיל אז חרה אף ה' לכלותם ולהומם כרגע. אך זהו אם אין הצדיק ורשע מתים כאחד והיה להם לרשעים זמן לשוב בתשובה, אז י"ל כמש"ל כי מת הצדיק לעורר רשעים לתשובה וזהו טובתו של צדיק שגורם במותו תשובה לדורו מה שלא היה פועל בחייו וע"ז נאמר באמת גדולים צדיקים במיתתן וכו' אבל אם בפעם אחת מת צדיק ורשע ליכא למימר הטעם הנ"ל דהא לא היה זמן לרשע לשוב, וא"כ הקושי' באמת למה ימות צדיק כמות רשע וח"ו מקרה א' לעובד ובלתי עובד, וא"כ לא קשיא קראי אהדדי כלל, כי מה שנאמר והכרתי ממך צדיק ורשע היינו בזה אחר זה ולא בפעם אחת. וא"כ י"ל כנ"ל שמתחלה מת צדיק אולי ישובו. ואם גם בזה לא יוסרו ימותו גם הם, אבל מה שאמר אברהם חלילה לך היינו שימותו בפעם אחת דאז לא שייך טעם הנ"ל, וזהו אומרו להמית צדיק עם רשע, מלת עם מורה על פעם אחת ומיושב התמיה הנ"ל ולק"מ:

אבל בלא"ה צריך להבין מה חילול השם יש בזה ומה זה חולין הוא לך כנ"ל, אבל לפמ"ש דלכך הצדיק מת מתחלה אולי עי"ז ישובו רשעים וכאשר אינם שמים אל לב לשוב ימותו

גם הם, א"כ יש כאן ח"ו מקום להתפקר ולומר דאין הקב"ה יודע עתידות דאילו יודע עתידות הי' לו לידע שלא ייטב ובמיתת הצדיק ולא ישובו מדרכם הרע ואך לשוא הומת צדיק (ועיין בחכמי פילוסופיא כמה העמיקו לדבר בידיעת עתידות מהבורא בפרטי' ורבים שכחשו בו, ועיין במורה נבוכים בזה, והם לא ידעו כי ה' הניח הבחירה ואף שגלוי הכל לפניו מ"מ עושה הכל לבל יהיה לרשעים התנצלות לומר אילו היה נעשה כך היינו חוזרים ואילו מת צדיק היינו חוזרים בתשובה, וברוך שמו לנצח שעושה הכל ליתן מקום לצדק דינו ולבל יהיה פתחון פה להתנצל, אבל המוני עם לא יבינו זה וישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים וגו') ולכך אמר אברהם חולין הוא לך ח"ו חילול השם יהי' זה במה שיאבד הצדיק ורשע, כי יכפרו בידיעת הבורא בפרטים, ולפ"ז עכ"ח מוכח הפירוש להמית צדיק עם רשע דצדיקים ימותו קודם רשעים, שיהיה זמן לרשעים לשוב לה', ומלת עם לאו דוקא, ובכל זאת צעק אברהם שיש בו חילול השם לכפור בידיעת הבורא כנ"ל דאינו היה הפירוש להמית צדיק עם רשע בפעם אחת לא היה שייך חילול השם בידיעת הבורא דהא לא היה זמן לשוב, וא"כ שפיר פריך הגמ' מהא דדרשינן חולין הוא לך על הך קרא והכרתי ממך צדיק ורשע דליכא למימר כנ"ל וא"ש ולק"מ קושית מהרש"א ז"ל עכ"ל הטהור -- ועיי' בחדושי גאונים שבגליון העין יעקב החדש מה שמביא תירוץ על קושי' מהרש"א ז"ל בשם ספר אמת ליעקב, ואני ראיתי הדברים ככתבן וכלשונן בספר נחלת יעקב עה"ת להגאון מליסא זצ"ל עיי"ש ותמצא, ועיין עוד בס' שם משמואל עה"ת פ' וירא שכ' ג"כ תירוץ על קושי' מהרש"א ז"ל ע"ש ומפני האריכות נמנעתי מלכותבו ועם הקורא הסליחה:

דרש ר' אבא בר כהנא מ"ד חלילה לך וכו' חולין הוא לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, ולא, והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע, בצדיק שאינו גמור, אבל בצדיק גמור לא והכתיב וממקדשי תחלו ותני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תי"ו, התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוו להו כצדיקים שאינן גמורים -- כתב בס' זהב שיבה למהר"ש אלגאזי ז"ל:

איכא למידק מה הוקשה לר' רבא בר כהנא בקרא חלילה לך וגו' -- ותו מאי מקשה לר' אבא והלא לא פירש אלא פשט הכתוב ולא חידש אלא פירוש מלת חלילה שהוא מלשון חלול ולא רצה לפרש כפשוטו לשון נמנע, ומה שייכא קושית והכתיב והכרתי צדיק לר' אבא, ותיקשי מקרא גופיה יהיה פירוש חלילה מה שיהיה -- ותו מעיקרא אמאי לא תירץ דקרא והכרתי ממך צדיק מיירי שלא מיחו. והתירוץ ההמוני בזה דמעיקרא כשתירץ

דהתם בצדיק שאינו גמור כוונתו כדמסיק כיון דלא מיחו כצדיק שאינו גמור דמי, אלא דמאן דפריך והכתיב וממקדשי לא הבין כוונתו וכ"כ **התוס'** ביומא וכמה דוכתי.
ויראה דהוקשה לר' אבא מאי "כדברי" הזה בכ"ף הדמיון, הדבר הזה מיבעי ליה, ומכח זה אמרו חז"ל בב"ר לא היא ולא דכוותה. א"כ כדבר הזה רוצה לומר אינו ממש הדבר הזה -- דלהמית צדיק עם רשעה -- אלא דדמי ליה. ותו הוקשה לו דאם "חלילה" כפשוטו שהוא לשון תימה שהדבר נמנע מצד עצמו להמית צדיק עם רשע, א"כ מאי חלילה "לך" כלפי שמיא דוקא, והלא אפילו בנימוסי בשר ודם נמנע -- ותו אם חלילה לך מוסב אלהמית צדיק עם רשע מאי הדר למימר השופט כל הארץ וגו' תרתי למה לי. לכן פירש ר' אבא דחלילה לך שכתוב אצל כדבר הזה, אינו שהוא מן הנמנע, דבאמת לגבי בשר ודם אינו גנאי אם יעשה, אלא לגבי הקב"ה חולין הוא, וזה דיוק חלילה "לך" פי' אע"ג דלגבי בשר ודם שאינו קודש אלא חולין אינו גנאי לעשות כדבר הזה. אבל לגבי דידך שאתה קודש קדשים, חולין הוא לך אבל אינו נמנע, ועכשיו שפירש ר' אבא שחלילה לך אין ר"ל נמנע, שבדין בשר ודם אין הדבר נמנע, ממילא שמעינן כי מ"ש חלילה לך לעשות כדבר הזה, לא קאי אלהמית צדיק עם רשע-- שזה נאמר בסוף הפסוק בחלילה השני השופט כל הארץ לא יעשה משפט. שם הוא פירושו נמנע לך לפי שהוא כתוב אצל והיה כצדיק כרשע דהיינו להמית גם הצדיק -- אבל בחלילה הראשון חוזר אברהם אל מה ששאל ממנו יתברך קודם, שינצלו הרשעים בזכות הצדיקים כמ"ש ולא תשא למקום בעבורם. וזהו אעפ"י שאינו גנאי לגבי בשר ודם אם לא ימחול לרשעים בשביל הצדיקים, לך יתברך שאתה קודש, חולין הוא אם לא תשא לרשעים בעבור הצדיקים, ולגבי כבודך ידמה זה שימותו הרשעים, כמו אם היית עושה הדבר הנמנע הזה להמית צדיק עם רשע. [א"ה וז"ש חלילה לך מעשות, מעשה שהוא כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, דאם לא תמחול לרשעים בשביל הצדיקים אזי יהי' לגבי כבודך דומה כדבר הזה להמית צדיק רשע ודו"ק]. ומאי דפריך לר' אבא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ולא אגופיה דקרא. ה"פ את סברת לפרושי קרא, אדרבא אי לאו את לא הוה הקושיא כ"כ אלימתא. אבל לדידך קשה קראי אהדדי בקל וחומר. את אמרת דאפילו שלא להציל הרשע בזכות הצדיק חלילה להקב"ה,, והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע, דלא מיבעיא שלא ינצל הרשע בזכות הצדיק. אלא אף זו דאף הצדיק ימות בשביל הרשע.
ומשני התם בצדיק שאינו גמור אבל אברהם מיירי
אם ימצאו צדיקים גמורים והשתא לא איצטריך למימר שמיחו, והדר פריך והכתיב דאפילו צדיק גמור אינו ניצול ומשני התם שלא מיחו נמצא שחטאו הצדיקים במצות.

הוכח תוכיח. ובאברהם מיירי אם ימצאו צדיקים שמיחו. ובזה מיישב ר' אבא הכתוב חלילה ב' פעמים, האחד שחוזר למ"ש קודם ולא תשא למקום בעבורם, שחולין הוא לך אם לא תשא לרשעים, ולך יתברך נחשב כדבר הרע דלהמית צדיק עם רשע -- וא"ת והיה כצדיק פי' א"ת דאדרבה כלפי לייא דיש להמית הצדיק בעון הרשע, לז"א בתמיהא וכי זה תעשה שהיה כצדיק כרשע ותשוה לצדיק כרשע להמיתו, זה מלבד שהוא חולין, גם כן הוא נמנע ותימה גדול, השופט כל הארץ לא יעשה משפט שאף שכתבת והכרתי ממך צדיק ורשע היינו שלא מיחו, אבל אני שואל ממך אם תמצא בסדום צדיקים שמיחו, ויבא הכתוב כמין חומר עכ"ל ודפח"ח:

ד) **ואמר** ריב"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה שנאמ' מי יתן יהי' לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים -- כתב בס' "עיון יעקב" וז"ל:

לא עשו ישראל את העגל וכו' פרש"י לא היה ראוי להתגבר יצרם עליהם אלא גזירת המלך היה כדי ליתן פ"פ לבעלי תשובה (שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלוני אמור לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו בעיקר ונתקבלו בתשובה) נ"ל הכוונה ע"ד שכתבתי בנדרים דף ל"א כוונת הרא"ש שאין הקב"ה מביא תקלה ועבירה גדולה בפ"א על הצדיק אם לא שנכשל תחלה בעבירה קטנה שאז עבירה גוררת עבירה, ואלו שהיו צדיקים ונכשלו בעבירה כזו שעונשו גדול כ"כ בפעם אחת היינו להורות תשובה עכ"ל -- ועפ"י דבריו הקדושים מיושב שפיר מ"ש מרע"ה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, והקשו המפורשים איך נהפך מרע"ה לקטיגור להגדיל החטא ולומר שחטאו חטאה גדולה, ולפ"ד העיון יעקב ז"ל ניחא דכוונת מרע"ה הי' דהלא אין הקב"ה מביא תקלה ועבירה בפ"א על הצדיק אם לא שנכשל תחלה בעבירה קטנה וא"כ ישראל שהיו צדיקים ונכשלו בעבירה גדולה כ"כ בפעם אחת היינו להורות תשובה, ולכך אמר מרע"ה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב א"כ עכ"ח גזירת המלך הי' לשלוט בם יצה"ר כדי להורות תשובה וא"כ רבש"ע אתה מוכרח לקבל תשובתם וא"ש:

לא היה דוד ראוי לאותו מעשה (דבת שבע) דכתיב ולבי חלל בקרבי וכו' שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד שעשה תשובה אף אתה עשה תשובה וכו' והיינו דאמר רשב"נ א"ר יונתן מ"ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה -- כתב בס' "עיון יעקב" דנקט עולה של תשובה על שם שקיבל עליו עול משא של תשובה שהרי קיבל עליו יסורין נגעים ששה חדשים כדאיתא בסנהדרין דף ק"ו, ועיין בס' יערות דבש דפוס לובלין דף קנ"ח שזה הענין שבא דוד להורות לבעל תשובה שצריך לקבל

ע"ע יסורין עד שיהיה מנוקה מכל כתם ע"ש. והנה בגמרא מובא על דוד שלא הי' ראוי לאותו מעשה יען דכתיב ולבי חלל בקרבי, אמנם הרי"ף שעל העין יעקב הוסיף עוד דדוד היה קרוב לס' שנה וכתיב רגלי חסידיו ישמור, וראיתי בס' יערות דבש דף הנ"ל שכתב לפרש בזה מאמר חז"ל כי דוד התפלל הודיעני ה' קצי ומדת ימי כי ביקש לידע אימת ימות, וי"ל מה ביקש בזה הלא הוא הגבר הקים עולה של תשובה, ואם אינו יודע יום מותו הלא כל ימיו בתשובה כאמרם שוב יום אחד וכו' ואם יודע קצו הלא אינו כ"כ חפץ בתשובה בחשבו עוד חזון למועד וא"כ מה זה שנתאוה, אמנם ידוע כי דוד חי ע' שנה ולא מלך בירושלים רק ל"ג שנים ובירושלים חטא בבת שבע וא"כ וודאי עברו רוב שנותיו ואמרו חז"ל כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא דכתיב רגלי חסידיו ישמור, וא"כ הקושיא שפיר לא היה דוד ראוי לאותו מעשה דהא רגלי חסידיו ישמור ואיך לא שמרו ה' ועכ"ח דהקב"ה לא שמרו והניח ליצה"ר לשלוט בו כדי להורות תשובה, ולכן ביקש דוד לדעת זה אם היה להורות תשובה או לא, ואם יחיה ע' שנים הדבר מוכרח כהנ"ל, אבל אם יחיה מאה ועשרים שנה וכדומה אין זה רוב שנותיו, ולכן אמר הודיעני ה' קצי וכו' למען דעת אם כבר עברו רוב שנותי אתה סלקת השמירה או לא עכ"ל ודפח"ח:

(ועי' בס' קשת יהונתן דף ו' שכ' בשם המפרשים שהקשו מה צורך להורות לבעלי תשובה הלא מקרא מלא כתיב ושבת עד ה' וגו' ותירצו דהוי אמינא בעון קל ולא בעון חמור דעז וג"ע ולכך קמ"ל, וכבר הבאתי זה בחלק הראשון מזה החיבור דף כ"ו בד"ה ובספר קשת יהונתן וכו' עיי"ש וינעם לך):

דאר"י משום רשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראוין לאותו מעשה וכו' -- קשה לי מדוע נקיט ריו"ח משום רשב"י דוד ברישא והדר ישראל וצ"ע:

ה.

למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והכתיב פרשת יבמות ופרשת נחלות -- בס' אהבת יהונתן בהפטירה ליום ב' דשבועות פי' בזה המדרש אלוק' מתימן יבא מעשו שאמר לו הקב"ה שיקבל התורה אמר מה כתיב ביה לא תרצח איה ברכתו של אבא על חרבך תחיה. והקושיא מפורסמת הא בן נח מצווה ג"כ על רציחה, וגם צריך להבין מ"ש איה ברכתו של אבא דוודאי לא ברכו יצחק לשפוך דם ולהרוג נקי חנם זולתו אם יבא במלחמה על חרבך תחיה, אכן י"ל דהנה איתא בגמ' אלו לא חטאו לא הוו מייתי ופריך הכתיב פ' יבמות ופ' נחלות, ולכאורה לא מקשה הגמ' מידי די"ל פרשת נחלות כתיב אם ירצח איש את רעהו דהיינו במזיד וכן פ' יבמות, וצ"ל דאלו לא חטאו לא הוו מייתי

כלל אפי' ע"י רציחה, ולפ"ז מתורץ דוודאי על רציחה שהוא מז' מצות ב"נ י"ל כנ"ל ע"י מלחמה, אבל במתן תורה אלו לא חטאו לא הוו מייתי כלל אפי' ע"י מלחמה א"כ שפיר אמר איה ברכתו של אבא דבטל לגמרי ודפח"ח:

ת"ר אם בחקותי תלכו אין אם אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר לו עמי שומע לי וגו' - הנה לפי"ז יובן היטב מ"ש מרע"ה (שמות ל"ב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ופירש"י ועתה אם תשא חטאתם הרי טוב וכו' וזה מקרא קצר אמנם לפי הברייתא דכאן. אין אם אלא לשון תחנונים יפורש בפשיטות ועתה "אם" כלומר ועתה אני מתחנן אליך ואומר תשא חטאתם, כענין אמרו אליו כל תשא עון -- ואם אין אתה נושא חטאתם מחיני נא וגו' ולא צריך לומר דזה מקרא קצר כפירש"י ז"ל כנלע"ד: בתוס' ד"ה וצריכא. פי' לכתוב חטאם וקבלת תשובתם עכ"ל -- ביאור דבריהם עיין במהר"ם לובלין ז"ל. וכדבריו כתב גם מהר"ש אלנאזי ז"ל בספרו זהב שיבה לכאן עיי"ש:

העתק מס' בכור שור להגאון בעל תב"ש זצ"ל וז"ל:

דף ד' ע"ב גמרא לא היה דוד ראוי לאותו מעשה כו' איכא למידק ממ"ש בעירובין דף י"ח אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה עליו מיתה וישב בתענית כו', אלמא דעשה תשובה, ומיהו בהא י"ל דלא נתקבלה תשובתו, אבל ממ"ש במדרש דאמר לקין בנו עשיתי תשובה ונתפשרתי, קשה דלמה לי תשובת דוד נילף מאדם, ואת"ל כמ"ש בגמ' דר"ה דף ל"ב כיון דרבים אתו מיני' כרבים דמי א"כ למה לי תשובת ישראל -- ויש לומר דאדרבה כיון דאיכא למימר דהו"ל רבים א"א למילף מיני' כלל דזיל הכא קמדחי לי' וכו' ואם יחטא יחיד לא ילמוד מאדם דדלמא כרבים דמי, ואם רבים יחטאו לא ילמדו מאדם דדלמא יחיד מקרי ולהכי צריכי תרווייהו -- ועי"ל דמאדם ליכא למילף דהו"ל מעלת יחיד ורבים דלענין מפרסם חטאי' הו"ל יחיד דלא מפורסם, ולענין נפיש רחמייהו הו"ל רבים דנפיש רחמי כיון דרבים קאתי מיני' והיותר נ"ל דלק"מ דהא אמרינן לקמן שהראה הקב"ה לאדם דור דור ודושיו כו' ומשמע דהראה לו כל מעשיה כמ"ש ששמח בתורתו של ר' עקיבא כו' ומעשה זה היה קודם החטא כמ"ש מהרש"א ז"ל שם, וא"כ מה ששב אדם בתשובה היה מפני שלמד מדוד וישראל שבאו אחריו ואלמלא לא שבו הם גם הוא לא היה שב וק"ל עכ"ל ודפח"ח -- ולפימ"ש לעיל בשם ס' קשת יהונתן דף ו' דהקשו המפרשי' מה צורך להורות תשובה הלא מקרא מלא כתיב ושבת עד ה' וגו' ותירצו דהו"א בעון קל ולא בעון חמור כע"ז ושפ"ד וגילוי עריות ולכך קמ"ל ע"ש, א"כ חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת לא היה עון חמור כזה וא"כ ליכא למילף משם דאפי' בע"ז וגילוי

עריות מועיל תשובה ולכך שפיר אצטריך תשובת דוד וישראל דאפי' בעבירות חמורו כאלו מועיל תשובה בין ליחיד בין לציבור ואיש:

ה.

אריו"ח משום ר' בנאה מ"ד (ישעי' ל"ב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריכם ישראל שבזמן שהם עוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרן מסור בידם ולא הם מסורים ביד יצרם שנא' אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנא' זרעו לכם לצדקה, ואין מים אלא תורה שנא' הוי כל צמא לכו למים. משלחי רגל השור והחמור. תנא דבי אלי' לעולם ישים אדם עצמו על ד"ת כשור לעול וכחמור למשאוי -- הגאון ר' שלמה איגר זצ"ל בגליונו הראה לעיין בס' בינה לעתים דרוש ד' שכ' ביאור נפלא על המאמר שלפנינו, ובפרט על כפל הלשון יצרם מסור בידם ולא הם מסורים ביד יצרם"' ורציתי להעתיק דבריו ככתבו וכלשונו, אך ראיתי שבענף יוסף על העין יעקב החדש דפוס ווילנא כבר העתיקו לכן נמנעתי להעתיקו גם אני. ובס' משכנות יעקב להגאון מהר"י ן' נעים ז"ל פ' בראשית כתב הכוונה דיצרם מסור בידם להשתמש בו ולעבור עבירה לשמה בעת צורך גדול כענין יעל אשת חבר הקיני ואעפי"כ הם אינם מסורים בידו להכשילם בעבירה אחרת כמשפט עבירה גוררת עבירה עיי"ש באריכות [ואגב ראיתי בס' משכנות יעקב הנ"ל פ' כי תשא שעמד על דברי התוס' דכאן ריש ע"א, וצריכא פי' לכתוב חטאם וקבלת תשובתם עכ"ל, וכתב בזה"ל:

והנה יש מי שפירש שהתוס' חולקים עם רש"י בפי' לא היו ישראל כו' שרש"י פי' גבורים ושליטים ביצרם היו, ותוס' ס"ל דלא היו ראויים דוד וישראל שיכתב סורחנם בתורה, ולפי פירושם קאי וצריכא אכתיבה. דלפרש"י קאי אעיקרא הקב"ה למה הוצרך להחטיא צבור ויחיד כ"כ מהר"ם מלובלין וכו' והרב מהר"י בנבשתי דחה פי' זה בב' ידים דאי כוונת התוס'

לחלוק על רש הי"ל לתפוש דבורם בראש המאמר, ואי משום הא הי' אפשר ללמד זכות על פי' זה דהתוס' נטרו עד הכא משום דהכרח מחלוקותם עם רש"י היא משום האי דקאמר בגמ' וצריכא דאין סוגיית הגמ' כן כמ"ש מהר"ם מלובלין ז"ל. אמנם מה שנלע"ד לחדש כו' הוא דהתוס' ז"ל נשמרו מפי' אחר שהיינו מפרשים דרשב"י בא להורות לנו דרכי התשובה והביא ראיה מישראל ודוד ועלה קאמר בגמ' וצריכא כלומר דלמה הוצרך רשב"י להודיענו מעלת התשובה מדוד וישראל וקאמר דאי אשמועינן כו'. ולא נראה להתוס' פי' זה מכמה אנפי, חדא דבדברי רשב"י לא לבד השמיענו מעלת התשובה אלא גילה צדקת ישראל ודוד וא"כ מאי בעי וצריכא, ותו דאטו רשב"י השמיענו מעלת

התשובה לעת כזאת אפי' דרדקי דבי רב ידעי לה אלא ודאי הפי' הנכון הוא דבגמ' בעי אעיקרא דדינא ובעיקר הפי' אפשר שמסכימים עם רש"י, והפי' דבשלמא אם היו מרשיעים לעשות ניחא שנכתב דמפרסמין את החנפים. אבל כיון שהיה קצת עילה בדבר היה ראוי שלא יכתב זה נ"ל כעת ולא יכולתי להעמיק עוד עכ"ל]:

ובגוף הפסוק (ישעי ל"ב) י"ל דה"ק אשריכם זורעי צדקה על כל מים, פי' נותנים צדקה לת"ח עניים העוסקים בתורה שנמשלה למים, משלחי רגל השור והחמור, פי' ששולחים להם תבואה הנעשה בכח רגל השור והחמור כפי' רש"י שם. דהשור הוא דש התבואה ברגליו, והחמור מביאה ברגליו אל הבית יעו"ש, כנ"ל נכון בדרך הפשט. ובאופן אחר י"ל עפמ"ש בס' "לקוטי אברהם" מה שדימה הכתוב הצדקה לזריעה הוא לפי דכמו שהזורע צריך לחזור אחר המקום המסוגל לזריעה, אבל לא במדבר ובארץ לא זרועה ששם בלתי אפשר לצמוח, כמו כן הנותן צדקה צריך לחזור אחרי עניים הגונים דוקא. דבעניים שאינם מהוגנים אינו מקבל שכר עליהם כמו שקילל הנביא בעת אפך עשה בהם כנודע ולזה אמר ישעי' הנביא אשריכם זורעי על כל מים, שנותנים צדקה לעניים הגונים שעוסקים בתורה דוקא, אבל לעניים שאינם מהוגנים אין נותנים אלא משלחי מביתם רגל השור והחמור כלומר עניים שאינם מהוגנים שהם בדמיון השור והחמור כמ"ש אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמי, הם משלחים מביתם ואין נותנים להם אפי' דריסת הרגל בתוך ביתם וא"ש. ח.) בתוס' ה"ג ר"ת מקרן כתיב. כי אין נראה לו דמקרן נראה קרן אחת יותר ממקרין עכ"ל. ועיין במהר"ם מלובלין וברי"ף שעל הע"י, ובחידושי הש"ס להגאון ר' ישעי' בערלין ז"ל הביא דברי התוס' וכתב:

לא ידעתי כוונתם וכו' ודע דבשבת כ"ח ובחולין ס' לא כתבו תוס' כלום ולכן נ"ל דכך צ"ל ה"ג ר"ת מקרן כתיב, ולא גריס כמו שהי' הגרסא בשאר ספרים מקרין כתיב (וכן הוא האמת דבכל התיקונים כתיב מקרין) משום דאין נראה לומר דמקרין נראה קרן אחת יותר ממקרן. ונכון למאוד. ודע דאע"ג דבכל התיקונים יש מקרין אפ"ה הנוסחא שלפני ר"נ בר יצחק היה מקרן. וכבר הארכתי בס"ד בראש כרך החומש. בכמה סוגיות בכיוצא בזה עכ"ל:

.ו

קטיעא בר שלום מאי היא וכו' כד נקטי לי' ואזיל אמרה לי' ההוא מטרוניתא ווי לה לאילפא דאזלא בלא מכסא פרש"י אילפא:

ספינה, בלא מכסא:

כלומר אוי לך הואיל ועליהם אתה נהרג שלא מלתה את עצמך ותטול חלק עמהם, נפל על רישא דערלתיה וקטעה, אמר יהבית מכסאי חלפית ועברית -- בספר יראים לר"א ממיץ ז"ל הביא הא דאמרי בב"ר ומובא בפרש"י בחומש באברהם לא נאמר את בשר ערלתו א לפי שלא היה צריך אלא חיתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש הוזקק לחתוך את הערלה ולפרוע את המילה לכך נאמר את בשר ערלתו, וכתב:

ומזה הטעם תירצנו הא דאמרי' בע"ז בפ"ק קטיעא בר שלום נפל על רישא דעורלתיה וקטעה אמר יהבית מיכסא חלפית ועברית, והקשינו מהא דתנן מל ולא פרע כאלו לא מל, והוא לא פרע, ותירוץ הדבר כיון שהיה גדול לא היה צריך לפרוע כדאשכחן באברהם אבינו עכ"ל -- ע"ש בסימן י"ט -- ועיין בסנהדרין דף ציד ע"א ויחד יתרו רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו פרש"י שמל בשרו ונתגייר וכתב המהרש"א ז"ל בח"א ואיכא למידק דהיאך לא הי' יתרו נימול כבר שהרי ממדין היה ומדין מבני קטורה הוו שחייבין במילה כו' וי"ל דלענין פריעת המילה קאמר הכא שהעביר חרב חדה על בשרו להעביר ציצין המעכבין הפריעה כו' ע"ש. וקשה הלא יתרו היה גדול ולא הי' צריך לפרוע וצ"ע לכאורה, אך י"ל דמהרש"א אזיל שם אליבא דרב ורב סובר ביבמות ע"א: דלא ניתנה פריעה לאברהם אבינו וממילא דלית לי' כל הדרשה דב"ר הנ"ל. דאת בשר ערלתו אתא לרבות הפריעה ומה"ט לא נאמר באברהם את בשר ערלתו לפי שהי' גדול ול"ה צריך לפרוע, וא"כ לרב לשיטתו י"ל דגם גדול צריך לפרוע וא"ש מ"ש מהרש"א דיתרו פרע את עצמו, ועיין בתוס' יבמות ע"א: בד"ה לא ניתנה כו' שכתבו ומ"מ אברהם פרע מילתו וכו' ע"ש ודו"ק:

יצאת ב"ק ואמרה קטיעא בר שלום מזומן לחיי העוה"ב בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים בס' דברי שאול (לקמן דף י"ז) הביא בשם הקדוש מהו' צבי הירש זצ"ל מזידיטשוב שאמר שרבי בכה שאם זה היה יכול לקנות עולמו בשעה אחת א"כ למה הוציא לבטלה כל ימיו ולא סגל מצות ומע"ט והיה יכול לקנות כמה וכמה עולמות בכל אותן השעות שהיה חי, כן היה בוכה ומקונן בענות נפשו שחשב שלריק יגע כל ימיו ודפח"ח (וכעין זה כתב בס' עיני יצחק הנדפס בגליון העין יעקב החדש וז"ל הנה מה שבכה רבי נראה שנצטער על שבזה היה מחייב אחרים כדאיתא יומא ל"ה הלל מחייב את העניים ויוסף מחייב את הרשעים והוא שמאחר שמצינו שיכול אדם לקנות וה"ב בשעה קלה כזאת, בזה יחייב את כל הרשעים על שמתיאשים מלשוב וחושבים שאין להם תקנה ח"ו, וגם יחייב את הצדיקים על שאינם מזדרזים יותר ויותר לקנות עוה"ב בכל שעה ובכל רגע כל ימי חייהם, כי היה להם ללמוד

ק"ו ממנו עכ"ל ע"ש). ועוד כתב בס' דברי שאול בזה"ל ואני אמרתי בזה דהנה עינים הריאות כל ענין שאדם עושה ועוסק בו, אם לא יפסיק בינתים בענינים אחרים ויפן לבו רק לאותו ענין, בוודאי ייטב יותר מאשר יעיין בהרבה ימים בשעות מחולקות ויטריד נפשו בינתים בענינים אחרים, וכמו כן מי שקנה עולמו בשעות רבות אם שבודאי סיגל מצות ומע"ט רבים ברבות הימים, בכ"ז מי יודע אם היה זך ונקי בתכלית הזיקוק והצירוף ואם לא נטרד בינתים בשאר דברים, אבל מי שקנה עולמו בשעה אחת בלי ספק עשה פעולתו אז במעט הרגעים בתכלית השלימות ולא הטרידו שום ענין, וא"כ ע"ז בכה רבי שיש קונה עולמו בשעה אחת, וזה בודאי הוא בתכלית **(לעיל הבאתי בשם ס' בכור שור בגמ' דף ד' ע"ב שכ' בשם המדרש דאדה"ר אמר לבנו קין עשיתי תשובה ונתפשרתי יעו"ש, ופלא גדול בעיני דהא במדרש (ב"ר סוף פרשה כ"ב) איתא בזה"ל ויצא קין מלפני ה' יצא שמח פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי עיי"ש, הרי דקין אמר כן לאביו אדה"ר ואיך כתב הבכור שור דאדם אמר כן לבנו קין וצע"ג:)** הזיקוק והצירוף ותהי פעולתו שלימה, משא"כ זה שמשתדל כל הימים מי יודע אם כיוון בתכלית העבודה לשמו יתברך ולא נטרד באיזה דבר החוצץ ע"כ דפח"ח ש"י:

[ובס' אחד ראיתי ע"ד שאמרו בשבת דף קנ"ג מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה"ב הוא אם לאו ופרש"י שאם כשר הי' הכל בוכין עליו ומורידין דמעות ומספרין שבחו ע"ש, וז"ש בכה רבי, דע"י שנתעורר רבי לבכות עליו, עי"כ אמר יש קונה עולמו בשעה אחת ודו"ק]:

כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה -- כתב בס' עיון יעקב:. מזה נתפשט המנהג כשמת א' מן החבורה מבקשין ממנו מחילה ואומרין שהחבורה בטלה. עכ"ל. ועיין בעץ יוסף שעל הע"י בד"ה נתפרדה כו' ואפשר שהוא ע"ד שנוהגים וכו' עיי"ש, ולא ראה שכבר קדמו בזה בעל עיון יעקב ז"ל:

יז.

דכל דפריש ממינות מיית כו' ממינות אין מעבירה לא כו' והתניא אמרו עליו על ר"א בן דרדיא שלא הניח זונה א' בעולם שלא בא עלי' כו' הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכי' עד שיצתה נשמתו יצתה ב"ק ואמרה ר"א בן דרדיא מזומן לחיי העוה"ב, והא הכא בעבירה הוה ומית, התם נמי כיון דאביק ביה טובא כמינות הוה דמיא, בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת -- כתב המהרש"א ז"ל בח"א הא דכל דפריש ממינות מיית רחמי שמיא הוא, אחר שחזר שפיר בלב שלם כדמסיק, ופן יחזור לסורו ח"ו אם לא ימות, כי קרוב לאדם למשוך אחר המינות ולחזור לסורו ח"ו, ומהאי

טעמא מסיק נמי בעבירה באביק בה טובא כמינות דמיא, דקרוב לו ג"כ לחזור לסורו וק"ל עכ"ל -- וכתב ביערות דבש ח"ר סוף דרשה אי שלכך יש קונה עולמי בשעה אחת, כאשר הקב"ה רואה אם יחיה לא יעשה טוב, ויש קונה עולמו בכמה שנים כאשר רואה הקב"ה אם יתמיד לחיות יוסיף בתורה ובתשובה ויראה ומע"ט, ולכך בכה רבי כי ראה שאין לבטוח בעצמו שאם היום חוזר בתשובה יש לחוש למחר יחזור להוסיף לחטוא ולמרוד בה' ולכך צוח שלמה ויום המות טוב מיום הולדו, ופשיטא שיש לבכות כי מי יודע מה יולד יום ואדם בכל רגע בחזקת סכנה אולי יתגבר ח"ו יצרו עליו למרוד בה' וכו' עיי"ש ותמצא עוד דברים נעימים בביאור כל מאמר הגמ' דכאן הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, שמים וארץ חמה ולבנה ככבים ומזלות בקשו עלי רחמים, ומחמת האריכות אי אפשר לי להעתיק כל דבריו. (ועיין עוד בזה בחדושי גאונים שבגליון העין יעקב החדש בשם ספר עין אליהו ע"ש):

אמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלים אותם אלא שקורין אותם רבי (היינו הב"ק שאמרה שם רבי אלעזר וכו') -- כלומר הרי קנה כל המדריגות בשעה אחת מה שקניתי אני בכמה שנים ולמה הוצרכתי אני לחיות כ"כ שנים לבוא אל השלימות הנרצה הלא אשרי מי שחתמו ימיו מהרה כמ"ש באגרת הרמב"ם ז"ל לבנו וכמבואר היטב בשו"ת חת"ס חיו"ד בהקדמה ע"ש וע"ז בכה רבי ודו"ק:

יז.

דאמר רב הונא כל העוסק בתורה ואיני עוסק בגמילות חסדים דומה כמי שאין לו אליה -- בעין יעקב הישן דפוס פיורדא מובא בשם המאור הגדול מהו' אביגדור זצלה"ה חתן הגאון בעהמ"ח קיקיון דיונה זצלה"ה וז"ל:

לפי פשוטו אינו מובן למה דומה לו אלוה. ויתורץ עפי"מ דאיתא בספר יצירה שהקשה בענין אותיות השם שהמה בהפך אתוון היו"ד קודם הה"א וכל דבר שהוא באור החוזר אינו בברכה ומתרץ שבאותיות של הא"לף בי"ת היו"ד באמת קודם אם תצרף האותיות א' ב' ג' ד' מספרם עשרה א"כ היו"ד קודם לה"א וידוע מ"ש חז"ל במס' שבת מה שדרשו על האותיות אלף בינה גמול דלים ה' ו' שמו של הקב"ה, א"כ נדרש האל"ף בית על לימוד התורה וג' ד' על גמ"ח, ובהתעסקו בשתים יחד אז ה' ו' שמו של הקב"ה, כי בלא זאת באם שלא תצטרף אלו שנים ויהיה ח"ו פירוד שמו כקושית בעל ספר יצירה שאותיות השם המה בהפך אתוון, וא"כ יתורץ שאמר כל העוסק בתורה ואינו עוסק בגמ"ח דומה כמי שאין לו אלוה כי אז מפריד השם משא"כ אם עוסק בשתיהם אז מחבר השם כראוי באור היושר וק"ל עכ"ל ודפח"ח.

ולפענ"ד יש לומר בפשיטות עפ"י מ"ש רש"י ז"ל בחומש (דברים י"א כ"ב) ללכת בכל דרכיו, הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים עכ"ל, והנה לעיל דף ג' ע"ב איתא דג' שעות ראשונות מן היום הקב"ה יושב ועוסק בתורה, הרי קמן דהקב"ה עוסק בתורה ובגמ"ח, וע"כ אמר ר"ה כל העוסק בתורה ואינו עוסק בגמ"ח דומה כמי שאין לו אלוה. דאם הי' לו אלוה היה לו ללמוד ממנו שיעסוק בתורה וגם בגמ"ח כמו שעושה הוא, אבל כיון שעוסק בתורה בלבד שפיר דומה כמי שאין לו אלוה ללמוד ממנו שיעסוק גם בגמ"ח וא"ש:

י"**ח**) **ת"ר** כשחלה ר' יוסי בן קסמא הלך ר"ח בן תרדיון אצלו לבקרו א"ל חנינא אחי אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו כו' ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים כו' א"ל מן השמים ירחמו א"ל אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו כו' א"ל מה אני לעולם הבא, א"ל כלום בא מעשה לידך א"ל מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים, א"ל א"כ מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלו -- כתב בס' יערות דבש ח"ר סוף דרשה ז:

ויש להבין טענו בחטים והודה בשעורים, הוא הוכיח אותו על שמכניס עצמו לכלל סכנה עצומה כזו והוא השיבו מה אני לעוה"ב, גם וכי ר"י בן קסמא נביא שידע אם הוא בן עוה"ב, ועוד איך יוכל החי לידע הלא בקדושיו לא יאמין ואפי' על אבות עולם לא ייחד השי"ת שמו כ"ז חיותם ואיך שואל אם הוא בן עוה"ב, והתשובה שנתחלף מעות וכו' יותר תמוה דכי בשביל כך יזכה אדם לעוה"ב, הרבה מצות והרבה שמירות שייכים עוד טרם שיזכה גבר לנחול עוה"ב, ואילו ידעתי שבשביל כך לבד בטוח אני בעוה"ב אפי' כסות וגלימא דעל כתפאי הייתי מוכר -- אבל הענין כך, כי כבר כתב המהרש"א באמרו אני אומר לך דברים של טעם וכו' והיינו מפני דאין סומכים על הנס דמנכים לו מזכיותיו ע"ש אבל יש ב' מיני עבודת השם, אחד מחמת שכר עוה"ב ועונש גהינם, אבל המין השני שהוא העובד השלם הוא שאין עושה לשום דבר כי אם לעשות רצון קונו, עד שאמרו בשם חכם א' שאמר אפי' יודע אני שע"י עשיית מצות אני יורש ח"ו גיהנם וע"י עבירות גן עדן מ"מ אני מניח עבירות ועושה מצות היות כן קיום רצון השם, וא"כ אדם כזה יוכל לסמוך על הנס דמה איכפת ליה בניכוי זכיות כי הלא אין עובד בשביל שכר ג"ע עד שנאמר שיפחתו לו משכרו והלא כל מגמתו בשביל עשית רצון הבורא וא"כ אם יפחתו לו יפחתו, וזהו תשובת ר"ח בן תרדיון כששאלו אני אומר לך דברים של טעם וכו' והיינו כמ"ש מהרש"א דאין לסמוך על הנס דמנכין לו מזכיות, ע"ז השיב, מה אני לעולם

הבא, רצה לומר מה אני מקפיד לעוה"ב וכי אני עובד ה' בשביל עוה"ב אם יפחת לי משכרי יפחת ואני עושה רצונו להקהיל קהלות וללמוד תורתו הקדושה ברבים בבטחון שיעמוד לימיני בנס ואם ינכה מזכיותי מה איכפת לי כנ"ל -- אמנם טעם אחר יש שלא להכניס עצמו בסכנה מפני חשש שאמרו חז"ל לעולם אל יכניס אדם עצמו לנסיון כי אילי יענו אותו הרשעים בעינוים קשים עד חלילה יעברוהו על דעתו וכאמרם אלמלא נגדוהו לחנני'. מישאל ועזרי' הוו פלחו לצלמא -- אך אם כבר עמד פעם א' בנסיון וניצול, בטוח הוא שיהיה ה' משמרו מכל רע ורגלי חסידיו ישמור כנודע ולכך שאלוהו כלום מעשה בא לידך ואם עמדת שם בנסיון בלי פתיות יצה"ר אז תשכיל ויפה עשית, אבל כל זמן שלא עמדת מימיך בנסיון לכבוש היצה"ר, א"א לך לעשות כן להביא עצמך לידי נסיון וסכנת נפשות דהיינו נשמתך ולא גופך וע"ז השיב ר"ח בן תרדיון אין לך נסיון גדול יותר מממון, כי כאן יש פיתוי והסתת יצה"ר למאוד מאוד, כאשר עינינו רואים שהרבה אנשים הסובלים יסורים ומכות בוז וחרפה ועומדים בקדוש השם, ובממון יצרם גובר בעוה"ר ובשביל דבר קל אין אלקים לנגד עיניו לגזול ולעשוק עמיתו, והיה אם יעשה לו חבירו נקל בעיניו לנקום נקמתו ממנו במסירה וחילול השם בעוה"ר אשר הוא מכת מורידים ולא מעלים, כללו של דבר אם אתה רואה אדם עומד בנסיון ממון הרי הוא מובטח שיעמוד בנסיון גופו לקדוש השם, כי בעוה"ר אין לך דבר שידו וכוחו של יצה"ר תקיפה מממון. ואם אין לו כח לפתות איש בממון אז ברור שיוכל לו בכל ענינים וכו' ולכך אמר לו ר"ח בן תרדיון הרי עמדתי בנסיון אפי' בממון וכבשתי יצרי שנתערב לי ממון חולין בצדקה ונתתי הכל לעניים, וא"כ אין ספק שיהיה ה' אתי לכבוש יצה"ר ולקדש שמו ית' ברבים. וע"ז אמר לו מחלקך יהא חלקי דוודאי יתקדש שיש על ידך בכל אופן וכמו שהיה באמת זכאה חולקיה קמי דמלכא קדישא עכ"ל ודפח"ח ש"י:

אימא אלהא דמאיר ענני ומיתצלת – הקשה המהרש"א ז"ל היאך ייחד ר"מ שמו של הקב"ה על עצמו בחייו שהרי אמרו אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שנאמר אלקי אברהם ופחד יצחק וגו' – ומצאתי בהגהות הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל שכתב בגמרא דכאן ע"ב יומא חד חזיוה רהטי אבתריה רהט מקמייהו ועאל לבי זונות:

"והא דלא אמר איהו נמי אלהא דמאיר ענני לאצולי נפשיה, י"ל דלא שרי אלא מדוחק להצלת נפשו בדלא אפשר בלאו הכי, ומשום דאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם. ומשו"ה נמי לא שרי לשומר לאצולי נפשיה בכה"ג אלא לכי שלמי דינרי, משא"כ לר"מ גופיה לא שפיר דמי לייחד שמו של הקב"ה על עצמו להצלת גופו, וגם דהוה אפשר ליה לאתצולי בגוונא אחרינא דה"ל משתמש "בתגא" עכ"ל הטהור:

יט.

אשרי איש ירא את ה' (תהלים קי"ב) אשרי איש ולא אשרי אשה ל אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש פרש"י כשהוא בחור בכחו וכו' – ומהו האושר שלו, מפרש הפסוק בעצמו, כי אז גבור בארץ יהיה זרעו, ר"ל שבניו יהיו צדיקים וגבורים לכבוש את יצרם, לאפוקי העושה תשובה רק בימי זקנותו, אז הבנים שהוליד בבחרותו בעודו ברשעו. אך בקושי גדול יוכלו להיות צדיקים. כי מעשה אבות ירשו בנים, וא"ש ודו"ק:

ובהקדמה נפלאה לס' שב שמעתתא מהגאון קצוה"ח ז"ל כתב וז"ל:

ומוהר"ם אלמושנינו בביאורו לספר קהלת. זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. ע"ש שכתב דהישרים בשכלם אינם חריפים כ"כ והחריפות אינו אלא אגב שבישתא ולפי שאלו שאין שכלם ישר ויש להם מעכב בשכלם כאשר יגבר השכל עולה השכל בחריפות גדול. כאשר אנו רואין בתבערת האש ביוצק עליו מעט מים אז יתגבר ויתלהב האש ביתר שאת ויתר עז ממוקדה מקדם בלעדי מעט המים. כן הדבר הזה אם יש לשכל קצת מנגד והוא הסכלות מעט אז יתגבר עליו השכל ויהיה מחודד יותר ויותר ע"ש. ובזה נראה לפרש מאמרם ז"ל והנה טוב זה יצר טוב. מאוד זה יצר הרע. והוא לפי שיצה"ר נקרא כסיל ויצ"ט נקרא חכם. כאשר יהיה התנגדות מצד הסכלות שהוא יצה"ר אל צד החכמה שהוא יצ"ט. ויתגבר השכל שהוא יצ"ט על הסכלות. יתעלה במעלות רבות מאשר היה מקדם משא"כ אם לא היה יצה"ר מנגד לא היה התגברות והיה טוב מצד עצמו אבל לא "מאוד" אמנם ע"י היצה"ר המנגד מתגבר היצ"ט ונעשה טוב "מאוד". וזה נראה כוונת מאמרם ז"ל אשרי איש ירא את ה' אשרי איש ולא אשרי אשה ל אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש והיינו שיש לו התנגדות מצד היצה"ר ויתגבר עליו ואז יהיה במצותיו חפץ "מאוד" אבל אם הוא זקן וכלו תאוותיו ונחלש יצרו אע"ג דחפץ במצות לא יהיה במאודיות כנ"ל, ע"כ דפח"ח ש"י:

ריב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש כתב הרי"ף שעל העין יעקב. נראה דלרב דאמר אשרי מי שעושה תשובה כו' ס"ל דבעלי תשובה גדולים:

מצדיקים, וריב"ל סבר דגדולים צדיקים מבעלי תשובה, ולכך אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו שלא יחטא דהיינו צדיק גמור עכ"ל – וכ"כ גם בספר עיון יעקב לכאן – וקשה לי לדבריהם הוי לן לפסוק הלכה דגדולים צדיקים מבע"ת כריב"ל לגבי רב, דהא רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, ור' יוחנן וריב"ל הלכה כריב"ל כנודע (וע' ביד מלאכי) א"כ רב

וריב"ל כל שכן דהלכה כריב"ל, וא"כ כיון דריב"ל סובר דגדולים צדיקים יותר מבע"ת הוי לן לפסוק הלכה כן, ומדוע פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ז מה' תשובה הלכה ד' דבעלי תשובה גדולים יותר מצדיקים ע"ש וצ"ע:

במצותיו חפץ מאוד איר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו כדתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לק"פ הקשה המהרש"א ז"ל ואיזהו עבד הוא שאינו מקבל פרס מרבו שהרי אף עבד כנעני מקבל פרס מרבו דהיינו מזונות ע"ש וע' בחלק הראשון מזה החיבור דף כ"ח מש"ש בזה בסד"ה אמר ר"א וכו' ע"ש]. וכעת מצאתי דבר חידוש בספר יראים לר"א ממיץ ז"ל בסי' ז':

כתיב בפ' ואתחנן לא תנסו את ה' פי' הזהיר הקב"ה שלא יאמר אדם אעשה מצוה זו ואתברך, והא דתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני ה"ז צדיק גמור, בב"ב בפ"ק מוקמי' לה כגון שאינו תוהא אלא גומר בלבו לתת בין יחי' בין לא יחי' – ומזה המקרא שנינו במסכת אבות אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כבנים שעיקר מחשבתן אפילו לא יקבלו פרס לא יתחרטו על עבידתן ולא יתה אבל עבדים שאינן מקבלין פרס תוהין ומתרעמין על עבודתן שעשו עכ"ל ספר יראים -- והוא דבר חדש ופלא בעיני ששום מפורש לא הביא גירסתו במשנה ופירושו:

כ.

ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה – כתבו התוס' האי קרא דרשה גמורה היא ולא אסמכתא כדמוכח בכתובות דף מ"ו ע"א והקשה ה"ר אלחנן א"כ מאי רבותיה דיחזקאל דאמרינן בחולין דף ל"ז ע"ב ונפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום וכו' ואור"י דמ"מ רבותא היא ממה שהי' מציל עצמו מהרהור משא"כ בשאר אדם דאינו ניצול מהם כדאמרינן בב"ב דף קס"ד ע"ב ג' דברים שאין אדם ניצול מהם בכל יום וקא חשיב הרהור עכ"ל – וראיתי בעץ יוסף שעל העין יעקב חולין דף ל"ז שכתב ולפ"ז קשיא א"כ האיך קאמר אין אדם ניצול מהן דהא יחזקאל ניצול היה וכו' עיי"ש ופלא שלא זכר מ"ש מהרש"א ז"ל בח"א לב"ב דף קס"ד דמ"ש אין אדם ניצול מהם וכו' היינו העומד בשם אדם המונח לו ואינו מדמה עצמו למלאך אבל האיש הזוכה ומדמה עצמו למלאך ה' כמ"ש בחגיגה אם הרב דומה למלאך ה' צבאות וכו' יוכל שפיר להנצל משלש עבירות אלו ע"ש ולק"מ ובגוף קושי' התוס' הא מוכח בכתובות דהיא דרשה גמורה כו' וא"כ מאי רבותי' דיחזקאל, י"ל עפימ"ש מהרש"א ז"ל בח"א לכאן דונשמרת מכל דבר רע היינו דיבור רע דניבול פה, דדיבור אינו משמע הרהור

כמ"ש התוס' בב"מ דף מ"ג ע"ב גבי על כל דבר פשע שב"ש שאמרו החושב לשלוח יד חייב היינו דיבור, וה"נ ונשמרת מכל דבר רע היינו דיבור רע דניבול פה עם חבירו ביום ועי"כ בא לידי טומאה בלילה עיי"ש באריכות, א"כ לק"מ קושי' התוס' דודאי אמת דדרשה דונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר כו' היא דרשה גמורה והוא איסור דאורייתא, אבל רק ע"י דיבור רע דניבול פה כנ"ל וההרהור במחשבה אינו אסור מדאורייתא כ"א מדרבנן דע"י ההרהור במחשבה יבא לידי הרהור בדיבור דהיינו ניבול פה, והיינו רבותי' דיחזקאל דאע"ג ג דבימיו עדיין לא גזרו רבנן על ההרהור במחשבה, מ"מ הי' נזהר ולא הרהר אף במחשבה ביום כדי שלא יבא לידי טומאה בלילה כנלע"ד:

כד.

בתוס' ד"ה ואבני כו' וכן משמע בירושלמי דפאה דמייתי האי עובדא דדמא בן נתינה גבי פעם אחת אבדה ישפה מבנימן כו' – בהגהות מצפה איתן שבש"ס ווילנא כתב וז"ל: בס' כנסת יחזקאל ס"ס א' כתב דכוונת הירושלמי לתרץ קושיית התוס' ד"ה בקשו כו' דהא בבית שני הוה ואז לא הוי שמיר. וזה לא קשה רק בשאר האבנים שהיה חקוק בהם אותיות האבות דלא כתיבי בתורה ולא אפשר בחקיקה שתדחה עשה דופתחת ל"ת דלא תניף עליהן ברזל. לז"א שהיה חסר ישפה מבנימין דלית ביה שום אות אחר ואתי עשה ודחי לא תעשה ואד"מ דהא קיי"ל דאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש עכ"ל הגהות מצפה איתן – ולענ"ד דברי כנסת יחזקאל ס"ל חיים וקימים לפימ"ש הגאון ר' ברוך פרענקיל ז"ל בס' ברוך טעם דין עשה דוחה ל"ת פרק ב' וז"ל:

נראה מדברי רבא במס' שבת דף קל"ג שסובר שם שהטעם שהצרעת דחי עבודה משום דאכתי גברא לא חזי ולא נחית לטעמא דרב אשי שם דהטעם משום דלא הוי בעידנא, משמע דרבא סובר דעשה דוחה ל"ת אף היכא דלא הוי בעידנא, וכן כתוב בס' אבן העוזר, וכן נראה מדברי רבא וכן כתוב במס' זבחים דף צ"ז ע"ב דיליף דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש מדאמרה התורה ועצם לא תשברו בו לרבות אפילו עצם שיש בו מוח, ומקשים שם בתוס' תיפוק ליה דלא הוי בעידנא ומה שמתרץ שם בפיסקי התוס' אינו מובן, אמנם לפי דברי אבן העוזר הנ"ל א"ש דרבא לשיטתו דלא מצריך בעידנא, ומיושב בזה מה דאיתא שם רב אשי אמר יקדש עשה היא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, וקשה תיפוק ליה דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש כנלמד מפסוק ועצם לא תשברו בו, ולפי הנ"ל לק"מ דלרב אשי לשטתו דסובר דבכל דחיית ל"ת בעינן בעידנא, ליכא הוכחה מפסוק דעצם לא תשברו בו שאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עכ"ל, וא"כ לפי מאי דקיי"ל

דבעינן בעידנא קיי"ל נמי כרב אשי לגבי רבא דעשה דוחה ל"ת שבמקדש, ודברי הכנסת יחזקאל אתיין שפיר:

לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו - כתב בס' דברי שאול על אגדות הש"ס, שמעתי בשם הגאון בעל קצות החושן ז"ל שאמר דלמה הזמין לו השי"ת פרה אדומה ולא נתן לו שכר שירויח בדבר חול ואמר דבכוונה הראו לו להגוי שלא יתגאה שעשה מצוה גדולה כ"כ והפסיד עי"ז ממון רב. ולכך הראו לו שהוא הפסיד ממון רב בשביל מצוה שכליית דמצות כיבוד אב היא מצוה שכליית. אבל ישראל נותנים ממון רב בעד מצוה חוקיית כפרה אדומה ע"כ דפח"ח:

כד.

וישרנה הפרית בדרך וגי' מאי וישרנה הפרות אמר ריוח משום ר"מ שאמרו שירה - בס' אורח ישרים ח"ב על אגדות הש"ס וכתב בשם ס' נזר הנצחון כי רחוק מן הדעת שהפרית עצמן אמרו שירה בפיהן ממש שא"כ הי' הנס זה גדול מכולם והי' ראוי שהכתוב יספר הנס הזה לומר ויפתח ה' את פי הפרות וישרנה כמו שהזכיר אצל פי האתון עיי"ש -- והמעיין היטב בב"ר פרשה נ"ד ימצא דס"ל להמדרש דהפרות עצמן אמרו שירה וכן איתא בזוה"ק פי' חיי שרה ע"ש, ועל קושייתו י"ל כמ"ש בס' שער בת רבים פ' שמות בשם ס' עין אלי' על קושי' האבן עזרא ז"ל למה לא נכתב בתורה הנס שנעשה ליוכבד שילדה בת ק"ל שנה וכתב הנ"ל דאחר שכבר נעשה נס כזה לשרה. אמנו ע"ה שילדה בזקנותה גם אם אירע לאחרים ג"כ לילד בזקנותם אינו פלא כ"כ ונחשב כטבע ע"ש, וא"כ ה"נ כיון שכבר נעשה נס כזה באתונו של בלעם גם אם אירע כן אח"כ להפרות לאמר שירה אינו פלא כ"כ ונחשב כטבע לכן לא סיפר הכתוב הנס הזה רק בפעם הראשון אצל פי האתון. כי אח"כ כבר יצא מגדר נס, דכל שהי' כבר פ"א בעולם שוב נקל שיהי' עוד פעם אחרת, וכן אמר מו"ח הגאון מהו' עמרם בלום זצ"ל, בהא דכתיב בפ' בא לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהי' כן. והקשה רש"י ז"ל הא בארבה שהיה בימי יואל נאמר כמוהו לא נהיה מן העולם, ולפי"ז ניחא דרק הארבה הראשון דמצרים שהי' כבד מאוד הי' נס חוץ לדרך הטבע, אבל הארבה שיהי' אחרי כן, לעולם לא יהי' נס חוץ לדרך הטבע כמו שהי' הארבה דמצרים בפעם הראשון, וז"ש הכתוב ואחריו לא יהי' כן שינוי ושידוד הטבע כמו שהי' אז. כי כיון שהי' כבר נס בפעם אחד, שוב אם יארע כן עוד הפעם אף שיהי' ארבה כבד וגדול ביותר, מ"מ לא יהי' נס חוץ לדרך הטבע כמו שהי' בפעם הראשון. דכל שהי' כבר פ"א בעולם שוב נקל שיהי' כן עוד הפעם ונחשב כבר כטבע, וא"ש ודו"ק:

ומה שירה אמרו כו' וריש לקיש אמר מזמורא יתמא מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו – מה שקראו מזמור יתמא עיין רש"י ותוס' – ובס' דברי שאול כתב:

דהנה יתום הוא בשביל שאין לו עוזר ותומך מכל צד, כי האב והאם הם עוזרים ותומכים והוא נשאר ריק מכל, והנה גם בנפלאות וניסי השי"ת הוא ג"כ כך, כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום הם מוסיפים כח בפמליא של מעלה כמ"ש תנו עוז לאלקים, וכבר אמר הקב"ה למשה היה לך לעזרני, נמצא דבזמן שעושים רש"מ הם עוזרים להשי"ת, אבל בזמן שאין עושים רצונו של מקום אז נשאר הקב"ה מבלי עזר ועושה למען שמו כמ"ש וארא כי אין איש ותושע לי ימיני וזרועי היא סמכתני, ולפ"ז גם שם בימי הפלשתים כשהי' הארון בשדה פלשתים לא היו ישראל כדאין לנס לולא כי ה' בעצמו עשה למען שמו, וז"ש ריש לקיש מליצה נפלאה "מזמורא יתמא" דהיינו כביכול כיתום שאין לו עוזר ותומך, וז"ש מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו, דהיינו שעשה למען כבוד שמו והבן בדברים עכ"ל ודפח"ח ש"י:

כ"ה) תנא כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה כו' מיתבי ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו אבע"א שעות הוא דלא נפישין כולי האי ואבע"א אבני ברד לא הוו דכתיב ויהי בנוסם מפני ישראל וגו' וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' – והנה כתיב ביהושע י' פסוק י"ד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל – וכתב בס' שמן המור לרא"ב פלאהם ז"ל הכוונה שהנסים המצטרכים והם הכרחיים א"א להיות בלעדם, אינם חידוש כ"כ כי הוא ית' באהבתו ובחמלתו לישראל דרכו לעשותם בעבור ישראל עמו, אבל כשאינם הכרחיים וגם בלעדם ינצלו ישראל ואוביהם יכלו ויאבדו, ורק כדי לעשות רצון צדיק ישמע ה' ויעשה כרצונו הוא ענין פלא וחידוש לא נשמע כמוהו ולא נעשה עד היום הזה, כי הלא בלא זה השליך ה' עליהם אבנים גדולות מן השמים והיו כלים ואובדים ע"י אבני ברד א"כ לא הי' מן ההכרח להעמיד השמש ואעפי"כ עשה ה' רצון יהושע זה הוא פלא גדול, וזש"ה ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש, בלי שיהיה צורך והכרח בנס ההוא, כי הלא ה' נלחם לישראל גם בלא זה ע"י אבני ברד, רק הואיל ויצא מפי אותו זקן יהושע עשה ה' כרצונו. ענין פלא כזה לא היה לפניו ואחריו -- ועיין בש"ס ע"ז דף כ"ה ע"א דפריך מפסוק זה אהא דאמר התם דמשה העמיד החמה במלחמת סיחון, מיתיבי ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו, ומשני בתירוץ שני, התם אבני ברד לא הוו וכו' ע"ש, והוא הדבר אשר דברנו יען דבמשה לא הוו אבני ברד א"כ היה מן ההכרח להעמיד החמה

ע"כ לא היה חידוש כ"כ, אבל כאן ביהושע דהוו אבני ברד ובלא זה היו כלים ואובדים כל אויביהם ע"י אבני הברד. א"כ לא היה הכרח להעמיד השמש ואעפי"כ שמע ה' בקול יהושע, ענין חידוש ופלא כזה לא היה לפניו ואחריו עכ"ל ודפח"ח ש"י:

[**לעיל י"ט**: מכריז ר' אלכסנדראי מאן בעי חיי מאן בעי חיי כו' מי האיש החפץ חיים כו' במדרש רבה פרשת מצורע במעשה ברוכל אחד כו' מובא ענין זה בשינויים רבים המאמר שלפנינו, וטעם השינויים מבואר יפה בס' כלי יקר עה"ת פ' הנ"ל ע"ש וינעם לך. ובדרך אגב הנני לעוררך ע"ד פלא שראיתי בס' בנין אריאל עה"ת מהגאון ר' שאול אמסטרדם ז"ל בפ' תזריע שהביא המדרש רבה הנ"ל וכתב שהיה קשה לר' ינאי מ"ד מי האיש החפץ חיים, אטו גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי והול"ל מי החפץ חיים, והכי דייקו רז"ל בכמה דוכתי עכ"ל. ופלא שלא זכר דברי התוס' בגמרא דכאן דף י"ט ריש ע"א שכ' וז"ל. אשרי איש ולא אשרי אשה. אבל לעיל גבי אשרי האיש לא דייק הכי דאיש משמע למעוטי אשה והאיש משמע למעוטי איש אחר עכ"ל וצ"ע]:

כט.

שאל ר"ש את ר' יהושיע כו' מפני מה אסרו גבינת עכו"ם א"ל מפני שמעמידין אותה בקיבת עגלים של ע"ז א"ל א"כ מפני מה לא אסרוה בהנאה א"ל ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או טובים דודיך. א"ל כי טובים דודיך מיין א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו מלמד עליו לריח שמניך טובים וגו' (ופירש"י עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקיבה) ובגמ' לקמן דף ל"ה ע"א מאי כי טובים דודיך מיין כי אתא רב דימי אמר אמרה כנס"י לפני הקב"ה ערבים עלי דברי דודיך יותר מיינה של תורה – להבין דברי חכמים וחידותם אלה נשתפכו כמה דיות ונשתברו כמה קולמסים והנכון בעיני מה שנדפס בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא משנת תרל"ו לפ"ק, בראש מסכת סנהדרין בשם המגיה, וז"ל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודיך, והנה רש"י ז"ל פירש דשאל האם לקרוא דודיך או דודיך לנקבה נוכחת, וכבר הביא הריב"ש ז"ל תמיהת השואל, העם עמודי התורה אלה הסתפקו בקריאת המלה אשר זיל קרי בי רב הוא, ותירץ הריב"ש דכן היה הניקוד בספרים שלהם לנקבה נוכחת ודחוק הוא, ובכל הפירושים שראיתי בזה לא נחה דעתי העניה, ואשר אני אחזה כי שאלתו היא האם המ"ם של מיין הוא מ"ם הסבה וכמו משוד עניים, ויתפרש הקרא כי טובים דודיך הבא מיין כי שתיית היין מביא חום בדם ומעורר האהבה כידוע, וכמ"ש רז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ולפ"ז בלי יין אין אהבה ואין דודים והכתוב הו מאמר אחד כי טובים דודיך מיין, או כי המ"ם של מיין הוא מ"ס היתרון ופי' דודיך

טובים לי יותר מיין אשר ישקוני, ולפ"ז יש דודים גם בלי סיבה המעוררת לזה, והתיבת מיין הוא נפרד מן כי טובים דודיך, וזה ששאל אותו היאך אתה קורא פי' היאך אתה מפרש כי טובים דודיך מיין מסיבת היין או כי טובים דודיך בלי מיין, והוכיח לו ממקרא הסמוך לו לריח שמניך טובים, הלא תהלל את דודה כי שמניו טובים לה בלי סיבה ומעורר, וככה יתפרש גם כי טובים דודיך בלי סבה ומעורר, ולפ"ז המ"ם של מיין עכ"ח הוא מ"ם היתרון ואינו נמשך אל מה שלפניו. והנה רז"ל לפי קבלתם האמיתית כי שיר השירים הוא קודש קדשים השכילו לדבר ולבאר הדברים כי יין הוא יינה של תורה. ואמרו ערבים עלי דברי דודיך יותר מיינה של תורה ופירש"י דברי דודיך דברי סופרים ובזה יתפרש המשנה ברווחה, כי כאשר שאל לו מפני מה אסרו גבינת עכו"ם ולא מצח מענה נכונה בפיו, השיאו לדבר אחר ושאל לו האם יפרש כי טובים דודיך הבא מיין, ולפ"ז יש לנו לבקש סבה ביינה של תורה למה באו הדודים והם דברי הסופרים, ואם אין יין אין דודים. או כי המ"ם של מיין הוא מ"ם היתרון יותר מיינה של תורה, ואין לנו לבקש סבה מעוררת לדברי סופרים בדברי תורה, ופשיט ליה כי הוא מ"ם היתרון וכמו"ש, ושפיר אמרו בגמרא ערבים עלי דברי דודיך כו' וכמו שאמרו שם חשוק שפתיך זו בזו ואל תבהל להשיב כו' גזרה חדשה היא ואין ואין מפקפקין בזה עכ"ל ודפח"ח:
(שוב מצאתי כעין זה בפירוש "תורה תמימה" על מגילת שיר השירים בפסוק כי טובים דודיך מיין עיי"ש):

לה.

דרש רב נחמן ברי' דרב חסדא מ"ד לריח שמניך טובים למה ת"ח דומה לצלוחית של פלייטון מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף (עיין פרש"י) ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו שנא' על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלומות ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו שנא' עלמות. קרי ביה על מות אהבוך. ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות אחד העוה"ז ואחד העוה"ב שנא' עלמות קרי ביה עולמות – כתב בחדושי חת"ס ז"ל למס' ע"ז וז"ל ולא עוד אלא דברים:
שמכוסים ממנו מתגלין לו, דהס"ד כיון שמבלה זמנו להבין לתלמידים מפסיד בלימוד עצמו ואפי' דברים המגולים מתכסים ממנו. קמ"ל אפי' המכוסים מתגלים לו. ואמר מלאך המות:
אוהבו, ר"ל שרוצה שיחי' לאורך ימים ולא יהיה לו שליטה עליו, מפני שבמיתתו יתכפר עון הדור ועוד גדולים צדיקים:

במיתתם יותר מבחייהם, ע"כ אוהבו שיחיה לאורך ימים. ואמר שנוחל שני עולמות העוה"ז והעוה"ב, והרבותא אפי' עוה"ז נוחל וזוכה לשתי שלחנות, והטעם דאין רוב הצדיקים זוכים לשלחן העוה"ז כי הן בקדושיו לא יאמין ושמא מרוב טובה ישמן ישורון ויבעט אבל האי דמזכה רבים דאין חטא בא על ידו שוב בטוחים בו שלא יבעט ע"כ זוכה לשני עולמות גם לשלחן עוה"ז עכ"ל הטהור. וקצת קשה לי כיון דעוה"ב פשיטא א"כ הול"ל להיפוך אחד העוה"ב ואחד העוה"ז דבכ"מ שאמר אחד זה ואחד זה הדרך להזכיר הפשוט תחלה. אמנם לפמ"ש תוס' כתובות דף כ' ע"ב ד"ה אחד וכו' ואומר ר"י כו' עיי"ש א"ש גם הכא. (וע"ש בתוס' ישנים על הגליון). ועיין בשדי חמד כללים מערכת האלף אות ק"כ שהביא קושיית הגהות מצפה איתן על מס' ע"ז ד' ס"ז ע"ב דתניא אחד נ"ט לפגם ואחד נ"ט לשבח:

אסור דברי ר"מ רש"א וכו' ולפי כלל התוס' הו"ל למיתני אחד נ"ט לשבח ואחד נטל"פ אסור עיי"ש ותירצה על נכון בג המלך וביין משתיו בשתי משתאות לבו שם ולכל ישראל הורה ושמואל סבר על לבו שם ולכל והאמר באלי אמר אבימי נותאה משמי' דרב פיתן ושמנן ע"ש ואכמ"ל:

לו.

וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת הכתוב מדבר א' משתה יין וא' משתה שמן, רב סבר על ישראל לא הורה, דפריך הגמ' ושמן דניאל גזר (כתבו התוס' ה"נ ה"מ מצי למיפרך איין אלא משום דאשמן קאי נקטיה) יינן ובנותיהן כולן מי"ח דבר הן וכו' אלא דניאל גזר עליו בעיר ואתו אינהו וגזרו אפילו בשדה -- והקשה בחידושי בכור שור להגאון תב"ש ז"ל לרב דס"ל דיין ושמן דניאל גזר עליהם הא אשכחן בתר דניאל דיהיב כורש המלך לבית המקדש עד חמר בתין מאה ועד משח בתין מאה וגו' והא קיי"ל ממשקה ישראל מן המותר לישראל עיי"ש שהאריך בזה. ולפענ"ד בפשיטות לק"מ דענין ממשקה ישראל היינו שיהי' ראוי לישראל ויהי' לו בה היתר אכילה וא"כ הרי מסיק הש"ס דדניאל לא גזר על היין והשמן של נכרים אלא בעיר אבל לא בשדה, א"כ באמת ראוי אותו היין והשמן לישראל ויש לו בהם היתר אכילה דהא אי בעי נפיק בהם לשדה וישתה כפי אוות נפשו, ולכך לא שייך בזה פסול דנפיק מקרא ממשקה ישראל כנלע"ד ברור בעזהי"ת שוב ראיתי בס' דברי שאול על אגדות הש"ס שהביא קושיית בכור שור הנ"ל וכתב וז"ל: ובמחכ"ת אטו מביתו יהיב להם עד חמר וכו' הוא נתן רשות שעד הסך הלז יהיו רשאין לחשוב על הוצאות שלו והם עשו להם יין ושמן על חשבון הוצאת המלך כדכתיב ונפקתא איתיהיב להון וכו' עכ"ל:

ובגוף דברי רב ראיתי בס' משכנות יעקב להגאון מהר"י ן' נעים ז"ל ס"פ שופטים שדקדק בשלמא לשמואל דס"ל על לבו שם ולכל ישראל לא הורה א"ש מה דכתיב על לבו, אלא לדעת רב מאי על לבו, ותירץ בטוב טעם עפ"י הגמרא ע"ז ל"ה ע"א אמר עולא כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא דלמא איכא אינש דלא ס"ל ואתו לזילזולא ביה ע"כ, וז"ש וישם דניאל על לבו כלומר טעם הענין שמר בלבו כדי שלא יזלזלו בו וא"ש גם אליבא דרב עכד"ה – ובספר יערות דבש דפוס לובלין דף קט"ז כתב וז"ל:

יש להבין במאי פליגי ולמה אמר רב לכל ישראל הורה מנלן זה הא פסוק לא נאמר רק דשם על לבו ולא יותר. ונראה דידוע דגזרינן על פתן משום יינן ויינן משום בנותיהן, ואיתא בשו"ע אפי' גבי כומרים שאין להם נשים ובנות מ"מ לא פלוג בגזירת חכמים, והנה נאמר על דניאל חנני' מישאל ועזריה ובניך יהיו סריסים בהיכל המלך, ופליגי רב ושמואל בסנהדרין דף צ"ג ע"ב רב אמר סריסים ממש ומה שטען האבן עזרא ז"ל הא כתיב ילדים אשר אין בהם כל מום. כבר יישב רש"י שם בד"ה מאי חבל וכו'), ושמואל אמר שנסתרסה עכו"ם בימיהם, וא"כ א"ש דרב לשיטתו דס"ל סריסים ממש א"כ ליכא למימר וישם דניאל על לבו מבלי לאכול פתם ולשתות יינם, דקשה למה, ואי משום בנותיהם הלא סריסים היו, ולכך עכ"ח צ"ל דלכל ישראל הורה משום בנותיהם, ולכך אי אפשר להפריש עצמו משום לא פלוג כנ"ל, ואף על לבו שם אע"ג דלא שייך ביה האי טעמא, אבל שמואל לשיטתו דס"ל לא סריסים ממש רק שנסתרסה עכו"ם בימיהם א"כ שפיר י"ל על לבו לבד שם להיות נזהר מבלי יבוא ח"ו לחשש בנותיהם וא"ש ודפח"ח ש"י:

נד:

ת"ר שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי אם ש אלקיכם אין רצונו עבודת כוכבים מפני מה אינו מבטלה א"ל אלו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין הרי הוא מבטלה, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ומזלות. יאבד עולם מפני השוטים, אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין – אמרתי ב"ה שלזה כיוון דהע"ה בתהלים צ"ו פסוק ה' כי כל אלהי העמים אלילים. וא"ת אם אין רצונו ית' בהם למה אינו מאבדם לזה אמר וה' שמים עשה, פי' שהם עובדים לחמה וללבנה ולככבים ומזלות שהם בשמים ויש להעולם צורך בהם ואיך יאבד העולם מפני השוטים, וסהדי במרומים שאח"כ מצאתי בא באלשיך ז"ל ותלי"ת שזכיתי לכוין לדעת גדול וקדוש כמוהו:

דבר אחר הרי שגזל סאה של חטין והלך וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג והולך, ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין – ליכא מידי דלא רמיזא

באורייתא, ונ"ל שלזה נתכוון הבורא ית' באמרו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם, כי באמת בדין הוא שלא תצמח האדמה בעבור האדם שגוזל התבואה והולך וזורע אותה באדמה, אבל לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם, אלא עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' ועולם כמנהגו נוהג והולך רק שוטים שקלקלו הם עתידין ליתן את הדין וק"ל:

דבר אחר הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך וכו' – בס' זכרון אפרים פ' חיי שרה כתב בפסוק ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה, וצ"ב לאיזה צורך אמר אחרי זקנתה. ופי' אפיקי יהודא עפ"י המאמר שלפנינו דהבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג כו' ר"ל שמניח הקב"ה על הטבע והתינח בילדה אבל באשה זקינה בטבע לא תתעבר רק עפ"י נס, והיתכן שיעשה הקב"ה נס למעלה מדרך הטבע לדבר עבירה. והנה ליצני הדור אמרו מאבימלך נתעברה שרה, ובזה יסכר פי לצים. כי מי יאמין בשוא נתעה שיעשה הקב"ה נס שתתעבר אחרי זקנתה מביאת איסור, לזה אמר ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני, והעד כי ילדה אותו אחרי זקנתה שלא כמנהג הטבע רק בדרך נס ע"כ דפח"ח.

שאל פיליסוף אחד את ר"ג כתוב בתורתכם ה' אלקיך אש אוכלה הוא אל קנא מפני מה מתקנא בעובדיה ואין מתקנא בה, א"ל משל למה"ד למלך שהיה לו בן ואותו בן הי' מגדל לו את הכלב והעלה לו שם ע"ש אביו וכשהוא נשבע אומר בחיי כלב אבא, כששמע האב על מי הוא כועס על הבן כו' או על הכלב כו' הוי אימר על הבן הוא כועס -- א"ל כלב אתה קורא אותה והלא יש בה ממש, א"ל מה ראית, א"ל פ"א נפלה דליקה בעירנו ונשרפה כל העיר והבית שהיה שם עבוד כוכבים לא נשרפה, א"ל משל למה"ד למלך שסרחה עליו מדינה כשהוא עושה מלחמה עם החיים הוא עושה או עם המתים כו' הוי אומר עם החיים כו' א"ל כלב אתה קורא אותה מת אתה קורא אותה א"כ יאבדנה מן העולם – כתב בס' "עלה דיונה" וז"ל:

הא דלא אמר לו מיד אם כלב אתה קורא אותה א"כ יאבדנה כו' י"ל משום דעל הכלב לחודא לא קשה כלום למה לא יאבדנה מן העולם, משום שי"ל שאין שום חטא על כלב מה שקרא אותו בן המלך בשם אביו, רק החטא על הבן לבד. אך מאחר שקרא מת וקשה למה לי הטעם משום שאין עושה מלחמה עם המתים תיפוק ליה משום שאין סרחון בע"א ואין בה חטא כלל, אלא מוכרח לדבריך שגם בע"א עצמה שייך חטא אך דאין עושין מלחמה עם המתים א"כ קשה יאבדנה וכו'. וגם על מה שקראה מת לחודא לא קשה א"כ יאבדנה משום שיש לומר דהקב"ה אין עושה מלחמה עם המתים, אבל

מאחר דכלב וגם מת אתה קורא אותה קשה מכח תרווייהו א"כ יאבדנה מן העולם ודו"ק עכ"ל ודפח"ח:

אמר לו אילו לדבר שאין העולם צריך לו היו עובדין הרי הוא מבטלה, הרי הן עובדין לחמה וללבנה כו' יאבד עולמו מפני השוטים – בספר עיון יעקב שנדפס אצל העין יעקב החדש כתב בד"ה יאבד העולם מפני השוטים. והא דאיתא בגמרא ובמדרש דלכך נגזר מיתה על אדם משו שלא יעשה עצמו ע"א כמו חירם מלך צור נמי נימא יאבד עולם מפני שוטים ר"ל וכו' עיי"ש ובס' תורה תמימה ר"פ ואתחנן אות מ"ד מביא המאמר שלפנינו, וכתב וקצת יש להעיר ממ"ד באגדות בטעם שנגזרה מיתה על האדם כדי שלא יעשוהו ע"ז, ויש ליישב, אבל אין להאריך באגדות דקות כאלה ותמהני מדוע העלים עין מדברי העיון יעקב במקומו שכבר העיר של זה, אך כבר מלתי אמורה במק"א שהמחבר הזה דרכו בכך לקנות הכל בראיי' בעלמא וכן לא יעשה:

נ"ה) **א"ל** זונין לר"ע לבי ולבך ידע בעבודת כוכבים לית ביה מששא והא קחזינן גברי וכו' פירש"י זונין ישראל היה עכ"ל, ומהרש"א ז"ל בח"א כתב דאינו מוכרח עיי"ש, והרב עיון יעקב בד"ה מלמד שהחליקן בדברים, הביא ראיה לדברי מהרש"א שזונין לא היה מישראל עיי"ש. ובהגהות הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל כתב דרש"י ז"ל דייק בשמא מסתמא הוא אותו שנזכר במשנה לקמן בפ' השוכר דף ס"ה ושאר מקומות בייתוס בן זונין וכן נל"פ עכ"ל:

ס"ה) **רבא** אמטי לי קורבנא לבר ששך ביום אידם וכו' אזיל אשכחי' דיתיב עד צואריי' בוורדא וקיימן זונות וכו' א"ל אית לכו כה"ג לעלמא דאתי א"ל דידן עדיפא טפי מהאי א"ל טפי מהאי מי הוה א"ל אתון אית עלייכו אימתא דמלכותא אנן לא תהוי עלן אימתא דמלכתא – מאמר זה כל הבא בתוכו יתמה איך שייך לדמות דבר פחות וגשמי כזה לדבר רוחני עוה"ב ועיין בענף יוסף שעל העין יעקב החדש מ"ש בזה בשם ספר לוחות העדות ע"ש – ולא זכר שהוא כתוב ביתר ביאור ויתר שאת בס' יערות דבש חלק שני סוף דרשה ב' דפוס לובלין דף ק"כ ע"א עיי"ש ותמצא נחת -- ובס' אורח ישרים ח"ב על אגדות הש"ס כתב בשם ס' אמונה ישרה מהגאון רצ"ה קאלישער ז"ל והוא כי רז"ל יאמרו כי עוה"ב אין בי לא אכילה ולא שתי' וכו' ואמרו חז"ל יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, תהו ששאל בר ששך לרבא ע"ה אית לכו כה"ג לעלמא דאתי, אחרי כי תאמינו כי תענוגי עוה"ב הם יפים מכל תענוגי עוה ז, וא"כ מאחר שאתם אומרים כי יתבטל אז היצה"ר איך תוכלו לקוות לתענוג יותר מזה, וע"ז השיב לו אתון אית עלייכו אימתא דמלכותא' וכו', כלומר הבט נא וראה ההפרש בין תענוגי עוה"ז לתענוגי עוה"ב,

כי תענוגי עוה"ז ידוע כי אף התענוג היותר גדול כאשר תפול עליו פחד פתאום תבטל ממנו התאוה ופסק היצה"ר ממנו למשל ההולך לעשות חטא של זנות ועליו לעבור את הנהר והנהר היה קרוש בחורף ובעברו נשבר תחתיו הקרח הלא מסכנת פחד פן יטבע בנהר תבטל ממנו התאוה אבל לא כן תענוגי עוה"ב שלא שייך אימה ופחד, כי צדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה, ועל כן כאשר באשאל בר ששך פתאום שליח המלך, וא"ל קום דקא בעי לך מלכא, ובטל ממנו התאוה הבין אז אמיתית דברי רבא ע"ה וכו' עיי"ש מזה עוד בארוכה. ובזה יש להבין כוונת הרב "עיון יעקב" שכתב כאן. אנן לא תהוי עלן אימתא דמלכותא, אפילו עול אימתא דמלכות שמים כי היום לעשותם ולא למחר רק לקבל שכר וליהנות מזיו השכינה עכ"ל ודו"ק:

בענין מש"ל בדף נ"ה ע"א אי זונין הי' ישראל או לא, מצאתי אח"כ בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל הנדפס בספרי עין יעקב הקטנים שכתב וז"ל:

איל זונין לר' עקיבא וכו' פירש"י זונין ישראל היה והרב מהרש"א באגדתיה כתב על רש"י אם קבלה נקבל וכו' ומ"כ לאחד קדוש דטעם רש"י מדאמרו בפסחים דף מ"ט ריש ע"א ובא זינין ממונה של ר"ג ואמר הגיע עת לבער את החמץ שמע מינה ישראל היה דקפיד אמצות ולא אפשר שהוא עובד כוכבים דקאמר שהוא ממונה ולא עבד עכ"ל. ואינו מוכרח דזונין דהתם יש לו שם לווי זונין ממונה של ר"ג והכא סתם. ותו התם נמי אפשר דעובד כוכבים הוה הוא ממונה של ר"ג ולא הוה עבדו. ועיי בסדר הדורות דף צ"ג ע"ב. עכ"ל החיד"א זצוק"ל:

וזה דבר השמטה

ה.

ת"ר אם בחקתי תלכו, אין אם אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו וגו' – ביערות דבש ח"ב דפוס לובלין דף קפ"ו כתב שזה כוונת מאמר חז"ל שהקב"ה מתפלל, וצחקו עלינו אוה"ע, ובאמת יש ב' מיני תפלות א' קטן לגדול לעשות בקשתו ב' גדול לקטן והוא האב לבן שמבקש לבנו אהובי בני לרוב אהבתך איני רוצה להכותך מכה רבה ולכן נא שמע למוסר אביך ואל תמרוד בו, כי אם לאו אני מוכרח לייסרך על העמוד וזה לי לצער כי אהבת עולם אהבתיך ולכן שמע בני והאזין למצותי. בקשה זו האב עושה לבן ממש יום ביומו. וכן הוא על דרך זה תפלת הקב"ה לישראל. שמעו נא בקולי לבל אצטרך לייסרכם במשפט ונקה לא אנקה. וזה הוא לה' לרב אהבת ישראל לו צער כדכתיב בכל צרתם לו צר. והיש תפלה גדולה מזו. וזהו למדנו מן מאמר ה' מי יתן וגו' והיא תפלה גדולה שאמר מי יתן היה לבבם וגו' וכן נאמר בתהלים לו

עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו והיש תפלה גדולה מזו וזה שאמרו חז"ל שהקב"ה מתפלל ע"כ דפח"ח:

עוד שם ת"ר מי יתן והיה לבבם זה להם. אמר משה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה בשעה שאמר הקב"ה לישראל מי יתן והיה לבבם זה להם היה לכם לומר תן אתה. כפויי טובה דכתיב ונפשינו קצה בלחם הקלוקל, בני כפויי טובה דכתיב האשה אשר נתת עמדי וגו'. ואף משה רבינו לא רמזה להם לישראל אלא לאחר ארבעים שנה שנא' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר וגו' וכתיב ולא נתן ה' לכם לב לדעת -- ויש להבין דמה שלא אמרו תן אתה חסרון דעת יש בו ומה, כפוי טובה יש בזה והתוס' ביקשו לתרץ דיודעים היו שיש לומר כן רק מיאנו להחזיק טובה להקב"ה, וזהו תמוה דא"כ הרי זה עזות ומרד בהקב"ה ואיך אמר ה' מי יתן והיה לבבם זה כל הימים. ואם היה חסרון חכמה שלא אמרו כן, מלבד דאין זה בלשון כפוי טיבה אף גם דיש חסרון ידיעה בזה, הלא גם משה לא אמרו אלא בסוף מ' שנה. ועוד מה ענין הך שאמרו על המן ונפשנו קצה וגו' לכאן. פתח במי יתן והיה לבבם זה וסיים בענין מן, הול"ל ועוד שאמרתם ונפשנו קצה וגו' ולא לחבר הדברים יחד כאלו חדא בחברתא שייכי והם לכאורה עניינים נפרדים ומה ענין מן דאין כאן מקומו כלל – ולייישב:

כל זה כתב ביערות דבש הנ"ל כי יש ב' דברים המונעים ומעכבים לעבוד את ה' בתמים, (א) היות האדם טרוד על המחי' ועל הכלכלה להביא טרף לביתו יחרוש ויזרע ויקצור ויזרה ויאסוף עד הגיע ללחם אשר אוכל וכמה יגיעות הוא יגע להכין מלבוש ושמלתו לעורו הלא צריך בילוי הזמן וכו' ועם כל אלה כאשר יאכל הוא שבע כעס ומכאובות בתחלואים העלולים ע"י מזון שאינו על מזג הראוי לפי הזמן ומזגי גוף אם קר אם חם אם לח אם חזק אם רפה מרבים וממעטים שינה עד שעי"כ יש בהם ביטול תלמוד תורה ויראת ה' וכהנה איבוד זמן בנקוי המותרות ומיהר צועה כי יפתח אשר בין כך ימעט בעבודת בוראו – לא כן היה עם תמימי דרך דור המדבר שהיו אוכלי מן לא ירעבו ולא ידאגו כי לחמם מצוי יום ביומו כאוכלים מעדנים וכו' והמאכל היה מזוג לפי אוכליו לא חל בו שום שינוי מזג וכו' ואפילו להוציא המותרות לא היה צריך כי היה נבלע באברים, ונשאר הזמן כולו קודש לה' ואין כאן דבר מעכב ומטריד, ולכך אמרו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן (ב) יש מונע ומעכב לעבוד ה' בהיפך, כי כאשר יש להאדם כל תאותו בידו ואין לו שום דבר המעציבו ומאדיבו, ירום לבבו וישכח עושהו ויבקש לו גדולות כאילו מידו היה הכל ויקצץ בנטיעות ויפול בשחת ח"ו – וכאמרם יאה עניותא לישראל וכו' – והלא שאל נא ימות עולם אדה"ר כאשר היה בעדן גן אלקים וכל טוב מאתו לא

נבצר, מה עשה, ביקש להיות כאלקים יודע טוב ורע ושלח אל העץ ידו, וכן דור המבול שלא חסרו טובה ומרדו בה' וכהנה רבים:

והנה כבר הקשו כולם הא עיקר הכל הוא הבחירה והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"כ איך יאמרו ישראל תן אתה. אמנם עפ"י הנ"ל יובן שפיר כי כאשר אמר ה' מי יתן והיה לבבם זה כל הימים היה להם לומר תן אתה, ולא שיבטל הבחירה, רק תן להסיר המניעה, והיינו שיהיה ירידת המן מתמיד תמיד ועי"כ יוסרו סיבות המונעים ומעכבים לעבוד ה' וליראה אותו כל הימים. וזהו שהיה להם לומר תן אתה, ולא ביטול הבחירה -- אבל ישראל שלא אמרו כן כי היו כפויי טובה כי חשבו להיפוך שהמן הוא להם לרוע להיות פתח לחטאת כמש"ל בביטול הדאגה והטורח וירום לבבם ויבקשו גדולות, ולכך לא ביקשו שיתמיד ה' ירידת המן וצעקו ככרוכיא, בלתי אל המן עינינו, ונפשנו קצה בלחם הקלוקל, כי טענו על ידי זה המרו כמה פעמים את ה' במדבר ובציה למיעוט יגיעה ודאגה, ולכך לא ביקשו שיתמיד ה' המן – ולמדו זאת מאדה"ר שאמר האשה אשר נתת עמדי וגו' והוא ג"כ להיותו בלתי חסר טובה כאמרם ז"ל כל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה, וכל בע"ח מהדר למצוא מינו ואינו נוח לו:

אבל אדה"ר לא חסר לו דבר. היה לו אשה שוה במזגו צלע מצלעותיו והיתה עמו תמיד בחיקו תשכב, ולא היה חסר בשלימות הקנין בעוה"ז דבר, וירום בלבבו להיות כאלקים יודע טוב ורע, וזהו אומרו האשה אשר נתת עמדי וגו', ולכך בקלקולו אמר לו השי"ת בזעת אפך תאכל לחם להיפוכו שיהיה יגע ולא יהיה לו רום לבב לשכוח אלקים עושהו. וממנו למדו ישראל שהיו כפויי טובה וחשבו ענין המן לרוע – ולכך לא אמרו משה אלא לבסוף ארבעים שנה, כי עד אותו זמן חשב משה כי חיו יחיה ויהיה ג"כ ענין המן קיים, אבל בסוף מ' שנה שידע כבר שימות ויפסוק המן שהיה בזכותו. אמר והוכיחן שלא ביקשו תן אתה להתמדת המן וא"ש ודו"ק עכ"ד בשינוי לשון קצת ודפח"ח:

בדף ד' ע"ב בארתי הקודש מ"ש מרע"ה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה עיי"ש, וכעת מצאתי שכיוונתי בזה לדעת הגאון מהר"ם א"ש ז"ל בס' כתנות אור עה"ת פ' וילך, והוא מוסיף עוד לפרש בזה מ"ש דהמע"ה וסלחת לעוני כי רב הוא, ואיך נכשלתי בחטא גדול כזה אעכ"ח להורות תשובה א"כ בדין שתסלח לי כדי להורות לכל שאף על חטא גדול מהני תשובה וק"ל ולכך סיים, פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני, ר"ל שלא תאמר הלא כבר נלמד תשובה מישראל שחטאו בעגל, ולכך אמר פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וצריך אני להורות תשובה ליחיד וק"ל עכ"ל ודפח"ח:

בדף ד' ע"א חלילה לך מעשות כדבר הזה. חולין הוא לך (וכ"ה בתרגום יונתן וברש"י בחומש) וא"כ מלת חלילה משורש חלל הפך הקדושה. כמו בין קודש לחול. כי את קודש ה' חלל וכהנה רבות. וישאל השואל מדעת. מה חילול קודש איכא במהפכת סדום ועמורה אין זה חילול אלא הילול. וכתב הגאון ר' אלעזר פלעקלש ז"ל מפראג בס' עולת חודש ח"ב מאמר ט"ז דרך דרוש עפ"י מה דאיתא בחגיגה י"ד ע"א כתוב אחד אמר כרסי' שביבין די נור וגו' וכתוב אחד אומר עד די כרסוון רמא ועתיק יומין יתיב, לא קשיא אחד לו ואחד לדוד כו' דברי ר' עקיבא, א"ל ר' יוסי הגלילי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול (להושיב אדם אצלו) אלא אחד לדין ואחד לצדקה. ואיתא במדרש רבה פ' וירא שהתפלל אאע"ה שלא יאחוז הקב"ה החבל בתרין ראשין ואמר לו בעית עלמא. ובעית דין. ואם אין אתה מוותר להם ציבחר לית עלמא יכול למיקם. וא"כ היה אברהם מדבר בצדקה. ואם לא יעשה הקב"ה צדקה אז קשה כתיב כרסי' שביבין כו' וכתיב עד די כרסוון כו' ולא יכלית למימר אחד לדין ואחד לצדקה דהא ליכא צדקה. ועכ"ח אתה צ"ל אחד לו ואחד לדוד. וא"כ אתה עושה שכינה חול. לומר שמה ישבו כסאות אחד לו ואחד לדוד. לכך אמר חולין הוא לך דייקא שאם לא תעשה עמהם צדקה יעשו שכינה חול.

ובזה פי' דברי הזוהר הקדוש (פ' אמור) וז"ל:

סדרא קדמאה קלא נפיק ומתעטר לעילא. סליק לרקיעין ואתבקע בין טורי רמאי ומטי לגבי אברהם ושרי' ברישי' ואתעטר ואתער הוא ואתקן לכורסייא – ר"ל שאאפ"ה מבקש רחמים מהשם להתנהג עמהם במדת רחמים. כי אם יכונן במשפט כסאו אזי יאמרו כסא אחד לו ואחד לדוד ויעשו שכינה חול וז"ש הזוה"ק ואתקן לכורסייא, מדוע כתוב אחד אומר כרסי' שביבין די נור וכתוב אחד אומר עד די כרסוון רמיו כו' אעכ"ח אחד לדין ואחד לצדקה א"כ עשה עמהם צדקה ועמוד מכסא דין ושב על כסא רחמים ע"כ דפח"ח:

בדף כ"ח ע"ב עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת. מ"ט דשורייני דעינא באובנתא דליבא תלו – פי' הנ"ל בעולת חודש ח"א מאמר קפ"ח. עפ"י תוכחת מוסר הצעת הכוונה כך עין שמרדה במרד ובמעל באלקיו. בהסתכלות דברים האסורים. מותר לכוחלה בשבת את עינו בדמעה. וזו רפואה בדוקה כי שורייני דעינא הבטת העין איסור חמור. כי באובנתא דלבא תלו. בהבנת הלב עין רואה ולב חומד ע"כ דפח"ח:

בדף ג' ע"א בתוס' ד"ה כהנים כו' הקשו הא עכו"ם אין קרוים אדם ע"ש- ובספר יראים לר"א ממיץ ז"ל סי' של"ג כתב. הא לא קשיא כיון דכתיב וחי בהם כל צרכי חיות קאמר וגוים כיוצא בהן דאמרינן בקדושין פ"ק למען ירבו ימיכם וגו' ולא ממעטי בנותיכם מהאי

טעמא דבכל צריכין ריבוי ימים משתעי קרא בני בעי חיי נשי לא בעי חיי הכא נמי לא שנא עכ"ל ע"ש:

(ודעת לנבון נקל דמ"ש אכל צרכי חיות קאמר' הוא טעות הדפוס, וצריך לומר אכל צריכי חיות קאמר" וזה פשוט):

בקונטרס תל תלפיות מחברת כ"ג אות מ"ב נדפס מאמר אחד בשמי וזה לשוני שם: ע"ד הקושיא בע"ז דף כ"ז ע"א אתא איהי ואתחלה ואתא משה ואגמרה. וקשה דא"כ למה כתיב ותקח צפורה וגו' כיון דמשה אגמרה אין המצוה נקראת אלא על מי שגמרה כדאיתא בסוטה י"ג ע"ב. הנה ראיתי בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מדוואהרט נ"י בפ' שמות האריך לפלפל בגמ' הנ"ל דמה הועיל בתירוץ אתא איהי ואתחלה וכו' כיון דאמרינן השתא דמילה באשה פסולה איך מותרת להתחיל ומ"ש משחיטה דשחט הפסול וגמר הכשר פסולה משום דישנה לשחיטה מתחלה ועד סוף וה"נ ישנה למילה מתחלה ועד סוף כמבואר בשבת קל"ג ע"ב דאומן שמתחיל במקצת מילה ואינו גומר אין ענוש כרת משום דיכול לומר אנא עבדא פלגא דמצוה וכו' ע"ש ומחמת קושי' הנ"ל העלה דכוונת הגמ' לומר דצפורה מלה ומשה רבינו פרע והיינו דקאמר אתא איהי ואתחלה וכוי עייש"ה כל הפלפול מתחלה ועד סוף – ועתה לפי פירוש זה מיושב גם הקושיא הנ"ל דהא כתב המהר"ל מפראג ז"ל בגור אריה פ' עקב דלכאורה כיון דהמתחיל במצוה אומרים לו גמור אין להיות אחד מל והשני עושה פריעה דהא אומרים לו גמור המצוה, מיהו יש לחלק דאע"ג דמל ולא פרע כאלו לא מל מ"מ אם יפרע יש מצוה במילה נמי בפריעה ולא אמרינן רק דומיא דקבורה דאין המצוה רק הקבורה ולא העלאה ובהאי גוונא אמרינן דנקרא על שם הגומר, וראיה לזה דשחיטת הקרבן בכהן אחד וזריקתו בכהן אחר אע"ג דשחט ולא זרק לא הוי מידי ולא אמרינן שאומרים לו גמור עכ"ל עיי"ש, וא"כ כיון דצפורה מלה ומשה רבנו פרע ל"ש לומר דנקרא המצוה על שם משה שפרע ושפיר כתיב ותקח צפורה וגו' – אך באמת פי' הגאון הנ"ל בגמ' הנ"ל דחוק ורחוק, ואי משום קושייתו הנ"ל שערי תירוצים לא ננעלו ובמחכ"ת נעלם ממנו דברי מהרש"א ז"ל בח"א למס' נדרים דף ל"ב ע"א על המאמר בשעה שנתרשל מ"ר מן המילה באי אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד ותקח צפורה ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וגו' וכתב המהרש"א וז"ל למדו לומר כן מדכתיב ותגע לרגליו ופירושו לפי הדרשה ותכרת את ערלת בנה ותגע הורה לא שכרתה ערלת בנה ממש אלא ותגע בצור בערלת בנה וכדאמרי' בפ"ב דע"ז דאתיא איהי ואתחלה וכו' ואמר הכתוב שעשתה כן בשביל רגליו בשביל שראתה שהמלאך בלעו עד רגליו שהוא המילה ולמ"ד לרגליו

במקום בשביל וכמוהו הרבה וכו' עיי"ש - ולפ"ז לק"מ קושי' הגאון הנ"ל דבאמת לא התחילה צפורה למול כלל אלא ההתחלה הי' במה שנגעה בצור בערלת בנה אמנם המילה מתחלה ועד סוף נעשה ונגמר ע"י משה לבדו ולק"מ - והשתא דאתית להכי לק"מ גם קושי' הנ"ל דאין המצוה נקראת אלא על מי שגמרה ולמה כתיב ותקח צפורה וגו', דאם היה הפירוש ותכרת שכרתה ערלת בנה ממש דהיינו שהתחילה לכרות אז היה שפיר קשה דהו"ל לקרות המצוה ע"ש משה שגמרה, אבל באמת הא כתב מהרש"א ז"ל דאין הפירוש כן אלא ותכרת גו' היינו ותגע בצור בערלת בנה א"כ לפ"ז קאי הכל על הנגיעה בצור בהערלה, וזה עשתה צפורה הכל בלי סיוע כלל ממשה רבינו ע"ה ושפיר נכתב על שמה ודוק:

בס' שירת ישראל מהגאון מ' ישראל יונה הלוי לאנדא ז"ל אבדק"ק קעמפנא יע"א כתב: בגמ' ע"ז דף ב' ע"ב כלום כפית עלינו וכו' א"ל הקב"ה ראשונות ישמיעונו שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם. י"ל עפ"י ששמעתי מחכם א' ביאור מאמרם ז"ל "קיימו וקבלו קיימו מה שקבלו "כבר" עפ"י משל לשנים שהלכו אל הרופא. אחד היה לו בן לעת הגמלו משדי אמו ולא לאכול, והלך לשאול פי הרופא מה לעשות. והשני היה לו בן שלא רצה לאכול מחמת חולי, והלך ג"כ לשאול פי הרופא מה לעשות והמה היו טפשים וחשבו בהליכתם כי ענינם אחד, וכאשר באו אל הרופא צוה הרופא להבן שאינו רוצה לאכול אחרי הגמלו, לכופו לפתוח פיו בחזקה ולשפוך בפיו אכילה ושתיה, ולהבן השני שלא רצה לאכול מחמת חולי צוה שלא ליתן לו לאכול שום דבר שלא יוסיפו חליו ח"ו. ובצאתם שאלו זה לזה על ענין התשובה ובשמעם היו תמהים לנפשותם על השתנות התשובה מקצה אל הקצה על שאלה אחת, וחזרו שניהם לרופא ושאלוהו מדוע אין התשובה על אופן אחד, והשיבם אתם סכלים כי אין שאלתכם אחת, זה אינו רוצה לאכול מחמת שלא טעם טעם אכילה כי טוב צויתי לכופו וכאשר יטעום כי טוב יאכל בלי ספק, וזה אינו רוצה לאכול מחמת חולי כל אוכל תתעב נפשו, ואם יאכל יוסיפו חוליו ר"ל, והאריך במשל, הנמשל ישראל לא רצו לקבל תורה מחמת שלא טעמו עדיין כי טוב, צוה השי"ת לכופם שיטעמו וכדאיתא במדרש אמר הקב"ה טעמו וראו כי טוב, אולם אוה"ע מאסו ותיעבו בתורה מחמת חולי הנפש וסאובתם והבן. ואמר, בחינה ע"ז כי מה שישראל לא קבלו לא היה מצד מאיסתם בהם חיו רק מחמת שלא טעמו, נראה אחר שקבלו וטעמו כי טוב קבלו מעצמם תוספות מצוה מדברי סופרים, וזו נודע כי מגילה מצוה ראשונה מד"ס, ע"ז אמרו קיימו וקבלו, ואמרו קיימו מה שקבלו כבר, היינו ע"י שקיימו וקבלו מגילה נראה שקיימו מה שקבלו כבר ברצון עכ"ד החכם ודפח"ח -

ויש להוסיף לשבח בחינה להפך כי אוה"ע מצד תיעוב נפשותם מאסו, ואם היה כופם היה הוכפל חליים כנ"ל, כי שבע מצות שקבלו וטעמו, לא שמרו ומאסו בם, ובאמת זה עצמו מופת לישראל שמיאנו במצות התורה מצד שלא טעמו ואחר שיטעמו ישמרו בנפש חפצה, הבחינה. ז' מצות שקבלו שמרו בנפש חפצה מזה נראה שיקיימו גם השאר בנפש חפצה אחר שיטעמו כי טוב, ויובן מאמרם הכא בשאלות אוה"ע להקב"ה כלום כפית עלינו ההר כדרך שכפית לישאל השיבם השי"ת ראשונות ישמיעונו שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם, וזה מופת היה לפני כי אתם מן המואסים מחמת חולי הנפש ויכפל חלי נפשותיכם. משא"כ ישראל שקיימו ז' מצות שקבלו וזה מופת כי גם תר"ו מצות לא רצו לקבל מחמת שלא טעמו כי טוב. ואחר שיטעמו כי טוב יקיימו בנפש חפצה, ועל כן צויתי לכופם עכת"ד ודפח"ח:

בדף ב' ע"ב איתא לעתיד יאמר הקב"ה לרומיים במה עסקתם, ויאמרו לפניו רבש"ע הרבה שווקים תקנינו, הרבה מרחצאות עשינו. הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, אומר להם הקב"ה שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם וכו' – פי' הגאון בעל כתב סופר ז"ל עה"ת ס"פ בחקותי עפ"י מ"ש בחובת הלבבות ז"ל דילמוד הירא ה' להיות זריז במצות מאוד, מעוברי עבירה, כי כמה הוצאות מוציאים ומשכימים ורצים לדבר עבירה והבלי עוה"ז שאין בהם ממש, ועל אחת כמה וכמה נרוץ למצות ולא נחוס על הוצאות וטרחות ויגיעות, ויש לפרש בזה מ"ש במדרש קהלת בפסוק אוהב כסף לא ישבע כסף, אוהב מצות לא ישבע מצות וקשה הלא אוהב כסף כתיב, אמנם הכוונה שיתבונן האדם איך אוהב כסף שהוא הבל וריק לא ישבע כסף, כן אוהב מצות לא ישבע מצות מקל וחומר מאוהב כסף (וז"ש ר' נחוניא בן הקנה אנו משכימים והם משכימים הם משכימים לדברים בטלים וכו' כלומר נתעוררתי משינתי ע"י שראיתי שהם משכימים לדברים בטלים ואיך לא אשכים אני לדברי תורה, ואמר כן לתלמידיו וחביריו כדי לזרזם וילמדו קל וחומר כנ"ל), וזהו כוונת חז"ל שיאמרו הרומיים הרבה שווקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו הרבה כסף וזהב הרבינו וכולן לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיעסקו בתורה, כלומר את הכל עשינו בכוונה שילמדו ישראל מאתנו כמו שאנו עוסקים בתיקוני שווקים ובעשיית מרחצאות ובהרבות כסף וזהב, כן יתעסקו הם בתורה ובמצות וירבו במעשים טובים. ויש לנו זכות זה שאנחנו התעוררנו את ישאל עי"ז לעסוק בתורה ומצות בזריזות וחשק רב, ואם באמת היה להם כוונה זו, היו באמת מקבלים קצת שכר, אבל הקב"ה יאמר להם שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לא עשיתם לכוונה זו אלא לצורך עצמכם ולהנאתכם לבד וא"ש ע"כ דפח"ח.

בעזרת האל עוטר ישראל בתפארה" תם ונשלם מסכת עבודה זרה

קונטרס מגדים חדשים

(א)

אחר שסיימתי ח"א דמס' ע"ז בא לידי גמרא דפוס ווילנא סדר טהרות ושם ראיתי בהגהות חשק שלמה שהביא בשם ביאור הגר"א לאו"ח סי' רל"א שכתב ע"ד רבינו יונה ז"ל שהובא שם בשו"ע דכל מי שמקיים בכל דרכיך דעהו ואף בעת האכילה ושתי' ושינה אינו מכוון להנאתו כלל רק לחזק גופו לעבודת השי"ת גם זה למצוה יחשב ונמצא שעובד את בוראו תמיד, וכתב הגר"א ז"ל דבזה יש ליישב קושי' התוס' בע"ז דף י"א על הא דאמר רבי קודם פטירתו דלא נהניתי אפילו באצבע קטנה והרי בע"ז אמרינן שלא פסק מעל שלחנו לא צנון ולא חזרת, והוצרך התוס' לדחוק דהוא לא היה אוכל רק בני ביתו, ואכן לפי"ד ר"י ז"ל הנ"ל, י"ל דשפיר היה אוכל גם בעצמו והיה מתנהג בסעודתו כדרך השרים, אך דבעת שהיה אוכל היה מתכוון לשם שמים ולא להנאתו, ושפיר אמר דלא נהניתי משום דלא היה נחשב להנאה כלל ואדרבא היה נחשב למצוה ועבודת השם עכדפח"ח (ושו"ר בס' כתב סופר עה"ת ר"פ קדושים שכ' ג"כ כזאת ולא ראה שכבר קדמו בביאור הגר"א ז"ל), אך עיין ברבינו בחיי פרשת תולדות בפסוק ויתרוצצו הבנים וגו' שכתב ג"כ כדברי התוס' כי רבי נצטער בעצמו בגופו ולא נהנה כלל מתאוות העולם כ"א במוכרחות ביותר, אבל סדר המאכלים והעדונים היו לאנשיו ואוכלי שולחנו עכ"ל, וע' במזרחי על רש"י פ' תולדות שכתב ג"כ תירוץ התוס' ע"ש, ובס' גור ארי' על רש"י שם יש לו דרך אחר לתרץ קושית התוס' הנ"ל ע"ש. וע' בעין יעקב החדש דפוס ווילנא תרס"ג בפי' עץ יוסף שכתב ג"כ כד' ביאור הגר"א הנ"ל, ע"ש במס' כתובות דף ק"ד, וג"כ לא ראה הביאור הגר"א ז"ל:

(ב)

בדף ד' ע"א ותעשה אדם כדגי הים וכו' ד"א מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו אף בני אדם וכו' – כתב בס' אפריון עה"ת פ' ויחי בפ' וידגו לרוב בקרב הארץ, פרש"י כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם. וכבר כתבתי במק"א כי לכאורה תיבה "לרוב" כמיותר. ונראה דהכוונה היא מאחר שמצאנו שיש גם חסרון להדגים כדאיתא במס' ע"ז (דף ד' ע"א) אהא דכתיב ותעשה אדם כדגי הים וכו' דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו אף בני אדם אילמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו והיינו דתנן ר' חנינא סגן הכהנים אומר

הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאילמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו ע"כ. ולכן דייק ואמר "לרוב" כלומר לענין הריבוי יהיה להם טבע הדגים ולא לענין החסרון – ולא באתי אלא בשביל דבר שנתחדש לי בעז"ה. כי לכאורה צ"ע אמאי המשיל בני אדם דוקא לדגי הים שכל הגדול מחבירו בולע את חבירו הלא יש גם שאר מיני חיות שכל הגדול מחבר טורף ואוכל את חבירו. גם בדברי ר"ח סגן הכהנים שאמר שאלמלא מוראה איש "את רעהו" חיים בלעו. יש להבין כי אומרו איש את רעהו משמע לכאורה כי שניהם שוים בגדולה וגבורה וא"כ מאי פסקות שיבלע זה את זה. ויותר ראוי היה לו לומר כמ"ש בגמרא הנ"ל שאלמלא מוראה כל הגדול מחבירו בולע את חבירו – ונראה לפע"ד כי בא לרמז בזה שלא יאמר המתעקש אדרבה אילמלא מוראה של מלכות ומשפטיו, היה כל אדם זהיר ושמור מכל אויב ואורב ולסטים מיראתו פן יפגעו בו, אבל עתה ע"י שיש שופטים בארץ האדם חושב לפעמים כי הולך בטח הוא ואין שטן ואין פגע רע מחמת מוראה של מלכות, ועכ"ז לפעמים הוא נרצח ונגזל מאנשי דמים שר שמו נפשם בכפם לגזול ולרצוח. לזה בא התנא במתק שפתיו לתרץ זאת. והוא עפמ"ש בס' אדרת אליהו להגאון ר"א מווילנא זצ"ל בפ' בראשית וז"ל ויאמר קין אל הבל וגו' לא פירש הכתוב מאמר קין, וסמך על מאמר רז"ל כל מקום שנאמר אמירה הוא לשון רכה. ביאורו הערים קין וטמן שנאתו בחובו שלא ישמור הבל א"ע ממנו וכל מאמריו היו בלשון רכה והיה קורא איתו תמיד הבל אחי בלשון חיבה וכו' ולזה ויהי בהיותם בשדה ולא שמר עצמו ממנו והיו רחוקים מאביהם ומאמם ויקם קין אל הבל אחיו כאחים בלי ראות ולא נזהר ממנו ויהרגהו עכ"ל. (ובזה נראה מדוייק תיבת "אל" שאמרו המדקדקים שהוא כאן במקום "על" ועפ"י האמור מדוייק היטב כי הוא לא קם כאשר יקום איש "על" רעהו ורצחו נפש, אלא כמי שהוא מתקרב "אל" אחיו). וז"ש התנא אף אם תאמר כי היית נשמר היטב מכל אויב ואורב. אבל היו נמצאים בני אדם המתחפשים ומתדמים לאוהבים ורעים ויטמנו שנאתם בחובם, אשר מאלו לא היית יכול להיות נשמר כאשר קרה להבל עם קין. וזהו איש את רעהו" דייקא חיים בלעו – והנה ידוע כי הדג הבולע את חבירו בולע איתו דרך ראשו ולא דרך זנב, כמו שאנו רואים שכאשר קורעין איזה דג ונמצא בו דג, הנבלע מונח כלפי ראש בולע וזנבו של דג הנבלע מונח כלפי ראש בולעו, ונדע מזה כי הדג הבולע את חבירו בולע אותו כאשר הוא בא לקראתו ולא כאשר הוא בורח ממנו, ושלא כמנהג שאר בע"ח אשר מסתמא הקטן בורח מפני הגדול אלא שהגדול רודפו ומשיגו וטרפו, והוא משל נפלא למ"ש כי גם בבני אדם כן היה הדבר, כי אם היה מכיר את הרוצח כי רוצח הוא ודאי כי היה בורח ונשמר ממנו, אבל היה יכול לטעות בו

שהוא אוהבו ורעו והיה בא כנגדו ואז היה בולע אותו. וי"ל כי זהו הוראת תיבת "חיים". כלומר כאשר הוא בשקט ובטח בלי שום אימה ומורא. עכ"ל הטהור ודפח"ח:

(ג)

בדף יו"ד ע"ב מובא בגמרא דהוה ליה לאנטונינוס ברתא דשמה גירא, קעבדה איסורא פירש"י זינתה שדר לי' אנטונינוס לרבי גרגירא, שדר לי' רבי כוסברתא. פירש"י כוס ברתא שחוט הבת, שדר לי' אנטונינוס כרתי ופירש"י א"כ יכרת זרעי, שדר לי' רבי חסא ופירש"י חוס עלה – וקשה על רבי מעיקרא מאי קסבר דשדר לי' שיהרגנה ולבסוף מאי קסבר דשדר לי' שיחוס עליה וע"ש בתוס' מ"ש בזה. וראיתי בס' גבעת פינחס עה"ת להגאון מ' פינחס הלוי ביללייטצער ז"ל אבד"ק שערענטש יע"א שכ' בפ' תולדות פי' חדש בעובדא זו והיינו דבת אנטונינוס היתה מתחילה אשת איש ואח"כ נתגרשה, ורבי לא ידע מזה וסבר שעדיין א"א היא אשר זינתה ע"כ שדר לי' כוסברתא שישחטנה כדין א"א שזינתה שחייבת מיתה, ושדר לי' אנטונינוס כרתי, והוא מלשון כריתות שכבר נתגרשה ופנויה היתה בשעת הזנות, ע"כ השיב לו רבי א"כ חוס עלה כיון שהיא פטורה עכ"ל ודפח"ח:

(ד)

בדף י"ט ע"א אשרי איש ירא את ה'. אשרי איש ולא אשרי אשה, א"ר עמרם אמר רב אשרי מי שהוא עושה תשובה כשהוא איש -- נ"ל לפרש עפי"מ שפירשתי מאמרם ז"ל (פ"ק דברכות) בשעה שבא הקב"ה לבהכנ"ס ולא מצא בה עשרה מיד כועס שנא' מדוע באתי ואין איש וגו' וקשה האיך נרמז בפסוק זה עשרה (וע' במהרש"ל שם שכ' איש נוטריקון א'מן י'הא ש'מי' דזה אומרים רק בעשרה), ול"נ בב' אופנים (א') עפ"י מאמרם ז"ל בקידושין עשרה קבין שיחה ירדו לעולם תשעה נטלו נשים. ובעוה"ר בביהכנ"ס יש לכולם ט' קבין שיחה שתמיד בלי הפסק משיחים זע"ז דברים בטלים, וא"כ כולם היו לנשים. וז"ש בשעה שבא הקב"ה לביהכנ"ס ולא מצא בה עשרה שמתפללים כהוגן, רק כולם משיחים זע"ז שיחת חולין של עמי הארצים. מיד כועס שנא' מדוע באתי ואין איש כלומר אין ביניהם גם אחד שיהי' איש רק כולם נשים שנטלו תשעה קבין שיחה (ב) דהנה מנהג העולם בעוה"ר שאין הולכים לבהכנ"ס למנין עשרה רק עניים שהם בבחינת נשים דהיינו מקבלים, ולא עשירים שהם בבחינת אנשים דהיינו משפיעים, כידוע דזכר הוא בחינת משפיע ונקבה הוא בחינת מקבל, ובקהלות גדולות שוכרים עשרה בטלנים שיבואו בכל יום למנין עשרה, ונמצא הקב"ה מוצא בבהכנ"ס עשרה שהם כולם מקבלים, ורק המה מתפללים ומהללים את שם ה' כמאמה"כ עני ואביון יהללו שמך,

וז"ש בשעה שבא הקב"ה לבהכנ"ס ולא מצא בה עשרה נוטריקון עשירים שרי העם) מיד כועס שנא' מדוע באתי ואין איש כלומר לא מצאתי ביניהם גם אחד שיהי' איש דהיינו בחינת משפיע רק כולם מקבלים עניים ואביונים שהם כמו אשה בחינת מקבל וא"ש – והנה פירשתי המסורה ד"פ הלוך, הלוך וגדול, הלוך ונסוע, הלוך וחסור, הלוך ושוב. דפוק חזי מה עמא דבר, כל זמן שהולך וגדול בעשירות, הוא הולך ונוסע ומרחיק עצמו מן השי"ת, וז"ש הלוך וגדול הלוך ונסוע, ואך כשהוא הולך וחסור ויורד מטה מטה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, אז הוא זוכר את השי"ת והולך ושב אליו ית' וז"ש הלוך וחסור הלוך ושוב וא"ש ודו"ק – והנה מי שעושה תשובה בשעה שהוא עני והוא כמו אשה בחינת מקבל, זה אינו חידוש ואינו נחשב כ"כ לעבודת השי"ת לפי שאינו נסיון כ"כ כמו כשהי' עשיר, נמצא זה הוא תשובה פחותה, אבל מי שעושה תשובה כשהוא איש ר"ל עשיר שהוא כמו איש בחינת משפיע, זה תשובה מעולה וגדולה מאד במעלה, וז"ש רב עמרם אמר רב אשרי מי שהוא עושה תשובה כשהוא איש דייקא וא"ש:

שייך למס' מגילה דף י"ג

(ה)

אמר ר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו – פי' בס' תקון משה ח"ב עפ"י פירוש הגאון מ' מנחם כ"ץ ז"ל אבדק"ק צעהלים בפ' ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו ופירש"י מלמד שהשנאה מקלקלת את השורה אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנא' וישכם אברהם בבוקר. ויל"ד איך שייך בזה לשון קדמך וכו' אבל שנים ההולכים עבור ב' ענינים נפרדים איך שייך לשון קדמך. ופי' הגאון הנ"ל דידוע דאם נסתבב מן הרשע איזה דבר טוב או איזה לימוד והתעוררות מוסר לעבודת ה' אזי יש להרשע שכר על זה מהקב"ה. ומעתה הא לכאורה ניקח מוסר מבלעם הרשע לעבוד את ה' בזריזות כי אם הוא קם בבוקר ולא נתעצל וגם חבש בעצמו את אתונו לעשות עבירה, על אחת כו"כ איך ישתדל האדם לקום בבוקר לעבודת השי"ת בזריזות וגם לעשות המצות בעצמו ולא ע"י שליח, וא"כ עבור זה היה ראוי בלעם לשכר. אמנם הקב"ה אמר לו אתה אינך ראוי לשום שכר שבעולם כי כבר קדמך אברהם אביהם וממנו נקח לעבוד את ה' כמ"ש וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו וא"צ לבלעם ולמטלעתי' לקחת מוסר ממנו ע"כ דפח"ח – והנה לכאורה גם מהמן נקח מוסר לעבודת ה' במה שנוגע לממון כי הוא בזבז ברשעתו עשרת אלפים ככר כסף ומעתה איך ישתדל האדם לעבודת ה' של יהיה כסף נחשב בעיניו למאומה. אך באמת א"צ לקחת מוסר מהמן שכבר נוכל ללמוד זה ממה שנדבו ישראל למשכן

בשמחה וזריזות כמ"ש ויבואו האנשים על הנשים כו', וז"ש גלוי וידוע כו' שעתיד. המן לשקול שקלים ופן ישאר לו ח"ו קצת זכות על ידי שיקחו עובדי ה' מוסר ממנו, לפיכך הקדים שקליהם שיתנדבו למלאכת המשכן ומהם נקח לעבוד את ה' בכל מאדך ולא נשאר להמן שום זכות וק"ל עכ"ל ודפח"ח:

(ו)

והגאון מהר"ם טייטעלבוים זצ"ל פי' בישמח משה פ' כי תשא עפי' המדרש (מובא בנחלת עזריאל פ' הנ"ל) אמר הקב"ה אתם מכרתם את אחיכם בעשרים כסף חייכם שאתם נמכרים וכו' בימי המן. א"כ הרי מבואר דנתגלגל ענין המן ע"י מכירת יוסף. ותמה שם בספר הנ"ל מה שייכות יש לזה עם זה. והנ"ל בזה:

עפימ"ש ביע"ד הטעם שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל מפני שיש לעשו שכר כיבוד אב, אך אבדה תוחלתו מכח שרצה להרוג את יעקב ולא חש על צער אביו, אך אחי יוסף ג"כ פגמו בכעין זה, אבל בנים של רחל לא פגמו בזה עכ"ד. ועפי"ז יש שייכות למכירת יוסף עם:

ענין המן. והנה במדרש תנחומא מבואר דענין שקלים:

מכפר על מכירת יוסף שהגיע מעשרים כסף מחצית השקל לכל א' עיי"ש, ועפ"ז מבואר אמרם ז"ל גלוי וידוע כו' שעתיד המן לשקול שקלים כו' והכל מזכות כיבוד אב שקיים עשו, לפיכך הקדים שקליהן לכפר על מכירת יוסף וממילא דאבד זכותו והבן עכ"ל הטהור:

(ועיין בספר אפיקי יהודא דרוש "ברכות בחשבון" ותמצא עוד ביאור על מאמר הזה, אך לפי שבא לו באריכות נמנעתי מלהעתיקו):

(ז)

בפסוק מבן עשרים שנה כתב בעל הטורים מבן עשרים שנה ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן עכ"ל. וצריך להבין למה מרומז המן בג' תיבות אלו דוקא. וכ' הגאון ר' מרדכי בנעט זי"ע בספר מחשבת מרדכי משום דאיתא במ"ר שהשקלים היו באים לכפר על חטא עגל הם חטאו בחצי יום יביאו כל אחד מחצית השקל, אבל מדחזינן שצוה הקב"ה לתת מחצית השקל דוקא מבן עשרים שנה ומעלה, מוכח דטעם שקלים לכפר על שקלי המן, דאלו היו באים בשביל חטא עגל, קשה וכי לא היו עובדים לעגל גם הפחותים מכ' שנה ולמה יתנו דוקא מבן כ' שנה ומעלה, אלא ודאי השקלים באים לכפר על שקלי המן, לכך צוה הקב"ה מבן כ' שנה ואילך משום דשקלים היו מכוונין

כנגד עשרת אלפים ככר כסף של המן כדאיתא במגילה ט"ז ע"א בתוס' ד"ה ודחי וכו' ע"כ דפח"ח:

(ח)

דבר פלא ראיתי בס' עין הבדולח להגאון מ' ישראל יונה הלוי לאנדא בעל. מעון הברכות ז"ל בחידושיו למס' מגילה דף י' ע"ב שמה כתב ששמע דבר נחמד בשם הגאון החסיד מווילנא זצ"ל ביאור מד"ר בכתוב (משלי כ"ח) נבהל להון איש רע עין זה המן ששקל עשרים אלפים ככר כסף. ולא ידע כי חסר יבואנו, יש קרי וכתיב, חסר, חסד. ואמר הגאון ז"ל עפ"י הכתוב ואת פרשת הכסף אשר שלח, ואמרו פירוש הכסף. ואמר הוא ז"ל עפ"י דברי הזוה"ק כסף "חסד" וזהב "דין" ואמרו חז"ל יש זהב מובחר נקרא כסף שמכסיף שאר הזהב לרוב זהירותו (א"ה עיין במדרש תלפיות ענף כסף וזהב), וא"כ מרדכי שהיה חכם גדול בעת ששמע כי המן שוקל כסף היה חושש פן נותן זהב שהוא דין ר"ל על ישראל, ומה שאמר כסף היינו זהב מובחר שמכסיף שאר הזהב והיה פועל רעתו ח"ו, ונתבשר לו כי המן היה חסר דעת ולפי סכלותו חשב ליתן כסף כדי להשביע עין אחשורוש בהון רב, והוא סבר כי בזה יפעול, וזה היה חסרונו שבא חסד לישראל. וז"ש ואת פרשת הכסף. שלח ואמרו פירוש הכסף היינו לבשר פירוש הכסף כי מחוסר דעתו נותן כסף ממש. ופירש החכם הגאון ז"ל דברי המדרש נבהל להון איש רע עין זה המן הרשע שהיה נבהל לתת הון רב עשרת אלפים ככר כסף, וסיים הכתוב ולא ידע כי חסר יבואנו שיבוא לו חסרון, והטעם כי חסד יבואנו, הכסף מביא חסד וזה חסר לפניו ודפח"ח ש"י עכ"ל – ולע"ד נ' ברור כי איזה תלמוד טועה תלה בוקי סרוקי בהגאון ר"א מווילנא זצ"ל וא"א להאמין שזה יצא מפי אותו צדיק, חדא דבכתוב נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו, אין שם קרי וכתיב חסר חסד, וכמ"ש בס' מנחת שי על פסוק הנ"ל וז"ל:

ולא ידע כי חסר, מלת חסר בריי"ש וזה ברור והוצרכתי לכותבו מפני שבוש הדפוסים שהוא בדל"ת וקורא אני תגר על המדפיסים שבדרך שהם הולכים לבם חסר ובשמות רבה פרשה ל"א דרשו פסוק זה על פנים רבים וכולם מענין חסרון וכו' עכ"ל – וע"ע בפירוש הגר"א ז"ל על משלי כ"ח פסוק נבהל להון וגו' שכתב ג"כ דהכתוב כי חסר יבואנו הוא מענין חסרון ע"ש, ולא זכר על דל שפתיו שיש בכתוב זה קרי וכתיב חסר חסד ועוד דבמדרש רבה פ' משפטים וכן במדרש תנחומא שם, לא נמצא דרש זה נבהל להון איש רע עין זה המן וכו' וגם בילקוט שמעוני על משלי כ"ח לא הביא הדרש הזה דנבהל להון איש רע עין קאי על המן הרשע יעו"ש, וגם בילקוט אליעזר ח"ב וח"ג ערך

פורים) לא נמצא המדרש הזה, ע"כ לבי אומר לי כי המדרש הזה לא הי' ולא נברא רק איזה תלמיד טועה בדה אותו מלבו, ופלא גדול בעיני איך הגאון בעל עין הבדולח לא הרגיש בכל זה:

(ט)

במדרש תלפיות ענף בן זכר כתב על מאמר חז"ל הכל תלוי במזל אפילו ס"ת שבהיכל. כלומר הכל תלוי במזלו של אדם אפילו אם יש לאדם ספר תורה בהיכל, תלוי במזלו להוציאו לקרות בו, שיש מזל של אדם גורם להוציא ספרו הרבה פעמים, ויש מזל של אדם גורם שמתגלגל הדבר שאין מוציאין ספרו מן ההיכל לקרות בו כי אם פעם אחד ביובל עכ"ל ומפי חכם אחד שמעתי דלכאורה יש סתירה למאמר הכל תלוי במזל וכו' מגמ' נדה דף ט"ז ע"ב דהכל בידי שמים וכו' והקב"ה גוזר על האדם שיהי'. עשיר או עני עיי"ש, וא"כ איך אמר שהכל תלוי במזל ולא בגזרת המקום ב"ה, אך פתרון הדבר הוא כך, דיש ב' מיני עשירים ויש ב' מיני עניים. דרך משל מי שדר בכפר קטן ויש לו עשרת אלפים זהובים כבר נחשב במקומו לעשיר גדול, אבל אם ידור האיש הזה בעיר גדולה כפאריז ובערלין שם לא יהי' נחשב לעשיר רק אם יהי' לו אלף אלפים דינרי זהב אז בין עשירים יתחשב, נמצא יש ב' מיני עשירים, א' העשיר בכפר קטן וב' העשיר בעיר גדולה, וכמו כן יש ב' מיני עניים, א' העני בכפר קטן אינו נחשב לעני רק כשהוא בדיוטא התחתונה ואין בידו לפורטה אפילו שוה פרוטה. ב' העני בעיר גדולה כפאריז ובערלין זה עני אפילו אם יהי' לו עשרת אלפים זהובים בין עניים יתחשב, כי בפאריז ובערלין במה נחשב הון כזה – נמצא לפי"ז הכל אמת, עשיר או עני תלוי בגזירת השי"ת, אך באיזה מקום יהי' עשיר או עני, אם בכפר קטן או בעיר גדולה, זה תלוי במזל, מי שיש לו מזל הוא עשיר בפאריז ובערלין ויש לו מילליאן זהו"כ, ומי שאין לו מזל הוא עשיר בכפר קטן אשר שם מי שיש לו עשרת אפים זהו"כ כבר לעשיר יחשב, וכן מי שיש לו מזל קצת הוא עני בפאריז ובערלין אשר שם מי שיש לו עשרת אלפים זהו"כ, עוד לעני יחשב אבל מי שאין לו מזל כלל, הוא עני בכפר קטן אשר שם אין נחשב לעני בלתי אם פת במלח יאכל ועל הארץ יישן וחיי צער יחי' – וע"ז אמרו חז"ל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל – כי גם בס"ת הוא כן – יש ס"ת שמזלו גורם להיות בהיכל ביהכנ"ס דפאריז ובערלין ושם מלבישים אותו במעילים של משי ותולים עליו כלי קודש של כסף עם פעמוני זהב, ולעומת זה יש ס"ת שמזלו גורם להיות בהיכל ביהכנ"ס דכפר קטן ושם הוא שש ושמח אם יעשו לו מעיל מבלאי בגדים ומהמיינים ישנים וכסף וזהב מאן דכר שמי' נמצא מה שס"ת תלוי במזל היינו שתלוי במזל באיזה מקום יתנוהו אם בכפר קטן

או בעיר גדולה, וכמו כן גם עשיר ועני תלוי במזל באיזה מקום יהי' עשיר ובאיזה מקום יהי' עני, כי העשירות וגם העניות משתנה לפי המקום באשר הוא שם כנ"ל וא"ש מאוד: **שייך לגמרא סוף מסכת סוטה.**

(י)

בסה"ק ישמח משה מהגאוה"ק ר' משה טייטעלבוים זי"ע כתב בפרשת וישלח בשם רבו הצדיק וקדוש מלובלין זי"ע) על מאמר רב יוסף בסוף מס' סוטה על הא דתנן משמת רבי בטלה ענוה ואמר רב יוסף לתנא לא תיתני ענוה דאיכא אנא. דלכאורה אם החשיב עצמו לעניו אין לך גאות גדולה מזו והבן, אך יובן עפ"י מה שפירש הפסוק כי לא בזה ולא שיקץ ענות עני, דר"ל אפילו מי שהוא באמת עני בדעת, אם יודע ומכיר חסרונו ועי"ז מקטין עצמו, גם זה חשוב בעיניו ית' ויש לו תואר עניו, וז"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, ר"ל השפלות של העני אף אם הוא באמת עני בדעת כנ"ל וזה מאמר רב יוסף דאמר לא תיתני ענוה דאיכא אנא, ר"ל אף שבסיבת חסרונותי באה לי הענוה כי איך יתגאה איש כמוני מלא חסרונות, עכ"ז גם זה ענוה מקרי והבן ע"כ דפח"ח:

(יא)

בעל הטורים בפ' כי תשא בפ' ונתנו איש כופר נפשו כתב ונתנו. אם תקראנו למפרע יהיה ג"כ ונתנו. לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום עכ"ל – ואני אמרתי דעל מלת ונתנו יש נגינה קדמא ואזלא. רמז למאי דאיתא בפדר"א פל"ד ג' אוהבים יש לאדם בחייו. בניו בני ביתו ממונו ומע"ט ובשעת פטירתו מעולם הוא מכניס בניו ואומר להם בבקשה מכם בואו והצילוני מדין המות הרע הזה והן משיבין אותו ואומרים לו הלא שמעת אין שלטון ביום המות ולא כך כתיב אח לא פדה יפדה איש וכשהוא רואה כן מכניס את ממונו וא"ל הרבה טרחתי עליך לילה ויום בבקשה ממך פדני מן המות הזה והצילני והוא משיבו והלא שמעת לא יועיל הון ביום עברה אח"כ מכניס מע"ט וא"ל בואו והצילוני מן המות וכו' והן אומרים לו לך לשלום עד שלא תלך לשם אנו מקדימים אותך שנאמר והלך לפניך צדקך עכ"ל. וזה שמרמז הנגינה קדמא ואזלא על תיבת ונתנו דהצדקה שנותן האדם היא קדמא ואזלא לפניו בעת פטירתו מעולם, ועד שלא ילך לשם היא מקדמת אותו כמ"ש והלך לפניך צדקך וק"ל:

(יב)

ברש"י פ' חיי שרה כ' בפסוק ואבוא היום אל העין ואבוא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ. א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים וכו' עכ"ל, ודקדקו המפורשים מאי שייכות יש לשני מאמרים אלו זה אל זה. וכבר

הבאתי בילקה"ג עה"ת ס"פ האזינו בשם ס' גבול בנימין קישור דברי רש"י הנ"ל בדרך דרוש עיי"ש, ויש לפקפק עליו ממ"ש בס' זכרון אפרים פ' חיי שרה בפסוק לא אוכל עד אם דברתי וגו' מכתב יד ישן יי"ש ותבין וכעת ראיתי בילקוט סופר, בשם ברכי יוסף ז"ל, דלכאורה היאך מוכח ממה שסיפר ואבוא היום שקפצה לו הארץ דלמא סיפר כדרך בני אדם שהיום באתי לכאן אבל זה אינו דא"כ למה לא סיפר גם משאר תלאות ומאורעות הדרך מאתמול ומתמול שלשום, ואין לומר שסיפר רק התורה לא גילה לנו זה אינו דהלא יפה שיחתן של עבדי אבות וכו' אלא ודאי מוכח שלא היה לו תלאות הדרך שהיום יצא והיום בא וקפצה לו הארץ ע"כ דפח"ח -- ולפע"ד נראה בדרך הפשוט דהנה הדרש היום יצאתי והיום באתי יצא לחז"ל מדאמר אליעזר ואבוא היום וגו' ותיבת היום הוא מיותר והול"ל בקיצור ואבוא אל העין אלא מדאמר היום עכ"ח הכוונה היום יצאתי והיום באתי (וכ"כ מזרחי וגור ארי' דאל"כ היום למה לי עיי"ש), ולכאורה קשה דלמא באמת אמר אליעזר שפת יתר ומה בכך דתיבת היום מיותר הלא כמה פעמים אומר האדם תיבה אחת מיותרת ואין מזה שום הוכחה דהיום יצא והיום בא, אמנם באמת זה אינו דהא בתורתן של בנים ליכא שום תיבה מיותר וכל תיבה הוא מדוד וספור ושקול, וכיון דיפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים א"כ בשיחתן של עבדי אבות ודאי דאין בו שום, תיבה מיותר, וא"כ שפיר מוכח דהיום יצא והיום בא מדאמר היום, ומקושרים יפה דברי רש"י ז"ל וא"ש ודו"ק:

שייך למס' פסחים דף ס"ח ע"ב.

(יג)

רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא. אמר אי לאו האי יומא דקא גרים. כמה יוסף איכא בשוקא ע"כ. והדקדוקים ידועים וכבר כתבתי בזה בח"ר מזה החיבור בכמה דוכתין וכעת ראיתי בפרחי ניסן (שבגליון קהלת יצחק פרשת נשא) שמביא בשם הגאון מ' בצלאל הכהן ז"ל מווילנא. דהנה זאת ידוע שהלוחות הראשונות שנתנו בשבועות נשתברו כדכתיב בפ' כי תשא. ואח"כ אמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו וגו' אשר שברת. וניתנו לוחות שניות ביוהכ"פ. כדפירש"י ז"ל בפסוק ויהי ברדת משה מהר סיני (שמות ל"ד כ"ט) והלוחות האלו נתקיימו. וא"כ קשה למה אנו עושים זכר למתן תורה בחג השבועות הלא יותר טוב היה לנו לכאורה לעשות זכר למתן תורה ביוה"כ שבו ניתנו לוחות האחרונות ונתקיימו. ולא בשבועות שהלוחות שלו נשתברו ומדלא אנו עושים כן. רק כל שמחתינו על מתן תורה אנו עושים בשבועות. מוכח מזה דגם שברי ליחות יקרות הן

מאד ויש להם חשיבות גדול. והנה רב יוסף חלה ושכח תלמודו כדאיתא (בנדרים מ"א מ"א) והצטער מאוד על זה. אך כשהתבונן על יומא דעצרתא דגם שברי לוחות יש להם חשיבות כנ"ל. התנחם מעט מיגונו הנורא ומחמת שמחה אמר עבדי לי עגלא תלתא. משום דגם זקן ששכח תלמודו נדמה לשברי לוחות כדאיתא (בברכות ח' ע"ב) הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שהרי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון וזה שאמר אי לאו האי יומא. ר"ל דמיניה מוכח דגם זקן ששכח תלמודו יש לו חשיבות מחמת שלמד תחילה. כמה יוסף איכא בשוקא שנדמיתי להם עתה בהיותי ריק מתורה כמוהם ע"כ דפח"ח:

(יד)

ואגב אעורר דמ"ש בקהלת יצחק הנ"ל פרשת בא בפ' רק צאנכם ובקרכם יוצג וגו' ששמע מרב אחד דבר נאות בזה עיי"ש -- הנה אינו דומה שמיעה לראי' הוא שמע ואני רואה הדברים כתובים בספר בנין אריאל עה"ת להגאון מ' שאול ז"ל מאמסטרדם שכ' בפרשת בא וז"ל:

ויאמר פרעה למשה וגו' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם. ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגו' וגם מקנינו ילך עמנו וגו' יש להתעורר פרעה שפקח הי' מה ראה לשטות זה, הלא מתחלה מיאן לשלח הטף שאין דרך הטף לזבוח, אבל הצאן והבקר הי' מניח להם כדי לזבוח ועתה נתחלפה השיטה ותהי להפך שישלח הטף רק הצאן והבקר יצג ומי ישמע לו לדבר הזה וכבר הרגישו המפורשים בזה – ונראה דאחר מכת חושך נהפך לבו לחשוב שאין כוונתם ללכת כדי לזבוח, שהרי לעיל פרשת וארא כתיב:

ויאמר לכו זבחו לאקיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן וגו' הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, לפי"ז באותן הימים שהי' חושך למצרים ולבני ישראל אור היו יכולין לזבוח בארץ. ולא עשו כן. מזה שפט פרעה שלא לשם זבח הם רוצים לצאת לכן אמר צאנכם ובקרכם יצג ר ובזה נתיישב לשון המ"ר ויאמר משה גם אתה תתן בידינו לא תהא סבור שאנו נקריב משלנו כלום אלא גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות – והדברים צריכים ביאור מי הזקיקם לפרש כן ומה תקנו בזה – אד עם האמור למעלה יבא על נכון שרצו לפרש תשובתו של משה על דברי פרעה באמרו צאנכם ובקרכם יצג מכח ההכרח שאם היתה דעתם לזבוח הי' יכולים לעשות כן בימי החשך במצרים. ועל זה השיב לו משה כדי להטעותו. ואמר לו ודאי דעתינו לזבוח ומה שלא עשינו כן בימי החושך. היינו טעמא לפי שאין לנו רשות להקריב משלנו כלום עד שתתן אתה תחלה

בידינו זבחים ועולות. והרי בימי החושך לא יכולני לשאול ממך. את הדבר הזה. בהיותך יושב במחשכים כמתי עולם. לכן לא הקרבנו כלום כל ימי החשך ועתה כי נפקחו עיניכם אין אנו יכולים לזבוח בארץ פן יסקלונו המצרים וזה נכון מאוד בס"ד עכ"ל בנין אריאל ודפח"ח ש"י:

(טו)

בסנהדרין דף ז' הקשו התוס' אהא דא"ר המנונא אין תחלת דינו של אדם אלא על ד"ת שנא' פוטר מים ראשית מדון הא אמרינן בשבת דשואלין אותו תחילה נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה ע"ש (ועמ"ש בח"ב מזה החיבור בקידושין דף מ' ע"ב וגם בקונטרס אחרון שם אות ט' תירוצים לזה) וכעת ראיתי בילקוט סופר על ספר בראשית דף קס"א שהביא תירוץ על קישי' התוס' בשם ספרי מיסר ואנכי לא ידעתי מדוע לא הביאו בשם בעל עיון יעקב (שנדפס בעין יעקב החדש דפוס ווילנא תרס"ג) שכתב לתרץ כן קושי' התוס' הנ"ל עיי"ש בקידושין דף מ' ע"ב בד"ה אין תחלת דינו ש"א וכו' וכתב שם שכן תירץ גם הגאון מו"ה שמעון שפירא זצ"ל:

(טז)

בקו"א לח"ר מזה החיבור אות ט' הבאתי תירוצים לקושיית העולם למה לא מל אברהם אבינו ע"ה עד שנצטווה הא קיים כה"ת כולה בלא ציווי יעו"ש וכעת ראיתי מובא בשם קדושת לוי זצ"ל דכבר הקשה המין אם הקב"ה אינו חפץ בערלה למה אינו נולד האדם מהול. ואמנם התירוץ בזה עפ"י דברי חכז"ל גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ היינו מעשה ידי יוצר. וא"כ מה"ט חפץ הקב"ה שהמילה יהי' נעשה על ידינו מעשה ידי צדיקים. והנה זה רק חבה יתירה נודעת לנו. אבל איך יאמר האדם מעצמו מעשיו חשובין יותר מן מעשי ידי יוצר ולכן לא הי' א"א יכול למול א"ע עד שנצטווה ודפח"ח:

(יז)

בסוטה מ"ט ע"ב משמת ר' יהושע בטלה (בע"י איתא בטלו) עצה ומחשבה, פירש"י שהי' זהיר במדרשות ובקי בהלכות ובתשובת האפיקורסים ולהבין ברמזיהם כדא' בפ"ק דחגיגה כי נח נפשי' א"ל רבנן מאי תהוי עלן מאפיקורסים א"ל אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם של עכו"ם ע"ש ובילקוט סופר על ספר שמות דף קכ"ז ע"ב כתב:

צ"ב א"כ רק בטלה העצה מאי בטלה מחשבה. וע"ש שנדחק ליישב. ובאמת לק"מ דעצה היינו מ"ש רש"י "ולהבין ברמזיהם" שמתוך הרמז הי' יודע מה במחשבתו של הצדוקי. כדאיתא בחגיגה ה' ע"ב שע"י שהחזיר הצדוקי פניו, הבין ר' יהושע שהי' במחשבתו

לומר, עמא דאהדרינהו מריה לאפיה מיניה' וז"ש משמת ר' יהושע בטלו עצה וגם החכמה לידע מחשבה, והיינו עצה ומחשבה וזה פשוט מאד:

(יח)

בילקוט אליעזר ערך סוכה אות י"ח הביא מדרש פליאה בשעה שהתרעם איוב על היסורים הראה לו הקב"ה סוכה של שלש דפנות (מובא בעיר דוד) עכ"ל. ונלע"ד לפרש בהקדם מ"ש השל"ה הקדוש (דפוס יוזעפאף דף כ"ו) וז"ל:

וקבלתי רמז בתיבת סכה ובזה הרמז יתבארו דיני דפנות של סוכה מצוה מן המובחר ד' דפנות ויוצא לכתחלה אפילו בשלשה והלכתא אפי' בשנים ושלישית משהו, בחינת ד' דפנות רומזות לד' חומות שזכרתי, תשובה תפלה צדקה תורה. ונגד זה אות ס דסוכה הסובבות ומקפת כל צד. אמנם יש בישראל שאינם בני תורה ולא יש לב להבין נמצא הם מחזיקים בג' דפנות שהם ג' חומות תשובה תפלה צדקה. נגד זה כ"ף דתיבת סוכה הסובבת ג' רוחות. אמנם לפעמים יש שלא יוכלו להחזיק אף בג' כי אינם בעלי תורה וגם הם עניים שלא יכלו ליתן צדקה אזי יחזיקו בשני דפנות שהם שני חומות. תשובה ותפלה, שזה יוכל לקיים כל איש ישראל, ועוד שלישית משהו דהיינו ליתן דבר מועט וכמ"ש רז"ל אפילו העני הנוטל צדקה צריך ליתן מעט צדקה, נגד זה אות ה מן סכה שהוא ב' דפנות ושלישית משהו. ולזה ההלכה שנים כהלכתן ושלישית שהו עכ"ל הטהור.

והנה איתא בברכות ה' ע"א אמר ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין היימנו שנאמר (איוב ה') ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף אלא תורה שנא' (משלי כ"ג) התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא יסורין שנ' (דברים ל"ב) ולחומי רשף. א"ל ר"י הא אפילו תינוקות של ביר יודעין אותו שנאמר (שמות ט"ו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך וגו' כי אני ה' רופאך. אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו. וכתב שם בעץ יוסף. כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה, הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין ועוכרין אותו שאע"פ שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו. וזאת הדרשה נרמזה בפסוק ובני רשף שהם היסורין יגביהו לימוד התורה שנקראת עוף שלא יעסוק בה מסבת חוזק היסורין עכ"ל:

ובעיון יעקב לשם כתב וז"ל א"ר יוחנן הא אפי' תינוקות וכו' וכדי שלא להשוות ר"ל לטועה בדבר שהתינוקות יודעין וכי נעלם ממנו מקרא שכתוב בתורה שהוצרך להביא ראיה מפסוק דאיוב. אלא נ"ל דריש לקיש מדקדק בלשונו ואמר תיבת כל העוסק כו' אתי לרבויי כל שאפי' נכרי שעוסק בתורה בשבע מצות דידיה ג"כ יסורין בדילין היימנו

כי חברים דאיוב אמרו כן לאיוב שהיה כותי לדעת הרבה מ"ד בבבא בתרא, וזה לא נשמע מן התורה דלא נאמר כן רק לישראל. אך ר' יוחנן אזיל לשיטתו דאמר התם בב"ב איוב מעולי גוי' היה ובית מדרשו בטבריא היה. א"כ ליכא למילף מיניה יותר ממה שתינוקות שב"ר יודעין אותו. ומה שאמר אלא כל שאפשר לו וכו' לומר דלהכי קאמרי חברים דאיוב לומר שבשביל ביטול תורה באו עליו יסורין מכוערין כאלה שאלמלא למד תורה לא באו עליו יסורין מכוערין כאלו:

ומעתה זה כוונת המדרש פליאה, בשעה שהתרעם איוב על היסורין שבאו עליו מחמת ביטול תורה, וע"ז התרעם שלא יוכל לתקן זה שאפילו אם ירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו. וכמש"ל בשם עץ יוסף. א"כ חסר לו תורה ואין לו ד' חומות להסתר מזרם היסורין ולהנצל מהם, וע"כ הראה לו הקב"ה סוכה של שלש דפנות, שאפי' אם אין לו תורה עכ"פ יוכל להיות לו ג' דפנות שהם ג' חומות. תשובה תפלה וצדקה המעבירין את רוע הגזירה. כמ"ש בשל"ה הק' הנ"ל שע"ז מרמז סוכה של שלש דפנות, ואם יחזיק בג' דפנות הללו אזי ג"כ מיסורין יחבא ושב ורפא לו מכל מכותיו ותחלואיו וא"ש ודו"ק:

(יט)

בילקוט סופר על ספר שמות דף מ"ב ע"ב מביא מדרש פליאה. ויקרא למשה ולאהרן לילה. פרעה צווח ווי תורה היכן הוא. א"ל משה לה' הארץ ומלואה (הובא בס' אבני אלי') – וע"ש בילק"ס מ"ש לפרשו – אמנם עפ"י דרכו של הילק"ס ז"ל נלע"ד לפרש באופן יותר נכון בעזהי"ת, דכבר הקשו על מה נתחייבו מצרים על ששיעבדו בישראל הלא ה' גזר על זרע אברהם כי גר יהי' בארץ לא להם ועבדום וענו אותם א"כ היו המעבידים מוכרחים במעשיהם ואדרבה היו מקיימים גזירתו ית"ש ותירץ הרמב"ם בפ"ו מהלכות תשובה כי לא גזר השם על אומה כרטית שיעבידו ויענו ב"י אלא על הכלל וכל א' הי' ברשות שלא להרע כי הגזירה הי' על אומה אחת מכל העולם ולא על אומה זו בפרטית ע"כ נענשו המצריים ע"ש – אמנם לכאורה מדכתיב בארץ לא להם מוכח דקאי על ארץ מצרים וכמ"ש במדרש שמואל פ"ב דאבות משנה י"ז וז"ל:

אמרו רז"ל ואת העם העביר יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם חלק בארץ ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת כי אם להודיענו שבתו של יוסף שנתכוין להסיר החרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין לאחיו גולים וז"ש גר יהי' זרעך בארץ לא להם, כי ראוי לשאול כי מן הראוי שיאמר בארץ לא לו שהוא לשון יחיד כמו שנכנס בלשון יחיד כי גר יהי' זרעך, אלא הכוונה כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם אין הכוונה בארץ לא להם של ישראל אלא

שלא יהיה מן הגוים עצמם היושבים שם כי גם הם יהיו גולים וז"ש לא להם עכ"ל – א"כ מדכתיב בארץ לא להם מוכח לכאורה דקאי על ארץ מצרים שהם ישתעבדו בישראל, והדרא קושי' לדוכתה מפני מה נענשו כי תירוץ הרמב"ם נדחה כנ"ל – אך באמת אין זה דיוק כי י"ל דלכך כתיב בארץ לא להם. דהא הקשה בגמ' ברכות כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם, ומשני כאן קודם ברכה וכאן לאחר ברכה, קודם ברכה לה' הארץ ומלואה, ולאחר ברכה הארץ נתן לבנ"א וכתב מרן החת"ס ז"ל בפירושו להגדה ש"פ דאחר והארץ נתן לבנ"א מסיים קרא לא המתים. הם הרשעים הנקראים מתים, יהללו יה שתהי' הארץ נתונה להם ע"י ברכה, רק ואנחנו נברך יה עכ"ל, א"כ כיון דאוה"ע אינם מברכים לה', כל הארצות שהם יושבים בתוכם נקרא ארץ לא להם, דהא קודם ברכה לה' הארץ ומלואה, א"כ לא מוכח דארץ לא להם קאי על ארץ מצרים כפי' מד"ש הנ"ל, דהרי כל ארצות אוה"ע של הקב"ה הם, וא"כ כל ארץ וארץ מקרי ארץ לא להם, וממילא שפיר י"ל כתירוץ הרמב"ם הנ"ל כי לא גזר השם על אומה פרטית שיעבידו ויענו בני ישראל אלא על הכלל וכל א' הי' ברשות שלא להרע כנ"ל וע"כ נענשו המצריים – וזה כוונת המדרש פליאה, פרעה צווח ווי תורה היכן הוא. הא כתיב בתורה כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם, ומדלא כתיב בארץ לא לו, אלא בארץ לא להם עכ"ח מוכח דקאי על ארץ מצרים כפי' המדרש שמוט הנ"ל, וא"כ אין מגיע עונש למצרים, והשיב לו משה לה' הארץ ומלואה דהיינו קודם ברכה הכל של הקב"ה, א"כ כל ארצות אוה"ע שאין מברכים להקב"ה נקרא ארץ לא להם דארץ של עצמם לא להם הוא רק של הקב"ה, וא"כ לא מוכח מדכתיב בארץ לא להם דקאי על ארץ מצרים. וא"כ א"ש תירוץ הרמב"ם בפ"ו מהלכות תשובה הנ"ל כי לא גזר השם על אומה פרטית שיעבידו ויענו בנ"י אלא על הכלל וכל א' הי' ברשות שלא להרע להם וע"כ שפיר מגיע עונש למצריים וא"ש ודו"ק:

(כ)

בסוטה מ"ז ע"א משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות וכו' מאי אשכולות אר"י אמר שמואל איש שהכל בו פי' בס' קול סופר מהגאון ר' חיים סופר ז"ל איש שהכל בו' שדרך הצדיקים לגלות טפח מצדקתם ולכסות טפחים. אבל מקצת נראה בחוץ מתרומות מדותיו הטובות אבל איש אשכולות הוא איש שהכל בו בסתר ולא מגלה כלל רק המסתכל בו ירגיש שהוא קודש קדשים ע"כ דפח"ח:

(כא)
בילקוט הגרשוני עה"ת פ' בהעלתך הבאתי פי' בפסוק והאיש משה עניו מאוד וגו' ע"ש. וכעת ראיתי פירוש חדש ע"ז בילקוט סופר על ספר במדבר דף מ"ח ע"ב והוא מה ששמע מפה קדוש רבו הגאון מ' משה פאללאק אבדק"ק באניהאד זצ"ל בשם חותנו ז"ל דחכז"ל אמרו (יומא כ"ב ע"ב) אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים תלוי' לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך וע"כ לא נתקיימה מלכות בית שאול מפני שלא הי' בו שום דופי עיי"ש. ומזה הטעם חשבו מרים ואהרן שבחר ה' במשה אף שהוא הצעיר בבית אביהם, יען שנשא בת יתרו שפיטם עגלים לע"ז וקופה של שרצים תלוי' מאחוריו, אבל הם שאין בהם דופי יש לחוש שתזוח דעתם עליהם, וז"ש ותדבר מרים ואהרן במשה, מה שבחר ה' במשה הוא על אודות אשה הכושית אשר לקח, כי זולת זה הלא גם בנו דיבר וע"ז בא הכתוב ואמר והאיש משה עניו מאוד וגו' ואין לו צורך לקופה של שרצים כי גם בלא זה לא תזוח דעתו עליו ע"כ דפח"ח:

(כב)
מדרש פליאה אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור – ופי' הגר"א ז"ל מובא בילקוט סופר על ספר דברים דף ח' ע"ב, דאיתא (במד"ר קהלת פ"ז) ואשה בכל אלה לא מצאתי אלו נשי דור המדבר שהם לא היו במעשה העגל, נמצא כי פסוק אדם אחד מאלף מצאתי קאי על עובדי עגל שהם היו א' מאלף, וא"כ מגיע לת"ר אלף שש מאות אנשים שעבדו לעגל, וא"כ מדוע נפלי כשלשת אלפי איש ועל זה מתרץ המדרש הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור שהיו צריכין לשלם ה' פעמים כמוהם עבור חטא העגל שהי' שור וה' פעמים שש מאות הרי ג' אלפים ע"כ דפח"ח שו"ר במדרש רבה סדר משפטים פרשה ל' ר' יהודא אומר אמרו ישראל להקב"ה הרבה דיני מצית יש כאן כי יגנוב איש שור או שה לפי ששור גנבנו ועשינו עגל לפיכך ה' בקר שלמנו תחתיו. שמתו תחתיו אבותינו במדבר ופי' ידי משה לפי שמתו ה' צדיקים במדבר אהרן משה נדב ואביהוא ומרים עיי"ש ומובא בילקוט סיפר פ' משפטים עיי"ש) אמנם בפי' אמרי יושר שנדפס במדרש דפוס ווארשא כתב:
ואני שמעתי הם היו שש מאות אלף וחטאו א' מאלף שנאמר אדם א' מאלף מצאתי בחטא עגל וא"כ חטאו שש מאות ולכן מתו ה' פעמים ו' מאות שהם ג' אלפים וכו' עכ"ל, הרי מ"ש ילק"ס בשם הגר"א ז"ל כבר כתיב בפי' מרי יושר הנ"ל. ותמה אני על בעל ילקוט סיפר ז"ל אחרי שכבר נגלה לו רז זה מדוע כתב בפ' משפטים פי' ידי משה דכוונת

המדרש על ה' צדיקים שמתו במדבר ולא כתב דכוונת המדרש על ה' פעמים שש מאות שהם ג' אלפים כנ"ל:

(כג)

בסוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אל' הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם - עיין מ"ש בזה בילקוט הגרשוני במקומו - וכעת ראיתי בילקוט סופר על ספר דברים דף ק"נ ע"א שכתב:

שמעתי דבר מוסר, דזאת לפנים בישראל רצו האבות לזכות בניהם אחריהם לגדלם לתורה ולמע"ט להשלים נפשם ולהזמינם לחיי העוה"ב, והבנים דאגו לאבותם לתמכם ולסעדם בלחם לכלכל את שיבתם להספיק להם מזון וצידה בכל צרכי הגוף למלאות מחסורם בעוה"ז. ועתה הוא להיפך. האבות דואגים להבנים רק בענינים החומריים והגשמיים, להשביעם מטוב ההשכלה וללמד חכמות חיצונות למען יהיו מוצלחים בעוה"ז, והבני מקיימים כבוד אבותם אך במותם באמירת קדיש והדלקת נר יאצ"ט והזכרת נשמות, אבל בחיים אין מחזיקים אותם ואין משתדלים לכלכלם להספיקם, עד שיבא אלי' אשר ישיב לב אבות מה שרוצים כעת ליתן לבנים עולם הזה, זאת יהי' לב הבנים ליתן לאבות, ולב הבנים אשר רוצים כעת לראות שיהי' לאבותיהם עוה"ב. זאת יהי' לב האבות ליתן לבנים ע"כ דפח"ח:

(כד)

בהגדה ש"פ חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו "אתכם" (כן הגירסא בכל הגדות אך ברמב"ם סוף ה' חומ"צ גורס אותנו) אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן - וכבר צווחו קמאי דקמאי דהתשובה אינה ממין השאלה כלל והוי כטענו חטין והודה לו בשעורין ונלע"ד בעזהי"ת לפרש דהנה כתב בספר אבודרהם (בסדר ההגדה ופירושה) וז"ל:

עדות הם דברים שיש להם טעם שהם עדות של גאולת מצרים כגון מצה זכר ללחם עוני ומרור לוימררו את חייהם. חוקים הם הלכות שיש בפסח שאין נראה להם טעם כגון ועצם לא תשברו בו. והמשפטים כגון ערל לא יאכל בו ושאר דקדוקי סופרים בענין חמץ ומצה. הבן החכם הוא רוצה לדעת עיקר הדברים. אף אתה אמור לו כהלכות הפסח. מה ענין תשובה זו לשאלה זו, פרש"י כי כששאל החכם מה החוקים, כלל בו כיון שעיקר היום בפסח למה אנו אוכלים חגיגה קודם הפסח הלא הפסח עיקר, אז משיבין לו אנו עושים זה כהלכות הפסח אין מפטירין כו' שאין נא אכל אלא על השובע שאין לאכול שום דבר אחריו כדי שישאר טעמו בפינו וכו' עכ"ל עיי"ש, וכל הבא בתוכו יתמה הלא

החכם עיקר שאלתו לומר לו טעם על החוקים שיש בפסח כגון ועצם לא תשברו בו, א"כ הי' לנו להשיבו על עיקר שאלתו, ומה בצע בהתשובה דאין מפטירין כו' דהא טעם על שאוכלים חגיגה קודם הפסח שהוא רק נכלל במה החוקים, אבל אינה תשובה על עיקר שאלת החכם מה טעם אמרה תורה בפסח ועצם לא תשברו בו

לכן נלע"ד דאין מפטורין כו' הוא תשובה גם על שאל החכם להבינהו מ"ש תורה בפסח ועצם לא תשברו בו, דהנה כתב בספר החינוך מצוה ט"ז טעם האיסור דשב"ע בפסח שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים ולא יאות לעשות ככה כ"א לעניי העם הרעבים, וע"כ בתחלת בואנו להיות סגולה מכל העמים ממלכת כהנים, (עיין רש"י פ' יתרו ממלכת כהנים שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו עכ"ל) וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה ומתוך המעשה והדמיון שאנו עושים נקבע בנפשותינו הדבר לעולם עכ"ל. נמצא לפי"ז טעם האיסור דשבירת עצם בפסח משום שיאכלו הפסח כדרך שהמלכים אוכלים ואין מדרך המלכים לגרר העצמות ולשברם ככלבים וכו' כמ"ש בספר החינוך הנ"ל – והא דפסח נאכל על השובע הוא ג"כ כעין זה, כמ"ש הרשב"ם בפסחים דף קי"ט ע"ב בד"ה כגון ארדילאי וכו' שדין הפסח לי כל בסיף על השבע כדכתיב (במדבר י"ח) למשחה לגדולה כדרך שמלכים אוכלין עכ"ל עיי"ש – וא"כ א"ש היטב התשובה לשאלת החכם על החוקים שבפסח כגון ועצם לא תשברו בו כמ"ש האבודרהם הנ"ל מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, ועל זה משיבין לו שזה כעין הלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן לפי שדינו ליאכל בסוף על השובע כדכתיב למשחה לגדולה דרך שמלכים אוכלין, ולפיכך בפסח בתחלת בואנו להיות ממלכת כהנים מלכים ושרים, אנו צריכין לאכול הפסח כדרך שמלכים אוכלים ולא לשבר העצמות ככלבים וכעניי העם הרעבים, ומובן היטב הטעם שאמרה התורה בפסח ועצם לא תשברו בו וז"ש המגיד ואף אתה אמור לו שהוא כעין הלכות הפסח אין מפטירין אחה"פ אפיקומן וא"ש ודו"ק:

(כה)

בפסוק וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אמרתי ב"ה עפ"י מה ששמעתי בשם הגאון מ' משה יוגריין אבדק"ק קאשוי ז"ל את זו דרש בדרשה הראשונה כשנתמנה לאב"ד דשם, כתיב בס"פ בשלח וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עלי' ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש:

דהנה הכח של האדם מכונה בשם יד (עיין באבן עזרא בפ' האזינו כי יראה כי אזלת יד פי' כי אזלת יד ישראל היינו הכח של ישראל) כי הכח של האדם מונח בידיו ולכן נקרא הכח בשם יד וידוע דמנהיג ישראל נקרא בשם משה על כי הוא הי' המנהיג הראשון של ישראל ולכן כל מנהיגי ישראל נקראים ל שמו וזש"ה וידי משה כבדים כלומר הכוחות של המנהיג למשול בעדתו וצאן מרעיתו, הם כבדים מאוד, כי לא ידע איך ובאיזה אופן ימשל בם אם ע"י עוז וגבורה ורוח גאה וגאון או ע"י מדת ענוה והכנעה ושפלות יטה לבבם אליו לשמוע בקולו ולסור אל משמעתו לכן ויקחו אבן כלומר אבן יסוד (גרונדשטיין) וישימו תחתיו וישב עליה, ומה הוא אותו אבן היסוד, על זה אמר, ואהרן וחור תמכו בידיו דידוע דחור בן מרים לבש רוח עוז וגבורה והוכיח את ישראל לבל יסורו מהר מן הדרך אשר צוה ה' ולבל יחטאו בעגל אך סופו הוכיח על תחלתו כי לא זו הדרך, שהרי עמדו עליו והרגוהו, ולעומת זה אהרן בראותו שהרגו את חור סר למשמעתם ועשה את העגל (עיין רש"י פ' כי תשא בפ' וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויבן לשון בינה מזבוח לפניו ע"ש) וא"כ אהרן השתמש במדת ענוה ושפלות הרוח. וגם זה לא הי' טוב כי הלא עי"כ חטאו ישראל בעגל ולכן צריך המנהיג להשתמש בשתי המדות האלה גם יחד, ומזה וגם מזה אל ינח ידו ויאחוז קצת ממדת חור, דהיינו התלבשות רוח עוז וגבורה, וקצת ממדת אהרן דהיינו ענוה ושפלות הרוח, ואז ישכיל ואז יצליח, וז"ש, זה הי' האבן היסוד אשר שמו תחת ידי המנהיג, ואהרן וחור. דהיינו מדת אהרן וגם מדת חור, תמכו בידיו כלומר שני המדות האלה גם יחד תמכו בכוחותיו של המנהיג מול פני העם. מזה אחד. ממדת אהרן לקחו חלק אחד. ומזה אחד ממדת חור לקחו חלק אחד. וע"י כן, ויהי ידיו אמונה. היו כוחותיו חזקים,. עד בוא השמש, עד בוא ושקעה שמש חייו ע"כ דפח"ח והנה באמת יכולים אנו ללמוד זה מעם ה' עושה שמים וארץ, כמ"ש רש"י ר"פ בראשית, שבתחלה עלה במחשבה לפניו ית' לברוא את האדם במדה"ד. ראה שאין העולם יכול להתקיים שיתף מדת הרחמים למדת הדין עיי"ש, וכן צריך כל ת"ח ללמוד מה' ולשתף מדה"ר ולהתענג עם בני עדתו בשני המדות האלה מדת הרחמים וגם מדה"ד, ואז יהיה שלום בחילו שלוה בארמנותיו – וז"ש וכל בניך דהיינו הת"ח, למודי ה', שלומדים מה' לשתף מדה"ר למדה"ד, אז ורב שלום בניך. ולא יהיה קנאה ושנאה במחנותם, ולא איבה ותחרות במחיצתם ודו"ק:

(כו)

בתוס' רעק"א ז"ל ברכות אות כ"ו כתב בהר"ב ד"ה בברכת המזון מבעיא לן כו' והארץ לא נתנה לנקבות ובתוס' כתב משום דליתנהי לא בברית ולא בתורה ואמרי' לקמן דף

מ"ט מי שלא אמר ברית ותורה בבהמ"ז לא יצא יד"ח, ובין כך ובין כך קשה לי דבסוגיין פרכינן ובבה"מ פשיטא ומשני מהו דתימא כיון דכתיב ולחם בבוקר לשבוע כמ"ע שהזי"ג דמי קמ"ל ואיך שייך למפרך פשיטא הא ממנ"פ לפי הצד דחייבות רק מדרבנן פשיטא דאצטריך לאשמועינן דחייבו אותן רבנן לברך ולפי הצד דחייבות מדאורייי' היא גופא אשמועינן דלא לפטרי מצד דלא נטלו חלק בארץ או מפני שאינן בברית ותורה עכ"ל -- וחידוש בעיני שלא ראה רעק"א מ"ש בצל"ח במקומו (ברכות כ' ע"ב) וז"ל:

בא"ד נשים ליתנהי לא בברית ולא בתורה ולסברת התוס' לא שייכא בעיא דרבינא לרב דס"ל לקמן דף מ"ט ע"א דאפילו באנשים אין ברית ותורה מעכב וכ"כ הרשב"א בחידושיו ובזה ניחא מה דלא אמר לעיל בתחלת הסוגיא כשהקשה בבהמ"ז פשיטא דסד"א הואיל וליתנהו בברית ותורה דא"כ אכתי היה קשה משנתינו לרב פשיטא ולכן משני דסד"א דהיא מ"ע שהזי"ג דניחא גם לרב עכ"ל - וגם לפי' רש"י דנשים לא נטלו חלק בארץ מיישב הצל"ח שם ברש"י ד"ה או דרבנן וכו' הא דמקשה הגמרא בבהמ"ז פשיטא ולא משני דס"ד כיון דכתיב על הארץ וכו' עיי"ש. אמנם יישוב הצל"ח הוא דחוק קצת כנראה להמעיין - לכן נלע"ד דעל רש"י בלא"ה לא קשה כי י"ל דרש"י לא היה גורס כלל בגמרא בבהמ"ז פשיטא כי לאו כולי עלמא גרסי ליה רק כל עיקר הקושיא הוא על התוס' שכתבו שם אית דגרסי פשיטא ומשני כיון דכתיב בתת ה' לכם וגו' כמ"ע שהזי"ג הוא קמ"ל עכ"ל. ועל התוס' יפה תירץ הצל"ח ז"ל כמובא למעלה:

(כז)

עוד שם בברכות אות ל' כתב בתוס' רעק"א וז"ל:

בסוגיין אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי וכל אדם נמי יוצא יד"ח בהרהור רש"י, וקשיא לי בסוגיא דהכא דאמרינן א"ל רבינא לרבא נשי בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן למאי נ"מ לאפוקי רבים ידי חובתן הא לרבינא ממילא יוצא השומע מדין הרהור עכ"ל וע' מ"ש בתפארת ירושלים ולדידי בלא"ה לק"מ, עיין בס' מלא הרועים ערך הרהור אות א' שכ' וז"ל:

רבינא ס"ל הרהור כדבור דמי ברכות כ' ע"ב וגירסת הרא"ש ר' אבין שם ונראה כן מדהקדימו לפני רב חסדא ועיין בתשובת שאגת אריה סי' כ"ד דכ' דזהו רבינא הקדמון ועיין במעד"מ ועי' בס' באר יעקב דף ק"כ ע"ג שהאריך בזה אם זה רבינא הראשון עכ"ל - עכ"פ לגירסת הרא"ש וגם לפי תשו' שאג"א הנ"ל לק"מ, דהא דהרהור כדבור דמי, א"ר אבין או רבינא הקדמון, והא ד א"ל רבינא לרבא נשים בבהמ"ז דאו' או דרבנן, אמר רבינא האחרון ושפיר אמר למאי נ"מ לאפוקי רבים ידי חובתן ולק"מ:

(כח)
עוד בתוס' רעק"א בברכות אות ל"ז כ' וז"ל בש"ס דף ל"ח פליגי דרבנן ס"ל המוציא דאפיק משמע דכתיב המוציא לך מים ור' נחמי' ס"ל להבא משמע שנא' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ורבנן וכו' עיין רש"י דר"נ יתרץ לקרא דעדיין היה מוציא להם מים במדבר, וקשה לי מה יענה ר"נ בקרא דהמעלה אתכם מארץ מצרים וכן המוציא אתכם מארץ מצרים ועכ"ח דאפיק משמע ועיין ערובין דף י"ט ע"א (ברש"י ד"ה המוציא והמעלה ע"ש) וצ"ע ע עכ"ל – וחידוש בעיני שלא ראה שזה קושי' הצל"ח במקומו בברכות ל"ח ע"א ד"ה רבנן סברי וכו' על פירוש רש"י וע"כ כתב הוא ז"ל פירוש אחר בדברי ר' נחמי' ע"ש ותמצא נחת – ובחידושי אגדות של הרב עיון יעקב ז"ל כתב בעירובין דף י"ט ע"א בד"ה אלא מעתה דכתיב המוציא והמעלה, וז"ל המקשן מקשה לפי דעת חכמים דהכי קיי"ל דאמרו כן בפרק כיצד מברכין אבל לר' נחמי' לא קשה מידי ע"ש בחידושינו פאר יעקב עכ"ל. אך לא זכיתי מעולם לראות חידושי פאר יעקב מהגאון הנ"ל. ודרך אגב אעורר דלפי פירש"י עירובין י"ט קשה דהול"ל אלא מעתה דכתיב המעלה והמוציא, כי המעלה כתיב בתורה קודם להמוציא, ואמאי נקט הש"ס המוציא א והמעלה שלא כסדר שכתוב בתורה וצ"עק:

(כט)
עוד שם בברכות פ"ח מ"ה ב"ש אומרי' שברא מאור האש ופי' הרע"ב שברא דמשמע לשעבר ולא בורא דמשמע להבא. וב"ה אומר בורא מאורי האש. בורא נמי משמע לשעבר. ובתוס' רעק"א אות מ"ח תמה על הרע"ב דהא בסוגיין (דף נ"ב ע"ב) מסקינן דבברא ובבורא לא פליגי דהא מקרא מלא יוצר אור ובורא חושך בורא רוח בורא השמים. הרי דבורא לשעבר משמע, אלא דפליגי, רק במאור ומאורי וצ"ע עכ"ל – וחידוש בעיני שלא ראה פירוש הגר"א ז"ל בשנות אלי' על משנתינו דפי' דפליגי בברא ובבורא וגם במאור ומאורי עיש"ה ועפי"ז א"ש נמי פירוש הרע"ב ז"ל:

(ל)
בברכות פ"ב מ"ז א"ל תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים, א"ל אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה – ובס' תנובת יהודה ברכות ט"ז ע"ב כתב: נתקשיתי אפי' כשר הי' ס"ס אין לר"ג שוב קורבה עם עבדו הכנעני ואיך יקבל עליו תנחומין – ולא זכר שר דברי הרשב"א בחידושיו לברכות ט"ז ע"ב שכ' בזה"ל, ואם תאמר ולא יהא אלא בן חורין מי מקבלין תנחומין על הרחוקים. כבר פרשו בירושלמי שתלמידו חביב כבנו וכן עבדו המשמשו כרצונו היה עליו כבנו עכ"ל, ומובא בתוס' רעק"א לכאן

אות כ"א, ועיין בפי' הרידב"ז על הירושלמי דכאן עיי"ש – ובשנות אלי' להגר"א ז"ל כ' על משנתינו, אין טבי עבדי כו' כשר היה. פי' שהקשו התלמידים לו שני קושיות א' הא הוא אינו קרובו ואפי' היה בן חורין לא היה צריך לקבל תנחומין עליו. והב' הא אין מקבלין תנחומין על העבדים וע"ז השיב להם אין טבי כשאר כל העבדים פי' על מה שאמרו שאין מקבלין כו' ועל שהקשו שאינו קרוב עמו. אמר להם כשר היה, וכל אדם חייב לקבל עליו תנחומין עכ"ל. והוא פי' חדש ולא משמע כן בירושלמי:

(ומ"ש בתנובת יהודה בשם ס' לחם משנה על משניות דר"ג לשיטתו בב"ק דף ע"ד דטבי עבדו יצא לחירות, ותלמידיו ס"ל כר"י דפליג עלי' דמודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור עיי"ש, לא הבנתי כלל דא"כ אמאי הוצרך ר"ג לומר אין טבי עבדי כשאר כל העבדים. וע' בס' חלת אהרן להגאון מהר"א פריעד אבדק"ק בוסערמין ז"ל על משנתינו שהאריך בזה):

תם ונשלם קונטרס מגדים חדשים שבח למקימי מעפר דלים ורשים.

הקדמה לילקוט הגרשוני על מסכת אבות

אמר המלקט הנה על המסכתא הקדושה הזאת כבר נכתבו חיבורים רבים מאוד, וכאשר בינותי בהם. ראה ראיתי – כי חוץ מספר הנפלא "מדרש-שמואל" אשר הגדיל לעשות ויפוזו זרועי ידיו בכתבו זכרון בספר פירושים מתוקים מדבש ונופת צופים על כל משנה ומשנה – רוב חיבורים שנתחברו על מסכתא הזאת, המה מיועדים על יסודי האגדה הנהוגה בינינו, הנקראה בשם "מגידות"- אולם אני הצעיר לא הלכתי בדרך זה רק יגעתי וטרחתי למצוא בכל משנה הכוונה הפשוטה הקרובה אל האמת, ושאפשר לומר שלזה נתכוין רבינו הקדוש והטהור רבי יהודא הנשיא מסדר המשניות זי"ע ועכ"י, ולכן לא כתבתי בכל משנה פירושים דבים לאין מספר כי ידוע שזה רק מבלבל מוח המעיין ואין בו שום תועלת – ואקוה לה' כי הליחוטים שלי טערכתו וסדרת על המסכתא הזאת ימצאו חן בעיני הקוראים הנעימים, ויאמרו יפה עשה המחבר הזה באחזו דרך קצרה, כדי שלא לבלבל מוח האדם בהמון פירושים לאין תכלית, שיבוא זה ויאכד את זה וסוף שלא ישאר בזכרוני אף פירוש אחד.

והנה אין אני חושב ח"ו שאני גמרתי כל המלאכה, דק הוא על דרך שכתב בהקדמה לספר בנין יהושע" על אבות דרבי נתן, בשם רבו הגאון האמיתי מ' משה זרח איידליץ מפראג זצ"ל, בביאור דברי המשנה "ובמקום שאין אנשים השתדל לחיות איש' – כמובא בחיבורי זה (אבות פרק ד' למטה מן השורה עיי"ש ותמצא-וכן אומר גם אני:

אולי יתעוררו על ידי עוד מחברים אחרים שיגמרו מלאכה זאת ביתר שאת ויתר עוז, והיה זה שכרי חלף עבודתי עבודת הקודש להגדיל תורה ולהאדירה.
ואני תפלתי לאל חיי, עזרני אלקי ישעי על דבר כבוד שמך, וזכני לעשות קיבוץ וריבוץ ופעלים לתורה ולבשר צדק בקהל רב, עד כי יבא שילה ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקודש בירושלים בב"א כי"ר.
גרשון ה"ק שטערן
בעהמח"ס "ילקוט הגרשוני" י"ב חלקים.
אזהרה. אוסר לכל אדם להדפיס חיבורי ילקוט הגרשוני הזה על מסכת אבות, בלי רשותי אז רשות באי כחי, ואם איזה אדם יעבור על דברי, ורבצה בו הקללה הכתובה בספר דברים, ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן והשומע לי ישכון בטח.

טעמים לקריאת מס' זו בשם אבות

(**א**) **כתב** הרמב"ם ז"ל, הטעם שקרא רבינו הקדוש למס' זו בשם "אבות" כי על האמת החכמים הם האבות כענין שאמר אלישע אבי אבי על אלי' ז"ל וכן נקראו התלמידים בנים שנאמר ושאר ישוב בנך עכ"ל – ועיין ברש"י פרשת ואתחנן בפסוק ושננתם לבניך שכתב, וכשם שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו' עכ"ל () עיין בס' בינה לעתים דרוש ל"ה שמביא ג' טעמים נלקחים מדברי המפרשים ע"ה לקריאת מס' זו בשם אבות, והוא ז"ל הוסיף עוד טעם להיות זו המסכתא כולה מלאה לה תוכחות ומוסרים ראוים ונאותים להדרכת יראתו יתברך, לפכך נקראת מסכת אבות, כלומר היא מסכתא של האבות מתייחסת ושייכא לכל אב שיש לו בנים. שעל האבות יותר מזולתם מוטל להיות שגורה בפיהם להזכיר ולהזהיר כל התוכחות האלו לבניהם בכל עת ובכל שעה ובכל רגע עכ"ל – (ג) ובספר עליות אלי' תולדות הגר"א מווילנא ז"ל כתב במעלות הסולם דף ט"ו כי הגר"א ז"ל בפירוש על אבות הראה כל המאמרים במקרא קודש וזהו מה שמסיים בלשונו כפעם בפעם "שנאמר" או "ככתוב" ועיין בהקדמה שמה כתב תלמידו הרה"ג ר' מענדיל ז"ל וכן היה אצלו כל המשניות מפורשים בתורה שבכתב עכ"ל. אמנם שמעה אזני כי בראשית פירושו על אבות ציין הגאון בכת"י קדשו שלכן נקרא המסכתא "אבות" עפ"י דאיתא במס' ב"ק דף ב' הני דכתיבן באורייתא מקרי אבות, וזה אשר הראה הגאון ורמז בפירושו לאבות למקראי קודש, והמוציא לאור פי' על אבות לא מצא להדפיס זאת בראש פירושו, על כן אין מבין עכ"ל (ד) נלע"ד עפמ"ש המפרשים ז"ל דמס' אבות כולה מדות חסידות וכמ"ש חז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דאבות, והטעם שאנחנו מצווים

לקיים כל מדות חסידות הוא משום שאנחנו מבני אבות הקדושי אברהם יצחק ויעקב שקיימו כל מילי דחסידות וע"כ נקרא מס' זו בשם אבות, להזכירנו שעלינו מוטל החיוב והדמות אל האבות הקדושים שלנו ולכך אנו מצווים לקיים כל המידות חסידות הנזכרים במסכת זו כנלע"ד בזה:

טעם שקורין פרקי אבות בשבתות שמפסח עד עצרת

איתא במגילה דף ל"א ע"ב תניא רשב"א אומר עזר תקן להם לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת (פרש"י שהוא זמן קציר וזמן פירות האילן) ושבמשנה תורה קודם ראש השנה, מאי טעמא אמר אביי ואי תימא ר"ל כדי שתכלה שנה וקללותיה, בשלמא שבמשנה תורה איכא כדי שתכלה שנה וקללותיה אלא שבתורת כהנים אטו עצרת ראש השנה היא, אין, עצרת נמי ר"ה היא דתנן ובעצרת על פירות האילן ע"כ – ובעין יעקב החדש דפוס ווילנא מובא שם בזה"ל אמר הבונה. עצרת נמי ר"ה היא. הוסיף רש"י ז"ל שעצרת ר"ה נמי היא מלבד ההיא דשנינו בעצרת על פירות האילן ואמר להיותו זמן קציר. אך נאמר עוד להיותן זמן מתן תורה כי כמו שבר"ה נברא העולם כן בעצרת נתנה תורה שבעבורה נברא ובעבורה מתקיים כמו שאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ומכאן סיוע נכון לאומרים שמפסח עד עצרת ימי דין הם. ולכן נהגו לקרות בהן פרקי אבות לקבל מוסר ולשוב בתשובה, דה"נ כמו שמקדמין מר"ח אלול ימי מוסר ותשובה לר"ה שהוא יום דין. ככה עושים לפני עצרת להיות גם הוא ר"ה ויום דין על פירות האילן עכ"ל ודפח"ח:

טעם שקורין קודם הפרק משנת כל ישראל וגו'

ראיתי בס' עשרה מאמרות להרמ"ע מפאנו זצוק"ל שכ' דנשתרבב לקרות משנת כל ישראל וגו' קודם הפרק ממה דבארץ ישראל התחילו לומר ביום אחרין של פסח שחל להיות בשבת (דאצלם אינו יו"ט), פרק האחרון דמס' סנהדרין כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, והוא פרק הקודם למס' אבות, שכן סדר הרמב"ם ז"ל מס' אבות אחר מס' סנהדרין, ופרקי אבות אין מתחילין לומר רק בשבת שאח"כ כדי שיהיו קורין בששה שבתות שבין פסח לעצרת ששה פרקים, וע"כ מצרפים בכל זמן משנת כל ישראל וגו' אל הפרקי אבות ודפח"ח -- ובס' בית שמואל אחרין עה"ת פרשת פנחס כתב הטעם פן יאמרו ישראל לכל האומות לא נתן הקב"ה רק שבע מצות, ולנו נתן תרי"ג מצות, ואח"כ באו חז"ל והכבידו עוד עולם עלינו בגדרים וסייגים וחומרות ומיסרים, לזה אמר כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, דהנה אנו רואים כי העני אין עושה דלתות לחלונות יען שאין לו מורא מגניבה כי אין לו מה שיגנבו מאתו, אבל העשיר עושה לו דלתות שירא

מן הגניבה, ומי שהוא עשיר יותר עושה לו גדר ברזל לפי שירא יותר, ואצל אוצר המלך עומדים בעלי מלחמה לשומרו, כי מי שיש לו יותר צריך שמירה יותר וכן ישראל לפי שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב אשר הוא דבר יקר מאוד, דיפה שעה אחת וירת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז וכיון דיש להם דבר יקר כמה צריכין שמירה ביותר, לכך הרבו עליהם חז"ל גדרים וסייגים ומוסרים ודפח"ח – וקצת כעין זה כתב בס' מקוה ישראל על פרקי אבות. דהנה יקשה על האדם מה זה לישראל שצריכין למוסר הרבה יותר מכל האומות, והסברא הוא בהיפוך דבן שהוא רע במדותיו הוא צריך למוסר הרבה משא"כ הבן הטוב א"צ למוסר כל כך, וא"כ הישראלים שהם בעלי מדות טובות ביישנים רחמנים גומלי חסדים, ולמה צריכין מוסר כל כך. ולתרץ זה אנו מקדימים משנת כל ישראל וגו' מפני שעי"ז יתורץ קושיא זו, והוא בשנקדים מ"ש במדרש רבה פ' שמיני בפסוק זאת החי' אשר תאכלו, משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים, א' לחיים וא' למיתה, לזה של חיים אמר זה תאכל וזה לא תאכל ולזה של מיתה אמר כל מה דבעי הבו לי' כך אומות העולם שאינם לחיי העוה"ב כתיב בהם כירק עשב נתתי לכם את כל, אבל ישראל שהם לחיי עוה"ב זאת החיה אשר תאכלו עכ"ד המדרש ומובן כפשוטו, וזו ג"כ הטעם שאנו צריכין למוסר הרבה, מפני שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, וא"כ אנו צריכין למיסר למען לא נאבד חלקנו משם, ונזכה לחיי העוה"ב עכ"ל ודפח"ח. (ועיין עוד מ"ש בזה בס' אוהל יעקב ריש פ' כי תשא ובשפת היריעה שם ודפח"ח):

ובספר שער בת רבים עה"ת ר"פ קדושים כתב דלכן תקנו לומר משנה זו קודם כל פרק, יען כי המס' היקרה והק' הזו מס' אבית המלאה מוסר השכל ומדות טובות אשר האדם צריך להתנהג בהם כל ימי חייו כמאמרם ז"ל (ב"ק ל' ע"א) האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות. ופן יאמר אדם מה יועילו מדות טובות אלו לאיש חוטא ופושע כמוני אשר עונותי עברו ראשי וכו', לזה אמר כל ישראל וכו' ממש כדרך רופא משכיל אשר בטרם יסדר סמי הרפואות לפני החולה, אז מדרכו לחזק לב החולה בדברים טובים לבל יפול לבו עליו וישמע לדבריו ואזהרותיו במנהגי אכילתו וכו'. כן הקדימו חז"ל משנה זו כדי לשום תקוה טובה בלב כל אדם אף להקל שבקלים, ולבלתי יתייאשו גם הפושעים ולא יאמרו אשר אבד נצחם, כי יש להם תקון בתשובה ועי"ז יזכו לעוה"ב חיים הנצחיים כמו כל הצדיקים וחסידים עכ"ל ע"ש:

ולפע"ד נראה דהנה בכל פרק ממס' אבות מזהירים אותנו חז"ל ללמוד תורה ומבטיחים אותנו שנקבל ע"ז שכר הרבה – בפרק א' אמר שמעון הצדיק על ג' דברים העולם עומד על התורה ע"ש, כו' פירש התוי"ט ז"ל דהיינו על לימוד התורה והלל אמר ודלא יליף

קטלא חייב, ושמאי אמר עשה תורתך קבע -- ובפרק ב' אמר הלל מרבה תורה מרבה חיים, ור' יוסי אמר התקן עצמך ללמוד תורה כו' ור' אליעזר אמר הוי שקוד ללמוד תורה כו' ור' טרפון אמר אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה – ובפרק ג' אמר ר"ח בן תרדיון שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרוי' ביניהם, ור' חלפתא איש כפר חנניא אמר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוי' ביניהם כו' ומנין אפי' חמשה כו' אפי' שלשה כו' אפי' שנים כו' אפי' אחד כו' ור"א בן עזרי' אמר אם אין תורה אין קמח ובפרק ד' אמר ר"מ הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה כו' ואם עמלת בתורה יש שכר הרבה ליתן לך – ובפרק ה' אמר בן בג בג הפך בה והפך בה וכו' – א"כ יש לחוש פן יאמרו רבים מעמי הארץ שאינם יכולים ללמוד תורה מה לנו לומר כל הפרקים הללו, הלא כיון שאין לנו חלק בתורה ממילא לא יהיה לנו נחלה ושכר בעוה"ב שמבטיחים חז"ל להלומדים העוסקים בתורה, לזה אנו מקדימים המשנה דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, פי' כל ישראל יש להם חלק – בתורה – המביאם לעוה"ב, דאף שלא למדו בעצמם מ"מ הרי החזיקו בידם את הלומדים ומגיע להם שכר בעוה"ב כאילו למדו, וע"ז מביא ראיה שנאמר ועמך – כלומר בין הלומדי תורה ובין המחזיקי תורה – כולם צדיקים, כמאמר רי ריב"ל במשנה סוף עוקצין עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות ודקדק התוי"ט ז"ל שם מה לכל צדיק וצדיק הול"ל בקיצור לכל צדיק, ובח"א שלי לשם הבאתי בשם הגאונים קול סופר וכתב סופר ז"ל, דכל צדיק וצדיק היינו דבין הצדיק העוסק בתורה ובין הצדיק המחזיק בידו ומפרנסו כדי שיוכל לעסוק בתורה, יקבל שכרו ש"י עולמות עיי"ש – וז"ש ועמך כולם צדיקים כולם בשם צדיקים יכונו, וממילא לעולם ירשו ארץ – ומה שמסיים הפסוק נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, רוצה לומר דאם הקב"ה מתפאר נגד פמליא של מעלה בעבדיו הצדיקים כמש"ה ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, יותר מתפאר בצדיקים שהם מחזיקי תורה, לפי שאלו יש להם נסיון גדול יותר ממה שיש להצדיקים העוסקים בתורה כי העוסקים בתורה התורה מגינה עליהם ומצלא מיצה"ר, אבל המחזיקים שאין עוסקים בתורה ועל חוף ימים ישכנו, והולכים בשוקים וברחובות, וגם נוסעים מעיר לעיר להביא ממרחק לחמם, ובכל מקום מדרך כף רגלם יארוב להם היצה"ר ללכדם ברשתו ובכל זאת נזהרים ממאכלות אסורות ובשר פיגול לא יבוא אל פיהם, והמה טובים בגופם וצדיקים בממונם ומחזיקים ידי ת"ח עניים עצהיו"ט. להם יאתה תהלה ותפארת יותר מלהת"ח היושבים בביתם ועוסקים בתורה – וזש"ה, נצר מטעי כלומר הסוחר והבעל מלאכה שהוא נצר ממטעי הרבים שנטעתי בעולם, ועושה מעין הפעולה שעושה הנצר עם העלים שעליו,

להגין על הפרי שתחתיו, כמו כן הוא מגין על הת"ח שלא יאבד בעניו ושיהי' לו הרחבת הדעת לעסוק בתורה, כמאמר חז"ל במס' חולין שלחו מתם ליבעי רחמי אתכליא על עליא דאלמלא עליא לא מתקיימא אתכליא - הנצר הזה, הוא מעשה ידי להתפאר בו יותר ממה שאני מתפאר בהת"ח היושבים:

בביתם ועוסקים בתורה - ועל כן כל ישראל כעם ככהן יש להם חלק בתורה המביאם לעוה"ב ולכן גם עמי הארץ שאין יכולים לעסוק בתורה, יכולים לומר כל הפרקים הללו המדברים בעסק התורה ובשכר עוה"ב שיש לעוסקים בה, יען שגם להם יש חלק בכל זה ממש כמו שיש להת"ח העוסקים בתורה, ועתיד הקב"ה להנחיל להם ש"י עולמות כמו שינחיל להצדיקים העוסקים בתירה וא"ש ודו"ק:

מסכת אבות

פרק א

משנה א

משה קבל תורה מסיני הרע"ב ז"ל מסיני ממי שנגלה בסיני עכ"ל - ופלא בעיני למה המתין עד כאן ולא פירש כן במס' פאה פ"ב מ"ו על הלכה למשה מסיני, דר"ל ממי שנגלה בסיני, ואם שם לא הי' קשה לו כלום יען שכן לשון המשנה, א"כ גם כאן לא קשה מידי יען שכן לשון המשנה ולעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה:

עוד פי' הרע"ב ז"ל על משה קבל תורה מסיני דהיינו התורה שבזו המסכתא - המדות והמוסרים - ג"כ קבל משה מסיני, ולא בדו אותם חכמי המשנה מלבם -- ולפ"ז מ"ש משה קבל תורה מסיני, היינו התורה הכתובה במסכתא זו ג"כ קבל משה מסיני, והנה עיקר התורה הכתובה ומסורה במסכתא זו, היינו מדת הענוה והשפלות. שע"ז הזהירו אותנו חז"ל במסכתא זו ביתר שאת ויתר עוז, באמרם והוי שפל רוח בפני כל אדם, מאד מאד הוי שפל רוח שתקית אנוש רמה, וכהנה רבות - וי"ל דהיינו כוונת התנא, משה קבל תורה, דהיינו מדת הענוה הכתובה במסכתא זו. מסיני, ממי שנגלה בסיני כפי' הרע"ב ז"ל. כדאמר ר' יוסף בסוטה ה' ע"א לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות הגבוהים ורמים ולא השרה שכינתו אלא על הר סיני הנמוך שבהרים -- ומסרה ליהושע, כלומר התורה הזאת דהיינו הענוה והשפלות שקבל ממי שנגלה בסיני, מסר ליהושע (כמ"ש בת"י פרשת שלח, כד חמי משה ענותנותי' דיהושע וכו'), ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה ועל כן הם אמרו שלשה דברים היו מתונים בדין, כי מדרך העניו והשפל להיות מתון בדין, ועל בינתו לא ישען

והעמידו תלמידים הרבה, גם זה מדרך הענוה לחשוב האדם בלבו שעוד לא למד חכמה וצריך לו ללמוד מתלמידיו כמ"ש רבינו הקדוש הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי ומתלמידי יותר מכולם, ואשר על כן אמרו חז"ל משמת רבי בטלה ענוה - ועשו סייג לתורה, גם זה מדרך הענוה והשפלות לעשות האדם סייגים וגדרים למצות התורה ולא כשלמה המלך ע"ה שסמך על חכמתו ונכשל באמרו אני ארבה נשים ולא אסור את לבבי מן השי"ת וא"ש ודו"ק:

משנה ב

שמעון הצדיק הי' משיירי כנה"ג הוא הי'

אומר על שלשה דברים העולם עומד וכו' כתב הרע"ב ז"ל כל הוא הי' אומר שבמסכתא זו פי' הי' רגיל לומר כן - ובשם דודי הגאון ר' משה הירש פוקס אבדק"ק גראסווארדיין זצ"ל שמעתי שפירש, הוא היה אומר, כלומר מה שהיה הוא, זאת היה אומר, דהיינו שהיה נאה דורש ונאה מקיים, וה"נ שמעון הצדיק שעסק בעצמו בתורה ועבודה וג"ח לו היה נאה לומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח, וז"ש הוא היה אומר מה שהוא בעצמו היה עושה, זאת היה אומר לאחרים שיעשו גם הם, ויתורגם בלשון אשכנז:

וואס ער וואר דאס האט ער געזאגט'. ע"כ דפח"ח:

על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח קצת קשה בשלמא תורה ראוי להקדים לגמ"ח, כמו שקודם בסדר אלף בית שאמרו חז"ל אלף בינה גמול דלים, אבל עבודה שהיא עבודת הקרבנות כמ"ש רש"י והרע"ב ז"ל, למה הקדימה שמעון הצדיק לגמ"ח, הלא בסוכה מ"ט ע"ב אמר ר"א גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנא' עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, ואמר ר"א עוד שם גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה ע"ש, וא"כ אם צדקה גדולה מקרבנות כ"ש גמ"ח דגדולה מצדקה ודאי דגדולה מקרבנות, וא"כ היה לשמעון הצדיק להקדים גמ"ח לעבודה - ועכ"ח צ"ל דלכך נקט עבודה תחלה משום דעבודה כולל נמי תפלה שהיא במקום הקרבנות כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו, ואמרו חז"ל תפלות נגד תמידין תקנו, וקרויה עבודה כמאמר חז"ל בפ' ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שהיא בלב הוי אומר שהו תפלה, ולכך ראוי להקדימה משום דתפלה גדולה ממעשים טובים ואפילו מגמילות חסדים, כדאיתא (בברכות ל"ב ע"ב) אמר ר"א גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעש"ט יותר ממשה רבינו אעפי"כ לא נענה אלא בתפלה וכו' - וביאור הדברים עיי"ש במהרש"א ז"ל בחא"ג לשם - ומרע"ה בודאי דעסק גם בגמילות חסדים כמ"ש חז"ל כל העוסק בתורה ואינו עושה בגמ"ח מה כמי שאין לו

אלוק, א"כ מרע"ה וודאי דעסק גם בגמ"ח – ואעפי"כ לא נענה אלא בתפלה, א"כ מוכח דתפלה גדולה יותר מגמ"ח, ולכך שפיר הקדים שמעו הצדיק עבודה לגמילות חסדים וא"ש. (וי"ל עוד עפ"י מ"ש בסה"ק דיעקב אע"ה הי' עמוד התורה, ויצחק אע"ה הי' עמוד העבודה, דאברהם אע"ה הי' עמוד גמ"ח, ובזכותם העולם עומד, ולכך נקט שמעון הצדיק תחלה תורה ואח"כ עבודה ואח"כ גמ"ח, על סדר הכתוב וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וא"ש. ושמחתי מאוד כי מצאתי אח"כ בס' "זרוע ימין" להחיד"א ז"ל על מס' אבות, דפוס פאקש תרנ"ח לפ"ק, שכתב במשנה זו בזה"ל:

ובסתרי תורה בזוהר ריש פ' ויצא אמרו על ג' דברים העולם עומד על התורה דא יעקב העבודה דא יצחק, ג"ח דא אברהם אלין אינון סמכין עילאין וכו' עכ"ל):

על שלשה דברים העולם עומד על התורה וכו' הכוונה כ' בס' מעגלי צדק עה"ת מהגאון מ' מנחם פנעטה ז"ל מדעעש, דהנה העולם הזה הוא עולם עובר, אמנם כאשר יעסוק האדם בתירה ועבודה וגמ"ח אז נעשה מהעוה"ז שהוא עולם עובר – עולם עומד וקיים לנצח – וז"ש על שלשה דברים העולם עומד, לומר ע"י ג' דברים, העולם הזה שהוא עולם עובר נעשה עולם עומד וקיים, והיינו ע"י שעוסק בעוה"ז בתורה ועבודה וגמ"ח נשאר רושם העולם הזה קיים לעד דעי"כ זוכה לחיים נצחיים בעוה"ב ע"כ דפח"ח ומצאתי אח"כ שגם בס' ליקוטי שלמה כתב הרעיון הזה במשנה זו וז"ל:

על ג' דברים העולם עומד וכו' לא כמו שאומרים העולם עובר, כי ביד האדם לכלוא הגשם מכל מעשיו ולעשותו רוחניי, כמ"ש (ישעי' מ') יבש חצר נבל ציץ, רצונו לומר. אמת כי כל אדם כציץ נובל אכן חציר העם שהוא עצמו גורם זאת לפי שחורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה כו' עיין ר"פ כיצד מברכין לפי שכל מגמתו בעשותו אחת מהמלאכות הגשמיות רק בשביל הגוף המשול כחלום יעוף, לא לתכלית הנשמה שע"י חיזוק גופו יוכל לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב, וכל סחרו יהי' קודש לה' כמ"ש הרמב"ם על פסוק בכל דרכיך דעהו, ואז במותו יקח הכל כל עשרו אשר הקדיש להחזקת עניים ולתמיכת התורה ונפשו בחייו יברך, וז"ש על ג' דברים העולם עומד לעד ולנצח נצחים. אם נגד התורה ועבודה וגמ"ח פניו מועדות והיו עיניו ולבו שם כל הימים אשר ע"פ האדמה עכ"ל – ולפי שאמרו חז"ל אין לך דבר שאין לי מקום. אכתוב גם מ"ש מו"ח הגאון מ' עמרם בלום זצ"ל בדרשה א' בדרך הלצה, דהנה ענינו הרואות כאשר העולם יושב בבתי משחק כגון (טהעאטער צירקוס מאזו וכו') גם אם ימשוך השחוק כל אותו הלילה נשאר העולם יושב על מושבו ולא קם ולא זע עד תום כל השחוק מרישא לסיפא, אבל

כאשר העולם יושב אצל הדרשה שדורש החכם בדברי תורה, או אצל התפלה שמתפלל החזן בביהכ"נ, או בביתו כשמבקשים ממנו איזה סך מעות לצדקה ולגמ"ח, אז העולם מיד עיף ויגע ועומד ממושבו וינס ויצא החוצה, וז"ש על שלשה דברים העולם עומד ממושבו, על התורה של החכם, ועל העבודה של החזן ועל גמ"ח כשמבקשים ממנו מעות לצדקה ולגמ"ח ע"כ דפח"ח:

משנה ג

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא הי' אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכו ויהי מורא שמים עליכם – הדקדוק ידוע דמתחיל בעבודה מאהבה שלא ע"מ לק"פ, ומסיים בעבודה מיראה שהיא פחותה ממנו, ואמרתי פ"א בדרך מוסר דאנטיגנוס קאי על מ"ש שמעון הצדיק דהעולם עומד על העבודה דהיינו תפלה שהיא עבודה שבלב כמ"ש לעיל, ובא אנטיגנוס לומר על איזה תפלה העולם עומד, כי יש ב' מיני תפלות, א' מה שמתפללין עבור עושר וכבוד, וב' מה שמתפללי' עבור יראת שמים, כמ"ש באהבה רבה, ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך, והנה בעוה"ר רוב העולם מתפללים עבור עושר וכבוד, ובשעה שמבקשים מה' כשמברכין החודש, חיים של עושר וכבוד הם מכוונים את לבם בכוונה עצומה, אבל בעת שמבקשים חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא, או חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, אך שפתיהם נעות ולבם בל עמם, וע"ז אמר אנטיגנוס כי זאת העבודה דהיינו התפלה רק בעד דברים גשמיים וחומריים, איננה כדאי להיות אחת מעמודי העולם, וזה מה שרצה אנטיגנוס איש סוכו ללמדנו, כי הן אמת דשמעון הצדיק אמר כי העבודה שבלב זו תפלה היא אחת מעמודי העולם, אמנם דעו נא, כשאתם עובדים עבודה זאת, אל תהיו כעבדים המשמשי' את הרב ע"מ לקבל פרס מתן שכרה בצדה, חיים של עושר וכבוד, חיים שיש בהם מעדני מלכים ומטעמים הרבה מינים, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס מתן שכרה בצדה – אלא ויהי מורא שמים עליכם – על דבר זה שיהי' מורא שמים עליכם תסוב עבודתכם שבלב זו תפלה, כתפלת דוד המלך ע"ה (תהלים פ"ו י"א) הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך. אם כה תעשו, אזי תהי' עבודתכם שבלב זו תפלה כדאי להיות אחת מעמודי העולם, כי רק על עבודה כזאת העולם עומד, ולא על עבודה ותפלה בשביל עשירות והון רב, שאינה עבודת השם, אלא עבודת האדם את עצמו, וא"ש ודו"ק:

אמנם כל זה בדרך מוסר ותוכחת חיים, אבל עפ"י הפשט ודאי אין דברי אנטיגנוס יוצאים מידי פשוטן, דצריך לעבוד את ה' מאהבה ולא מתקות השכר או מיראת העונש,

כי ישראל הם בנים למקום וצריכים לעבוד השי"ת כבן העובד את אביו מאהבה, ולא כעבד העובד את אדונו מיראה – וכתב בס' לקוטי שלמה כי זה שמסיים אנטיגנוס, ויהי מורא שמים עליכם, כלומר גם ביראה תהיו כבנים ולא כעבדים. שלא תהיה מורא גיהנם עליכם כי אם מורא שמים, כמו שפי' הגאון ר' חיים סיפר בעל שו"ת מחנה חיים ז"ל מאמר הגמ' שלהי חגיגה, תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהם רק אור תורה ואהבת הי' שולט בכל מעשיהם ע"כ דפח"ח וכן הבינו חז"ל דברי אנטיגנוס, כדאיתא בע"ז דף י"ח ע"א על פסוק אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד אמר ר"א במצותיו ולא בשכר מצותיו, והיינו דתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לק"פ אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ע"ש בפירש"י ז"ל ובתוס' שם וע' גם בתוי"ט לכאן אריכות בזה – ועל מה דמסיים אנטיגנוס ויהי מורא שמים עליכם, י"ל עוד כוונתו ז"ל דאם תקבלו איזה פרס ושכר בעוה"ז, יהי מורא שמים עליכם פן נתן לכם ה' שכרכם בעוה"ז, על דרך ומשלם לשונאיו אל פניו בעוה"ז להאבידו בעוה"ב, או פן ינוכה לכם השכר שקבלתם בעוה"ז משכרכם הצפון ושמור לכם בעה"ב ודו"ק. ויתר הפירושים בזה הלא הם כתובים בס' מדרש שמואל המצוי ביד כל אדם, וע"כ אין להאריך בזה (ועיין עוד לקמן בפרק ו' משנה א' מ"ש בזה פי' נאה ב"ה):

בסידור באר חיים דף ס"ו כתב דמ"ש בגמ' יומא דף ס"ט ע"ב כלום יהבתיה לן אלא לקבולי ביה אגרא. הוא ע"ד שפירשו כוונת המשנה באבות אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס היינו השיג תיכף השכר עכ"ל – ואם זה אמת אזי מיושב פשיטות מה שפקפק הגאון בעל נוב"י ז"ל על מה שאומרים קודם לבישת הטלית, וכשם שאני מתכסה בטלית בעוה"ז כך אזכה לחלוקא דרבנן ולטלית נאה לעוה"ב בג"ע, וא"כ עובד ע"מ לקבל פרס (כמובא בס' לשון חכמים דפוס פראג דף ס"ט עמוד ג'), ולפי"ז ניחא דהא דאין לעבוד ע"מ לקבל פרס היינו דוקא להשיג תיכף השכר משא"כ בכה"ג וא"ש, (וע' מ"ש עוד בזה בילקוט הגרשוני לאו"ח ר"ס ח' ע"ש ואכמ"ל):

משנה ד

יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים – נלע"ד דר"ל אם תבנה לך בית ותקדיש בית אחד דהיינו חדר אחד שיהי' בית ועד לחכמים, יהי' אותו החדר כל כך נאה ומהודר כמו ביתך שאתה דר בו וז"ש יהי ביתך בית ועד לחכמים, כלומר הבית ועד לחכמים יהי נאה ומהודר כמו ביתך – והגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות לכאן, פי' דבא ליתן עצה שבשעת בנין ביתו יהי' מכוין בבנינו שאין בונהו לעצמו רק לכבודו ית' להיות בית ועד לחכמים, וז"ש יהי ביתך מוכן להיות שמו בית ועד לחכמים והוי

מתאבק בעפר רגליהם -- נ"ל הכוונה עפימ"ש בסה"ק דת"ח הוא בחינת ארץ ישראל וע"כ אמרו המרגלים כשבאו אל משה, באנו אל הארץ ודו"ק, וכשם דעפר ארץ ישראל מכפר כמ"ש וכפר אדמתו עמו, כן עפר ת"ח נמי מכפר וע"כ אמר והוי מתאבק בעפר רגליהם כנלע"ד - והוי שותה בצמא את דבריהם - עיין בתוי"ט שכתב דגרסת רש"י והרע"ב כצמא בכ"ף וכ"כ במד"ש בשם ר"ן נחימאש דבש"ס ירושלמי היא הגרסא כצמא בכ"ף ע"ש, ונ"ל הכוונה דכשם שהשותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו, כך השותה מים של תורה לצמאו אומר שהכל נהיה בדבריהם של תלמידי חכמים לומדי התורה כמ"ש בעל הטורים ז"ל ר"פ בראשית שלכך פתח הקב"ה התורה בבי"ת ולא באלף ע"ש ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ ללמדך שבזכות התורה ולומדיה נברא העולם עכ"ל, וזהו שהכל נהיה בדבריהם, בשביל דבריהם של התלמידי חכמים וכמ"ש רש"י בתחלת התורה, בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית, וה"נ שהכל נהיה בדבריהם בשביל דבריהם, וז"ש והוי שותה כצמא את דבריהם כמו הצמא כששותה מים אומר שהכל. נהיה בדברו, כן תאמר אתה כשתשתה מים של תורה שהכל נהיה בדבריהם של הת"ח וא"ש ודו"ק (ובספר זרוע ימין להגאון חיד"א ז"ל לכאן, כתב:

ואפשר והוי שותה בצמא את דבריהם כמה שידוע שהצמא למים אין מניחין אותו לשתות הרבה בפעם אחת אלא מעט מעט ואם שותה הרבה מזיק לו, ומעין דוגמא הוא בלומד מהרב שאם ירצה ללמוד הרבה ושהרב ישפיע לו הרבה הוא דומה כתינוק יונק אשר אם יבוא לו חלב הרבה בבת אחת יחנק וצריך לאט לאט, וז"ש והוי שותה בצמא את דבריהם כלומר מעט מעט ולא הרבה בפעם אחת שיזיק לו דוגמת הצמא כן יזהר ללמוד שיעור שיוכל לעמוד בו ודו"ק עכ"ל ופלא שנעלם מעינו הבדולח שכבר כ"כ במדרש שמואל בשם החסיד ר' יוסף יעבץ ז"ל שכתב בשם הרי"ן שושן ז"ל והוי שותה בהדרגה באופן שתהיה לעולם בצמא לא שיניח הירדן אל פיך ותחנק עכ"ל ע"ש, הרי שעיקר דבריו כבר כתובים על ספר מדרש שמואל ז"ל):

משנה ה

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך הכוונה ע"ד שכ' האלשיך הק' ז"ל בפסוק מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, כלומר לו לעצמו הי' מסתפק בהכרחי והי' שמנה לו לחמו ולא אכל מעדני מלכים כ"א לחם לבד, אמנם והוא יתן לעניים הבאים אצלו מעדני מלך לא לחם לבד כמו שהי' רגיל לו לעצמו כ"א בהרחבה כיד המלך, וז"ש יהי ביתך פתוח לרווחה שתתן לעניים לאכול בריוח אבל לבני ביתך לא תתן כן כ"א ויהיו עניים בני ביתך, הם יאכלו בצמצום ויסתפקו כעניים

בהכרחי בצמצום ולא בריוח, ואז תוכל להכניס אורחים וליתן לה מעדני מלך. ושו"ר שגם במדרש שמואל כתב כן בשם ספר לב אבות וגם בשם הר"מ אלשקאר ז"ל ע"ש – וי"ל עוד דעצה טובה קמ"ל, אם תרצה שיהי' "ביתך" ולא תצטרך למוכרו לאחרים מפני דוחק השעה, אזי יהי פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך, ויהי' תמיד ביתך, ולא תצטרך לעולם למוכרו לאחרים מפני הדוחק ח"ו והגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל כ' בס' מגן אבות לכאן, דהנה אמרו חז"ל איזהו העושה צדקה בכל עת זה המפרנס אשתו ובניו. אך נראה דלא תמיד הוי זה בכלל צדקה, רק אם עושה צדקה גם בשאר עניים מוכח דהוא בעל צדקה, אז גם מה שמפרנס אשתו ובניו הוי בכלל צדקה ונחשב עושה צדקה בכל עת, אבל אם אינו נותן צדקה לאחרים א"כ מה שנותן פרנסה לבניו לא הוי בתורת צדקה כלל וז"ש יהי ביתך פתוח לרוחה ליתן להכל, לכך ויהיו עניים בני ביתך. דאף בני ביתך יכללו בתורת עניים, ואף מה שאתה נותן לבני ביתך יחשב לצדקה כאלו הם עניים ע"כ דפח"ח (אך מ"ש הגאון הנ"ל בתחלת המשנה, דכוונת התנא בזכות שיהיו עניים בני ביתך יהי' ביתך פתוח לרוחה והצלחה כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' ע"ש, פלא בעיני שלא ראה כ"כ בס' מדרש שמואל ז"ל, והספר הזה הי' לפניו שהרי מביאו בעצמו במשנה דכאן):

ואל תרבה שיחה עם האשה בס' זרוע ימין להגאון חיד"א ז"ל כ' דקאי אדלעיל שאמר יהי ביתך כו' ויהיו עניים כו' לזה אמר אל תרבה שיחה עם האשה כלומר שלא תתייעץ עמה בענין הבאת עניים בביתך, כי האשה עיני' צרה באורחים עכ"ל – ופלא שלא ראה שכ"כ בס' מדרש שמואל ז"ל בכאן – ועיין בס' שיחת חולין של ת"ח פרק א' שכ' דרשתי סמוכין דאיתא באבות יהי ביתך פתוח כו' ויהיו עניים כו' ואל תרבה שיחה עם האשה, כו' כי אשה עיניה צרה באורחים וכו' ע"ש, והנה הדרשה הזאת כבר היא ישן נושן, אמנם יפה שיחתו במה שהביא שם על הגמ' שבת דף קכ"ז גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה, לכאורה יש לדקדק הלא די והותר אם היה הכנסת אורחים רק כקבלת פני השכינה דלמה הוא יותר מקבלת פני השכינה, אך הנה אמרו אשה עיניה צרה באורחים, ועוד אמרו איש ואשה שכינה שרויה ביניהם לכן אם הכנסת אורחים יהי' רק כקבלת פני השכינה, אמור יאמר האיש מה לי להכניס אורחים בביתי ולהתקוטט עם אשתי ולעשות נגד רצונה ולבטל השכינה שבביתי, שתהא שכינה שרויה בביתי ע"י הכנסת האורחים, הלא אם אהיה בשלום עם אשתי ג"כ שכינה שרויה בינינו, לזה אומרים לו דע שהכנסת אורחים היא גדולה יותר מקבלת פני השכינה לכן לא תשמע לה בדבר הזה, שמעתי ודבר נחמד הוא עכ"ל **באשתו** אמרו קל וחומר באשת חבירו בדרושי הצל"ח

ז"ל כתב בדרך צחות, באשתו אמרו איסור קל - אבל וחומר, איסור חמור הוא באשת חבירו, לכן אל ירבה שיחה וכו' כי מן הקל יבוא אל החמור ע"ד עבירה גוררת עבירה - ועיין בתוי"ט ז"ל שהקשה על המדרש שמואל שכתב באשתו אמרו וכו' רבינו הקדוש קאמר לה, דא"כ איך אמר רבי כן על דברי יוסי בן יוחנן והרי הן דברי יחיד ואיך אמר לשון "אמרו" ותי' בהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל די"ל דהויו של אמר היא לכינוי ונקראהו בחולם באשתו אמרו, קל וחומר באשת חבירו ודפח"ח - ומ"ש בשיחת חולין של ת"ח פרק א' פי' ואל תרבה שיחה עם האשה, דאם רוצה להכניס אורחים תדיר, יהיה זאת שיח האיש עם האשה לומר לה "ואל תרבה" מאכלים יקרים בשביל האורחים, שבזה אי אפשר לקבל בכל עת אורחים, כי אם במאכלים פשוטים כאשר אוכל הבעה"ב ע"ש, דבר זה מפורסם אצלני בשם הגאון בעל חת"ס ז"ל שאמרו בדרך הלצה בעלמא ולא שיהי' זה פירוש המשנה כמובן וע"ע לקמן בקונטרס אחרון למס' אבות מש"ש על משנתינו ע"ש באות א' ותמצא:

מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו - פי' שגורם הוצאת זרע לבטלה ר"ל, והעבירה ההוא נקראת "רעה" כי העושה עבירה זאת נקרא "רע" כמ"ש ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה', והעבירה גופא נקראת בשם "רעה" וז"ש כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו - ,וביטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם" - פי' דהתורה הקדושה היא הכלי זיין נגד היצה"ר כמאמר חז"ל שאומר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין אבל כל המבלה עולמו בחבורת נשים בתוך עלמות תופפות נופל ביד היצה"ר כיין שאינו לומד תורה והוא חסר תבלין, וז"ש ובוטל מדברי תורה, אפילו הוא עם הארץ שאינו יכול ללמוד תורה, אבל עכ"פ יכול שמוע דברי תורה מפי ת"ח, וגם זה מועיל לנצח היצה"ר, אבל זה שמרבה שיחה עם נשים בוטל לגמרי מדברי תורה, שאיננו לומד וגם איננו שומע דברי תורה, א"כ אין בידו כלי זיין ללחום נגד היצה"ר וע"כ סופו יורש גיהנם וא"ש -- ושו"ר שכן פי' גם בס' דורש לפרקים על פ"א, וע"ש עוד מה שהביא פי' על מ"ש התנא יהי ביתך פתוח לרווחה וכו' כלומר אף אם יהי' ביתך פתוח לרווחה להרויח כסף וזהב וסגולת מלכים מפאת ריבוי עסקיך וגודל הצלחתך עכ"ז אני מזהירך, ויהיו עניים בני ביתך, כלומר שיתנהגו במלבושיהם ותכשיטיהם וצרכיהם בעוני, ולא להראות כבוד עשרם ואת יקר תפארת גדולתם לעיני העמים לעורר קנאתם ושנאתם ע"ש -- והרבה יש לדבר בענין הזה כי רבים חללים הפיל הלוקסוס כמאמר ישעי' הנביא ע"ה יען כי גבהו בנות ציון וגו' -- ועיין בס' "אבי עזר" על האבן עזרא ז"ל פ' ואתחנן, שכתב, בשנים קדמוניות אשר היו בני ישראל לבז ולמשיסה בערי הגוים,

חשבו למצוא חן לילך בחקותיהם ובעדי זהב וכסף, וכבר השיב להם פטרון אחד בעת צר להם מגירושים וטלטול על ידי קנאת הגוים עבור הלוכם ברום בבגדי משי ורקמה משוחים בששר, אמר להם הפטרון (נביאכם אמר לכם קרעו לבבכם ואל בגדיכם, ואני אומר לכם) קרעו בגדיכם ואל לבבכם עכ"ל:

משנה ו

יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות -- לקמן בפרק ו' מונה התנא בין המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, שימוש חכמים, דיבוק חברים, נושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות, ופי' בתפארת ישראל דהיינו שדן איתו לכף זכות עיי"ש, והן הן השלשה דברים שאמר כאן ר' יהושע בן פרחי', עשה לך רב. היינו שימוש חכמים וקנה לך חבר היינו דיבוק חבירים, והוי דן את כל האדם לכף זכות, היינו ומכריעו לכף זכות, ואלו השלשה דברים היו נראים בעיני ר' יהושע בן פרחיה ליותר נחוצים לקנין התורה משאר הדברים שמנה התנא לקמן פי"ו בין המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, ע"כ אמר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות, ועי"כ תוכל לקנות התורה – והעולם רגילין לפרש "וקנה" לך חבר, היינו הקנה שכותבין בו חידושי תורה יהי' לך במקום חבר, כי כשם שמתקיים הלימוד ע"י דיבוק חברים כמאמר התנא ר' נהוראי היי גולה למקום תורה וכו' שחבריך יקיימוה בידיך וכו' כן מתקיים הלימוד ע"י הכתיבה, וכמ"ש המהרש"א בח"א פ"ק דב"ב במאמר אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא בכתיבת יד אשר ע"כ נקראו החכמים סופרים עכ"ל ע"ש – ובדרך הלצה אמרתי דהנה בשנים קדמוניות בימי התנאים הי' נקרא הת"ח בשם חבר כדאיתא במשניות בכמה מקומות, ולא כמו בזה"ז שנקרא בשם מורינו, ותואר חבר היו רגילין לקנות מן הרב בכסף מלא כמו שקונין בזה"ז תואר מורינו, והגאון האמיתי ר' מרדכי בנעט ז"ל מניש כשהי' צריך קודם הפסח מעות הרבה לחלק לעניים הכריז בביהכנ"ס שכל הרוצה לקנות תואר חבר, יבוא ויקנה עכשיו בזול כי אח"כ יתייקר השער, ונודע העובדא מהגאון הקדוש מצאנז ז"ל שנתן גם תואר מורינו בעד סך מסויים לדבר טוב, והנה העמי הארצים מדמים בנפשם שאין צריכים רב, לפי שבכל שחלה שיקרה להם באיסור והיתר יכולים להחמיר ע"ע ולהשליכו לכלב, וע"ז אמר התנא, עשה לך רב, ואע"פ שאתה חושב שא"צ לך רב, מ"מ צריך לך הרב לתכלית "יקנה לך חבר" שתוכל לקנות ממנו התואר חבר ואם תאמר היתכן שהרב ימכור בעד בצע כסף תואר חבר לז"א והיי דן את כל האדם לכף זכות

בוודאי צריך להרב מעות לחלק לעניים, או בשביל איזה דבר טוב אחר, לכך הוא מוכר לך התואר חבר, ולא ח"ו בשביל הנאת וטובת עצמו וק"ל:

משנה ז

נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורעניות פי' הר"ע ברטנורה ז"ל הרחק משכן רע שלא תלמוד ממעשיו ע"ש נלע"ד דכוונת התנא על מי שאינו הולך לביהכנ"ס להתפלל שהוא נקרא שכן רע, וכדאיתא בגמרא דברכות כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר הוי על כל שכני הרעים ע"ש, וע"ז הזהיר התנא ואמר, הרחק מאיש כזה שהוא שכן רע, שלא תלמוד ממעשיו ותעשה גם אתה כמוהו [שלא תלך לביהכנ"ס רק תתפלל בביתך ביחידות], רק הוי זהיר לילך בכל יום לביהכנ"ס להתפלל שם עם הצבור במנין עשרה, אמנם בתנאי, ואל תתחבר לרשע, המשיח בביהכנ"ס שיחת חולין והבלים הרבה לאין קץ כמ"ש בזוהר הק' האי מאן דמישתעי בבי כנישתא לית לי' חולקא באלהא דישראל (ובעל הטורים פי' כי תבוא בפסיק ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת, כתב בזה"ל:

כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם, הוא להם לתפארת, והיינו דאמרי' עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה להם, אבל מי ששח שיחת חולין בביהכנ"ס מקיפים לו כל גופו בקוצים, לכך (מסורה) שיר השירים לית, וכנגדו (קהלת ז') כקול הסירים ר"ל כי לית קץ לשכרו של השר. ולית קץ לעונש הקוצים למי ששח שיחת חולין עכ"ל) ואם אעפי"כ תתחבר שם לרשע המחלל קדושת ביהכנ"ס בפרהסיא במה שמשיח שיחת חולין אל תתיאש מן הפורענית והעונש המר ר"ל שיבוא עליך בעבור זה והשיגך, וע"כ השמר והזהר לבל לחלל מקים מקדש ה' ואז תשכיל ותצליח וא"ש ודו"ק (ועי' בס' מגן אבות על פ"א מהג' רש"ק ז"ל, אך לא דבריו דברינו):

משנה ח

יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדיינים וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין כתב בס' "זרוע ימין" מהחיד"א ז"ל, אפשר דמלבד הפשוט בדבריו עוד רמז תוכחת מוסר לאדם, שאל יבקש טענות למעט חטאתו ולהקטינו בטענות בלות ומטולאות, כשם שעורכי הדיינין עושים דאף שהחיוב ברור מבקשים צדקו בכמה טענות וחילוקי דקים, כי זהו עיקר חכמת, היצה"ר למעט חטאת האדם ולבקש זכות, וכמו שפירשו הראשונים ז"ל כוונת הכתוב כל יצר מחשבות לבו רק רע, רק מיעוט למעט הרע. לא זו הדרך לבעל

נפש אדרבה אם חטא חטא קל יהי' בעיניו גדול מאוד. שעבר פי ה' אלקי עולם ובחוט השערה אין תרופה למכתו, קו"ח ממלכי האדמה על האדמה שמכין ועונשין וממיתין בדבר קל שבקלים שיעבור פי המלך, וזה כלל במוסרו התנא הקדוש, אל תעש עצמך דייקא בדבר הנוגע לך לא תהיה כעורכי הדיינין להפוך בזכותך, הלא תלמד שאני אומר לך כשבעלי דינין עומדים לפניך יהיו כרשעים. וא"כ אתה בעל דין עומד בדין תדיר לפני ה' כמ"ש במס' ר"ה אדם נידון בכל יום וא"כ אתה כרשע, וגם אם עשית תשובה וקבלת יסורין. אל תבטח בזה. כי הלא כשנפטרין יהיו בעיניך "כזכאין" ולא זכאין ממש אף שקבלו עליהם את הדין, וגם אתה תמיד תחשוב שאין אתה זכאי ע"כ דפח"ח:

משנה ט

שמעין בן שטח אימר הוי לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר - כתב בס' לקוטי שלמה וז"ל שמעון בן שטח כו' לפי שבנו נהרג עפ"י עדים משקרים כדאיתא ברש"י סנהדרין דף מ"ד ע"ב וקודם מותו הזהיר דורות הבאים שאל ישובו לכסלה ולא ישפכו דם נקי עכ"ל - יפלא שלא ראה שכ"כ המדרש שמואל בשם רשב"ם ז"ל שכתב שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים מפני מעשה הבא לידו היה רגיל לימר כן מפני שתלה שמינים נשים מכשפות באשקלין ונהרג בנו בבית דינו ע"י עדות שקר עכ"ל- ומ"ש והוי זהיר בדבריך פי' הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות ע"ד מאמר חז"ל בפסוק ויהי בימי שפוט השופטים שהי' דור ששפטו את שופטיהם והיינו דאם אמר לו הדיין טול קיסם וכו' הי' אומר לו טול קורה מבין עיניך, לכך הזהיר לדיין הוי זהיר בדבריך, כלומר בעסקים שלך ובענינים שלך הוי זהיר שתראה שלא יצא עליך חלול השם, כי שמא מתוכם ילמדו לשקר, אם יראו אותך מתנהג שלא כהוגן ילמדו העדים לשקר ממש עכ"ל ותלי"ת אמרתי פי' זה מעצמי במקהלים טרם מצאתיו כתוב בס' הנ"ל:

משנה י

שמעי' אומר אהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות - נל"פ אם תהי' בטל מלאכה ולא רב וראש העדה, אז אל תתודע לרשות ר"ל לא ישימוך במאסר, כאשר תזדמן איזה עלילה בעיר, שאז הדרך לשים הראשים במאסר, כמ"ש בס' "אוהל יעקב" מדובנא ז"ל בפ' ויצא על המדרש בפ' וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה, כי שנואה לאה שהיתה אמורה לשונא, ורחל עקרה עיקרה של בית, ע"ש עפ"י משל נאה כדרכו הטוב ודבריו מתוקים כדבש ע"ש, וז"ש אהב את המלאכה, ושנא את הרבנות, ועי"כ תרויח שאל תתודע לרשות ביום צר, וא"ש ודו"ק - ובס' מנחת שבת על פ"א דפוס ווילנא תרנ"ד כתב בסולת למנחה, אם שמלת רשות השתמשו בו בעלי

הש"ס לכנות בו שררה או מלכות, בכאן יש לפרשו בענין אחר, ופתרון המלה לדעתי שענינו הוא מענין רש, נרדף עם עני ומך, וכאשר עשה בעל המשנה שם מפשט מן עושר, עשירות ומן דל, דלות כן עשה מן רש, רשות (ובל"א ארמוטה), ופירוש המשנה יהיה לפ"ז, שלשת הלמודים שלמדנו התנא יהיה לאחד, והוא ע"ד שאמרו חז"ל (סנהדרין כ"ט ע"א) שהיו אומרים:

שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף, ופירש"י על פתח מי שיודע אומנות ובעל מנאכה לא עבר הרעב. כי האומן לעולם בטוח מעוני ומחוסר, לא ישכב עד יאכל טרף מפרי כפיו, וז"ש בשבח לימוד המלאכה, אהב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואל תתודע לרשות, כלומר לא תהיה לעולם קרוב ומודע להעוני והמחסור ע"י כן כי האומן לכפן ישחק משא"כ הרב ע"כ דפח"ח--

ובספר דורש לפרקים על פ"א מביא בשם הרב הגאה"ק מראדאמסק שליט"א, אהב את המלאכה ושנא את הרבנות דהנה דרך העולם כל אומן שונא אומנתו ושפל בדעתו מחמת אומנתו אשר בידו, לא כן הרב אשר יושב על כסא הוראה, רואה עצמי גבוה מכל העם ושמח בלבבו במשרת הרבנות אשר בידו, ע"כ בא התנא הקדוש והזהיר לשניהם גם יחד. להאומן במלאכתו יאמר אהב את המלאכה ואל תהי' נבזה בעיניך ואך יקרה תהי' בעיניך כפנינים. ולהרב יאמר ושנא את הרבנות, אם ירא ה' אתה אל תאהוב את הגדולה ותהי' נכנע בלבבך ויראת לנפשך פן תכשל על ידה ח"ו ע"כ דפח"ח – ואמנם לא ביאר לנו הגאון הנ"ל איך יתפרש עפ"י ביאורו הלז סיום דברי שמעי ואל תתודע לרשות, ואולי י"ל עפ"י מה שמצינו בשופטים סי' ח' פסוק ט"ז ויודע בהם את אנשי סוכות, ופי' המצודות דוד, ויודע בהם עם הקוצים היה מייסרם ומשברם יעו"ש. וז"ש התנא הקדוש שמעי' ישנא את הרבנות, ואז תרויח כי אל תתודע לרשות, כלומר לא תתייסר ותשבר בשביל הרשות והשררה שנהגת בשבתך על כסא ההוראה, אבל אם תאהוב את הרבנות ועבר עליך רוח גאוה וגדולה, אז בודאי תתודע לרשות, תתייסר ותשבר ותסבול יסורין קשים בגיהנם ר"ל, בעבור רוב גאונך, כמ"ש חז"ל כל המתגאה נידון באש, וכן אמרו עוד כל המתייהר נופל בגיהנם, ויהי' אל תתודע מלשון ויודע בהם את אנשי סכות, וא"ש ודו"ק:

משנה יא

אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל – כתב בס' זכות אבות על פ"א דפוס ווארשא תרל"ו, מ"ש חכמים הזהרו בדבריכם, רצה לומר שאל ישנה הרב את דבריו לתלמיד שאינו הגון – ועפי"ז מובן כל מאמר אבטליון מתחלה ועד

סוף – עפי"ד הגמ' (מכות דף י' ע"א) ערים הללו (פירש"י ערי מקלט) אין עושין אותן לא טורין קטנים ולא כרכין גדולים כו' ואין מושיבין אותם אלא במקום מים ואם אין שם מים מביאין להם מים (פירש"י ואם אין שם מים כשנפלו בגורל בימי יהושע ללוים הביאו להם אמות מים אחרי כן מן הנהרות הרחוקים) וכו' תנא תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא, א"ר זעירא (זירא) מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון (פירש"י שלא יביאוהו עוונותיו לידי הריגה בשוגג ויגלה כדאמרינן לקמן שאינו מצוי אלא ברשעים), א"ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו עכ"ל הגמרא. ועתה לפי"ז יבקע כשחר פי' המשנה:

חכמים הזהרו בדבריכם, פי' שלא תלמדו את דבריכם לתלמיד שאינו הגון ר שמא תחובו חובת גלות, פי' כיון שאם תלמדו לתלמיד שאינו הגון אז יש לחוש שמא יביאוהו עוונותיו לידי הריגה בשוגג ויגלה וכפירש"י הנ"ל כדאמרי' לקמן שאינו מצוי אלא ברשעים, וא"כ הלא יתחייב גלות גם הרב וכפי דינא דגמרא, תלמיד שגלה מגלין רבו עמו ותגלו – למקום מים הרעים, פי' שמא תגלו למקום שאין שם מים והביאו להם אח"כ אמות מים מן הנהרות הרחוקים א"כ הלא יכול להיות שמים עכורים ורעים המה – וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, פי' כיון שיגלה גם הרב הלא מחויבים אז כל בני הישיבה לבוא אחריו בגלות, וכפי הדין. הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו, וישתו המה המים הרעים אשר יוכל להיות כי לא הסכינו למים עבטיט כאלה וימותו מצמאון -- ונמצא שם שמים מתחלל (אמר המלקט בהגיע לסוף דברי אבטליון במ"ש ונמצא ש"ש מתחלל נדחק הרב זכות אבות לפרש דר"ל זילותא דדינא, כי למה יאמרו הגוים אשר נתן להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו במו, אשר באמת נתנה התורה לחיות בה ככתוב וחי בהם ולא שימות בהם עיי"ש, ובחנם נדחק כי היה יכול לפרש בריוח כמ"ש בפי' רש"י ז"ל לכאן ונמצא שם שמים מתחלל על ידיכם לפי שהכל יאמרו ראיתם הללו בני אדם שהיו תלמידים הגונים ומתו בחצי ימיהם עכ"ל, והפי' הזה עולה יפה גם לפי פי' הרב זכות אבות הנ"ל שכל מיתת התלמידים הבאים אחריהם מחמת שלא הסכינו לשתות מים הרעים היא באה על ידי הרב ששנה לתלמיד שאינו הגון שגרם הגלות לו ולרבו ולכל בני ישיבתו. א"כ שפיר קאמר ונמצא ש"ש מתחלל על ידיכם לפי שהכל יאמרו ראיתם הללו בני אדם שהיו תלמידים הגונים ומתי בחצי ימיהם וכפירש"י הנ"ל וא"ש ודו"ק):

משנה יב

הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה – הקשה במדרש שמואל מדוע אמר הוי מתלמידיו של אהרן ולא אמר הוי כאהרן

ותירץ כי כמוהו ממש א"א בעולם ולכן אמר לכל הפחות הוי מתלמידיו אף אם לא תהיה ממש כמוהו ע"ש -- ובס' מקוה ישראל על פ"א פי' עפימ"ש ז"ל דכיצד היה אהרן קרב את הבריות לתורה כשהי' פגוע ברשע היה נותן לו שלום והי' מתאהב אליו עד שהיה בוש ממנו וחזר מדרכו הרע ועי"ז הי' מקרבן לקיים התורה, א"כ שפיר קאמר הוי מתלמידיו של אהרן ולא אמר הוי כאהרן, כי אין כל אדם יכול לעשות כן. כי אהרן היה גדול בישראל היו בושים ממנו, ע"כ אמר הוי מתלמידיו שכל מה שתוכל עשות מה שעשה אהרן רבך עשה ע"כ דפח"ח ולי נראה עפימ"ש הר"ע ברטנורה ז"ל וכיצד הי' מקרב הבריות לתורה כשהי' יודע באדם שעבר עבירה היה מתחבר עמו ומראה לו פנים צהובות והיה אותו אדם מתבייש ואומר אולי היה יודע צדיק זה מעשי הרעים כמה היה מתרחק ממני ומתוך כך היה חוזר למוטב ע"כ, וכ"כ גם במד"ש בשם ה"ר מנחם לבית מאיר ז"ל, אוהב את הבריות הוכיחם בנחת ולהושיבם מעון, ומקרבן אליו כדי שמתוך כך יבואו ללמוד תורה כענין שאמר באהרן שהיה מתחבר עם הרשעים עד שהיו בושים ואומרים אוי לנו אלו ידע אהרן וכו' היה עוצם עיניו שלא להסתכל בפנינו וכו' ומתוך כך היו נמשכים בחברותו ולומדים תורה ממנו עכ"ל - ועיין בתוי"ט ז"ל שהקשה על זה דאיך היה אהרן מתחבר עם הרשעים הא אמר נתאי הארבלי ואל תתחבר לרשע - ונלע"ד דלק"מ דבשלמא סתם אדם אסור לו להתחבר לרשע ואף דיכול להיות שיחזירנו למוטב מ"מ אין זה דבר ברור ויכול להיות אדרבא להיפוך שהרשע יקלקל אותו לכך אסור להתחבר לרשע, אבל אהרן שהי' נביא. והי' יודע בבירור שיחזיר את הרשע למוטב ע"כ לו בודאי היה מותר להתחבר עמו ולהוציא יקר מזולל וא"ש. (ועיין כעין זה בתוס' ב"מ דף קי"ד ע"ב שהקשו דאלי' הנביא איך טימא עצמו לבן הצרפית הא כהן הוא ותי' דכיון שהיה ברור לו שיחייהו מותר משום דהוי פיקוח נפש ע"ש, וה"נ באהרן הכהן שהיה נביא ונמנה ברש"י מגילה יד ע"א בין מ"ח נביאים שהתנבאו להם לישראל ע"ש, והיה ברור לו שיחיה את הרשע דבחייו קרוי מת, ודאי דהיה מותר להתחבר עמו דאם בחיי הגוף מותר משום פיקוח נפש, כ"ש בחיי הנפש להחזיר נפש אחת מישראל תחת כנפי השכינה, ודאי דמותר משום פיקוח נפש), - וא"כ שפיר אמר הילל הוי מתלמידיו של אהרן ולא אמר הוי כאהרן, כי אין כל אדם יכול לעשות כאהרן להתחבר עם הרשעים דשאני אהרן שהיה נביא משא"כ בשאר אדם כנ"ל וע"כ אמר לכל הפחות הוי של אהרן ועשה כל מה שתוכל לעשות מה שעשה אהרן רבך, אוהב את הבריות להוכיחם בנחת ובדברים ערבים ונעימים לאוזן שומעת ועי"כ תהיה מקרבן לתורה, כי דברי חכמים בנחת נשמעים לא יחטאו המטרה וא"ש ודו"ק:

במד"ש מביא בשם הרשב"ם ז"ל הוי מתלמידיו של אהרן וכו' ולפי מדתו של הלל היה רגיל לומר לבריות שהיה ענוותן כמו ששנינו בבמה מדליקין שמגייר האומות ומקרבן לתורה, וכן שמעון בן שטח, ומאלו השנים אנו למדים בכולם שכל אחד לפי מדותיו ומעשיו היה מזהיר ואומר עכ"ל – ודבר גדול דבר בזה הרשב"ם ז"ל – וכן ראיתי בהעברה בעלמא פ"א בספר קדושת אהרן לאחד קדוש מרבני סאדי גורא ז"ל שכתב בפ"ב דאבות משנה י"א דא"ל ריב"ז צאו וראו איזהו דרך טובה שידבק בה האדם וכו' ר"א בן ערך אומר לב טוב ואמר להם ריב"ז רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, קשה הכי לא יכלו שאר התנאים ג"כ לומר כר' אלעזר בן ערך לב טוב, אלא כל תנא אמר כפי מדתו, ור"א בן ערך כבר הגיע למדרגת לב טוב לכן אמר הוא דהדרך טובה. שידבק בה האדם היא לב טוב, משא"כ שאר התנאים עדיין לא השתלמו במדת לב טוב לכן לא אמרו כר' אלעזר ע"כ דפח"ח.

משנה יג

הוא היה אומר נגד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסיף, ודלא יליף קטלא חייב ודאשתמש בתגא חלף – נגד שמא אבד שמיה, כ' בתוי"ט בשם הכ"מ בפ"ג מה' ת"ת כלומר מי שלומד להגדיל שמו אבד שמיה, וע"ד כ' בשם המד"ש נגד שמא המושך שמו לעשות לו שם כשם הגדולים אבד שמיה שהיה לו כבר וישאר קרח מכאן וקרח מכאן -- וקרוב לזה כ' הגאון חיד"א ז"ל בזרוע ימין. עפמ"ש בסוטה דף ט' כל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו, וז"ש נגד שמא, שהוא רוצה להמשיך השם שלו במה שאינו חלקו, אבד שמיה, אפי' מה שיש בידו. וזהו בעצם לשין "אבד" שהיה לו ונאבד עכ"ל ועל דרך זה אמר התנא אח"כ, ודלא מוסיף יסיף, שהוא ג"כ מעין נגד שמא אבד שמיה, כמ"ש הר"ע ברטנורה ז"ל ודלא מוסיף, מי שאינו מוסיף על למודו, יסיף, יסוף מפיו מה שכבר למד, וכ"כ במד"ש בשם ה"ר אפרים ז"ל ודלא מוסיף יסיף שנו רבותינו שאם אינו מחזר על שמועתו סוף שמשכח את כולו וזהו יסיף כמו וזכרם לא יסוף מזרעם ששמועתו נספה וכלה היא בידו עכ"ל, (ובמהר"ם שיק על פ"א מביא אדמ"ו הגאון האמיתי זצ"ל הרמז לזה בפסוק ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו, שר המשקים היינו שר התורה שנמשלה לכל המשקין כדאיתא במדרשים, ואם לא זכר שר המשקים הזה, את יוסף, להוסיף תמיד על למודו, אזי סוף. וישכחהו ששוכח גם מה שלמד כבר יעו"ש) – "ודלא יליף קטלא חייב" פי' בס' מקוה ישראל על פ"א ודלא יליף היינו לאחרים. וכמו שהאריכו חז"ל על מי שאינו רוצה ללמוד עם אחרים. ודרשו מפסוק מונע בר יקבוהו לאום וזו קטלא חייב עכ"ל ע"ש – וכ"כ

בס' מנחת שבת על פ"א בסולת למנחה, דהנשמה נשלחה לעוה"ז כדי להשלים אחרים, דשלימות עצמה כבר היה לה טרם בואה לתוך הגוף וא"כ מי שאינו רוצה להשלים גם אחרים, נפשו עליו תאבל מאחר שלא מלא תכלית שליחות הנשמה בתוך הגוף, וז"ש ודלא יליף כלומר שאינו מלמד לאחרים קטלא חייב, כי מה חפץ לו להשי"ת בשמור נשמתו בקרבו מאחר שאין ממלא התכלית שבעבורו נשלחה הנשמה אל תוכו ודו"ק, עכ"ד עם תוספת נופך קצת משלי - וע"ד זה נלע"ד לפרש עוד עפמ"ש בס' אור חדש (קידושין ע"ב ב') בשם ספרי המוסר שכתבו טעם א' על מיתת הצדיקים ר"ל, משום דלא מיחו והוכיחו לאנשי דורם, והביא בשם גיסו הרה"ג הדרשן הגדול מהו' צבי הירש ז"ל אבדק"ק מיר במדינת ליטא שפי' בזה הפסוק בפ' ויקרא -- ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו - ונפש היינו צדיק דאיקרי פש, כי תחטא (היינו לשון חסרון כמו והייתי אני ובני למה חטאים, חסרים מן המלוכה) כלומר כי תחסר מן העולם, ושמעה קול אלה, שקיימה השבועה שהשביעו איתה בבואה לעוה"ז תהי צדיק ואל תהי רשע, והוא עד, הצדיק תכשיטו של העולם כולו, (ועד הוא לשון תכשיט כמ"ש הירד עדיך מעליך), וקשה למה נלקח עדינו ממנו, וצדיק מה פעל, ומיישב הפסוק, או ראה או ידע איזה עון שבדור, אם לא יגיד ויוכיח, ונשא הוא הצדיק עוונו של חבירו ע"כ דפח"ח. וז"ש היללו, ודלא יליף ויורה לעם ה' דרכי ה' ויוכיחם על עוונותם, קטלא חייב, כי בשביל שאינו מוכיח לאנשי דורו, הוא נתפס בעוון הדור ר"ל, ודו"ק - "ודאשתמש בתגא חלף" במגילה דף כ"ח ע"ב איתא תנן התם ודאשתמש בתגא חלף, אמר ר"ל זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תירה [א"ה הך כתרה של תורה לא ידענא אם קאי על מי ששונה הלכות ור"ל דמי ששינה הלכות הוא כתרה של תורה, או קאי על הלכות ור"ל דהלכות הם כתרה של תורה ויהיה הפי' זה המשתמש במי ששינה הלכות שהם כתרה של תורה, שי"ר בערוך ערך תג שכתב בזה"ל:
מגילה כ"ח תנן התם ודאשתמש בתגא חנף אמר ר"ל זה המשתמש במי ששונה הלכה כלומר שהוא מוכתר בכתר של תורה והמשתמש בו ראוי להריגה עכ"ל ע"ש], וכתב המהרש"א ז"ל בח"א לשם וז"ל. המשתמש במי ששינה הלכות וכו' והיינו באינו תלמידו ונתנו בו סימן תג"א הוא ר"ת תלמיד גברא אחרינא אבל בתלמידו מצינו בכמה מקומות שהיו משמש בהם עכ"ל, ולענ"ד דהיינו כוונת הר"ע ברטנורה ז"ל שכ' כאן ויש מפרשים תגא ר"ת תלמיד גברא אחרינא שאסור לאדם להשתמש בתלמידים שאינן תלמידיו, וכתב בתוס' חדשים לא ידעתי למה כתבו בשם י"מ הלא היא גמרא במגילה דף כ"ח ע"ב וכו' ע"ש, ולפ"ז י"ל דכוונת הברטנורה ז"ל כמ"ש מהרש"א דמה שאמרו במגילה זה

המשתמש במי ששונה הלכות היינו דוקא באינו תלמידו אבל בתלמידו מותר להשתמש אף שהוא בכתר של תורה, וזה שחידשו הני י"מ דמ"ש ודאשתמש בתגא חלף היינו דוקא בתלמיד גברא אחרינא משא"כ בתלמידו וא"ש ודו"ק:

משנה יד

הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי כשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי – נל"פ דכל זמן שהאדם חי צריך לסגל מצות ומעש"ט ולעשות כל מה שבכחו לתיקון נשמתו ולא יסמוך על בניו אחריו שהם ישתדלו עבורו לזכות נשמתו כמאמר חז"ל ברא מזכה אבא, אולם בכל זאת לא יסתפק במה שהוא עושה לעצמו, אלא יראה לגדל את בניו לתורה ולמעש"ט כדי שיוכל לקוות מהם שיהיו לו לעזר לעילוי נשמתו בעוה"ב, והנה עיקר הגידול בנים לתורה הוא החינוך שמחנכם בעודם קטנים (כמ"ש במד"ש בכאן בשם רבינו יונה ז"ל בפסוק "אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם" ר"ל כי הנטע בעודו קטן יוכל לגדלו שיהיה עצו ישר ולא עקום, אך אחר שגדל עקום קשה הוא לתקנו, כן הבנים בעודם קטנים נקל הוא להסירם מן הרע ולגדלם בדרך הטוב. אך אם יזקינו ברשעתם לא יוכלו להניח דרכם הרע, וכענין שנא' חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה דפח"ח), ואם כן יעשה אזי יהיה לבו נכון בטוח שאחרי מותו ירבו מצות ומעש"ט וישתדלו לזכות נשמתו בעוה"ב – וז"ש הילל "אם אין אני לי מי לי' ר"ל אם אין אני משתדל להרבות תורה ומצות, לי להנאתי ולטובתי בעוה"ב. מי ישתדל בעבורו, ולכך אני עושה כל מה שבידי לעשות – אמנם אעפי"כ, וכשאני לעצמי, אם רק אני עושה לעצמי, מה אני, כלום יש ביכולתי לעשות ככל הצורך לתיקון נשמתי, לכך אני מחנך את בניי לתורה ולמעש"ט בעודם קטנים, כי אם לא עכשיו בימי הנערות אימתי, ואז אוכל לסמוך שגם הם יעשו כל מה שבכחם לעילוי נשמתי בעוה"ב בגן עדן וא"ש ודו"ק: **ובמקהלים** אמרתי כוונת הילל בדרך מוסר, הן אמת אם אין אני לי מי לי, אם אין אני עוסק במשא ומתן שיהיה לי איזה רכוש ופרנסה בריוח, מי יעסוק בעבורי, אמנם, וכשאני (שומר כל אותו הרכוש) לעצמי בלבד, ואיני נותן ממנו חלק לעניים. אז מה אני, נחשב בין הבריות, הלא כולם יאמרו עלי ראו עשיר זה הוא עכברא דשכיב אדינרי, והני עכברי רשיעי נינהו וכדומה דברי בזיון וקצף – ואם תאמר אצפה עד שיהי' לי רכוש גדול, ואז אתן ממנו חלק לעניים. אבל לא עכשיו שעדיין אין לי רכוש גדול, ע"ז אני אומר לך, ואם לא עכשיו אימתי יהיה לך רכוש גדול, הלא עיני האדם לא תשבענה, יש לו מנה רוצה מאתים וכו' ולעולם הקמצנות הוא לפי העשירות כמאמר חז"ל וסימנך עשירים

מקמצין, ואם יהי' לך רכוש גדול ותהיה עשיר גדול מאוד, כן ירבה וכן יפרוץ אצלך מדת הקמצנות, ולעולם לא תפתח את ידך לעני ואביון, וא"ש ודו"ק:

משנה טו

שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. – נל"פ דבא להזהיר לכל ת"ח שיכתוב חידושי תורה אשר חנן אותו אלקים בספר. קבוע לדורות עולם, לבל יאבדו מתוך הקהל, וז"ש עשה תורתך קבע, שישתדל שיהיה תורתו קבועה לדורות. ויען שהרבה חכמים אינם כותבים חידושיהם בספר, לפי שאומרים שאין להם פנאי לזה מפני צרת השעבוד שהם משועבדים לקהל לומר להם דברי אגדה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו כנהוג לזה אמר שמאי, אין אתה מוכרח לאמר דרשות גדולות, אלא אמור מעט, וע"י כן יהיה לך פנאי לעשות הרבה, לכתוב חידושי תורתך בספר לזכות את הרבים, ואמנם יש הרבה ת"ח שמסדרין להם תמיד פשטים על פסוקים למען שיוכלו לקבל אורחים הבאים אליהם בדברי אגדה נאים ומתוקנים, לזה אמר שמאי, אין אתה מוכרח לבלות הזמן בזה, ואם תאמר במה אקבל האורחים הבאים אלי, אני אומר לך, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפית ולא בדברי תורה, ואז יהיה לך פנאי לעשות תורתך קבע כלומר קבוע לדורות עולם בל תאבד, וא"ש ודו"ק:

משנה טז

רבן גמליאל היה אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומרות – אמרתי מאז, ושו"ר שקדמני בזה בס' מנחת שבת פ"א בסולת למנחה שכ' וז"ל:

בהמשך מאמרו יש להעמיס כי דבר כן נגד עמי הארץ. האומרים מאי אהני לן רבנן ואין צורך לרב ומורה כלל, אם בכל ספק איסורא ניזל לחומרא ונשליך הדבר לאיבוד, ע"ז אמר התנא כי אין זה מקו הצדק, כמ"ש שלמה המע"ה (משלי ל' ו') אל תוסף אל דבריו פן יוכיח בך ונכזבת, וכמו שאירע בנחש הקדמוני (רש"י בראשית ג' ג'). כן הדבר הזה, כי לפעמים יהיה בעיניך דבר ברור להתיר ובאמת הוא אסור, או שתהיה חומרא דאתי לידי קולא, והוא ממש כמו המרבה במעשרות שפירותיו מתוקנים אבל מעשרותיו מקולקלים כמבואר בש"ס (עירובין נ' א' ומנחות נ"ד ב'). וז"ש עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ולא שתאסור הכל מספק ואל תרבה לעשר אומדות כי הוא חומרא דאתי לידי קולא, אף כאן אם לא תסתלק מן הספק תכשל בו עכ"ל (אמר מרגלא בפומי לומר שזה מרומז בפסוק דברים כ"ד ח' השמר בנגע הצרעת לשמור מאוד לעשות, ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים שמרו לעשות, רצה לומר, השמר בנגע הצרעת, ומה הוא נגע הצרעת, על זה אמר לשמור "מאוד' ולעשות, אם רצה להיות צדיק הרבה יותר

מדאי, ויעלה על דעתך לשמיר התורה "מאוד" ולעשות הכל על צד המאודיי (ובלשון אשכנז גאר זעהר פראמם), ותרצה לאסור הכל מספק, דע כי זה הוא נגע הצרעת פשתה בין עמי הארץ, ועל ה אני מזהירך לאמר, השמר בנגע הצרעת לשמור "מאוד" ולעשית – אל תצדק הרבה ואל תאסור הכל מספק, רק ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים תשמרו לעשות – לא פחות ולא יותר וא"ש ודו"ק):

משנה יז

שמעין בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ולא המדרש עיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא בעמדי במקהלים פירשתי המשנה דרך צחות, עפ"י מ"ש בספר אסיפת אמרים על תהלים סי' קמ"א פסוק ו' ז' ושמעו אמרי כי נעמו כמו פולח ובוקע בארץ כתב בס' הנ"ל בשם הרב הקדוש מהו' ישראל מריעשין זי"ע, כי תכלית הדרשה שדורשים להמון עם הוא תוכחת מוסר היוצא ממנו, רק כדי שינעם לאוזן שומעת ולא יקוץ בו, מלבישים התוכחה במחלצות פסוקים ופשטים נעימים, והוא כמו הרופא שנותן לחולה סמים מרים בתוך לביבות ציקער (ובל"א, ציקער פיללען) והשוטה סובר שהצוקער הוא העיקר, ובאמת לא הצוקער מרפא רק המר שבתוכו ה"נ לא האמרים הנעימים שאומר הדרשן הם מרפאים הנפש. רק המוסר המר שבתוכם, אבל אם העולם אינם שומעים המוסר רק האמרים הנעימים (יבל"א, דיא אנגנעהם קלינגענדען ווארטע), אז לשוא עמל הדרשן, והוא כמו איש הפולח ומבקע עצים, ותחת שיבקע העץ בוקע בארץ, נמצא שלא השיג התכלית. כן לא השיג דרשן זה התכלית ואף לחנם יגע ועמל, וז"ש ישמעו אמרי כי "נעמו" אבל המוסר והתוכחה הבלתי נעים לא ישמעו, א"כ אך לשוא עמלתי והרי אני, כמו פילח עצים, ואינו בוקע העץ, רק ובוקע בארץ ע"כ דפח"ח -- ואין חכם כבעל הנסיון, כל המגידים והדרשנים יודעים אשר העולם אוהבים לשמוע מאת המגיד רק איזה מעשה נאה, או איזה משל נאה, ולזה יטה אזנו כאפרכסת כל שומע, אמנם אם עפ"י מעשה או עפ"י משל יפרש הדרשן איזה מדרש תמוה, ותוכו רצוף מוסר ותוכחה שהוא העיקר, תיכף ומיד נעשה העולם כחרש לא ישמע, כי אצלו לא "המדרש" הוא העיקר אלא המעשה שמספר הדרשן ולזה מטה אוזן לשמוע כי זה הוא העיקר אצלו, אבל המוסר והתוכחה שיוצא מן המדרש המבואר עפ"י המעשה הלז, זה נחשב אצלו רק כעראי וטפל ובאוזן האחת הוא נכנס ובאוזן השנית הוא יוצא, ולכן אמר התנא הקדוש כל ימי גדלתי בין החכמים המשמיעים לעם דברי תוכחה ומוסר, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, כי למה להדרשן לייגע גופי לריק ולדבר לפני העם ביודעו כי אצל העולם, לא המדרש היא העיקר אלא המעשה, אשר יספר בתוך

הדרשה, זה נחשב בעיניו לעיקר, אבל המדרש אשר יפרש עפ"י המעשה הזאת והמוסר היוצא ממנו, זה אך לעראי וטפל נחשב בעיניו, א"כ השתיקה יפה יותר ויותר מן הדיבור, מאחר שהדרשן אינו פועל מאומה, א"כ אדרבה כל המרבה דברים מביא חטא, כי מה לו לומר דבר שלא נשמע, אפשר שהיו שוגגין וע"י שיודיע להם שאסור לעשות כן יהיו חוטאים במזיד, א"כ מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין וא"ש ודו"ק:

(ועי' בחלק הראשון מזה החיבור בלקוטים לפרקי אבות אות כ"ח מ"ש שם מספר שמן רוקח שו"ת א"ר בחלק הדרושים שבסה"ס על מ"ש התנא ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ע"ש, וכעת ראיתי שגם הגאון החיד"א ז"ל פי' כן בספרו "זרוע ימין" לכאן ע"ש):

משנה יח

רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם עומד (נ"א קיים) על הדין ועל האמת ועל השלום שנא' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. כתב בתוי"ט, שנא' אמת ומשפט וכו' בזכרי' ח' ט"ו ולעיל מיניה כתיב כאשר זממתי להרע לכם וגו' כן שבתי זממתי בימים האלה לה טיב את ירושלים ואת בית יהודה אל תיראו אלה הדברים אשר תעשו וגו'. ובפירוש רש"י שפטו בשעריכם. וסמך ליה אולי יחנן ה' צבאות ע"כ. וכ"כ במדרש שמואל בשם הרמב"ם (א"ה במד"ש שלפנינו כ"כ ג"כ בשם רש"י ז"ל ע"ש) ולא קרב זה אל זה דאולי יחנן בעמ"ס ה' ט"ו נאמר שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן וגו'. עוד בפירש"י ובמשנה טבריינית אין שם פסוק עכ"ל התוי"ט ז"ל – ובס' זכות אבות על פ"א כתב, שפטו בשעריכם פי' רש"י ז"ל וכתיב בתריה אולי יחנן ה' צבאות עכ"ל ואני תמה עליו מאוד איך לא ראה מ"ש התוי"ט ז"ל דלא קרב זה אל זה, ואיך העתיק פי' רש"י ז"ל מה שנראה בעליל דלא רש"י כתב זאת, רק איזה תלמיד טועה כתב כן ברש"י וז"ב -- ובגוף הקושיא שיש בכאן מאי ראיה מייתי מקרא אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם שעל ג' דברים הללו העולם קיים. אפשר לומר עפ"י מ"ש במד"ש כאן בזה"ל, ואפשר עוד שיש עומד לקיים, כי עומד יאמר על עמידת הארץ עצמה שלא תתמוטט וכענין והארץ לעולם עומדת, וקיים יאמר על הדרים בארץ שיהיה להם קיום והארץ לא תשאה שממה ושאו ערים מאין יושב, כי הנה העדר אלו השלשה דברים גורם רעה לבני העולם ועל אלו נחרב בית המקדש וגלו ישראל מעל אדמתם. על הדין כמ"ש יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם, על האמת דכתיב ותהי האמת נעדרת וגו' וכל אחד מהם שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו עכ"ל – ולפי זה י"ל דהיה קשה להתנא למה אמר הכתוב שפטו בשעריכם הול"ל בקיצור שפטו בשער כמ"ש בעמוס ה' ט"ו והציגו בשער משפט, וצ"ל דכוונת הכתוב אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם בשביל

שעריכם כמו שמצינו דהבי"ת משמש במקום בשביל כמ"ש רש"י בתחלת התורה, בראשית ברא אלקים, בראשית בשביל התורה שנקרא ראשית, וה"נ בשעריכם בשביל שעריכם, והכוונה, אמת ומשפט שלום שפטו, בשביל שהשערים ישארו שעריכם, הא אם לא תעשו כן לא יהיו שעריכם, רק יפלו ביד אויב והוא ישלוט עליהם, וא"כ מוכח שפיר דעל אלו השלשה דברים העולם קיים, וכמ"ש במד"ש דקיים יאמר על הדרים בארץ שיהיה להם קיום ובהעדר אלו השלשה יגלו מעל אדמתם וא"ש ודו"ק:

ומ"ש התוי"ט בשם פירש"י ז"ל ובמשנה טבריינית אין שם פסוק, נלע"ד ראיה ברורה דאין לגרוס במשנתינו הך שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם אלא סתם רשב"ג אומר על ג' דברים כו' על הדין כו' ועל השלום, דאל"כ, א"כ הוי משנתינו אגדה שהיא דרשת הפסוק כמו משנה דר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, א"כ מדוע אומרים בסיום הפרק הראשון משנת בן עקשיא רצה הקב"ה כו' כדי לומר אחריו קדיש, הלא המשנה דרשב"ג אומר על ג' דברים העולם עומד כו' שנא' אמת ומשפט שלום וגו' הוי אגדה שהיא דרשת הפסוק כמו משנה דר"ח בן עקשיא, א"כ יאמרו קדיש אחר המשנה דרשב"ג, ולמה לי לומר המשנה דר"ח בן קשיא כדי לומר אחרי' קדיש – ועיין בשו"ע התניא

הגאון הקדוש מהו' שניאור זלמן זצ"ל (או"ח סי' נ"ד סוף ס"ד) שכתב:

ומנהג כל ישראל שאין מקדישין בקדיש לעולם אלא בסיום הפסוק או אגדה שהיא דרשת הפסוק אבל לא בסיום התורה שבע"פ שאינה דרשת הפסוק, ולכן נוהגין לומר אחר פרקי אבות אגדת אמר ר"ח בן עקשיא כו' ואחר פיטום הקטורת ובמה מדליקין אגדת אר"א אר"ח ת"ח וכו' עכ"ל, ומקורו מלקוטי פרד"ס כנרשם שם על הגליון אות י"ז עיי"ש, וא"כ עכ"ח דלא גרסינן במשנה וכאן "שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" דאל"כ הוי משנתינו אגדה שהיא דרשת הפסוק כמו אגדה דר"ח בן עקשיא והוי לן לומר קדיש בסיום הפרק ולא לומר מתחלה אגדה דר"ח בן עקשי' ואח"כ קדיש.

אמר ר"ח בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' – בס' תיקון משה חלק ד' להגאון ר' משה פאללאק זצ"ל מבאניהאד, מביא בשם ספר כפות המנעול, (הוא ספר ישן נושן על פרקי אבות לאחד מרבני בעהמען או מאהרען זצ"ל וראיתיו פ"א בהעברה בעלמא ומני אז בקשתיו ולא מצאתיו), עפ"י מאמר רז"ל בעירובין עה"פ ולא מעבר לים היא לא בסחרנין ולא בתגרנין כי תוה"ק ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ואם תעזבני יום יומים אעזבך, וע"כ צריכים התגרנים להחזיק לומדי התירה, וכן להיפך מי שרוצה לזכות לכתרה של תורה א"א לו מבלי זבולון המחזיקו, וזה מפלאות תמים דעים ית"ש שרצה

לזכות את ישראל שכל אחד ואחד יהי' לו חלק בתורת ה' ע"כ הרבה תורה ומצות שיהא הישכר צריך בעכ"ח לזבולון כי אל"כ מי פתי יסור הנה למכור תורתו בעד בצע כסף אבל ע"י ריבוי תורה ומצות מוכרח הוא לכך עכד"ק – ואגב ראיתי עוד בס' תקון משה הנ"ל ביאור על מאמר הילל, הוי מתלמידיו של אהרן יכו' אוהב את הבריות. ומקרבן לתורה, הוא הי' אומר נגד שמא אבד שמא ודלא מוסיף יסוף, נ"ל ההמשך כי אנו מצווים להדריך רבים לעבודת ה' ותירתו כמו שעשה אברהם אבינו ע"ה והגם שעי"ז יקצר הוא לעצמו ולא יוכל לעלות למדרגה גבוהה ורמה (כידוע פי' הפלא"ה זצ"ל על מאמר אם הרב דומה למלאך ה' צבאות וכו' שלטובת תלמידיו ישאר במדריגת עומד וכנודע), וזהו ההמשך הוי מתלמידיו וכו' ומקרבן לתורה, ואל תחוש אם עי"ז לא תוכל ללמוד כנפשיך שבעך, ולא תהא למדן בעיני הבריות כי נגד שמא אבד שמא, ודלא מוסיף דהיינו להוסיף בני אדם בעולם תחת כנפי השכינה וסוף ר"ל, כי העיקר לעשות נחת רוח לפני כסא כבודו ית"ש לעד, כי ע"כ נקרא אברהם אוהבי כמ"ש חוה"ל ז"ל עכ"ל ודפח"ח:

בעזרת נוצר עמו כאישון סיימתי פרק ראשון והוא ברחמיו יאיר עיני בלקוטי פרק שני. אבות

פרק שני

משנה א

רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם עיין בס' תקון משה הנ"ל באריכות ותו"ד דכוונת רבי איזה דרך ישרה שיבור לו האדם, ומנא ידע איזהו דרך ישרה, הא דרך איש ישר בעינו והכל ישר בעיני עצמו לפי שעה, אף אם הוא בתכלית הרע, כי בעידנא דיצה"ר לית דמדכר ליצ"ט עז"א ב' סימנים א' כל שהיא תפארת לעושיה ר"ל אחר העשייה אם גם אז יתפאר עצמו בה, אז ידע כי טוב הוא הב' ותפארת לו מן האדם, אל יסמוך על עצמו רק אזניך תשמענה דבר מאחריך מבני אדם אם גם הם מפארים ומשבחים אותך בזה, ועוד פי' דכוונת רבי שאל תחשוב כי אין צריך בירור רק מן העבירה, אבל אם עושה מצוה והולך דרך ישר, מה לו לברר עוד, עז"א לא כן, כי משכחת לה גם דרך ישרה שצריך בירור מפסולת ופניות ומחשבות זרות הרבה, והוא במצוה שהיא תפארת לו מן האדם, שהכל מפארים ומשבחים אותו אם יעשנה, בזה צריך בירור וזהירות רב שיעשנה בלתי לה' לבדו ע"כ דפח"ח. (שו"ר בפירש"י ז"ל על משנתינו שכבר כתב כפי' הראשין הנ"ל של הגאון בעל תיקון משה ז"ל ע"ש היטב ותמצא) – והנה איתא בגמ' (תמיד כ"ח ע"א) תני רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם

טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם שנא' ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, וי"א יחזיק באמונה יתירה שנא' עיני בנאמני ארץ וגו' ע"כ – וכתב מהרש"א ז"ל בח"א דברייתא זאת קאי על מתניתין דהכא דמ"ש רבי במתני' דהכא, מפרש לה התם בברייתא דאיזו אותו דרך שהוא נוח ותפארת לעצמו ולבריות, וקאמר תנא קמא אוהב את התוכחות להוכיח הבריות ומתוך שמקבלין התוכחות וחוזרין למוטב נחת רוח באה לעולם וכו' והיינו תפארת לו מן האדם. ויש אומרים דאותו דרך דקתני במתניתין שהיא תפארת לו, וגם מן האדם, היינו שיחזיק באמונה יתירה במשא ומתן דזה ודאי נוח לו. ותפארת מן הבריות עיי"ש-- והגאון הקדוש מהו' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל כתב בספרו "זרוע ימין" לכאן בזה"ל:

ובמסכת תמיד סוף פרק א' אמרו תניא רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות וכו' ואם נפרש משנתינו דאיירי בהכי, נמי אפשר לפרש כל שהיא תפארת לעושיה דכל מה שמוכיח לא נמצא שמץ מנהו לא בו ולא בבני ביתו, ותפארת לו מן האדם, שיודע להוכיח במתק שפתים וסדר נאות שדבריו עושים פירות, ועיין מ"ש הרב באר שבע בתוספותיו שם עכ"ל הטהור:

והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות – כתב מרן חת"ס ז"ל בתורת משה ס"פ בהעלותך פי' נהי השכר גופיה משתנה לבין חמורה לקלה כפי הראוי וקצוב לגוף המעשה מיום מ"ת ואילך. מ"מ לכל מצוה נותן הקב"ה מתנה על נחת רוח שאמרתי ונעשה רציני לפי התלהבות העושה, וזה מתן שכרה, המתן שבשכר אין לידע כי כל עושה מצוה לפי התלהבות שלו ינתן לו מתנה אגב שכרו והיינו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה' נהי ששכרה של חמורה מרובה משל קלה, מ"מ מתן שכרה אפשר שיהיה של קלה מרובה לפי הזהירות והזריזות ע"כ הוי זהיר בשניהם עכ"ל הטהור. (וע"ע לקמן בקונטרס אחרון מ"ש בזה ע"ש):

והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה – פי' הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בספרו מנן אבות, דהנה עונש מ"ע לא נודע בעוה"ז כי על ביטול מ"ע לא נכתב שום עונש, וא"כ יתכן שיאמר האדם שביטול מצות עשה הוא דבר קטן ועונשו קטן ושכר מ"ע הוא להיפך דהשכר נודע בעוה"ז דאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז ובמצוה קלה אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קו"ח במצוה חמורה וכדאיתא בסוף מס' חולין ע"ש. ובעבירה הוי להיפוך דהעונש נודע בעוה"ז דיש לאוין שיש בהם מלקות ויש לאוין שי"ב מיתת ב"ד ונודע דההפסד גדול, אבל קבלת השכר בעד קיום ל"ת לא נודע בעוה"ז, א"כ יתכן לומר שהשכר של הלאוין הוי קטן, לכך אמר רבינו הקדוש שלא כן

הוא. דבמ"ע אף שלא נודע גודל העונש שלה, יש להוכיח זה מן השכר, כיון דהשכר כ"כ גדול מוכח דהעונש גדול, דאם לא היי מ"ע ענין גדול לא הוי מגיע לו בעד קיומה שכר גדול וכן להיפוך מעונש הלאוין מוכח כמה יגדל שכרם דאם היה ענין קטן לא היה העונש כל כך גדול, וז"ש אם יהיה מ"ע קטנה בעיניך הוי מחשב הפסד מצוה כמה הוא גדול כנגד שכרה, כיון דהשכר אתה רואה כמה הוא, מהשכר תבין ההפסד, ולהיפוך שכר עבירה אין אתה רואה אבל תוכל להבין שכר עבירה כנגד ההפסד, כיון דהעונש כל כך גדול תוכל להבין מה הוי השכר על קיום הל"ת ע"כ דפח"ח:

והסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת יכל מעשיך בספר נכתבים – בתוי"ט ז"ל הביא בשם דרך חיים כנאמר עין ואוזן בלשון יחיד. כי לא אדם הוא שיש לו עיני בשר ודם חס ושלום עכ"ל – ובהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל כתבו מציני רבות בלשון רבים, עיני ה' צופית (משלי ט"ו) עיני ה' אל צדיקים ואזניו ל שועתם (תהלים ל"ד) עכ"ל ואולי יש לומר כי לשון נביאים לחוד ולשון חכמים לחוד ודו"ק – והנה ראיתי בס' לקוטי שלמה לכאן שכתב, דע מה למעלה ממך. פי' בס' יין לבנון ע"ד הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט, מי שם פה ועין לאדם הלא הוא ית' א"כ בודאי רואה ושומע וז"ש דע מה למעלה ממך דהיינו ממך תוכל לדעת שלמעלה גלוי וידוע מחשבות אדם ודבוריו ומעשיו עכ"ל – ואני תמה עליו למה הלך למרחיק לשתות יין לבנון, בעוד שהדברים מפורשים בס' מדרש שמואל בשם הר"מ אלמושניני ז"ל ע"ש ותמצא:

משנה ב

רבן גמליאל בנו של ר"י הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון – עיין בפי' הר"ע ברטנורה ז"ל – ולענ"ד נראה דהנה חכמת המסכן בזוי' ואין דבריו נשמעי' אבל איש עשיר שעוסק במסחר ואעפי"כ לעת הפנאי הוא עוסק בתורה, הוא זוכה לשכח העון מן העולם, כי הוא איש נכבד וחשוב בין הבריות ודבריו נשמעים, וז"ש יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, כשאיש עשיר העוסק בסחורה הוא עוסק בתורה ג"כ זה היא יפה מאוד, שיגיעת שניהם משכחת עון, לפי שמי שייגע בשניהם כאחד, זוכה לשכח העון מן העולם כי דבריו הם נשמעים וא"ש – ובס' לקוטי שלמה פי' ע"ד דאמרו חז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד, ואם לא נצחו יזכיר לו יום המיתה, וז"ש יפה ת"ת עם ד"א, היינו ת"ת וזכירת אנכי הילך בדרך כל הארץ שאמר דוד המע"ה על יום המיתה. שיגיעת שניהם משכחת עון, שניהם כאחד טובים להשכיח העון עכ"ל – ואמנם שבח אני את הפירוש שהביא בס' מד"ש בשם ה"ר שלמה הלוי ז"ל כי להיות

קצת לומדי התורה מתגאים ובועטים בכל העולם, אמר יפה ת"ת עם דרך ארץ ומוסר להיות החכם עניו ודעתו מעורב עם הבריות, לפי שמי שייגע בשניהם כאחד זוכה לשכח העון מן העולם כי דבריו הם נשמעים ועושים רושם בשומעיהם לעזוב העון "וכל תורה שאין עמה מלאכה – ר"ל שיעסוק החכם להשיב רבים מעון שזאת היא מלאכת החכם – סופה בטלה וגוררת עון לאחרים, כי אדרבה הוא מחטיא את הרבים בהתרשלותו. ואמר שזה העסק לא יהיה כדי להתראות חסיד בעיניהם רק לשם שמים, וזהו שכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים' ע"כ דפח"ח:

משנה ג

הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו פי' בס' דורש לפרקים על פ"א דקאי על מ"ש במשנה דלעיל וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לש"ש וכו' ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם, כי לגבאי צדקה יטיף מלתו, והכוונה, מפני כי יש קצת בני אדם שאינם רוצים להיות גבאים, כי חסים המה על הזמן אשר יתבטלו ממלאכת המסחר ויפסידו מלהרויח באותו הזמן שהולכים לגבות צדקה או בעת אשר יפקחו על צורכי ביהכנ"ס ולכן אמר התנא הקדוש ז"ל אתם הגבאים אל תחושו על שר תתבטלו ממלאכתכם ותפסידו מלהרויח בעת שאתם עוסקים במצות, כי מעלה אני עליכם שכר הרבה ממקום אחר ויהיה דומה כאלו עשיתם מלאכתכם בזמן עשיית המצוה – אך זאת העצה אשר נתן להם באומרו, הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן וכו' ר"ל שיזהרו בנטילת הרשות מן הצבור לכל דבר שיעשו בשבילם, לפי שהצבור אין מקרבין לאדם לעשותו פרנס עליהם משום כבוד הפרנס אלא לצורך עצמן של הצבור, וא"כ צריך שלא יעשה כלום אלא עם רשותן כמו המשרת והשמש, ובשעת שהעוסק עמהם עושה דבר להנאתן אז נראים כאוהבים לו, ואילם בשעת הדוחק, שלא בא להם הנאה על ידו, אין עומדים לו להצילו, באמרם כי מי צוהו לעשות כן, לכן אל יעשה כלום בלתי רשותם ע"כ דפח"ח:

(ומש"ש עוד בשם הגאון מהרש"ק ז"ל בס' מגן אבות, תמהני עליו שלא ראה שכבר כתב קרוב לזה בס' מד"ש בשם ספר לב אבית ששמע בשם מוהרי"ט ז"ל ע"ש ותמצא):

משנה ד

הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו – נל"פ הכוונה ע"ד שאמר היילל בפ' במה מדליקין דעלך סני לחברך לא תעביד ופרש"י לחברך זה הקב"ה שנא' רעך ורע אביך אל תעזוב ע"ש, ואם האדם רוצה שכל העולם יעשו רצונו. אזי מוכרח שהוא יעשה מה שהקב"ה רוצה, וזה מה דעלך סני אם אין עושים רצונך, לחברך הקב"ה

לא תעביד, וז"ש עשה רצינו כרצונך, כמו שאתה רוצה שבני אדם יעשו רצונך. כן תעשה אתה מה שהקב"ה רוצה, כדי שיעשה רצונך כרצונו כלומר כדי שיתמלא רצונך כמו שיתמלא רצון השי"ת כמ"ש ואלקינו שבשמים כל אשר חפץ עשה, א"כ מה שהקב"ה רוצה, זה בודאי יתמלא, וכן יעשה רצונך, שיתמלא תמיד, כרצונו שנעשה תמיד בלי מוחה, ואיש:

בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך - נל"פ הכוונה ע"ד דאיתא בגמ' דר' חנינא בן דוסא הוי אזיל באורחא אתי מיטרא, אמר כל העולם כולו שרוי בנחת וחנינא בצער, פסק מיטרא - והנה אז היה רצון אחרים שירד המטר על הארץ כי כל העולם הי' צריך למטר אבל כיון שרחב"ד ביטל רצונו מפני רצון השי"ת, ביטל השי"ת רצון אחרים מפני רצונו, ויכלא הגשם מן השמים, וז"ש התנא הקדוש, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך כמו שהיה הענין ברחב"ד וא"ש. (ושו"יר קרוב לזה בס' זכות אבות על פ"א ע"ש):

ומ"ש בתחלה עשה רצונו כו' ואח"כ אמר בטל רצונך כו'. כבר כתב התוי"ט ז"ל, נ"ל דעשה רצונו כו' אמר כלפי מ"ע. ולפיכך אמר בטל רצונך כו' כנגד מצות ל"ת עכ"ל הטהור. ויותר אין להאריך:

משנה ה

הלל אומר א תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך - פי' הרע"ב ז"ל שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי - פי' בסה"ק וכ"כ כמדומה לי גם בס' קדושת לוי זי"ע דהכוונה שלא יפרוש מן הצבור וישתדל תמיד לזכות את הרבים ואז יהי' בטוח שלא יחטא כמ"ש חז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. ואם תאמר כבר אני צדיק וגם בלתי זיכוי רבים לא אחטא עוד. לזה אמר, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך שהרי יוחנן כ"ג שמש בכה"ג פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי, ע"כ להשמר מזה אל תפרוש מן הצבור לעבוד ה' בהתבודדות, אלא השתדל תמיד לזכות את הרבים ואז אין חטא בא על ידך וא"ש - והגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות פי' דר"ל אל תפרוש מן הצבור אלא תמיד תעמוד על המשמר לייסרם בשבט פיך ולהוכיחם על עוונותם, אך הנה אמרו חז"ל במס' נדה דמשביעין את האדם בבואו לעוה"ז תהי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע, וכבר כתבתי בפרק א' דלכאורה אם ידמה לו כן. לא יוכל להוכיח אחרים כי קשוט עצמך תחלה ואח"כ קשוט אחרים פן יאמרו לו טול קורה מבין עיניך. ולכך לענין תוכחה צריך להחזיק את עצמו לצדיק יעו"ש, אך כעת נראה להסביר הדבר יותר דאיך אפשר לעשות

שני הפכים בנושא אחד דידמה לרשע וצדיק, אך הענין כך הוא דאם יעידו הכל עליו שהוא צדיק לא יפרוש מן הצבור לומר שקר מעידין עליו רק יאמר כיון שמעידין עליו ומחזיקין אותו לצדיק מסתמא הוא צדיק ויוכל להוכיח אחרים, אך בעינו יחזיק את עצמו לרשע כי יתלה דנהי שכעת הוא צדיק אולי סופו להרשיע, כי אין העולם יודע עתידות, ובפרט אם יתגאה א"כ יתגבר עליו היצה"ר ויהי' נעשה רשע ולכך ידמה בעיניו לרשע, ולזה שניהם איתנהו בו דלענין תוכחה לא שייך לילך בתר עתיד רק בתר השתא כיון דעתה הוא צדיק ראוי לה אחרים, ולענין מעלות עצמו וגאוותו ילך בתר עתיד אולי ירשיע ולכך אין לו להתגאות, וז"ש אל תפרוש מן הצבור לענין תוכחה אל תפרוש מן הצבור לומר שקר מעידין עליך רק תאמר כיון דהצבור אומרים עליך שאתה צדיק אתה ראוי להוכיח אחרים. ואם תאמר הלא השביעו אותך שאפילו כל העולם כולו יאמרו עליך צדיק אתה היה בעיניך כרשע, לזה אמר שזה משום ואל תאמן בעצמך עד יום מותך אולי סופך להרשיע לכן אין לך להתגאות, אבל לענין תוכחה תיזל בתר השתא וכיון דעכשיו אתה צדיק תוכל להוכיח אחרים ע"כ דפח"ח:

כתב בדברי שאול על אגדות הש"ס וז"ל הלל אומר אל תפרוש כו' ואל תאמן כו'. עיין תוס' יו"ט שזה הלל אינו בן בנו של רבי כדעת הרמ"ע מפאנו ז"ל רק הוא הלל הזקן שבפרק א' וכן פירש"י ז"ל בכאן. ולפענ"ד באמת שזה הלל הזקן ואמר זאת על מנחם חבירו שאמרו עליו (בחגיגה דף ט"ז) הלל ומנחם לא נחלקו יצא מנחם ונכנס שמאי, ופריך הגמ' להיכן יצא ואמר אביי יצא לתרבות רעה ורבא אמר יצא לעבודת המלך, וכפי הנראה דברי שניהם אמת, שמתוך שיצא לעבודת המלך ופירש מן הצבור וסמך על חכמתו כי רבה שלא ישחת ויתקלקל באמת לא כן היה ויצא לתרבות רעה, וז"ש הלל אל תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך כ"נ לפענ"ד ואם שגיתי ה' יכפר בעדי עכ"ל הטהור:

(ועיין בחלק הראשון מזה החיבור בלקוטים לפרקי אבות אות ל' מ"ש בזה בשם הגאון ר' אלעזר פלעקלש ז"ל מפראג וינעם לך):

ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו – פי' הרע"ב ז"ל אם ראית חברך שבא לידי נסיון ונכשל, אל תדינהו לחובה עד שתגיע לידי נסיון כמותו ותנצל עכ"ל – ואפשר לומר עוד עפ"י מעשה ששמעתי מספרים שהגאון ר' חיים סופר ז"ל בעל תשו' מחנה חיים נסע פ"א במסלת הברזל ביחד עם כמה יהודים ולעת האוכל אכל כל א' מה שהביא עמו מביתו, אמנם היה שם אחד שקנה בשר חזיר מאת ערל אחד ואכל בפרהסיא בפני כל היהודים שהיו שם, והתחילו לצעוק עליו רשע למה תאכל בשר חזיר, ואמר הגאון הנ"ל

תחילה שאלו אותו מאיזה מקום אתה, ושאלו אותו ואמר מעיר אראד אנכי, ויאמר הגאון א"כ אינו רשע, כי בעיר אראד אין יודעים כלל מאיסור חזיר. ועוד לפני מאה שנה אכלו שם רוב הקהלה בשר חזיר באין פוצה פה ומצפצף, א"כ האיש הזה כאן הוא כתינוק שנשבה לבין הנכרים, וע"כ לא יתכן לקרותו בשם רשע. ואמר הגאון דזש"ה (בתהלים ל"ז) ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו. אם תמתין רק מעט תראה כי אין רשע, ואיך יהיה זה, לז"א והתבננת על מקומו אם תחקור תחלה על מקומו, מאיזה מקום הוא, אז תראה כי ואיננו רשע ע"כ דפח"ח ועפי"ז י"ל דזה כוונת הילל, ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו, אל תדינהו לחובה עד שתחקור ותדרוש תחילה מאיזה מקום הוא, כי יוכל להיות שהוא אינו חייב כלום בדבר, אלא המקום גורם אא **ואל** תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע -- נל"פ דכמה פעמים הצנועים מושכים את ידיהם מלהוכיח על ענין אחד שכבר הוכיחו את העולם פעמים אין ספורות, ובאמת אין נכון לעשות כן, כי כבר אמרו חז"ל הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים, וז"ש ואל תאמר על שום דבר, שזה דבר שאי אפשר לשמוע ולקבל עוד, יען שכבר הוכחת על זה כמה פעמים ולא קבלו את דבריך. אל תאמר כן, אלא תוכיח ותחזיר ותוכיח, שסופו להשמע, שהסוף יהיה שישמעו לדבריך, ודבריך יעשו רושם בלב שומעיהם וא"ש – עוד הרהרתי ואח"כ מצאתי במד"ש שכ"כ בשם ה"ר משה אלמושנינו ז"ל דשמיעה היינו הבנה כמו וישמע אברהם אל עפרון, וז"ש אל תאמר על שים דבר של עיון שאי אפשר לשמוע ולהבין אותי, וע"כ לא תרצה לעיין ולהתבונן בדבר ההוא בחושבך שלא תשיג אמיתתו כי אין דבר נמנע ההבנה ועם רוב קושי הבנתו סופו להשמע ע"ד יגעתי ולא מצאתי אל תאמן וכו' (וכמאמר חז"ל בפסוק כי לא דבר רק הוא – ואם רק הוא – מכם שאין אתם יגיעים בו) – ומרן החיד"א ז"ל בס' זרוע ימין לכאן כתב, אפשר לפרש ע"ד הלציי להנהגת המעיין שאם נתקשה בדבר קושיא וגדולה היא אליו, לא יגזור אומר שזו קושיא גדולה דלית נגר דיפריקינה, וז"ש ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע, כלומר דבר זה אי אפשר לשום חכם לשמוע, להבין אותו, דע שאתה טועה דודאי ימצא איזה מעיין תשובה ופשר דבר, וזהו שסופו להשמע. וע"כ תתלה החסרון בך עכ"ל הטהור:

ובדרך מוסר פי' המד"ש ז"ל, אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע כלומר אל תאמר ותוציא דבר גנאי מפיך, שאתה בעצמך לא היית רוצה ששים אדם ישמע אותה מפיך מרוב גנותה, וז"ש דבר שא"א לשמוע אותה שום אדם מרוב גנותה, כענין שאמרו חז"ל וכיף אליה לתוכה, אל תאמר אותה אפילו בחדרי חדרים. לפי שסופו של אותה הדבר להשמע, ולהכריזו בפני כל ברואי עולם ואוי לה לאותה בושה שאם בכאן כשתאמר אותו

הדבר תחזיר פניך לראות אם שמעך שום אדם לפי שהוא דבר שא"א לשמוע אותו מרוב גנותו, מה תעשה בעוה"ב שסופו להשמע בפני כל האדם, ולכן הזהירו ואמר ואל תאמר אותו, ומסכים למאמר "מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי" לראות אם יש שומע לי עכ"ל – וכעין זה הביא אח"כ בשם ה"ר מנחם לבית מאיר ז"ל, ואל תאמר דבר שא"א לשמוע, הזהר מלומר דבר שאינו הגון שאף אתה א"א לך לאומרו במקום הנשמע, ואל תבטח לומר שתאמרנו בינך לבין עצמך. שסופו להשמע שעוף השמים יוליך את הקול וכו' עכ"ל:

ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה לא אמר לכשאפנה אלמוד, אלא "אשנה" שהוא מלשון שונה פרקו מאה פעמים שחוזר ושונה מה שלמד כבר (מלשון משנה תורה) והכוונה שצריך כל אדם לחזור על לימודו, שיהיה שגור בפיו יפה יפה מה שלמד כבר, ואם אינו חוזר ושונה לימודו אזי שוכח מה שלמד ודומה לזורע ואינו קוצר, והנה האדם יש לו חשק תמיד ללמוד חדשות מה שלא למד עוד, אבל אין לו חשק לחזור על לימודו מה שלמד כבר, ועל זה הזהיר הילל ואמר, ואל תאמור אלמוד תחילה חדשות מה שלא למדתי עוד, ואח"כ לכשאפנה אשנה עוד הפעם מה שלמדתי כבר, אל תאמר כן. כי שמא לא תפנה, ונמצא דתשכח כל מה שלמדת עד עתה, ויצא שכרך בלימוד חדשות. בהפסדך. כי כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עה"כ כאלו מתחייב בנפשו ר"ל, וא"ש ודו"ק. (שו"ר בתפארת ישראל שפירש כן ע"ש):

משנה ו

הוא הי' אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד הכוונה מי שאינו יודע הדין. איך יכול להיות חסיד ולעשות לפנים משורת הדין ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד – אפשר דהילל הזקן אמר זאת כלפי שמאי, כמו שאמרו חז"ל (שבת ל' סוף ע"ב) לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי, ועוד איתא (שם ל"א ע"א) דנזדווגו הני שלשה גרים (דשמאי דחפם ולא רצה לגיירם) למקום אחד, ואמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, ענוותנתו של הלל קורבנו תחת כנפי השכינה יעו"ש, וז"ש היילל ולא הקפדן מלמד ודוק – ולא כל המרבה בסחורה מחכים אפשר הכוונה דסחורה היינו תורה כמ"ש כי טוב סחרה מכל סחורה, אמנם לא כל המרבה בסחורה ההיא מחכים אחרים, כי יש חכמים בקיאים בש"ס ופוסקים ומלאו בתיהם מסחורת התורה, אבל אין להם כח ההסבר להסביר לתלמידים היטב מה שלומדים עמהם וע"כ אינם מסוגלים להחכים אחרים, וז"ש הילל, דע כי לא כל המרבה בסחורה מחכים אחרים, ע"כ לא מכל רב תלמוד. אלא בחר לך רב איש דברים שיש לו כח ההסבר להסביר לך

יפה המשנה והגמרא והפוסקים שלומד עמך, אז תשכיל ואז חצליח בלימודך וא"ש ודו"ק ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש - כלומר ובמקום שלא תמצא אנשים כאלו כי כולם עמקי שפה וכבדי לשין המה, שם השתדל אתה להיות איש, להבין מה שתלמוד וא"ש:

משנה ז

אף הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון - בס' זרוע ימין למרן חיד"א ז"ל כתב בזה"ל וכתבו משם רבינו האר"י זצ"ל שפירש משנתינ כי הילל הוא בחינת משה רבינו ע"ה וכשם שמשה רבינו ע"ה חי ק"ך שנה כך הילל חי ק"ך שנה, וכשם דמשה רבינו ע"ה פרנס ישראל מ' שנה כך הילל ג"כ, ומשה היה עניו מאד וכן הלל, וכשם שמשה רבינו ע"ה הטביע את פרעה בים, אף הילל בדור הזה ראה גלגולת אחת שהיא פרעה אותו הידוע צפה ע"פ המים הזדונים, וא"ל על דאטפת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אטפוך, והפך פניו כנגד ישראל ואמר, וסוף מטיפיך יטופון, כי כל המצר לישראל. בעת התחיה יטופון ויחזרו ויטופון כמ"ש ואלה לדראון וגו' עכ"ל הטהור:

(ובס' "דברי שאול" על אגדות הש"ס כתב, על דאטפת אטפוך, נ"ל הכוונה ע"ד מ"ש המפורשים כי כל התלאות והצרות אשר יעברו על אנשים מגזילות וחמסות, הוא בא מפאת אשר גם הם מתאוים לגזול ולחמוס ואינם נזהרים בתכלית השלימות מגזל ועושק ידם, וע"כ גם אחרים יעשו עמהם רע, וכדאמרו במדרש דרבי אמר לר"ל צלי עלי ואמר ליה לא תסב מבר נש שום דבר ולא יסבו מינך, ועיין באהל יעקב פרשת מקץ שהאריך בזה, ולפי"ז ז"ש על דאטפת אטפוך שאל"כ לא היה מקום לעשות עמך רע, וזה מ"ש בישעי' רחקי מעושק כי לא תיראי, והיינו שאם תתרחק מעושק אז לא תיראי עכ"ל):

ש.

משנה ח

הוא הי' אומר מרבה בשר מרבה רמה -- כתב בס' עולת חודש חלק א' מאמר קצ"ט לפרש בדרך מליצה עפ"י ביאור דברי ר' לויטס איש יבנה בפרק ד' מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה, דהנה עפ"י השכל לאדם ראוי הגאוה והגדולה על כל בהמות שדי וחיתו יער:

כי האדם יותר במעלה עפ"י המדריגות דומם צומח חי מדבר. כי הצומח כחו למעלה מהדומם, ובעל חי למעלה מהצומח כי אוכל כל עשב וכל שיח השדה. ואדם יותר גבוה במעלה, בכל אות נפשו אוכל בשר בהמה חיה ועוף ורודה בדגת הים, אמנם א"כ הוא, הרמה והתולעה יותר במעלה מהאדם, שהמה וכלים את בשר האדם באדמה, וז"ש ר'

לויטס, מאוד מאוד הוי שפל רוח, כפל הדבור מאוד מאוד, לא מבעיא נגד האדם הוי שפל רוח, אלא אפילו נגד הבהמות, כי על מה תתגאה שאתה רודה בהם, הלא תקות אנוש רמה, ועש יאכלך, וא"כ הוא יותר במדריגה, (ומצאתי בשו"ת זכרון יוסף שכתב קרוב לזה), וז"ש הילל, מרבה בשר, מה דעתך להתגאות על כל הבעלי חיים לפי שאתה מרבה בשר וכל חי כבוש תחתיך, הלא אתה תרבה רמה, ותהיה כביש תחתיו, ואכל את בשרך מעליך, וא"כ הוא יותר במדריגה ע"כ דפח"ח:

מרבה נכסים מרבה דאגה בספר הנ"ל מביא ביאור ע"ז בשם מרן הגאון בעל נודע ביהודא זצ"ל ע"ד שאמרו חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו, וא"כ ברבות הנכסים רבות הדאגות, דרך משל מי שיש לו נו"ן אלפים, דאגתו על עוד נו"ן אלפים, והוא הדין מי שיש לו מאה אלפים, כי לעולם אין חצי תאותו בידו, לכך מרבה נכסים מרבה דאגה ודפח"ח: (ולי נראה הכוונה דכל מה שמרבה האדם נכסים בעוה"ז יותר יש לו לדאוג פי נותנין לו שכרו בעוה"ז כדי להאבידו בעוה"ב כמ"ש ס"פ ואתחנן ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו, וז"ש מרבה נכסים מרבה דאגה ודו"ק):

מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל – כתב בס' אזור אליהו מבעל שבט מוסר זצ"ל, הכוונה דאפשר **(**על מאמר הילל אין בור ירא חטא. כתב בס' לקוטי שלמה בשם שב שמעתתא בהקדמה, שעם הארץ שמעצמו אינו יודע ספר רק אחרים למדוהו מוסר ודעת, משל לבור שמשימים בו מים, אבל מעצמו אינו נובע כמעין ובאר, ועם הארץ כולי האי ואולי יבוא למדריגת יראה חיצונית שיהא סור מרע ועושה טוב מצד יראת העונש, אבל לא מיראת החטא בעצמו, ורק מי שיודע לשאוב ממעיני התורה יכול להיות ירא חטא, שהחטא עצמו יפחידהו ולא העונש עכ"ל ר ועל מיש ולא עם הארץ חסיד, כתב בליקוטים שבס ס דברי שאול' על אגדות הש"ס, דהכוונה ע"ד מה שכתב החובת הלבבות ז"ל שלא יקובל התוספות קודם שיפרע החוב, וא"כ הנה עם הארץ החסיד פעמים שמחמיר בדבר אחד בתוספת זהירות. ובדבר אחר מיקל ביותר, ונמצא שלא יקובל תוספת זהירותו טרם שיקיים החובה ודו"ק עכ"ל -- עוד מצאתי בליקוטים הנ"ל שכתב בפ"א משנה ג', אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם, הכוונה דהנה ביראה יש ג"כ יראת עצמו שמתייראי שלא יענישוהו או שלא יתנו שכרו, ויש שירא מפני אלקים וחפץ במצותיו ולא בשכר מצותיו, (והיראה הזאת עוד יגדל מאהבה ועיין בח"ת פ' וירא על פסוק כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה שהארכתי בזה), ולפי"ז שפיר אמר שאם תעבדו שלא ע"מ לקבל פרס א"כ לא תתייראו מצד יראת עצמו רק מצד יראת אלקים, וזהו ויהי מורא

שמים עליכם לא יראת עצמו ועיין בתוס' יו"ט סוף מס' סוטה בד"ה ענוה מביאה לידי יראת חטא מ"ש בשם היפ"מ שפי' יראת)** שיעלה על דעת האדם להרבות נשים למען הרבות פרי ורבי' כדי שיכלו מהר הנשמות שבגוף ויבוא הגואל צדק במהרה כמאמר חז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, (וכמו שעלה באמת על דעת חכם אחד בירושלים תובב"א להתיר מהאי טעמא את החרם דרגמ"ה לישא ב' נשים כנודע), לזה אמר התנא דמרבה נשים אדרבה מעכב את הגאולה יען שמרבה כשפים שמכחישים כח פמליא של מעלה מרבה שפחות מרבה זמה - המרבה שפחות הוא גורם ששתו תזנה תחתיו, דע"י שהיא עושה כל המלאכות ע"י השפחות, היא הולכת בטל, ואמרו חז"ל הבטלה מביאה לידי זימה - מרבה עבדים מרבה גזל-- מי שיש לו הרבה עבדים. לבסוף הוא מוכרח לגזול ממון אחרים, כדי שיוכל להספיק צרכי עבדיו הרבים וא"ש:

מרבה תורה מרבה חיים - נ"ל הכוונה עפימ"ש בהקדמה לתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד דריבוי החיים בעוה"ז לא לתפארת יחשב להאדם כי אדרבה מורה שעדיין הוא חסר השלימות ומוכרח לחיות זמן רב כדי להשלים את עצמו, אמנם למי שעושה קיבוץ וריבוץ ופעלים לתורה, לאיש כזה הזקנה והשיבה לכבוד ולתפארת יחשב, יען כי הוא אינו חי רק בשביל השלמת עצמו, כי אם בשביל שיוכל להשלים אחרים (ועי' בילקוט אליעזר ח"ר ערך זקנה, על המדרש עטרת תפארת שיבה. היכן היא מצויה בדרך צדקה, בשם אחיו הגאון ר' נפתלי סופר ז"ל עטרת תפארת שיבה, שהזקנה עטרת תפארת האדם. רק בדרך צדקה תמצא, אם מצדיק הרבים אז הזקנה לכבוד ולתפארת ע"ש באריכות פי' כמה פסוקים בזה) והנה מי שלומד רק לעצמו אינו מרבה חיים רק כפי מה שצריך לשלימות עצמו, אמנם המרבה תורה, דהיינו מי שמשתדל ללמד לאחרים ולהרבות תורה בעולם, זה מרבה חיים יותר מדאי למען שיוכל להשלים גם את תלמידיו השואבים ממקור חכמתי, וז"ש מרבה תורה מרבה חיים ודו"ק - (וזכור אותו האיש לטוב ה"ה הגאון ר' יהודא מודרן ז"ל מסיגוט. שפי' בזה הפסוק בפ' בהעלותך, ויאמר ה' אל אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם וגו', כלומר אשר ידעת בם כי לא בשביל עצמם הם זקנים, רק כי הם זקנים בשביל העם, כדי שיוכלו להשלים כל העם, עיין בספרו פרי העץ עה"ת ודפח"ח):

מרבה ישיבה מרבה חכמה כל המשתדל להרבות ישיבות בעולם, שיהיו הרבה ישיבות להרביץ בהם תורה לתלמידים, הוא מרבה חכמה בעולם --- מרבה עצה מרבה תבונה — אם יש איזה קושי' חמורה במשנה או בגמרא, והמעיין יתן אל לבו לתרץ אותה הק' הרבה דרכים ונותן לעצמו כמה עצות שונות איך לתרץ הקושי' הזאת, הגם כי הקושיא

אינה מתורצת רק בעצה טובה ועמוקה אחת, מ"מ אותן הרבה עצות שנותן לו אינם הולכים לאיבוד, כי אם אינם מועילים כאן יועילו לו במקום אחר, לתרץ בהם קושיות וחומרות אחרות, וז"ש התנא מרבה עצה במקום זה, מרבה תבונה במקום אחר וא"ש ודו"ק מרבה צדקה מרבה שלום - כפי' המפרשי' שמרבה שלום בין העניים לאביהם שבשמים, דאם אין נותנים להם צדקה הם מתרעמים על מדותיו ית' שנותן לעשיר אלפי זהב וכסף. ולהם אף לחם לשבעה אינו נותן. ועיין בסה"ק אור החיים פ' משפטים בפסוק ודל לא תהדר בריבו ע"ש דפח"ח. וז"ש מרבה צדקה מרבה שלום בין עניים ובין הקב"ה - או כפי' הספר מגן אבות והספר מקוה ישראל על פ"א, דמרבה שלום בבית העני דע"י דקדוקי עניות ר"ל יש ריב בין איש לאשתו כמו שאמרו חז"ל בב"מ פ' הזהב כד מישלם שערי מכדי רמי ואתי תיגרא בביתא, וז"ש מרבה צדקה מרבה שלום וא"ש:

קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העוה"ב - י"ל דקאי על מ"ש מרבה צדקה מרבה שלום, דאם נותן צדקה לקנות שם טוב, אזי קנה לעצמו בעוה"ז - אבל לא קנה לו בזה חיי העוה"ב - אבל אם אינו מתכוין בנתינת הצדקה בשביל לקנות שם טוב, רק קנה לו דברי תורה, שהוא מתכוון רק לקיים דברי תורה כלומר לקיים מ"ע הכתובה בתורה, א קנה לו חיי העוה"ב וא"ש ודו"ק:

(ואם הוא מילתא באפי נפשי' י"ל קנה שם טוב קנה לעצמו, כמ"ש המפורשים דהשם טוב קנוי לעצמו, משא"כ שאר נכסים שקנה לו, לא לעצמו קנה כ"א לאחרים כמ"ש ועזבו לאחרים חילם אבל בשם טוב א"א לקנות חיי העוה"ב, בעולם הבא אחר תחיית המתים, רק אם קנה לו בממונו דברי תורה, שהחזיק ת"ח עניים לומדי תורה, אז קנה לו חיי העוה"ב, שיזכה לקום בתחיית המתים, כמאמר חז"ל בגמרא סוף כתובות, דעמי הארצים אינם חיים בתחה"מ אלא ע"י דיבוק בת"ח שמהנים לת"ח מנכסיהם כדאמר ר' אלעזר שם לר' יוחנן. רבי מצאתי להם רפואה מן התורה שנא' ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום עיי"ש כל המאמר, וז"ש קנה שם טוב קנה לעצמו, אבל לא ק בזה חיי העוה"ב בעולם הבא אחר התחיה, רק אם, ק לו דברי תורה, בממונו שהיה מהנה ת"ח מנכסיו, אז קנה לו חיי העוה"ב וא"ש):

משנה ט

ר' יוחנן בן זכאי קבל מהילל ומשמאי, הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק תורה לעצמך כי לכך נוצרת - פי' בספר מדרש שמואל, אם למדת תורה הרבה והשגת תורה הרבה אל תחזיק טובה שהיא התורה, לעצמך לך לבד, ולא תרצה ללמוד לאחרים, רק יפילו מעינותיך חוצה ואל תחזיק אותה לעצמך לבד, כי לכך נוצרת ללמוד וללמד,

ומחוייב אתה ללמוד לאחרים עכ"ל – וכתב לקוטי שלמה דלכך סמיך ליה במשנה שלאחריה, חמשה תלמידים היו לו לריב"ז, ולא החזיק טובה לעצמו אלא למד ולימד, והיה נאה דורש ונאה מקיים ועפי"ז יש לפרש לפענ"ד מ"ש, ריב"ז קיבל מהלל ושמאי, כלומר דב"ש וב"ה נמנו וגמרו דנוח לו לאדם שלא נברא משנברא, וזה שקבל ר"י ב"ז מהילל ושמאי, והנה מהרש"א בח"א למס' מכות, דנמנו **(היינו שירא מחמת החטא בעצמו לא מפני העונש ומסכים למה שכתבתי כאן עכ"ל – עוד כתב שם דבר נחמד על מאמר היילל הזקן בפ"א, אם אין אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, נ"ל הכוונה עפ"י מה שפירשתי מאמר היילל הזקן בסוכה נ"ג ע"א אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן:

אם אתה תבוא אל ביתי אני אבוא אל ביתך וכו'. והנה מלבד שאין קישור לדברים אף גם אין לו מובן כלל ועיין ברש"י ותוס' שנדחקו, ואמרתי דהנה כבר נודע שבכל עניני מצות צריך הכנת האדם והכנת המקום, כמו תפלה, אדם צריך לכוון עצמו וגם צריך שיתפלל בביהכנ"ס בציבור כמ"ש הרמב"ם בפ"ח מה' תפלה, והיינו משום דהמקום בלא הכנת האדם לא יועיל לו, וכן להיפך הכנת אדם בלבב קשה מאוד וצריך עזר מן קדושת המקום, וע"כ היילל היה רוצה לעורר העם שיכוונו אל לבם ולא יסמכו על קדושת המקדש בלבד, לכן אמר להם אם אני כאן, היינו שאני מכוון את לבי, הכל כאן היינו כולם מסייעים לי היינו המקדש והציבור, אבל אם איני כאן מי כאן. אם איני מכוון את לבי לא יועיל לי קדושת המקדש, וע"ז אמר להיפך ג"כ שכוונת האדם לבד לא יועיל בלי קדושת המקום, וזה שאמר אם אתה תבוא אל ביתי אני אבוא אל ביתך וכו' ק ולזה אמר ג"כ – אם אין אני לי מי לי – שלא יועיל לי כל דבר כל זמן שלא אתעורר את עצמי – ואח"כ אמר – וכשאני לעצמי בלי קדושת המקום מה אני ע"כ דפח"ח:)** היינו שמנו המ"ע והל"ת ורבו הלאוין על העשין ע"כ גמרו טוב שלא נברא משנברא דע"י שהל"ת מרובים מן המ"ע. האדם קרוב יותר להפסד מלשכר, פן יחטא ויעבור על הלאוין – ואמנם יש תרופה לזה שלא יבוא לידי חטא והיינו ע"י שילמד תורה לאחרים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, א"כ שפיר טוב שנברא דע"י זיכוי הרבים הוא בטוח שלא יחטא ויעבור על הלאוין ויקיים רמ"ח עשין -- וז"ש ריב"ז קבל מהלל ושמאי. דטוב לאדם שלא נברא משנברא, לכך הזהיר ואמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק אותה הטובה לעצמך, אלא למדה את בני ישראל, כי לכך נוצרת, ללמד לאחרים ולזכות את הרבים, דאל"כ לא היית נוצר, דהרי נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ורק ע"י זיכוי הרבים טוב לאדם שנברא וא"ש ודו"ק ובדרשה שאמרתי זה לי טו"ב שנים בק"ק נאדי סאללאש יע"א בפ' תזריע, פירשתי בזה

המדרש, אשה כי תזריע וילדה זכר, זש"ה אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק, דהנה לכאורה ח"ו אין הצדק עם הקב"ה שברא את האדם, דהא נמנו וגמרו טוב לאדם שלא נברא משנברא אך כל זה כשאדם לומד לבדו, ואינו נושא דעו ושכלו למרחוק שיהיו שמעתתי' מבדרין בעלמא, אבל אם נושא דעו למרחוק ומזכה את הרבים, אז שפיר עבד הקב"ה שברא את האדם כי ע"י זיכוי הרבים הוא בטוח שאין חטא בא על ידו וממילא טוב לו שנברא, וזה פי' הפסוק אשא דעי למרחוק אם אני נושא דעי וחכמתי למרחוק (ובלשון אשכנז:

וועגן איך טראגע מיין וויססען אין ווייטען קרייזען) ואשתדל לזכות את, הרבים, אז, ולפועלי אתן צדק, (געבע איך רעכט מיינעם שאפשפער) כי אז טוב לי שנבראתי, ויפה עשה פועלי ובוראי שבראני וצדיק ה' בכל דרכיו – וזה המשך המדרש, אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים דהנה איתא (בנידה דף ל"א ע"ב) דשאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לי"ד, זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה (פירש"י ומתאוה לתשמיש בעלה כדי שתחזור ותתעבר זכר) נקבה שהכל עצבים בה מתחרטת לי"ד ע"כ, וכתב מרן חיד"א ז"ל בפתח עינים לשם הטעם דזכר הכל שמחים בי, לפי שאמרו חז"ל (במדרש רבה פ"ג) למה כל זכר ואינו מזכיר כל נקבה מפני שכבודו של הקב"ה עולה מן הזכרים עכ"ל, הא למדת שהקב"ה חפץ בזכרים. ואפשר לפי שהתורה כלי חמדתו של הקב"ה והזכרים נצטוו בתלמוד תורה והנשים פטורות לבד כמה מצות שפטורות הנשים ומשו"ה כבודו של הקב"ה בזכרים, ולכן כולם שמחים כאשר בנים יולדו דכבויו של הקב"ה בזכרים, עכ"ל ע"ש, וז"כ המדרש, אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים, וקשה מפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לי"ד, וצ"ל כתירוץ רשב"י זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה, וקשה ולשמחה מה זו עושה למה שמחים כל כך בלידת הזכר הלא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא. דשמא יחטא ויעבור על שס"ה לאוין, לזה אמר, דזש"ה אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק, כמש"ל דאם מזכה את הרבים אז הצדק עם פועלי ובוראי שבראני, כי אז טוב לי שנבראתי, ולכך כר הכל שמחים בו, לפי שמקוים שילמוד תורה וילמד לאחרים, ואיש כזה ודאי טוב לו שנברא וא"ש ודו"ק:

משנה י יא

חמשה תלמידים היו לי לריב"ז כו' הוא היה מונה שבחן כו' ר' יוסי חסיד, פי' הרע"ב ז"ל חסיד שעושה לפנים משורת הדין – כתב בס' מקוה ישראל על פ"א ונ"ל דעיקר הכוונה בדבר שבממון כו' וזו דבר גדול יותר מחסיד בינו לבין המקום, וכן שמעתי בחינה בשם

מ"ו חת"ס ז"ל כי למה קל לאדם להפסיד ממון ע"י טריפות או ע"י שנתנסך יינו ואף אם מגיע לו הפסד גדול אין לאדם צער עליו, אבל אם יש להאדם הזה עצמו עם חבירו, אף שכל הענין אינו אלא דבר מועט מה שמפסיד, ובא אל הדיין ואומר לו שצריך להפסיד קשה עליו הדבר מאוד מאוד, ולמה כן, ואמר שענין זה הוא מפני שבא הריוח ליד חבירו, משא"כ בטריפית וכדומה (א"ה אני ראיתי זה בס' יערת דבש), וע"כ להיות חסיד נגד בני אדם הוא דבר גדול יותר מכנגד המקום עכ"ל -- וחידוש בעיני שלא ראה בתוי"ט כאן שהראה לעיין מ"ש בסוף מס' סוטה, ושם כ' התוי"ט בד"ה ויראת חטא מביאה לידי חסידות, כתב יפ"מ הר"ן פירש שכל מעשיו לשם שמים, ולי נראה לפרש דהיינו וויתרו עם חביריו לפנים משורת הדין במשאו ומתנו ע"כ. והיינו מ"ש במקוה ישראל הנ"ל:

ר' שמעון בן נתנאל ירא חטא פי' הרע"ב ז"ל מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים מיראתו שמא יבא לידי חטא דאל"כ מאי רבותיה אפילו עם הארץ אפשר להיות ירא חטא עכ"ל – ובהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל כתב ע"ז תימה הכי מפני שאפשר אינו ראוי להשתבח בזה מי שהוא כך בפועל הרי כ' הרמב"ם ברפ"ה מהל' תשובה כל אדם ראוי להיות צדיק כמשה רבינו כו' עכ"ל ועיין בתויו"ט שהראה לעיין מ"ש בסוף סוטה, ושם כתוב בד"ה וענוה מביא לידי יראת חטא, בשם היפ"מ דיראת חטא היינו שמצד החטא בעצמו מתירא, ולא מיראת הפורענות, אלא מאהבת המקום או מפני מוראו ואין זה מורא פורענות אלא שמוראו וגודלו ואימתו מוטלת עליו, א"נ ר"ל שמדקדק מאוד פן יכשל בחטא אפי' בשוגג ע"כ והנה ידוע דעון היינו מזיד וחטא היינו שוגג (עיין בס' אדרת אליהו מהגר"א מווילנא זצ"ל בפ' כי תצא בפסוק וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ע"ש דפח"ח ש"י) א"כ מדאמר ירא חטא ולא אמר ירא עון משמע דהעיקר כפי' השני של היפ"מ הנ"ל – ועיין בס' מקוה ישראל על פ"א מ"ש כאן, וחידוש בעיני שלא עיין בתוי"ט הנ"ל:

הוא הי' אימר אם יהיו כל חכמי ישראל כו' אבא שאול אימר משמו כו' מ"ש אדמו"ר הגאון מהר"ם שיק זצ"ל בביאוריו לכאן, דת"ק ואבא שאול פליגי בפלוגתא דגמ' סוף הוריות סיני ועוקר הרים הי מנייהו עדיף דהת"ק סובר סיני עדיף משו"ה אמר דאליעזר בן הורקנוס מכריע את כולם משום דהיה בור סוד שאינו מאבד טיפה ע"כ היה עדיף מר"א בן ערך שהיה כמעין המתגבר דסיני ועוקר הרים סיני עדיף. אבל אבא שאול סובר דעוקר הרים עדיף ע"כ אמר דאלעזר בן ערך מכריע את כולם עיי"ש – כבר קדמו בזה בס' תפארת ישראל על משניות עיין שם:

אמר להם צאו (נ"א בואו עיין בתוי"ט) וראו איזהו דרך טובה שידבק בה האדם, ר"א אומר עין טובה. פי' הרע"ב ב מסתפק במה שיש לו, ובמד"ש כ' בשם רבינו יונה ז"ל ששמח בחלקו, ועי"כ היה לבו פנוי ללימוד ועסק התורה ולא שכח כלום מכל מה ששמע מרבותיו ולכך היה בור סוד שאינו מאבד טיפה), ר' ר' יהושע אומר חבר טוב. (פי' במד"ש כי עליו אמר ריב"ז אשרי יולדתו, כי להיות אמו צדיקת ואשה יראת ה' היא גרמה להיות הבן היוצא ממנה כמותה, כי האשה היא דומה לקרקע, כענין אסתר קרקע עולם היתה, ולפי הקרקע כן יצא הזרע הנזרע בה, כי יש קרקע מצמיח חטים יפות ויש מצמיח רעות, ולכן הזהיר שישתדל האדם להתחבר עם אשה טובה, וז"ש חבר טוב. כי האשה קרוייה חבר כמ"ש במלאכי ב' י"ד והיא חברתך ואשת בריתך, ובזה יצא הזרע ממנה ראוי והגון) ר' יוסי אומר שכן טוב (כתב בס' דורש לפרקים כי עליו אמר ריב"ז שהוא חסיד והיינו שעשה לפנים משורת הדין, והשכן הטוב מכונה עי"ז, בשם שכן טוב מחמת שהולך לפנים משוה"ד אם פעם א' בא לו הזיקות מאת שכיניו הקרובים אליו לא יתקוטט עמהם ונהפוך הוא את שלומם הוא יבקש וכו'. והגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות כתב, כי הוא היה חסיד, והנה היושב בביהכנ"ס הוי חסיד כדאמרינן במס' ברכות כל הקובע מקום לתפלתו וכו' וכשמת אומרים עליו הי חסיד הי עניו עיי"ש, מוכח דזה נקרא חסיד, וכפי מדתו הזהיר תמיד לילך לביהכנ"ס דהרי אמרו חז"ל כל מי שיש לו ביהכנ"ס בעירו ואינו הולך שם להתפלל נקרא שכן רע, ולהיפוך נקרא שכן טוב. אם הולך לביהכ"נ להתפלל שם, כך אמר שראוי להשתדל להיות שכן טוב ללילך לבית הכנסת תמיד עכ"ל) -- ר' שמעון אימר הרואה את הנולד (כתב בס' דורש לפרקים, מפני שר' שמעון בן נתנאל היה ירא חטא. השיב כפי דרגא דיליה הרואה את הנולד, לפי שמכל חטא שהאדם עושה, נולד משחית ומחבל, כמ"ש חז"ל העושה עבירה אחת קונה לו קטגור אחד, וכאשר ישים האדם דבר זה אל לבו יתייירא מן החטא) ר' אלעזר אומר לב טוב (כתב בס' הנ"ל מפני שר"א היה כמעין המתגבר ויפוצו מעינותיו חוצה להשפיע מתורתו לאחרים ע"כ אמר לב טוב, פי' למלאות משאלות לבב חבירו לטוב הן בלימוד תוה"ק ובכל הענינים לעשות טוב לחבירו וכו' עיי"ש:

אמר להם צאו וראו איזהו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' ר' שמעון אומר הלוה ואינו משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן – הכוונה דקרא לוה רשע ולא ישלם. יש לפרש דקאי על הלוה מהקב"ה ואינו משלם כמ"ש במד"ש לפי שהרשע שנהנה בזה העולם מהנאות ותענוגי העבירות יקרא צוה לפי שכל אלו התענוגים הם אצלו בהלואה כי הוא עתיד לפורעם וז"ש לוה רשע ולא

ירצה לשלם בסיגופים ותעניות תמורת אהבת התענוגים וגם יש לפרשו דקאי על הלוה מהאדם, ולא ישלם, וכיון דהפסוק סובל שני הפירושים ולא פירש בהדיא על איזה לוה קאי אה על הלוה מן האדם או על הלוה מן הקב"ה שמע מינה דאין חילוק ואחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום, על שניהם הוא אומר לוה רשע ולא ישלם, וא"ש ודו"ק כי הוא פירוש נכון ב"ה בדברי התנא:

משנה יב

הם אמרו שלשה דברים, ר' אליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעוס, ושוב יום אחד לפני מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים וכו' – פי' הרע"ב ז"ל יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך, ואימתי יהא זה כשלא תהי נוח לכעוס, שאם אתה נוח לכעוס אי אפשר שלא תזלזל בכבוד חבירך עכ"ל, וכן פי' רש"י ז"ל. ועפי"ז כתב במד"ש לפרש המשך המשנה, כן יהיה כבוד חבירך חביב עליך אם תרגיל עצמך שלא לכעוס, ואם אין אתה יכול לעמוד כנגד יצרך הרע המביא אותך לכלל כעס ומתגבר עליך, זכור לו יום המיתה, וז"ש ושוב יום אחד לפני מיתתך, שישוב היום שמא ימות למחר, ואם לא יספיק זה כי עדיין הוא מתגבר עליך. משכהו לבית המדרש, וז"ש והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים וכו' עכ"ל. ובמחכ"ת דבריו הם נגד הגמ' ברכות ריש דף ה' לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו' אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש כו' אם נצחו מוטב ואם לאו יזכיר לו יום המיתה כו' ע"ש, מוכח מזה דעסק התורה הוא הכלי זיין היותר חלש נגד היצה"ר, וזכרון יום המיתה הוא הכלי זיין היותר חזק נגד היצה"ר, ואיך כתב הוא להיפך, ושוב יום א' לפני מיתתך ואם זה לא יועיל נגד היצר, משכהו לביהמ"ד והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים וצ"ע – אמנם י"ל ההמשך בפשיטות, יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי נו לכעוס כפי' הרע"ב ורש"י ז"ל, ואמנם איך תבוא לידי מדרגה זו שלא תהי נוח לכעוס, לז"א ושוב יום אחד לפני מיתתך דישוב היום שמא ימות למחר, וזכרון יום המיתה מועיל לבטל הגאוה, כמ"ש מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה, וממילא לא יהי' נוח לכעוס, שכל כעס עיקר שרשו בגאוה, אבל מי שהוא עניו הוא שפל וסובל הכל ואינו נוח לכעוס, ואם תאמר זכרון יום המיתה הוא מביא לידי עצבות ומרה שחורה ולא תוכל לעבוד את ה' בשמחה והתלהבות. לז"א והוי מתחמם ומתלהב בעבודת ה' כנגד אורן של חכמים. שאף שזוכרים תמיד את יום המיתה (כמ"ש חז"ל במס' ברכות בפסוק כי החיים יודעים שימותו החיים היינו הצדיקים שאף במיתתן קרויין חיים המה יודעים שימותו,

והמתים היינו הרשעים אינם יודעים מאומה) מ"מ עבודתם היא בשמחה ובהתלהבות כחיות בוערות מראיהן כגחלי אש וא"ש:

והוי זהיר בגחלתן כו' ולחישתן לחישת שרף - עיין בפי' הרע"ב ז"ל השרף הזה אינו מקבל לחש כשאר נחשים כדכתיב (תהלים נ"ה) אשר לא ישמע לקול מלחשים, כך תלמיד חכם אם תקניטנו ותבא לפייסו אינו מקבל פיוס עכ"ל והתוי"ט מביא מ"ש הרמב"ם ואתה יודע מענין גחזי שהתריס כנגד רבו אלישע שנפל בחלי כו' - ובהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל מביא דברי הר"ע ברטנורא הנ"ל, וכתב עלי' ק"ל הכי זה מדת ת"ח אדרבה אמרינן (ביומא כ"ג א') דמפייסו ליה ומפייס ע"ש עכ"ל - ועיין בהגהות חכמת שלמה לשו"ע או"ח סי' תר"ו שכתב דודאי גם ת"ח צריך למחול דהרי חז"ל למדו כן מאברהם רק החילוק הוא כך דודאי המקניט ת"ח במילי דעלמא שבינו לבין חבירו וכגון באברהם שלקח אבימלך את שרה וסבור שהוא רק אחותו שאינו רק גזל, בזה גם הת"ח צריך למחול, אך המשנה דאבות מיירי במקניט הת"ח במה דהוי מילי דשמיא בזה אם כוונת הת"ח לש"ש וזה מקניטו א"צ למחול, ולכך באלישע דרצה לקדש ש"ש שלא ליקח מנעמן בזה א"צ למחול עיין שם:

משנה יג

ר' יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם - בס' דורש לפרקים מביא בשם ספר כפות המנעול על פ"א שדקדק בשלמא עין הרע שפיר אתי לאשמעינן שאל ימשוך אדם על עצמו עין הרע ברוב משא ומתן ובבנינים מפוארים (וכמ"ש חז"ל במס' ב"מ) צ"ט מתים בעין הרע ואחד כדרך כל הארץ, ושנאת הבריות נמי אתי לאשמעינן שאל ישניא האדם א"ע בעיני הבריות שלא יקללו אותו שארז"ל (מ"ק י"ח) ברית כרותה לשפתים שאינן יוצאות ריקם, אבל יצה"ר מאי קמ"ל פשיטא שיצה"ר קץ כל בשר הוא והוא מוציא את הכל מן העולם, ותירץ דשני מיני עין הרע יש. המין הא' הוא מי שממשיך עליו עין הרע ע"י משא ומתן שלו, במה שהעני מהפך בחררה בא הוא ונוטלו, משיג גבול רעהו. מרבה הונו בנשך ותרבית עושק שכר עני ואביון. המין הב' הוא מי שקונה עולם הבא בממונו, שמחזיק ידי לומדי תורה, משיא יתום ויתומה, קונה ספרים ומשאילן לאחרים לקיים עושה צדקה בכל עת על זה יש ג"כ עין הרע מקנאות בני אדם לאמר מי יתן לי עשירות ואוכל ג"כ לתקן מה שתקן זה - ומה בין זה לזה, המין הראשון הוא עין הרע ע"י יצה"ר ושנאת הבריות והמין השני הוא עין הרע ע"י יצר טוב ואהבת הבריות - וזה כוונת ר' יהושע, עין הרע שהוא ע"י יצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם, לאפוקי עין הרע שע"י יצר טוב ואהבת

הבריות אין מוציאין את האדם מן העולם, אדרבה עושה צדקה מאריך ימים כמ"ש עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ע"כ דפח"ח:

משנה יד

ר' יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך, והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, וכל מעשיך יהיו לשם שמים פי'

בס' בינה לעתים דרוש י"ב עפ"י הגמ' פ' במה מדליקין מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הילל גייריה, א"ל דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא זיל גמור. הנה לאשר היה רוצה ללמוד בנקל, הודיעו הלל ע"ה, כי עיקר ושורש התורה והמבוא אליה, הוא יסוד זה שלא לעשות לחבירו מה שלא ירצה לעצמו. אשר בלי ספק הדבר הראשון בזה הוא ענין הממון, וזה הוא מבוא ומסלול ודרך לבוא מתוכו לגמור וללמוד כל יתר דברי התורה, כי אינו אלא פי' לזה, ובלאו הכי לא יוכל ללמדה על רגל אחת והיא כוונת ר' יוסי יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך, שתאהב את ממונו כאשר אתה אוהב הממון שלך, באופן שלא תעשה בו מה שהוא מתועב אצלך, ובשמירת עיקר זה התקן עצמך ללמוד תורה, הכן לך הדרך ללמוד התורה כולה, להיותה פי' והשגת ידיעת כל פרטי השורש הזה. אבל לא תחשוב כאותו העכו"ם ללמוד על רגל אחת ברגע כמימרא להיות חכם גדול פעם אחד בלי שום טורח והמשך זמן, על דרך היורש ממון מורישו אשר בלי שום עמל ויגיעה ברגע א' מתעשר במיתת המוריש, כי התורה אינה ירושה לך לבוא אליך בהיסח הדעת ובקלות, אלא עשה מה שאמרתי להזהר במדה המעולה הזאת אשר היא מתקנה ומכינה אותך ללמוד כל התורה אך הזהר והשמר מאוד, שכל מעשיך יהיו לש"ש, כי הדבר "יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך" אשר אנכי מצוך היום, הוא דבר שגם שכל האנושי מחייבו והוא מצוה שכלית, לפיכך אני מזהיר אותך, השמר לך פן יפנה לבבך לעשות שום דבר מזה, מצד היות נאות ומחוייב מן השכל, אלא כל מעשיך יהיו לשם שמים. תעשה הכל לשמו ית' לאשר הוא צוה כך בלבד, ולא לפניה אחרת, ע"כ דפח"ח:

משנה טו

ר' שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה – הכוונה שלא יעבור זמן קריאת שמע או זמן תפלה, ודלא כקצת אנשים בזמנינו זה שאין נזהרים בזה כלל, ויעשו ככל העולה על רוחם כאילו לחינם קבעו לנו חז"ל זמן קריאת שמע ותפלה. וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. שנאמר כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה פי' הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות דר"ל שלא

יכוין בתפלתו עבור עצמו שהוא ראוי לעזור לו, רק עבור השי"ת שהוא נהנה מזה שיש לאדם כל טוב ואם ח"ו יש צער לאדם הקב"ה בצער, וז"ש כי חנון ורחום הוא. מחמת שהוא חנון ורחום והוא בעל רחמנות, וכשרואה את האדם בצער הוי לו ית' צער מזה, כדרך בעלי רחמנות, (וכמ"ש חז"ל אפילו באדם דשלשה חייהם אינן חיים רחמנים וכו'), ולכך כיון דהקב"ה בעל רחמנות והוא חנון ורחום, לכך הוי ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כי למענו יעשה. וז"ש אל תעש תפלתך קבע, שלא תעשה עיקר ממה שצריך לך, רק רחמים ותחנונים לפני המקום, לכבודו שהוא בעל רחמנות ולא יצטער בצרתך, שנאמר כי חנון ורחום הוא וגו' כפי' הנ"ל ע"כ דפח"ח - "ואל תהי רשע בפני עצמך" - עיין מ"ש בזה לקמן במס' כריתות דף ו' ע"ב בשם ספר בית שמואל אחרון עה"ת ע"ש דפח"ח ובס' שער בת רבים פ' תזריע דף ל' מביא בשם בית יצחק דאנציג דרוש ד' ואל תהי רשע בפני עצמך, כי הצבוע הוא רשע בפני עצמו בסתר ובפני העולם הוא מתחסד ואינם מרגישים ברשעו, וכבר משלו בזה לאדם הזורק שברי זכוכית לקופת מתן בסתר, והוא דומה לחזיר הפושט טלפיו לומר ראו שאני טהור, אבל התורה טמאתו כי טמא הוא בפנימית, וז"ש חז"ל (מו"ק כ"ד א') אבל אסור בתשה"מ בימי אבלו ומעשה היה באחד ששימש מיטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גופו, וקשה למה דוקא חזירים ולא כלבים אשר זה דרכם לסחוב גופות אנשים, אלא שזה היה מדה כנגד מדה, כי בגלוי היה מראה לכל שהוא שומר אבילותו והולך יחף, ובפנימיות בדברים שבסתר היה טמא, ממש כדמיון החזיר הפושט טלפיו לומר ראו שאני טהור בגלוי והוא טמא בנסתר, ע"כ דפח"ח. [וע' בח"ר מזה החיבור בילקוטים לפרקי אבות אות ל"ב מש"ש בזה):

משנה טז

ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תודה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך כ"ה הגירסא במשנה שבגמ' וגם במשנה שבמשניות ע"ש - כתב במד"ש בשם רבינו יונה ז"ל פי' הוי שקוד ויגע בלימוד התורה כדי שתדע להשיב לאפיקורוס שאם נוצח אותך נמצא שם שמים מתחלל עכ"ל - נלמד מזה שאם הוא מנצח את האפיקורוס, אז שם שמים מתקדש על ידו, ועל קידוש שמו יתב' הבטחנו השי"ת בתוה"ק בפ' אמור, שילום שכר, שכ"כ שם, ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל וגו' המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים אני ה'. ופירש"י ז"ל המוציא אתכם על מנת כן:

אני ה'. נאמן לשלם שכר:

עכ"ל – וז"ש הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס דע"י כן יהיה קידוש ה' ית', ודע לפני מי אתה עמל, ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך עבור זה שכר פעולתך, כמה שהבטיחך בתורתו הקדושה, באומרו על קידוש השם, אני ה' נאמן לשלם שכר, וא"ש ודו"ק:

משנה יז

ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק – כתב בס' "זרוע ימין" למרן חיד"א ז"ל, לכאורה הו"ל והפועלים עצלים בסוף. אמנם נראה דלא נחשד אדם ת"ח על כך, דישים על לבו שתים זו, שכר הרבה ובה"ב דוחק, ועם כל זה יתעצל, אלא דבבלי דעת ומבלי משים הני בי תרי על לבו, מתעצל, ולכן בא ר' טרפון להזהר ולהזכיר בראותו היום קצר והמלאכה מרובה ועכ"ז הפועלים עצלים, לכן אמר עורה נא הביטה וראה דהשכר הרבה ובעל הבית דוחק והגית בו יומם ולילה, ובזה תהיה זריז ועצלה תפיל עכ"ל הטהור – ובספר תורת משה עה"ת למרן חת"ס ז"ל ס"פ שלח כתוב בזה"ל:

היום קצר וכו' הנה הקב"ה חשב למרגלים יום לשנה, וצ"ע מה משפט הוא זה לחשוב יום לשנה והנה העוסק בתורה ומצות יום אחד נחשב בחסדי ה' כאלו עסק שנה כדילפינן בפ"ק דחגיגה מואותי יום יום ידרושין, והיינו במצוה מחסדי ה' אבל לדון כן ולענוש במדת הדין מהיכא תיתי, וי"ל דמרגלים היה להם מצוה ג"כ ששמעו והלכו בשליחות ונחשב יום לשנה, ועי"כ זכו להיות מ' שנה במדבר לעמוד על דעת רבן משה רבנו ע"ה, אלא שחטאו ונחשב גם החטא יום לשנה, כי א"א לתפוס החבל בשני ראשין, ע"כ טלטלם מ' שנה ובאותן מ' שנה זכו מה שזכו, אמנם בעלמא אם אדם מתעצל במצות וחוטא בינתיים כשם שאין רצון האדם שיחשוב לו הקב"ה יום לשנה לעברות הה"ד לא יחשוב לו יום לשנה לטובה באותה מצוה שעשה אז ומפסיד, והיינו היום קצר ואינו נחשב לשנה, אם הפועלים עצלים, ע"כ דפח"ח:

ובספר בינה לעתים דרוש מ"ג ביאר לנו כוונת ר' טרפון במ"ש היום קצר וכו' הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור וכו' עפי"ד הרמב"ם ז"ל בביאור הסבות המונעות הלימוד והשגת השלימות שהם חמשה עומק המושג, וקוצר המשיג, ואורך ההצעות, ובקשת הצרכים ורוע התכונה מנטיית החומר, ואל זה כיוון ר' טרפון באומרו היום קצר, והמלאכה מרובה והפועלים עצלים, והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק, יאמר כי אמת הוא דרך כלל יש כל אלו העיכובים להשגת השלימות. אם מצורך הצעות רבות וכמה הקדמות מחכמה אל חכמה עד שיהיה כל זמן חיי האדם קצר וחסר לבוא עד קצה כולם,

וגם מצד עומק המושג המלאכה "מרובה" לא אמר רבה שהיה מורה על ריבוי בכמות, אבל אמר "מרובה" לרמוז על הקישוי באיכות המלאכה. ואם מקוצר המשיג הפועלים "עצלים" הם הכלים הצריכים אל ההשכלת השכל באמצעות החושיים, הם כולם עצלים ונרפים באופן שקצרה ידם מהשיג ואם מצורך סיפוק המזונות "השכר הרבה יצטרך הגוף לשכר הרבה מכמה מיני דברים מוכרחים למזונותיו ושאר צרכיו. ואם מסיבת הנטיה הגשמית אל החמריות "בעל הבית דוחק" היצר הרע אשר הוא נעשה אד אדון וגביר לבית הזה הגופני, כמ"ש אם רוח המושל יעשה עליך, ובא אליה מלך גדול יסבב אותה, וחז"ל אמרו (במס' סוכה) בתחלה הלך ואח"כ אורח ולבסוף איש שנעשה בעל הבית לזה אמר הבעל הבית הזה צר אויב, הוא דוחק מאוד את האדם ומבקש להכניעו, באופן שכל אלו העיכובים נקבצו יחדיו לשתהיה השגת השלימות קשה המציאות אמנם הוא היה אומר, הוא עצמו היה מתקן כל זה באמרו כי לא נאמרו דברים אלו, אלא לאדם במה שהוא אדם מבלי בחינת היותו בעל דת אלקית אבל אתה איש הישראלי אשר זכית לאור באור תורת השי"ת, כל אלו הדברים יקלו מאד אצלך ואין בהם מהקושי כלל, כי סגולת התורה משלימותה תסייע אותך לסקל המסילה ולהרים כל אל המכשולות מפניך, אם מצד שכלך שקצר ואין בך כח לגמור ההשגה מפני קוצר שכלך, דע כי "לא עליך המלאכה לגמור אין זה מוטל עליך לגמור, כי ה' יגמור בעדך, והתורה עצמה תסייע על ידך לגמור ולקיים ככל הכתוב בו – ואם יקשה לך להתעסק בה מצד עומקה וקשוי עצמה, "לא אתה בן חורין להבטל ממנה אינך רשאי ואין לך טענה להפטר מלהתעסק בה, "ממנה" מיד עצמה שתמצאנה קשה ועמוקה, כי הוא תתן דודיה לך ותעשה עצמה נוחה ונקלה ללמדה – שמא תאמר תצטרך הקדמות רבות מחוץ להבינה זה אינו כי כל ריבוי הלימוד יהיה מינה ובה בעצמה, וכל שתרבה ללמוד בתורה נותנין לך שכר הרבה ואם יצרך הרע מצערך בנטייתו הרע, באופן שתצטרך להתייגע בעמל גדול ומלאכה כבדה להכניע בעל הבית הזה הדוחק אותך הנה לפום צערא אגרא, ונאמן הוא ית', עם היותו בעל מלאכתך זו, שעיקר מלאכת הנצוח הזה נעשית על ידו כמאמר חז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, אעפי"כ ישלם לך שכר פעולתך בעמלך – ואם תצטרך לבקשת המזונות לרדוף אחריהם לפרנס את הגוף, לעומת זה הסתכל בעין שכלך, כי אין ראוי לך לאבד זמנך להשתדל בהבריא חומרך להתענג במעדני העוה"ז, כי דע נאמנה שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא שעיקר השכר לצדיקים הנאמנים הוא לעתיד לבא ולא בעוה"ז, וכשתשים זה לנגד עיניך, לא תהיה בהול אחר בקשת ריבוי המזונות עכ"ל ודפח"ח ובזה נתבארה כל המשנה הזאת מתחלה ועד סוף ויותר אין להאריך:

כתב בס' לקוטי שלמה ודע שמתן שכרן של "צדיקים לעתיד לבא" אבל מתן שכרן של רשעים הוא בעוה"ז כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו אפילו על מצוה קלה משלמין לרשעים בעוה"ז כדאיתא בתענית דף י"א ע"א עכ"ל, וכבר קדמו בדיוק זה מרן חיד"א ז"ל בס' "זרוע ימין" לכאן עיי"ש:

שמעתי מפי ידידי הגאב"ד דקהל יראים מאראש – וואשארהעלי מהו' מנחם סופר שליט"א שאמר לבאר המשך וקישור המשניות דלעיל, דאמר ריב"ז אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. חמשה תלמידים היו לו לריב"ז וכו' הוא היה מונה שבחן וכו' עפימ"ש בספר הכוזרי וגם בשאר ספרים, דכל דבר שיש בהעדרו חסרון אין במציאותו מעלה, כמו שאין לשבח ולפאר העץ במה שהוא נושא פירות, כי אם אינו נושא פירות יש בהעדרו חסרון, אמנם אם פירותיו שמנים ומתוקים יותר מכל פרי העץ אשר בתוך הגן, יש לשבחו ולפארו בזה, שאם לא היה לו מעלה זו ג"כ לא היה חסרון וכן אין לשבח האדם שיש לו פה ויכול לדבר, דאם לא היה כן היה חסרון, א"כ אין במציאותו מעלה, אמנם יש לשבח האדם שיוכל לשורר ולזמר בקול נעים וערב, דאם לא היה לו מעלה זו ג"כ לא היה חסרון, ועל כן יש במציאותו מעלה, (ועיין בספר דמשק אליעזר על ספר דברים בהקדמה חזון ישעי' לפ' האזינו מ"ש בשם האלשיך הק' ז"ל על פסוק כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם ע"ש דפח"ח), וז"ש ריב"ז אם למדת תורה אל תחזיק טובה לעצמך. כי אין מגיע לך עבור זה שום יישר כח והחזקת טובה, כי לכך נוצרת. דעיקר יצירתך וביאתך לעולם היה בעבור זה, וא"כ אם לא היית לומד תורה הרבה היה חסרון במה שלא מלאת עיקר תכלית יצירתך, וכל שיש בהעדרו חסרון אין במציאותו מעלה. וראיה לזה:

שהרי חמשה תלמידים היו לו לריב"ז כו' הוא היה מונה שבחן כו' בור סוד שאינו מאבד טפה וכו', אבל לא אמר על שום אחד שבח שלומד תורה הרבה, כי זה אינו שבח יען שיש בהעדרו חסרון. אבל היה מונה שבחן רק בדבר שאין בהעדרו חסרון כגון בור סוד שאינו מאבד טיפה, ואם אחד מאבד טיפה, זה אינו נחשב לחסרון, וע"כ מי שיש לו כח הזוכר כ"כ שאינו מאבד אפילו טיפה אחת זה הוי מעלה, וכגון ר' יוסי הכהן חסיד שעושה לפנים משוה"ד, ומי שהוא רק צדיק כפי הדין, ג"כ אינו חסרון ע"כ יש במציאותו מעלה, וכן ר"א בן ערך כמעין המתגבר יש במציאותו מעלה, יען שאין בהעדרו חסרון, אבל אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת וכל שיש בהעדרו חסרון אין במציאותו מעלה, ע"כ דפח"ח ש"י:

בעזר יוצרי וקוני, נשלם הפרק השני, והוא יאמץ כוחי נפשי בלקוטי פרק שלישי.

פרק ג

משנה א

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' - עיין בס' מנחת שבת בסולת למנחה כאן דהזכרות מאין באת, וכן לאן אתה הולך וכו', לא מועיל לאדם להצילו מעבירה, בלתי אם יוקבע בלבבו הידיעה השלישית שהוא עתיד ליתן דין וחשבון וכו' שאל"כ תהיה זכירת יום המיתה לחטאה, כמו שאומרים הרשעים אכול ושתו כי מחר נמות, (ועיין בשבת דף ל"א ע"ב, בפסוק כי אין חרצובות למותם ובריא אולם. אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה, אלא שלבם בריא להן כאולם, והיינו דאמר רבה מ"ד זה דרכם כסל למו יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להם חלב על כסלם שמא תאמר שכוחה היא מהן ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו סלה עכ"ל הגמ', ועיי"ש בעין יעקב החדש מ"ש בענף יוסף שם בשם איי הים מבעל אפיקי יהודא ז"ל ע"ש דפח"ח), וכן הזכרת מאין באת יהיה לו למוקש, ע"ד שאמר (איוב י"ד א' ג') אדם ילוד אשה וגו' אף על זה פקחת עיניך וגו' על כן אמר, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו', כי רק אם יקבע בלבבו ידיעה זו אז יועילו לו הני שתי זכירות, מאין באת כו' ולאן אתה הולך כו' להצילו מידי עבירה, ע"ש באריכות קצת, ותמצית דבריו כנ"ל: **ולענ"ד** י"ל עפ"י הפלוגתא שמצינו בפוסקים אי אזלינן בתר מעיקרא או בתר השתא, (עיין באו"ח סי' רט"ז לענין המוס"ק, וגם לענין דם שבישלו אי עובר עליו או לא, כתבו האחרונים דתליא בפלוגתא זו, והדברים עתיקים), וז"ש דע מאין באת מטפה סרוחה, ובזה יתבטל גאוותך אשר היא הסיבה לכל החטאים והעונות כמ"ש ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך, ואם תאמר זה הי' מעיקרא, אבל עכשיו נשתנה האדם לדבר אחר, ואנן אזלינן בתר השתא, וא"כ יש לי על מה להתגאות, לזה אמר, ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, (כמ"ש התוי"ט בשם מד"ש, כי האדם הולך לבית עולמו ומתקרב אל המיתה כי יום המות מיום הולדו הוא, שמיום שנולד הוא מתקרב והולך אל המיתה, ועל כן נקט לשון הווה ולא לשון עתיד, ולאן תלך, ע"ש) וא"כ אפילו תאמר דבתר השתא אזלינן, אין לך על מה להתגאות, דהלא בכל רגע ורגע מימי חייך אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. וא"כ אף ברגע דהשתא אתה הולך למקום עפר כו', ועל מה תתגאה, אמור מעתה. בין אם אזלינן בתר מעיקרא, ובין אם אזלינן בתר השתא, אין לך על מה להתגאות, ובזכור שתים אלו אין אתה בא לידי עבירה, כי הענוה מביא לידי יראת חטא ותנצל מפח יקוש לך - אך עדיין יש לחוש שמא תחשוב בלבך כי צדיק אתה וא"כ הרי כתב הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בספרו מגן אבות לכאן. דאם האדם צדיק אז אף שמת ונקבר אינו

במקום עפר רמה ותולעה, דהרי אפילו ברשע אמרינן שהקב"ה מרכיב הגוף עם הנשמה ודנם יחד. וכ"ש שמדה טובה מרובה ממדת פרעניות שהקב"ה ניתן שכר להגוף ונשמה יחד, וא"כ אף הגוף בגן עדן ולא במקום עפר רמה ותולעה עיי"ש. – לזה אמר, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, והכוונה כדאיתא בנדה דף ל' ע"ב שמשביעין את האדם קודם בואו לעוה"ז, תהי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעינך כרשע, והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים וכו' ע"ש, ובחיבור זה הבאתי בנדה (שם) בשם מרן חת"ס ז"ל בחידושיו לשם שפירש משו"ה תהיה בעיניך כרשע כי אעפ"י שלפי מעללי העולם אפשר שתהי' צדיק מ"מ מה נחשב כל זה נגד הקב"ה שהוא טהור ומשרתיו טהורים וכו' ודפח"ח וז"ש עקביא בן מהללאל ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה וא"כ איך תחשוב בלבבך כי צדיק אתה ולא תלך למקום עפר רמה ותולעה, הלא אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה שהוא טהור ומשרתיו טהורים ע"כ אפי' כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע, וא"ש ודו"ק:

משנה ב

ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו' – הכוונה דאם יש להמלכות שלום עם כל העולם וחרב לא תעבור בארצו אז יש להעם מורא מלכות ולא ירצחו איש את רעהו אבל בעת מלחמה איש ר"ל כל הישר בעיניו יעשה, וגם מורא מלכות לא יש במדינה, וכל הגדול מחבירי בולע את חבירו, וז"ש ר"ח סגה"כ הוי מתפלל בעד שלומה של מלכות שיהי' להמלכות שלם עם כל העולם ולא ישמע שוד ושבר וקול מלחמה במחנה דאלמלא מוראה של המלכות איש את רעהו חיים בלעו. ולכך צריך שיהיה שלום להמלכות עם כל הארצות, דאל"כ נתבטל מוראה, ואיש את רעהו חיים בילע, וא"ש ודו"ק:

משנה ג

ר' חנניא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה, הרי זה מושב לצים שנאמר ובמושב לצים לא י עיין בתוי"ט בשם הרמב"ם ז"ל – ובילקוט הגרשוני (דפוס פאקש תרס"ו) הבאתי פירוש (שראיתי באיזה ספר ושמו נשכח ממני) דר"ל אם תראה שני ת"ח שיושבין ואין ביניהם דברי תורה ותתפלא על זה איך, אפשר דשני ת"ח לא ידברו דברי תורה, ע"ז אמר הסיבה לזה הוא, יען הרי זה מושב לצים, כי שהמקום שיושבים שם הוא מקום שהלצים רגילים לישב שם ש ועל כן אין המקום ההוא מוכשר לתורה, כאמרם ז"ל מלמד שהמקום גורם, דכשם שמקום קדוש ביהכנ"ס וביה"מ גורם שיעסקו שם בתורה, כך מקום טמא שהוא מושב לצים גורם שלא יעסקו שם בתורה,

וע"ז מביא ראיה, שנאמר ובמושב לצים לא ישב, וקשה לכאורה הול"ל ועם לצים לא ילוץ. וצ"ל דדוד המע"ה משבח את מי שלא ישב במושב לצים, אעפ"י שאין מתלוצץ כמוהם, הוא נזהר שלא לישב במקום שישבו שם לצים, יען שהישיבה במושב לצים, אעפ"י שאין מתלוצץ, הוא מזיק להנשמה. א"כ מוכח דהמקום הוא גורם טומאה, ואינו מוכשר לדברים שבקדושה ולכן במקום כזה אין פלא אם שני ת"ח יושבים ואין ביניהם דברי תורה, וא"ש ודו"ק:

אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרוי' ביניהם שנאמר אז נדברו יראי ה' וגו' הכוונה דיש דבר החוצץ "ביניהם" בענין דברי תורה, דהיינו שחולקין בדבר אחד. זה אומר כשר וזה אומר טריפה זה אומר מותר וזה אומר אסור, אעפי"כ שכינה שרוי' ביניהם. הגם דבמקום שיש מחלוקת אין השכינה שרויה, כאן שהיא מחלוקת לשם שמים יש השראת שכינה, שנאמר אז נדברו (דיבור הוא לשון קשה) יראי ה' איש אל רעהו שמתלחמים במלחמתה של תורה וזורקים דיבורים קשי זה אל זה, אעפ"כ ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו, כל שני הדיעות, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים רק הזמן והמקום גורם, כי בזמן זה הוא כשר או מותר ובזמן אחר הוא טריפה או אסור, כמ"ש בחיבור זה במס' בכורות גבי סבי דבי אתונא דאמרו לר' יהושע בן חנני' אימא לן מילי דכדיבי וכו' בשם יערות דבש ז"ל ע"ש ותמצא:

אין לי אלא שנים מנין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו – מ"ש קובע לו שכר ולא אמר נותן לו שכר כתב בס' מנחת ישראל על פ"א, עפ"ד התוי"ט ז"ל לעיל רפ"ב דמתן שכר היינו המתנה שנותן הקב"ה לעושה מצוה בשביל הנחת ריח לפני שאמרתי ונעשה רצונו, מלבד השכר הקצוב בעד כל מצוה עיי"ש, וע"כ כששנים יושבין ועוסקים בתירה נותן להם הקב"ה מתנה כיד המלך מלבד השכר הקבוע, אבל באחד שיושב ועוסק בתורה שאין להקב"ה נחת רוח כ"כ, אינו נותן מתנה זאת, רק קובע לו שכר דהיינו שאינו ניתן לו רק השכר שקבוע וקצוב על זה, וא"ש ודו"ק ומה שהביא ראיה ממ"ש ישב בדד וידום כי נטל עליו, נ"ל הכוונה דיושב ועוסק בתורה היינו דרך פלפול ומשא ומתן כמ"ש הטו"ז באו"ח סי' מ"ו בברכה "לעסוק" בדברי תורה ע"ש, והנה שנים שמפלפלים זה עם זה יש להם נחת רוח ושמחה במה שמודיעים זה לזה את אשר מצאה ידם לחדש בתירה הקדושה, ואין זה נחשב למשא כי אם אדרבה להנאה ושמחה יחשב אבל אחד שיושב ועוסק בתורה דרך פלפול, ואין אצלו שום אחד שיוכל להודיע לי הפלפול שחידש, זה נחשב למשא כבדה ולצער גדול יחשב, וממילא יוכל לקוות שהקב"ה יקבע לו שכר, כמ"ש לפום צערא אגרא,

וז"ש מנין אפילו אחד שיושב "ועוסק" בתורה דרך פלפול שהקב"ה קובע לו שכר על פלפולו, שנאמר ישב בדד "וידום" כלומר יקוה לקביעות שכר (וידום היינו מלשון תקוה, כמו דום לה' והתחולל לו תהלים ל"ז ז'), כי נטל עליו יען כי נטל עליו משא כבדה וצער גדול, שאינו יכול לה להודיע לאחר הפלפול שחידש, א"כ לפום ם צערא אגרא, והקב"ה בודאי יקבע לי שכר וא"ש:)

משנה ד

ר' שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים וכו' -- כתב הרע"ב ז"ל ובברכת המזון שמברכין על השלחן יוצאין ידי חובתן וחשוב כאילו אמרו עליו דברי תורה כו' – ובמג"א או"ח סי ק"ע סק"א כתב בשם של"ה הק' ז"ל דילמוד ממש ולא יסמוך על בהמ"ז, ובהגהות הגאון בעל תוספות שבת ז"ל לשם כתב, שכ"כ בזוהר תרומה וכ"כ התוי"ט, מיהו מה שהוכיח כן דאל"כ אטו ברשיעי עסקינן שאין מברכין בהמ"ז שהיא מ"ע מה"ת, יש לדחות כגון שהולך למקום אחר לגמור סעודתו כמ"ש סי' קע"ח ס"א עכ"ל – ומ"ש התנא הקדוש ר"ש כאילו אכלו מזבחי מתים וכו', הכוונה עפ"י מ"ש רש"י בחומש פ' עקב בפסוק השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים, כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה וכו' וסרתם לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומתדבק בעבודת כוכבים, עיי"ש כל לשון רש"י ז"ל וז"ש שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת כאילו אכלו מזבחי מתים היינו תקרובת עבודה זרה, שמתוך שאכלו ושבעו ופרשו מן התורה א"כ הרי הם קרובים לעבוד ע"ג ולכך הוי כאילו אכלו מזבחי מתים "אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' עיין במד"ש דהוי אכילתם כאכילת קדשים של הכהנים דמשלחן גבוה קא זכו ע"ש -- והכוונה נ"ל עפמ"ש בש"ע או"ח סי' רל"א דגם באכילה ושתיה יכוין שיהיה לו כח לעסוק בתורה ובעבודת השי"ת ואז גם אכילה ושתיה למצוה יחשב, א"כ, אם אומרים ד"ת על השלחן אז נראה עין בעין כי אכילתם היה בשביל שיהי' להם כח לעסוק בתורה, וממילא הוי אכילתם מ"ע כמו אכילת תרומה ואכילת קדשים של הכהנים דמקיימים בזה מ"ע, והוי שפיר כאלו אכלו משלחנו של מקום שנא' וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' דגם ערוך השלחן לאכול ולשתות הוא לפני ה' ולמצוה יחשב. משא"כ אם לא אומרים ד"ת אז האכילה והשתיה לא נחשב למצוה כלל ואין זה שלחן אשר לפני ה' וא"ש ודו"ק:

משנה ה

ר' חנינא בן חכינאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה נבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו פי' במד"ש שהאדם צריך שיעור משינת אוולתו בזמן בחרותו המכונה לאור היום כמ"ש חז"ל אשרי איש ירא ה', איש ולא אשה בתמיה, אלא אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש. ר"ל בעודו בחור ע"כ אמר התנא, כי "הניעור" משינת איולתו "בלילה" בימי הזקנה המכונה ללילה כמ"ש סוף קהלת, עד אשר לא תחשך השמש וגו' הרי זה מתחייב בנפשו – והמהלך בדרך התורה רק יחידי, ואינו משתדל לזכות את הרבים ג"כ הוא מתחייב בנפשו לפי שחייב אדם להוכיח את חבירו ולזכות לחייבייא יעו"ש, [ובס' "נטע שורק" פ' נצבים ג"כ זכה לכוין בזה לדעת המד"ש, אמנם הוסיף לפרש גם מ"ש והמפנה לבו לבטלה, ר"ל שמפנה לבו אל הרעיון אשר כל התוכחה והמוסר שיאמר כבר הוא לבטלה ולריק ואך לחנם יעמל להשיב רבים מעון, כי השמן לב העם הזה ועיניו השע ואזניו הכבד. זה ג"כ מתחייב בנפשו, כי עליו החיוב מוטל להוכיח ולהכות ארץ בשבט פיו, ואל יאמר כי הכל לבטלה ולחנם, כמ"ש חז"ל במס' שבת דטענה מדת הדין לפני הקב"ה בשעת החרבן דגם הצדיקים חייבים עונש מפני שלא הוכיחו את בני דורם, ואמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שאם יוכיחו אותם לא יקבלו מהם, ואמרה מדת הדין רבש"ע אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי ע"כ דפח"ח):

משנה ו

ר' נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק וכו' הכוונה כתב בספר בינה לעתים דרוש מ' שאל יתנצל האדם בבלתי קיימו התורה, בטענת רצוני לעשות רצון השי"ת ומי מעכב שאור שבעיסה ושיעבוד גליות, כי אין זה אלא עצלה והתרשלות שאינו רוצה לשום צוארו תחת עול טורח המעשה ומאנו ידיו לעשות, ולכן יש לו שני העיכובים האלה, אמנם כל המקבל עליו עול תורה, שהעול הוא קבלת העבודה בעבודת משא וטורח המעשה בלי רפיון, לאיש כזה יסתלקו ממנו שני המונעים, שהם שיעבוד מלכיות וג"כ עול דרך ארץ הוא השאור שבעיסה והיצר הנמשך אחר דרך כל הארץ ולא אל הדרך האלקי, ומי שפורק זה העול שאינו סובל זה הטורח ודי לו במה שרצונו לעשות רצונו, אז גיזרין עליו עול גליות ועול דרך ארץ. כי הוא ית' מתנהג ע"פ דרכו ומכביד עליו הגזירות, וממילא ימצא יותר מקום היצר הארציי להתעצל עוד לבלתי עשות, כי בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, והבא ליטמא פותחין לו עכ"ל הטהור ע"ש:

משנה ז

ר' חלפתא איש כפר חנני' אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוי' ביניהם וכו', ומנין אפילו שנים וכו' ומנין אפילו אחד וכו' – בגמ' ברכות דף ו' ע"א פריך וכי מאחר דאפילו חד תרי מיבעיא, ומשני תרי מיכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מיליה – והקשו התוס' הא אמרי' (אבות פ"ב) וכל מעשיך בספר נכתבים (ועיין בס' מנחת שבת בסולת למנחה כאן מ"ש בזה) – ובס' ליקוטי חבר בן חיים לברכות שם, הביא בשם מרן חת"ס ז"ל הפירוש כי הלומד ביחידות אם טועה, ייגע לריק, משא"כ שני ת"ח המחדדים זה לזה בהלכה, אף מי שלא כיוון בעצמו אל האמת מ"מ העיר את חבירו אל האמת, והיינו חד לא מיכתבן מיליה וע"ד שכתבתי, אבל תרי מוכתבן מלייהו ואפילו מי מהם שלא כיוון אל האמת, דפח"ח:

משנה ח

ר' אלעזר איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך – נ"ל דכוונת התנא להביא ראיה מדוד המע"ה, דאפי' הגדיל שבצדיקים חושב כל מה שיש לו שהוא של השי"ת, ורצה בזה ללמדינו שלא נחשוב מאחר דאמרו חז"ל (בברכות ל"ה ע"ב) בזמן שישראל עושים רצונו של מקום נקרא דגנך ופי' רש"י הדגן שלהם עיי"ש, לפי"ז יכול הצדיק שהוא עושה רצוני של מקים, לחשוב באמת שהכל הוא שלו, לזה אמר שאינו כן באמת, ואעפ"י שהוא צדיק מ"מ הכל הוא של הי"ת רק הוא בטובו ובחסדו חושב כאילו היה שלנו, כמ"ש חז"ל שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו ברשותו חמץ בפסח ובור ברה"ר להתחייב עליהן ואם לחיוב עשאן הכתוב כאילו ברשותו, מכ"ש לזכות ודאי דחושב הקב"ה הממון שאנו נותנים לצדקה כאילו היה שלנו, אבל באמת הוא של הקב"ה – וז"ש ר"א תן לו משלו שאתה ושלך שלו, אל תחשוב לפי שאתה עושה רצונו של מקום, הממון שלך כבר באמת שלך הוא, לא כן. וראיה לזה שכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל, ומידך נתנו לך. גם דוד המע"ה שהי' בודאי עושה רצונו של מקום אמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך, א"כ חזינן שהכל שהוא ביד האדם עדיין הוא של הקב"ה, רק הקב"ה בטובו וחסדו עושה כאילו היה שלו וא"ש ודו"ק (וראיתי מובא בשם הגאון מהו' צבי ז"ל מבערלין שאמר אם אחד מקבל מתנה אלף זוז מחבירו, אזי אם יבוא חבירו ויבקשנו שיתן לו האלף זוז בחזרה, אין ספק שאם נותן לו בחזרה אזי הוא נותן לו מתנה, מאחר שבעת שקיבלם במתנה יצאו מרשות הנותן לרשות המקבל א"כ שלו הם, וכשנותנם בחזרה, אזי למתנה יחשב, אבל בהקב"ה אינו כן ואם נותן אלף זוז לאדם והוא נותנם לו בחזרה אינו נחשב מתנה, כי הרי לא יצאו מרשות לרשות, כי גם האדם הוא רשותו של הקב"ה ושלו הוא נחשב,

וכיון שלא היה שינוי רשות אינו נחשב של האדם, וז"ש תן לו משלו, ואינו נחשב מתנה, שאתה בעצמך ושלך שלו, א"כ לא היה שינוי רשות שיהא נחשב מתנה אם אתה נותנם לו בחזרה וא"ש ודו"ק:

משנה ט

ר' יעקב אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו - הקשו המפורשים מה חרי האף הגדול הזה וכי זה עון גדול כל כך לומר מה נאה אילן זה וכו' - ומקצת המפורשים פי' כי ידוע שגם מן הדר גאון הטבע אנו יכולים ללמוד גדולת הבורא ית' ויכולתו שברא כל אלה כמ"ש מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית וגו', אמנם אנו עם ה' שיש לנו התורה הקדושה המלמדת אותנו לדעת את ה' ולהכיר מציאותו גדולתו ויכולתו ית', לנו אין צורך להכיר גדולת הבורא ויכולתו מיופי הדר הטבע, ולכך אמר התנא המהלך בדרך העולם ושונה את התוה"ק, ומפסיק ממשנתו, ולא יאבה עוד ללמוד תורה באמרו, מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה. אני יכול ללמוד גדולת הבורא ית' ויכולתו גם מפלאי הטבע ויפיה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו - אמנם הגאון בעל כתב סופר ז"ל פירש, כי למען לבקש טרף ופרנסה לאשה ובנים, מוכרח כל אדם ואפילו התלמיד חכם להפסיק ממשנתו, וליצא השדה אל החרישה והזריעה ולעמוד אצל הפועלים לזרזם לבל יתעצלו במלאכתם, ובעבור בקשת הפרנסה לפרנס אשתו ובניו הוא מוכרח לעסוק בעבודת האדמה, לנטוע ולבנות, לחרוש ולזרוע, לקצור ולדוש, למען יוכל להחיות את נפשו ונפשות בני ביתו, אבל לכל הפחות בלבבו יצטער על זה שלא יוכל לעסוק בתורה בעתות הללו, בלבבו צריך לו לחשוב ולומר רבש"ע כמה הייתי חפץ ללמוד תורתך הקדושה, אבל מה אעשה ואני מוכרח למצוא טרף לביתי - וכאשר באמת יחשוב כן בלבבו, אזי ה' לא יחשוב לו עון ביטול תורה כי אונס רחמנא פטרי' - אבל מי שמפסיק ממשנתו ואינו מצטער כלל על ביטול תורה. אדרבה להיפוך יש לו תענוג ונחת רוח מעסקו בעבודת השדה, וחומר מה "נאה" אילן זה מה "נאה" ניר זה. לזה ודאי נחשב הביטול תורה לעון גדול, וז"ש התנא, המהלך בדרך החיים ושונה ולומד בתוה"ק, ומפסיק ממשנתו ובשביל בקשת הפרנסה הוא מפסיק ממשנתו, מבלי הרגיש שום צער ב בבו על זה שמוכרח להפסיק ממשנתו, אלא אדרבה אומר. מה נאה אילן זה, מה נאה ומה טוב ומה נעים ניר זה. מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפש וא"ש ודו"ק:

משנה ו

ר' דוסתאי בר ינאי משום ר' מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו וכו' – עיין מ"ש בזה בחיבור זה לקמן במס' מנחות דף צ"ט ע"ב וינעם לך:

משנה יא

ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת -- עיין בפי' הברטנורה ז"ל שכ' אני שמעתי שמקדים במחשבתו יראת חטאו לחכמתו שהוא חושב בלבו אלמוד בשביל שאהיה ירא חטא וכו' – וכתב התוי"ט ובהכי מיתרץ דלא פליג אדהלל שאמר בפרק דלעיל משנה ה' אין בור ירא חטא וכו' ע"ש – ובהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל כתב שגם בלא"ה אין משם סתירה לפי' הרע"ב שם דעם הארץ יוכל להיות ירא חטא עכ"ל – וראיתי בס' עולת חודש חלק א' מאמר קס"ט שכתב, ששמע לפרש המשנה בדרך מליצה כל מי שמקדים תמיד איזה דבר יראה ודבר מוסר, טרם אשר אומר דבר הלכה, אזי הוא משים על לב להיות דובר מישרים בסבר פנים בתורה כהלכה ועולה לא נמצא בשפתיו, ודבריו נכנסים באזני השומעים, כי נטע בלבבם אהבה ויראת המקום, ועי"כ חכמתו מתקיימת:

קיימו וקבלו האמת ממי שאומרו, משא"כ להיפוך כל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, ולפיכך אני לא שנותי ממנהגי להקדים מוסר וכו' עכ"ל ע"ש:

משנה יב

הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת בס' מנחת שבת בסולת למנחה כאן ביאר עפ"י מ"ש בכמה ספרים דיותר פועל מה שמוכיח הצדיק במעשיו הטובים ע"ד ממני יראו וכן יעשו, מן אותן המוכיחים רק בדברים בעלמא ולא בעשיי' (ואולי ז"כ הפסוק במשלי, מוכיח אדם "אחרי", חן ימצא ממחליק לשון, ודו"ק) וכמ"ש בס' בינה לעתים בפי' הפסוקים (איוב ו' כ"ה) מה נמרצו אמרי יושר ומה יוכיח הוכח מכם, הלהוכח מלים תחשובו ולרוח אמרי נואש וגו', יאמר, כי לא בדברים יוסר העבד ליצרו, כ"א ע"י קיום המעשים אשר יראה מהצדיקים יראי ה' אשר ילכו לפניו, ומהם יקח משל ודוגמא לעצמו, כי הראיה גדולה מהשמיעה, וז"ש מה נמרצו אמרי יושר, כלומר אם היושר, עצמו יתן אומר המבשרות קיום מעשים טובים, ומה יוכיח הוכח מכם, כלומר מה טובה התוכחה אם באה מכם ממעשיכם ומפיעל ידכם, אמנם הלהוכח מלים תחשובו, כלומר האם תחשבו להוכיח בדברים בעלמא ולא בעשיי' ? הן לרוח אמרי נואש – מסתעף מזה כי המעולה שבתוכחת הוא ע"י מעש"ט שאדם עושה, כי עי"ז ישאר חכמתו חקוק בצפורן שמיר על

לוח לב שומעיו, וז"כ מאמר תנא דמשנתינו, כל שמעשיו מרובין מחכמתו, כלומר אם מלמד במעשיו יותר ממה שמלמד בחכמתו בפה, אז חכמתו מתקיימת בלב שומעיו, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת, כי כרגע חלף הלך לו, וא"ש ודו"ק:

משנה יג

הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין וכיו – כתב בס' יערות דבש, בריות היינו האנשים החשובים ותלמידי חכמים, כי תיבת בריה מורה על החשיבות כמ"ש בריה אפי' באלף לא בטל לפי שהוא דבר חשוב, וז"ש כל שרוח הבריות דהיינו האנשים ות"ח נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו, אבל כל שאין רוח הבריות דהיינו האנשים החשובים ות"ח נוחה הימנו, אפי' כשרוח עמי הארצים ניחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו, כי מעמי הארצים אין ראיה כלל, לשיהי' רוח המקום נוחה הימנו או אין נוחה הימנו, כמ"ש חז"ל האי צורבא מרבנן דמרחמו לי' בני מתא לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא, האי צורבא מרבנן דסנו לי' בני מתא לאו משום דלא מעלי אלא משום דמוכח להו במילי דשמיא, וא"ש ודו"ק:

משנה יד

ר' דוסא בן הרכינס אומר שנה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם – פי' הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בספרו מגן אבות עפ"י הגמ' פ"ק דברכות אמרו לי' לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה כתיב, כיון דאמרו לי' דמקדמי ומחשכי בבי כנישתא אמר היינו דאהני להו, וז"ש שנה של שחרית ומתוך כך אינו הולך לביהכנ"ס בבוקר, ויין של צהרים ששותה יותר מדאי ומביאו לידי שינה ומתוך כך אינו הולך לבהכנ"ס בערב, ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, שמחמת שאוהב לשיח עם הילדים בביתו, ולישב בבתי כנסיות של עמי הארץ ששם מרבים שחוק וקלות ראש, כל אלו מונעים את האדם מלילך לביהכנ"ס, ואינו זוכה לאריכות ימים, לכך כל אלו מוציאין את האדם מן העולם וא"ש:

(העתקתי דברי הגאון הנ"ל מפני חיבת הקודש, אמנם באמת משנתינו כבר מפורשת ומבוארת יפה בברייתא דאבות דרבי נתן פרק כ"א עיי"ש, ואינה צריכה פירוש אחר):

משנה טו

ר' אליעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים וכו' – כתוב בפי' רש"י ז"ל, המלבין פני חבירו וכו' לא כתיב התם במילתיה דר' אליעזר המודעי בחלק (סנהדרין צ"ט ע"א ולא ידענא היכי מפיק ליה מקרא עכ"ל – ופלא דהלא בפרק חלק דף הנ"ל גרסינן במילתי' דר'

אליעזר המודעי גם המלבין פני חבירו ברבים – שו"ר שכבר הרגיש בזה בתוי"ט לכאן, ומ"ש התוי"ט דנכלל בפסוק כי דבר ה' בזה, עיין במהרש"א חא"ג סנהדרין צ"ט ע"א שכתב בזה"ל:

מכאן אמר ר"א המודעי המחלל כו' אמפר ברית ואמגלה פנים קאי אבל המחלל הקדשים והמבזה כו' לאו מהאי קרא נפקא ליה ועי' ברמב"ם עכ"ל וע"כ גם המלבין פני חבירו ברבים לאו מהאי קרא נפקא ליה ודו"ק – ובגוף דברי ר"א המודעי המחלל את הקדשים אפשר לומר דכוונתו על מחלל שבתות שהם הימים שקדשם השם כמ"ש ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו, ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם, וראיה לזה נ"ל ממ"ש באבות דר' נתן פרק כ"ו ר' אליעזר המודעי אומר המחלל שבתות והמבזה את המועדות והמפיר ברית כו' והמגלה פנים בתורה כו' אין לו חלק לעוה"ב, ולא קחשיב מחלל את הקדשים, אלא ודאי כוונת ר"א המודעי במשנתינו ג"כ לומר המחלל את השבתות, אלא קשה מדוע לא קחשיב באבות דר"נ במילתי' דר"א המודעי המלבין פני חבירו ברבים, ואולי הברייתא הלז פליג אמתניתין וצ"ע:

משנה טז

ר' ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה – המשך וקיצור הדברים הוא עפ"י מ"ש במד"ש בשם הר"מ אלשקאר ז"ל שכתב י"מ לראש הוא השי"ת, ואמרו בלשון צחות "לראש" הוא ראשי תיבות "לעשות "רצון "אביך "שבשמים, ותשחורת הם הצדיקים והחסידים אשר הם משחירים פניהם על דברי תורה עכ"ל (ובשם הריטב"א ז"ל כתב ונוח לתשחורת לאותם שמשחירים פניהם על הספר עיי"ש). וז"ש ר' ישמעאל הוי קל לראש, לעשות רצון אביך שבשמים. ונוח לתשחורת, ונוח לעשות רצון הצדיקים והחסידים שמשחירים פניהם על דברי תורה, אבל לסתם בני אדם אל תהי קל ונוח "לעשות רצונם" כי אם והוי מקבל את כל האדם בשמחה, ואיש ודו"ק:

משנה יז

ר' עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה, מסורת סייג לתורה, מעשרות סייג לעושר, נדרים סייג לפרישות, סייג לחכמה שתיקה – במד"ש מדקדק דהול"ל שתיקה סייג לחכמה כמו דאמר מסורת סייג לתורה מעשרות סייג לעושר נדרים סייג לפרישות – ומתרץ הגאון ר' שלמה גאנצפריעד ז"ל בספר אפריון עה"ת, דלעשות סייג לדבר יוכל להיות על שני אופנים. למשל מי שיש לו גן עם אילנות עושים פרי וירא שלא יגנבו הפירות, אזי הוא עושה סייג וגדר סביב הגן. אבל לפעמים הוא עושה מתחלה הסייג וגדר, דהיינו במקום אשר חושב לנטוע שם עצים עושים פרי, עושה תחילה סייג וגדר

סביב אותו המקום, ואח"כ נוטע שמה עצי פרי - על כן בשלש הראשונות טוב לעשות בתחילה הסייג והגדר. לכן אמר התנא תחלה, מסורת סייג לתורה מעשרות ר- סייג לעושר, נדרים סייג לפרישות, אבל אצל שתיקה, אי אפשר לומר שיעשה הסייג מקודם, דהיינו שישתוק תחילה, כי עם השתיקה אי אפשר ללמוד חכמה, אדרבה הרוצה שיחכים, צריך לדבר ולשאול מרבו שיסביר לו כל הדבר הקשה, כמו שאמר התנא כבר לעיל בפ"ב, לא הביישן למד. ואם רצונו ללמוד חכמה צריך לשאול מרבו להבינו כל דבר, לכך אמר התנא, סייג לחכמה שתיקה, פי' אם כבר יש לו חכמה. אז טוב שישמור החכמה, ויעשה לה סייג וגדר בשתיקה ע"כ דפח"ח:

משנה יח

הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם אלקים שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם הכוונה, עכ"ח חבה יתירה יש להקב"ה אל האדם, וזה מוכח ממה דנודעת לו, דהיינו שהקב"ה הודיע לו שנברא בצלם אלקים. דאילו לא היה מחבבו כל כך ורצה להודיעו בזה חשיבותו ומעלתו הגדולה, בוודאי לא היה מודיע לו דבר כזה, שיוכל לבוא עי"כ לידי דיעה נפסדה. שהקב"ה ח"ו יש לו איזה צלם ודמות הגוף. (עיין פי' הר"א בן עזרא בפ' בראשית בפסוק נעשה אדם בצלמנו כדמותנו) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם, - הכוונה, עכ"ח חבה יתירה יש להקב"ה אל ישראל, וראיה לזה מדנודעת להם שנקראו בנים למקום, דאילו לא היה מחבבם כל כך, בוודאי לא היה מודיע להם דבר כזה שיוכל להביאם ח"ו לידי עבירה ועון, כי ע"י שיודעים שהם בנים למקום. הם מתירים לעצמם לעבור על מצותיו, יען כי סומכים על זה שהקב"ה ירחמם כרחם אב על בנים ויכפר להם עוונותיהם (עיין בס' יקר ונחמד הכי קרא שמו כלי יקר עה"ת בפסוק "בניו מומם" כלומר מה שקראם הקב"ה "בניו" זה הוא "מומם" כי סומכים ע"ז שהם בניו, וחוטאים בבטחון שאביהם ימחול להם כל חטא ועון, ודפח"ח) - "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו"' - חבה יתירה יש עכ"ח להקב"ה אל ישראל, וראיה, מדנודעת להם שניתן להם כלי חמדה (חכמת הקבלה, חכמת הנסתר שבתורה, עיין במרש שמואל) שבו נברא העולם, כמאמר חז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ - דאילו לא היה מחבבם כל כך, בוודאי לא היה מודיע להם דבר כזה, שכבר הטביע המון אנשים בבאר שחת, ע"י שימוש בקבלה מעשיית, וע"י עסקם הרבה בצירופי שמות ואותיות, שע"ז אמר התנא לדעת הרבה מפורשים "ודאשתמש בתגא חלף" כנודע וא"ש ודו"ק:

ובספר שמלת בנימין עה"ת הביא בשם ספר חוט המשולש עה"ת, על מ"ש חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה וכו' דלכאורה קשה מאי ראיה מזה דחביבין ישראל הא כמו כן היו חביבין גם שאר אומות אילו היו רוצים לקבל התורה כמ"ש חז"ל שחזר הקב"ה על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה ולא רצו לקבלה, אך באמת אילו גילה הקב"ה רז זה לאומות העולם שהתורה היא הכלי חמדה שבו נברא העולם (כמאמר חז"ל בפסוק ואהיה אצלו אמון. אמרה התורה אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה שבי הביט וברא את העולם), גם הם היו מקבלים אותה, רק לפי שבאמת לא רצה הקב"ה דשאר האומות יקבלו התורה, לכך העלים מהם הדבר הזה שהתורה היא כלי חמדה שבו נברא העולם, ורק לישראל לפי שחביבין הם בעיניו, גילה רז זה שבתורה נברא העולם ולכך קבלוה, וז"ש התנא חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, וא"ת הלא הקב"ה החזיר התורה על כל אומה ולשון שיקבלו אותה, א"כ מאי חביבותא דישראל איכא הכא, לזה אמר, חבה יתירה יש להקב"ה אל ישראל, שהרי נודעת להם דייקא, להם הודיע הקב"ה שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, אבל לשאר האומות לא הודיע זה, א"כ מוכח שפיר דחביבין ישראל בעיני הקב"ה יותר מכל האומות אשר ע"פ האדמה ע"כ דפח"ח:

משנה כא

הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון – פי' הר"ע ברטנורה ז"ל בשם הרמב"ם ז"ל, הכל צפוי, כל מעשה בני אדם מה שעשה ומה שעתיד לעשות הכל גלוי לפניו, ולא תאמר כיון שהקב"ה יודע מה שיעשה האדם, א"כ הוא מוכרח במעשיו שיהיה צדיק או רשע כי הרשות נתונה בידו לעשות טוב ורע ואין שום דבר שיכריחהו כלל, וכיון שכן הוא, בטוב העולם נדון להפרע מן הרשעים וליתן שכר טוב לצדיקים. שהחוטא חטא ברצונו וראוי שיענש, והצדיק היה צדיק ברצונו וראוי שיקבל שכר ע"כל – וכתב בס' תורת משה ממרן חת"ס ז"ל (סוף פ' שלח) דמ"ש רע"ק בסוף משנה כ"ב והגבאין מחזירין כו ונפרעין מן האדם כו' והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה, קאי על מ"ש במשנה זו, הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון. כפי' הרע"ב בשם הרמב"ם הנ"ל, כי באמת קשה מאוד להבין איך יצודק הדין הזה הלא הכל צפוי, וידיעתו ית' הכל מראש, מכחיש הבחירה וזה א"א להשיג בעוה"ז כמ"ש הרמב"ם ז"ל כי לא מחשבותי מחשבותיכם, וע"ז אמר רע"ק והדין דין אמת, והכל יתוקן דיתורץ ויובן לסעודה, לעתיד לבא, שישיגו מאור עליון מה שלא השיגו בעוה"ז, ואז יצדיקו הדין ויאמרו צדיק וישר הוא ע"כ דפח"ח (ועיין בחיבור זה חלק ראשון על אגדות הש"ס, בליקוטים לפרקי אבות אות ל"ו ואות מ"ה מש"ש במשנתינו וינעם לך, ומפני הוצאות הדפוס א"א לי לכפול הדברים):

משנה כב

הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים וכו' עד והכל מתוקן לסעודה עיין בילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות אות ל"ז מש"ש על משנתינו וינעם לך – ועיין בספר דרושי הצל"ח דרוש כ"ח לשבת תשובה פירוש ל לכל אות ואות ממשנתינו באריכות גדול ע"ש ותמצא נחת. ובילקוט הגרשוני (יידיש דייטש על פרקי אבות דפוס פאקש תרס"ו, העתקתי קצת מדרושי הצל"ח בלשון אשכנז ומאפס הפנאי וגם לא ככחי אז כחי עתה ע"כ אני מוכרח לקצר:

משנה כג

ר' אלעזר בן עזרי' אומר אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה – פי' רש"י ז"ל כמ"ש לעיל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ (מלאכה או סחורה) שיגיעת שניהם משכחת עון, נלע"ד לפי"ז כוונת התנא דצריך דיקא שניהם ת"ת וד"א, הא אחד מהם לא מועיל להשכיח העון, וז"ש אם אין תורה אין דרך ארץ, כלומר אז גם הדרך ארץ כאילו אינו, אם אין דרך ארץ אין תורה, כלומר אז גם התורה כאילו אינה ולא מועיל לשכח עון, רק יגיעת שניהם דוקא משכחת עון, הא זה בלא זה לא מועיל כלום וא"ש "אם אין חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה ר הכוונה עפימ"ש בגמ' סוף מס' תמיד איזהו חכם הרואה את הנולד, ואם יש לאדם חכמה לראית את העתיד לבוא עליו שאחריתו אך רמה ותולעה, מתוך כך הוא בא לידי יראה. אבל אם אין חכמה אין יראה, ואמר ג"כ להיפוך אם אין יראה אז אין חכמה, כלומר החכמה כאילו אינה, כי הרשעים שאין להם יראה אין מתפעלים כלל מאחרית האדם, רק אדרבה אומרים הרוג בקר ושחוט צאן אכול ושתו כי מחר נמות, וכמש"ל במילתי' דעקביא בן מהללאל ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' עיי"ש באריכות, אם אין דעת אין בינה. אם אין בינה אין דעת" – עיין פי' רש"י ופי' הרע"ב ז"ל, ובליקוטי חבר בן חיים חלק ד' דף כ"ו ע"ג כתב בשם מרן חת"ס ז"ל שהיה רגיל לפרש כי חכמה הוא מה שלומד מרבו, בינה היא שמבין דבר מתוך דבר מעצמו, ואמנם אחר שהוסיף מדעתו צריך לקשר הקבלה מרבו עם תוספת של עצמו, והיינו שנקרא דעת עכ"ל – ואם אין קמח אין תורה, אם אין תורה אין קמח" – עיין במד"ש בשם הר"מ אלשיך זצ"ל פירוש נאה ע"ז, ובדרושי הצל"ח דרוש ד' לשבת תשובה פי' אם אין קמח, אם אין אתה נותן פרנסה להלמדן העני, אין תורה, אינו יכול ללמוד כי צער המזונות מבטלו, אם אין תורה, פי' כיון שאין תורה אצל הלמדן העני אין קמח. פי' לסוף גם להעשיר לא יהיה קמח, כי השפע מתמעט בעונש זה – ובס' שער בת רבים פ' יתרו מביא בשם מהר"ם שיף ז"ל שפי' עפ"י המדרש כשעלה משה למרום בקשו מה"ש לפגוע במשה, מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם

ואמר להם אין אתם מתביישין ממנו לא זה שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו?, וז"ש התנא, אם אין קמח אין תורה. כלומר אילו לא נתן אברהם קמח למלאכים אז לא קבלנו התורה, אם אין תורה אין קמח, כלומר אילו לא למד אברהם תורה, לא היה ניתן קמח לאורחים עכדפח"ח:

משנה כב

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה"ד לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין כו' -- מקצת מפורשים פי' דכוונת התנא להרחיק את האדם מלימוד חכמת המחקר והפילוסופיא. פן יכשל ח"ו בעיקרי האמונה ומחקירה יבא לידי כפירה. וז"ש כל שחכמתו חכמת המחקר מרובה ממעשיו, דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, והרוח היינו רוח האפיקורסות בא והופכתו על פניו. (בס' מנחת ישראל על פ"א מביא כאן. בשם ספר עמודי בית יהודה לר' יהודה הלוי, שמביא השאלה מדוע היו גדולי הראשונים כגון הרמב"ם והרמב"ן ז"ל רשאין ללמוד חכמת הפילוסופיא ולנו אין רשאי ?, והשיב עפ"י משל לבתי עינים (אויגענד גלאזער) שהם נעשים לפי ערך ורוב השנים של חלושי הראות, ואם איש צעיר בימים ישתמש בבתי עינים של איש זקן בן שבעים, יוכל ע"י זה לסמא ולעוור את עיניו לגמרי, כן הוא ג"כ בחכמת הפילוסופיא, מה שהאיר עיניהם של גדולי הראשונים שהזקינו בתורה ובקדושה ובטהרה, יוכל לסמא ולעוור אותנו לגמרי עכדפח"ח):

משנה כג

ר' אליעזר חסמא אומר קנין ופתחי נדה הן גופי הלכות תקופות וגמטריאות **(**משנה **ט**"**ז** ר' ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה – כתב בס' בינה לעתים דרוש נ"ח וז"ל:

ואני מדייק כיון שאמר מלת "הוי" בחלוקת קל ובחלוקת מקבל ולא אמר ומקבל את כל האדם וכו', למה לא אמר ג"כ והוי נוח לתשחורת, כי אם מלת "הוי" הנאמר בראשונה היא נמשכת לכל החלוקות א"כ היא מיותרת אצל חלוקת והוי מקבל, ואם אינה נמשכת א"כ היה צריך לאמרה גם אצל נוח לתשחורת. האמנם רש"י ז"ל פי' תשחורת זקנה כמו הילדות והשחרות, וירצה ע"ד חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסיר ממנה, כן אמר כאן השתדל להיות קל כנשר לעבודתו ית' ולעשות רצונו כשאתה בחור בזמן הילדות וימשך לך היות הדבר נוח מאוד לזמן הזקנה, כי לא יקשה אז אצלך לפי שהשהורגלת בו ונעשה לך קנין מזמן הנערות. והזהיר עוד שיקבל את כל האדם ויקרבהו אליו בזמן שהוא בשמחה ובטוב לבב, למען תגיע לאחרים ג"כ משמחתו וטובו, עוד שמחתי ושימחתי אחרים האמור בביכורים. ואין במשנה אלא שני צווים שלכל אחד אמר הוי עכ"ל הטהור:

על מאמר ריב"ז אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת – מצאתי כעת בליקוטי חבר בן חיים חלק ד' דף כ"ו בשם מרן חת"ס ז"ל שפי' כי אם הת"ח לא ייגע רק למגמר ולא לחדש שום דבר בתוה"ק א"כ אל יחזיק טובה לעצמו, וז"ש אם רק למדת תורה הרבה מבלי לחדש חידושים, אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, לתורה זו כבר נצרת כי לא חדשת בה דבר ע"כ דפח"ח:

ועל מאמר רהב"ד כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו' – עיין בילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות אות ליד בשם כתב סופר פ' בחקתי ע"ש:)** פרפראות לחכמה – עיין בס' דורש לפרקים על פ"א מ"ש בזה. וסיים והבן, ולא ידעתי מדוע העלים עין מהמדרש שמואל שכבר כתב כל זאת – ובס' לקוטי שלמה לכאן העתיק לשון הכסף משנה ספ"ד מה' יסודי התורה מ"ש שם על משנתינו, ולא אדע מה רצה בזה, הלא כבר מובא לשון הכ"מ הנ"ל בתוס' יו"ט לכאן ובביאור מלות תקופות וגמטריאותי כבר האריך בתוי"ס ז"ל עיין היטב בדבריו הקדושים בסיף פרקין, והמפרשים הבאים אחריו לא התבוננו בדבריו וע"כ כתבו מה שכתבו:

בעזר צור מלכי וקדושי, נשלם הפרה השלישי והוא ברחמיו יאר עיני שכלי ומדעי, בלקוטי פרק רביעי.

פרק ד

משנה א

בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם שנא' מכל מלמדי השכלתי – פי' בס' דברי שאול על אגדות הש"ס דף ק"ה עפימ"ש בחגיגה דף טו ע"ב ור"מ היכי גמר תורה מפומיה דאחר כו' ושפתי כהן וגו' ותירה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. אם הרב דומה למלאך וכו' אמר ר"ל ר"מ קרא אשכח ודרש הט אזנך לשמוע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי, לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, קשו קראי אהדדי, לא קשיא הא בגדול הא בקטן, א"כ חזינן דת"ח גדול יכול ללמוד מכל אדם אף שאינו צדיק, א"כ ז"ש איזהו חכם והיינו מי הוא בגדר חכם, לז"א הלומד מכל אדם, והיינו שיבטח בחכמתו כי לא יכשל ע"י המלמדו, ולזה מביא ראיה נפלאה שנאמר מכל מלמדי השכלתי והיינו אף ממי שאינו צדיק כל כך, ולזה נתן טעם כי עדותיך שיחה לי, והיינו כדרך שאמר ולבך תשים לדעתי לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, ולז"א כי עדותיך שיחה לי לא דעתם רק דעת תורה ודעת נוטה ודו"ק היטב כ"ל ודפח"ח:

איזהו עשיר השמח בחלקי וכו' – ראיתי מפרשים בדרך הלצה עפ"י הכתוב וכסף וזהב ירביון לך וכל אשר לך ירבה, ופי' דאם ירבה לך כסף וזהב. אז כל אשר לך ירבה, דמי

שהוא עשיר נחשב ג"ש לחכם בעיני העולם, וגם לספרא רבה ולדרשן נפלא יחשב, כללו של דבר ע"י העשירות ירבו לו כל המעלות שבעולם, וע"ז שאל התנא, אמור לי איזהו עשיר לבד, אשר אינו ג"כ חכם וספרא רבה ומגיד נפלא, וע"ז אמר, השמח בחלקו, מי שבאמת אינו עשיר רק הוא שמח בחלקו, זה אינו רק עשיר לבד, כי שאר המעלות לא ירבו כי אם לעשיר אמתי אשר כסף וזהב ירביון לי, משא"כ לעשיר כזה שהוא רק עשיר ע"ש ששמח בחלקו וק"ל – ובמדרש שמואל ז"ל פי' איזהו עשיר השמח בחלקי, כלומר שהוא שמח בחלקו שהוא צריך אליו בהכרח. ולא יבקש מותרות רק יגע וטרח כדי אכלו לבד, כי זהו חלק הצריך בהכרח אליו שמבלתו לא יוכל להתקיים, ועז"א, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל, כלומר כשאתה לא תיגע להעשיר רק שיעור אכילתך לבד. וזהו כי תאכל דקאמר, עליך נאמר אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז שאינך נצרך לבריות רק נהנה מיגיעו, וטוב לך לעוה"ב, לפי שאחר שיגע שיעור אכילתו, את כל העודף מן היום יניח לו למשמרת לעסוק בתורה עכ"ל. (ועיין בס' בית שמואל אחרון עה"ת פ' בראשית שנגע בקצה המטה ביערת דבש הפירוש הזה, ומן התימה שלא ראה דברי המדרש שמואל כאן במקומו) – "איזהו גבור הכובש את יצרו" – הכוונה דהגבורים אשר מעילם אנשי השם שנזכרו בקורות העתים לתפארת ולתהלה, הם היו ג"כ גזלנים ורוצחים ודמים רבים שפכו, וע"ז שואל התנא, אמור לי איזהו גבור לבד, ואינו ג"כ גזלן ורוצח, ועז"א הכובש את יצרו, זה אינו כי אם גבור לבד, וזה ההבדל בין גבורי אוה"ע לגבורי ישראל, כי גבורי אוה"ע מראים גבורתם במלחמה, אמנם את יצרם לא יוכלו לכבוש, וגבורי ישראל הם גבורים לכבוש את יצרם, וכמ"ש בס' בינה לעתים בפסוק הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה, לא גבורים בגוף ובאברים חזקים כגבורי אוה"ע, כי אם "מגבורי ישראל שהם מצויינים בגבורה נפשיית לכבוש את יצרם ודפח"ח – איזהו מכובד המכבד את הבריות הכוונה דיש אנשים שמתכבדים בקלון חבריהם, וע"י שמגנים את כל הבריות ומגלים מומם וחסרונם, בזה רוצים לקנות להם כבוד, יען כי בהם לא נמצא המום והחסרון שאומרים על אחרים, וזה מופת חזק כי אינם מכובדים באמת, דאילו היו אנשים מכובדים לא היו צריכים להשתמש באמצעי המגונה לגנות ולבזות את כל הבריות כדי שעי"ז יקנו להם כבוד, וז"ש התנא איזהו מכובד האמתי המכבד את הבריות' ואינו צריך לבזות ולגנות שום אחד מבני אדם ולהתכבד בקלון חבירו וא"ש ודו"ק. (שוב ראיתי שכ"כ במדרש תלפיות ענף גאוה ע"ש בסגנון אחר קצת:)

ועוד י"ל דהמכבד את הבריות, היינו שמכבד את האנשים החשובים, כמ"ש לעיל במשנה דכל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו' בשם היערות דבש, דהבריות היינו האנשים

החשובים כמ"ש חז"ל שאני בריה דחשיבא ואפי' באלף לא בטלה, והנה איש הפחות והנבזה לא יוכל לכבד את האנשים החשובים, כי הם אינם מתכבדים בכבודו. ואם האנשים החשובים דהיינו הבריות יתכבדו בכבוד שמקבלים ממנו. זה לך האית כי היא איש מכובד דאל"כ לא היו מתכבדים בהכבוד שחולק הוא להם, וז"ש התנא, איזהו מכובד. המכבד את, הבריות" כלומר את האנשים החשובים, אם הכבוד שחולק להם נחשב לכבוד אצל הבריות, אז הוא סימן שהוא איש מכובד, וע"ז מביא ראיה מהפסוק כי מכבדי אכבד, שאותן האנשים החשובים שיכולים להיות בכלל מכבדי, את אנשים כמו אלה אכבד, אבל ובוזי יקלו, אותן האנשים הפחותים שחולקין לי כבוד והכבוד שלהם לא לכבוד, כ"א אדרבה לבוז ולקלון יחשב צלי, אנשים כמו אלה יקלו, וא"ש ודו"ק (שו"ר מעין הפירוש הזה במד"ש בשם הר"מ אלמושנינו ז"ל, אך אני ביארתי הדברים ביתר שאת כמובן):

משנה ב

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה, ושכר עבירה עבירה - בס' מקוה ישראל על פ"א מביא בשם ספר כלי חמדה פ' בהר, שאמר "ובורח" ולא וברח, כי הבטלה מביא את האדם לידי עבירה כידוע, וא"כ באותו רגע שרץ למצוה הוא בורח ג"כ מן העבירה אשר באה ע"י הבטלה ע"כ דפח"ח (וכבר הבאתי במק"א פי' הפסוק באיוב ויאמר ה' אל השטן מאין באת, כלומר מאין בא כוחך להחטיא את האדם, ויאמר, כוחי בא משוט בארץ ומהתהלך בה, כלומר ממה שאדם מטייל בארץ בשוקים וברחובות והולך בטל ודו"ק) - "שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה לא אמר שמצוה תגרור מצוה דהיינו לשון עתיד אלא גוררת בלשון הוה, שגם עתה בעשותך המצוה היא גוררת מצוה אחרת, ומהו אותה המצוה, לזה אמר ששכר מצוה מצוה, שהשכר המיועד על המצוה היא ג"כ מצוה בפ"ע, דהרי כל עיקר שצוה אותך השי"ת לעשות המצוה, הוא בעבור שרצונו להטיב עמך ולתת לך שכר, א"כ בקבלתך השכר אתה עושה רצונו של מקום. וא"כ השכר גופא מצוה הוא, וכן ג"כ שכר עבירה ר"ל עונש עבירה הוא גופא עבירה, שבקבלתך העונש אתה גורם צער להשי"ת שמוכרח לענשך, וא"כ הוא נגד רצונו של מקום, ולכך העונש גופא הוה עבירה בפ"ע, ומשו"ה אמר בשניהם לשון גוררת בהוה ולא בעתיד. כן פי' רבים מהמפורשים ועוד כתבו מקצת מפורשים דכוונת התנא לאפוקי מאותו המאן דאמר (בע"ז דף י"ז) שאמר "ניזל אפיתחא דבי זונות כי היכי דניכיף יצרן ונקבל אגרא" וע"ז אמר התנא, הוי רץ למצוה קלה ובורח

מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה, שאחרים ילמדו ממך ג"כ לעשות מצוה ועבירה גוררת עבירה, שאחרים ילמדו ממך ג"כ לילך אפיתחא דבי זונות, והם לא יוכלו לכוף יצרם ונוקשו ונלכדו ברשת העבירה, (ועד"ז הבאתי בילקוט הגרשוני על פ"א דפוס פאקש תרס"ו בשם ספר אחד על מאמר רבינו הקדוש בריש פב, איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם, כלומר הילך אדם אפיתחא דבי זונות כדי לכוף יצרו ולקבל שכר, או לא ילך, ועז"א שלא יעשה רק מה שהוא תפארת לו, וגם הוא תפארת לו מן האדם, משא"כ כשילך אפיתחא דבי זונות, בני אדם שאין מכירין מחשבתו בודאי לא יפארוהו וישבחוהו עבור זה, כ"א אדרבה יגנוהו ויבזוהו עי"כ וא"ש) ובדרך זה פי' בס' בית שמואל אחרון עה"ת מובא בס' מנחת שבת על פ"א לכאן, עפ"י מאמר חז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, וע"ז אמר בן עזאי הוי רץ למצוה קלה דהיינו מצוה שלא לשמה, ובורח מן העבירה, אף שהיא עבירה לשמה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. שאחרי ילמדו ממך כנ"ל ע"ש וי"ל עוד שמצוה שלא לשמה גוררת מצוה לשמה, כמ"ש חז"ל שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה והיינו דמסיים ששכר מצוה היא שתבוא לידי מצוה, ואם קיימת מצוה שלא לשמה אתה בא לידי מצוה לשמה, ושכר עבירה לשמה הוא עבירה אחרת לשמה וא"כ מוטב שתעשה מצוה שלא לשמה שעי"כ תעשה מצוה לשמה, משתעשה עבירה לשמה שעי"כ תעשה עוד עבירה לשמה, ובוודאי מצוה לשמה היא גדולה הרבה יותר מעבירה לשמה ודו"ק:

(ומיושב בזה מה דאמר ושכר עבירה ולא אמר ועונש עבירה וק"ל):

משנה ג

הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום – כ' בס' מקוה ישראל על פ"א באומרו אל תהי בז לכל אדם הכוונה אף לגוי ואפילו לקטן מהם, כמ"ש במדרש ר"פ תולדות מעשה במלך אחד שגזר קשות על חכמי ישראל ולא יכול להם כי ראה ישועת השם, וכשהניחם אמר שיקבלו עליהם וילמדו שאל יבזו אפי' לגוי קטן, כי הוא הי' זוכר להם כשהי' רועה צאן קטן, וכשהלכו התלמידים מבהמ"ד צחקו עליו והכוהו, ואח"כ כשנעשה מלך זכר להם הרעה, וזו לכל אדם, כי אין לך אדם שאין לו שעה, והבן עכ"ל – ואל תהי מפליג לכל דבר, פי' רש"י ז"ל אל תהי דוחה לשמוע שום חכמה וכו' מפליג כמו מפליגו בדברים, ואין לך דבר קטן של חכמה שאין לו מקום, יבא מקום לדבר שתצטרך לו אם היית יודעו לפיכך אל תהי מפליג לכל דבר עכ"ל – ולפימ"ש בס' מקוה ישראל הנ"ל דאל תהי בז

לכל אדם היינו אף לגוי וכו' כנ"ל, י"ל דאל תהי מפליג לכל דבר, היינו נמי אל תהי דוחה שום חכמה. אפי' דבר חכמה שאתה שומע מגוי, שאין לך דבר שאין לו מקום, וכדאיתא במגילה דף ט"ז ע"א קרי ליה אוהביו וקרי ליה חכמיו. א"ר יוחנן כל האומר דבר חכמה אפילו באוה"ע נקרא חכם עיי"ש:

(ומרן החיד"א ז"ל כתב בס' "זרוע ימין" בשם גורי האר"י זצ"ל, אל תהי מפליג לכל דברא למשל כשאומר אדם פשט שהענין אמת, אבל אינו מתיישב באותו פסוק ומקום שהוא אומרו אל תרחיקהו בעבור זה כיון שהענין אמיתי ויהיה מתיישב במקום ופסוק אחר, וז"ש שאין לך דבר שאין לו מקום וא"ש):

הרהרתי במאמר בן עזאי הוי רץ למצוה קלה וכו' ותלי"ת מצאתי אח"כ שכ"כ גם בהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל, ואעתיק לשונו בזה:

הוי רץ למצוה קלה כו' שמצוה גוררת מצוה, לכאורה תיפוק ליה משום מצוה זו גופה וכדלעיל רפ"ב, ונראה דכאן יכוון דאפי' מצוה שאין מחויב לרוץ אחריה כמ"ש בחולין (קל"ט ב') גבי שילוח הקן יכול יחזור בהרים כו' ורמז לדבר דשם בסוף המסכתא קוראה מצוה קלה וכן מצות ציצית שאינו מחייב ללבוש טלית בת ד' כנפות כדי להתחייב בה, אשמעינן דמ"מ ישתדל וירוץ אחריה כדי לקיימה, ועיין בפי' הרמב"ם מה שהביא דוגמא לזה ממשה רבינו ע"ה עכ"ל הזהב:

משנה ד

ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה – כ' בס' "זרוע ימין" למרן חיד"א ז"ל בדרך הלצה, שהוא אזהרה לעשיר שלא יתגאה, וז"ש מאד מאד ע"ד ובכל מאודך ובכל ממונך, אם יש לך עושר רב, והיינו מאוד שהוא ממין, בגדר המאודיי הרבה מאוד, אעפי"כ הוי שפל רוח (ובס' מקוה ישראל על פ"א פי' ג"כ כן ולא ראה שקדמו החיד"א ז"ל) – ובביאור מלת "שתקות" אנוש רמה דקשה דהול"ל שסוף אדם רמה, דמי גבר יקוה וייחל ע"ז שיהיה רמה. עיין בתוי"ט ז"ל שפי' תקות מלשון תקות חוט השני, וז"ש שתקות אנוש רמה כי קו מדתו היא הרמה, ועיין בדרושי הצל"ח ז"ל דרוש כ"ה ליום א' של סליחות שהאריך מאוד בביאור זה, והדרוש הזה נדפס בשלימות בספרו אהבת ציון דרוש חמישי עיי"ש. ובנו הגאון מהר"ש לאנדא ז"ל כתב בס' אהבת ציון הנ"ל דרוש י"ב שתקית אנוש רמה היינו שהצדיק מקוה שלא יפול ביד היצה"ר על ידי רמה, שזוכר לו שהולך למקום רמה עיי"ש, ואדמו"ר הגאון בעל חתן סופר זצ"ל, כתב בהקדמה לספרו הנ"ל, שתקות אנוש להשיג מהקב"ה מחילה סליחה וכפרה על עוונותיו, ע"י אומרו לפני הקב"ה זכור כי עפר אנחנו, וכמ"ש בתפלת נעילה. ואתה יודע

שאחריתנו רמה ותולעה לפיכך הרבית סליחתנו א"כ ע"י שאחריתו רמה ותולעה יקוה האדם שהקב"ה ימחול ויסלח לו על כל עוונותיו, וא"כ בדין הוא שהאדם יחשוב וידמה בנפשו תמיד שהוא עפר רמה ותולעה, כיון שרק ע"כ יקוה להשיג הסליחה מאתו ית', וז"ש התנא, מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש להשיג סליחתו ית' היא רק ע"י שאחריתו רמה ותולעה וא"ש, ודפח"ח ש"י:
(וע"ע לקמן בקונטרס אחרון מ"ש בזה ע"ש):

משנה ה

ר' יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי, אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם הכוונה דנפרעין היינו דשלוחי המקום נפרעין ממנו, וכמ"ש התנא לעיל והגבאי מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם וכו' א"כ כיון דאין העונש ע"י הקב"ה בעצמו רק ע"י שלוחיו עושי רצונו, הרי אמרו חז"ל כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע וז"ש התנא, אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם, כיון דנעשה העונש ע"י שלוחין, ובשלוחין כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע היינו בין שוגג למזיד וא"ש. (העתקתי פי' זה בקיצור מס' מגן אבות על פ"א מהגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל עיי"ש):

משנה ו

ר' ישמעאל בר ר' יוסי אומר הלומד ע"מ ללמד מספקין בידו ללמוד וללמד. והלומד ע"מ לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד. לשמור ולעשות עיין בילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות אות ל"ח מש"ש בס"ד בביאור משנה זאת וינעם לך:

משנה ז

ר' צדוק אומר אל תעשה עטרה להתגדל ולא קרדום לחפר בה – בס' דברי שאול על אגדות הש"ס בליקוטים דף קל"ד ע"ד גורס ולא קרדום לחתוך בה, וכתב דהקרדום עיקרו אינו עומד לחתוך שזה הוא הסכין, אבל הקרדום עיקרו לחרישה עיי"ש, ועיין בס' זכות אבות על פ"א שכ' דהקרדום הוא כלי שקוצצין בה וכמו בשבת דף קכ"ב ע"ב קרדום לחתוך בו את הדבילה. ולכן כתב גם הוא שבמקום לחפר בה צ"ל לחתוך בה, אמנם כתב ששמע שגם לפי הגירסא לחפר יבואר היטב המשנה עיי"ש מ"ש בזה, אמנם יותר נכון מ"ש בס' דברי שאול הנ"ל כוונת התנא שאינו עושה בהתורה מעין מלאכתה, ולפ"ז אפשר לקיים הגירסא ולא קרדום לחפר בה, עפי"ד הרב זכות אבות הנ"ל שהקרדום אינו עומד לחפר כי אם לחתוך וכמו בשבת דף הנ"ל, וכוונת התנא הוא, דבשלמא אם היה נוטל התורה לחתוך בה, וכמו קרדום שמיוחד למלאכתו לחתוך בו, דהיינו שנהנה מד"ת

להחיות נפשו למען יוכל להגות בתורת ה', זה מיקרי עכ"פ עושה מעין מלאכתו אבל מי שמשתמש בכתרה של תורה שע"י שנעשה רב הוא מתעסק בענינים אחרים. רק שנקרא שם רב עליו. אבל הוא איני לומד כלל. כאשר בעוה"ר פשתה המספחת ברבני הזמן שאינם ראוים להוראה כלל, זה נקרא קרדום לחפר בה שאינו מעין מלאכתו וא"ש ודו"ק:

וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף - י"ל הכוונה ג"כ עוד שכתבתי לעיל, שמשתמש בכתרה של תורה למען לעסוק בענינים ולימודים אחרים, ולימוד תוה"ק ישליך לגמרי אחרי גוו, זה מחליף השתמשות התורה. בדבר אחר שאינה מעין מלאכתה כלל, וכמו מי שנוטל הקרדום שעומד לחתוך בו. להשתמש בו לחפור את הקרקע, ונמצא שמחליף מלאכתו במלאכה אחרת, והה"ד המשתמש בתגא חלף. וא"ש ודו"ק:

משנה ח

ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות - פי' בס' יערות דבש, דכל מי שקונה לו כבוד ע"י שמכבד את התורה, גופו מכובד על הבריות. כלומר אחרי מותו כשמסתלק ממנו הנשמה ונשאר ממנו רק גופו, ג"כ הוא מכובד על הבריות כי הגוף של הצדיק שהי' רק מלבוש לנשמתו, הוא ג"כ חשוב ומכובד מבני אדם אף אחרי מותו, כמו המעיל של הספר תורה - אבל כל המחלל את התורה, וקונה לו כבוד רק ע"י תקיפות ואלמות ועזות מצח, גופו מחולל על הבריות, בחיים חיותו עוד בו נשמתו נתן חתיתו בארץ ויראו ממנו ועל כן כבדוהו - אבל אחרי מותו כשלא נשאר ממנו רק גופו, בוז יבוזו לו בני אדם וכנבלת בהמה הבורה ישליכוהו, וא"ש ודו"ק:

משנה ט

ר' ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח עיין בס' זרוע ימין להגאון חיד"א ז"ל שפי' בדיני ממונות פורק ממנו איבה וגזל וכו', והגס לבו בהוראה, היינו באיסור והיתר וכו' שוטה רשע וגס רוח, דאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות, ועבירה גוררת עבירה דיהיה גס רוח גם בשאר דברים עכד"ה:

משנה י

הוא היה אומר אל תהי דן יחידי אלא אחד וכו' - איתא בגמ' סנהדרין דף ה' ע"א ת"ר דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים דן אפי' יחידי א"ר נחמן כגון אנא דן ד"מ ביחידי וכן אמר ר' חייא כגון אנא דן ד"מ ביחידי וכתבו התוס' בד"ה כגון אנא וכו' והא דתנן במס' אבות פ"ד אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד הקב"ה עצה טובה קמ"ל שלא יטעה, והא דאמר כגון אנא כו' היינו כלומר יכול לדון ולא שהיה דן. אי נמי רגיל

היה ואין לחוש שמא יטעה עכ"ל – והקשה בס' עלה דיונה, מדוע לא העמידו התוס' קושייתם על הברייתא דאם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי, ותירץ בדוחק כיעו"ש. ולפע"ד נראה דעל הברייתא י"ל כמ"ש ר"ע ברטנורה ז"ל. כאן, אע"פ שיחיד מומחה יכול לדון, מרדכי החסידות הוא שאפי' מומחה לא יהי דן יחידי. א"כ י"ל דהברייתא מיירי מדינא ולא מדרכי החסידות, ולכך אמר שפיר דמומחה לרבים דן אפי' יחידי. אבל על ר"נ ור' חייא שאמרו כגון אנא וכו' שפיר הקשו תוס' מדתנן באבות אל תהי דן יחידי וכו', דהא ר"נ ור' חייא ודאי דשמרו גם דרכי החסידות, א"כ איך אמרו כגון אנא דן ד"מ ביחידי כנלע"ד נכון ב"ה – ועל תירוץ השני של התוס' דרגיל היה בדינין ואין לחוש שמא יטעה, הקשה ג"כ בס' עלה דיונה דא"כ מוכח שבמס' אבות אל תהי דן יחידי מיירי במי שאינו רגיל בדינין, א"כ איך שייך הנתינת טעם אח"ז שאין דן יחידי אלא אחד, והלא באמת מי שרגיל בדינין ג"כ יכול לדון יחידי וי"ל וק"ל עכ"ל ואפשר כוונתו ז"ל דהתוס' בתירוץ השני הנ"ל ס"ל כפי' רבינו יונה ז"ל שהביא במד"ש כאן שאין דן יחידי אלא אחד הקב"ה או המומחה לרבים עכ"ל, וזה כוונת התנא דמי שאינו רגיל בדינין לא יהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד הקב"ה דבו ית' לא שייך החשש שמא יטעה, וא"כ הה"ד מי רגיל בדינין דג"כ אין לחוש שמא יטעה יכול לדון יחידי, כיון דהוא דומה בזה להקב"ה דלא שייך בו החשש שמא יטעה, וא"ש ודו"ק:

משנה יא

ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני כתב בס' דברי שאול על אגדות הש"ס בליקוטים דף קל"ד, נשאלתי בזה דהלא עינינו הרואות שיש ת"ח שכל ימיהם לומדים תורה מתוך הדחק ואיך נתקיים בהם המשנה, ויש שמבטל התורה מעושר ובכ"ז הוא עשיר כל ימיו, והשבתי דהנה שני דברים מנסה השי"ת את בני אדם, אם בעושר אם בעניות ח"ו וכמ"ש שלמה המע"ה במשלי ריש ועושר אל תתן לי, והנה להבין איזה נסיון יותר גדול אם נסיון העשירות או העניות, נראה מצד הסברא דנסיון העניות יותר גדול שהרי גדול מכל מיני יסורין שבעולם כדדרש חז"ל על הפסוק כי על זה בחרת מעוני, ולפי"ז מי שעמד בנסיון העניות ולא מטו אשוריו הרי זה בטוח שיעמוד גם בנסיון העשירות אם יתעשר. ומי שלא עמד בנסיון העושר הרי זה בודאי שלא יעמוד בנסיון העוני שהוא נסיון יותר גדול, ומעתה זה כוונת המשנה כל המקיים את התורה מעוני ועמד בנסיון גדול הלז. הרי זה בידוע שסופו לקיימה מעושר דהיינו אם יברך אותו השי"ת בעושר בודאי יעמוד

בנסיון, וכל המבטל את התורה מעושר, אם בזה לא עמד מכ"ש שסופו לבטלה מעול עכד"ה בקיצור:

משנה יב

ר' מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם, ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך – פי' בהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל, ואם בטלת מן התורה כדי לעסוק בעסקיך, יש לך בטלים הרבה כנגדך, ישלח ה' בך מבטלים אחרים זולתה שיבטלוך מעסקיך, ואם עמלת בתורה, וע"י זה נתבטל העסק שהיה לפניך, יש לו שכר הרבה כו' פי' ישלם לך השי"ת כנגדו ממקום אחר עכ"ל הטהור:

[ומ"ש ר"מ הוי ממעט בעסק וכו' נלע"ד כוונתו דעסק היינו מחלוקת ומריבה שעושין עמי הארץ על הת"ח כנהוג בעוה"ר, והוא מלשון ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו (ופירש"י נתעסקו עמו עלי' במריבה וערעור), ועצה טובה קמ"ל ר"מ, היאך יכול הת"ח למעט העסק והמריבה שעושין עמו הע"ה, לז"א הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה כי אם תעסוק בתורה יומם ולילה, ממילא יתמעט המחלוקה כנגדך, כמ"ש שלמה המע"ה, ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, הא חדא ועוד עצה אחרת נתן לו ר"מ באומרו והוי שפל רוח בפני כל אדם, כי על איש עניו ושפל אין מחפשים בו מומין וחסרונות, כמ"ש חז"ל סימן לזה ממה ששנינו "בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו" וממילא יתמעטו המחלוקות והמריבות שעושין ע"ה כנגדו, ודו"ק):

משנה יג

ר"א בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד, תשובה ומעשים טובים כתריס בפני הפורענות – כתב בס' מדרש שמואל דהתנא דקדק באומרו "אחת" לומר שאפי' לא קיים אלא מצוה אחת וכל ימיו בעבירה והמצוה היא יחידה, עם כל זה נבראת ממנה פרקליט אחד להליץ בעדו. וכן מי שכל ימיו הי' צדיק ולא עבר רק עבירה אחת לבד, קנה לו קטיגור אחד וכו' עיי"ש בכל דבריו – ועפ"י הדברים האלה נלע"ד בדרך דרוש כוונת התנא שסיים תשובה ומעש"ט כתריס בפני הפורענות, עפ"י מה שחקר רבינו הפרי מגדים ז"ל בסוף ספרו תיבת גומא עה"ת דאם עשה אלף מצות ועבירה אחת הו"ל לומר דבטל העבירה ברוב מצות וכמ"ש אחר"ל וילפי' מינה ביטול חד בתרי ומכ"ש באלף, וא"כ לפי"ז קשה איך אמר התנא העובר רק עבירה אחת וכל ימיו עסק במצות, קונה לו קטיגור אחד. הלא הו"ל לומר דבטל העבירה באלף מצות ובכל ביטול קיי"ל דהמיעוט כמאן דליתא דמיא, אמנם אפשר לומר דלא בטל כיון שאפשר לו לעשות תשובה על העבירה שעשה וכמ"ש בפ' נצבים כי קרוב

אליך הדבר וגו' א"כ הוי בגדר דבר שיש לו מתירין וכל דשיל"מ אפי' באלף לא בטיל, וז"ש התנא והעובר אפי' רק עבירה אחת וכל ימיו עשה מצות ג"כ קונה לו קטיגור אחד, אמנם ע"ז קשה מדוע לא נימא דבטל העבירה באלף מצות שעשה כבר, לזה אמר תשובה ומעש"ט כתריס בפני הפורענות, א"כ כיון דאפשר לו לעשות תשובה הוי בגדר דשיל"מ וכל דשיל"מ אפי' באלף לא בטיל וא"ש:

ועפ"י פי' המד"ש הנ"ל אמרתי עוד ליישב הקושיא הכתובה בס' דורש לפרקים על פ"א אמאי המצוה והעבירה בסוג אחד שבמצוה קונה פרקליט אחד ובעבירה ג"כ אחד, הא במצוה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה והיה לו לקנות שני פרקליטין אחד במחשבה ואחד במעשה. (ומ"ש שם ע"ז בשם ספר "בשם בצלאל' הוא דחוק למעיין), אמנם לפי פירוש המד"ש דכוונת התנא העושה בכל ימיו רק מצוה אחת וכל ימיו בעבירה ג"כ קונה לו פרקליט אחד, מיושב שפיר, דהא טעם דמחשבה טובה מצרפה הקב"ה למעשה ומחשבה רעה אין מצרפה למעשה, כתב בס' עיון יעקב (קידושין דף מ') בשם של"ה הקדוש על מ"ש התוס' שם בדף ל"ט דבעכו"ם הוי איפכא, והטעם דכל אחד אוקי אחזקת אבותיו. שבישראל החזקה שלא יעשה הרעה, וחזקה שיעשה הטוב. משא"כ בעכו"ם יעו"ש. וא"כ לפי"ז התינח במי שעוסק במצות ומונע עצמו מעבירות, משא"כ כאן דמיירי התנא במי שכל ימיו בעבירה ולא עשה רק מצוה אחת. א"כ כבר איתרע חזקת אבותיו, וממילא מחשבה טובה אינו מצטרף למעשה, וא"כ שפיר קאמר התנא דקונה לו רק פרקליט אחד, ומיושב שפיר קושיא הנ"ל ודו"ק:

משנה יד

ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים נ"ל דהסוף היינו התכלית של כל ענין שבעבורו, נעשה וא"כ בכנסי' שהיא לש"ש התכלית הוא לעשות רצונו של מקום ולכך סופה להתקיים לפי שיש להם סייעתא דשמיא אבל כנסיה שאינה לשם שמים כגון אלו שעושין שמחות ורקודין ומחולות (בעללע, טהעאטער, וכדומה), ואומרים שכוונתם לש"ש לעשות מצוה בהממון שמאספים, להלביש ערומים ולהשיא יתומות או לבנות ביהכנ"ס וכדומה ובאמת הוא שקר כי תוכן כוונתם רק לעשות שמחה של הוללות, ומצוה בלולה בעבירות חמורות ר"ל לרקוד עם נשים ובתולות כנהוג בעוה"ר, כנסי' כזו שבאמת אינה לשם שמים אין סופה להתקיים. שלא יצליח בידם שיתקיים התכלית, כי הממון שקיבצו גנב יגנב מן המתעסקים הראשיים, ורק מעט מזעיר ישאר ממנו לצורך המצוה ההיא אשר יאמרו כי הוא זה תכלית הכנסיה ודו"ק:

משנה טו

ר"א כן שמוע אומר והי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים - כתב הר"ע ברטנורה ז"ל ומורא רבך כמורא שמים דכתיב אדוני משה כלאם כלם מן העולם כיון שמרדו בך כאלו מרדו בהקב"ה וחייבים כליה עכ"ל ודבריו לקוחים מברייתא דאבות דר' נתן פרק כ"ז - ובהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל הביא דהרשב"ם בפסחים ק"ח ע"א כתב מורא רבך כמורא שמים דכתיב את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים השוה מורא רבו למורא שמים עכ"ל ובמדרש (שמות רבה סוף פרשה ג) איתא על פסוק ודבר הוא לך אל העם ואתה תהיה לו לאלהים מכאן אמרו מורא רבך כמורא שמים עכ"ל - והנה רש"י בפסחים כ"ב ע"ב פירש ג"כ על את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח שיהא מורא רבך כמורא שמים עכ"ל. ובאמת צ"ע דהא לרבות ת"ח משמע כל ת"ח אפילו אינו רבו, וכמ"ש בפירש"י על פרקי אבות כאן, ומורא וכו' ענין מורא ברבו דהא דרשינן את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח וכ"ש לרבו עכ"ל, וא"כ דברי רש"י ז"ל סותרים זא"ז, ועיין בס' אור חדש קידושין דף נ"ז ע"א, מש"ש בכוונת רש"י פסחים כ"ב הנ"ל אמנם לא הרגיש בסתירת רש"י הנ"ל וצ"ע:

משנה טז

ר' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון - בשיטה מקובצת ב"מ דף ל"ג ע"א מביא בשם ר"ח ז"ל על הא דאיתא בגמ' שם ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן גמרא, פי' הוי רץ למשנה שהיא מדה ונוטלין עליה שכר והשוגג אינו נדון בה כמזיד. אבל המתעסק בתלמוד חשובות עליו שגגות כזדונות שהי' לו לדקדק על עצמו שלא יכשל אפילו בשגגה לפי שמדקדקים עליו כחוט השערה שנאמר וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה ומי יכול להשמר מזה וכבר פירשו הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון עכ"ל ע"ש - והגאון בעל פני יושיע ז"ל בחידושיו לב"מ שם כנראה שלא ראה דברי שימ"ק הנ"ל - ובחדושי גאונים שבגליון העין יעקב ב"מ דף הנ"ל מביא בשם ספר בית אלקים על המשנה שלפנינו הכוונה כי יש שני מיני שגגות, ד"מ במלאכות שבת יש שגגת מלאכה וזדון שבת, ויש זדון מלאכה ושגגת שבת ואמר התנא כי שגגת המלאכה והוא שגגת הלימוד הוא שעולה כמו זדון. ולכך צריך שיהא זהיר בתלמודו שלא ושכחנו. אבל שגגת השבת אינו שגגת תלמוד כי כבר יוד הוא כל המלאכות האסורות בשבת, אלא ששכח שהיום שבת, והשכחה מצוי' ולא היה בזדון, אבל מי שהוא שוגג במלאכה שלא למדה, או למדה ושכחה ע"י היסח הדעת בלי מתכוין זהו קרוב לזדון עכ"ל:

משנה יז

ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן בגמ' יומא (ע"ב כ') א"ר יוחנן שלשה זרים הם, של מזבח, של שלחן, ושל ארון של מזבח זכה אהרן ונטלו. של שלחן זכה דוד ונטלו. של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה ליטול ובא ויטול, שמא תאמר פחות שבהן הוא, ת"ל בי מלכים ימלוכו וגו' ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר, זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית זרה וכתב שם המהרש"א ז"ל בח"א ג' זרים הם וכו' והן ממש ג' כתרים ששנינו באבות ג' כתרים הן כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה וכבר כתבנו בזה בפרק האומר כתר מלכות כמשמעו לו לדוד שהולמתו, וכתר כהונה הוא הציץ שעל כהן גדול, וכתר תורה הן תפילין שבראש כל אדם דכל הרוצה ליטול יטול, ואמר, ושמא תאמר פחות הוא כיון שכל אדם זוכה בה, ת"ל בי מלכים וגו' כפירש"י ולגבי כהונה נמי נאמר יקרה הוא מפנינים מכ"ג שיש עליו פנינים בציץ, ובאבות מסיים ביה וכתר שם טוב עולה על גביהן, והוא היראה דבעי בכולהו בכ"א מהג' כתרים וכדמסיק הכא בכתר תורה ודקאמר זכה נעשית לו זיר זכה היינו שיש בו יראת שמים כפרש"י ללמוד לשמור ולקיים, לא זכה שאין בו כל זה לגבי תורה נעשית לו זרה כפרש"י וה"ה לגבי כהונה ומלכות עכ"ל הטהור ובס' מנחת ישראל על פ"א מביא (לעיל פ"ב מ"ח) בשם הגאון ר' שמשון רפאל הירש ז"ל שאמר הטעם דכתר שם טוב עולה על גביהן. משום דאמרו חז"ל האב זוכה לבנו בנוי ובעושר ובחכמה, ומצינו בגמ' (ב"מ פ"ה א') דלאחר שלשה דורות תורה מחזרת על אכסניא שלה, ובכתר כהונה וכן בכתר מלכות ג"כ האב זוכה לבנו ולו משפט הקדימה למלא מקומו, א"כ אין חידוש כ"כ אם ישיג שלשה כתרים דזכות אבותיו מסייעו, משא"כ בכתר שם טוב אי אפשר להשיג בתורת ירושה, ע"כ שפיר אמר התנא וכתר שם טוב עולה על גביהן, ע"כ דפח"ח, ובזה פי' במנח"י הנ"ל כוונת המשנה לעיל פ"ב מ"ח קנה שם טוב קנה לעצמו, כלומר שאינו יכול להוריש לבניו השם טוב, כי קנין זה קנוי' לעצמו ע"ש:

משנה יח

ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תביא אחריך שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען – פרש"י ז"ל ר' נהוראי זה ר' אלעזר בן ערך ועל שם שהיה מנהיר פני חכמים בהלכה נקרא כך כדאיתא במס' שבת דף טקמ"ז ע"ב יעו"ש – ובפי' משנתינו כתב הר"ע מברטנורה ז"ל בפי' השני, שחבריך יקיימוה בידך, מפני מה אני אומר לך הוי גולה למקום תורה. שחבריך יקיימוה בידך, שאפילו אתה חריף ומפולפל ביותר, לא תתקיים התורה בך אלא ע"י חבירך שתשא ותתן עמהם, והיינו דמיסיים ואל בינתך אל תשען עכ"ל – וראיה לפי' זה נ"ל מדאיתא בשבת קמ"ז ע"ב ר"א בן ערך איקלע

להתם (לפורגיתא ודיומסית) אימשיך בתרייהו (אחר היין והרחיצה) איעקר תלמודיה, כי הדר אתא קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא החדש הזה לכם. אמר החרש היה לבם, בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה, והיינו דתנן ר' נהוראי אומר הוה גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחבירך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען עכ"ל הגמרא שם - ומובן היטב עפ"י פי' הרע"ב הנ"ל דר' נהוראי דהוא ר"א בן ערך אמר הוי גולה למקום תורה ולא למקום תענוגי עוה"ז כפורגיתא ודיומסית. ואל תאמר שהיא תבוא אחריך, הואיל ואתה חריף ומפולפל ביותר (כמו ר"א בן ערך שהיה כמעין המתגבר כדאיתא לעיל בפרק ב'), אל תאמר כן. אלא אפי' אתה חריף ומפולפל ביותר לא תתקיים התורה בך אלא ע"י חבריך שתשא ותתן עמהם. ואל בינתך שאתה חריף ומפולפל ביותר אל תשען, דהרי חזינן דר"א בן ערך אעפ"י שהיה חריף ומפולפל ביותר איעקר תלמודיה כשבא למקום תענוגי עוה"ז ולא היו לו חברים שישא ויתן עמהם בדברי תורה ובהיות שאין חכם כבעל הנסיון אמר ר"א בן ערך הוה גולה למקום תורה וכו', וא"ש היטב דברי הגמ' הנ"ל במ"ש "והיינו דתנן ר' נהוראי אומר הוה גולה למקום תורה וכו' ודו"ק - ובמהרש"א ז"ל בח"א למכות דף י' ע"א פי' משנתינו עפ"י הגמ' דשם א"ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו, ופריך הגמ' איני והא"ר יוחנן מנין לדברי תורה שהן קולטין דכתיב את בצר במדבר וכתיב בתריה וזאת התורה וגו' ומשני לא קשיא וכו' מאי קונטין ממלאך המות כי הא דרב חסדא הוה יתיב וגריס בבי רב נא מצי שליחא דמלאכא דמותא למקרב לגביה דלא הוה פסיק פומיה מגירסחא וכו' וכתב המהרש"א בזה"ל וזאת התורה וכו' ר"ל וי"ו מוסף על ענין ראשון את בצר וגו' כי כמו שג' ערים קונטות כן זאת התורה קולטת. ומסיק דקולטת ממלאך המות ולא מגואל הדם, וע"ז יש לפרש מתניתין הוי גולה למקום תורה וכו' אם רבך גולה ע"י שהרג בשוגג הוי גולה עמו, ואל תאמר שאף רבך לא יהיה גולה, שהיא התורה תבוא אחריך לקולטך מיד גואל הדם הרודפך, דאין התורה קולטת רק ממלאך המות וק"ל עכ"ל מהרש"א ז"ל ואף כי טהורים אמרי נועם מ"מ לא ידענא איך יפרש המהרש"א ז"ל סוף דברי המשנה, שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען מה צורך לנתינת טעם זה. הא עפ"י הדין צריך התלמיד להיות גולה עם רבו כדילפינן מולם אל אחת הערים האלה וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא, ועיין בלשון הרמב"ם ז"ל פ"ז מה' רוצח הלכה א' (ובעל עיון יעקב ז"ל במכות דף י' בד"ה אר"י הרב שגגה וכו' כנראה דנעלם ממנו דברי הרמב"ם הנ"ל דוק ותשכח וצ"ע):

משנה יט

ר' ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מייסורי הצדיקים עיין אריכות בזה בחלק הראשון מחיבור הזה בליקוטים לפרקי אבות אות י"ח ושם פירשתי בעזה"ית דברי רבי ינאי עפי"מ שאמרו חז"נ שלהי מס' מכות בעובדא דר"ג וראב"ע ור"י ור"ע שהיו מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי וכו' והתחילו בוכים ור"ע משחק א"ל עקיבא למה אתה משחק, א"ל למה אתם בוכים. א"ל עכו"ם הללו שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלינים יושבים בטח והשקט ואנו בית הדום רגלי אלקינו שרוף באש וא נבכה, א"ל לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצינו עאכו"כ נמצא לפי"ז אם אנו רואים שנות הרשעים בעוה"ז, יש לנו ליקח מוסר ולמנא ידינו מצות ומעש"ט דאם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ שיגדל השכר וכן ג"כ להיפוך אם אנו רואים יסורי הצדיקים בעוה"ז יש לנו ליקח מוסר ולמלא ידינו מצות ומעש"ט, כמ"ש רש"י ז"ל בפרשת שמיני בפ' הוא אשר דבר ה' לאמור בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתיירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כ"ש ברשעים, וכה"א נורא אלקים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך, וא"כ כשאנו רואים הצדיקים מדוכאים ביסורים יש לנו ללמוד קו"ח אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכו"כ, וע"ז אמר ר' ינאי בגודל ענותנותו. אין בידינו וכו' כלומר לא לקחנו מוסר למלא ידינו מצות ומעש"ט, ולא למדנו. לא משלות הרשעים. לומר אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ יגדל שכרנו אם נעשה רצונו, ואף לא מייסורי הצדיקים, גם מהם לא לקחנו מוסר למלא ידינו מצות ומעש"ט ולומר אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכו"כ יגדל עונשו אם לא נעשה רצון השי"ת, רק נשארנו בידים:

רקניות מבלי מצות ומע"ט ולא היינו מעושי רצונו של המקום ב"ה וא"ש:

משנה כ

ר' מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם [בפי' הרע"ב ז"ל וכן במד"ש ז"ל הגירסא הוי מקדים שלום לכל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים – בס' מנחת ישראל לפ"א פי' דר"ל במילי דעלמא הוי מקדים שלום לכל אדם

כדי שיהי' רוח הבריות נוחה ממך, אבל במילי דשמיא חלילה לך לעשות שלום ואחדות עם פושעים ומורדי אור כדי שיעשו אותך לראש ולקצין עליהם ותהיה ראש לשועלים כי אם הוי זנב לאריות שבחבורה הן הן צדיקי וגדולי הדור שליט"א השואגים בקול להפרד מהם ולסור מעל אהלי האנשים הרשעים האלה, ואפילו אם ע"י כן לא יהיה שמן חלקך בחיים ותשאר עני ואביון מדוכא בכל זאת מוטב שתהי' זנב לאריות ואל הי' ראש לשועלים וא"ש – ולפענ"ד נראה דהוא אזהרה לת"ח שעפ"י הרוב מתגאים נגד עמי

הארצים וכמ"ש בגמ' נדרים פ"א א' מפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן ו' רב אשי אומר משום דקרי לאינשי חמרי פרש"י שאין נוהגין להן כבוד ומבזין אותן מפני תורה שבהם עיי"ש, ע"כ הזהיר התנא, הוי מקדים שלום לכל אדם ואפי' לעמי הארצים, ולא תתגאה על תורתך וחכמתך, כי ודאי נגד הע"ה הנקראים שועלים (כדאי' בב"ק דף קי"ג ארי עלה מבבל כלומר ת"ח גדול, וע"ז אמר ריו"ח לר"ל ארי שאמרת נעשה שועל דהיינו עם הארץ ע"ש). אתה ראש וגדול במעלה, אולם אם תעריך עצמך נגד הגאונים הגדולים ארזי לבנון אדירי התורה אשר היו בימי קדם, (כגון ר' אלי' מווילנא ז"ל, ר' יונתן מפראג בעל האורים והתומים ז"ל, ר' יחזקאל לאנדא בעל נוב"י ז"ל, ר' עקיבא איגר ז"ל, ר' ברוך פרענקל ז"ל ר' משה סופר ז"ל, ר' יעקב מליסא ז"ל, ר' ארי' ליב הכהן בעל קצוה"ח ז"ל), הלא אז תראה כי אתה רק זנב לאריות האלה, ותורתך וחכמתך ללא כלום יחשב ואין לך על מה להתגאות נגד עמי הארצים וע"כ הזהיר התנא ואמר, הוי מקדים שלום לכל אדם אפילו לעמי הארצים, ולא תתגאה כנגדם כי אם הוי זנב לאריות שבחבורה בדור שעברו ואל תהי ראש לשועלים עמי הארצים בדור. שלפנינו, וא"ש ודו"ק (וע"ע במדרש שמואל לקמן פרק ו' משנה יו"ד פי' קישור ב' דברים אלו שאמר ר' מתיא בן חרש ע"ש):

משנה כא

ר' יעקב אומר העוה"ז דומה לפרוזדור בפני העוה"ב, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין – בס' דורש לפרקים על פ"א פי' עפ"י הפסוק בקהלת סי' ט' בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו', ופרש"י התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום, ומשל שלמה החכם את הדבר הזה, לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן, אם חכם הוא או פקח, מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך, וכן עת מחר עד עת יקרא על הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך, כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת עכ"ל, ולכן אמר התנא, העוה"ז דומה לפרוזדור, כמו המשל שקורא אותך המלך מיד וכבר אתה עומד בפרוזדור, ואין שהות לתקן רק כדי שיעור שתכנס מפרוזדור לטרקלין. כך יהיה דומה לך בכל שעה ותהא זהיר ע"י זה שבכל עת יהיו בגדיך לבנים ודו"ק הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז כתב התוי"ט רישא אסיפא לא קשיא כי העוה"ז הוא למעשה ועוה"ב הוא אל הגמול וקורת רוח. מד"ש בשם הר"ר יונה עכ"ל – ואולי אפשר לומר עוד דדברי התנא הם כמו קושיא ותירוץ והוא עפ"י מ"ש בכלי יקר פרשת ואתחנן בפ' קרב אתה ושמע וגו' וכ"כ גם בשאר סה"ק כי תועלת המיתה הוא כדי להסיר

ממנו החומר העכור שהוא מסך מבדיל בינינו לבין אלקים כדי שיוכל האדם לראות פני השכינה כמ"ש כי לא יראני האדם וחי ואמרו חז"ל בחייהם אינם רואים אבל במיתתם רואים, וזהו ענין יום שכולו ארוך יום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, וזה שאמר התנא יפה שעה אתת בתשובה ומעש"ט מכל חיי העוה"ב, וא"כ קשה א"כ היה להצדיק לחיות חיי עולם בתשובה ומעש"ט שהוא יפה מכל חיי העוה"ב. לזה אמר דטעם המיתה לצדיקים הוא משום דיפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב דהיינו השגת אור זיו השכינה מכל חיי העוה"ז, ויען שבחייו א"א להצדיק לראות פני השכינה לכן הוא מוכרח למות, ודטבא ליה עבדין ליה, וא"ש ודו"ק:

משנה כב

ר' שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו - כתב בתוי"ט וז"ל כתב במד"ש בשם הרשב"ץ דגרסינן ואל תנחמנו בשעת אבלו, ושהגורסים בשעה שמתו מוטל לפניו שינו הגירסא מפני שמצינו שאחר קבורת המת היו נעשים שורות שורות ומנחמים האבל, כנזכר באבל רבתי ובפרק היה קורא דף ט"ז ע"ב, אבל נראה שאין לשנות הגרסא מפני כך, שלא אמר בימי אבלו ולא בשעת אבלתו אלא בשעת אבלו, כלומר שהוא מתאנח באבלו ע"כ. ולי נראה דאכתי מקשה מהא דנעשים שורות שורות שא"כ אם אז יתאנח לא ינחמהו ולא מצינו לרז"ל שיאמרו כן עכ"ל התוי"ט ז"ל - וחידוש בעיני שלא הרגיש דבאבות דרבי נתן פרק כ"ט הגירסא ואל תנחמהו בשעת אבלו ע"ש וצ"ע:

משנה כג

שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו ש יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו (כן הוא הגרסא במדרש שמואל אבל בפסוק משלי כ"ד כתיב "ובכשלו", ועיין בתוי"ט ובכשלו הבי"ת בחירי"ק הראוי"ה בה"א החסרה עכ"ל וכן נדפס בסידורים) -- בליקוטי חבר בן חיים ח"ר (בחידושי מס' ברכות דף ז') כתב וז"ל:

רשע ורע לו רשע גמור, פי' מרן הגאון חת"ס ז"ל כי הוא הרשע שאין לו זכיות כלל שבעבורם ישלם לו הקב"ה בעוה"ז. ואמנם אם הצדיק ישבע נקמתו ממנו (ונקמה הוא תענוג וקורת רוח כמ"ש חז"ל נקמה הוא מעין עוה"ב) אזי למען לא יקח הצדיק שכר מעשיו בעוה"ז משפיע השי"ת לרשע טובה אפילו שלא כדין, ופי' בזה מרן הנ"ל מאמר שמואל הקטן במס' אבות, בנפול אויבך היינו הרשע. כי אויב אחר לא שייך בצדיקים. והזהיר שלא ישמח הצדיק במפלתו של רשע, כי פן יראה ה' שאתה שמח. ולטובתך שלא תקח שכר מעשיך בעוה"ז, ישיב מעליו אפו שלא כדין, והיינו ורע בעיניו ית' והשיב מעליו אפו וא"צ לומר כי הכוונה והשיב עליך אפו כפי' המפורשים עכ"ל ודפח"ח (וכ"כ

בס' תקון משה חלק ד' מהגאון ר' משה פאללאק ז"ל מבאניהאד דף כ"א וז"ל, בנפול אויבך וגו' נ"ל כי ידוע נקמת אויב הוא מעין עוה"ב וכמו שפי' הגאון מהו' דוד דייטש ז"ל הפ' ס"פ ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו מחיי העוה"ב וע"ז קשה איך יעשה הקב"ה עולה, הלא יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, לזה מתרץ הפסוק לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו. כלומר הרשע לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו ורואה נקמה בו ונקמה מעין עוה"ב ומקבל הרשע שכר עוה"ב בעוה"ז, ובזה פי' הפ' בתהלים קי"ב. סמוך לבו (של הצדיק) לא ייירא, עד אשר יראה (נקמה) בצריו, אז ייירא פן יקבל עולמו ח"ו בעוה"ז ע"כ הזהיר בנפול אויבך אל תשמח וגו' פן יראה ה' ורע בעיניו שאתה מקבל עולמך בעוה"ז ע"י שאתה שמח בנקמת שונאך. ועי"כ ישיב מעליו אפו כדי שלא ינוכה לך תענוג הנקמה משכר עוה"ב עכ"ל הטהור) – ובס' תורת משה עה"ת ממרן החת"ס ז"ל ס"פ נשא כתב, בפרקי אבות תנן שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח וגו' ומקשים הא מקרא מלא הוא ומה חידש שמואל הקטן ונ"ל כי בקראינו הפסוק משמע אפילו בנפול אויבך אל תשמח מכש"כ מי שאינו אויבך. אבל שמואל הקטן אמרו בניגון הטעמים המובן ממנו לדייק, בנפול אויבך הוא דאל תשמח דרך נקמה, אבל מי שאינו אויבך תשמח ותאמר בריך רחמנא דשקלי' למטרפסי' בהאי עלמא כדי שיהי' מוכן לעוה"ב, ור"ע שחק כשראה את ר"א מצטער ואמר סבור הייתי שקיבל רבי עולמו ח"ו והוא ע"ד הנ"ל, ע"כ דפח"ח:

משנה כד

אלישע בן אבוי' אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד זקן למה"ד לדיו כתובה על נייר מחוק – קשה דהו"ל הלומד בחור דהוא היפך זקן כמ"ש בקרא בחורים וזקנים יחדיו, וגם מדוע לא אמר על נייר ישן דהוא היפך נייר חדש – וראיתי בס' דורש לפרקים על פ"א שהביא בשם ספר כפות המנעול כי היצר טוב נקרא ילד מסכן וחכם והיצה"ר נקרא מלך זקן וכסיל כמ"ש בס' קהלת, והנה היצה"ר לומד את האדם אשר ישים כל ישעו וחפצו בחכמות חיצונות כמו חכמת הטבע או שאר חכמות לתועלת הגוף שיחיה בהן חיי שעה באמרו לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר מוטב לך לעסוק בישובו של עולם בחכמה שתוכל לפרנס עצמך בה, אבל היצ"ט מזרז את האדם לעסוק בחכמת התורה שהיא חיי עולם וכל החכמות כלולות בה ועומדת לאדם בילדותו ובזקנותו, אבל שאר חכמות החיצוניות נופלות תחת הספק והשינויים, וז"ש אלישע בן אבוי' הלומד ילד פי' הלומד לימוד של ילד מסכן דהיינו היצ"ט. למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש, שמיום כתיבתה לא נמחק ממנה אפילו אות

אחת לפי שהיא ניצחית כמאמרם ז"ל שאמר הקב"ה על יו"ד של לא ירבה, שלמה ואלף כיוצא בו יבטלו, ואות אחת מן התורה לא תבטל והלומד זקן פי' הלומד לימוד של זקן וכסיל דהיינו שאר חכמות למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק, מה שכתבו חכמי הטבע הראשונים מחקו האחרונים, מה שכתבו בטלמיוס וסיעתו בחכמת התכונה שהארץ לעולם עומדת והשמש מקיפה, בא אח"כ החכם קאפערניקוס ומחק סברתם וכתב שהשמש עומדת והארץ מקיפו והכחיש את גלגל היומי וכמו כן בחכמת הרפואה מה שהסכימו הראשונים לא יסכימו האחרונים וימחקו את דבריהם וע"כ למה הדבר דומה לדיו כתובה על נייר מחוק, משא"כ דברי תורה לא נמחק מהם שום דבר והכתיבה עומדת לעד וא"ש:

משנה כה כו

ר' יוסי בן יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד תורה מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהית ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה"ד לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן - עיין בפי' הר"ע ברטנורה ז"ל, ועיין בתוי"ט שביאר דברי הרע"ב ז"ל יפה יפה ובסוף כתב, ורוב המפרשים פירשו שהענבים כנגד חלק הפשט שבתורה, והיין כנגד חלק הנסתר, וכן אמרו יין בגמטרי' סוד עכ"ל - ואפשר שזהו ענין יין המשומר בענביו שיזכו לו הצדיקים לע"ל, כלומר שיזכו להבין הסוד הגנוז בחלק הפשט שבתורה ודו"ק - "רבי אומר (כ"ה הגירסא במשניות ובגמ' וכ"כ רש"י והרמב"ם והרע"ב ז"ל אבל בסידורים הגירסא ר' מאיר אומר) אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו" - עיין בפירש"י ורמב"ם ורע"ב ז"ל דרבי פליג אדר' יוסי בר' יהודה ע"ש - ובס' אזור אליהו מהגאון בעל מדרש תלפיות ושבט מוסר ז"ל דף ט"ו ע"ב, פי' עפ"י הגמ' חגיגה גבי ר' מאיר שלמד תורה מאלישע אחר, ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק, וזהו אומרו" אל תסתכל בקנקן אע"פ שיהיה רשע, אלא במה שיש בו ללמוד ממנו כדרך שעשה ר' מאיר, משום שיש קנקן חדש, רמז לרשע והמשילו לקנקן חדש משום שהקנקן חדש מאבד המשקה שבתוכו כנודע, באופן שיש קנקן חדש מלא ישן. מלא תורה, ויש ישן נראה לעינים מלא תורה ואפילו יין חדש אין בו. שאין בו שום דעת כלל ומיהו הרשע מסיבת חריפתו יש תקוה שיחזור בתשובה, משא"כ מי שאין בו דעת שמזה הטעם אמרו חז"ל כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו עכ"ל עיי"ש:

(ועוד פי' שם דכוונת התנא שלא להסתכל בגוף האדם שהוא חוזר אל או עפר, כי אם במה שיש בו שהוא הנשמה, אם הוא נשמה:

טהורה ומחמת זה הוא ירא אלקים וסר מרע כבדהו:

כי זה הוא העיקר, ואל תביט אל מראהו אם הוא שלם בגופו או הוא בעל מום עיי"ש, וכעין פירוש הזה כתב גם רש"י ז"ל בפירוש לכאן עיי"ש):

משנה כז

ר' אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, כתב בס' מגן אבות להגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל וז"ל, הנה יש לדייק אטו הני מוציאין את האדם מן העולם הלא יש כמה וכמה עבירות שהאדם חייב עליהן מיתה, אך נראה דזה קאי על עוה"ב. דהנה מי שחוטא ומתחייב בגיהנם, זה אינו זוכה ליכנס לגן עדן כלל. רק אין מניחין אותו לכנוס, אבל מי שיש בו קנאה ותאוה וכבוד אז מענישין אותו יותר דמכניסין אותו לג"ע ומוציאין אותו ממנו וזה הוי מדה כנגד מדה. דהנה קנאה ותאוה לא שייך רק באם האדם רואה דבר טוב שיש להשני מתאווה ומתקנא בו. אבל אם אינו רואה ויידע כלל לא שייך קנאה, וכן כבוד לא שייך רק מן ההעדר אם חולקין כבוד להשני ולא לו, זה הוי מניעת הכבוד, אבל אם אין חולקין כבוד לשום אדם לא יהיה לו מה להתאוות לו ולא יקרא לו פחיתות הכבוד, לכך מכניסין אותו לג"ע ויראה שכר הצדיקים ואח"כ יוציאו אותו, ויהיו כל שלשתן בו, הקנאה שיקנא במה שיש לחבירו, וכן תאוה שיתאווה לו, וכן העדר הכבוד שישליכוהו לחוץ. וזה הוי החילוק בין שאר רשעים לבינו, דלשאר רשעים אין מכניסין כלל לג"ע ואין רואים לפניהם טוב. אבל זה שיש בו מדות הללו, מוציאין את האדם מן העולם. היינו עוה"ב, וזה קשה יותר מאם לא נכנס כלל עכ"ל ודפח"ח:

(ולפי הפשט הפשוט עיין במד"ש שכתב דשלשה אלה מדות מגונות מולידים באדם כל חלי וכל מכה עד שמוציאין אותו מן העולם יעו"ש באריכות, וכעין זה כתב גם לעיל בפ"ג משנה י"ד על מאמר ר' דוסא בן הרכינס שינה של שחרית ויין של צהרים וכו' מוציאין את האדם וכו' בשם הרב ר' משה אלשקאר ז"ל כי אלו ד' דברים מביאין את האדם לידי חולי ומוציאין אותו מן העולם. ועוד כתב יש מפרשים שהוא מדבר כנגד הנשמה בעוה"ב, ואין להקשות מי הכניסה שתצא, שהרי אמרו חז"ל שכל אדם יש לו מקום בג"ע ומקום בגיהנם זכה וכו' לא זכה וכו', ולפי זה שם היא הנשמה בכח, ומ"ש מוציאין את האדם מן העולם, בערך שנעשה מדבר בכח דבר בפועל, ואבדה מקומה מגן עדן וחזרה לגיהנם עכ"ל, ובס' תקון משה חלק ד' להגאון מבאניהאד ז"ל כתב שם בזה"ל: כי בעוה"ר דרך בני אדם לעשות עבודת ה' במהירות וחיפזון יוצאים מבוהלים ודחופים, ומתנצלים שטרודים במשא ומתן ואין להם פנאי, ואם שאין זה פוטר אותם כמובן, בלאו הכי מעשיהם סותרים דבריהם ומוכיחים כי שקר בפיהם ואך יצה"ר מדבר מתוך גרונם, למשל בשחרית יש לו פנאי לישן עצל על מטתו באין מחריד ומפריע, ואחרי קומו

ומתפלל אין לו פנאי וחוטף במהירות רב, ואח"כ הולך לאכול ומאריך בסעודתו ויש לו פנאי, ואח"כ מברך בהמ"ז ואין לו פנאי, שוב הולך לבתי כנסיות של עמי הארץ (הנקרא קאפעע הויז) ושם יש לו פנאי לישב כמה שעות, ואיך לא יחרד לבב איש בזכרו כי בעמדו ביום הדין שם שואלים אותו, להנאתך ולהבלים כמו אלה היה לך פנאי ולעבודת ה' לא וזש"א התנא שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוצאין את האדם מן העולם, ע"כ דפח"ח).

משנה כח

הוא היה אומר הילודים למות. והמתים להחיות, והחיים לידון לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא העד הוא הדיין הוא בעל דין והוא עתיד לדון – עיין בילקוט הגרשוני ח"ר על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות אות י"ג מש"ש בזה ותמצא נחת – ועמ"ש הוא הדיין הוא העד הוא בעל דין. מפרש במדרש שמואל כי בא לתת טעם נכון למ"ש הוא הדיין הוא העד. כי הרי הדין פשוט שאין עד נעשה דיין, וא"כ קשה איך הקב"ה הוא עד ודיין, לכך אמר דהיינו דוקא בדין בשר ודם שצריך שידון ע"פ התורה ודיניה. אמנם בשי"ת לא שייך כלל כי הוא הבעל דין והוא המצוה כל הדינים כולם ויגזר אומר ויקם לו וכו' יעו"ש. ולענ"ד תירוצו אין מספיק כלל כי ידוע שהקב"ה מתנהג בכל ענינים עפ"י דיני וחוקי התורה אף כי הוא הבעל דין והמצוה כל הדינים כולם, ע"כ נלע"ד דבלא"ה אין כאן קושיא, דהנה התוס' כתובות דף כ"א ע"ב ד"ה הנח וכו' כתבו ב' טעמים על הא דאין עד נעשה דיין (א) משום דבעינן שיעידו לפני הדיינין כמו שמפרש רשב"ם דכתיב ועמדו שני האנשים אלו העדים. לפני ה' אלו הדיינין (ב) משום דבעינן עדות שאתה יכול להזימה ואם העדים נעשו דיינים עדות שאין אתה יכול להזימה הוא שלא יקבלו הזמה על עצמן יעו"ש, מעתה לפי טעם הא' דהוי גזיה"כ דכתיב ועמדו שני האנשים לפני ה', א"כ הקב"ה שאומר העדות לפני עצמו, דהיינו לפני ה' ממש, ודאי דמיקיים קרא כדכתיב, ויכול להיות דיין ועד גם יחד, וגם לפי טעם הב' דהוי עדות שא"א יכול להזימה לק"מ דלכאורה כל העדות של הקב"ה וי עדות שאאילה"ז, דאיך אפשר לומר להקב"ה מה שאומרים לבשר ודם. עמנו הייתם ולא ראיתם העדות, דהא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו וברגע אחד הוא בכל העולם ועיניו משוטטות בכל, וא"כ הוי עדותו עדות שא"א יכול להזימה ולא הוי עדות. אך באמת לק"מ דכבר כתבו התוס' בריש מס' מכות כיון דהא דבעינן עדות שאתה ילה"ז נפקא לן מכאשר זמם, גבי עדות דבן גרושה או בן חלוצה דלא קאי עליה כאשר זמם לא בעינן עדות שאתה יכול להזימה, א"כ לגבי הקב"ה דודאי לא קאי כלל עליה כאשר זמם בשום

צד שבעולם דאיך יצוייר לגבי הקב"ה ועשיתם לו כאשר זמם, דהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. א"כ לא בעינן עדות שאתה יכול להזימה, ושפיר יכול להיות דיין ועד כאחד. וז"ש שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא ולא שייך גביה כאשר זמם, וא"כ לא בעינן עדות שאתה יכול להזימה ולכך שפיר הוא הדיין הוא העד, וא"ש ודו"ק:

הוא הדיין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון פי' בס' אזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר ז"ל, דר"ל שאעפ"י שתראה שאינו דן לרשעים בזה העולם לתת להם כפי מעשיהם. דע שמאריך אפו עמהם אולי יחזרו בתשובה, אבל סוף סוף הוא עתיד לדון אותם אם לא חזרו – "ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד ודע שהכל לפי החשבון" – כ"ה הגירסא בכל הסידרים שנדפס בהם פרקי אבות, ולא כמ"ש במשניות ובגמ' ולא מקח שוחד הכל שלו, ונראה דגם הרמב"ם ז"ל גריס כמו שנדפס בסידורים, ולא קשה קושי' המד"ש שהקשה על פי' הרמב"ם ולא מקח שוחד היינו שאינו לוקח שוחד המצוה בשביל העבירה וכו' דא"כ מאי שהכל שלו, ולפי"ז לק"מ דהא הרמב"ם לא גריס לי' כלל רק כמ"ש בסידורים ולא מקח שוחד ודע שהכל לפי החשבון וזה פשוט:

ודע שהכל לפי החשבון – נ"ל הכוונה עפ"י מאמר חז"ל (ב"ב דף ע"ח) בפ' ע"כ יאמרו המושלים בואו חשבון וגו' המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחש חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותכונן. אם אתה עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב. עיר סיחון. אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון וגו' תצא אש מן המחשבים ותאכל את שאינם מחשבים וכו' ונירם אבד חשבון עד דיבון, ונירם אמר רשע אין רם אבד חשבון אבד חשבונו של עולם עד דיבון אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין וכו' עיש"ה – נמצא דכל השכר לצדיקים והעונש לרשעים תלוי בחשבון אם חשבו בעוה"ז חשבונו של עולם או לאו וז"ש התנא, ודע שהכל לפי החשבון, וא"ש ודו"ק:

ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך כתב בס' חזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר זצ"ל, הכוונה אין לך שום טענה לומר שהיית אונס מסבת יצרך הרע ולא היית יכול להציל עצמך ממנו, שהרי השאול שהוא הקבר הוא בית מנוס לך להציל עצמך מן היצה"ר, כמ"ש חז"ל בפ"ק דברכות יזכור לו יום המיתה. באופן שבזכירת הקבר אזיל יצרו ממנו, וא"כ אין לך שום טענה שלא יכולת עמו שהרי כשזוכר האדם מהשאול שוב אינו חוטא עכדפח"ח. (ובס' מקוה ישראל על פ"א מביא זה בשם הגאון ר' מאיר אלמאש זצ"ל ובשם המגיד מוואידיסלאוו דר"ל אל יבטיחך יצרך לטעון יצרך השיאך מפני שאין

זו טענה שהרי השאול בית מנוס לך שתזכור השאול תמיד ותנצל עיי"ש)- לפענ"ד אפשר דכוונת התנא כנגד הרשעים המאבדים עצמם לדעת ר"ל, וז"ש ואל יבטיחך יצרך, שהשאול שהוא הקבר הוא בית מנוס לך להפטר מכל הצרות והיסורים שאתה סובל בחייך, כי החיים אינו דבר התלוי ברצונך, לומר עד עכשייל היית חפץ חיים ועכשיו כבר אינך חפץ בחיים שהרי על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי, א"כ החיים אינו תלוי ברצונך רק ברצון השי"ת ואיך אתה רשאי לשלוח יד בחייך שאינו תלוי ברצונך, ואין אתה מושל עליו כאדם העושה בשלו, וכיו שעל כרחך אתה נוצר וע"כ אתה נולד ועכ"ח אתה חי, חלילה לך ליטול חייך ברצונך. רק אתה מוכרח להמתין עד שבעל כרחך נגד רצונך אתה מת, ואם לא תעשה כן אזי ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה, כאומרו ית' (בפ' נח) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל אחיה' אדרשנו, וכמש"ש בנתינה לגר עה הת"א שחיה היא הנשמה שנקראת יחידה וחיה, וקאי על המאבד עצמו לדעת המוזכר בראש הפסוק עיי"ש:

שו"ר בס' יערות דבש שפירש דהנה המיתה מכפרת עון וכמ"ש וכפר אדמתו עמו, אך הנה אמרו **(בהקדמה לס' בנין יהושע על אבות דר"נ כתב בשם רבו הגאון האמיתי מ' משה זרח איידליץ זצ"ל מפראג וז"ל:

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש (אבות פ"ב מ"ה). ר"ל שתעשה איזה מעשה שע"י כך יהיה אחר, איש, ולכן אמרו חז"ל ודקדקו "להיות" פועל יוצא על אחר, ולא אמרו השתדל שתהיה אתה איש, אלא ודאי כוונתם שע"י מעשיך יקנאו אחרים ג"כ בזה, ואיש את אחיו יעזורו והאריך בזה ע"פ משל דאיתא בעוללות אפרים על מלך שהיה לו גבור בעיר היושבת על הספר ובא מלחמה גדולה עליה ואז לקח מהם המלך את הגבור הזה אשר היה נלחם מלחמתם, כדי שיעמדו בני המדינה לבדם למלחמה ולא ישימו על הגבור בטחונם, והנה באשר שאינם מלומדי מלחמה יראים כ"א לנפשו איך ומה לגשת אל המלחמה, עד שבא איש חלש וקטן ואמר שהוא רוצה להיות מתנשא לכל לראש ועי"כ היה קנאת איש גבורי כח מרעהו ההוא. עיין שם בספרו חדש דרשה כ' דף י"ד ע"א הנדפס בק"ק פראג נקרא "אור לישרים" י"ד דרשות נפלאות מרחיבין דעתו של אדם עכ"ל:)** חז"ל במס' סנהדרין, מת מתוך רשעו לא הוי ליה כפרה, והטעם, יען כי המיתה לבדה בלי תשובה ווידוי לא תוכל לכפר. מחמת שהאדם רק בעל כרחו הוא חי, ומאחר שכל כח המכריח סופו הוא לפסוק, א"כ גם כח זה שמכריח את האדם לחיות בעכ"ח סופו שיפסוק, ועי"כ האדם מוכרח למות, ממילא המיתה היא דבר שמוכרח לבוא, ומה שהוא מוכרח אי אפשר שיכפר. ולכך מת מתוך רשעו בלא תשובה ווידוי, לא הוי ליה

כפרה וז"ש התנא, ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך, לפי שהמיתה מכפרת על הכל, כי באמת זה אינו, שהרי בעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי, ומאחר שיש כח מכריח אותך לחיות, א"כ סופו שיפסוק כח זה. ועל כרחך אתה מת, וכיון שהמיתה מוכרחת לבא, איך תוכל לכפר, וע"כ על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה, ע"כ דפח"ח:

שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה – בס' פנינים יקרים מהרב בעל ילקוט הרועים שליט"א, מביא ע"ז בשם הגר"א מווילנא ז"ל, דהדין הוא בבבא בתרא דף ז' דאם היה לראובן ג' שדות במזרח דרום וצפון, ובאמצע יש שדה לשמעון, ועשה ראובן גדר להשדות, ותובע ששמעון ישלם לו חלק שהוציא על הגדר, אין צריך ליתן לו חלק ויוכל לומר כי לא ניחא ליה הגדר אחרי שצד המערב פתוח בלא"ה, אך אם בא שמעון ועשה גדר הרביעי למערב, וגילה דעתו דניחא לי' ג' הראשונות, מגלגלין עליו הכל וחייב לשלם חלק הגדר לראובן – כן הדבר הזה, בעת יבא האדם לתת דין וחשבון הלא יטעון מי בקש זאת מידך לברוא אותי, ולולי נבראתי לא הייתי חוטא, ועל כרחי אני נולד, אך הלא כאשר יחלה האדם כל אשר לאיש יתן בעד נפשו וירצה לחיות ובעל כרחו הוא מת, א"כ גילה דעתו שחפץ בחיים, א"כ שוב צריך ליתן דין וחשבון, וז"ש התנא, ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי, ובכל זאת על כרחך אתה מת מהאי טעמא על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' עכ"ל ודפח"ח – ושו"ר בס' שיחת חולין של ת"ח שכתב כעין זה בשם המגיד מהו' יעקב זצ"ל מדובנא שהסביר הדבר עפ"י משל נאה כדרכו הטוב. פ"א היה לאיש שתי בנות, אחת כעורה ורעת המראה מאד, ואחת רעה בתכונתה וצרה וארורה גדולה מאד, אשר בעבור זה אין איש רוצה לקחתם, ויהי היום ויבא שדכן ידוע ויאמר לו, הנה יש שני אנשים אחד סומא ואחד חרש, ומעתה אם יש את נפשך, יקח הסומא את הכעורה ולא יראה מה הוא בוחר לו, והחרש יקח את הארורה ולא ישמע צעקתה, וייטב הדבר לפני האיש ויעש כן, ויתן להם נדן מוהר ומתן והכניס אותם לחופה, ויהי כאשר עברו כמה שנים והזוגות האלה גדלו והצליחו בעושר רב עד להפליא וגם עשו פרי, נזדמן שעבר דרך שם רופא מומחה מאוד ויאמר כי יש לאל ידו לפקח הסומא ולרפא החרש, ויבוא הרופא לביתם וגמרו אתו ליתן לו איזה סך מרובה לרפא אותם, ויהי כן וירפא את שניהם, ויהי כי ריפא אותם נפלה מחלוקה גדולה בין הזוגות, כי זה ראה את הכעורה ורעת המראה' וזה שמע קולי קולות המרשעת והארורה, ויהי היום ויבוא ויוכל הרופא לבקש משכורתו ולא רצו ליתן לו באמרם כי

עוד רעה גדולה עשה להם כי עתה הם רואים ושומעים מה הגיע אליהם, לכן אין לו דמים בעד זה, ויבואו אל בית דין צדק ויערכו טענותם, ויאמר הרב אל הרופא הן אמת שעשית להם, רעה גדולה יותר מהטובה שעשית עמהם. לכן מוכרח אתה להסיר הרעה מנגד עיניהם ולהשיבם כבתחלה אם יש לאל ידך, ויען הרופא יש לאל ידי ועוד יותר נקל לי להחזירם כבתחלה יותר מלרפאם, ויהי כאשר שמעו שני האנשים את הפסק, ענו ואמרו כי אין רצונם בזה, אם כן איפוא אמר הרב עליכם לשלם להרופא כל משכורתו שלימה כן הנמשל כאן דעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד וע"כ אתה חי, א"כ בוודאי לא היה מגיע לך שום עונש על חטאך. אך כיון שעל כרחך אתה מת, א"כ לא ניחא לך להיות כבתחלה כקודם שנולדת ורצונך בחיים. א"כ על כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון וכו' ע"כ דפח"ח:

דין וחשבון, בליקוטים. מהגר"א ז"ל שנדפסו במשניות סדר זרעים כתב וז"ל:

דין. שדנין אותו על שעבר עבירה, וחשבון, הוא בשעה שעשה העבירה, באותו שעה היה יכול לעשות מצוה או ללמוד, וזהו חשבון שמחשבים העתים ורגעים שהיו לריק ומענישין אותו על זה מלבד שעונשין אותו על העבירה גופה שעשה עכ"ל – ובדרשות "דברי שאול" מהגאון ר' יוסף שאול נ"ז זצ"ל דף ה' ע"ד פי' עפ"י מ"ש הבינה לעתים דרוש א' כי מלבד העונש על גוף הפעולה עוד יגדל העונש לפי איכות הפועל, למשל אם איש עשיר גונב מאיש עני וכדומה. והגאון מליסא ז"ל פירש בזה בסידורו, אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך, שהמפעל הוא גוף הפעולה והיצור הוא איכות הפועל, וז"ש דין וחשבון, שדין הוא גוף הפעולה, וחשבון מה שחושבין איכות הפועל. ע"כ דפח"ח.

כעת בא לידי ספר כבוד שבת על פ"א מאת הרה"ג מהו' יצחק מאיר הכהן שווארץ נ"י בעהמ"ח ס' אמרי יצחק עה"ת, וראיתי שכתב בביאור משנתינו לידע להודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא העד וכו', דהנה הקשה המד"ש איך אמר הוא הדיין הוא העד הא קיי"ל אין עד נעשה דיין. וכתב בס' ייטב פנים להגאוה"ק מהו' יקותיאל יהודה ט"ב זצ"ל מסיגוט (בדרוש לשו"ת) בתי' א' דכל הטעם דאין עד נעשה דיין הוא משום דאם ראה הדיין המעשה א"א להפוך בזכותו וכתיב ושפטו העדה והצילו העדה, אבל אצל הקב"ה שהוא צדיק וישר אפילו רואה העבירה מחפה עליו ואומר אני גרמתי לו שבראתי יצה"ר כמ"ש ואשר הרעותי, וכן בשביל שהשפעתי לו די זהב כמ"ש חז"ל בברכות ע"פ ודי זהב כנודע, וכמ"ש בפיוט לר"ה ויוכ"פ הצופה לרשע וחפץ בהצדקו, ועל כן יכול להיות בעצמו הדיין עיי"ש, וז"ש התנא לידע ולהודיע

שהוא אל בבחינת חסד אל כל היום, ונאמר אל רחום וחנון וגם הוא היוצר הוא הבורא ואומר אני בראתי היצה"ר, וגם הוא המבין הסיבות שגרמו לאדם לחטוא, ע"כ הוא הדיין הוא העד וכו' יכול להיות דיין אף שהוא העד. ע"כ דפח"ח:

בעזר ה' רועי, סיימתי פרק רביעי, כן יתן את רוחו ללבשי, בלקוטי פרק חמישי.

פרק חמישי

משנה א

בעשרה מאמרות נברא העולם וכו' – כתב הרע"ב ז"ל תשעה ויאמר, ובראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו עכ"ל פי' תפארת ישראל על המשניות דשמים וארץ עפ"י רצונו ית' נבראו, רק להכי לא כתיב גביה ויאמר, מדנבראו יש מאין, א"כ לא יתכן שיצוה הקב"ה להאין שיברא, משא"כ שאר הברואים שכבר היה כאן שמים וארץ שייך גבייהו ויאמר, שצוה להן שיוציאו מהן יש מיש עכ"ל, (ועיי' בס' תורה תמימה ר"פ בראשית שכתב ג"כ כזאת ולא ראה שכבר כ"כ בתפארת ישראל הנ"ל) – ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא להפרע כו' וליתן כו' – פי' בתפארת ישראל ר"ל בשלמא אם היה מסתבר שלא היה יכול להברא במאמר א' רק היה צריך לזה מאמרים רבים, שפיר קמ"ל קרא שנברא רק בי' מאמרות, אבל הרי ידענו כי גדול אדונינו ורב כח לברוא הכל במאמר א', ומה שבראו באמת ביוד מאמרות, הוא לטעם כמוס לה' ית', וא"כ קשה שפיר לאיזה צורך הודיעתני תורה שנברא בי' מאמרות, דהרי הטעם למה נברא כך אינו מושג לנו, והרי זה כממעט בכבודו ית' ח"ו ? -- על כרחך של טובתינו הודיעתנו תורה כך, שנלמד מזה שום דבר, ולפיכך עלינו להתבונן איזה דבר נלמד מזה – ועז"א אלא להפרע כו' וליתן כו' לכך הודיעתנו התורה שנברא העולם וכל אשר בו ביו"ד מאמרות, למען נדע כמה חביב לפניו ית' העולם וכל חלקיו, שנבראו בעשרה מאמרות דוגמת העולם העליון שנברא בעשר ספירות, דוגמת עשרת הדברות שבסיני, וכיון שכל כך חביב לפניו העולם, א"כ כל המקלקל בו שום דבר שנענש בו ע"י חטאיו, עני בשויו אלמנה בתרנגולתה, ויתום בביצתו (פסחים קי"ח א'), הרי קלקל דבר שחביב לפניו ית' מאוד וחפץ בקיומו ונענש גם על ענשו, (וז"ש להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות) וכמו כן הגורם ע"י צדקתו שיתקיים הכל, ושיתברך הכל בשפע ברכה, כמ"ש ונתתי עשב בשדך לבהמתך, שתהא פרתו רועה באפר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתו מנקר באשפה ואין חולדה מזיקתה (כפסחים דף ח' ב'), הוא עושה בזה רצון קונו. ומקבל שכר על שכרו, (וז"ש וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין

את העולם שנברא בעשרה מאמרות) וזהו שאמרנו פ"ד מ"ב ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה עכ"ל וא"ש ודו"ק:

ובספר דברי שאול על אגדות הש"ס כתב וז"ל, פ"ה מ"א בעשרה מאמרות נברא העולם וכו', עיין בס' עקידת יצחק פ' בראשית שער שלישי מה שהאריך במאמר זה, ולפע"ד הכוונה דהנה הכוזרי כתב מופת שאין העולם קדמון שהרי מני הוסכם בכל ואין אחד שימנה פחות או יותר, שכשמגיע לעשרה הוא מתחיל למנות שנית י"א וי"ב וכדומה, ומזה מבואר שהוא נתחדש והוסכם עשרה למנין ע"ש וזה לדעתי מה שאמר בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר אחד יכול להבראות רק להורות שנתחדש העולם והוסכם מנין עשרה, ולכך נפרע מן הרשעים שמאבדין העולם דהיינו שאומרים שהעולם קדמון, וכן ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין העולם שמאמינים בחידוש, וזה נקרא קיום העולם וזה נקרא איבוד העולם שאומרים שלא נברא מחודש והוא קדמון חלילה ודו"ק היטב עכ"ל הטהור, (א"ה חקוק בזכרוני שכ"כ גם בס' כפות המנעול על משנתינו ע"ש) – ועיין עוד מ"ש על משנתינו בס' בית שמואל אחרון עה"ת פ' בראשית, ובס' ישמח משה עה"ת פי' בראשית בפסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי, ע"ש כי אין בכחי להעתיק הכל, ועמך הסליחה:

משנה ב

עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות הי' מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול – בס' אזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר זצ"ל כתב, הי' מכעיסין ובאין זה אחר זה בגלגול בזה העולם וז"ש "ובאין" דהיינו כל העשרה דורות באו פעם אחר פעם בגלגול לעוה"ז, עד שהביא עליהם" על כל העשרה דורות, את מי המבול, וא"ש ודו"ק (שו"ר במד"ש שכ"כ ג"כ רעיון זה, רק בדקדוק "מלת ובאין" לא כתב כלום, יען שהוא הי' גורס במשנה היו מכעיסין לפניו):

ובספר "כרם הצבי" לידידי הגאון מ' צבי הירש פערבער נ"י רב בלונדון הבירה, ס"פ בראשית, כתב על הדקדוק למה אמר עד שהביא עליהם את מי המבול, דהלא לא הביא המבול רק על דור עשירי, די"ל עפמ"ש חז"ל (ב"ר פ' כ"ח) בפ' ויאמר ה' אמחה את האדם, אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה ע"ש, הרי שגם המתים כולם נענשו ונמחו במי המבול וא"ש לשון עד שהביא "עליהם" והנה קרוב לזה כ' במד"ש ז"ל, כי בהיות שבציוני המתים יש תועלת לנפש כנודע, ומי המבול השחיתו אף ג' טפחים של עומק המחרישה באופן שלא נשאר אפילו ציון המת, וע"כ אמר עד שהביא עליהם את מי המבול כי גם על המתים הביא עכ"ל ע"ש – ולפום רהיטא קשה לי במ"ש (בב"ר פ'

כ"ח). ר' יהוד' בר סימון בשם ר' יוחנן אמר אפילו עפרו של אדם הראשון נמחה. הלא ר' יוחנן סובר (בזבחים קי"ג א') דלא ירד מבול לארץ ישראל, ואדה"ר הלא קבור במערת המכפלה שבחברון, וא"כ איך נמחה עפרו של אדה"ר במבול וצ"ע.

עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל עליו שכר כולם, (במשנה שבגמרא הגירסא וקבל שכר כולם ע"ש) – כתב הרע"ב ז"ל שקבל בעוה"ב שכר כנגד כולם. שכל אדם יש לו שני חלקים, אחד בגן עדן ואחד בגיהנם, זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וכו' עכ"ל – וכתב בס' כרם הצבי הנ"ל, קשה מדוע לא אמר כן גם גבי נח שבא וקבל שכר כולם, ואולי בשביל שלא הי' צדיק גמור כמו אאע"ה די לו שהפקיע את עצמו שניצל אבל לא זכה כ"כ שיטול ויוריש גם חלקם בג"ע עכ"ל (וכבר קדמו בזה במד"ש ז"ל בד"ה ובאמרו וכו' ע"ש), ועוד כתב בס' הנ"ל, כי מאדם עד נח הכעיסו את בוראם ולא היה להם חלק לעוה"ב, ולכן לא אמר עד שבא נח וקבל שכר כולם, כי לא היה להם מה להוריש עיי"ש, ואין להאריך (בס' בנין יהושע על אדר"נ פ' ט"ל כתב, שמעתי טעם נכון שזכו כמה רשעים לכמה מצות רבות וגדולים כגון כתיבת ספר תורה והכנסת כלה וצדקה לעניים הגונים וכדומה" משום שהצדיק חבירו שיהיה נוטל חלק הרשע בג"ע לא היה סיפק בידו להנך מצות מפני חסרון כיס עפ"י מזלו הנולד בו. וכדי שלא יהיה חסר לצדיק המצות הללו לכן הרשע עושה שליחותו בזה כדאיתא בברכות ר"פ כיצד מברכין, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים, וראוי לאמרו עכ"ל הטהור ע"ש):

בליקוטים לפרקי אבות שנדפסו בחלק הראשון מזה החיבור כתבתי על משנתינו מה ששמעתי (בשם הרב החריף מהו' עקיבא סופר ז"ל מק"ק פאפא יע"א) שהך "וקבל שכר כולם" קאי על הקב"ה, שכל כך היה לו נחת רוח ממצות ומעש"ט של אברהם אבינו, עד שקיבל בזה שכר ותשלומין על כל הצער שהיה לו מכל הדורות הקודמין שהיו מכעיסין ובאין, וא"ש ודו"ק (בס' מקוה ישראל על פ"א כתב וז"ל, ומה שלא אומר אצל נחם שקבל שכר כולם כתב במד"ש מפני שלא היה צדיק כמו אברהם אבינו, ולפי האמור מקודם ששכר כולם היינו שהצילם, בל"ז לק"מ כי נח לא הצילם וע"כ נקראו מי נח עכ"ל:

משנה ג

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו וכו' עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשר על הים. עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקב"ה במדבר וכו' – כתוב בפירש"י ז"ל כנגד עשרה נסיונות שנתנסה א"א ועמד בכולם, כנגדן עשה הקב"ה לישראל במצרים עשרה נסים ועשרה על הים,

והביא עשר מכות על המצריים במצרים ועשר על הים, וכנגדן נתן לבניו עשרת הדברות וכו' ע"ש ובס' זכות אבות על פ"א הביא בשם פרקי דר"א (פ' כ"ו) ועשרה נסיונות נתנסה א"א ועמד בכולם, וצפוי היה לפניו שעתידין בניו לנסות להקב"ה עשרה נסיונות והקדים רפואה למכתם ונסהו בעשרה נסיונות וכו' עכ"ל ע"ש:

משנה ד

עשרה נסים נעשו לאבותינו בביהמ"ק, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש, כתב התוי"ט ז"ל בשם רש"י מריח אברים של המערכה שאלו הריחה ובאת לטעום מהן אין שומעין לה להאכילה בשר קודש עכ"ל – ותמה בתוס' חדשים הא אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש וגמרא ערוכה היא ביומא דף פ"ב ע"א עוברה שהריחה תוחבין לה כו' בשר קודש ברוטב, וע"ש התירוץ בשם הגאון מ' שאול ז"ל מאמסטערדאם וע"ע מיש על זה הגאון בעל כפות תמרים ז"ל ביומא דף פ"ב בד"ה עוברה שהריחה בשר הקודש וכו' עיי"ש, ובס' בנין יהושע על אבות דר"נ פרק ל"ה מקיים דברי רש"י כי ז"ל רש"י כפי אשר נדפס בס' דרך חיים של זקיני הגאון מהר"ל מפראג ז"ל שאם היתה מריחה אין נותנין לה ואעפ"כ לא הפילה עכ"ל, ונחסר רק וא"ו וצ"ל ואין נותנין לה וכוונת רש"י שאם היתה מריחה ויזדמן שלא היו נותנין לה מפני הטרדא או שהיתה האשה בושה לתבוע אעפ"כ היה הנס שלא הפילה מהריח, אבל אם תבעה שיתנו לה דוקא מודה רש"י כדין המשנה והברייתא הנ"ל כנ"ל להפך בזכותו של רש"י ונכון הוא בס"ד עכ"ל הטהור:

עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם – פי' מהר"ם שיף ז"ל הקישור ע"ד (ב"ק דף ט"ז ע"א) שדרה של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש והוא דלא כרע וכו' וכתבו התוס' הטעם לפי שמצוה לכרוע במודים וכי זקיף זקיף כחויא כו' מדה כנגד מדה ע"ש עכ"ל ודפח"ח:

(ומרן בעל חת"ס ז"ל בס' תורת משה עה"ת כתב בהפטורה לפ' חוקת וז"ל, עומדים צפופים ומשתחוים רוחים, היינו לקבל הכל באהבה וידעו שהכל לטובה, והיינו אע"ג שעמדו צפופים בדוחק אעפ"כ משתחוים ומודים לה' באמונה שזהו לריווח והצלחה -- והרע"ב פי' ומשתחוים כשאמרו הווידוי נתרחב שלא ישמע דברי חבירו, ומאי ענין ווידוי לכאן ונראה דאחז"ל מקום ארון אינו מן המדה וכל דבר רוחני אינו ממעט המקום כמו שיראה עין בעין איך היה אפשר שישראל נכנסו בבהמ"ק שהיה רק קל"ה אמה וישראל היו כפלי כפלים כיוצאי מצרים. אלא מכח קדושתם מחזיק המועט את המרובה, ואלו היו קדושים לגמרי לא היו עומדים צפופים בדוחק כלל, ולכך כשהרגישו הדוחק והבינו שזה מחסרון קדושה, התוודו, ומיד נתרחב להם ומשתחוים רווחים וא"ש עכ"ל

הטהור) ואיש אחד אמר לי בדרך הלצה מדוע עמדו צפופים ולא היה הנס גם ע"ז שיעמדו רווחים, אבל אילו היה להם תמיד מקום בריווח, היו הולכים ומטיילים בבהמ"ק אנה ואנה, כדרך כמה אנשי שהולכים בשעת תפלתם בביהכנ"ס ברצוא ושוב ממזרח למערב ומדרום לצפון, וכן לא יעשה, ולכך היו עומדים צפופים כדי שלא יוכלו לעשות כן. ורק בשעת הווידוי או התפלה בלחש היו משתחוים רווחים ודפח"ח:

ובספר מגן אבות להגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל כתב ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים, ומה שייכות לבהמ"ק ואיך פתח בבהמ"ק וסיים בירושלים, (א"ה כן מקשה הגמרא ביומא דף כ"א ומתרץ כמובא בתוי"ט ז"ל בכאן וצ"ע) ונראה דגם זה נמשך מן בהמ"ק כיון דאחז"ל דאין הערוד ממית אלא החטא ממית, א"כ כיון שאחז"ל דאין אדם לן בירושלים ובידו עון דתמיד של שחר מכפר על עבירות שבלילה ותמיד של בין הערביים מכפר על עבירות שביום, ובעל העקידה ז"ל הביא הגירסא להיפך תמיד של שחר מכפר על עבירות שביום ותמיד של בין הערביים מכפר על עבירות שבלילה ופי' הכוונה דהיה מגין שלא יבואו לידי חטאים כלל וכו' וכיון דל היה חוטא לא היה נענש ע"י נחש ועקרב דאין הנחש ממית אלא החטא ממית, לכך נמשך זה מבהמ"ק דהיה מגין שלא יבואו לידי חטאים ולכך לא הזיק נחש ועקרב בירושלים כיון דלא היו חוטאים ומ"ש ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים נראה דזה שייך נמי לבהמ"ק, כיון דכל דמקריב קרבן טעון לינה, ולכך אם יהיה המקום צר לו לא יהיה יכול ללון שם גם ימנע מכאן ולהבא מלהקריב כיון דהוי צר לו ללון, לכך נעשה נס שלא אמר אדם צר לי המקום וכו' – ועוד י"ל מ"ש ולא אמר אדם לחבירו, ולמה דייק לחבירו, והיה די לומר ולא אמר אדם צר לי המקום, וגם למה לי כלל האמירה הו"ל לומר גוף הענין, לא היה לאדם צר המקום ללון בירושלים אך נראה הכוונה דירושלים כך היה דרכה למי שלא היה בידו חטאים לא היתה צרה והיתה מתרחבת לו במאי דאפשר, אבל אם היה חוטא היה באמת המקום צר לו כמו עתה שאחז"ל ארץ צבי כתיב בה וכו' א"כ כאשר בעת שהעכו"ם יושבין בה היא קצרה ובעת שישראל יושבין בה היא מתרחבת כמו כן גם בהיות ישראל יושבים על אדמתם היה כן דלמי שלא היה בידו חטאים לא היה צר לו ולמי שהיה בידו חטאים היה צר המקום, ולכך לא היה התנא יכול לומר דלא היה צר המקום ללון בירושלים דודאי היו בני אדם שהיה צר להם, רק אפילו מי שהיה צר לו היה מתבייש לומר כן לחבירו דאז יהיה ניכר שהוא חוטא, ולכך לא היה אדם אומר לחבירו צר לי המקום שהיה מתבייש לומר כן לחבירו דיתגלה קלונו ברבים ובדרך זה י"ל דשייך נס זה לבהמ"ק דהנה אפילו

מי היה בידו חטאים מ"מ תמיד של בין הערביים מכפר עליו וכיון דכבר נתכפר חטאו שוב לא היה המקום צר לו ובזה א"ש דנקט הני תרתי יחד דלא הזיק נחש וכו' ולא אמר אדם לחבירו וכו' דשניהם עשה התמיד של שחר ושל בין הערביים דהיו מגינים על להבא שלא יבואו לידי חטאים, ולכך לא הזיק נחש וכו' ולא אמר אדם לחבירו וכו' עכ"ד החריפים, (ואמנם בגמר דבריו אדם הגדול בענקים נתפס כיון דהתמיד היה מגין שלא יבואו לידי חטאים כדמסיק בסוף. א"כ לא היה אדם חוטא בירושלים, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דהו"ל לתנא לומר בקיצור, ולא היה לאדם צר המקום ללון בירושלים וצ"ע):

משנה ה

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות וכו' – בס' "עיון יעקב" על העין יעקב פסחים דף כד כתב ע"ז בזה"ל". עשרה דברים נבראו בה"ש בע"ש, ראיתי הרבה טעמים במפרשים בזה ולא מצאתי בהם נחת, ע"כ אמרתי כל כיוצא בזה שתיקתי יפה מדיבורי כי כבוד אלקים הסתר דבר עכ"ל -- ובמהרש"א ז"ל בח"א לשם, כתב וז"ל, ונראה הא די' דברים בע"ש נבראו כו' דודאי נבראו בששת ימי בראשית דאין כל חדש וגו' אלא, דר"ל דלא נגמרו בפועל אלא בכח עד שנגמר פעולת כל אחד מהי' דברים בשעתו, והרמז דכל פעולות ומעשה בראשית מסיים ביו"ד דהשישי, לרמוז דבסוף ששי בין השמשות נבראו עשרה דברים היינו בכח ולא **משנה ו'** שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם, חכם אינו מדבר וכו' ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון – בילקה"ג על פ"א שנדפס בפאקש בשנת תרס"ו כתבתי מלבד הפשט הפשוט עוד כוונה אחרת בזה, וכעת ראיתי שכבר קדמני בזה במד"ש שכתב וז"ל, ואפשר עוד הודיע כי החכם צריך שיכיר וידע מעלת הראשונים שהוא יותר מהאחרונים, ולא יאמר גם לי לבב כמוהם לא נופל אנכי מהם, רק יאמר כמו שאמר ר' יוחנן אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של רפב"י וז"ש, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, כלומר כי מכיר שהראשון סוף סוף הוא ראשון ושכלם כפתחו של אולם והאחרון הוא רק אחרון ולא אכשור דרי עכ"ל הטהור:

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי – כתב בס' שיחת חולין של ת"ח:

הגאון ר' משה חפץ ז"ל דרש ברבים פלפול עמוק ובתוך הדרשה הגיד לו אחד מהעומדים עליו כי לא חידש כלום כי כבר ראה הדברים כתובים בספר [ובאמת היה בתוך פלפולו הגדול דבר אחד קטן שהיה נכתב באיזה ספר מקודם אשר לא ראה עוד עין הגאון:

הנ"ל] ויען הגאון ויאמר הנה אמרו באבות שבעה דברים בחכם וחלופיהן בגולם, וחשב שם בתוך השבעה דברים אשר בחכם, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, וא"כ החילף

הוא בגולם שעל מה שלא שמע אומר שמעתי וקשה וכי גולם קרית ליה והלא שקרן הוא ולא גולם, אך הכוונה הוא כך, דהנה החכם כאשר ישמע מאיזה איש דברים חדשים. אף כי שמע כמעט כל הדברים רק איזה פרט בתוך הדברים הוא חדש אצלו, נחשב הדבר ההוא בעיניו כמוצא שלל רב ובעיניו כאילו הכל חדש, וז"ש, ועל מה שלא שמע, פי' אם רק מה (דבר מועט לא שמע אומר לא שמעתי כולה וחלופיהן בגולם, אצל הגולם הוא ההיפך אף שכל הדברים חדשים, ורק איזה דבר מועט יש בו ששמע, כבר אומר על הכל ששמע ע"כ דפח"ח:

משנה ז ח' ט' י' יא

שבעה מיני פרעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירות וכו' – ויש להבין למה חשב דוקא אלו שבעה מיני פורעניות והא איכא הרבה מיני פורעניות ר"ל -- וכתב בס' דורש לפרקים בשם ס' כפות המנעול, דהתנא מפרש הקרא דכתיב (ויקרא כ"ו) ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם וחשיב ואזיל שבעה מיני פורעניות אלו רעב דכתיב ונתתי שמיכם כברזל וארצכם כנחושה. רעב של מהימה דכתיב ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד והשיבו לחמכם במשקל. רעב של כליה דכתיב ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם. חיה רעה דכתיב והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם. חרב דכתיב והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. דבר דכתיב ושלחתי דבר בתוככם. גלות דכתיב ואתכם אזרה בגוים – וזהו שמפרש התנא שאותן שבעה מיני פורעניות שאמר הכתוב באים בשביל אלו שבעה גופי עבירות והם באים מדה כנגד מדה – "מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים משום דרעב של בצורת היא, כשחלקה אחת ירדה גשמים וחלקה אחת לא ירדה גשמים השער מתייקר, מקצתן שבעים, אותם שיש להם תבואתם או ממון לקנות, ומקצתן רעבים, שקונים התבואה ביוקר ואין להם ממון להשביע את עצמן גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באי פי' הרע"ב ז"ל מפני הגייסות אין יכולין לאסוף התבואה, וזה ג"כ מדה כנגד מדה עפ"י מאמרם זיל (תענית ז) אר"י גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בה שנאמר תהלים ס"ה תלמיה רוה נחת גדודיה ע"כ ולכן כשגמרו שלא לעשר שגשמים נעצרים לגמרי ואין כאן דבר הפוסקת לגייסות, אז גם רעב של מהומה בא מפני הגייסות כי אין דבר שיפסיקם – וושלא ליטול את החלה רעב של כליה בא, עפ"י מאמרם ז"ל (בב"ר פ"א) בראשית ברא אלקים בשביל חלה שנקראת ראשית, וא"כ ליטול את החלה היא סיבה אל בריאת העולם וקיומו, כמו כן בהעדר הפרשתה היא סבה אשר ח"ו ימוטו מיסדי תבל ולכן רעב של כליה בא והיא מדה כנגד מדה – דבר בא לעולם על מיתות

האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דקא כמאמרם ז"ל אם אין דין למטה יש דין למעלה ועל פירות שביעית' היא מדה כנגד מדה שאסף הפירות הביתה ולא הפקירם וגורם שעניים יושבים בביתם ואין יוצאים ללקוט. ע"כ גם הוא נאסף אל הבית מפני הדבר כמאמרם ז"ל (ב"ק ס') דבר בעיר כנס רגליך – אחרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה' ע"ד מאמרם ז"ל (סנהדרין ז') לעולם יראה הדיין כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וכו' וכיון שדיינים כאלו המענים ומעוותים את הדין אינם שמים על לב כאלו חרב מונחת וכו' שאילו נתנו לב לזאת, לא היו באים לידי מדה זו לענות ולפוות את הדין ולהורות בתורה שלא כהלכה, ולכן באותה מדה ענוש יענשו, כי תבוא עליהם חרב בפועל, תחת אשר לא ראו החרב בין ירכותיהם בכח – "חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם כמ"ש (ויקרא כ"ו) והשלחתי בכם את חית השדה ואם באלה לא תוסרו לי ודרשו חז"ל (שבת ל"ג א') אל תקרי באלה (בצירי) אלא באלה (בקמץ) היא שבועת שוא. ובשבועת שקר נאמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך ובחלול השם כתיב ולא תחללו את שם קדשי כמובא בגמ' (שבת ל"ג א') ע"ש:

חרב באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה – כתב בס' מנחת ישראל וז"ל, נ"ל לפרש המשנה בדרך פשוט ותמהני שלא קדמני רבנן עפ"מ דאיתא בגמ' סוטה כ"ב ע"א מאי דכתיב כי רבים חללים הפילה ועצמים כל הרוגיה, כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מור וכו' עיי"ש, ותמיהתו אינה תמיה, כי באמת כבר קדמו הגאון חיד"א ז"ל בס' זרוע ימין לפ"א שכתב בזה"ל:

חרב באה לעולם וכו' ואתיא כי הא דאמרינן כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה, הרי שעל עוות הדין ומורה שלא כהלכה רבים חללים, ואמרו ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה, הרי שעל עינוי הדין הרוגים איכא עכ"ל ע"ש:

חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא – במד"ש מביא בשם החסיד ז"ל, דכל מעלת האדם נגד חיתו ארץ הוא כח הדיבור שנתן השי"ת לאדם, וכ"ז כשמשתמש בכח הדיבור לתורה ועבודה. אבל מי שחילל כח הדיבור שלו ונשבע לשוא ולשקר, א"כ אין לו שום מעלה נגד החיה רעה, וע"כ חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא עיי"ש, (ואולי משו"ה אמרו חז"ל אין חיה רעה שולטת באדם אא"כ נדמה לו כבהמה שנא' אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. כלומר שיש לו יקר מעלת הדיבור ולא יבין להשתמש בו בקודש,

אלא מחללו בדיבורים טמאים לנפש אדם, ע"כ נמשל כבהמות נדמו, ואין לו שום מעלה נגד החיה רעה ולכך שולטת בו וק"ל) – ובס' בינה לעתים דרוש ס"ו פי' חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא הכוונה על האדם עצמו שע"י שבועת שוא נשתנה לחיה רעה, כי עד עכשיו היה בעל חי מדבר נולד מאז יצא לאויר העולם, ונקרא שמו אדם ביום הולדו מצד הכח הדברי שבו. אכן עתה ע"י השבועת שוא שהוציא מפיו, הוא כמו עכשיו בא לעולם נהפך למין אחר ונעשה חיה, כי אבד מעלת הדיבור וכאלו איננו בו עכדפח"ח:

ומ"ש התנא ועל חלול השם, זה נלמד משבועת שקר, כדאיתא בשבת ל"ג ע"א ומובא בתוי"ט ז"ל בכאן, שנאמר ואם באלה לא תוסרו לי, אל תקרי באלה אלא באלה, (ופירש"י ויש במשמע בין שוא בין שקר), וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה וגו' (עיין בעין יעקב ובחי' הרי"ף ז"ל שבת דף הנ"ל), וכתיב בשבועת שקר לא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך, ובחלול השם כתיב ולא תחללו את שם קדשי, וילפינן בגז"ש חילול חילול משבועה, וזה דלח כמ"ש לעיל בשם דורש לפרקים בשם כפית המנעול ע"ש ודו"ק]:

גלות בא לעולם על ע"א ועל ג"ע ועל שפ"ד ועל שמטת הארץ – עיין בכלי יקר עה"ת פ' בהר שכתב טעם שחייבים גלות על שאינם שומרים שמטת הארץ ע"ש – ולפענ"ד נראה הטעם עפ"י מ"ש בס' תפארת יהונתן עה"ת ר"פ בהר כי פשיט טעם שמיטה כדי שיהיו פנוים לעסוק בתורה, ע"ש, א"כ אם אינם שומרים שמיטה אין להם פנאי לעסוק בתורה, ובעון ביטול תורה גלי ישראל מארצם כדאיתא בירושלמי וויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע ושפ"ד ולא וויתר על עון ביטול תורה שנא' על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי, וז"ש התנא, גלות בא לעולם על ע"ז ועל ג"ע ועל שפ"ד, ואילו עוסקים בתורה הקב"ה היה מיותר, לז"א ועל שמטת הארץ, כי ע"י שאין שומרים שמיטה, יש להם עון ביטול תורה, וע"ז אין הקב"ה מוותר, ולכך חייבים גלות, ומיושב בזה מה דנקט התנא הני ד' עבירות ולא סגי בע"ז ג"ע ושפ"ד ודו"ק:

(שו"ר מ"ש בזה בס' כבוד שבת על פ"א הטעם בדרך דרוש אך לפי שלדעתי הוא רחוק מן האמת לכן לא העתקתיו):

משנה יב

בארבעה פרקים הדבר מתרבה וכו' מפני מעשר עני וכו' מפני גזל מתנות עניים – עיין בתוס' יו"ט בשם המד"ש בשם הר"מ אלמושנינו ז"ל שכאשר יקרה שיהיה דבר באלו הפרקים יתרבה אז בעון אלו וכו' והנה הוא מדה כנגד מדה, כי החסיר חיות העני, וגם חשב שכשיתן שיחסר לו לחמו כשיארכו לו חייו לכך יחסרו חייו ותשאר תבואתו

לאחרים ע"ש – ונ"ל שמכאן יצא להם להב"ד צדק בעיר פפד"מ יע"א הפסק דין שפסקו בענין הקמצן והפזרן, המובא בהקדמה לס' חתן סופר ח"ר מאדמ"ו הגאון זצ"ל ומוזכר גם בספרי ילקוט הגרשוני, ח"ב על תנ"ך וחמש מגלות דף נ"ט עיי"ש:

משנה יג

ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום – העולם מפרשים בדרך הלצה, דכוונת התנא "האומר" בלשון יחיד דהיינו אם רק איש יחיד אומר כן אז היא מדה בינונית, אבל "ויש אומרים" אם יש הרבה אנשים שאומרים כן אז הוא מדת סדום כי אז לא יקבל העני משום צד החזקה לחלצו מעניו – ואדמ"ו הגאון מהר"ם שיק זצ"ל פי' כי הכל תלוי לפי הנגינה (ובל"א בעטאנוע) על איזה אופן שאומרים כך, למשל אם יאמר האדם שלי שלי ושלך שלך, וכוונתי, שגם אם אין לי כל כך הון ועושר רב כמו שיש לך אעפ"כ אין אני מקנא אותך, כי אם נתן השי"ת לך הרבה ולי נתן מעט מסתמא כך צריך להיות, ואם יאמר האדם "שלי שלי שלך שלך" על אופן זה אז הוא מדה בינונית, אבל ויש אומרים זה על אופן שאמרוהו אנשי סדום שאמרו "שלי שלי' מה שיש לי הוא "שלי" דהיינו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ע"י שיגעתי ועמלתי ועשיתי כל מלאכתי בהתמדה רבה כנסתי לי כסף וזהב וסגולת מלכים, "ושלך שלך עניותך ודלותך הוא "שלך" לך לעצמך יתייחס הדלות והעניות על כי עצל אתה ואינך חפץ ליגע ולעמול במלאכה על כן לך ועסוק במלאכה ותתעשר גם אתה כמוני, אבל שאני אתן לך "משלי" זאת לא תקום ולא תהיה – אם בנגינה כזאת ועל אופן זה יאמרוהו, אז הוא מדת סדום ע"כ דפח"ח:

ובס' "דורש לפרקים" כתב וז"ל וע"ד הלצה שמעתי בזה מרב אחד אשר הנך לקבץ נדבה מגבירי עירו בעד איש יקר אשר ירד מנכסיו ר"נ ובא לבית גביר אחד ונתן לו כתף סוררת ואמר כי הוא מוכרח לתת לאנשי משפחתו הקרובים אליו והרב ידע בטוב אשר גם ממשפחתו יקפוץ ידו ויטמון אותה בצלחת מבלי לתת להם מאומה ויאמר לו – האומר שלי שלי – הקרובים שלי הם שלי ומוטל עלי לתת להם ולשית עליהם עין לחמלה במסת נדבת ידי – ושלך שלך – הקרובים שלך הם שלך, ומוטל עליך להעניקם משפעת ברכתך. אשר ברכך ה' – זו מדה בינונית – אבל ויש "אומרים" היינו שרק אומרים כן ונתון לא יתנו ואף מבשרם יעלימו עין זו מדת סדום, עכדפח"ח):

שלי שלך ושלך שלי עם הארץ עיין בס' מנחת שבת על פ"א שפי' שאומר שאין לשום אדם קנין לומר שרכוש זה לו לבדו הוא. אלא הכל בשותפות, וכמו שהאויר והמים הם שוים לכל נפש, כן הכסף והזהב וכל חמדת הארץ חלק כחלק יחלק בכל משפחות

האדמה, ואין שום קנין וזכות בהם **(בסוף פרק ד' ב"ה שאין לפניו כו' ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו, ופי' הרמב"ם שאינו לוקח שוחד מצוה כנגד עבירה כי אין מצוה מכבה עבירה וז"כ ולא מקח שוחד. והקשה המד"ש א"כ איך שייך הנתינת טעם שהכל שלו, ותירץ בס' כתב סופר עה"ת פ' בהר כי יש ויש שבוטחים על צדקת פזרונם שנותנים צדקה ומחזיקים עניים ויהיה זה מחפה לעבירות שעוברים בין אדם למקום כדכתיב וחטאך בצדקה פרוק, אבל הם חוטאים בנפשותם כי אין מצוה מכבה עבירה, והנה כתיב כי ממך הכל ומידך נתנו לך והכל של הקב"ה ואין אדם נותן צדקה משלו, ורק בעושים רצונו של מקום שאז והארץ נתן לבני אדם אז נותן משלו כי אז הכל של האדם, אבל אם חוטא ועובר על מצות ה' אשר לא תיעשה ודימה בנפשו שיפרוק בצדקה, הוא טעות, דהא אז הממון של הקב"ה ולה' הארץ ומלואה. וזהו כוונת המשנה שאין לפניו לא מקח שוחד דהיינו שיתן צדקה לעניים, כי הכל שלו, כי באופן זה הכל שלו כנ"ל, ע"כ דפח"ח:

(ועיין מ"ש לעיל סוף פ"ד דלפענ"ד הרמב"ם אינו גורס במשנה הנ"ל תיבות שהכל שלו' וכן לא נדפסו הני ב' תיבות בפרקי אבות שבכל הסידורים):** לאחד יותר מחבירו, וכדעה הנפסדה של הקאמוניסטען, והיינו "שלי שלך ושלך שלי" – היא עם הארץ שמותר לקרעו כדג ולנוחרו אפי' ביוהכ"פ שחל להיות בשבת עיי"ש:

שלי שלך ושלך שלך חסיד – שלך שלי ושלי שלי רשע וקשה הלא כל עילת הדבר מה שהוא קורא אותו חסיד, הוא על אמרו שלי שלך והוא מוותר ונדיב ראוי לקרותו חסיד, אבל מה מן החסידות נמצא בו במאמר שלך שלך, וכן בחלוקה הב' אצל הרשע, הנה על אמרו שלך שלי ראוי לקרותו רשע. אבל למה הרשיעו אותו על אמרו שלי שלי – וכתב בס' אוהל יעקב פ' משפטים (בחלק יריעות האוהל) דכוונת התנא על ההבדל הגדול שבין החסיד להרשע, בהזדמן אצל אחד ממון המוטל בספק אם הוא שלו או של חבירו, כי בהיות הממון אצל החסיד, באין ספק יהיה אצלו הרעיון הראשון על אותו סך שמסתמא אינו שלו והוא של חבירו, וגם כי אינו יודע בבירור ויוכל היות כי שלו הוא. עכ"ז יתעשת ויאמר גם אם המעות שלי, יותר טוב שיהיה גם שלי נשאר, אצלו מאשר אשאיר הסך ההוא לעצמי כי אולי הוא של חבירו – לא כן הדבר באדם רשע, כי הוא יכריע מיד ויאמר הלא המעות הוא שלי מן הסתם, גם כי אינו יודע בהחלט, עכ"ז יותר נכון לפניו כי יהיה גם של חבירו נשאר אצלו, למען לא יצטרך לדאוג על שלו שמא ישאר אצל חבירו לכן יאמר גם אם אני טועה בי, יותר טוב לי שארויח אנכי משל זולתי משירויח זולתי משלי וזהו ממש מאמר "שלי שלך", כלומר יותר טוב לפני שיהיה גם

שלי שלך, למען ושלך שלך, היינו כדי שיהיה שלך נשאר אצלך וידי לא תהי בו, זהו ממדת כ החסיד, אמנם הרשע יכריע תמיד בהיפך, וזהו "שלך שלי ושלי שלי" כלומר גם אם הוא שלך, מוטב שישאר שלך אצלי, כדי ושלי שלי, ר"ל מה שהוא שלי יהיה נשאר בידי בודאי ע"כ דפח"ח:

משנה יד

ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע כתב בס' מקוה ישראל על פ"א, שזו ג"כ ממדת השי"ת שקשה לכעוס ונוח לרצות. כאמור שובו אלי ואשובה אליכם. אבל חסרון התשובה והוספת החטאים המה הגורמים עכוב הגלות, כי הלא גם בצרתם לו צר כביכול, וכ"פ בכלי חמדה בפ' ואתחנן כפל נחמו נחמו עמי, שהראשון היינו נחמו להקב"ה שמבקש ג"כ נחמה כי מה לו לאב שהגלה את ניו, אבל באמת הוא רך לרצות עכ"ל -- (א"ה וכן איתא בפיוט האוחז ביד וכו' וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס וכ"מ שהוא רך לרצות, ואפשר דמשו"ה אמרינן בסליחות, מתנהג בחסידות, היינו משום שהוא קשה לכעוס ונוח לרצות, וא"כ הוא חסיד כמבואר במשנתינו, ועוד י"ל דהקב"ה הוא חסיד כמבואר במשנה דלעיל דהאומר שלי שלך ושלך שלך הוא חסיד, וכתב שם בס' מקוה ישראל הנ"ל, וזו מדת הקב"ה שהכל שלו שנא' לי הכסף וגו' והוא אינו נוטל כלום מבן אדם וזהו שלי שלך ושלך שלך, וע"כ שפיר אמרינן על הקב"ה מתנהג בחסידות, וכן בהגדה של פסח אמרינן, חסיד הוא, וא"ש):

משנה טו

ארבע מדות בתלמידים מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד חכם. קשה לשמוע ומהיר לאבד זה חלק רע כתב הגאון רי שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות וז"ל מ"ש יצא שכרו בהפסדו או להיפוך נראה הכוונה דלכך סמך זה אל מ"ש תחלה נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו [כ"ה הגירסא במשנה שבגמרא] קשה לכעוס וכו'. דהנה אמרו חז"ל כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו, א"כ מוכח דענין החכמה תלוי בענין הכעס, לכך מי שהוא מהיר לשמוע ומהיר לאבד הוי לו מדה כנגד מדה כנגד מה שהוא נוח לרצות הוי מהיר לשמוע וכנגד מה שהוא נוח לכעוס, הוי מהיר לאבד. דכל הכועס חכמתו מסתלקת הימנו. א"כ מי שהוא מהיר לשמוע ומהיר לאבד מוכח הוי נוח לכעוס ונוח לרצות וז"ש התנא. דמי שהוא מהיר לשמוע ומהיר לאבד מוכח דהוי נוח לכעוס ונוח לרצות, ומוכח מזה דכבר יצא שכרו בהפסדו תחלה לכך נעשה לו מדה כנגד מדה, ולהיפוך מי שקשה לשמוע וקשה לאבד בעבור שהוא קשה לכעוס הוי קשה לאבד

ובעבור שהוא קשה לרצות הוא קשה לשמוע ומוכח מזה דמכבר יצא הפסדו בשכרו, ומי שהוא מהיר לשמוע וקשה לאבד מוכח דהוא קשה לכעוס ונוח לרצות, א"כ זה נקרא איש טוב שהוא טוב בטבע לכך אמר זה חלק טוב (כמו שהוא הגירסא בפ"א שבסידורים), ולהיפוך מי שקשה לשמוע ומהיר לאבד מוכח דהוא קשה לרצות ונוח לכעוס, לכך אמר זה חלק רע, אדם שהוא רע בטבע וכעסן, לכך הוי חלקו כך עכ"ד הנחמדים:

משנה טז

ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים (פי' הרע"ב ז"ל דיודע שהצדקה מעשרת, ואינו רוצה שאחרים יתעשרו). יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו (פי' בס' שיחת חולין של ת"ח ע"ד שאמרו בפ"ק דב"ב גבי מונבז המלך שאמר אבותיי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי וזה הכוונה עינו רעה בשלו שהוא מקמץ לעצמו). יתן ויתני אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע – כתב הגאון חיד"א ז"ל, ד' מדות בנותני צדקה. מקשים דבכלל תני לא יתן ולא יתנו אחרים (ועיין בפי' הרע"ב שתי' בדוחק) ואפשר במנהג שיש שאדם חשוב עני עושין לו חתימות, שכל חותם יתן לו כך בחודש, והכל הולכין אחר החותם הראשון, שאם הוא יחתום בעין יפה כל הבאים אחריו חותמין כמותו או לפי ערכם, אך אם הוא עין רעה וחותם סך מועט, אין שום אחד מוסיף על ערכו ויוצא תקלה גדולה לעני, וזה המציאות או כיוצא בו קרי נותן, ולא יתן ולא יתנו אחרים עכ"ל בספרו זרוע ימין לכאן ע"ש – ועפי"ד הק' אפשר ליישב הקושיא שהביא בתוי"ט ז"ל עמ"ש יתן ויתנו אחרים חסיד. הא כן הוא מדת כל אדם שיתן ויתנו אחרים, ולפי"ז ניחא דה"פ מי שעושה לפנים משוה"ד וחותם סך מסויים כדי שאחרים יקחו ראיה ממנו ויאמרו אם הוא שאיננו עשיר נותן סך כזה, אנו שיש לנו הון ועושר בודאי צריכים אנחנו ליתן סך מסויים, וז"ש יתן כדי שיתנו אחרים חסיד וא"ש -- ובפשוט י"ל עוד דכוונת התנא, יתן והוא עושה ומעשה שיתנו גם אחרים, הוא חסיד (שו"ר שכ"כ במד"ש וגם הפי' הראשון שכתבתי שחותם עצמו בסך יפה, מצאתי אח"כ בס' מקוה ישראל על פ"א ע"ש):

ובספר זהב שיבה להגאון מהר"ש אלגאזי ז"ל כתב נשאלתי במס' אבות ארבע מדות בנותני צדקה, הכל תמהים אם לא יתן ולא יתנו אחרים היכי שייך למחשבי' בהדי נותני צדקה, והשבתי עם מה שאמרו בגמרא איזהו רשע ערום הנותן צדקה לעני שיש לו מאתים זוז חסר אחד ונותן לו אותו הזוז להשלימו למאתים, שלא יוכל לקחת עוד מכאן ואילך הוא סיבה שלא יתנו לו אחרים צדקה, ובזה א"ש חשבו בנותני צדקה שהרי נותן צדקה לכל עני שרואה שיש בידו מאתים זוז חסר דינר להשלימו למאתים, וקראו רשע

שכוונתו שלא יתן לו שום אדם עוד. לא הוא ולא אחרים, וזהו ששנינו לא יתן לשון עתיד ולא שנינו אינו נותן לשון הווה, והוא מאמר הגמרא איזהו רשע ערום שנותן צדקה לעני שיש לו מאתים זוז חסר דינר עכ"ל הטהור:

משנה יז

ארבע מדות בהולכי בית המדרש, הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו (ראיתי פי' ע"ז בשם הרב הקדוש מהו' דוב בער ממעזריטש זצ"ל דהצדיק נקרא הולך יען שהולך ממדרגה למדרגה, אבל מי שעושה ע"מ לקבל פרס זה אינו נקרא הולך, וז"ש עושה ואעפי"כ אינו הולך, אינו נקרא הולך, והטעם לפי ששכר מעשה בידו, שעושה ע"מ לקבל פרס וק"ל), הולך ועושה חסיד, לא הולך ולא עושה רשע – מאז אמרתי הכוונה וכעת מצאתי שכיוונתי בזה לדעת הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בס' מגן אבות שכתב וז"ל, מ"ש שכר הליכה בידו, דהנה שכר קטן נותן הקב"ה בהאי עלמא, ולפעמים ממתין בשכר זה עד בניו אחריו, אבל מי שאין לו שכר הרבה לזה משלם שכרו תיכף ומיד כיון דהוי שכר מועט. וכן יש במדרש משל על כלל ישראל ואוה"ע דלאוה"ע משלם תיכף שכרם מיד, אבל לישראל אומר חשבון גדול יש לי לעשות עמכם, המתינו לי עד שאקח פנאי, עיין במד"ש ובמשל שם, וז"ש כאן הולך ואינו עושה או להיפוך עושה ואיני הולך, זה הוי שכר מועט לכך הוי שכר הליכה או שכר מעשה בידו, דמשלמין לו תיכף ומיד. אבל הולך ועושה זה הוי חסיד, ולזה יש לו שכר הרבה וחשבון גדול, אין משלמין לו שכר מיד עד עת הפנאי ולעוה"ב ולבניו אחריו והבן זה עכ"ל הטהור --

הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו – כתב בס' דורש לפרקים, רבים מקשים למה הולך ואין עושה שכר הליכה בידו והא אין עושה כלום (ובס' כבוד שבת על פ"א הסביר הקושיא הנ"ל במשל למה"ד לחולה אחד שהלך אל הרופא וא"ל הרופא אתה מוכרח ללכת לקארלסבאד על ד' שבועות, והוא הלך שמה, ואחר ד' שבועות, בא בחזרה אל הרופא, וא"ל עשיתי כמצותך הלכתי שמה ואין אני רואה שום השתנות, א"ל הרופא אתה שוטה, וכי היה כוונתי שתסע שמה ותראה החומות רק שתשתה ממעינות מים חמים ותרחץ במרחצאות חמים ועי"ז תשוב לבריאתך, אבל אתה לא עשית מאומה. כן זה האיש אם לא עשה מאומה מה תועלת ורפואה לנשמתו העלובה) אך יבואר עפ"י מ"ש חז"ל כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית והענין דכל ישראל מתענין בעת צרה ומדה"ד מקטרג שאינם צדיקים, אז רואה הקב"ה דכנגד פושעי ישראל בערך הצטרפות כנגדם המה צדיקים ומרחם עליהם הקב"ה, ולכך כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית, דיכול מדת הדין לקטרג, ובזה פי' בס' בית שמואל אחרון עה"ת

המאמר (אבות פ"ב מי"ח) ואל תהי רשע בפני עצמך, כי כאשר הרשע הולך בין הצבור יצמח להם לפעמים תועלת גדול כי נגדו המה נחשבים לצדיקים. אבל אם הוא מתבודד בביתו ולא ידרכו כף רגליו על מפתן בית המדרש אין שום תועלת מאתו וזה כוונת המשנה, הולך ואינו עושה, אף כי אינו עושה שום דבר בביהמ"ד בתורה או בתפלה מ"מ, שכר הליכה בידו, כי הוא מהמזכה את הרבים כי על ידו המה זכאים וצדיקים. אולם אם לא הולך ולא עושה הוא רשע רע לשמים ורע לבריות והבן עכ"ד הנעימים:

לא הולך ולא עושה רשע - וקשה איך חשבו בין הולכי ביהמ"ד, וצ"ל כמ"ש המד"ש בשם החסיד ז"ל כי המחזיק לומדי תורה חשוב כאילו הולך לביהמ"ד וז"ש הגם שהולך לביהמ"ד כיון שאינו מחזיק ביד הלומדים שם, חשוב כלא הולך ולא עושה, ועיין בתוס' סוטה דף ל"ז ע"ב ד"ה ר' שמעון וכו' בשם הירושלמי ע"ש ודו"ק:

והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה כתב, אמרו בהולכי בית המדרש רוצה בו ההליכה לביהמ"ד יש בה ארבע מדות עכ"ל, וכוונתו ליישב בה קושי' הנ"ל, אך לכאורה קשה מדוע לא כתב הרמב"ם גם במשנה הקודמת דאמרו בנותני צדקה רוצה בו נתינת הצדקה יש בה ארבע מדות, וכמ"ש באמת בפי' הרע"ב ז"ל לשם, אמנם י"ל דדברי הרמב"ם מזוקקים שבעתים, משים דבמשנה הקודמת קתני ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים וכו', וכתב במדרש שמואל ז"ל, מלת רוצה דקאמר ברישא מושך עצמו וכל האחרים עמו, דבאמת כולם נותני צדקה רק בעבור שרוצה שאחרים יתנו והוא היה חפץ שלא יתן קרא אותו עינו רעה בשלו, וכן יתן ויתנו אחרים חסיד כאלו אמר הרוצה שיתן ויתנו אחרים כי הוא שלם בשתיהן בנתינה וברצון וכו' חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע כאלו אמר הרוצה שלא יתן ולא יתנו אחרים, והכוונה שבוודאי שהוא והאחרים נותנים ואינם מניחים את העני שימות, אמנם רצונו הי' שהעני יטרח במלאכה לבקש טרף לביתו ולא יטיל עצמו על הצבור, ואף אם כעת הוא נותן רשע מתקרי, כיון שרצונו היה להתאכזר ען העני שיהיה יגע בעבודה קשה כדי שיתפרנס ע"ש דפח"ח, וא"כ בארבע מדות בנותני צדקה בחמת לא קשה מידי, ולא הוצרך הרמב"ם לכתוב שם דהכוונה בנתינת הצדקה, משום דשם הכל נמשך אחר מלת "הרוצה" דברישא, אבל כאן בהולכי ביהמ"ד דלא שייך לתרוצי הכי, שפיר הוצרך הרמב"ם ז"ל לפרש כוונת המשנה דהליכת ביהמ"ד יש בה ארבע מדות וא"ש ודו"ק):

משנה יח

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה, ספוג שהוא סופג את הכל, ומשפך שמכניס בזו ומוציא בזו, משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת – כתב בס' מקוה ישראל על פ"א וז"ל:

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים, המד"ש מדקדק למה לא אמר תלמידים ותירץ דקמ"ל שהעיקר לישב תמיד ולי היה נראה בהיפך דוודאי הנקראים תלמידים והמה היושבים תמיד, ורוצים ללמוד ולומדים אז לא נמצא בהם אותם שהם לגנאי, כי בהיות כוונתם לשמים מסייעין אותם מן השמים לעלות הטוב והמשובח משא"כ מי שאינו בכלל זה, כי אם בא לעתים ידועים לישב לפני החכם הלומד והדורש, אז נמצא כל מדות הארבעה, ובפירושם עיין ברע"ב ז"ל, וצריך ביאור הלא בדברי תורה אין פסולת, וי"ל שכנגד העיקר היינו ההלכה נקרא זה פסולת, וביותר י"ל כי לא ימלט בהזכר הרב לפני היושבים לפניו איזה קושיא, או מאמר סתום ומבהיל הנמצא בדברי חז"ל, הגם שהחכם מתרץ בטוב ונותן טעם למה כן, ומסביר המאמר בטוב טעם, אבל הקושיא או המאמר בלא ביאור נקרא פסולת לפני השומע, וע"כ דימה שפיר לכלים הללו והבן עכ"ל הטהור:

(ולדעתי ירמוז על ד' כתות היושבים לפני חכמים שדורשים ברבים, הא' היא בבחינת ספוג שסופג את הכל ונשאר בזכרונם כל הדרשה מרישא לסיפא, הב' היא בבחי' משפך שמכניס בזו ומוציא בזו כן באוזן אחת שומעים הדרשה ובאוזן הב' יוצאת, הג' היא בבחי' משמרת שמוציאה את היין כלומר הדברי תורה שדורש החכם כמ"ש חז"ל דהתורה נמשלה ליין, וקולטת את השמרים כלומר המשל שאומר החכם בתוך הדרשה או איזה מעשה שמספר מעשה שהי' כך הי' ונמצא שנוטלים את הטפל ועוזבים את העיקר הד' היא בבחי' נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת כלומר הדרך חיים תוכחת מוסר שאומר החכם כמ"ש חז"ל בברכות תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, והיינו הסולת, ודו"ק):

משנה יט

כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה כו' אהבת אמנון ותמר כו' אהבת דוד ויהונתן – כתב בס' מנחת שבת על פ"א כי לא בשבח אהבת דוד ויהונתן ואף לא בגנות אהבת אמנון ותמר ידבר התנא, כי אין זה מתכלית הפרקים האלו שהן רק מילי דחסידותא, אמנם כוונת התנא להודיע לנו על איזה אופן נאהב את אבינו, שבשמים, כי עיקר האהבה לה' צריך שיהיה רק מצד שהוא הטוב האמיתי הגמור, ולא לתאות הערב והמועיל, ולא תהיה אהבת ה' חלילה כאהבת אמנון וחמר אלא כאהבת דוד ויהונתן שהיה רק אהבת הטוב על צד היותר נעלה ע"ש באורך, ואתה תחזה שכבר קדמו בזה

בס' מדרש שמואל בקיצור ע"ש, ובס' מקוה ישראל על פ"א כתב וז"ל, ועיקר האהבה להשי"ת הוא אף באם עליו יסורין שונים ומשונים, כמו שדרשו חז"ל, בכל מאדך, בכל מדה שהוא מודד לך בין מדה טובה בין מדת פורענות הוי מודה לו, כי כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה ואמרו חז"ל דהיינו לקבולי בשמחה, ופי' שזו ודאי ג"כ לטוב לו בעוה"ז ולכ"ש בעוה"ב, והעיקר הוא שיאהב בכל נפשו היינו שאם צריך למסור נפשו עבור השי"ת אל ימנע עצמו, וזו הכוונה בפ' ק"ש וכן צריך אדם לכוין תמיד כמו שעשה ר' עקיבא תמיד וקיים בנפשו כך, ועיין (מנחות כ"ט) שאמר משה רבינו פ"ה להקב"ה, זו תורה וזו שכרה, וא"ל הקב"ה שתוק כך עלה במחשבה לפני, ופי' בס' עמק המלך, שהכוונה שתמיד עלה במחשבתו של רע"ק כן. למסור נפשו באהבה והתאווה לזה ע"ש עכ"ל הטהור, (ועיין בדברינו לקמן מנחות כ"ט בד"ה ובילקוט אליעזר וכו' ע"ש).

כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים, איזו היא מחלוקת שהיא לש"ש זו מחלוקת ושמאי, ושאינה לש"ש זו מחלוקת קרח וכל עדתו – כתב בס' מאור ושמש עה"ת פ' קרח, הטעם שלא אמר התנא זו מחלוקת שבית הלל ובית שמאי" יען כי הלל ושמאי עצמן בודאי היה כל כוונתם רק לשם שמים, ולא נמצא במחלוקתם שום פנייה ומחשבה פסולה שלא לש"ש, אבל במחלוקת תלמידיהם ב"ה וב"ש כבר היה מעורב קצת פנייה מצד האהבה והנטייה אל רבותיהם, ולכן לא היה מחלוקתם כולה כליל לשם שמים ע"כ דפח"ח (ובס' כבוד שבת על פרקי אבות לא ראה אור מאור ושמש" הנ"ל והביא זה בשם חותנו מ' יוסף מרדכי כהנא ז"ל ע"ש):

ועיין בס' יערות דבש ובס' זרוע ימין להחיד"א ז"ל שכתבו בכוונת המשנה, עפי"מ שכ' המקובלים דלעתיד לבוא תהיה ההלכה בכ"מ כבית שמאי, וז"כ התנא כל מחלוקה שהוא לש"ש סופה להתקיים כגון מחלוקת הלל ושמאי, דהסוף יהי' דתתקיים דעת הב"ש ויפסקו כל ישראל כב"ש ולא כב"ה, אבל מחלוקה שאינה לש"ש כגון קרח וכל עדתו אין סופה להתקיים, דבשום פעם לא יהי' הלכה כקרח, שאמר דטלית שכולה תכלת פטורה מציצית ובית שמלאה ספרים פטור ממזוזה, ושיטתו בטלה ומבוטלת לא שרירא ולא קיימא וא"ש:

ובתוי"ט בד"ה זו מחלוקת קרח כו' הביא הקושיא למה לא הזכיר צד השני של מחלוקת שהם משה ואהרן וע"ש מ"ש ע"ז. ובס' דברי שאול על אגדות הש"ס בליקוטים דף קל"ג כתב שיש מחלוקת שכל אחד חולק עם השני ויש מחלוקת מפאת קנאה ושנאה על חבירו כמו קרח ועדתו שלא חלקו מצד הדין והאמת רק מצד ששנאו למשה ואהרן. לכך

לא הזכיר משה ואהרן שמשה ואהרן לא חלקו על שכנגדם כי לא היה כבודם לחלוק עמהם. גם לא עשו דבר שיהיו ראויים לחלוק עמהם אבל הלל ושמאי חלקו זה עם זה, והבן כי ברור הוא עכ"ל]:

ובענין מש"ל בשם ס' מאור ושמש פ' קרח, מצאתי אח"כ בפי' תפארת ישראל על המשניות שכתב בכאן, ולא קאמר תנא ב"ש וב"ה דהיינו תלמידיהם א ה"ט משום דבהם אפשר שהיה בהם מי שלא התכוון לש"ש. [בסנהדרין דף פ"ח ע"ב] עכ"ל ע"ש:

משנה כ

כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכו' – בתוס' יבמות דף ק"ט ע"ב כתבו בד"ה מהו דתימא איתי ליה אגרא. תימה דאמרינן ביומא דף פ"ז ע"א כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ומפרש טעמא התם שלא יאמרו הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע וע"ק לר"י הרי אחר דר"מ למד לפניו ואפ"ה יצא לתרבות רעה, ושמא היכא שהוא רע מתחלה קודם שמלמד אחרים התם לא שייך האי טעמא, אבל היכא שהיה טוב מתחלה אז ודאי אין חטא בא על ידו. ואחר מתחלתו היה רע כדאמרינן בחגיגה ט"ו ע"ב שכל ימיו לא פסק זמר יוני מפומיה' וגם ספרי צדוקים היו נושרים מחיקו עכ"ל – והקשה בס' כפות תמרים בקונטרס תוס' יוהכ"פ ליומא פ"ז אמאי הוצרכו תוס' להקשות מכח ההיא דיומא והלא זו היא משנה במס' אבות פ"ה, ותירץ ב' תירוצים (א') דמתני' הו"א דוקא במזכה רבים משא"כ במזכה יחיד אבל בהאי דיומא משמע אפי' במזכה יחיד (ב') דבמתני' היינו מפרשים כפי' בעל מדרש שמואל ז"ל דמזכה את הרבים בדרך הטבע אין חטא בא על ידו דיבוש ויכלם לחטוא משום דילעיגו עליו ויאמרו ראו האיש המדריך לארץ ולדרים עליה איך הוא חוטא. ומתניתין איירי בטבעו של עולם ברוב בני אדם אבל לעולם יש יחידים דלא יבושו ויכלמו ואע"ג דמזכים הרבים הם חוטאים, אבל מההיא דיומא דמפרש בגמ' דטעמא הוי משום סייעתא דשמיא כדמוכח לה מקרא דלא תעזוב נפשי לשאול וגו' כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בג"ע פרכי שפיר התוס' ע"כ דפח"ח – ובגוף קושי' התוס' ביבמות הנ"ל. כתב בס' עיין יעקב לשם דביומא אחטא שהוא שוגג קאי דאע"ג ששגגת תלמוד עולה זדון מ"מ אם אינו מתכוון למרוד ולפשוע, הקב"ה מונעו מן השגגות ומכשולות, וכן משמע מלשון רש"י לשם בד"ה כי לא תעזוב, למדנו שהקב"ה מונע את החטא מלהכשילו עכ"ל, ומכשול היינו שוגג וכדאיתא שם דף פ"ו וקרי ליה מכשול עיי"ש, משא"כ אם הוא פושע ומכוין למרוד במזיד בודאי הבחירה בידו דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ונידון בדינו וכדמצינו באחר שיצא לתרבות רעה כנ"ל עכ"ל ומיושב בזה קושי' הגאון מהו' צבי יחזקאל מיכלזאהן נ"י אבדק"ק פלונסק פלך

ווארשא שהבאתי בילקה"ג על פ"א (דפוס פאקש תרס"ו) אהא דכל המזכה רבים אין חטא בא על ידו, הא יוחנן כה"ג שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי, והוא היה מזכה את הרבים כמבואר בסוטה (פ"ט משנה יו"ד) דהוא ביטל את המעוררין ואת הנוקפין ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים וגזר על הדמאי ע"ש, ועיי"ש מ"ש בזה הגאון הנ"ל, ולפ"ד העיון יעקב א"ש בלא"ה דיוחנן כה"ג היה פושע ומכוין למרוד במזיד ובכה"ג ל"ש אין חטא בא על ידו כנ"ל:

בתורת משה למרן חת"ס ז"ל כתב בפרשת חוקת וז"ל, במשנה כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, משה זכה וזיכה את הרבים, וקשה א"כ מ"ט בא חטא מי מריבה על ידו וי"ל כל הטעם שאין חטא בא על ידו שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בג"ע, הכא היה עונשו לא תביאו אל הארץ והרי גם תלמידיו ודור המדבר גם הם לא באו אבל אלו לא חטאו הם והיו נכנסים לא"י לא בא חטא ע"י מרע"ה, והיינו ויתעבר ה' בי למענכם ע"כ דפח"ח:

וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים בס' מגן אבות להגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל העיר מסנהדרין ק"ב א' שתפס הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך א"כ מוכח דרצו מן השמים שיעשה תשובה והקב"ה התחיל עמו בכך ואיך אמר כאן דאין מספיקין בידו לעשות תשובה, וע"ש מ"ש בזה, ועיין בפי' תפארת ישראל על המשניות מ"ש בכאן על זה, ועיין ביומא פ"ז א' הגירסא וכל המחטיא את הרבים "כמעט" אין מספיקין בידו לעשות תשובה ודו"ק:

משנה כא

כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה כו' מתלמידיו של א"א, עין רעה כו' מתלמידיו של בלעם הרשע, כו' מה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם כו' תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב וכו' - עיין בתוי"ט מ"ש לתרץ דהאיכא כמה מתלמידיו של א"א ע"ה הרעבים וצמאים בעוה"ז, ולא זכר ר שכבר קדמו בתי' הא' בס' מדרש שמואל שכתב כי מי שיש בו עין טובה ושמח בחלקו בודאי שזה אוכל העוה"ז כי לעולם לא ידאב ולא ידאג ומי שעינו רעה לעולם לא ישבע כסף ומרבה נכסים מרבה דאגה ונמצא שמי שעינו רעה דרך הטבע הוא שאינו אוכל העוה"ז ומי שעינו טובה בדרך הטבע הוא אוכלו וחייו הם חיים עיש"ה -- וידוע שכתוב בכמה ספרים דאוכלי בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב קאי על אכילה ושתי' גופנית דכיון שאוכלין ושותין לש"ש לחזק גופם למען יוכלו לעסוק בתורה ועבודה א"כ ע"ז גופא נוחלין לעוה"ב כמ"ש בשו"ע או"ח סי'

רל"א דמי שכל מעשיו לש"ש הוא עובד את ה' תמיד ואף האכילה ושתי' למצוה יחשב לו וכמ"ש שהמע"ה בכל דרכיך דעהו וגו' עיי"ש באורך (וע' בילקוט אליעזר תהלים קל"ב שמביא פי' הפ' אשר נשבע לה' אם אבא וגו' אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' וגו' הכוונה עפ"י רמב"ם שפי' בכל דרכיך דעהו, בכל ענינים צריך לכוין לשם ה' אם הולך בעסקיו או לאכול או לישן צריך לחשוב מחשבות שעושה הכל לעבודת ה' וז"ש אם אתן אפילו שינה לעיני עד אמצא מקום לשם שמים ע"ש דפח"ח):

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם וכו' – לכאורה יש לדקדק מדוע זה תני במתני' אך את ההבדל בין התלמידים ולא בין אברהם אבינו לבלעם הרשע, וכתבו בכמה ספרים וכ"כ בס' זכות אבות על פ"א, יען כי באמת בלעם הרשע לא התודע לפני העם והראה את עצמו לפני המון עם בגלוי כאדם כשר וישר לכל דבר שבקדושה, וכל דבריו היה בהשכל וצדק ובהתלהבות, ורק בסתר ובחדרי חדרים עשה כל התועבות אשר שנא ה' וא"כ לפי ראות עיני האנשים לא היה כל כך הבדל גדול ביניהם, אבל באמת ראו את ההבדל בין תלמידיהם אשר העמידו אחריהם וא"ש:

משנה כב

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו' – כתב הר"ע ברטנורא ז"ל הנמר הזה נולד מן חזיר היער והלביאה וכו' ולפי שהוא ממזר הוא עז פנים וכו' עיי"ש – והקושיא מפורסמת על דבריו דהלא חזיר ולביאה אין עיבורן שוה דחזיר לששים יום וארי לשלש שנים כדאיתא בבכורות דף ח' ע"א, וכללא אמרו חז"ל כל שאין תשמישן ועיבורן שוה אין יולדין ומגדלין זה מזה, וכה"ג פריך הש"ס בחולין דף קכ"ז ע"א ולא שייך התירוץ דשם -- ועיין בשדי חמד חלק הכללים מערכת כ"ף כלל קכ"ט שמאריך בזה ע"ש וע"ע בהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל בכאן, שכתב ע"ד הברטנורא הנ"ל, זה דבר חדש וזר ולפי דעתי לא יולידו ולא ראיתי זאת בספרי הטבע עכ"ל ע"ש:

הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובושת פנים לג"ע, יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך השייכות זה לזה ביאר בתוס' רבינו עקיבא איגר ז"ל בשם תשובת רד"ך ריש בית כ"ד, יען כי ללימוד התוה"ק צריך התלמיד להשתמש במדת עזות פנים כמ"ש התנא ולא הביישן למדי כי מי שרוצה להבין על בוריו את הענין שלומד, צריך שיהיה עז פנים, ולשאול מרבו כמה פעמים שיבינהו הענין עד שיבין היטב, אמנם היינו דוקא בזמן הזה, אבל לעתיד לבא כאשר יבא משיח בב"א וימלא כל הארץ חכמה בינה ודעת כמש"ה ומלאה הארץ דעה וכל אחד יבין הכל בקלות ובמהירות, אז אפילו ללימוד התורה לא נצטרך להשתמש במדת העזות, ועל כן יען שהתנא אמר

מתחלה, עז פנים לגיהנם, ואנחנו מוכרחים להשתמש ללימוד התוה"ק במדת העזות. לכן התפלל תיכף אל ה' שיבנה בהמ"ק במהרה וישלח לנו משיחו הולך תמים, למען לא נצטרך כלל להשתמש במדת העזות אפילו ללימוד התורה הקדושה ואי"ש ודו"ק:

ובתפארת ישראל על המשניות כתב בכאן וז"ל:

תפלה לא מצינו בכל סדרי משנה, רק כאן, והוא תמוה, וא"ל ליישב זה ממאי דתנינן סוף סוטה בעוקבא דמשיחא חוצפא יסגי, וה"נ אמרינן (ביצה כ"ה ב') דישראל עזין בטבען, להכי קאמר יה"ר שתבנה אתה עירך בחסדך, ולא ע"י חציפותא דעזי פנים, וגם תן חלק העזות שבנו, ותסייענו שנשתמש בה רק בתורתיך. וכהדא שתנינן (ב"ב קל"א א') ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי אבל בדברים אחרים לא יסיר מפנינו הבושת פנים, שהוא א' מסימני ישראל, שהם ביישנים רחמנים גומלי חסדים (יבמות ע"ט א') – ובהגהות חשק שלמה מהגאון מ' שלמה הכהן מווילנא כתב בכאן:

יהי רצון שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך. עיין בספר ראשי ביכורים למר אחי הגאון מ' בצלאל זצ"ל דף נ"ז דכתב דבר נחמד בזה ע"פ הגהת הגר"א ז"ל דמקומה בסוף הפרק ממש וכ"כ במדרש שמואל, והוא, שזה ידוע דעיקר מעלת הלימוד הוא שמביא לידי מעשה וכדאיתא בספ"ק דקידושין, והנה כל הארבע סדרי משנה עד כאן. הם בדברים הנוהגין גם בזה"ז, והלימוד בהם מביא לידי מעשה ממש, אבל מכאן ממס' הוריות ואילך עד סוף סדר טהרות, רובם ככולם הם הדברים שאין נוהגין האידנא בעוה"ר, והלימוד בהם עתה אינו אלא דרוש וקבל שכר, אבל אינו מקבל עליהם שכר כלומד ע"מ לעשות, ולכן אמר הכא יה"ר שתבנה עירך ב"ב ותן חלקנו בתורתך גם בסדר קדשים וטהרות ויהיה הלימוד גם בהם ע"מ לעשות ודו"ק עכ"ל ע"ש:

משנה כג

הוא הי' אומר בן חמש שנים למקרא כו' בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף – כתב הר"ע ברטנורה ז"ל בפי' השני, בן עשרים לרדוף אותו מן השמים ולהענישו על מעשיו שאין ב"ד של מעלה מענישין פחות מבן עשרים עכ"ל ולפי דרכו נלע"ד לפרש עוד עפ"י מאמרם ז"ל בקידושין כ"ט ע"ב עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע עשרים ולא נשא אומר תיפח עצמותיו עיי"ש נמצא כי מעשרים שנה ואילך מתחילים לרדוף אותו מן השמים ולהענישו עבור זה שאינו נושא אשה, ולכך אמר התנא, בן שמונה עשרה לחופה, היינו כשהוא בן י"ח אזי הגיע זמן שצריך לישא אשה אבל אם לא נשא עדיין אין מענישין אותו, אבל כשהוא בן עשרים ועדיין לא נשא, אז כבר הגיע זמן לרדוף אותו מן השמים ולהענישו עבור ק זה, וא"ש ודו"ק:

משנה כד

בן בג בג אומר הפך בה והפך בה דכולא בה וכו' – משנה זו מפורשת יפה בס' תפארת ישראל על המשניות, ודבריו לקוחים מספר יין לבנון על פ"א, ומה שלא אמר דבר בשם אומרו, הוא לפי שכבר כתב לעיל בפ"ג משנה י"א בזה"ל, וכל פי' משנה זו בניתי על היסוד של יין הלבנון, וכן עשיתי בכמה דברים במסכת זו שהנחתי דבריו ליסוד לפירושי, מדהם ערבים מאד ואמיתיים וכו' עכ"ל – ובס' מקוה ישראל על פ"א כתב דבן בג בג קאי על מסכת אבות ועליה אמר הפך בה והפך בה דכולא בה, שתמיד תלמוד מסכת זו ובה תמצא כל מוסר ויראה כמ"ש המפורשים שלכך נקרא מס' זו בשם אבות לפי שגם שאר מחברים חברו ספרים להורות מוסר לבני אדם, וגם אשר לא מבני ישראל המה חברו ספרים בזה, וא"כ תחשוב שתמצא בהם דבר חדש, ע"כ קראו למס' זו שם אבות להבין מזה כי כל השאר המה תולדות מזה, שהכלל הוא זה המס' ובו נמצא הכל ונבין כל דבריהם מדברי אבות, ולזאת הכוונה אמר בן בג בג על זו המסכת' הפך בה והפך בה דכולא בה ובה תחזי כל המוסרים והמדות וכו' שאין לך מדה טובה הימנה ודפח"ח:

(ועוד הביא שם בשם המד"ש שכוונת בן בג בג שלא יעסוק בשאר חכמות כי הכל ימצא בתורה, ואל יאמר שיעור על ידם ויבין מהם דברי תורה, שלא כן הוא שהכל תמצא בה לבד עכ"ל ובענין זה ראיתי בס' תורת משה עה"ת ממרן חת"ס ז"ל בפ' תרומה בפ' "כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו" לרמז כי אין לפרש דברי תורתינו ע"י הקדמות מספרי חכמות חיצוניות כי אם כל ההקדמות יהיו מדברי תורה היינו כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו, הציצים והפרחים לתורה הכל יהיו ממנה עצמה וכו' ע"ש דפח"ח):

בן הא הא אומר לפום צעדא אגרא – כתב בס' שיחת חולין של ת"ח פרק ט"ו, י"ל משל בזה, פ"א בנה מלך גדול ארמון גדול כליל היופי, ואח"כ הביא צובעים (קונסט מאלער) מארץ מרחק, ארבעה אנשים היודעים היטב בטיב הצבע לצבוע הארמון כליל בהדרו, ויתן לכל אחד כותל אחד. ויאמר להם מר אשר ייטב מלאכתו הוא יקבל שכר יותר, ונתן להם זמן על שנה, והנה שלשה מהארבעה הצובעים האלו, עשו מלאכתם בהתמדה גדולה כל הימים, וכל אחד חשב מחשבות לעשות מלאכתו על תכלית היופי, אבל הרביעי לא שם לבו אל המלאכה כי הבטיח כי הוא יודע יותר ויותר מהם, ויכל בהבל ימיו ואכל ושתה כל הימים, ויהי כאשר הגיע יום האחרון אשר קצב המלך והשלושה כלו מלאכתם והרביעי עוד לא התחיל במלאכתו, וירא כי לא יוכל עוד לעשות ציורים בכותל הרביעי מאפס הפנאי, ויתבונן וימשח הכותל בששר אשר הוא כמראות הצובאות וכראי מוצק ובעשותו זאת נראו כל השלשה כותלים ויופי ציורם בכותל ההוא, ויהי הדבר הזה

לפלא יותר מכל השלשה כתלים, ויהי כאשר בא המלך ושריו לראות המלאכה ביום המוגבל, ויתבונן על חכמת מלאכת הצובע הרביעי, ואף כי היה יפה מאוד יותר ויותר מהשלשה כתלים, אך בכל זאת לא עשה מצות המלך לעשות המלאכה בשקידה רבה כל ימות השנה, ויאמר המלך לשריו הגידו נא לי האיך יהיה משכורתם שלימה מלפני ? ויגידו לו את דעתם, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ויאמר המלך אנכי אתן בעצמי שכרם, ויקח המלך שלשה כיסים מלאים כסף וזהב, ויתן על השלשה כתלים. ואל הרביעי אמר הבט בהכותל שלך כי יש לך שלשה כיסים מליאים כסף כפועל ידיך וכפרי מעשיך, ויקחו כל אחד משכורתם שלימה מהכותל שלו, קיים מה שנאמר לפום צערא אגרא ע"כ דפח"ח:

בעזר בוחן כליות ולבבות תם ונשלם מסכת אבות.

קונטרס אחרון למסכת אבות

(א)

בפ"א יוסי בן יוחנן כו' יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה וכו' פי' בתפארת ישראל על המשניות, רבי מסדר המשנה מפרש הכי דברי יוסי בן יוחנן דלא נימא דבאשה ענייי' מיירי, להכי קאמר רבי, דמדקאמר האשה בה"א הידיעה ש"מ דבאשתו אמרו של ירבה דברים עמה בעניין אורחים, שעיניה צרה באורחין (כב"מ פ"ז ע"א) וכ"ש באשה אחרת, שהריבוי דברים עמה בעצמן חטא עכ"ל – ואני שמעתי מאיש אחד, שאמר הפירוש, באשתו אמרו שלא ירבה עמה שיחה בענין אורחים לפי שעיניה צרה באורחין, הגם שהיא אשתו וכבר היתה יכולה ללמוד ממנו כל אותן השנים שהיא דרה עמו יחד להכניס אורחים ולקבלם בסבר פנים יפות ואעפי"כ אמר התנא שלא ירבה שיחה עמה בענין אורחי' לפי שעיניה צרה באורחין, קל וחומר באשת חבירו. כלומר קו"ח אם מתה אשתו והוא נשא אח"כ אשת חבירו שמת, בודאי שאל ירבה שיחה עמה בענין אורחים לפי שעיניה צרה באורחין – מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה וכו' נלע"ד ה"פ כל המרבה שיחה עם האשה בענין אורחים, גורם רעה לעצמו, לפי שבעון מניעת הכנסת אורחים יתמעט השפע וההצלחה להיפוך ממ"ש בתחלה, יהי ביתך פתוח לרווחה והצלחה, בתנאי שיהיו עניים בני ביתך כפי' המד"ש ז"ל שהבאתי בפנים, ובוטל מדברי תורה. שע"י מניעת הכנסת אורחים הולכים לאיבוד כמה דברי תורה שהיה שומע מפי אורחים הגונים אם היה מכניסם בביתו וסופו יורש גיהנם. כדאיתא בביצה דף ל"ב ע"ב אמר רב נתן בר אבא א"ר עתירי בבל יורדי

גיהנם הם, ופרש"י שאינן מרחמים לעשות צדקה עכ"ל, וע"ש במהרש"א ח"א דצדקה מצלת מדינה של גיהנם וכדאיתא בפ"ק דב"ב ע"ש ודו"ק:

עוד שם אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי - פי' מרן חת"ס ז"ל בתורת משה ר"פ כי תצא, דהנה אמרו חז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו, והנה יחשוב אדם כי לא יצא למלחמה עם היצה"ר ולכבוש יצרו אשר צריך לזה כח וגבורה כדאמרו איזהו גבור וכו' לא יעשה שום התפעלות לזה רק יבטח בה' כי יעזרהו וילחם מלחמתו הגדולה הלזו, אבל האמת לא כן הוא, כי מי שחושב כן. לעולם לא יהיה שונאו נכנע תחתיו, רק שצריך האדם ללחום תמיד ולכבוש יצרו בכחו ובאפשרו בטבעו והשאר משמים יסייעוהו, וכבר אמרו, הבא לטהר מסייעין אותו, ותחלה צריך האדם לבוא לטהר ואח"כ מסייעין אותו. וז"ש הילל, אם אין אני לי מי לי דהיינו אם אין האדם פועל פעולות לעצמו נגד היצה"ר מי הוא אשר יעזרהו, וכשאני לעצמי. דהיינו לאחר שפעלתי, מה אני, רק יצרפו שניהם יחד כמו שכתבתי "ואם לא עכשיו אימתי" דהיינו שי שוב אדם כי לא ילחום נגד היצה"ר רק ימתין עד שיזקין והגיעו ימים אשר אין בהם חפץ לתאות עוה"ז ואז ישוב אל ה' וירחמהו, אבל אמרו חז"ל אשרי איש ירא את ה', כשהוא איש בגבורתו ובכחו אז יפעל פעולה שלימה, והיינו אם לא עכשיו אימתי עכ"ל הטהור וע' בס' תקון משה ריש חנק ד' שזכה לכוין בזה לדעת החת"ס ז"ל ואך קצת בענין אחר ע"ש ותמצא:

(ב)

שמאי אומר עשה תורתך קבע וכו' פירש"י שלא תהא קובע עתים לתורה אלא כל היום תעשנה עליך קבע עכ"ל - וכ"כ בס' אזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר ז"ל שהכוונה לומר עשה תורתך קבע ללמוד יומם ולילה בכל עת שתוכל - "אמור מעט ועשה הרבה" לעולם אמור "מעט" למדתי עד הנה, ובזה תבא לעשות חיל ללמוד הרבה, ואל תתגאה בלימודך שלא לדבר עם שום אדם או לבזותם בעיניך בהיותך חכם גדול, אלא והוי מקבל לכל אדם בסבר פנים יפות, שאחד המרבה ואחד הממעיט כו', ומה גם דאיזה חכם הלומד מכל אדם, ובהיותך מקבל לכל אדם בסבר פנים יפות תבא ללמוד מהם עכ"ל ודפח"ח:

(ג)

בפ"ב רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם וכו' - עיין בפנים שהבאתי פי' ע"ז בשם ס' תקון משה, וכעת ראיתי שקדמו כבר בפי' תפארת ישראל על המשניות שכתב דמלת "שיבור" ר"ל לזקק, דכל מצוה שהיא תפארת בעיני הקב"ה וגם בעיני האדם,

כטלית נאה ואתרוג נאה, צריך לזקק מחשבותיו שיהיו לשם שמים לבד, דבקל יטה אשוריו, עכ"ל ע"ש -- ועל מ"ש רבינו הקדוש, והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, ותיבות "של מצות" לכאורה הם שפת יתר, דהא במצות איירי, ולא הול"ל אלא שאין אתה יודע מתן שכרן, כתב בס' תקון משה. הכוונה עפמ"ש רש"י ז"ל בפ' כי תצא במצות שלוח הקן (שהיא מצוה קלה) אם עשית זו תזכה לבית ולכרם ותקיים מעקה וכלאים שמצוה גוררת מצוה, ומעתה יש ב' מיני שכר על המצות. א' שכר כמשמעו ב' שכר מצות שע"י אחת מזכהו השי"ת להרבה ואין לך שכר גדול מזה, לכן מצוה קלה נחשבת כחמורי חמורות כי על ידה יזכה להם, וז"ש, והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, כלומר כמה מצות יהיה לך לשכר עבור מצוה קלה זו ששכר מצוה מצוה עכ"ל ודפח"ח ש"י:

(ד)

עוד שם הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו פי' בס' תיקון משה, כי המאמר הזה נמשך למעלה על העוסקים עם הצבור, שיהיו נזהרים אל מי תהיו לראש, כי יש כמה בני אדם אשר ממנים עליהם מנהיג למען גאותם וגובה לבם לומר גם אנו יש לנו רב, וכל צרכי קהלה, אך אין כוונתם למען תוה"ק להגדילה ולהאדירה, ושיהיה להם חלק בתורתו להחזיקו ולהחיותו, ולא איכפת להם אף במותו ברעב ר"ל, ע"כ אמר התנא להעוסקים עם הצבור הוו זהירין ברשות כלומר הוו זהירין אל מי תהיו לראש ומנהיג, שכמה פעמים אין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן אנשי שחץ להראות גאונם" אבל אין עומדין לו לאדם בשעת דחקו, שיהיה לו כדי חייו ופרנסת ביתו ע"כ דפח"ח:

(ה)

אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים וכו' – פי' מרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' בשלח, כי קונן הילל כך כי בלתי ספק נתחייבת מיתה כי צדיק ה' בכל דרכיו וכמ"ש חז"ל אעפ"י שארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו. אך אם היה מיתתך ע"י בית דין שהיו מקיימים בך המצוה ובערת הרע מקרבך לדין אותך כמו שראוי לך, היה לך זכות מזה שקיימו על ידך מצוה, אך עתה נהפוך הוא, לא די שאין לך זכות אלא מטיפיך יענשון על ידך, וכמו שאמר הקב"ה לדוד על ידך נטרד דואג ונהרג נוב עיר הכהנים (כסנהדרין צ"ה ע"ב) וחוב לך גם על זה שהמה נענשים על ידך, ונוסף לך עוד חוב תחת זכות הטוב עכ"ל הטהור:

(ו)
במשנה ט' אחד הלוה מן האדם כלוה מך המקום. כתב מרן חת"ס ז"ל בתורת משה ס"פ מצורע וז"ל:
נראה שהוא כמהופך הלוה מן המקום אכיל מדילי' ושתי מדילי' וכל חייו מן המקום ית"ש ואינו פורע חובו לעבדו, כלוה מן האדם ואינו פורע, שזה יותר פשוט לרוע בעיני הבריות, ומייתי לוה רשע ולא ישלם דקאי אלוה מן המקום עיין בקרא ותבין עכ"ל הטהור:

(ז)
ר' שמעון חומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכו' (עיין בתפארת ישראל על המשניות מ"ש בזה) ובס' תיקון משה פי' כל המשנה כי ענין ק"ש היא קבלת כל מדה ומדה מה שמודד לו הקב"ה באהבה כמחז"ל בכל נפשך אפי' נוטל נפשך וכו' אבל עי"ז רבים עברו ונענשו בבוא עליהם צרה ח"ו יאמרו צדיק הוא ה' ולא חשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא, אבל לא ישימו לב להתפלל בכוונה ולשפוך דמעות כמים אולי ישוב וניחם, רק מתפללים כהרגלם בכל יום מצות אנשים מלומדה, וזהו סכלות ומעשה רשע וכי חפץ השי"ת בהסכמתך ובהצדקת דינו הלא כתיב כי לא אחפוץ וגו' כי אם בשובו מדרכיו וחיה, וזאת חפץ השי"ת לפשפש במעשים ולשוב בתשובה שלימה, ואז אם עשית את שלך תדע כי מאתו לא תצא הרעות וצדיק הוא ה' אבל בלא תשובה מה לו להשי"ת להצדקת דינך. ואדרבה ענוש תענש כי לא מלטת נפשך ונפש בניך, וז"ש התנא, הוי זהיר בק"ש לקבל כל מדה ומדה באהבה. אבל בזה לבד לא סגי כי אם בתפלה, ואל תעש התפלה קבע רק רחמים ותחנונים להוריד כנחל דמעה שנאמר כי חנון ורחום הוא וגו', אבל אל תהי רשע בפני עצמך לומר ה' הצדיק ואני הרשע וראוי לכך, רק לבקש לך ריוח והצלה ולשפוך שיח ממעמקי הלב ע"כ דפח"ח:

(ח)
בפ"ג כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו', כתב בס' תקון משה כי התנא איירי במצות שבין אדם לחבירו ואמר אם רוח הבריות נוחה הימנו דהיינו שמשאו ומתנו באמונה אז גם רו המקום נוחה הימנו, אבל אם אין רוח הבריות וכו' ומדברים עליו שאין נושא ונותן באמונה אז אין רוח המקום נוחה הימנו. כלומר אף המצות שעושה בינו לבין המקום אין להקב"ה נחת רוח מהם כי יותר שצדיק הוא בענינים ההם כן יותר ויותר מחלל השם וכו' עכ"ל, (ופלא שלא ראה שכן פי' רבינו יונה ז"ל ומובא במד"ש ע"ש, וכ"כ בס' יין לבנון ובפי' תפארת ישראל על המשניות ע"ש):

(ט)

חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה -- כתב בס' תקון משה, ראיתי בס' "נזר הקודש" מדודי זקני זצוקלה"ה ר"פ בראשית דבר נפלא, כי לכאורה הלא החזיר הקדוש ב"ה התורה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, ומה זה היחוס והחיבוב שבחר בנו ונתן לנו התורה בתמיה, אמנם התירוץ בזה כי כולם שאלו מה כתיב בה. אך ישראל לא חקרו ולא שאלו כלל ונתרצו מיד. ומה טעם לא שאלו, יען כי הקב"ה הטביע בהם טבע לאהבת התורה והמצות כמ"ש (יחזקאל ל"ו כ"ז) ועשיתי אשר בחקי תלכו וגו' ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה וכו' ועי"כ ידעו והכירו כי טוב סחרה מכל סחורה ולא שאלו כלום אבל לולא כן גם הם היו שואלים מה כתיב בה, וזה הוא החיבה הגדולה כי נודע להם מקדם שהתורה כלי חמדה ולכך זכו עליה, כי אילו שאלו אפשר גם הם היו מזניחים ודפח"ח וש"י עכ"ל:

בפ"ד מ"א איזהו חכם הלומד מכל אדם כתב מרן חת"ס ז"ל בפ' קרא (בס' תורת משה), הכוונה אפשר כמ"ש בס' חובת הלבבות במעשה שהיה, שמעוברי רצונו של מקום שלהוטים ומתאמצים לעשות הרע בעיני ה' יש לנו ללמוד קו"ח איך נתחזק לקיים תורה ומצות, וז"ש איזהו חכם הלומד מכל אדם, וגם דוד המע"ה אמר מאויבי תחכמני מצותיך עכ"ל ע"ש:

(יוד)

ר' לויטס איש יבנה אומר מאוד מאוד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה הקושיא מפורסמת כי אע"פ שזה סוף כל האדם מ"מ אין אדם מקוה שיהיה רימה (וע' תוי"ט), אמנם י"ל עפי"מ דאיתא במ"ר קהלת תני בשם ר"מ כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות, כל העולם שלי הוא, וכשהוא נפטר ידיו פשוטות, ולא נחלתי מן העולם הזה כלום. שכן שלמה אמר כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת ע"כ. נמצא תקות האדם שהיה מקוה שתהיה לעולם הצלחתו ושהיה מדמה בנפשו שכל העולם כולו שלו הוא, הוא כמו תקות הרימה, שבעוד היותה בתוך פרי עץ התפוח, או שאר רי, מדמה בנפשה כי כילה שלה, ואוכלת לשבעה ממנו, דסבורה שלעולם תהיה הצלחתה. אבל בהגיע תור אכילתו לאדם הוא זורק הרמה ממנו, וכאשר יצאה מבטן אמה ערום תשוב ללכת, כן ממש הוא תקות האדם, וז"ש מאוד מאוד הוי שפל רוח, שתקות אנוש - היא תקות -- רימה, כזה כן זה, שוא ושקר גם שניהם, ובהיות כן איך יתגאה. (רעיון זה מצאתי בס' ברכת אברהם על פרקי אבות מהגאון האמיתי מהו' אברהם אביש ז"ל אבדק"ק פפד"מ יצ"ו ע"ש באופן אחר. אבל תמצית הרעיון הזה כתוב שם):

(יא)

ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן כתב החת"ס ז"ל בתורת משה ר"פ קרח, הכוונה נ"ל עפמ"ש בחובת הלבבות שכל שרוח הבריות נוחה הימנו סימן מובהק שרוח המקום נוחה הימנו שאין הקב"ה עושה זה להטות לב הבריות אליו אלא לעושי רצונו. ומי שמוכתר בשלשה כתרים עדיין אין ראיה שהוא מרוצה להקב"ה אלא ע"י כתר שם טוב ידעינן שרוח המקום נוחה הימנו עכ"ל הטהור:

(יב)

בספ"ה בן הא הא אומר לפום צערא אגרא עיין בס' זרוע ימין להחיד"א ז"ל שכ' ע"ז ז' פירושים, ובס' כבוד שבת על פ"א פ"ו מביא עוד פי' בשם החיד"א ז"ל דקיי"ל דאשה מעשה ידי' לבעלה והוא בשביל מזונותי' אולם קיי"ל והוא מגמ' (כתובות דף ע"ו) דאם ע"י טורח עושית עודף אזי הוא שלה, כן ישראל עם קדושו יש להם כדין אשה לבעלה ממילא מחוייבים לעשות תורה ומצות בשביל המזונות שנותן להם, אולם אם האדם עושה ביתר שאת ועוז ע"י טירחא יתירה מגיע לו שכר גם בהאי עלמא, וז"ש לפום צערא אגרא עכ"ל (וע' בתורת משה מבעל חת"ס ז"ל פ' בחקתי שפי' אם בחקתי תלכו פרש"י שתהיו עמלים בתורה, עבור הטורח והעמל ונתתי גשמיכם בעתם, אבל לא עבור גוף המצוה כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"ש):

ולע"ד נראה כוונת התנא כי "לפום צערא" שסובל האדם יותר מכל בעלי חיים אשר ע"פ האדמה, מוכח "אגרא" שיקבל האדם בעולם העליון, דלולא כן לשוא ברא אלקים את כל בני האדם שיחיו חיי צער כל ימי חייהם יותר מכל בעלי חיים המבלים ימיהם בטוב, עיין בספר אפריון עה"ת מהגאון ר' שלמה גאנצפריעד ז"ל בפרשת שמיני בהעתק אריכות שכתב בזה בס' תולדות אדם (הוא ספר קטן כולל תולדות אדם הגדול בענקים מהו' זלמן מווילנא זצ"ל) ע"ש ותבין, וע' גם בס' ילקוט אליעזר תהלים סי' קט"ז בפסוקים אתהלך לפני ה' בארצות החיים. האמנתי כי אדבר, אני עניתי מאוד. אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, ע"ש שפי' פסוקים אלו עפ"י הרעיון הלז ודפח"ח:

בעזר אלקים המניף נשים נדבות, סיימתי הקונטרס אחרון למסכת אבות, והוא ברחמיו ילבישני רוח גבורה בלקוטי ברייתא של קנין תורה.

קנין תורה

(והוא ברייתא שמדברת כולה משבח התורה):

שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם הפשט האמיתי עיי' בס' מדרש שמואל ז"ל ובספר חוות יאיר חדש מהגאון בעל אור חדש על מס' פסחים וקידושין זצ"ל פי' בדרך הלצה, כי יש כמה וכמה אנשים שיקר בעיניהם התורה של התלמידי חכמים ומכבדים אותה עד מאוד, ובכל זאת אינם משיאים בנותיהם לתלמידי חכמים, באמרם כי הת"ח אינם חכמים ובקיאים במילי דעלמא ואינם יודעים בטיב משא ומתן – והאנשים האלה שחושבים כך. המה בוחרים בהמשנה של הת"ח, אבל אינם בוחרים בהת"ח עצמן – ע"כ לעומת מחשבת שוא הלזו אמר כאן "שנו חכמים בלשון המשנה" כלומר רבותינו מסדרי המשנה שנו בכל מקום בלשון המשנה מלת חכמים (להיפוך מן הברייתא שקורא אותם בכל מקום בשם רבנן) להורות לכל באי עולם כי הרבנן הם ג"כ חכמים מחוכמים וגם במילי דעלמא חכמת אדם להם ולא נופלים המה משאר אנשים, ועל כן. ברוך הגבר שבחר בהם עצמן להשיא בתו לת"ח "ובמשנתם' וגם בחר במשנתם ושותה בצמא את דבריהם וא"ש ודו"ק (ובס' תקון משה חלק ד' זכה לכוין לדעת הגאון הנ"ל כיעו"ש):

(א)

ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה – בס' בנין יהושע על אבות דר"נ סוף פרק כ"ב כתב כי במעש"ט ותורה ומצות הדיבור נאה, כדאיתא בירושלמי סוף מס' ברכות, כל פיטטיא בישין ופיטטיא דאורייתא טבין, כל שתיקותא יפה ושתיקותא דאורייתא בישא, ואפשר לרמז בפ"א פ"ו מ"א כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ר"ל שיכול לדבר מה שרוצה בתורה עכ"ל – ובס' דברי שאול על אגדות הש"ס כתב, דהנה מי שעוסק שלא לשם שמים אינו עוסק רק במקום שיש לפלפל ולהראות כחו בפלפול אבל במקום שצריך להבין הפשט ואין בו מקום לענות אינו עוסק, ולכך אמר שכל מי שעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, שלומד בכל מקום ויקר הוא לו להבין פשט נפלא מכל הפלפולים עכ"ל – ולפע"ד נראה עפ"מ דאיתא לקמן בפרקין הלומד מחבירו פרק אחד וכו' והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחבירו פרק א' וכו' או אפילו אות אחת עאכו"כ שחייב לנהוג בו כבוד, ומקשים העולם האיך למד התנא "משני דברים" שלמד דוד מאחיתופל על הלומד מחבירו אפילו אות אחת" והלא קיי"ל בכל קל וחומר, דיו לבא מן הדין להיות כנדון. ועוד קשה מדוע אמר התנא, שני דברים בלבד' הול"ל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים. והלא מלת "בלבד" נראה כמיותר ? ותי' הרב הקדוש מהר"י בעל שם טוב זי"ע דמלבד הרבה הבדלים שיש בין

העוסק בתורה לשמה להעוסק שלא לשמה, יש עוד הבדל, והוא כי החידושי תורה של העוסק בתורה לשמה המה פרים ורבים ומולידים עוד חידושי תורה אחרים כי הקב"ה מזכה איתם שבדבריהם יוכלו אחרים לחדש עוד חידושי תורה הרבה (כאשר עינינו רואים שעל הקדמה אחת מהרשב"א או הר"ן ז"ל או מבעל נוב"י וחת"ס ז"ל בונים ת"ח בנינים גדולים בפלפול עד להפליא) ומעתה יפה אמר התנא" ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד כי התורה של אחיתופל שלא למד שמה נשאר לעולם רק שני דברים בלבד ולא יותר, ואעפי"כ קראו רבו אלופו ומיודעו. הלומד מחבירו שעוסק בתורה לשמה פרק א' או אפילו אות אחת, אשר התורה ההיא מולידה ומצמיחה עוד חידושי תורה הרבה, עאכו"כ שצריך לנהוג בו כבוד דפח"ח ע"כ וש"י, וז"ש התנא ר"מ גם בכאן, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, מי שעוסק בתורה לשמה יש לו זכיה מדאורייתא, אשר כל דבר מדבריו מתרבה למאה דברים, וכל חידוש מחידושיו מוליד עוד מאה חידושים אחרים, ועל אופן זה הוא זיכה לדברים הרבה וא"ש ודו"ק:

או יאמר עפמ"ש המדרש שמואל ז"ל לעיל (פרק א' משנה ט"ו) על מ"ש שמאי אמור מעט ועשה הרבה, שבא להזהיר לאדם שמעולם לא יוציא מפיו הדבר טוב שבלבו לעשות, לא יאמר אעשה מצוה זו היום או אלמוד ה' פרקים משניות היום כי בסגולה הוא כשהאדם מוציאה בשפתיו אז אינו לומד מה שאמר, כי השטן מקטרג ומביא עליו כמה עכובים, דכיון שמוציאו בשפתיו מיד הדבר נשמע בין המקטרגי' ומעכבים בידו, ולכן אמר שמאי, אמיר מעט ובזה תעשה הרבה' שאם אתה אומר לעשות הרבה אפילו מעט לא תוכל עשות עכ"ל (ובזה פי' בס' בית שמואל אחרון פ' בחקתי המדרש בפ' וישב בפ' נסעו מזה כי שמעתי אומרים נלכה דותינה נסעי מדת של תורה שכתוב בו מזה ומזה הם כתובים, כי שמעתי אומרים נלכה דותינה נלכה אחר דת של תורה, ושני דרשות אלו סותרים זא"ז, אבל עפ"ד המד"ש הנ"ל א"ש, נסעו מזה מדת של תורה, כי שמעתי "אומרים" נלכה דותינה נלך אחר דת של תורה, וכיון שאמרו כך השטן יבטל אותם מדת של תורה, ע"ש דפח"ח), אמנם כל זה הוא רק בעוסק בתורה שלא לשמה, אבל העוסק בתורה לשמה זה יוכל לדבר בפה מלא, אלמוד היום ה' פרקים או אעשה היום מצוה פלונית, כי הוא גדול כל כך, עד שאין כח לשום מקטרג בעולם לבטל דבריו, (עיין במד"ש כאן בשם הר"מ אלשקאר ז"ל על ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין. כנגד ג' עולמות כנגד עולם המלאכים וכנגד עולם הגלגלים וכנגד עולם השפל ע"ש, ולכך אמר התנא ר"מ, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה היפוך ממה שאמר שמאי אמור מעט וא"ש ודו"ק:

(וע' בילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות שנדפסו בסוף מס' עירובין אות נ' מ"ש בזה בשם השל"ה הקדוש ז"ל ע"ש דפח"ח ש"י):
ועיין בפירש"י שכתב זוכה לדברים הרבה פי' למצות הרבה – וכוונתו י"ל כמ"ש השל"ה הקדוש הנ"ל, שע"י שלומד תורה לשמה נחשב לו כאלו קיים כל תרי"ג מצות לפי שבמחשבתו וברצונו לקיים הכל אם היה אפשר לו, ויש להמתיק הדברים יותר, עפ"מ שאמרו חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה והה"ד בכל המצות שאי אפשר לו לקיים בפועל, אם עוסק בדיני מצות אלו, כאלו עשאם בפועל, אמנם החילוק הוא כך, אם עושה בפועל אפי' אין מחשבתו זכה ובהירה כ"כ ג"כ המצוה עושה פעולתה בטבע, משא"כ אם מקיימה רק ע"י לימוד התורה אזי צריך שתהי' התורה לשמה במחשבה זכה וטהורה רק לש"ש לבד, כמ"ש בסה"ק ישמח משה פ' אמור ע"ד משל דכל מאכל המשביע הרעבון בטבע, א"צ שיהי' מאכל העולה על שלחן מלכים רק משביע אף במאכל פחות וגרוע, אבל אם ירצה להשביע רעבונו שלא ע"י מאכל, כגון בשמיעת קול זמר, אזי צריך שיהיה קול זמר נפלא מאוד מאוד, יען שזה אין טבעו להשביע, רק שמשמש במקום המאכל שיהי' כאילו אוכל, ולזה צריך שיהי' דבר נפלא דאל"כ אין בכחו לעשות פעולת המאכל, ופי' בזה לשון הפיוט (ביוצר לר"ה יום ב') יום זה אם יקרה בשבת קודש, זכרון תרועה מקרא קודש, טבעו אם בחול יבואכם, צוו לתקוע בכל גבולכם, יום תרועה יהי' לכם, ע"ש דפח"ח, וז"ש התנא ר"מ, כל העוסק בתורה לשמה במחשבה זכה וטהורה לש"ש בלבד, זוכה לדברים הרבה, כלומר למצות הרבה דע"י תורה נפלאה ונשגבה כזאת, נחשב לו כאלו קיים כל המצות יען דתורה כזאת משמשת במקום המצוה, שיהי' כאילו קיים המצוה, משא"כ בעוסק בתורה שלא לשמה, אין ביכולת התורה להשלים חסרון המצוה שעושה פעולתה בטבע, וא"ש ודו"ק היטב:
ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו (פירש"י, כלומר שנברא בשבילו וכה"א כי זה כל האדם) נקרא ריע אהוב, פי' במד"ש בשם הר"ר מתתי' היצהרי ז"ל נקרא ריע לפי שאינו מפריד רעיוניו ממנו יתברך והוא מלשון בנת לרעי, ולכן איש ואשתו נקראים רעים אהובים לפי שהאיש לא יחשוב רק באשתו והיא גם היא לא תחשוב רק בו ולא תתן עיניה באחר, ואין כן משמעות מלת חבר וכו' עכ"ל – והפירוש הזה עוררני לפרש דברי אנטיגנוס איש סוכו שאמר (לעיל פ"א משנה ג') אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס וכו' ויהי מורא שמים עליכם, ומקשים המפורשים איזה המשך יש זה לזה, הלא עבודה שלא ע"מ לקבל פרס היא עבודת ה' מאהבה, ואיך אמר אח"כ ויהי מורא שמים עליכם, דהיא עבודה מיראה וגרועה מעבודה מאהבה, אמנם עפי"ז

ניחא דהנה איתא בפסחים כ"ב ע"ב, את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים ופירש"י ז"ל שיהא מורא רבך כמורא שמים, וכתב בגור אריה על רש"י ר"פ בראשית (בד"ה כל תולדות שמים וארץ) דה"ט שדרשו חז"ל כן, יען שת"ח הם דבוקים ומחוברים בהשם ית' ולפיכך את ה"א תירא לרבות ת"ח וכן אמרו במס' ב"ק מ"א ע"ב את בשרו את הטפל לבשרו והיינו עורו, (וכן אמרו בברכות ל"ו ע"ב וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו ומאי ניהו שומר לפרי) עיי"ש – וכ"ז בת"ח העוסקים בתורה לשמה ועובדים את ה' שלא ע"מ לקבל פרס, א"כ כל רעיוניהם ומחשבותיהם דבוקים רק בו ית' ע"כ יען שה דבוקים ומחוברים בהש"י יש לרבות מאת ה' אלקיך תירא שהיא מוראם כמורא שמים, אבל העובדים את השי"ת ע"מ לקבל פרס:

אותם אי אפשר לרבות מאת ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח שיהא מוראם עלינו כמורא שמים לפי שהם אין דבוקים ומחוברים בכל רעיוניהם ומחשבותיהם בהשי"ת, רק אל קבלת הפרס כל מגמת פניהם וזה כל פרי מעשיהם ועשתנותיהם, וע"כ אמר אנטיגנוס איש סוכו, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, ויהי' רעיוניכם ומחשבותיכם דבוקים וחבוקים רק בהשי"ת, בתורתו ועבודתו ואהבתו ית', ואם כן תעשו. אז, ויהי מורא שמים שאנו יראים מהשי"ת גם עליכם. כי רק אז יתקיים בכם מ"ש התנא ומורא רבך כמורא שמים וא"ש ודו"ק:

(ב)

אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב (כתב המד"ש בשם המפרשים שאמר מהר חורב ולא אמר מהר סיני לפי שכאשר ישראל אינם עוסקים בתורה נעשה הר סיני חורב מלשון חורבה ושממה ולכן נקרא הר חורב ע"ש] ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה – עיין במד"ש שכתב פירושים שונים בזה, ובס' תיקון משה חלק ד' ג"כ האריך בזה, ויעש גם הוא מטעמים לפרש את דברי התנא בזה, (וע' בתוי"ט סוף מס' עוקצין שכתב דריב"ל לא הי' תנא ע"ש, ובאמת כאן משמע שהיה תנא, דבכל הברייתא לא מביא כי אם תנאים ולא אמוראים וצ"ע) – והנני להעתיק מש"ש תוכן הדברים בקיצור (א) אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנא' נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. עלבון התורה היינו מה שמלמדים את בניהם חכמות חיצוניות ואין איש שם על לב שעכ"פ יהי' חלקם גם בתורה, וכל זה הוא רק מחמת שבושים להיות יהודים ודבר ה' לחרפה, ובוחרים רק במה שלומדים הגוים (ואילו הגוים היו לומדים תורה גם הם היו לומדים) וחושבים עי"כ למצוא חן בעיני עשו, ועל

זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומה' יסור את לבו, וז"ש אוי להם לבריות ע"י עלבון התורה כי נקרא נזוף והוא בכלל ארור הגבר אשר שם בשר זרועו, כי ע"י שבטוחים באהבת האומות, משליכים התורה אחרי גיווּם, והם ממש כחזיר שלובש נזם זהב ועי"כ חושב למצוא חן. כל השומע יצחק לו הלא בכל זאת נתעב ונאלח הוא, כן להבדיל אם בני ישראל אם יעשו כל התחבולות למצוא חן בעיני הגוים אך לשוא תתיפי, וידוע כי ישראל נקראו בשיר השירים היפה בנשים והיינו ע"י שנבחרו מכל עם ולשון ובמה נבחרו על ידי התוה"ק, וז"ש כמו נזם זהב באן חזיר כן אשה היפה וסרת טעם, ע"ד שאמרו חז"ל במס' ערובין דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא טעם ע"ש, וכל טעם וחן שלנו הוא ע"י התורה ובלא הטעם הזה כל התייפות ללא יועיל ה' ירחם וכו' (ב) האריך בדברים נעימים והוכיח שכל הצרות הבאות על שונאי ישראל הוא ע"י כך שיש בידם לרומם ולחזק התורה ואינם עושים כמ"ש הרמב"ן בפ' כי תבוא בפסוק ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, וכמאמר חז"ל פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, לאו היינו שלא למד אלא ביטל דייקא שלא חיזק התורה וגרם ביטולה. וז"ש אוי להם לבריות מעלבונה ש תורה שיש להם מטמון יקר שנשאר להם בגלותם ואינם מחשיבים אותו אפילו כחשיבות איזה פרוטות, היש לך עלבון גדול מזה, וכל מי שאינו עוסק בתורה, כלומר שאינו עוסק עבור התורה לחזקה ולקיימה כמו שמברכים לעסוק בדברי תורה ובזה שוין חכם כסיל ובער כי הכל יכולים לעסוק לחזק התורה, נקרא נזוף מפי הגבורה כמה שכתוב ארור אשר לא יקים וגו', שנאמר נזם זהב באף חזיר, הכוונה כי עשו נקרא חזיר כפירש"י תהלים סי' פ' ע"פ יכרסמנה חזיר מיער. והוא עברתו שמורה נצח על יעקב ובניו כמ"ש בהגדה ש"פ שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו' אך אם הקול קול יעקב נשמע בביהמ"ד אז אין הידים ידי עשו. אך אם האשה יפה היא התורה (כמ"ש חז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורשה ועיין רש"י סוף משלי ע"פ אשת חיל מי ימצא) אין לה טעם וחן בעיני העולם, אז הקב"ה מסייע ח"ו ע"י עשו ונותן נזם זהב באף חזיר וכו' עכ"ל הטהור:

בת קול יוצאת מהר חורב (כתב בפי' תפארת ישראל על המשניות:

אמרו הטבעיים בספרי גאגראפיע שגם עכשיו סביב להר סיני נשמע באויר שממעל להר תמיד קול הברה כעין קול רעם דברים ואין מבין הוזה דבר פלא – ולפע"ד לאלה רמז ריב"ל שהקולות הנשמעים שם יתנו רמז להאדם להזכירו מתן תורה וכי עכשיו ירעים על הדור על שאינן מכבדין אותה כראוי לשמור מצותיה כראוי. וזהו הקול הקטן החוזר מקול הגדול שנשמע אז ביום הקהל בעת מתן תורה. וזהו בת קול דקאמר הכא.

ר"ל קול שנולד מקול אחר עכ"ל) ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאילו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם ואומר והלוחות מעשה אלקים המה והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכו' כתב בס' דברי שאול על אגדות הש"ס בליקוטים דף קל"ד ע"ג וז"ל פ"ו אוי להם לבריות מעלבונה של תורה וכו' וכן הוא במדרש (שמות רבה פרשה מ"א). והכוונה לפענ"ד ע"ד מ"ש התוי"ט לעיל פ"ג מ"ב שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה ה"ז מושב לצים, דאין לצנות גדולה ממי שאומרים לו מנה זהובים שעה אחת וכל שתמנה יהיה שלך, והוא בטל, ודאי מתלולץ מן הזהובים ומבזה אותם, כן הבטל מדברי תורה אחר שיודע השכר הגדול הזה אינו כ"א לץ, וכן אמר החכם אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, הרי קרא המבטל מד"ת עולב, כך פי' במד"ש בשם החסיד ז"ל עכ"ל. ולזה כיוון כאן, שאוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכיון שכל מי שעוסק בתורה הרי זה בן חורין מכל הייסורין וממלאך המות, ואעפי"כ אינו רוצה ללמוד אין לך עלבון גדול מזה, והמעיין במדרש ימצא כי אמת נכון הכוונה עכ"ל הטהור:

[ובס' אוהל יעקב להמגיד מדובנא ז"ל סוף ספר דברים. במוסר קודם כל נדרי כותב בתוך הדברים, את מי נשלח אנחנו או מי ילך לנו לפייס קוב"ה ושכינתי' אין לנו שיור רק התורה הזאת שתעמיד היא בבקשה לחלות פני עליון נורא הוד, ותהי עלינו מליצה ישרה לעורר עלינו רחמים וחסד, אכן גם על זאת אפחד ואדאג כי כבר אמר ריב"ל בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. והביאור בחכמי אמת ז"ל מעלבונה של תורה. מהעלבון אשר יגיע לנו מהתורה עצמה, כי היא מקטרגת על האדם הבלתי מתעמל בה לשמור מזוזות פתחי', הה מי יעמוד בדין באשר התורה תתבע עלבונה מן האדם אם על ביטול מצותיה ואם על בטול תלמוד תורה שהיא כנגד כולם וכו' לכן האספו עמי ואחי ונבקש תחלה את התוה"ק נלכה נא תחלה לפייס אותה על אשר מעלנו בה ביקר תפארתה וכו' עכ"ל הטהור]:

ובספר דורש לפרקים על פ"ח מביא בשם ס' כפות המנעול, הנה תרי מיני עלבון של תורה הם. אחד מי שהוא ת"ח ופורש מן התורה או שאינו נוהג עצמו כדין ת"ח שבזה שלא למד מעולם, והשני מי מחלל את השם יותר ממי שהוא ע"ה ואינו מחזיק ידי לומדי תורה, וז"ש ריב"ל אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה בעצמו כשהוא ת"ח. או שאינו מחזיק ידי לומדי תורה (שזה נקרא ג"כ עוסק בתורה), נקרא נזוף על ת"ח שפירש רומז רישא דקרא נזם זהב באף חזיר, ועל ע"ה שאינו מחזיק

ידי לומדי תורה מורה סיפא דקרא אשה יפה וסרת טעם, כמי שיש לו אשה יפה ומונע ממנה שארה כסותה ועונתה יוסר טעמה והדרה ממנה מחמת רעבון נפשה, כמו כן יוסר טעם והדר מן הת"ח מחמת דחקו שחכמת המסכן בזויה עכ"ד בשינוי לשון קצת כדי שיתאים עם הפשט וכן דרכי בכל המסכתא לכתוב רק מה שהוא קרוב אל הפשט ולא יותר:

וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה שנא' וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. אפשר הכוונה עפמ"ש חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וז"ש, וכל מי שעוסק בת"ת, וכל לרבות אפילו מי שעוסק בתורה שלא לשמה, הסוף הוא שהרי זה מתעלה למדריגת לשמה. שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שנאמר וממתנה נחליאל, אם לומד בתחילה תורה על מנת שיתנו לו מתנות, הסוף הוא שלומד תורה בעבור שהיא נחלת אל ית"ש, ומנחליאל במות, אם לומד תורה בעבור שהיא נחלת אל ית"ש. עולה על במתי הגדולה, וכמ"ש התנא ר"מ בריש פרקין בעוסק בתורה לשמה, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים, וא"ש ודו"ק:

(ג)

הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או דבור אחד (אפשר הכוונה שלומד ממנו האיך ידבר מלת "אחד" בקריאת שמע בפסוק הראשון שהאיך יוציאה בשפתיו דלא לישתמע אחדע הדל"ת בניקוד סגול כמבואר בשו"ע או"ח) או אפילו אות אחת (פי' בתפארת ישראל כגון וי"ו מוסיף על ענין ראשון בתולה בתולות הבתולות. כתובות כ"ט ב', וכדומה), צריך לנהוג כבוד וכו' והלא דברים ק"ו ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו וכו' הלומד מחבירו פרק אחד וכו' או אפילו אות אחת עאכו"כ שצריך לנהוג בו כבוד – הקושיא מפורסמת איך סיים בקו"ח אפילו אות אחת הרי בזה ליכא קו"ח דהרי דוד למד מאחיתופל שני דברים (ועי' מ"ש בזה לעיל מ"א בשם מהר"י בעש"ט זי"ע דבר נחמד בזה) – וראיתי בס' אזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר ז"ל אות פ"ד דענין הקו"ח כך הוא ומה דוד שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד ועם כל זה לא היה ראוי שינהוג בו כבוד שהיה רשע גמור ועם כל זה קראו רבו אלופו ומיודעו, קו"ח הלומד מחבירו שהוא צדיק כמותו שלמד ממנו אפי' אות אחת שצריך לנהוג בו כבוד עכ"ל – ופלא גדול בעיני שלא ראה שכן פירש"י בכאן וז"ל, ומה דוד שהיה מלך ישראל עשאו לאחיתופל שהיה רשע ולא היה ראוי לכך, רב ואלוף בשביל שני דברים, אדם הדיוט הלומד מחבירו שאינו רשע עאכו"כ עכ"ל:

(ועיין בספר מדרש שמואל מ"ש בזה באריכות ואני לקצר אני צריך):

ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב – כתב בס' תקון משה חלק ד', וא"צ לפרש הקושיות והפליאות בלשון זה שכולו מוקשה, (ולפי' הפשוט ואין כבוד אלא תורה שאין ראוי לכבוד אלא התורה, הול"ל ואין לכבד אלא תורה. ועוד כמה תמיהות), ונ"ל כי כבר אחז"ל (סנהדרין דף ז' ע"ב) כי הוי חזי רב אמבוהא אבתרי' אמר, אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד, ומה יתרון לאדם בכבוד המדומה אשר לא יועיל ולא יצליח בעוה"ז מכ"ש לעוה"ב, אך תכלית הכבוד שעי"ז דבריו נשמעים בראות ההמון עם שהאנשים מביני מדע מכבדים אותו ביתר שאת: ממילא יכרעו המוני עם ברך לעומתו ויקבלו תורתו ומוסרו באימה וביראה כידוע. וז"ש התנא, הלומד וכו' צריך לנהוג בו כבוד, ואין כבוד כלומר הכבוד בפני עצמו אין בו ממש ואינו כדאי לו כלל, אלא תורה, כלומר במה שהוא הכנה וסיוע להרבצת תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו, ע"י שהחכמים ינחלו כבוד מאת המביני מדע, ע"י כן "ותמימים" ההמון עם שהוא תם ובער ואינו מבין, ינחלו טוב זה התורה (כמו שמסיים ואין טוב אלא תורה) יבואו וישמעו לתורתו ומוסרו, כפי' הרב ר' גרשון קיטעווער זצ"ל ע"פ החרשים שמעו וכו' עכ"ל הטהור, ודפח"ח וש"י:

בזרוע ימין להגאון חיד"א ז"ל כתב:

שכן מצינו בדוד וכו' שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וכו' הקשה בס' עץ אבות והא גמר תו מיניה למכתב שם אחספא וכו' ותירץ דההיא שעתא אכתי לא אגמריה טפי וכו' ע"ש. ונעלמו ממנו דברי רש"י בסוכה דף נ"ג סוף ע"א דמשמע מדבריו דכבר דוד המע"ה יודע היה הדין הזה אלא שלא רצה להורות בפני אחיתופל וכמ"ש בפתח עינים מס' סוכה וכו' עכ"ל – ובהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל כתב בכאן וז"ל, והנה מצינו בסוכה נ"ג דלמד ממנו דמותר לכתוב שם אחספא כו' וזה י"ל עפ"י מש"כ במכות י"א בס"ד ע"ש, אבל מצינו במדרש (במדבר רבה פרשה ד') שלמד ממנו דהלוים. נושאים את הארון ואין הכהנים נושאים את הארון, בכתף הם נושאים את הארון ולא על עגלה, עכ"ל – ואולי י"ל כיון דבזה לא חידש לו אחיתופל כלום. אלא אמר לו מקרא מפורש בתירה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, זה לא חשיב לימוד ולא שייך לומר על זה שלמד מאחיתופל, אבל בהני שני דברים שהביא רש"י ז"ל חידש לו אחיתופל הפירוש של חרב על הבדים ונואלו, וכן הפירוש של בבית אלקים נהלך ברגש. זה הוי שפיר לימוד ושייך לומר עליו שלמד מאחיתופל כנלע"ד בזה:

(ועי' בפי' המיוחס להרמב"ם בכאן ונדפס בגמ' דפוס וויען ע"ש):

(ד')

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וכו' – כתב במהר"ם שיף ז"ל, קשה אדרבה אז אין טוב לו בעוה"ז, רק יאמר ע"ד כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכו' זהו אם למדת תורה בלחץ ודחק אז יהיה אשריך בעולם הזה וכו' (לדעתי זה ג"כ כוונת רש"י ז"ל בפירושו לכאן במ"ש דסופו ללמוד אותה מעושר עיי"ש), או יאמר כי לפעמים ילמוד אדם תורה על ידי הדחק כי באמת אין לו מה לאכול אכן אם היה לו לא היה לומד בדוחק, ויש שהוא עשיר מופלג ועל כל זה הוא לומד ומסתפק בלחם צר ומים לחץ וכו' וזהו אם אתה עושה כן, אתה הוא העושה.. לאפוקי אם אין לך אז הקב"ה הוא העושה ומצידו לא יבצר כלל וק"ל ונכון עכ"ל הטהור – ועיין בס' מגן אבות להגאון מהו' שלמה קלוגר ז"ל לקמן במשנה ו' שכתב דכל אלו הדברים שמנה התנא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' היינו דוקא בחוץ לארץ בהיותינו בגלות אי אפשר לזכות בתורה רק ע"י דברים הללו בקושי, אבל בארץ ישראל אין צורך לדברים הללו רק אפשר לזכות בתורה בלעדי זה, וז"ש בפ' עקב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. דהנה התורה נקראת בלשון לחם כמ"ש במשלי, לכו לחמו בלחמי, לכך אמר בהיותינו בחו"ל אי אפשר לזכות בתורה רק ע"י הנהגה בעניות לאכול פת במלת וכו' אבל בא"י היא ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, לא ע"י עניות תצטרך ללמוד תורה רק תוכל ללמוד מתוך הרחבה עכ"ל ע"ש.–

ומ"ש התנא פת במלח תאכל. אמר לי הרבני המופלג מהו' שלמה יודא בראך נ"י מפה, דכוונת התנא שיאכל פת קיבר הצריכה מלח ולא יהדר אחר פת נקיה שא"צ מלח כמבואר בשו"ע או"ח סי' קס"ז ס"ה ע"ש, וז"ש פת במלח תאכל וק"ל ונכון – ובס' מנחת ישראל על פ"א להרה"ג מהו' ישראל חיים ברוין נ"י כתב, הכוונה של משנתינו ע"ד פשוט, עפמ"ש המדרש שמואל בפ"א מ"ה יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך, שהכוונה שיסתפקו בני ביתו רק בהכרחי כדי שיוכל לקיים זאת, וז"ש יהי ביתך פתוח לרווחה, וזה אפשר לקיים אם ויהיו עניים בני ביתך להסתפק במיעוט כעניים ודלים וזהו ג"כ כוונת משנתינו, אם אינו מהנה ת"ח מנכסיו ואינו עושה פרקמטיא לת"ח תורה מה תהא עלה כדאיתא בגמ' חולין אלמלא עליא לא מתקיימא אתכליא, וז"ש כך היא דרכה של תורה שהתורה מתקיימת בישראל פת במלח תאכל וכו' ולא קאי דוקא על הת"ח והלומדים רק גם על בעלי בתים, אם אתה עושה צדקה עם עניי בני תורה חציו לך

וחציו קודש לה' לת"ח ובני עניים שמהם תצא תורה אז אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב ע"כ דפח"ח:

(ולפענ"ד נראה לפרש המשנה עפימ"ש בסה"ק דכמו דאמרו חז"ל בעירובין י"ג ע"ב דכל הרודף אחר הגדולה, הגדולה בורחת ממנו, וכל הבורח מן הגדולה, הגדולה רודפת אחריו, כן הוא בכל תענוגי העוה"ז ג"כ כל הרודף אחריהם הם בורחים ממנו, וכל הבורח מהם הם רודפים אחריו, וז"ש התנא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן ותברח באמת מכל תענוגי העוה"ז, אז הם ירדפו אחריך, ויהיה אשריך בעוה"ז וגם טוב לך לעוה"ב וא"ש, ויתר הפירושים הלא הם כתובים בספר מדרש שמואל המאסף לכל מחנות הפירושים כדרכו בקודש, וגם אני הבאתי כבר עוד כמה פירושים בזה בילקוט הגרשוני על פרקי אבות דפוס פאקש תרס"ו ע"ש ותמצא, ויותר אין להאריך),

(ה)

אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד, יותר מלמודך עשה -- כתב בס' תקון משה חלק ד', נ"ל כי באמת אמרו חז"ל בעירובין, לא מעבר לים היא. לא תמצא התורה לא בתגרנין ולא בסחרנין, א"כ לכאורה הרבנות טוב לבעליו, שיש לו פנאי לעסוק תמיד בתורה אמנם גם זה אינו. כי גם העוסק במשא ומתן לשם שמים שיוכל לעבוד ה' ולקבוע עתים לתורה יותר מעולה מהעוסק בתורה לשם שמים. ואכתי א"צ לרבנות עבור זה, אך מעלה אחת גדולה יש לרבנות אם חננו ה' לזכות רבים ולהרביץ תורה בישראל אז טוב לו הרבנות ואשרי חלקו כי דבר זה לא יוכל עשוהו בהיותו טרוד במשא ומתן, והנה אמרו חז"ל ואת הנפש אשר עשו בחר אברהם מגייר האנשים ושרה הנשים, הרי דזיכוי רבים מכונה בשם עשייה וז"ש אל תבקש גדולה לעצמך ר"ל הגדולה אל תבקש לך לעצמך שתוכל ללמוד בהרחבה, רק עיקר בקשת הגדולה תהא למען יותר מלימודך של עצמך עשה נפשות אחרות בקיבוץ וריבוץ תורה ויראת שמים כמ"ש ואת הנפש אשר עשו, ונכון בס"ד עכ"ל ודפח"ח ש"י:

ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך – נלע"ד הכוונה עפ"י המדרש ילקוט (תהלים סי' ד') בפסוק נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו, אמרו ישראל ומה אומות העולם ע"י שעשו ז' מצות השפעת להם שלוה בעוה"ז אנו שנצטוינו תרי"ג מצות עאכו"כ שתשפיע לנו טובה וכו'. ריב"ל אמר משל למלך שעשה סעודה והכניס את האורחין והושיבן על פתח פלטין עד שעה שיכנסו והיו רואין כלבים יוצאין ובפיהם פסיונים

וראשי פוטומין וראשי עגלים התחילו לומר ומה כלבים אוכלים כל טוב סעודה עצמה מה היא כך האפיקורסי' נמשלו לכלבים שנא' והכלבים עזי נפש והרי הן בשלוה זו. ישראל עאכו"כ. למה היה דוד דומה, לפועל שעשה כל ימיו עם המלך ולא נתן לו שכרו, והיה הפועל מיצר שמא אין בידו כלום משכר המלך, ופועל אחד לא עשה עמו אלא יום אחד, האכילו השקהו נתן לו תבואה וקטנית ומעות וא"ל הרי שכרך, אמר הפועל שעשה עמו כל ימיו. ומה זה שלא עשה עמך אלא יום אחד כך אני שעשיתי עמך כל ימי עאכו"כ, התחיל הפועל לשמוח בלבו, כך אמר דוד נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו עכ"ל המדרש, והוא מתוק לחיך כל מבין מנופת צוף וכל טעם וז"ש התנא, ואל תתאוה לשלחנם של מלכים כלומר אל תחשוב כי אך הם עומדים ברום עולם וטוב הארץ יאכלו, ולך לא יהיה מאומה, כי הלא תוכל לידע, ששלחנך גדול, משלחנם, כלומר מן שלחנם המלא כל טוב, תוכל לידע ששלחנך זה הקטן גדול יהיה. וכתרך גדול מכתרם, כלומר מן כתרם המשובץ זהב וכל אבן יקרה, תוכל לידע שכתרך יהיה גדול מהם – ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך – אחרי ראותך כי לאומות העולם ומלכיהם ושריהם שלא עשו עמו אלא מלאכה מועטת, השפיע להם כל כך גדולה בעוה"ז, א"כ כבר נודע ונתברר לך כי נאמן הוא בעל מלאכתך ואינו מקפח שכר כל בריה, ועאכו"כ שישלם לך שכר פעולתך שפעלת ועשית עמו מלאכה גדולה במדה טובה מרובה וגדושה למרבה המשרה ולשלום אין קץ וא"ש ודו"ק:

(ו)

והאומר דבר בשם אומרו הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם וכו' נלע"ד הכוונה עפ"י מה דאיתא בגמ' (חגיגה ה' ע"ב) ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה' א"ר אלעזר שלש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן, ואיכא דאמרי אחת על ביטול תורה, בשלמא למ"ד על ישראל שגלו היינו דכתיב כי נשבה עדר ה' אלא למ"ד על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה' כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה עכ"ל הגמ', וכן דרשו חז"ל בפסוק היא ישבה בגוים אין תורה, וע"כ מנה התנא את האומר דבר בשם אומרו בין המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם. כיון דכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם ויהיה סוף וקץ להגלות ממילא יהיה סוף וקץ גם להביטול תורה, דכל זמן שישראל הם בגלות אין לך ביטול תורה גדול מזה כמש"ל בשם הגמרא, וז"ש התנא. והאומר דבר בשם אומרו הוא שייך אל המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, ואיך ובמה ? לזה אמר הא למדת, מכאן אתה לומד. כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם

ויהי' סוף וקץ להגלות וגם להביטול תורה, וכיון שיעסקו בתורה ממילא ימלא כל הארץ דברי תורה ויוכל כל אחד בקל לקנות התורה וא"ש ודו"ק:

והטעם שהאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם נלע"ד עפי"מ דאיתא במדרש (ויקרא רבה פרשה ז' רב הונא אמר אין כל הגליות הללו מתכנסות אלא בזכות המשניות שנאמר (הושע ח') גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, וכתב במדרש דפוס ווארשא בפי' אמרי יושר, אין כל הגליות הללו מתכנסות כו' שהרי אין קרבנות אלא בזכות משניות שאנו שונים סדר עשייתם עכ"ל ע"ש, והוא כמ"ש חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת, וכבר כתבתי לעיל בפרקין משנה א' דזה דוקא בעוסק בתורה לשמה משא"כ בעוסק שלא לשמה עיי"ש מילתא בטעמא, א"כ כיון דכל הגאולה וקיבוץ גליות הוא בזכות המשניות שאנו שונים הלכות קרבנות, ונחשב לנו כאלו הקרבנום בפועל, וזה דוקא ע"י העסק בתורה לשמה, א"כ מובן היטב דכל מי שאינו אומר דבר בשם אמרו ומתעטף בטלית שאינו שלו וזה סימן מובהק שאינו לומד תורה לשמה. הרי זה מעכב את הגאולה, כיון דלו אינו נחשב העסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה כמש"ל, אמנם כל האומר דבר בשם אומרו. וזה סימן שאינו עושה התורה עטרה להתגדל בה כי אם כאשר צוני ה' אלקי, ממילא שפיר מביא בעסק תורתו בהלכות קרבנות, גאולה לעולם כיון דלו שפיר נחשב העסק בתורת עולה וחטאת כאל הקריב חטאת וכן כל הקרבנות כולם, כי בזכות זה **במשנה כך היא דרכה של תורה** וכו עיין בס' בינה לעתים דרוש ס"ח פי' נאה ע"ש וינעם לך:

הגליות הללו מתכנסות ויבוא גאולה לעולם כמבואר במדרש הנ"ל וא"ש ודו"ק:

ובענין זה ראיתי בס' כבוד שבת על פ"א שכתב רמז נאה בפסוק פ' שופטים, והוגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר נעשתה התועבה הזאת בישראל כלומר "והוגד לך" שדבר זה הוגד לך "ושמעת" ואתה שמעת דבר זה "ודרשת" ועכ"ז אתה דורש זאת מעצמך ולא בשם אומרו. אף "היטב" שהדבר ההוא טוב "והנה אמת נכון הדבר' שהדבר נכון ואמת, אעפי"כ נעשתה התועבה הזאת בישראל וכן לא יעשה ע"כ דפח"ח:

(ז)

גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעולם הבא וכו' – עיין בס' מנחת שבת על פ"א שפירש גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה, היינו להעושה שיתעסקו אחרים בתורה דהיינו העשיר בממונו. או בזולת מההשתדלות אשר ימציא לעסק התורה, אף שהוא בעצמו נעדר הלימוד, הנה עשייה זו נותנת לו חיים בעוה"ז ובעוה"ב, עיי"ש באריכות דבריו כי נעמו – **ואומר** עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה

מאושר נלע"ד פי' הפסוק, הן אמת דהתוה"ק היא עץ חיים למחזיקים בה, כלומר למחזיקי התורה, אבל רק בתנאי ובאופן אם לא יחזיקו הת"ח בנדבותיהם בדרך בזיון ח"ו, אלא "ותומכיה מאושר", כל אחד ואחד מתומכי התורה צריך שיחשוב את עצמו "מאושר" (ובל"א גליקליך) שיש יכולת בידו להחזיק ולתמוך את הת"ח, וצריך שתהיה ההחזקה בדרך כבוד, ע"ד שאמרו חז"ל בר' זירא, אתייקורי הוא דמתייקר בו, ודו"ק:

(ח)

ר' שמעון בן מנסיא אומר משום רשב"י הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם עיין בפי' תפארת ישראל על המשניות דהצדיקים משתמשים בכל אלו השבע מדות לטובה לכלל העולם ולכך נאה להם ונאה לעולם. משא"כ הרשעים משתמשים בכל אלה להיפך, ביופי לזנות ובכח לעשות עול וכו' וכו' עיי"ש ר ולכך אנו מבקשים כשמברכין החודש תחלה על חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא, ועל חיים שאין בהם בושה וכלימה, ואח"כ על חיים של עושר וכבוד כי רק כשאנו צדיקים נאה לנו העושר והכבוד ונאה לעולם משא"כ בלא זה, כי רק הצדיקים שיודעים שהעושר והכבוד מלפניו ית' והוא הנותן להם כח לעשות חיל, הם נותנים צדקה לעניים כמאמר התנא ר"א איש ברתותא תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכו', משא"כ הרשעים שכופרים בהשגחה אלקית ואומרים בלבבם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, (כפי' מו"ח הגאון מהו' עמרם בלום זצ"ל בפ' עצביהם כסף וזהב מעשי ידי אדם עצביהם, זאת היא עצביהם ועבודה זרה שלהם, שחושבים כי כסף וזהב הוא מעשי ידי עצמו, ולא מעשה ידי יוצר ית"ש והבן). אינם מרחמים לעשות צדקה כי אומרים להעני עמוד ועשה מלאכתך בבית ובשדה כמוני ותתעשר גם אתה, וכופרים כי "מי יעני ומי יעשר מי ישפל ומי ירום הכל נגזר מן השמים מראשית השנה ועד אחרית שנה, ולכך העושר והכבוד רע להם, שעי"כ וישמן ישורון ויבעט. ורע לעולם. שאוצרים התבואה ומייקרים השער, וידכאו עני ואביון ואין עוזר:

ועוד י"ל כי העושר נאה לצדיקים דעי"כ יכולים לייסר את הרשעים ולהוכיחם, אשר דבר זה לא יוכלו עשות בהיותם עניים, כי חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים – ולכך העושר והכבוד נאה לצדיקים ונאה לעולם – ובס' אזור אליהו מהגאון בעל שבט מוסר ז"ל כתב, העושר נאה לצדיקים כדי שיווסרו כל האנשים העשירים החטאים בנפשותם, שבהיות הצדיקים צריכים להם, הם מחזיקים בטומאתם ואומרים שהאמת אתם משא"כ בהיות הצדיקים עשירים דאין צריכים להם שאז מכירים שפלותם ודכיתם, וכמו שפירשתי במדרש אליהו פסוק עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת כלומר

כשהחכמים מתעטרים בעושרם אז ניכר שאולת כסילים אולת – וכתב עוד, ע"ד שאחז"ל במס' יומא ר' אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים ולכך העושר נאה לצדיקים שבראותם הצדיקים עשירים ועל כל זה עוסקים בתורה, רואין העולם שאינן יכולים לפטור עצמן בטענת העשירים שהרי יש צדיקים עוסקים בתורה אעפ"י שהם עשירים עכ"ל ע"ש:

והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים, יבואר עפימ"ש, מרן חת"ס ז"ל בס' תורת משה פ' כי תבוא פ' והותירך ה' לטובה בפרי בטנך, עפ"י דברי הרמב"ם שכתב לבנו. אשרי מי שחתמו ימיו במהרה, שלכל אדם יש קצבה מה שהוא צריך לתקן בתורה ובמצות ומי שגמר הקצבה ההיא השלים ימיו, אמנם היינו אם הוא לעצמו, אבל אם יש לו בנים או אחרים הפועל עליהם להדריכם בדרכי תורה ויראה ולהשלים את נפשותם, אז אין קצבה לזה וע"ז אמר, והותירך ה', שיתן לך מותרות חיים לטובה בפרי בטנך כדי שתוכל להשלים גם אותם עיי"ש (והאריך בזה בהקדמה לתשו' חת"ס על יו"ד עיי"ש) ולכאורה הזקנה והשיבה אין נאה לצדיקים כי אדרבה זה מורה שלא השלימו עצמם בהיותם בני ארבעים וחמשים שנה. וצריכים לחיות זמן רב כדי שישלימו עצמם אמנם אם יש להם בנים אז נאה להם הזקנה והשיבה, כי אעפ"י שכבר השלימו את עצמם בשנות נעוריהם, מ"מ עדיין צריכים לחיות על האדמה כדי שיוכלו להשלים גם את בניהם, וז"ש התנא רשב"י והזקנה והשיבה "והבנים" נאה לצדיקים וא"ש ודו"ק:

אמר ר' יוסי בן קסמא פ"א הייתי מהלך בדרך וכו' עד נאום ה' צבאות – עיין במדרש שמואל מ"ש בזה פירושים מתוקים שונים – ובס' דברי שאול על אגדות הש"ס כתב. בפשיטות י"ל דזה האדם אמר לו שאם אתה במקום שיש חכמים וסופרים הרבה אינך נחשב שם כל כך. אבל אם תדור עמנו במקומינו אתה תהיה חשוב וניכר, ולא עוד אלא שגם כסף וזהב ירביון לך, וא"כ תהיה נכבד ומפורסם מאוד בתורה וגדולה, וע"ז השיב שאינו חפץ רק לדור במקום תורה, אף דשם לא יהיה חשוב כל כך, לפי שבשעת פטירתו של אדם מה בצע לו בכל הכסף והזהב, והעיקר הוא תורה עכ"ל הטהור:

(ובחלק הראשון מזה החיבור הבאתי ששמעתי מפרשים בדרך הלצה דר' יוסי ב"ק היה נצרך פ"א לצאת לבקש לו משען ומשענה מנדיבי עם אשר במדינה, וע"ז אמר לו אותו אדם, רבי מאיזה מקום אתה כלומר מאיזה מקום אתה שאין מחזיקי' אותך ומניחין אותך לילך מעיר לעיר ומכפר לכפר בעד משען ומשענה. אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים וסופרים אני, כלומר מקהל יראים חכמים וסופרים הנקראים בשם (ארטהאדאקסען) אני, ובקהלות כאלה אין נותנים סיפוק גדול כל כך להרב אב"ד שלהם שיוכל לפרנס

עצמו וב"ב בכבוד ובריוח, וע"כ אני מוכרח לשוט בארץ ולדפוק על פתחי נדיבים, וע"ז אמר לי, רבי רצונך שתדור עמנו במקומינו, שאנחנו מאותן הקהלות החדשים הנקראים בשם (נעאלאגען) ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב:

כי לא כקהלות האורטודוקסות הנעאלאגות שכולם מלאים חסדים ונותנים להרבנים שלהם פרנסה בריוח שלא יצטרך בשום פעם לבקש משענה מקהלות אחרות, אמרתי לו, אעפי"כ, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה היינו בקהל ארטהאדאקסען לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף וכו' אלא תורה ומעש"ט בלבד וא"ש):

וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, ואומר לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות – נ"ל הכוונה עפימ"ש בס' כתב סופר עה"ת פ' בהר במשנה דלעיל סוף פ"ד ברוך הוא שאין לפניו כו' לא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו, ופי' הרמב"ם ז"ל שאינו לוקח שוחד המצוה בשביל העבירה, ומקשים עליו א"כ האיך שייך הנתינת טעם שהכל שלו ותירץ הכת"ס כי יש ויש שבוטחים על צדקת פזרונם שנותנים צדקה ומחזיקים עניים ויהיה זה מחפה על עבירתם בין אדם למקום כדכתיב וחטאך בצדקה פרוק אבל הם חוטאים בנפשותם כי אין מצוה מכבה עבירה, והנה כתיב כי ממך הכל ומידך נתנו לך והכל של הקב"ה ואין אדם נותן צדקה משלו, ורק בעושים רצונו של מקום שאז והארץ נתן לבני אדם אז נותן משלו כי אז הכל של האדם, אבל אם חוטא ועובר על מצות ה' ומדמה בנפשו שיפרוק בצדקה, הוא טעות דהא הממון של הקב"ה ולה' הארץ ומלואה, וזה כוונת המשנה, שאין לפניו לא מקח שוחד דהיינו שיתן צדקה לעניים יען שהכל שלו, כי באופן שה הכל שלו כנ"ל ע"כ דפח"ח, (וכבר הבאתי דה"ק לעיל ע"ש) והנה כבר כתב המדרש שמואל ז"ל דאותו אדם שפגע בו רצה לפתותו שיעזוב מקום תורה וילך לדור עמו במקומו והוא יתן לו אוצרות זהב וכסף שיוכל לקיים בו מצות צדקה לעניים ופדיון שבוים וכדומה, וע"ז א"ל ריב"ק אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם ויהיו כל העולם עניים ורק הוא לבדו יהי' עשיר ויוכל להחיות נפשות רבות לאין שיעור, אעפי"כ איני דר אלא במקום תורה, דתלמוד תורה כנגד כולם, וע"ז הביא ראיה מדוד המע"ה שאמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף אעפ"י שהוא השתמש בזהב וכסף רק לצדקה לעניים כמ"ש ויהי דוד עושה משפט וצדקה, ועם כל זה. אמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וממילא מובן שפיר גם מ"ש, ואומר לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות – דרצונו של מקום הוא שידור במקום תורה, כמ"ש התנא ר' נהוראי הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך

יקיימוה בידיך ואל בינתך אל תשען - וז"ש לו ר' יוסי בן קסמא אתה אומר לי שאעזוב מקום תורה ואלך למקום שיש בו הרבה כסף וזהב ויהי' ביכולתי לקיים מצות צדקה, ע"ז אומר לך מה יועיל לי הצדקה אם אעזוב מקום תורה, הלא אז אהיה מעוברי רצונו של מקום, וממילא לא אתן צדקה משלי רק משל הקב"ה שהלא לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות, וזה הכוונה במה שמסיים, ואומר לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות דהיינו אם לא אעשה רצונו של מקום אז הממון הוא של הקב"ה ולה' הארץ ומלואה, וא"כ מה מהני הצדקה שלי, וא"ש ודו"ק:

ואעתיק לך בקיצור מ"ש בס' תולדות אדם להמגיד מהו' יחזקאל פייביל ז"ל מווילנא על מש וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וז"ל: הנה ר"י בן קסמא חכם וחסיד גדול היה ורצה לזרוע זרע אמת בלב איש הישראלי שהגיון התורה היא עולה על מחמדי תבל, ע"כ כשאמר לו האיש, רבי רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני אתן אלף אלפים דינרי זהב שהוא הון יקר וגדול, השיב לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה, והתשובה ההיא הנפלאה רב כחה באמת לנטוע בלב איש, שהחכמה מכהה כל חמדת עולם הזה. ויקרה היא בעיני החכמים וכל העושר כאין נגדה --- אך ירא היה ר"י בן קסמא אולי ידמה ויחשוב עליו האיש שהוא אינו בקי בטיב עניני העולם ותענוגיו, ומרוב הרגלו להגות בתורה חושב שאין טוב מזה, ע"כ הוא מואס ועוזב את כל ההון היקר ההוא בעבור חמדת מקום תורה, אבל אילו ידע בשעשועי חמדת תבל כאשר ידע זולתו, היה חובק בשתי זרועותיו את כל ההון הרב ההוא -- והיה אך שמח לעזוב את מקום התורה בעבורו - ולכן להרחיק מאתו מחשבות לבב כאלה, אמר לו, דע וראה כי לא אנכי לבד הריתי את כל הדברים האלה, אלא, כן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל, שהיה מלך אדיר והשיג בטיב עניני עולם הזה עד תכלית יכולת האדם להשיג כי לא היה חסר כלום מבית המלך, עם כל זאת אמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וא"כ איו איפוא תבקש לך ראיה היותר שלימה, שכל כסף וזהב כאפר וכסוגים נחשבו נגד סגולת התורה עכ"ל הנעים:

(שו"ר שכ"כ גם בס' מגן אבות להגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל עפ"י המדרש רבה בפסוק הבל הבלים אמר קהלת וגו' אלו אחר אמר הבלים הייתי אומר, זה שלא קנה ב' פרוטות מימיו הוא מגנה ממונו של עולם, אבל שלמה שכתוב בו אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה, לזה נאה לומר הבל הבלים ע"כ, וכן אמר כאן דמגוף הפסוק שאמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף לא הוי מוכח כלל, דאפשר שלא ראה כלל לפניו אלפי זהב וכסף, לכך לפי דמיונו שלא נזדמן לו להחליף עמו התורה באלפי זהב אומר כן, אבל אם

היה נזדמן לו כן היה יצרו תוקפו והיה מחליף, לכך אמר. וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד מלך ישראל שהוא היה יכול להשיג אלפי אלפים דינרי זהב ולאסוף סגולת מלכים ולהבטל מן התורה ואעפ"כ מאס ברבוי הכסף וסגולת מלכים ואמר טוב לי תורת פיך וגו' ובחר יותר לעסוק בתורה, ממנו יש ראיה שפיר עכ"ל הטהור):

שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף וכו' אלא תורה ומעש"ט בלבד – מלבד הפשט הפשוט י"ל עוד עפ"י מ"ש חז"ל איזהו עשיר כל שמכבדין אותו מחמת עשרו והנה הכבוד שעושים לאדם מחמת עשרו הוא רק כל זמן שהוא בחיים אבל כשמת פסק ממנו עשרו ואין לך דל גדול הימנו (וכ"כ רש"י ז"ל ברכות י"ח א' ואין לך דל מן המת ע"ש) ועל כן כשהולכים אנשים אחרי מטתו ללותו אין הכבוד הזה מחמת עשרו אלא מחמת תורה ומעש"ט שבו, כדאיתא בגמ' (שבת ק"ה ב' רשב"א אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע הא למה זה דומה לס"ת שנשרפה, ופירש"י הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע וכו' אף נשמת ישראל הניטלה דומה לו, שאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצות עכ"ל ע"ש, וז"ש, שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין האנשים לו לאדם, לא כסף ולא זהב, כלומר לא בשביל שהיה לו כסף וזהב. אלא תורה ומעש"ט בלבד. כלומר אלא בשביל שהיה בו תורה ומצות כנ"ל ודו"ק:

(ובס' קהלת יצחק עה"ת מביא פירוש, דהכסף והזהב היו צריכים ללות את האדם במותו, יען שהיה אוהב אותם מאוד וכל ימי חייו היה יגע ועמל מאוד בעבורם, א"כ הם היו צריכים ללות אותו ולבכות על אוהב נאמן כזה בדמעות שליש. אבל הם אין מלוים אותו ואין בוכים עליו כלל וכלל, לפי שאין להם הפסד במותו. יען שגם אחרי מותו ימצאו עוד אלף אוהבים אחרים כמוהו, שאוהבים את הכסף ואת הזהב בכל לבם ובכל נפשם ועובדים אותם במסירות הנפש ממש, ומאי איכפת להו אם מת להם אוהב נאמן אחד, אם ימצאו אלף אלפים אוהבים נאמנים אחרים תמורתו. אבל תורה ומעשים טובים בלבד המה ילוהו לבית עולמו והמה יבכו עליו בדמעות שליש, יען שבמות אדם כשר בעל תורה ומעש"ט יש להם הפסד שכל אדם מישראל עוסק בתורה ובמצות בבחינה אחרת ובכוונה אחרת נבדל מחבירו, ולא ראי זה כראי זה, וע"כ אך התורה והמעש"ט של האדם המה מלווים אותו ובוכים עליו ואומרים. מי יאהוב אותנו עוד כאשר אהב הוא אותנו, ואף אם ימצאו עוד אוהבים בעולם. אין אהבה של זה דומה לאהבה של זה, וכל אחד מישראל אוהב התורה והמצות בבחינה אחרת, באופן אחר ובענין אחר וכמ"ש חז"ל שכל צדיק נכווה מחופתו של חבירו, וכן איתא בגמ' (שבת קנ"ב א') כי הולך האדם אל בית עולמו איר יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו משל למלך בשר

ודם עיי"ש. וז"ש שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעש"ט בלבד ודו"ק):

ואדמו"ר הגאון האמתי בעל שו"ת מהר"ם שיק זצ"ל פי' דהנה אנחנו יכולים לשבח את האדם בב' אופנים. או בסור מרע או בעשה טוב, אמנם העיקר כאשר יחדיו יהיו תואמים ומשולבים, כי אם אמנם גם זה טוב אם לא פעל רע, ובפרט אם היה לו מקום והכנה להתקלקל ונמלט. כמו שאנו רואין בפרט בעשירות אשר עושר שמור לבעליו עפ"י רוב לרעתו כמאמר וישמן ישורון ויבעט, ואם אחד נמלט מזה ולא נתפתה על ידי כספו וזהבו לילך אחר שרירות לבו הרע, כבר יש לנו לשבחו, וכן אמרו חז"ל בסוף מכות. ישב ולא עבר עבירה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה שנאמר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו, ומפרש לה בקידושין ל"ט בבא דבר עבירה לידו, וכיון שמעלה עליו הכתוב כאלו עשה מצוה, בודאי שראוי לשבחו ולהללו גם על סור מרע. אבל מ"מ נראה ששבח הזה אינו יכול ללות אותו לאחר מותו לעשות לו יקר וכבוד כאלו השלים תכלית בריאתו, זה א"א כי בודאי תעודת האדם על הארץ אינו נשלם במה שהוא סור מרע, כי באיש כזה הבריאה היתה לבטלה דגם אם לא היה נברא לא היה עושה רע, אמנם תכלית האדם על הארץ הוא בעשה טוב, ואך זה יכול ללות אותו לאחר מותו לעשות לו יקר וגדולה על שהשלים תעודתו עלי ארץ, וזה כוונת התנא שאף אם בא לידי כך לראות בעיניו ולהכיר שכל כסף וזהב כאין וכאפס נחשב, ולא נתפתה עי"ז לחטוא, כי אם גם בעשרו ובתקפו היה סור מרע מ"מ אין מלוה אותו זאת כי אין זה תכלית בריאתו, וז"ש אין מלוין לו לא כסף ולא זהב וכו' היינו מה שהכיר "לא" כסף "ולא" זהב "ולא" אבנים טובות ומרגליות, היינו שכל אלה כלא נחשבו ואך הבל המה ואין בהם ממש, ולא נתפתה ע"י כספו וזהבו לחטוא, זה אין מלוה אותו אלא תורה ומעשים טובים בלבד, כלומר דברים שעשה בקום ועשה כי זה תכלית הבריאה וכמ"ש ודו"ק:

(יוד)

חמשה קנינים קנה לו הקב"ה בעולמו וכו' -- ביאור דברים אלו כתב בעל העקידה ז"ל בשער י"ח (ותוכן כוונתו ביאר הגאון מ' חיים יוסף פאללאק ז"ל אבדק"ק טרעביטש יע"א) שאף שהשי"ת לא היה צריך לברוא העולם וכל העולם כולו לצורך ותועלת עצמותו כי הוא שלם לבלי תכלית לא יחסר לו כל, ולא יצטרך לכל, בכל זאת רצה רק מחסדו וטובו שיהיו בעולם השפל הזה נמצאים בעלי שכל יחידי סגולה המכירים כפי יכולתם את הבורא, ומקנים בזה לעצמם שלימות נפשית ואמיתית בהכרתם אותו וכאשר פרסמו שמו ותאריו הנשגבים בכל העולם לשאר יושבי תבל. ולהשגת תכלית זה הנרצה בעיני

השי"ת. בחר לו חמשה אמצעים, והם, אברהם אשר היה הראשון להכיר אמיתתו יתברך. וישראל עם בחירו יוצאי חלצי השלם ההוא, שמים וארץ, אשר כל רואה ובוחן אותם בהשקפה שכלית מכיר ומבין כי יש אלוק ממציאם ומנהיגם, והם ילמדו האמיתיות הנצחיות ממציאות השי"ת חסדו וטובו והשגחתו התמידית. לכל באי עולם. וכן התורה המלמדת בדבריה באר היטב את האמיתיות האלה על פי הקבלה, ובית המקדש מקום משכן שמו, ואשר שם יעבדו את ה' כל הבאים להשתחוות שמה לו, שם ישפך רוח דעת ויראת ה' עליהם ונשרשה האמונה האמיתית וההשפעה האלקית בקרבם, ועל חמשה אמצעים אלה שבחר השי"ת לו להשיג על ידם תכליתו הנרצה שהוא פרסום שמו ואמונתו בעולם, אמרו חז"ל בפ"ו ממס' אבות חמשה קנינים קנה לד הקב"ה וכו', כי שם קנין זה הנאמר פה מושאל מקנין האדם, ר"ל עושר ונכסים שיש לו שהם אמצעי להשגת תכליתו, שהוא להמציא לו כל מחסוריו ולהנעים חייתו עלי ארץ עכ"ל הטהור ע"ש:

כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ואומר ה' ימלוך לעולם ועד -- והקושיא מפורסמת מאי ואומר ל ואיזה המשך וקישור לפסוק זה עם האמור למעלה ? ועיין במדרש שמואל ובס' מגן אבות להגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל מיש בזה -- ולענ"ד נראה כי באמת כל מי שיש בו דעת לשאול שואל אם אמת שכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו וכל עיקר תכלית הבריאה הוא שימלא כבוד ה' את כל הארץ איך הוא ית' רואה ושומע עכו"ם מחללים כבודו באמרם אלינו כל היום איה אלקיכם ויושיעכם, ושותק?, איך הוא רואה עכו"ם רוצחים וטורפים כזאבי ערב יונק עם איש שיבה (בפרט בארץ אוקראינא שהוא המדינה של גיהנם להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ר"ל) ומחללים כבודו ית' באמרם אי אלקימו צור חסיו בו עד מות, יבא ויושיע ויחזיר נשמות, ושותק ? --- אכן התשובה על שאלות אלה וכאלה, כבר נתונה במקרא קודש פרשת האזינו - כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם ופירש"י ז"ל כי אשא אל שמים ידי מקום שכינתי והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי שחי אנכי לעולם, איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר, כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים, מלך בשר ודם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותן עכ"ל. (ועיין בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד סי' רנ"ח דפח"ח ש"י), נמצא כי באחרית הימים הוא ית' נקם ישיב לצריו אך אינו ממהר נקמתו לפי שחי הוא לעולם ובכן יאירו לנו דברי התנא, כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא

לכבודו, ואם תאמר איה מקום כבודו בראותו עכו"ם מחללים כבוד שם קדשו, ושותק? לזה משיב. ואומר ה' ימלוך לעולם ועד. היינו שמלכותו ית' לעד קיימת, ואינו כמלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר ולכן ממהר נקמתו ליפרע בחייו, אבל הוא ית' חי לעד וקים לנצח ויש לו:

שהות ליפרע, וא"ש ודו"ק:

בספר כבוד שבת על פ"א כתב קישור משנה דכל מה שברא הקב"ה בעולמו וכו' עם ריש הפרק הראשון, משה קבל תורה מסיני עיי"ש, ובמחכ"ת שכח כי מס' אבות מסיימת במשנה דבן הא הא אומר לפום צערא אגרא, (כפי הגירסא במשניות וכן בגמרא). וזה סיום מס' אבות, ומשנה דכל מה שברא הקב"ה בעולמו וכו' הוא סיום הברייתא של קנין תורה, ואינו מקושר כלל עם מס' אבות ולא שייך לדרוש בו סמוכין ע"ד נעוץ סופה בתחלתה, עם משה קיבל תורה מסיני, שהוא ריש מס' אבות וזה פשוט – אמנם לקשר סוף מס' אבות:

דהיינו משנת בן הא הא, שאמר לפום צערא אגרא. עם ריש המס' המתחלת משה קבל תורה מסיני, נלע"ד עפמ"ש בהגדה ש"פ אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו, ופי' בס' "תקון משה" חלק ד' בח"ת לשבועות, כי ישראל בעמדם לפני הר סיני השפיע עליהם הקב"ה רוח חכמה ובינה עד שהבינו משכלם כל התורה עד שלא ניתנה כאברהם אבינו ע"ה, וז"ש אילו קרבנו לפני הר סיני א"כ לא היה צורך לתת לנו התורה כי בלא"ה היינו מקיימים אותו מכח השכל, אך הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו רצה לזכות ישראל ולהרבות להם שכר על ידי שיהיו מצווים ועושים. עיי"ש באריכות דבריו כי נעמו והנה כבר כתב הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל בספר מגן אבות על מ"ש בן הא הא לפום צערא אגרא, יען שהוא היה גר צדק כמ"ש במד"ש בשם הרשב"ם וכ"כ התוספות בחגיגה ט' ע"ב ע"ש, ולכך בא ליתן טעם למה נתגייר הלא היה יכול לקיים התורה בלא הגירות, רק הא קיי"ל גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, וכתבו התוס' הטעם משום דהמצווה יצרו תקפו יותר ואעפי"כ עושה, ולכך אמר שאם לא יתגייר ויקיים התורה בתורת אינו מצווה ועושה, אין לו צער כל כך שאין יצרו תקפו וכיון דלפום צערא אגרא, לכך יותר טוב להתגייר להיות מצווה ועושה ויקבל שכר יותר, וגר מותר להתגייר ע"מ לקבל שכר כמ"ש המהרש"א במס' סוטה עיי"ש דפח"ח – ולפי"ז א"ש מאד קישור סוף המסכתא עם תחלתה, דלכאורה קשה מדוע קיבל משה התורה מסיני, הלא כשעמדו ישראל לפני הר סיני כבר היו יכולים לקיים כל התורה משכלם כמו אברהם אבינו ע"ה. אבל כיון דלפום צערא אגרא היה מוכרח לקבל התורה לישראל, דעי"כ יהיו מצווים

ועושים וגדול המצווה ועושה דיש לו צער ע"י דיצרו תוקפו ולפי גודל הצער כן ירבה ויגדל השכר ונעוץ שפיר סופה בתחלתה, דע"י שמסיים לפום צערא אגרא, אתי שפיר משה קבל תורה מסיני, ולא קשה מידי כנלע"ד נכון בעזהי"ת:

וכאשר סיימתי הפרק הששי, אמרתי ב"ה גם להבין קישור סוף הפרק לתחלתו, דמסיים כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, א"כ גם התורה נבראת לכבודו ית', וקשה איה כבודו של הקב"ה בהתורה, הלא בני תורה רובם ככולם עניים מדוכאים ועיניהם נשואות למתנת בשר ודם, והן רבים עתה עמי הארץ שמחללים כבודו ית' באמרם זו תורה וזו שכרה ר אמנם התירוץ על קושיא זו, מה שאמר התנא ר"מ בתחלת הפרק, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ופי' בתפארת ישראל על המשניות, דהני דברים הרבה היינו אריכות ימים וברכות והצלחות, עושר וכבוד, המוזכרים כולם בהבטחות שבתוה"ק עיי"ש, וא"כ שפיר ברא הקב"ה גם את התורה לכבודו, דהא לכך ניתנה התורה שיעסקו בה ישראל לשמה ועי"כ יזכו לדברים הרבה הנ"ל, וממילא יתרבה כבוד התורה וכבוד שמים, ולא יהיה פתחון פה לעמי הארצים לומר זו תורה וזו שכרה, וא"ש קישור סוף הפרק לתחלתו ודו"ק:

או יאמר עפימ"ש במדרש שמואל דשאר העולמות, אצילות בריאה ויצירה, שפיר לא בראם הקב"ה אלא לכבודו, אמנם עולם העשיה אשר ראה ראינו כי גברה יד סט"א ויצר לב האדם רע מנעוריו להכעיס את בוראו א"כ אין בריאת העולם הזה לכבודו יתברך וטוב לו שלא נברא. ואיך אמר התנא כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו – אמנם התירוץ על קושיא זו הוא מה שאמר ר"מ בתחלת הפרק כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, ופירש"י ז"ל כדאי הוא לו כלומר ועפ"י שנברא בשבילו וכה"א כי זה כל האדם עכ"ל. וא"כ שפיר ברא הקב"ה גם את עולם העשיה בשביל העוסק בתורה לשמה דכל העולם כולו נברא בשבילו, ולא קשה מידי, וזה הקישור של סוף הפרק לתחלתו וא"ש ודו"ק:

טרם סיימתי ילקוטי זה. בא לידי ספר "יין הרקח" על אגדות הש"ס מהגאון הקדוש מ' משה טייטעל-- בוים בעל ישמח משה עה"ת זצ"ל, וראיתי בו שפירש מאמר נתאי הארבלי – בפרק א' – הרחק משכן רע, כלומר הרחק משכן שלך את הרע שעושה, והשתדל שייטיב מעשיו, ואז תדור בשכונותו, ואל תתחבר לרשע, כלומר אל תתחבר עמו להיות שכינך בעודו ברשעתו, ואל תתיאש מן הפרעניות שיבוא עליו כמאמר חז"ל אוי לרשע אוי לשכינו (ב) פירש מ"ש התנא שמאי, עשה "תורתך" קבע הכוונה תורתך ממש דהיינו שיש לחזור חידושיו שיזכרם וכן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו כו' דאם

אינו זוכר חידושיו אינו יכול לדרוש אחר מותו (ג) פירש המשנה – בפרק ה' כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, כי אלו שאין מזכים את הרבים ואין עליהם עול הצבור ואימתא דציבורא. הם יכולין להשתדל בתורת עצמן. כי אין להם טרדא וביטול הזמן ומונע ומעכב מחמת פחד ואימה, משא"כ אלו שעול הצבור עליהם עפ"י רוב מחמת צרת הלב מפחד הציבור אין יכולין לעשות שום דבר נמצא יש להם היזק רב וחסרון וגרעון בהשתדלות חובות עצמם, אך ית"ש ברוב רחמיו ממלא להם החסרון שלא יהי' להם היזק ע"י שזיכו את הרבים וידוע דחטא הוא לשון חסרון [כמ"ש והייתי אני ובני שלמה חטאים ופירש"י חסרים מן המלוכה]. והיינו כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ר"ל אין גרעון וחסרון בא עי"ז שמזכה את הרבים והוא נכון בס"ד עכ"ל הטהור עיי"ש:
ועפ"י הפירוש הזה במשנה הנ"ל מיושב ג"כ היטב קושיית הגאון בעל כפות תמרים ז"ל בקונטרס תוס' יוהכ"פ ליומא דף פ"ז" על דברי התוס' יבמות דף ק"ט ע"ב בד"ה מהו דתימא אית ליה אגרא. תימה דאמרינן בפ' בתרא דיומא (פ"ז א') כל המזכה את הרבים. אין חטא בא על ידו ומפרש טעמא התם שלא יאמרו הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע. ועוד קשה לר"י הרי אחר דרבי מאיר למד לפניו ואפ"ה יצא לתרבות רעה עכ"ל, והקשה הכפות תמרים ז"ל למה להו להתוס' להקשות מכח ההוא דיומא דף פ"ז הו"ל להקשות ממשנה שלימה דמס' אבות פ"ה דתנן כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, אמנם לפי"ז ניחא דבמתניתין הייתי יכול לפרש כפי' הגאון מהר"ם טייטעלבוים הנ"ל וא"כ לא קשה מידי, לכך הקשו התוס' מכח ההיא דיומא דף פ"ז דמפרש טעמא התם שלא יאמרו הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע, וא"כ מפורש דכל המזכה את הרבים אין חטא ממש בא על ידו, ודלא כפירוש הגאון הנ"ל דאין חסרון וגרעון בא על ידו א"כ שפיר מקשו התוס' וא"ש ודו"ק:
בעזר מלך עליון נאזר בגבורה, סיימתי ברייתא של קנין תורה ובזה תמו ונשלמו הלקוטים שלי על כל פרקי אבות יהי שם ה' מבורך על כל החסד אשר עשה עמי הצעיר באלפי רבבות

קונטרס לקט שכחה על מסכת אבות

(א)

בפ"א מ"ג אל תהיו כעבדים וכו' וכו', ויהי מורא שמים עליכם – פי' בס' הישר והטוב להגאה"ק מליסקא ז"ל בחידושי מסי מגילה דהנה מבואר בחו"ה ז"ל דלכן ברא השי"ת מדת הבושה שיתבייש האדם בפני חבירו ולא ברא השי"ת שיתבייש בפני הבורא ית"ש,

מפני שאם היה כן לא יהיה שכר ועונש מפני שמוכרחים לכך. אמנם לפי"ז מי שנזדכך כ"כ שאין עבודתו בשביל קבלת שכר, אז בוודאי השי"ת יכול לשלוח לו יראה מן השמים כיון שאינו חש לעבוד עבודתו בשביל שכר, וז"ש התנא, אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, ועי"ז תרויחו, שיהיה מורא שמים עליכם, כלומר שישלח לכם השי"ת יראה מן השמים עכ"ד קדשו:

(ב)

ובאוהל יעקב מדובנא ז"ל פרשת צו כתב בשפת היריעה ליישב קושי' המפרשים דפתח בעבודה שלא ע"מ לקבל פרס דהיינו עבודה מאהבה הגדולה במדריגה, וסיים ויהי מורא שמים עליכם, דהיינו עבודה מיראה הפחותה במדריגה אתמהה -- בהקדם הפסוקים (ישעי' נ"ח) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, ואותי יום יום ידרושון וגו' כגוי אשר צדקה עשה וגו' למה צמנו ולא ראית וגו' הכזה יהיה צום אבחרהו וגו' – הנה מה שאמר ית' אל ישעי' אל תחשוך מורה כי ישעי' ע"ה היה ברצונו למשוך א"ע מזה. מטעם שאמרו חז"ל (יבמות ס"ה א') כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, לכן אמר לו השי"ת קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, והזכיר לפניהם קצת חטאים מה הם, ואיתי יום יום ידרושון וגו' ולכאורה מה עון יש בזה ומה ענין התוכחה שהוכיח על פניהם.

אבל ביאור המאמר עפ"י משל לאחד שנשאר בעל חוב גדול לסוחר ואמר לו דע אדוני כי לבבי נאמן וכל ישעי וכל חפצי לשלם לך מה שאני חייב רק אין בידי מאומה ע"כ מה שיש בכחי לעשות אעשה, ספחני נא אל אחת הכהונות הלא סוחר גדול אתה שלחני נא למקומות המסחר אולי במשך הזמן ינוכה חובי בשכרי, וייטב הדבר בעיני הסוחר כי ידע אותו לאיש מבין בסחורות וגם נאמן רוח, והכין לו נסיעה למקום פלוני ויסע ויבוא, והסוחר קבל נחת רוח מן המסחר והכי לפניו נסיעה אחרת – ויהי כי הקיפו הימים וזה הולך הלוך ונוסע בעסקי הסוחר, פעם בבואו לביתו מן הדרך בא אל בית הסוחר וידבר אתו משפט ויתפלא ויאמר לא ידעתי איך תעשה כה לעבדיך הלא זה כמה אשר אני עוסק במסחרך נוסע בדרכים ולא זכרת מעולם לתת לי את שכרי, איך יאות לך להיות כובש שכר שכיר יה הסוחר בשמוע את דבריו ענהו במענה רך. לך לביתך ואני אצוה להביא אליך את כל המגיע לך ממני – המשולח הלך לביתו והסוחר קרא את אשר על הבית לאמור. קום נא ועשה חשבון כמה מגיע לי מאת האיש הזה, ותלך אצלו לגוש אותו לשלם לי היום הזה, והאיש עומד משתאה ומחריש ומתפלא מאד, הכי נעלם מאת

אדוני כי איש עני הוא אין בביתו כל מאומה, ואיך אלך אצלו ואיך אגוש אותו, האם אפעל בזה דבר – ויען הסוחר ויאמר:
גם אנכי ידעתי כי לא תפעול מאומה שיחזיר לי חובי, אבל ראה נא את הכסיל הזה הלא תובע אותי כי הוא שכח את כל החוב הגדול המגיע לי ממנו ולכן לכה אצלו לתבוע אותו, והפעולה בזה כי יזכור הימים הראשונים כמה הוא חייב לי, אז אמצא מנוח ולא יגיס דעתו לגוש אותי.
הנמשל, כי ישעי' ע"ה לא רצה ללכת באלה, כי ידע שלא יפעול מאומה לגביית החוב, לזה אמר לו השי"ת קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם, ולא תתפלא לאמר מה אפעל בזה, מה יתנו ני כי דלים הם ע"ז אמר, הלא שמע נא, ואותי יום יום ידרושין. הלא הם תובעים אותי ודעת דרכי יחפצון מדוע לא יצליחו במעשיהם, כגוי אשר צדקה עשה, כאילו אני חייב להם וא"כ כאשר יתנו אל לבם מה שהם חייבים לי אז לא ימלאו לבם עוד להגיס דעתם לתבוע אותי והבן:
וז"ש אנטיגנוס ע"ה, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, כאותו שבא לתבוע החוב המגיע לו, אלא ויהי מורא שמים עליכם. שלא יגוש אתכם לשלם לו על הטובות הראשונות, כי באמת האדם חייב להקב"ה, כמאמר לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים עכ"ל ודפח"ח:

(ג)
בפ"א מ"ו הרחק משכן רע – עיין בתוי"ט שמדקדק למה אמר הרחק ונח אמר התרחק, וכתב בס' בני יששכר על המשניות מהגאון מ' יששכר בער בלאך ז"ל בן הגאון בעל תוספות חדשים זצ"ל ע"ד דאמרו חז"ל בעובדא דר"מ (גיטין דף נ"ב) בשבבותיה תרי דהוו מינצו תמיד והתאמץ ר"מ לעשות שלום ביניהם נשמע קול ווי דאפקיה ר"מ (ופי' רש"י השטן אמר הכי) וגם אמרו הוא השטן הוא היצה"ר, ועוד אמרו שבע שמות ליצה"ר יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב גו' נמצא ז"ש התנא בדרך מוסר לאחוז מדות של ר"מ, הרחק משכן רע, כלומר תעשה כל הצטדקאות להרחיק מן השכן שלך היצה"ר הנקרא רע, והיינו שיתאמץ לעשות שלום ומיושב דקדוק הר"י דשפיר אמר הרחק שהוא פועל יוצא לאחרים, וזה ג"כ כוונת הכתוב (תהלים ל"ד) בקש שלום ועי"ז ורדפהו היינו להס"מ וק"ל עכ"ל ודפח"ח:

(ד)
בפ"א מי"ד הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום וכו' ומקרבן לתורה – לכאורה ק' מה ענין זה לזה אוהב שלום ומקרבן לתורה, וכ' הגאון רש"ק ז"ל מבראד

באמרי שפר פ' במדבר דידוע מ"ש ז"ל דאי אפשר לכל אדם לקיים את כל התרי"ג מצות אך אם יש שלום ואחדות ב"א לחבירו אז נחשב המצוה שמקיים חבירו כאלו מקיימה הוא. וז"פ הפסוק ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום כי אין עוז אלא תורה דהיינו כשרצה הקב"ה לתת התורה לישראל היה צריך לברך את עמו בשלום כי בלעדי השלום אי אפשר לכל אחד לקיים כל התורה, ומעתה ז"ש אוהב שלום ומקרבן לתורה דאי לא היה ביניהם שלום היו מרוחקין מן התורה דלכל אחד היה נחסר הרבה מהתורה אך אם נעשה ביניהם שלום ואחדות אז כל א' משלים לחבירו ע"כ שפיר אמר הילל דאהרן היה רודף שלום ועי"כ היה מקרבן לתורה וא"ש [א"ה בבחינה זו שמעתי בשם המגיד המפורסם מהו' פייש פישמאן ז"ל מ"מ דק"ק פרעשבורג שפי' בפרק ה' משנה י"ג האומר שלי שלך ושלך שלי, עם הארץ - דהנה מבואר בסה"ק דבשני אופנים יכול כל אדם לקיים כל התרי"ג מצות שבתורה (א) ע"י לימוד התורה כמאמר חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, והה"ד נמי כל העוסק בדינים של כל התרי"ג מצות כאילו קיימם בפועל (ב) ע"י השלום והאחדות שבין ישראל נחשב לכל א' המצות שמקיים חבירו כאלו קיימם הוא וכנ"ל, אמנם מי שהוא בן תורה גם בלעדי השלום יכול לקיים כל התרי"ג מצות ע"י לימוד התורה כנ"ל -- וז"ש האומר שלי שלך כלומר המצות שלי הם שלך, ושלך שלי, המצות שלך שאתה מקיים הם שלי, ובאופן זה נחשב לנו כאלו קיימנו כל התרי"ג מצות - מי שאומר כן עכ"ח הוא עם הארץ דאילו היה בן תורה לא היה צריך לזה, דבלא"ה הי' יכל לקיים כל התרי"ג מצות ע"י לימוד התורה כנ"ל, וז"ש האומר שלי שלך ושלך שלי עם הארץ, ע"כ דפח"ח]:

(ה)

בפ"ב מ"א והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות - עיין לעיל בקונטרס אחרון (אות ג') שמה הבאתי פירוש ע"ז בשם ספר "תיקון משה" עיי"ש - וכעת מצאתי שכבר קדמו בפירוש הזה בשפת היריעה אשר לאוהל יעקב מדובנא ז"ל סוף פרשת וישלח עיי"ש ותמצא:

(ו)

בפ"ב מ"ד עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו - פי' ביריעות האוהל אשר לאוהל יעקב מדובנא ז"ל פרשת ויחי, עפ"י מאמרם ז"ל צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה, כוונתם בזה כי הצדיקים מתחלה המה מתייסרים ביסורי המלחמות מיצרם הרע, ואחר כי רואה ית' תום דרכם אזי ישלים אתם את יצרם, וכמאמר חז"ל (ב"ר פרשה נ"ד) על הפסוק ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, זה יצר הרע, וזהו תחלתן יסורים

וסופן שלוה, כלומר שלום יעשה להם מיצר הרע (וזהו שרמזו ז"ל "שלוה" ולא אמרו עושר וכבוד וכדומה, וז"ש התנא, עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו: ר"ל כי מתחלה החוב על האדם ללחום מלחמת היצר ולכובשו בחזקה, וזהו עשה כו' כדי שיעשה רצונך כרצונו, כלומר כי אח"כ יהיה ה' בעזרך וישלים האויב אתך ולא תהיה נמשך ברצונך בלתי אל מה שירצה השי"ת עכדפח"ח:

(ז)

בפ"ב מ"ה ולא הקפדן מלמד - פי' הרע"ב ז"ל הרב שמקפיד כו' לא ילמד כראוי אלא צריך שיסביר פנים בהלכה לתלמידיו - וע"ז כתב הבני ישששכר על המשניות וז"ל. כמו שדרשו חז"ל בתענית דף ח' בפ' אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל, בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים כו' ע"ש, ואני כתבתי בספרי בינת ישששכר טעם בדבר דאיתא בהוריות דף י"ב כי יתביתו קמי דרבייכו חזו לפומיה דכתיב והיו עיניך רואות את מוריך ע"ש, אלמא דהתלמיד צריך ללמוד בפנים של רבו בשעת הלימוד. ובספר חסידים סימן תתשכ"ו איתא המסתכל לאדם בפניו בשעת כעסו גורם לו שכחה ע"ש, נמצא הוי תרתי דסתרי אהדדי לכך לא הקפדן מלמד עכ"ל הטהור:

(ח)

בפ"ב מ"ז אף הוא ראה גלגולת אחת כו' אמר לה על דאטפת אטופך וסוף מטיפיך יטופין - בספר אפריון עה"ת פי ויגש פ' בשם רבו הגאון מהר"צ העליר בעל טיב גיטין זצ"ל עפ"י מחז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי וחוב ע"י חייב, וז"ש הילל אע"ג דעל דאטפת אטופך, כלומר שבאה לך זאת בגזרה מאתו ית"ש מדה כנגד מדה (שנראה לכאורה כי עשו שליחותו של הבורא ית"ש) עם כל זאת מטיפיך יטופון, כי מסתמא גם אלו ראויים לעונש זה שמגלגלין חוב ע"י חייב עכדפח"ח:

(ט)

בפ"ב מ"ט אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת ר בס' חמודי אפרים לידידי הרה"ג המפורסם מהו' חיים אפרים באלאיטי נ"י מטארנאלייא (סלאוואקייא) יצ"ו הביא בדף מ"ה בשם ספר אבן שוהם דיש בנמצא תלמידי חכמים עשירים שאומרים למה לנו להחזיק את לומדי תורה הלא בעצמנו אנו לומדי תורה, ובאמת הם טועים בזה דאיתא בירושלמי (ומובא בתוספות סוטה דף ל"ז) על פסוק ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, וז"ל, למד ושמר ועשה והיה סיפק בידו להחזיק ולא החזיק ה"ז בכלל ארור ר"ל עיי"ש, וז"ש התנא, אם למדת תורה הרבה אל תחזיק

טובה לעצמך. היינו עשירות שנקרא טוב כמש"ה וזהב הארץ ההוא טוב. אל תחזיק אותו לעצמך רק תפרנס גם לומדים אחרים, כי לכך נוצרת להחזיק לומדי תורה עכדפח"ח:

(יוד)

בפ"ב מ"י ר' אליעזר בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבד טפה וע"ז כתב הבני יששכר על המשניות וז"ל: לאו דוקא דבע"ז דף מ"ו ע"ב איתא דאייקר ליה תלמודא דהזאה אינו דוחה שבת ע"ש עכ"ל – אמנם המעיין היטב בדברי הצל"ח פסחים דף ס"ט ע"א בד"ה מתיב רבה וכו' יראה דאין מוכרח לומר דרבי אליעזר גמריה איתעקר ליה עייש"ה ודו"ק, ולפי"ז שפיר י"ל דריב"ז דוקא קאמר, שאינו מאבד טפה ועיין:

(יא)

בפ"ב מי"ד ר' יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך, והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך. וכל מעשיך יהיו לשם שמים – עיין היטב בפי' תפארת ישראל על המשניות ותמצא הפירוש האמיתי בדברי התנא הזה עש"ה וינעם לך – ומ"ש ר' יוסי הכהן וכל מעשיך יהיו לשם שמים, ור' שמעון בן נתנאל אמר הוי זהיר בק"ש ובתפלה, שמעתי בשם הגאון מ' משה גרינוואלד זצ"ל אבדק"ק חוסט יע"א, שאמר כי ידוע דרך החסידים שאינם מקפידים על זמן ק"ש ותפלה, ואינם מתפללים עד שמכינים עצמם מקודם להיות להם גוף נקי וטהור, ובודאי כוונתם לשם שמים, וע"כ אין להם בזה חטא ועון כלל, ולכן ר' יוסי הכהן שהיה חסיד (כמ"ש עליו ריב"ז, יוסי הכהן חסיד) ע"כ אמר וכל מעשיך יהיו לשם שמים, כלומר אם תעבור לפעמים זמן ק"ש ותפלה אין בכך כלום רק כל מעשיך יהיו לשם שמים, כדי שתוכל להתפלל בגוף נקי, ואז אפי' תקרא ק"ש ותפלה שלא בזמנו ג"כ יהי' לרצון לפני ה', אמנם ר' שמעון בן נתנאל שהיה ירא חטא, היה ירא לעבור זמן ק"ש ותפלה ע"כ אמר הוי זהיר בק"ש ובתפלה, לקרוא ק"ש ולהתפלל בזמנו הקבוע כפירש"י והרע"ב ז"ל ע"כ דפח"ח:

(יב)

ועל מ"ש ר"י והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, כתב הגאון מפ"ב זצ"ל בפתיחה לספרו כתב סופר על מס' גיטין. כי תורה מורשה וירושה היא לנו מאבותינו שקבלוה בה"ס וכן תורה שבע"פ וש"ס ירושה היא לנו שכבר אחזו בה וידעוה אבותינו, אבל לא סגי כשלומד אדם כל הכתוב לפניו, אלא צריך לעיין ולהתבונן למצוא דעת קדושים ולחדש חדשות, כי יש לכל א' חלק בתורה הצפון לו ומקום הניחו לו מן השמים, וכ"פ נראה לעין המעיין כי הקדמונים שקטנה עבה ממתניו לא באו אל האמת הפשוט כי הוא חלקו ומן השמים זכה בו והיה צפון לו, והיינו יצפון לישרים תושיה" שהקב"ה

צופן ומסתיר מישרים תושיה זו תורה, יען כי הוא חלקו של הבא אחריהם, וזה שאמרו ז"ל יגעתי ולא "מצאתי" אל תאמין, כי מוצא מציאה אשר אבודה היתה מאשר היו לפניו – וזה כוונת התנא והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך – דלא סגי כשלומד מה שהוא ירושה לנו מאבותינו אלא יחדש חידושים וישמח בחלקו אשר חנן ה' אותו ודבר זה צריך הכנה דרבה לאורייתא כי טוב לב משתה תמיד אלו בעלי משנה, שלא יקשה על האדם ללמוד בלי עיון ובלי פלפול ובטוב לב הוא תמיד ואלו בעלי משנה, אבל כל ימי עני רעים אלו בעלי גמרא, שיקשה על האדם ומחלישו, ואמרו ז"ל למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו ואורייתא הוא דארתחא לי' ובעי זמן זמנים טובא להעמיק בענין אחד ולברר כל דבר ודבר על אופניו פנים מסבירות להלכה, והיינו שאמר והתקן עצמך בהם בהכנה דרבה ללמוד תורה שאינה ירושה לך– וברכת התורה אנו מברכים לעסוק בד"ת וכתב הטו"ז דבחרו בלשון לעסוק ולא ללמוד, כי לימוד היא שלומד בלי עיון ולעסוק היינו שעוסק ומתעסק בה טובא מעמיק ומעיין ומותיב ומפרק, וי"ל משו"ה אמר התנא הקדוש ר' מאיר, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא אמר כל הלומד תורה לשמה, אלא כל העוסק היינו שעוסק מעיין ומעמיק, אם זה לש"ש, זוכה לדברים הרבה, דנהירין לי' שערי תורה וחכמה וה' מאיר עיניו בכל יום ולא יגע לריק וכו', עכדפח"ח:

(יג)

בפ"ב מי"ג ר' שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה – הנה בפנים כתבתי הכוונה שיהי' זהיר שלא יעבור זמן ק"ש ותפלה – וכעת ראיתי בפי' תפארת ישראל שכתב, דאינו ר"ל שיקרא ק"ש ויתפלל או שלא יעבור עונתן, דזה חיוב גמור הוא, ומכילתן רק מחסידות ידבר (כב"ק דף ל' ע"א), אבל הזהיר דמדהן חוב גמור והאדם אומרם כמה פעמים ביום, לכן אפשר שלא יכוון בהם היטב, לכן הזהיר כאן התנא שיזהר אדם לכוון בהן מאוד וכו' ע"ש – וחידוש בעיני שלא זכר שר שגם הרע"ב ז"ל פי' הוי זהיר בק"ש לקרותו בעונתו, וכן בתפלה להתפלל כל תפלה ותפלה בעונתה עכ"ל, וכן פי' רש"י זיל הוי זהיר בק"ש לקרותו בשעתו עכ"ל – ומ"ש התפא"י דהזהיר כאן התנא שיזהר אדם לכוון בהן. עיין בס' מדרש שמואל שכתב כוונה זאת על מאמר התנא אח"כ וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע" וכו' הכוונה להזהיר לאדם על שיתפלל בכוונה, ובהיות התפלה שהאדם אימר דרך קבע זמנין תלתא ביומא, תהי' כ"כ שגור בפיו עד שהוא ידבר ולבו בל עמו וכו' ולכן אמר שאל יעשה תפלתו כדבר הקבוע אשר אין בו כוונה כלל, רק כמי שעושה תחנונים לפני מלך אחד על נפשו וחייו עכ"ל הטהור עיי"ש, (ועל מה שמדקדקים על

אומרו "וכשאתה מתפלל' דנראה מיותר והול"ל בקיצור הוי זהיר בק"ש ובתפלה ואל תעש תפלתך קבע, עיין בחלק ראשון על אגדות הש"ס בליקוטים לפרקי אבות אות מ"ג מה שכתבתי שם בזה וינעם לנפשך):

(יד)

עוד שם ואל תהי רשע בפני עצמך – כתב בבני יששכר על המשניות:

אני שמעתי פירוש ע"ז שירצה שלא לחלל השם בסתר לעבור עבירה במסתרים לומר מי רואני כדאיתא ריש שו"ע או"ח, וזהו בפני עצמך כשתהיה יחידי בחדרי חדרים וכמאמר ריב"ז לתלמידיו ויהי מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם עכ"ל – ופלא בעיני שלא ראה שהפירוש הזה כבר כתוב בס' מדרש שמואל בכאן ע"ש ותמצא:

ובקול ארי להגאון מ' ארי' ליב ז"ל אבדק"ק בילסק יע"א, כתב ההמשך של המאמר ואל תהי רשע בפ"ע למ"ש מקודם וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע כלומר בלא כוונה אלא רחמים ותחנונים לפני המקום וכו' – דהנה יש רשעים שעושים עבירות גזל ועריות והולך אחר תאות נפשו ועול התפלה הוא משליך אחרי גוו, ופורק עול כמה מצות, זהו רשע החפץ למלא תאותו בעוה"ז ורוצה להתענג בה, ולא ישים לב על מה שיביאהו האלקים במשפט על כל זה, אבל רשע כזה שהולך להתפלל ואינו עושה שום מעשה מעניני עוה"ז באותו זמן. רק שמסיר אזנו משמוע דברי פיו בתפלתו, ומתפלל תפלה כזה שידע בעצמו שאינה כלום, זה מין רשע בפ"ע, היינו שלא נוכל למנותו ולישא את ראשו במספר שאר רשעים הרודפים אחר תאוות עוה"ז ואינם מביטים על התפלה כלל, רק הוא מין רשע מיוחד בפ"ע, שמתפלל ומחשיב החיוב להתפלל ואינו מתפלל דרך רחמים ותחנונים לפני המקום כדת וכנכון, זהו הנהגה בלי טעם ושכל וגם הוא רשע רק שמ"מ אינו דומה לשאר רשעים העושים עול בפועל ויבלו זמן התפלה בכל און, והוא רשע בפ"ע, וז"ש ואל תהי רשע בפני עצמך, ע"כ דפח"ח:

(טו)

בפ"ב מי"ז ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק – נלע"ד הכוונה דלפעמים הפועל מתעצל במלאכה מפני שהשכר שנותנין לו הוא דבר מועט, לכן הוא מתעסק בה בעצלות ולא בחשק ובמהירות וא"כ יוכל להיות שבטבע איננו עצל רק מיעוט השכר הוא גורם עצלותו, אבל אם השכר הוא הרבה ועם כל זה צריך לבעל הבית לדוחקו ולזרזו למלאכה, זה האות כי היא פועל עצל בטבעו וז"ש והפועלים עצלים בטבעם, ויאות לקרותם עצלים. כי הלא השכר הרבה. ועם כל זה ובעל הבית דוחק, וא"ש ודו"ק:

(טז)

בפ"ד מ"א איזהו חכם הלומד מכל אדם פי' הבני יששכר על המשניות עפ"י הגמ' (חגיגה דף ט"ו) דפריך ור"מ היכי למד תורה מן אחר הוא כתיב כי מלאך ה' צבאות וגו' אם דומה הרב למלאך אז יבקשו תורה מפיהו, ומשני לא קשיא הא בגדול הא בקטן, ופירש"י גדול היודע ליזהר שלא ילמוד ממעשיו, וז"ש איזהו חכם, ר"ל מאיזה בחינה נדע להכירו שהוא חכם באמת, ועז"א, הלומד מכל אדם אף משאינו הגון, זה הוא מופת שהוא כבר גדול בחכמה, ואינו מתיירא שיבא לידי מכשול וק"ל עכ"ל – והנה בפנים הבאתי הפירוש הזה בשם ספר דברי שאול על אגדות הש"ס, וחידוש אצלי שלא ראה בעל דברי שאול ז"ל שכבר נדפס פירוש זה במשניות בשם הבני יששכר ז"ל:

(יז)

עוד שם איזהו עשיר השמח בחלקו – פה בחידושי אגדות מהגאון בעל מראיה יחזקאל ז"ל שנדפסו בסוף השו"ת שערי צדק חלק או"ח לבנו הגאון מדעש ז"ל, דמדת כל אדם שמתעצב על ההוצאה ושמח על הנשאר לו, ובאמת נהפוך הוא דמה שנשאר אצלו אינו שלו, כמחז"ל במס' ב"ב גבי מונבז המלך שאמר אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו וכו' רק עיקר השמחה במה שהוציא לצדקה ולמע"ט שזהו חלקו ממש, וז"ש איזהו עשיר השמח בחלקו ודו"ק – ובדרך אגב בעבר בין בתרי חידושי אגדות הנ"ל, מצאתי מרגליות טובה ושמביא שם מה ששמע מצדיק אחד על מ"ש חז"ל בפרה אדומה, שטן ואוה"ע מונין את ישראל מה טעם במצוה זו דלכאורה קשה מה איכפת להם. אבל באמת מזלייהו חזי כי כשישראל מחזיקין ומקיימין החוקים אין עליהם שום קיטרוג לומר מפני מה יושפע להם טובות וברכות והם אינן כדאין ומה טעם יש בזה, והקב"ה משיב כי כמו שהם מקיימין גזירותי וחוקותי ואין שואלין טעם לדבר, ע"כ אני מוכרח להשפיע להם ג"כ בלי טעם, וז"ש בפ' ואתחנן כי הוא חכמתכם כו' אשר ישמעון את החוקים שאתם מקיימין מצות הבורא ית' אעפ"י שאין יודעין טעם לדבר, ואמרו רק עם חכם ונבון כו' כי עי"ז ידחו לכל המקטריגים ואמר ע"ז כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, שהקב"ה מקשיב מביט ומאזין לתפלתם למלאות שאלתם ברחמים, והיינו רק בשביל קיום החוקים ואעפ"י שאינן זכאים, ולכך נאמר בכל קראינו אליו עכדפח"ח. ובדרושי שלי הארכתי הרבה בזה ואכמ"ל:

(יח)

בפ"ד מי"א ר' יוחנן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר – והקשה התוי"ט הרי הנסיון פעמים רבות יורה בחלוף זה, וכן הקשה במד"ש שהרי אנו רואים

כמה וכמה שקיימו את התורה מעוני ולא קיימוה בסופה מעושר ע"ש, ותירץ הבני יששכר על המשניות דקאי על גלגול המוסכם בדברי חז"ל כמ"ש התוי"ט לעיל פרק ב' משנה י' וכן בזוה"ק פרשת משפטים מאמר דסבא ע"ש, וירצה אם קיים התורה באיזה גלגול וסבל עמה עניות מצד רוע מזלו, יהיה לבו נכון ובטוח שבגלגול אחר יקיים אותה ברוב הון, וכן להיפוך במבטל את התורה מעושר סופו בגלגול אחר יבטלה מעוני עכ"ד הקדושים:

(יט)

בפ"ד מי"ט ר' ינאי אומר אין בידינו לא לא משלות הרשעים וכו' כתב במשנת רב על המשניות מהגאון מהו' ברוך פרענקל זצ"ל וז"ל:

יעוין הוריות דף י' ע"ב אלא אמר רבא וכו' אוי להם לרשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים של עוה"ז בעוה"ז ופי' רש"י אוי להם שאין להם טובה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב אבל גבי הצדיקים נגבה מחובם ע"י יסורים כדי שיהי' להם שכר טוב בעוה"ב. ובזה א"ש הכוונה בדברי ר' ינאי שהי' כמתאונן שאנו ח"ו במדרגת אותן שאין להם טובה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב ח"ו. ע"כ נחפשה ונשובה ואז יהי' לנו כל טוב עכ"ל הטהור:

(כ)

בפ"ה מט"ז לא יתן ולא יתנו אחרים רשע הנה לכאורה הדבר רחוק מאוד שלא יספיק לו מה שלא יתן הוא אבל עוד יהיה מסית לאחרים בל יתנו גם הם אתמהה, כי במדה ראשונה שזכרו ז"ל, יתן ולא יתנו אחרים. יתכן כי מגמתו וחפצו הוא שלא יתן איש זולתו אבל הוא בעצמו יספיק מחסורי העני בעבור הגדיל שכרו, וע"ז המליצו, עינו רעה בשל אחרים, משא"כ מדת לא יתן ולא יתנו אחרים לא ראינו מקום לה לכאורה – אמנם היטב אשר דבר בזה ביריעות האוהל לאוהל יעקב מדובנא ז"ל בפרשת וירא כי הבלתי נותנים ב' סוגים להם, א' אם ישאלנו אדם מדוע ירע עינך ולא תפק לרעב נפשך. יענה התנצלות ויתן אמתלאות כי אין בכחו ליתן, ויש רשע רע כי יתן דופי בהעני השואל ויחפש עליו עולות לאמר איננו ראוי לחוס ולרחם עליו, וההבדל ביניהם כי הא' עם כי רעה עינו באחיו האביון ולא יתן לו, הנה יתנו לו אחרים משא"כ הב' כי רבה רעתו שבעתים כי גם אחרים לא יתנו לו מסיבתו אחרי שהטיל דופי בהעני וזהו לא יתן ולא יתנו אחרים רשע כלומר שלילת נתינתו היא סיבה גורמת לשלא יתנו אחרים גם הם עכדפחי"ח:

(כא)

בפ"ה מכ"א עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו פי' רש"י ז"ל רוח נמוכה עניו ושפל ברך ונפש שפלה שמשפיל עצמו בין אנשים ומעורב ביניהם

ואינו גס רוח עכ"ל – ואינו מובן, דהא היינו רוח נמוכה וכתב בהקדמה לסה"ק אמרי יוסף מהגאון מ' יוסף מאיר זצ"ל מסאפינקא יע"א דפוס מ' סיגעט שנת עת"ר אולי י"ל עפי"מ ששמעתי מאאמו"ר שפי' בפ' (במדבר ט"ז י"א) ואהרן מה הוא כי תלינו עליו, ולכאורה הוא שפת יתר, ופי' דהנה יש כמה אנשים דכשהם לעצמם ענוים ושפלים בעיניהם. אבל כשהם מתערבין בין הגאים, ומכ"ש כשעומדים עליהם לחלוק עליהם אזי מתחזקים בדעתם ומראין גדולתן לפניהם כידוע, ע"כ שיבח מרע"ה לאחיו קדוש ה' ואהרן מה הוא (שפל בעיניו בחינת מה, אפילו) כי תלינו עליו אינו מתחזק לעמוד נגדם, רק יאמר אה"נ קרח ראוי יותר ממני להיות כהן גדול אך מה אעשה שצוני השי"ת עכ"ד ועפי"ז י"ל דברי רש"י ז"ל דרוא נמוכה היינו כשהוא בפני עצמו, ונפש שפלה היינו אפילו כשהוא מתערב בין הגאים ובעלי מחלוקות אעפי"כ אינו גס רוח נגדם עכדפחי"ח:

(כב)

בריש פ"ו שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם בהקדמה מבן המחבר שו"ת שבט סופר הביא פי' בשם אביו הגאון מ' שמחה בונם סופר ז"ל מפ"ב וז"ל:

דקדק התנא בלשונו שבחר בהם ובמשנתם, להורות לנו שלא די אם ילמוד אדם ויעסוק בתורה ויהי' אצלו רק קרדום לחפור בה או לשום פני' אחרת כדי לנחול כבוד המדומה או ע"מ שיתקרי רבי או זקן כי אז נעשית לו התורה ח"ו סם המות כמו שדרשו חז"ל ושמתם "סם תם" אם לומד לשמה נעשית לו סם חיים ואם שלא לשמה להיפוך, ואסור ללמוד תורה ממי שלא למד לשמה, כמ"ש חז"ל בחגיגה עה"פ כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו. דקדק ישמרו דעת ולא אמר ילמדו דעת, רצונו לומר אם הם בעצמם ישמרו הדעת מה שהם לומדים, והולכים אחרי התורה בבחי' נאה דורש ונאה מקיים אז יבקשו מפיהו, ורק אז הוא מלאך ה' צבאות ובו בחר ה' ולא מי שלומד ואינו מקיים, וזה שדייק התנא שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם, שלא די במשנתם בלבד אלא גם בהם יבחר ה' עכדפח"ח.

(כג)

עוד שם כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה פי' בס' שערי שמחה שנדפס מחדש עה"ת להגאון מהו' שמחה בונם סופר ז"ל מפ"ב, דר"ל אע"ג שיש לו טרדות רבות במילי דמתא ובעניני גמ"ח ושאר מצות, אעפי"כ זוכה לחדש דברים הרבה ולומר חידושי תורה הרבה בלימוד הישיבה ע"ש באריכות בכמה דרשות שדרש לתלמידים בתחלת הזמן:

(כד)
עוד שם ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו פי' בס' לב ארי' על מס' חולין דף פ"ט עפי"מ שפי' שם מאמר ר' יצחק מ"ד האמנם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו בני אדם, מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם. יכול אף לדברי תורה, תלמוד לומר צדק תדברון, יכול יגיס דעתו ת"ל מישרים תשפטו בני אדם עכ"ל – פי' יכול שע"י זה שמדבר צדק תמיד, יגיס דעתו ומפני זה נעשה כאלם ואינו מדבר עם בני אדם, שחושב בלבו שאינו כדאי הוא לו לדבר עמהם, ת"ל מישרים תשפטו בני אדם, שתשפטו על כל בני אדם שהם ישרים וזכאים יותר מכם, וזהו שאמרו ז"ל כל העוסק בתורה לשמה כו' ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו כנ"ל, עכ"ל הטהור:

(כה)
בפ"ו מ"ה כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' וחיי צער תחי' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וכו' – ופלא להבין אם יחי' חיי צער איככה נאמר עליו אשריך בעוה"ז איה אשרו והצלחתו – וכתב בס' אוהל יעקב מדובנא ז"ל פרשת עקב, כי כבר נתבאר כי הקב"ה רוצה בעמו שיתרחקו בעוה"ז מן המותרות ולא יקחו בידם מפרי הארץ בלתי מה שלא יספיק בלעדם ויתרם תאכל חית השדה כמו שנאמר (דניאל א') וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו כו' עד ויתנו לנו מן הזרעים כו' ומקצת ימים עשרה נראה מראיהם טוב וברואי בשר מן כל הילדים האוכלים את פת בג המלך. כי אחר אשר מאסו בתענוגים היה אליהם מכל הזרעונים מאכל ערב וחביב, ולכן היה מראיהם טוב יותר מן המתענגים בפת בג המלך – ובמדרש (ריש פ' קדושים קדושים תהיו אמר הקב"ה לישראל בני כשם שאני קדוש כך תהיו אתם קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים. אמנם הבחירה על זה היא ביד האדם. או שירחיק א"ע מן התענוגים והמותרות בטוב בחירתו, וגם אם יש לו בביתו כל טוב ימאס בהם מצד יראתו את אלקיו יתברך, או שהקב"ה יגדור בעדו שלא יהיה סיפוק בידו לפזר על המותרות כ"א על לחם צר ומים לחץ, וז"ש כך הוא דרכה של תורה, כלומר בין כך ובין כך יהיה דרכה של תורה כו או אתה תבחור או הדלות יבחור לפניך, ולכן יפה אמר פת במלח תאכל ולא אמר אכול, אבל המאמר בא להורות כי אין לך מנוס מזה כי תאכל בין מבחירתך בי מן הכרח הדלית, כמו שביארו ז"ל במדרש (שם) מאמר קדושים תהיו הה"ד ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה כלומר כי בהכרח רצונו ית' יתקיים ותהיו קדושים אם מטוב בחירתכם ואז האל הקדוש נקדש בצדקה, ואם אתם לא תבחרו בזה, הנה הוא יבחור ויוכיח אתכם במשפטים ואז יגבה ה'

צבאות במשפט – וזהו ממש מאמר פת במלח תאכל, אבל דע אם אתה תבחור ולא אני וזהו אם אתה עושה כן – ר"ל מטוב בחירתך תעשה כי אז אפשר לך גם אשריך בעוה"ז, שלא תצטער על ההרחקה מן המותרות, אבל בהיפך תתענג מן הפרישות כמו דניאל וחביריו שנתעדנו במאכל הזרעונים, כי חפץ האדם ורצונו הוא כעב מלקוש משקה פני האדמה כן רצון האדם מעדן נפשו, לא כן אם מן השמים יעכבוך מלהתעדן במותרות, אז ודאי לא יאמר עוד עליך אשריך בעוה"ז עכדפח"ח (וע"ע בספר אוהל יעקב הנ"ל פרשת נצבים ביאור מאמר זה באופנים שונים ע"ש וינעם לך):

(כו)

בפ"ו מ"ח גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה – פי' הגאוה"ק בעל הפלא"ה ז"ל (ומובא בס' תיקון משה ח"ד דף ל"ד) כי אמרו חז"ל במס' מגילה גבי ר' פרידא ע"י שלמד עם תלמיד אחד ד' מאות פעמים עד שהבין לימודו, הבטיחו לו מן השמים ד' מאות שנים חיים ארוכים, והיינו מדה כנגד מדה שיהי' משלים באותן שנים מה שמיעט בשלימות עצמו ע"י לימוד התלמידים, ואמרו חז"ל גבי אברהם אבינו ואת הנפש אשר עשו בחרן שהיו מגיירים אנשים ונשים. וזה נקרא בשם עשיה, ומעתה ה"ק גדולה תורה שמוספת חיים לעושיה, היינו הלימדים ומדריכים אחרים לתורה ולעבדות השי"ת עכ"ל הטהור:

(כז)

סוף פ"ד "ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך" פי' עץ יוסף הנדפס בסידור אוצר התפלות. עפי"מ שפי' בסי' תורת חיים מה שיסד הפייטן "מסיק מן שאול לחיי עלמא" וז"ל:

יבואר ע"פ מאי דאי' באה"ח ס' לך לך דגדולה תשובה שהקב"ה מצפה עלי' כל ימי חיי האדם וכמ"ש עד יום מותו תחכה לו לתשובה להנטותו לתחי' ומי שלא שב כל ימיו משמע שם דאכתי אית לי' תקנתא בתשובה אחר מותו כשיורד לגיהנם ונדון ועי"כ חוזר שם בתשובה, צועק בוכה ומתחרט שם על חטאיו ומצדיק עליו את הדין והקב"ה מרחם עליו ומעלהו משם אחר שקבל ענשו ודינו וז"ל שם:

משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש ושם יצפצפו בתשובה ונשמתן של צדיקים מתפללין לפני הקב"ה ומעלין אותן משאול שהוא המדור הששי שנא' מוריד שאול ויעל, ומי שהוא במדור התחתון שהוא אבדון שוב אינו עולה, דתנא א"ר יהודא אעפ"י שנכנס בשאול עולה בתשובה שנא' מבטן שאול שועתי שמעת קולי עכ"ל. וזהו שיסד הפייטן "מסיק מן שאול לחיי עלמא". אבל רשעים גמורים כגון פושעי ישראל בגופן אפי' בגיהנם אינם חוזרים בתשובה ולכך אפי' אחר שקבלו דינם בגיהנם י"ב חודש אינן עולין אלא

נעשין אפר תחת כפות רגלי הצדיקים כדאי' בפ"ק דר"ה וזהו דכתיב תשב אנוש עד דכא, כלומר אפילו בגיהנם מועלת התשובה עד שעה שדוכין את הנפש להיות אפר תחת רגלי הצדיקים וזהו משאחז"ל עד דכדוכה של נפשי מיהו התשובה ההיא לאו מעליא היא ועוד שהנשמה סובלת בגיהנם צער גדול, לכך כתיב בסיפא דקרא ותאמר שובו בני אדם" הוא יתברך מתרה לעשות תשובה בעודו בן אדם, כשהוא חי עדיין בגוף, כי הגוף מתולדות אדם הוא, אבל הנשמה נאצלת מכסאו יתברך ס' תורת חיים – ולפי דבריו זהו כוונת התנא ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך ר"ל שאל יבטיחך שתוכל לעשות תשובה גם בשאול, משום שמא ימשוך היצה"ר אותך בעבירות עד שתהי' מפושעי ישראל בגופן ולא תעשה שם תשובה ג"כ, ועוד שהנשמה סובלת צער גדול וגם התשובה ההיא אינה מעליא. לכן טוב לך לעשות תשובה בחייך ולא תסבול כ"כ צער ותהי' תשובה מעולה עכ"ל:

(כח)

בפ"א ואל תרבה שיחה עם האשה וכו, וסופו יורש גיהנם – כתב בס' תקון משה בשם פנים יפות, כי העידו חז"ל על ידי שהוא טוען ונושא ונותן עמה והוא חושב עי"ז להשתיקה ולנצחה ונהפוך היא כי עי"כ תכעיסהו ותאמר לו אונאת דברים יותר ויותר, על כן טוב לגבר כי ידום ויעשה עצמו כאלם אמנם יאמר נא האדם מה איכפת לי במה שתכעיסני יותר ויותר הלא טוב לי שעי"כ איני רואה פני גיהנם כמו שאחז"ל מי שיש לו אשה רעה אינו רואה פני גיהנם כי זה הוא דוקא אם אינו גורם לעצמו הרעה, אבל אם הוא גורם לעצמו אינו נפטר מגיהנם עי"ז. וז"ש ואל תרבה שיחה וכו' כי המרבה שיחה גורם רעה לעצמו וסופו יורש גיהנם ואינו נפטר על ידי אשתו מגיהנם ודפח"ח:

(כט)

בפ"ב מ"א הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות -- בס' וידבר משה פ' וישב מביא ע"ז פי' בשם רבו הגאון ר' יודא אסאד זצ"ל, כי ידיעה הוא מלשון אהבה כמ"ש (בפ' וירא כי ידעתיו ופרש"י אהבתיו, והנה הצדיק האמיתי נזהר מאוד ומבקש מהשי"ת להדריכו ולהצילו מיצה"ר רק לעשות רצונו אף כי עי"ז ימעט שכרו זה לא איכפת ליה כלל כמו שפי' המפרשים הדריכני בנתיב מצותיך, אף כי עי"ז יקופח שכרי כי לפום צערא אגרא, ע"ז אמר. כי בו חפצתי, ולא השכר – והנה מזה ניכר החילוק, כי מי שעובד משום השכר אינו בוחר במצוה קלה כי חושב הלא השכר מעט ע"ז, רק במצוה החמורה אשר ע"ז מצפה כי ירבה שכרו לא כן הצדיק האמיתי החפץ רק במצותיו ית' ולא בשכר מצותיו, אצלו אין חילוק בין מצוה קלה לחמורה, וז"ש הוי זהיר

במצוה קלה כבחמורה כי מזה ניכר שאין אתה יודע ר"ל שאין אתה אוהב, מתן שכרן של מצות רק המצות עצמם לעשות רצון ה' ע"כ דפח"ח:

(ל)

בסו"ס שיחת חולין של ת"ח החדש כתב:

הרה"צ ר' שבח היילפרין ז"ל מבראדי הי' רגיל לפרש מאמר חז"ל באבות (פ"א מי"ג) נגד שמא אבד שמי', דהנה האיש אשר הון ועושר בביתו נקרא בשם נגיד, ואם הוא עשיר וגם ירא שמים אז שפיר נקרא בשם נגיד ביו"ד כלומר שהוא עשיר וגם יוד (כי כן נקרא גבר ירא ה' בשם יוד) ואם יראת ה' ממנו והלאה אז נקרא נגד בלא יו"ד, וז"ש נגד שמא אם הוא נגיד בלא יו"ד אז אבד שמי' יאבד שמו וזכרו עכ"ל – ועוד כתב שם:

הרה"צ מהו' צבי הירש זצ"ל אבדק"ק ליסקא אמר שיש רמז בתורה למאמר חז"ל באבות (פ"א מ"ה) אל תרבה שיחה עם האשה דהנה אצל הטמאים מצינו שמרע"ה אמר להם עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ואצל בנות צלפחד כתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה' ולא אמר להם עמדו ואשמעה כמו שאמר להטמאים, ומזה ראיה שאסור להרבות שיחה עם האשה ולכך לא רצה לדבר עמהן ודפח"ח:

אודה בכל לבב ואתן שיר ושבחה לאל שעזרני לסיים קונטרס לקט שכחה. העתק מס'

דברי שלום בפ"ב מי"ח וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע וכו':

שראוי לדקדק שהיה לו לומר וכשתתפלל למה אמר וכשאתה, אבל יובן לענ"ד במאי דקאמר בש"ס פרק מי שמתו. רבי יוחנן אמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ופירשו הפוסקים דדוקא אם יכול לחדש בה דבר בתפלתו יתפלל ואם לאו לא יתפלל תפלת נדבה, וזהו שכיון התנא באומרו "וכשאתה" כלומר כשאתה מרצונך בתורה נדבה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע לומר הנוסח הקבוע שתקנו חז"ל בברכות אלא תחנונים שתתחנן לפני ה' באיזה דבר מחודש, כי חנון ורחום הוא למלאות איזה שאלה שתבקש ממנו. וכיון שהוא רחום וחנון אל תהי רשע בפני עצמך, לומר כיון שכבר חטאתי והרשעתי לפניו איך אעמוד לפניו לבקש ממנו שום שאלה, כי זו הוא סברא כוזבת, שיראה מזה שכשהאדם מתפלל ושואל איזה שאלה מהקב"ה נראה בעיניו שהוא ראוי לכך ומחוייב הקב"ה לתת לו די מחסורו. וזה אינו כי אם צדקת מה תתן לו, וכמו שאמר הכתוב מי הקדימני ואשלם, אלא ודאי כל מה שעושה הקב"ה עם האדם אינו אלא חסד גמור כי חנון ורחום הוא, ולכן אע"פ שהרשיע האדם ישוב להקב"ה כי ימינו פשוטה לקבל שבים זהו מה שנראה לע"ד יצחק בכ"ר שמואל אדרבי זלה"ה עכ"ל הטהור:

כדי שלא להוציא הנייר חלק אכתוב איזה ליקוטים נחמדים מסה"ק "הישר והטוב" ח"א להגאוה"ק מ' צבי הירש זצ"ל מליסקא (א) בדף ט' כתב בשם הגאוה"ק מ' משה טייטעלבוים זצ"ל פי' המאמר במס' אבות חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' עפימ"ש רבינו סעדי' גאון ז"ל עה"פ משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, שיש שהקב"ה משגיח על האדם כמו מן החלון שרואה ונראה, אבל יש השגחה שהוא רק מציץ מן החרכים שהוא ית' רואה אבל אינו נראה לנו השגחתו ית', וז"ש חז"ל חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום, דהיינו שהם ג"כ רואין ויודעין החיבה. שהשגחת השי"ת עליהם הוא כמו הרואה מן החלונות ע"כ דפח"ח. (ב) כתב עה"פ (ישעי' נ"ח) כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. הכוונה שצריך המוכיח את ישראל להוכיח א"ע ג"כ ולא יסלק עצמו מהם, וכדרך שאמרתי על מחז"ל (גיטין נ"ח) בהאי מעשה דריב"ח שאמר מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים, ענה לו אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו וגו' אמר ריב"ח מובטחני בו שמורה הוראה בישראל, ולכאורה מאי חידוש אמר לו, רק דהיה יכול לתלות הקלקול בהם, מפני שהם חטאו, ואפי"ה אמר חטאנו לו, לכן הוא ראוי להיות מורה הוראה ולהוכיח עם בני ישראל כיון שאינו מוציא עצמו מן הכלל. והנה ידוע דהשופר הוא רומז על המוכיח כמבואר בשל"ה הק', אמנם בעצמו צריך ג"כ לצאת בו התוקע, ומשו"ה מברך לשמוע קול שיפר ולא לתקוע שופר רומז על הנ"ל, וז"ש כשופר הרם קולך, ובאופן זה, והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם דהיינו אם לא תוציא עצמך מן הכלל לומר שאני טוב יותר מהם אלא הי' כולל גם עצמך עמהם ודו"ק עכלה"ט. (ג) כתב על מחז"ל במס' אבות כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' הענין הוא ע"ד המבואר בהרמב"ם ז"ל שלא יאכל האדם רק אם הוא רעב, ולא ישתה רק לצמאו, ולא יישן רק אם הוא צריך לכך, והנה נחזי אנן דמי שהוא באמת רעב ובשביל רעבונו רוצה לאכול, בודאי גם פת במלח יאכל ולא יבקש מעדנים דוקא כי מוכרח לאכול מה שיש לו וכן אם צמא לשתות שודאי לא יבקש יין או שכר כי אפי' מים שישיג ראשון ישתה, וכן אם צריך לישן גם על הקרקע יישן. וז"ש כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל שאז אתה אוכל בעת שאפי' פת במלח תוכל לאכול, וכן כולם . וחיי צער תחיה, דהיינו מה שלאיש אחר שאינו אוכל רק לתענוג הוא חיי צער, יהיה לך לחיות, אם אתה עושה כן אשריך בעוה"ז שלא יהי' לך דאגות גדולות כמובן. וגם טוב לך בעוה"ב שיהיה לך פנאי לעבוד השי"ת ע"כ דפח"ח. (ד) כתב על מאמר הילל אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני, עפימ"ש בסה"ק על מחז"ל (שבת ל"א) בהאי נכרי שבא לפני

שמאי וא"ל גיירני ע"מ שתלמדנו כל תורה כולה כשאני עומד על רגל אחד, דהיינו שלא אצטרך להתגלגל עוד פעם שנית אל העוה"ז, ונתן לו הילל העצה. דעלך סני לחברך לא תעביד, דהיינו שיצרוף עצמו לכללות ישראל שהם בצירוף יחדיו יכולין לקיים התורה, ונמצא לפי"ז כל א' מישראל צריך לעשות מה שמוטל עליו, וגם אח"כ צריך לצרף עצמו לכללות ישראל, וז"ש הילל, אם אין אני לי מי לי, דהיינו שהאדם צריך לעשות מצות ומע"ט. אבל מ"מ כשאני לעצמי מה אני שעכ"ז צריך לצרף עצמו עם כללית ישראל ע"כ דפח"ח. (ה) בדף ע"ג כתב שראה בספר א' שכ' דפסח רומז על הצדיקים ומצה על הבינונים ומרור על הרשעים, וצריכין לאגדן יחד כמו הד' מינים שבלולב כדי שיכפרו אלו על אלו עיי"ש – ולפי"ז נ"ל המעתיק דיש לפרש המדרש המובא בילקוט אלינז ערך פסח שלשה המה נפלאו ממני פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים אלו ארבעה מינים שבלולב, פי' שלשה המה נפלאו ממני פסח מצה ומרור, דהילל היה כורכן ביחד ומה ענין צדיקים אצל בינונים ורשעים, ועכ"ח כדי שיכפרו אלו על אלו א"כ שוב וארבעה לא ידעתים אלו ארבעה מינים שבלולב, למה צריך לאגדם יחד. ואי משום כדי שיכפרו אלו על אלו הלא כבר יש רמז על זה בפסח מצה ומרור, ולמה לי שני רמזים על ענין אחד ודו"ק. (ו) בדף פ"ג כתב בשם הסה"ק דב"ש הם מסטרא דגבורה וב"ה הם מסטרא דחסד ולכן הם פליגי בכל מקום, והלכה כב"ה משום דעוה"ז אינו יכול להתקיים עפ"י מדת הדין כמ"ש רש"י ז"ל בר"פ בראשית – ולפי"ז נ"ל המעתיק דמובן הטעם דלעתיד לבוא יהיה הלכה כב"ש, משום דאז יהיו כולם צדיקים כמ"ש ומלאה הארץ דעה את ה' א"כ יהיו יכולים להתקיים גם עפ"י מדה"ד וא"ש. (ז) בדף פ"ו כתב בשם הגאוה"ק ר' משה טייטעלבוים זצ"ל על מחז"ל (מגילה ה') מלאכה לא קבילו עלייהו דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יו"ט לא כתיב, דהנה באמת קשה מדוע יו"ט אסור בעשיית מלאכה דבשלמא שבת כתיב בו הטעם כי בו שבת מכל מלאכתו וגו' אבל יו"ט למה יהיה אסור, ואמר משום דלעולם המלאכה הוא העדר הבטחון ורק שהשי"ת ברא כן שיתנהג העולם עפ"י הטבע, אמנם בכל יו"ט שנתגלה בו הניסים ודבר שנחקק בזמן הוא מתקיים לעולם, אם כן כשיגיע אותו יום שנעשה בו הנס אז אינו משמש הטבע כלל, ואז המלאכה הוא העדר הבטחון, לכן אסור בעשיית מלאכה והנה מרדכי ואסתר ראו היטב הנס שנעשה בפורים. ע"כ רצו לעשות בו יו"ט ובקשו לאסור המלאכה. אבל לישראל לא ניכר להם הנס היה נראה להם הכל רק כדרך הטבע ע"י שאהב המלך לאסתר, וגם ע"י מרדכי שהציל את המלך ממות לחיים, ע"כ לא רצו לקבל עליהם ם לעשות יו"ט ע"כ דפח"ח אלא דלי המעתיק

צ"ע קצת דא"כ אנו שמברכין קודם קריאת המגילה בשם ומלכות שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, א"כ אנו מאמינים שהכל הי' בדרך נס ואיך מותר לנו לעשות מלאכה בפורים הלא ביום שנעשה בו נס עשיית מלאכה הוא העדר הבטחון וצע"ק. שו"ר בעשיית מלאכה וכל זה צריך יישוב. (ח) בס' הישר והטוב ח"ב כתב מ' זאב וואלף נ"י נכד המחבר בדף ל"ג וז"ל. פ"א הי' מו"ז ז"ל אצל הרה"ג הצדיק מ' יצחק אייזיק זצוק"ל מזידיטשוב יצ"ו, והי' להם שעשועין וחדותא דאורייתא זע"ז, והיו מדברים מענין לענין במשנה דמס' סוטה (פ"ט מט"ו) משמת ר' יוסי קטנותא פסקו חסידים. ולמה נקרא שמו קטנותא שהי' קטנותן של חסידים. ופי' הרע"ב ז"ל שהיו החסידים הולכי' ומתקטנין והוא היה מקטניהן וסופן (וכן פירש"י ג"כ בסוטה מ"ט ע"א) והקשה התוס' יו"ט ז"ל דא"כ כינוי השם הי' שלא לכבודו. ואמר מוזלה"ה מני' ובי' דיכול להיות דזהו פי', דהנה מבואר בס' מאמר אסתר מהגאון ר' וואלף באסקאוויטץ ז"ל (דרוש ט"ו מאמר י"ז) על מחז"ל (ברכות דף ד') לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני וכו' אמר דוד רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך וכו' לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ושפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה. וקשה למה דוקא בשני דברים אלו הי' חסיד ותי' כי מה שהבן רואה מאביו אפילו הוא רק מדת חסידות. אצלו הוא שורת הדין לעשות זה הדבר. ולכן דוד המע"ה לא הי' נקרא חסיד על שאר ענינים כי היה בנו של ישי ע"ה שמת בעטיו של נחש. ומסתמא עשה כל מדות החסידות למען לא יבא אל שער איסור חיו, והי' דהמע"ה מחויב לעשות הדברים עפ"י הדין וע"ז הי' נקרא רק צדיק ולא חסיד. אבל בשני דברים האלו הי' משבח עצמו שנקרא חסיד. כי אביו לא הי' מלך. לכן אמר לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב וכו' ע"כ דפח"ח. ולכן י"ל דבשביל זה קראו לר' יוסי קטנותא על שהיה קטנותן של חסידים דהיינו על שכל מה שראה מאבותיו, כבר הי' אצלו עפ"י הדין משום ואל תטוש תורת אמך, ואם שבוודאי קיים כל מדות החסידות, אבל עליהם הי' נקרא רק צדיק ולא. חסיד, ולכן הי' הוא מקטניהן וסופן. שרק מדות חסידות מועטות הניחו לו אבותיו לחדש, אשר עליהן יקרא חסיד. והבן. וקלסי' הרה"צ מזידיטשוב זצוק"ל עכ"ל:

במשניות החדשים עם ל"ז הוספות חדשות נכבדות שנדפסו בווילנא שנת תרס"ט לפ"ק, נמצא הרבה דברים חדשים על מס' אבות, ובפרט בפי' מלאכת שלמה ובחידושים מלוקטים מספר "זרע יצחק" להגאון מ' יצחק חיות ז"ל, ובחידושי הגאון מ' יואל חסיד ז"ל מאמטשוסלאוו, ובאמת כדי לזכות את הרבים הי' ראוי לי להעתיק כל הדברים

הנאמרים שם בכל פרק ופרק, אך מחמת ריבוי הוצאות הדפוס אשר כמשא כבד יכבדו ממני, אי אפשר לי להביא בילקוטי כל הנאמר שם, לכן רק מראה מקום אני להקורא נעים, לעיין במשניות החדשים הנ"ל ובפירושים הנדפסים שם ויראה אור חדש על כמה משניות ממס' אבות יאיר ותתענג בדשן נפשו.
בעזרת השם הבוחן לבבות תם ונשלם מסכת אבות והוא המהוה כל הוויות יאיר עיני במסכת הוריות אכי"ר.

מסכת הוריות

ה:
ורבי יהוד' ור"ש שבט אחד דאקרי קהל מנ"ל, אמרי דכתיב ויעמוד יהושפט בקהל יהוד' וירושלים בבית ה' לפני החצר החדשה, מאי חדשה א"ר יוחנן שחדשו דברים ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה [כ' בהגהות רעק"א ז"ל:
בשו"ת זכרון יוסף בסופו בחידושיו כ' דלפני החצר החדשה בגימטריא טבול יום אל יכנס במחנה של לוים] – כתב הגאון מ' שאול אמסטר-- דאם זצ"ל בס' בנין אריאל פ' ויחי, יש לדקדק מפני מה הביא כאן דרשה דהחצר החדשה שחדשו דברים כו' בפשיטות הו"ל לאתויי מדכתיב ויעמוד בקהל יהודא משמע דשבט יהודא לחוד איקרי קהל. ונראה לפרש דאי לאו דמייתי הך דרשה הוה מצינן למימר דהא דכתיב ויעמוד בקהל יהודא לאו למימרא דשבט יהודא לחוד נקרא קהל שמביא פר בהוראה, אלא קרא לגופיה אתא לומר שעמד יהושפט בקהל של עשרה מישראל שהם נקראים קהל, וכדאיתא בפרק תמיד נשחט. הפסח נשחט בשלש כתות של עשרה בני אדם שנאמר קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. ולא בא הכתוב ללמדנו כאן דין השבט כלל משו"ה מייתי הך דרשה דהחצר החדשה שחדשו בה דבר חדש. ואמרינן פ"ק דכתובות ויקח בועז עשרה אנשים ההיא למידרש עמוני ולא עמונית כו' שאין דורשין בכלה פחות מעשרה כדא"ל שמואל לר"ח בגדתאה זיל אייתי לי בי עשרה ואימא לך באנפייהו המזכה לעובר קנה. והכי איתא בפ"ק דב"ב (י"ב ע"ב) בעובדא דמר בר אשי ע"ש. למדנו משם שהבא לדרוש ולדון בדבר החדש צריך שידרשנו בתוך עשרה. וכיון שיהושפט בא לחדש דבר באותה שעה פשיטא שהיו שם עשרה. וא"כ לא הוה צריך קרא לאשמעינן שעמד יהושפט בתוך עשרה באותה שעה. וא"כ למה:
נאמר בקהל יהודא אלא הא קמ"ל דשבט אחד נקרא קהל וק"ל ע"כ דפח"ח:

מתקיף לה רב אחא בר יעקב ממאי דילמא שאני ירושלים דהוה נמי בנימין (ושני שבטים הוא דאקרי קהל אבל שבט אחד לא) אלא א"ר אחא בר יעקב דכתיב ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל וגו' מאן איתילד ליה ההיא שעתא בנימין ש"מ ה"ק רחמנא מיתילד לך השתא קהל אחרינא (אלמא שבט בנימין לבדו איקרי קהל) – בס' משכנות יעקב להגאון מהר"י ן' נעים ז"ל פ' ויחי הקשה על רב אחא בר יעקב הא איתא בב"ר וכן פירש"י בפ' ויחי ונתתיך לקהל עמים בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל עמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך עכ"ל נמצא לפ"ז קאי קהל גוים וקהל עמים על מנשה ואפרים א"כ אכתי י"ל שני שבטים הוא דאקרי קהל אבל שבט א' לא ונדחו דברי רב אחא בר יעקב וע"ש מה שתירץ על זה, ויפה כתב שם תלמידו הרב מ' אברהם ז"ל ליישב בזה קושי' הבאר שבע והלח"מ ז"ל על הרמב"ם פי"ב מה' שגגות ה"א דמייתי קרא דויעמוד יהושפט בקהל יהודא והא דחי לי' ראב"י, אמנם לדעת רש"י ז"ל מצינן למימר דהכי ס"ל להרמב"ם ז"ל ומשו"ה לא מייתי קרא דרב אתא ב"י דאדרבה האי קרא מידחי טפי דלא איירי כלל בבנימין ואיפכא איכא למילף דב' שבטים דוקא איקרו קהל כקושי' הנ"ל, ואיהו דחי לקרא דויעמוד יהושפט וגו' בדרך ודילמא, ולא שבקינן מאי דפשיטא ליה לתלמידיו משום מאי דמספקא ליה לרב אחא ב"י עכ"ל והוא נכון מאד:

והנה התוס' תמהו על ראב"י דמייתי קרא דפ' ויחי הנני מפרך והרביתיך וגו' ולא מייתי קרא דפ' וישלח וירא אלקים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם וגו' ויאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך ולא תירצו מאומה וזה באמת פליאה גדולה לכאורה. וראיתי בס' תורה תמימה פ' ויחי אות ב' שתי' עפמ"ש רש"י בפ' נח (ט' ז') בפסוק ואתם פרו ורבו, דמ"ש שם בפסוק א' פרו ורבו הוא לברכה, והלשון פרו ורבו שבפסוק ז' הוא לציווי, ומבואר מזה דלשון פרו ורבו אפשר לפרש לצווי ולברכה, ולפ"ז י"ל דאי מפסוק דפ' וישלח אין ראיה מכרחת דשבט אחד אקרי קהל, יען די"ל מה שאמר לו הקב"ה פרה ורבה הוא לצווי, וכלומר שתתעסק בפו"ר ואז גוי וקהל גוים יהי' ממך, וי"ל דלכן לא הוליד רק את בנימן, יען שלא עסק בפו"ר זולת תולדת בנימין וממילא לא נתקיימה הברכה גוי וקהל גוים יהי' ממך, משא"כ כאן בפ' ויחי שפירש יעקב מאמר ההוא של הקב"ה ופירוש מפורש שאותו הלשון פרה ורבה הי' לברכה ולא לציווי, כמו שאמר אל שדי נראה אלי בלוז וגו' ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים, ואנו רואים שקיים הקב"ה את ברכתו זאת רק בתולדת בנימין, הרי מבואר דשבט

אחד איקרי קהל, אחרי דבו לבד נתקיימה ברכת ה' גוי וקהל גוים יהיה ממך ודו"ק עכ"ל. ולפענ"ד יש לפקפק ע"ז טובא דבשלמא אם נאמר לו פרה ורבה לציווי א"ש דקאמר בל' יחיד ולא פרו ורבו בלשון רבים משום דנשים פטורות מפו"ר כדאמר ר' יוסף ביבמות דף ס"ה ע"ב, אבל אם נאמר לו פרה ורבה לברכה כמ"ש הרב תורה תמימה הנ"ל א"כ קשה מדוע לא אמר לו הקב"ה פרו ורבו בל' רבים כמו בכל מקום שנאמר פרו ורבו לברכה בלשון רבים הוא אמור וצ"ע:

[שוב בא לידי ש"ס דפוס ווילנא וראיתי שם בדף ו' ע"ב גירסת רבינו חננאל ז"ל שנדפס על הגליון בזה"ל אלא אמר רב אחא בר יעקב מהתם אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהי' ממך מאן אתיליד ליה ההיא שעתא בנימין ש"מ ה"ק ליה רחמנא השתא מתייליד לך קהל עכ"ל, וגירסתו נראה עיקר ואין מקום לתמיהת התוס'

ח.

וכי תשגו ולא תעשו (במדבר ט"ו) בע"ז כתיב מנא לן אמר רבא כו' דאמר קרא וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה איזה היא מצוה ששקולה כנגד כל המצות הוי אומר זו ע"ז ה ועיין ברש"י בחומש פ' שלח ובמזרחי שם בזה – והאבן עזרא ז"ל שכתב בפסוק וכי תשגו בין שעשו בשגגה מה שצוה שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצוה לעשות, וכ"כ בפ' ויקרא בפסוק חטאת הקהל הוא. הפר ואם ישגו ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת עכ"ל – הוא נגד קבלת חז"ל שאין ישראל מביאין פר לעולה ושעיר לחטאת אלא בשגגת ע"ז וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' שלח בפסוק וכי תשגו כו' ובפסוק אם מעיני העדה נעשתה לשגגה אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו ע"י שוגג ששגגו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"א בכך עכ"ל, ועיין ברמב"ן עה"ת בפ' וכי תשגו וגו' שכ' וז"ל הפרשה הזה סתומה במשמעה ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג, ודבריהם דברי רוח וכו' עכ"ל עיי"ש וכוונתו על האבן עזרא ז"ל הנ"ל שטעה בזה במחכ"ת ונטה מדרך הקבלה אשר לא כדת של תורה ושארי לי' מארי' –

ועיין עוד ברמב"ן עה"ת שם שכ' בזה"ל:

והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה הוא משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ג עכ"ל – ונ"ל לפרש דבריו הקדושים שהוקשה לו מדוע בשאר עבירות שי"ב כרת מביאין הצבור פר לחטאת, ובשגגת ע"ז מביאין פר לעולה והלא דבר הוא, וע"כ כתב הרמב"ן דמזה גופא הוציאו חז"ל שהקרבן הזה הוא על שגגת ע"ז ולכך

מביאין עלי' פר לעולה, והוא עפימ"ש מהר"ל מפראג ז"ל בס' גור ארי' על רש"י שכ' דחטאת כתיב חסר אל"ף דבכל מקום החטאת קודמת וכאן העולה קודמת וע"ז כ' הגור ארי' ז"ל וא"ת ולמה הי' דבר זה להקדים עולה לחטאת בקרבן ע"ז ועוד דמה שהחטאת קודם לעולה טעמא אית ביה למה הדבר דומה למלך שפרקליט קודמו ומלמד עליו זכות ואח"כ נכנס הדורון, כך החטאת פרקליט לכפר עליו ואח"כ העולה שהיא דורן וא"כ למה הי' כאן העולה קודמת, וי"ל דעולה היא שבאה על הרהור הלב, כדכתיב ויהי כי הקיפו ימי המשתה ויעל איוב עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם, שמע מינה שעולה מכפר על הרהור הלב, ובע"ז שהמחשבה הקב"ה מצרפה למעשה (כדאיתא בקידושין דף מ') הרי העולה ג"כ פרקליט כמו החטאת, שהרי המחשבה של עבודה זרה ג"כ מעשה נחשב ומפני שהמחשבה קודם למעשה. העולה של ע"ז קודם לחטאת, אבל גבי שאר עבירות שאין הקב"ה מצרף המחשבה למעשה, העולה דורן הוא ונכנס אחרון עכ"ל הטהור ואומר אני דמהאי טעמא נמי מביאין כאן הצבור פר לעולה, ובשאר עבירות אין מביאין רק פר לחטאת, לפי שבשאר עבירות אין דנין רק על המעשה וא"צ לכפר על הרהור הלב לכך סגי בפר לחטאת, אבל בע"ז שהמחשבה ג"כ מעשה נחשב וצריך לכפר על הרהור הלב, לכך הוסיפה כאן התורה שיביאו הציבור פר לעולה כדי לכפר על הרהור הלב, וזה כוונת הרמב"ן ז"ל לפי דכאן מביאין פר לעולה לכך הוצרכו חז"ל לומר דמיירי בשגגת ע"ז ולכך ציותה כאן התוה"ק שמלבד השעיר לחטאת יביאו גם פר לעולה כדי לכפר גם על המחשבה, אבל בשאר עבירות שאין הקב"ה מצרף המחשבה למעשה סגי בפר לחטאת לחודא כנלע"ד נכון בעזהי"ת:

דבי רבי תנא אמר קרא וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה' אל משה את כל אשר צוה ה' אליכם ביד משה איזו היא מצוה שהיא בדבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה הוי אומר זו ע"ז דתנא דבי רי"ש אנכי ולא יהי' לך מפי הגבורה, שמענום דבי ר' ישמעאל תנא מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם איזו היא מצוה שהי נאמרה בתחלה הוי אומר זהו ע"ז, והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא (פרש"י כדבי רבי וכדריב"ל) עכ"ל הגמרא והרי לפניך דחכמי הגמרא דחו דברי התנא דבי רבי ישמעאל מכח הפירכא והאמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה, ומה"ט נפלאתי מאד על הרשב"ם ז"ל שכ' בפ' שלח, מן היום אשר צוה ה' והלאה כל המצות כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך כי הם ראשונות עכ"ל, ונראה בעליל שהוא תופס דעת התנא דבי ר' ישמעאל הנ"ל, ופלא דהלא חכמי התלמוד ז"ל דחו דבריו כנ"ל וצ"ע:

ו.
ת"ר אשר נשיא יחטא יכול גזרה ת"ל אם הכהן המשיח ש יחטא מה להלן לכשיחטא, אף כאן לכשיחטא אמר מר יכול גזרה, גזרה מהיכא תיתי, אמרי אין אשכחן דכתיב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם בשורה היא להם שנגעים באים עליהם דברי ר"י וכו' לאו אר"י בשורה ה"נ אימא גזרה היא הלכך כתיב אם פי' בס' תורה תמימה פ' ויקרא נראה כוונת הקושיא דסמיך על הדרשה דכאן ע"ב אשר נשיא אמר ריב"ז אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו, וענין האושר, דהעם למדין ממעשה הנשיא דאחרי שהוא מביא קרבן על שגגתו מכש"כ המון העם, וא"כ כיון שהטעם בזה כדי שילמדו המון העם ממנו להביא קרבן על חטאתם, לפי"ז הו"א שמודיע הקב"ה שכן יהיה בהחלט שהנשיא יחטא כדי שיביא קרבן, וכמו דמצינו בפ' מצורע בפסוק ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם דרשו חז"ל בשורה היא להם יעו"ש, וה"נ הודעה היא, ומשני דא"א לומר כן שהרי כתיב אם הכהן המשיח יחטא. ואם היה תכלית חטא כזה בכוונה להורות לבני אדם. א"כ הלא היה צריך בכהן משיח שהוא גדול האומה כדכתיב והכהן הגדול מאחיו לכתוב ג"כ בלשון המורה על חיוב. ומדכתיב בו אם שהוא לשון תנאי, ש"מ שגם הלשון אשר שבכאן ג"כ לשון תנאי הוא וכתב שם עוד:

וע' בזוהר פרשה זו כ"ד א' אשר נשיא יחטא, ודאי יחטא, ע"כ, ולכאורה מפרש היפך דרשת הגמרא יכול גזירה וכו' וע"ש מ"ש בזה – ולפענ"ד לק"מ כי כוונת הזוה"ק ע"ד שכתב בס' כלי יקר פ' ויקרא כי הנשיא המתנשא לכל לראש ונוהג נשיאותו ברמה מתוך רום לבבו וודאי יבא לידי חטא ולכך נאמר אשר נשיא יחטא כי לשון אשר מורה על דבר שוודאי יהיה ואין בו ספק עיי"ש, וכ"כ גם באלשיך ז"ל לשם, אבל בכל זאת הבחירה חפשית ואין הנשיא מוכרח במעשיו שנאמר שהוא גזירה, רק שהטבע מחייב כן בנשיא יותר מבהדיוט וזה כוונת הזוה"ק אשר נשיא יחטא, ודאי יחטא, אבל בכ"ז אינו גזירה וז"ב:

שו"ר בפי' התורה והמצוה על הת"כ להגאון מלבי"ם ז"ל בפ' מצורע אות ע"ה וז"ל:

ונתתי נגע צרעת כו' לשון נתינה רק אם הם לטוב או שהם לתכלית טוב כו' לכן ממ"ש פה על הנגעים לשון נתינה הוציא ר' יהודה שהם לתכלית טוב, לכלא פשע ולהתם חטאת, כמ"ש אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהעותו והוכחתיו וכו' ובנגעי בני אדם שהוא בשורה והבטחה כמ"ש בפירושי שם וז"ש הוריות דף יו"ד עמ"ש אשר נשיא יחטא יכיל גזרה, מהיכא תיתי, אמרי אין אשכחן דכתיב ונתתי נגע צרעת ואמר ר"י בשורה, ה"נ אימא גזירה. ר"ל אחר שאמר ר"י שהנגעים בשורה כי אין אדם ניצול מחטא בדרך הטבע ה"נ

י"ל שנשיא יחטא גזירה, שהכתוב יאמר שבדרך הטבע בודאי יחטא, כי אין אדם ניצול מחטא עכ"ל – וק"ק לפי פירושו יתעורר קושי' התורה תמימה הנ"ל על הזוהר שפי' אשר נשיא יחטא לפי הס"ד של הגמ' ולא כמסקנא ודו"ק:

וראיתי בש"ס ווילנא נדפס על הגליון תוספות הרא"ש ז"ל, ונראה שהוא לא הי' גורס בגמ' גזרה היכא תיתי, אלא ה"ג ומי כתיב קרא הכי לבשר על הרעה. אין דכתיב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם בשורה היא להם אלמא אורחא דמלתא דקרא מרמז העתידים אפי' הרעה ואע"ג דלא דמי כולי האי דאותה בשירה טובה היתה כדאמרינן במדרש שהאמוריים הטמינו אוצרותיהם בכותלי בתיהם ובמקום המטמון הביא הקב"ה צרעת כדי שיסתרו הכותלים וימצא המטמון עכ"ל – ועיין עוד בש"ס ווילנא בהגהות מצפה איתן מה שפלפל בדברי הבאר שבע על הגמרא דכאן ומפני האריכות נמנעתי להעתיק דבריו:

(אח"כ מצאתי בס' דברי שאול על אגדות הש"ס שכ' וז"ל אשר נשיא יחטא יכול גזירה מה"ת אין דכתיב ונתתי נגע כו' בשורה היא ה"נ אימא גזירה כו' והוא משולל ביאור וי"ל דהכי מקשה דהיאך אפשר שהיא גזירה דא"כ תבטל הבחירה, לזה אמר כמו בנגעי בתים דהוא מורה ג"כ על החטא. ורק שאינו מוכרח שיחטא, ולא יחטא ולא יהיה נגע, הה"ד בזה ודו"ק עכ"ל הטהור, ועיין עוד מזה בעין יעקב החדש לכאן בד"ה אמר הבונה וכו' ע"ש ויותר אין אתי להאריך בזה):

עוד שם בעובדא דר"ג שאמר לתלמידיו ר' יוחנן בן גודגדא ור' אלעזר חסמא. כמדומין אתם ששררות אני נותן לכם, עבדות אני נותן לכם שנא' (מ"א י"ב) וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה – כתב בס' דברי שאול הנ"ל, עיין שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמ"ב שמביא מכאן ראיה שמותר לת"ח להנות מן הציבור כמ"ש רש"י ז"ל דר"ג נתן דעתו להושיבם בראש כדי שיהיו מתפרנסים מאותה שררה שיתן להם, דלא כהרמב"ם שאוסר, (א"ה עיין בב"ח לטור יו"ד סי' רמ"ו שכ' דאין שו"ת תשב"ץ בידו וכיוון לדעת התשב"ץ בראיה זו מכאן מדעתי' דנפשיה ע"ש). ולדעתי הטעם הוא באמת בשביל דהוא עבודת ושכר פעולה הוא נוטל וכמו כל שכר פעולה דרשאי ליטול כמו שכר בטלה, וזה שלא רצו מתחלה בשביל שלא רצו ליהנות מכבוד התורה וע"ז חידש להם דעבדות הוא, ומכאן נ"ל ראיה דהרב שקבל עליו להיות בקהלה אחת יכול לחזור בו כדין פועל שהרי כאן קראוהו בשם עבדות ומשמע דהוא עבד להצבור וכמ"ש אם היו תהיה לעבד לעם הזה, וזה לדעתי מה שלא נכתב בקבלת הרב כי אם לג' שנים, שאסור לאדם להשכיר עצמו יותר משלש שנים וכמבואר בחו"מ סי' של"ג כנלפענ"ד, ואף שרוצה להיות בקהלה

אחרת מ"מ יכיל לחזור כמו פועל שיכול לחזור ואף בשוכר עצמו לאחר ודו"ק עכ"ל – והנה מ"ש הגאון ז"ל דהרב יכול לחזור בו כדין פועל, עיין בנחלת צבי מהגאון בעל פתחי תשובה ז"ל שנדפס בסוף שו"ע חו"מ הקטנים סוף חלק ב' שכתב בהפלפול השייך לחו"מ סי' רל"ז בשם הגאון בעל כנסת יחזקאל ז"ל שכ' בתשובתו הנדפסת בשו"ת קרית חנה סי' כ"ה שמותר להרב לחזור בו ולהתקבל בקהלה אחרת ואין זה נכנס בגדר מחוסר אמנה מתרי טעמי רבתי וכו' ע"ש, ומבואר מדבריו דאפי' קודם כלות זמנו מתיר הגאון בעל כנ"י ז"ל להתקבל בקהלה אחרת ע"ש, ולדברי הגאון מלבוב ז"ל אין צורך להני תרי טעמי שזכר הגאון בעל כנ"י ז"ל כי בלא"ה יכול הרב לחזור בו כדין פועל וצ"ע לכאורה, ואפשר דמשו"ה כתב הכנ"י הני תרי טעמי כדי שיספיק אפילו היכא שהקהלה עשו הוצאות גדולות עד שהביאו הרב למקומם ובכה"ג הו"א כיון שהרבו בהוצאות אסור להרב לחזר בו ולהתקבל בקהלה אחרת קמ"ל דאפ"ה מותר מהני תרי טעמי שזכר ועדיין צ"ע – ומ"ש הגאון ז"ל עוד דאין להרב להשכיר עצמו יותר משלש שנים, כבר קדמו בזה מרן חת"ס ז"ל בתשובותיו כמבואר בפתחי תשובה חו"מ סי' של"ג ס"ק ו', ועיין בשו"ת שערי צדק להגאון מדעעש ז"ל חיו"ד סי' קס"ח שמשיג על החת"ס ז"ל ומסיק דעכ"פ במקום דליכא מנהג יוכל הרב להשכיר א"ע אפילו על יותר מג' שנים ואפי' אכל ימי חייו עיי"ש ר ובפסק ב"ד בדברי ריבות דעיר גא-- לאנטע הנדפס במונקאטש שנת 1894 למספרם, דחו גאוני בתראי את דברי השערי צדק והסכימו לדברי מרן חתם סופר ז"ל עיין שם באריכות ואי אפשר לי להעתיק כל הדברים כי רבים הם:

והנה מבואר בגמ' דכאן דמ"ש במלכים ב' ט"ו וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו וישב בבית החפשית, היינו משום דעד שהי' מלך הי' עבד וכשנצטרע וישב לו בבית אחד לבדו נעשה חפשי מן העבודה שהי' בה בעודו מלך לפיכך נקראת הבית בית החפשית וכ"כ שם הרד"ק וגם המצודת דוד ע"ש, רק בפי' רש"י שם כתוב בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי, בירושלמי עכ"ל, וצ"ע למה שבק רש"י ז"ל פי' הגמ' בבלי ותפס פי' הירושלמי:

שלח להם ולא באו כתב הרב עיון יעקב וז"ל:

בשליחות הראשון שהיו בורחים מן הגדולה ונראה שזה מקור דעת הרמב"ם סוף פ"ג מה' סנהדרין שכתב וז"ל כך היה דרך חכמים ראשונים בורחים מלהתמנות ודלא כב"י בחו"מ סי' ח' וכו' עכ"ל, ותמהני שלא ראה שכ"כ שם בעל מגדל עוז וז"ל:

כך היה דרך כו' פי' בתרא דהוריות במעשה דר"ג. עם ר' יהושע שלח להם ולא באו וקרא כתיב והוא נחבא אל הכלים וכו' עכ"ל:

וז"ל בעל עוללות אפרים זצ"ל במאמר שנ"ג על הגמ' דכאן:
ומה שמאנו בתחלה או משום הא דר' זירא בפ"ק דסנהדרין דהוי מיטמר נפשי' מלמסמכי' כי או לרבנות שמקברת את בעלי' והשיב להם ר"ג שלא ינהגו עצמם ברבנות כי אם בשפלות ועבדות וזהו מאמר ר"א לעולם הוי קבל וקיים. או שמאנו ליהנות מכתרה של תורה והשיב להם עבדות אני נותן לכם ומותר לכם ליקח שכר טרחכם. (א"ה לעיל הבאתי כן בשם ס' דברי שאול והנך רואה שכבר קדמו בזה בעל עוללות אפרים זצ"ל). או מצד שהם מקבלים עליהם לישא במשא העם וטרחם ומשאם ל כן הקב"ה מיחל להם עונות ראשונים וז"ש עבדות אני נותן לכם ומצד עבדות זה תזכו לישב בראש כמו שנאמר ברחבעם אם היום הזה תהיה עבד לעם וגו' והיו לך לעבדים וגו' עכ"ל הטהור:

יא:
אין מושחין מלך בן מלך ואם תאמר מפני מה נמשח שלמה מפני מחלקותו של אדוני' ואת יהואש מפני עתלי' ואת יהואחז מפני יהויקים שהי' גדול ממנו שתי שנים – כתב המהרש"א ז"ל, וק"ק לפי"ז דלא הל"ל את שלמה מפני אדוני' ושאר אחיו שהיו גדולים ממנו וכו' וי"ל דהתם מפורש ביה שהיה ע"פ נתן הנביא ולא היה להם לחוש לגדול אי לאו משום מחלוקת של אדוני' וק"ל עכ"ל – ועיין במהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה ק"ט אות ד' מ"ש בזה – ותמהני מאד שלא ראה דברי מהרש"א הנ"ל:
ומנלן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה כו' א"ר פפא אמר קרא הוא ובניו בקרב ישראל בזמן ששלום בישראל קרינא ביה הוא ובניו ואפילו בלא משיחה וכו' תנא אף יהוא בן נמשי לא נמשח אלא מפני מחלקותו של יורם תיפוק ליה דמלך ראשון הוא חסורי מחסרא וה"ק מלכי בית דוד משוחין מלכי ישראל אין משוחין מנ"ל אמר רבא דאמר קרא קום משחהו כי זה הוא זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה – בכסף משנה על הרמב"ם פ"א מה' מלכים הלכה י' כתב בזה"ל אך ק"ל שהרי שאול נמשח אע"פ שלא היה שם מחלוקת וכו' – ופלא גדול בעיני שלא ראה דברי רש"י ז"ל בכריתות דף ה' ע"ב בד"ה י"א מלכי ישראל משבא דוד אבל שאול נמשח עכ"ל וכ"כ שם התוס' בד"ה מלכי ישראל אין מושחין מדוד ואילך דכתיב ביה מיעוט זה טעון משיחה ולא אחר אבל שאול דהוי קידם לכן נמשח עכ"ל וראיתי להרב עיון יעקב בכאן שכתב מלכי ישראל אין מושחין הייני משהתחיל מלכות בית דוד ואילך שהרי שאול נמשח בשמן המשחה וק"ל עכ"ל, משמע מדבריו דחידוש הוא שחידשה תורה דיליה, ובאמת הוא מפורש ברש"י ותוס' כריתות הנ"ל ואיני יודע מה חידש בזה:

אמר מר אף יהוא לא נמשח אלא מפני מחלקותו של יורם, ומפני מחלקותו של יורם. נמעול בשמן המשחה? ל פרש"י דאמרינן לעיל מלכי ישראל כו' – הקשה הרי"ף שעל העין יעקב דלעיל דאמר מפני מה נמשח שלמה מפני מחלקותו של אדוני' נימא נמי וכי מפני מחלקותו כו' נמעול בשמן המשחה והא אמרינן אין מושחין מלך בן מלך, וכתב ע"ז וצריך לחלק בין מלכי בית דוד וכו' וכו' עיי"ש -- ונפלאתי מאד הא כבר הרגיש רש"י ז"ל בכריתות ה' ע"ב בקושיא זאת וכתב בזה"ל ומפני מחלקותו של יורם נמשח כו' דבשלמא מלך בן מלך דבית דוד כי איכא מחלוקת נפקא לן מקראי דהדר למלתיה קמייתא למשיחה אבל מלכי ישראל לא חזו למשיחה כלל עכ"ל ע"ש, א"כ מה לו להרי"ף ז"ל לעשות מזה קושיא ותירוץ בעוד שהדבר מבואר היטב מפורש יוצא מפי רש"י ז"ל:

בתוספת הרא"ש ז"ל שנדפס כאן בגליון הש"ס ווילנא כתב וז"ל:

ובו נמשחו כהנים גדולים ומלכים. ואע"ג דכתיב בקרא אשר יתן ממנו על זר ונכרת ומלך בכלל זר אפשר. דדריש ליה מדכתיב על בשר אדם לא ייסך ודרשי אדם ולא מלך כדדרשינן (מגילה י"א א') בקום עלינו אדם ולא מלך זה המן עכ"ל – ולא אאמין שיצאו דברים אלו מידי הר"ש ז"ל כי הם נגד גמרא מפורשת בכריתות דף ו' סוף ע"ב הסך משמן המשחה למלכים ולכהנים (פרש"י מלכים וכהנים גדולים לאחר שנמשחו) ר"מ מחייב ור' יהוד' פוטר ואמר רב יוסף במאי פליגי ר"מ ור"י גבי מלכים וכהנים ר"מ סבר ואשר יתן ממנו על זר כתיב ומלך וכהן השתא זרים נינהו, ור' יהוד' סבר בעינן עד דאיכא זר מתחלתו ועד סופו ומלך וכהן מעיקרא לאו זרים נינהו (פרש"י דהא נמשחו מתחלה) ע"כ הרי דבין לר"מ לר"י לא דרשינן אדם ולא מלך וצע"ג – ועיין ברש"י בחומש פ' כי תשא ואשר יתן ממנו על זר. שאינו צריך כהונה ומלכות כ"ל, וכתב בס' גור ארי' שם. דאין לפרש ואשר יתן ממנו על זר שאינו כהן גדול דא"כ היאך הותר למשוח המלכים בשמן המשחה שהרי נמשח דוד ושלמה בשמן המשחה אלא פי' ואשר יתן ממנו על זר שאינו כהונה ומלכות, וא"ת מנ"ל לתת על המלכים משמן המשחה, ותירץ הרמב"ן ז"ל מדלא כתיב שמן משחת קודש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקודש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו, ש"מ דמה דכתיב שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם, אינו ר"ל דוקא אהרן הכהן הגדול מבניו יהיה נמשח, אלא אף המלכים יהיו נמשחים ולכך כתיב שמן משחת קודש יהיה זה לי לדורותיכם למשוח בו משיחי ה' שהם המלכים והכהנים הגדולים עד כאן לשונו, ועיין בפנים ברמב"ן עה"ת שם שמסיים, וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קידש לי עכ"ל הטהור – שו"ר ברבינו בחיי ז"ל פ' כי תשא שהביא דברי הרמב"ן ז"ל, ואח"כ כתב בזה"ל, וע"כ

אמר בכאן על בשר אדם לא ייסך ויש להבין מלשון אדם הדיוט ולא מלך עכ"ל, וזה כד' תוס' הרא"ש ז"ל שהזכרנו אכן כבר כתבתי שהוא נגד הגמ' כריתות הנ"ל, וחוץ לזה קשה עוד דא"כ לרשב"י דס"ל קברי עכו"ם אין מטמאין באוהל מדכתיב אדם כי ימות באוהל ועכו"ם אין קרוים אדם. א"כ נימא נמי קברי מלכי ישראל אין מטמאין באוהל משים דכתיב אדם ולא מלך, וזה לא שמענו מעולם וצע"ג:

יב.

ת"ר כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וגו' כמין שתי טיפי מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן, אמר רב פפא תנא כשהיא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקניא, ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה יצתה בת קול ואמרה כשמן הטוב וגו' כטל חרמון מה טל חרמון אין בו מעילה אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה ועדיין היה אהרן דואג אמר שמא משה לא מעל אבל אני מעלתי, יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת – ביאור מאמר זה תמצא בס' אוהל יעקב להמגיד מדובנא ז"ל פ' תצוה בפסוק ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך וגו' עיי"ש ולפי שהספר הזה הוא שכיח ומצוי טובא בכל מדינות העולם אך למותר יחשב להעתיק דבריו ככתבן וכלשונן – ובדמשק אליעזר פ' תצוה הביא בשם רמ"א ז"ל בתורת עולה ח"ב פל"ג אחז"ל שתי טיפי וכו' רמז מבואר כי השפעה והשגחה ירדה עליו מכח שני פנים שהיה באהרן, אחד, חכמתו הנקרא זקן אהרן כמו שאמרו זקן שקנה חכמה, והשני מצד מעשיו הטובים הנקרא מידותיו. וכשהיה מדבר עם בני אדם עולות למעלה, זה אמת כי אין השגחה דבקה בשלם רק בעת הדבקו במושכלות, אבל בעת הפרדו מלפני האלקים ועוסק בצרכיו שמדבר בהן בבני אדם השגחה עולה למעלה ע"ש- ועוד הביא שם מ"ש בהקדמה ליילקוט אליעזר ח"ב כי אהרן היה נכבד בשנים, א' במעלות תרומות מידותיו, קדוש ופרוש דומה למלאך ה' צבאות, ב' במעלות תורתו וחכמתו הנקרא זקן אהרן כמ"ש חז"ל זקן שקנה חכמה, וזהו שתי מרגליות אבני נזר קודש מתנוססות עליו, ואמר רב פפא כך היה מדתו של אהרן שלא ליקח עטרה לעצמו, רק היה תולה הכל בזכות אבותיו הקדושים, וז"ש וכשהיה מספר במקהלים להורות לעם דרכי ה', היו כל המעלית אשר לו, עולות ויושבות בעיקר זקנו" כלומר בעיקר ושורש שממנו יצא, בצור חוצבתו ובגזע קודש נוקרתו, כן היה מספר במקהלים שהוא ערום מדעת ומכל כשרון המעשה, ורק מאשר לאבותיו לקח את כל הכבוד הזה, ועל כן דאג משה אולי מעל בשמן הקדש, אם אינו ראוי מצד עצמו לגדולה הזאת, ויצאה בת קול כטל חרמון וכו' ע"כ דפח"ח:

ועיין בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מדוואהרט נ"י בפ' כי תשא מש"ש באריכות על המאמר שלפניו, וראיתי שם בסוף פלפולו שחקר אם שייך איסור מעילה בשמן המשחה לפי"מ דמבואר ברמב"ם פ"ו מה' מעילה ה"א דבדבר שדרכו ליפגם אינו מועל בנהנה גרידא כ"א שיפגם ג"כ ונהנה בו עיי"ש והנה שמן הוא דבר שדרכו ליפגם וא"כ אינו מועל בנהנה גרידא רק אם פוגם מהקדש ומעתה בשמן המשחה שנראה שאינו נחסר כלל ממנו ואי אפשר לחסר ממנו כמו שמצאנו שנמשח בו הכל ואעפי"כ כולו קיים, א"כ י"ל דלא שייך בו חיוב מעילה, וע"ז כתב די"ל דזה הוי בכלל פוגם ואע"ג דמתברך ונוסף שמן אחר מ"מ איהו חיסר מהקדש עכ"ל – והנה לא ראה שכבר ישב על מדוכה זו הרב עיון יעקב ז"ל (הנדפס בעין יעקב החדש) לעיל דף י"א ע"ב בהא דפריך הש"ס ומשום מחלקותו של יורם נמעול בשמן המשחה ומ"פ הא אינו מועל עד שיפגום דהיינו חסרון, וע"ז כתב, ואולי י"ל כיון דנחסר דרך הטבעי רק שנעשה בו נס מיקרי מעילה עכ"ל ע"ש והוא כמ"ש בכלי חמדה הנ"ל, ויותר אין לי להאריך בזה:

ת"ר אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותן שנא' (מ"א א') ויאמר המלך וגו' והורדתם אותו א גיחון – בילקה"ג (מ"א א') כתבתי בזה וז"ל שם:

ויאמר המלך להם קחו עמכם את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי כתב בס' פרי, החג בתחלת הספר בשם רבו מרן חת"ס ז"ל דרך מליצה ומוסר. כי להחמור והסוס לכל אחד יש לו מעלה וחסרון. הסוס הוא בטבע זריז וכמ"ש ז"ל שינת הסוס הוא שיתין נשמין. ולעומת ה יש לו חסרון שהוא בטבע בעל גאוה. והחמור הוא להיפוך אינו בעל גאוה כלל אבל טבעו מאוד נאחז במדת העצלות ואיתא בגמי על הפסוק מלפנו מבהמות ארץ. אלמלא נתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול גזל מנמלה וכו'. והנה אם היו לומדים מדות הסוס לבד היו לומדים מדת הגאוה ח"ו, ואם מחמור לבד. היו לומדים גם מדת העצלות. אבל דוד המע"ה בחר בטוב מזה ומזה. כי למד מחמור מדת הענוה שהי' עניו גדול וכמ"ש ואנכי תולעת ולא איש. ולמד מהסוס מדת הזריזות שהי' זריז גדול וכמ"ש חצות לילה אקום וגו' והי' לבו כלב האריי במלחמה. והיה מלומד במדות טובות מהסוס והחמור והוא מענין פרדה המורכב מסוס וחמור. לזאת כאשר רצה להמליך שלמה בנו ושילך בעקבותיו שלא יתגאה וגם שלא יהיה עצל. על כן אמר והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי. והכוונה על בחינה שלי שלמדתי המדות מסוס וחמור דהיינו פרדה ודפח"ח -- ולענ"ד יש לפרש בזה גם סוף הפסוק והורדתם אותו על גיחון ופרש"י ז"ל הוא מעין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעין סימן שתמשך מלכותם. והענין מבואר בס' כנף רננים על פרק שירה. כי הנהרות

הולכים ברעש והוא משל על המתגאה והמטיל אימה יתירה על הבריות. אמנם המעין נובע בלאט ובנחת באין קול ואין קשב. ולכך מושחים את המלכים על המעין. שלא יתגאו על הבריות וילמדו מהמעין כי אם אמנם מטיב לבריות אעפי"כ הולך בנחת בלי רעם ורעש, ועי"כ תמשוך מלכותם כמעין, כי העם יאהבום וינשאום כמאמר חז"ל איזהו מכובד המכבד את הבריות עיי"ש. וז"ש דוד המע"ה והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי. שילמוד מדת ענוה מהחמור ומדת הזריזות מהסוס ואם אולי לא יבין משל הפרדה והורדתם אותו אל גיחון:

שילמוד מדת הענוה מהמעין ועי"כ תמשך מלכותו והבן ודו"ק ע"כ לשוני בילקוט הגרשוני שם:

אמר ר' אמי (בטור או"ח סי' תקפ"ג הגירסא אמר רבה) האי מאן דבעי למידע אי מסיק שתיה אי לא, ליתלי שרגא בהדי עשרה יומי דבין ר"ה ליוהכ"פ בביתא דלא נשיב זיקא בגויה, אי משיך נהוריה לידע דמסיק שתא. מאן דבעי למיעבד עסקא ובעי למידע אי מצלח אי לא, לירבי תרנגולת אי שמין ושפיר לידע דמצלח עסקיה וכו' – אמר אביי השתא דאמרת סימנא מלתא הוא לעולם יהא רגיל איניש למיכל בריש שתא קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי – כתב בדרישה או"ח סי' תקפ"ג. ק"ק מאי ענין סימנא דאביי לסימנא דרבה דבשלמא סימנא דרבה י"ל כיון שרואה שהנר דולק יפה והתרנגול משמן שפיר יכול לידע שהש"י הסכים עמו להיות לו לסימן טוב אבל בהאי דאכל רוביא וכרתי ואינך מאי סימנא מלתא שייך לומר ביה, וי"ל דלאו לדמות אתא אביי אלא ה"ק השתא דאמרת סימנא מלתא בעלמא היא ולית בי' משום ניחוש א"כ בהאי נמי לית ביה משום ניחוש ומותר וכ"ה בתשובת הגאונים והביא הג"ה במנהגים ז"ל ומנהג לאכול מתיקה ואין בזה משום ניחוש מרדכי ריש יומא עכ"ל. כן לשון הדרישה ז"ל ועיין במהרש"א ז"ל לכאן שכתב ג"כ בד"ה אמר אביי וכו' ר"ל דאמרת דמה שיטול האדם עצמו לסימן טוב מלתא היא ואין בו משום ניחוש עכ"ל. וכיוון בזה לדברי הדרישה ז"ל – אמנם הרב הכותב בעין יעקב הביא מפירוש הרמ"ה ז"ל, וז"ל, אמר אביי השתא דאמרת כו' אמתניתא קאי דקתני אין מושחין את המלכים אלא על המעיין כדי שתמשך מלכותן אלמא סימנא מילתא הוא עכ"ל, ולפי הפירוש הזה א"ש הכל, ואין צורך למ"ש הדרישה והמהרש"א ז"ל:

רמה קרני בה', רמה קרני ולא רמה פני, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן – כתב המהרש"א ז"ל. והוא רמז גם על משיח לעתיד שימשך מלכותו כמ"ש הכתוב וירם קרן משיחו כי המשיח שיבא לעתיד מבית דוד ויתרומם אז על שנמשחו דוד ושלמה בקרן עכ"ל – מדכתב המהרש"א שיתרומם

אז על שנמשחו דוד ושלמה בקרן, ולא כתב שיתרומם אז על שנמשח הוא עצמו בקרן, ש"מ דס"ל למהרש"א ז"ל דהמלך המשיח שיבא לעתיד ב"ב לא יהי' צריך משיחה משום דהוא מלך בן מלך ואין מושחין מלך בן מלך אלא מפני המחלוקת ואז שלום ואמת יהי' בימיו וממילא לא יהי' צריך משיחה, לכך כתב המהרש"א שיתרומם אז על שנמשחו דוד ושלמה בקרן וזה ברור, ועיין בס' מנחת חינוך סוף מצוה ק"ז שנסתפק בזה אי המלך המשיח שיתגלה ב"ב יהי' צריך משיחה או לא ע"ש, ולא זכר שר דברי המהרש"א דכאן:

י"ג ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ וכו' דאמר קרא יקרה היא מפנינים יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים – כתב בס' תנובת יהודה דף קי"ט עמוד ד' וז"ל:

לא אתפרש מה לחצו לדרשה זו ולהוציא קרא מפשטי' והמהרש"א נראה הרגיש בזה וכ' לתרץ דלפי פשוטו לא אצטריך לי' למכתב כיון דכתיב בסיפא דקרא וכל חפציך לא ישוו בה וכו' ע"ש, ותמהני על רבינו דנראה דיסוד דרשה זו על הכתיב "מפניים", וקרי "מפנינים" והדרשה באה לפרש "הכתיב"' דכלומר מכה"ג שנכנס וכו' וששתי מאד אחרי ראותי שכיוונתי בזה להמחב' "מנחת ש"י" ע"ש. אכן אכתי צריכנא להבין כוונת הקרי והכתיב גם שניהם, ובזה יהי' לנו אפשר להבין יותר דעת חז"ל בדרשתם -- דכבר השרישי לנו המפורשים דאין שייך לומר דבר זה עדיף מחבירו אם אין שניהם עכ"פ מסוג אחד, ונמצא כיון דפנינים כוללים סגולת אבנים טובות, ותכליתם היא להפיק נפש החומד ומתאוה תאוות החומר במדה גדושה מאד, ועסק התירה והעמל בה היא רצויה לנשמת אלוק' אשר בקרבנו והיא ממש ההיפך מתועלת הפנינים, א"כ איך אמר החכם, יקרה היא מפנינים כיון שאינם מסוג אחד, אלא מזה אנו לומדים דשלמה המע"ה מדבר פה מפנינים שהם משמשים למצוה ולעבודת השי"ת, וקאמר דהתורה עולה גם עליהם ויקרה היא מהם – והנה לא צאנו בכל התורה מצוה בפנינים. רק בבגדי כהן גדיל בחושן ואפוד והן מעכבות העבודה ומחוללת היא בחסרון חד משמונה בגדיו כידוע, וגם ידוע דעבודת כהן גדול בכל השנה בח' בגדים, מלבד ביוהכ"פ בעבודת לפני ולפנים שהיא בארבעה בגדים שהם בגדי בד לבד, וגם ידוע אשר יתר שאת לעבודת כהן גדול ביוהכ"פ מעבודתו בכל ימות השנה וז"ש החכם שלמה המע"ה, יקרה עסק התורה מפנינים דהיינו מעבודת כהן גדול כל השנה שהיא בשמונה בגדים ולא עוד אלא שיקרה היא ג"כ מעבודת כה"ג ביוהכ"פ, וזה נרמז בהכתיב "מפניים" וכל זה רמזו חז"ל בלשונם מעבודת כה"ג שנכנ' לפני ולפנים, ומיושב הקרי וגם הכתיב, ע"כ דפח"ח:

שאלו תלמידיו את ר' אלעזר מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אין מכיר את קונו א"ל ומה האוכל ממה שהעכבר אוכל משכח, האוכל עכבר עצמי לא כל שכן בס' שמן ששון

מרבינו בעל מגן אברהם ז"ל כתב בראש הספר שמעתי בשם רבי משה דרשן מפוזנא דכתיב בוידוי מעשר, לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. דאיתא במדרש רבה פרשת עקב שאם אין מפרישים מעשרות כראוי העכברים אוכלין את התבואה (וע"ש במתנות כהונה בשם הירושלמי פ"ק דדמאי) ואיתא בהוריות האוכל ממה שהעכבר אוכל משכח תלמודו, ע"כ אמר לא עברתי ממצותיך, שנתתי מעשר כראוי ואין העכברים אוכלין ולכך ולא שכחתי ע"כ דפח"ח:

העתק מס' אומר השכחה להגאון ר' ישעי' פיק זצ"ל סי' ע"ד וז"ל:

הוריות י"ג. ת"ר הי' הוא ואביו ורבי בשבי וכו' חכם קודם למלך וכו' מלך קודם לכהן גדול. כהן גדול קודם לנביא וכו'. מכל זה לא מצאתי שעה מבואר לדינא בהרמב"ם גם בהל' מתנות עניים פ"ח שכתב דמקדימין כהן ללוי ולוי לישראל וישראל לנתין וכו' לא הזכיר מכל הנ"ל שום זכרון בספר ההוא עכ"ל ע"ש:

י"ג א"ר יוחנן כשם שהזית משכח תלמוד של שבעים שנה כך שמן זית מחזיר תלמוד של שבעים שנה רר כתב המהרש"א ז"ל מזה יש לתת טעם בכל ז' מינין דחשיב בתורה חשיב הפירות עצמן דכתיב חטה ושעורה גפן וגו' חוץ מזית דנקט היוצא ממנו דכתיב זית שמן, משום דהזית גופי' אין בו שבח א"י ואדרבה שהוא משכח התלמוד, אבל שמן היוצא ממנו הוא משיב התלמוד ושבחו של א"י עכ"ל – ובס' דברי שאול כתב ובמחכת"ה דעל חנם דחק דהא הזית גופא מר כדאמרו יהיו מזונותי מרורים כזית בידו של הקב"ה כו' ועיין תוס' פסחים דף ל"ז גבי מרור בביכורים ע"ש ועיין בסנהדרין ד"ף כ"ד דמבואר בהדיא דהזית מר והשמן היוצא ממנו נקרא נועם ע"ש היטב ולכך הוצרך לומר זית שמן. ובס' הורה גבר על הוריות תמה דמה יענה המהרש"א למ"ש ודבש ולא כתיב הפירי עצמה ולפענ"ד דבאמת אתי להורות דדבש הכתיב בקרא הוא של תמרים וכ"כ המזרחי ריש פרשת תבא וכו' עכ"ל – והנה מ"ש הגאון שפירי הזית הוא מר, עיין בזה בס' דורש לציון מבעל נוב"י זצ"ל ריש דרוש י"א שכ' דתליא בפלוגתא ואינו מוסכם מכ"ע עיי"ש – **אסיקו** לי' לר' מאיר, אחרים, ולר' נתן יש אומרים – כתב בשל"ה מאמר תורה שבעל פה דף י"ח וז"ל:

אחרים אומרים ר"מ וי"א ר' נתן, והעלו להם אלו השמות משום מעשה שהיה בסוף הוריות שבקשו לזלזל לעקור כבודו של רשב"ג נשיא ישראל, וקנסינהו דלא לימרו שמעתתא משמייהו ואסיקו לר"מ אחרים ולר' נתן יי"א וכתב בהליכות עולם והיה קשה למורי החכם נר"ו ע"ז הכלל קושיא ניצחת דהרי נמצא בהרבה מקומות דתני ר"מ ואחרים גבי הדדי בברייתא אחת בברכות פ"ג שאכלו גבי איזהו ע"ה דפליגי אחרים

ור"מ וכן במקומות אחרים, אח"כ מצאתי בכריתות שאומר שכשהיה ר"מ אומר דבריו בשם אלישע בן אבויה אשר בשם "אחר" יכונה, אז היו אומרים עליו אחרים אומרים, והתוס' ז"ל כתבו הך אחרים אין זה ר"מ וה"נ איכא טובא י"א שאינו ר' נתן עכ"ל -- ומ"ש הכריתות שנקרא אחרים על שם אחר, היא לכאורה נגד מ"ש בסוף הוריות דמשום מעשה שהיה אסיקו שמיה אחרים, ואפשר דהא והא איתא, ע"כ נקרא אחרים לשון רבים - ולענ"ד נראה לתרץ דלעולם אחרים הוא ר"מ אף במקום שהוזכר אצל ר"מ ופליג, כי אפשר בילדותו אמר ר"מ כך ובזקנותו חזר וחזרתו היתה בעת שאסיקו שמיה אחרים ומבואר למבין - אמנם ביש אומרים מצינו לפעמים בהדיא דאינו ר' נתן וכו' עכ"ל השל"ה ז"ל עיי"ש:

יד.

כל דאמר מלתא ולא מפריך ליהוי רישא -- בהגהות מצפה איתן שבש"ס ווילנא כתב וז"ל: עיין בס' באר שבע דרבא הוה גדול מאביי בחריפות וסברא, ואביי הוי סיני ובקי טפי מרבא ולכך אימנוהו רישא דסיני עדיף. ובזה מיושב פרש"י ששינה בפירושו אהא דאמרי אביי ורבא "הריני כבן עזאי" דגבי רבא בפ"ב דעירובין פירש בחריפות. וגבי אביי בפרק בתרא דערכין פי' בבקיאות. דעל כל אחד ואחד פירש כפי מעלתו. והנה אע"פ שהן דברים של טעם יש להקשות על זה דא"כ דאביי הוה גדול מרבא בבקיאות אמאי קיי"ל בכולא תלמודא הלכתא כרבא לגבי אביי לבר מיע"ל קג"ם הא סיני עדיף ומיהו קושי' זו קשה ג"כ אהא דקיימא לן בכולא גמרא הלכתא כרבה לגבי ר' יוסף, כדאמר בפ' יש נוחלין דף קי"ד הא רב יוסף סיני הוא והוא עדיף עד כאן לשונו והנה המעיין בגמרא דכאן יראה דהא דסיני עדיף היינו לענין דלו משפט הקדימה למניתו לראש, אבל לא לענין למפסק הלכה כוותי' לגבי עוקר הרים דבזה לא איירי כלל בגמרא דהכא. רק בתוספות עירובין דף מ' ע"א בד"ה אדעתא וכו' כתבו דהלכתא כרב ששת כלפי רב חסדא משום דרב חסדא הוה עוקר הרים ורב ששת הוה סיני ואמר בסוף מסכתת הוריות סיני ועוקר הרים סיני עדיף עיי"ש, וע"ז קשה דא"כ אמאי קיי"ל בכולהו ש"ס רבה ורב יוסף הלכה כרבה הא מפורש כאן דרב יוסף הוה סיני ורבה עוקר הרים וסיני ועוקר הרים סיני עדיף, וכן הקשה גם בהגהות הגאון מו"ה וואלף באסקאוויץ הלוי זצ"ל למסכת ערובין דף מ' הנ"ל והניחו בצ"ע מאד עיי"ש (ועיין בתשו' חוות יאיר סי' צ"ד בד"ה הלכה כרבה נגד רב יוסף וכו' מ"ש בזה והמעיין בהגהות מהרי"וו באסקאוויץ הנ"ל יראה שהגאון בעל חוות יאיר ז"ל לא יצא י"ח ביאור בזה) וכן קשה לפי"ז לדברי הבאר שבע דאביי היה גדול מרבא בבקיאות א"כ אמאי הלכה כרבא נגד אביי והא סיני עדיף כנ"ל - מיהו כל

אלו הקושיות לא קשיין אלא לדעת הריצב"א שבתוס' עירובין דף מ' הנ"ל, דמוכח דס"ל דאפילו היכא דפליגי בסברא קיי"ל כסיני לגבי עוקר הרים, דהרי התם פליגי רב חסדא ורב ששת בסברא בעלמא, דרב חסדא סובר דלאו אדעתא דכולהו רבנן אתי, ורב ששת סובר כל דאתי לבי ריש גליתא אדעתא דכולהו רבנן אתי, וא"כ עיקר פלוגתתם תליא בסברא דמר מסתבר ליה כן ומר מסתברא ליה להיפך. ואפ"ה כתב הריצב"א (בתוס' הנ"ל) דקיי"ל כרב ששת משום דסיני עדיף, א"כ לפ"ז קשה שפיר נימא נמי הכי בכל פלוגתא דרבה ורב יוסף ואביי ורבא כנ"ל, אבל לדעת שאר פוסקים כבר כתיב בס' יד מלאכי סי' תקצ"ו דהיכי דפליגא בסברא דנפשייהו שם אדרבה קיי"ל כעוקר הרים לגבי סיני, ורק היכי דפליגי בשמועה שם קיי"ל כסיני יעיי"ש באריכות ולפי"ז לק"מ ודו"ק:

ובענין מש"ל בשם השל"ה ז"ל בר' מאיר ואחרים, ראיתי ג"כ בס' יד מלאכי סי' תקפ"ד שכתב וז"ל:

רבי מאיר ואחרים. כשהוזכרו שניהם בחדא ברייתא הוא משום דבתחלה כשהיה נקרא ר"מ הוה סובר כן ובסוף ימיו כדאסקו לי' אחרים בשמיה הדר ביה מההיא כ"כ התוס' פ"ק דסוטה י"ב א' ד"ה אחרים אומרים, וכ"כ הבאר שבע בדף כ"ד א' מסברא דנפשיה בלשון נראה לי, וכפי הנראה אישתמיטו מיני' דברי התוס' אלה [אמר המלקט:

גם מהשל"ה ז"ל שהבאתי דבריו לעיל נראה דשכח באותו שעה דברי התוס' דסוטה הנ"ל], ולי הדיוט מסתייעא הדין סברא משום דלא לישתמיט בשום דוכתא להזכיר סברת אחרים ברישא ולבתר הכי סברת ר"מ, רק בכל המקומות שהוזכרו שניהם הוזכרה דעת ר"מ ברישא ואחריו דעת אחרים, להורות על ככה דסברה הראשונה היא קודם דאסיקו ליה אחרים בשמיה וכו'. אכן פליאה דעת ממני דעת התוס' בזה באשר מצאתי אליהם ז"ל בפ"ק דברכות ט' ב' דעל ברייתא שהוזכרו ר"מ ואחרים כתבו וז"ל, וצ"ל דהאי אחרים לאו ר"מ נינהו דהא ר"מ איירי לעיל מינייהו ע"כ, וכן כתבו בע"ז ס"ד ב' על ברייתא אחרת, וכ"כ בפרק השותפין ט"ו ב' גבי י"א ור' נתן ע"ש, ובפרק המוכר פירות צ"ג ב' והיותר תימה אצלי הוא ששם בסוטה סיימו בזה"ל וכן בפ"ק דברכות פי' שגם שם יש לפרש כן שבסוף ימיו חזר בו והוא פלא שהרי בההיא דברכות כתבו דע"כ אותם אחרים לאו היינו ר"מ, ועיין הריטב"א בחידושי יומא דף כ"ז ב' שכ' גבי י"א ור' נתן דבתרא. דשמא ההיא אחמרא מקמי עובדא דהוריות שקראוהו י"א עכ"ל יד מלאכי ז"ל:

ראיתי בבעל העקידה ז"ל בפ' כי תשא שער נ"ב שכתב וז"ל:

ולזה אמר ואל בנ"י תדבר לאמר שמן משחת קודש יהי' זה לי לדורותיכם כי זה באמת כולו שלי, ולזה על בשר אדם לא ייסך זולת הכהן הגדול כי מלאך ה' צבאות הוא עכ"ל

ע"ש – והוא לכאורה נגד הגמ' כריתות דף ז' ע"א תני' רב חנני' קמי' דרבא מנין לכהן גדול שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו מנין שהוא חייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך ע"כ, וצ"ע כעת:

אמנם לפ"ד בעל העקידה יש לפרש דברי התורת כהנים פ' שמיני בפסוק ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן וגו' אמרו בשעה שיצק משה שמן המשחה על ראש אהרן נרתע ונפל לאחוריו אמר אוי לי שמעלתי בשמן המשחה והכוונה דאהרן מחמת גודל ענותנותו לא חשב עצמו למלאך ה' צבאות, והי' בעיניו כשאר כל אדם שאמרה תורה על בשר אדם לא ייסך, ולכך אמר אוי לי שמעלתי בשמן המשחה, והשיבתו רוח הקודש שלא מעל --- וחוץ לדרכנו י"ל דאהרן חשד את עצמו שהי' לו בכהונה גדולה ח"ו איזה פנייה בשביל כבוד המדומה שלא לש"ש, ולכך אמר אוי לי שמעלתי בשמן המשחה, והשיבתו רוח הקודש הנה מה טוב ומה נעים וגו' כטל חרמון וגו' מה הטל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה, כן לשון. הספרא שם ובגמ' הוריות י"ב א' הלשון, מה טל חרמון אין בו מעילה אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה – ולפי לשון הספרא משמע דכל שמן המשחה אין בו מעילה, וצ"ע למה, ואולי י"ל עפ"י מ"ש הרב "עיון יעקב" ז"ל בגמ' דף י"א ע"ב דפריך ומשום מחלוקתו של יורם נמעול בשמן המשחה, ק"ק לדעת רבי יהודא דלעיל שאחר כל המשיחות שנמשחו בו לא היה נחסר משיעורו שעשהו תחלה דהיינו י"ב לוגין, וכבר נתבאר ריש פ"ה דמעילה שלא מעל עד שיפגום דהיינו חסרון וכו' עיי"ש, ובפשוט י"ל דקושי' הגמ' נמעול בשמן המשחה קאי לדעת ר' יוסי, אבל לדעת ר' יהודא הנ"ל, באמת אין מעילה בשמן המשחה כלל, לפי שאינו מחסרו כלום, ולכך כיון דסתם ספרא רבי יהודא כנודע, קאמר בתורת כהנים סתם, מה טל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה כנלע"ד:

בעזרת השוכן בשמי עליות, **תם ונשלם מסכת הוריות אחר** חיתום המס' מצאתי בס' דברי שאול על אגדות הש"ס בליקוטים דף קל"ח שכתב בהוריות דף ח' "כלום שררות אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם". הכוונה לדעתי עפמ"ש בפ' קרח בהא דאמרו חז"ל מי שנתמנה פרנס על הצבור מוחלין לו על כל עונותיו, דהוא לפי שכל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, ויש עוד טעם לפי שמזכה את הרבים ומדריכם בדרך ישרה. והוגד לי בשם ש"ב הגאון בעל נודע ביהודה ז"ל דאמר דהנפקא מינה הוא בין שני הטעמים הנ"ל דלטעם הראשון אין צריך רק לקבלו לפרנס אבל אין א"צ להיות, כיון דעכ"פ רוח הבריות נוחה הימנו במה שהסכימו לקבלו, אבל לטעם השני אין די בזה כי אם צריך שיהיה עובד להם, ולפי"ז הם שלא רצו לקבל היו סוברים דדי בזה שרצון

הקהלה היה לקבל אותם, וע"ז השיב להם ר"ג דאין די בזה דכלום שררות אני נותן לכם דיהיה נקרא רוח הבריות נוחה הימנו, עבדות אני נותן עליכם וצריך שתעבדו לזכות את הרבים עכ"ל ודפח"ח:

מסכת זבחים

1.

ואמר רבא חטאת (עי' בתוס' אית דגרסי עולה) ששחטה על מי שאינו מחויב כלום פסולה שאין לך אדם מישראל שאינו מחייב עשה (פירש"י שלא עבר על עשה) – יש לדקדק מהיכן פשוט לו שאין לך אדם שאינו חייב בעשה דלמא יש צדיקים גמורים שלא עברו אפילו על עשה רץ- וכתב הגאון מהר"ם א"ש ז"ל בכתנות אור פ' צו דרבא אזיל לטעמא דאיתא ביומא דף י"ט ע"ב אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים אחרים ע"ש, ולפ"ז מזה א"א להזהר שלא לדבר שיחת חולין, לכך קאמר רבא אין לך אדם בישראל שאינו חייב בעשה כי זה דבר שלא ימלט שום אדם שלא לדבר שיחת חולין ועובר בעשה ע"כ דפח"ח:

ועוד כתב שם דבר נחמד על המדרש תנחומא ר"פ צו. מה כתיב למעלה מן הענין והי' כי יחטא ואשם והשיב את הזילה אשר גזל ואח"כ זאת תורת העולה למה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה, אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם כלום, למה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה, ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה, כשתנקה כפיך מן הגזל – ביאור הדברים דאיתא בזבחים ז' ע"ב אמר רבא עולה דורן היא, היכי דמי אי דליכא תשובה זבח רשעים תועבה, ואי דאיכא תשובה, התניא עבר על מצות עשה ושב לא זז משם עד שמוחלין לו. אלא ש"מ עולה דורון היא ע"ש והנה קיי"ל דעולה מרצה על עשה ועל לאו הניתק לעשה וגזל הוא לאו הניתק לעשה דבעי לקיים והשיב את הגזלה וא"כ כל זמן שאינו מקיים העשה והשיב וגו' לא עשה תשובה וזבח רשעים תועבה, ובזה מיושב המדרש דכתיב למעלה והשיב את הגזילה ר"ל שיקיים העשה והשיב ובעשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו, ואז אח"כ זאת תורת העולה שבא לדורון משא"כ מקודם – ולכך מביא שפיר האי קרא אני ה' שונא גזל בעולה, משום דעולה מכפרת על עשה ועל לאו הניתק לעשה וכל זמן שלא השיב הגזילה לא עביד תשובה וזבח רשעים תועבה דבשלמא בשאר מצות עשה תלוי הדבר בחרטה ותשובה אבל בגזל עיקר תשובתו להחזיר ובלא זה הוה בכלל זבח רשעים. ולכך אני שונא גזל בעולה דוקא. לכך אמר

ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה כשתנקה ידך מן הגזל הוי בכלל זבח רשעים, וק"ל ע"כ דפח"ח (אלא דק"ק לפי"ז תחילת דברי המדרש תנחומא שם בזה"ל:
וידבר ה' צו את אהרון ואת בניו, אמר הקב"ה קיימו מה שכתוב למעלה מן הענין ואח"כ זאת תורת העולה, למה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה אפילו בעולה עכ"ל ולדברי הגאון הנ"ל שכתב "ולכך אני שונא גזל בעולה דוקא" מדוע אמר בתנחומא, שונא גזל בעולה אפילו בעולה וצ"ע):

ז:
אמר ר' שמעון חטאת למה באה לפני עולה, (משל למה"ד), לפרקליט שנכנס ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו בפרי מגדים או"ח סי' א' אשל סק"ח כתב וז"ל. הנה בזבחים פ"ט א' חטאת קודם לעולה, ז' ב' ר"ש דריש טעמא דקרא חטאת מרצה ועולה דורון וכו' ולר"ש י"ל חטאת יולדת ומצורע ונזיר למה באין קודם דאין מכפרין (ע' תוס' פ"ק ב' א' ד"ה החטאת, כצ"ל בפרמ"ג ודלא כנדפס בטעות, ע' תוס' פ"ק א' ד"ה אשם) עכ"ל – וכנראה שהניח זה בקושיא ולא מצא מענה ופלא גדול שנעלם מעינו הבדולח הצופה כל נסתרות, דברי התוס' כאן במקומו, שכתבו בזה"ל:
ריצה פרקליט אע"ג דאיכא עולת יולדת ומצורע ונזיר דלא מייתי קרבן אלא לאישתרוי בקדשים כדאמר בכריתות ד" כ"ו אפי' הכי חטאתם קודמת לעולה דלא חלקה תורה עכ"ל
ובדברי שאול לכאן כתב, ושמעתי קושיא בשם הרב בעל תורת יקותיאל] במה שתקנו מתקני התפלות אנשי כנה"ג במוסף ועולת ראש חודש נעלה עליו ושעירי עזים נעשה ברצון, והא חטאת קודם לעולה ע"כ – ואין זה קושיא, עיין במג"א סי' א' סק"ח שכ' שנשאל למה כתבו הטוש"ע לומר פרשת עולה וכו' חטאת, הרי קיי"ל דחטאת קודם לעולה ע"ש, וכתב בתבואת שור (הנספח לחידושי בכור שור סוף ברכות) בסדר קרבנות דכל יום ס"ק ו', כיון דאינו רק קריאה בעלמא לא דקדקו לעשות הכל כעין הקרבה ממש וכו' ולא רצו לשנות מסדרם שכתובים בתורה וכ"ה בס' ע"ה שכתב יאמר כמו שהם מסודרים כו'. וכזו כתב מהרא"י ז"ל בפסקיו גבי על חטאים שיש לסדר עולה חטאת כו' מפני שכך מסודרים בתורה עכ"ל – וה"נ תיקנו אנשי כנה"ג לומר תחילה ועולת ר"ח נעלה עליו ואח"כ ושעירי עזים כו' לפי שבתורה כתוב תחלה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה וגו' ואח"כ ושעירי עזים אחד לחטאת וזה פשוט:
והנה ראיתי בס' אפריון עה"ת מהגאון ר"ש גאנצ- פריד ז"ל בפ' ויקרא שהביא מה שנשאל המג"א בסי' א' סק"ח הנ"ל, וכתב לתרץ עפמ"ש בזוה"ק טעם מה שחטאת קודם לעולה

מפני שצריך ליתן חלק לסטרא אחרא מה שהכהנים אוכלים את הבשר כי אם מקריבים עולה אין לו חלק בה שהיא כולה כליל אז מקטרג הסט"א ומבלבל את הענין (עי' בס' שבט מישראל סימן מ') ולפי"ז התינח בהקרבה ממש אבל באמירה אין קפידא ולכן י"ל עולה תחלה שמכפר על הקל כמו שמתודין תחלה על הקל עכ"ל – ואני בער ולא אדע צדיק מה פעל בתירוצו זה, הא קושי' המג"א קאי לפי הטעם דרבי שמעון הנזכר בגמרא דידן. משום ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו, וא"כ קשה על הטוש"ע שסידרו לומר. תחלה פ' עולה, ואחר כך חטאת, ואיך שבקו הטעם הנזכר בגמרא, ונקטו הטעם שכתוב בזוהר, וכי זה דרך הפוסקים אתמהה:

ומדי עיינתי בשו"ע או"ח סי' א' נזכרתי מה שהראה לי ח"א בבאר היטב שם ס"ק י"ב שכתב, ויש לומר פרשת הקרבנות מעומד דקיי"ל דיושב פסול לעבודה ע"ת יד אהרן. וכן י"ל מזמור לתודה מעומד יד אהרן עכ"ל ואני הראיתי לו מ"ש בשערי תשובה או"ת סי' נ"א ס"ק ד' לדחות ד' היד אהרן שהביא באה"ט הנ"ל, וגם כתב שמבואר בס' הכוונת שאחר אמירת ב"ש מעומד ישב ויאמר מזמור לתודה מיושב ע"ש עכ"ל – ונפלאתי מאוד על מ"ש בסידור דרך החיים, אין אומרים מזמור לתודה רק בעמידה (סי' נ"א) עכ"ל – ובאמת בסי' נ"א אין רמז ורמיזה מזה, ואדרבה כ' שם בשערי תשובה שצריך לומר מזמור לתודה בישיבה וצ"ע:

יד:

גמירי בחלקו של יהודה סנהדרין יתבין ושכינה בחלקו של בנימין היא. פרש"י בסוף ד"ה ואיבעית אימא כו' גמירי סנהדרין בחלקו של יהודה כדכתיב (בראשית מ"ט) ומחוקק מבין רגליו עכ"ל – ועפ"ד אלו של רש"י ז"ל תירץ באהבת איתן (שבגליון הע"י) קושי' התוס' ביומא דף כ"ו ע"א דאיתא התם אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא דאתי משבט לוי או משבט ישששכר, לוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב, ישששכר דכתיב ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל, ופריך הגמ' ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי ומשני אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן ע"כ וכתבו בתוס' יש מקשין אמאי מייתי מדכתיב יהודה מחקקי ולא מייתי מדכתיב בתורה ומחוקק מבין רגליו, וי"ל דההוא בברכה הוא דכתיב כו' עכ"ל, וכבר כ' מהרש"א ז"ל שם דתי' התוס' דחוק דנהי דבברכה הוא דכתיב וכי לא נתקיימה ברכת יעקב ח"ו ע"ש – אבל לפ"ד רש"י הנ"ל ניחא דמקרא ומחוקק מבין רגליו אין ראיה די"ל דלא קאי כלל על זרע דיהודה רק על חלקו בארצו דשם יושבים סנהדרין וא"ש – אמנם התוס' שמיאנו בתירוץ זה בעכ"ח ס"ל דמחוקק מבין רגליו קאי על זרע דיהודא דאין מקרא יוצא מידי

פשוטו וכדמצינו בפ' כי תבוא ובשליתה היוצאת מבין רגליה, וכן תרגם אונקלס ומחוקק מבין רגליו וספרא מבני בנוהי ע"כ שפיר הקשו תוס' אמאי לא מייתי מדכתיב בתורה ומחוקק מבין רגליו, והא דגמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה לא מקרא ומחוקק מבין רגליו, אתיא רק הללמ"ס הוא ככל גמירי שבש"ס, או כמ"ש באהבת איתן עצמו דמצינו עוד ראיה דסנהדרין בחלקו של יהודה מדאיתא בילקוט פ' חקת בפסוק ומבמות הגי אשר בשדה מואב דדרוש על סנהדרין שיושבין בלשכת הגזית בתחום רות המואבי' ע"ש אמנם הגאון מ' שאול מאמסטרדאם ז"ל הביא לנו מטעמים בספרו בנין אריאל עה"ת פ' וזאת הברכה, מה ששמע מפי חכם גדול ולמד מופלג בפולין ליישב קושי' התוס' ביומא הנ"ל, והוא דודאי בכל שבט נמצאו חכמים גדולים ואין לך כל שבט של העמיד שופט. אלא דאיתא בסנהדרין דף פ"ו ע"ב במתני' דזקן ממרא כו' אם הורה לעשות חייב כו' תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרי קולו (פירש"י חומר שהחמירו עליו שאינו ראוי להוראה עד שיהא בן ארבעים שנה נעשה קל לפוטרו מן המיתה) – והשתא ה"פ לא משכחת צורבא מרבנן שפירושו בחור חריף (כפרש"י בכמה דוכתי בגמ') דמורה בימי ילדותו אלא דאתי מלוי או מישששכר דכתיב יורו משפטיך כו' ומבני יששכר כו' והיינו רבותא טפי משאר שבטים דאפילו בילדותם ראוים להוראה, ואהא פריך ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי, דמקרא ומחוקק מבין רגליו אין ראיה, די"ל דמיירי אחר ארבעים שנה, אבל יהודה מחוקקי דרשו חז"ל בסנהדרין דף ק"ב ע"ב דקאי אדואג ואחיתופל, ואיתא שם דכתיב בהו לא יחצו ימיהם, וא"כ מוכח דקודם ארבעים שנה היי ראויין להוראה, ומשני אסיקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמרינן והתם מבואר בהדיא שדואג ואחיתופל לא אסקי שמעתתא אליבא דהלכה ומש"ה לא חשיב יהודה אלא לוי וישששכר ע"כ דפח"ח

ועל דבר זה נתקנא ביה דואג האדומי בדוד כדכתיב כי קנאת ביתך אכלתני וגו' – בחדושי גאונים שבגליון הע"י, הביא בשם מראית העין, אפשר לומר דרך רש כמ"ש לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא מלוי וישששכר, והקשו המפרשים דהרי דוד המלך ע"ה דהלכה כמותו ותירצו דמלך שאני (א"ה עיין במהרש"א יומא כ"ו ע"א שכ' כן בחא"ג לשם) והכא שראה דואג האדומי שדוד המע"ה כוון לדעת מקום המקדש היכן הוא. אמר ודאי משו"ה כוון משום שהוא מלך דהא אינו מלוי וישששכר והבין דמעלת המלך יותר גדולה מלוי וישששכר דהרי כשעמדו בענין זה לדעת מקום המקדש מסתמא היו במעמד ההוא מלוי וישששכר ושום אחד לא כיוון אלא דוד המע"ה ומוכרח מעלתו גדולה יותר מלוי וישששכר וה"ט שהוא מלך ועל דבר זה נתקנא ודפח"ח (והנה לכאורה יש ליישב קושי' המפרשים

הנ"ל מדוד די"ל דהלכה כמותו רק לאחר ארבעים שנה כמש"ל בשם הבנין אריאל, אמנם באמת זא דהא קרא ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו שדרשו חז"ל שהלכה כמותו בכל מקום. כתיב בעוד שהי' עדיין שאול מלך, וא"כ אז עדיין לא הי' דוד בן ארבעים שנה דהא כתיב בשמואל ב' ה' בן שלשים שנה דוד במלכו וגו' ואעפ"יכ הי' הלכה כמותו ועכ"ח צ"ל דמלך שאני כנ"ל) **פ"ח :א"ר** ענני בר ששון למה נסמכה פ' קרבנות לפ' בגדי כהונה לומר לך מה קרבנו מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. כתונת מכפרת על שפיכות דמים שנא' וישחטו וגו' ויטבלו את הכתונת בדם בירשלמי פ"ז דיומא ה"ב איתא כתונת היתה מכפרת על לובשי כלאים ע"ש. ובס' תורה תמימה פ' תצוה נתקשה בזה מה ענין כתונת לכלאים, הלא בכל בגדי כהונה לא היו כלאים רק באבנט ובחושן ואפוד וע"ש שהאריך בזה והנה לא ראה דברי מרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' תצוה שכתב וז"ל. כתונת תשבץ. איתא בסליחה של מוסף:

יוהכ"פ שהכתונת של כהן גדול היתה כלאים והוא תמוה. ושמעתי מהחכם ר' וואלף היידענהיים פירושו עפ"י מה דאיתא ביו"ד סי' ש' ס"ד בהגהות רמ"א שאם אין יכול לפשוט בגד התחתון מבלי שיפשט העליון תחלה אם האחד צמר והשני פשתן שאסור ללבוש משום כלאים והוא מהירושלמי (עיי"ש בטו"ז) ויען שהי' המעיל תכלת ואי אפשר לפשוט הכתונת שהי' שש בלתי שיפשט המעיל תחלה וממילא הוה כלאים ודפח"ח עכ"ל – ונמצא לפי"ז הירושלמי לשיטתו אזיל ושפיר קאמר דהכתונת היתה מכפרת על לובשי כלאים – אמנם מ"ש החכם ר' וואלף היידענהיים ז"ל לפרש בזה הסליחה למוסף יוה"כ. צ"ע בלשון הסליחה טוהר הכתונת ארוגה פשתן וצמר. ועיין בספר מתא דירושלים על הירושלמי יומא הנ"ל ואין כאן מקומו להאריך בזה:

ציץ מכפר על עזות פנים וכו' – במעשי למלך על הרמב"ם מביא מס' תורת העולה להרמ"א שכ' בשם הבע"ק וז"ל הציץ מכפר על עז"פ כי מי הוא אשר יראה כהן בגדולתו וציץ הזהב אשר שם המפורש חקוק בו עומד על מצחו שלא יכבוש פניו בקרקע מהביט אל האלקים ומשם יקח מוסר השכל כל איש השלם והחכם כי אין ספק כי שם ה' נקרא עליו וראוי לירא מפני ועי"ז הי' הציץ מונע העזות פנים ומכפר עליו עכ"ל, (ועיין בחלק הראשון מזה החיבור בקונטרס נחלת אבות ליקוטים לפרקי אבות אות מ"א שהארכתי בזה ע"ש:

בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל הנדפס בספרי עין יעקב הקטנים דפוס וילנא ראיתי שתי ראיות (א) כתב לעיל דף נ"ד ע"ב סבור למבנייה בעין עיטם דמידלי. מקשים העולם דלמ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים א"כ ליכא לשנויי לא מקרא דבין כתפיו ולא

משים דגמירי דסנהדרין בחלק יהודה ולדידי' אמאי לא בנאוהו בעין עיטם דמידליא. ולפום רהיטא קושיא גדולה היא ומה גם דהכא משתעי גופא דעובדא היכי הוה וכמו זר נחשב לומר דלמ"ד הנ"ל כל זה הויכוח שקר ולא היו דברים מעולם וראיתי להרב שיח יצחק בשיטתו ליומא דף י"ב ארוכ"ה לא עלתה בהא דירושלים נתחלקה והסכים דדעת הרמב"ם דפלוגתא דתנאי אי ירושלים נתחלקה אי לא היינו דלכ"ע ירושלים נתחלקה מתחלה לשבט יהודא ובנימין ומ"ד לא נתחלקה היינו שלא עמדו בחילוקם דלבסוף נתנו דושנה של יריחו במקום ירושלים. א"נ דבני יהודא ובנימין הפקירו חלקם לכל ישראל וכו' ע"ש, ולפי העלות שיטה זו לק"מ ותנוח דעתנו בקושיא הנז'. אך מדברי התוספות סוף פ' מרובה נראה דלמ"ד לא נתחלקה הוי כפשט הדבר דלא נתחלקה כלל וכך מטין דברי רש"י פרק בני העיר ע"ש עכ"ל הטהור, (ועיין באהבת איתן שבגליון העין יעקב החדש מ"ש בזה):

(**ב**) כתב לעיל דף ס"ב ע"ב בני אחתי' דר' טרפון הוו יתבי קמי' דר' טרפון פתח ואמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני, אמרו לו קטורה כתיב, קרא עליהם בני קטורה. עיין פי' רש"י. וצריך לדעת אמאי הובא זה בתלמוד ומאי נפקא מניה. והבן יקיר לי הרב מהר"ר ישעי' נר"ו אמר דמייתי לה הש"ס לאשמועינן דין דאם אחד קרא לחביריו בני קטורה אינו חייב שום עונש דאשכחן ר' טרפון ואמוראי קרי בני קטורה והכוונה שלבם קשור ואטום כדפירשו המפרשים אלו דבריו נר"ו ובאמת דהא מלתא צריכא רבה דמה ראה ר' טרפון לומר יוחני במקום קטורה:

וכולא מלתא לא מתיישב. וראיתי להרב ברכת שמואל פרשת חיי שרה ישב ודרש דרך רמז ודרש ע"ש, ומה שפירש הרב ז"ל שם דר"ט דאמר יוחני כוון ליוחני בת רטיבי, עמו הסליחה דמהש"ס פ' היה נוטל משמע דיוחני בת רטיבי היתה בימי אמוראים ובירושלמי שם נקט חגלא ע"ש עכ"ל הטהור:

אמר המלקט לחומר הנושא. יגעתי ומצאתי כי תיבת "יוחני" במילואו דהיינו (יו"ד וא"ו חי"ת נו"ן יו"ד) הוא בגימטריא תקע"ז, ותיבות הגר וגם קטורה' הם ג"כ בגימ' תקע"ז, חושבנא דדין כחושבנא דדין, וס"ל לר' טרפון דמה שכתיב ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה, היינו דמלבד הגר שהחזיר, עוד הוסיף ליקח גם קטורה (עיין ברשב"ם פ' חיי שרה שכ' קטורה לפי הפשט אין זו הגר. ובפסוק ולבני הפלגשים וכו' כתב: "הגר וקטורה" עכ"ל ע"ש), וא"כ אחר מיתת שרה היו לאברהם ב' פלגשים. הגר וגם קטורה, והוא בגמטריא תקע"ז כמו "יוחני" במילואו כנ"ל, ולכן ראה ר' טרפון לומר בדרך רמז "יוחני" כנלע"ד נכון ב"ה – ואחר כותבי הראו לי מ"ש הגאון מ' יקותיאל יהודא

טייטלבוים זצ"ל מסיגוט בספרו שו"ת אבני צדק חיו"ד ס"ס ק"ג בתשובה הרב מ' משה גרינוואלד מטשארנא (שהי' אח"כ הגאב"ד דק"ק חוסט יע"א) וז"ל:
מ"ש כת"ר עפ"י דברי שכתבתי בס' ייטב לב טעם לאברהם שהוסיף ליקח אשה בזקנותו להוציא לה"ק להפריד הקליפה מהקדושה, שבזה מצא מרגניתא טבא לפרש מאמרם בזבחים דף ס"ב ע"ב בני אחתי' דר"ט וכו' א"ל ר"ט ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה יוחני, שהכוונה בזה עפימ"ש במס' שבת דף נ"ד ע"ב גבי אין הרחלים יוצאית חנונות דעץ א' שמו יוחני ומשימין בחוטמי רחלים להפריד התולעים שבמוח הרחלים, והיינו ושמה יוחני דלתכלית זה הי' כוונת אברהם להפריד תולע הקליפה מהקדושה ואינהו א"ל והא קטורה כתיב שלא הבינו כוונתו משו"ה קרו להו בני קטורה עכ"ד דפח"ח היטב אשר דבר וכו' וכו' עכ"ל – ובתחלה כשראיתי זאת שמחתי מאד, אך אח"כ כשעיינתי בגמ' שבת נ"ד ב' ראיתי דשם כתוב עץ א' יש בכרכי הים "וחנון" שמו – לא יוחני – ובפ' הברטנורה פ"ה דשבת מ"ד כתב עץ א' יש ששמו יוחנן וכו' -- ג"כ לא יוחני מכם ובפי' המשניות להרמב"ם שם כתב ששמו יחנון" וכו' ע"ש – א"כ מבואר דעץ הנ"ל אין שמו יוחני כמ"ש בשו"ת אבני צדק הנ"ל ע"כ דבריו צ"ע:

קא:
א"ר אלעזר א"ר חנינא לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי וכו' – ראיתי בס' א' שכ' הטעם עפמ"ש בזוה"ק פ' נשא דף קכ"ד ע"א הא דשחיטה בזר ולא בכהן הוא משום דכהן הוא מסטרא דחסד ואסור לו לעשות דין ע"ש, וא"כ אם כבר הי' פנחס כהן מקודם, הי' אסור לו לעשות דין ולהרוג את זמרי ולכך לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי וע"ש – וע' בהגהות חשק שלמה למנחות דף י"ט שהביא בשם אחיו הגאון ר' בצלאל הכהן מווילנא ז"ל דמ"ש בזוה"ק הנ"ל ושחט את בן הבקר ושחט אחרא ולאו כהנא דכהנא אסיר לי' וכו' פי' דכהן בבגדי כהונה אסור לשחוט כיון דשחיטה כשר בזר הו"ל כלאים שלא בשעת עבודה והי' לוקה, אבל בלא בגדים בודאי מותר לשחוט, והא דאמר ושחט אחרא, היינו משום דבלא בגדי כהונה הוי לי' זר דאין בגדיהם עליהם, אין כהונתם עליהם וקרי לי' אחרא ע"כ – ולענ"ד אף שכ' שם ע"ז שהוא כפתור ופרח, מ"מ המעיין שם יפה בדברי הזוהר יראה דאין זה כוונת הזוה"ק רק כפשוטו דכהן אסור לי למיעבד דינא וכמש"ל. וכ"כ בס' אהבת יהונתן בהפטרה ליום א' דר"ה בפסוק וישחטו את הפר וגו' ע"ש ואין להאריך:
מרים מי הסגירה, א"ת משה הסגירה, משה זר הוא ואין זר רואה את הנגעים, וא"ת אהרן הסגירה אהרן קרוב הוא ואין קרוב רואה את הנגעים, אלא כבוד גדול חלק לה הקב"ה כו' אני כהן ואני מסגירה אני חולטה ואני פוטרה והקשו כולם מדוע אמר משה זר הוא

וכו' הול"ל משה קרוב הוא – ותי' בעץ יוסף שעל הע"י בשם הצאן קדשים משום דניחא לי' למימר טעמא דאתי לכ"ע, אבל טעם קרוב ליתא אלא לר"מ משא"כ לרבנן דפליגי עלי' וס"ל דקרוב רואה הנגעים. וכ"כ ביפה תואר על המ"ר ס"פ תזריע – ובידי משה על המ"ר הנ"ל כתב דאם הי' הזר רשאי לראות הנגע ולהגיד לכהן אז הי' הכהן יכול להיות קרוב ולא הי' חשוב כנוגע לפי שאינו יכול לשנות ממה שאמר לו הזר, משא"כ אם הכהן מחויב לראות בעצמו א"כ קרוב פסול לראות לכך אמר מתחלה שאין זר רואה, ואח"כ יכול לומר שאין קרוב רואה משא"כ אם הי' מתחיל שאין קרוב וכו' הי' קשה היה לזר לראות ואח"כ יסגיר הכהן ואז לא שייך נגיעת קורבה משא"כ אם אין זר רשאי לראות א"כ שפיר מקשה מכח שאין קרוב וכו' ודו"ק היטב עכ"ל – ובס' נפש יהונתן לרבינו הגאון ר' יונתן אייבשיץ זי"ע הביא בס"פ בהעלתך בשם הגאון מהו' מאיר זצ"ל דרש"י ור"ת מחולקים בסנהדרין דף כ"ח דרש"י ס"ל דשלישי בראשון כשר להעיד ור"ת ס"ל דשלישי בראשון פסול להעיד. והקשה מהרש"א לשיטת רש"י מאי פריך מי ראה נגע מרים, הלא פנחס ומרים הוו שלישי בראשון והי' יכול פנחס לראות נגעה, ומתרץ דהא אמר בגמ' לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי וא"כ אז עדיין לא היה כהן כלל כפירש"י, אך איתא בתוס' יש מפרשים דלא נתכהן פינחס דהיינו כהן גדול אבל כהן הדיוט הי' מיד א"כ הדרא קושי' לדוכתא. והנה מוכת כשיטת התוס' דהנה איתא בילקוט כסף צרוף בעליל מזוקק שבעתים לא נאמר אלא על פרה אדומה שהי' בה שבעה שבעה, שבע הזיות, שבע כהנים היו מתעסקים בה, שבע פרות היו. וא"ת פרה שעשה משה, שבע כהני' משה ואהרן נדב ואביהו ואלעזר ואיתמר ופנחס. ולפי"ז מוכח דפינחס היה כהן הדיוט מיד דאל"כ האיך מצינו ז' כהנים בפרה שעשה משה. אך כל זה אי אמרינן משה כהן היה אבל א"א משה זר היה אכתי קשה האיך מצינו ז' כהנים. ועכ"ח צ"ל דלא היה צריך שבעה כהנים כלל, וא"כ י"ל נמי דפינחס לא היה כהן כלל עד שהרג לזמרי. ולפ"ז א"ש אי הוה אמר משה ואהרן קרובים היו לא הי' קשה מי ראה נגע מרים. דהייתי אומר פינחס כקושי' מהרש"א. ואין לומר דלא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי, הא מוכח מילקוט דלא הי' כהן גדול אבל כהן הדיוט היה דאל"כ היאך מצינו שבעה כהנים בפרה שעשה משה, לכך אמר משה זר הי' א"כ מוכח דלא מצינו ז' כהנים. א"כ אמרינן לא נתכהן פנחס היינו שלא היה כהן כלל ושפיר מקשה מי ראה נגע מרים וק"ל ע"כ דפח"ח:

ובספר זכרון יהודא מהגאון מהר"י ברודא ז"ל (גיסו של הגאון האדיר מהו' יעקב ארענשטיין ז"ל מלבוב) מביא בשם אביו זקנו הגאון מה"ו אברהם ברודא ז"ל, עפ"י מה דאיתא. בשביל שסירב משה בשליחותו של הקב"ה לכך ניטל ממנו הכהונה, אך איתא

במדרש דיש תירוץ למשה במה שסירב, כי משה אמר להקב"ה אתה אמרת לאברהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולמה אתה מבקש לשלוח אותי וכי אני אנכי, ומכות בכורות היה בלילה דכתיב ויהי בחצי הלילה, וזה הוה כפסק דין ואין דנין בלילה, אך גבי הקב"ה לילה כיום יאיר ורשאי לדון בלילה, והנה אנן קיי"ל שאין דנין בלילה ונגעים ג"כ אין רואין בלילה וגם קרוב אין רואה את הנגעים והכל מכח היקשא כל ריב וכל נגע מה ריב פסול הקרוב לדון אף נגע אין קרוב רואה, ומה ריב אין דנין בלילה אף נגעים אין רואין בלילה, ולפ"ז מתורץ שפיר, בלא זה לא מצי למימר משה קרוב ואין קרוב רואה, דלמא באמת רואה ולא דרשינן היקשא כלל, אבל השתא דאמר משה זר הוא. וקשה תיפוק ליה דהא כהן הוא אלא בשביל שסירב בשליחותו של הקב"ה נעשה זר, וקשה למה באמת סירב, וצ"ל כתירוצו וכי אני אנכי והוכרח הקב"ה לילך בעצמו כי אין אחר רשאי לדון בלילה וא"כ היקש גמור הוא. ולפ"ז מוכח נמי דאין קרוב רואה את הנגעים דשניהם באו מכח היקשא כל ריב וכל נגע, מה ריב דייקא ביום אף נגע דייקא ביום, ומה ריב קרוב פסול אף נגע קרוב פסול ודו"ק ע"כ דפח"ח:

קב.

כתנאי (למלתי' דרב דאמר לעיל משה רבינו כהן גדול וכו' תליא בפלוגתא דתנאי) ויחר אף ה' במשה ר' יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, ר"ש בן יוחאי (רש"י בחומש פ' שמות גורס ר' יוסי במקום רשב"י ע"ש) אומר אף זה נאמר בו רושם שנאמר הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא, ה"ק אני אמרתי אתה כהן והוא לוי ועכשיו הוא כהן ואתה לוי, וחכמים אומרים לא נתכהן משה אלא ז' ימי המלואים בלבד, ויש אומרים לא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה וכו' (פירש"י אבל הוא כל ימיו כהן היה ורב דאמר כיש אומרים) – נמצא לפי"ז מה דאמר הש"ס כתנאי ופרש"י אם משה כהן היה כוונת הגמרא דלכל הני תנאי חוץ מן היש אומרים מרע"ה לא היה כהן. ורק היש אומרים בלבד ס"ל דלא פסקה כהונה אלא מזרעו של משה אבל הוא עצמו כל ימיו היה כהן ורב דאמר מרע"ה כהן גדול סובר כיש אומרים (הכין הוא ודאי פשט הפשוט בגמ' ותמהני מאד על הרב תורה תמימה בפ' שמות בפ' ויחר אף ה' וגו' שכתב בזה"ל:

ומפרש בגמרא דפליגי בזה אם משה כהן היה או לא, וס"ל לריב"ק דמשה כהן היה ולכן לא דריש כדדריש רשב"י עכ"ל, ובמח"כ הוא טעות גמור, חדא דהא מפורש ברש"י אור דאמר כיש אומרים" ולדבריו הו"ל לרש"י לומר ורב דאמר כר' יהושע בן קרחה, ועוד דהא מפורש במדרש רבה פ' ואתחנן דאמר ר' יהושע בן קרחה שאמר לו הקב"ה למשה

אל תקרב הלום אין לך עסק בכהונה שנאמר והזר הקרב יומת עיי"ש א"כ הרי מפורש דריב"ק ס"ל משה זר הוא ואינו כהן), וצריך להבין דברי רשב"י דמשום שסירב משה בשליחותו של הקב"ה ניטלה ממנו הכהונה, ומצאתי בגור אריה על רש"י פ' שמות שכתב בזה"ל:

וא"ת מה ענין עונש זה אל מה שלא רצה ללכת בשליחות המקום, וי"ל דאם היית הולך בשליחות ברצון נראה שאתה מוכן לשליחות אל ישראל וראוי אתה להיות כהן ג"כ כי הכהן שליח ישראל לאביהם שבשמים אבל עתה שאין אתה הולך ברצון אין אתה ראוי לכהן אבל אהרן ראוי לכהן וכו' עכ"ל **ועיין** בתורת משה למרן חת"ס ז"ל פ' שמות שכ' בפ' ויחר אף ה' במשה, עיין ברש"י פלוגתת ריב"ק ור' יוסי ויש לפרש דאזלי לשיטתייהו בנדרים דף ל"א ע"ב וכו' עיי"ש. ופלא בעיני שלא הרגיש דבכל הספרים שלפנינו הגירסא רשב"י ולא ר' יוסי ונמצא דהוא פלוגתת ריב"ק ורשב"י ולא פלוגתת ריב"ק ור' יוסי וצ"ע. ועיין ברשב"ם עה"ת פ' שמות פ' ויחר אף ה' במשה וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשיהו ה' ויבקש המיתו כדפרשתי בפ' וישלח אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו עכ"ל. והטעם דר"י בן קרחה לא רצה לפרס כפי' הרשב"ם ז"ל, י"ל דאזיל בזה לשיטתו בנדרים ל"א ע"ב תניא רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדן לו בשעה שנתרשל מן המילה שנאמר ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו, וע"ש במהרש"א שכ' בשם פענח רזי וא"ת וכי חייב מיתה משום שנתרשל והרי אין בה רק עשה לבד וי"ל דעם סביביו נשערה מאד א"נ דעדיין בני נח ואזהרתן זו היא מיתתן ע"כ נמצא לפי"ז הא דכתיב ויפגשהו ה' ויבקש המיתו זה הי' בשביל שנתרשל מן המילה, אבל החרון אף שהי' בשביל שסירב בשליחותו של מקום לא נאמר בו קשה ולדברים אלו נתעוררתי ע"י מ"ש מרן חת"ס ז"ל בתורת משה: הנ"ל ע"ש ודו"ק:

קיג.

ר"ל סבר ירד מבול לארץ ישראל ור' יוחנן סבר לא ירד מבול לארץ ישראל – הנה לפום רהיטא קשה לי דר' יוחנן סותר עצמו דהא איתא בסנהדרין דף ק"ח ע"א א"ר יוחנן דור המבול ברבה קלקלו כו' דכתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם, ברבה נידונו דכתיב נבקעו כל מעינות תהום רבה וכתיב ויסכרו מעינות תהום, א"ר יוחנן שלשה נשתיירו מהם (פרש"י מאותן מעינות של דור המבול שהיו חמין כו') בלועה דגדור וחמי טבריא ועינא רבתי דבירם ע"כ, וכיון:

דר' יוחנן סובר כאן דלא ירד מבול לא"י, א"כ לא הי' עליה גשם המבול כדכתיב לא גושמה ביום זעם ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה, וא"כ באין מעינות חמין של דור המבול היאך נשתייר בארץ ישראל חמי טבריא הא שם לא היה כלל מעינות חמין של דור המבול וצ"ע. (והא דמתו מהבלא היינו מהבל של מעינות רותחין שנתפשט כל העולם אבל לא שהיו בא"י גופא מעינות רותחין ודו"ק):

כתב המהרש"א יל"ד לריו"ח דלא ירד מבול לא"י אמאי הטריח הקב"ה את נח בבנין התיבה הו"ל להצילו בא"י דהא אכתי לא אסיק אדעתי' דבהבלא מתו וי"ל דהתם טעמא אחרינא איכא כפרש"י בחומש כדי שיראוהו דור המבול עסוק בה ק"כ שנה וכו' ע"ש עכ"ל – ובס' ילקוט דוד פויזנער עה"ת פ' נח הביא בשם חן טוב, יכולת בידו ית' להציל את נח בג"ע או בא"י שלא גושמה ביום זעם אלא לפי שלא התפלל על דורו לכך צערו בבנין התיבה, וז"ש צדיק לפנ"י בדור הזה דהיינו טוב לשמים ולא טוב לבריות עכ"ל ועוד הביא שם בשם מפרשים, למה לא הוליך הקב"ה לנח לא"י שלא גושמה ביום זעם, לפי שלא היה כדאי לראות באבדן דורו כמ"ש גבי לוט אל תבט אחריך לכך היה צריך לבוא לתיבה קודם המבול ז"ש מפני המבול עכ"ל – וצ"ע דהא לפי המסקנא גם לר' יוחנן בארץ ישראל בהבלא מתו א"כ לק"מ מארץ ישראל.

והנה באבן עזרא פ' נח בפ' וימח את כל היקום כו' כתב וימחו מן הארץ נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו בתיבה והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ עכ"ל, ורבים הרעישו עליו איך כתב כזאת נגד דעת ר' יוחנן דס"ל דלא ירד מבול לא"י, ועיין בפירוש "אבי עזר' שהמליץ בעד הא"ע וכתב דהוא סובר כדעת ר"ל ולא כדעת ריו"ח ע"ש – והנה לכאורה הא קיי"ל כר"י לגבי ר"ל בר מתלת, ואפשר דהיינו רק בהלכה ולא באגדה – רק קשה לי על הא"ע איך היא תשובה גמורה על דעת האומר לא ירד מבול לא"י, הא מבואר כאן בגמ' דאמר ריו"ח מכל אשר בחרבה מתו היינו דמתו מהבלא ושפיר כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתבה, ואולי כוונת האבן עזרא להוכיח מזה נגד דעת ר' יוחנן לפי מה דמבואר בגמ' דלדעת ריו"ח אורזילא דרימא קם בארץ ישראל וכמ"ש התוס' יען שהיה גדול וגבור לא הזיק לו ההבל ולא מת מהבלא ע"ש, ולזה כתב האבן עזרא דהמקרא מכחישו דהא כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתבה, ולדעת ר' יוחנן הא נשאר אורזילא דרימא בא"י שלא הי' עם נח בתיבה. אלא ודאי כר"ל דאמר קרניו קשרו בתיבה ודו"ק:

ארווחנא בזה ליישב לשון הגמ' דקאמר בשלמא לר' יוחנן דאמר לא ירד מבול לא"י היינו דקם אירזילא דרימא התם אלא לר"ל אורזילא דרימא היכן קם, והנה ידוע מיש במבוא

התלמוד. כל בשלמא יש בו מלחמה וקצת דוחק, דאל"כ יאמר מי שאליו המלחמה ומי שאליו השלום יניחנו ויהא שלמא רבה עליו וכו', וע"כ אמר הש"ס בשלמא לר' יוחנן י"ל בדוחק, דקם אורזילא דרימא בא"י, אע"ג דפשטות הקרא לא משמע כן. דהא כתיב וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה ולריו"ח הא נשאר אורזילא דרימא שלא הי' אתו בתיבה, אלא לר"ל קשה קושי' גדולה אורזילא דרימא היכן קם וע"ז בא ר' יוחנן ותירץ אליבא דריש לקיש, ראש חוטמו הכניס בתיבה ולכאורה פלא מה ראה ר' יוחנן לתרץ דעת ריש לקיש בר פלוגתי', אמנם לדברינו יובן שפיר, דכיון דדעת ר' יוחנן לא נמלט מדוחק דהרי פשטות המקרא מכחישו כנ"ל א"כ הו"ל לר' יוחנן לחזור מדבריו ולהודות לדברי ר"ל דירד מבול גם לא"י, וע"ז אמר ר' יוחנן הלא גם דעת ר"ל לא נמלט מדוחק דהא צריך לתרוצי אליביה דאורזינא דרימא ראש חוטמו הכניס לתיבה ואין לך דוחק גדול מזה, א"כ מוטב יותר לומר דאורזילא דרימא הי' קם בא"י וליישב המקרא שמכחישני בדוחק דלא חש המקרא להזכיר שנשארו גם הראם זכר ונקבה ודו"ק:

וחוץ לדרכנו יש ליישב עוד הדקדוק על לשון בשלמא דקאמר הש"ס, עפי"ד התוס' שכתבו, היינו דקם רימא התם, ואע"ג דכל השאר מתו בהבלא מחמת שהיה גדול וגבור לא הזיק לו ההבל עכ"ל, וי"ל דהיינו דקשיא להו להתוס' אמאי אמר בשלמא, דמשמע דגם דעת ר' יוחנן יש בו קצת מלחמה ודוחק, וע"כ כתבו התוס' דה דהיינו הדוחק דהא לר' יוחנן צ"ל דמחמת שהיה גדול וגבור לא הזיק לו ההבל ודו"ק:

איכא דאמרי איתיבי' ר' יוחנן לר"ל מכל אשר בחרבה מתו בשלמא לדידי דאמינא לא ירד מבול לא"י מש"ה הוי חרבה [כתב מהרש"א, ויהי' פירוש הכתוב דאפי' בחרבה דהייני בא"י מתו ע"י הבלא וק"ל עכ"ל ואפשר דרצה לפרש הלשין בשלמא' דאמר ר' יוחנן וכמש"ל דכל בשלמא יש בו מלחמה ודוחק קצת, ולכן כתב המהרש"א ויהי' פירוש הכתוב דאפי' בחרבה דהיינו בא"י מתו ע"י הבלא, ובאמת דוחק קצת לפרש מלת בחרבה דמוסב על א"י, דארץ ישראל מאן דכר שמי' הכא ודו"ק], אלא לדידך מאי חרבה, חרבה דמעיקרא (קודם מבול) ואמאי קרי לה חרבה כדרב חסדא דאמר ר"ח בדור המבול לא נגזרה גזרה על דגים שבים שנאמר מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים – בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מדוואהרט נ"י בפ' בראשית הקשה על טעם הרמב"ן ז"ל, בפסוק הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע שכתב דלאדה"ר לא הותר לו להמית ברי' משום דהם ג"כ קצת בני מעלה אבל מנח ואילך אחר המבול כיון דניצולו בזכותו לכן נתן להם השי"ת רשות לשחוט ולאכול, וקשה הא מבואר בסנהדרין דף נ"ט ע"ב דגם דגים היו אסורים לאדה"ר מדפריך שם על רב מיתיבי ורדו בדגת הים מאי לאו לאכילה ותרצינן

לא למלאכה ע"ש, ועל דגים לא נגזר כלל בשעת המבול לפי דהם לא השחיתו דרכם כמ"ש הר"א מזרחי בפ' נח וכ"כ שאר המפרשים. וא"כ דגים לא ניצולו בזכות נח וא"כ אמאי הותר דגים לאחר המבול ע"כ הקושיא - וכבר כתבתי בזה בספרי ילקה"ג על ה' טריפות דף מ"ב ע"ש - אמנם כעת נ"ל דהנה הרמב"ן שם הביא מה שפירש"י לא הרשה לאדם ולאשתו להמית ברי' ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כולם, וכן פירש"י בסנהדרין ד' נ"ט, וע"ז כתב הרמב"ן:

ואינו כן אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ, ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים, ואין מאכלם יחד כולם בשוה, אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו והוא פשוטו של מקרא עכ"ל - וכ"כ רבינו יונתן אייבשיץ ז"ל בס' תפארת יהונתן פ' בראשית וז"ל:

ויאמר אלקים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לכם יהיה לאכלה - ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה - והטעם כי אין ראוי לאדם ולבהמה לאכול באבוס אחד, ולכך אז לא הותר לבהמה רק לאכול מעשבים, ולאדם מפרי העץ, אמנם אחר המבול שפרץ היונה הגדר, והנה עלה זית טרף בפיה, הותר לבני נח בשר עכ"ל תפארת יהונתן ז"ל - אמנם הרמב"ן ז"ל מיאן לומר כטעם הנ"ל דלכך הותר אחר המבול לב"נ בשר, יען דפרצה היונה הגדר ואכלה מפרי העץ ממילא צריך האדם לאכול בשר כדי שלא יהי' מאכל האדם והבע"ח בשוה, דלפי הטעם הזה היה סגי שיאכל האדם בשר דגים שלא נאסר לאדה"ר בפירוש, אבל בשר חיות הארץ שנאסר לאדה"ר בפירוש מדכתיב לכם יהי' לאכלה ולכל חית הארץ, ולא חית הארץ לכם כדאיתא בסנהדרין דף נ"ט מנלן להתיר לב"נ אחר המבול, לזה נתן הרמב"ן ז"ל טעם דחיות הארץ ניצולי בזכותו ומותרים לאכלו, אבל הדגים שלא נאסרו לאדה"ר בפירוש, פשיטא דהם מותרים אחר המבול דכיון שפרצה היונה הגדר ואכלה מפרי העץ הותר האיסור שנאסר לאדה"ר שלא יאכל אלא עשב ופרי עץ וא"ש ודו"ק:

ועל מ"ש ריש לקיש מכל אשר בחרבה כו' חרבה דמעיקרא (פרש"י קודם מבול) - כתב הגאון מהר"ם א"ש ז"ל בכתנות אור פ' נח דכוונת ר"ל כמ"ש בזוה"ק פ' ויגש דף ר"ו ע"א שאין אדם זוכה לנשמה אלא ע"י עבודת השי"ת כראוי. אמר ר' יהודא אי הכי הא כתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו. אמר לי' הכי הוא ודאי. דהא לא אשתאר בהו נשמתא קדישא כגון חנוך ירד וכולא צדיקייא בגין לאגנא על ארעא דלא ישתצי בגינייהו. הה"ד כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו,

כבר מתו ואסתלקו מעלמא ולא אשתאר מנהון מאן דינין על עלמא בההוא זימנא. וכתב הזוהר פ' נח דף ס"ד ע"ב דנח אף שהי' צדיק תמים לא הוי יכיל לאגנא על עלמא בגין. דלא אשתכחו עשרה בעלמא אלא הוא ותלת בנוי ונוקבייהו ולא הוו עשרה עכ"ל הרי לפ"ד הזוהר כבר מתו כל הצדיקים ונח ובניו לא היו יכולים להגין שלא היו עשרה, וזה מרומז בתורתינו הקדושה, מתחילה אמר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה וגו' וכל האדם, אך שלא יקשה לך למה לא הגינו הצדיקים על דורן לזה אמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו רצה לומר מכל אשר בחרבה דמעיקרא קודם המבול כבר מתו קודם שהביא המבול, ולא היו הצדיקים בדור להגין עליהם ונח ובניו ג"כ לא היו עשרה ולכך וימח את כל היקום אשר ע"פ האדמה ע"כ דפח"ח:

העתק מספר דברי שאול על אגדות הש"ס – בזבחים פינחס עד שהרגו לזמרי וכו' רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים וכו' – הנה ענין כהונה שנתכהן לכאורה צריך ביאור דהא כבר הי' כהן מצד שהי' בן אלעזר, וכבר ביאר רש"י בחומש פרשת פנחס והביאו במהרש"א כאן בח"א שלא נתנה כהונה אלא לאהרן ובניו המשוחים אבל פינחס לא נמשח עוד ע"ש – ולפי"ז נ"ל ברור דעכ"פ כל קדושת כהונה עליו דהיינו שמצווה בכל מה שנצטוו הכהנים הדיוטים עכ"פ כיון שבאמת נולד מהכהונה רק שחסר משיחה וא"כ כל הראוי למשיחה אין המשיחה מעכב, ואף דלענין עבודה י"ל דמעכב כיון דשני ביה קרא שכהן צריך להיות נמשח, אבל עכ"פ המצות מוזהר עליהם שראוי עכ"פ להמשח, ומידי דהוה אכהנים בזה"ז שאמרו בתענית שאסורים לשתות משום דמהרה יבנה המקדש ויהיו ראויים לעבודה:

מכש"כ בזמן שראוי לעבודה וחסר משיחה, דפשיטא דכל מצות כהונה עליו דאם ישא נשים פסולות יחלל כהונתו ולא יהיה ראוי לעבוד כנ"ל ברור. ובזה סרה מהר קושי' המפרשים בהא דיליף ר' שמעון ביבמות דף ס"א דגיורת פחותה מבת שלש ראוי' לכהונה מדקאמר החיו לכם והרי פינחס היה עמהם, והקשו דמאי ראיה דילמא הלכה כרב אשי שלא נתכהן פינחס עד ששם שלום בין השבטים, וא"כ לא היה כהן ולפמ"ש א"ש דעכ"פ כל מצות כהונה הי' עליו ואסור בגיורת וז"ב עכ"ל הטהור:

קטו:

ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי וכו' וכיון שידע אהרן שבניו ידועי מקום הם שתק וקבל שכר – ברש"י בחומש פ' שמיני כתב א"ל משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך -- כ' בס' יבין שמועה עה"ת מהגאון

בעל שמן רוקח ז"ל, מקשים מנ"ל שהמה גדולים מהם ודילמא שקולים היו, ושמעתי בזה בשם הגאון רבי ר' העשיל ז"ל שאמר דהנה בפסוק כי מפני הרעה נאסף הצדיק יש לנו ב' פירושים א' שלא יראה ברעה העתידה לבא על הדור ב' לכפר על הרעה דמיתת צדיקים מכפרת כמו קרבן, והנה אם הטעם לכפר, סגי בצדיק אחד וכמו שאמר הקב"ה אני נוטל צדיק אחד מהם, אבל אם הטעם כדי שלא יראו ברעה העתידה לבא אזי ח"ו ספו תמו כל הצדיקים הגדולים שבדור ההוא כדי שלא יראו כו', וז"ש מרע"ה סבור הייתי או בי או בך כדי לכפר על עון הדור וסגי בחד מינן אבל עתה שמתו שני בניך, רואה אני שהם גדולים ממני וממך. דהא אחרי דמתו גם שניהם בעכ"ח הכוונה כדי שלא יראו ברעה העתידה כו' וכיון דעליהם חס השי"ת שלא יראו וכו' ועלינו לא חס בעכ"ח המה גדולים ממני וממך עכ"ד הגאון הנ"ל ודפח"ח ש"י – ואמנם לפי הענין נראה דלא היתה סיבת מיתתן של בני אהרן לא לכפר על הרעה וגם לא כדי שלא יראו ברעה אלא כדי שיתקדש המקדש ויכנס המורך בלב העם כי דף ק"א ע"ב אמר ר"א א"ר חנינא לא נתכהן יאמרו אם בארזים נפלה שלהבת כו' וכמ"ש בס' כלי יקר דפי' הענין ונקדש בכבודי רצונו לומר הבית הזה יהי' נקדש בדבר שהוא כבודי שעל ידו אכבד על פני העם ואין זה כי אם בקרובי השי"ת כל הקרוב יותר אל השי"ת ממנו למדו הפחותים ממנו בקו"ח אם אש אחזה בלחים מה יעשו קוצים יבשים כסוחים ואז יקחו כולם מוסר וז"ש ועל פני כל העם אכבד עכ"ד, ועכ"פ נראה דלא היתה סיבת מיתתן כדי שלא יראו ברעה – ואמנם עפ"י פשוטן של הדברים נראה במה שאמר עכשיו אני רואה שהם גדולים דאין הכוונה כפשטי' דכיון דאמר. הקב"ה בקרובי אקדש ובחר בהם בעכ"ח המה קרובים ביותר, אלא הכוונה כיון שהם זכו שיתקדש שם שמים על ידם מה שלא זכינו אני ואתה א"כ זכותם עתה הוא רב מזכותינו. ובזה ידוייק מ"ש עכשיו אני רואה שהם גדולים ולא אמר שהיו גדולים כו' די"ל דבאמת עיקר כוונת משה פי' שהם עתה גדולים מהם אחרי שזכו להתקדש שם שמים על ידם וזכותם רב מהם עכ"ל הטהור:

שתק וקבל שכר על שתיקתו – י"ל הכוונה עפמ"ש מרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' פינחס על המדרש פנחס בן אלעזר וגו' בדין הוא שיטול שכרו דהנה הקשו המפרשים אמאי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא והכתיב לא תלין שכר פעולתו, אך י"ל דאין אדם גומר שום מצוה בהאי עלמא שא"א לו לומר שכבר גמר מצות הנחת תפילין אחר שחולצם בלילה, כי גם כל הלילה יהיה שומר ומצפה עת עלות השחר להניחם, וחייב אדם להתאוות לקיים כל המצות תמיד, וכיון שנאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ופועל שלא גמר מלאכתו אין הבעל הבית עובר עדיין בבל תלין וא"ש, אך מצוה זו שעשה פנחס

לקנאות ברשעים א"א להתאוות עלי' שתבוא לידו ח"ו אדרבה יתפלל שלא יארע כזאת בישראל, וא"כ בדין הוא שיטול שכרו בעוה"ז שכבר גמר מצותו הלז עכ"ל הטהור ע"ש וא"כ ה"נ באהרן ששתק במיתת שני בניו כבר גמר מצותו, דהא א"א להתאוות שתבוא לידו ח"ו עוד הפעם אדרבה יתפלל שלא יקרה לו כזאת בשום פעם, וא"כ בדין מגיע לו שכר על שתיקתו, רק לפי שהקב"ה ידע באהרן שאין לו חפץ בשכר גשמיי, לכן שילם לו שכר רוחניי במה שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין, שכל חפצים גשמיים לא ישוו בה ודו"ק:

ובדרוש אחד אמרתי דדברי חת"ס הנ"ל מרומזים בתוה"ק בפ' כי תשא בפסוק ויאמר משה מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה. ופרש"י מלאו ידכם אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום. כי איש מכם ימלא ידיו בבנו ובאחיו עכ"ל עכ"ל וא"כ וא"כ הוא מצוה שא"א להתאוות עלי' שתבוא לידו ח"ו אדרבה יתפלל שלא יארע כזאת בישראל וממילא הוא מצוה שכבר נגמרה ולכך אע"ג דבשאר מצות היום לעשותם ומחר ליטול שכרם. במצות כאלו תקבלו השכר היום בעוה"ז ולא מחר בעוה"ב כבשאר מצות, וז"ש, ולתת עליכם "היום" ברכה וא"ש ודו"ק **וכיון** שידע אהרן שבניו ידועי מקום הם שתק וקבל שכר – כתב בס' נטע שורק עה"ת פ' שמיני, וז"ל הנה זה מנוסה בחקירה ובידיעה שהורדת דמעות על כל צרה שלא תבוא, מקיל הרבה מאוד את הצער, כאשר אמר ירמי' מי יתן ראשי מים וגו' וכתב בס' יד יוסף הכוונה שאז הי' הוקל צערו אשר הי' על לבו כמשא כבד, ובזה נ"ל מ"ק ירמי' ו' בת עמי חגרי שק התפלשי בעפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים. ונלאו לפרש ענין אבל יחיד שאמר אבל יתכן שבכי בדמעות עינים המשקיט הצער והעצב מלבו, נראה לכל על פניו דמעתו על לחיו אבל בכי השכלי מונח בקרב לבו ונפשו איש לא ידעו זולתו, לכן נקרא אבל יחיד. ואמר הנביא, הנה האבל של כנס"י גדול וכבד מאוד. והוא נגד חוק המוסר לחללו על יד דמעות עיניו שיפוג האבל מלבו, אבל חגרי שק וגו' אבל יחיד, עשי לך, אשר לא נראה לשום בריה, ואז יהי' מספד תמרורים ולא יפג מלבו – וכן הוא באהרן, כי ימאן השכל לקבל שיהי' נוטל שכר על שתיקתו, הלא אחז"ל שהדמעות שמורידין על אדם כשר, המה קדושים והקב"ה מניחם בבית גנזיו, והכי עבור שהיו הצדיקים הללו בניו מגרעו גרעו, אבל מה ששתק אהרן הי' להיפך שאבלו עליהם היה קדוש אצלו, ולא אבה לחללו בדמעות עיניו שתפוג האבל מלבו, לכן כאשר שמע ממשה שבניו ידועי מקום הם דהיינו צדיקים גדולים שתק דום לבל יחלל אבלו הגדול והקדוש לבל יפוג מלבו ויהי' שמור בקרבו סלה, לכן נתן לו השי"ת שכר על שתיקתו ויחשבה לו צדקה עכ"ל:

מדרש פליאה וידום אהרן מה היה לו לומר וביום השמיני ימול בשר ערלתו – ופי' בס' יערת דבש כי ידוע הוא שהמשכן הוצרך להתקדש ע"י שני צדיקים כנ"ל, וחז"ל אמרו מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים אף כאן היה כך, כל ישראל שמחים שנתקדש המשכן והוא ואשתו עצבים, וזה שהיה לו לאהרן לומר והבן ע"כ דפח"ח ולפע"ד י"ל דהנה רש"י ז"ל פ' שמיני כ' דנדב ואביהו מתו משום שהורו הלכה בפני משה רבן או משום שנכנסו שתויי יין למקדש. והקשו המפרשים הלא נדב ואביהו עדיין לא היו באותו שעה בני עשרים שנה ובב"ד של מעלה אין מענישים את האדם בפחות מעשרים שנה – וכתב בשדי חמד (אסיפת דינים) מערכת אבילות אות רי"ב דיש אומרים דקטן בעל שכל נענש כגדול ולכך נענשו גם נדב ואביהו בפחות מעשרים שנה עיי"ש והנה הטעם שאין עונשין בב"ד שלמעלה בפחות מעשרים כתבו המפרשים משום דרוב בני אדם אין שלמים בשכלם לגמרי עד עשרים שנה דאז כבר שכלם שלם מכל וכל, והטעם שאמרה תורה מילה בשמיני ולא תיכף ביום שנולד (דהא זריזין מקדימין למצות) כתבו המפרשים משום דרוב תינוקות עדיין חלושים ותשי כח הם ואין יכולים לסבול צער המילה עד יום שמיני ללידה, ואע"ג דודאי יש מיעוט תינוקות שהם חזקים בטבעם והיו יכולים לסבול המילה תיכף ביום לידתם, מ"מ אזלינן בתר רוב ולא משגחינן במיעוטא ולכך אמרה תורה ביום השמיני ימול בשר ערלתו, וא"כ ה"נ היה צריך להיות בדין ב"ד של מעלה שלא לענוש שום אדם בפחות מעשרים שנה, ואע"ג דיש מיעוט בני אד ששכלם שלם קודם כ' שנה, מ"מ הו"ל למיזל בתר רוב ולא להשגיח על המיעוט וזה שהי' לו לאהרן לומר וא"ש ודו"ק:

קטז.

וישמע יתרו כו' מה שמועה שמע ובא ונתגייר ר' יהושיע אומר מלחמת עמלק שמע ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע כו' רבי אליעזר (בגליון הש"ס איתא נ"א ר"א בן יעקב) אומר קרי"ס שמע כו' – בילקוט ר"פ יתרו מביא מכילתא ג"כ ר' יהושיע אומר מלחמת עמלק שמע כו' ר' אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע כו' – מבואר מזה דר' אלעזר המודעי סובר יתרו אחר מתן תורה בא, ולכן תמהני מאד על הגאון מהר"ש ז"ל מאמסטרדאם שכ' בבנין אריאל ר"פ יתרו דר' אלעזר המודעי ס"ל יתרו קודם מתן תורה בא וע"ש מ"ש בזה בפלוגתא ר' יהושע ור"א המודעי במכילתא בפירוש "אחר שלוחיה' ע"ש ודבריו הם נגד הגמ' והמכילתא הנ"ל ואולי יש טעות הדפוס בדבריו וצ"ל להיפוך דר"א המודעי ס"ל אחר מ"ת בא ור"י ס"ל קודם מ"ת בא ע"ש ותמצא שכל מאמרו בזה נדפס בטעות ובגוף מאמר הגמ' שלפנינו עיין בתורה תמימה ר"פ יתרו

שכ' וז"ל הלשון ובא ונתגייר בא ליישב הלשון מה שמועה שמע, דקשה הא בפסוק גופיה כתיב מה שמע, את כל אשר עשה אלקים וגו' ועל זה מיישב בלשון ובא ונתגייר כלומר איזה שמועה עוררה אותו להתקרב לה' ולישראל עכ"ל וכל דבריו בזה כתובים כבר בר"א מזרחי ז"ל על רש"י ר"פ יתרו וע"ש גם בפי' הגור אריה ז"ל דברים נעימים על רש"י שכ' ששמע קרי"ס ומלחמת עמלק ע"ש ואכתוב מ"ש בזה גם בס' אפריון עה"ת מהגאון ר' שלמה גאנצפריד ז"ל ר"פ יתרו (ודבר זה חביב בעיני יען שבימי ילדותי אמרתי אני הפירוש הזה מעצמי) לפרש פירש"י מה שמועה שמע ובא קרי"ס ומלחמת עמלק וצ"ע קצת למה המתין עד אחר מלחמת עמלק, וכי קרי"ס לחוד לא היה כדאי שיבא להתגייר אך י"ל כי לכאורה קשה איך קבלו את יתרו להתגייר והרי אמרינן ביבמות דף כ"ד אין מקבלים גרים לימות המשיח כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, והיינו משום דיש לחוש שמא אין כוונתם לדבק בישראל אלא משום הצלחתם ולא לשם שמים. וא"כ איך קבלו את יתרו בזמן ההוא שהיו ברום הצלחה, אמים י"ל עפי"מ שפירש"י ס"פ כי תצא אשר קרך בדרך ד"א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אעפ"י שנכוה הקרה אותה בפני אחרים עכ"ל ולפי"ז י"ל כי לאחר קרי"ס כיון שנתפרסם גודל הצלחת ישראל בכל העולם כמ"ש שמעו עמים ירגזון וגו' אם היה בא יתרו אפשר כי באמת לא היו מקבלים אותו, אבל אחר מלחמת עמלק שנתקררו מרתיחתן היה מצפה שיקבלו אותו ולכן בא עכדפח"ח – ובילקוט הגרשוני עה"ת פ' יתרו הבאתי בשם ס' תפארת הגרשוני עה"ת מהגאון האמתי על עבודת הגרשוני זצ"ל, שפירש עפ"י הגמ' סנהדרין צ"ט ע"ב אחות לוטן תמנע מאי היא תמנע בת מלכים היא דכתיב אלוף לוטן אלוף תמנע וכל אלוף מלכותא בלא תגא היא בעיא לאיגיורי באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה הלכה והיתה פילגש לאליפז בן עשו וכו' נפק מינה עמלק דצערינהו לישראל מ"ט דלא איבעי להו לרחקה פרש"י שהיה להם לגיירה עיי"ש – היוצא לנו מזה דעמלק בא בשביל שריחקו את תמנע ולא גיירוה וז"ש רשיי דשמע קרי"ס ומלחמת עמלק. דעל ששמע קרי"ס רצונו היה לגייר אך הי' מפחד שמא לא יקבלוהו אמנם כשראה מלחמת עמלק, וקשה למה בא אלא מכח שריחקו את תמנע ולא גיירוה, א"כ ממילא יקבלו אותו בוודאי ולכך בא עכ"ד הנחמדים מזהב:

כשנתן הקב"ה תורה לישראל כו' נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע וא"ל מה קול ההמון אשר שמענו כו' א"ל חמדה טובה יש לו להקב"ה בבית גנזיו כו' וביקש ליתנה לבניו

שנאמר ה' עוז לעמו יתן (פרש"י התורה היא מעוזם של ישראל) מיד פתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום בס' תפארת הגרשוני הנ"ל פ' במדבר הביא מדרש רבה שם במדבר סיני למה נתנה תורה במדבר סיני (ולא בארץ ישראל) מפני השבטים כדי שלא יהו מתגרים זו בזו זה אומר בחלקי תנתן התורה וזה אומר בחלקי כו' עכ"ל. וע"ז כתב התפארת הגרשוני בזה"ל:

והנה עי"ז יתורץ הגמ' דבשעת מתן תורה נתכנסו אוה"ע אצל בלעם ואמרו ה' למבול ישב א"ל וישב ה' מלך לעולם ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ע"כ. וקשה למה מביא סיפא דקרא ה' יברך את עמו בשלום והלא בעוז לעמו יתן סגי. אבל לפי"ז א"ש דקשה ג"כ לאוה"ע הקושיא שמקשה המדרש, אם למתן תורה בא למה במדבר ותירץ בלעם ה' יברך את עמו בשלום כדי שלא יהו השבטים חלוקים זע"ז באמרם זה בחלקי וכו' לכך נתנה במדבר עכ"ל ודפח"ח ש"י, אך בכל הספרים שלנו הגירסא דאוה"ע אמרו סיפא דקרא ה' יברך את עמו בשלום ולא בלעם. ואולי בגמרא של התפארת הגרשוני הי' הגירסא כמ"ש הוא ז"ל דרישא וסיפא דקרא הכל בלעם אמרו וא"ש כנ"ל:

אמנם לפי גירסת הספרים שלנו, מיד פתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום, נלע"ד בדרך צחות ובזה יובן ג"כ מ"ש "מיד" פתחו וכו' דקשה מה זה מיהרו כ"כ לומר מיד בסיום דברי בלעם (ה' עוז וכו') ה' יברך את עמו בשלום, אך י"ל עפימ"ש רש"י בחומש פ' וישלח בפ' וישקהו, אמר רשב"י הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב (דרך אגב ארשום מה ששמעתי מח"א על הדקדוק שמדקדקי' העולם על מ"ש רשב"י הלכה היא כו' מאי נ"מ מזה שעשו שונא ליעקב לענין הלכה, ואמר דשפיר נ"מ לענין הלכה דקיי"ל בכ"מ בהלכות שבת, עכו"ם אדעתא דנפשי' קעביד ולא בשביל ישראל, ולכאורה מנ"ל זה דילמא עושה בשביל ישראל אבל לפי הידוע שעשו שונא ליעקב א"כ שפיר קיי"ל הלכה דעכו"ם אדעתא דנפשי' קעביד ולא בשביל הישראל וז"ש רשב"י הלכה היא וכו' ודפח"ח), והנה בע"ז דף ה' איתא ר' יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם שנא' אני אמרתי אלקים אתם וחבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו עיי"ש, גם הנה מבואר בתוה"ק בפ' בחקותי שבזכות התורה הקב"ה מברך את ישראל בשלום כמ"ש אם בחקותי תלכו ופרש"י שתהיו עמלים בתורה וכו' ונתתי שלום בארץ וכו', והנה אוה"ע הם שונאים לישראל כמ"ש התנא רשב"י הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב ולכן כאשר שמעו מפי בלעם שאמר ה' עוז לעמו יתן שם פחדו פחד כי יאמר ה' יברך את עמו בחיים עד העולם כדעת התנא ר' יוסי הנ"ל שאמר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלח יהא מלאך המות שולט בהם, לכך

מיהרו ופתחו כולם ואמרו מיד, כי די בזה שה' יברך את עמו בשלום, וז"ש "מיד" פתחו כולם ואמרו כי סגי שבזכות התורה ה' יברך את עמו בשלום לבד, אבל לא בחיים עד העולם וק"ל:

(ומה שפחדו אוה"ע כ"כ מברכת בלעם היינו לפי שהי' מוחזק אצלם דברכתו מתקיימת וכמ"ש לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך לכן פחדו פן יאמר בלעם ה' יברך את עמו בחיי עולם, ולכך מיהרו ואמרו תיכף ומיד, ה' יברך את עמו בשלום אבל לא בחיי עולם כנ"ל):

קיח.

אבל אתה אוכל בכל מקום אשר אתה רואה. כתב הגאון בעל "עיון יעקב" ז"ל:

משמע דליכא מאן דפליג על האי סתמא דמתניתין דקדשים קלים ומעשר שני נאכלין בשילה בכל הרואה, וכן הוא בפ"ק דמגילה דף ט' סוף ע"ב. וצ"ע דברש"י בחומש פרשת ראה פירש רש"י לשכנו תדרשו זה משכן שילה וכו' מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה, ובאמת בשילה נאכל בכל הרואה וצ"ע עכ"ל – והוא באמת קושיא כברזל על פירש"י ז"ל, ויותר תימה ששום מפורש לא נתעורר ע"ז הקושיא, ואמנם המעיין בילקוט פ' ראה רמז תתפ"א יראה שהביא בשם הספרי דבכל מקום דכתיב לפני ה' אלקיכם היינו במחיצה יעוש"ה, וכאן נמי דבתר דכתיב לשכנו תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה וגו' כתיב ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם, היינו נמי במחיצה, וע"כ הרמב"ן עה"ת בהביאו פירש"י הנ"ל שינה ולא כתב "לאכול לפנים מן החומה" כמ"ש ברש"י, אלא כתב לאכול לפנים מן המחיצה וכן סיים שם הרמב"ן בזה"ל, והנה כל הנזכרים בכאן חייבים במחיצה וכו' עיי"ש, וכ"כ עוד שם בפסוק לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום, כי במדבר אכלו השלמים אחרי זריקה והקטרה בכל מקום שהיו רוצים כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה, על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלוה שם במחיצה לפני השם עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והנה המנוחה היינו שילה כפירש"י ז"ל בחומש שם אל המנוחה זו שילה ואל הנחלה זו ירושלים, א"כ הזהיר הכתוב בפירוש שגם בשילה יאכלו הזבחים והמעשרות והבכורות (שהם כולם קדשים קלים) במחיצה לפני השם, וא"כ עכ"ח צ"ל אחת משתים. או דהספרי פליג על סתמא דמתניתין וס"ל שגם בשילה לא היו ק"ק ומע"ש נאכלין בכל הרואה אלא לפנים מן המחיצה ונקיט רש"י בחומש כדעת הספרי שהוא נוטה יותר אל הפשט כדרכו בקודש בכל מקום כמ"ש המזרחי בכמ"ק וכידוע, או דאפי' לפי סתם משנה דבשילה היו נאכלין

בכל הרואה משם את שילה, מ"מ הי' אסור להם לאכול במקום שאינו מוקף מחיצה כמו שהיו עושין במדבר, אלא גם בשילה היו צריכי' לעשות במקום אכילת ק"ק ומע"ש מחיצה גבוה י' ורחב ד' שהוא המחיצה לכל דבר דבעינן מחיצה, כי ע"ז הזהיר הכתוב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום שאני אוכלים השלמים בלא שום מחיצה, אבל אחרי המנוחה והנחלה אנו מצווים לאכול הזבחים והמעשרות והבכורות במחיצה לפני השם, ומ"ש רש"י ז"ל לפנים מן החומה הוא ט"ס וצ"ל לפנים מן המחיצה וכמ"ש הרמב"ן ז"ל כנלע"ד נכון לפי חומר הנושא בעזה"י:

קי"ט מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים כו' דברי ר' יהודה, ר"ש אומר מנוחה זו ירושלים נחלה זו שילה כו' תנא דבי ר' ישמעאל זו וזו שילה, ר' שמעון בן יוחי אומר זו וזו ירושלים. וכן עוד בעמוד ב' תנא דבי ר' ישמעאל כר"ש בן יוחי דאמר זו וזו ירושלים. כתב הגאון האמתי ר' ישעי' פיק זצ"ל בחידושי הש"ס וז"ל:

לפי דקיי"ל דסתם ר' שמעון בכל משנה ובריייתא היינו ר' שמעון בן יוחאי וכ"כ רש"י ריש שבועות במשנה ב' ע"ב, יהי' סתירה גדולה אליבא דר' שמעון דהכא. וצ"ל דתרי תנאי הכא אליבא דר"ש. והך ברייתא דתנא דבי ר' ישמעאל פליג אברייתא דלעיל עכ"ל הטהור:

בעזרת האל מקבץ נדחים. תם ונשלם מסכת זבחים.

מסכת מנחות

כט.

ר' יוסי בר' יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותן שנאמר וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר – אלא מעתה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר הכי נמי, פירש"י ה"נ דמשכן של אש ירדה מן השמים בתמיה עכ"ל-- ובס' תורה תמימה פ' תרומה כתב, ולא אדע מה התמי' בזה יותר מבארון ושלחן ומנורה שאמר שירדו מן השמים ע"ש והנה לא ראה שכבר הרגיש בזה בספר "עיון יעקב" לכאן, וכתב. מה שפירש"י בתמיה נראה דכוונת רש"י דהא א"א לומר כן דהא לא הוקם המשכן של מעלה עד שהוקם המשכן של מטה וכן איתא בזוהר עכ"ל:

תנא דבי ר' ישמעאל שלש דברים היו קשים לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבע ואלו הן מנורה וראש חדש ושרצים, מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה, ראש חדש דכתיב החדש הזה לכם ראש חדשים, שרצים דכתיב וזה לכם הטמא וי"א אף הלכות שחיטה

דכתיב וזה אשר תעשה על המזבח - וכתבו התוס' וא"ת וליחשוב נמי ההיא דחולין דף מ"ב ע"ב דאמר וזאת החי' אשר תאכלו מלמד שתפס הקב"ה מכל מין ומין והראה לו למשה וא"ל זאת אכול וזאת לא תאכל, וי"ל דלא חשיב אלא הך דכתיב זה, ויש לתמוה דלא חשיב מחצית השקל דכתיב זה יתנו ואמרינן בשקלים כמין מטבע של אש הראהו למשה, וי"ל דלא שייך התם נתקשה אלא משום דלא הוה ידע בשום ענין אם לא היה מראיהו עכ"ל - וקשה על התוס' מדוע לא הקשו דליחשוב נמי שמן המשחה דאיתא במדרש רבה פרשת בא, בפסוק החדש הזה לכם, זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו לפי שהיה מתקשה בהן, הראהו מעשה שמן המשחה שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי וגו', הראהו מעשה המנורה שנאמר וזה מעשה המנורה, הראהו השרצים שנאמר וזה לכם הטמא, והלבנה שנאמר החדש הזה לכם עכ"ל, ואין לומר דס"ל לתוס' דמ"ש בשמן המשחה יהיה זה לי אתיא לדרשה דדרשינן בהוריות דף י"א ע"ב, זה בגימטרי' שנים עשר לוגין היו עיי"ש, דא"כ מאי ק"ל דליחשוב נמי מחצית השקל דהא גם במחצית השקל דרשינן בשקלים דף ג' זה יתנו שנים עשר שבטים יתנו זה בגימטריא י"ב עיי"ש וצ"ע:

וי"א אף הלכות שחיטה דכתיב וזה אשר תעשה על המזבח - פירש"י הלכות שחיטה, לא הי' מבין מהיכן היא מוגרמת עכ"ל - וכתב בתורה תמימה פ' תצוה, מה שתפס דוקא מוגרמת ולא גם שארי דיני שחיטה כמו דרסה חלדה, פשוט הוא משום דאלה אפשר להבין בציור ברעיון, משא"כ מוגרמת תובן רק בציון המקום בדיוק עכ"ל - והרב עיון יעקב ז"ל כתב, וי"א אף הלכות שחיטה. עיין במהרש"א שהאריך בענין הקושי' למה נתקשה משה בדברים אלו ובהלכות שחיטה לא כתב כלום, ואפשר דעיקר משום בדיקות ופגימות הסכין וכו' עכ"ל - ולפי פירושו י"ל מה שהראה לו הקב"ה באצבע ר"ל דבדיקת הסכין תהי' אבישרא (כפרש"י בחולין י"ז ע"ב בשר האצבע) ואטופרא, ולא כמערבא דבדקי לה בשימשא ולא כנהרדעא דבדקי לה במיא וכו' בגמרא חולין הנ"ל ודוק - ועיין בס' גור אריה על רש"י פ' שמיני בפסוק זאת החי' אשר תאכלו שכתב כי השחיטה שהיא המצוה להעדיר הנמצא, אין זה מן המציאות רק נוטה להעדר, וע"כ הוצרך הקב"ה להראות לו באצבע, כי המציאות שהוא נמצא. כמו שהוא נמצא כך נמצא בהשגת הנביא ג"כ, ומה שהוא רחוק מן המציאות הוא רחוק ג"כ מן הנבואה, ולפיכך השחיטה שהיא העדר המציאות בעצמו לא היה נמצא למשה בנבואה, עד שהראה לו הקב"ה באצבע, יעו"ש בדבריו העמוקים מאוד, ברוך שבחר בו ובמשנתו:

כט:
ז"ל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אי קרי לי' ויהרג כשר אי לא יהרג הוא פסול עיין בעין יעקב החדש בד"ה אמר הבונה וכו' שכתב בזה דבר חכמה ע"ש וינעם לך.
אר"י אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים (פירש"י כגון תנין של ס"ת) לאותיות וכו' א"ל אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות – בס' ילקוט סופר פ' משפטים (להספד אות ע"ח) כתב בשם ס' עמודיה שבעה עמוד ד' אות כ"ו שמביא מהאר"י ז"ל שרע"ק היה דורש על כל קוץ וקוץ לפי שהתורה ניתנה בס' רבוא אותיות כנגד ס' רבוא נשמות בישראל, וסימן לדבר ישרא"ל ר"ת יש ששים רבוא אותיות לתורה, וכל א' מישראל יש לו אחיזה באות אחד בתורה אבל הגרים אין להם אחיזה באותיות אלא בתגין וקוצין שעל האותיות ולכך ר' עקיבא שהיה מבני גרים היה דורש על כל קוץ וקוץ כו' ע"כ דפח"ח:
א"ל רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני י"ל הכוונה עפימ"ש בחלק הראשון מזה החיבור במסכת ר"ה דף ל"ב ע"א בהא דאיתא שם בגמרא בראשית נמי מאמר הוא, והוא גופא קשיא אמאי כתיב בראשית ולא כתיב ויאמר, והבאתי בשם האלשיך והשם משמואל ז"ל דשמים וארץ נבראו במחשבה ולא בדיבור ע"ש, והנה איתא במדרש בראשית ברא אלקים בשביל התורה שנקרא ראשית, בשביל ישראל שנקראו ראשית. ובשביל משה שנקרא ראשית, א"כ בשעת בריאת שמים וארץ במחשבה טלו במחשבתו ית' תורה וישראל ומשה דהיינו שיתן התורה לישראל ע"י משה, וא"כ אי אפשר לבטל מחשבה זו וליתן התורה ע"י ר' עקיבא וזה שאמר הקב"ה למשה, שתוק כך עלה במחשבה לפני ר"ל במחשבה של בריאת העולם כך עלה לפני שעל ידך תנתן תורה לישראל ואי אפשר לשנות וליתן התורה ע"י רע"ק וא"ש:
א"ל רבש"ע הראיתני תורתו הראני שכרו א"ל חזור לאחוריך כו' וראה ששוקלין בשרו במקולין א"ל רבש"ע זו תורה וזו שכרה א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני – כתב בספר "עיון יעקב" ע"ד שכתבו המפרשים הטעם שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, לפי שעלה במחשבה לפניו ית' לברוא העולם במדת הדין. רק לפי שראה שאין יכול להתקיים שיתף מדה"ר למדה"ד. משא"כ בצדיקים שיכולים להתקיים במדה"ד, נידון הכל במדת הדין לבד כדי שלא יתבטל המחשבה שחשב השי"ת לבריא את העולם במדה"ד, וז"ש לו הקב"ה שתוק כך עלה במחשבה לפני וא"ש. (ובס' דברי שאול לכאן כתב ג"כ כן אך לא ראה הספר עיון יעקב שקדמו בזה).

ובילקוט אליעזר ח"ג ערך ר' עקיבא הביא דברי הגמ' ברכות דף ס"א כשהוציאו רע"ק להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקאות של ברזל והי' מתכוין לקבל עול מלכות שמים באהבה, א"ל תלמידיו רבינו עד כאן, א"ל כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה בכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ע"כ, וע"ז כתב, ראיתי בספר תולדות אדם שהגאון ר' זלמן וולאזין ז"ל פי' כך, חז"ל ספרו לנו מעוצם קדושתו וטהרתו של רע"ק שהיו סורקין בשרו ועכ"ז קבל עליו, עול מלכות שמים באהבה בשמחת לבב ולא התפעל מיסורי גוף בעת ההיא, וא"ל תלמידיו רבינו עד כאן פרש"י עדיין אין אתה מניח כוונתך, הכוונה, למדני רבינו איך זכית למעלה הגדולה והנפלאה הזאת לקבל עליך עול מ"ש בשמחה וטוב לב אף בעת צר לך מאוד, על זה השיב. דעו בניי כי הפחד הזה אשר קראני לא פחד פתאום הוא לי, כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה, רצה לומר מעודי עד עתה כאשר קראתי ק"ש ציירתי בלבי כאלו חרב חדה מונחת על צוארי ועוד צרות רבות כמוהו באים עלי ליטול את נפשי למען קדושת שמו יתעלה, וכל כך היה הציור חזק בלבי עד שהצטערתי והרגשתי כאלו הורגין אותי בפועל ואני מוסר נפשי, ואחר שהורגלתי כן מעודי עד עתה, עכשיו שבא לידי לפועל לא אקיימנה ע"ב. ושמעתי ג"כ שזה כוונת "כך עלה במחשבה לפני". השי"ת יודע מחשבות ידע שעלה במחשבה של ר' עקיבא תמיד מסירת נפשו על קדושת שמו יתברך עכ"ל ילקוט אליעזר ז"ל:

(וע"ע בילקוט סופר פ' משפטים להספד אות ע"ח שהביא פירוש על המאמר שלפנינו בשם ספר עמודיה שבעה עמוד ד' אות כ"ו עיי"ש שכתב דהפירוש על הפליאה שהובא בדמשק אליעזר פ' וישב אות ג' הוא כתוב ג"כ בס' עמודיה שבעה הנ"ל עיי"ש:

ובס' ישמח משה עה"ת להגאון הקדוש ר' משה טייטעלבוים ז"ל פ' כי תשא בד"ה בתנחומא וכו' מביא ג"כ הפליאה דאיתא בזוהר חדש, אמר לי' עשרה סבי קטילו על מכירת יוסף, א"ל פנחס הוא אליהו, א"ל ר' עקיבא לית ליה זכות אבות. א"ל הא כתיב ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים ע"כ וע"ש פירוש על הפליאה הנ"ל בדרך חריף ונחמד ואכמ"ל בדברים שאינם נוגעים לפי' דברי הגמרא):

והנה בברכות ס"א ע"ב מובא בגמ' דאמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע זו תורה וזו שכרה כו' וא"ל הקב"ה חלקם בחיים, וכאן על שראה מרעיה ששוקלין בשרו של רע"ק במקולין וצעק זו תורה וזו שכרה השיב לו הקב"ה שתוק כך עלה במחשבה לפני, ולמה לא השיב לו כאשר השיב למלאכי השרת על טענה זו חלקם בחיים ל וכתב בס' אור הצבי להרה"ג רצ"ה בפרלס מבריסק בדרוש האותיות דף קל"ב דבאמת גוף דבר זה תמוה

שראה ששוקלין בשרו במקולין, ולא מצינו שנעשה לו כן, ורש"י ז"ל פירש דהוא מה שסרקו בשרו במסריקות של ברזל, ולא ידענא מה ענין זה לזה. אך הנה אמרו ז"ל (חולין צ"ב א') וישקלו שכרו שלשים כסף אלו שלשים צדיקים וכו'. עולא אמר אלו שלשים מצות שקבלו עליהם בני נח ואינם מקיימים אלא ג'. שאין שוקלין בשר המת במקולין וכו' ופירש"י בחד לישנא בשר אדם המת. ויתכן לומר דהמכוון הוא על בשר הצדיקים המומתים על קידוש השי"ת. והנה עלה במחשבתו של הקב"ה בר' עקיבא (שהוא היותר גדול בהקדושים כמ"ש ר"ע וחביריו) שיהיו שוקלין בשרו במקולין, אך כאשר זכרנו למעלה כי כל זמן שאינו יוצא מפיו ית' מה שרואה הצדיק ברוה"ק שיהי' כן, יוכל לפעמים להשתנות ע"י הבחירה של האדם, וכמו כן בזה הרשע שהרג את ר' עקיבא, הגם כי משה ראה שירבה לחטוא לשקול בשרו במקולין, נשתנה זה ע"י בחירתו, כי האוה"ע קבלו עליהם לבל לשקול בשר המת במקולין, רק סרקו בשרו עוד בו נשמתו לצער אותו ביסורין, ולא לבזותו גם לאחר מותו, כי אחד מהג' מצות הנ"ל שמקיימים הבני נח הוא שמכבדים את התורה, ומה ענין לבזות את בשר הת"ח בזמן שאינו מרגיש בצער הזה כלל. והבן -- והוא הענין כי המלאכי השרת שאלו להשי"ת בזמן שסרקו בשרו וכו' וקיבל צער גדול עוד בו נשמתו, הכי זו תורה וזו שכרה בתמיה, על מה ולמה יסבול יסורים וענויים קשים כאלו, ממתים ידך ה' ראוי לו שימות, ממתים מחלד וע"ז השיבם השי"ת חלקם בחיים, כי הם יסורין של אהבה ועי"ז יטול גם חלק חבירו בג"ע, אמנם מרע"ה לא שאל ע"ז כלל כי ידע כי את אשר יאהב ה' אותו יוכיח, והצדיק הגמור מקבל אלו היסורים באהבה, ואדרבה משתוקק ומתאוה מתי תבא לידו להמסר על קידוש השם ויש לו תענוג גדול מזה ואינו מרגיש בהיסורין כלל לרוב אהבתו ודביקותו בהשי"ת אבל שאלת משה רבינו היה על ראותו ששוקלין בשרו במקולין אחר יציאת הנפש, אשר אין בזה רק זילזול בגופו הטהור, ולא ישיג צער מזה בחייו שנאמר שיקבל שכר על זה, לכן כאשר ראה זאת צווח ככרוכיא הכי זו תורה וזו שכרה, חילול כבוד התורה כזה וע"ז א"ל השי"ת "שתוק" לבל להוציא דבר זה מהשפה לחוץ, כי ברית כרותה לשפתים ויהיה שוב הכרח, כי רק "כך עלה במחשבה לפני' ויוכל להשתנות ע"י בחירה. כאשר כן היה באמת שאין שוקלין בשר המת במקולין וא"ש.

ועד"ז פי' גם מה שהשיב הקב"ה למרע"ה על אימרו רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי ר שתוק כך עלה במחשבה לפני – כי צדיק ורשע לא קאמר ר"ל אינו אימרי הקבה באמירה רק במחשבה, כדי שתשאר הבחירה חפשית ולא יהיה הכרח והוא הענין

מרע"ה שראה נשמת רע"ק במעלה גבוהה ורמה כ"כ ואמר לפני הקב"ה יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי, השיב לו השי"ת כי אין מזה ראיה במה שהוא עתה.:
במדרגה כזאת, שיהי' כן גם בעת בואי בזה העולם בגוף גשמיי וינתן בו יצה"ר גדול מאוד כערכו ויהיו ב' הדרכים שוים לפניו. שיברור לו דרך הטוב, וז"ש הקב"ה למשה "שתוק" לבל תוציא מפיך גודל מעלת נשמת רע"ק כי ברית כרותה לשפתים ויהי' שוב הכרח, כי רק "כך עלה במחשבה לפני" ובזמן המעשה יוכל להשתנות עוד ודפח"ח:
(א"ה בספר אור הצבי הנ"ל דף י"ז כתב בזה"ל ידוע מ"ש הספרים לתרץ קושי' התוס' נדה טז ב' ד"ה הכל בידי שמים דצדיק ורשע ל"ק דא"כ יהיה האדם מוכרח במעשיו ממ"ש בחזקי' דחזי ברוה"ק דה"ל בנין דלא מעלי כו' וכתבו המפרשים כי דיבורו ית' עושה הכרח אבל מחשבתו כביכול אינו עושה הכרח כ"כ ויכול להשתנות לפעמים. ופירשו בזה מש"ה [איכה ג'] "מי זה אמר ותהי ה' לא ציוה", מי יוכל לומר שהאדם מוכרח במעשיו אחרי כי ה' לא ציוה, כי "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" כי צדיק ורשע לא קאמר אמירה דייקא, וא"כ "מה יתאונן אדם:
חי גבר על חטאיו" כי החטאים שלו המה, והוא הוא העושה בבחירתו עכ"ל):
אמר רב אשי חזינא להו לספרי דווקני דבי רב דחטרי ליה לגגיה דחי"ת ותלו ליה לכרעיה דה"א וכו' – בפתח עינים להחיד"א ז"ל דקדק מדוע נקט חי"ת קודם ה"א – והנה לא ראה דברי הרב עיון יעקב לכאן שכתב:
אע"ג דהא כפי סדר א"ב ה"א קידם מ"מ היצרך לנקט תחלה דחטרי לגגיה דחי"ת דאל"כ הייתי אומר דלכך היצרך לתלות לכרעיה דה"א שלא יהי' דומה לחי"ת אבל כיון דחטרי לגגיה דחי"ת א"כ בלאו הכי אינו דומה זו לזו לכך הוצרך לטעם אחר עכ"ל:
(בב"י או"ח ר"ס ל"ו הביא מצאתי כתוב על מאי דאמרינן חזינא לספרי דווקני דחטרי לגגה דחי"ת יש לתמוה על הסופרים שאין חוששין לזה אלא בחי"ת דוחרה אף הי וכו' עיי"ש -- ועיין בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד סי' רנ"ח שכתב טעמי' דהני סופרים עי"ש דפח"ח):
כל התולה בטחונו בהקב"ה הוה לו מחסה בעוה"ז ובעוה"ב – הכוונה כמ"ש בסידור באר חיים דף מ"א על מאמר חז"ל כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז אין אוכלין אלא בשביל אמונה ביאור הדברים עפ"י מה דאיתא במדרש (פ' אמור) מי הקדימני ואשלם מי מל עד שלא נתתי לו בן וכו' מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית וכו' ע"כ. ולפ"ז השכר שנותן הקב"ה הוא רק בגדר מתנה ולא בגדר תשלומין, והנה מה שנותן הקב"ה פירותיהן בעוה"ז הוא משום המתנת השכר. דהיום לעשותם ומחר לקבל שכרם, וזה שייך רק אם היה מגיע להאדם הקרן בגדר תשלומין, אבל לפימ"ש בסמוך שהוא רק בגדר מתנה

מטעם מי הקדימני כנ"ל, לא שייך לכאורה פירות דאף אם יבטיח אחד לחבירו ליתן. לו מתנה תיכף, ונתן לו אחר זמן. היבקש ממנו רבית עבור זה. והנה כמו שמקבלים שכר עבור מעשים טובים כן מקבלים עבור מדות טובות, ולכאורה על מדות טובות אינו שייך טענת מי הקדימני ואשלם, אכן גם על מדות שייך זאת, דעיר פרא אדם יולד, וכל מדות טובות למידין מהקב"ה וכמאמר חז"ל הדבק במדותיו של הקב"ה, אכן ב' מדות אינו שייך ללמוד מהקב"ה, הלא המה אמונה ובטחון שאינם שייכים בהקב"ה כביכול. ולזה מגיע השכר בגדר תשלומין. א"כ יש על זה שכר בעוה"ז. לזה אמרו חז"ל כל מה שישראל אוכלין בעוה"ז אינן אוכלין אלא בשביל אמונה ע"כ דפח"ח. וזה כוונת חז"ל כאן. כל התולה בטחונו בהקב"ה הוה לי מחסה בעוה"ז ובעוה"ב, משום דעבור בטחון אוכל פירות בעוה"ז וא"ש:

א"ל אנא הכא קא קשיא לי מאי שנא דכתיב ביה ה' צור עולמים ולא כתיב יה וכו' אלו שני עולמים שברא הקב"ה אחד בה"א ואחר ביו"ד וכו' אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם הוי אומר העוה"ז בה"א והעוה"ב ביו"ד. ומפני מה נברא העוה"ז בה"א מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת (ממנו לתרבות רעה) יוצא, מ"ט תלי' כרעיה דה"א דאי הדר בתשובה מעיילי ליה (בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו) ולעיילוה בהך (פתח תחתון דנפיק ביה) לא מסתייעא מלתא (דהבא לטהר בעי סיועא מפני יצר הרע הלכך עבדי ליה סיועא פתח יתירה) – כתב מהרש"א זיל, ופריך ולעיילוה לתשובה בהך פתח שיצא ולמה לי פתח אחרת בצד שני, ומשני לא מסתייעא מלתא כדר"ל וכו' מבואר בדברי הרמב"ם בח' פרקים שכתב כי החוטא אחר שחטא אי אפשר לו לשוב ולטהר נפשו שלימה עד אשר ירחיק עצמו הרחקה גדולה מצד אשר חטא ע"ש, ולכך אמר, באותו צד פתוח שחטא ויצא א"א לו ליכנס לצד התשובה עד אשר ירחיק עצמו לצד אחר ומשם יכנס למקום טהרה, וכו' עכ"ל הזהב – ובתשובת בית יצחק ח"ב ליו"ד בדרשות שבסוה"ס המליץ ע"ז מאמר חז"ל במקום שבע"ת עומדים אין צ"ג יכולים לעמוד. כי הצדיקים הגמורים צריכים לילך בדרך הממוצע, אמנם הבעלי תשובה לפי שנטו מתחלה אל קצה האחרון ע"כ בעשותם תשובה צריכים להטות אל הקצה שכנגדו, וז"ש במקום שבע"ת עומדים דהיינו בקצה האחרון אין צ"ג יכולים לעמוד, כי הם צריכים ללילך תמיד בדרך הממוצע וק"ל –

ובספר אפריון פ' בראשית הביא הגמרא שלפנינו וכתב דנ"ל שזהו שמרמז רב חסדא (ברכות דף ח') לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל ודורשי רשומות כבר אמרו במאמר זה הרבה רמזים, ולדעתי י"ל ג"כ עפ"י מ"ש דקודם כל תפלה צריכין להרהר

בתשובה כיון שהתפלה היא במקום קרבן ולא תהי' ח"ו זבח רשעים תועבה, וז"ש רב חסדא, שיכנס בלבו שיעור שני פתחים של הה"א אשר בה נברא העוה"ז, ועי"ז יכנע גם יתחזק לבבו לתשובה ולתפלה עכ"ל – אמנם הלשון "שיעור" שני פתחים אינו מכוון לפי הפירוש הזה, וע"כ נלע"ד עפ"י מ"ש בפ' נצבים כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת ולא רחוקה היא ממך וגו' כי קרוב אליך הדבר וגו' ועיין ברמב"ן עה"ת שפי' דקאי על מ"ע דתשובה, והענין שלא ידמה האדם בלבו שקשה מאד לעשות תשובה לז"א הפסוק דלא כן הוא אלא קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו דמיד שיהרהר תשובה בלבו כבר הוא צדיק גמור, וכמו שפי' מרן חת"ס ז"ל בתהלים, כרחוק מזרח ממערב כן הרחיק ממנו את פשעינו, דאם אדם עומד לצד מזרחי והופך פניו לצד מעריב. כבר הוא עומד לצד מערב וז"ש כרחוק מזרח ממערב, שבאמת אינו רחוק כי ברגע כמימרי' יכול לעמוד לצד מזרח או לצד מערב, כן הרחיק ממנו את פשעינו אם רק יטה עצמו לסטרא דקדושה וסר עונו וחטאתו תכופר, וראיה לדבר מן שני פתחים שבה"א. דהפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו המרמז דאי הדר בתשובה מעיילי ליה הוא קרוב מאוד אל הפתח התחתון דנפיק ביה, וזה מורה דאעפ"י שיצא בפתח התחתון לתרבות רעה קרוב עליו הדבר מאוד ליכנס בפתח העליון, כי לא רחוקים הפתחים זה מזה רק אדרבה הם קרובים מאוד זה לזה, וז"ש רב חסדא שאם האדם יכניס אל לבו רעיון של שוא ושקר שהתשובה הוא דבר רחוק מאוד וימנע מלשוב א"כ לא יתחיל להתפלל לעולם מאחר שקודם כל תפלה צריך לשוב בתשובה דאל"כ הוי זבח רשעים תועבה, רק לעולם יכנס אדם בלבו שיעור שני פתחים" כלומר שיעור הקרבות שבין שני פתחים

שבה"א, שבאמת פתח התשובה הוא קרוב מאוד אל פתח העבירה, להורות כי התשובה קרובה אליו מאוד בפיו ובלבבו לעשותה, ואח"כ יתפלל, כלומר אח"כ יהיה נקל לו להתפלל אחר שהרהר תשובה בלבו מקדם וא"ש ודו"ק:

לה:

וראית את אחורי ופני לא יראו. אר"ח בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין – כתב בספר דברי שאול על אגדות הש"ס בברכות דף ז' וז"ל נ"ל עפימ"ש במק"א דתפילין הוא מלשון טפלות דהיינו חיבור מה שיש לישראל עם הקב"ה, וז"ש תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו ומי כעמך ישראל והרבה הארכתי בזה, ולפי"ז כבר נודע דהשגחה אלקית על ישראל בזמן הזה היא רק כמציץ מן החרכים. וזה שביקש משה שתשרה שכינה על ישראל שנאמר ונפלינו אני ועמך. וא"כ בזמן הזה בעונינו לא ראינו כי אם בהסתר פנים, וז"ש מלמד שהראה לו קשר של תפילין שהוא

רמז להתקשרות שיש לנו לאבינו שבשמים, וז"ש וראית את אחורי ופני ל יראו כי עין לא ראתה עד בא יום ה' הגדול והנורא והבן ואם שגיתי ה' יכפר בעד עכלה"ט

לז.

בעא מיני פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזו מהם מניח תפילין וכו' – עיין אריכות בזה בס' כתנות אור עה"ת מהגאון מהר"ם א"ש ז"ל פ' במדבר ע"ש וינעם לך – ומרן חת"ס ז"ל בתשו' חיו"ד סי' ליה וסי' רצ"ד לא ראה דברי כתנות אור הנ"ל כיעו"ש:

מא.

מלאכא אשכחי' לרב קטינא דמיכסי סדינא א"ל קטינא קטינא סדינא בקייטא. וסרבלא בסיתוא ציצית כו' מה תהא עלי' א"ל ענשיתו אעשה א"ל בזמן דאיכא ריתחא ענשינן – ביאור המאמר שלפנינו תמצא בס' בינה לעתים דרוש י"ב ע"ש באורך וינעם לך ועיין בתוס' כאן ד"ה ענשיתו אעשה. כי האי שאין אדם חייב לקנות טלית המחויב אם אין לו וכו' ובמהרש"א ז"ל בחידושי הלכות נתקשה בדבריהם יעו"ש, ולפענ"ד דברי המהרש"א צע"ג ממ"ש הטור באו"ח רס"י כ"ד וכ"כ הב"ח שם בשם סמ"ק יעו"ש וצע"ג:

מג.

ובשעה שנכנס דוד למרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצות כיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישבה דעתו וכו' שמעתי מבני הרבני החריף ובקי מהו' ארי' ליב שטערן נ"י הכוונה שע"י שראה עצמו ערום עלה במחשבתו כי כן יעמוד בעוה"ב ערום בלא לבושי מצוה, ומאומה לא ישא בידו, כי לרוב ענותנותו חשד את עצמו שלא קיים המצות כולו לה' רק היה מעורב בהם איזה מחשב' זרה ופנייה שלא לש"ש, וז"ש אוי לי שאעמוד (ר"ל לעתיד בעוה"ב) ערום בלא מצות, אך כיון שנזכר במילה שבבשרו שנימל בקטנותו ובזה לא היה לו שום פנייה ומחשבה זרה שלא לש"ש, נתיישבה דעתו, ולאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר למנצח על השמינית מזמור לדוד על המילה שניתנה בשמיני דייקא, שעי"כ מצות מילה טהורה ונקיה מכל פנייה שלא לש"ש, משא"כ אם היה המצוה למול א"ע בהיותו גדול, אז אפשר שגם בזה היה מעורב איזה פניי' שלא לש"ש להראות לבריות כמה צדיק הוא שמיסר נפשו להשי"ת וכדומה וק"ל, (שו"ר מובא כן בשם סה"ק תולדות יעקב יוסף ז"ל):

היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך פירש"י מה ה' אלקיך וגו' קרי ביה מאה עכ"ל – בס' תורה תמימה פ' עקב כתב על פירש"י קרי ביה מאה, ורבו בזה דברי המפורשים וכו' ולי נראה וונה משום דבפסוק זה יש מאה אותיות וכו' ע"ש -- והנה לא ראה דברי התוס' בשם ר"ת

דשואל הוי מלא ויש מאה אותיות בפסוק, ועיין במהרש"א בח"א שכתב דזה ג"כ כוונת רש"י ז"ל קרי ביה בפסוק אותיות מאה, וכל זה נעלם מעיני הרב בעל תורה תמימה:
במהר"ם שיק עה"ת פ' כי תצא כתב מורי הגאון האמיתי זצ"ל וז"ל:
וכמו שאני מבאר מה שאמרו חז"ל דחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ודרשו זה מלשון ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך ופרש"י דכוונת חז"ל על דרך אל תקרי ממה אלא מאה וצריך ביאור הרי מה כתיב, ואמרתי עפ"י הנ"ל דהנה הגמרא הקשה אטו יראה מילתא זוטרתי היא, אמנם להנ"ל אם ישים האדם לנגד עיניו ויהי' חרות על לוח לבו איך הוא תלוי ביד ה' וכעין שהביא בחובת הלבבות משל באסיר אחד כנודע, אמנם האדם לא ישים זאת לנגד עיניו איך הוא גר בארץ ואין לו משלו כלום רק משלחן גבוה קא זכי, אבל אם יברך בכוונה בכל יום ויום מאה ברכות, כבר יזכור כמו השונה מאה פעמים ואחד, שהברכות שונים ולומדים כי הכל ביד ה' והוא המחזיר נשמות לפגרים והוא הנותן שכל ובינה והוא הנותן כל צרכיו ופוקח עורים ומלביש ערומים וכן כולם, ואז לא ישכח, וכיון שיהיה זה לנגד עיניו ממילא יהיה היראה קל, וזה שכוונו חז"ל אל תקרי מה כקושי' הש"ס אטו יראה מלתא זוטרתי אלא ע"י מאה ברכות ששונים ולומדים להאדם שהוא אינו כלום רק הכל הוא מה' והוא הנותן, עי"ז בקל יבא האדם לידי יראה ע"כ דפח"ח ש"י.

מה.
כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש (יחזקאל מ"ה) חטאת (בתמיה הא) עולה היא, אמר ר' יוחנן פרשה זו אלי' עתיד לדורשה, רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה – כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כהנים הוא דלא יאכלו הא ישראל יאכלו, א"ר יוחנן פרשה זו אלי' עתיד לדורשה, רבינא אמר כהנים איצטריך ליה סד"א הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו תשתרי נמי נבלה וטרפה קמ"ל – מי האיש החפץ ליין בעומקה של הלכה ולהבין במאי קמיפלגי ר' יוחנן ורב אשי, וכן ר' יוחנן ורבינא ביישוב הני מקראות דיחזקאל, ילך ויעיין בס' כתנות אור עה"ת להגאון האדיר מהר"ם א"ש בעל פנים מאירות זצ"ל בפ' בהעלתך, וימצא לנפשו נחת בפלפול עצום של אמת שכתב שם הגאון הלז בזה – ובתשו' חת"ס ז"ל חאו"ח סי' ר"ח כתב דר' יוחנן נמי ידע דאיכא למימר כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה כו' אלא שכתבו התוס' שאני התם דמצותו בכך וכתבו מ"מ איכא למיטעי בהכי, והוא דוחק מהיכי יבא לטעות, אלא שי"ל כיון שראו אלי' הנביא אכל מבי טבחי דאחאב שהי' מומר לע"ז, וכתבו תוס' פ"ק דחולין עפ"י

הדיבור היה נוח לנו לומר אלי' כהן הי' וכהן מותר לאכול הואיל ואשתרי במליקה כי הוה ס"ד לכן הצריך יחזקאל להוציא מטעות זה ומיושב פסוק דיחזקאל, אך כל זה אם אלי' כהן היה דבזה יש פלוגתא בב"מ קי"ד תוס' ד"ה מהו עיי"ש, ע"כ אמר ר' יוחנן אלי' עתיד לדורשה ע"כ דפח"ח (וכעין זה נדפס על הגליון של העין יעקב החדש במנחות ס"פ שתי הלחם בשם אהבת איתן ע"ש ותמצא):

ומראה מקום אני לך לעיין עוד בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד ס"ס ס"ט מ"ש בזה, וגם אעוררך ע"ד פלא שכ' בזה בס' אהבת יהונתן בהפטרה לפ' אמור לתרץ קושי' הגמ' כהנים הוא דלא יאכלו וכו' דהנה הרמב"ם פסק דבמלחמה מותר לאכול נבילות והיינו דהוא נגד יצה"ר כמו יפת תואר דהותרה במלחמה ולעתיד יהי' מלחמת גוג ומגוג ומותרין ישראל לאכול נבילות כנ"ל משא"כ הכהנים לא יאכלו דכמו כן אסור ביפת תואר (א"ה כדאי' בקידושין פ"ק דכהן אסור ביפ"ת) לכן כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים ומתורץ קושי' הגמ' שפיר עכ"ל – ובמחכ"ת הרמה דבריו תמוהים מאד דהך מלתא אי כהן אסור ביפ"ת הוא פלוגתא דרב ושמואל בקידושין כ"א ע"ב וס"ל לרב דכהן מותר ביפ"ת דהא לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר וכן פסק הרמב"ם פ"ח מה' מלכים ה"ד הכהן מותר ביפ"ת בביאה ראשונה שלא דברה תורה אלא כנגד היצר עכ"ל וכתב הכ"מ דפסק כרב משום דהלכתא כוותי' באיסורי לגבי שמואל ע"ש – ולכאור' רציתי לומר דכוונת האהבת יונתן דאליבא דשמואל דס"ל כהן אסור ביפ"ת מתורץ קושי' הגמ' וקיצר במובן, אך התבוננתי ואראה דגם זה אינו. דלא מיבעיא ללישנא קמא בקידושין שם בביאה ראשונה כ"ע לא פליגי דשרי דלא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר, אלא אפי' ללישנא בתרא דס"ל לשמואל דגם בביאה ראשונה אסור, מ"מ מודה הוא בעיקר הסברא דהיכי דלא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר גם הכהן מותר. רק ביפת ה"ט דשמואל משום דכל היכא דלא קרינא ביה והבאתה אל תוך ביתך (דלא אפשר לקיימה משום גיורת) לא קרינא ביה וראית בשביה כמבואר בגמ' שם. אבל לענין אכילת נבילות וטרפות במלחמה בודאי גם שמואל מודה דמותר גם לכהן וז"ב:

ובהקדמה לס' באר היטב על שו"ע אהע"ז מביא הגמ' דכאן וכתב:

דקדקתי איזה דקדוקים חדא עד דאתי יחזקאל מאן אמרה לאסור נבלה וטרפה לכהנים. ועוד אף לפי הס"ד הואיל ואשתרי מליקה כו' קשה טריפה מנ"ל, ועוד צריכין לתרץ מה שהקשו התוס' ע"ז הא מליקה מצותו בכך, וישבתי ע"פ פשוטו דבודאי קודם שבא יחזקאל לא הי' לכהנים מקום לטעות ולומר הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו תשתרי נמי נבלה די"ל כמו שהקשו תוס' דמליקה מצותו בכך, רק דוקא משבא יחזקאל ומדברי

יחזקאל עצמו היה להם מקום לטעות ולומר דאשתרי להם נבלה וטרפה, מש"ה עליו היה מוטל לומר כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים, דאיתא בחולין ל"ו ע"ב דשקיל וטרי אם מסוכנת שריא, ומסיק ואיבעית אימא מהכא דכתיב ויאמר יחזקאל אהה ה' הנה נפשי לא מטומאה נבלה וטרפה לא אכלתי וגו' לא אכלתי מבשר כוס כוס וכו' אי אמרת בשלמא מסוכנת שריא היינו רבותא דיחזקאל אלא אי אמרת אסירא מה רבותא דיחזקאל ע"כ, א"כ לפ"ז י"ל דמש"ה היה מוטל עליו לומר כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים, משום דהיה חושש פן ואולי ילמדו דורות הבאים פירוש מה שאמרתי נבלה וטרפה לא אכלתי כפשוטו דלא אכלתי נבלות וטרפות ממש ויקשה להם מה רבותא דיחזקאל, אלא ודאי לכהנים מותר נבלה וטרפה הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו ויחזקאל היה ג"כ כהן ואפ"ה לא אכל וזהו רבותא דיחזקאל, מש"ה הוצרך למימר כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים, וא"כ לא יוכלו ללמוד הפירוש מה שאמרתי נבלה וטרפה לא אכלתי כפשוטו דא"כ תיהדר הקושיא לדוכתא מה רבותא דיחזקאל, אלא עכ"ח קאי על מסוכנת, ובזה יתורץ נמי דלא תקשה דילמא מה שאמר יחזקאל כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים קאי אמסוכנת, דא"כ הדרא קושיא לדוכתה מה רבותא דיחזקאל ודו"ק ע"כ דפח"ח:

(ועפ"ד באה"ט הנ"ל מיישב הה"ג מ' חיים דוב גראס נ"י מפטראווא בקונטרס תל תלפיות מחברת י"ב צד קפ"ד קושי' השואל בהא דקאמר סד"א הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו אשתרי נמי נבלה וטרפה, הא חזינן דעבודה הותרה בשבת גבי כהנים ואפ"ה אסורין במלאכה, ולהנ"ל א"ש דשאני עבודה דמצותה בכך ורק בנבלה וטרפה היינו יכולים לטעות ממה שאמר יחזקאל נבלה וטרפה לא אכלתי וכו' כנ"ל וזה לא שייך רק בנו"ט לא בשבת וליכא למיטעי עיי"ש, והנה הה"ד הי' יכול ליישב הקושי' הנ"ל עפ"ד חת"ס באו"ח סי' ר"ח הנ"ל דנבלה וטרפה היה מקום לטעות יען דאכל אלי' מבי מבי טבחי דאחאב ואלי' כהן היה וכו' וזה לא שייך רק בנו"ט משא"כ בשבת מהיכי תיתי לטעות הא שאני עבודה דמצותו בכך וזה פשוט):

ואני עני כתבתי בזה וכבר נדפס בשמי בקונטרס תל תלפיות מחברת כ"ו משנת תרע"ח דף רי"ט עפימ"ש בס' ילקוט הרועים ח"א דף ט' עמוד ג' בשם ספר בית אל ח"ב דף מ"ב שהוכיח דרב ס"ל יש שחיטה לעוף מה"ת ושמואל ור' יוחנן ס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת ע"ש ואם כי הספר ב"א אינו תחת ידי, אבל לבי אומר לי שדבריו מיוסדים על אדני פז של הגמרא חולין דף ל"ב ע"א דאיתא שם במתני' אם שהה כדי שחיטה פסולה, ואמר שם בגמ' דרב ס"ל כדי שחיטת בהמה לבהמה ועוף לעוף, ושמואל ור' יוחנן ס"ל אפילו בהמה לעוף, (ופרש"י בד"ה אף בהמה לעוף קולא היא שנתנו לעוף שיעור שחיטת

בהמה לשהייתו עכ"ל), וכתב שם הגאון בעל לב אריה זצ"ל דדבר זה תליא בפלוגתא אי יש שחיטה לעוף מה"ת או לא, דאם שחיטת עוף הוא מה"ת כמו בהמה מהראוי לשער עוף לעוף כמו דקה לדקה, אבל אם שחיטת עצמו הא רק מדרבנן דגזרו משום בהמה, ממילא דההה"ד כל הלכות שחיטה בעוף היא רק מדרבנן דלא יהא רק חוירה בעלמא ורק מדרבנן פוסל משום לתא דבהמה, א"כ דיו כבהמה וראוי לשער בעוף כדי שחיטת בהמה וז"ב עכ"ל ע"ש – א"כ לפ"ז רב דס"ל כדי שחיטת עוף לעוף ס"ל יש שחיטה לעוף מה"ת, ושמואל ור' יוחנן דס"ל אפי' בהמה לעוף ס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת והנה מבואר נדה דף כ"ד ריש ע"א דר' יוחנן ס"ל טריפה חיה עיי"ש ולכן ר' יוחנן דס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת וגם ס"ל טריפה היה, לא מצי אמר כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה וכו' דהרי הקשו האחרונים ז"ל היכי ס"ד לטעות ממליקה לכל נבלה וטרפה, הא שאני מליקה דאתי עשה דאכילת קדשים ודחי לאו דנבלה, ותירצו דנבלה אית ביה נמי עשה דשאינו זבוח ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, והתינח למ"ד יש שחיטה לעוף מה"ת, אבל לר' יוחנן דס"ל אין שחיטה לעוף מה"ת ומליקה לא הוי נבילה אלא טריפה כמ"ש התוס' בחולין דף כ' ע"א סד"ה לא אמרן וכו' ע"ש א"כ אי אפשר לומר כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה וכו' דהא י"ל שאני מליקה דמותר מצד עשה דוחה ל"ת כנ"ל, ואין לומר דבטרפה נמי יש איסור עשה מכח הפסוק זאת החיה אשר תאכלו חיה אכול שאינה חיה לא תיכול ז"א לר' יוחנן דס"ל טריפה חיה כנ"ל, א"כ אין בטרפה רק לאו גרידא, וליכא למיטעי ממליקה לנבלה וטרפה, לכן אמר פרשה זו אלי' עתיד לדורשה וא"ש:

ולפמ"ש התוס' בחולין י"א ע"ב בד"ה ודלמא כו' בתירוץ הראשון דרבינא ס"ל טריפה חיה יע"ש, י"ל להיפוך עפ"י מ"ש בס' מלא הרועים ערך טריפה חיה אות ד' בשם ספר ארוך משך"ך ביו"ד סי' ק"ב בהנ"ה מבעל מנחת אהרן שהאריך להוכיח דר' יוחנן ס"ל טריפה אינה חיה והך דנדה דף כ"ד משמי' דרביה קאמר לה ולי' לא ס"ל ע"ש, א"כ לא מצי ר' יוחנן לדרוש כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה וכו', דהרי כתיב בתוה"ק בפרשת שמיני וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם ופרש"י והוא מהתורת כהנים. לאמר אליהם לאלעזר ואיתמר עיי"ש ויש לדקדק מאי שנא הכא מכל התורה שלא נזכרו אלעזר ואיתמר, ותירץ הגאון מהו' דוד טעביל ז"ל מליסא בספרו נפש דוד עה"ת כמו שאחז"ל על פסוק דיחזקאל סד"א הואיל ואשתרי מליקה נו"ט נמי אשתרי, א"כ י"ל דה"נ רמזה תורה זאת החיה אשר תאכלו חיה אכול שא"ח לא תיכול דהיינו טרפה לפי שטרפה אינה חיה, לכך כתיב כאן לומר אליהם לאלעזר ואיתמר. אע"ג דאשתרי להו מליקה מ"מ אסורים בטרפה יעו"ש, וא"כ לר' יוחנן דס"ל טריפה אינה חיה אין לדרוש

כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה נו"ט נמי אשתרי, דהא כבר כתוב בתורה לאמר אליהם לאלעזר ואיתמר שאסורים בטרפה, ואם בטרפה שהוא אתחלתא דנבלה אסורים קו"ח בנבילה שאסורים ולמה לי' ליחזקאל להזהיר הכהנים עוד על זה לכך אמר דאליהו עתיד לדורשה, אבל רבינא לשיטתו דס"ל טריפה חיה כמ"ש תוס' בחולין י"א ע"ב הנ"ל, א"כ לא דריש זאת החיה וגו' חיה אכול שא"ח לא תיכול, וא"כ לא נרמז בלאמר אליהם לאלעזר ואתמר שאסורים בטרפה, ושפיר יש ס"ד מדאשתרי מליקה אשתרי נמי נבלה וטרפה, לכך דרש קרא דיחזקאל סד"א הואיל ואשתרי מליקה וכו' וא"ש ודו"ק:

ועיין בס' כלי חמדה עה"ת להגאון מדוואהרט נ"י בפ' אמור בפסוק נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. מש"ש על קושי' הנ"ל דר' יוחנן מ"ט לא אמר כרבינא יעו"ש, והרבה יש לפלפל על דבריו אלא שאינני רוצה להאריך עוד בזה – אך מה שהעיר שם על הרשב"ם ז"ל עה"ת בפ' אמור בפ' נבלה וטרפה לא יאכל שכ' וז"ל אע"פ שמליקת העוף הותרה להם שדומה לנבלה עכ"ל, א"כ למה הוצרך יחזקאל להזהיר הכהנים על זה מאחר שכבר הזהירה התורה ע"ז בפ' אמור הנ"ל, היא הערה נכונה וראוי לתת לב לישב פי' רשב"ם ז"ל – ולפענ"ד אולי ס"ל לרשב"ם ז"ל דמפסוק נבלה וטרפה וגו' דפרשת אמור, ל"ה ידעינן אלא דאסורים בנבלה וטרפה דחולין אבל אכתי הו"א דמותרים בנבלות וטרפות דקדשים הואיל ואשכחן דהותר מכללו לגבי קדשים סד"א דמותרים בכל נבלות וטרפות דקדשים קמ"ל יחזקאל כל נבלה וטרפה וגו' ובתיבת כל מרבה אפילו נבלה וטרפה דקדשים כנלע"ד וא"ש (ובזה מיושב הקושי' שכ' בתל תלפיות מחברת י"ג אות ל"ב הרבני הה"ג מ' אברהם שריעדמאן נ"י מדפברעצין איך ס"ד לומר שנבלה מותר לכהן דא"כ למה אמרה התורה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי יתננה לכהן שאף הוא מותר באכילת נבלה עיי"ש, ולהנ"ל ניחא דהא התורה מיירי בנבלת חולין וזה כבר ידעינן דאסור לכהן מפסוק דפ' אמור נבלה וטרפה לא יאכל וא"ש):

ובילקוט הגרשוני ח"ב על סדר א' ב' אות כהנים הבאתי הגמ' דכאן, וכתבתי שם בזה"ל וקשה חדא עד דאתי יחזקאל מאן אמרה לאסור נבלה וטרפה לכהנים, ועוד צריכין לתרץ מה שהקשו התוס' הא מליקה מצותו בכך וכו' וכו', עוד קשה מדוע מיאן ר' יוחנן לומר כרבינא סד"א הואיל ואשתרי מליקה וכו' (ועיין בס' דורש לציון מבעל נוב"י ז"ל בדרוש א' מש"ש בזה) ונלע"ד ליישב הכל בחדא מחתא ב"ה, ואקדים לך הקושיא שהביא בס' מלא הרועים כלל ספיקא דאורייתא ודרבנן אות כ"ב וז"ל:

הרב בעל פ"מ בגינת וורדים כלל ז' הקשה לשיטת הסוברים דספק דאורייתא מה"ת לחומרא מהא דאמרינן במנחות דף ה' ו' מן הבקר להוציא את הטריפה, ומסיק דאתי

לטריפה שאינה ניכרת, דלניכרת לא צריך קרא דהוא קל וחומר מבעל מום, ואקדשיה והדר איטרפה, דאי איטרפה והדר אקדשיה ממשקה ישראל נפקא (ועיין תמורה כ"ט ע"א). והקשה למה לי קרא הא בלא"ה אסור מספיקא שמא נטרפה ולבסוף אקדשיה, כיון דהוא טריפות שאינו ניכר, והניחא למ"ד טריפה אינה חיה י"ל שחיתה לאחר הקדישה י"ב חודש, אלא למ"ד טריפה חיה למה לי קרא בלא"ה אסור מספיקא עכ"ל - ועיין שם מה שתירץ על זה - והנה איתא בחולין י"א ע"ב רבינא אמר אתיא מעדים זוממין וכו' וליחוש דילמא הך דאסהידו בי' טריפה הוה וכו', וכתבו התוס' ד"ה ודלמא וא"ת דחובשין אותו י"ב חודש ואם יחיה לאו טריפה הוא וי"ל דשמא קסבר טריפה חיה עכ"ל - נמצא לפ"ז לרבינא דס"ל טריפה חיה קשה כקושיית הגינת וורדים למה לי קרא מן הבקר להוציא את הטריפה ממשקה ישראל נפקא ואי באקדשיה ולבסוף נטרפה הא גם זה אסור מספיקא שמא נטרפה ולבסוף הקדישה, דהא לדידי' טריפה חיה ואין החיות סימן דלא היתה טריפה, ולכן רבינא לשיטתו דס"ל טריפה חיה, אמר כהנים אצטריך ליה סד"א הואיל ואשתרי מליקה לגבייהו וכו', ואין לומר כקושית התוס' הא מליקה מצותו בכך, די"ל כמ"ש גם. התוס' דמ"מ צריך קרא לאורי דלא נטעה בכך, ואין לומר כקושיית החת"ס או"ח סי' ר"ח דמהיכי תיתי נטעה כיון שיש חילוק ברור לפנינו שא מליחה דמצותו בכך, ז"א דמכח קושיא הנ"ל למה לי מן הבקר להוציא את הטריפה תיפוק ליה ממשקה ישראל היינו טועין דנבילה וטרפה מותר לכהנים, וכמ"ש התוס' זבחים דף פ"ח ד"ה מן המדומע, דהיכא דשרי לכהנים מקרי ממשקה ישראל מן המותר לישראל וכשר לגבוה עיי"ש, ומתורץ קושיא הא' דמקמי, יחזקאל לא הי' מקום לטעות דנבלה וטרפה מותר לכהנים משום דשאני מליקה דמצותו בכך, אבל יחזקאל שכתב בספרו ממקשה ישראל ודרשינן מן המותר לישראל וקשה למה לי מן הבקר להוציא את הטריפה תיפוק ליה ממשקה ישראל ואי בהקדישה ולבסוף נטרפה בלא"ה אסור מספיקא שמא נטרפה מקודם, כיון דרבינא סובר טריפה חיה כנ"ל לי על כן שפיר חש שיבואו לטעות דטריפה מותר לכהנים ומקרי שפיר ממשקה ישראל כנ"ל, לכך קמ"ל דלא נטעה בכך ואי דקשיא א"כ קרא ל"ל, י"ל דקרא אצטריך להיכא דנמצא בה ספק טריפות כתירוצו של מלא הרועים ז"ל ע"ש - והתינח לרבינא דסובר טריפה חיה. אבל ר' יוחנן דסובר כמו דקיי"ל להלכה טריפה אינה חיה א"כ אין כאן שום קושיא ואין שום מקום לטעות, ע"כ אמר פרשה זו אלי' עתיד לדורשה וא"ש ודו"ק היטב עכ"ל שם בילקוטי הנ"ל:

ואתה קורא נעים דע לך דעיקר קושיית הגינת וורדים הנ"ל למ"ד טריפה חיה בנוי' על משמעות הסוגיא דתמורה דף כ"ט ע"א דממשקה ישראל שמעינן איסור בנטרפה ואח"כ הקדישה וכמ"ש התוס' שם בד"ה אצטריך ע"ש, ודלא כמ"ש לי הרה"ג מהו' חיים דוב גראס נ"י מפעטראווא דקושית הגינת וורדים הוא למה לי קרא דמן הבקר תיפוק ליה מכל אשר יעבור למ"ד ספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא, וא"א לומר כן דהא קושי' הגינת וורדים קאי למ"ד טריפה חיה, ולמ"ד הנ"ל לא מוכח כלום מכל אשר יעבור פרט לטריפה שאינה עוברת, דהא כתב רש"י במנחות דף ו' ע"א כל אשר יעבור תחת השבט פרט לטריפה שאינה עוברת משום דאין לה חיות לא חשב לה עוברת עכ"ל, וזה רק למ"ד טריפה אינה חיה, אבל למ"ד טריפה חיה הרי יש לה היות, א"כ מה הקשה הגינת וורדים למ"ד טריפה חיה למה לי מן הבקר תיפוק לי' מכל אשר יעבור, אלא עכ"ח כמ"ש ודו"ק: (ועיין במלא הרועים שציינתי לעיל ותראה שלא הזכיר כלל מכל אשר יעבור כי אם ממשקה ישראל בלבד, ויותר אין לי להאריך בזה):

נג.

במהרש"א ד"ה יבא אדיר כו' הביא התרגום אונקלוס על וברוח אפך נערמו מים, חכימו מיא, עיי"ש מ"ש ענין החכמה שהיה למים, שיעשו היפוך טבעם- ובסידור באר חיים דף נ"ה הביא בשם בנו הרב שיחי' שביאר ע"ד דאיתא במדרש אבכיר ע"פ והמים להם חומה כו' שירד ס"ם ואמר מה הללו עובדי ע"ז אף הללו עובדי ע"ז, א"ל הקב"ה שוטה שבעולם והלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, ע"כ, וביאר בס' פרשת דרכים דרוש א' דממ"נ אם יש לישראל דין ב"נ פטורים מטעם אונס ואם יש להם דין ישראל אזי פטורים מטעם שוגג, ומשו"ה כשבא ס"מ לקטרג על ישראל אף שהיו שוגגים ואונסים, מטעם דיהבינן להו חומרי דישראל וחומרי דבני נח, א"ל הקב"ה שוטה שבעולם כיון שאתה רוצה לתפוס חומרי שניהם, עליך נאמר והכסיל בחושך הולך. כדאיתא בחולין דף מ"ג העושה מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הכתוב אומר והכסיל בחושך הולך עייי"ש בדבריו הנחמדים, ולזה אמר התרגום "חכימו" מיא. שהבינו שטותו של ס"מ ונבקעו ע"כ דפח"ח:

סט:

בעי ר' זירא חיטין שירדו בעבים מהו לשתי הלחם - פירש"י שירדו בעבים עם המטר כששתו העבים באוקיינוס ובלעו ספינה מלאה חיטים - ובתוס' פירשו דע"י נס ירדו בעבים וכו' עש - וכתב לי הגאון מלבוב ז"ל בתשובה א' (עי' בית יצחק חאהע"ז בשער הספר מעבר לדף) וז"ל, מ"ש בשם ס' מנחת כהן קושי' בתוס' מנחות ס"ט שירדו ע"י נס

והא אסור ליהנות ממעשי ניסים ולא הוי מן המותר לישראל לק"מ דהא מותר לעני דהרי ר"ח איש ברתוחא גופיה אמר בתענית כ"ד ע"א אין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראל, וכן נראה בהני אטמהתא ששאל בי מדרשא בסנהדרין נ"ט אם מותרים באכילה הכוונה לעניים. וכן מה"ט האכיל אאע"ה בן הבקר אשר עשה עפ"י ס' יצירה כמ"ש בשל"ה הק' משום דסבר עניים המה עכ"ל - ובזה י"ל דרש"י לא רצה לפרש כפי' התוס' דע"י נס ירדו משום אזיל לשיטתו בזבחים דף פ"ח ע"א דבעינן מותר לכל ישראל וא"כ לא סגי במה שמותר לעניים, אבל התוס' שם דחולקים על רש"י וס"ל דמה שמותר לכהנים חשיב שפיר מן המותר לישראל ולא צריך שיהא מותר לכל ישראל ע"כ שפיר פירשו דירדו ע"י נס וחשיב מן המותר לישראל כיון דמותר עכ"פ לישראלים עניים, ויש להאריך בזה בכמה מקומות אך אכ"מ

פה.

א"ל יוחני וממרא למשה תבן אתה מכניס לעפריים. א"ל אמרי אנשי למתא ירקא שקול - כתב הרב "עיון יעקב" וז"ל:

עיין פירש"י ומהרש"א, ועי"ל למתא שיש ירקא הם מבינים היטב את הירק איזה רע ואיזה טוב לכך מביאין כל ירק טוב לשם לפי שמבינים עליו וכו' כך אתם שהכל בכישוף א"כ מבינים מה שנעשה דרך נס ולא דרך כישוף וק"ל עכ"ל והנה לא ראה שכבר קדמו בזה דרשות הר"ן ז"ל בדרוש השלישי עיי"ש:

צט:

אמר ר"ל פעמים שביטולה של תורה זה הוא יסודה דכתיב אשר שברת א"ל הקב"ה למשה יישר כחך ששברת - כתב בעץ יוסף שעל הע"י החדש, יישר כחך ששברת, משום דמוטב הוא שיהיו נידונין כפנויה ולא כאשת איש כדאי' במדרש עכ"ל, ובדרוש א' אמרתי בזה סמיכות התורה ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל, בראשית ברא אלקים, דהנה רש"י בחומש פי' ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כ"י שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת עכ"ל, והיינו היישר כח שא"ל הקב"ה משום שהי' כוונתו להצלת ישראל דמוטב שיהיו נידונין כפנויה ולא כאשת איש, וא"ת הא לא הי' צריך לשבור הלוחות דהא בלא"ה הי' טענה למשה רבינו ע"ה כלום אמרת אנכי ה' אלקיכם וגו' לא יהיה לכם וגו' בלשון רבים, הלא הכל בלשון יחיד אמרת אנכי ה' אלקיך וגו' לא יהי' לך וגו' לי צוית ולא להם. אך באמת מוכח דליתא לטענה זו דהרי הקשו המפרשים מדוע אמר הקב"ה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו' ולא אמר אנכי ה' אלקיך אשר

בראתיך, ותירצו דבאמת טוב לאדם שלא נברא משנברא ואין לו להחזיק טובה למקום ולשמור מצותיו בשביל שבראו, דהא אדרבה היה נוח לו שלא נברא משנברא לכן אמר הקב"ה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו' ובעבור זה אתם מחוייבים לשמור מצותי ותורותי, אך התינח אם הציווי אנכי ה' אלקיך וגו' היה לכל ישראל, שפיר י"ל כנ"ל, אבל אם נימא כטענת מרע"ה לי צוית ולא להם, א"כ הדר' קושיא לדוכתה מדוע אמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו' ולא אמר אשר בראתיך ואין לומר כנ"ל משום דטוב שלא נברא משנברא, זה אינו דהא בראשית ברא אלקים. ואמרו חז"ל בשביל משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לו, א"כ כיון שכל העולם נברא בשביל משה, א"כ בודאי דטוב לו שנברא, וא"כ קשה דהול"ל אנכי ה' אלקיך אשר בראתיך, אלא מוכח דלא למשה ציוה כל זה רק לכל ישראל, וא"כ ליתא לטענת מרע"ה לי צוית ולא להם:

ורק בשבירת הלוחות הי' יכול להציל ישראל, דעי"כ יהיו נידונין כפנוי' ולא כאשת איש ולכן שפיר מפאר ומשבח הכתוב את מרע"ה באומרו ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם וא"ל הקב"ה יישר כחך ששברת, דבלא זה לא הי' מרע"ה יכול להציל ישראל, דהרי בראשית ברא אלקים בשביל משה שנקרא ראשית, ומוכח דא"א למשה לומר לי צוית ולא להם וא"ש ודו"ק:

ועיין בספר עיון יעקב לכאן שכתב, ביטולה של תורה זה קיומה דכתיב אשר שברת יישר כחך ששברת, אפשר ע"י שבירת הלוחות גרם השכחה בישראל כדאיתא בעירובין דף נ"ד ע"א וזה הוא קיומה שעי"כ צריך לחזור על לימודו תמיד כדאיתא במפרשים עכ"ל – ועיין בחלק הראשון מזה החיבור במס' עירובין ותמצא שגם אני כתבתי הפירוש הזה וזכיתי לכוין בזה לדעת הגאון בעל עיון יעקב ז"ל:

צ"ט ואמר ר"ל כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו' יכול אפי' מחמת אונסו ת"ל ופן יסורו מלבבך במסירם מלבו הכתוב מדבר – כתבו התוס' משנה היא באבות עכ"ל – והקשה המהרש"א אמאי כתבו כן אהך דיכול מחמת אונסו כו' דמתני' היא באבות, ולא כתבו כן אירשא דמילתא כל המשכח דבר א' מתלמודו כו' הא מתני' היא באבות (פ"ג) כל השוכח דבר א' ממשנתו כו' אבל הנראה דמתני' לענין מתחייב בנפשו שנויה והכא כולה מילתא לענין לעבור בלאוי קאמר עכ"ל – ולפום רהיטא אנכי הרואה דמהרש"א ז"ל סותר דברי עצמו שכתב ביומא דף ל"ח ע"ב (אהא דא"ר אלעזר כל המשכח דבר א' מתלמודו גורם גלות לבניו וכו') בפרק אבות שנינו כל השוכח דבר א' ממשנתו ה"ז מתחייב בנפשו כו' וי"ל דהתם נקט ממשנתו שהם דברים שקבל מרבו כמו המשנה

ועונשו גדול להתחייב בנפשו והכא נקט מתלמודו והיינו דברים שבאו לו מתוך פלפול התלמוד כהוויות דאביי ורבא וכו' עכ"ל, וא"כ לפ"ז בפשוט לא קשה קושי' המהרש"א דכאן דבפרק אבות נקט ממשנתו והם דברים שקבל מרבו, וריש לקיש נקט מתלמוד והיינו דברים שבאו לו מתוך פלפול, וקמ"ל דאפי' שוכח דבר א' מתלמודו שלא קבל מרבו ג"כ עובר בלאו, וקרא נמי הכי דייק פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך כלומר אשר ראו עיני שכלך. ולא ידעתי מדוע לא ניחא לי' למהרש"א ז"ל לתרץ קושייתו כאן כמ"ש ביומא דף ל"ח הנ"ל וצ"ע:

קי.

לעולם זאת על ישראל וגו' [כתב מהרש"א כפרש"י בקרבנות משתעי קרא ומאי לעולם דהא אחר החורבן בטלו הקרבנות]. אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, ור' יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם לכאורה קשה דלא הו"ל למימר אלא מעלה עה"כ כאילו הקריבו קרבנות, וכדא"ר יצחק לקמן מ"ד זאת תורת החטאת כו' כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו' ומדוע אמר כאילו נבנה מקדש בימיהם – אמנם יובן היטב עפימ"ש בס' שם משמואל עה"ת פרשת וישלח אהא דאיתא במדרש רבה פ' צו בפסוק זאת תורת העולה וז"ל רב אחי בשם ר' חנינא אמר שלא יהיו ישראל אומרים עכשיו שאין קרבנות מה להתעסק בהם אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם כאילו אתם מקריבין אותם, ושמואל אמר ואם נכלמו מכל אשה עשו צורת הבית וכו' וכי יש צורת הבית עכשיו אלא אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בו כאילו בניתם אותו. וראיתי בספר שמע שלמה שכתב פי' על דברי שמואל דלכאורה קשה מה שייך דברי' שמואל לכאן וכתב הוא ז"ל וז"ל:

דבעי לתקן דהא תינח כשאתם עוסקים בקרבן הוא כהקרבת קרבן ממש אבל סוף סוף קשה דהא אנן קיי"ל דהמקריב קרשים בחוץ חייב כרת וא"כ איך יכולים להתעסק בחו"ל בפרשת קרבנות הא הוי כמקדיש קדשים בחוץ והוא מצוה הבאה בעבירה וענוש יענש. וע"ז אמר שמואל כשם שאמרתי לך שע"י עסק האדם בתורת קרבנות הרי הוא כאלו הקריב עולה וגם שאר קרבנות א"כ גם ע"י עסק אדם בהלכות מדת הבית וצורתו ותכונתו הרי הוא כאלו בנה בית המקדש ואינו מעלה עולה בחוץ עכ"ל – וממילא שפיר אמר ר' יוחנן אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה מקדש בימיהם, וא"כ אין מקריבים קדשים בחוץ, ושפיר הוי עסקם בקרבנות כהקרבת קרבן ממש, וזש"ה לעולם זאת על ישראל דגם אחר החורבן לא בטלו הקרבנות וא"ש:

במשנה נאמר בעולת בהמה אשה ריח נחוח ובעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמדך שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים – ובגמ' א"ר זירא מאי קרא מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל (פרש"י שנת העובד עבודת קרבן ומביא למזבח מתוקה שנתו כשהוא ישן לא ייראג. אם מעט ואם הרבה יאכל מתן שכרו) – הגאון ר' שאיל מאמסטרדאם זצ"ל בס' בנין אריאל עה"ת פ' צו האריך בדברי הכלי יקר (שם) כי העולה מכפרת על גסות הרוח שדינו באש כדאי' במדרש (שם) שכל המתגאה אינו נידון אלא באש שנאמר היא העולה על מוקדה וכו' עיי"ש, ולבסוף כתב וז"ל:

ועפי"ד הרב כלי יקר בצירוף דברינו יש לפרש בשלהי מנחות דאיתא התם במשנה נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח, ובעולת העוף כו' ובמנחה כו' ללמדך שא' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין כו' ובגמרא מאי קרא מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וצריך ביאור מה זה שאמר, מאי קרא. וכי כעורה זו ששנה רבי נאמר בעולת כו' אשה ריח ניחוח וכו' – ונראה לפרש דהכי קאמר מאי קרא דבעינן שיכוין לבו לשמים. ומייתי קרא דמתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, דלפי פשוטו של מקרא דשנת העובד מתוקה אפי' אם יאכל מעט (כי האכילה מביא לידי שינה) יש לדקדק דהו"ל למימר אם הרבה ואם מעט יאכל, שפירוש לא מיבעיא אם הרבה יאכל דמתוקה שנתו, אלא אפילו אם מעט יאכל נמי מתוקה שנתו שכך הוא הסדר להקדים את הפשוט ברישא כמ"ש התוס' ספ"ק דסוכה ובשאר דוכתי – אמנם לפי"ד רז"ל שהמשיכו את המקרא הזה על העובד עבודת שמים בהבאת קרבנותיו והכהן מעלה אותם לרצון על מזבחו ית', והבעלים מכוונים את לבם לאביהם שבשמים ומתכפרים, בזה יפה כח העני מכח העשיר, כי העני אין בו גסות הרוח יען לבו נשבר ונדכה ורוחו רוח נכאה אין צריך כפרה על גסות רוח כי אם על חטא אחר שאין דינו באש, ואינו פלא כל כך אם יעלה קרבנו לאשה ריח ניחוח, כיון שמכוין את לבו לשמים. נתכפר בהבאת קרבן בכוונת הלב על הרהור לבו במחשבת חטא, ואחר שנתכפר כבר, אז ההקטרה עולה לריח ניחוח ומתקבל באהבה וברצון אבל העשיר שרוחו גסה עליו ואם תוקד אש הגאוה בקרבו דינו להיות נשפט באש, ודי לו שהעולה על מוקדה באה תמורתו בחסד עליון יתברך והוא מוצל מאש, אבל מ"מ אינו כדאי שיעלה לריח ניחוח כמו קרבן העני שכבר נתכפר בשעת הבאה קמ"ל דאפילו קרבנו של עשיר אם הוא מכוין לבו לשמים עולה הקטרת קרבנו לאשה ריח ניחוח, כיון שעכ"פ עכשיו השפיל דעתו ונכנע לפניו יתברך בכוונתו לטובה שמכוין

לבו לשמים – ולפ"ז יפה אמר הכתוב מתוקה שנת העובד אם מעט. ר"ל לא מיבעיא אם המביא אין לו אלא מעט ואז דעתו שפלה ורוחו נכאה פשיטא דמתוקה שנתו בהיות קרבנו מרוצה ועולה לריח ניחוח, כי כוונת לבו חשיבה לפניו ית' להתכפר בה מיד על הרהור לבו, והקטרת האשה אח"כ מתקבלת ברצון. אלא אפילו אם הרבה, שהוא העשיר ג"כ יאכל שכרו. כי הקטרת האשה עולה לריח ניחוח אע"פ שהגיס דעתו, מ"מ עכשיו הוא בלב נשבר והרי הוא כעני באותה שעה, כיון שמכוין את לבו לשמים אז עולה האשה לריח ניחוח לפני המקום ית' ונרצה לו. והרי זה נכון עכ"ל ודפח"ח:

בעזרת מלך מהולל בתשבחות תם ונשלם מסכת מנחות. לאחר שסיימתי ח"א דמס' מנחות בא לידי ש"ס דפוס ווילנא על סדר טהרות וראיתי שנדפס בסופו הגהות פורת יוסף על מס' יבמות מהגאון מ' יוסף בר' רפאל מווילנא. וכתב שם בדף ל"ב ע"ב בגמרא קפץ ר' חייא ונשבע העבודה כך שמעתי וכו' נבלה לכל נאסרה וכו' התחיל בר קפרא לדון נבלה לכל נאסרה וכו'. נ"ל דבזה מחולקים ר' יוחנן ורבינא מנחות דף מ"ה ע"ב דריו"ח ס"ל כבר קפרא דנבלה דמליקת העוף לכל הותרה וא"כ ליכא למימר דמשים הכא כתוב גבי כהנים ביחזקאל משום דהו"א הואיל ואישתרי מליקת העוף לגבייהו נבלה נמי אשתרי, וקרא דאסר איירי בישראל, דהא גם לגבי ישראל הותר נבלת העוף גבי מליקה, ורבינא ס"ל כר' חייא דלא הותר כלל לגבי ישראל מליקת העוף, על כן אצטריך למכתב גבי כהנים עכ"ל הטהור:

ועל מאמר נתקשה משה במעשה המנורה, מצאתי כעת בס' שער בת רבים פ' תרומה בשם הגר"א מווילנא זי"ע, כי במנורה היו ז' קנים, י"א כפתורים, ט' פרחים, כ"ב גביעים, ס"ה מ"ט דברים כנגד מ"ט שערי בינה, וגוף המנורה הוא כנגד שער החמשים, לכן נתקשה משה במעשה המנורה כי שער החמישים לא נגלה לו כדאיתא בר"ה כ"א ע"ב עכ"ד הקדושים:

ועל דברי התרגום אונקלוס בפרשת בשלח שפי' עה"פ וברוח אפיך נערמו מים, ובמימר פומך חכימו מיא, שהבאתי לעיל (במנחות דף נ"ג) דלא נודע מה ענין החכמה שהיה למים, נלע"ד כעת עפ"י המאמר דשר של מצרים קיטרג ואמר מה נשתנו אלו מאלו הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, אמנם הים ראה העתידות, שעתידין ישראל לקבל התורה ולכפור בע"ז ולקיים אנכי ולא יהיה לך. לכך אמר הים מה לי להביט על העבר שעבדו ע"ז במצרים, יותר טוב להביט ולראות על העתיד שעתידין ישראל לכפור בע"ז, והנה אחז"ל (בסוף מס' תמיד) איזה חכם הרואה את הנולד, ופירש"י הרואה מה שעתיד להיות עיי"ש, וז"ש הת"א ובמימר פומך חכימו מיא שראו את הנולד, שעתידין ישראל לכפור

בע"ז, וזה היה ענין החכמה שהי' להמים שראו את הנולד, וי"ל דהיינו ג"כ כוונת הפסוק בתהלים, הים ראה וינוס. כלומר ראה את הנולד ולכך וינוס וא"ש:

נשמט ממס' חולין דף קה ע"א

אמר שמואל אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא הוה סייר נכסיה תרי זימני ביומא ואנא לא סיירנא אלא חדא זימנא, שמואל לטעמי' דאמר שמואל מאן דסייר נכסי' כל יומא משכח איסתרא – בהקדמה לסה"ק אמרי יוסף (דפוס מ' סיגעט שנת עת"ר) פי' בשם אביו הגאוה"ק מ' יוסף מאיר זצ"ל אבדק"ק ספינקא יע"א בדרך מוסר דאיתא בזוה"ק ובסה"ק דהאדם צריך להיות ממארי דחושבנא בכל לילה לחשוב עם נפשו ולפשפש במעשיו אם לא הכעיס בהם את הבורא ית"ש, ואם הי' הכל לש"ש בלי שום פניות אחרות ח"ו, ואיתא בספרים הקדושים דהמדות של האדם נקראים נכסים, וז"ש שמואל, אבא הוה סייר נכסיה תרי זימני ביומא (דהיינו מעת לעת) ר"ל שהי' מתבודד ומפשפש במעשיו ב"פ במעל"ע פ"א ביום ופ"א בלילה, ואנא לא סיירנא אלא חדא זימנא, ביומא. רק פ"א במעל"ע הי' מפשפש במעשיו לחשוב חשבון נפשו עם האלקים ית"ש, שמואל לטעמי' דאמר שמואל מאן דסייר נכסיה כל יומא משכח איסתרא, דהיינו שמוצא בעצמו דברים הנסתרים ממנו, דמתחלה הי' מתדמה לו שהוא ישר הולך, והכל לש"ש, אבל כשמתבודד בינו לבין קונו ושוקל את מעשיו בפלס האמתי, יראה כי אין עבודתו בשלימות עדיין, ויש במעשיו נגד רצון הבורא ית"ש ועי"ז יקבל עליו לתקן את מעשיו בלתי לה' לבדו ע"כ **נשמט ממס' זבחים דף ק"א ע"ב** מרים מי הסגירה א"ת משה זר היה א"ת אהרן קרוב היה ואין קרוב רואה את הנגעים וכו' ומקשין העולם דהא משה נמי קרוב היה כמו אהרן. וראיתי בס' ישמח משה להגאון מהר"מ טייטעלבוים זצ"ל בפ' תזריע שכתב ליישב בדרך נאה דבל"ז דמשה זר היה לא היה יכול לומר דמשה קרוב הי' ואין קרוב רואה את הנגעים, דהא נפקא לן מהיקש ריבים לנגעים כמ"ש התוס' שם וכדאיתא בסנהדרין דף ל"ד ע"ב. ומקשו שם א"כ מה ריבים בג' אף נגעים בג' ומשני דכתיב והובא אל אהרן הכהן או אל אחר מבניו הכהנים ע"כ. וא"כ קשה דעדיפא הו"ל להקשות אי מה נגעים בכהן אף ריבים בכהן. ובפרט דפשטא דקרא דעל פיהם יהי' כל ריב וכל נגע הכי משמע. וצ"ל דלזה יש ג"כ קרא מפורש דהא כתיב אצל ריבים ונשאו אתך (במאמר יתרו למשה) ודרשינן שם בסנהדרין דף ל"ו ע"ב בדומים לך והא משה זר היה ועפי"ז יתבאר ודו"ק עכ"ל הטהור:

מסכת חולין

ה.

אטו שער שומרון גורן היה – פי' בס' "עיון יעקב" על הע"י לכאן דהא מרחיקין את הגורן מן העיר כדאיתא בפרק לא יחפור עכ"ל – וכבר קדמו בזה בחידושי הריטב"א ז"ל כיעו"ש:

מאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש עיין מ"ש בזה בצל"ח על חולין באריכות קצת, וכבר כתוב הדר הוא בקיצור נמרץ בתפארת שמואל על המהרש"א שנדפס בש"ס ווילנא, וגם בס' "עיון יעקב" על הע"י לכאן יע"ש:

ה:

וכל היכא דכתיב בהמה גריעותא היא – פירוש דברי הגמ' בזה תמצא בס' התורה והמצוה על התורת כהנים דפוס בוקארעשט דף ו' עמוד ד' עיי"ש:

אדם ובהמה תושיע ה' אר"י אמר רב אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה הכוונה עפ"י מה שכתבו ז"ל החילוק שבין עזר לישועה, עזר היינו בדרך הטבע יש מיש, וישועה היינו יש מאין שלא כדרך הטבע (ע' ילקוט אליעזר תהלים קי"ט בפסוק רחוק מרשעים ישועה וגו' וספר מאמר אסתר להגאון ר' וואלף באסקוויץ ז"ל). וכאן שנאמר תושיע ה' היינו יש מאין שלא כדרך הטבע, וע"כ אין לפרש דקאי על בהמה, לכן אר"י אמר רב אלו בני אדם שהם ערומים בדעת, והיו יכולים לעבוד את השם בדרך שכל וחקירה, ואעפי"כ משימין עצמן כבהמה ר"ל שאין עובדין ה' בדרך שכל וחקירה, רק בדרך אמונה וקבלה איש מפי איש עד למשה מסיני, לבני אדם כאלו תושיע ה', תושיע דייקא למעלה מן הטבע, חלף עבודתם שהוא ג"כ למעלה מן השכל ומעלה מן הטבע וא"ש ודו"ק:

ועל פירש"י ומשימין עצמן כבהמה דכאי רוח עכ"ל. כתב הגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים. אפשר לפרש עפמ"ש המפרשים דאין אדם מישראל חוטא במזיד אלא א"כ חוטא בשוגג בתחלה, ועבירה גוררת עבירה וחוטא במזיד. ובזה פי' מהר"ש פרימו ז"ל מאמר חז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון שהרי התמיד וכו' והקושי' מפורסמת דהתמידין מכפרין על השוגג והיכי קאמר לא לן ובידו עון הלא עון היינו מזיד, ועפ"י האמור איהו מפרק לה, דכיון דהתמידין היו מכפרים תיכף השוגג. תו לא משכחת לחטוא במזיד וז"ש ובידו עון והנה אמר ריב"ל דמי שדעתו שפלה כאלו הקריב כל הקרבנות. והשתא מי שדעתו שפלה הגם דחטא בשוגג תיכף מתכפר לו בשפלותו, ואינו בא לידי מזיד, וז"ש אלו בני אדם שערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה שהם דכאי רוח. תושיע ה' שאינם באים

לידי עבירה דהשגגות הרי תיכף מתכפרים ואינם באים לידי עץ וזה תושיע ה' תשועת נפשם שהיא תשועה אמיתית ועיקרית ע"כ דפח"ח:

1.

דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים שהיו עובדים אותה ור"מ לטעמיה דחייש למיעוטא וגזר רובא אטו מיעוטא עיין תנובת יהודא שהקשה למ"ל לומר וגזר רובא וכו' הא לר"מ דינא הכי דחיישינן למיעוטא, וכבר קדמו בזה הפני יושיע ז"ל בחי' לכאן שנספחו לפנ"י על מס' ב"מ יעו"ש. והמובחר בזה מ"ש בחי' חת"ס דפוס מונקאטש לכאן בשם הר"ן ע"ז ר"פ כל הצלמים יעו"ש – ועיין בחת"ס לכאן שהקשה בע"ז דף כ"ו וכ"ז דאמר ר' יהודה כותי לא ימול ישראל מפני שמל לשם הר גריזים, הא ר' יהודא לא חייש למיעוטא. וכן הקשה בתשובותיו חיו"ד סי' א' ע"ש, ולכאורה בדאיכא מוהל אחר הו"ל כעין דשיל"מ דלא מהני רוב, אלא דהחת"ס לשיטתו שכתב בחיו"ד סי' ק' דכל דפריש מרובא פריש מהני גם בדשיל"מ יע"ש שפיר מקשה ואולי י"ל דהא דמהני רוב ילפינן לה מאחרי רבים להטות, כמו שפירש"י ז"ל בסוף הסוגיא דרוב. דמשמע בין רובא דא"ק ובין רובא דל"ק, ואע"ג דקמי שמיא גליא דהוא מהמיעוט כבר כתב לנו בתוה"ק אחרי רבים להטות ולא בשמים היא, אבל כאן במילה דבעי ר' יהודא מילה לשמה מדכתיב לה' המול, בעינן שימול לה' ואם קמי שמיא גליא דהוא מהמיעוט אין כאן מילה לה' ולכך לא סמכינן בזה על הרוב, וא"ש ודו"ק כי היא סברא דקה ונכונה מאוד בעזהי"ת:

2.

רפב"י הוה קאזיל לפדיון שבוים פגע בי' בגינאי נהרא, א"ל גינאי חלוק למימיך ואעבור בך, א"ל אתה הולך לעשות רצון קונך ואני הולך לעשות רצון קוני:

אתה ספק עושה ספק א"א עושה ואני ודאי עושה, א"ל אם אי אתה חולק גוזרני עליך שלא יעבור בך מים לעולם – פלא להבין הנהר גינאי אומר לו דברים של טעם והוא בא עליו בעקיפין הכי כל דאלים גבר אתמהא הכי המלך אשר בידו להמית, ימית את אדם הנקי ולא חמס בכפו – וכתב בספר אור הצבי להרה"ג רצ"ה בערלס מבריסק בדף י"א דהנה אחז"ל בפסוק וישב הים לפנות בוקר לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו תנאי התנה הקב"ה עם הים בששת ימי בראשית שיקרע לפני ישראל, וכתב בסה"ק אור החיים פ' בשלח דלא רק שיקרע לפני ישראל בצאתם ממצרים אלא הה"ד לרפב"י היה התנאי שיקרע הנהר גינאי לפניו כי כל מעשי בראשית הם כפופים ומשועבדים לשומרי ועמילי התורה ע"ש והנה המפרשים כתבו לתרץ למה רמזה לנו התוה"ק התנאי זה של הים רק אח"כ בשובו לאיתנו, והנכון היה לרמז זה בעת שנקרע, ואמרו בזה כי מאחר

שהיה כל עיקר יצירת הים והנהרות על תנאי הזה, וכאשר לא יקיימו התנאי ממילא בטל כל עיקר הציווי של יקוו המים כו', וא"כ אחר שקיים הים התנאי ונקרע לפני ישראל היה יכול לשוב לאיתנו כי אז קיים תנאו ע"ש בדבריהם, וא"כ שפיר אמר רפב"י לגינאי נהרא אם אי אתה חולק נמצא אינך מקיים התנאי שהתנה הקב"ה עם הימים והנהרות שישמעו בקול עמילי התורה כמ"ש האור החיים הנ"ל, ממילא בטל כל הציווי שיהיה נהר בכאן ויוכלני לגזור עליך שלא יעברו בך מים לעולם, ועוד זאת כי אי אתה עושה בזה רצון קונך אדרבה אתה עובר על רצונו כי רצונו הוא שיהיה כאן נהר על תנאי שתציית לעמילי תורה והבן ע"כ דפח"ח:

ז:

ישראל קדושים הן יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה – וכתבו התוס' ויש שיש לו ואינו רוצה ואפ"ה איקרו קדושים שמזמין את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת עכ"ל – והקשו המפרשים היאך איש כזה שאינו מזמין את חבירו לאכול אצלו אלא מפני הבושת קדוש יאמר לו ושמעתי דהכוונה דשניהם ביחד איקרו קדושים, דמי שרוצה ואין לו, הוא מקיים הכנסת אורחים במחשבה אך לא במעשה, ומי שיש לו ואינו רוצה ואפ"ה מזמין את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת, הוא מקיים ה"א במעשה אך לא במחשבה כי מחשבתו אינה רצויה, אמנם בצירוף שניהם יחד קדושים הם כי ע"י שניהם מתקיימת הכנסת אורחים במעש' וגם במחשב' – ולפענ"ד נראה כוונת התוס' דזה גופא שמזמין את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת, הוא לעד בבני ישראל שהם קדושים וגומלי חסדים, כי הלא עינינו הרואות דשאר האומות אינם עושים כן אפילו מפני הבושת, מאחר דרובם ככולם אין מהנים אחרים מנכסיהם אפילו בפחות משוה פרוטה, ח"כ ממי יש להם ליבוש הלא כולם מגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה, לכן גם בוש לא יבוש גם הכלם לא ידעו, אבל ישראל דרובם ככולם רחמנים גומלי חסדים אם המצא ימצא אחד בעיר ושנים במשפחה שהוא קמצן ורע עין. חרפת אדם ובזוי עם יהיה בתוך עדת ישראל אם לא יזמין את חבירו לאכול אצלו, ולכן מזמנו אצלו מפני הבושת, וזה גופא הוא ראיה מהימנא שישראל קדושים הם, ולכן שפיר אמר רפב"י ישראל קדושים הם שגם זה שיש לו ואינו רוצה ואפ"ה הוא מזמין את חבירו לאכול אצלו מפני הבושת, הוא עדות לישראל שהם קדושים וא"ש ודו"ק:

כי אתא איתרמי על בההוא פתחא דהוו קיימין ביה כודנייתא חיוורתא אמר מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו, שמע רבי נפיק לאפיה. א"ל מזבנינא להו. א"ל ולפ"ע לא תתן מכשול, פירש"י דכי היכי דאסורין לך אסורין לאחרינא והא למימר דמזבן להו

לנכרים דתנן (ע"ז י"ד) אין מוכרין להם בהמה גסה עכ"ל – והקשה בחידושי הש"ס להגאון רבי ישעיה פיק זצ"ל הרי מסיק הש"ס בע"ז ט"ו ע"א הא דאין מוכרין להם בהמה גסה הוא מטעם נסיוני ושאלה ושכירות ומסיק שם דע"י ספסירא שרי למכור בהמה גסה לנכרי וכן פסקו כל הראשונים ובטוש"ע יו"ד סי' קנ"א ס"ד מבלי חולק וא"כ נשאר קושיית רש"י דה"ל לזבוני ע"י סרסור לנכרי, בשלמא בלא דברי רש"י י"ל קצת הא דלא השיב רבי לרפב"י דמזבין להו ע"י סרסור משום דאין מוכרין לנכרי כל דבר שיש בו נזק לרבים וכו', אמנם על פרש"י שכתב איסורא דאין מוכרין לנכרי בהמה גסה איכא למידק כדאמרן עכ"ל הטהור – והנה הקשה אדם (קשה כברזל – ומריש הוי אמינא ליישב בדרך הפלפול עפ"י מה שהביא בס' ילקוט הרועים ח"ב באות ג' בענין גזירה לגזירה בשם ספר עיר דוד דכ"ב בפלוגתא דר"י ור"ש בזבחים פ' ק"ק אי אולם והיכל חדא קדושה או ב' קדושות, ובמס' יומא דף מ"ד ע"ב הוכיח רבא דעכ"ח חדא קדושה מדגזר בין האולם ולמזבח פרישה, ואי ס"ד ב' קדושות אולם גופיה גזירה ואיך גזרי' גזרה לגזרה, ועכ"ח צ"ל דהמ"ד ב' קדושות ס"ל דגזרינן גזלג"ז ור"פ בן יאיר ס"ל ב' קדושות וגזרינן גזלגז עכ"ל יעו"ש – והנה התוס' בע"ז דף ט"ו ע"א בד"ה שרא וכו' הקשו אמאי לא אסרינן למכור בהמה גסה אפי' ע"י סרסור משום דכשיראוה בבית העכו"ם יסברו שהבעלים עצמן מכרוה לו ואתי למישרי בבעלים מידי דהוה אשבורה לרבנן כדפרישית במתני וי"ל דסרסור קלא אית לי' והר"ר שמעי' פי' דהוי גזרה לגזרה גזירה סרסור אטו בעל הבית, ובעה"ב גופי' אינו אסור אלא גזרה משום שאלה ושכירות ונסיוני עכ"ל. וע"ש במהרש"א דהר"ר שמעי' לתרץ קושי' התוס' הוא בא ומהר"ם מלובלין ז"ל פי' דהר"ר שמעי' לא קאי אקושי' התוס' אלא פירוש בפ"ע הוא לתרץ דלמה לא אסרו למכור ע"י סרסור משום. דאתי בעל הבית למכור בעצמו ופי' הר"ר שמעי' משום דהוי גזרה לגזרה יעו"ש – נמצא בין לפי' מהרש"א בין לפי' מהר"ם למאן דסובר גזרינן גזלג"ז אסיר למכור בהמה, גסה לנכרי אפי' ע"י סרסור כקושיות הנ"ל לאמת, וא"כ לפמ"ש בס' עיר דוד הנ"ל דר"פ בן יאיר ס"ל דאולם והיכל ב' קדושות וגזרינן גזלג"ז, א"כ ס"ל נמי דאסור למכור בהמה גסה לנכרי אפי' ע"י סרסור, א"כ לא הי' יכול רבי להשיב לרפב"י מזבנינא להו לנכרים ע"י סרסור. דהא לשיטת רפב"י גם זה אסור, ורבי שהי' רוצה שרפב"י יסעוד אצלו עכ"ח הי' צריך לעשות באופן דמותר גם לשיטת רפב"י דאל"כ ודאי לא ירצה לסעוד אצלו, כן רציתי לומר בתחלת העיון – אבל אח"כ ראיתי דדברי העיר דוד הנ"ל תמוהים במח"כ דהן אמת דרבא הוכיח ביומא דף מ"ד ע"ב מדגזר בין האולם ולמזבח פרישה עכ"ח אולם והיכל קדושה אחת דאל"כ אולם גופי' גזירה וניקום ונגזור גזלג"ז אבל סתם גמרא דחי

ליה וקאמר לא. אולם ובין האולם ולמזבח חדא קדושה היא היכל ואולם שתי קדושות ופירש"י וכי גזיר אולם אטו היכל אימשוך האויר דבין האולם בההיא גזירה עכ"ל, אפי' אי ס"ל לרפב"י דאולם והיכל שתי קדושות ג"כ אינו מוכרח דס"ל גזרינן גזלג"ז ולכן חוזרני בי מיישוב הנ"ל:

ואמינא ליישב באופן אחר והוא עפי"מ שמבואר בירושלמי פ"א דע"ז הלכה ו' [ובפי' הפ"מ לשם] דיש מקומות שנוהגין שלא למכור בהמה גסה לנכרים אף ע"י סרסור, ועיי"ש דמייתי עובדא דריש לקיש קנס לסרסור והיו קוראין לזה הסרסור לגנאי ברא דמסרסר לארמאי יעו"ש, (ולפי דעתי מקום שנהגו שלא למכור בהמה דקה לנכרים עם מקום שנוהגין שלא למכור בהמה גסה לנכרים אף ע"י סרסור הכל חד, לפימ"ש רש"י בפסחים נ"ג ע"א במתני' דמקום שנהגו שלא למכיר בהמה דקה לנכרים הוא משום דהחמירו על עצמן דלמא אתי למכור גסה עיי"ש, ונ"ל אף דהוי גזירה לגזירה מ"מ החמירו על עצמן. א"כ הה"ד צריכים לנהוג שלא למכור גסה לנכרים אף ע"י סרסור משום גזרה דלמא אתי בעה"ב למכור בעצמו, ומ"ש מהר"ם מלובלין דהר"ר שמעי בא לתרץ דה"ט שלא אסרו זה משום דהוי גזירה לגזירה, זה לא יספיק במקום שנהגו שלא למכור בהמה דקה לנכרים דאם החמירו על עצמן בזה אף דהוי גזלג"ז, א"כ הה"ד דצריכים להחמיר על עצמן גם במכירת גסה לנכרים אפי' על ידי סרסור אף דהוי גזירה לגזירה ודו"ק היטב) והנה מבואר בירושלמי דדמאי בחמורו של הפב"י שגנבוהו לסטים ולא אכלה ג' ימים ושלחוהו, וכשבאת לבית רפב"י לא רצתה לאכול עד שהפרישו דמאי, ופריך שם והא הלוקח לבהמה פטור מן הדמאי, והשיב רפב"י דהיא מחמרא אנפשיה יע"ש. וכתב בחידושי חח"ס ז"ל דפוס מונקאטש (חולין דף ז' ריש ע"ב) דהתם לא הו"מ למימר כדשני הכא דלקחן מתחלה לאדם, אטו בני ביתו של ר"פ בן יאיר לא ידעו הך דלקחן מתחלה לאדם ונמלך דחייב לעשר, אלא עכ"ח לקחוהו מתחלה לבהמה ורפב"י מחמיר על עצמו היה ולא הביא הקב"ה תקלה ע"י בהמתו במנהג חומרא שנהג בעצמו עכ"ל כ הרי לפנינו דרפב"י נהג בעצמו מנהג חומרא להפריש דמאי אף בלקחן מתחלה לבהמה, ועכ"ח הטעם משום דגזרינן לקחו מתחלה לבהמה אטו לקחו מתחלה לאדם ונמלך עליו לבהמה, ואע"ג דדמאי גופיה גזירה וניקום ונגזור גזירה לגזירה, אעפי"כ החמיר רפב"י על עצמו ולא הקיל מטעם דהוי גזירה לגזירה א"כ הה"ד דהיה מחמיר על עצמו שלא למכור בהמה גסה לנכרי אף ע"י סרסור משום דלמא אתי למכור בעצמו ולא היה מקיל מטעם דהוי גזירה לגזירה כדפי' הר"ר שמעי' בתוס' עבודה זרה ט"ו הנ"ל, וא"כ לא היה יכול רבי להשיב לרפב"י מזבנינא להו לנכרי ע"י סרסור, דהא ודאי רפב"י היה מחמיר על

עצמו גם בזה אף דהוי גזירה לגזירה, מטעם דאדם חשוב שלמדים ממנו צריך להחמיר ע"ע יותר משאר העם, וא"כ בודאי לא היה מסכים לזה דאדם חשוב כרבינו הקדוש ימכור בהמה גסה לנכרים ע"י סרסור וא"ש פירש"י ז"ל ומיושב קושי' הגאון ר' ישעי' פיק זצ"ל כמין חומר בעזהי"ת:

טז.

ויתיב רבי וקאמר מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר ויקח את המאכלת לשחוט, א"ל רב לר' חייא מאי קאמר, א"ל וי"ו דכתיב אאופתא קאמר והא קרא קאמר, קרא זריזותיה דאברהם קמ"ל – כתב בחידושי חת"ס זל דפוס מונקאטש, צ"ע דלא מייתי קרא קמא ויקח את האש ואת המאכלת, ועוד מה דחי רב חייא. קרא זריזותיה דאברהם קמ"ל, הא כבר ידעינן זריזותי' מקרא קמא עכ"ל – ולא ידענא מה ק"ל הא הקשו התוס' והא האי קרא בקדשים כתיב ותירצו בשם ר"ת דלענין תלוש גמרינן נמי אחולין מדכתיב לשחוט את בנו ולא כתיב לשחוט את העולה ע"ש א"כ מקרא קמא לא מצי לאתויי דהתם כתיב ויקח אברהם את עצי העולה וגו' ויקח בידו את האש ואת המאכלת א"כ האי קרא בעולה מיירי ולא מצינן למילף מיני' לענין תלוש אף בחולין ולכך מייתי מקרא בתרא דכתיב לשחוט את בנו ולא כתיב לשחוט את העולה וא"ש ודו"ק – והא דדחי ר' חייא זריזותי' דאברהם קמ"ל, י"ל כמ"ש הראש יוסף ז"ל בכאן וז"ל, והא דכתיב לשחוט את בנו לאשמעינן זריזותי' דאברהם דאף אי לא היה מעליהו לעולה אלא סתם לשחוט בצוית שמו יתברך היה לוקח מאכלת ולא סמך עצמו במה שימצא שם צור וקנה עכ"ל ע"ש ודוק – ויותר נראה עפימ"ש בספר אפריון עה"ת פ' וירא וכן הבאתי בילקה"ג פרשת בהעלתך בשם דרשות דברי שאול בשם הרב הקדוש מהו' מענדל פריססיקער זצ"ל דלכך כתיב וישלח אברהם את ידו לפי שהוצרך כאן להתאמצות ולשלוח את ידו בכח, יען שרצה לשחוט את בנו, ובאמת לא היתה זאת מצוה כלל, וכמו שהביא רש"י ז"ל מן המדרש לא אמרתי ל שחטהו אלא העלהו אסקתי' אחתי' רק אברהם טעה וקסבר לשחטהו, ולכן כאשר רצה לקחת בידו את המאכלת הוצרך להתאמצות לשלוח את ידו בכח וזהו וישלח אברהם את ידו ועיי"ש שביאר בזה מאמר המלאך אל תשלח ידך אל הנער ודפח"ח. מבואר בזה דבכל המצות לא היה אברהם צריך שום התאמצות יען שהיו כל איבריו כולם קדושים ומסוגלים לעשות מצות הבורא ית"ש בזריזות גדול, ורק כאן לפי שהלך לשחוט את בנו מה שבאמת לא היה מצוה כלל וז"ש ר' חייא קרא זריזותי' דאברהם קמ"ל דדוקא כאן לפי שהי' לשחוט את בנו הוצרך להתאמצות לשלוח את ידו בכח, וממילא נשמע דבכל המצות שהיו באמת מצות הבורא ית"ש, שם היו ידיו מקודשות ומסוגלות לעשות המצות

בזריזת גדול ולא הוצרך לשום התאמצות, וא"כ לפי"ז אין ללמוד כלל לענין תלוש אף בחולין מדכתיב לשחוט את בנו ולא כתיב לשחוט את העולה, דבאמת כל הקרא מרישא לסיפא זריזותי' דאברהם קמ"ל וא"ש ודו"ק כי הוא נכון מאוד בעזהי"ת:

יז.

במאי קמיפלגי ר' עקיבא סבר בשר תאוה לא איתסר כלל, ר' ישמעאל סבר בשר נחירה לא אישתרי כלל בשלמא לרי"ש היינו דכתיב ושחט את בן הבקר אלא לר"ע מאי ושחט, קדשים, שאני בשלמא לרי"ש היינו דכתיב הצאן ובקר ישחט להם אלא לר"ע מאי הצאן ובקר ישחט להם ינחר להם מיבעי ליה נחירה שלהן זו היא שחיטתן – בשלמא לרי"ש היינו דתנן השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור מלכסות אלא לר"ע אמאי פטור לכסות. הואיל ואיתסר איתסר. בשלמא לר"ע דאמר בשר תאוה לא איתסר כלל היינו דכתיב אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו, אלא לרי"ש צבי ואיל גופי' מי הוא שרי, כי אסר רחמנא בהמה דחזיא להקרבה אבל חיה דלא חזיא להקרבה לא אסר רחמנא – בקונטרס תל תלפיות מחברת כ"ו אות רכ"ח נדפס בשמי ביאור על כל לשון "בשלמא" שבסוגיין לפי מ"ש במבוא התלמוד בקיצור כללי הגמרא וז"ל בכל בשלמא יש בו מלחמה דאל"כ יאמר מי שאליו המלחמה ומי שאליו השלום יניחנו ויהיה שלמא רבה עליו, אלא נראה שגם מי שאליו השלום יש נגדו קצת מלחמה או דוחק והוי כאלו אמר בשלמא לפלוני אע"ג שיש עליו קצת דוחק נוכל לסבול פירושו אלא לפלוני קשה קושיא גמורה עכ"ל, ועפ"י הכלל הזה כתבתי בקונטרס הנ"ל ביאור מספיק על כל הני ד' "בשלמא" שבגמרא דכאן רק מחמת שקשה עלי מאוד להעתיק לכאן כל דברי שמה, לא אעתיק רק גרגיר אחד שכתבתי שם מחמת שהוא חביב בעיני ביותר וזה לשוני שם: **בשלמא** לר' ישמעאל היינו דתנן השוחט ונתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור מלכסות, אלא לר"ע אמאי פטור מלכסות, ומשני הואיל ואיתסר איתסר נלע"ד לפרש דהנה קשה במתני' לקמן דף פ"ה ע"א דקתני השוחט ונמצא טריפה ר"מ מחייב בכיסוי וחכמים פוטרין והלכה כחכמים וכדקאמר בגמ' שם ראה רבי דבריו של ר"ש בכיסוי הדם ושנאו בלשון חכמים א"כ כיון דטריפה פטור מכיסוי מכ"ש דנבילה ודאי פטור מכיסוי א"כ למאי אצטריך לאשמעינן כלל בסיפא השוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר פטור מלכסות, פשיטא אטו נבילה עדיפא מטריפה וכבר הרגיש בזה רש"י ז"ל בכאן וכתב "ואפי' מאן דמחייב כיסוי בשוחט ונמצא טריפה הכא מודה דשחיטה מיהא בעינן. וזה דוחק קצת דכיון דראה רבי דבריו של ריש בכיסיו אחרי דאנן כבר קיי"ל כחכמים דטריפה פטור מכיסיו הדם ושנאו בלשון חכמים כדי שנפסוק כן להלכה, א"כ מאי נ"מ

לדינא מזה דבנבילה גם ר"מ מודה דפטור מכיסיו א"כ כש"כ נבילה – והיינו דקאמר הגמ' "בשלמא" לר' ישמעאל היינו דתנן השוחט ונתנבלה וכו' פטור מלכסות, אע"ג דיש נגדו קצת מלחמה. דקשה מאי קמ"ל פשיטא וק"ו היא מטריפה מ"מ אין זה קושיא גמורה די"ל דקמ"ל דגם לר"מ דמחייב כיסוי בטריפה מ"מ בנבילה מודה דפוטר ואף שיש בו קצת דוחק מ"מ נוכל לסבול אותו דוחק, אלא לר"ע קשה קושיא גמורה אמאי פטור מלכסות כפירש"י דעל כיסוי הדם במדבר נצטוו ונחירתן היתה שחיטתן והנוחר בזמן הזה נמי נבעי כיסוי, וע"ז משני הואיל ואיתסר איתסר וא"ש:

וארווחנא בזה דלמאי דקיי"ל כרע"ק לגבי ר' ישמעאל ובמדבר הותר להם הנחירה ונצטוו על הכיסוי, אין צריך לדחוק דסיפא דהשוחט ונתנבלה בידו וכו' קמ"ל דבזה אף ר"מ מודה, אלא דבאמת אליבא דר"ע הא דנבילה פטור מכיסוי הוא רבותא יתירא מטריפה, דבטריפה אף במדבר היו פטורין מכיסוי, משום דכתיב אשר יאכל ושפך וכסה בראוי לאכילה הכתוב מדבר, ואף דהיו מותרים בנחירה, מכל מקום בטריפה היו אסורים וכמ"ש בעיקרי הד"ט ליו"ד סימן ב' אות נ"ה בשם התשב"ץ ח"ב סי' ק"י שנשאל אם במדבר הותרה להם ג"כ טריפה, והשיב אף דבשר נחירה הותרה פשיטא דטריפה לא הותרה דהא איסור טריפה מובשר בשדה טריפה וכו' נפקא שנאמר במ' יום ראשונים שעלה משה להר ואילו נחירה לא נאסרה עד שנכנסו לארץ, ועוד דר' יצחק בן פינחס דס"ל דאין שחיטה לעוף מן התורה ונחירתו שחיטתו לא פליג אמתני' דאלו טריפות בעוף כפירש"י בחולין כ"ח ע"א ד"ה לטהרה וכו' ומדר"י בן פנחס נשמע לר"ע דס"ל בשר נחירה אישתרי דמ"מ טריפה נוהגת בה עכ"ל עי"ש], אבל בשוחט ונתנבלה בידו וכן בנוחר ומעקר דהותר להם במדבר ונצטוו בו על הכיסוי. היי אמינא דגם בזמן הזה נבעי כיסוי, קמ"ל מתניתין דאינו כן אלא אפי' השוחט ונתנבלה וכו' פטור מלכסות, ומשום דהואיל ואיתסר איתסר וכתירוץ הגמרא בכאן:

ומה מאוד מיושב בזה לשון רבינו הטור ז"ל ביו"ד סי' כ"ח שכתב שלא חייבה תורה בכיסוי אלא בשוחט שחיטה הראוי' הילכך השוחט הטריפה או השוחט ונתנבלה בידו פטור מלכסות – וכתב בספר ראש יוסף (חולין דף פ"ה פ"א) דטריפה ונבילה הוה זו ואצ"ל זו אמנם לשון המחבר בשו"ע סי' כ"ח סעיף י"ז שכתב השוחט ונתנבלה או נמצא טריפה פטור א"ש טפי דהוה לא זו אף זו דפטור מלכסות יעו"ש. – אמנם לפי דברינו לשון הטור ז"ל מזוקק כזהב, וכוונתו ג"כ בדרך לא זו אף זו, דלא מיבעיא טריפה דפטור מכיסוי דגם במדבר היה פטור, אלא אפילו השוחט ונתנבלה בידו דבמדבר היה חייב

בכיסוי והוי אמינא הגם דאיתסר אח"כ מ"מ חייב בכיסוי, קמ"ל דגם זה פטור מלכסות וכתירוץ הגמרא כאן הואיל ואיתסר איתסר וא"ש בעזהי"ת ע"כ לשוני שם:

מט.

תניא כה תברכו את בנ"י ר' ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמן לא למדנו, כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים - כתב בספר כתב סופר עה"ת פרשת נשא, ראיתי בצפנת פענח שדקדק מאי צריך לכל אריכות הזה הול"ל רק ברכה לכהנים מניין ונ"ל דבאמת צ"ל לר' ישמעאל מאי צריך לברכה דכהנים הלא כבר הבטיח ה' ואברכה מברכך. וי"ל דסובר ר"י דזה דוקא במי שמברך מרצונו הטוב לא' מישראל אז הבטיח השי"ת ואברכה מברכך, כעין שאמרו כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, אבל הכהנים הם מצווים ועומדים לברך את ישראל ואם לא יברכו עוברים בעשה א"כ מצוה זו ככל מצוה שהחיוב מוטל לעשותה ואין זה בכלל ואברכה מברכך ולכן הוצרך ה' להבטיח לכהנים ואני אברכם, וז"ש למדנו ברכה לישראל מפי כהנים ר"ל שלמדנו שצריכים הכהנים לברך לישראל א"כ ברכה לכהנים מנין כיון שמצווים ועומדים מפי השי"ת לברך לישראל, ולכן הוצרך ואני אברכם כנ"ל וא"ש:

ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי גבורה לא למדנו כשהוא אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידם אלא ר"ע ברכה לכהנים מנ"ל, אמר רנב"י מואברכה מברכך - ומאי מסייע כהני דמוקי לה לברכת כהנים במקום ברכה דישראל - וכתבו התוס' ואברכה מברכך ואפילו נכרים המברכים את ישראל מתברכין כדאיתא בירושלמי דברכות דההוא נכרי דיהיב שלמא לר' ישמעאל א"ל מלתך כבר אמורה פי' איני צריך להחזיר לך שלום שברכתך כתובה מואברכה מברכך עכ"ל כוונת התוס' בזה כתוב הדר הוא בספר לב אריה לכאן עפמ"ש בספר קטן בית יהודא ושוב מצא כן בספר ת"ח בהא דאמר הגמרא דמוקי לה לברכת כהנים במקום ברכה דישראל היינו שיתברכו הכהנים בכל אותן ברכות של ישראל, דמואברכה מברכך אינו מוכרח שהמברך יתברך בכל הברכות שבירך את חבירו אלא באיזה ברכה שיהיה ע"ש. ונראה שהדבר ההוא מוכרח דהנה במסכת ברכות רמי קראי אהדדי כתיב ישא ה' פניו אליך וכתיב אשר לא ישא פנים ומשני כאן לישראל כאן לאומות העולם אמר הקב"ה וכי לא. אשא פנים לישראל וכו' שהם מדקדקים עד כזית וכביצה. ולפ"ז אם נכרי מברך לישראל בברכת כהנים ישא ה' פניו אליך איך יוכל להתקיים הך דואברכה מברכך דהא לנכרי אין השי"ת נושא פנים. אלא עכ"ח דאינו מוכרח שיתברך אותה ברכה עצמה רק

באיזה ברכה שיהיה. זה הוא כוונת התוס' שהוקשה להם לר' ישמעאל איך שייך ואני אברכם לכהנים הא בלאו הכי מתברכים מואברכה מברכיך, לזה כתבו דאפילו נכרים המברכים את ישראל מתברכים כדאיתא בירושלמי דכך ס"ל לר' ישמעאל גופיה וא"כ מוכח דאין המברך מתברך באותה ברכה עצמה דהא גבי נכרים כשמברכים לישראל בברכת כהנים לא יוכל להתקיים בהם אותה הברכה עצמה וכמ"ש. אלא עכ"ח דאינו מתברך רק באיזה ברכה שיהיה, ולכך שפיר אצטריך ליה לר' ישמעאל ואני אברכם שיתברכו הכהנים בכל אותן ברכות שמברכים את ישראל וא"ש, ע"כ דפח"ח ש"י:

בתוס' ד"ה והקב"ה מסכים על ידם, כתבו, ולרבי ישמעאל לח איצטריך קרא להכי דפשיטא דמסכים כיון שצוה להם לברך עכ"ל – כתב בספר. זהב שיבה למהר"ש אלגאזי ז"ל, וצ"ע דר"ע היכי סתר סברא זאת דפשיטא הוא כיון שהוא צוה לברך ואמאי אצטריך קרא, ונ"ל דסבר דצריך קרח על ברכת כהן אפי' שהוא רשע כמ"ש חז"ל שלא תאמר כהן זה מגלה עריות ת"ל ואני אברכם וכי הוא מברכך אני הוא המברך, נמצא. כי ואני אברכם הוצרך לומר שהקב"ה מסכים על ידי הכהנים אפי' יהיו רשעים חוץ משופכי דמים, ור' ישמעאל אפשר דסובר דפשיטא דאפילו כהנים רשעים הקב"ה מסכים על ידם ואין צריך קרא – ובזה יובן מ"ש התוס' בדיבור הסמוך ואברכה מברכיך ואפילו נכרים המברכים את ישראל מתברכין. כתבו ואפילו נכרים כדי שלא תיקשי לר' ישמעאל דאמאי לא דרש מואברכה מברכך ברכה לכהנים וקרא ואני אברכם אצטריך שהקב"ה מסכים לברך את ישראל אפילו ע"י כהנים רשעים, לזה כתבו דר' ישמעאל סבר דואברכה מברכך היינו אפילו נכרים המברכים את. ישראל, וא"כ מהתם נפקא דאפילו על ידי כהנים רשעים הקב"ה מסכים לברך את ישראל. שהרי הקב"ה מברך הנכרים שמברכים ישראל לפי שבירכו את ישראל ואם אין הקב"ה מסכים לברך את ישראל היאך מברכם לפי שבירכו ישראל, והאיך קראם מברכך אם אינם ראויים, וא"כ כל שכן ישראל רשעים שיקראו מברכיך ושראויים לברך להסכים הקב"ה על ידם עכ"ל ודפח"ח:

ס:

רבי שמעון בן פזי רמי כתיב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן, אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד א"ל לכי ומעטי את עצמך וכו' – בס' תורה תמימה פ' בראשית הביא בשם בעלי התוס' על התורה שתמהו על עיקר קושי' הגמרא מסתירת הלשונות, דמאי קשה ליה דהא אפשר **(**הע**תק מס' ישמח משה פרשת כראשית. בחולין כ**"ז ע"ב דרש עובר גלילאה בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים, דגים שנבראו מן המים,

הכשרן בולא כלום, עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד, אמר רב שמואל קפוטקאה תדע (שמן הרקק נבראו) שהרי עופות יש להם קשקשים ברגליהם כדגים. ועוד שאלו כתוב אחד אומר ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ אלמא ממיא איברו, וכתוב ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים אלמא מארעא איברו, אמר לא מן הרקק נבראו וכו' – ותוס' ד"ה תדע שהרי יש להם קשקשת, כתבו, תימה מה צריך ראיה על זה דקרא כתיב בהדיא ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף. ותירוצם דחוק ולע"ד נראה לישב בדרך פשוט מאוד. דהא לכאורה ק' דאין כאן התחלת קושיא על סתירת הפסוקים, די"ל דהא:

והא איתא, ומה רבו מעשיך ה' דכמה אלפי מיני עופות יש בעולם ויתכן להיות שהרבה מיני עופות נבראו מן:)** לומר דהכוונה דבכלל שניהם גדולים רק האחד קטן מחבירו יעו"ש, וע"ז כתב די"ל דהדיוק מדויק מאוד, דבכ"מ דכתיב המספר שני במקום שגם בסתמא היינו תופסים שנים, אמ"ש בעלמא מיעוט רבים שנים. בא להורות על השתוות כלה השנים, וכה דרשינן ביומא ס"ב ב' על הפ' שתי צפרים (פ' מצורע) שני שעירי עזים (פ' אחרי) מה ת"ל שתי, שני, ללמד שיהיו שוים במראה ובקומה וכו', ובקידושין ס"ח ב' דרשו כי תהיינה לאיש שתי נשים שתהיינה שוות מעם אחד, ובתו"כ פ' אמור לחם תנופה שתים, שתהיינה שוות, והרבה כהנה, וא"כ איך קשה גם כאן מה ת"ל שני, ע"כ מורה ששניהם שוין, וא"כ איך כתיב אח"כ המאור הגדול והמאור הקטן. ומפרש שבאמת מתחלה נבראו שניהם גדולים ואח"כ נתמעט אחד ודו"ק עכ"ל – והנה ברש"י בחומש פ' בראשית כתב:

המאורות הגדולים שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים וכו' ואם כדברי הרב תורה תמימה דהא דשוים נבראו ילפינן מדכתיב שני המאורות הגדולים, היה לו לרש"י לציין "שני המאורות הגדולים" ולא סתם המאורות הגדולים כי מזה לא נלמד דהיו שניהם שוים ורק מדכתיב שני כנ"ל אנו למדין זאת, ועכ"ח צ"ל דרש"י סובר כדעת הגור אריה ז"ל שם שהביא ג"כ קושיא זאת של בעלי התוס' עה"ת בשם יש מקשים, וכתב, דקושי' הגמ' היא מפני שהכתוב משמע שנבראו כאחד כדכתיב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים ומאחר שאין זה כזה, וזה מאור הגדול וזה מאור הקטון, איך יהיו נבראים כאחד, כי לעולם היו הנבראים שהם משונים זה מזה, נבראים בזמנים מחולפים, ואיך יהיה מאור גדול ומאור קטן נברא כאחד, וזה הפירוש אמיתי עכ"ל עיי"ש:

אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי - עיין בס' אוהל יעקב עה"ת להמגיד מדובנא ז"ל פ' בראשית בפסיק ויעש אלקים את שני המאורות וגו' ותמצא ביאיר נכון על מאמר הלבנה בזה:

א"ל זיל קרו ליקרו צדיקי בשמיך יעקב קטן דוד הקטן שמואל הקטן ובמדרש הגבא ברש"י פ' בראשית ואת הכוכבים ע"י שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה - ובילקוט אליעזר ערך קרן קיימת אות כ"א הביא מאחיו הרה"ג מ' יעקב שלום סופר ז"ל בשם רבו החת"ס ז"ל, כי הנה באמת הכוכבים עומדים ג"כ ביום רק ע"י אור השמש בגבורתו לא ניכר זוהר הכוכבים, ואך עי שהלבנה מיעטה את עצמה ניכר ג"כ אור הכוכבים וכן דרך צדיקים אם שיש בכח שכלם לילך בגדולות ובנפלאות אמנם הם ממעטים עצמם ומצמצמים שכלם כפי השגת התלמידים ועי"כ כ ניכר ג"כ אור הכוכבים דהיינו התלמידים וא"כ זה הכוונה ליקרו צדיקי בשמיך דוד הקטן שמואל הקטן ודפח"ח:

סג.

א"ר יהוד' רחם זו שרקרק ולמה נקרא שמה רחם א"ר יוחנן כיון שבאה רחם באו רחמים לעולם, א"ר ביבי בר אביי והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק וגמירי דאי יתיב אארעא ושריק אתי משיחא שנאמר אשרקה להם ואקבצם פי' בספר שיח יצחק (הספד על הגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל מאת הגאון ר' יצחק שמעלקיס ז"ל) במבוא הספר, דהנה הסבה הראשית לשריפת בית קדשנו ותפארתנו וחורבן עירנו וגלותינו בין האומות, היתה העדר האחדות ופירוד הדעות והלבבות אשר שררו אז בקרב אומתינו כנודע לכל, ולעת יתאחדו ויתקשרו כל בית ישראל שנית בלבם נפשם ומאודם לחפץ ורצון אחד לעבוד לאדונינו שכם אחד אז יבקע כשחר אורינו וארוכת גאולתנו מהרה תצמיח, ולזה כוונו חזיל במאמר שלפנינו, דהנה הא"ב הישר ילך הלוך וגדול מאחדות אל הריבוי עד ת' שהיא הריבוי היותר גדולה, ונהפוך הוא אצל הא"ב ההפוך שהיא תשר"ק. שהולך הלוך וחסור מריבוי היותר גדולה לקטנה ממנה עד א' שהיא האחדות הגמורה, וראוי לדעת כי כמו שבתחילת הבריאה יצא העולם השפל ממקור האחדות (הקב"ה) אל הריבוי, שהיא ריבוי הנמצאות הנחלקות בדיעותיהם כסדר הא"ב הישר, כן לעת קץ תשוב העולם לשורשה מהריבוי אל האחדות, ע"י שיתאחדו הנבראים לחפץ ומטרה אחת כסדר התשר"ק, כמאמר הנביא. וגר זאב עם כבש וגו' לא ירעו ולא ישחיתו וגו' - וכ"ז סמכו חז"ל על המקרא ואשרקה להם ואקבצם, שהאותיות ש' ר' ק' הנמצאות במלה אשרקה המסודרות ע"ד התשר"ק מהריבוי אל האחדות. מורות לעת שתצא מטרת האחדות. לפעולת האדם אז ואקבצם:

ולכן אמרו רחם זו שרקרק, כי מדת הרחמנות לקחת חבל ברעה אשר ימצא את רעהו ובצרתו לו צר, אבן פינה לבנין היכל האחדות בין האנשים המכונה בשם רקרק כמובא למעלה – ולמה נקרא שמה רחם איר יוחנן כיון שבא רקם בא רחמים לעולם. שאם הכתה המדה היקרה ההיא שורש בלבות בני אדם גם משמים ירחמו ליהם, כמאמרם ז"ל כל המרחם על הבריות מרחמים ליו מן השמים – אר ביבי בר אבייי והוא דיתיב אמידי ועביד שרקרק, רצונו לומר, לפי שלפעמים תוכל מדת הרחמנות להיות אך למחסור להפריע האחדות והשלום הכללי, כמו המרחם על מרצחי נפש המזיקים לחברת האנושי לבל לבערם מקרב הארץ, לזאת הותנה תנאי במד הרחמנות. והוא דעביד שרקרק, שעל ידי מדת הרחמנות יכונו עמודי האחדות:

וגמירי דאי יתיב אארעא ועביד שרקרק – כאשר המדה הנכונה ההיא תתערה כאזרח רענן בקרב הארץ ותשלח פארותי' מקצה תבל עד קצהו ועין יתאחדו ויתקשרו האנשים לחפץ ומטרה אחת ויעשה מריבוי הבריאה אחדות גמרה מוחלטת – אתי משיחא שנאמר אשרקה להם ואקבצם. קצת כעין דברינו ממקום קדוש יהלכו מתורתו של מהר"ל מפראג זצ"ל בספרו הקדוש תפארת ישראל אלא שהוספתי נופך משלי עכ"ל הטהור:

(המים והרבה נברא מן היבשה, וצדקי יחדיו שני הפסוקים. אלא זה פשוט דקושית הגמרא היא מכח דכתב בקרא דויצר וגו' מן האדמה וגו' את כל עוף השמים, ומבואר דכל העופות נבראו מן היבשה, ולכן קשיא קרא דישרצו המים דעכ"פ מוכח מיני' דיש מיני עופות שנבראו מן המים וע"כ צריך לשנויי דמן הרקק נבראו ר"ל דאותן המינים שנבראו מן המים נבראו מן הרקק דהיינו מעורב עם יבשה דהא כולם נבראו מן היבשה – אבל עדיין י"ל דיש הרבה מינים דנבראו מן היבשה לבד, דהא בפסוק ישרצו המים לא נאמר כל עוף – והנה לפ"ז קשה על עובר גלילאה דאמר עופות שנבראו מן הרקק הכשרן בסימן אחד, איך מצינן לפוטרם משחיטת שני סימנים, מי יודע כמה מיני עופות יש שנבראו מן היבשה לבד, ועל כל מין עוף י"ל דלמא מהן אמר הוא, לכך אמר רב שמואל קפוטקאה תדע שהרי עופות יש להן קשקשים ברגליהם כדגים, א"כ מזה מוכח דגם מן המים נבראו כולם כמו מן היבשה דמבואר בקרא דויצר את כל עוף, וא"ש מה שצריך ראיה על זה כנ"ל ברור עכ"ל הטהור ודפח"ח:

על מאמר חז"ל בחולין ס"ג א' רחם זו שרקרק וכו' עיין מ"ש לקמן במס' בכורות דף ה' למטה מן השורה:)** **פ"ז**.

מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכיסה וחייבו ר"ג ליתן לו עשרה זהובים שכר הברכה שהפסידו – כתב בס' יין הרקח להגאון ר' משה טייטעלבוים זצ"ל, נ"ל ליתן טעם למה

דוקא שכר הברכה ולא שכר גוף המצוה. נ"ל דודאי המצוה שעשה בגזילה הוי השכר למי ששייך לו המצוה וא"כ אין צריך לשלם בעדו. אבל הברכה הפסידו, דאין לומר דשכר ברכתו של זה המכסה יהיה לזה השוחט. דהא ברכתו של זה המכסה אינו כלום דהא בוצע ובירך ניאץ ה' כנ"ל ברור עכ"ל ודפח"ח:

פט.

בשלמא רצועה של תפילין (פרשי איכא הנאה דכתיב ויראו ממך) אלא חוט של תכלת מאי היא (מאי הנאה איכא), ומשני דתניא ר"מ אומר כו' שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לאבן ספיר ואבן ספיר לכסא הכבוד (ועיין בפרש"י) עכ"פ מבואר דגם ברצועה של תפילין ובחוט של תכלת איכא הנאה. ודבר זה היה בהעלם עין מהרב בעל תורה תמימה פ' וירא בפסוק ואנכי עפר ואפר אות נ"א כיעו"ש:

א"ר אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנא' תולה ארץ על בלימה. ר' אבהו אמר מי שמשים עצמו כמי שאינו שנא' ומתחת זרועית עולם - בילקוט אליעזר על תהלים סי' ל"ח מביא פי' הטל אורות ז"ל על הפסוקים ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו, ואהי כאיש אשר לא שומע וגו' כי במדת הסבלנות כתב הרמב"ם ז"ל כשיטה עצמו אל קצה האחר מעט. עד שיהיה קרוב להעדר הרגש בדבר הכעס" יקרא חסיד., ודוד המע"ה כבר הגיע למעלת מעביר על מידותיו אבל לא הגיע עדיין למעלת החסידות שיהיה קרוב להעדר הרגש, ע"כ אמר, ואני כחרש לא אשמע וגו' ר"ל אני סובל ועושה. עצמי כאילו אינני שומע חרפת צוררי, אך באמת עדיין שומע ומרגיש אני ויש לי התפעלות כאשר יחרפוני, אמנם מה שאני משתוקק הוא ואהי כאיש אשר לא שומע, ר"ל תשוקתי עוד לקיים מילי דחסידות שאהיה כאיש אשר באמת אינו שומע, כלו' בלתי מרגיש כלל בחרפת צוררים ע"ש - וע"ז כתב הגאון בעל ילקוט אליעזר ז"ל, וז"כ מאמר חולין פ"ק א"ר אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם א"ע בשעת מריבה, ר"א אמר מי שמשים את עצמו כמי שאינו מובן בהנ"ל כי הבולם היינו שמרגיש חרפתו אלא שבולם את עצמו, וע"ז אמר ר"א לא לבד שבולם, אלא שמשים עצמו כמי שאינו דהיינו שאינו מרגיש כלל אלא נפשו כעפר לכל תהיה ע"כ דפח"ח:

צא.

בתוס' ד"ה כמ"ד גיה"נ נאסר לב"נ, וא"ת דילמא לא נאסר ואפי"ה היו מקיימין כמו שחיטה כו' - ובמהר"ם שיף תירץ שלא היו מקיימין קודם מ"ת רק המ"ע אבל לא הל"ת - ובס' "באר יצחק" לכאן פקפק ע"ז דהא היו מקובלין מאע"ה והוא קיים כה"ת כולה

– והנה מצאתי שכבר ביאר כ"ז הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספרו הקדוש תפארת ישראל פרק כ' ושם כתב הטעם למה קיים אאע"ה את הכל ושאר האבות והשבטי' לא קיימו רק המ"ע אבל לא הל"ת ותירץ ג"כ בזה קושי' התוס' בכאן ע"ש באריכות – ובגוף קושי' התוס' ע' בחידושי חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה, וע"ע בס' כתב סופר עה"ת פ' מקץ בפסוק וטבוח טבח והכן שהביא תירוץ החת"ס ז"ל, וגם כתב עוד תירוץ על קושי' התוס' מדנפשי' ע"ש דפח"ח, ועכשיו שזכינו לספר צל"ח על חולין אנו רואים שהגאון כתב סופר ז"ל כיוון לדעת הצל"ח שכתב ג"כ בזה הלשון:. גמרא פרע להם בית השחיטה טול גיד הנשה בפניהם. הוצרך תרווייהו והלא אם יראו שנזהר במצות מסתמא נזהר בכולהו דמאי אולמא דהך מהך, בשלמא פרע לחוד לא מהני דגיד נפיש טרחא והרי אמרו שאין הטבחים נאמנין על גיד, אבל איפכא אם יטול גיד בפניהם למה הוצרך לפרוע להם בית השחיטה אלא עכ"ח כמ"ד גיד הנשה נאסר לבני נח ומתורץ קושי' התוס' עכ"ל הצל"ח ז"ל, והן הן דברי הכתב סופר ז"ל בזה:

צא:

ויאמר שלחני כי עלה השחר א"ל גנב אתה או קוביוסטוס אתה שמתירא אתה מן השחר, א"ל מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו, מסייע לי' לרב חננאל אמר רב כו' שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות – הקשו התוס' מאי מסייע לי' לרב חננאל, הא מכאן לא מוכח אלא שאומרים שירה ומנ"ל דמתחלקים לכתות – ועוד קשה למה הוצרך לומר משעה שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה, הא אפילו היה אומר שירה מאז, מ"מ גם עכשיו הגיע הזמן כי עלה השחר וכתב הגאון ר' שאול ז"ל מאמסטערדאם בספרו בנין אריאל פרשת וישלח ליישב בדרך פשוט, כי יפלא על דברי המלאך שאמר שלחני כדי לומר שירה, הלא מלא כל הארץ כבודו ית' והיה יכול המלאך לומר שירה במקום אשר הוא שם בעת ההיא אף אם לא יעלה למרום אך התשובה מבוארת עפ"י דברי רב חננאל ששירת המלאכים נחלקה לכתות הללו אומרים קדוש, והללו קדוש קדוש, והללו קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, והמלאך הזה לא הגיע זמנו משעה שנברא לומר שירה עד עכשיו, לכן לא ידע מאיזה כת הוא, אם יאמר קדוש או קדוש קדוש וכו' עד שהגיע למקומו, משו"ה אמר שלחני כי עלה השחר, והשתא א"ש מסייע לי' לרב חננאל דאמר שלש כתות וכו' כלומר שאין כל המלאכים שוים אלא נחלקים לכתות זה אומר בכה וזה אומר בכה, לפיכך הוצרך לומר משעה שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו ומקושר הכל יפה ע"כ דפח"ח:

צב.
וישקלו את שכרי שלשים כסף וכו' עולא אמר אלו שלשים מצות שקיבלו עליהם בני נח ואין מקיימין אלא ג' אחת שאין כותבין כתובה לזכרים ואחת שאין שוקלין בשר המת במקולין ואחת שמכבדין את התורה עיין ברש"י שכתב שלשים מצות. לא נתפרשו וכו' – ועיין בס' תורה תמימה פ' בראשית בפסוק ויצו ה' אלקים על האדם וגומר מש"ש בזה – אמנם לדבריו לא יתכן מה שאמר ואין מקיימין אלא ג' דמשמע שגם אלו הג' הם מכלל השלשים מצות שקיבלו אליהם ב"נ, ולכן מחוורתא כמ"ש ענף יוסף שעל העין יעקב החדש בשם ספר הקדוש עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ג פ' כ"א דפורט כל השלשים מצות אחת אחת ע"ש:

קט:
א"ל ילתא לר"נ מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כותי' אסר לן דמא שרא כבדא (פרש"י טעם דם לו) וכו' חזיר מוחא דשיבוטא (פרש"י מוח של דג ששמו שיבוטא טעמו כטעם חזיר) – ראיתי בספר אחד הטעם דשרא לן כותי' כדי שנדע שלא מטעם דדברים אסורים הם מזיקים לגוף אסרם לן רחמנא דהרי התיר לן כותי' דברים שטעמם כטעם הדברים דאסר לן רחמנא, ואם היה הטעם מחמת דמזיק לגוף, א"כ גם זה דשרא לן רחמנא היה מזיק לגוף, אלא עכ"ח טעם זה ליתא רק הכל מחמת גזירת המלך הבוית"ש, ועיין בסה"ק תפארת ישראל למהר"ל מפראג ז"ל פרק ח' שכתב בזה"ל, לכך כל הנותן במצות טעם ע"פ הטבע לומר לכך אסור החזיר משום שמוליד מזג רע וכן דם ושקצים ועופות טמאים בכולם נתנו טעם ע"פ הטבע כאלו היתה התורה ספר רפואות או הטבע ח"ו לומר כך, והנה אמרו פ"ק דחולין ובתים מלאים כל טוב א"ר ירמי' א"ר כתלי דחזירי כו' ואם כדבריהם האיסור להיכן הלך אם מזגו רע וכו' וזה אמרם ז"ל לא יאמר אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, הורו בזה שאין לומר שהתורה טבעי שאם היה טבעי לא היה בה שכר אלקי לכך יאמר אפשי מצד הטבע רק השי"ת גזר בחכמתו מה שראוי לאדם ומיוחד בנפשו ע"ש באריכות דבריו כי נעמו, (ועיין ילקוט סופר על ספר ויקרא דף כ"ז מ"ש בזה):

קלז:
כי סליק איסי בר היני אשכחי' לרב יוחנן דקא מתני לי' לבריה רחלים, א"ל אתנייה רחלות, א"ל כדכתי' רחלים מאתים, א"ל לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן א"ל מאן ריש סדרא (ראש ישיבה) בבבל וכו' – כתב בס' דברי שאול, הלשון משמע דאיסי מצא לר' יוחנן דאתני לברי' נחלים ואיסי א"ל אתנייה רחלות וברש"י מפרש להיפך

דר' יוחנן אשכחיה לאיסי דאתני לברי' רחלים ולא מצאתי בהחפזי למי שירגיש בזה, ולפענ"ד רש"י כיוון למה דאיתא בע"ז דף נ"ח ע"ב בעא מיני' ר' אסי מר' יוחנן יין שמסכו עובד כוכבים מהו, א"ל ואימא מזגו. א"ל אנא כדכתיב קאמינא טבחה טבחה מזגה יינה, א"ל לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן עיי"ש א"כ א"א לומר דר' יוחנן אתני לברי' רחלים, דהאיך שינה ר' יוחנן דרכו דצריך לומר בלשון חכמים, ועכ"ח דר' יוחנן אשכחי' לאיסי דאתני לברי' רחלים, ובוא וראה כמה עמקו דברי רש"י ז"ל עכ"ל -- והנה מ"ש דלא מצא למי שירגיש בזה לא ראה שכבר הרגיש בזה בהגהות הב"ח ז"ל (בגליון הש"ס דפוס וויע') וכתב דמה שכ' בגמ' אשכחיה לר' יוחנן הוא טעות וצ"ל אשכחי' ר' יוחנן ואות ל' נמחק עיי"ש אלא דלפי ז יש כאן חידוש. דבכ"מ דאיתא בגמרא אמר לי' ואח"כ עוד הפעם אמר לי', מוסב הא' על חד מ"ד והשני על אידך מ"ד, וכאן מצינו שני אמר לי' בזה אחר זה ושניהם יסובו על ר' יוחנן, דר"י הוא דא"ל לאיסי לשון תורה לעצמה וכו' וגם הוא א"ל לאיסי מאן ריש סדרא בבבל - ועיין בהגהות הגאון ר' בצלאל ראנשבורג ז"ל בתענית כ"ד ע"א ד"ה יומא חד שמעי' וכו' דשני א"ל רב אשי אמר שניהן בזה אחר זה ודכוותי' אשכחן בתענית דף ט' ע"א גבי יניקא דר"ל עשר תעשר, א"ל ומאי עשר תעשר דשניהן א"ל אמר הינוקא עיי"ש, וחירוש בעיני שלא זכר הגאון ז"ל דכן אשכחן נמי בגמרא חולין דכאן, דשני אמר לי' מוסב על ר' יוחנן והוא אמר שניהן בזה אחר זה כנ"ל:

קלט:

א"ל פפינאי לרב מתנה מצא קן בראשו של אדם מהו, אמר להו ואדמה על ראשו. פרש"י ואדמה על ראשו. אע"פ שהיה בראשו לא אבדה שמה ש"מ אדם גופיה אדמה הוא מדלא אבדה את שמה דלא קרייה עפר והשתא נמי על הארץ קרינא ביה- ביאור דבריו כי עפר הארץ כל זמן שהוא מחובר לסדנא דארעא נקרא אדמה, ורגב הנפרש ונבדל מהארץ יכונה עפר, וכמ"ש בפ' בראשית ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, א"כ כאן דכתיב ואדמה על ראשו, הו"ל לכתוב ועפר על ראשי דהא כבר נבדל מהאדמה, אלא עכ"ח ש"מ אדם גופיה אדמה, ועפר שבראש האדם עדיין קרויה אדמה יען שהוא מחובר להאדם שהיא גופיה אדמה, וכן קי"ל להלכה דמצא קן בראשו של אדם חייב בשילוח כדאיתא ברמב"ם וטוש"ע. אלא דלפי"ז ק"ק לשון הכתוב בפ' בראשית, בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב, ולפי הנ"ל הול"ל כי אדמה אתה ואל אדמה תשוב וצ"ע:

משה מן התורה מנין. בשגם הוא בשר פרש"י ועוד זה שאלו ממנו מנין למשה רמז קודם שבא שסופו לבוא – עיין במהרש"א בח"א שפי' כי אחז"ל דלמשה יש עוד שמות הרבה, טוביה אביגדור יקותיאל וכו' ושם משה בת פרעה נתנה לו והוא לשון מצרי כדעת המפרשים, וזה ששאלו פפונאי לרב מתנה, מנין לשם משה רמז מן התורה שזה השם הוא שמו העיקרי ולא שאר השמות, וע"ז השיב רב מתנה דכתיב בשגם (בגימטריא) משה הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, אלמא דקודם שנקרא כן ע"י בת פרעה, קראה התורה אותו בשם זה ע"ש שהוא הוציא ומשה את ישראל מן הים ע"ד הכתוב ומשני ממים רבים וע"כ נקרא משה ולא נמשה או משוי ע"כ דפח"ח והספרים שדברו באגדה זו לא זכרו שום אחד דברי המהרש"א ז"ל בזה, וסהדי במרומים כי קודם שראיתי דבריו תיכף עלה במחשבה לפני שיש לפרש כן השאלה משה מן התורה מנין, אך נסוגותי אחור מפני שלפ"ז אין להשאלה הזאת שום חיבור וקישור להשאלה מצא קן בראשו של אדם מהו, ששאלו פפונאי תחילה לרב מתנה, ופשיט להו מקרא ואדמה על ראשו. דמשמע מיני' דשאלתם אח"כ משה מה"ת מנין מוסב על תשובת רב מתנה דמוכח מקרא הנ"ל דאדם גופיה אדמה הוא, ובהיות כן אמור לנו משה מן התורה מנין, ואפשר דמה"ט מיאנו כל הספרים המדברים בזה לפרש השאלה משה מה"ת מנין כפי' המהרש"א ז"ל):

ועיין בענף יוסף שעל העין יעקב החדש שהביא בשם ספר אור חדש על מגלת אסתר דף ג' פי' השאלה בדרך קישור וחיבור למ"ש תחילה ואדמה על ראשו ע"ש ובדרך הזה הלך גם רבינו המגן אברהם ז"ל בספרו שמן ששון (דפוס פאדגורזע תרס"א דף י"ד) עפ"י מה שאמרו חז"ל כי משה רבינו ע"ה היה ראשית שהוא תרומה של העולם שהוא ששת אלפים שנה, וראשית תרומה אחד מחמשים עולה מאה ועשרים, על כן היה משה רבינו חי מאה ועשרים שנה. אמנם השתא דפשיט להו "ואדמה על ראשו' דאדם יש לו דין מחובר, וקיי"ל דאין תרומה במחובר כדאיתא פ"ק דתרומות, א"כ אף את"ל דחייב מדרבנן מ"מ התרומה אינו אלא אחד משששים, דתרומה דרבנן לעולם אין אלא אחד משששים, וא"כ למה חי משה ק"כ שנה שהוא אחד מחמשים מכל העולם שהוא ששת אלפים שנה, הלא אדם שמחובר ופטור מדאורייתא ומשני, בשגם הוא בשר וגו', דאיתא בפ"ק דסוטה אדם לא כתיב בי' ונרפא, בשר כתיב בי' ונרפא, ופרש"י מי שהוא עניו ומשים עצמו כבשר, וגבי משה כתיב והאיש משה עניו מאוד, וא"כ דינו כבשר ולא כאדמה, ולכן והיו ימיו מאה ועשרים שנה שהוא אחד מחמשים מכל העולם:

ובדרך הזה פירש (שם) גם אידך שאלה דפפונאי -- המן מן התורה מנין, וא"ל המן העץ – דקשה הלא המן עצמו לא הרג אלא צוה להרוג ולמה נתחייב מיתה הלא קיי"ל אין

שליח לדבר עבירה – אלא צ"ל דהוי כמשתמש בהקדש, ואיתא בילקוט, קודש ישראל לה' כל אוכליו יאשמו, מה הקדש הנהנה ממנו חייב מיתה אף ישראל וכו', א"כ הוי המן כמועל בהקדש, וקיי"ל במעילה דיש שליח לדבר עבירה, וגבי עכו"ם דן הקב"ה על המחשבה כמעשה כדאיתא בקידושין – אך קשה הלא ילפינן חטא חטא מתרומה ואין מעילה במחובר, אלא צ"ל כדעת הרשב"ם בפ"ק דסנהדרין דיש מעילה במחובר, וקשה מנין דיש מעילה במחובר, לזה אמר המן העץ אשר צויתיך וגו' דכתב בשל"ה הקדוש שאדה"ר מעל בהקדש כשאכל מן האילן. א"כ ש"מ דיש מעילה במחובר ולכן שפיר נתחייב המן מיתה עכ"ד רבינו המג"א ז"ל ודפח"ח.

אסתר מן התורה מנין. א"ל ואנכי הסתר אסתיר נלע"ד דאגב ששאלו על המן שאלו גם על אסתר, ושאלתם היה, היאך היתה אסתר מותרת ליבעל לאחשורוש ברצון כדאי' במגילה ט"ו ע"א בפ' ואני אבא אל המלך אשר לא כדת, א"ר אבא שלא כדת כל יום ויום, שבכל יום ויום באונס ועכשיו ברצון ע"ש, והלא היתה אשת איש, וגילוי עריות הוא ביהרג ואל יעבור, וצ"ל כמ"ש בתשו' נודע ביהודא תניינא חיו"ד סימן קס"א דאף דאסור לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות, אין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל. מנער ועד זקן מהודו ועד כוש, ואסתר שאני שהיתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש ע"ש. אך לכאורה קשה מדוע לא סמכה אסתר על הנס דכדי להציל כלל ישראל הנתונים בצרה בוודאי יעשה הקב"ה נסים ויציל את ישראל ע"י נס שלא כדרך הטבע, ומנין ידעה דהצלת כלל ישראל בעת ההיא לא תהיה כי אם בדרך הטבע ע"י שתבא אל המלך ותבעל לו ברצון, אך כבר כתב בעל הטורים בפרשת וילך בפסיק והסתרתי פני מהם והיה לאכול ס"ת בגימטריא המן, וכתיב אח"כ ואנכי הסתר אסתיר, והכפילות מורה על כבדות והפלגת ההסתרת פנים שתהי' בכל תוקף עוז, וא"כ ראתה אסתר שבימי המן לא יזכו ישראל להיות נושעים עפ"י נס יען שהשי"ת יהי' בהסתר פנים מאוד מהם, והצלת כלל ישראל יהיה דוקא על פי דרכי הטבע, א"כ היתה מוכרחת לבא אל המלך ולהבעל לו ברצון כדי להציל כלל ישראל על פי דרך הטבע, כי לנס לא היו ראויים ישראל כלל וכלל בעת ההיא מחמת שה' הסתיר פנים מהם על כל הרעה אשר עשו, וז"ש אסתר מן התורה מנין, מנין היה לה ראיה מן התורה שמותרת לבא אל המלך ולהבעל לו ברצון. לזה אמר כי ראתה מה שכתוב ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, שנאמר בימי המן, כמ"ש בעל הטורים הנ"ל כי והסתרתי פני מהם והיה לאכול ס"ת בגימטריא המן, וא"כ מחמת הסתרת פנים שהי' אז בכל תוקף עוז, לא יזכו ישראל

להיות נושעים בה' שלא כדרך הטבע, לכן כדי להציל כלל ישראל מנער ועד זקן מהודו ועד כוש, היתה מוכרחת לבוא אל אחשורוש ולהבעל לו ברצון וא"ש ודו"ק.

מרדכי מן התורה מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא – נלע"ד לפרש ג"כ על דרך שכתבתי לעיל, והוא עפימ"ש בילקוט הגרשוני על מגלת אסתר בפסוק ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך וגו' כי אם החרש תחרישי בעת הזאת, רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר והבאתי ע"ז מספר פרי העץ עה"ת שכתב בשם הגאון הקדוש מהו' ישראל המגיד מקאזשניץ זצ"ל, כי הנה מבואר בזוה"ק כי אסתר לא נזדווגה אל אחשורוש. רק דמות היה במקומה מסטרא אחרא, אכן הנה בהיות ע"י ביאתה כעת, יצמח ישועת ישראל, לא רצה מרדכי שיהיה זה ע"י גורם הסטרא אחרא, וז"ש אל "תדמי" בנפשך, פי' שלא תבוא אליו עתה ע"י דמות. כי אם החרש תחרישי לעת כזאת, שתהיה אתה שב ואל תעשה רק יהיה נגמר ע"י הדמות, א"כ רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר פי' מן סטרא אחרא ע"כ דפח"ח – והנה על מר דרור, כתב הרמב"ם בפ"א מה' כלי המקדש ה"ב המור הוא הדם הצרור בחיה שבהודו וכו' והראב"ד השיג איך יכנסו במעשה הקדש דם חיה טמאה, והכסף משנה שם המליץ בעד הרמב"ם כיון שנשתנה מצורת דם ונעשה כעפר בעלמא והוא בושם מריח ריח טוב ביותר למה יגרע עיי"ש – וז"ש מרדכי מן התורה מנין, מנין היה למרדכי ראיה מן התירה להתיר לאסתר שתלך בעצמה אל אחשורוש להבעל לו כדי שיצמח ישועת ישראל ע"י סטרא דקדושה, ומנין הי' ראיה ע"ז מן התורה שיוכל האיסור להשתנות להיתר, לזה אמר דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא, חזינן שנעשה מדם חיה טמאה דבר המותר לגבוה יען שנשתנה מצורת דם והוא בושם מריח ריח טוב ביותר כמ"ש בכסף משנה הנ"ל, א"כ ה"נ נשתנה ביאה זו מצורת איסור ונעשה בושם מריח ריח טוב לפניו ית' הרוצה בקיומו של עמו ישראל, וכמו שבקיום נפש אחת מישראל נשתנה חילול שבת מצורת איסור ונעשה בושם מריח ריח טוב לפניו ית' כן ה"נ בקיום כל נפשות ישראל מנער ועד זקן מהודו ועד כוש נשתנה ביאת עבירה מצורת איסור ונעשה בושם מריח ריח טוב לפניו ית' שאם אין ישראל אין תורה ואין עולם ויחזיר הכל לתוהו ובוהו וא"ש ודו"ק:

(וע' בילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס דף ח' מדפי הספר עמוד ג' ותמצא מה שפירשתי ב"ה המאמר אסתר מן התורה מנין. ואנכי הסתר אסתיר. באופן אחר ע"ש וינעם לך):

קמב.
משנה לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו על מצות חמורות שבתורה – כתב הגאון בעל תב"ש ז"ל בחידושי בכור שור לכאן:
נ"ל קישור המתני' עפ"י הברייתא דלעיל דף קל"ט ת"ר כי יקרא מה ת"ל לפי שנא' שלח תשלח יכול יחזור בהרים וגבעות כו' ת"ל כי יקרא פרש"י דמדכתיב בפסוק שלח תשלח סד"א דיחזור וכו' וע' לעיל שם מה שפירשתי בזה דהאי לימוד נדחה מדדרשי' לעיל דף קמ"א אין לי אלא לדבר רשות לדבר מצוה מנין. פרש"י כגון לטהר המצורע, ת"ל תשלח מכל מקום והנה אי ס"ד שצריך לחזור בהרים וגבעות אין זה מצוה קלה וא"א לומר ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר וכו' די"ל דהא דכתיב למען ייטב לך וגו' קאי אשלח תשלח וגו' דסליק מיני שאם יטריח עצמו לחזור בהרים יקבל שכר זה. אבל השתא דתני לא יטול אפילו לטהר את המצורע דהיינו אפילו לדבר מצוה דלהכי כתב תשלח וא"צ לחזור כלל בהרים וא"כ שפיר הוה מצוה קלה וק"ל ע"כ דפח"ח – ובס' לב אריה כתב דלכאורה קשה אהך ק"ו דעביד לשאר מצות משילוח הקן דילמא שאני שילוח הקן דאיכא לאו בהדה ובקיום המצוה ההיא הוא ג"כ פורש מעבירה לכך כתיב בי' למען ייטב לך והארכת ימים משא"כ בשאר מצות אף שהם חמורות מ"מ כיון דליכא לאו בהם לא שייך בהו הך מתן שכר דכתיב בשילוח הקן ולא שייך הק"ו, אמנם באמת אף דרבי רחמנא שלח תשלח לדבר מצוה והיינו שיהיה חל בזה מצות שילוח אבל מ"מ הל"ת כבר חלף הלך לו דהא הך ריבוי לא בא רק בלשון עשה וא"כ בהאי גוונא דנטל את הבנים לדבר מצוה ושלח את האם דלא קיים בזה רק מ"ע לחוד, דהא הלאו דלא תקח לא שייך כלל בדבר מצוה ולא קיים בזה רק העשה דתשלח דנתרבה לדבר מצוה וע"ז קאי ג"כ הך דלמען ייטב לך והארכת ימים, א"כ מוכח דעל עשיית מ"ע לחוד ג"כ מטיבין לו ומאריכין ימיו, ושפיר הוה כ"ש לשאר מצות חמורות, והשתא א"ש דסמיך האי ק"ו להך דלא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע דנתרבה משלח תשלח ומזה דוקא מוכח האי ק"ו דמה אם מצוה קלה וכו' ע"כ דפח"ח – והגאון ר' שאול ז"ל מאמסטערדאם בס' בנין אריאל פ' כי תצא כתב דלכאורה קשה על הך ק"ו, דא"כ למ"ל דכתיב אריכות ימים גבי כיבוד אב ואם הא איכא למילף בק"ו משילוח הקן. ואפשר לומר דליכא למילף בק"ו דמה לשילוח הקן שכן דוחה עשה אחרת דאעפ"י שהוא צריך לטהר את המצורע אסור ליטול את האם כדי לקיים שלח תשלח, תאמר במצות כיבוד אב ואם דקיי"ל אבא אומר השקני מים. ויש לפני איזה מצוה לעשות מניח אני כיבוד או"א ועוסק במצוה שאני ואבא חייבים

במצות, וא"כ יש במצות שילוח איזו מעלה יתירה על כיבוד או"א וליכא למילף כיבוד או"א משילוח הקן להכי אצטריך אריכות ימים בכיבוד או"א ומקושר לשון המשנה יפה ע"כ דפח"ח וע' בס' באר יצחק סוף מס' חולין שכתב ג"כ כזאת" ולא ראה שכבר קדמו בזה בנין אריאל הנ"ל:

(וע' בצל"ח על חולין שכ' ג"כ קישור ד' המשנה באריכות ע"ש וינעם לך):

אחר כותבי ראיתי בספר לקוטי שלמה לכאן שכתב בזה"ל:

קמ"ב ע"א אפילו לטהר את המצורע ומה אם מצוה קלה. סמיכות זו יפה נדרשת בס' זכרון יוסף עפ"י גמרא לעיל קל"ט ע"ב יכול יחזור בהרים דכתיב שלח תשלח ת"ל כי יקרא, ואם ה"ה מצוה לחזור בהרים לא היתה מצוה קלה אבל לפי דריבוי דשלח תשלח אתי יוסף ז"ל אני תמה שלא אפילו לדבר מצוה כדלעיל קמ"א ע"א, עי"ז הוה מצוה קלה עכ"ל – ופלא בעיני שלעוצם בקיאותו באחרונים לא ראה שדבר זה כבר כתוב הדר בחידושי בכור שור להגאון בעל תב"ש ז"ל כמובא לשונו לעיל, וגם על הגאון בעל זכרון ראה בכור שור הנ"ל.

וזה דבר השמטה

בדף צ"א ע"ב א"ל מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו וכו' – כתב בס' אורח ישרים ח"ב על אגדות הש"ס, המבארים יבארו את המאמר הזה, כי ידוע שהמלאך שנאבק עם יעאע"ה היה שר של עשו, והוא הס"מ, והוא היצה"ר והשטן, והנה תכלית היצה"ר שנברא, כתוב בזוה"ק פ' תרומה, כי יסית את האדם לחטוא, והאדם יגבר עליו ולא ישמע לו, ועי"ז יבוא לתכליתו שנברא, וע"כ באמת תשוקת היצה"ר שהאדם יתגבר עליו ולא ישמע לו, ואך מוכרח הוא להסית את האדם כי נברא לזה – וזש"ה לפתח חטאת רובץ ומסית את האדם לחטוא. אבל אתה דע כי ואליך תשוקתו" ומה היא תשוקתו, כי "ואתה תמשל בו" כי תתגבר עליו ולא תשמע אליו, וע"כ עד היום הזה לא קרה עוד אל המלאך מקרה כזה שילחם עם איש פנים אל פנים ולא יוכל לו. וא"כ לא בא עוד אל תכליתו שיוכל לומר שירה, וזה שאמר לו, מיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו, שנאבקתי עמך פנים אל פנים ולא יכולתי לך. רק עתה הגעתי לתכליתי שבעבורו נבראתי, ורק עכשיו אוכל לומר שירה. שזה היא שירת המלאכים שעושים את שליחותם שנשתלחו עכ"ל.

סליק מסכת חולין בעזר אלהים חיים. כן יעזרני מסכתות אחרות להתחיל ולסיים.

מסכת בכורות

ה.

שאל קונטריקוס הגמון את ריב"ז, בפרטן של לוים אתה מוצא כ"ב אלף וג' מאות, ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף, אותן ג' מאות להיכן הלכו. א"ל אותן ג' מאות בכורות היו ואין בכור מפקיע בכור, מ"ט אמר אביי דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו ר כתב מרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' במדבר, נראה לפרש השאלה וכי לא היה מבין מעצמו תשובה זאת, ואפשר לומר דהיא גופא שצריך הבכור לפדות, הוא מחמת שבכורי מצרים היו נהרגין, וקיטרג מדה"ד למעלה מה נשתנו אלו מאלו, ועי"ז הוצרך הקב"ה ברחמיו להקנות הבכורי ישראל לקדושה, לכן עכשיו שנטלו העבודה מהם הוצרכו להיפדות, והתינח על בכורי שאר השבטים, אבל שבט לוי ידוע הוא שלא טעו אפילו במצרים לילך אחר ע"ז וגם לא היו בכלל שיעבוד יצא חל עליהם טענת מדה"ד, ולכאורה לא היו צריכים לשום פדיון ולא שייך לומר דיו שיפקיע את עצמו, לכן שאל אותו הגמון שפיר אותן ג' מאות להיכן הלכו, אך באמת איתא בספרי פ' זו טעם אחר לפדיון בכור, והובא ברש"י ז"ל פ' זו, משום דמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף, ולטעם זה גם שבט לוי הוצרכו בכוריהם להבדיל לקדושה מחמת קיטרוג מדה"ד באותה שעה שנגזרה
גזירה על בכורי מצרים נתעורר גם אותו החטא של מכירת בכורה של רחל, ושפיר השיבו ריב"ז דיו שיפקיעו את עצמן ולכן דקדק רש"י ז"ל שלא הביא טעם של ספרי של בכורי ישראל ע"י הלוים עה עכשיו גבי פדיון הנ"ל למעלה אצל פרשת פדיון בכור רק דפח"ח.
מסכת בכורות וראיתי במהרש"א בח"א שכ' וז"ל:
שלש מאות להיכן הלכו א"ל כו'. ר"ל למה לא כללן עם השאר ויפדו גם הם את הבכורות ולא יהיו זקוקים הרע"ג בכורים העודפים ממנין לפדיון כן פרש"י בחומש, והיינו שחשדו למשה שעשה כן להעשיר לאהרן ולבניו שיקבלו כסף פדיון של רע"ג העודפים וק"ל ולא ידעתי מה חידש לנו המהרש"א בזה והלא כן כתוב בפירוש במדרש (במדבר רבה פרשה ד') וזו שאלה שאל הונגטיס הגמון לריב"ז א"ל משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו' ועוד מפני מה כשכלל מנין הלוים בסוף מפני מה פחת מהן ג' מאות מן מנין הראשון, הוי לא גנב אותן מן החשבון אלא כדי שיתנו אותן רע"ג בכורות ה' ה' סלעים לאהרן אחיו, או שמא לא היה יודע לחשוב וכו' ע"ש.
ועוד שאלו בגבוי הכסף וכו' משה רבכם גנב היה או אינו בקי בחשבונות היה וכו' – בחדושי גאונים שבגליון הע"י החדש כתב יש לדקדק היאך שייכים שני השאלות הנ"ל גבי הדדי וכו' וע"ש מ"ש מזה, ובמחכ"ת נעלם ממנו המדרש (במדבר רבה פרשה ד')

הנ"ל, דשם מבוחר דגם בשאלה הראשונה ח"ל אותו הגמון לריב"ז משה רבכם גנב היה או לא היה יודע לחשוב, נמצא דשפיר שייכים הני שני השאלות גבי הדדי ולק"מ.

ה:

א"ר חנינא שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא (בביהמ"ד הגדול) מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים, א"ל גזירת הכתוב הוא, ועוד שסייעו את ישראל בשעה שיצאו ממצרים שאין לך כל א' וא' מישראל שלא היו לו צ' חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים, ועוד שאלתיו מה לשון רפידים אמר לי רפידים שמה בפרש"י בחומש ס"פ בא כתבא פטר חמור ולא פטר שאר בהמה טמאה, גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים ממצרים טעונים מכספם וזהבם של מצרים עכ"ל. והרא"ה ז"ל בספר החינוך במצות פדיון פטר חמור כתב, משרשי מצוה זו כדי שיזכרו היהודים לעולם הנס שעשה להם האל ביציאת מצרים שהרג כל בכוריהם שנמשלו לחמורים כמ"ש עכ"ל ע"ש - ובאבן עזרא ז"ל ס"פ בא כתב בזה"ל ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם. על כן לא יפדה בכור מין אחר עכ"ל ולכאורה הוא נגד הגמרא דכאן, ואולי האבן עזרא ז"ל נמשך אחר המכילתא המובא בילקוט ס"פ בשלח רמז רס"ג וז"ל, וילחם עם ישראל ברפידים אמר ר' חנינא הדבר הזה שאלתי את ר' איעזר שהיה יושב במתיבתא רבה מהו רפידים א"ל כמשמעו, ועוד א"ר חנינא שאלתי את ר' אליעזר מה ראו ישראל לפדות פטרי חמורים ולא לפדות פטרי סוסים ולא פטרי גמלים, א"ל גזרת המלך היא, ועוד שלא היו בידן של ישראל אלא חמורים בלבד באותה שעה לפי שאין כל אחד מישראל שלא עלו בידו תשעים חמורים טעונים כסף וזהב עכ"ל ע"ש, וזה ממש כדברי האבן עזרא ז"ל ז"ל -

וצריך להבין ההמשך והקישור שיש לשאלת רי חנינא את ר' אליעזר מה לשון רפידים, לתשובת ר' אליעזר, ועוד שסייעו את ישראל בשעה שיצאו ממצרים וכו' שאח"כ א"ר חנינא ועוד שאלתיו מה לשון רפידים, דמשמע שיש לשאלה זאת איזה שייכות עם הקודם, והיא פלא לכאורה מה ענין רפידים אצל פדיון פטר חמור -- ונלע"ד עפ"י מ"ש בס' עיון יעקב דלפי דההחמורים סייעו את ישראל להוציא כל א' צ' חמורים טעונים כסף וזהב להכי חל עליהם הקדושה, ולכאורה לא עשו להם טובה אלא אדרבה רעה, שע"י שהיו עסוקין בביזה רפו ידיהם מן המצות ועי"כ בא עליהם עמלק כמ"ש בעל הטורים ס"פ בשלח ברפידים, ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידם בגימטריא רפו ידיהם מן המצות ע"ש (דהיינו להיפוך ממרע"ה שהיה עסוק בעצמות יוסף וכמ"ש

במדרש רבה פ' בשלח, ויקח משה את עצמות יוסף עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות, שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עוסק בעצמות יוסף שנא' ויקח משה, את עצמות וגו' אמר הקב"ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות עכ"ל, וא"כ על כל ישראל שהיו עסוקים בכסף וזהב נתקיים בעוה"ר להיפוך סכלי לב יקחו כסף וזהב ולא מצות) א"כ היאך חל על החמורים הקדושה לפדות בכוריהם לפי שסייעו את ישראל להוציא כל א' צ' חמורים טעונים כסף וזהב הלא עי"כ רפו ידיהם מן המצות לפי שנטו אחר הבצע למלא ידם כסף וזהב. ועל כן בא עליהם עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ברף ידים שרפו ידיהם מן המצות, וזה שאמר ר' חנינא ועוד שאלתיו מה לשון רפידים הלא מזה מוכח שרפו ידיהם מן המצות, וא"כ החמורים אדרבה גרמו להם רעה שעי"כ בא עליהם עמלק, ואיך ניתן להם שכר על שסייעו את ישראל להיות עסוקים בכסף וזהב שיחול עליהם הקדושה ויצטרכו ישראל לפדות בכוריהם. ועל זה השיב ר' אליעזר, רפידים שמה, ולא דרשינן שרפו ידיהם מן המצות, כי באמת גם ביזת מצרים היתה מצוה גדולה כי כן נצטוו לעסוק בביזת מצרים לקיים מאמר השי"ת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואם כי מרע"ה נשתבח ע"ז מפי השי"ת שלא עסק בביזה, אעפי"כ אין לגנות ח"ו את ישראל עבור שעסקו בביזה, כי גם הם היתה כוונתם לש"ש לקיים הבטחת השי"ת לאברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אלא שמדריגת מרע"ה היתה גבוהה מאוד ואצלו היו המצות "רכוש גדול" ולא הכסף והזהב. אמנם אעפי"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו וישראל קיימו ואחרי כן יצאו בר כוש גדול בפשטות, וגם זה למצוה יחשב להם, וע"כ לא דרשינן רפידים שרפו ידיהם מן המצות אלא רפידים שמה, וישראל שהיו ועסוקים בכסף וזהב גם הם עשו מצוה, ולכן החמורים שסייעו אותם לזה, ג"כ היו מסייעים לדבר מצוה ולהכי חל עליהם הקדושה שיצטרכו לפדות בכוריהם וא"ש ודו"ק **ועיין** בס' עיון יעקב מ"ש בפסוק לא חמור אחד מהם נשאתי וגו'. ודבר זה כתוב ביתר ביאור בס' תפארת יהונתן עה"ת פ' קרח וז"ל:

לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעותי את אחד מהם, כי כולם היו עוסקים:

בביזה וכל א' מהם היו לו צ' חמורים טעונים כסף וזהב ומשה עסק בעצמות יוסף שבו תלוי כל הגאולה, וא"כ עכ"פ היה מגיע לו מן צ' חמורים חמור אחד לחלקו ומ"מ לא לקח, ועל הלוים היה מוטל עליהם ליקח עמהם עצמות. יוסף כי לוי מכרו למצרים ועליהם להוציא משם, מ"מ לא הרע משה לאחד מהלוים לטפל בו והוא לבדו נשאהו וז"ש ולא הרעותי את אחד מהם ע"כ דפח"ח:

כתנאי ר' אליעזר אומר רפידים שמה ר' יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה וכו' – עיין ש"י ז"ל שכתב שריפו ידיהם מד"ת, (והיינו לשון נ רפידים רף ידים) וכן איתא בילקוט ס"פ בשלח בשם המכילתא אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה וכו' עיי"ש – ובילקוט הגרשוני על תהלים סי' כ"א הבאתי בשם גיסי הרה"ג מ' יצחק יעקב בלום נ"י מבערעטיא אויפאלו יעיא שפי' המאמר שלפנינו כי בעוד שעסקו ישראל בתורה התורה מתיש כח ולומדי התורה הם תשי כח כנקבה כמאמר חז"ל ביומא ע"א א' אליכם אישים אקרא אלו ת"ח הדומים לנשים וכו' ר"ל חלושי כח כנשים, לכן לא בא עמלק ללחום עמהם, כי מה תפארת יהיה לו אם ינצח רבנן שהם קצירי ומריעי חלושים ותשי כח כנשים, וכמו שמצינו בסוף מס' תמיד שספרו חז"ל מאלכסנדר מוקדון ברצותו ללחום עם מדינה שכולה נשים, אמרו לו הנשים אי קטלת לן יאמרו נשי קטל כלומר זו אינה גבורה אם תלחם עמנו שהרי אם תהרוג אותנו יאמרו העולם, נשים הרג, וזו אינה גבורה, ואם אנו נהרוג אותך יאמרו השימעים כמה גרוע מלך זה שנשים נתחברו עליו והרגוהו עיי"ש, וכמו כן היה בעמלק שכל זמן שישראל עסקו בתורה והיו דומים לנשים לא בא ללחום עמהם, אבל כאשר שמע שרפו ידיהם מדברי תורה ואין עוסקים בהם א"כ נעשו גבורי חיל ויש להם כח לעמוד בקשרי המלחמה, מיד ויבוא עמלק וילחם עם ישראל שאם ינצחום יספרו בעמים גבורתו ויהיה לו לכבוד ולתפארת ע"כ דפח"ח:

ובספר מקרי דרדקי עה"ת מהגאון ר' הילל ל"ש זצ"ל פ' בשלח כתב וז"ל:

עיין שבת דף קי"ח ע"ב א"ר יודא אמר רב אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון דכתיב ביום השביעי יצאו ללקוט וכתיב בתרי' ויבוא עמלק, והקשה המהרש"א הלא אחז"ל ברפידים שרפו ידיהם מד"ת, מזה מוכח שלא בא עבור חילול שבת, ונ"ל ליישב דבאמת עיקר ביאתו של עמלק היה משום שחיללו שבת, אלא א זמן שיו עוסקים בתורה היתה זכות התורה מגינה עליהם והיה הקב"ה מאריך להם אף כמו שהיה בזמן החורבן שחטאו בע"ז ג"ע ושפיכות דמים והיה מגיע להם עונש עבור זה, אפ"ה הכתוב אומר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי, ומפרש הירושלמי דבזכות לימוד התורה היה להם אריכות אף, וכן יש לדייק מלשון הפסוק שהיה לו לומר ויבוא עמלק ברפידים להלחם, דאז היה מוכח שעיקר ביאתי היה עבור רפידים, משא"כ עתה שאמר ויבוא עמלק ונקוד בנגינת אתנחתא. שהוא מפסיק, להורות שביאתו היה עבור עין אחר, רק עתה היה לו כח ללחום משום רפידים ע"כ דפח"ח:

(וע"ש עוד באות רפ"ז וילחם עם ישראל ברפידים. אחז"ל שרפו ידיהם מד"ת, אפשר לפרש הכוונה שעמלק מסית לעשירי עם שיהיו צרי עין מלהחזיק לומדי תורה, וזהו שרפו "ידיהם" מדברי תורה, ועי"כ מאחר שכשל עוזר נפל עזיר ח"ו, כמי שאחז"ל במס' חולין שלחו מתם לבעי רחמי אתכליא על עליא שאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא וכו' עיי"ש):

ובשער בת רבים ס"פ בשלח הביא בשם ס' משכיל אל דל וז"ל:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל אחז"ל מלמד שבא בגלוי פנים, משים דהוקשה לחז"ל למה בפ' חוקת כתיב וישמע הכנעני מלך ערד, ופרש"י כי שינה עמלק כסות ולשון כדי שלא ידעו ישראל על מי להתפלל, ומדוע כאן לא שינה עמלק לשונו ולבושו והכל ידעו שהוא עמלק, מכלל שלא היה לו פחד מתפלת ישר שצ"ל דהכתוב עצמו מתרץ זה, מפני מה "ויבוא עמלק" ולא התחפש לבוא בדמות כנעני משום "וילחם עם ישראל ברפידים" ולמה נקרא שמו רפידים, מפני שרפו ידיהם מדברי תורה, וכתיב (משלי כ"ח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, לא כן שם שהיה אחר הספדו של אהרן וכל ישראל בכו עליו שלשים יום משום שאהרן היה אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, הרי שהיתה התורה חביבה ויקרה מאוד אצלם, לכן היה ירא עמלק מתפלת ישראל והוצרך לשנות כסות ולשון ע"כ דפח"ח:

עו"ש בגמרא ועוד שאלתיו מה לשון שטים, אמר לי שטים שמה, כתנאי ר' אליעזר אומר שטים שמה ר' יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות- הנה בפסוק כתיב וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב, וביאור הפסוק לדעת ר' יהושע עפ"י מ"ש הרמב"ם ז"ל סוף הלכות איסורי ביאה וז"ל, גדולה יתירה מכל זאת אמרו, יפנה עצמו ומחשבתו לד"ת וירחיב עתי בחכמה שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה עכ"ל הזהב, וזש"ה וישב ישראל בשטים, שנתעסקו עסקו בדברי שטות ולא בדברי חכמה, וממילא כיון שלבם היה פנוי מן החכמה היתה מחשבת עריות מתגברת בלבם ולכך, ויחל העם לזנות אל בנות מואב וא"ש. (ועיין ברש"י בחומש פ' בלק פי' בשטים כך שמה, ולכאורה ר"א ור' יהושע הלכה כר' יהושע ומדוע פרש"י כר"א דאמר כך שמה. ואפשר דכל הני כללי לא נאמרו אלא היכא דפליגי בהלכה אבל לא היכא דפליגי באגדה, אך קשה מדוע לא פרש"י בפ' בשלח גם ברפידים כך שמה כר"א דס"ל הכי בכאן וצע"ק):

ה:
סבי דבי אתונא. כתב בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל. ראיתי בספר הישר לר"ת שפירש מכשפין שעומדין כולם בבית אחד, ורבינו מאיר פירש בנין עשו כעין כבשן וכן קבלה מפי רבו, ויש ספרים בארץ יון שכתוב בהם דבי אתונס היינו צוען מצרים עכ"ל:

א אמרי ליה האי גברא דאזיל בעי איתתא ולא. יהבי ליה, מאי חזי דאזיל להיכא דמדל מינה, שקל סיכתא דצה לתתאי לא עאל דלי דצה לעיג עאל, אמר האי נמי מתרמיא ליה בת מזליה נלע"ד לפרש האיתתא היינו התורה. כמו שפרש"י סוף משלי, אשת חיל היא התורה, מי ימצא. אשרי הזוכה למצוא אותה וכו' עיי"ש והנה אנו מבקשים מאת השי"ת, והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצותיך, ורבים מעמי הארץ שאין זוכים שיאר השי"ת עיניהם בתורה, הם מבקשים שידבק השי"ת לבם במצותיו, וידוע שיטת רשיי ז"ל בב"ק דף י"ז גדול התלמיד שמביא לידי מעשה אלמא מעשה עדיף ע"ש (ומה שהקשו עליו התוס' שם כבר יישב על נכון בס' עיון יעקב לקידושין דף מ' בדה נענו כולם וכו' דלענין השכר ודאי מעשה עדיף באמת כיון שהוא תכלית הלימוד עיי"ש באריכות קצת), וזה שאמרו סבי דבי אתונא, האי גברא היינו עם הארץ דבעי איתתא מאת השי"ת שיאר עיניו בתורה שנקראת אשת חיל כנ"ל, ולא יהבי לה, מאי חזי דאזיל להיכא דמדלי מינה, שמבקש מאת השי"ת שידבק לבו במצותיו, מה שהוא עוד למעלה מן התורה, דלענין השכר, מעשה גדול מן התלמוד, וע"ז השיב ר' יהושע בן חנני' האי נמי מתרמיא ליה בת מזליה, דאעפ"י שאינו זוכה לאור תורה, מ"מ עפ"י המזל יזכה למצות, כדאיתא בסוף מס' שבת דאמר ר' חנינא פוקו אמרו ליה לבר ליואי לא מזל יום גורם אלא מזל שעה גורם וכו' האי מאן דבצדק יהא גבר צדקן אמר רב נחמן בר יצחק וצדקן במצות עיי"ש וא"ש ודו"ק:

ב גברא דאוזיף וטריף מאי חזי דהדר אוזיף, א"ל גברא אזל לאגמא קטיל קמא טונא ולא מצי ביה, קטל ומנח עליה עד דמתרמי ליה אינש דמידלי ליה --- נלע"ד לפרש (וקצת מזה כתוב בס' דורש לפרקים על פרקי אבות דף ע"ג) כי שאלו לריב"ח מדוע דרך רשעים לחה אם ה' נתן להם כסף וזהב והשפיע להם מטובו, לעשות הטוב ולהשפיע לאחרים. והם לא עשו כן וישכחו אלקי צורם, א"כ למה זה יוסיף עוד להשפיע להם, אם משפטיו אמת צדקו יחדו. וז"ש גברא דאוזיף ולא פרע וטריף מאי חזי דהדר יזיף. ר"ל אם הקב"ה רואה כי הלוה לו פעם אחת בהשפיע לו מטובו, והרשע לוה מן המקום ולא ישלם לו, כי לא יחונן דל ולא יפרוס לחמו לאביון א"כ מאי חזי דהדר יזיף, ר"ל למה ישפיע לו עוד ויגדלו חובותיו ואשמותיו למעלה ראש וע"ז השיב ריב"ח דכמו דגברא דאזל לאגמא

וקצץ קנים ומוסיף משאוי על משאוי עד דמתרמי ליה אינש דמידלי ליה, כן הקב"ה מוסיף להרשע שפע על שפע עד דמיתרמי ליה אינש ר"ל אדם צדיק דמידלי ליה להרשע למדריגת צדיק חונן ונותן ע"י שידבר על לבו דברים רכים משמן. דברי חן ושכל טוב, עד שאם אבן הוא נימוח. לקול דברי מוסר ותוכחת חיים שישמע מפי הצדיק האמיתי המוכיח לשם שמים וכמ"ש מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון וא"ש ודו"ק:

ג אמרו ליה אימא לן מילי דכדיבי, אמר להו הוה לן ש כודנייתא (פרדה) וילידה והוה תלי לי' פיתקא וכתיב ביה דמסיק בבי אבא מאה אלפא זוזי. אמרו ליה וכודנייתא מי ילדה. א"ל הי נינהו מילי דכדיבי – כתב בס' יערות דבש (דפוס לובלין דף קמ"ט) יש להבין מה זו שאלה מחכמים, ישכחו שביקשו ממנו דברי כזב ומה היא התשובה. ובימי חורפי אמרתי כי רש"י בפ' שלח **(על המאמר התמוה במס' חולין דף ס"ג ע"א א"ר יהודא רחם זו שרקרק וכו' עד ההוא ביידא הוה, עיין בס'

כתנות אור עה"ת מהגאון בעל פנים מאירות ז"ל פרשת ואתחנן ותמצא ביאור נפלא על כל המאמר מרישא לסיפא, ומגודל האריכות א"א לי להעתיק דבריו ועמך הסליחה.)** כתב, כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו ולכך אמרו המרגלים זבת חלב ודבש היא וגו' וזה שאלתם אתה מתחיל בדבר כזב מבלי הגיד אמת בתחלתו, כי כודנייתא מי ילדה וזהו ראש דבריך והשיב להם ריב"ח, הא דדוברי כזב אומרים בתחלתו דברי אמת הוא יען דחפיצים שיאמינו להם וע"כ אומרים בתחלתו אמת ומדהא איתא כולו איתא, אבל אני אין רצוני כלל שתאמינו לי כי כך היה שאלתכם שאומר לכם דברי כזב, א"כ הי נינהו מילי דכדיבי, ולמה אומר דבר אמת בתחלתו – אבל בגוף הדבר מה זה שפלפלו ומה היה שאלתם בתחלה לומר דברי כזב, וכי זהו שאלת חכם אין לך נקל בעולם מלדבר דברי שקר ואין קץ לדברי רוח. אבל הענין כן דהנה איתא בגמרא אין מושיבין בסנהדרין רק מי שיודע לטהר שרץ מן התורה דהיינו שיוכל לומר על טמא טהור וכן להיפך ומראה לו פנים, והקשו בתוס' מה לי בחריפות של הבל, אמנם כבר אמר אל תהי מפליג לכל דבר שאין לך דבר שאין לו מקום ושעה, וכמו כן אמרו אלו אוסרין ואלו מתירין אלו ואלו דא"ח, ולכאורה איך יתכן שני הפכים בנושא אחד, אבל הענין כי זה העולם עילם תמורה והכל בסוג עץ הדעת טוב ורע כי הוא תחת עולם הגלגל חוזר והולך, וכן למעלה בעולם עליון. כמבואר בפירוש בספר יצירה, רל"א שערים פנים ואחור הולך הגלגל וחוזר, פעמים טוב ופעמים רע, אין למעלה מענג ואין למטה מנגע, תם מת עשר רשע, וכן כל טוב ורע מתהפך פעמים זה ופעמים זה, ולכך הכל לפי ענין הגלגל העליון ותחתון סובב והילך מתהפך וא"כ מה שבזמן הזה טמא בזמן אחר טהור

וכן כולם, ולכן אלו ואלו דא"ח כי מה שבזמן הזה טמא הוא בזמן אחר לפי סיבוב גלגל עליון טהור (וזהו כוונת חכמי משנה ז"ל מחלוקת שמאי והלל סופה להתקיים כי אע"פ שהיום הלכה כב"ה שדבר זה טהור, יהיה זמן שיהי' טמא כדעת ב"ש כי אין לך דבר שאין לו זמן ומקום וכן להיפך ולכן זהו מחלוקת לש"ש כי דברי שניהם סופו להתקיים ושניהם אמת, משא"כ מחלקת קרח ועדתי שחלק על משה בטלית שכולו תכלת ובית מלא ספרים, לא היה ויהיה מעולם והוא שקר מוחלט, ולכך אין סופו להתקיים כלל כציץ נובל וכענן כלה זהו מחלוקת קרח ועדתו וזהו שלא לש"ש והבן) – וזהו אמרם אל תהי מפליג לכל דבר שאמר זה החכם טמא, והוא טהור, כי אין לך דבר שאין לו מקום וזמן שיגיע שיהיה באמת טמא, וכן מצינו במצבה שהיתה אהובה בימי אבות והיה מצוה וקדושה, ואח"כ שנואה והיה עבירה וטומאה, וכן כולם מתהפך פעם כה ופעם כה וכו'. ולכך אין מושיבין בסנהדרין רק מי שיודע לטמא הטהור וכן להיפך כי אין זה חריפות של הבל ושקר כדעת התוס' רק אמת והכל בזמנו וכו'. כללו של דבר אל תהי מפליג לכל דבר זה שקר הוא כי בזמנו הראוי יהיה אמת, ואין לך שקר רק מה שהוא שקר בעצמותו כמו פרידה שילדה – וזהו ענין סבי דבי אתונא שהיו פילוסופים וראשי מדרש אוה"ע אז, וצחקו על חכמי ישראל שחכמים שלהם מראים עוצם פלפולם בתורה לומר על טמא טהור, ובזה כדאים והגונים לישב בסנהדרין, והוא חריפות של שקר כקושית התוס', וזהו מאמרם אימא לן מילי דכדיבי, אמור לנו מדברי פלפול השקר ההוא איך הנחילו שקר, וריב"ח עשה עצמו כאין מבין ואמר להם שקר מוחלט דכודנייתא ילדה, וע"ז שאלו וכודנייתא מי ילדה, וכי שקר כזה אנו מבקשים ומה רשומי חכמה יש בזה. רצוננו שתאמר לנו הפלפול הנ"ל, והשיב להם ריב"ח הי נינהו מילי דכדיבי, הלא אתם בקשתם דבר שקר, ופלפול כזה אינו בגדר שקר כי עת לכל חפץ ואין שום דבר כזה בגדר שקר כאמרם ז"ל אל תהי מפליג לכל דבר. ואם אתם חפצתם שקר, אין לכם שקר רק כודנייתא דילדה כי הוא באמת שקר, אבל זולת זה אין שקר, ודברים אלו הם מחוכמים לחכם כמותו י"ב ע"כ דפח"ח:

(ד) **מילחא** כי סריא במאי מלחי ליה, בשיליא דכודנייתא, ומי איכא שיליא לכודנייתא, ומילחא מי בני לן ביתא באוירא דעלמא, אמר שם קם ותלא בין שמיא לארעא. א"ל אסיקו לי ליבני וטינא מהתם, אמרי ומי איכא דמצי לאסוקי התם, אמר ומי איכא דמצי למבני ביתא בין שמיא לארעא – בחדושי גאונים שבגליון הע"י החדש מביא בשם הגאון ר' יוסף. שאול נאטהאנזאהן ז"ל הכוונה דהנה מלח ברית עולם בזה מולח כל הקרבנות ואם חלילה הקרבנות בטלים היה חרב העולם, וז"ש מילחא כי סריא, היינו מה נעשה

בזה לאחר שחרב ביהמ"ק, וע"ז השיב ריב"ח ע"ד מ"ש הרב בעל העקידה פ' תצוה שאף שהמקדש חרב בכ"ז התפלה במקום קרבן הוא וקיים לעד, וז"ש ומילחא מי סריא והיינו שלא יתבטל ע"כ דפח"ח – אך מ"ש שם עוד בשם הגאון הנ"ל על המאמר בני לן ביתא באוירא דעלמא וכו', הנה לא ראה שכבר כתוב כן בספר נחלת יעקב עה"ת מהגאון מליסא ז"ל בס"פ ויקרא עיי"ש ותמצא.

(ה) **אמרו** ליה מציעותיה דעלמא היכא, זקפה לאצבעתיה אמר להו הכא, א"ל מי יימר אמר אייתו אשלי ומשחו – אם נתפוס המאמר הזה כפשוטו קשה מדוע לא אמר להם דארץ ישראל היא באמצע העולם, וכמ"ש במדרש תלפיות ענף ארץ ישראל עי"ש. וכ"כ המהרש"א בח"א ליימא דף נ"ד ע"ב בד"ה מאמצעיתו וכו' דבכמה מקומות מוכח דציון ובתוכו אבן שתיה הוא אמצעיתו של עולם עיי"ש – אך שו"ר באהבת אותן שבגליון הע"י החדש מס' יומא (שם) שכתב דציון אינה באמצע של עולם בכללו רק באמצע חלק הישוב של עולם לבד מחלק של עולם שהוא חרב ומדבר בלא ישוב וכמו שמבואר מדברי הזוהר בפ' תרומה דף קנ"ז ובפ' תצוה דף קפ"ד עיי"ש, וא"כ י"ל דסבי דבי אתונא שאלו על אמצע של עולם בכללו היכן הוא, וע"ז א"ל ריב"ח דכאן הוא (שוב מצאתי באבן עזרא ז"ל על תהלים סימן נ' פסוק ב' שכתב מציון, שהוא באמצע היישוב באורך וברוחב עכ"ל. ומדכתב באמצע "היישוב" ולא כתב שהוא באמצע העולם ש"מ דס"ל ג"כ כמ"ש באהבת איתן הנ"ל וא"ש).

(ו) **אמרו** לי' אית לן בירא בדברא עייליה למתא, א"ל איפשילו לי חבלי דפארי (סובין): ואיעיילי – כתב רבינו יונתן ז"ל מפראג בס' קשת יהונתן דף ח' ע"ג על פי הגמרא כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית כמו שהיה חלבנה בקטורת הסמים, והכוונה כי ביום הצום חובה עלינו להחזיר בתשובה כל החוטאים ולקרב המרוחקים עד אשר נהיה לבשר אחד ואף המה יתנו ריח טוב כמו חלבנה שהיה מריח כלבנון מריח בשמים טובים שהיו עמה בקטורת כן יהיה ענין פושעי ישראל, וזהו בעוה"ר מאריך הגלות שלנו, שאיש לדרכו פנינו ואין שם על לב להשיב אחרים מעון ונרדם יתנו ריח -- וזהו מאמר סבי דבי אתונא לריב"ח אית לן בירא בדברא:

עייליה למתא, והשיב ריב"ח איפשילו לי חבלי דפארי ואיעיילי, והיינו כי בית המקדש היא באר מים חיים כמ"ש במדרש ובזוהר על פסוק והנה באר בשדה וגו' ובעוה"ר ציון שדה תחרש והיא לשדה יער, ואמרו להביאו לעיר דהיינו שיחזור לבנותי כדכתיב עוד יהיה עיר ישוב וגו' ועיר אלקים יקרא וגו', והשיב ריב"ח, כי הטובים שבישראל הם בסוג קמח, אבל הרקנים הם סובין, ואם הייני עושים חיבור ואגודה עמהם, וזהו חבלים מן

סובין להתקשר ולהיות עמהם באגודה אחת ולא ירתק חבל הכוסף לתורת ה' ועבודתו, אז יהיה בקל להביא הבאר משדה לעיר, ולכן העיקר תלוי להשיב רבים מעון וכו' ע"כ דפח"ח.

(ז) **אית לן** ריחייא דתבירא חייטה, א"ל כריכו לי מינה גרדי (הוציאו לי ממנה חוטין) ואחייטה – נלע"ד הכוונה דריחייא דתבירא היינו ע"ד שכתוב בתוכחה (פרשת בחקתי) בשברי לכם מטה לחם, דרחיים הם טוחנות התבואה וזהו מטה לחם ושבירת הרחיים היינו שברון מטה לחם וחסרון פרנסה ר"ל, וז"ש אית לן ריחייא דתבירא חייטה, דהיינו שיתפלל עבורם אל ה' שיתן להם די פרנסתם, וע"ז השיב להם ריב"ח, דחסרון פרנסה הוא בעבור חטאים ועונות, וכמ"ש חז"ל הרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, ואם אתם רוצים שאתפור הרחיים השבורה, הוציאו לי ממנה חוטין כלומר הרהורי תשובה הם יהיו החוטין שבהם אתפור הרחיים השבורה ושברי מטה לחם שבר אל שבר יחדיו ידבקו וא"ש ודו"ק.

(ח) **מישרא** דסכינא במאי קטלי ליה, בקרנא דחמרא ומי איכא קרנא לחמרא, ומישרא, דסכיני מי הויא – הכוונה, מישרא דסכיני, שדה שעיר שניתן לו הברכה על חרבך תחיה במאי קטלי ליה. במה תוכלו לנצח אותם, אמר להו בקרנא דחמרא, בקרן עוז של מלך המשיח שנקרא חמור, כמ"ש במדרש רבה פרשת וישלח בפסוק ויהי לי שור וחמור, רבנן אמרי שור זה משוח מלחמה שנאמר בכור שירו הדר לו, חמיר זה מלך המשיח שנאמר עני ורוכב על חמור עיי"ש, וע"ז אמרו ומי איכא קרנא לחמרא עשו עצמם כאלו אין מבינים תשובתו דמוסב על קרן עוז של מלך המשיח, לכן שאלו ומי איכא קרנא לחמרא, וע"ז השיב להם ריב"ח, ומישרא דסכיני מי הויא, אלא עכ"ח כוונתנם בדרך מליצה על שדה שעיר שניתן לו הברכה ועל חרבך תחיה, על כן גם אני השבתי לכם בדרך מליצה, בקרנא דחמרא, וכוונתי על קרן עוז של מלך המשיח שנקרא חמור כנ"ל וא"ש ודו"ק. (ועיין בענף יוסף שעל הע"י החדש מ"ש בשם ספר פרדס החכמה, ולענ"ד הנכון כמ"ש ואין להאריך יותר)

(ט) **אייתי ליה** תרתי ביעי, א"ל הי זוגתא (תרנגולת) חיורתא והי זוגתא אוכמתי, אייתי איהו תרי גביני, א"ל הי דעיזא חיורתא והי דעיזא אוכמתי ורבינו יהונתן ז"ל מפראג בספרו קשת יהונתן דף ז' ע"ג נראה דהיה לפניו הגירסא בגמרא להיפוך -- אייתי ליה תרי גביני א"ל הי דעיזא חיורתא והי דעיזא אוכמתי, אייתי איהו תרתי ביעי א"ל הי זוגתא חיורתא והי זוגתא אוכמתי וע"ז כתב. והדבר תמוה מה שאלת חכם יש בזה ששאלו כך לריב"ח, וריב"ח לא השיב להם בגדר תשובה כלל, רק הם שאלו על חלב וגבינות

והוא השיב בביצים היא היא ומ"ש זה מזה והיינו שאלתם - אמנם הענין יובן כי קצת מחכמי טבעים אמרו כי מה שיש לקצת בהמות שערות אדומות וקצת יש להם שחורות או לבנות, הכל כפי מזגי דם והתגברות הכחות, כי אם יתגבר חום וכח אש שהוא חממות הדמים ומזג מרה אדומה. יהיו השערות אדומים, ובהתגבר כח עפר ומזגי מרה שחורה יהיו השערות שחורות, וכן בהתגבר יסוד מים והתגברות מרה לבנה השערות לבנות, וא"כ ענין שינוי השערות הוא מעצם מזגי הבהמה ואיכותיה - - אמנם רבים מחוקרי טבעים שחלקו ואמרו כי אינו תלוי כלל בעצם מזגי בהמה רק מקרה בעלמא שבא מבחוץ לבהמה ע"י שינוי אויר וכהנה לחות הגורמים שינוי הצבעים ואינו כלל בגוף הבהמה ואיכותיה, והביאו ראיה כי ידוע כי כחות הדמים ומזנים בחלב בהמה כאמרם ז"ל דם נעכר ונעשה חלב, וכפי התגברות החומים כן יהיה החלב, עד שהרבה נשים שהם חום בטבע, החלב שלהם חם ומזיק לוולד היונק ממנה ומיחו הרופאים להניק כמפורסם, וא"כ יהיה הבדל בין חלב וגבינות הנעשים מחלב הבא מפרה אדומה או שחורה לזה יהיה כח חם ולזה קר אך באמת כאשר יובחן הדבר בכל בחינות וזיכוך, לא ימצא בו הבדל כלל, ועינינו של זה כשל זה, ומזה הוכחה כי אין צבע שערות מורין על איכות הפרה - והנה ידוע במ"ש רשיי כי עכו"ם צוחקין על ישראל בענין פרה אדומה ואמרו מה טעם יש בה דוקא אדומה, אמנם אם אדומה מורה על איכות הפרה ומזגה, ודאי שאין זו שאלה, כי כמו שהקפידה תורה על פרה דוקא כן הקפידה על בהמה שמזגיה חום ויסוד אש. ובפרט לפמ"ש רש"י שכל ענין לשרוף באש לבטל חום יצר הרע וכל ענינו בחום יסודי ואש זרה כנודע אבל אם צבע אדומה רק לפי מקרה כמ"ש שפיר לא יתכן בו טעם כי הלא מקרה בעלמא בא ואינו נוגע לעצם פרה כלל - וזהו ענין סבי דבי אתונא שהם היו חכמי פילוספי' קדמונים ואתונא היה ראש מדרשם ואקדימיא"ה שלהם ולכך צחקו על פרה אדומה, והוכיחו לריב"ח כי הצבע הוא מקרה בעלמא, והראיה שאמרו לו ברר מתוך הגבינות איזהו מן עז שהוא צבע כך או צבע כך אם הוא לפי שינוי המזגים, וא"כ שא"א לברר ש"מ שהוא רק מקרה א"כ אין כאן טעם למצות פרה אדומה דוקא ובדין אנו צוחקין עליכם מה טעם יש בזה דוקא אדומה, והשיב להם ריב"ח אתם צוחקים עלינו ואתם שוכחים כי גם עליכם יש לצחוק כי ידוע מ"ש בע"ז דף י"ג ע"ב דאין למכור לעכו"ם תרנגול לבן שמקפידים עניו להקריב לעכו"ם דוקא תרנגול לבן עיי"ש וטען ריב"ח אמרו נא בבצים שיובחנו אם הם מתרנגולת לבנה או שחורה, וע"כ תודו ג"כ כי אין הצבע באיכות התרנגול כי א"כ היה מובחן ומורגש בביצה, רק הוא מקרה, ומ"מ מקפידים

אתם בעכו"ם להיות דוקא תרנגול לבן וא"כ למה תצחקו עלינו בפרה אדומה טלו קורה מבין עיניכם וא"ש ע"כ דפח"ח ש"י.

(י) **אמרו** ליה ורציצא דמיית בביעתיה בהי נפקא רוחיה. אמר להו בהיינו דעאיל – כתב בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל, פירשו גורי האר"י זצ"ל דשאלתם היתה על מיתת תינוקות בעון אביהם מהי נפקא ר"ל מאיזה דין ומשפט יצאה, והשיב ריב"ח בהיינו דעייל כי אביו בעת אשר הולידו און יחשוב על משכבו ויודע הקב"ה שיהיו אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ולכן מתים דמוטב שימות זכאי עכ"ד.

(**יא**) **אמרו** לי' אחוי' לן מנא דלא שוי לחבליה (הראנו כלי שאינו שוה הפסד שהוא מפסיד), אייתי בודיא (מחצלת) פשטוה לא הוה עייל בתרעא, א"ל אייתי מרא וסתרו, היינו מנא דלא שוי לחבליה – הכוונה דתעודת ישראל בגלות לפרסם אמונתו ית' בין העמים ולהאיר להם באור התורה והמצוה וכמ"ש חז"ל לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין העמים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע כור חטים אלא כדי להוציא ממנה כמה כורים, אמנם אוה"ע יאמרו כי ההפסד שמפסידים ישראל לעמים ע"י שהם חרוצים וזריזים ובקיאים במסחר יותר מהם הוא רב יותר מן התועלת שמגיע להם על ידם בענינים רוחניים ועל זה רמזו סבי דבי אתונא בשאלתם אחוי לן מנא שאינו שוה הפסד שהוא מפסיד, וכוונתם היה על ישראל שאינם שוים הפסד שהם מפסידים להאומות, והנזק שמגיע להאומות על ידם הוא גדול יותר מן התועלת שמגיע להם על ידם, ועז"א ריב"ח כי רק מחצלת היינו מנא דלא שוי לחבליה, משא"כ ישראל מועילים להאומות יותר ויותר מן ההפסד הקנין שעושים להם בענינים גשמיים הכלים ונפסדים, כי

המה שלוחי דרחמנא לקרוא בשם ה' עד שיקוים מקרא שכתוב אז אהפוך אל העמים שפה ברורה יחד לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד בב"א.

הנה הבאתי לכם קוראים נעימים ביאור כל הויכוח דסבי דבי אתונא עם ריב"ח זי"ע ובזה תם ונשלם מסכת בכורות בעזרת יוצר המארות, וכן יראני נפלאות וגבורות. גם במסכתות האחרות אכי"ר. יו"ד: א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים ישראל שירה לפניך בר"ה ויוה"כ א"ל אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני – כתב בס' עיון יעקב בד"ה אמרו מלאכי השרת וכו' נ"מ למלאכי שרת בשאלה זו ע"ד דאיתא בחולין דף צ"א שאין מה"ש אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה עכ"ל – ופלא בעיני שדבריו הם נגד דברי התוס' דכאן בד"ה אמרו מ"ה וכו' אבל לא קאמר מפני מה אין אנו

אומרים שירה משמע שמלאכי השרת אומרים שירה ולכך אומר ר"י דבר"ה ויו"כ אין לדלג והחיות ישוררו וכרובים יפארו עכ"ל, וצ"ע. (ואולי י"ל לפי שבר"ה ויוכ"פ יש טעם שישראל אין יכולים לומר שירה, לכך יכולים מה"ש לומר שירה אף שישראל לא יאמרו למטה ודו"ק.) **עוד** כתב בס' עיון יעקב וז"ל:

וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה. הא דאמר ספרי חיים הוא לכאורה שלא לצורך דזה הוא טובה והל"ל בקיצור ספרי מתים פתוחים לפניו וכו' עיי"ש מ"ש בזה – ומרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' נצבים (דף נ"ד עמוד ד') כתב כי אמרו חז"ל חזקי' מלך יהודה לא אמר שירה על מפלת סנחריב ופתחה הארץ לומר שירה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו, י"ל הכוונה כי הניצול בזכות עצמו יאמר שירה, אבל הניצל בזכות אבות מה לו ולשירה, וע"כ כתיב ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר, כי כל זמן שנעשו הנסים בזכות אבות לא אמרו שירה, אך עתה ויאמינו בה' ואמר הקב"ה כדאי האמונה שהאמינו בי, ע"כ אז ישיר משה ובנ"י, והנה אמרו חז"ל חזקי' אמר הנה לשלום מר לי מר כי לא ניצול בזכותו דכתיב וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי, ע"כ לא אמר הוא שירה, אלא מכנף הארץ זמירות שמענו, היינו שוכני ארץ הצדיקים שכבר מתו שבזכותם ניצול, הם אמרו שירה והנה בר"ה ויוה"כ אעפ"י שאנו בטוחים לצאת בדימוס והיה ראוי לומר שירה, אך ספרי חיים וספרי מתים פתוחים, שבזכות המתים ניצולו החיים, ע"כ אין מקום לומר שירת הלל ע"כ דפח"ח.

מסכת ערכין

פורים דאיכא ניסא לימא הלל, א"ר יצחק לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק והרי יציאת מצרים דנס שבחו"ל הוא ואמרינן הלל וכו' – במהרש"א ח"א כתב הטעם דאין אומרים שירה על נס שבחו"ל, לפי שכשנכנסו לא"י נתקדשה והקב"ה נקרא אלקי ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד כמ"ש הרמב"ן פרשת נצבים ע"ש. והנס שם על ידו ולא ע"פ שליח וראוי לומר עליו הלל, משא"כ נס שבחו"ל שנעשה ע"פ שליח או מלאך עכ"ל – וקשה לי דלפי"ז מאי מקשה רנב"י והרי יציאת מצרים דנס שבחו"ל הוא ואמרינן הלל, הרי הקשה בטורי אבן במגילה דף י"ד ע"א מאי פריך מיו"ט הראשון של פסח שאומרים הלל דלמא לאו משים נס אומרים אותו אלא מפני שהוא מועד מידי דהוי אר"ה ויוהכ"פ דפריך בגמ' דנימא הלל מחמת שהם מועדים, ותירץ דהא דפריך והרי יצי"מ אהלל שאומרים בליל יום טוב הראשון של פסח קא קשיא ליה דהא לאו משום לתא דרגל אמרינן ליה אלא משום לתא דניסא היא

דהא בשאר רגלים אין אומרים הלל בלילה אלא ביום לחוד והכא אמרינן הלל כדתנן בפסחים פ"ט (דף צ"ה) ש"מ משום לתא דניסא אמרינן ליה בלילה עכ"ל ע"ש – והשתא לפי מ"ש המהרש"א ז"ל הטעם דאין אומרים שירה על נס שבחו"ל, לפי דשם נעשה הנס ע"פ שליח או מלאך, אכתי קשה מה פריך והרי יצי"מ וכו' הא בליל יום טוב ראשון של פסח שנעשה הנס דמכות בכורות ע"י הקב"ה בעצמו לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח כמ"ש בהגדה ש"פ, שפיר ראוי לומר עליו הלל אף שהיה נס דחו"ל וצ"ע **שו"ר** בש"ס ווילנא בהגהות הגאון מ' צבי חיות ז"ל לכאן שכ' וז"ל:

והרי יצי"מ דנס שבחו"ל הוא ואמרינן הלל. עי' טורי אבן (מגילה י"ד ע"א) דהרי הא דאומרין הלל בפסח הוא משום החג כמו בסוכות ועצרת ולא משום הנס. והנה רצה לחדש דכוונת הש"ס על הלל שאומרין בליל פסח, ובאמת דבריו תמוהים דהרי הלל זה אינו מן הדין ואנחנו האשכנזים אין נוהגים באמירות, ואם הכוונה על הלל של סדר הגדה. הנה אין מברכין ע"ז וגם מפסיקין בו באכילה וע"כ אינו מצד הדין רק משום מנהגא. ואולי הכוונה על הלל שבשעת שחיטת הפסח (פסחים ע"א) ובלי ספק היו מברכין עליו עכ"ל – אך גם לפי פירושו דקושי' רנב"י קאי על הלל שאומרין בשעת שחיטת הפסח ג"כ קשה מה שהקשיתי על המהרש"א ז"ל דהרי הנס שנעשה לישראל במצרים בשעת שחיטת הפסח שהיו שוחטין הצאן שהוא אלהיהן של מצרים ולא היו המצרים יכולין לעשות להם כלום, נס הזה ג"כ נעשה ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י שליח או מלאך כמבואר במדרש (שמות רבה פ' ט"ז) שהיו המצרים רואים בכוריהם הרוגים ואלהיהן (היינו הצאן) שחוטין ולא היו יכולין לעשות כלום שנאמר ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים עיי"ש, א"כ נס הזה ג"כ נעשה ע"י הקב"ה בעצמו, כמ"ש בהגדה ש"פ, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר. א"כ מה פריך מן הלל שאומרין בשעת שחיטת הפסח הלא הנס שנעשה אז לישראל הי' ע"י הקב"ה בעצמו ולא ע"י שליח או מלאך א"כ ראוי לומר עליו הלל אף שהוא נס שבחוצה לארץ וצ"ע כעת.

ועיין בס' דברי שאול על אגדות הש"ס לכאן שהביא קושיא בשם הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט בעל שו"ת זכרון יוסף זצ"ל מה פריך והרי יצי"מ דנס שבחו"ל וכו' הא כתב בתרגום יונתן בן עוזיאל על פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים דעשו פסח מצרים בארץ ישראל שעי"ז נשא אותם לא"י והביאם אח"כ למצרים ואם כן כששחטו פסחיהם ואמרו הלל היו בארץ ישראל. וע"ש שתי' דקודם שנכנסו ישראל לא"י לא היה לו דין א"י, וגם הוכיח מגמ' דילן בפסחים דף צ"ו דהגמרא אינו סובר כהתרגום יונתן הנ"ל.

יא.
ואימא ד"ת דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב משמחי לב איקרי טוב לא איקרי כתב במהרש"א ח"א וז"ל:
המ"ל הא איקרי טוב תורה שנאמר כי לקח טוב וגו' ולמאי דמשני גבי ביכורים טוב לבב לא איקרי ניחא וק"ל – ופלא בעיני שלא זכר שר דברי התוס' במקומו שהקשו קושייתו ובתירוץ השני תירצו ג"כ כמהרש"א טוב הסמוך ללב לא איקרי – ושו"ר שגם בספר דברי שאול על אגדות הש"ס לכאן תמה כן על המהרש"א ז"ל.

טו.
ואמר ר"ל כל המספר לשה"ר מגדיל עונות עד לשמים וכו' – כ"ה הגירסא בגמרא – וראיתי בס"א הכוונה שכן דרך מספרי לה"ר כשאחד חטא חטא קטן מאוד הם מגדילים החטא ועושים פיל מפרעוש, ומספרים גוזמות אנא חטא האיש הזה חטאה גדולה עד מאוד, וז"ש ר"ל, כל המספר לשה"ר, מגדיל עונות (של אחרים) עד לשמים ודו"ק.
א"ר חמא בר חנינא מאי תקנתם של מספרי לשה"ר וכו' ר' אחא בר' חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו וכו' – עיין פירש"י שכבר כרתו דוד. שקללו דוד בכרת עכ"ל – וכוונתו עפ"י מ"ש בענף יוסף שעל הע"י שמצא כתוב. רבים מקשים במאי חמור כרת זה שכרתו דוד ברוה"ק מכרת שחייבה תורה שיש לו תקנה. וי"ל דהנה מצינו שדוד ע"ה לא קילל את החוטאים אלא את החטאים כדאיתא בברכות דף י' ע"א מי כתיב חוטאים חטאים כתיב:
שהתפלל על החוטאים שיהדרו בתשובה ע"ש, ומספרי לה"ר קילל ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' ומזה מוכח שידע דוד ברוה"ק שהמספר לה"ר אין לו תקנה ולכן אמר יכרת עכ"ל – וזה כוונת רש"י ז"ל שכבר כרתו דוד שקללו דוד בכרת וק"ל.
והנה הענף יוסף כתב סתם מצאתי. אמנם אני מצאתי שדבר זה כתוב בס' בית שמואל אחרון עה"ת פ' מצורע בזה"ל:
והנה הא דאמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד וכו' תמהו המפרשים כל חייבי כריתות ומיתות ב"ד יש להם תקנה בתשובה, ואמרתי לפרש עפ"י דאיתא בברכות דר"מ התפלל שימותו הרשעים ואמרה לי' ברורי' מי כתיב יתמו חוטאים. יתמו חטאים כתיב, בעי רחמי עלייהו דלהדרי בתשובה, א"כ ה"נ קשה היאך התפלל דהמע"ה שימותו, לכך

מוכח, סיפר אין לו תקנה בתשובה, לכך לא הי' יכול להתפלל שיעשו תשובה דהא אין מועיל תשובה לכך התפלל שימותו עכ"ל הטהור:

ובשם משמואל עה"ת פ' מצורע כתב דבר נחמד מזהב ומפז רב, על דברי הרמ"ם בפ"ז מה' דיעות. המרגל בחבירו עובר בל"ת שנא' לא תלך רכיל בעמך וכו', יש עון גדול מזה עד מאוד והוא בכלל לאו זה, והוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאמר אמת. אבל האומר שקר נקרא מוציא ש"ר על חבירו. אבל בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכך וכך היו אבותיו, וכך וכך שמעתי עליו ואמר דברים של גנאי, על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות עכ"ל וכתב בעל כ"מ וז"ל:

י"ל מאי אבל דקאמר הלא זה הוא שכתב תחילה, לה"ר הוא המספר בגנות חבירו, וי"ל דה"ק אע"פ שאם סיפר אדם בגנות חבירו לא איקרי בעל לה"ר להיות בכרת מפני שאפשר שלא סיפר כן אלא במקרה, אבל מי שמורגל תמיד לספר לשה"ר ההוא יקרא בעל לשון הרע, וז"ש שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני וכו' כלומר שמורגל לדבר דברים אלו, ע"ז אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות – נמצא יש כאן ב' מיני לה"ר א' שמספר במקרה בפ"א. ב' שמספר לה"ר בקביעות – ודברי הרמב"ם תמוהים מנ"ל לחלק חילוק זה. אמנם דבריו מיוסדים על אדני פז, דהנה יש לדקדק בדברי ר' אחא בר' חנינא שאמר שכבר כרתו דוד ברוה"ק ולא אמר בקיצור שכבר כרתו דוד, אטו אנן לא ידעינן דכל ספר תהלים נאמר ברוה"ק, אמנם היה קשה לרב אחא קושיית המפרשים למה יגרע מספר לה"ר משאר חייבי כריתות דיש להם תקנה, לכך אמר "ברוח הקודש" ומתורץ הכל, דהנה איתא במדרש שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר, אמרה הנפש החוטאת תמות, שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר אמרה יביא קרבן ויתכפר לו, שאלו להקב"ה חוטא מה יעשה ויתכפר אמר יעשה תשובה ויתכפר לו. וכתב הש"ך על התורה דהכל טעמא מאי למה הקיל הקב"ה כ"כ על החוטא. וכתב דה"ט דאנחנו כשקבלנו את התורה מהקב"ה היינו כשומרים שקבלו עליהם לשמור את הפקדון וחייבין בפשיעה, אך ורק הלא כתיב בתורה אם בעליו עמו נח ישלם, והקב"ה מלא כל הארץ כבודו לכן אף אם אנו עוברים על מצותיו בפשיעה הא הוי פשיעה בבעלים ואנן קיי"ל פשיעה בבעלים פטור עכ"ל, נמצא עולה מכאן דמדינא נפש החוטאת תמות. אך משום פשיעה בבעלים פטור ממיתה, אבל גבי לשון הרע, הלא איתא בערכין ט"ו ע"ב אר"ח אמר מר עוקבא כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל, אל תקרי אותו לא אוכל

אלא אתו לא אוכל. א"כ אין בעליו עמו ואוקמי' אדינא דאמרה הנבואה (דהיינו רוח הקודש) נפש החוטאת תמות, לכך אמר רב אחא שפיר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקודש, ר"ל דאוקמי' אדינא דנבואה דאמרה נפש החוטאת תמות כיון דאין בעליו עמו והיינו דוקא כשכבר סיפר לה"ר פעם אחת דאז נסתלק ממנו השכינה בפעם ראשון, וא"כ כשסיפר אח"כ פעם ב' הוי אין בעליו עמו וחייב כרת, אבל בפעם הראשון שסיפר לה"ר עדיין לא נסתלקה השכינה אז ממנו, אז בודאי אין חייב כרת דהוי בעליו עמו ומפני תשובה כדינו של הקב"ה, לכך מחלק הרמב"ם שפיר דדוקא אם רגיל בכך על זה אמר הכתוב יכרת ה' כל שפתי חלקות, אבל בפעם ראשון שסיפר לה"ר דרך מקרה אינו בכרת כי אם בלאו דלא תלך רכיל, ע"כ דפח"ח ש"י:

טז:

א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח וכו' – כתב הגאון מהו' שמואל לאנדא ז"ל בס' אהבת ציון דרוש י' וז"ל:

והנה בערכין אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח אם יאמר טול קיסם מבין שיניך אומרים לו טול קורה מבין עיניך. א"ר אליעזר תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, א,ר עקיבא תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח (כ"ה הגירסא בעין יעקב וכ"ה בריש מדרש רות עיי"ש), והנה רש"י פירש טול קיסם כלומר עון קטן בידך. זה יכול לומר לו טול אתה עון גדול שבידך הלכך אין יכולין להוכיח שכולן חוטאים עכ"ל רש"י ז"ל, והדבר יפלא וחלילה לומר שהיה בדורו של ר' טרפון דור יתום כל כך עד שלא ימצא אחד מי שיוכל להוכיח ויכולין לומר לו טול קורה. מבין עיניך שיהיו כולם חוטאים כל כך שיכולין לומר לו קשוט עצמך ונ"ל לומר שאין הכוונה במ"ש טול קורה מבין, עיניך שיאמר כן על המוכיח עצמו שיש בידו חטאים, אלא הכוונה הוא שאז היה הדור פרוץ כמו דורינו זה בעוה"ר ורבו המתפרצים בעם שעברו בפרהסיא על כמה איסורי קלים וחמורים, איסורי לאוין ואיסורי מיתה כריתות וחייבי מיתות ב"ד והיה שכיח גזל ועריות ולשון הרע כמו שאמרו רובן בגזל ומיעוטן בעריות וכולן בלשון הרע, ומעתה כך הם דברי ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה מי שיוכל להוכיח היינו שאם יוכיח לאדם על איסור לאו ויאמר לו טול קיסם מבין שיניך דהיינו שיוכיח אותו על עניני דברים האסורים שנעשה האיסור בפה ובשינים, ישיב לו ויאמר טול קורה מבין עיניך, למה זה אתה נותן עיניך בי להוכיח אותי על עבירה זו, ולמה אתה מעלים עין משאר אנשים אשר עושים איסורים יותר חמורים, טול קורה מבין עיניך ואל תעלים עין מהם ותוכיח אותן אנשים שהם רשעים ביותר. כן היה הדור ההוא

שרבו הרשעים שיכולין להראות באצבע על שאר אנשים שהם רשעים יותר מהם, וגם אנחנו בהאי צערא יתבינן בעוה"ר אם אנחנו באים להוכיח על הפרצה בדברים שהם איסורי לאוין לומר טול קיסם מבין שיניך, ישיבו לנו טול קורה מבין עיניך הלא ימצאו כמה אנשים המחללים את השבת ואם אנו מוכיחים ורוצים לעמוד בפרצה בחילול שבת לאדם יחיד, אז מענה בפיו למה נתתם עיניכם בי, הלא יש כמה וכמה מחשובי הדור שאינן נזהרין באיסור חילו שבת וכו' וכו' ועתה חל עלינו חובת ביאור דברי הגמ' במס' ערכין הנ"ל דאף שיישבנו דברי ר' טרפון במ"ש תמה אני אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח לפי שיכולין לומר לו טול קורה עיניך, אבל עדיין קשה במה שאמר ר' אליעזר תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, וכי היה הדור פרוץ כל כך שלא ימצא מי שמקבל תוכחה, ועוד מה שהוסיף ר' עקיבא (כפי גרסת העין יעקב וכ"ה הגירסא במדרש רות בפסוק ויהי בימי שפוט השופטים ע"ש) ואמר תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, וכי לא היה בדור הזה אנשים אשר היו יודעים לכלכל דבריהם בתוכחת מוסר הלא לא אלמן ישראל והקב"ה הראה לאדה"ר כל דור ודור ודורשיו ומנהיגיו, ואיך ס"ד לומר שלא היה בדורו של ר' עקיבא מי שיודע להוכיח. ונראה לומר דר"א ור"ע באים להשיב על דברי ר' טרפון שהתחיל בגנותן של בני דורו ואמר כי היו עזי פנים לדחות התוכחה על זולתן כמש"ל, על זה באו ר"א ור"ע לעשות סניגורין ולהפך בזכות בני הדור. וספרו בשבח דור ההוא, ואמר ר"א תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה, והיה כוונתו אם ירצה להוכיח על צדקה וגמילות חסדים אכשר דרא וכל אחד ואחד מבני דורו עשו את שלהם כדי חיובו בצדקה וגמילות חסדים, ואם יוכיחו לאחד מבני דורו לעסוק בצדקה וגמילות חסדים יאמר שכבר יצא ידי חובתו. ור' עקיבא הוסיף עוד לומר תמה אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח, דהיינו בדורו היו כמה עניים ויוקר גדול וצורכי עניים מרובים והבעלי בתים עושים את שלהם, רק שכל נדבת הנדיבים אינו מספיק כפי צורך העניים אשר השעה דחיקא להם וצרכיהם מרובים מפני בגידת הזמן, וא"כ במה איפוא יבא המוכיח לכלכל דבריו לדבר על לב הבעלי בתים לפזר יותר הרבה מערכם דהיינו חלק מעשר והמבזבז. לא יבזבז יותר מחומש עכ"ל הטהור:

והנה מ"ש על טול קיסם מבין שיניך וגו' ראיתי פ"א גם בס' איי הים על אגדות הש"ס מבעל אפיקי יהודא ז"ל והוא כתב, באופן אחר קצת, דהיינו שאם יוכיח לעני אחד ויאמר לו טול קיסם מבין שיניך דהיינו שאכל טריפות וכדומה, ישיב ויאמר לו טול קורה מבין עיניך למה אתה מוכיח את העני דוקא, ומן העשיר שאוכל ג"כ טריפות אתה מעלים עין ותעשה עצמך כאילו אין אתה רואה שגם העשיר עושה כזאת, וז"ש טול קורה מבין

עיניך ותוכיח גם את העשיר ולא את העני דוקא, ולא זו הדרך להחניף לעשירים ולהוכיח לעניים דייקא וק"ל:

(ועיין ילקוט אליעזר ח"ג ערך תוכחה אות י"ז שמאריך בזה בדברים נעימים ומוליך ומביא בשם רבו הגאון בעל כתב סופר ז"ל פי' טול קורה מבין עיניך, שאומרים שהמוכיח יש לו קורה שמכסה את עיניו לבל יראה באור החכמות רק באופל יהלוך ובמחשכים ישב כל ימיו לעסוק רק בתורה, ע"כ חדל מהשכיל לבו לראות אור חדש על בני ציון יאיר, וזה שאומרים להמוכיח טול קורה מבין עיניך עיין שם ותמצא נחת) **עד** היכן לא ישנה אדם מאכסניא שלו, רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד שיפשילו כליו לאחוריו, בהכאה דידיה כ"ע לא פליגי, בהפשלת כליו לאחוריו כ"ע לא פליגי, כי פליגי בהכאה דדביתהו. מר (שמואל) סבר כיון דלדידיה לא קא מצער ליה מאי נפקא ליה מינה, ומר (רב) סבר אתי לאיטרודי (להתקוטט) - ברש"י שבעין יעקב פירש בהכאה דדביתהו שהכה את אשתו של אורח עכ"ל - והקשה מהרש"א ז"ל היאך מר סבר כיון דלדידי' לא קא מצער לי' מאי נפקא לי' מינה, היאך לא יחוש על צער וביוש אשתו כצער דידיה הא אמרינן דחייב אדם לכבד אשתו יותר מגופו והניחו בצ"ע - ובעץ יוסף שעל הע"י כתב ולולי דמסתפינא הייתי אומר דכוונת הגמ' דכשמכה להאורח או לאשתו של אורח שאשתו כגופו, או מוציא כליו של האורח לחוץ, כ"ע לא פליגי דרשאי לשנות, כי פליגי כשמכה בעל הבית את אשתו של עצמו, ובודאי יש להאורח צער מזה דיכול להיות שיתקוטט עם בעה"ב על זה כמו שמצינו במרע"ה שאמר לרשע למה תכה רעך. וסבר מר כיון דלדידי' לא קא מצער לי' מאי נפקא לי' מינה, ומר סבר אתי לאטרודי פירש להתקוטט עכ"ל ולפענ"ד שפיר עביד דמסתפי, ובמח"כ לא ראה פירש"י שבגמרא שפי' במילתא דרב שאמר עד הכאה "שיכה בעל הבית את האכסנאי או את אשתו", ולמסקנא דגמ' דפליגי רק בהכאה דדביתהו, הוא נכלל במ"ש רב עד הכאה, דהיינו עד שיכה את אשתו, ובוודאי דעד הכאה דקאמר רב אינו סובל פירוש העץ יוסף עד שיכה אשתו של עצמו כמובן, אלא ודאי הפירוש עד שיכה בעה"ב אשתו של האכסנאי וקושי' מהרש"א במק"ע

כג.

אמר רשב"ג אף הערב לאשה בכתובתה והיה בעלה מגרשה ידירנה הנאה שמא יעשה קינוניא על נכסים של זה ויחזיר את אשתי, כן איתא במתני' - ובגמרא, משה בר עצרי ערבא דכלתי' הוה, ורב הונא ברי' צורבא מרבנן היה ודחיקא לי' מילתא, אמר אביי ליכא דנסבי' עצה לר"ה דליגרש לדביתהו ותתבע כתובתה מאביה וליהדרה מהדרי, א"ל רבא

והאנן ידור הנאה תנן, ואביי אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש כתב בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל דמכאן מוכח דאין סידור הגט ונתינתו טעון ב"ד של שלשה עיי"ש באריכות מה שמשיג על האורים ותומים בחו"מ סי' ט' עיי"ש -- והנה לא ראה דברי הגאון בעל נודע ביהודה תניינא חלק אהע"ז סי' קי"ד שכתב דהראיה מכאן אינה ראיה מכרעת כלל דהרי אמרו ביבמות ק"ד ע"ב ב"ש אומרים בפני ב"ד וב"ה אומרים בפני בב"ד ושלא בפני ב"ד, אלו ואלו מודים שצריך שלשה, הרי ששלשה הדיוטות לא נקראו ב"ד, אבל מ"מ סגי בכל מקום שצריך שלשה וכו' ושם במס' ערכין דקאמר רבא והא אנן ידור הנאה תנן, וע"ז השיב לו אביי אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש, והיינו דב"ד מומחין יודעין משנה זו דצריך שידור הנאה אבל הדיוטות אף שהם שלשה מ"מ אינם יודעים משנה זו והיינו דקאמר אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש, ובי דינא היינו לומדים אינו צריך אבל אעפ"כ לעולם שצריך שלשה עכ"ל הטהור וכמה היה שמח אותו צדיק אם היה רואה שכדבריו מפורש בפירוש רבינו גרשום ז"ל שנדפס כאן בש"ס דפוס וילנא על הגליון ושם כתב מפורש בזה"ל:

אטו כל דמגרש בבי דינא מגרש, אפילו בפני ג' הדיוטות יכול לגרש שאינן יודעין שצריך להדירה עכ"ל, הרי מפורש כדברי הנוב"י ז"ל צריך שלשה - וע"ע בשיטה מקובצת שנדפס כאן בגליון הש"ס הנ"ל שמביא בשם תוספות הרא"ש ז"ל, דמתני' אתי לאשמועינן דב"ד היודעין בערבות מחוייבין לעכב הגירושין עד שידירנה הנאה וכו' והכא קאמר אביי אטו כל מאן דמגרש בבי דיני שיודעין שחמיה נתערב בכתובתה הוא מגרש, ילך לב"ד שאין יודעין הערבות ויגרשנה עכ"ל עיי"ש, עכ"פ מכאן אין ראיה כלל שלא להצריך שלשה בסידור הגט ונתינתו ודלא כהחיר"א ז"ל ואכמ"ל יותר:

לב:

ויעשו כל הקהל וגו' סכות וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בנ"י עד היום ההוא. אפשר בא דוד ולא עשה סכות עד שבא עזרא אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע ב"נ וכו' - ואידך דבעי רחמי על יצר דעכו"ם ובטליה ואגין זכותא (דעזרא) עלייהו כי סוכה והיינו דקא קפיד קרא עילויה דיהושע דבכל דוכתי כתיב יהושע, הכא כתיב ישוע) בשלמא משה לא בעי רחמי דלא הוה ליה זכותא דא"י אלא יהושע דהוה ליה זכותא דא"י אמאי לא ליבעי רחמי - וכתב במהרש"א ח"א וז"ל וקאמר דיהושע נמי היה לו לבקש רחמים על כך בזכות אדא"י ולא עשה כן ולכך נפחת לו היו"ד שהוסיף לו משה בבקשתו רחמים עליו י"ה יושיעך מעצת מרגלים בזכותא דא"י ודו"ק עכ"ל -- והנה כל הרואה תמה תמה יקרא על המהרש"א ז"ל כי המעיין במקרא ימצא כי

נחסר לו הה"א ולא היו"ד, וכן איתא כאן בגמרא דהכא כתיב ישוע, ואיך כתב המהרש"א דלכך נפחת לו היו"ד, וכבר העיר ע"ז באוצר בלום להגאון ר' ישעי' פיק ז"ל שנדפס בגליון הע"י החדש, וכתב דכוונת המהרש"א דהנה מה שהוסיף לו משה היו"ד היינו כדי שע"י חיבור יו"ד לה"א יצורף שם י"ה כלומר יה יושיעך מעצת וכו' אמנם עתה שנחסר לו ההיא (ונקרא ישוע) שוב אין מועיל גם התוספת של היו"ד כי אין ליו"ד התחברות לתועלת הצירוף ולזה כיוון המהרש"א ז"ל באמרו ולכך נפחת לו היו"ד כלומר כחו של יו"ד נפחת מאחר שאינו חזי לאצטרופי לתפלה למשה איש האלקים עכ"ד הגאון הלז וסיים, שו"ר בכת"י הגאון המפורסם מהו' דוד אב"ד זצ"ל בעהמ"ח קרבן העדה שהניח דברי המהרש"א הללו בתימה רבתא.

אמנם זאת למדתי מתורתו של מהרש"א ז"ל דדבר זה דזכותא דא"י מועיל לבטל יצרא דעכו"ם הוא נלמד מתפלה למשה איש האלקים שהתפלל על יהושע יה יושיעך מעצת מרגלים בזכותא דא"י – ועצת מרגלים היינו עצת עבודת כו"ם כמבואר בס' תפארת יהונתן עה"ת פ' שלח על הפסוק ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכמ"ש רשיי ובעה"ט בפסוק הנ"ל דנתנה ראש היינו עבודת כו"ם ע"ש, ואחר שראה יהושע כי הועילה תפלת מרע"ה וניצול מעצת מרגלים היינו מעצת עבודת כו"ם בזכותא דא"י, א"כ כבר ידע שזכותא דא"י מהני לבטל יצר דעכו"ם ע"כ שפיר קפיד קרא עלי' כיון דה"ל זכותא דא"י מ"ט לא בעא רחמי דליבטל יצרא דעכו"ם וליהוי כעפרא דארעא וא"ש ודו"ק:

ובעת כותבי הדברים הנ"ל הרהרתי דהיינו דקאמר להו משה לישראל (בפ' ואתחנן) כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם את הארץ הטובה הזאת השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלקיכם ועשיתם לכם פסל ותמונת כל וגו' – ולכאורה אינו מובן מה ענין זה לזה (וע"ש ברמבן ז"ל מ"ש בזה) אמנם להנ"ל יובן בפשיטות דכך אמר מרע"ה אילו הייתי עובר את הירדן והיה לי זכותא דא"י הייתי מבקש רחמים דליבטל יצרא דעכו"ם ולא הייתי צריך להזהיר אתכם שלא תעבדו ע"ז, אמנם עתה שאנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן א"כ אין בידי לבקש רחמים דליבטל יצרא דע"ז יען שאין לי זכותא דא"י, ע"כ אני מזהיר אתכם השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלקיכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל וגו' וא"ש ודו"ק:

שוב לאח"ז מצאתי פי' זה בפרשת דרכים דרוש ח' ושמחתי שכוונתי לדעתו]:

תם ונשלם מסכת ערכין. שבח לאל מלכא דמלכין.

מסכת תמורה

ג.
ר"י אומר משום ריוה"ג כל לית שבתורה עשה בו מעשה לוקה לא עשה בו מעשה פטור חוץ מנשבע ומומר ומקלל חבירו בשם אע"פ שלא עשה מעשה חייב, משום ר' יוסי בר' חנינא אמרו אף המקדים תרומה לביכורים וכתבי התוס' לקמן (דף ד' ע"א מפרש) טעמא דאמר קרא מלאתך ודמעך לא תאחר מלאתך זו ביכורים ודמעך זו תרומה ואמר רחמנא לא תאחר -- ובהגהות מראה כהן בש"ס ווילנא מהגאון ר' בצלאל הכהן זצ"ל מי"ץ בווילנא כתב, לכאורה צ"ע דאכתי מהך קרא לא נפקא לן רק ל"ת בלבד ומ"מ כיון דאין בו מעשה מנ"ל דלוקה על לאי זה ונ"ל דנפקא ליה מסמוכין דכתיב ונשיא בעמך לא תאור מלאתך ודמעך לא תאחר, מה להלן בקללת נשיא לאו שאין בו מעשה ולקי עלה כדנפקא לן במקלל חבירו בשם מאם לא תשמור וגו' והפלא ה' את מכותך אף במאחר ביכורים דהיינו שמקדים תרומה לביכורים דנפקא לן ממלאתך ודמעך לא תאחר לוקה, כן יראה לי בעז"ה עכ"ל הטהור:

טז.
אר"י אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה בס' עיון יעקב כתב דמ"ש כל השונה הלכות בכל יום וכו' היינו מאה הלכות ביום, ושלשים יום שהיו ימי בכי אבל משה נשתכח מהם בכל יום מאה הלכות שהם יחד שלשת אלפים עיי"ש -- וכבר הביא בחדושי גאונים שבגליון הע"י בשם ספר מראית העין שהשיג עליו וכתב במטו מיני' דמר עמו הסליחה דמיעט בזכות ישראל, דהעיקר היא כפשטו שונה שתי הלכות בכל יום. וכ"כ רבינו בעל המנהיג דהוא חד מרבוותא קמאי דקמאי דכל הלומד שתי הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, והביאו הרב מהר"ש בן הרשב"ץ ז"ל בתשובותיו סימן נ"ב והסכים עמו וכתב דכשילמוד שני דינים מהרמב"ם סגי, ועוד אמרו בתנחומא פ' בשלח שונה שתי הלכות שחרית ושתי הלכות ערבית מעלין עליו כאלו קיים כל התורה וקיים והגית בו יומם ולילה, והגם דקאמר שתים בשחרית ושתים בערבית, זהו למעלה אחרת כאלו קיים כל התורה, אמנם מהא שמעינן דכל השונה הלכות היינו כפשטו, דלא כמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל, אלא דהפי' הוי כפשטו שתי הלכות בכל יום ובזה מובטח שהוא בן העוה"ב עכ"ל:
מיד תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו ש' הלכות ונולדו לו ז' מאות ספקות ועמדו כל ישראל עליו להורגו – כתב המהרש"א בח"א דבאו להורגו משום שפשע כיון שמשה היה עדיין חי והיה לו ממאי לשאול משא"כ הנך דשכחן בימי אבלו של משה דלא פשע כלום

דשכחה אונס מקרי עכ"ל – והנה בדין שכחה אי הוי אונס או פשיעה עיין במג"א סי' ק"ח ס"ק י"א מש"ש בזה, וע"ש בהגהות חכמת שלמה מהגאון ר"ש קלוגר ז"ל, ונהירנא שראיתי בס' חומת אנך על תהלים מהגאון חיד"א ז"ל אריכות גדול בזה ואינו תח"י כעת: **ויתן** לה כלב את גולות עליות ואת גולות תחתיות, אמר לה כלב מי שכל רזי עולם עליונים ותחתונים גלויים לו יבקש ממנו מזונות – אמרתי הכוונה עפ"י מ"ש בחידושי לתהילים בפסוק אשגבהו כי ידע שמי, עפ"י הירושלמי המובא בס' תפלה למשה תהלים סי' ט' דמאן דידע שם המפורש אסור לו ליהנות משל אחרים, וא"כ הקב"ה מוכר לשגבו ולתת לו כל טוב, וז"ש אשגבהו כי ידע שמי והבן עכ"ל, וז"ש כלב מי שכל רזי עולם עליונים ותחתונים גלוים לו יבקש מזונות ממנו ית' כי הלא אסור לו ליהנות משל אחרים (שוב מצאתי כן בילקוט אליעזר ח"ב סוף ערך נשואין והנאני):

תנא הוא עתניאל הוא יעבץ וכו' עתניאל שענאו אל, יעבץ שיעץ ורבץ תורה בישראל, ומנ"ל דענאו אל, דכתיב (דה"א ד') ויקרא יעבץ לאלקי ישראל אם ברך תברכני וגו', אם ברך תברכני בתורה, והרבית את גבולי בתלמידים. והיתה ידך עמי שלא ישתכח תלמודי מלבי, ועשית מרעה שיזדמנו לי רעים כמותי לבלתי עצבי שלא ישגבני יצה"ר מלשנות, ואם אתה עושה כן מוטב ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול, מיד ויבא אלקים את אשר שאל כתב בפתח עינים להגאון חיד"א ז"ל אפשר דשאל כהוגן דאם נשמתו קבלה תורה הרמה שעתה יזכה אליה, וז"ש אם ברך לשעבר במעמד הר סיני, תברכני עתה שאזכה להוציא לאור כל כל מה שקבלתי, והוא בכלל מ"ש הכתוב יהיב חכמתא לחכימין. כלומר. לחכימין שקבלה נשמתם בהר סיני, עתה בהשתדלותם יהיב חכמתא שקבלו, וז"ש ויבא אלקים את אשר שאל, כלומר שתורתו כבר קבלה מהר סיני', ועתה ישנו בהבאה ויביאה אל האדם ככל אשר שאל – ודרך דרש אפשר לומר דכתיב דאמו קראתי יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב אלמא דאמו כיונה בשם יעבץ מלשון עצבות, והיא נתירא מזה שלא יתגבר עליו יצה"ר ויהיה עצב לעוה"ב ויתקיים שם יעבץ לפי כוונת אמו מלשון עצב, כל קבל דנא שאל מהשי"ת שירבה גבולו בתלמידים ויהיה נדרש יעבץ. יעץ ורבץ תורה בישראל, כמו שדרשו חז"ל בסמוך, ויתבטל כוונת אמו לשון עצבות, וז"ש לבלתי עצבי שלא ישגבני יצר הרע מלשנות ודו"ק עכ"ל הטהור:

בש"ס ווילנא עמד הגאון מ' שלמה הכהן מווילנא בהגהות שלו, על לשון המשנה ריש מסכתין, הכל ממירין א' אנשים וא' נשים לא שאדם רשאי להמיר [אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים] וכתב בזה"ל. לכאורה תימה דהיאך יעלה על הדעת שאדם רשאי להמיר הא כתיב בהדיא לא יחליפנו ולא ימיר אותו, ונראה משום דיש מקום לטעות

דאינו עובר בלאו רק אם נתכוין להמיר בהמת חולין בשל קודש שתצא זו ותכנס זו, אבל במתכוין שיהו שניהם קודש הוא ותמורתו אינו עובר, וכמו במשהה חמץ ע"מ לבערו דכ' התוס' בפסחים דף כ"ט דאינו עובר בבל יראה כיון דבדעתו לקיים העשה, ועיין בשאג"א בסימן פ"א דלדעת התוס' בכל לאו הניתק לעשה הוא כן, (ומה שהקשה שם מלאו דגזל ומשכון וכו', נ"ל דלק"מ דהתם איכא קרא יתירא דלא תגנובו ודרשינן דלא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל, ומשמע ג"כ אפי' ברוצה להחזיר הגניבה בעצמו מ"מ אסור. ומזה ילפינן לכלהו לאוין של ממון, והטעם דגבי ממון אף דבדעתו להחזר אח"כ, מ"מ גזילה לזמן נמי מקרי גזילה ועי' בחו"מ סימן ע"ג סעיף ב' דזה מקרי כפירת ממון ממש ע"ש, ובזה נתיישב מה שהקשה שם השאג"א משואל שלא מדעת ע"ש], וא"כ הו"א דגבי תמורה נמי כן הוא דאם בדעתו לקיים העשה רשאי באמת להמיר קמ"ל דאינו כן. והטעם דגבי תמורה לא מקרי לאו הניתק לעשה משום דהלאו הוא כולל יותר מהעשה וכמ"ש הרמב"ם, או כמ"ש לקמן דף ד' דלא אתי עשה ועקר תרי לאוי ודו"ק. עכ"ל.

ולפענ"ד אפשר לומר דהנה בס' תמורת תודה (דפוס ירושלים תובב"א) מהרה"ג מ' מרדכי אליעזר וועבער הרב דק"ק אדא יע"א, מביא מה שהקשו הגאונים:

קול רמז ובית דוד ושושנים לדוד ז"ל מה זה לשון לא שאדם רשאי להמיר, הול"ל לא שהם רשאין להמיר (כמו שהתחיל הכל ממירין א' אנשים וא' נשים) אלא שאם המירו מומר וסופגי' את הארבעים – ומה שתירץ בס' הנ"ל דמשו"ה נקטה המשנה אדם להורות שאם היחיד המיר את של שותפין או של צבור דהו"א כיון דהתחיל הכל ממירין ומפרש בגמ' דהכל מתפיסין בתמורה קאמר, א"כ אם אינה תמורה ליכא איסורא דלא ימיר, ועל זה. קאמר לא שאדם רשאי להמיר אלא דסופג את הארבעים וכמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' תמורה אחד מן שותפין או מי שהמיר בקרבן מקרבנות צבור הרי זה לוקה ואין התמורה קדש עיי"ש – הנה בתחלת העיון גם אני רציתי לומר כן. אמנם אח"כ חזרתי בי דא"כ מה אמר במשנה, אלא שאם המיר מומר, הא באחד מן שותפין או מי שהמיר בקרבן צבור באמת אינו מומר. וצ"ע על בעל תמורת תודה שלא הרגיש בזה.

לכן נלע"ד דהא בגמ' דף ב' ע"ב מביא הברייתא לפי שכל ענין כולו אינו מדבר אלא בלשון זכר שנא' לא יחליפנו ולא ימיר אותו, אשה מנין. ת"ל ואם המר ימיר לרבות את האשה – ופריך שוב הגמרא ולר"מ אשה:

מנא ליה, ומשני נפקא ליה מויו"ו דואם עכ"פ היה הו"א דאשה אינה מצווה כלל על הלאו דלא ימיר, ולכך אמר תנא דמתניתין לא שאדם רשאי להמיר דהיינו אשה, קמ"ל דשים אדם אינו רשאי להמיר ואפילו אשה, אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים

ובזה אפשר ליישב קושי' התוס' דהול"ל וסופג שמונים דהא כתיב לא יחליפנו ולא ימיר אותו, ולהנ"ל י"ל דהא אשה לא אתיא אלא מריבויא דאם המר ימיר, או מוי"ו דואם המר ימיר א"כ אין לך בו אלא חידושו, ורק ללאו דלא ימיר אתרבי אשה, אבל לא ללאו דלא יחליפנו, וע"כ אינה סופגת רק ארבעים, כנלע"ד בזה.

ובהיותי בזה ראיתי בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מדוואהרט נ"י בפ' בחקתי, שעמד על לשון הגמ' תמורה דף ה' ע"ב והרי תמורה דאמר רחמנא לא יחליפנו ולא ימיר אותו ותנא לא שאדם רשאי להמיר אלא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים אלמא מהני, תיובתא דרבא - וע"ז כתב הגאון הנ"ל, וצ"ע למה מביא הגמ' בקושיא הך דסופג את הארבעים הרי הקושיא הוא מהא דאם המיר מומר וע"ש מ"ש בזה - ולענ"ד דהמקשן רצה לאלומי קושיתו דגם מהך דסופג את הארבעים מוכח דאי עביד מהני, דהנה הקשו התוס' דהול"ל סופג שמונים דהאיכא תרי לאוי, וכתב המהרש"א בחולין ב' ע"א דבאמת תמורה היה לאו הניתק לעשה אלא דלא אתי חד עשה ועקר תרי לאוי, אמנם הלאו האחד מינתק שפיר ולא נשאר רק לאו אחד, וע"כ סופג רק ארבעים, ועיין חת"ס בחי' חולין דפוס מונקאטש שהביא בשם מהדורא בתרא דהיינו כוונת רש"י ז"ל בחולין ב' ע"א סופג ארבעים משום לא ימיר, משום דחד מן הלאוין מינתק ולא יחליפנו מוקדם ונשאר לא ימיר עכדפח"ח, אך לפי מ"ש הרמב"ם דתמורה ל"ה לאו הניתק לעשה משום דהלאו כולל יותר מן העשה, כי העשה אינו בצבור ושותפין שאינן עושין תמורה מ"מ בלאו עברו, ולפ"ז אפי' חד לאו לא מינפק והדרא קושי התוס' לדוכתא דליתני סופג שמונים.

אך באמת לאביי דס"ל אי עביד מהני דאי ס"ד לא מהני אמאי לקי א"כ א"א לומר דהלאו בתמורה כולל יותר מן העשה משום דשייך נמי בצבור ושותפין, כיון דאין עושין תמורה ומעשיהם לא מהני מידי, אי אפשר לומר דלוקין (וכ"כ בראש יוסף ובלב ארי' ריש חולין יע"ש), וא"כ לאביי דאי עביד מהני עכ"ח הא דתמורה ל"ה לאו הנל"ע, היינו משום דלא אתי חד עשה ומנתק תרי לאוי, ולכך כיון דחד לאו מיהת מינתק שפיר קתני דסופג רק ארבעים, וא"כ מהא דתנן אם המיר מומר וסופג את הארבעים נמי מוכח דאי עביד מהני דאל"כ תיקשי קושי' התוס' דליתני סופג שמונים, ולכן לאלומי תיובתא לרבא הביא המקשן גם הסיפא וסופג את הארבעים (ומדוייק מאוד הלשון והרי תמורה דכתיב לא יחליפנו ולא ימיר אותו. ואעפי"כ תנא שאם המיר מומר וסופג את הארבעים, ואמאי, האיכא תרי לאוי והו"ל ללקות שמונים, אעכ"ח משום דחד לאו מינתק וא"כ מוכח כאביי דאי עביד מהני, דלרבא דס"ל א"ע לא מהני והא דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא, א"כ גם צבור ושותפין אע"ג דאין עושין תמורה מ"מ לוקין, א"כ הלאו כולל יותר מן

העשה ואפילו חד לאו לא מינתק א"כ הו"ל למיתני סופג שמונים) וע"ז השיב התרצן, אמר לך רבא שאני התם דאמר קרא והי' הוא ותמורתו יהי' קודש ולא קשה מהא דאם המיר מומר ועל הקושיא מסופג את הארבעים לא חש להשיב, דמי כעורה מה שתירצו התוספת בריש חולין ובריש תמורה דלעולם לא לקי אלא ארבעים עיי"ש ולק"מ.
תם ונשלם מסכת תמורה, שבח לאל נאזר בגבורה

מסכת כריתות

1.
והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים למקדש - בשיטה מקובצת הנדפס בגליון הש"ס ווילנא מביא בשם תוס', מי רגלים, ממש וגנאי הוא להכניס בעזרה וי"מ עשב שכך שמו ומפני השם שהוא גנאי לא הי' לוקחין אותה עכ"ל - ועוד כתב שם שצ"ל בגמ' אלא שאין מכניסין מ"ר בעזרה מפני הכבוד' וכ"ה בסידורים ובהגהות הגאון ר' דוד לוריא זצ"ל מביחאוו כתב וז"ל. מי רגלים. פי' בכלבו דשם מעיין הוא ומפני הכבוד הוא שהשם גנאי הוא. והקשו עלי מסוגיא דזבחים צ"ה ע"א גבי העברת ז' סמנין על מי חטאת דפריך והא אין מכניסין מ"ר וכו' וההוא מ"ד דז' סמנין בנדה שהוא מ"ר ממש ואינו קושיא. דמקשינן בק"ו מה מי מעין ששמו רגלים אין מכניסין בעזרה מפני גנאי השם, ק"ו מ"ר של ז' סמנין שהוא מ"ר עצמה עכ"ל עיי"ש ובהגהות חשק שלמה כתב, עי' בברכי יוסף באו"ח סי' קל"ב שהביא בשם ספר אורחות חיים דמי רגלים כמשמען, וי"א מעין ששמו מי רגלים ומימיו עזין מאוד וריחן רע, אבל מי רגלים ממש חלילה שלא עלה על לב אדם לשרות בהן סמני הקטורת עכ"ל, וכ"כ הכלבו דהיא מעין ושמו מי רגלים, ומה שהשיג על זה בבאר שבע כאן מהירושלמי דפ' טרף בקלפי דאמר דמשו"ה אין נכנסין בעזרה מפני שריחן רע, לק"מ לפי מיש לעיל בשם האורחות חיים דהמעין הזה ג"כ ריחו רע ושמו מוכיח עליו דמשו"ה קרינן ליה מי רגלים משום שריחו רע עכ"ל הברכי יוסף שם:
(והנה בילקוט הגרשוני או"ח סי' קל"ב ענף ה' כתבתי בזה"ל:
בטו"ז סק"ב, כ' מי רגלים הנזכר בפטום הקטורת כתב כלבו מעין א' ששמו מי רגלים ומ"ש מפני הכבוד פירושו לפי שיש לאותו מעין שם של בזיון, ובהגהות חת"ס ז"ל כתב אמנם בירושלמי סוף פ"ד דיומא הלכה ה' איתא שאין מכניסין ריח, רע בעזרה עכ"ל שם, והנה עיניך הרואות שהחת"ס ז"ל לא ראה דברי הברכי יוסף הנ"ל שכ' שאין מירושלמי הנ"ל שום השגה על הכלבו, שו"ר בס' שלום ירושלים על ירושלמי יומא הנ"ל שהביא

ג"כ דברי הברכי יוסף הנ"ל עיי"ש, ועיי"ש עוד פי' בשם הרדב"ז על מ"ש ולמה אין מערבין בה דבש מפני שהתורה כו' כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' דהו"א דאין דבש אסור אלא בעיני' אבל ע"י תערובת לא, קמ"ל כי כל שאור וכל דבש וכו' לרבות אפי' תערובתו, ועיי' בפי' התורה והמצוה להגאון מלבי"ם ז"ל על התו"כ פ' ויקרא בפסוק כי כל שאור וכל דבש וגו'. והגאון ברכי יוסף ז"ל פי' דסד"א דמה שאסר רחמנא הוא לדברים שאין הדבש יפה להם, לזה אמר מפני שהתורה אמרה וכל דבש ע"ש, כ"ז הביא בס' שלום ירושלים הנ"ל, והנה הס' ברכי יוסף אינו תח"י לעיין בו. כי באמת פירושו הנ"ל הוא כתוב הדר בתורת כהנים עצמו בפסוק הנ"ל ל וז"ל:

אין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם, דברים שהדבש יפה להם מנין, שהפטמין אומרים יפה הדבש לקטורת, מנין, ת"ל וכל דבש לא תקטירו עכ"ל, ויותר אין לי להאריך בזה):

ואחר כותבי מצאתי בס' מתא דירושלים על הירושלמי פ"ד דר"ה הלכה ט' שכ' ראיה להכלבו דאינו מ"ר ממש דאי הוי מי רגלים ממש יש בו איסור בל תשקצו עיין תשו' בית יעקב סי' ק"ג, ולא הוי ממשקה ישראל מן המותר לישראל ואמאי הוצרך לטעם שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד יעו"ש – וגם מצאתי בס' שמן המאור על שו"ע או"ח מהרה"ג מהו' מאיר גלוגא ז"ל באו"ח סי' קל"ב שכתב בזה"ל:

בטו"ז סק"ב כתב, מי רגלים הנזכר בפטום הקטורת כתב הכלבו מעיין א' ששמו מי רגלים ומ"ש מפני הכבוד פירושו לפי שיש לאותו מעיין שם של בזיון, ולפ"ד הכלבו צ"ל שהיה בירושלים מעיין א' ששמו כך, מיהו קשה קצת דבמס' ר"ה דף ל"ג אמרינן בגמ' לשון זה גבי שופר הכי דאיתא שם אבא שאול אומר מים או יין מותר ליתן בתוכו כדי לצחצחו מי רגלים אסור מפני הכבוד ועכ"ח התם פירושו דמי רגלים ממש אסור מפני שאין זה דרך כבוד ליתן זה בשופר של מצוה ואם נפרש התם ג"כ הכי כמ"ש הכלבו זהו דחוק מאוד, ומצאתי אח"כ בברכי יוסף סימן תקפ"ו שכתב דגבי שופר מודה הכלבו דהוא מי רגלים ממש ע"ש עכ"ל:

1:

א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין סימני הקטורת ע"כ – מה שרגיל בפי העולם דצ"ל הפושע ישראל חוץ מן המנין וכמו החלבנה, הוא כתוב הדר במהרש"א ח"א וז"ל: וברמז זה יש ללמוד שהיו י"א מיני קטורת עשרה ריחן טוב ואחד חלבנה ריחו רע דיש לצרף גם הפושע, היינו בשיש עדה קדושה שהן מנין עשרה בלא הוא, אבל אין לצרפו

ביו"ד עמו. וזכר לדבר לא אשחית בעבור העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל עכ"ל – ועיין בדרישה ופרישה לטור או"ח סי' תרי"ט שהביא לשון רבינו בחיי פ' כי תשא. חלבנה ריחה רע ואעפ"כ הכניסה הכתוב בכלל הבשמים החשובים, ובא לרמוז שאין לנו להקל ברשעים פושעי ישראל שלא יהיו בכלל תעניותינו ותפלתינו וכמו שארז"ל כו' וביאור זה כי שם שמים מתעלה ומתקדש בשעה שהרשעים חוזרים בתשובה ונמנים בכלל הצדיקים, שאל"כ הצדיקים נתפשים עליהם מפני הערבות שהרי כל ישראל ערבים זה לזה, ומשו"ה אם אין פושעי ישראל בתוכן ר"ל שאינן נותנין לב לעשות תשובה להש"י מפני הערבות אינו שומע חלילה בתפילתן של הצדיקים, ומטעם זה נצטוינו במצות לולב ליקח ערבה שאין טעם וריח רמז לרשעי ישראל עכ"ל – והרי"ף שעל הע"י כתב וז"ל:

כל תענית שאין בה מפושעי ישראל וכו'. אפשר לתת טעם לזה לפי שמתוך אותם הפושעים מעריך הש"י מעשה הדור ונחשבים לצדיקים כמ"ש לוט עד עכשיו היה הקב"ה רואה מעשה סדום ומעשי, והייתי צדיק לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שהוא גדול ממני עכ"ל, ועד"ז פי' בס' בית שמואל אחרון בדרך הלצה מאמר התנא בפ"ב דאבות ואל תהי רשע בפני עצמך, כלומר אם כבר אתה רשע לכהפ"ח לא תהי' רשע בפני עצמך, כי אם לך לביהכנ"ס וביהמ"ד, ויהיה לעדת בנ"י עכ"פ התועלת הזה ממך שלגבי דידך יהיו הם נחשבים לצדיקים ע"כ דפח"ח -- ובס' קשת יהונתן לרבינו יונתן ז"ל מפראג דף ח' ע"ג כתב:

כל תענית שאין בה מפושעי ישראל וכו' אין הכוונה שיהיו פושעי ישראל נמנים עמנו כי הרי זה מושב לציים וכבר הזהיר דוד ובמושב לציים וחטאים לא ישב. אבל הענין כי ביום הצום חובה עלינו להחזיר בתשובה כל הרוטאים ולקרב המרוחקים עד אשר נהיה לבשר אחד ואף המה יאורו באור התורה והעבודה של הכשירים כמו חלבנה. שהיה מריח כלבנון, מריח בשמים טובים שהיו עמה. בקטורת, כן יהיה ענין פושעי ישראל, וזהו בעוה"ר מאריך הגלות שלנו שאיש לדרכו פנינו ואין שם על לב לרשיב אחרים מעון ונרדס יתן ריח עכ"ל הטהור:

ז:

ת"ר את ה' הוא מגדף, איסי בן יהודא אומר כאדם האומר לחבירו גרפת קערה ואסרת קסבר מגדף מברך את השם הוא, ראב"ע אומר כאדם שאומר לחבירו גרפת קערה ולא חסרת קסבר מגדף היינו עובד ע"ז [פירש"י כגון משורר ומזמר לע"ז וכו'] ומהרש"א ז"ל כתב דאין צורך לפרש"י אנא עובד עכו"ם בשיתוף להקב"ה ואינו כופר בעיקר וק"ל. – ובס' תורה תמימה פ' שלא בפסוק את ה' הוא מגדף, כתב דכוונת רחב"ע "ולא חסרת"

כלומר לא חסרת כולה אלא שיירת מקצת, (ואיסי בן יהודא דאמר "וחסרת" ר"נ חסרת כונה) וכך הוא הפירוש לדעת איסי בן יהוד' דס"ל מגדף היינו מברך את השם, הוא נוגע וכופר בעיקר ונא השאיר לו מאומה באמונת ה' והמשל כזה הוא שמגרר את הקערה עד שלא השחיר מאומה, וראב"ע ס"ל דמגדף היינו עובד עבודת כוכבים, וכופר כזה אינו כופר בעיקר (לפי דעתו וטעותו) כי סובר הוא שחנק הקב"ה מכחו ומכבודו למנהיגים זולתו, ומשייר צד אמונה בהקב"ה. לפי דעתו וטעותו, והוי בזה המשל שמגרף הקערה ומשייר בה איזה חלק ודו"ק עכ"ל:

ט.

רבי אומר ככם כגר כאבותיכם מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים כו' מילה דכתיב כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' טבילה דכתיב ויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם ואין הזאה בלא טבילה, הרצאת דמים דכתיב וישלח חת נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' – כתב בהגהות וחדושי הרש"ש ז"ל, טבילה מנלן דכתיב ויקח משה חצי הדם וכו' כצל, וביבמות מ"ו ע"ב איתא קודם אילימא מדכתיב לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם וכו' ודחי דלמא נקיות בעלמא ומסיק כהכא, ותמיהני על הרמב"ם פ' י"ג מה' איסורי ביאה ה"ב שהביא מקרא דוכבסו ויותר יש להפליא על התוי"ט בספ"ח דפסחים שהביא מגמרא שלפנינו הילפותא דוכבסו עכ"ל – ועיין נתינה לגר על הת"א ס"פ משפטים שהביא התמיהא הנ"ל על הרמב"ם הנ"ל בשם ספר מיני תרגימא על התרגום מהגאון ר' ישעי' פיק ז"ל, למה יליף הרמב"ם טבילה מן וכבסו הלא הש"ס יבמות מ"ו ב' קמדחה דילמא לנקיות בעלמא, וע"ז כתב הנתינה לגר דלק"מ דזה הוא רק לפי הס"ד. אבל לפי האמת הסברא הוא במה נכנסו אבותינו תחת כנפי השכינה, ודאי הפי' וכבסו הוא טבילה ק"ו דאל"כ במה נכנסו וכו' ע"ש – והרבה יש לפקפק על תירוץ זה אלא שאין רצוני להאריך והמשכיל יבין – ועיין במהרש"א ח"א שכ' על הגמ' שלפנינו צ"ע אמאי לא חשיב נמי שלא נכנסו לברית בלא הזאה כדכתיב ויזרוק על העם, דהרצאת דמים לאו היינו הזאה אלא זריקת דמים על המזבח כפי' רש"י וק"ל עכ"ל – והרב עיון יעקב ז"ל כתב דלא היתה התם הזאה כלל וכן משמע מפירש"י בחומש וז"ל ויזרוק ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא, להכי לא קאמר דגר בעי הזאה רק הרצאת דמים כמו התם, ובחנם טרח מהרש"א בזה והניח בצ"ע – ובמחכ"ת הרמה כתב בלי עיון, כי באמת התרגום חולק בזה על חז"ל דס"ל דהיתה הזאה על העם ממש והתרגום ס"ל דעל העם היינו בעבור העם וכמ"ש המזרחי על פירש"י בחומש הנ"ל אבל

רש"י לעצמו ודאי סובר דהיתה שם הזאה, וכ"כ רש"י ז"ל בחומש בפסוק ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה עכ"ל וכ"כ התוס' ביבמות דף מ"ו ע"ב בד"ה דאין הזאה וכו' וכ"כ גם ביומא דף ד' ע"א בד"ה הזאה וכו' עיש"ה. וכ"כ התוס' בגליון הגמ' שלפנינו וז"ל: ויזרוק על העם. שחטו עולות הרבה ושלמים הרבה שהספיק דמם לזרוק על כל אחד מישראל עכ"ל. ובעל עיון יעקב ז"ל לא יצא כלל י"ח עיון בזה, ובאמת לא לחנם טרח מהרש"א ז"ל ובדין הניח קושייתו בצ"ע:

כח.

האב קודם לאם בכ"מ יכול מפני שכבוד האב עדיף על כבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולין אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו – מזה משמע דמן התורה אב ואם שקולין ורק מדרבנן האב קודם לאם, וכ"כ בס' תורה תמימה פ' קדושים בפסוק איש אמו ואביו תיראו עיי"ש ועפי"ז אמר בני הרבני החריף ובקי מהו' אריה ליב נ"י ליישב קושית הגאון בעל מחצית השקל ז"ל המובא בס' כלי חמדה עה"ת דלמה לי קרא איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו דכיבוד אב ואם אינו דוחה שבת תיפוק ליה מדחזינן שהתורה כתבה קרא מיוחד דהאב יכול להפיר נדרי בתו ואי אמרינן דכיבוד אב דורה שבת למה לי קרא הא בלא"ה ידעינן זאת כיון דאם יצווה לה שתעבור על נדרה תהיה מוכרחת לשמוע לו מצד כיבוד אב ואינה צריכה שוב הפרה ועכ"ח ש"מ דכיבוד אב אינו דוחה את השבת ולמ"ל הקרא דאת שבתותי תשמורו ע"כ והוא קושיא נפלאה לכאורה – אמנם להנ"ל י"ל דצריך קרא שהאב יכול להפיר נדרי בתו, בגוונא שהאב מצווה לה שתעבור על נדרה והאם מצווה לה שלא תעבור וא"כ בכה"ג האב והאם שקולין ואינה מצווה לשמוע אל האב, ומה שאמרו חכמים האב קודם לאם הוא רק מדרבנן כנ"ל, וממילא שפיר איצטריך קרא דשבתותי תשמורו דכיבוד אב אינו דוחה שבת ע"כ דפח"ח (ובזה מדוייק הא דכתב רחמנא ואת שבתותו תשמורו אצל איש אמו ואביו תיראו כיון דמאיש אמו ואביו תיראו ילפינן דשניהם שקולין, לכך אצטריך את שבתותי תשמורו להורות דכיבוד אב אינו דוחה שבת, דאם היה כבוד האב קודם לכבוד האם לא היה צריך שבתותי תשמורו להורות זה דבלא"ה הוי ידעינן דא"צ לשמוע אל האב מדכתב רחמנא קרא מיוחד דהאב יכול להפיר נדרי בתו כקושיא הנ"ל ודו"ק):

שו"ר בס' זהב שיבה למהר"ש אלגאזי ז"ל שכתב כאן איכא למידק כיון דמן התורה שניהם שקולין היאך אמרו חכמים שהאב קודם מטעם שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו. וי"ל עם מה שאמרו בקידושין שאל בן אלמנה אחת את ר' אליעזר אבא אומר השקיני וכו' אמר לו נתגרשה מהו, א"ל קעקע להם כתרנגולים, הרי שהחכמים פירשו כי כשאמרה תורה שניהם שוים היינו בנתגרשה שאין אמו חייבת בכבוד אביו, וכשהקדים האב קודם לאם הוא בזמן שנשואים יחד עכ"ל (ואפשר שגם המהרש"א ז"ל בח"א לכאן נתכוין לזה עיי"ש ודו"ק), ולפ"ז משמע דבנשואים יחד כבוד האב קודם לאם מן התורה אמנם דברי בני נ"י הנ"ל לא נדחו בזה די"ל דאצטריך קרא שהאב יכול להפיר נדרי בתו, בגוונא דאמה נתגרשה מאביה, ואז כבוד האב והאם שקולין מן התורה. והאב מצווה לה שתעבור על נדרה, ואמה מצוה לה שלא תעבור על נדרה. ובכה"ג דאמה נתגרשה שניהם שקולין ואינה מצווה לשמוע אל אביה, וא"כ שפיר אצטריך קרא דהאב יכול להפיר לה, וממילא שפיר אצטריך גם קרא דשבתותי תשמורו דכיבוד אב אינו דוחה שבת וא"ש:

מסכת מעילה

יז.

בעובדא דגזרה המלכות גזירה שלא ישמרו ישראל את השבת ושלא ימולו את בניהם ושיבעלו נדות הלך ר' ראובן בן איסטרובלי וכו' – עיין בספר שם משמואל עה"ת פרשת שמות שהאריך לפרש הענין עפ"י מ"ש בחידושי בכור שור למס' שבת בפסוק בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר עפ"י דברי הזוהר הק' ע"פ שמן וקטורת ישמח לב דשמן מרמז על השכינה שמריק אור אל האדם עיי"ש בדבריו הקדושים, וכ' בעל שם משמואל ז"ל כי "שמן" ר"ת "שבת "מילה "נדה דע"י ג' מצות אלו השכינה שורה בישראל ולכך גזרה המלכות שלא לקיים הנך ג' מצות כדי לבטל השראת השכינה מישראל ובדרך זה פירש שם כל דברי ר' ראובן בן איסטרובלי עיי"ש שכתב שמתורץ בדבריו גם מ"ש מהרש"א ז"ל ששאל מין אחד לחכם אחד שנתחזק עיקר הדת ע"י השד בן תמליון ולולי זה נתבטלו ח"ו ג' הדתות ע"ש והמעיין יראה שבמחכ"ת לא יצא י"ח הביאור בזה. ואנחנו לא נדע איך מיושב בדבריו השאלה הנ"ל ואין לנו מנוס להמלט מזה, אלא כמ"ש מהרש"א דהחכם השיב למין אשר שואל שודאי ביטול מצות כאלו לא נתן בלב הקיסר אלא ע"י השד לכך נגזר עליו מן השמים שהוא בעצמו יבטל הגזירה עכ"ל:

אך קשה לי דהא בהאי עובדא קאמר דיצא בן תמליון לקראת רשב"י ואמר רצונכם אבוא עמכם, בכה רש ואמר שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך ג' פעמים ואני לא פעם אחת, ולפ"ז למה בכה על שלא נזדמן לו מלאך, הלא כיון דהגזירה הי' ע"י השד א"כ מוכרח שהוא בעצמו יבטל הגזירה ולא ע"י מלאך וצע"ק.

אמרו מי ילך ויבטל את הגזירה, ילך רשב"י שהוא מלומד בנסים ואחריו מי ילך ר"א בר' יוסי וכו' כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו לפניהם מנין לדם שרצים שהוא טמא עקם פיו ר"א בר' יוסי ואמר וזה לכם הטמא צריך להבין מדוע מדמן אז לידם שאלה זו דוקא ולא שאלה אחרת, ונלע"ד דרצה הקב"ה להראות בזה לרשב"י שלא יצטער בראותו שאין מזדמנים לו מלאכים ויחשוב למה יגרע מהגר שפחת אברהם שנזדמנו לה ג' מלאכים זה אחר זה, רק יבין וידע כי לעצם האהבה שאהב הקב"ה את אברהם אבינו, גם שפתותיו ועבדיו עלו ונתעלו במדריגה גבוהה ורמה מאוד עד אין שיעור וערך, ואי אפשר לדורות אחרונים להתדמות אליהם, וכדאיתא במדרש רבה פ' חיי שרה (פרשה ס') א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושינה, והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא, רשב"י אומר טמא הטמא, ר' אליעזר בן יוסי אומר זה וזה ע"כ (וע"ש עוד ע"פ ומים לרחוץ רגליו וגו' א"ר אחא יפה רחיצת רגלי בתי אבות מתורתן של בנים, שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב, והשרץ מגופי התירה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא, רשב"י אומר טמא הטמא, ר"א בר"י אמר זה וזה ע"כ), ועל כן לא יפלא בעיני רשב"י אם הוא לא זכה למה שזכתה הגר שפחת אברהם אבינו ע"ה, ולכן נזדמן שנשאלה שאלה זו לפניהם כשהיו מהלכין בדרך, מנין לדם שרצים שהוא טמא וכו' וזה לכם הטמא שנלמד רק מוי"ו דוזה או מה"א דהטמא, ומוכח דיפה שיחתן ורחיצת רגליהם של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, ולכן אין לדורות האחרונים להתדמות לעבדים ושפחות של אברהם אבינו ע"ה, אמנם אעפי"כ בכה ר"ש ואמר אם הגר זכתה שנזדמנו לה ג' מלאכים מדוע לא יזכה הוא שיזדמן לו לכהפ"ח מלאך אחד וא"ש ודו"ק. (ובקיצור י"ל דנזדמן להם שאלה זו דוקא ונזרק מפי ר"א בר' יוסי וזה לכם הטמא להורות להם כי לא יעשה הנס ע"י מלאך קדוש וטהור, אלא על ידי שד שכחו מצד הטומאה, כמ"ש חז"ל בסנהדרין דף צ"א ע"פ ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות, מאי מתנות א"ר ירמי' בר אבא מלמד שמסר להם שם טומאה ופרש"י כשוף ומעשה שדים, וע"ש במהרש"א ח"א שכתב, אי לאו פרש"י הייתי יכול לפרש שם טומאה דקאמר הכא מעשה שדים ולא כישוף וכדברי הרא"ש שמתיר במעשה שדים שאינו בכלל כשפים לכ"ע עכ"ל ע"ש.)

וראיתי לעורר על מ"ש רש"י ז"ל בתשובת רשב"י לר' מתיא בן חרש דדם שרצים שהוא טמא נלמד מדכתיב וזה לכם הטמא, ופרש"י והאי קרא מיותר הוא לדרשא למידרש ביה הכי דהא כתיב קרא אחרינא אלה הטמאים לכם עכ"ל, וקשה לי דהרי האי קרא אינו מיותר כלל וכמ"ש רש"י עצמו בחומש פ' שמיני, זאת החיה. מלמד שהי' משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו:

את זה תאכלו וגו' אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם וכן בעוף את אלה תשקצו מן העוף וכן בשרצים וזה לכם הטמא עכ"ל, וא"כ אצטריך וזה לכם הטמא לדרשא זו ואינו מיותר כלל, ואולי י"ל דאפי' אי לא הוי כתיב רק אלה הטמאים לכם, ג"כ הוי ידעינן דהראה להם משה, דהרי רש"י כתב וכן בעוף את לה תשקצו מן העוף, וחזינן דרש"י סובר דאפי' היכא דכתיב "אלה" ג"כ מורה על זה דהראה להם מכל מין ומין א"כ ה"נ היה סגי לכתוב אלה הטמאים לכם וא"ש, אמנם אי קשיא הא קשיא לי דהרי מפורש במדרש רבה פ' חיי שרה פרשה ס' דרשב"י יליף דם השרץ שהוא טמא מהיא דהטמא דהי"מ למיכתב טמא וכתיב הטמא ע"ש, וא"כ היאך כתב רש"י דרשב"י יליף זה מיתורא דכולא קרא וצ"ע. (שו"ר בהגהות הגאון בעל מלא הרועים ז"ל שנדפסו בש"ס ווילנא שכבר הקשה כן על רש"י בספר קרבן אהרן על התו"כ פ' שמיני ע"ש.)

מסכת תמיד ב.

בשלשה מקומות הכהנים שומרים בביהמ"ק וכו' – ענין השמירה איננה מפחד גנבים ולסטים אלא משום כבוד כנהוג בפלטרין של מלך כ"כ כל המפורשים. ובס' תורה תמימה פרשת במדבר הקשה מזה על מ"ש הרמב"ם פ"ח מה' בית הבחירה ה"ב דשמירה זו מצותה כל הלילה, ומשמע הא ביום לא, ואמאי כיון שאינו אלא מפני הכבוד מאי נ"מ, ופוק חזי בפלטרין של מלך שעומדים שומרים גם ביום וכו' ע"ש וכ דבריו כתובין ומסורין בספר הבהיר "מנחת חינוך" מצוה שפ"ח עיי"ש.

כח.

אשריהם לראשונים שאפילו על אונס שינה עושין דין שלא על אונס שינה עאכ"ו. כתב בהגהות חשק שלמה, אין להקשות דהא אונס רחמנא פטריה ולמה היו עושין דין עמו, ואונס שינה בודאי אונס גמור הוא, ונשבע אדם שיעשה איזה דבר ונאנס בשינה ולא עשאו דודאי פטיר מקרבן, אבל זהו אינו קושיא דאונס שינה לא שייך רק אם המצוה הוא על דבר אחר ונאנס בשינה ולא עשאו, אבל הכא עיקר מצות השמירה הוא לשמור ולא לישן בודאי דמחויב בכל עוז להעמיד עצמו משונה, ולפיכך נ"ל דאם נשבע שלא לישן ואנסתי שינה וישן דודאי חייב קרבן ולא מקרי אנוס וכו' עיי"ש דפח"ח.

אר"ש בר נחמני א"ר יונתן כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר חן ימצא ממחליק לשון – כתב הרי"ף שעל הע"י, כל המוכיח את חבירו לש"ש וכו' צריך ליישב לדרשה זו איך יצדק לומר ממחליק לשין, ואפשר שמצינו מוכי לאדם רשע בחלקת לשון ואומר לו הלא ידעתיך בשם אדם כשר וזה ששמעתי עליך לא נכון לעשות איש צדיק כמוך, אע"פ דכתיב כתוב אחריו אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, למוכיחים ינעם ר"ל אם בא להוכיחו ואמר לו צדיק אתה וצריך אתה להחזיק בצדקות, אע"פ שהיה רשע וקראו צדיק מ"מ ינעם, ועליהם תבא ברכת טוב כיון שהחזירו למוטב. וכאן אמר שהמוכיח לשם שמים ומוכיח לרש מומו, זוכה להיות בחלקו של מקום ומושכין עליו חוט של חסד שהיא מעלה יתירה על המוכיח ממחליק לשון, וה"ק קרא, מוכיח אדם אחרי, שהוא הלך אחרי דהיינו מוכיח לשם שמים חן ימצא שהוא חוט של חסד, יותר ממחליק לשון בתוכחתו ע"כ דפח"ח – ויש לפרש בדה"ק דברי המדרש רבה ר"פ דברים. אלה הדברים זש"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, כי מרע"ה לא החליק לשין בתוכחתו לומר לישראל צדיקים אתם ולא נכון לעשות מעשים כאלה לאנשים צדיקים כמוכם. אלא אמר להם ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם, וזה כוונת המדרש אלה הדברים שהוכיח אותם ואמר להם בפירוש שהם חוטאים. זש"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון בתוכחתו ואומר לרשע צדיק אתה וא"ש שר ובס' כתב סופר עה"ת ר"פ דברים כתב על המדרש הנ"ל עפ"י דאיתא במדרש שם אילו אחר הוכיחם היו אומרים זה מוניחנו. אבל משה שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי, אמרו זה ראוי להוכיח, כי מי שממונה על הצבור להשגיח עליהם ולהוכיח אותם מפני שנותנים לו שכר, לזה קשה להוכיח כי העם יאמר שהוא מוכרח להוכיח בשביל שהוא ממונה לזה ואין כוונתו לש"ש, אבל משה שאמר לא חמור א' מהם נשאתי לו נאה להוכיח כי לא היו יכולים לחשוד אותו כנ"ל, וזה כוונת המדרש מוכיח אדם אחרי כדי להביאן אחרי, וכל כוונתו רק לתכלית להביאם אחרי, שילכו אחרי ויחזיקו במצותי ולא מפני תועלת עצמו, זה ימצא חן יותר ממחליק לשון, ממי שמיפה דבריו כדי למצוא חן ולקבל פרס עבור תוכחתו ואין כוונתו לש"ש ע"כ דפח"ח.

ויש לפרש בדה"ק מאמר הגמ' בסוטה דף י"ג מלמד שהי' משה מוטל בכנפי שכינה ומלאכי השרת אומרים צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, והקב"ה מאי אמר רב אמר מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און, ופרש"י מי יקום לי עם מרעים, להוכיחם לשני (והוא ע"ד שכתוב ויקחו לי תרומה ופרש"י לי לשמי), והכוונה דאיתא

בילקוט פרשת הברכה בשם הספרי ע"פ צדקת ה' עשה וגו', וכי מה צדקה עשה בישראל והלא כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר. באר עולה להם, מן יורד להם. שליו מצוי להם, וענני כבוד מקיפות אותן, אלא שאמר כי יהיה בך אביון – ולכאורה מאי רבותא היא לומר לאחרים שיתנו צדקה, הלא כל אדם יכול לומר זה, אלא הכוונה דכל מי שנצרך לבריות כגון הרבנים והדרשנים והמוכיחים שבזמנינו, הם אין יכולים לומר להעם שיתנו צדקה כי יאמרו לכבוד עצמם הם דורשים וכוונתם בעצם וראשונה שיתנו להם צדקה. אבל מרע"ה שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי הוא היה יכיל לומר כי יהיה בך אביון וגו' לא תאמץ וגו' ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון כי פתוח תפתח את ידך לו. וזה שהספידו וקוננו מלאכי השרת על מרע"ה ואמרו צדקת ה' עשה וגו' שאמר כי יהיה בך אביון וגו'. כי מי כמוהו יוכל לומר עוד שיתנו צדקה לעניים בלי שיחשדו אותו שלכבוד עצמו הוא דורש והקב"ה אמר עליו, מי יקום לי עם מרעים וגו' להוכיחם לי לשמי. כי מי כמוהו יוכל להוכיח עוד את ישראל רק לש"ש בלי שום פני' ומחשבה זרה לתועלת עצמו כדי לקבל פרס עבור זה וא"ש ודו"ק.

לב.

עשרה דברים שאל אלכסנדר מוקדון את זקני הנגב וכו' – אמר להם שמים נבראו תחלה או הארץ אמרו לו שמים נבראו תחלה שנא' בראשית ברא אלקים את השמים וכו' – הקשה הגאון מו"ה ישעיה פיק זצ"ל הא זה הוי פלוגתא דב"ש וב"ה בחגיגה י"ב ע"א דב"ש אומרים שמים נבראו תחלה ואח"כ ארץ, ובה"א ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים א"כ קשה למה אמרו זקני הנגב כב"ש ולא כב"ה ונלע"ד ליישב עפ"י מ"ש בספר עיון יעקב בחגיגה שם, דב"ש אזיל לשיטתו דסבר נוח לאדם שלא נברא לכך איחר הקב"ה בבריאת הארץ כי אקדומי פורענות לא מקדמינן, משא"כ ב"ה לשיטתם דס"ל נוח לאדם שנברא לכך ס"ל דצרכי בני אדם נבראו תחלה וק,ל עכ,ל --- ולפ"ז צ"ל דאחר שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא וחזרו ב"ה והסכימו בזה ב"ש ה"נ חזרו ב"ה והסכימו לדברי ב"ש דשמים תחלה ואח"כ ארץ – ואם כן מיושב שפיר קושי' הגאון הנ"ל ושפיר השיבו זקני הנגב דשמים נבראו תחלה דהא אחר שנמנו וגמרו נוח לאדם שלא נברא, גם כ"ה הודו לב"ש דשמים נבראו תחלה וא"ש נכון בעזהי"ת

אמר להם אי דין מתקרי חכים, א"ל איזהו חכם הרואה את הנולד – הנה עפי"ז מובן מ"ש חז"ל על משה, חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב והוא עסק בעצמות יוסף, והקשה בס' תנובת יהודא בשלמא אהבה ויראה וחסידות יש בזה אבל מה חכמת לב יש בזה שלא עסק בכסף וזהב, אמנם להנ"ל א"ש דהא איזהו חכם הרואה את

הנולד ופרש"י המבין מלבו מה שעתיד להיות, והנה אמרו חז"ל בפ"ו מאבות שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומצות ומעש"ט בלבד, ולפיכך מרע"ה שהי' חכם וראה את הנולד מה שעתיד להיות דאדם יסודו מעפר וסופו לעפר, לכך לא הי' עסוק בכסף וזהב שמועיל בזמן ההוה, אלא במצות שמועילים בזמן העתיד, ולכך שפיר אמרו חז"ל על משה "חכם לב" יקח מצות ולא כסף וזהב וא"ש.
ובספר כתנות אור עה"ת מהגאון בעל פנים מאירות ז"ל פ' תרומה כתב דהנה הקשה מהרש"א דהא בפרקי אבות אמרו איזהו חכם הלומד מכל אדם ואיך אמרו הם איזהו חכם הרואה את הנולד, אמנם י"ל דהא אלכסנדר היה חכם בכל החכמות שלמד מרבו ארוסטוטלוס כמ"ש מהרש"א בח"א והנה יש שבע חכמות אמנם בכל החכמות אינו יודע עתידות אבל בחכמת התכונה יכול לידע המאורעות שיארע בשנה זו, כגון גשומה או שחונה וליקוי חמה ולבנה כמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (ועיין בשבת דף ע"ה ע"א בפי' רש"י לעיני העמים כו' שחכמה ניכרת היא שמראה להם סימן לדבריו שאומר שנה זו גשומה או שחונה והוא כן שכל העתים לפי מהלך החמה) ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, וזה ששאל אלכסנדר אי דין מתקרי חכם ר"ל בשבע חכמות מי חכם יותר ואיזה חכמה היא משובחת יותר, והשיבו לו הרואה את הנולד ר"ל חכמי תוכנים שע"י חכמתם רואים את הנולד מה שיהיה בעולם, וזה חכמה גדולה יותר מכל החכמות עכ"ל הטהור:
אמר להם בימא יאי למידר או ביבשתא, אמרו לו ביבשתא דהא כל נחותי ימא לא מייתבא דעתייהו עד דסליקו ליבשתא – פי' מו"ח הגאון הקדוש מ' עמרם בלום בעהמ"ח שו"ת בית שערים זצ"ל עפ"י מחז"ל (יבמות צ"ו ע"ב) אר"י אמר רב מ"ד אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לדור בשני עולמים, אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה פי בעוה"ז דאמר רשב"י כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר. והנה איתא במדרש רבה קהלת בפסוק מעוות לא יוכל לתקן, דעוה"ז דומה ליבשה והעוה"ב דומה לים, אם אין אדם מתקן נו ביבשה מה יאכל בים, והנה אמרו ז"ל במס' אבות יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, ועל כן צריך האדם להשתדל לזכות את הרבים למען יוכל לפעול מעש"ט גם אחרי מותו ע"י תלמידיו וחי יחיה בשני עולמים. וז"ש בימא יאי למידר בעוה"ב הדומה לים, או ביבשתא יאי למידר בעוה"ז הדומה ליבשה אמרו לו ביבשתא דהא כל נחותי ימא, כל הצדיקים הזוכים לעוה"ב לא מייתבא דעתייהו עד דסליקו ליבשתא, אין להם

קורת ריח בעוה"ב עד שידעו שהם חיים וקיימים גם בעניה בעוה"ז וכמו שביקש דוד אגורה באהלך עולמים ודפח"ח:

מסכת קנים

כה.

ר"ש בן עקשיא אמר זקני ע"ה כל זמן שמזקינין דעתן מוטרפת עליהן שנאמר (איוב י"ב) מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח – בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא כתב בלקוטי מהרש"א, שבמקום שנא' מסיר שפה" וגו' צ"ל "שנאמר (איוב יב כ"ד) מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתוהו לא דרך ולפענ"ד אין הגה"ה זו נכונה דבפסוק מסיר לב ראשי עם הארץ לא מיירי כלל "בזקני", עם הארץ וא"כ אין ראיה משם דזקני ע"ה כ"ז שמזקינין וכו', לכן העיקר כגירסת הספרים "שנאמר מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח" ועיקר הראי' מסיפא דקרא דהיינו וטעם זקנים יקח, ועיין בפי' הר"ע ברטנורה שכתב שנאמר מסיר שפה לנאמנים ובעמי הארץ משתעי קרא דלעיל מיניה כתיב מסיר לב ראשי עם הארץ עכ"ל, ויש בדבריו טעית דמוכח, דהא מסיר שפה לנאמנים כתיב באיוב (י"ב פסוק כ') ומסיר לב ראשי עם הארץ כתיב באיוב (שם פסוק כ"ד), וע"כ צ"ל דלמטה מינה כתיב מסיר לב ראשי עם הארץ – ואם היה ניתן רשות להגיה במשנה, היה יותר נכון להגיה דכצ"ל שנאמר מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח, ונאמר מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתוהו לא דרך וז"ל הרי"ף שעל העין יעקב (שבת דף קנ"ב ע"א):

תניא זקני ת"ח כ"ז שמזקינין חכמה נתוספת בהם שנאמ' בישישים חכמה וזקני ע"ה כ"ז שמזקינין טפשות נתוספת בהם שנאמר וכו' ורש"י ז"ל פי' ע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מתוקם בחכמים וחד בזקני השוק, וראיתי כתוב דגבי קרא דטעם זקינים יקח כתיב מסיר לב ראשי עם הארץ דאמר בזקני עם הארץ, ול"נ דדריש מסיר שפה שאין שפתותם מדברות בתורה, ולא עוד אלא כשרואים נאמנים בתורה שעוסקים בה, מונעים אותם להסיר שפה של אותם נאמנים. וכיון שהם עמי הארץ טעם זקנים שיש בהם חכמה ותבונה יקח מהם והם מתטפשים עכ"ל.

אבל זקני ת"ח אינו כן אלא כ"ז שמזקינים דעתם מתישבת עליהם שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה כתב בספר דברי שאול להגאון מלבוב ז"ל, שזה מה שאמר שלמה, שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך, היינו שבזה נודע אם אתה מהחכמים באמת, אם תחכם באחריתך דהיינו באחרית הימים ודו"ק עכ"ל ודפח"ח .

מסכת נגעים

פ.

ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית, אפי' ת"ח ויודע בודאי שהוא נגע, לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית, אלא כנגע - עי' בתוי"ט פי"ב מנגעים מ"ה שחקר טעם דבר זה, והביא בשם גור ארי' על רש"י משום דובר שקרים לא יכון דהא כל זמן שלא נזקק הכהן לאו נגע הוא ואיך יאמר נגע וכו'. והוא כתב הטעם כדי שלא יפתח פיו לשטן דהרי אפשר שיחזור ויכהה טרם בוא הכהן ע"ש (ושני הטעמים האלה כתב גם במהרש"א ח"א), אמנם הגור ארי' ז"ל מיאן לומר כהטעם שכ' התוי"ט משום דהוא קאי על רש"י, ולרש"י לא שייך בזה שלא יפתח פיו לשטן שהרי רש"י כתב ע"פ ונתתי נגע צרעת בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר וע"י הנגע נותץ הבית ומוצאן עכ"ל, א"כ אם נגע טמא הוא מתנה טובה היא לבעל הבית, ואפי' יאמר נגע לא פתח פיו לשטן שהרי אדרבה אלקים חשבה לטובה שיהי' נגע טמא ויתוץ הבית וימצא המטמון לכך הוצרך הגור ארי' לומר הטעם משום דובר שקרים לא יכון וכו' כנ"ל - שו"ר בס' תורה תמימה פ' מצורע שהעיר ג"כ על טעם התוי"ט ז"ל - אך מש"ש בתו"ת דהרמב"ם כתב הטעם משום למד לשונך לומר איני יודע - זה לא נמצא בשום מקום ברמב"ם, אלא התוי"ט כתב כן בשם הר"א מזרחי ז"ל שכ' כן בשם רבותיו - וגם מש"ש בתו"ת בזה"ל, ולולי דבריהם היה אפשר לומר הטעם כדי שלא יראה כמורה הלכה בפני הכהן דכן משמע לשון נגע, נגע ודאי, וזה צריך הכהן להורות ולהחליט עכ"ל. לא ידעתי מה חידש דהלא טעם זה כתוב בספר התירה והמצוה על התו"כ פ' מצורע מהגאון מלבי"ם ז"ל, וכ"כ גם הגאון ר' שאול מאמסטרדם ז"ל בס' בנין אריאל פ' מצורע, וע"ש בבנין אריאל שהוסיף עוד טעם על זה, עפ"י מ"ש רז"ל בערכין ובסוטה בוא וראה כמה גדול וקשה כח להי"ר שהרי מרגלים לא תוציאו דבה אלא על עצים ואבנים כו'. למדנו משם כי לא נכון לדבר דבר של גנאי אפילו על עצים ואבנים א"כ י"ל מהאי טעמא אין ראוי לומר נגע נראה לי אלא כנגע עכ"ל - ועיין גם בס' תפארת יונתן פ' מצורע שכתב הטעם כי על הרוב בא נגעי בתים בשביל גסות רוח כדכתיב בית גאים יסח ה' ולכך תקנתו להשפיל עצמו ואע"פ שידע בודאי שהוא נגע יאמר לכהן כמסתפק "כנגע" ולחקור ממנו הדין עכ"ל ובדבריו הקדושים מיושב שפיר למה הקפידה התורה על זה בנגעי בתים דוקא שלא יאמר "נגע" עד שיטמאנו הכהן, (ועי' בתוי"ט פי"ב דנגעים מ"ה מה שכתב בזה),

ולפי"ז ניחא משום דנגעי בתים בא על הרוב בשביל גסות רוח וכו' ולכך תקנתי להשפיל עצמו וכו' כמ"ש בתפארת יונתן הנ"ל. –.

ולפי הטעם שכתב הגור אריה ז"ל משום דובר שקרים לא יכון דהא כל זמן שלא נזקק לו הכהן לאו נגע הוא ואיך יאמר נגע נראה לי בבית, יש לפרש דברי הגמ' (ב"מ דף נ"ט) דדרש רבא מ"ד ובצלעי שמחו ונאספו וגו' ולא עוד אלא אפי' בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, ופלא מאי אפי' בשעה שעוסקים בנגעים וכו' ומה ענינו לכאן אבל לפי מ"ש רש"י שם בד"ה כדדרש רבא וכו' דבת שבע ספק אשת איש הואי משום דכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו על מנת וכו' ע"ש, א"כ הם שאמרו לדוד הבא על אשת איש מיתתו במה, שקר דברו, שהרי באמת לא היתה בת שבע רק ספק אשת איש ואין כאן חיוב מיתה כלל דמספיקא לא קטלינן ליה, וז"ש ולא עוד אלא אפי' בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות והיה להם לידע כי דובר שקרים לא יכון, שהרי בשביל כך איתא במשנה דנגעים אפי' היה ת"ח ויודע שהוא נגע ודאי, לא יגזור ויאמר נגע אלא כנגע, והטעם כמ"ש הגור אריה ז"ל משום דדובר שקרים לא יכון וכו' כנ"ל, ואעפי"כ הם דוברים שקר ואומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה וא"ש ודו"ק:

שם וצוה הכהן ופנו את הבית וכו' אמר ר"מ וכו' על מה חסה התירה על כלי חרסו ועל פכו וכו' אם כך על ממונו ק"ו על נפש בניו ובנותיו, אם כך על של רשע קו"ח על של צדיק – כתב במהרש"א ח"א אם כך על של רשע ק"ו וכו' מפי' הרמב"ם שהצרעת בא על לה"ר וכו' ע"ש, אבל הכא דמיירי בנגעי בתים לא מן השם הזה בא הצרעת אלא בשביל גזל וצרת עין, כדאמרי' בפרק יש בערכין אמקרא זה, על הגזל ופנו את הבית הוא כנס ממון שאינו שלו וכו' ועל צרת עין דכתיב ובא אשר לו הבית מי שמיוחד ביתו לו ולא לאחרים ודו"ק עכ"ל ובמחכ"ת הרמה נעלם מעינו הבדולח דברי התורת כהנים פ' מצורע בפסוק ובא אשר לו הבית, והגיד לכהן ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו, לאמר יאמר לו הכהן דברי כבושים, בני אין הנגעים באים אלא על לה"ר שנאמר השמר בנגע הצרעת לשמר מאוד ולעשות זכור את אשר עשה ה' למרים, וכי מה ענין זל"ז אלא מלמד שלא נענשה אלא על לה"ר וכו' עיי"ש הרי מפורש בתו"כ דגם נגעי בתים באים על לה"ר, וצדקו דברי הרמב"ם ז"ל:

והנה הרמב"ם ז"ל כתב כאן דתחלה באים הנגעים בביתו ואם חזר בו מוטב ואם לאו יבא בבגד ואם לא חזר בו עדיין יבוא לגופו ועל עור בשרו, וכ"כ בחיבורו הגדול סוף הל' טומאת צרעת ע"ש בלשונו הזהב, אמנם בתוה"ק כתיב תחלה נגעי אדם ואח"כ נגעי

בגדים ואח"כ נגעי בתים, ופלא שכתוב שלא כסדר. ומצאתי בס' דמשק אליעזר פ' מצורע אות כ"ה שהביא בשם ספר אגרת שמואל על מגלת רות דאפשר לומר בהיות נגעי בתים לא היו נוהגים אלא בארץ ישראל, ואחר כיבוש וחילוק שיהיה כל אחד מכיר את חלקו, ונגעי בגדים כתב הרמב"ן ז"ל (בפ' תזריע בפסוק והבגד כי יהיה בו נגע צרעת) דג"כ לא היו נוהגים אלא בא"י, אבל נגעי אדם היה נוהג גם במדבר כמ"ש והנה מרים וגו' ע"כ הקדים אותו ע"ש – ופלא ראיתי בס' בנין אריאל פרשת תזריע שכתב דנגעי אדם ובגדים דינם נהג אף במדבר ע"ש, ולא זכר שר דברי הרמב"ן הנ"ל וצ"ע:

מסכת נדה

ט.

א"ר אלעי מ"ט דר"מ (כלומר מנ"ל לר"מ דדם נעכר ונעשה חלב), דכתיב מי יתן טהור מטמא לא אחד (פרש"י טהור מטמא. חלב מדם. לא אחד. בתמיה כלומר יחידו של עולם) – ובתוספי הרא"ש שנדפס בגליון הש"ס ווילנא כתב, מי יתן טהור מטמא לא אחד. פי' דם הנדה שהוא טמא אם הי' יוצא לחוץ, נעשה טהור כשנעשה חלב. ורש"י פי' בדם בהמה משום דמשמע לי' לפרושי לענין איסור שהדם שהיה אסור נעשה חלב ומותר, ודם מהלכי שתים מיתר עכ"ל – וברש"י שלפנינו לא נמצא שפ' רש"י בדם בהמה, רק כתב טהור מטמא חלב מדם וי"ל דכוונתו ג"כ לענין דם הנדה כמ"ש הרא"ש ז"ל:

ורבנן (האי קרא מאי עבדי ליה) א"ר יוחנן זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו טהור, ור"א אומר אלו מי הנדה שהמזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא כתב בחידושי חת"ס ז"ל על מס' נדה שנדפסו בליקוטי חבר בן חיים חלק שביעית כמי דם דמסברא מוקמינן קרא בדבר הטמא בעצמותו נדה שגם הגוים מרחקים אותה כמ"ש רמב"ן בחומש גבי רחל כי דרך נשים לי, ואפ"ה נעשה חלב ממנו, אבל שכבת זרע אינו טמא אלא עפ"י גזיה"כ וה' האוסר והמתיר ואבש עכ"ל הטהור -- ומה"ט לא ניחא לי' לר"מ ג"כ לאוקמי קרא למי הנדה שהמזה ומזין עלי' טהור ונוגע טמא, דשם ג"כ אין הנוגע טמא אלא עפ"י גיה"כ --- ומזה עכ"ח מיהא דטהור מטמא דקאמר ר"מ היינו חלב מדם הנדה, ודלא כמ"ש בתוספי הרא"ש הנ"ל בשם פרש"י דהיינו חלב מדם בהמה, דהא דם בהמה ג"כ אינו אסור אלא עפ"י גזיה"כ, א"כ א"א לפרש טהור מטמא חלב מדם בהמה, דא"כ תיהדר קושיא לדוכתה אמאי לא ניחא לי' לר"מ לפרש טהור מטמא על שכבת זרע או על מי הנדה כדדרשו רבנן להאי קרא ודו"ק:

ובספר עדות ביוסף להגאון מ' יוסף שאול נ"ז ז"ל ש מלבוב (דפוס לעמבערג תרל"ח) כתב בחי' מס' נדה לכאן וז"ל:
לכאורה קשה לי למה לא אמר לרב דס"ל מעיין אחד הוא וכן קיי"ל, אלו דמי לידה ודמי טוהר ובשופעת מתוך שבעה לאח"כ. דבא טהור מטמא. ואולי זה לא מקרי בא טהור מטמא רק דבאמת הדם טמא וכעת הוא גזיה"כ דטהור אבל לא בא טהרה מתוך טומאתו וכדאמר רב התורה טמאתו והתורה טהרתו. מיהו גם מי הנדה לא בא הטהרה מתוך טומאה. ואולי כיון שבא הטהרה ע"י הזאתו ועי' תוס' ד"ה ונוגע) מקרי טהור מטמא. ובזה מיושב מה דלא אמר כמה דברים שחשב במדרש רבה (ר"פ חוקת) שמטמא ומטהר, משום דזה איני מכח הטומאה רק שגזיה"כ היא וכאן לא קחשיב רק מה שבא ע"י הטומאה. וזהו דמסיים הש"ס והיינו דאמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני" והיינו דבא לשלול מ"ש במדרש דקאי על פרה אדומה, ולזה אמר הש"ס דזה אין חידוש כ"כ דגזירת הכתוב הוא, אבל עיקר החידוש איך יוכל לבוא הטהרה מתוך הטומאה. ועיין בספר החינוך פרשת אחרי דדם טהור דהיינו ירוק וכדומה אינו בא ממעיין אחד. ולכאורה ראיה מכאן דאל"כ הו"ל למחשב. אבל לפמ"ש אין ראיה עכ"ל:

יג:
אשי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף – כתבו התוס' והא דאמרינן אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין. יש לומר דהרבה היו יולדות בכרס אחד עכ"ל. ובהגהות הגאון ר' צבי חיות ז"ל כתב, אולם לא יתיישב עדיין מ"ש באגדת חלק דשאל ריב"ל לאליהו אימת יבא משיח והשיב היום אם בקולו תשמעו, והרי כיון דלא ילדו עד כה הרבה בכרס אחד, שוב עדיין לא כלו הנשמות שבגוף, ואיך אפשר שיבא משיח היום עכ"ל ובחידושי חת"ס ז"ל לכאן הביא ד' התוספת דהרבה היו יולדות בכרס אחד, וכתב מהרש"א בחידושי אגדה היינו שתלד בן אחד ששקול כס' רבוא ע"ש, ובאמת דבריו צע"ג בפ"ק דע"ז קאמר ר"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם לא חטאו לא באנו לעולם ע"ש ופריך הא אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, והשתא מאי פריך הא אפשר שיכלו הנשמות ע"י שיהיו שקולים כס' רבוא, אע"כ דזו ליתא, ומה שהקשה על תוס' איך שייך לומר מיד נגאלים, י"ל דאמרינן במס' שבת עתידה אשה שתלד בכל יום וא"כ אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות היתה כל אשה יולדת מיד ביומו הרבה בכרס אחד ומיד נגאלין עכ"ל הטהור -- ועפ"י דבריו הקדושים מיושב ג"כ קושי' הגאון ר' צבי חיות הנ"ל מהא דהשיב אלי' היום אם בקולו תשמעו וא"ש.

ובגוף קושי' התוספת כבר כתבתי במק"א שנלע"ד ליישב עפ"י מ"ש בכרתי ופלתי יו"ד סימן ק"י בסוף הקונטרס בית הספק וז"ל. הא דכתב הרמב"ם סוף הלכות מלכים דאין הדבר מוחלט שיבא אלי' קודם משיח אף דבגמרא אמרו כן וכו' אבל ידוע מ"ש חז"ל בעתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה, וס"ל להרמב"ם ודאי סדר ותנאי ביאת משיח הוא שאלי' בא לבשר ביאתו רק ה"מ אם נעשה בעתה אבל אם זכו שימהר ויחיש הגאולה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות לשנות הסדר, ואהבה של הקב"ה כי זכו ישראל משנה השורה, והן הן דברי הרמב"ם כי ודאי ראוי שאלי' יבא קודם לבשר אבל אין מוחלט כי אולי ירחם ה' להערות על ישראל רוח קדשו לעבדו בכל לבב ואז יחיש הפדות והגאולה למהר ביאת בן דוד מבלי בשורת אלי' ז"ל עכ"ל הזהב, ולפי"ז י"ל דגם הא דאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף היינו שכן סדר וביאת משיח דוקא באופן הזה, ומיהו ה"מ כשהגאולה בעתה, אבל אם זכו שאז הגאולה בבחי' אחישנה אז לאהבת ישראל הקב"ה מדלג על ההרים לשנות הסדר, ולכך שפיר אמרו חז"ל אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין, כי אז היתה הגאולה בבחי' אחישנה וא"צ לתנאי שיכלו כל הנשמות שבגוף ומיושב שפיר קושי' התוס'.

זולת זה איני רוצה להאריך רק אכתוב בקיצור דלפע"ד לא קשה מה שהקשה החת"ס הנ"ל על המהרש"א בח"א לכאי, דכוונת הגמ' בע"ז דף ה' ע"א דפריך על ר"ל מהא דא"ר אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. לא היה להקשות על ר"ל מביאת בן דוד, רק כיון דמר' אסי מוכח דיש אוצר ששמו גוף ומבראשית נוצרו כל הנשמות שעתידין ליולד ונותנן לשם כפרש"י ז"ל שם, וא"כ אותן הנשמות מוכרחין ליולד ולצאת משם ואיך אמר ר"ל דאי לא חטאו לא הוו מילדו, ולפי"ז אין כאן שום קושיא משם על המהרש"א כאן, וגם במ"ש החת"ס ז"ל דמה שהקשה מהרש"א על התוס' דאין שייך לומר מיד נגאלים י"ל דאמרינן במס' שבת עתידה אשה שתלד בכל יום וא"כ אלמלא שמרו ב' שבתות היתה אשה יולדת מיד ביימו הרבה בכרס אחד ומיד נגאלין עכ"ל (וכבר הבאתי דבריו לעיל), איכא למשדי בי' נרגא דהא כתבר התוס' בע"ז דף ה' ע"א בד"ה אין בן דוד וכו' והא דאמר עתידה אשה שתלד בכל יום לימות המשיח שמא י"ל גוף חדש ונשמות חדשות יהיו עכ"ל, א"כ אין מיושב בדבר חת"ס קושית המהרשיא כלל דהוא הקשה איך שייך לומר מיד נגאלין כיון דעדיין לא כלו כל הנשמות שבגוף הישן ואיך מתרץ החת"ס עפ"י דעתידה אשה שתלד בכל יום דזה יהיה גוף חדש ונשמות חדשות וצע"ג:

כד:
תניא אבא שאול אומר כו' קובר מתים הייתה פעם אחר רצתי אחר צבי נכנסתי בקולית (פרש"י עצם הירך) של מת ורצתי אחריו שלשה פרסאות וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה, כשהחזרתי לאחורי אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה – פי' בחי' חת"ס ז"ל, קובר מתים היינו מונע רשעים מעבירה ודר שעי' בחייה' קרויי' מתים) כשרואה שאחד רוצה להתיחד עם הערוה הוא. הולך עמהם לשלחם כדי שלא יתיחדו זע"ז כמו שעשה אביי. וע"ז אמר רצתי אחר צבי הוא הקדושה להשיג קדושת הבורא ית' דומה דודי לצבי, ובמה יושג יותר כ"א בתקנר את אחרים, ונכנסתי בקולית של מת הוא רשע בעל עבירה. כי קולית הוא הירך המכונה למשגל, והנה הוא אבא שאול רץ אחריו ג' פרסאות עד שנתיגע וחזר לאחוריו. מ"מ בעל תאוה ההוא לא חזר לאחוריו – וצבי לא. הגעתי וקולית לא כלתה – ש"מ שרב תאותו של בעל עבירה לעבירה יותר ממה שהי' תאותו של אבא שאול. לרדוף אחר צבי הקדושה, ואמרי ליה שהי' קולית של עוג. מלך הבשן, כלומר זה הרשע עריץ דומה לעוג הוא הפליט רץ כמה פרסאות להגיד לאברהם כי נשבה אחיו כדי שיהרג ויקח את שרה כפרש"י בפ' לך לך, ע"כ דפחיח **ל**: **ואינו** יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר, תשבע כל לשון זה יום הלידה שנא' נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה, ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהי' צדיק ואל תהי רשע – כתב מהרש"א וכ"כ החת"ס ז"ל כי לי תכרע כל ברך ביום המיתה יכרעו לפני על שעברו השבועה שנשבעו ביום הלידה וז"ש כי לי תכרע כל ברך משום תשבע כל לשון – ואפשר דמה"ט נזדעזע כל העולם כולו בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא, דבשביל שיעברו על השבועה שנשבעו ביום הלידה יהיו מוכרחים למות ומשו"ה נזדעזע כל העולם כולו – והנה לכאורה הך דרשה אתיא כרב אמי דאמר (שבת נ"ה א') אין מיתה בלא חטא, ובאמת איתותב מחמת הברייתא דארבעה מתו בעטיו של נחש, אמנם י"ל דהרי כתבו התוס' (שם ב') בד"ה ארבעה מתו וכו', והא דכתיב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב בני אדם כתיב, א"כ עכ"פ רוב בני אדם עוברים על השבועה שנשבעו ביום הלידה ולכך שפיר אמר קרא כי לי תכרע כל ברך משום תשבע כל לשון, והא דכתיב כל הוא לאו דוקא אלא ר"ל רוב דרובו ככולו, ובזה י"ל בש"ס (שבועות ט"ל א') פריך הש"ס מדוע נזדעזע כל העולם כולו בשעה שאמר הקב"ה בסיני לא תשא את שם וגו' ומאי שנא משאר לאוין דעשרת הדברות, ולא ניחא לי' להגמ' לתרץ כמ"ש לעיל דלכך נזדעזע כל העולם כולו יען דעבירת השבועה לשוא הוא גורם המיתה, משום דבאמת

אינו גורם המיתה רק לרוב בני אדם ומה דכתיב כי לי תכרע כל ברך ביום המיתה היינו משום דרובו ככולו כנ"ל, א"כ א"א לומר לכך נזדעזע כל העולם כולו, דכל העולם "כולו" היינו כולו ממש ולא רובו. כמ"ש רבינו הטו"ז ז"ל בהל' ר"ה דלכך אומרים ומלוך על כל העולם כולו לאפוקי דלא נימא רובו ככולו ע"ש וא"ש.

ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה היא וכו' – פי' מרן החת"ס ז"ל משו"ה ה תהיה בעיניך כרשע כי אעפ"י שלפי מעללי העולם אפשר שתהיה צדיק מ"מ מה נחשב כל זה נגד הקב"ה שהיא טהור ומשרתיו טהורים וכו' ודפח"ח:

(דעיין בהקדמה לס' שב שמעתתא מהגאון בעל קצוה"ח ז"ל שכ' דלכאורה מאמר ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע, הוא סותר למה שאמרו במס' אבות ואל תהי רשע בפני עצמך, וע"ש מש ליישב בטיב טעם, אמנם לפום רהיטא לא ידענא שום קושיא דהלא ידוע דכ"ף הדמיון אינו השואה גמורה וכדאיתא בזיה"ק פ' משפטים דף קכ"ב בההוא דאמר לחברי כרשע עבדת לי אתא לקמי' דר' יהודא א"ל רשע לא קאמינא לי' אלא כרשע דחזי מילוי כרשע ולא אמינא דאיהו רשע וכו' ודאי לא אתחייב מנלן דכתיב היה ה' כאויב ולא אויב דאל"ה לא אשתאר מישראל גזעין בעלמא, כגוונא דא היתה כאלמנה ולא אלמנה כאלמנה דאזיל בעלה לעברא דימא ומחכת לי' וכו' יעו"ש., וה"נ אחז"ל כאן ואפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה היה בעיניך "כרשע" ולא רשע ממש. ושפיר אמר התנא במס' אבות ואל תהי רשע, ר"ל רשע ממש. בפני עצמך. ואין כאן שום סתירה אלא חילוק גדול יש בין "כרשע" ובין "רשע" כנ"ל):

והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים – יובן עפ"י מ"ש בס' ישמח משה פרשת קדושים לבאר מ"ש רז"ל טוב מאוד זה המות, עפ"י מה שראיתי בשם הרב מהראדני דע מאין באת ולאן אתה הולך עפ"י שנותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וה"מ כשדעתו לחזור ע"כ, ולכך טוב מאוד דאל"כ לא היה דעתו לחזור ולא הי' מתנהג כלל בקדושה דלעילא ע"כ דפח"ח -- וז"ש והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים וא"כ צריך לך להתנהג בקדושה דלעילא כדין נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם, כי הנשמה הטהורה ממקום קדוש תהלך מתחת כסא הכבוד מושב ממה"מ הקב"ה ושרפי קודש עומדים ממעל לו וקרא זא"ז ואמר קדוש וגו' – וי"ל דמטעם זה נקראת החברה שעושה חסד עם המתים בשם "חברא קדישא" יען שכל אחד מבני החברה שבא בברית החברה הזאת. היא קונה לו אחוזת קבר בבית הקברות, וא"כ דעתו עתו לחזור, וממילא צריך

לו להתנהג בקדושה דלעילא, כדין נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם ולכך נקראת החברה ההיא בשם חברא קדישא ודו"ק:

לא:

שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן אמר להם בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה לפיכך אמרה תורה תביא קרבן – קשה איך שייך שאלה זו לר' שמעון ב"י דוקא, יעוד מדוע אמר בשעה שכורעת לילד הול"ל בעת לדתה, וכ' בס' עיון יעקב ובס' פתח עינים בשם הגאון רבי ר' העשיל ז"ל מקראקא, דלקמן דף מ' פליגי רשב"י ורבנן ביוצא דופן אי אמו חייבת בקרבן ורשב"י סבר דחייבת ויליף מדכתיב תלד ע"ש, ובפ"ח דבכורות כ' הר"ע ברטנורה בשם הרמב"ם דאמו של יוצא דופן שוב חינה יולדת עוד, א"כ א"ש דבשלמא לרבנן דסל יוצא דופן אין אמו חייבת בקרבן י"ל שפיר הטעם דיולדת מביאה קרבן משום דנשבעת שלא תזקק אבל לרשב"י דסובר יוצא דופן ג"כ אמי חייבת בקרבן שפיר קשה מדוע יולדת מביאה קרבן דאין לומר משום שנשבעת שלא תזקק לבעלה, הא יוצא דופן דאמו תלד עוד לעולם ג"כ חייבת בקרבן ואמאי הא היא אינה נשבעת דבלא"ה לא יהיה לה חבלי לידה לעולם, ולכך שאלו תלמידיו את רשב"י דוקא מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן והשיב להם תשובה נצחת, בשעה שכורעת לילד' דייקא דאכתי אינה יודעת אם וצא הולד כדרכו או יוצא דופן ואז קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה ולכך מביאה קרבן ע"כ דפח"ח ש"י:

ומפני מה אמרה תורה זכר לשבעה ונקבה לי"ד, זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה נקבה הכל עצבים בה מתחרטת לי"ד – ומפני מה אמרה תירה מילה לשמנה שלא יהו כולם שמחים (פירש שאוכלין ושותין בסעודה) ואביו ואמו עצבים (שאסורין בתשמיש) והנה צריך ביאור למה שאלו זה לרשב"י דוקא, [ומ"ש בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל לכאן דר' מאיר הוא דאמר טעם מילה לשמנה, במח"כ בלי עיון כתב כן כי מפורש בגמי דשאלו זה את רשב"י, והוא השיב הטעם שלא יהו כולם שמחים כו']. ומאז אמרתי דהנה איתא בנדרים דף י' ע"כ, תניא ר' שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם, לה' עילה לה' מנחה כו' אלא עולה לה' מנחה לה' כו' ת"ל קרבן לה' עיי"ש, והטעם כתב בשל"ה הקדוש ז"ל במס' פסחים בחלק מצה עשירה, דשמא קודם גמר דבריו ימות כי אין אדם בטוח רגע כמימרי' ונמצא שהוציא שם שמים לבטלה לכך צריך להקדים לומר קרבן קודם הזכרת השם עכ"ל. ולפי"ז אם חייש ר"ש למיתה בזמן מיעט כזה, כ"ש דלמיתה דלזמן מרובה עד ח' ימים וודאי חייש, א"כ לר"ש לשיטתו דוקא הקשו מפני מה אמרה תורה מילה לשמנה, הו"ל למול תיכף כשנולד, משום שמא ימות התינוק או האב, ולא יוכל לקיים

מצות מילה אח"כ וא"ש – אמנם כעת ראיתי בהרי"ף שעל הע"י לכאן שכתב דהכל נמשך לדלעיל שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה כו' זכר לשבעה ונקבה לי"ד, זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה כו' וע"ז הקשו התלמידים דא"כ ביום שהיא מתרטת היה ראוי להיות המילה ולמה תמתין עד יום הח' עיי"ש, ולפי"ז ל"ק כלל אמאי שאלו זה את רשב"י דוקא – ועפ"ד הרי"ף הנ"ל מובן היטב פי' רש"י ז"ל, ומפני מה מילה לשמנה ולא לשבעה, וכתב המהרש"א שהוא דחוק, ולפ"ז א"ש דהיה קשה לרש"י מה שייכות שאלה זו לכאן, אעכ"ח כפי' הרי"ף דכיון שהיא מתחרטת, לשבעה היה ראוי להיות המילה ביום שהיא מתחרטת, א"כ יפה פי' רש"י מפני מה מילה לשמונה ולא לשבעה וא"ש:

לח.

חסידים הראשונים לא היו משמשים מטותיהם אלא מרביעי בשבת ואילך שלא יבאו נשותיהן לידי חלול שבת ופרש"י שלא תלד בשבת ויצטרך לחלל עליה את השבת – כתב בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל דמזה מוכח כשיטת הרז"ה מובא בר"ן שבת פר"א דמילה לענין ינוקא דאשתפיך חמימא קודם המילה דאסור למול אף דאח"כ יהיה סכנה ומותר אף לכתחלה, והה"ד כאן אע"ג דאם תלד בשבת יהיה מותר לעשות כל צרכיה משום פקוח נפש בכ"ז אסור לגרום שיבא לידו כן, משא"כ לשיטת הרמב"ן דס"ל דאין למצוה רק מקומה ושעתה וכיון דאח"כ יהיה מותר לכתחלה שוב אין חוששין קודם על מה שנסתבב אח"כ, א"כ איזהו חומרא שייך כאן דהרי מיתר לגרום חילול שבת לכתחלה במקום דאח"כ יהיה סכנה ומיתר לכתחלה ע"כ – ונלע"ד ניישב דלא יקשה מכאן על שיטת הרמב"ן ז"ל עפ"י מ"ש בתשו' משיב כהלכה סי' א' דפלוגתא דהרז"ה והרמב"ן הנ"ל תליא בפלוגתא אי פקוח נפש דדוחה שבת הוא בגדר הותרה אצל פק"נ אמרינן כשיטת הרמב"ן מותר למול כיון דאח"כ יהיה פקוח נפש יהיה היתר גמור לחלל את השבת. אבל למ"ד שבת דחוי' היא אצל פק"נ אמרינן כשיטת הרז"ה דאי אשתפיך חמימא קודם המילה אסור למיל כיון דגם אח"כ שיהי' פק"נ ג"כ לא יהי' היתר גמור כ"א בגדר דחוי ע"ש (ומובא בקיצור בילקוט הרועים ח"ר אות פ"נ ע"ש) וא"כ י"ל דחסידים הראשונים היו סוברים כמ"ד שבת דחוי' היא אצל פקוח נפש אבל לא הותרה ולכך היו מחמירים שלא לשמש מטותיהם אלא מרביעי ואילך שלא יבאו נשותיהם לידי חלול שבת, אבל הרמב"ן ז"ל סובר כמ"ד שבת הותרה אצל פק"נ ולכך ס"ל כיון דאח"כ כשיהי' פק"נ יהי' היתר גמור אין למצוה אלא מקומה ושעתה ואח"כ יהי' פיקוח נפש ומותר וא"ש – ועיין ברא"ש יומא פרק יוה"כ במשנה דמי שאחזו בולמוס וכו' שהביא בשם רבינו מהר"ם בר ברוך ז"ל דשוחטין לחולה בשבת ואין מאכילין אותו נבילה משום דפקוח

נפש הותרה בשבת וכחול הוא, ובקרבן נתנאל לשם הביא שו"ת הרשב"א ז"ל שכתב דזה תליא בפלוגתא אי שבת הותרה אצל פק"נ או אינו אלא דחוי' ע"ש, נלמד מזה דד"ז פלוגתא ישנה היא בין הפוסקים ועיין בתשו' חתם סופר ז"ל חלק או"ח סי' ע"ט שכתב דמהר"ם בר ברוך ז"ל ס"ל דשבת הותרה אצל חולה וכחול הוא, ושאר איסורים לגבי חולה אינם בגדר הותרה רק בגדר דחוי' והטעם משום דשאר איסורים דמותרים לחולה ילפינן מפסוק וחי בהם, וזה אינו עושה רק דחייה, אבל דרשה דושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה זה עושה היתר גמור עיי"ש והרמב"ן ז"ל נמי אזיל בשיטת מהר"ם בר ברוך הנ"ל ולכך ס"ל דשרי כיון דאח"כ כשיהי' פקוח נפש יהי' היתר גמור כנ"ל אמנם חסידים הראשונים לא ס"ל הך דרשה דאמרה תורה חלל עליו שבת אחת וכו' אלא ס"ל דגם חילול שבת דמותר לחולה ילפינן מוחי בהם וא"כ ליה אלא דחוי' לכך לא היו משמשים מטותיהם אלא מד' ואילך שלא יבא לידי חילול שבת כנ"ל:

ובדרך הזה י"ל עוד דהרמב"ן ס"ל דשבת הותרה לגבי חולה כשיטת מהר"ם בר ברוך הנ"ל ולפיכך סובר באשתפיך חמימא קודם המילה שרי למול אף דיצטרך אח"כ לחלל שבת משום פקוח נפש, מה בכך הא משום פקוח נפש הוי היתר גמור לחלל את השבת ולגבי חולה כחול הוא נחשב אבל כאן בנידון דחסידים הראשונים דאם תלד האשה בשבת יצטרכו לחלל שבת ב' פעמים א' ביום לידתה וב' ביום המילה שיחול בשבת שאח"כ, (וכמ"ש מהרש"א בח"א לכאן), בזה אף הרמב"ן ז"ל מודה דאסור לגרום לכתחלה חילול שבת דאף דבשבת הראשון יהי' מותר משום פקוח נפש דהותרה בשבת, מ"מ בשבת השני שימולו התינוק זה אינו בגדר הותרה, דהא דמילה דוחה שבת זה ודאי לא הוי רק בגדר דחוי' וכמ"ש בשער המלך על הרמב"ם פי"ב מה' עכו"ם ה"א דאין לומר דמילה הותרה בשבת דמסוגיא דפ"ק דיבמות מבואר דמילה דחוייה הוא אצל שבת מטעם דאתי עשה ודחי לית כדקאמר התם אשכחן דאתי עשה ודחי ל"ת ל"ת שיש בו כרת מנלן וכ"ת נילף ממילה מה למילה שכן נכרתו עליו י"ג בריתות כו' ואם איתא מאי קאמר דנילף ממילה הא מילה לאו משום דאתי עשה ודחי ל"ת אלא משום דהותרה אצל מילה עכ"ל ע"ש, ולכך שפיר היו חסידים הראשונים מחמירים שלא לשמש מטותיהם אלא מרביעי ואילך שלא יצטרכו שבת השני לחלל בעבור המילה דזה לכ"ע לא הי' רק בגדר דחויי' ובזה אף הרמב"ן מודה דאסיר לגרום לכתחלה החילול שבת וא"ש נכון בעזהי"ת:

סא:
זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא - בס' כרם שלמה (האאס) יו"ד סימן שניא הביא קושיית הרב בית הילל שהקשה דר' יוחנן אדר' יוחנן דמדמתיר לעשות תכריכי המת מכלאים משמע דס"ל מצות בטלות לעתיד לבא ואילו ר' יוחנן עצמו אמר בסנהדרין צ' ע"ב דתחה"מ מן התורה מדכתיב ונתתם:
ממנו את תרומת ה' לאהרן וכי אהרן לעולם קיים וכו' ע"ש ונ"ל ליישב בפשיטות עפ"י מ"ש בס' ערוך לנר, סנהדרין דף צ' וז"ל:
אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנים לו תרומה פירש"י שעתיד לחיות לעולם הבא. וק"ק איך שייך תרומה לעוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתי' וי"ל דמאי דאמר כאן שעתיד לחיות היינו כשיבא משית אף דאז עוד עדיין ליכא תחי' המתים מ"מ יחיו משה ואהרן ובניו להורות העם הדרך אשר ילכו בה כימי צאתם:
מארץ מצרים, ואז יתנו לו תרומה דאז עולם כמנהגו נוהג כדא' שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות לבד עכ"ל - וכ"כ עוד שם בדף צ"ב ע"א ברש"י ד"ה לאחר שיחיו וז"ל:
במהרש"א וכו' ולענ"ד דברי רש"י מדוייקים וכו' ולכן פירש דקאי על הצדיקים שיחיו לעת ביאת המשיח כדאמרו רז"ל דצדיקים גדולים יחיו מיד לעת ביאת המשיח וכדאמרינן לעיל שאז יותן הארץ לאבות הקדושים ותרומה יותן לאהרן וכדכתבנו לעיל וכו' עכ"ל - ועפי"ז מיושב שפיר קושיית הרב בית הילל ז"ל, דלאחר התחיי' ס"ל לר' יוחנן מצות בטילות, אבל בימות המשיח דעולם כמנהגו נוהג בודאי יהיה שם קיום המצות (וכמ"ש בשדי חמד כחלק שו"ת דברי חכמים סימן נ"ג בשם היעב"ץ בהגהותיו למס' ר"ה דף ל' ע"א ע"ש) ואז יותן התרומה:
לאהרן כנלע"ד נכון בעזהי"ת.
ע' כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב א' אומר כי חפץ ה' להמיתם, כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה - והקשו התוס' מר"ה דף י"ז מוכח דלאחר גזר דין לא מועיל תשובה ליחיד ובשמעתין משמע דמועלת תשובה אפילו ליחיד ואפי' לאחר גז"ד -- ובס' סדרי טהרה בחלק חידוד הלכות על מס' נדה תירץ דהא דמחלק הש"ס בר"ה דף י"ז בין יחיד לצבור דליחיד לא מהני תשובה אחר גז"ד היינו דוקא בעושה תשובה מיראה אבל בעושה תשובה מאהבה שמשנה מעשיו מכל וכל שע"י התשובה נעשו זדונות כזכיות ופנים חדשות באו לכאן. תשובה כזו מועלת גם ליחיד אפילו לאחר גזר **(**בספר** תורה תמימה פרשת תזריע הביא המאמר דלעיל דף ל"א ע"ב

שאלו התלמידים את רשב"י מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה, א"ל כדי שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים ופרש"י כולם שאוכלים ושותים בסעודה ואביו ואמו עצבים שאסורים בתה"מ עכ"ל, וע"ז כתב בעל תו"ת, ובאור ענין זה עפ"י מה שיבואר בסמוך לפנינו דכל הדמים שרואה אחר שבעה הם דם טוהר ומותרת לבעלה – וכבר נודע מה שלמד הגר"א זיל מכאן דכל תקנה שנתקנה בשביל איזה סיבה, קיימת אעפ"י שבטלה הסיבה, כמו הכא שמבואר שטעם מילה בשמי כדי שיהיו נתרים בתה"מ, והרי בזה"ז שנהגו לישב בדם טוהר כמו בדם נדה, אם כן בטלה הסיבה ממילא בשמיני ובכ"ז הדין קיים – וי"ל דזה נרמז בלשון התנחומא ר"פ תצוה, ילמדנו רבינו לכמה תינוק נימול, לשמינה, כשם שנימול יצחק אבינו, ולא נתבאר ענין השאלה והתשובה, כי הלא מצות מילה לשמונה הוא מציה ידועה ומפורסמת בתורה, וכן זמן מילת יצחק, ומהו החידוש בזה אך לפי האגדה שלפנינו י"ל דמכוין התנחומא לשאול לכמה תינוק נימול בזהיזו אחרי דעתה בטלה הסיבה שיהיו אביו ואמו נתרם בתה"מ כיין דאחר שמונה נוהגים איסור, ומשיב דצמול לשמונה כשם שנמול יצחק שאז עדיין לא נתנה תורה ודין נדות וממילא לא היה שייך אז הטעם המבואר בזה ובכ"ז נמול לשמונה, ולכן גם בזה"ז כן, ודו"ק – ודע דהרמב"ם במורה פמ"ט משני כתב טעם על מילה בשמיני כדי שיתחזקו כוחות הולד, ותמהו עליו שהשמיט הטטם שבגמ' וכתב טעם מסברא דנפשיה, אבל באמת לא הוציא דברים אלה מלבו, כי מפורשים הם במ"ר ר"פ תצא בזה"ל, ולמה התינוק נמיל לשמונה שנתן הקב"ה רחמים עליו כרי שיתחזקו כחותיו, ע"כ, ומה שבחר הרמב"ם בטעם זה יותר מהטעם המבואר בגמ', י"ל משום דהטעם שבגמ')** דין, ועפי"ז מיושב שפיר קושי' התוספת עיי"ש באריכות דבריו כי נעמו:

בן שונמית מהו שיטמא (לאחר שהחיהו אלישע מי חשוב כמת) א"ל מת מטמא ואין חי מטמא ראיתי בס' דברי שאול ויוסף דעת ליו"ד סימן שע"ג ס"ה שהביא מה ששמע קושיא בשם ספר מנחת עני בהא דשאלו בן שונמית מהו שיטמא וע"ז הקשה דהרי הקשו התוס' בב"מ דף קי"ד היאך נטמא אליהו לבן הצרפית והא היה כהן, ותירצו דהו"ל פקוח נפש דידע בבירור שיחייהו וקשה א"כ כל שכבר החייהו למה נתן אותו לאמו כדכתיב (מ"א י"ז פסוק כ"ג) ויקח אלי' את הילד ויתנהו לאמו, והא כבר החייהו, ועכ"ח שאינו מטמא עוד ולמה לא איפשטא משם גם בבן שונמית ע"כ – ולענ"ד לק"מ דהא מדשאלו לריב"ח בן שונמית מהו שיטמא ולא שאלו על בן הצרפית שקדום, עכ"ח דס"ל דבן הצרפית לא היה מת ממש כמ"ש הרדב"ז תשובה ב' אלפים ר"ג וז"ל פנחס זה אלי' היאך נטמא לבן הצרפית י"ל דלא מת ממש וכ"מ מלשון לא נותרה בו נשמה וע' ת"י

והכי משמע מסוף נדה עכ"ל, א"כ לא היה יכול ריב"ח לפשוט ספיקם מדאלי' טלטל בן הצרפית לאחר שהחייהו וזה פשוט (וע' בהגהות הרש"ש ז"ל ובהגהות מהר"צ חיות ז"ל וגם בספר לקוטי שלמה לכאן בענין זה).

מתים לעתיד לבא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין, א"ל לכשיהיו נחכים להן א"ד לכשיבא משה רבינו עמהם בילקוט שמעוני פרשת חוקת רמז תשס"א הביא בשם ספרי זוטא, הנוגע במת, נוגע במת טמא ואין מת עצמו טמא, וכתב המג"א בזית רענן, ונ"מ כשיחיו המתים אין צריכין הזאה, ע"כ, וקשה לי דא"כ אמאי לא השיב להם ריב"ח כן ולמה לו לדחותם לכשיחיו נחכים כו'. אמנם לפי מ"ש דעיקר שאלתם היה אם צריכין הזאה ג' וז' כדין מי שנטמא במת, וכ"כ מהרש"א בח"א לכאן, דכמה מתים שיחיו לע"ל שנטמאו בהיותם בחיים במת ונעשו טמאי מתים ומתו אח"כ בלא הזאה ג' וז' ואותה הטומאה שהיתה מחיים להיכן אזלה עכ"ל ע"ש, א"כ ליכא למיפשט מידי מהא דספרי זוטא, נוגע במת מא ואין מת עצמו טמא דמה בכך שאין מת עצמו טמא מ"מ נטמאו בהיותם בחיים במת ונעשו טמאי מתים, ופלא בעיני על המג"א ז"ל בזית רענן הנ"ל שכתב דנ"מ כשיחיו המתים א"צ הזאה, ואיך מוכח זה מספרי זוטא הנ"ל דאכתי יש להסתפק ולשאול דכמה מתים שיחיו לע"ל שנטמאו בחיים במת ונעשו ט"מ ומתו אח"כ בלא הזאה ג' וז' ואותה הטומאה שהיתה מחיים להיכן אזלה כמ"ש מהרש"ל ז"ל וצ"ע – ועיין בס' אהבת ציון מהגאון בעל נוב"י ז"ל דרוש ח' שכתב דזה הוי פשיטא בבן השונמית ובמתים. שהחיה יחזקאל שצריכין הזאה שהרי נגעו בעצמם ואין לך נגיעה גדולה מזו, אבל במתים לעתיד לבא מספקא להו דהרי פנים חדשות באו לכאן דאפילו צדיקים גמורים עתידי דהיו עפרא שעה אחת קודם התחיה ולא נשאר זכר מגוף הראשון כלל רק פנים חדשות באו לכאן, אבל בן השונמית לא נהפך לעפר וכן מתים שהחיה יחזקאל קרב עצם אל עצם ולא נהפכו לעפר עכ"ל – ופלא שלא זכר שר דברי ספרי זוטא הנ"ל נוגע במת טמא ואין מת עצמו טמא וצע"ג.

עג.

תנא דבי אלי' כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות – הנה לא אמר מובטח לו שיזכה לחיי העוה"ב. אלא שהוא בן העוה"ב, רצה לומר שגם עכשיו הוא בן העוה"ב כמ"ש הבינה לעתים דרוש י"ג על מאמר חז"ל בברכות, עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב, כלומר יהי רצון שהעולם שמדרך הצדיקים הוא לראותו ולהשיגו בעת פטירתם, אתה תראהו ותדעהו בחייך, במשך זמן ימי חלדך שהוא רבוי החכמה והידיעה שתשיג בחיים חייתך,

כאשר בארו מיד הכוונה. באמרם לבך יהגה תבונה ופיך ידבר חכמות **(אינו שייך בזה"ז שנוהגים חומרא בדם טוהר – אך צ"ע בטעם המדרש, מי הגביל גבול ח' ימים לחיזוק כחות הולד והלא רק בבהמה מצינו שיעור ז' ימים ליצאה מכלל נפל, ובאדם שלשים יום כמבואר בשבת קל"א ב'. וע"ד דרש י"ל כדי שיעבור יום השבת במשך השמונה ימים, ועפ"י מ"ש באגדות שמסגולת השבת לחזק כחות האדם והטבע וכמ"ש במדרשים קודם שבא שבת היה העולם רופף ורועד וכשבא שבת נתחזקו כחותיו – ודע דממה שכתב רש"י בפי' אגדה זו כולם שמחים שאוכלים ושותים בסעודה, יש קצת סמך לחיוב סעודה ביום המילה ויש לה סמך ורמז בתורה, שהרי פי' זה הוא על לשון הגמרא מפני מה אמרה תורה וכו' עכ"ל ע"ש. **(ותמהני עליו מאד ראשית מ"ש לפרש לשון התנחומא ר"פ תצוה ילמדנו רבינו לכמה תינוק נימול, לשמונה, כשם שנימול יצחק אבינו, דאז בימי אברהם עדיין לא ניתנה תורה ודין נדות, דהרי כתב רש"י ר"פ וירא ילחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה וכו' ונטמאת העיסה" הרי דנהג אז דין נדות ודוחק גדול לומר דרק לטהרות נהגו דין נדה ולא לבטלה, לה ומלבד זה הרי איתא במשנה סוף קידושין דקיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ומהיכא תיתי לומר דדייקא מ"ע ולית דנדה לא קיים אתמהא, וע' בסה"ק תפארת ישראל למהר"ל מפראג ז"ל דאברהם אבינו קיים כל העשין והלאוין שבתורה משא"כ שאר האבות ע"ש, לכן נלע"ד לפרש התנחומא הנ"ל בדרך שכ' בעל תורה תמימה דשאל לכמה תינוק נמול בזה יהו דלא שייך הטעם דשלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים, וע"ז השיב, לשמונה, כשם שנמול יצחק אבינו, דאז ג"כ לא היה שייך הטעם הנ"ל, והוא עפ"י מ"ש בס' תפארת יהונתן עה"ת פ' וירא בפסוק וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר ציה אותו אלקים, כי אמרו חז"ל בת היה לי לאברהם אבינו ובכל שמה ולא נזכר בחורה לידתה, אבל נראה שהיא תאומת יצחק ותאומים נולדו, והנה אמרו חז"ל דטעם המילה לשמונה כדי שלא תהא האם עוד טמאה לידה ויהיה האב והאם ג"כ שמחים, וזה לא שייך כאן כי שרה היתה טמאה לידה י"ד ימים מחמת לידת הנקבה שנולדה עם יצחק ואשמעינן קרא דמ"מ מל אותו בן שמונת ימים מחמת כאשר צוה אותו אלקים עכ"ל ע"ש, ובזה מיושב שפיר לשון התנחומא ר"פ תצוה ילמדנו רבינו קטן לכמה נמול בזה"ז דלא שייך הטעם דשלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים, כך שנו רבותינו קטן נמול לשמונה אף בזמן דלא שייך הטעם הנ"ל, וע"ז שאל מה טעם כלומר מנלן הא, וע"ז השיב כשם שנמול יצחק אבינו ואף דהתם ג"כ לא היה שייך הטעם הנ"ל, כמ"ש בתפארת יהונתן הנ"ל, אעפי"כ הי' נמול לשמונה וא"כ ממילא הה"ד בזה"ז וא"ש נכון בעזהשי"ת. ושנית

תמהני עליו שהתורה תמימה נדפס בשנת תרס"ב ובש"ס ווילנא נדפס בשנת תרמ"ו, א"כ היה לי לראות שכבר קדמו (במ"ש דמכאן יש סמך לחיוב סעודה ביום המילה) בש"ס ווילנא בהגהות הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל לכאן בזה"ל:
כולם שמחים. מכאן לסעודה שעושין ביום הברית נוסף על רמז ביום הגמל עכ"ל.)** וכו' שהוא פי' עולמך תראה בחייך עיי"ש דפח"ח, וה"נ כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא כבר בחיים חייתו בן העוה"ב, שנאמר הליכות עולם לו, אל תקרי הליכות אלא הלכות, כלומר שאין צריך לו לקרות הליכות לאחר שכבר ילך מן העוה"ז יהי' עולם הנצחי לו. אלא הלכות, אם ישנה הלכות בכל יום אז כבר בחיים חייתו יהי' בן העוה"ב כי יטעום בכל יום מעין עידון הנפשות בעוה"ב כמאמר עולמך תראה בחייך וא"ש ודו"ק.

מסכת ידים

פרק ד משנה ח

אמר צדוקי גלילי (צדוקי שהי' מארץ הגליל) קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבים את המושל עם משה בגט, אומרים פרושים קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבים את המושל עם השם בדף, ולא עוד אלא שאתם כותבים את המושל מלמעלן ואת השם מלמטן, שנא' ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל וכשלקה מהו אומר ה' הצדיק – בש"ס ווילנא נדפס באור הגר"א ז"ל על סדר טהרות ושם כתוב בזה"ל פי' צדוקין היו בגליל שהיו מחבבין את משה מאד והיו פוסקין כל המזכיר את משה בלא טבילה יהרג, וע"ז היו מקנתרים על הפרושים שכותבין את המושל עם משה בגט עכ"ל – וכשלקה מהו אומר ה' הצדיק] זה הסיום אין לו מקום להשאלה, ופירשו המפרשים כדי לסיים בדבר טוב, ומרן חת"ס ז"ל בתורת משה ס"פ וארא כתב ויש לפרש דהנה כבר נתעוררו המפרשים ליישב מה דקשה איך הכביד ה' את לב פרעה, ויש לבאר דבריהם שוודאי כבר נתמלא סאתו לענשו, וגם אם הי' הקב"ה נותן בלבו לשלח את ישראל לא הי' הנס מפורסם שה' הוציא את את ישראל, לכך הכביד את לבו ועשה נסים ונפלאות שיהי' מוכרח לשלחם, ונתקדש שם ה' בעולם ע"י זה ויש לו זכות מזה להקל ענשו, וכמ"ש שלמה המלך ע"ה במשלי, כל פעל ה' למענהו, ולתכלית שיתקדש שמו, וגם רשע ליום רעה. שנתקדש שם שמים על ידו ג"כ פעל ה' למענהו, והיינו דמסיים מתניתין דאין גריעותא במה שהזכיר פרעה עם ה' בחד קרא, דכשלקה מה הוא אומר ה' הצדיק וגו' ונתקדש שם שמים על ידו ולכך זכה להיות שמו בתורה ע"כ דפח"ח.

מסכת עוקצין

פרק ג משנה יב

אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא - בס' אמרי שפר עה"ת מהגאון ר' שלמה קלוגר ז"ל פ' בראשית מביא בשם המפרשים מ"ט דוקא ש"י עולמות דהנה ידוע שיש תר"ך מצות עם ז' מצות דרבנן בכלל, וא"כ מגיע לכל מצוה עולם א' והיינו תר"ך עולמות לכל צדיק, אך הקב"ה נותן מחצה ממנו לאשתו שהיתה לו לעזר בקיומו ועבודתו בעולם ובעסק התורה והמצות לכן נשאר לו רק ש"י עולמות, והנה אמרו חז"ל ומובא ברש"י בראשית בפ' ויבן ה' את הצלע שבנה הקב"ה לאשה כבנין אוצר ע"ש, ולכך אמר להנחיל אוהבי יש דהיינו ש"י עולמות וביאר הטעם למה אינו נותן להם תר"ך עולמות, משום ואוצרותיהם אמלא, המחצה הנשאר אתן לנשותיהם עכ"ד המפרשים. (ובס' יערות דבש בדרשה לסיום הש"ס יש אריכות גדול במשנה זאת, ומגודל האריכות א"א לי להעתיק דבריו הקדושים ועם הקורא הסליחה רבה):

והנה בגמ' סנהדרין דף ק' ע"א איתא בזה"ל:

כי אתא רב דימי אמר עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו וגו'. א"ל אביי וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן, אמר מ"ט לא שכיחת באגדתא דאמרי במערבא משמי' דרבה בר מרי עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' - והגאון ר' ישעי' בערלין זצ"ל בהגהותיו בגליון הש"ס (שם וגם כאן) כתב שצע"ג דהרי היא משנה מפורשת כאן, וכ' שבחבורי יש סדר למשנה כתב ישוב נכון מאוד על זה - וצר לי מאוד כי חבורו הנ"ל אינו תח"י לראות מש"ש בזה ועיין בתשובת נודע ביהודה תניינא חיו"ד סו"ס קס"א מה שהשיב להגאון הנ"ל על קושייתו הנ"ל, ועיין עוד בילקוט הגרשוני ח"ר על אגדות הש"ס דף קט"ז מדפי הספר מה שכתבתי בעניי על זה ותמצא נחת - והנה כעת ראיתי בהגהות וחידושי הגאון מה' שמואל שטראשין זצ"ל מווילנא שנדפסו בש"ס דפוס ווילנא שכתב כאן בזה הלשון:

אמר ר' יהושיע בן לוי עתיד וכו'. הרמב"ם חשבו בין התנאים בעבור הזכרו כאן במשנה כמ"ש התוי"ט בשמו. ובאמת זולתי פה עוד לא מצאנוהו במשנה. והתו"ט לקמן הביא מקומות בש"ס שלא חשבוהו רק לאמורא. ולי נראה דמוכח בחלק ק' ע"א דלא היה בגירסתם הא דריב"ל במשנה. דאיתא שם כי אתא רב דימי אמר עתיד כו' מלא עומסו כו' מ"ט לא שכיחת באגדתא דאמרי במערבא משמי' דרבה בר מרי עתיד כו' כלישנא

דר' יהושע בן לוי הכא. ואם איתא יותר ה"ל להביא מהמשנה, וגם מאי קמ"ל במערבא הלא מתניתין היא עכ"ל הטהור (ועיין בילקוט שמעוני משלי ח' דג"כ לא הביא מתניתין דכאן ונראה ג"כ דלא גריס לי' במתני'):

ועל דקדוק התוי"ט ז"ל על הא דאריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק דהול"ל בקיצור לכל צדיק, ראיתי בהקדמה לס' עט סופר חלק ד' שהביא בשם קול סופר על משניות שכתב, שמעתי מפי אדמ"ו חת"ס ז"ל בשם אבי זקנו מהרשש"ך, דצדיק יקבל רק ש"י עולמות דחציו השני ש"י עולמות ממנין כת"ר תקבל אשתו אשר סבלה לעניות וגם מיעוט הנאת עוה"ז דבעלה ישב בלימוד, והאשה נקראת אוצר של איש, וז"ש להנחיל אוהבי רק יש עולמות יען וביען אוצרותיהם אמלא שאתן חצי השני לאשתו דפח"ח, ולדעתי מרמז המשנה לכל צדיק וצדיק היינו הת"ח הצדיק וגם המחזיק אותו לתורה ועבודה כעין יששכר וזבולון יקבל יששכר ש"י עולמות וזבולון ש"י עולמות וזה ואוצרותיהם אמלא, מי שהיה האוצר של הצדיק ימלא ה' חלק כחלק עכ"ל הטהור (ועיין בכתב סופר עה"ת ס"פ בחקותי שכתב ג"כ כזה) – ולפענ"ד י"ל דקאי על הצדיקים שהיו קודם מתן תורה האבות והאמהות והשבטים שקיימו כה"ת בתורת אינו מצווה ועושה דהו"א יען דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (ע' תוס' ע"ז דף ג' שכ' ב' טעמים ע"ז), יגרע חלקם מחלק הצדיקים דלאחר מ"ת שהיו מצווים ועושים, קמ"ל ריב"ל דכל צדיק וצדיק בין הצדיק דקודם מ"ת שקיים כה"ת בתורת אינו מצווה ועושה ובין הצדיק דלאחר מ"ת שקיים כה"ת בתורת מצווה ועושה שניהם יקבלו ש"י עולמות כנלע"ד (ודרך אגב ארשום דבר נאה שראיתי בס' שיחת חונין על קושיית האחרונים אם היה להאבות הקדושים דין בני נח היאך שמרו את השבת הא ב"נ ששבת חייב מיתה. ותי' בס' הנ"ל עפ"י מ"ש בספר קרבן שבת דלהכי ב"נ ששבת חייב מיתה משום דהשבת היא בת זוג לישראל כדאיתא במדרש (ב"ר פ' י"א) תני רשב"י אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג ולי אין בן זוג א"ל הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך וכו' ע"כ, ולכן ב"נ ששבת חייב מיתה שהוא כבא על אשת רעהו שהשבת היא בת זוג לישראל, וא"כ א"ש דקודם מתן תורה קודם שלקחוה ישראל לאשה עוד עדיין היתה שבת פנויה, ושפיר שמרו האבות את השבת כי עוד לא גזרו על הפנויה עכ"ל ולולי שאין משיבין על הדרוש יש להשיב דמה בכך דעוד לא גזרו על הפנוי' הרי קיים אאע"ה כה"ת כולה אפי' עירוב תבשילין – וגם על הטעם שכ' בס' קרבן שבת הנ"ל יש לפקפק דהא בסנהדרין דף נ"ח ע"ב אמר רבינא דב"נ ששבת אפילו שני בשבת ג"כ חייב מיתה וכן קיי"ל, א"כ מוכח

דאין הטעם משום דהשבת הוא בת זוג לישראל והוי כבא על אשת רעהו ויש לפלפל הרבה בענין זה אך אכמ"ל.)

אמר ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום וכו' – בס' מקדש מעט (תהלים סי' כ"ט) מביא בשם הרב תולדת יעקב יוסף ז"ל) כתיב ה' עוז לעמו יתן וגו' פי' דקשה איך אפשר לכל אחד מיש מישראל לקיים כל תרי"ג מצות התורה וע"זא ה' יברך את עמו בשלום, וזה מקיים מצוה זאת וזה מצוה זאת וע"י השלום והאחדות נחשב כאילו כל אחד קיים כולם ע"ש (וכן ראיתי גם בשאר ספרים) – ויש לפרש בזה סמיכות מאמר דר"ש בן חלפתא למאמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וכו', דכבר כתבתי דהמספר ש"י עולמית מכוון כנגד תר"ך מצות התורה עם ז' מצות דרבנן. ומה שהוא רק ש"י ולא תר"ך היינו משום דהמחצה נותן הקב"ה לאשתו של הצדיק דהיא היתה לי לעזר בקיום התר"ך מצות והנה קשה איך היה אפשר לאדם אחד לקיים כל תר"ך מצות שיהי' מגיע לו בעבורם תר"ך עולמות, אלא עכ"ח ע"י השלום נחשב כאלו כל אחד קיים כולם כנ"ל, ולזה אמר ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל עבור שמקיימים תר"ך מצות, אלא השלום שנא' ה' עוז לעמו יתן. אין עוז אלא תורה, ה' יברך את עמו בשלום, דע"י השלום מקיים כל אחד תר"ך מצות, א"כ המספר ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק דהיינו לאיש ולאשתו לכל אחד ש"י עולמות מכוון נגד תר"ך מצות בעד כל מצוה עולם אחד, והכל ע"י השלום וא"ש:

ובדברי שאול על אגדות הש"ס כתב בביאור המאמר דר"ש בן חלפתא דהנה עינינו הרואות שכל איש אינו מוצא קורת רוח במה שיש לו יען כל אחד רואה את חבירו בהצלחה יתירה הרבה יותר ממנו וא"כ אי אפשר להקב"ה לתת לאדם כלי מחזיק ברכה דהיינו שיהיה די לו במה שנתן לו ה' רק ע"י השלום שאז לא יקנא אחד ברעהו ואז ימצא כל אדם נחת במה שיש לו ודו"ק היטב עכ"ל הטהור (וי"ל דהיינו כוונת רש"י ז"ל בפ' בחקותי בפ' ונתתי שלום בארץ. וא"ת הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום, ת"ל ונתתי שלום בארץ, כלומר דאם אין שלום אז אין כלום דמאחר שרואה את חבירו שהוא מצליח יותר ממנו אז כל הצלחתו נחשב בעיניו לכלום, ת"ל ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד עפ"י הפירוש שהביא בספר אפריון עה"ת פ' משפטים בפסוק ועבדתם את הי אלקיכם וגו' על הפסוק מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן" כי האדם מצד עצמו אם לא היה מסתכל באחרים היה מסתפק במה שיש לו, ורק ע"י שהוא מסתכל באחרים שיש להם יותר זהו הגורם שאינו שמח בחלקו, וז"ש מתוקה שנת העובד כלומר שהיה מתוק לו אם מעט ואם הרבה

יאכל, רק והשבע לעשיר, כלומר מה שהוא רואה שהעשיר שבע יותר זהו איננו מניח לו להעובד לישן עיי"ש, וז"ש ע"י שנתתי שלום בארץ ולא יקנא איש ברעהו, ושכבתם, וערבה שנתכם, ואין מחריד ואעפ"י שתראו שהעשיר שבע יותר מכם אעפי"כ תוכלו לישן באין מפריע אתכם וז"כ הפסוקים (בתהלים סי' ד') נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו, בשלום יחדיו אשכבה ואישן, כלומר אם אנחנו בשלום יחדו ואין קנאה ושנאה בלב שום אחד על רעהו. אז אשכבה וגם אישן, להיפוך ממה שנאמר על העובד, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן וא"ש).

והנה בתוי"ט כאן מביא פי' הר"ב במשנה י"ט פ"ה דאבות. ואוצרותיהם אמלא בעולם הזה עכ"ל. ונלע"ד דהוא עפימ"ש לעיל דמ"ש ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק, היינו בין להלומד תורה ובין להמחזיק אותו, שניהם ינחלו ש"י עולמות, וע"ז אמר שנאמר להנחיל אוהבי יש, אוהבי היינו מחזיקי תורה ינחלו יש עולמות, ואוצרותיהם של המחזיקי תורה אמלא בעולם הזה, שיהיה להם פרנסה בשפע בזכות החזקת תורה הקדושה באופן שיוכלו להחזיק ת"ח על התורה ועל העבודה ועי"כ ינחלו שי עולמות בעוה"ב אמנם הבעה"ב שהם מחזיקי התורה צריכים ליזהר שלא יהי' ביניהם מחלוקת כי אז ח"ו יסתמו צינורי הפרנסה, כמ"ש בשל"ה הקדוש. מחלוקה אחת דוחה מאה פרנסות, ואז לא יהיה להם יכולת להחזיק ת"ח, וז"ש ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל (שהוא כינוי לת"ח) אלא השלום. שנאמר ה' עוז (היינו התוה"ק) לעמו יתן שיעסקו ויהגו בה יומם ולילה, אמנם מאין יבא עזרם ופרנסתם, עז"א ה' יברך את עמו בשלום, וע"י השלום יהי' להם ברכה ופרנסה טובה, ויהי' להם יכולת להחזיק ת"ח ההוגים בתוה"ק יומם ולילה, וע"י שמחזיקים הת"ח ינחלו נחלה גם הם ש"י עולמות בעוה"ב כמו הת"ח עצמן – ובזה י"ל נעוץ סוף הש"ס בתחלתו, מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן דהנה בפרשת שמע כתיב ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וגו' ובכל מאודך ופירש"י ובכל מאודך בכל ממונך וכו' עיי"ש, והנה איתא בפסחים כ"ב שמעון העמסוני הי' דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא מיד פירש וכו' והקשה בתשו' מהרי"ל סי' א' אמאי לא פי' בעת שהגיע לואהבת את ה' אלקיך, ותירצתי בילקה"ג ח"ר על אגדות הש"ס עפ"י דאיתא בירושלמי את ה' אלקיך תירא אותו ואת תורתו, אמנם שמעון העמסוני לא רצה לפרש כן לפי דלא מצינו אצל התורה הלשון יראה רק מצינו בכמ"ק אצל התורה ענין אהבה. כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך, מה אהבתי תורתך וכו' ע"כ אצל את ה' אלקיך תירא פירש שמעון העמסוני ולא רצה לפרש כירושלמי אותו ואת תורתו. אבל בואהבת את ה' אלקיך שפיר

יש לפרש ואהבת את ה' אלקיך אותי ואת תורתו, ורע"ק נמי שדרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, מודה כי ואהבת את ה' אלקיך היינו אותו ואת תורתו, א"כ מפרשת שמע דכתיב בה ואהבת את ה' וגו' ובכל מאודך, אנו למדין דכשם שצריך לכל בר ישראל לאהוב את ה' בכל בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כן צריך לו גם לאהוב התורה בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, ועז"א התנא מאימתי קורין את שמע בערבין, מאימתי יכולים ישראל לקרוא את שמע דכתיב בה ואהבת את ה' אלקיך אותו ואת תורתו. בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך דהיינו בכל ממונך, ולא יהיה מחזי כשיקרא, עז"א משעה שהכהנים שהם מורי התורה ועוסקים בה יומם ולילה נכנסין לאכול בתרומתן, שמקבלים מאת הישראל, וזה ראיה שהישראל מחזיקים אותם על התורה ועל העבודה, ממילא שפיר יכולים לקרות את שמע ולומר ואהבת חת ה' אלקיך אותו ואת תורתו בכל נפשך ובכל מאודך בכל ממונך, דהא זה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומה הוא ראיה ברורה שהישראל הם אוהבים התורה בכל מאודם וממונם, דאל"כ לא היו נותנים חלק מהונם ומאודם להכהנים למען יוכלו לעסוק בתוה"ק וא"ש ודו"ק:

בשער בת רבים ר"פ נח הביא ביד השער על מאמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וכו' כי השומר ברית מילתו דהיינו שלא ראה קרי מימיו או שתיקן עון זה בתשובה, וזכה לש"י עולמות כמנין קר"י. ועוד כתב שם כי יש סגולה גדולה להנצל מעון קרי לכוין בק"ש דערבית לפי שיש בה רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים של אדם ובזה מקדש כל אבריו ע"ש ולענ"ד י"ל בזה נעוץ סוף הש"ס לתחלתו, דבסוף הש"ס אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק שמשמר עצמו שלא יבא לידי קרי בלילה ש"י עולמות כמנין קר"י – אך לכאורה איך אפשר לשמור עצמו ואיך וערי מה אפשר להנצל מעון זה שנכשלים בו רוב בני אדם לזה אמר בתחלת הש"ס עמאימתי' כלומר מפני האימה והפחד שיש להם שלא יביאו בלילה לידי קרי ר"ל קורין את שמע בערבין, ובזה מקדשים כל אבריהם לפי שיש בה רמ"ח איברים כנ"ל ודו"ק:

סליק סדר קדשים וטהרות וסליקו להו כולהו ששה סדרים. ברוך השום החונן לאדם דעת מאיר עיני חכמים זקנים עם נערים.

וזה דבר השמטה

על הדקדוק במתני' ריש ברכות דקתני מאימתי קורין את שמע ולא קתני אימתי, מצאתי בהקדמה ראש אמנה לס' דרך אמונה על ברכות שמביא בשם האר"י ז"ל דמאימתי קורין כו' היינו מאימת המזיקין קורין את שמע בערבין כדאיתא בברכות דף ה' ע"א כל הקורא

ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו וכו' ע"ש – ובשם הרה"ק רבי זישא מהאניפאלא זי"ע שמעתי דר"ל מאימת הקב"ה קורין את שמע וכו'.

בשו"ת משיב דברים (דפוס מונקאטש תר"ס) חאו"ח סימן קפ"ט מביא מהגאון ר' רפאל נתן נטע ראבינאוויטן כי בהש"ס כתב יד דעיר מינכען לא נמצא בסוף מס' עוקצין מאמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וכו'. וכן הוא האמת מסנהדרין דף ק'. ע"א וכבר עמד ע"ז בנוב"י עכ"ד – והוא כמש"ל בשם הגהות הרש"ש ז"ל.

במשנה ריש ברכות א"כ למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כתב הרע"ב אבל בהקטר חלבים ואברים לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל וכו' וכ"כ רש"י ז"ל ובתוי"ט הביא דעת הרמב"ם בפ"ד מה' מעה"ק דגם בהקטר חלבים ואברים הוא רק עד חצות ע"ש – וע' בצל"ח שכ' ובגוף הפלוגתא שבין רש"י ורמב"ם אם עשו הרחקה בה"ח ואברים כו' והדבר צריך טעם למה לא עשו סייג בזה וע"ש שהאריך – ובס' חלת אהרן על סדר זרעים להגאון מ' אהרן פריעד אבד"ק ביסערמין ז"ל כתב דרש"י ורמב"ם פליגי בפלוגתא דהטו"ז ובעל תשו' חוות יאיר ז"ל דהטו"ז כתב בכמ"ק דדבר המפורש בתורה להיתר אין כח ביד חכמים לגזור ולאסור, והחוות יאיר סימן קמ"ב חולק עליו עיי"ש. והנה בכל הנאכלים ליום א' לא כתיב רק לא תותירו ממנו עד בוקר ולא נשמע מזה דעד הבוקר מותר להותיר רק דעד הבוקר אין בו לאו אבל ההיתר אינו מפורש, וכן בק"ש ודאי אינו מפורש ההיתר כל הלילה, ומשו"ה כ"ע מודו דהי' כח ביד חכמים לגזור עד חצות, אבל בהקטר חלבים ואברים שכתבה התורה בפירוש בפ' צו היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר הרי מפורש ההיתר בתורה ואיך היו חכמים יכולים לגזור דדוקא עד חצות, אלא ודאי דעת הרמב"ם מוכרח כדעת החוות יאיר ודלא כטו"ז, ודעת רש"י והרע"ב כטו"ז דאין כח ביד חכמים לאסור מה שהתירה התורה בפירוש ולכך לא גזרו בהקטר חלבים ואברים ע"כ דפח"ח -- אלא דיש לפקפק קצת דאם זה היתה כוונת ודעת רש"י ז"ל א"כ היה לו לכתוב דהקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר כדכתיב היא העולה וגו' כל הלילה עד הבקר, ובאמת רש"י ז"ל לא כתב כן, רק הביא קרא דכתיב (שמות ל"ד) ולא ילין לבוקר ע"ש, א"כ העיקר חסר מ הספר בדברי רש"י ז"ל.

לכן נלע"ד דדעת רש"י ז"ל כמ"ש הרי"ף שעל העין יעקב ברכות דף ג' בד"ה שלש משמרות הוי הלילה וכו' היותם ג' לפי שהמשמרות הללו הם הזמנים אשר מלאכי השרת משוררים ומודים ומשבחים להקב"ה, והכוונה בהם לפי הלילה הוא זמן המזיקין ומדת הדין גוברת בעולם, ולפי שבתחלת הלילה הוא תוקף וחוזק הדין המלאכים ההמה

ממתיקים תוקף הדין ההוא וזו היא הכת הראשונה. והכת השניה היא לחלוקה אחרת של הלילה שאין כח הדין כ"כ חזק ואמיץ והכת הזאת ממתקת כח הדין ההווה בזמן ההוא, והחלוקה הג' סמוך לבוקר שכבר נתבסם מעט כח הדין והכת הג' גם הם ממתיקין כח הדין המועט ההוא. ובזמן שהיה בהמ"ק קיים היו ממתיקין כל ג' כחות הללו המושלים בלילה, האברים והפדרים שהיו נאכלים על גב המזבח כל הלילה, והאברים ההמה היו ממתיקים את כחות הדין לפי שהם האברים והפדרים הנשארים מהקרבנות הקרבים ביום, ומ"ש ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי, כלומר אף גם שג' כתות המלאכים הם ממתיקין כחות הדין ועושים המעשה עצמו שהיו עושים האברים בזמן שבהמ"ק היה קיים, מ"מ יותר היה חפץ ה' יתברך בתיקון ההוא שנעשה ע"י האברים יותר מתיקון הנעשה על ידי המלאכים כי חביבים ישראל לפניו יותר ממלאכי השרת, ולפיכך אע"פ שמשמרות הללו ממתיקים כח הדין, הקב"ה יושב ושואג ואומר אוי שהחרבתי את ביתי כו' כי שמה היו ממתיקים ישראל כחות הדין ואני חפץ באותו תיקון יותר ממה שעושין מלאכי השרת עכ"ל הטהור.

ולפ"ז י"ל דס"ל לרש"י ז"ל כיון שאברים ופדרים הנאכלים ע"ג המזבח כל הלילה, היו ממתיקים ג' כחות הדין המושלים בכל הלילה, אי אפשר לחכמים לגזור ולומר דהקטר חלבים ואברים דוקא עד חצות – והרמב"ם ז"ל אולי סובר דתוקף הדין אינו מושל בלילה אלא עד חצות ומשם ואילך כבר נתבסם מעט כח הדין לכך יכולים חכמים לגזור ולומר דהקטר חלבים ואברים יהיה דוקא עד חצות, כנלע"ד בזה ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד, (שו"ר במדרש תלפיות ענף חמץ בסוד ד' כוסות שכתב בזה"ל, שבכל לילה דין עד חצות הלילה עכ"ל, והוא כמ"ש בדעת הרמב"ם ז"ל.)

בחולין ט' ע"א הביאו התוס' דעת רבינו אלי' דצריך להתיר ולקשור מחדש הקשר של תפלין בכל יום בשעת שמניחן, ור"ת חולק עליו ומביא ראי' נגדו מעירובין צ"ז א' דמשמע דאסור לקשור קשר דתפילין בשבת משום דהוי קשר של קיימא דאמר ר' יהודא ישנות מכניסין זוג זוג אבל חדשות לא ומפרש בגמ' דחדשות קרי שאינן מקושרות ואם הי' עשוי לקשור ולהתיר בכל יום א"כ לא הוי קשר של קיימא – ובהגהות מרדכי על חולין כתב דראיית ר"ת אינה ראיה דאע"ג דלאו קשר היא אסור לקושרו בשבת דרחמנא קרייה קשר וכן מצינו פ"ק דסוכה (א"ה צ"ל ריש פ"ב דסיכה) אמר ר' יהודא כל אוהל שאינו עשוי בידי אדם אינו אוהל, ופריך מהא דאמר גבי תנוקות העוסקים בפרה מביאין שיורים שכריסן רחבה שחוצצין מפני קבר התהום אלמא אוהל הוא, ומשני אע"ג דלאו אוהל הוא

רחמנא קרייה אוהל שנא' עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני עכ"ל. ועיי"ש בסוכה ברש"י ותוס' ובריטב"א שם:

וכתב בס' בן אורי על מס' שבת מאת הרה"ג מהו' אורי מיללער ז"ל אבד"ק שויסבורג (בשבת דף קי"ב) שהקשה חכם אחד את רבו הגאון העצום מהו' יצחק משה פערלס אבדק"ק באניהאד זצוק"ל על הגהות מרדכי הנ"ל א"כ למ"ד שבת זמן תפילין האיך יעשה הקשר בשבת לדעת רבינו אלי' שצריך לקשור בכל יום, והשיב לו רבו הגאון הנ"ל וכי כתיב בתורה עשיית קשר בכל יום להדיא. רק מכח סברא מסתבר לרבינו אלי' כיון דלילה לאו זמן תפילין א"כ בטלה המצוה לעת ערב ובבוקר חל עליו מצות קשירה מחדש, אבל למ"ד שבת זמן תפילין וא"כ כ"ש דלילה זמן תפילין כמבואר להדיא בסוגיא דעירובין דף צ"ו ע"א עיי"ש וממילא המצוה היא תמיד על האדם בלא הפסק זמן וא"כ מהיכא תיתי נימא דצריך לקשור מחדש בכל יום. וא"כ א"ש למ"ד שבת ז"ת גם רבינו אלי' מודה דא"צ לקשור מחדש בכל יום עכ"ד ז"ל והקשה עליו תלמידו המחבר הנ"ל א"כ גם גוף קושיית ר"ת על ר"א מעירובין צ"ז א' דאסור לקשור תפילין בשבת לק"מ דהא שם הסוגיא אזלא לר' יהודא דאוסר בחדשות והוא סובר שבת זמן תפילין וכ"ש לילה וא"כ גם רבינו אלי' מודה דא"צ לקשור בכל יום ושפיר הוי קשר של קיימא ועל זה כתבו דעכ"פ הקושיא היא מאביי לשיטתו שסובר בשבת דף ס"ב ע"א דגם לר' יהודא הוי תפילין מ"ע שהז"ג עיי"ש (א"ה כ"כ גם בשו"ת רעק"א ז"ל בחלק הכתבים סי' קס"ט דאביי סובר דגם ר"מ ור' יהודא ס"ל שבת ולילה לאו זמן תפילין הוא עיי"ש) ובעירובין צ"ז א' אביי תירץ כן ר' יהודא לטעמי' דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא, וע"ז הקשה ר"ת שפיר לרבינו אלי' הוי לי' קשר שאינו של קיימא אף לר' יהודא ודו"ק – אך סיים בזה"ל:

אמנם גוף דברי הגהות מרדכי אינן מובנין לי דהא אמר שם להדיא ר' יהודא לטעמי' דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא משמע דלר"מ באמת יכול לעשות עניבה וכמ"ש התוס' בדלא מיהדק, או בקשר מרופה כמ"ש הריטב"א (מובא לשונו בהגהות הגאון ר' בצלאל ראנשבורג ז"ל לעירובין שם). וקשה כיון דהוי קשר לענין תפילין הוי נמי קשר לענין שבת דרחמנא קרייה קשר וצ"ע עכ"ל:

ולפענ"ד דברי הגהות מרדכי נכונים דלכך הביא ראיה מריש פ"ב דסוכה דמתרץ רבא אליבא דר' יהודא אע"ג דלאו אוהל הוא רחמנא קרייה אוהל, א"כ י"ל הה"ד נמי סובר ר' יהודא בעירובין צ"ז א' אע"ג דלאו קשר היא רחמנא קרייה קשר ואסור לקושרו בשבת אך כל זה לר' יהודא, אבל לר"מ דהוא סתם בר פלוגתי' דר"י ואיהו פליג עלי' גם בריש

פ"ב דסוכה הנ"ל (כידוע דסתם רבנן דר"י היינו ר"מ וכ"כ הרשב"ם במס' ב"ב דף קכ"ז ע"ב ד"ה ולר"מ וכו' עיי"ש) לדידי' אין כל הכרח לסברת רבא הנ"ל דרחמנא קריי' אוהל, והה"ד נמי אין כל הכרח לומר רחמנא קריי' קשר, ולכך מתיר ר"מ גם בחדשות משום דאינו קשר של קיימא לדעת רבינו אלי' ז"ל וא"ש ודו"ק:

וכל זה לפ"ד הגהות מרדכי. אבל לפענ"ד בלא"ה הוי מצי לדחות ראיית ר"ת, ולומר דלא מיבעיא דאין ראיה מעירובין צ"ז א' נגד דעת רבינו אלי' אלא אדרבה עוד איכא ראיה משם לדעתו ז"ל, והוא בשים עין ולב להבין במאי קמיפלגי אביי ורבא שם, דרבא אמר טעמיה דר' יהודא דאוסר בחדשות משום דסובר טרח אינש לעשות קמיע כמין תפילין, ואביי אמר טעמי' דר' יהודא משום דסובר עניבה קשירה מעלייתא היא ואסור לקשור קשר של קיימא בשבת, ונ"ל דאביי ורבא בזה גופא הוא דפליגי דאביי סובר כדעת ר"ת ז"ל דאין צריך להתיר ולקשור התפילין בכל יום וממילא הוי הקשר דתפילין קשר של קיימא ואסור לקושרו בשבת, אבל רבא סובר כדעת רבינו אלי' ז"ל דצריך לקשור התפילין בכל יום וא"כ אי אפשר לומר טעמי' דר' יהודא דאוסר בחדשות משום דאסור לקשור בשבת דהלא הוי קשר שאינו של קיימא, ולכך אמר רבא טעמי' דר' יהודא משום דסובר טרח אינש לעשות קמיע כמין תפילין וא"כ אביי ורבא הלכה כרבא לבר מיע"ל קג"ם, ואיכא אדרבא ראיה מעירובין צ"ז א' לדעת רבינו אלי' ז"ל ודו"ק

שאלות ותשובות

סימן א

החיים והשלום וכ"ט לככוד ידידי הרב החריף מהו' משה לעהרמאן נ"י מו"צ דק"ק ש"ב יע"א.

מכתבו היקר קבלתי לנכון וראיתי שמדקדק מעלתו הרמה נ"י בסוגיא דריחא מילתא פסחים דף ע"ו ע"ב דאמר רב בשר שחוטה שמן שצלאו עם בשר נבילה כחוש אסור מ"ט מפטמי מהדדי ולוי אמר אפילו בשר שחוטה כחוש שצלאו עם בשר נבילה שמן מותר מ"ט ריחא בעלמא הוא וריחא לאו מלתא היא ע"כ. ודקדק מעלתו נ"י אמאי לא אמר בדברי רב מ"ט מפטמי מהדדי וריחא מלתא היא הלא זה עיקר טעמא דרב וא"כ העיקר חסר מן הספר.

וחידוש בעיני שלא ראה מעלתו נ"י שכבר עמדתי ע"ז בספרי ילקה"ג על סדר א' ב' באות ריחא מילתא (ח"ג דף כ') וכתבתי שם דאולי זה כוונת הרי"ף בפ' גיד הנשה שכתב דכד דייקת למימרא דרב משכחת לי' דשאיך באידך מימרא דילי' דאמר מין במינו לא בטיל,

ולשון כד דייקת צריך ביאור, ולהנ"ל א"ש דקשה במימרא דרב אמאי לא פירש דבריו משום דריחא מילתא היא. אבל לק"מ דאפילו אי ריחא לאו מילתא היא, מ"מ משהו מיהא איכא, דהרי מה"ט אפילו ללוי אסור לכתחלה וכדעת הרי"ף ורש"י ז"ל משים דאין מבטלין איסור לכתחל' וא"כ לרב אסור משום מב"מ במשהו, וז"ש הרי"ף כד דייקת למימרא דרב שלא הזכיר כלל הך דריחא מילתא היא. משכחת דשאיך באידך מימרא דילי' דמב"מ לא בטיל ואסור אפילו אי ריחא לאו מלתא וא"ש ודו"ק עכ"ל שם:

עוד הקשה מעלתו נ"י ע"ד רש"י בסוגיין שכתב דאביי במס' ע"ז דף ס"ו ע"ב גבי בת תיהא ס"ל כרב דריחא מילתא היא ורבא ס"ל כלוי ואביי ורבא הלכתא כרבא, א"כ אמאי לא פריך הש"ס בע"ז דס"ו הנ"ל על אביי מברייתא דאין צולין שני פסחים כאחד וכו' כדפריך הש"ס כאן על רב וקאמר לימא תהוי תיובתי' דרב, ואין לומר דהש"ס בע"ז סמך על הש"ס בפסחים דמתרץ הברייתא אליבא דרב, זה לא ניתן ליאמר כלל דא"כ מאי קאמר בע"ז כתנאי הרודה פת חמה וכו' הא כבר קאמר הש"ס בכאן לאו איתמר עלה דההיא אמר רבב"ח אמר ר"ל כו' והא נמי כפת חמה וחבית פתוחה דמיא, הרי חזינן דהש"ס דע"ז לא סמך על הש"ס דפסחים וא"כ הדק"ל ע"כ - ידע מעלתו נ"י שבס' משיב נפש על מסי פסחים מביא קושיא זו בשם המפורשים, ואני תירצתיה בעזהי"ת בריוח עפ"י מה שנדפס כבר בשמי בקונטרס תל תלפיות (מחברת כ"ג משנת תרע"ה) אות קמ"ג ליישב מה שמקשים על רבינו תם וסיעתו דפסקו הלכתא כרב דריחא מלתא היא, הלא אחד מראיות הרי"ף ז"ל דאין הלכה כרב משום דברייתא דאין צולין שני פסחים כאחד כלוי דייקא, ורב הא אצטריך לחסור' ולתרוצה לטעמי' ושינויא דחיקא היא, ומעתה צ"ב על הנך דפסקו כרב איך מתרצי הך קושיא, ותירצתי עפ"י הקושיא המפורסמת מהגאון מהו' משה פאללאק זצ"ל מבאניהאד מאי פריך לרב מברייתא הנ"ל דילמא טעמא דרב דריחא מלתא משום דגזרינן ריח אטו טעם וטע"כ דאיררתא ולכך בשני פסחים דהאיסור שלא למנוייו הוא לאו הבא מכלל עשה איש במכסת וגו' תכוסו וגו' הוי רק איסור עשה ובזה לכ"ע טע"כ לאו דאורייתא כמ"ש בתשו' נוב"י מהד"ת או"ח סי' ס"ו דרק בלאוין שיש בהם מלקות טע"כ דאורייתא עיי"ש, וממילא גם רב מודה דריחא לאו מלתא דהא כיון דבזה טע"כ לאו דאורייתא ליכא למגזר ריח אטו טעם משא"כ בשחוטה ונבילה ובגדי ודבר אחר דלאוין שי"ב מלקות נינהו והוא קושיא עצומה. ואמרתי ביה דהגמרא שפיר פריך לרב לשיטתו דס"ל בפסחים דף מ"ב ע"א כר' יהודה דכ"מ שנאמר בתחלת הפרשה לאמר לימד על כל הפרשה כולה שהיא בל"ת (עיין בתוד"ה לאמר) בי רב אמרי לאמר לאו אמור עיי"ש, הרי דרב ס"ל בזה כר' יהודה. וא"כ לרב לשיטתו לוקין על איסור

שלא למנויו (ועיין בתשו' חת"ס ז"ל חלק או"ח סי' קכ"ד דיה ואשר וד"ה ואני אומר, שכתב ג"כ דלרב לוקין אשוחט שלא למנוייו עיי"ש, וממילא הה"ד אאוכל שלא למנוייו דכולהו מחד קרא נפקי) וא"כ כיון דלרב איסור שלא למנוייו הוי לאו שיש בו מלקות פשיטא ודאי דטעם כעיקר דאורייתא. וממילא דגזרינן ריח אטו טעם, ופריך שפיר לרב, והוצרך לשנויי בשינויא דחיקא, והתינח לרב אבל לדידן דקיי"ל כרבנן דפליגי בתורת כהנים פ' אמור על ר' יהודה וס"ל דלאמר אין בו ל"ת (עיין במל"מ פ"ה מה' ערכין וחרמין הלכה ו') א"כ הדרא קושי' הגאון הנ"ל לדוכתה ולק"מ מברייתא דאין צולין, ושפיר מצי הנך רבוותא למפסק הלכה כרב וא"ש:

וממילא מיושב גם קושי' המפורשים הנ"ל דאמאי לא פריך הש"ס בע"ז על אביי מברייתא דאין צולין שני פסחים וכו' כדפריך כאן על רב, דז"א דהא כל עיקר פירכת הש"ס כאן הוא רק לרב לשיטתו דס"ל כר"י דכ"מ שנא' בתחלת הפרשה לאמר הוא בל"ת, וממילא האיסור שלא למנוייו הוא איסור שיש בו מלקות וטע"כ דאורייתא. אבל לאביי דס"ל כרבנן דפליגי בזה על ר"י, הקושיא מעיקרא ליתא, וא"ש ויותר אין לי להאריך

וה' שנותיו יאריך כעתירת ידידו דו"ש באהבה.

גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

סימן ב

שלום וישע רב לכבוד ידידי הרבני החריף ובקי כש"ת מהו' מרדכי מייזנער נ"י אבן יקרה מתנוסס בק"ק גראסווארדיין יע"א:

לנכון הגיעני מכתבו היקר וראיתי מה שהקשה על מ"ש האחרונים ז"ל דאין שורפין קדשים בלילה וה"ד תרומה שנטמאת ג"כ אין שורפין בלילה, והלא משנה מפורשת בפסחים דף מ"ו א"ר יהושע לא זהו חמץ וכו' אלא מפרשתה ומנחתה עד הערב, א"כ מפורש להדיא דשורפין חלה שנטמאת בלילה וממילא הה"ד תרומה שנטמאת עכ"ד **ותמה** אני על מעכ"ת נ"י שלא ראה דברי הגאון בעל הפלאה ז"ל בספר המקנה על קידושין דף ל"ד שכתב וז"ל, בתוס' ד"ה מעקה אבידה וכו' והקשה הר"ר יוסף מא"י דא"כ וכו' וכי תוכל להדליק בשמן שריפה ביום טוב, וכתב בס' פני יהושע יש מקשים דהא שריפת קדשים הוי נמי מ"ע שהז"ג דהא אין שריפת קדשים בלילה, ותירץ דשריפת תרומה הוי אפי' בלילה והביא ראיה דהא סתם הדלקה בלילה, ויש לדחות זה דאפי' אי אין שורפין קדשים בלילה היינו שלא להדליק בתחילה בלילה אבל אי מדליק אותם מבעוד יום אע"פ שדולק כל הלילה אין בזה איסור. אבל לענ"ד יש ראיה מפורשת

ממשנה בפסחים דף מ"ו ע"א אמר ר' יהושע לא זהו חמץ וכו' אלא מפרשתה ומנחתה עד הערב, משמע להדיא דמיתר לשורפה בלילה וחלה דינו כתרומה עכ"ל הגאון בעל הפלאה ז"ל, והוא כדברי מעכ"ת נ"י.

והנה בתשו' נוב"י מהד"ת או"ח סי' צ"ו מביא קושי' הגאון מהו' ישעי' פיק מברעסלא זצ"ל על לשון השו"ע או"ח סי' תק"ו ס"ד המפריש חלה ביו"ט והיא טמאה לא יאפה אותה ולא ישרפנה שאין שורפין קדשים בי"ט אלא מניחה עד הערב ושורפה עכ"ל והקשה הגאון הנ"ל הלא כשם שאין שורפין קדשים בי"ט כך אין שורפין קדשים בלילה וע"ש מה שהשיב לו בעל נוב"י זצ"ל באריכות, ולכאורה תימה על הגאון מהו' ישעי' ז"ל אמאי לא העמיד קושיתו על המשנה בפסחים דף מ"ו דא"ר יהושע מפרשתה ומנחתה עד הערב הלא אין שורפין קדשים לילה ואולי י"ל דמר' יהושע לא קשה די"ל דס"ל כדאיתא בירושלמי פ' במה מדליקין שהביא בתשו' נוב"י הנ"ל דמדליקין שמן שריפה בלילה שכיון שנטמאה הוה כעבר זמנו, וכתב הנוב"י דהירושלמי אזיל בשיטת רי ישמעאל דגם נותר אחר זמנו נשרף בין ביום בין בלילה אבל לדידן דקיי"ל דנותר גם לאחר זמנו אינו נשרף אלא ביום א"כ גם תרומה טמאה אסור לשורפה בלילה דילפינן מנותר וכדאיתא בתורת כהנים פרשת צו משנה ט"ו ביום השלישי באש ישרף בנה אב לכל הנשרפין שלא יהיו נשרפים אלא ביום עיי"ש, וא"כ אין להקשות על ר' יהושע היאך אמר מפרשתה ומנחתה עד הערב דהלא אין שורפין קדשים בלילה, די"ל דר' יהושע ס"ל כר' ישמעאל דגם נותר אחר זמנו נשרף בין ביום בין בלילה וכיון שנטמאה הוה כעבר זמנו, אבל לדידן דקיי"ל דנותר גם לאחר זמנו אינו נשרף אלא ביום וילפינן כל הנשרפים בבנין אב מנותר שאין נשרפים אלא ביום. שפיר הקשה הגאון מ' ישעי' פיק ז"ל על הטוש"ע סי' תק"ו ועל הרמב"ם פ"ג מה' יו"ט איך כתבו מניחה עד הערב ושורפה הלא אין שורפין קדשים בלילה וא"ש. כנלע"ד כוונת הגאון ר' ישעי' פיק ז"ל אך בעיקר קושיתו כבר כתב בנוב"י שם להוכיח מהרמב"ם דדוקא נותר ופיגול אין נשרפים אלא ביום אבל קדשים טמאים ותרומה טמאה נשרפים אפי' בלילה, וכ"כ גם בס' מנחת חינוך מצוה קמ"ג ע"ש באורך הכ"ד ידידו, **גרשוז ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א**:

סימן ג

ישאו הרים שלום וגבעות ברכה והצלחה

לכבוד ידידי הגאון הגביר מו"ה יעקב גארדאן נ"י בעיר בארנעמוטה במדינת ענגלאנד יצ"ו. הערותיו היקרות אמרות טהורות על מ"ש בספרי ילקה"ג חלק שני על אגדות הש"ס הגיעו לידי לנכון, והנני להעתיק את אשר כתב הדר"ג נ"י באות א' וז"ל:

ראיתי מ"ש הדר"ג נ"י בדבר קושי' הפנ"י ז"ל בב"מ (דף ל"ב) דאמאי מיאן רש"י שם לפרש דקושית הש"ס הוא על חילול שבת ופירש קושי' הש"ס רק על השבת אבידה וטומאה, והדר"ג נ"י מתרץ די"ל דברייתא ר"ש היא דס"ל מלאכה שאצל"ג פטור ומותר מה"ת כיון דכוונת הבן הוא רק לקיים רצון וכיבוד אביו ומה"ת מותר מטעם דהוי מלאכה שאצל"ג זהו תוכ"ד – ולענ"ד יש לכאורה פירכא על דבריו דידוע דברי הפנ"י ז"ל בשבת דף מ"ו ע"א דאף לר"ש לא פטור רק מחטאת וכרת אבל לאו גמור איכא מקרא דלא תעשה מלאכה שנאמר בסיני קודם מלאכת המשכן יע"ש וא"כ ליכא למימר לשיטתו כדברי הדר"ג דאכתי איסורא דאורייתא כאמור, אך מצאתי חבר לידידי הגאון נ"י והוא חבר טוב מאד, הוא ח"א מהרש"א ז"ל (ב"ב קי"ט ע"ב) גבי מקושש וצלפחד לש"ש נתכוין וע"ש שכתב המהרש"א ז"ל דכיון דנתכוין לש"ש הו"ל מלאכה שאצל"ג יע"ש וה"נ כן, ולפי"ז י"ל דנדחו דברי הפנ"י מכח דברי המהרש"א האלו, ונראה עוד לדחות דברי הפנ"י מגמ' מפורשת (שבת צ"ד ע"ב) אימר דפטר ר' שמעון מחטאת אבל איסורא דרבנן מיהא איכא ע"ש, הרי להדיא דליכא איסור רק מדרבנן בעלמא וזהו סתירה עצומה למרן הפנ"י ז"ל וכיון שכן צדקו דברי הדר"ג דלר"ש י"ל דפטור ומותר מה"ת ונתקיים תירוצו לדידן עכ"ל הדר"ג נ"י **והנה** מה שהשיג על הפנ"י ז"ל משבת צ"ד ע"ב הוא באמת השגה גדולה, אלא באמת הפנ"י ז"ל בעצמו חזר בו מחידוש שחידשה תורה דילי' מכח סוגיא דגמרא שבת דף מ"ב ריש ע"א דקאמר ואי ס"ד שמואל סבר לה כר"ש אפילו של עץ נמי יעו"ש, וא"כ י"ל דלא חש הפנ"י לכתוב דגם מגמרא שבת צ"ד ע"ב מוכח דלא כחידושו כיון דבלא"ה כבר נדחה מכח הגמ' שבת דף מ"ב הקדום, וימחול הדר"ג נ"י לעיין בס' כלי חמדה עה"ת מהגאון מ' מאיר דן פלאצקי שליט"א פרשת בשלח שכתב דמה שחזר הפנ"י מכח הסוגיא דשבת דף מ"ב כ"כ בקונטרסי דרך חיים שיש לתרץ בטוב טעם עכ"ל, ופלא שלא הרגיש דדברי הפנ"י נדחים מכח הסוגיא דשבת דף צ"ד הנ"ל.

ב) עמד הדר"ג נ"י על מה שכתבתי עוד לתרץ עפ"י ילקוט שמעוני פ' ואתחנן שכל מי שמכבד אביו ואמו אין חלול שבת בא על ידו ע"ש וא"כ י"ל דאשבת גופא לא פריך די"ל דהו"א דכיבוד או"א דוחה שבת כדי שישמור שבתות הרבה ולכך צריך קרא דלא, ומיושב דברי רש"י עכ"ד, וע"ז כתב הדר"ג נ"י דיש לשדות נרגא בזה דא"כ איך רצה לפשוט ביבמות (דף ו' ע"ב) דעשה דוחה ל"ת מכיבוד או"א הא יש לחלק שאני כיבוד או"א דחמירא כ"כ וכמובן אבל בעלמא מנא ליה דעשה דוחה לל"ת ומוכח דאין לחלק בכך עכ"ל הדר"ג נ"י הנה אודיע להדר"ג נ"י שלאחר זמן רב מצאתי, מפורש כדברי הנ"ל בחידושי אהבת איתן על בבא מציעא שנדפסו בעין יעקב החדש (דפוס ווילנא תרס"ג)

בסוף מסכת סנהדרין, שכ' ג"כ דלכך פרט הכתוב את זה גבי שבת משום דהו"א שיציית לאביו משים דע"י שיקיים עתה מצות כיבוד אב ויחלל שבת זו, לא יבא לידי חילול שבתות הרבה, קמ"ל דלא, יע"ש וימצא, ומה שהקשה הדר"ג על זה מיבמות דף ה' ע"ב דקאמר דאצטריך "עליה" דאי לאו הכי הוה ילפי' מכיבוד או"א דדחי שבת אי לא כתב רחמנא את שבתותי תשמורו, ולפי הנ"ל הא איכא למידחי דבכיבוד או"א הו"א דדחי שבת משום חלל שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה, אבל בעלמא מנ"ל דעשה דוחה ל"ת שי"ב כרת, באמת קושי' נאה מאד היא, אמנם אף שהיא קושיא מ"מ אינה תיובתא לדברי, די"ל דבאמת הוי מצי הש"ס דיבמות לדחות כן, אלא דבלא"ה דחי שפיר דלא מצינן למילף מכיבוד אב ואם דמה לכיבוד אב ואם שכן הכשר מצוה וכפירש"י ביבמות דף ו' ע"א בד"ה אלא וכו' ע"ש, וא"ש ודו"ק.

ג' ומ"ש הדר"ג נ"י לתרץ קושי' הפנ"י על רש"י די"ל דרש"י סובר כהריב"א דאף דאין עשה דוחה ל"ת ועשה מ"מ אם עבר על הל"ת ליכא מלקות. לכך אין קושי' על שבת די"ל דצריך קרא את שבתותי תשמורו שיחייב גם מלקות אם חילל את השבת (וכדרך שכתוב בס' מלא הרועים סוף כלל עשה דוחה ל"ת יעו"ש) לכך פרש"י דהקושי' רק על השבת אבידה, לפענ"ד זה דוחק דהא סתמא דגמ' הוא רב אשי, ורב אשי עכ"ח לא ס"ל כשיטת הריב"א מדקאמר בפסחים ריש דף פ"ד דא"צ קרא דשריפת קדשים אינו דוחה יו"ט משום דבלא"ה יו"ט הוי ל"ת ועשה ואין ע' דוחה ל"ת ועשה יעו"ש. ואי ס"ד כשיטת הריב"א הא איצטריך דלילקי משום לאו דיו"ט וכמ"ש בס' מלא הרועים הנ"ל (יעו"ש שמתרץ בזה קושי' התוס' ביצה ח' ע"ב דמקשו דרבא אדרבא), א"כ שפיר הוי מני רש"י בב"מ ל"ב א' לפרש קושי' סתמא דגמ' דהוא רב אשי כמ"ש תוס' בחולין דף ב' ע"ב יע"ש, על שבת ולא על השבת אבידה דוקא, ושפיר מקשה הפנ"י ז"ל ודו"ק.

ד) עוד כתב הדר"ג נ"י וז"ל:

ראיתי בילקוט הגרשוני ח"א על אגדות הש"ס (דף פ"ח) על ר"ה דף י"ז ד"ה עד שבא רע"ק ולימד כאן קודם גז"ד וכאן לאחר גז"ד וכו' שהביא שם בשם פתח עינים להגאון החיד"א ז"ל ליישב הלשון עד שבא רע"ק וכתב ומהיכן בא מכניסת הפרד"ס, ועפי"ד יישב הדר"ג גם כאן הלשון עד שבא רע"ק, ושוב הקשה הדר"ג עליו (מפיה דמעשר שני מ"ח) עד שבא רע"ק ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורין מן הביעור, ושוב הרבה להשיב גם (מנדרים דף כ"ה ודף כ"ז) עד שבא רע"ק ולימד נדר שהותר מקצתו הותר כולו, ובקונטרס אחרון סוף אות א' הקשה עוד (מבבא מציעא דף ס"ב) עד שבא רע"ק ולימד חייך קודמין לחיי חבירך – ולי יש להקשות עוד ממקומות אחרים

בש"ס, ממ"ש (שבת ס"ד ע"ב) עד שבא רע"ק לימד א"כ אתה מגנה אותה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה, ובתוספתא (פסחים פ"א) עד שבא רע"ק ולימד שמוכרין ונותנין במתנה אף בשעת הביעור, ובתוספתא (מועד קטן פ"ב) עד שבא רע"ק ולימד ששותין מי זבלין ומי דקלים וכוס עקרין במועד יע"ש, ומה יענה החיד"א ז"ל לכל הני מקומות, וע"כ עלה במחשבתי לתרץ עפ"י אופן אחר כל המקומות בחדא מחתא, והוא עפ"י דאיתא (בסנהדרין ל"ח ע"ב) שהראה הקב"ה לאדה"ר דור דור ודורשיו דור דור וסופריו וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רע"ק שמח בתורתו וכו' ע"ש, נמצינו למדין שבביאת רבי עקיבא לעולם היתה כמין תקופה חדשה וכל העולם נתמלא מזוהר זיו תורתו וחכמתו, וכמו שמצינו (יבמות דף ט"ז) שאמרו עליו אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם עד סופו, נמצא ששמו עשה רושם גדול וחזק מאד בעולם התורה והחכמה, ולא נשכח שנים הרבה אפילו לאחר מותו עד היום הזה, וע"כ שפיר השתמשו בלשון הזה "עד שבא ר' עקיבא הידוע לרוב גודלו בתורה, וא"ש כל המקומות הנ"ל שהזכרתי -- ברם אעפ"י שתירוצי טוב ויפה לתרץ הלשון עד שבא רע"ק, מ"מ אכתי לבי נוקפי בזה, דמה נאמר ומה נדבר על לשון זה שהשתמשו חז"ל בחכמים אחרים. כמו (בשבת פ"ג ע"ב) עד שבא ר' חנינא בן עקביא ופירשה וכו', וכן (בחגיגה ז' ע"א) עד שבא ר' אושעי' ברבי ולימד וכו', וכן (בנדה ל"א סוף ע"א) עד שבא ר' צדוק ופירשו וכו' ע"ש . והנה על ר' אושעי' יש לי לתרץ דר' אושעי' סידר את התוספתות ועד שבא ר' אושעיא היתה התוספתא כעיר פרוצה ולא היו יכולין למיסמך עלה כדאיתא (בב"מ ל"ד ע"א) שיילינהו לתנאי דבר"ח ור' אושעיא וברש"י שם (ובחולין קמ"א ע"א) כל מתניתא דלא מיתניא בי ר' אושעיא ור"ח לא תותבוה בי מדרשא ע"ש, ולכן כשתיקן ר' אושעיא התוספתא עשה לו שם גדול בעולם ולכן אמרו עליו עד שבא ר' אושעיא וא"ש, וכן יש לתרץ גבי ר' צדוק עד שבא מתעניתו שהתענה ארבעים שנה כדי שלא יחרב המקדש וירושלים כדאיתא (בגטין נ"ו ע"א) ולכן אמרו עד שבא ר' צדוקי עכ"ל הדר"ג נ"י.

ואפריון נמטא למר הדר"ג בעד הבקיאות הרב הזה אשר הביא לנו, אך כבר קדמו במקצת, התייר הגדול המאסף לכל המתנות, ה"ה הגאון בעל שדי חמד זצ"ל, שכתב בחלק הכללים מערכת העי"ן כלל י"ב וז"ל:

עד שבא רבי פלוני ותקן, עד שבא רבי פלוני ופירש, כן נמצא בש"ס בכמה מקומות, ומהם עיין במס' שבת דף פ"ג ע"ב ובמס' נדה דף ל"א ע"א, וגבי ר' עקיבא נאמר לשון ולימד עד שבא ר' עקיבא ולימד וכו' וכתב הרב שושנים לדוד בפ"ט דמס' נדרים מ"ו דהטעם הוא לפי שרע"ק לא למד תורה בקטנותו כי רועה היה לכלבא שבוע ואח"כ בא

לבית המדרש ולמד תחלה ואח"כ לימד וז"ש עד שבא רע"ק ולימד, והרב יד מלאכי באות תקי"ח השיגו דמה יענה ומה יאמר בעד שבא ר' אושעיא ולימד דפ"ק דחגיגה דף ז' ע"א עכ"ל, ויע"ש שהביא בשם הרב מקנה אברהם בח"ב סי' שמ"ג שרצה ליישב תמיהת היד מלאכי הנ"ל והוא דחאו וסיים דתמיהת הרב יד מלאכי קמה וגם נצבה יעו"ש – וקצת תמיה על היד מלאכי ז"ל שלא השיג על השושנים לדוד גם מהא דשבת דף פ"ג ע"ב ומהא דנדה דף ל"א ע"א שאמרו שם עד שבא ר' חנינא בן עקביא, וכן עד שבא ר' צדוק וצ"ע קצת – ומ"ש הדר"ג נ"י על הלשון עד שבא רע"ק, יפה כתב, אמנם לפענ"ד נראה יותר דלשון זה מיוסד על הא דאיתא (ביבמות ס"ב ע"ב) אמרו י"ר אלף זוגים תלמידים היו לו לרע"ק כו' וכולן מתו בפרק אחד כו' והיה העולם שמם (פרש"י שנשתכחה תורה) עד שבא ר' עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור"י ור' יוסי ור"ש ור"א בן שמוע והם העמידו תורה אותה שעה ע"כ, וא"כ י"ל דכל מקום שאמרו חז"ל עד שבא ר' עקיבא" רצוננם לומר עד שבא רע"ק אצל רבותינו שבדרום ולימד אותם כנלע"ד פשוט, ויותר אין לי להאריך בזה. ועל שאר ההערות שכתב לי הדר"ג נ"י לא עת לעשות ציצים ופרחים, מפני רוב הטרדות ומצוקי העתים אשר עלי מונחים, הכ"ד ידידו המצפה לישועת ה' ית"ש ויתעלה לעד ולנצח נצחים.

גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

סימן ד

העתק מכתב הגאון מהו' אברהם ליב טרוטצער נ"י אבדק"ק נעדעד ומלפנים בק"ק שאאק סעליצע מחוז נייטרא יצ"ו וז"ל:

ב"ה פק"ק נערעד יום ד' לסדר תצוה תרפ"ה לפ"ק. בחודש אדר שלמא אשדר לכבוד ידידי ה"ה הרב הגאון וכו' כש"ת מו"ה גרשון שטערן נ"י אבדק"ק מ' לודאש יע"א.

אחדש"ה כו' ראיתי בספרו ילקה"ג על אגדות הש"ס שהאריך מאוד עד להפליא בסוגיא דחזקי' ור' אבהי, ויש לי איזה הערות על דבריו. ואמרתי בלבי אציע אותם לפני כבוד הדר"ג נ"י, וזה החלי בעזהי"ת.

(**א**) באות ד' הביא הקושיא דאיך ילפינן מנבילה דכ"מ שנא' לא תאכל וכו' א' איסור אכילה וא' איסור הנאה במשמע, דילמא להכי פרט הכתוב לגר אשר בשעריך וגו' להורות דאין היתר לבטלה ברוב דיבש ביבש אסור לבטלו מה"ת לכתחלה. וכתב ליישב דגם החת"ס בי"ד סי' שי"ט כתב ג"כ דמוכח מה"ת שלא לבטל איסור לכתחלה ביבש ביבש דאלת"ה למה נשליך טריפה לכלב ונבילה לגר ולנכרי למה לא נבטלנו חד בתרי, וכתב כבוד הדר"ג א"כ כיון דכבר כתוב בפרשת משפטים בטריפה לכלב תשליכון כבר

מוכח דאסור לבטל מדוע פרט הכתוב בפרשת ראה, שנית לגר וגו' אלא ודאי לגלות דכ"מ שנא' לא יאכל וכו' איסור הנאה במשמע – הנה לפע"ד יש להשיב דהחת"ס רק שיגרת לישנא נקיט למה נשליך טריפה לכלב ונבילה לגר ולנכרי, אבל אין כוונתו דגם מטריפה מוכח דאין מבטלין איסור לכתחלה, הא י"ל דאצטריך לכלב תשליכון שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אמנם מנבילה שפיר ילפינן דאין מבטלין איסור לכתחלה ושוב קשה קושי' הנ"ל – [אמר גרשון הקטן לפענ"ד אין זה מוכרח דודאי לפי האמת דיבש ביבש אסור לבטל מה"ת לכתחלה וטריפה אינו ראוי לישראל בשום אופן, לכך קבע הקב"ה את הטריפה שכר לכלב בשביל לא יחרץ כו' אבל אי היה טריפה ראוי לישראל ע"י ביטול ברוב לכתחלה, לא היה הקב"ה קובע לו שכר את הטריפה, דאטו נכבד הכלב מן הישראל, ובשביל לא יחרץ כו' היה קובע לו שכר את העצמות ואת הגירין שאינן ראויין למאכל אדם, אבל לא את בשר הטריפה ודו"ק]:

(ב) באות ט"ו הביא הדקדוק של לקוטי שלמה דבכל פרכות הש"ס פריך בלשון "דרחמנא" אמר, רק באבמה"ח פריך בלשון "דכתיב" -- ונ"ל ליישב בעזהי"ת בדרך נכון מאוד, דהנה ידוע מה שהביא בס' אוהל יעקב בפ' דברים בשם הגאון ר"א מווילנא זצ"ל דמפרש ההבדל בין תוה"ק ובין משנה תורה כי ד' ספרים היו נשמעים מפי הקב"ה בעצמו דרך גרונו של משה, לא כן ספר דברים היו ישראל שומעים את דברי הספר הזה כאשר שמעו דברי הנביאים אשר הקב"ה אמר אל הנביא היום וליום מחר הלך הנביא והשמיע החזון לישראל וכו' כן הי' ספר דברים נשמע אל ישראל מפי משה ע"ה בעצמו יע"ש והנה כל הקושיות שהקשה הש"ס, הם מהכתובים בד' ספרים חוץ פירכא זו מאבמה"ח שהביא הפסוק לא תאכל הנפש עם הבשר דכתיב בספר דברים. ומעתה הוא נכון מאוד דבכל הפרכות שהביא קאמר הש"ס "דרחמנא" אמר, מפני שהם כתובים בד' ספרים דשמעו מפי רחמנא בעצמו דרך גרונו של משה, אמנם בפירכא דאבמה"ח קאמר "דכתיב" משום דהביא הפסוק דכתיב בספר דברים, ולא יתכן לומר. "דרחמנא" אמר, וכמה גדולים דברי חכז"ל שמדקדקין בלשונם הזהב, וזה נ"ל נכון מאוד בעזהי"ת אמר גרשון הקטן, כבר קדמו בעיקר דבריו בספר פרי החג" דפוס אונגוואר כלל נ"ז בד"ה והרי אבר מן החי וכו' שדקדק ג"כ דקדוק זה וכתב ליישב כנ"ל יעו"ש]:

(ג) באות י"ח הקשה קושי' עצומה על החת"ס או"ח סי' פ"ו, וכבר הובא קושיא זו בשמי בתל תלפיות שנת תרע"ז אות קנ"א – אמר גרשון הקטן, ולמה לא ראה דכבר הובא קושיא זו בשמי בתל תלפיות משנת תרע"ד אות ק"ו ענף ד' יעו"ש]:

(ד) **עוד** שם באות הנ"ל הביא קושי' אור חדש על רש"י דפי' כשהותרה נבילה היא וגידה הותרה ל"ש גיד דנבילה ול"ש גיד דכשירה, והירושלמי מחלק בין גיד דנבילה לכשרה, והקשה מנ"ל לרש"י לפרש בסוגיא פירוש אחר ולעשות פלוגתא בין בבלי לירושלמי, וכבוד הדר"ג נ"י תירץ בדרך פלפול עפ"י דברי הפלתי – והנה הס' אור חדש אינו תח"י, אמנם לפע"ד נראה לתרץ בדרך פשוט, דלרש"י היה קשה דאי נאמר כהירושלמי אמאי לא קאמר הש"ס הך איכא בנייהו בין חזקי' לר"א דלחזקי' גיה"נ של כשירה מותר בהנאה ולר"א אסורה בהנאה, דהא ר' אבהו לא ידע היתר הנאה בגיד אלא משום כשהותרה נבילה גם גידה הותרה, ולהירושלמי הוא רק בגיד דנבילה א"כ גיד דכשירה אסור בהנאה לר' אבהו, אלא מדלא קאמר הש"ס הך איכא בינייהו בין חזקי' לר"א מוכח דל"ש גיד דנבילה ול"ש דכשירה מותר בהנאה לר' אבהו כנ"ל נכון בעזהי"ת – אמר גרשון הקטן, לפע"ד אין זה מוכרח דהא י"ל דלכך לא אמר הש"ס הך איכא בינייהו בין חזקי' לר"א משום דלא פסיקא לי' דלחזקי' גיד הנשה מותר בהנאה דהא אנן קיי"ל אין בגידין בנותן טעם וממילא סברא דכי אסור בהנאה נמי אסור דלא שייכא ביה אכילה וכמ"ש התוס' בסוגיין דף כ"ב ע"א ד"ה ור"ש וכו' עיי"ש]:

(ה) **הקשה** הדר"ג (באות כ"א) בפסחים דף כ"ב סוף ע"ב דפריך ואלא השתא דכתיבי הנך קראי, לכם למה לי, ומאי פריך הלא כתב הרמב"ם פ"י מה' מעשר שני ה"ז הקדיש ואח"כ נטע פטור מן הערלה ובמשנה למלך פ"א מה' שמטה ויובל ה"א הביא דגרסינן בתוספתא פ"ב דפאה הנוטע כרם להקדש פטור מן הערלה וכתב המשל"מ הטעם משום דכתיב לכם יצא הקדש שאינו משלכם יע"ש, וא"כ מאי פריך הש"ס לכם למה לי, הא איצטריך למעוטי של הקדש דפטור מן הערלה משום דכתיב לכם והניח בצ"ע. הנה לפום רהיטא נראה לומר דהש"ס דילן לא ס"ל כהתוספתא הנ"ל, דאי ילפינן מלכם למעוטי של הקדש א"כ נילף מלכם דגם של עכו"ם דהיינו אם נטע עכו"ם לעצמו יהיה פטור מן הערלה, דהא בכמה מקומות בש"ס דרשינן מלכם להוציא של גבוה ושל נכרי, עיין תוס' פסחים דף ה' ע"ב ד"ה אבל -- [אמר גרשון הקטן, במחכ"ת זה לא ניתן ליאמר, דהא כיון דהש"ס דילן לא ס"ל כהתוספתא א"כ מדוע פסק הרמב"ם כתוספתא נגד הש"ס]:

(ו) **עוד** שם (באות ל"ב) הקשה קושיא עצומה על החת"ס הא אבמה"ח דבהמה מטמא כנבילה א"כ מאי קו"ח איכא מנבילה שמטמא במגע ובמשא הא אבמה"ח נמי מטמא כנבילה ואין לו שום קולא לגבי נבילה והוא קושי' עצומה ולחומר הנושא דלא לשווי' מרן החת"ס זצ"ל כטועה וכנעלם ממנו דגם אבמה"ח מטמא נראה לפע"ד ליישב עפ"י דברי חת"ס עצמו, דהנה כבוד הדר"ג נ"י ציין באות הנ"ל לעיין בתוס' חולין דף קי"ג בד"ה

ושאני הכא, והנה התוס' הנ"ל כתבו בסוף דבריהם הם יהא דאמר בפ' גיה"נ דאיסור טריפה חל על איסור אבר מידי דהוי דאיסור חלב ואע"ג דאבמה"ח מטמא מ"מ כיון דחלב בכרת ואפי"ה חייל עליה כש"כ אאבר מה"ח, והחת"ס ז"ל בחידושיו כתב על קושי' התוס' הנ"ל הא אבמה"ח מטמא וז"ל ונ"ל לחלק בין נבילה לאבר מן החי דנבלה מטמא כבר אבל אבמה"ח מטמא לכשיתלוש אבל עדיין אינו מטמא אע"ג דבחיים לאברים עומדת לענין איסור מ"מ לענין טומאה אינו מטמא עכ"ל, ולפי דבריו יש ליישב קצת דשפיר ילפינן אבמה"ח מנבילה, דאבמה"ח אף דאסור משום אבמה"ח עדיין אינו מטמאה דהיינו קודם שיתלשו משא"כ בנבילה דמשהתחיל איסור נבילה מיד הוא ג"כ מטמאה, כן נראה לי לחומר הנושא ולי קשה על המכילתא הנ"ל שהביא החס"ס דילפינן טריפה מנבילה דמה נבילה דמטמא מותר בהנאה טריפה דאינו מטמא מכש"כ דמותר בהנאה, הא איכא למיפרך מה לנבילה שאין איסורו מחיים משא"כ טריפה שהיא מחיים, כדעביד צריכותא כזה בזבחים דף ע' מובא בתוס' חולין הנ"ל וצ"ע – [אמר גרשון הקטן בפשיטות י"ל דמכילתא ס"ל כהרמב"ם ז"ל דנקובת הוושט ופסוקת הגרגרת הוי נבילה מחיים וא"כ בנבילה נמי איכא מין נבילה דאיסורו מחיים ואפי"ה מותר בהנאה דהא על כל נבילה אפילו אנקובת הוושט ופסוקת הגרגרת אמרה תורה לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה או מכור לנכרי וא"כ שפיר איכא למילף טריפה בקו"ח מנבילה]:

(ו) באות ל"ג הקשה על החת"ס דנעלם ממנו מהרי"ל דכתב דלב"נ אבמה"ח מותר בהנאה, הנה בהגהות החת"ס כאן הביא דברי מהרי"ל ולא העיר עליו כלום, אמנם בחידושיו למס' דף קי"ד הביא ג"כ דברי מהרי"ל הנ"ל וכתב עליו "צ"ע" והנה אף שלא ידעתי מאי כוונתו בזה ומה יש להקשות על דברי מהרי"ל, עכ"פ החת"ס הניחו בצ"ע, וא"כ אין להקשות על החת"ס כמובן. והנה כל זה אמרתי להציע לפני כבוד הדר"ג נ"י, ואם יש אתו להשיב מאוד אשמח בדבריו וכו' וכו' ידידו המכבדו ומוקירו כערכו הרם ודובש"ת,

ה"ק אברהם ליב שטרוטצער רב דק"ק נעדעד יע"א.

סימן ה

שוכ"ט לכבוד ידידי הרה"ג החריף ובקי בחדרי תורה כש"ת מהו' שמואל מאיר הכהן האלאנדער נ"י דיין ומו"צ ומ"מ בק"ק טושערנאוויטין יע"א.

קבלתי לנכון ההערות ששלח לי על ספרי ילקה"ג ח"א על אגדות הש"ס וארשום כסדר לא) כתב מעכ"ת נ"י וז"ל, מ"ש בגמ' ברכות ד"ה פירוש על הגמ' מ"ש יזכור לו יום המיתה, יש הרבה פירושים וגם אנכי אמרתי בעזהי"ת ע"ז, אך ראיתי בס' דקדוקי סופרים

מהג' ראבינאוויטץ. שאין גורס מלת "לו" רק סתם יזכור יום המיתה ע"כ א"א לומר שקאי על היצה"ר (ב) בדף ד' במאמר ריב"ל אין אומרים בפני המת אלא דברים של מת, י"ל הכוונה שיהיה ניכר שהוא לצורך המת ולטובתו כמ"ש בשו"ת הרדב"ז סי' רכ"ד ובשדי חמד מערכת אבילות אות קט"ו שאין נחשב לועג לרש אפילו להושיב ישיבה שם וכן הספד וצדוק הדין אפילו בתוך ד"א של מת אם עושה לכבוד המת וכמ"ש בטו"ז סי' שד"מ סק"א בשם הירושלמי שהמת ידע ושומע קילוסו כמתוך החלום וכו', ועוד האריך מעכ"ת נ"י בענינים שאין שייכים לספרי ואני לקצר אני צריך ואינו יכול להעתיק כל דבריו ואתו הסליחה. (ג) מ"ש בהשמטות למס' ברכות איך רצתה חנה לגרום מחיקת השם ע"י. י"ל כדי לקיים פו"ר היתה עושה כן אע"פ שאין אשה מצווה על פו"ר מ"מ מצוה עושה כמ"ש הר"ן רפ"ב דקידושין מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו וכ"כ הר"ן ז"ל בתשובה סי' ל"ב ע"ש אע"פ שהי' לאלקנה בנים כמ"ש ויהי לפנינה ילדים י"ל שלא היה לו בן ובת, רק או בנים או בנית, ע"כ לא קיים פו"ר, ובשביל פו"ר שהוא מצוה רבה אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך כמ"ש התוס' שבת דף ד' ע"א (ד) במאמר מנעו בניכם מן ההגיון, י"ל שקאי בעוד שהמה בנים קטנים בעת שעוד לא מלאו כריסם בש"ס ובפוסקים שיהיה אמונת השי"ת תקוע בלבם כיתד שלא תמוט אז אסור ללמוד שאר מיני חכמות, כי בקל יוכל אדם למשוך מדרך טוב לרע, ע"כ אמרו "בניכם" ולא להם בעצמם, כי לגדולים שכבר מלאו כריסם בש"ס ובפוסקים שפיר דמי ללמוד הכל עכ"ל מעכ"ת נ"י, וימחול א"פ לעיין בס' מדרש שמואל באבות פ"ה במאמר בן בג בג הפוך בה כו' דכילא בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע וכו', וימצא שאינו מסכים לדבריו בזה ואינני רוצה להאריך בזה שכבר מבואר בכמה ספרים שצריך להרחיק לימוד שאר חכמות כל מאי דאפשר כי תורת ה' תמימה אינה חסירה כלום וכל החכמות כלולים בה:

ה במ"ש (ברכות ד' ל"ג) אם אומר על קן צפור יגיעו רחמיך, משתקין אותי, מפני שאומר שמדותיו של הקב"ה רחמים, הקשה מעכ"ת נ"י הא כתב בס' משנת חכמים בה יסוה"ת דאינו מחויב לשלח את האם ולא מענשין לי' אם לא שלחה רק בעידן ריתחא א"כ קשה מאי מדת רחמים שייך בזה והניחו בצ"ע ואם כי קיצר מאוד מאוד ולא ביאר קושיתו כל הצורך, אעפי"כ מראה מקום אני לו לעיין בחידושי חת"ס ז"ל למס' חולין דף קל"ט ע"ב ד"ה יכול יחזור בהרים וכו' מש"ש בשם הרמב"ם ז"ל, וממ יבין המדת רחמים ששייך בזה ע"ש ודו"ק היטב (ו) כתב מעכ"ת נ"י ליישב ג' קושיות התוס' בפסחים כ"ב ע"א בחדא מחתא ופלא גדול בעיני הלא בידו ספרי ילקה"ג ח"א על אגדות הש"ס ושם הבאתי בקונטרס "עמק הלכה" על סוגי' דחזקי' ור"א אות יו"ד ואות נ' תירוץ זה על ג' קושיות

התוס' הנ"ל בשם החת"ס ז"ל ובשם האור חדש ז"ל, ובאמת לא ראו גם שניהם שתירוץ זה כבר כתוב בחידושי אבן העוזר על פסחים דף הנ"ל יע"ש וימצא, ותמה תמה אקרא על מעכ"ת נ"י שכתב זאת משמי' דנפשי' (ז) נתקשה בדברי התוס' גיטין מ"א ע"א ד"ה לישא וכו' שכ' וא"ת וישא חציה שפחה וחציה בת חורין כדאמרינן בחולין ע"ט דפרידה שתבעה אין מרביעין עלי' אלא מינה וי"ל דגבי כלאים לא אסר אלא תרי מיני והנהו הוו חד מינא אבל הכא אתי צד עבדות ומשתמש בצד חירות עכ"ל, ועיינתי בדבריו פעם אחר פעם ולא יכולתי לעמוד על סוף דעתו מאי קשיא ליה אמנם כן יש קושיא חמורה מאד על דברי תוס' אלו, דהא לעיל מיניה הקשו התוס' ליתי עשה דפו"ר ולידחי לאו דלא יהיה קדש ותירצו בתירוץ הג' דבדידה ליכא עשה (דלא מפקדא אפו"ר) דאפילו מפקדא אפשר לה בכיוצא בה, וכ"כ התוס' במס' ב"ב דף י"ג ע"א ד"ה כופין וכו' ועוד דהיא אסורה לינשא לו דלגבי דידה ליכא עשה ועוד אפי' מפקדא דאפשר לה באחר עכ"ל, והשתא קשה לריב"ב דס"ל ביבמות ס"ה דאשה מיפקדא אפו"ר א"כ מה בכך דאפשר לה באחר מ"מ ישא חצי עבד וחצי ב"ח אשה חצי' שפחה וחצי' ב"ח ואע"ג דאסורין זע"ז משום דאתי צד עבדות של זה ומשתמש בצד חירות של שני, מה בכך לריב"ב יבוא עשה דפו"ר שלו ושלה, וידחה ל"ת דלא יהיה קדש של שניהם, כיון דלא אפשר לו באחרת ולה באחר, וכן הקשה הפני יושיע ז"ל בגיטין, והטורי אבן ז"ל בריש חגיגה יע"ש והיא קושיא עצומה מאד, אמנם לפע"ד נראה דמ"ש התוס' דאפילו מיפקדא אפו"ר אפשר לה באחר, קושטא דמילתא קאמרי דהיכא דאפשר לה באחר ודאי דאין ע' דוחה ל"ת, אבל באמת גם התוס' מודה דאפי' היכא דלא אפשר לה באחר ג"כ אין העשה דפו"ר של האשה ואף למ"ד דאשה מצווה על פו"ר) יכול לדחות ל"ת, משום דבכל ע' דוחה ל"ת בעינן שיהיה דומיא דכלאים בציצית כדאי' בגמ' בכ"מ לענין בעידנא וכ"כ התוס' עירובין ק' ע"א לענין עשה דפשיעה דא"ד ל"ת דל"ה דומי' דכלאים בציצית) דמיניה ילפינן עשה דוחה ל"ת, א"כ אין לך בו אלא חידושו, דוקא עשה המפורש בתורה דוחה ל"ת. אבל עשה שאינה מפורש בתורה לא דחי ל"ת דלא דמי לכלאים בציצית דהעשה מפורש בתורה ועשו להם ציצית ומעתה הרי כתב בשיטה מקובצת כתובות דף מ' בד"ה ה"ג כגון מילה בצרעת וכו' כל שאין העשה מפורש אלא אתיא מריבוייא אתי עשה דמפורש להדיא ודחי לי', ולזה ניחא דנקיט כגון מילה בצרעת אע"ג דלחד לישנא איכא לאו ועשה דמ"מ לא מפרש בהדיא העשה דהא פליגי בה לישני יעוי"ש, הרי דכל היכא דאיכא פלוגתא לא מיקרי מפורש בתורה, א"כ אע"ג דלריב"ב אשה מיפקדא אפו"ר מ"מ כיון דרבנן פליגי עלי' תו

לא הוי עשה מפורש בתורה כמו ציצית, א"כ ממילא אין העשה דפו"ר של האשה דוחה ל"ת, ומיושב שפיר קושי' הפני יושיע והטורי אבן הנ"ל ודו"ק:

ועפ"י הסברא הנ"ל דכל היכא שיש פלוגתא תו לא חשיב מפורש בתורה ואין עשה כזאת דוחה ל"ת, אמרתי בימי חרפי ליישב קושיא המפורסמת מהגאון החריף העצום מו"ה שלמה קוועטש ז"ל אבדק"ק ניקלשבורג יע"א, בפסחים ה' ע"ב דאמר רבא שמע מינה מדרע"ק תלת, ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה. ופרש"י דאי השבתתו בכל דבר ס"ל, לוקמא ביו"ט ויבערנו בדבר אחר יאכילנו לכלבים או ישליכנו לים יעו"ש, והקשה הגאון הנ"ל מנלי' לרבא דסובר רע"ק גם לפי האמת דאין ביעיר חמץ אלא שריפה, דלמא באמת סובר השבתתי בכל דבר, רק רע"ק הכי קאמר אי אמרת תשביתו היינו ביו"ט עצמו אז עכ"ח הדין דאין ביעור חמץ אלא שריפה ואם כן אסור לבערו ביו"ט. אבל לפי האמת דתשביתו היינו מערב יו"ט, שוב אמרינן השבתתו בכל דבר, והסגנון כך הוא:

דהנה אנן קיי"ל בחמץ לאחר זמנו דמותר כר"ש. ובחמץ לפני זמנו קיי"ל כר"י שהוא בלאו, והטעם כתב הרא"ש ז"ל בפסחים פרק כל שעה סוף סימן ד' יען דלפני זמנו צותה תורה להשביתו לכן סברא לאוקמי קרא דמייתר על לפני זמנו כר"י יעו"ש. והתינח אי תשביתו היינו מערב יו"ט אבל אי נימא תשביתו ביו"ט עצמו א"כ אז אין סברא לאוקמי קרא יותר על לפני זמנו מלאחר זמנו, ואז גם לאחר זמנו אסור כר"י – והנה הקשו התוס' בפסחים דף כ"ח ע"א ד"ה אמרו לו וכו' אמאי לא ילפי רבנן חמץ מנותר שהוא בשריפה, ותירץ הפני יהושע ז"ל דלדידן חמץ קיל מנותר דנותר איסורו איסור עולם, וחמץ לאחר הפסח מותר מה"ת דקיי"ל כר"ש, א"כ אי אפשר למילף חמץ מנותר, רק ר' יהודא לשיטתו דסובר חמץ לאחר זמנו אסור שפיר יליף מנותר יעו"ש – וא"כ אי הוי אמרינן תשביתו ביו"ט עצמו אז היה הלכה כר"י דחמץ לאחר זמנו ג"כ אסור כנ"ל, וגם אנן הוי ילפינן חמץ מנותר שהוא בשריפה וממילא אסור לבערו ביו"ט. והיינו דקאמר רע"ק עכ"ח תשביתו מעיו"ט דאי ביו"ט עצמו אז הדין אב"ח אלא שריפה ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה. וא"א לשורפו ביו"ט, אבל לפי, האמת דתשביתו מעיו"ט והלכה כריש דחמץ לאחר זמנו מותר. באמת קיי"ל כרבנן דר"י דהשבתתו בכל דבר ע"כ הקושיא והיא קושיא שכליית מאד.

אמנם לפי הנ"ל ניחא, דהנה בתשו' בית יצחק להגאון מלבוב ז"ל יוד ח"ר סימן מ"ה הביא קושיא נאה מהגאון ר' מאיר צבי ז"ל אבדק"ק סאמבור בהא דאמר רע"ק דעכ"ח תשביתו היינו מעיו"ט דאי ביו"ט מי שרי, הרי הקשו התוס' בפסחים דף ה' דהא כיון דאיתקש השבתת שאור לאכילת חמץ אם כן יהא חייב, כרת על השבתת שאור, ותירץ

בצל"ח דמתי יהי' חייב אם בערב פסח דהוא שעת השבתה אז גם על אכילה אינו חייב כרת ואם בתוך הפסח גם כן אי אפשר דאיך יתכן דבשעת השבתה אינו חייב ולאחר מכאן חייב, ולפי"ז איך הוכיח רע"ק דתשביתו מעיו"ט משום דאב"ח אלא שריפה ואסור ביו"ט. הלא אם נימא דתשביתו הוא ביו"ט א"כ חייב כרת כקושי' התוספת דתירוץ הצל"ח לא שייך, ולמה לא ישרף ביו"ט הלא עשה דתשביתו דוחה ל"ת דיו"ט, ואף דיו"ט הוי ל"ת ועשה, הרי כתבו התוס' זבחים ל"ג ע"ב דעשה שיש בו כרת דוחה לית ועשה ע"כ ולפי דברינו מתורץ שפיר דבכל עשה דוחה ל"ת בעינן שיהי' עשה מפורש בתורה דומיא דכלאים בציצית, א"כ הא דביעור חמץ הוא בשריפה אין מפורש בתורה, ואף דלר' יהודא ילפינן ליה מנותר ודבר הנלמד במ"מ הוי כמפורש דהא עונשין עליה (עיין משל"מ פב מנזירות הי"ז) מ"מ כיון דרבנן פליגי עלי' דר' יהודא תו לא מקרי מפורש וכשיטה מקובצת כתובות דף מ' הנ"ל, וכל עשה שאינו מפורש בתורה אינו דוחה ל"ת, אך התינח אי הוכחת ר' עקיבא כפשוטו אבל אי נימא דרע"ק הכי קאמר אי תשביתו ביו"ט עצמו אז חמץ לאחר זמנו אסור ולכ"ע ילפינן חמץ מנותר דהוא בשריפה, א"כ בהאי ס"ד גם רבנן מודו לר' יהודא א"כ הדרא קושיא לדוכתא איך מוכיח רע"ק כלל הא י"ל דמותר להבעיר ביו"ט משום עשה דוחה ל"ת, דאי תשביתו ביו"ט עצמו גם רבנן מודו דהוא בשריפה והוי עשה מפורש ודחי שפיר ל"ת ועשה דיו"ט וא"ש ודו"ק.

כל זה אמרתי בילדותי, ואם כי עכשיו אנכי הרואה דיש לבע"ד מקום לחלוק ולומר ודאי בכל עשה דוחה ל"ת דילפינן מכלאים בציצית י"ל דבעינן שיהי' עשה מפורש דומיא דכלאים בציצית ואי לא"ה לא דחי, אבל בעשה שיש בה כרת דדוחה ל"ת ועשה מצד חומר דכרת זה דוחה מסברא כמו כל דבר חמור דדוחה הקל וא"צ למילפ' מכלאים בציצית א"כ י"ל דאפילו עשה שאינו מפורש דוחה ל"ת ועשה מצד דהוי עשה שי"ב כרת ואף דל"ה דומיא דכלאים בציצית, ונסתר כל הבנין דלעיל, אעפי"כ אנכי על משמרתי אעמודה ולא אסתור בזקנותי מה שבניתי בילדותי בעוד הי' כח עיוני חזק יותר, ואומר, דבאמת מיש התוס' בזבחים ל"ג ע"ב דעשה שי"ב כרת דוחה אף ל"ת ועשה, הוא ג"כ חידוש ואינו נמצא בשום מקום בגמ' אלא שהתוס' שם הביאו ראיה לדבריהם מגמ' פסחים נ"ט ע"א יבא עשה דפסח שי"ב כרת וידחה עשה דהשלמה, ואע"ג דאין עשה דוחה עשה מצד מאי אולמא דהאי עשה מהאי עשה, מ"מ עשה שי"ב כרת דוחה שאר עשה, וההי"ד דדוחה גם ל"ת ועשה (ולכאורה יתכנו דבריהם לשיטת הריב"א בכ"מ דאיכא ל"ת ועשה לגבי עשה, הל"ת נדחה ולא נשאר אלא עשה, א"כ א"ש ראיתם מפסחים נ"ט הנ"ל כיון דעשה שי"ב כרת דוחה עשה ממילא דוחה גם ל"ת ועשה, אבל

לשיטת התוס' דחולקים בכמ"ק על הריב"א וס"ל דבכ"מ דאיכא ל"ת ועשה, ע"י העשה הוי הל"ת אלים ואף הל"ת לא נדחה, א"כ אין ראי' מהא דעשה שי"ב כרת דוחה עשה, לומר דדוחה גם ל"ת ועשה דהוי ל"ת אלים וחזק ע"י העשה שאצלה, וצ"ל דס"ל להתוס' דמ"מ עשה שי"ב כרת אלים יותר ודוחה אף ל"ת דאלים ע"י עשה שאצלה, וזהו חידוש שחירשו התוס' מסברא דידהו), וא"כ י"ל אין לך אלא חידושו, דוקא עשה שי"ב כרת המפורש בתורה דוחה ל"ת ועשה, דומיא דעשה בפסח שי"ב כרת והיא עשה מפורש בתורה, דמיני' ילפינן לכה"ת כולה דעשה שי"ב כרת דוחה ל"ת ועשה, אבל עשה שאינו מפורש בתורה דלא הוי דומיא דפסח, אע"ג דהוי עשה שי"ב כרת בכל זה אינו דוחה ל"ת ועשה, וא"כ א"ש נכון מ"ש לעיל דכיון דאינו מפורש בתורה להשבית חמץ ע"י שריפה דוקא אף דר"י יליף לי' מנותר מ"מ כיון דרבנן פליגי עלי' לא הוי מפורש בתורה, ואין בכח עשה כזאת לדחות ל"ת ועשה אף דהוי עשה שי"ב כרת, כיון שאינו מפורש בתירה ולא הוי דומיא דפסח דמיני' ילפינן לכה"ת דעשה שי"ב כרת דוחה אף ל"ת ועשה וז"ב לדעתי.

ואם ישאל השואל מה בכך דהשבתת חמץ בשריפה אינו מפורש בתורה לפי דפליגי רבנן עלי' דר' יהודא וכל היכא דאיכא פלוגתא לא חשיב מפורש בתירה כשימ"ק כתיבות דף מ' הנ"ל, הלא לפי"ז גם הל"ת ועשה דיו"ט ג"כ לא מפורש בתורה, דהא חזקי' ואביי ורבא דילפי דשריפת קדשים אינו דוחה יו"ט מקראי, פליגי על רב אשי דאמר דא"צ קרא משום דשבתון דיו"ט הוי עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. ואמוראי הנ"ל עכ"ח ס"ל דשבתון דיו"ט לא הוי עשה, וכל היכא דאיכא פלוגתא לא חשיב מפורש בתורה, אף אני אשיב אמרים לו דכבר כתבו האחרונים ז"ל (עיין מלא הרועים סוף כלל עדל"ת. וטעם המלך על השעה"מ פ"ג מה' נדרים) דגם חזקי' ואביי ורבא כולהו ס"ל דשבתון דיו"ט הוי עשה אלא דס"ל כשיטת הריב"א דבכ"מ דאמרינן אין עשה דוחה לית ועשה, הל"ת מיהא נדחה ולא נשאר אלא עשה, וע"כ כ אם עבר ועשה אין לוקין עליו משום דאין לוקין על העשה. לכן ילפי מקראי דשריפת קדשים אינו דוחה יו"ט ואם עבר ושרף לוקה ארבעים משום דגלי קרא דגם הלאו אינו נדחה, אבל בגוף הדבר דשבתון דיו"ט הוי עשה ומלאכה דיו"ט הוי בלית ועשה כ"ע מודים לרב אשי ואין פלוגתא בזה, וממילא א"ש מה שכתבתי דהשבתת חמץ בשריפה הוי עשה שאינו מפורש בתורה ואינו דוחה ל"ת ועשה דיו"ט המפורש בתורה אע"ג דאי תשביתו ביו"ט עצמו הוי השבתת חמץ עשה שי"ב כרת ודוחה אף ל"ת ועשה כתוס' זבחים ל"ג ע"ב הנ"ל ולק"מ.

עכ"פ מיושב בסברתי הנ"ל קושי' הפנ"י בגיטין מ"א והטו"א בריש חגיגה ע"ד התוס' דישא חצי' שפחה וחצי' בת חורין וליתי עשה דפו"ר של שניהם ולידחי ל"ת לריב"ב דס"ל דגם אשה מיפקדא אפו"ר, משום כיון דפליגי רבנן עלי' ל"ה עשה מפורש בתורה ואין בכח עשה כזו לדחות הל"ת שלה, מאחר דלא הוי דומיא דכלאים בציצית כנ"ל, ואין להתעקש ולומר דהא כתבו התוס' בשבת דף ד' ע"א ד"ה וכי אומרים וכו' דפו"ר הוי מצוה רבה, ובחמור נגד קל לא בעינן דומיא דכלאים בציצית, ודוחה מסברא אפי' לא הוי מפורש בתורה, א"א לומר כן דהרי התוס' כתבו בתי' הראשון דמשו"ה ל"א עדל"ת משום דל"ה בעידנא דהל"ת עובר משעת העראה והעשה דפו"ר לא מקיים אלא בגמר ביאה דראוי' להתעבר, והשתא אי ס"ד דפו"ר הוי מצוה רבה, ודוחה ל"ת מסברא דהוי חמור נגד קל, א"כ לא בעינן דומיא דכלאים בציצית ודוחה ל"ת אף דל"ה בעידנא, כמ"ש התוס' בפסחים דף נ"ט ע"א בד"ה אתי עשה דפסח וכו' ע"ש, אלא ודאי הא ליתא, וקם תירוצי על קושי' הפנ"י והטו"א על נכון בעזהי"ת:

ומעניין לענין באותו ענין הנני מעתיק לו מ"ש בספרי ילקה"ג על הלכות שחיטה (דף נ"א אות ט"ז) וז"ל שם:

בשיטה מקובצת כתובות דף מ' בד"ה ה"ג כגון מילה בצרעת וכו' כתב דכל שאין העשה מפורש אלא אתי' מריבוייא אתי עשה דמפורש להדיא ודחי לי' ולזה ניחא דנקט כגון מילה בצרעת אע"ג דלחד לישנא איכא לאו ועשה דמ"מ לא מפרש בהדיא העשה דהא פליגי בה לישני יעו"ש – ולפי"ז היכא דפליגי בה אמוראי נמי לא הוי עשה מפורש דמאי שנא אמוראי מלישני – וקשה לי האיך יפרנס הגמרא, ראש השנה דף ל"ב ע"ב דקאמר שופר עשה הוא ויו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה, והא בשבת דף כ"ה פליגי אמוראי אי שבתון דיו"ט הר עשה או לא, א"כ לא הוי עשה מפורש ושופר הוי עשה דמפורש ואמאי לא דחי ל"ת ועשה דיו"ט וצע"ג עכ"ל שם – אמנם לפימ"ש לעיל בשם ס' מלא הרועים וטעם המלך ז"ל דכולהו אמוראי ס"ל דשבתון דיו"ט הוי עשה רק משו"ה ילפי מקראי דשריפת קדשים אינו דוחה יו"ט כדי שאם עבר ושרף קדשים ביו"ט ילקה ארבעים, משא"כ אי לאו קראי רק מצד דאין עשה דוחה ל"ת ועשה לא הי' לוקה בעבר ושרף כשיטת הריב"א ז"ל, א"ש ולק"מ מה שהקשיתי על השיטה מקובצת הנ"ל – ועוד מצאתי כעת דבר חרש בס' מהר"ם שיק למורי הגאון האמיתי ז"ל על תרי"ג מצות (מצוה שי"ב) שכתב בשם מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל דאפי' רבא דס"ל בעלמא יו"ט היא רק ל"ת מ"מ יו"ט של ראש השנה מורה שהוא ל"ת ועשה דאל"כ קשיא לרבא מתני' דר"ה דף ל"ב ע"ב דתנן אין מפקחין עליו את הגל ומקשה הש"ס אמאי יבא עשה דשופר

וידחה ל"ת דיו"ט ותירץ דיו"ט הוי עשה ול"ת ואי נימא דרבא ס"ל דלא הוי רק ל"ת לחוד, הדרא קושי' הגמרא לדוכתה (וכן הקשה בטו"א שם), וע"ז תירץ מרן זצ"ל דדוקא ביו"ט דלא כתיב שבתון רק מקרא קודש בזה פליגי אמוראי אבל ביו"ט של ר"ה דכתיב ביה שבתון וגם מקרא קדש בודאי לכ"ע איכא למימר דהוי עשה ול"ת ומיושב קושי' הנ"ל דשפיר אין מפקחין על השופר את הגל משום דיו"ט הוי עשה ול"ת יעו"ש, וא"כ ממילא לק"מ קושיתי על השיטה מקובצת כתובות הנ"ל:

ועפ"ד מרן חת"ס הנ"ל עמדתי על כוונת רש"י ז"ל ביצה ח' ע"ב ד"ה עשה ול"ת היא. דכתיב (ויקרא כ"ג) ביום הראשון שבתון דמשמע שבות. דרצה ליישב בזה קושי' התוס' שם דהא רבא סובר דיו"ט הוי רק ל"ת לחוד, ולכן כתב רש"י ז"ל דהא כתיב ויקרא כ"ג גבי סוכות ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון ושם נאמר ג"כ. ביום הראשון מקרא קודש וגו' ביום השמיני מקרא קודש, והיכי דכתיב שבתון וגם מקרא קודש לכ"ע הוי עשה ול"ת, ושפיר קשיא לי' לרבא דעכ"פ ה"ל לתנא למיתני דאם שחט ביו"ט א' של סוכות וכן בשמיני עצרת אפי' חיה ודאי אין מכסין את דמה דבהני לכ"ע הוי יו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ומיושב קושי' הנ"ל והא דלא פי' רש"י דכתיב ביו"ט של ראש השנה שבתון וגם מקרא קודש וא"כ קשיא עכ"פ מיו"ט של ר"ה, י"ל משום דמנהג השוחטים שלא לשחוט בר"ה משום דצריך לעורר רחמים ושחיטה הוי אכזריות כמ"ש בשו"ת שערי צדק להגאון מהר"ם פאנעטה זצ"ל חאו"ח סי' קכ"א ע"ש, לכן לא פירש"י דקושי' הש"ס הוא מיו"ט של ר"ה, רק מיו"ט א' של סוכות ומשמיני עצרת כנלע"ד והוא כפתור ופרח בכוונת רש"י ז"ל, ובזה הנני ידידו הדוש"ת, **גרשון הק' שטערן הרב דק"ק מ' לודואש והגליל יע"א**

סימן ו

שלום רב לכבוד תלמידי חביבי הרבני החריף ובקי כש"ת מהו' יצחק אייזיק שווארץ נ"י בק"ק דיטשא סט' מארטאן יע"א.

על הטוב יזכר שמך במה שהעתקת לי דבר יקר מהגאון בעל לבושי שרד זצ"ל בברכות ס"פ כיצד מברכין השותה מים לצמאו אומר שהנ"ב ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן:

א"ל רבא בר רב חנן לאביי ואמרי לה לרב יוסף הלכתא מאי, א"ל פוק חזי מאי עמא דבר, וי"ל מדוע לא א"ל בפירוש איך הלכה ומדוע תלה הדבר במנהג וכי לא נמצא לפעמים מנהג טעות, ולא מצינו לשון זה רק פעמים בש"ס (עירובין י"ד ע"ב ומנחות ל"ה ע"ב), ותו י"ל בתיבת מאי דהול"ל מה עמא דבר כטבע הלשון ויבואר ע"פ מ"ש

בסה"ק אור החיים וז"ל, מדיבור של הקב"ה רוח, מים, אש, (וי"ל שתיבת א'מ'ר' שהוא ענין ושורש של דיבור ואמירה נקרא בשביל כן אמר שהוא ר"ת אש, ומים, רוח) שהרי כשאדם מדבר יוצא מפיו רוח ומים וחום האש, כ"ש וקו"ח מדיבור של הקב"ה, ע"כ לא נאמר איך נבראו בדיבורו של הקב"ה כשברא את העולם במאמרות, ולא הוצרך לבריאת אלו מאמר מיוחד כמו בשאר בריאות ע"י שאמר יהי אור ויהי כן, משא"כ אלו נתהוו במאמרו שאמר על שאר בריאות, ממילא ע"כ מברכין על מים שהכל נהיה בדברו עכ"ל, ר"ל דעל כל המינים מברכין בלשון בריאה בפה"א וכדומה לפי שנבראו במאמר, משא"כ המים נתהוו ממילא ע"פ המאמר, לכן אימר נהיה בדברו שע"פ דיבורו נהיה ממילא, נמצא ר' טרפון שחולק ואומר לברך בלשון בריאה בורא נפשות רבות ס"ל שגם במים היה בריאה ולא נתהוו ממילא, לכן כששאל לו הלכתא מאי, א"ל שתוכל להבין דבר זה מעצמך כי פוק חזי מאי עמא דבר ר"ל דיבור של אדם מאי הוא, והנה הוא אש, רוח, ומים א"כ כ"ש בדיבור של הקב"ה ולכן הלכתא כת"ק והבן כי הוא לפענ"ד אמת עכ"ל הזהב. **אמנם כן** רש"י ותוס' וכל הראשונים פירשו מאי עמא דבר הוא מלשון מנהג, וא"כ צריך ליישב הני ב' דקדוקים הנ"ל מדוע לא א"ל בפי' איך הלכה, ומדוע תלה הדבר במנהג וכי לא נמצא לפעמים מנהג טעות, ונלע"ד דהנה כבר הקשה הצל"ח ז"ל על מה ששאל רבא ב"ר חנן הלכתא מאי וכי מה זו שאלה ומהי תיתי לא תהא הלכתא כת"ק ור' טרפון יחיד הוא (ובשלמא בעירובין י"ד ע"ב דשאל הלכתא מאי אי כת"ק או כר' יוסי, לא קשיא משום דשם שפיר ס"ד דיהי' הלכה כר' יוסי דנימוקו עמו ולכן שאל הלכתא מאי, ועיין שם בקרבן נתנאל על הרא"ש ז"ל, משא"כ הכא) וע"ש בצל"ח שנדחק קצת ליישב זה, אמנם בימיו עדיין לא נדפס פי' רבינו אהרן הלוי ז"ל על הרי"ף דמס' ברכות וזה מחדש נדפס בעיר מאינץ תחת שם פקודת הלוים, ושם כתב לאמור:

מתני' השותה מים לצמאו אומר שהנ"ב ר"ט אומר בורא נפשות רבות פי' ולר"ט ליכא בי' ברכה לאחריו. כיון דבריך בנ"ר לפניו דהיא ברכה הבאה לאחריו. והאי דנקט לצמאו משום דמיא לא זיינ כלל לפי שאינן אלא יסוד אחד ואינן פועלות במורכב אלא כעין משוש לפיכך אין לברך עליהן אלא כששותה לצמאו דמיתהני לשבר צמאו ולפיכך אמר בהו ר"ט בורא נפשות רבות וחסרונן דליכא לברוכי בהו אלא בורא תשלום חסרן הבריות, ומודה ר"ט בשאר דברים דמברך בהו שהכל ואחריהן בורא נפשית. א"ל רבא ב"ר חנן לאביי הלכתא מאי, א"ל פוק חזי מאי עמא דבר. זו ראיה לדברינו שלא נחלק ר"ט אלא במים דאי בשאר מינין מי מספקא ליה לרבא ב"ר חנה הא בכלהו פרקין אמרי' להדיא שהכל אלא כדפרישנא, ומשום דמסתבר טעמיה דר"ט אסתפקא ליה, אי נמי דשמיע

ליה מאן דאמר דהילכתא כוותיה, וא"ל פוק חזי מה עמא דבר והיינו שהכל נהיה בדברו עכ"ל.

וא"כ לפי"ז מיושב שפיר שלא א"ל בפירוש איך הלכה משום דבאמת מסתבר טעמיה דר"ט לכן לא רצה להורות הלכה נגדו, לכך א"ל רק פוק חזי מה עמא דבר, ואין לומר שהוא מנהג טעות ז"א דבאמת בכ"מ הלכה כת"ק לגבי יחיד רק שכאן הו"א לפסוק הלכה כר"ט משום דמסתבר טעמיה לכן המנהג מכריע דאע"ג דמסתבר טעמיה מ"מ הלכה כת"ק לגבי ר"ט שהוא יחיד וא"ש ודו"ק ועל קושי' הצל"ח הנ"ל י"ל עוד דמשו"ה היה רבא ב"ר חנן מסופק אי הלכה כת"ק נגד ר"ט, משום דבתוספתא פ"ד דברכות לא נזכר כלל דעת הת"ק אלא דעת ר' טרפון שמברך בורא נפשות רבות, ומזה ה' נראה לו קצת שר"ח ור' אושעיא שסידרו התוספתא סוברים דהלכה כרי טרפון בזה. ע"כ אמר לו פוק חזי מה עמא דבר. ואולי לזה נתכוין רבינו אהרן הלוי ז"ל במ"ש אי נמי דשמיע ליה מאן דאמר דהילכתא כוותיה, ויותר אין לי להאריך), הכ"ד רבך הדוש"ת באהבה וחיבה יתירה,

גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א

סימן ז

אל מול פני המנורה הטהורה, שר התורה, ה"ה הרב הגאון האמיתי מאור הגולה, לו דומיה תהלה. כקש"ת מו"ה שלום מרדכי הכהן נ"י אב"ד דק"ק בעדזאן יע"א

מכתב קדשו מיום ג' פרשת תצא י"ד אדר א' שנת תרנ"ז הגיעני בעתו ובזמנו, בדבר ההיתר ממאה רבנים להאברך ר' יוסף בהרב מו"ה אהרן יהודא מהרימלוב לישא אשה על אשתו שנשתטית ר"ל. והנה הנוגע לדינא מי כמוהו מורה וגם אני הצעיר והשפל מסכים עמו להתיר וכו' ולא באתי אלא בשביל מה שיש לי להעיר בדברי קדשו באיזה ענינים הכתובים בגליונו הנדפס, וארשום בקיצור, א.) כתב הדר"ג הרמה וז"ל:

ובתשו' לק"ק חוסט ביארתי מה שהשיב בן עזאי (יבמות ס"ג ע"ב) נפשי חשקה בתורה וכו' והדבר יפלא שהרי הוא מ"ע שבתורה, ואמרתי שהרי בגמ' (ב"ב ס' ע"ב) אמרו מיום שפשטה מלכות אדום וכו' דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לישא אשה וכו' אלא דמוטב שיהיו שוגגין וכו' ובב"י יו"ד סימן קצ"ו בדין בדיקת חורין וסדקין וכו' כתב דהיכא דאמרו מוטב שיהיו שוגגין וכו' מי שהוא בעל נפש צריך ליזהר, ולז"א נפשי חשקה בתורה וא"כ הוא בעלי נפש ודין שיגזור ע"ע שלא ישא אשה, ואף דאנן לא קיי"ל כן דכיון שלא גזרו ע"ז אין שום זהירות גם לבעל נפש. מ"מ בן עזאי הוה ס"ל כן עכ"ל – ובמחכ"ת הרמה בגמר דבריו נתפס, דכיון דאנן לא קיי"ל כן, א"כ איך כתב הרמב"ם בפט"ו מה' אישות

וכן קבע מרן המחבר בשלחנו הטהור (אבהע"ז סימן א' ס"ד) להלכה, דמי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי תמיד ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עון עכ"ל, ואמאי אין בידו עון הלא הוא מבטל מ"ע שבתורה.

ובגוף קושי' הדר"ג ימחול לעיין בספר בני אהובה לגאון עוזנו מו"ה יונתן ז"ל פט"ו מאישות ה"א שכ' עמ"ש הרמב"ם אשה שהרשית את בעלה שימנע עונתה ה"ז מותר בד"א כשהיו לו בנים שכבר קיים המצוה אבל לא קיים לא, זה דוקא בהרשתו לדבר הרשות, אבל התלמידים היוצאים ללמוד תורה ברשות, מהני מחילה שלה אף דלא קיים פ"ו, דהא חזינן רע"ק ויתר תנאים ואמוראים דהרחיקו נדוד ולא קיימו עדיין פ"ו כדאיתא (כתובות ס"ב ע"ב) שאמרו עניה זו לשוא שומרת, וע"כ צ"ל לת"ת אין לחוש לזה, דגדול ת"ת יותר ממצות פ"ו, וקיי"ל מי שאומר שנפשו חשקה בתורה דפטור מפיו וכן עמא דבר יעו"ש, וגם ימחול לעיין בספר דרך פקודיך מהרב הקדוש מו"ה צבי אלימלך שפירא זצ"ל בדף י"ט ובדף ל' שכתב דודאי גם בן עזאי היה רוצה לקיים המצוה דמי פטרו ממצות עשה דאורייתא רק שאמר מה אעשה ונפשי חשקה בתורה דרצ"ל בהיות דע"י תשוקתו הנכבדת בלב ונפש בתורה לא היה לו שום מבוא לגופניית, וז"ש מה אעשה דהנני אנוס כמו הסריס ח"ו וכיוצא שאין בידו עון דמה אית לי' למיעבד ומשו"ה דקדקו הפוסקים ג"כ בדבריהם, וכ"ה בשו"ע בזה"ל מי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי (דייקא) ונדבק בה כל ימיו (דייקא) רצ"ל שא"א לו להפרד תשוקתו כרגע לתקוע מחשבתו לדעתו בעסק הלזה כדי שיתפעל הכח המוליד כנודע איש כזה אין בידו עון דמה אית לי' למיעבד יעו"ש באריכות יותר.

(**ב**) כתב הדר"ג הרמה דמצוה מצד לשבת יצרה הוא רק מדרבנן ול"א בזה דברי קבלה כד"ת דמו, ומביא ראיה לדבריו מש"ס (דשבת דף קי"א) לירקונא תרין בשכרא ומיעקר. ופריך ומי שרי וכו' אלא באשה וכו' וקשה הא גם באשה איכא משום לשבת יצרה לשיטת התוס' וצ"ל דהא באמת הוי דבר שאין מתכוין אלא דהוי פסיק רישא דאסור. וכבר העלה החת"ס חיו"ד סי' ק"מ להוכיח מדברי הרא"ש דבשאר איסורים לכ"ע פסיק רישא מיתר בדרבנן ע"ש, וא"כ ה"נ במצות לשבת יצרה הוי רק מדרבנן ומותר בדבר שאין מתכוין עכ"ל – ולדידי אין זה ראיה דכבר כתב בס' נתיבות השלום על אהע"ז דעל האשה עצמה ליכא ציווי, לרך מותרת לשתות כוס של עיקרין בכדי שלא תלד. רק אנו צריכין לעשות תחבולות בכל טצדקי שתהא יכולה להנשא לאיש כדי שיקויים רצון הבורא ית"ש לא תוהו בראה לשבת יצרה יעש"ה כלל גדול בדין זה – ונ"ל שזה טעם הר"ן ז"ל שכ' בר"פ האיש מקדש בהא דמצוה בה יותר מבשלוחה אע"ג דאינה מצוה טל פו"ר מ"מ יש לה

מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו יעו"ש, ומיאן לפרש כפי' הגאון בעל קרבן נתנאל ז"ל דאע"ג דאינה מצווה על פו"ר מ"מ על מצוה דלשבת יצרה גם היא מצווה, ולכאור' טעמא בעי מדוע לא רצה הר"ן לפרש כן. אלא משם דעל האשה עצמה ליכא שום ציווי רק המצוה עלינו לעשות תחבולות וכו' כנתיבות השלום הנ"ל, א"כ לא שייך לומר מצוה בה מצד הציווי לשבת יצרה שמוטל עליה, דבאמת ז"א דעליה עצמה אין שום ציווי א"כ א"א לומר כפי' הק"נ אלא כפי' הר"ן וא"ש ודו"ק – וגם מה שנסתפק הדר"ג הרמה במצוה דולערב אל תנח ידך אי הוי מה"ת משום דד"ק כד"ת דמו, ימחול נא לעיין בשדי חמד חלק הכללים מערכת הוי"ו כלל י"ד שהביא להקת רבנים ראשונים ואחרונים דנקטו בפשיטות דאינו אלא מדרבנן ומכח זה תמה על הב"ח ביו"ד סוף סי' רכ"ח דאף שקיים מצות פו"ר מצוה מן התורה לישא אשה משום ולערב אל תנח ידך יע"ש פלפול עצום בזה, ויותר אינני רוצה להעמיס דברים על כהדר"ג הרמה ואחתום בשלום רב הכ"ד הצעיר באלפי ישראל, **גרשון ה"ק שטערן דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א**

סימן ח

שוכ"ט לכבוד הרב הגאון החו"ב מהו' מנשה אייכענשטיין נ"י בק"ק רישא יע"א

גליונו הנדפס ד' ניסן שנת תרס"ה בענין היתר ממאה רבנים קבלתי לנכון, והנוגע לדינא דבריו צדקו יחדיו וגם אני מסכים עמו להתיר להאברך מהו' מרדכי דוד ענקער נ"י מילידי ראזוואדוב יע"א לישא אשה על אשתו וכו' ולא באתי אלא בשביל מה שכתב חותנו הגאון העצום מהו' יהושע האראוויטץ אבדק"ק דזיקוב בשם גדולי המחברים שהקשו בגוף הדבר אשר האריכו אם רגמ"ה גזר במקום מצות פ"ו דמדוע לא נימא דעשה דפ"ו דוחה לל"ת דחרם וכמו שהקשו התוס' בגיטין ואי די"ל דחרם רגמ"ה דקבלו הדור על עצמם דינו כנדר וחשיב כל"ת ועשה דהא לאחר אלף החמישי הוי לכ"ע רק מדרבנן (ע' תשו' נוב"י מהד"ת אהע"ז סי' ח') ואיסור דרבנן לא חשיב רק כל"ת לחוד, וכתב חותנו הגאון שליט"א דנעלם מהם דברי הר"ן בריה והרא"ש בפ"ג דמו"ק שכ' דגם שבות דרבנן לא נדחה דחכמים עשו לדבריהם של תורה וגם איסור דבריהם חשיב כל"ת ועשה וההי"ד בכל איסור דרבנן והאריך בזה – והנה אדמו"ר הגאון בעל מהר"ם שיק ז"ל בחלק אהע"ז תשובה ד' האריך בקושי' זו ויעו"ש שכתב דגם בעוד שהיה חל החרם דר"ג מדאורייתא ג"כ לא היה רק ל"ת לחוד דהעשה דכל היוצא מפיו יעשה לא שייך בזה יעויש, וממילא דלא שייך לומר דחכמים עשו לדבריהם כשל תורה מאחר דגם בשל תורה ליכא בזה כ"א לית לחוד וז"ב וימחול לעיין בתשובת מהר"ם שיק הנ"ל מה שתירץ על קושי' הנ"ל דליתי עשה דפ"ו ולידחי הל"ת – ולענ"ד נראה לדון בדבר החדש די"ל דעשה דפ"ו אינו דוחה

לית, והוא עפ"י מ"ש בס' רב שלום עה"ת פ' תצוה בשם הגאון החסיד שבכהונה מהו' נתן אדלער זי"ע בפ' ועשו בגדי קודש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי, והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הששׁ, דידוע דבגדי כהונה היו שעטנז, והכהנים היו רשאים ללובשם מכח עשה דוחה ל"ת, והנה אף דאמרו חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה וכו', אבל במקום שעשה זו דוחה ל"ת פשיטא שצריך לקיים העשה לשמה, כדי שתדחה הל"ת, וז"ש ועשו בגדי קודש וגו' לכהנו לי, לי. לשמי דייקא וקשה למה דוקא לשמה, לז"א והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הששׁ והיה שעטנז, ועכ"ח מכח עשה דוחה ל"ת, א"כ צריך לשמה דוקא, ע"כ דפח"ח והנה ידוע דמצות פו"ר שיש בה הנאה גופניית קשה מאוד וכמעט א"א לקיימה לשמה בלתי לה' לבדו, ע"כ אין להתיר במקום איסור מכח עשה דוחה ל"ת, ועיין בס' דרך פקודיך להרה"ג מהו' צבי אלימלך שפירא זי"ע דף כ' ע"ב שהביא מסה"ק נועם אלימלך בפ' וישלח שכתב שראה בפוסקים דמש"ה לא תיקנו לברך על פרי' ורבי' קודם הזיווג משום דא"א למצוה הזאת שתעשה בלא צחצוחי תאות יצה"ר ע"ש, וא"כ מה"ט נמי לא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת, ומה שלא תירצו התוס' בגיטין מ"א כן י"ל באמת הו"מ לתרץ כן, אלא דעדיפא מיני' מתרצי דבדידה ליכא עשה דאפילו מיפקדא אפשר לה באחר, אבל כאן דל"ש לתרץ כן דעלה דידה לא שייך האיסור דב' נשים כמ"ש הבאה"ט אהע"ז סי' א' סק"כ בשם הלכות קטנות סי' ל"ח יעו"ש, שפיר י"ל כנ"ל.

ומש"ל בשם הנועם אלימלך ז"ל דא"א למצוה הזאת שתעשה בלא צחצוחי תאות יצה"ר, ד"ז כתוב במדרש ומובא בילקוט שמעוני (תהלים סי' נ"א) על הפסוק הן בעוון חוללתי וגו' ר' אחא אמר בעוון מלא אפילו חסיד שבחסידים א"א שלא יהא צד אחד בעון (פי' בשמן רענן, צד אחד בעון. במה שמתכוון להנאת עצמו) אמר דוד כלום נתכוון ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא לצורך עצמו שמשעה שעשו צרכיהם זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן ואתה מכניס כל טפה וטפה ז"ש דוד כי אבי ואמי עזבוני וגו' עכ"ל – וא"כ ודאי מסתבר דמצות פו"ר דא"א שלא יהא צד אחד בעון אינו דוחה ל"ת, וכמש"ל בשם הגאון ר' נתן אדלער זצ"ל דאם לא מקיים העשה לשמה אינו דוחה ל"ת, ומה שמצינו בש"ס בכמה מקומות דשקלו וטרו אמוראי גם באיסורי ביאה דנימא עשה דוחה לית, צריך לדחוק ולומר דמיירי בקדושים אשר בארץ כגון רבינו הקדוש שאמר ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה ופי' המפרשים דהכוונה על אבר התשמיש (ועיין בכתובות דף ק"ד בעין יעקב בביאור ענף יוסף בשם באר מים חיים. הגם שבודאי אכל ושתה והיליד בנים מ"מ הוא לא נהנה מהם בשום פנים ולא עשה הכל כי אם כמו שכפאו

שד בעכ"ח מפני ציוו הבורא ולא להנאתו כי שיבר והכניע כוח תאותו עד שהי' אצלו למיאוס ולביזיון גדול מאוד כל דברי עוה"ז, והלא ידוע אמרם ז"ל בתאות אשה, תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין וכו' עיי"ש), אבל בסתם בני אדם שאינם בבחינה ובמדריגה רמה כזו, באמת לא שייך לומר בשום איסור מאיסורי ביאה עשה דוחה ל"ת. יען כי אינם מקיימים המצוה לשמה רק להנאת עצמם הם מתכוונין ודו"ק:

וארווחנא בזה ליישב קושי' הטורי אבן ז"ל בריש חגיגה בד"ה לישא שפחה אינו יכול, על תירוץ הר"י שבתוס' ב"ב דף י"ג לקושי' התוס' ליתי עשה דפ"ו ולידחי ל"ת דלא קדש ותירץ ר"י דהיא אסורה להינשא לו דלגבי דידה ליכא עשה דלא מיפקדא אפ"ו ועוד אפילו מיפקדא אפשר לה להינשא לאחר. והקשה הטו"א ת"ל לריב"ב דס"ל ביבמות ס"ה ב' דאשה מיפקדא אפו"ר מאי איכא למימר ואי משום דאפשר לה באחר מ"מ מי שחציו עבד ישא אשה בת מינו חציה שפחה וחציה בת חורין ואע"ג דאסורין זע"ז משום דאתי צד עבדות של זה ומשתמש בצד חירות של שני וצד חירות בצד עבדות מה בכך לריב"ב יבא עשה דפ"ו שלו ושלה וידחה ל"ת דלא יהיה קדש של שניהם כיון דלא אפשר לו באחרת ולה באחר, והניחו בקושיא, אמנם לפי הנ"ל י"ל דבאמת בסתם בני אדם שאין מקיימין מצות פ"ו לשמה רק להנאת עצמם הם מתכוונין לא שייך לומר עשה דפ"ו דוחה ל"ת כנ"ל, ומ"ש ר"י בתוס' הנ"ל אפילו מיפקדא אפשר לה להינשא לאחר האמת קאמר דכל כה"ג שאפשר לקיים שניהם ל"א עדל"ת ועדיפא מיני' קאמר עפ"י הכלל המבואר בש"ס, אבל לדינא גם ר"י מודה דאפילו היכא דלא אפשר לו באחרת ולה באחר ג"כ לא שייך לומר דעשה דפ"ו ידחה ל"ת מטעמא דאמרן וא"ש ודו"ק.

מיהו קושי' הטו"א הנ"ל בלא"ה לא קשיא די"ל דהתוס' אזלי לשיטתם בקידושין דף ל"ח ע"א בד"ה אקרוב וכו' שכ' בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש יבא עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש ומתרץ דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור, אי נמי י"ל דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני, וכבר כ' בספרי הכללים דיש סוברים דבכ"מ שכ' תוס' ב' תירוצים התירוץ הא' הוא העיקר ובפרט כאן דתי' הב' דגזירה כזית ראשון וכו' הוא דוחק גדול לומר דבימי יהושע כבר גזרו גזירה זו, בודאי תירוץ הראשון עיקר אליבא דכ"ע, נמצא דס"ל להתוס' כירושלמי דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור, א"כ לפי"ז מה מקשים התוס' דליתי עשה דפ"ו וידחה ל"ת דלא יהיה קדש הא פו"ר הוא עשה דקודם הדיבור, אך אדמו"ר הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק אהע"ז סימן ד' כתב דכיון דבסנהדרין דף נ"ט אמרינן דשובו לכם לאהליכם בא לחזור ולשנות א"כ הוי

עשה דאחר הדיבור יעו"ש – ואם כן התינח לאנשים אבל לנשים אפילו לריב"ב דנשים גם כן מצווים אפו"ר כדאמר במשנה יבמות ס"ה ב' על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, מ"מ לא הוי עשה דאחר הדיבור אלא עשה דקודם הדיבור, וזה אינו דוחה ל"ת, וא"כ לא קשיא קושית הטו"א לריב"ב ישא חצי עבד חצי' שפחה וחצי' ב"ח דעשה של שניהם דוחה לית כיון דלא אפשר לו באחרת ולה באחר, ולפימ"ש ז"א דדוקא עשה דפ"ו של האיש הוא עשה דאחר הדיבור מדכתיב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, אבל העשה דפיו של אשה אפילו לריב"ב דמיפקדא אפ"ו מ"מ אינו אלא עשה דקודם הדיבור דהחיוב של האשה לא נאמרה דנישנית אחר הדיבור, א"כ אינו דוחה הל"ת דלא יהיה קדש, דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור ומיושב שפיר קושי' הטו"א ז"ל, ואף דבטו"א, שם כתב דבתשו' שאגת ארי' סימן צ"ו הוכיח דליתא להא כללא דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור מ"מ אין להקשות מכח זה על התוס' ב"ב דף י"ג בשם ר"י כיון דהתוס' כתבו בקידושין דף ל"ח דאיתא להא כללא וידוע דסתם תוספות הוא או ר"י או ר"ת, וא"כ יש לומר דהתוס' דקידושין היינו ר"י, ואזיל לשיטתו בזה, ולא קשה מידי כנ"ל נכון מאוד בעזהי"ת. הכ"ד ידידו הדוש"ת ברגשי יקר וכבוד.

גרשון הק' שטערן דק"ק מ'דלודאש והגליל יע"א.

סימן ט

יברכהו ה' מגבהי מרומו, ויאמר שלומים אלף לך של שלמה, ה"ה הרה"ג החו"ב חבל הכסף זו שלשלת היוחסין כש"ת מו"ה שלמה נ"י בן הגאון מו"ה שמחה הלוי באמבערגער זצ"ל, בק"ק אשאפ- פענבורג במדינת בייערץ יצ"ו

שורותיו הטהורים האירו לנגד עיני ותוכם רצוף אהבה ויה"ר מן שמיא שיתקיימו כל ברכותיו אשר ברכני אכי"ר. והנה שמחתי בד"ת אשר כתב לי גרגיר אחד על קושית האחרונים שהבאתי בספרי ילקוט הגרשוני על שו"ע או"ח סימן קנ"ח ט"ג שכתב המחבר שיש מי שאומר שאם אכל פחות מכזית שאינו צריך נטילה והקשו האחרונים דסתר עצמו במה שכתב בסימן תע"ג ס"ו דנוטל ידיו לצורך טיבול ראשון ויאכל פחות מכזית והלא פסק כאן דפחות מכזית אין צריך נטילה, ואמרתי לתרץ בס"ד ע"פ דברי התוס' פסחים קט"ו ע"א ד"ה כל, שכתבו שם תוך דבריהם, ונראה דנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו בנהמא, אלא משום שלא יטמא המשקין להיות תחלה ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו וכו' עיי"ש, לפ"ז מיושב היטב פסק השו"ע דבנהמא שהנטילה

משום קדושה ונקיות י"א דבפחות מכזית א"צ נטילה, אבל בדבר שטיבולו במשקה הנטילה משום קבלת טומאה מה לי כזית או כביצה או פחות מהם עכ"ל.
והנה הי' יכול לומר מעכ"ת נ"י דבנהמא כל שאין מברך עליו בהמ"ז הה"ד דאינו נוטל ידיו ולכך פחות מכזית דאין מברכין עליו בהמ"ז א"צ גם נטילה, וכמ"ש בביאור הגר"א ז"ל בסימן קנ"ח, אבל בדבר שטיבולו במשקה שהידים שניות מטמאין את המשקין להיות תחלה ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו, בזה אין חילוק בין כזית לפחות מכזית ובכולם צריך נטילה – וצריך לעיין בתשו' חיים שאל סימן ע"ד (שציינתי בספרי ילקה"ג הנ"ל) שהביא תירוץ על קושי' האחרונים הנ"ל בשם ספר עצי אלמוגים, וכתבתי שם שהוא דחה דבריו ונשאר בקושיא, וכעת אין נמצא אצלי לא הס' עצי אלמוגים ולא הספר חיים שאל, ולכך איני יודע אם זה התירוץ שכ' מעכ"ת נ"ו כתוב בס' עצי אלמוגים, או תירוץ אחר כתוב שם, ואם יש אתו הספרים הנ"ל ימחול לעיין שם ויודיעני **והך** שמעתתא דפסחים קט"ו הואיל ואתי לידן אימא בה מילתא דלכאורה קשה אמאי ס"ל לרב פפא בדבר שטיבולו במשקה אי לא נגע ידיו במשקה לא חיישינן נן שמא יגע וא"צ נטילה, והדחיון דדחי ליה סובר דחיישינן שמא יגע והב"י באו"ח סי' קנ"ח פוסק כדעת הדחיין דדחי לרב פפא וכתב דחיישינן שמא יגע והביא הרמ"א בסי' קנ"ח ס"ד דאפי' אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי אפ"ה יטול וכו' ע"ש, וקשה מדוע לא נפסוק הלכה כרב פפא דל"ח שמא יגע, ונ"ל בדרך הפלפול דהנה הקשה הפמ"ג באו"ח סימן קנ"ח באשל אברהם סק"ו על פירוש התוס' פסחים הנ"ל דדבר שטיבולו במשקה צריך נטילה משום שלא יטמא המשקין להיות תחלה ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו, הא מסתמא אין שותה רביעית מהמשקה בכא"פ ע"י טבולו וקיי"ל לפסול גוייה עכ"פ שיעורו ברביעית עתוס' פסחים י"ד א' דאיכא משקין כו' יעו"ש, ותירץ בתשו' נחלת בנימין להגאון מ' וואלף ברייער ז"ל אבדק"ק ק טאב יע"א בחלק או"ח סימן מ"ד בשם תשו' הרדב"ז חלק ד' סי' ע"ח דמ"מ אינו ראוי שיטמא עצמו פחות מרביעית דדמי לכל איסורין שבתורה דאין לוקין עליהם אלא כשיעור ש מ"מ חצי שיעור אסור, כן נמי לענין טומאה, אין ראוי לשתות משקין טמאים אפילו בפחות משיעור עייש"ש, וא"כ לפי"ז י"ל דרב פפא אזיל לשיטתו דס"ל ח"ש מותר מה"ת כמ"ש הגאון בעל נוב"י ז"ל בספרו דורש לציון סוף דרוש יו"ד עיי"ש, משו"ה סובר דלא חיישינן שמא יגע דאפילו יגע אין כאן איסור דאורייתא דהא ח"ש מותר מה"ת א"כ הוי גזרה לגזרה ולא גזרינן אמנם סתמא דגמרא ס"ל כר' יוחנן דח"ש אסור מה"ת והה"ד בטומאה כרדב"ז הנ"ל א"כ אנן דקיי"ל כר"י דח"ש אסור מה"ת שפיר כתב הב"י דחיישינן שמא יגע כסתמא דגמ' הנ"ל דדחי לרב פפא וס"ל דחיישינן

שמא יגע וא"ש ודו"ק. (כן אמרתי לכאורה אך שו"ר דאין אנו צריכים לכל זה, רק בלא"ה א"ש ע"פ גמ' מפורשת ביומא דף פ' ע"ב מתקיף לה רבא כזית בכדי אכ"פ, חצי פרס בכדי אכ"פ, א"ל רב פפא הנח לטומאת גוייה דלאו דאורייתא היא, ומי א"ר פפא הכי והכתיב ולא תטמאו בהם ונטמתם בם ואמר רב פפא מכאן שטומאת גוייה דאורייתא, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא עכ"ל הגמ' שם. ומעתה רב פפא לשיטתו דס"ל דטומאת גויה יה לאו דאורייתא, לכן סובר אם אינו נוגע ידו במשקה לא חיישינן שמא יגע דהא אפילו יגע ג"כ לא נטמא גופו מדאורייתא א"כ הו"ל גזרה לגזרה ולא גזרינן אך סתמא דגמ' דדחי לי' סוברת הואיל ואית לי' אסמכתא מה"ת חמור יותר. וגזרינן אפילו גזרה לגזרה, (כמ"ש הראשונים בכמה דוכתי הואיל ואית ליה סמך בקרא חמור טפי) ומשו"ה אפילו אין נוגע ידו במשקה חיישינן שמא יגע, וא"ש בזה מ"ש הב"י בסימן קנ"ח בזה"ל: בפרק ע"פ על הא דאמרינן כל דבר שטיבולו במשקה צריך נט"י אמר רב פפא ש"מ האי חסא צריך לשקועיה כלומר בחרוסת משום קפא דאי ס"ד לא צריך לשקועיה נט"י למה לי, ודילמא לעולם אימא לך לא צריך לשקועיה וקפא מריחא מיית אלא למה לי נט"י דילמא משקעי ליה, ונראה שיש ללמוד מכאן שאע"פ שאינו מטבל אלא ראש הירק או הפרי, שנמצא שאין המשקה נוגע כלל בידים עכ"ז צריך נט"י עכ"ל הב"י ז"ל. וע"ז כתב הטו"ז שם ס"ק ז' ואינו יוד מה לימוד שייך כאן דזהו דין הגמרא ממש עכ"ל, אמנם לפי הנ"ל ניחא דבאמת כיון דטומאת גוייה לאו דאורייתא היה מסתבר לפסוק הלכה כרב פפא דלא גזרינן שמא יגע כיון דאפילו יגע ליכא טומאת גופו מדאורייתא ולא גזרינן גזלג"ז, לכך קמ"ל הב"י דמ"מ כיון דסתמא דגמ' דחי ליה לרב פפא וס"ל דגזרינן שמא יגע הכי נקטינן וא"ש ודו"ק.) **וגם** מש"ל בשם ס' דורש לציון סוף דרוש יו"ד שכתב דאפשר רב פפא ס"ל ח"ש מותר מה"ת נלע"ד להוכיח מכאן דרב פפא עכ"ח ס"ל ח"ש אסור מה"ת דאי לא"ה איך מוכיח דצריך לשקועיה בחרוסת דאל"כ נט"י למה לי, הא אפילו משקיעו ג"כ לא צריך נט"י לפי' התוס' לכך צריך נט"י שלא יטמא את המשקין ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו, דהרי הקשה הפמ"ג הא מסתמא אין שותה רביעית מהמשקה בכא"פ ע"י טיבולו וקיי"ל לפסול גוייה עכ"פ שיעורו ברביעית, וכתבתי לעיל בשם הרדב"ז דכמו באיסורין ח"ש אסור מה"ת כן נמי לענין טומאה אין ראוי לשתות משקין טמאים אפילו בפחות משיעור, והתינח אי ס"ל לרב פפא ח"ש אסור מה"ת שפיר י"ל אף דטומאת גוייה לאו דאורייתא מ"מ גם באיסור דרבנן אסור ח"ש דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וכמ"ש הפר"ח ביו"ד סימן ס"ח ס"ק ז' ע"ש, אבל אי רב פפא סובר ח"ש מותר מה"ת כנ"ל ורק מדרבנן אסור ח"ש, אם כן ודאי בדרבנן נחתינן דרגא וח"ש

מותר לגמרי, א"כ הד"ק הפמ"ג לדוכתא דהא ליכא שיעור רביעית וא"כ אפילו אי צריך לשקועיה ג"כ אין צריך נט"י דהא לא נפסל גופו בפחות מרביעית, אעכ"ח מוכח דרב פפא ס"ל ח"ש אסור מה"ת ודלא כדורש לציון ז"ל. כנלע"ד בענין זה, ועוד רבות מחשבות עלו בלבי לפלפל בזה, ובפרט במ"ש בס' חמד משה על או"ח סימן קנ"ח ס"ק ו' שיש להכריח זה הדין שכ' הב"י דחיישינן שמא יגע מהא דמסקינן בחולין דף ק"ז ריש ע"ב דאסור לאכול ע"י מפה דחיישינן שמא יגע והנראה דדין זה דנ"ד עם האי דינא קרובים להיות שוים וקצת נראה דכ"ש הוא בנדון דידן עכ"ל, ולפענ"ד יש לפלפל ע"ז אך אינני רוצה להאריך בזה יותר כי ימשכו הדברים הרבה יותר מדאי, ולכן אקצר ואומר שלום למעכ"ת נ"י ולכל הנלוים אליו, ידידו נאמנו

גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מי-לודאיט והגליל יע"א.

סימן י

לאיש פלוני בעיר פלונית, אודות השאלה ע"ד התועבה שנעשתה בישראל בקהלה נעאלאגען אחת שקברו את המת ביום ג' למיתתו בשבת קודש בעוד היום גדול ע"י עכו"ם, ושאל אם מותר לעשות כן, הנה שמעתי ותרגז בטני איך מלאם לבם לעשות כדבר הרע הזה. פוק חזי מ"ש בזה הגאון מלבוב ז"ל בס' דברי שאול ויוסף דעת על יו"ד סימן שע"ו ס"ד בזה"ל:

וע' בשו"ת תשב"ץ ח"ב סימן ד"ש שהאריך להוכיח דקבורת המת אסיר בשבת לא ע"י ישראל אף לא על ידי עכו"ם וע"ש שהרבה בראיות, ומהתימא שלא הביא הך דאמרו במס' בבא בתרא דף ק' ע"ב בית הקברות בשבת מאי בעי, שזו ראיה נצחת דלא משכחת לה כלל ודו"ק עכ"ל עיי"ש, ודין זה פשוט מאוד ואינו סובל שום פלפול כלל, ועל כל כזה וכיו"ב י"ל אוי לעינים שכך רואות ואוי לאזנים שכך שומעות, יבא בעל הכרם ויכלה הקיצים מכרמו ושלום על ישראל. הכ"ד הנאנח על פרצת הדור, ומעתיר על הגאולה ועל התמורה מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים:

ב"ב אכי"ר,

גרשון ה"ק **שטערן** הרב דק"ק מ-לודאש והגליל יע"א

סימן יא

נשאלתי מאיזה בעה"ב אודות הענין שאירע פה, דשמש החברה שאביו ואמו עודנה חיים הזכיר נשמות הרשומים על דף הח"ק ואמר בעדם תפלת אמ"ר, אם היה מותר לו לעשות כן וזה תשובתי:

הנה המעשה הזה אירע פה ביו"ט ב' של שבועות תרפ"ה לפ"ק ובשעת מעשה לא ידעתי אם אביו ואמו עודם חיים רק אח"כ נודעתי מזה ושאלתי את השמש ואמר לי שבעוד שאמרו הציבור "יזכור" לא היה בביהכנ"ס רק אחר שגמרו "יזכור בא לביהכנ"ס והזכיר הנשמות הנ"ל ואמר בעדם תפלת אמ"ר, כי לדעתו אין חשש בזה, ובאמת לא משמע כן בס' שערי אפרים להגאון מ' אפרים זלמן מרגליות זצ"ל דשם בשער יו"ד סוף אות ל"א כתב וז"ל: ונהגו שמי שאביו ואמו בחיים יוצא מבה"כ בעת אמירת האמ"ר יו"ט וימים נוראים עכ"ל א"כ מבואר מדברים אלו דלא רק בעת אמירת "יזכור" יוצא מי שאביו ואמו בחיים מבהכ"נ כי אם גם בשעת אמירת אמ"ר יוצא מבכנ"ס וכן באמת המנהג בכל הקהלות שהייתי, שעד שמתחיל הש"ץ "אב הרחמים נשאר מי שאביו ואמו בחיים בחוץ לבה"כ, ורק בשעה שמתחילים לומר אב הרחמים הוא בא אל הבהכנ"ס, אמנם ממ"ש הגאון הנ"ל בפתחי שערים (שם) יש קצת ראיה לדעת השמש הנ"ל, כי ז"ל הגאון הנ"ל שם:

ומ"ש שנהגו שמי שיש לו אב כו' אפשר שטעם המנהג לפי שהכל אומרים יזכור ועסוקים בדבר זה, ואלו היו שותקים אמרינן בברכות כה"ג שלא יהיו הכל עסוקים כו' וקצת יש לחוש לעין הרע בכה"ג וכדאמרי' (ביבמות ק"ו א א"ל אבוך היכא א"ל במתא, אימך היכא א"ל במתא, יהב בהו עיניה ושכיבן (פרש"י ושכבו אבו' ואימי') ע"ש עכ"ל הגאון הנ"ל, וא"כ משמע מזה דאין הקפידא שיצאו מבהכנ"ס אלא בשעה שהכל אומרים יזכור והוא שותק, אבל בשעה שהש"ץ מזכיר הנשמות הרשומים בפנקס או בדף הח"ק ואומר בעדם תפלת אמ"ר, שאז כבר כל הקהל שותקים ושומעים לדברי הש"ץ. מותר אף למי שיש לו אב ואם לבוא אל הבהכנ"ס:

אמנם לפי שבאמת המנהג בכל הקהלות שכל מי שאביו ואמו בחיים אינו בא אל הבהכנ"ס רק בשעה שמתחילים לומר "אב הרחמים" ש"מ שגם תפלת אמ"ד בעד המתים אין ראוי לשמוע כי אם למי שאביו או אמו כבר מתו, ונראה לפענ"ד אף שכתב הגאון הנ"ל אפשר שטעם המנהג וכו'. הרי רק בלשון "אפשר" אמר כן, אבל לא היה ברור בעיניו שזהו טעם המנהג, ע"כ נלע"ד ג"כ, אפשר שטעם המנהג לפי שבאמת יפלא מאד מה ראו הקהלות הקדושות לתקן המנהג להזכיר נשמות בכל השלשה רגלים, הא לא מצינו כן רק באו"ח סי' תרכ"א ברמ"א ס"ו גבי יוהכ"פ, אבל לא בשלש רגלים, שמצוה לשמוח ביו"ט, וזכרון נשמות המתים מכניס אבל ועצבון בלב כל אדם ומבטל שמחת יו"ט (וכבר הרגיש בזה בשו"ת דברי חבר בן חיים דף ק"י ע"ג ע"ש) רק באמת כתב בסידור יעב"ץ בסדר שביעי של פסח, וז"ל, בק"ק פולנייא מזכירין נשמות כל פעם שקורין כל הבכור

שכתוב בה איש כמתנת ידו, לכן פוסקין צדקה ונודרים בעד נפשות המתים שיזכור אותם השי"ת וכו' עכ"ל, אם כן התינח מי שאביו ואמו כבר מתו והוא נודר צדקה בעד הזכרת נשמתם. אבל מי שאביו ואמו בחיים והוא אינו נודר צדקה בעד נפשות המתים, איך יהיה הוא אז בבית הכנסת ויטה אזנו לשמוע זכרון נשמות המתים המעציב ומדאיב את לבו, ויבטל שמחת יו"ט בכדי א

וע"כ נהגו שמי שאביו ואמו בחיים יוצא מביהכנ"ס ואינו נכנס לשם עד שעה שמתחילין לומר אב הרחמים כדי שלא לבטל שמחת יו"ט בחנם, וא"כ מה"ט אין לשמש החברה שיש לו אב ואם, להזכיר כל הנשמות הרשומים בפנקס או בדף הח"ק ולומר בעדם תפלת אמ"ר כי מאחר שהוא אינו נודר צדקה בעדם. רק אחרים נודרים צדקה בעדם, א"כ מה לו להכניס את עצמו בזה במקום שיש שו"ב וש"ץ קבוע בהקהלה שכבר מת לו אביו) והחיוב עליו להיות בביהכנ"ס בשעת הזכרת נשמות, ומה לו ולצרה הזאת לבטל שמחת יו"ט ע"י זכרון נשמות המתים המכניס אבלות ועצבון בלב כל חי מדבר ומרגיש ואם יאמר שאין לו מזה שום צער א"כ גם אמירת אמ"ר שלו לא מעלה ולא מוריד שאם אינו מרגיש בצער המתים לא יעתיר בעדם באמת ובתמים לפקדם במנוחה נכונה כמ"ש הגאון רא"ז מרגליות ז"ל בשערי אפרים סי' יו"ד אות ל"א עיי"ש בלשונו הזהב. וע"כ נ"ל ברור בעזה"ת לדינא שבמקום שיש ש"ץ קבוע במתא. אסור לשמש החברה שאביו ואמו עודם חיים להזכיר נשמות ביו"ט ולומר בעדם תפלת אמ"ר ולבטל שמחת יו"ט בכדי (שו"ר מ"ש בזה בשו"ת יד יצחק להגאון מטאלטשווא ח"ג סי' פ' וע"ש שדעתו להתיר לש"ץ אמנם הוא מיירי בש"ץ שאין בלעדו אחר שיזכיר נשמות אבל בשמש החברה שיש בלעדו שו"ב וש"ץ קבוע דמתא שיכול להזכיר נשמות, י"ל דגם הוא ז"ל מודה שאסור לו להזכיר נשמות בשלש רגלים מטעמא דאמרן). הנלע"ד כתבתי וחתמתי שמי', **גרשון** ה"ק **שטערן** הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

אחר חיתום הראה לי ידידי הרבני החו"ב מהו' משה מנחם ראזענבערג נ"י מלמד הת"ת דפה בס' תוספות חיים על החיי אדם הלכות שבת (דף קמ"ב) שמביא טעם המנהג הנ"ל שכתב בס' שערי אפרים בפתחי שערים הנ"ל, ומביא עוד טעם שמי שיש להם אב ואם יוצאים מביהכנ"ס כדי שלא יבאו לידי טעות ויאמרו וברית כרותה לשפתים עכ"ל, ולכאורה מדלא כתב שום אחד מהאחרונים הטעם שכתבתי, יש להוכיח שהטעם שכתבתי אינו אמת, אך באמת אין מזה שום הוכחה, די"ל דגם השערי אפרים והתוספות חיים מודים להטעם שכתבתי, אך הם רצו לכתוב טעם המנהג שיהיה שייך הטעם גם על מה שנוהגים שמי שיש לו אב ואם יוצא בעת הזכרת נשמות גם ביוהכ"פ, וביוכ"פ

לא שייך הטעם שכתבתי כדי שלא לבטל שמחת יו"ט. לכן כתבו הם טעם ששייך גם ביוהכ"פ, אבל בשלש רגלים באמת גם הם מודים שמי שיש לו אב ואם צריך לצאת מביהכנ"ס בעת הזכרת נשמות מכח הטעם שכתבתי כדי שלא לבטל שמחת יו"ט בכדי (שו"ר בס' כרם שלמה על או"ח סי' תרס"ח שמביא הטעם הנ"ל שכתוב בס' תוספות חיים בשם ספר ל"ח ע"ש ויותר אין להאריך:

סימן יב

שוכ"ט לכבוד הרה"ג החו"ב בכל חדרי תורה כש"ת מהו' נתן נטע ג"י בהרב מהרי"ה זצ"ל אבדק"ק גאמבין (פאלען) והגליל יע"א.

חשתי ולא התמהמהתי להשיבו מפני הכבוד, בענין אשר הקשה הדר"ג נ"י על האי דינא דרבינו יונה ז"ל המובא ברא"ש ברכות פרק כ"מ דאיסור דנהפך לדבר היתר כגון נבילה שנתהפך לדבש דמותר. והקשה הדר"ג נ"י מהאבעיא דחולין ס"ט ע"א באבר היוצא מאי לגמוע את חלבו וכן קיי"ל ביו"ד סי' י"ד ס"ה עובר שהוציא אבר ונאסר האבר ואח"כ נשחטה האם והוציאו העובר והרי היא נקבה החלב שלה אסור לשתותו הואיל והוא בא מכלל האברים ויש בה אבר אחד אסור וכו' יעו"ש, ולשיטת רבינו יונה הנ"ל הא אף דחלב בא מן האבר האסור יהיה מותר דהא נתהפך להיתר עכ"ד הדר"ג נ"י.

ומאוד יפלא בעיני על הדר"ג שלא ראה דברי הפמ"ג בספרו גינת וורדים כלל נ"א שהביא שיטת ר"י הנ"ל ומ"ש עליו המג"א בסי' רט"ז ומ"ש החק יעקב סי' תס"ז ס"ק ט"ו ליישב קושי' המג"א, ואח"כ כתב בזה הלשון:

ודע שיש לראות בההיא דחולין ר"פ בהמה המקשה דבעי מהו לגמוע חלבו של איסור יוצא, חלב דעלמא אבמה"ח הוה ושרי, או דלמא הכח לית ליה תקנתא לאיסורא בשחיטה וסליק בתיקו, והא באמת חלב שריא מקרא זבת חלב ודבש, וא"כ כיון שנהפך המין של איסור יוצא לדבר המותר, בתר השתא אזלינן ושרי זה טעות דהשתא נמי דנשתנה לדבר המותר, חלב זה לאו היתר הוא, דאבמה"ח הוא ולית ליה תקנתא לאיסורא בשחיטה ולא כה"ג התירה תורה חלב דיהא מותר – אלא דקושית הרב בס' כרתי ופלתי ביו"ד סי' י"ד אות ה' אהא דסליק בעיא זו בתיקו, ולא קאמר כל חלב דעלמא מן חלב ודם קאתא ורחמנא שרי' וה"ה להך איסורא דאבמה"ח וליכא למימר בעלמא תרתי והכא תלתא, דהא דחי לי' הגמ' דכאן ליכא איסור חלב בבן פקועה כר' יהודא דחלבו מותר ולפי מ"ש לא קשיא דסברת הגמרא הוא כיון דחזינן באמת דחלב שריא א"כ אין שום חידוש הא דחלב מחמת חלב ודם בא והתירה התורה דבתר השתא אזלינן בשלמא התם פריך שפיר דה"א אי לא כתיב קרא הייתי אומר דחלב אסור כמ"ש החק יעקב, משא"כ באמת

דחלב מותר אין זה חידוש דנתהפך החלב ודם לדבר המותר במראיתו וטעמו, משא"כ אבמה"ח דאיסור יוצא, דגם השתא איסור אבמה"ח רביע עלי' אף כשנהפך למראה וטעם דבר המותר, הכא לא התירה התורה דלית תקנתא לאיסורא וכדכתיבנא עכ"ל הטהור של הפמ"ג בגינת וורדים הנ"ל, ומזה יראה הדר"ג דלא מיבעיא שאין מסוגיא דכאן קושיא על שיטת רבינו יונה ז"ל אלא דאדרבא עוד יש ראיה מכאן לשיטתו, דעפ"י שיטתו מיושב שפיר קושי' הפלתי הנ"ל

ובספר באר יצחק על חולין מהגאון מטאלטשיוא ז"ל כתב ג"כ ליישב קושי' הכרתי ופלתי הנ"ל באופן זה, וכתב שזה נכון מאוד בעזה"י, אמנם גם ממנו נעלם ולא ראה שבר קדמו בזה רבינו הפמ"ג ז"ל בגינת וורדים הנ"ל. וכבר מלתי אמורה במק"א שאילו היו חכמי הדור שלפנינו רגילים לראות בספרי גדולי האחרונים ז"ל, לא היו כותבים כ"כ חידושים הרבה, דכל דבר טוב, על הרוב אינו חדש, ומה שהוא חדש, על הרוב אינו טוב:

ב **ומה** שהקשה הדר"ג עוד לשיטת רבינו יונה הנ"ל, בהמה שנתפטמה באיסור נימא נמי דנשתנה לדבר המותר, ואף אם נתפטמה כל ימיה נמי, ומדוע פסק הרמ"א ביו"ד סי' ס"א דאם נתפטמה כל ימיה רק בדברים אסורים אסורה – הנה גם בקושיא זו כבר קדמו מורי הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק חאו"ח סי' רי"ב ויע"ש מש"ש בזה:

ג **ואשר** הקשה עוד ברמ"א יו"ד סי' קט"ו סוף ס"א בחלב שנחלב ואין ישראל רואה דאסור ואינו מועיל אם יעשו אח"כ גבינה, ולכאורה לשיטת רבינו יונה הנ"ל בעשו אח"כ גבינה אמאי לא נימא דאף דבא מן חלב אסור הא נתהפך השתא ונשתנה לדבר המותר עכ"ד – ולפענ"ד לק"מ דודאי היכא שדעת הנכרי לעשות מן החלב גבינות לא חיישינן לחלב טמא דקאי ביני אטפי שבגבינה כיון דדעת הנכרי לעשות גבינות א"כ למה יערב חלב מא כיון שאינו עומד וכמ"ש הרמ"א סי' קט"ו ס"ב, אבל כשלא ידוע לנו בודאי שדעת הנכרי לעשות גבינות רק אנו קונין חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו, אזי בודאי לא מועיל אם נעשה אח"כ גבינה, דהאיכא למיחש לחלב טמא דקאי בתוך הגומות שבגבינה כמבואר בש"ס דע"ז (דף ל"ה:) ברש"י ותוס' ושאר פוסקים, וא"כ לא שייך בזה כלל לומר דנשתנה לדבר המותר, מאחר דאפי' בגבינה איכא למיחש שמא מן החלב טמא שלא עומד נשאר עם הנסיובי בגומות שבגבינה, וזה פשוט מאוד, ואין כאן אפי' ריח קושיא:

ד **ובגוף** פלוגתת רבינו יונה והרא"ש והטור ז"ל אי אזלינן בתר השתא או בתר מעיקרא והמג"א בסי' רט"ז ס"ק ג' האריך להשיג על רבינו יונה ז"ל, ימחול מר לעיין בספר בית מאיר על שו"ע או"ח סי' רט"ז שמשיג על המג"א ז"ל כיון שעכ"ח מוכרח להודות

שפירשא דאתא מדבר איסור שרי, ממילא מוכח דבתר השתא אזלינן, דאל"ה מנ"ל דפירשא דאתי מדבר איסור שרי, ואין לומר משום דהוי שלכד"א. דהא בכל שלכד"א עכ"פ איסורא מיהא איכא או מדאורייתא או מרבנן. ועוד העיר בדבר חדש ממש, שכן משמע ממה שהשיב ר' יהושע לאנשי אלכסנדריא מת מטמא ואין חי מטמא (בנדה דף ע' ע"ב) ומשמע דטעמי' משום דאזלינן בתר השתא יעו"ש - ולפענ"ד אף שהיא הערה נאה מאד כמעט א"א לומר כן. דהא לפי"ז י"ל הטעם דאנשי אלכסנ- דריא דבעו מיניה בן שונמית מהו שיטמא היינו משום דמספקא להו דילמא בתר מעיקרא אזלינן, וא"כ אמאי קרי ליה בגמרא דברי בורות ופירש"י שם (בדף ס"ט ע"ב) שטות, ולפי"ז מה שטות הוא זה. הלא רבים וכן שלמים ה"ה הטור והרא"ש וסיעתם מספקא להו בדין זה אי אזלינן בתר השתא או בתר מעיקרא כמבואר כאן במג"א וצ"ע:

ה **עוד** להעיר לכאורה על שיטת רבינו יונה ז"ל מגמ' נדה דף ט' ע"א א"ר אליעאי מ"ט דר"מ (פירש"י כלומר מנ"ל לר"מ דדם נעכר ונעשה. חלב) דכתיב מי יתן טהור מטמח (חלב מדם) לא אחד (בתמיה כלומר יחידו של עולם) ופי' המהרש"א ז"ל בח"א לשם משום דהיה לבעל דין לחלוק שב' רשויות הם ח"ו שבראו אלו שני הפכיים ממש טהור וטמא, וכדעת המין ההוא מי שברא אור לא ברא חושך וכו' קאמר אם כדעת המין מי הוא שיתן הטהור מן הטמא גופיה דהיינו חלב טהור מדם טמא אי לא אחד הוא שברא שניהם עכ"ל, והשתא לשיטת רבינו יונה ז"ל מה ראיה מפסוק הנ"ל הלא דינא הוא דאזלינן בתר השתא וכיון דנעשה מדם חלב הרי נהפך ממילא ונשתנה לדבר הטהור. ובשלמא לדעת הסוברים דאזלינן בתר מעיקרא א"ש אבל לדעת ר"י ז"ל דאזלינן בתר השתא א"כ אין זה חידוש כלל ומאי ראיה יש משם דאחד הוא שברא שניהם וצ"ע, ואין לומר מנלן דחלב שדים של האשה הוא טהור דהא לא גני קרא כמו בחלב בהמה דגלי קרא זבח חלב ודבש דחלב שריא, וא"כ לא שייך לומר שנשתנה לדבר הטהור וכמ"ש בחק יעקב סי' תס"ז דלולי דגלי רחמנא דחלב שריא ל"ה חשיב נשתנה לדבר המותר, דבאמת אין צריך קרא ע"ז דהא סברא היא דחלב האשה טהור דאל"כ איך נתן הקב"ה חלב האשה למזונות התינוק שיינק חלב טמא וגם איך ינק מרע"ה חלב אשה והלא אמרו חז"ל (בסוטה י"ב ב') שאמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עם השכינה יינק דבר טמא, ואפילו אם נדחוק עצמינו ונאמר דאין זו סברא פשוטה כ"כ מ"מ קשה על שיטת רבינו יונה ז"ל מהא דאמר הגמרא נדה דף ט' הנ"ל, ורבנן אמר ר' יוחנן (פירש"י כלומר ורבנן האי קרא מאי עבדי ליה לכדר' יוחנן כו') זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו טהור, והרי אדם שהוא טהור ודאי גלי קרא בהדי' כדכתי' ואסף איש טהור, והזה הטהור

על הטמא, א"כ אין שום חידוש בזה דשכבת זרע הוא טמא ואדם הנוצר ממנו טהור, דהא בתר השתא אזלינן והש"ז נתהפך ונשתנה לדבר הטהור, ומה ראיה מזה דאחד הוא שברא שניהם וצ"ע (וגם אם לא נפרש כפי' המהרש"א הנ"ל רק בפשטות ג"כ קשה איך אמר איוב זה לדבר חידוש, מי יתן טהור טמא לא אחד בתמיה כפירש"י הנ"ל, ומאי חידוש יש בזה הלא דינא הכי לשיטת רבינו יונה ז"ל כיון דש"ז נשתנה לאדם שהוא טהור א"כ אין שום חידוש בזה שהוא טהור ודו"ק):

שוב בא לידי שו"ע או"ח דפוס באלאבאן עם הגהות חכמת שלמה מהגאון מ' שלמה קלוגער ז"ל וראיתי שכתב באו"ח סי' רט"ז ס"ב וז"ל:

עיין בחיבורי ספר החיים מ"ש בדברי רבינו יונה גבי מוסק, ועיין בחיבורי מי נדה במס' נדה דף ט' גבי מי יתן טהור מטמא מש"ש בזה ודו"ק היטב עכ"ל וצר לי מאוד שאין החיבורים האלו מצויים בידי לראות מה שכתב בזה הגאון ז"ל:

[1] **והנה** המג"א בסי' רט"ז סק"ג הקשה על רבינו יונה ז"ל מבכורות דף ו' דאמרינן דחלב חידוש הוא כיון דדם נעכר ונעשה חלב והו"ל לאוסרו ואפ"ה התירה התורה וא"כ ש"מ דבתר מעיקרא אזלינן דאי בתר השתא אזלינן א"כ ליכא שום חידוש, והגאון חק יעקב בסי' תס"ז יצא לישע רבינו יונה ז"ל וקושי' המג"א לק"מ דשאני התם בחלב דה"א דלא יהיה לחלב שום היתר כיון דכל חלב נתהוה מאיסור דם באיסורא קמא קאי אף שנשתנה במראה לא נשתנה לדבר היתר ע"כ אמרינן דחידוש הוא, משא"כ בדבש שהדבש עצמו הוא היתר ע"כ בדבר איסור שחוזר ונהפך לדבש אזלינן בתר השתא שנשתנה לדבר היתר שהוא דבש וכו' ע"ש, והחת"ס ז"ל בתשו' חלק ו' סימן כ"ב קלסי' וכתב שדבריו דברי אלקים חיים המה, אמנם בס' חמד משה על או"ח סי' רט"ז ס"ק א' כתב בזה"ל, ועיין בחק יעקב סי' תס"ז ס"ק ט"ז ואין דבריו מוכרחים עכ"ל, וגם הגאון מליסא ז"ל בס' מקור חיים להלכות פסח סי' תס"ז אות ד' כתב דתירוץ החק יעקב הוא דחוק למעיין עיי"ש, אמנם לא כתבו הטעם מדוע לא ישר בעיניהם תי' הח"י ז"ל ואפשר דכוונתם למ"ש רבינו הפמ"ג בסי' תס"ז במש"ז ס"ק ו' וז"ל:

ועמ"א רי"ו אות ג' והח"י כאן אות ט"ז כתב חלב חידוש דלא נשתנה לדבר המותר, והנה י"ל מ"מ בשביל זה לא הוי שרינן חלב טמאה דלא הוי חידוש כ"כ דדם אסרה תורה ולא שנשתנה לגוון אחר וכו' משא"כ חלב טמאה ולמה לי קרא יע"ש עכ"ל ודו"ק:

והלום ראיתי בס' מעשי למלך על הרמב"ם פ"א מה' כלי המקדש (מהגאון מ' ישעי' זילבערשטיין נ"י אבדק"ק וואיטצען יע"א) בדף קפ"ח מדפי הספר שכ' על קושי' המג"א הנ"ל בזה"ל:

ול"נ ליישב בפשיטות דחזינן לענין מכשיר הזרעים דחלב מכשיר כיון דדם מכשיר חלב נמי מכשיר, הרי דלענין הכשר בתר מעיקרא אזלינן, לכן לענין איסורא הוי לן נמי ליילך בתר מעיקרא זהו חידושיה, אבל בעלמא פשיטא לן דאזלינן בתר השתא. ובהא ניחא קושי' עצומה שהקשה בחי' חת"ס לחולין דף ק"ט מאי חידוש איכא, הא חלב דבא מדם בעינן שיהא ראוי לזריקה וחלב אינו ראוי לזריקה אם כן בוודאי יש לנו ליילך בתר השתא, ובהנ"ל ניחא דאפ"ה שפיר הוי חידוש כיון דלענין הכשר לא נשתנה דינו, לכן הוי חידוש מה דלענין איסור נשתנה, משא"כ דם שנקרש שנשתנה דינו לענין הכשר שאין כשיר ג"כ לכן לענין איסור ג"כ נשתנה דינו כיון שא"ר זריקה עכ"ל – ולפענ"ד יש לפקפק טובא על דבריו, דנראה לפשוט בעיניו דכל עיקר דחלב מכשיר הוא כיון דדם מכשיר חלב נמי מכשיר, ובאמת כבר כתב בחי' הרשב"א ז"ל לשבת דף קמ"ד בשם הר"ש פיו דמכשירין מ"ה דחלב אינו תלוי כלל בדם לענין הכשר יע"ש שהוכיח זה מכח הרבה קישיות, ועוד הרי כתב הרמב"ם בפירוש המשניות מכשירין פ"ו מ"ד דכל הני קראי דמייתי בתוספתא פ"ט דשבת לשבעה משקין שהן קרויים משקה לענין הכשר אסמכתות נינהו והעיקר הלכה למשה מסיני יע"ש (ומובא גם בתוי"ט זיל לשם יע"ש) א"כ הא דחלב מכשיר הוא הללמ"ס ולא משום דדם נעכר ונעשה חלב, ויעויין נמי בתוס' נדה דף י"ט בסוף ד"ה כתיב הכא וכו' שכתבו ולקמן בע"ה נפרש דרראי דפרק דם הנדה אסמכתא בעלמא נינהו עכ"ל, והוא ממש כדברי הרמב"ם ז"ל דכל השבעה משקין דמכשירין הוא הללמ"ס וח"ב דמכשיר אינו תנוי כלל בדם לומר כיון דדם מכשיר חלב נמי מכשיר, ובוודאי דכן הלכה, ממילא אם אנו מיישבים שיטת רבינו יונה ז"ל בדברים שהם נגד ההלכה, כבר נתקיימה מחשבתו של המג"א ז"ל דכל עיקר כוונתו להוכיח דלא קיי"ל כרבינו יונה ז"ל ודו"ק.

(ז) **ואשר** אני אחזה בס"ד ליישב קושי' המג"א על רבינו יונה ז"ל הוא עפימ"ש בס' אתיון דאורייתא להגאון מו"ה יוסף ענגיל ז"ל מקראקא כלל ד' וז"ל:

דע שדמיון רבינו יונה הנ"ל שדימה דם חיה שנתהפך מאליו בטבעו למוס"ק לאיסור שנפל בדבש ונתהפך לדבש צריך לי עיון קצת ממס' פרה פ"ח מי"א דתנן המים (מי חטאת) שנשתנו ושינויין מחמת עצמן כשירין ע"כ, ועיין שם בפ"ט מ"ה בפי' הר"ש בשם התוספתא דמבואר שם דשינוי מחמת עצמו לא חשיב שינוי כל כך כמו שינוי ע"י דבר אחר ע"ש. וא"כ ה"נ נהי דאיסור הנהפך ע"י הדבש לדבש שרי, עכ"ז אכתי אין ראיה מכאן לשיותר דם הנהפך מעצמו למוס"ק וצע"ק עכ"ל ועיין בזה היטב במג"א או"ח ק"ס סק"ב דמבואר ג"כ דלענין מי חטאת ומקוה ונט"י שינוי מחמת עצמו לא חשיב שינוי כל

כך כמו שינוי ע"י דבר אחר עיש"ה אך י"ל דסובר רבינו יונה ז"ל דאיסור מטומאה לא ילפינן דכל הלכות טומאה חידוש הם כדאיתא ביבמות ק"ג סוף ע"ב ובפרש"י שם ע"ש, ואע"ג דלענין טומאה וטהרה שינוי מחמת עצמו לא חשיב שינוי לענין איסור חשיב שינוי ועדיף עוד יותר, דהרי פסק הרמב"ם בפ"ג מהלכות איסורי המזבח הלכה י"ד בהמה שפטמה בכרשיני ע"ז מותרת למזבח שהרי נשתנו עכ"ל וכתב הפר"ח יו"ד סימן ס' דמשמע דאפילו פטמה כל ימיה בכרשיני ע"ז ג"כ מותרת למזבח משום דנשתנו ולא קיי"ל כר' חנינא בן אנטיגנוס תמורה ל' ע"ב דאמר כשירה שינקה מן הטריפה פסולה מע"ג המזבח עיש"ה, ואע"ג דכרשיני ע"ז אסורין בהנאה ובאיסור הנאה לא מהני שינוי, כמבואר ברש"י (ע"ז מ"ו ב') בד"ה או אין שינוי וכו' ע"ש, כבר כתב בתשו' הגאון מ' יהודא אסאד ז"ל בחלק או"ח סימן קכ"ז דלא אמר רש"י לאסור שינוי באיה"נ אלא בשינוי הבא ע"י מעשה ידי אדם אבל בשינוי דממילא בטבע בידי שמים גם רש"י מודה דמהני אף באיה"נ ע"ש הרי דלענין איסור, שינוי ממילא בטבע עוד עדיף משינוי הבא ע"י דבר אחר – אמנם ר' חנינא בן אנטיגנוס אית ליה סברא הנ"ל לחלק יצאת בין שינוי מחמת. דבר אחר לשינוי מחמת עצמו בטבע, לכך ס"ל דכשרה שינקה מן הטריפה פסולה מע"ג המזבח ולא מהני שינוי לדבר המותר לפי שהוא שינוי ממילא בטבע, ובאמת לפי הסברא הנ"ל דשינוי ממילא בטבע לא מהני יש להחמיר אפילו להדיוט (וכ"כ הרמ"א ביו"ד סימן ס' דבהמה שנתפטמה כל ימיה רק בדברים אסורים אסורה יע"ש) א"כ לא קשה קושי' המג"א מבכורות דף ו' די"ל דהסוגיא דהתם אזלא אליבא דר"ח בן אנטיגנוס דס"ל דלא מהני שינוי ממילא בטבע, וס"ל לסתמא דגמרא דזיל בתר טעמא ואסור אפילו להדיוט כנ"ל, וע"כ לר"מ דדם נעכר ונעשה חלב שפיר הוה חלב חידוש דאין לומר דנשתנה לדבר המותר דהא הוי שינוי ממילא בטבע ולא מהני, וכל זה לר"ח בן אנטיגנוס אבל לדידן דלא קיי"ל כרחב"א כמ"ש הש"ך ביו"ד סימן ס' סוף ק"ה בשם הרמב"ם והר"ע ברטנורה ז"ל ע"ש, שפיר י"ל דלענין איסור, שינוי ממילא בטבע ג"כ מהני ודינו של רבינו יונה ז"ל לענין המוס"ק שריר וקיים, (ואין להשיב כיון דהסוגיא בבכורות אזלא אליבא דר' חנינא בן אנטיגנוס א"כ תיקשי קושי' האחרונים ז"ל אמאי לא יליף הגמ' דחלב שרי מדכתיב כן תעשה לשורך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו וביום השמיני תתנו לי, ואי נימא דחלב אסור א"כ העגל שינק חלב אמו נתפטם באיסור ופסול מע"ג המזבח – די"ל דבעי למילף דחלב שרי אליבא דכ"ע, ואם יאמר ילפותא אליבא דר"ח בן אנטיגנוס ידע דיקשה לו המקשן הניחא לר"ח בן אנטיגנוס אלא לרבנן דפליגי עלי' דרחב"א מאי איכא

למימר, ע"כ אמר תיכף ילפותות אחרות דאתיין שפיר אליבא דכ"ע וזה פשוט.) הכ"ד ידידו המכבדו ומוקירו בלתי מכירו,
גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ'-לודאש והגליל יע"א.

סימן יג

שלום על ישראל ה"ה הרה"ג החריף ובקי, זית שוט לו שם בשדה התורה והחכמה, כש"ת מהו' ישראל וועלץ נ"י רב דק"ק טיגייע יע"א **ראיתי** פלפולו הנעים על מ"ש מו"ח הגאון זצ"ל בתשו' בית שערים חאו"ח סי' ר"ה ליישב קושי' האור חדש ז"ל בפסחים דף ל' על החכם צבי שכ' דמהני יישון י"ב חדש לכלי חמץ א"כ אמאי פסקינן ביו"ד סי' ק"ב כלי איסור בין הכלים בטיל ול"ה דשיל"מ משום דצריך הוצאות להגעילו והא אכתי הוי דשיל"מ ליישנו יב"ח וכתב מו"ח זצ"ל דלאחר יב"ח הוי כעפרא א"כ ל"ה ישל"מ דכי נעשה עפרא לא הותר מה שנאסר, ומעכ"ת נ"י מאריך ע"ז בפלפול, ואני תמה מאד על כבודו הרמה שהוא מן הכותבים בהעתון הרבני בתל תלפיות' הי"ל בוואיטצען, ולא ראה שבתל תלפיות מחברת כ"א משנת תרע"ג לפ"ק נדפס בשמי באות ס"א ענף ג' שהבאתי ד"ז בשם מו"ח הגאון זצ"ל, וכתבתי כי נעלם מעינו הבדולח שהחכם השואל בתשו' רע"ק איגר ז"ל סי' כ"ו רצה לומר כן, ורעק"א ז"ל השיב לו דז"א דהא אפי' מצד הגעלה היה מקרי דשיל"מ אלולי טעמא דצריך הוצאות להגעיל והרי בהגעלה לא הוי היתר להבלוע אלא להכלי שמוציא ממנו הבלוע, וא"כ מה לי שההיתר ע"י הוצאת הבלוע בהגעלה, או שיצא הבלוע ע"י יישון יב"ח דנשתנה לעפרא עכ"ל ע"ש, ופלא על בעל סברא ישרה כמו"ח זצ"ל שלא נחית לסברא זאת מעצמו עכ"ל שם – וקושי' האור חדש הנ"ל נמי מבואר בתשו' ר"ע איגר הנ"ל דלק"מ יע"ש:
ובסוגיא דנותן טעם לפגם, ימחול פר"מ נ"י לעיין בחידושים שנדפסו בשמי בעתון הרבני "תל תלפיות" מחברת כ"א הנ"ל כסדר על שו"ע יו"ד מסימן קי"ח עד סימן ק"פ וימצא לנפשו נחת, ובפרט בענין נוטלפ"ג כתבתי שם חידושים נפלאים בעזהי"ת, יעיי"ש ויראה כי תלי"ת יגעתי ומצאתי דבש וניפת צופים, ואילו היה יכולת בידי הייתי מעתיקם ומדפיסם בחיבור בפני עצמו עם שאר חידושיי שנדפסו בהעתון הנ"ל מפוזר ומפורד בכל החוברות שיצאו לאור משנת תרנ"ב עד היום הזה, אך כבר אמר החכם מה שהרצון חושק, אפיסת היכולת עושק:
ועל שאלתו בנידון בעל מלחמה אחד, אינני רוצה לפסוק הלכה למעשה, כי יש סברו שונות בזה, ולא אוכל להחליט בבירור לא לכאן ולא לכאן וכבר אמרו חז"ל בסנהדרין דף ז' ע"ב אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו,

ואם לאו אל תאמרהו, וכתב שם בס' עיון יעקב מבעל חק יעקב ז"ל, הא דקאמר כאחותך שהיא אסורה לך ולא תלה הדבר בהיתר, י"ל דאתא לאשמועינן רבותא דאפילו לאיסור לא יאמר להחמיר אם אינו ברור לו הדבר וכ"ש להקל ולהתיר עכ"ל ע"ש. הכ"ד ידידו הדוש"ת ומברכו בכל הטוב. כשם שנתקיים בו והיה ראשיתך מצער כן יתקיים בו ואחריתך ישגא מאוד, אכי"ר.

גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

סימן יד

ישראל עושה חיל, עוסק בתורה יומם וליל ה"ה ידידי הרב המפורסם לגאון ולתפארת' גפן אדרת, סיני ועוקר הרים, כבוד שמו מפארים, מהו' ישראל פריינד נ"י אבדק"ק סאסרעגען יע"א.

מכתבו היקר מיום ה' לס' צו תרס"ט לפ"ק קבלתי לנכון ואודות שאלתו בנידון מי שמכר פרה מבכרת לגוי בכסף לחוד וגם ע"י האנדשלאג כנהוג אם יש להתיר לעשות מום בספק בכור כזה ע"י גוי. והנה ידוע לכל שכבר התירו רוב האחרונים בכה"ג להטיל בו מום ע"י גוי בפרט ע"י גוי קטן או ע"י גוי שיאמר לגוי אחר דהו"ל אמירה דאמירה, וימחול כבוד הדר"ג נ"י לעיין בתשו' מהרי"א הלוי ז"ל ח"א סי' קנ"ט שכתב וז"ל:

והפרה הנמכרת ע"י ערבון ותקיעת כף בזה יש לעיין דרוב האחרונים הסכימו להתיר ע"פ קנין סטומתא מיהו לע"ד נראה דבנ"ד ולענין הטלת מום ע"י נכרי מותר לדברי הכל ומקודם צריך להבין הא דכתבו הקדמונים להצריך במכירת בכור כסף ומשיכה משום דמספקא להו כמאן הלכתא, והרי לענין הטלת מום ע"י נכרי דאינו אסור רק מדרבנן. הי' לכאורה מקים לומר דדי בקנין אחד לבד כסף או משיכה ואז הוה ספיקא דרבנן ולקולא וכו', אמנם י"ל דהרי עיקר הספק הוא בהקנין אם קנה הנכרי או לא ובכה"ג בפלוגתא דרבוותא מוקמינן בחזקת מ"ק כדאמרי' בגמ' ב"ב דף ל"ב ע"ב ע"ש. א"כ מחמת חזקת מ"ק הפרה הוא ודאי של ישראל ואין להנכרי הלוקח שום עסק בזה וממילא הולד ודאי בכור ואסור בהטלת מום גם ע"י נכרי, ומעתה בנ"ד דבאמת קנה הנכרי הפרה ע"י סטימתא ולענין קנין הפרה אין לנו שום ספק דקנאה הנכרי מחמת סטימתא, ורק דנאמר דקנין דרבנן אינו מועיל להתיר איסור, וא"כ אין לנו ספק רק לענין איסור, ובזה שפיר יכולין לסמוך לענין הטלת מום ע"י נכרי על קנין כסף לחוד מטעם סד"ר לקולא וזה כפתור ופרח בס"ד עכ"ל:

ולכאורה היה מקום לדון ולומר דקנין סטימתא וגם קנין כסף ביחד מועילים לפטור את הולד מבכורה מעיקר הדין וא"צ כלל להטיל בו מום, וכמ"ש כבר בשו"ת הרי בשמים

מהד"ת סי' כ' דהרי מובא ברי"ט אלגאזי ז"ל ה' בכורות פ"ב בשם הבני יעקב בשם מ' יעקב ן' פורנה ז"ל שהקשה דאמאי לא יועיל קנין כסף לחוד מכח ס"ס דילמא כרש"י דהלכה כר"ל דקנין נכרי בכסף ואת"ל כר"ת דהלכה כריו"ח דילמא כהרמב"ם וסיעת דגם לריו"ח נכרי קונה בכסף או במשיכה דדרשינן לעמיתך בכסף ולנכרי בהא או בהא, ותירץ הרי"ט אלגאזי דכיון דס"ס הוא מטעם רוב כמו דאין הולכין בממון אחר הרוב כמו כן לא מהני ס"ס לגבי ממון להוציא מיד המוכר, וכיון דלענין ממון לא מהני ס"ס איסורא בתר ממונא גריר ואיך ניקל לענין איסורא יע"ש, ולפי"ז היכא דאיכא קנין סטימתא (האנדשלאג וכיו"ב) א"כ לענין ממון הלא מהני קנין סטימתא, ולגבי איסורא הא שרי מטעם ס"ס, עכ"ד הג' בעל הרי בשמים אלא שכתב בסוף דבאמת זה לא הוי ס"ס כיון דהוא משם אחד (כתוס' כתובות ט' א' דשם אונס חד הוא) – ונוראות נפלאתי עליו שלא עיין בפנים בהרי"ט אלגאזי שם, שכתב דהבני יעקב דחה ס"ס זה מטעם דהוא משם אחד וע"ז אמר הרי"ט אלגאזי דלא הוי ס"ס משם אחד כיון דאיכא תוספות בספק הב' לענין אחר דלספק הא' שמא הלכה כר"ל אין מציאות קנין לגוי אלא בכסף. אבל לפי ספק הב' שמא הלכה כהרמב"ם מוסיף עוד דהגוי יש לו קנין בכסף ובמשיכה משא"כ בספק הא' יעו"ש, וא"כ שפיר יש לסמוך על ס"ס הנ"ל לענין איסור ומועיל לפטור הולד מן הבכורה מעיקר הדין:

אמנם באמת אחר העיון אין אנו יכולים לסמוך על ס"ס הנ"ל מטעם אחר, והוא עפימ"ש הרי"ט אלגאזי ז"ל שם. בהשגה השניה על הבני יעקב ז"ל, וזה לשונו:. גם מ"ש הרב בני יעקב לסתור ס"ס זה מטעם דהמתבונן היטב יראה בעיניו דהספק האחרון סותר להראשון וכו' יעי"ש. לע"ד אינו סתירה דלמאי דקיי"ל דלא בעינן ס"ס מתהפך כמו שהעלה הפר"ח וכמו שהביא דבריו מהר"י ן' פורנה ע"ז, א"כ י"ל דאף דבצד א' נראה כסותר מ"מ י"ל הס"ס לצד האחר שאינו סותר הראשון, דהיינו ספק אם הלכה כהרמב"ם דאפילו נר' יוחנן בין משיכה ובין מעות קונות, ואת"ל דאין הלכה כהרמב"ם אלא כמ"ד דלריו"ח אינו קונה אלא במשיכה, שמא אין הלכה כריו"ח אלא כר"ל ולר"ל גוי קונה בכסף ובכה"ג אינו סותר כלל עכ"ל רי"ט אלגאזי ז"ל:

ומעתה התינח אי קיי"ל דלא בעינן ס"ס מתהפך כמ"ש הפרח ז"ל שהיה מחכמי הספרדים אבל לדידן האשכנזים שאנו נמשכים אחרי היראת רבינו הש"ך ונמשכו אחריו מהר"י ן' פורנה ורי"ט אלגאזי ז"ל שהיו ג"כ מחכמי הספרדים ועי' בפרי מגדים ז"ל שדחה בסי' ק"י בדיני ס"ס אות י"ד השגות הפר"ח על הש"ך ז"ל ועפי"ז כתב שם באות ט"ו ז"ל, ע' שיך ולהלכה קיי"ל כן לחומרא דס"ס שאינו מתהפך לא הוי ס"ס עכ"ל, א"כ אין אני

יכולים לסמוך על הס"ס לצד האחר שאינו סותר הראשון כמ"ש הרי"ט אלגאזי ז"ל, כיון דאנן קיי"ל דס"ס שאין מתהפך לא הוי ס"ס, וכאן א"א להתהפך דאם תתהפך הס"ס אז הספק האחרון סותר להראשון כנ"ל, א"כ אין לסמוך על ס"ס הנ"ל, וע"כ מצד ספק צריך להטיל מום בולד זה ע"י גוי קטן או ע"י אמירה דאמירה כמ"ש בפתח דברי. ומאפס הפנאי להאריך בפלפולים אקצר ואומר שלום. הכ"ד ידידו ואוהבו נאמנו,
גרשון הק' שטערן. הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א

סימן טו

שוכ"ט לככוד האי צורב, עוסק בחוקי חורב המלמד ידו לקרב, וידיו לו רב, כש"ת מהו' יעקב יצחק קיהן נ"י בעיר לאדז במדינת פולין יע"א.
מכתבו מיום ב' שבט תר"ס לפ"ק קבלתי לנכון, והנני להשיבו מפני הכבוד. מ"ש מעלתו נ"י ליישב דברי רש"י ז"ל בב"מ דף ל"ב ע"א דפי' דקושי' הש"ס קאי על השבת אבידה דהוא עשה ול"ת השב תשיבם ולא תוכל להתעלם, ומקשים המפרשים מדוע שבק רש"י טומאה דקודם בברייתא וגם שם איכא עשה ול"ת, ותירץ מעלתו נ"י עפ"ד התוס' יבמות דף ה' ע"א בד"ה ואכתי וכו' ואומר ר"י דלא פריך אנא אל תחזיר אבידה דלמה לי קרא להכי דלאו ועשה שוה בכל הוא" עכ"ל, א"כ לפי"ז שפיר מוכרח רש"י לפרש קושי' הש"ס על השבת אבידה ולא על טומאה, דהא לאו ועשה דטומאה אינו שוה אלא בכהנים וא"ש – ודבריו נכונים וגם אני אמרתי כן, והוא כתוב אצלי בחיבורי ילקוט הגרשוני חלק שני על אגדות הש"ס סדר נשים ונזיקין בריש מסכת יבמות:
ומה שהביא לנו דברי הירושלמי בפרק משילין הלכה ב' וגם הובא דבריו בתוס' בבלי ובהרא"ש בפ' שני דביצה דף כ"ג ע"ב ובתוס' שבת כ"ה מה דשאל האי מלאכא לרב קטינא נר של בטלה מה אתון ביה, אמר ליה שרי, א"ל אי הכי סדינא בקייטא מה תהא עליה, כלומר שאין אתם עושים ציצית בטלית של פשתן משום כלאים בציצית מה תהא עלה הא כלאים בציצית שרי יעו"ש, וכל עובר משתומם איך תלה זה בזה, ומעלתו נ"י האריך לפרש ירושלמי זה בדרך הפלפול – והנה אני חפשתי בירושלמי ביצה פרק משילין ובכל הני מקומות שציין מעלתו נ"י ולא מצאתי רמז ורמיזה מכל זה, ע"כ כמדומה לי כי בעל החלום אמר לו ירושלמי זה ודברי חלומות לא מעלין ולא מורידין
ומה שכ' מעלתו נ"י בתוך פלפולו הנ"ל לפרש דברי רש"י ז"ל במנחות דף מ' ע"א שכתב דב"ש לא דרשי סמוכין למישרי כלאים בציצית והקשו עליו התוס' דהא אמרינן בריש יבמות אפי' מאן דלא דריש סמוכין בעלמא, במשנה תורה דריש – וכתב מעלתו נ"י דרש"י דייק דבאמת דרשי הסמוכין רק דלא דרשי סמוכין למישרי' ור"ל דודאי דרשי

סמוכין רק דלא דרשי הסמוכין למישרי כלאים בציצית כ"א אדרבא לאסור כלאים שום דסד"א דנילף ע' דוחה ל"ת משריפת קרשים דאצטריך קרא דלא דחי יו"ט הא בעלמא עשה דוחה ל"ת, ואין לומר דלכך אצטריך קרא דלא דחי יו"ט משום דסד"א להתיר מכח מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, ז"א דהא ב"ש לית להו מתוך כמבואר בביצה י"ב, אלא על כרחך להכי אצטריך קרא דלא נימא עשה דוחה לא תעשה, ואם כן מוכח דבעלמא אמרינן עשה דוחה לא תעשה, וסלקא דעתך אמינא גם בכלאים בציצית עשה דוחה לא תעשה, לכך אצטריך הסמוכין דכלאים לציצית להורות דאפילו במקום גדילים לא תלבש שעטנז עכת"ד – והנה דבר זה הוא טוב, אבל אינו חדש, כי כבר כתב כן בס' שם משמואל על התורה מהגאון מ' שמואל סאליר ז"ל מלבוב בח"ב על שמעתתא יע"ש וימצא. ועיקר הדבר דב"ש דרשו הסמוכין אדרבא לאסור כלאים בציצית הוא כתוב במלחמות ה' להרמב"ן ז"ל פ' במה מדליקין יע"ש וימצא. הכ"ד ידידו הדוש"ת,
גרשון הק' **שטערן** הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

סימן טז

החיים והשלום וכ"ט לכבור ידיד ה' וידנ"פ הרב הגאון הגדול המפורסם מופת הדור ג"י עה"י פה"ח כקש"ת מ' ישעי' זילבערשטיין נ"י אבדק"ק וואיטצען יע"א.
אחד"ש הטוב קבלתי לנכון חיבורו הגדול מעשי למלך על הרמב"ם ה' בית הבחירה וכלי המקדש וביאת המקדש ונתמלא ביתי אורה זו תורה, וירשני הדר"ג נ"י להציע לפניו איזה הערות שעלו בלבי בעת עברי בין בתרי אמרותיו הטהורים וזה החלי בס"ד א.) בדף י"ח ע"ג הביא הדר"ג הירושלמי פ' ערבי פסחים הלכה ג' מבואר בהא דאמרו כפאו ואכל מצה יצא משום דבעי הסיבה וזה מעיד על הכוונה דחזקה שכיון. ורצה הדר"ג לומר שזה טעם הרמב"ם פ"ו מחימ"צ דין ג' ונתפלא שהה"מ וכ"מ נדחקו לומר טעם אחר ובמחכ"ת דבריו תמוהים דפשוט דהירושלמי לא מיירי בכפאו ואכל מצה אלא סתם באכל מצה בלא כוונה ועיי"ש בפי' קרבן העדה אבל בכפאו בוודאי שאוכל בלא הסיבה דהא איני רוצה כלל לאכול מצה, ואם יאמר הדר"ג דגם בכפאו אוכל בהסיבה ומה"ט יוצא י"ח דחזקה שכיון. א"כ עכ"ח דתלמודא דידן לא ס"ל, כהירושלמי בזה, דהא אמר רבא בר"ה כ"ח א' זאת אומרת התוקע לשיר יצא ופריך פשיטא, ומאי פשיטא הא י"ל שאני בכפאו ואכל מצה שאוכל בהסיבה וחזקה שכיון משא"כ בתוקע לשיר, א"וו סובר תלמודא דידן דאין לחלק בזה א"כ איך אפשר לומר דה"ט דהרמב"ם בפ"ו מחומ"צ דין ג' וזה. פשוט.
ב) בדף י"ט ע"ד, כתב הדר"ג הרמה ליישב קושי' התוס' ביצה דף ח' שהקשו דרבא אדרבא, ותי' הדר"ג נ"י דרבא סובר ג"כ דיו"ט הוא עשה ול"ת אלא דאם עבר ושרף קדשים

ביו"ט ל"ה לוקה כסברת הריב"א דהל"ת מיהא נדחה ואין לוקין על העשה, לכן איצטריך קרא דלא דחי וממילא לקי ג"כ עכת"ד. ופלא בעיני שלא זכר שר שכ"כ בס' טעם המלך על השעה"מ פ"ג מה' נדרים, ובס' מלא הרועים סוף כלל עשה דוחה ל"ת יעו"ש ובמק"א הארכתי בזה ואכ"מ.

ג) **בדף** ט"ל ע"ד, הקשה הדר"ג בתהלים קל"ב אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב וגו', הא מושבע ועומד מהר סיני וכיון דמלך מצווה לבנות בית הבחירה א"כ אין שבועה חלה עליו, ותירץ דהשבועה היתה רק לזרוזי נפשי' ושרי כדאי' בנדרים דף ח' – ובמחכ"ת שכח דברי עצמו דלעיל בדף ל"ז ע"ד הקשה ג"כ קושי זאת והביא מתשו' רדב"ז ח"ג סימן תמ"א דבכה"ג ל"ש לומר לזרוזי נפשי' קעביד – אבל באמת הקושי' מעיקרא ליתא דהן אמת שהמלך מצווה לבנות בית הבחירה וע"ז מושבע ועומד מהר סיני הוא. אבל אינו מושבע ועומד מה"ס שיטרח ויעמול למצוא המקום של בית המקדש ושבועת דהמע"ה הי' ע"ז שיטרח ויעמול למצוא המקום המוכן לביהמ"ק ועד אז לא יתן שנה לעיניו ולעפעפיו תנומה כפרש"י ומצודות שם. וע"ז לא הוי מושבע ועומד מעולם א"כ שפיר חלה השבועה על מציאות מקום המקדש (ועי' ברש"י זבחים נ"ד ב' בד"ה את כל ענותו וכו') וזה פשוט:

ד) **בדף מ"א** ע"א, כתב הדר"ג דאם יהיה הקץ בעתה אז מלך המשיח יבנה ביהמ"ק כמ"ש הרמב"ם סוף הל' מלכים, אבל אם יהיה הקץ אחישנה אז ירד ביהמ"ק בנוי מן השמים – ולא זכר שר שכבר כ"כ מירי הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד סי' רי"ג יעו"ש:

(ה) **בדף מ"ה** ע"ג מביא הדר"ג בשם שו"ת בית אפרים יו"ד סי' ב' דאי נימא חזקת כשרות הוא מטעם רוב ישראל כשרים (וכמ"ש הפנ"י גיטין בסוגיא דשמא יחפה) קשה לר"מ דחייש למיעוטא איך אמרה תורה עפ"י שני עדים יקום דבר ושמא הם ממיעוט שקרנים ואמאי לא מוכיח מזה בחולין דאזלינן בתר רוב, וע"ז כתב הדר"ג דבשו"ת בית יצחק אהע"ז סי' קי"ט כתב ליישב עפימ"ש בשו"ת בית יעקב בה' עגונה בהא דאיתא בשבועות דף ל"ג כגון שהיו קרובים בנשותיהן והם גוססות מהד"ת רוב גוססין למיתה קמ"ל השתא מיהו לא מיתא, ויקשה למ"ל ששניהם גוססין הרי בחדא סגי דאם אחת מתה אינן קרובים, וכ' דהגמ' רוצה לאשמעינן רבותא, ולכן אמר ששניהם גוססין כלו' דשניהם הם ממיעוט הוי מיעוטא דמיעוטא ושפיר קמ"ל רבותא אף לר"מ, וסברא זאת נמצאת גם בפנ"י בהקדמה לסדר נשים ד"ה אבל לר"מ דלחוש לשני עדים שאינן בקיאין היי מיעוטא דמיעוטא, א"כ ניחא דמה שאמרה תורה על פי שני עדים יקום דבר וודאי נכון גם לר"מ דלחוש לשני עדים שהם ממיעוט הוי מיעוטא דמיעוטא יעוי"ש - ואני תמה

צדיק מה פעל בתירוצו זה הא עדיין קשה לר"מ אמאי אצטריך הכתוב לומר לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת, תיפוק לי' בלא"ה אין ע"א נאמן משום דחיישינן למיעוטא שמא הוא ממיעוט שקרנים, ואמאי לא מוכח מזה בחולין דאזלינן בתר רוב דאל"כ למה אצטריך קרא לא יקום עה אחד באיש לכל עון ולכל חטאת תיפוק לי' בלא"ה משום שמא הוא ממיעוט דמשקרים אעכ"ח דאזלינן בת"ר וצ"ע:

(ו) **בדף ס"ב** ע"ג, הביא הדר"ג הא דאיתא בתענית דף י"א דהיושב בתענית מקרי חוטא דכתב מאשר חטא על הנפש וכתבו תוספות דאף דמקיים מצוה עכ"פ חוטא מקרי, ובספר גבורת ארי תמה הא בכל עשה דוחה ל"ת נאמר דיהא חוטא כנ"ל רק כיון דהדין דעשה דוחה ל"ת לא נקרא חוטא א"כ ביושב בתענית או במקבל נזירות כיון דמצוה קא עביד אמאי מיקרי חוטא – והנה הס' גבורת ארי אינו תח"י לעיין בו, ולפ"ר לא זכיתי להבין קושיתו בשלמא בכל עשה דוחה ל"ת הוא עשה מוטלת עליו בעכ"ח לקיימה מצד ציווי השי"ת, לכן שפיר כיון דדוחה ל"ת לא נקרא חוטא אבל ביושב בתענית או מקבל נזירות, מי ציוה לו לקבל עליו תענית או נזירות משו"ה אף דעביד מצוה מ"מ נקרא חוטא וזה פשוט:

(ז) **בדף ס"ג** הביא הדר"ג ג"כ בשם גבורת ארי שהקשה אהא דאיתא בתענית דף ל' ע"א דלר' יהודה מבטלין תינוקות של בית רבן בתשעה באב. ומ"ש מהא דאמרינן בשבת קי"ט ב' דאין מבטלין תשב"ר אפילו לבנין ביהמ"ק אדרבה כש"כ הוא דאין מבטלין להתאבל על חורבן ביהמ"ק ע"כ -- הנה קושי' זו ל"ק רק אליבא דהמג"א באו"ח סי' תקנ"ד סק"ב דאסור ללמוד עם התינוק בתשעה באב אפילו דברים הרעים ומייתי ראיה מיו"ד סי' שפ"ד דמבואר שם דאבל אסור ללמוד עם אחרים אפילו דברים הרעים ע"ש אבל לפימ"ש בדגול מרבבה שם ע"ד מג"א בזה"ל:

לא הבנתי דבריו דשם מיירי שאין רבים צריכים לו וא"כ אם הוא לא ילמוד עמהם ילמדו אחרים עמהם. אבל בט"ב אם אתה אוסר ללמוד עם התינוק יהיו התינוקות בטלים ואין לך ביטול תורה גדול מזה, ולכן פשוט דמותר ללמוד עמהם איוב ושאר דברים הרעים וכדעת הטורי זהב עכ"ל ע"ש, א"כ קושי' גבורת ארי לק"מ דבאמת אין מבטלין תשב"ר בת"ב מכל וכל מלימוד התורה רק לומדים עמהם בדברים הרעים (וע' בשדי חמד מערכת בין המצרים סי' ב' אית י"ב דלכך אסרו חז"ל ת"ת בת"ב אע"ג דמצות ת"ת מדאורייי' ואבלות ישנה דרבנן וקיי"ל דלא אתי דרבנן ומבטל מילי דאורייתא משום דבאמת לא אסרו כל מין לימוד והרי יכול לקיים מצות ת"ת בלימוד בדברים הרעים ע"ש וא"כ ה"נ בתשב"ר וכנ"ל:

(ח) **בדף ס"ח** ע"ד, כתב הדר"ג על הרמב"ם פ"ד משחיטה דאם לא הראה סכינו לחכם מנדין אותו דשמא ישחוט בסכין פגום והקשה הש"ך הא בגמ' מבואר דהוא רק מפני כבודו של חכם אבל לא משום סרך איסור שמא ישחוט פ"א בסכין פגום, וכ' הדר"ג דגמ' אזיל אליבא דרב חסדא דשיעור פגימה כחגירת צפורן וזה מרגיש כל אדם וע"א נאמן באיסורין משו"ה הוא רק מפני כבידו של חכם, אבל להלכה דפגימה כ"ש אפילו כחוט השערה חיישינן שמא אין לו הרגש טובה כמו להחכם ויש חשש שישחוט בסכין פגום כל שהו – הנה זה כתוב כבר בחידושי חת"ס לחולין דף י"ז ע"ב יעו"ש – ומ"ש הדר"ג עוד דכוונת הרמב"ם דזו באמת כבודו של חכם דמחזקינן ליה שיכול ליתן לב להרגיש בפגימה דקה כ"ש ומרגיש יותר מן הטבח ואפ"ה מהני מחילה אם החכם יודע שגם הטבח נותן לב יפה להרגיש בפגימה כ"ש – תלי"ת זה רבות בשנים שאמרתי כן וגם כתבתיו באיזה מקום בחובוריי והמחפש אחריו ימצאנו כתוב אצלי:

(ט) **בדף פ"ח** הקשה הדר"ג על הרמב"ן פ' אמור ע"פ ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה וגו' יאמר כי כשתבאו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה עכ"ל, והקשה הדר"ג איך ס"ד דנאמר בכגון דא עשה דוחה ל"ת דהא כמו דלא שייך באתרוג הגזול עשה דוחה ל"ת ה"נ ל"ש בזה דגוזל את העניים עשה דוחה ל"ת – ואני תמה מאד וכי זה פשוט כ"כ דזה מקרי גזל בעוד שעדיין לא באו ליד העניים והדר"ג נ"י בעצמו מביא בשם קול סופר שתמה על המשנה פ"ד דפאה מי שאינו מניח את הענים ללקוט כו' ה"ז גוזל את העניים, הא ל"ש גזילה אלא מיד ליד כמ"ש ויגזול את החנית וגו' וצ"ל כתירוצו דבעוד שהוא בשדה כבר הוא של עניים, וכ"ז אינו פשוט כ"כ עד שנאמר למ"ל קרא סברא היא. דאדרבה מסברא היינו אומרים דכ"ז שלא בא ליד העניים ל"ה גזל, וסד"א דידחה עשה את הלאוין האלה קמ"ל קרא דלא דחי ולק"מ:

(יו"ד) **בדף צ"ג** ע"א כתב הדר"ג במתני' דמצא בה תינוק מושלך אם רוב נכרים נכרי, דזה התינוק מוזהר על השיתוף כישראל, וא"כ חייב לשמור השבת ג"כ, דמחלל שבת הוי כעובד ע"ז ודלא בתשו' חת"ס חיו"ד סי' רמ"ה בסד"ה והנה לשון הרמב"ם וכו' יעו"ש – ולפענ"ד דברי החת"ס ז"ל ברורים כשמש בצהרים, ותינוק זה מכח הרוב הוא נכרי ודינו כב"נ, ואם ב"נ אינו מוזהר על השיתוף גם הוא אינו מוזהר על השיתוף וממילא אינו חייב לשמור את השבת, והדר"ג נ"י שכתב בפשיטות שתינוק זה מוזהר על השיתוף כישראל לא ידעתי מהיכן לקח זה:

(**י"א**) **בדף צ"ז** ע"ג הקשה אהא דאיתא בשבת פ' כל כתבי עשירים שבא"י במה הן מתעשרים א"ל בשביל שמעשרים שנא' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר ובבבל משום שמכבדים את התורה ובשאר ארצות בשביל שמכבדין את השבת, והקשה הדר"ג נ"י בימא בבבל ובשאר ארצות בשביל 'שמעשרין את הכספים והאריך בזה – ובמחכ"ת נעלם ממנו מ"ש הקרבן נתנאל על הרא"ש שם וז"ל במה הן זוכין, פרש"י לעושר גדול כזה, נשמר, שיש להקשות מה קאמר עשירים שבבבל במה הן זוכין, אמאי לא אמר נמי בשביל שמעשרין, דקאי עשר תעשר אפי' אמעשר כספים כמ"ש תוס' בתענית דף ט' בשם ספרי וכן בלשון הטור יו"ד סי' רמ"ז, לכך פי' שמבעי לי' לעושר גדול במה הן זוכין. והנה בא"י אם מעשרין כתיב גביה והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיזכו לעושר גדול עד שיבלו שפתותיהם מלומר די, משא"כ במעשר כספים ודאי זוכה ע"י לעושר, אבל לעושר גדול אינו זוכה, כי אם בצירוף אחד משתים כיבוד לימדי תורה או שבת כדמייתי הרי"ף מאמר רב תחליפא הוצאות ת"ת ושבתות אם מוסיף מוסיפין לו, וע"י מעשר ואחת מהנה זוכה לעושר גדול, ונכון, ע"כ דפח"ח.

(**יב**) **בדף צ"ח** ע"ג כתב הדר"ג בהא דאיתא בחולין י"א ראב"י יליף דאזלינן בת"ר משעיר המשתלח דצריך שיהא כשר משום דבעינן ראוי לשם והנה הרמב"ם בפ"ה מעבודת יוכ"פ יליף מקרא עמד חי דבעינן שלא יהא טריפה, ותמהו דלא נקיט דרשא דראב"י ונקיט דרשה אחרת, ונראה דהנה בחולין דף נ"ז איתא דראב"י סובר טריפה יולדת ומשבחת א"כ לא מצי יליף מיעמד חי דשפיר מיקרי יעמד חי אבל הרמב"ם דס"ל דאינו יולדת ומשבחת א"צ למיליף מהטעם דבעינן ראוי לשם אלא מקרא דכתיב בשעיר המשתלח גופי' יעמד חי (וכבר העלתי כן בימי חורפי בקונטרס טרפה חי' הנדפס משמי אצל שבילי דוד על יור"ד לאאמ"ו הג' זצ"ל) עכ"ל הדר"ג נ"י ותמהני מאוד וכי אינו יודע הדר"ג שד"ז הוא ישן נושן, והוא כתוב בס' ראש יוסף על חולין במקומו, ושנוי בס' לב אריה על חולין במקומו, ומשולש בס' אור חדש על פסחים בסוגיא דחזקי' ור"א יעו"ש, ואיך כתבו הדר"ג משמי' דנפשי':

(**י"ג**) **בדף קנ"א** ע"ג, כתב הדר"ג בזה"ל, וע"ז כתיב בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס, ודרשו רז"ל אעפ"י שבונה ירושלים ה' וראיתי בספר רב פנינים שכ' לפרש עפ"י משנה בב"מ הבית והעלי' של שנים שנפלו, אמר בעל העלי' לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות, בעל העלי' בונה את הבית ואת העלי' ויושב בבית ואינו מניח לבעל התחתון לכנוס אל ביתו עד שישלים לו הוצאותיו. והנה ירושלים של מטה מכוין כנגד ירושלים דלמעלה, וכשנחרב נחרבו שניהם, והקב"ה כביכול אינו בונה את העלי' כלומר ביהמ"ק

של מעלה עד שיהי' ירושלים דלמטה, וכאשר ח"ו אין אנו זכאים לבנות ירושלים דלמטה מתרצה הקב"ה לבנות שתיהם, ומצד הדין לא יניח אותנו לכנוס לשם כדין הבית והעלי', אמנם הוא ברוב רחמיו לא יעשה כן רק אעפ"י שבונה ירושלים ה' מ"מ נדחי ישראל יכנס וכתב לפרש בזה דברי הנביא (ישעי' סימן ס"ו) כה ואמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאום ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי הכוונה השמים כסאי וגו' הביהמ"ק וירושלים דלמעלה מכוין נגד התחתון והעלי' הוא הכסא והתחתון הוא ההדום, וזה בלא זה אי אפשר כמו הדום בלא כסא. איזה בית אשר תבנו לי כשנחרב איזה בית ביכלתכם לבנות לי, גם ירושלים דלמטה לא תוכלו לבנות ומכש"כ ירושלים דלמעלה, רק את כל אלה ידי עשתה, ושניהם מוכרחים להבנות על ידי ויהיו כל אלה של מעלה ושל מטה, נאום, ה', אך בכחי בדיבורי אעשה, והיה מן הדין שלא להניח אתכם בה, ובכל זאת ואל זה אביט זה עיקר מאויי והבטה שלי, אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, שיבואו לירושלים הכשרים שבישראל כמו שאמר נדחי ישראל יכנס ע"כ דפח"ח – אך חידוש גדול בעיני שהדר"ג נ"י לא ציין המקור היכן דרשו רז"ל כן על פסוק בונה ירושלים ה' וגו' אעפ"י שבונה ירושלים ה'. כי אני חפשתי בילקוט שמעוני וגם בילקוט אליעזר על תהלים סי' קמ"ז ולא מצאתי דרשת רז"ל הזאת:

(**י"ד**) **בדף קס"ב** ע"ג הביא הילקוט פ' נשא (רמז תרצ"ח) ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שארץ כנען כשרה לבית השכינה ואין עבר הירדן כשרה לבית השכינה עכ"ל, והדר"ג נ"י טרח לפרש מ"ש כשרה לבית שכינה, ואני תמה וכי כעורה זו שפי' המג"א ז"ל בזית רענן, לבית השכינה, פי' לבנות שם בהמ"ק שאף עד שלא נבנה בהמ"ק היתה השכינה שרויה במשכן שילה ונוב וגבעון עכ"ל:

(**ט"ו**) **בדף קפ"ו** ע"ג הביא הדר"ג הגמ' (יומא ט"ל ב') בשעה שבנה שלמה ביהמ"ק נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירות וכשהרוח מנשבת נושרין פירותיהן ומהן היתה פרנסה לכהונה, והקשה בתפארת ישראל בפ"ג מתמיד הא בתענית דף כ"ד איתא דאין נהנין ממעשה נסים, והאריך בזה – ובפשיטות לק"מ דהא לעניים מותר ליהנות ממעשה נסים כמ"ש רש"י בתענית כ"ד ע"א על מה שאמר אלעזר איש ברתותא "אין לך בהם אלא כאחד מעניי ישראלי ופרש"י משום דמע"נ הוא ואסור לאדם ליהנות ממעשה ניסים וכו' יע"ש. וא"כ מוכח דא' מעניי ישראל מיתר ליהנות ממענ"ס, וא"כ שפיר היתה מהן פרנסה לכהנים עניים ולק"מ – הן אמת כי הגאון בעל עיון יעקב בתענית שם כתב בד"ה כא' מעניי ישראל, רש"י פי' משום שלא ליהנות ממעשה נסים א"כ גם כא' מעניי

ישראל לא יהנה וכו' ע"ש ומבואר דהי' פשוט בעיניו דגם לעניים אסור ליהנות ממענ"ס, אמנם י"ל דרש"י הוכיח זה מגמ' נדרים דף נ' ריש ע"ב דר' יהודא הגביה המחצלת ואמר לי' לשלוחא חזי מאי איכא (שנתמלא כל אותי מקום זהובים ע"י נס) מיהו לא ניחא לי דאיתהני בהדין עלמא, וקשה תיפוק לי' דאסור ליהנות ממעשה נסים, ועכ"ח צ"ל דלעניים מותר ליהנות ממענ"ס, א"כ ר' יהודא שהי' עני, הי' מותר לו ליהנות, ולכן אמר רק לא ניחא לי דאיתהני בהדין עלמא וא"ש, ופי' רש"י ז"ל מוכרח. וממילא קושי' התפא"י לק"מ וז"ב:

(**ט**"ז) **בדף רכ**"ז ע"ד, כתב הדר"ג בן לוי מצאו ישן לוקה, הנה יש לתמוה אמאי לוקה ואי משום דביטל מ"ע דשמירה הא הוי אונס וכו' – ימחול מר לעיין בש"ס ווילנא בהגהות חשק שלמה למס' תמיד, וימצא יישוב לתמיהתו (**י**"ז) **דף רל**"**ב** ע"ג הקשה הדר"ג על הרמב"ם בפי' המשנה פ"ח דיומא שכ' דרפואה שאינה בדרך הטבע אלא בדרך סגולה לא הותר לחולה שי ב סכנה א"כ הא דאיתא בב"מ דף קי"ד דאלי' כהן הוי והקשו תוס' א"כ איך טימא עצמו לבן הצרפית ותי' דהיה ברור. לו שיחייהו לכן הי' רשאי לטמא עצמו מפני פיקוח נפש. ולהרמב"ם הא זה דהחי' בן הצרפית לא היה בדרך הטבע אלא דרך נס וסגולה א"כ אין איסורין שבתורה נדחין מפני פ"נ – ולפענ"ד לק"מ דטעמי' דהרמב"ם דרפואה בדרך הטבע מצד שנסיון ברור שיועיל, משא"כ רפואה בדרך סגולה, ואלי' שהי' נביא והי' ברור לו שיחייהו ודאי מותר רפואה אפי' דרך נס וסגולה, הא חדא ועוד דהרמב"ם לשיטתו בספר המורה פרק מ"ב מח"א כי מ"ש בבן צרפית ולא נותרה בו נשמה הוא שנתבטל נשימתו וקראו לו חולי השיתוק והחילוק עד שלא נודע אם חי אם מת ע"ש באפודי ושם טוב שכ' שכן דעת הרמב"ם, א"כ בן הצרפית רק נדמה למת, (וע' דברי שאול על אגדות הש"ס נדה דף ע' בד"ה בן השונמית וכו' ע"ש), א"כ בלא"ה לק"מ על הרמב"ם מבן הצרפית דלדידי' קושי' התוס' ל"ק כלל:

(**ח**"י) **בדף רפ**"**ג ע**"**א**. הקשה הדר"ג לדברי הרא"ה המובא בב"י או"ח סי' ק"ס דבכיור פסול כל מים שנשתנה מראיו מדכתיב שני פעמים מים נלמד דבעינן מים כהוויתן יע"ש א"כ קשה מהא דמנחות דף כ"א דס"ל לזעירי דם שבישלו א"ע עליו דאין ראוי לזריקה עוד. תיפוק לי' משום דנשתנה ובדם זריקה הא כתיב ג"כ דם דם כדאיתא בזבחים דף פ"א ע"ב למ"ד דמערבין לקרנות אייתר לי' דם דם ימחול מר לעיין בחי' חת"ס לחולין דף ק"ט שכ' בשם תלמידו הרב וכו' מ' נטע וואלף סג"ל שאמר הא דפשיטא לזעירי דדם שנשתנה פסול להקרבה היינו כמ"ש הרא"ה מביאו ב"י באו"ח רסי' ק"ס דמדכתיב גבי כיור מים מים ב' פעמים משמע הוייתן שלא נשתנו ה"נ כתיב דם דם בזבחים פ"א

ע"ב וכמ"ד מערבין לקרנות דאייתר לי דם דם ע"ש, ולפ"ז תליא דין זה דזעירי בפלוגתא דמערבין לקרנות וכן פסק רמב"ם ודפח"ח עכ"ל – ובספרי ילקה"ג על יו"ד ה' שחיטה סי' כ"ב יישבתי בזה קושי' חידושי הר"ן במשנה חולין דף קט"ז חומר בחלב מבדם ליתני נמי דם שבישלו אינו לוקה עליו משא"כ בחלב ע"ש, ולפ"ז א"ש כיון דהא דזעירי דדם שבישלו א"ע עליו תלי' בפלוגתא דמערבין לקרנות משו"ה לא חשיב ליה כמ"ש התוס' במנחות דף ע"ד וז"ל, וא"ת ולרבנן דפליגי התם בכריתות עלי' דר"י וממעטי דם מזרות א"כ בסוף כל הבשר דחשיב חומר בחלב מבדם לחשוב לאו דזרות וי"ל דבפלוגתא לא קמיירי עכ"ל, א"כ ה"נ לא חשיב חומר בחלב מבדם לענין דדם שבישלו א"ע עליו משא"כ בחלב משום דבפלוגתא לא קמיירי והא דזעירי תליא בפלוגתא דמערבין לקרנות כנ"ל וא"ש:

(**י"ט**) **בדף ש"ב** כתב הדר"ג בהא דתמהו על הרמב"ם בפ"ה מעבודת יוה"כ דיליף דטריפה פסול מיעמד חי ובגמ' חולין י"א איתא משום דבעינן ראוי לשם ותי' הדר"ג בוודאי אי ילפינן פסול טריפה מבן הבקר אז פסול משום דבעינן ראוי לשם אבל הרמב"ם בפ"ב מאיסורי מזבח דס"ל דהא דפסול טריפה לשם היינו מהקריבהו נא לפחתך לא שייך לפסול המשתלח משום דאין ראוי לשם דטעמא אחריתא בהאי דלשם שייך הקריבהו לפחתך וכיון שעלה למשתלח לא שייך הקריבהו לפחתך לכן צריך קרא דיעמד חי – והנה חידוש זה שהוליד הדר"ג בשכלו לפענ"ד הוא ולד שאינו של קיימא דאם יתפוס הדר"ג דברי הרמב"ם בפ"ב מאיסורי מזבח ה"י כפשוטו וכמ"ש הכ"מ דס"ל דרשא מן הבקר אסמכתא בעלמא יתעורר קושי' השעה"מ בפי"א מהלכות שחיטה איך ילפינן בחולין י"א דאזלינן בת"ר מרישא של עולה וטובא התם הא פסול דטריפה לגבוה לאו דאוריי' כלל, ועכ"ח צ"ל כמ"ש החת"ס בחיו"ד סי' ע"ב דקרא דמן הבקר אינו ממעט אלא דרוסה המפורש בקרא ולא שאר טרפות שהם רק הלממ"ס (וכמ"ש תוס' בנזיר ס"א ע"ב בד"ה אימא כו' דקרא לא ממעט דבר שאינו אלא הלממ"ס יעיש) וע"כ שאר טריפות פסולות רק משום הקריבהו לפחתך, וסוגיא דחולין י"א קאי על דרוסה דלולא דאזלינן בת"ר הו"ל למיחש למיעוט דרוסה מכפא דמוחא עד אטמא וזה שפיר אימעט לגבוה מקרא מן הבקר ודרשא גמורה הוא יע"ש, וא"כ מ"ש ראב"י בחולין שם אתיא משעיר המשתלח דילמא טריפה הוא היינו נמי דילמא דרוסה הוא ואינו ראוי לשם מקרא מן הבקר וממילא הד"ק לדוכתא למ"ל לרמב"ם למילף מיעמד חי פרט לטריפה שאינה חיה הא קרא לא ממעט טרפות שאינו אלא מהלממ"ס, ועכ"ח דמיעט דרוסה המפורש בקרא,

וע"ז קרא מן הבקר דרשא גמורה היא ופסול מדאורייתא. א"כ תיפוק ליה משום דאינו ראוי לשם, ולא הועיל הדר"ג בתירוצו כלום:

(כ) **בדף ש"ז** מביא הדר"ג בשם הרב המאוה"ג החו"ב טובא מ' אברהם מ"ש פראנקל נ"י נשיא היראים דמדינה להוכיח כדעת הרמב"ם ז"ל דגם ביום איכא מצוה להדליק המנורה (ע' מהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה צ"ח) מהא דאיתא בשבת כ"א ע"ב מאי חנוכה כו' מצאו פך חתום כו' ולא היה בו אלא להדליק יום אחר נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים, ולכאורה הול"ל דל"ה בו אלא להדליק לילה אחת דבכלל יום לא משמע לילה כו' אלא ודאי דמצוה להדליק גם ביום ובאמת לא היה בו רק להדליק על אחד מימי חודש כסליו שהיום קצר והלילות ארוכות א"כ לא היה בו להדליק כדי שיעור לילה אחת בחדש כסליו שהיא ארוכה מהיום וע"כ נקט ולא היה בו אלא להדליק יום אחד בלא לילה, ובזה מיושב קושי' המפורשים אמאי עושין חנוכה ח' ימים הא לא הי' נס רק בשבעה ימים, ולהנ"ל א"ש דהי' נס שפיר גם ביום הראשון שלא הי' בו שיעור אלא. הדליק רק יום בלא לילה ואפשר שלא הי' באותו פך אלא להדליק יום אחד מימים הקצרים ודלק כל הלילה והיום ע"כ דפח"ח – וזה רבות בשנים שכתב לי הרב מהו' חלי' מארדער נ"י מירושלים תובב"א שהראה לו הגאון מ' רפאל נתן נטע ראבבינאוויטץ בעהמ"ח ס' דקדוקי סופרים בש"ס ישן כת"י בלי רש"י ותוס' שם הגירסא ולא הי' בו אף להדליק יום אחד, ומלפנים הי' טעות אשר ראו המדפיסים א' בדמות כזה וסברו שהוא ר"ת אלא ותחת תיבת אף הדפיסו אלא וע"כ התעוררו רבותינו להקשות מפני מה עושים ח' ימים חנוכה והלא ביום ראשון לא היה נס כלל ותירצו מה שתירצו, אמנם אחר שנודענו מהגירסא והטעות אין התחלה לקושיא כלל:

אלה הדברים עלו בלבי בהשקפה ראשונה בספרו הגדול והנכבד מאד, ואמרתי להעלותם על שלחן המלך כבוד הדר"ג הרמה מלך בתורה ועשיר בחכמה, עוד ינוב בשיבה טובה בנחת והרחבה כנפשו הטהורה ונפש ידידו המכבדו ומוקירו ביותרת הכבוד,

גרשון ה"ק שטערן חרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א

סימז טו"ב

העתק שני מכתבים שקבלתי לפני כמה שנים מאת הרב הגדול בתורה חריף ובקי טובא מהו' חיים דוב במהו' בנימין צבי גראס ני' מק' בריסטער יע"א והמה מלאים הערות יקרות על חיבורי ילקוט הגרשוני ג' חלקים על סדר א' ב' (דפוס פאקש תרנ"ד, תרנ"ה, ותרנ"ו לפ"ק), והנה בכל המקומות שכתב הרב הנ"ל שכבר קדמוני רבנן בחיבורי טהרה אשר להם, מלתי כבר אמורה במק"א שאין לי כל הספרים שבעולם, ואם כיוונתי

לדבריהם מסברא דנפשאי ע"ז אומר ברוך שכיוונתי, אך ורק במקום שהוא משיג על דברי, אראה בעזהי"ת לתרץ דברי, ואם לא אוכל לתרצם, אז יהיו דברי בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא קיימין, וכבר נלכדו ברשת הטעות, הרבה גדולים וטובים יותר ממני, כי מצודת השגיאה פרוסה על כל החיים, ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב (אין טוב אלא תורה) ולא יחטא..

וז"ל הרב הנ"ל נ"י (א) בח"א אות "אבר" הביא קושי' על הרמב"ם למה הוצרך לכתוב דב"נ מוזהר על אבמה"ח, כיון דיש משהו בשר חייב משום בשר מה"ח וכ' שראה בס' אחד דהיה בטל הבשר כדאמר ר"ל הפיגול והנותר והטמא שבללן זב"ז פטור עיי"ש -- תי' זה כ' בשו"ת טוב טעם ודעת מהדו' תליתאי סי' ק"ז. אבל לא כלשון מעכ"ת אלא דאי ב"נ אינו מוזהר על אבמה"ח הוי איסור בהיתר ובטל, ומעלתו שכ' משום איסורין מבטלין זא"ז, תמיה לי דלמאן קיימינן להרמב"ם ואיהו סובר פי"ח מפסהמ"ק הי"ח דאין איסורין מבטלין זא"ז, יעויין בכנה"ג ודגול מרבבה סס' צ"ח, ול"ש תירוצו [אמר המעתיק, לא עלי תלונותו כ"א על הגאון מליסא ז"ל שכתב תירוץ זה בשו"ת נחלת יעקב סי' ג', ואם יעיין שם היטב יראה דבטלה השגתו], והחת"ס חיו"ד סס' ע' תי' דנפ"מ לענין מאכילין אותו הקל הקל ע"ש, ואני הארכתי בדבריו בדרוש לחנוכה ואכ"מ (ב) בערך הוקשה כה"ת לתפילין הביא בשם הב"ח סי' ח' דבתפילין לכ"ע מצ"כ מדכתיב למען תהי' תורת ה' בפיך וגו' א"כ כיון דהוקשה כה"ת כולה לתפילין הי' מהראוי לנו לומר כן בכל המצות ויקשה למ"ד מצות אצ"כ עכ"ד. תמוה דלמ"ד מצות אצ"כ אפי' בתפילין סובר כן כמבואר בעירובין ד' צ"ה ע"ב ואבע"א דכ"ע שבת ז"ת היא והכא במצות צ"כ קמיפלגי ע"ש ואזדא קושייתו [אמר המעתיק. הביט הכותב אל תחלת דברי ולא הביט על סוף דברי שסיימתי "ובמק"א הארכתי ובאמת שמה ביארתי די"ל דכוונה לצאת י"ח המצוה גם בתפילין לא בעינן למ"ד מצות אצ"כ, רק הכוונה פרטית דכתיב בתורה למען תהי' תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים זה לכ"ע בעינן, כמ"ש הטור באו"ח סי' כ"ה ויכוין בהנחתן כו' כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה ה' עמנו בהוציאנו ממצרים, ואם לא כיוון זה י"ל דאפילו בדיעבד לא יצא וכמ"ש בס' בכורי יעקב ריש הל' סוכה לדעת הב"ח ז"ל בסי' ח' הנ"ל ע"ש]:

(ג) **בק"א** ע' דבר שבמנין הזכיר תי' השערי צדק על קושי' התוס' ב"מ דף ו'. וכ' שכן ראה בשואל ומשיב בשם הגאון מהר"ם ק"פ ז"ל. אחזיר לו אבידתו שלא הזכיר מקומו. והוא במהדורה רביעאה ח"ב סי' קל"ז אלא שהביא בשם הרי"מ מווארשא ז"ל ודחה זה בשתי ידים וסיים שא"א לאומרו ע"ש, (אמר המעתיק, הנה ז"ל השואל ומשיב שם:

הגיד לי אחד מה ששמע מהרב הגאון מוה' יצחק מאיר מווארשא ז"ל שאמר בישוב קושי' התוס' בב"מ דף ו' גבי קפץ אחד מהמנויים לתוך וכו' שהקשו דלבטיל ברובא ואמר הא דלא שייך ביטול ברוב כל דהוא דבר שבמנין ואף דדבר שבמנין אינו רק מדרבנן זה רק בדבר שאינו מצוה מה"ת למנות אבל דבר שמצוה מה"ת למנות לא בטל. ואם כי לכאורה הדבר מסתבר, אבל הדבר תמוה דא"כ בהזאות שבפר ושעיר שמצוה מה"ת למנות ואפ"ה בעירה דם הפר להשעיר פלפלו בש"ס מנחות אי עולין מבטלין או מב"מ לא בטיל ועיין בתוס' יומא דף נ"ז גבי עירה דם הפר והרי שם הוי דבר שבמנין מה"ת ולא בטיל וע"ש לענין כוסות בכוסות שנתערבו, וגם לפ"ז בנרות חנוכה שהן מדרבנן מצוה למנות מהראוי שלא יתבטלו, ועיין בתה"ד ובש"ע סימן תרע"ג מה שפלפלו בזה וע"כ א"א לאומרו עכ"ל ולפענ"ד אין מכל זה שום השגה ע"ד הגאון מ' יצחק מאיר זצ"ל דבשלמא גבי קפץ אחד מן המנויין כו' הטלה גופא כבר, נמנה קודם שנתערב בטלאים שבתוך הדיר ע"כ הוי שפיר דבר שבמנין ולא בטיל, אבל דם השעיר שנתערב בדם הפר, זה הדם גופא עדיין לא נמנה קודם שנתערב, ואטו בשביל ההזאת שהזו ממנו במנין בעודו בפני עצמו, כבר נחשב כל הדם לדבר שבמנין קודם שנתערב בדם הפר על שם העתיד דאח"כ יזו ממנו במנין ויהיה דבר שבמנין, הלא השתא עדיין לא נמנה, וגם בלא"ה אינו השגה כלל דהא גופא קשיא ליבטל דם השעיר בדם הפר דמרובה ואי דאח"כ יזו ממנו ויהי' דבר שבמנין. ז"א דמאחר דבטיל א"כ לא תהי' ההזאה אלא מדם הפר דהוא הרוב ומיעוטא כמאן דליתא דמיא, כללו של דבר במעשר מונין גוף הטלאים ע"כ גוף הטלה הוי דבר שבמנין, אבל בדם השעיר אין מונין טיפי הדם רק טיפי ההזאה והן הן דבר שבמנין. אבל הדם הנשאר לאחר ההזאה אינו בכלל דבר שבמנין מאחר דהא עדיין לא נמנה וז"ב כשמש. וגם מ"ש השואל ומשיב מנרות חנוכה ג"כ לק"מ דבחנוכה אין מונין הנרות א' ב' ג' כמו במעשר דמונין הטלאים א' ב' ג' וכו' כדאיתא במשנה בכורות נ"ח ב' ודו"ק]:

(ד) **בח"ב** ע' טביחה ומכירה הביא מס' אחד קושי' לר"ש דגיה"נ אסור בהנאה. כן הקשה באמרי בינה הל' טריפות סי' ו'. ומה שתי' מעלתי כן כ' בספר המקנה ח"א כלל ח' פ"א, והי' בידי לפי שעה בימי בחרותי (ה) ע' טומאת מת מ"ש בשבועות י"ז טמא ששימש, דמשכחת לה בטו"מ שאין הנזיר מגלח עלי'. של כת הקודמין הוא ושגורה בפי הלומדים והובאה בשואל ומשיב קמא ח"ג סי' י"ט. והרב מהרש"ש מווילנא תריץ יתיב דמקשה אליבא דר"מ דפליג אהאי כללא ע"ש. לא הועיל דיקשה להרמב"ם ז"ל שכ' בפ"ד מביאת המקדש ה"ג דלא משכחת לה אלא בהיפך בצנורא ע"ש. ואמאי לא כתב דמשכח"ל

מטו"מ שאין הנזיר מגלח עליה. וכן תי' השני דפריך ממחוסר כפורים, לא שייך לדעתו דמח"כ אינו חייב מיתה בשימוש [אמר המעתיק, עיין בזה בתשו' כתב סופר חלק חו"מ סי' ל"ב מש"ש בזה]. ובאמת שעל הגמ' י"ל בפשוט לפמ"ש הריטב"א והר"ן ז"ל בחי' דיכול לשנויי בשינויא אחרינא אלא דחדא מתרי וג' טעמא נקיט ע"ש הובא במל"מ פ"ג מביאת המקדש ולק"מ. אבל על הרמב"ם יקשה. ומה שכ' בשם הה"ג ממארגארעטין ז"ל, לענ"ד א"א לומר כן. דהרי טבול יום ששימש במיתה כדאי' בסנהדרין וברמב"ם פ"ד מביאת המקדש ה"ד, ובפ' י"ח מפסהמ"ק הל' י"ד כ' הטבו"י שאכל קודש אינו במיתה, והשתא לדברי הה"ג הנ"ל כיון דטבו"י ששימש ילפי' חילול חילול מתרומה, ותרומה ילפינן מקודש דהיכא דפטור באוכל קודש פטור בתרומה, ולפ"ז טבו"י שאכל תרומה אינו במיתה ביד"ש יעוי' בתוס' סנהדרין דף פ"ג ע"ב ובמל"מ ס"ז מתרומות ה"א, והאיך חייב טבול יום ששימש כיון דפטור באוכל תרומה בטומה"ג. וע"כ צ"ל כמו דלא ילפי' קודש מתרומה כמ"ש במים חיים להפר"ח פ"ז מתרומות, הה"ד דלא ילפי' תרומה מקודש. וא"כ נסתר תירוצו כנ"ל ודו"ק. אמר המעתיק, הגאון ממארגארעטין ז"ל אינו יחיד בדבר זה כי גם הגאון האדיר ר' משולם טיסמניץ ז"ל השיב כן להגאון חת"ס ז"ל שהקשה מ"פ טמא ששימש במיתה היכי משכחת לה, הא משכחת בנגע בלובן ואודם דטומטום ואנדרוגינוס שאינו חייב על ביאת מקדש כמ"ש הרמב"ם בפ"א מה' משכב ומושב, אבל חייב מיתה על ששימש, והשיב לו הגאון רי משולם ז"ל (כמובא בתשוב' כתב סופר חו"מ סי' ל"ב ובמעשי למלך על הרמב"ם הל' ביאת המקדש בדף רע"ד מדפי הספר) עפימ"ש הרמב"ם בפי"ח מפסהמ"ק הל' י"ג שדין אכילת קודש וביאת מקדש שוין הן. וטמא ששימש יליף בסנהדרין פ"ג ע"ב חילול חילול מתרומה שאוכל זר, ואכילת תרומה ואכילת קודש שוין הם א"כ מהאי קרא דאימעט ביאת מקדש אימעט נמי טמא ששימש כי זה נלמד מאכילת תרומה ע"ש. וזה ממש כדברי הגאון ממראגרעטין ז"ל שהבאתי בספרי ובשעה שכתבתי תירוצו עדיין לא נודע לי דברי הגאון ר' משולם טיסמניץ הנ"ל, ומה שהקשה הכותב לפי"ז אמאי קיי"ל טבול יום ששימש במיתה, זה ודאי קושיא גדולה וצ"ע רבתי, אבל אין ספק אצלי שהגאונים בעל חת"ס ור' משול' טיסמניץ ז"ל בעת פלפולם פא"פ בזה הרגישו בקושי' זו, ואפשר שהגאון ר' משולם טיסמניץ ז"ל בעוצם חריפותו אמר יישוב גם על זה, הגם שאנחנו לא נדע מה להשיב כבר אחז"ל אין משיבין את הארי לאחר מותו, ושו"ר די"ל קצת דבשלמא בטבול יום דלא משכחת לעולם שיהא חייב כרת על אכילת קודש או מיתה ביד"ש על אכילת תרומה א"כ עכ"ח גזיה"כ הוא דטבו"י ששימש הוא במיתה דאל"כ מאי אהני גז"ש דחילול חילול

מתרומה אבל בטמא ששימש דמשכחת לה בטמא גמור שחייב על ביאת מקדש ועל כילת קודש ותרומה, לא ילפינן בגז"ש דחילול חילול מתרומה, אלא היכא דחייב מיתה על אכילת תרומה, משא"כ בנטמא בלובן ואודם דטומטום ואנדרוגינוס או בטו"מ שאין הנזיר מגלח עלי' דא"ח על אכילת תרומה וא"ש ודו"ק ויותר אין לי להאריך בזה:

וי"ו ערך טומאת מת השני, מ"ש המשך הפסוקים בסוף התורה הקדושה, כבר כ' כן הישמח משה שם. אלא שמ"ש דמהרש"א תמה דכה"ג אף לבנו אינו מטמא, ליתא במהרש"א אלא הדרשנים הק' כן והובא בס' ראש דוד להחיד"א ז"ל. ומ"ש מע"כ על ישמח משה שמיני. זה לפי שלא ראה בגוף דבריו שבעצמו מסיק דאף שנתברר לנו שהוא צדיק אפ"ה התורה השווה מדותיו לבני אדם וע"ש מ"ש בעובדא דריב"ז רק גבי הקב"ה ל"ש זה ע"ש ולק"מ. אלא שעל דבריו בפי וזאת הברכה וכ"כ מעלתו בפירוש הפסוקים דלכך טימא הקב"ה עצמו למשה כיון שמת בנשיקה. הגם שדרך בזה הרב פרשת דרכים וכ' דמתחיית המתים מוכח דאנו בנים למקום ע"ש והבאים אחריו כת הדורשים הכבירו מלים בזה, אני תמה דזה שאלת המין לר' אבהו בסנהדרין דף ט"ל אלקיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה כי קברי' למשה במאי טביל כו' וכתב המהרש"א ז"ל בח"א לשם, המין הזה המאמין בגשמות כי דבר הרוחני לא יקבל טומאה ולפי טעותו השיב לו ר' אבהו בדרך דחייה וכו' ע"ש ואנחנו עם הקודש מאמינים שהשי"ת רוחניי פשוט. ואיך שייך לומר צד קבלת טומאה, וצע"ג בעיני על הרבנים הנ"ל שלא ראו דברי מהרש"א (ז) ע' טומאת כהנים הביא קושי' מנחת עני בנדה דף ע' בן שונמית מהו שיטמא מתוס' בבא מציעא דף קי"ד גבי בן הצרפית ותי' דכל שכבר נטמא אינו מטמא עוד לדעת ר"ת, ומע"כ הקשה דהראב"ד קאמר רק היכי דמחולל ועומד אבל כאן דהותר לטמא מצד פקוח נפש ודאי אחר דעבר הפק"נ אסור לטמאות דל"ש בזה לומר מחולל ועומד וז"ב ואמת עכ"ל, ונפלאתי ע"ד ואיני יודע מאי קאמר דהא ר"ת מיירי באם טימא עצמו לקרובים דמצוה לטמא להם ואפילו פירש ממתו וטימא למת אחר פטור ע"ש ברא"ש ובטור יו"ד סי' שע"ג וא"כ מאו קאמר מע"כ כיון דמותר לטמאו' ל"ה מחולל ועומד ואסור שוב לטמאות עצמו הרי בקרובי' מצוה איכא ואפ"ה רשאי שוב לטמא עצמו. ודברי כ"ת תמוהים. [אמר המעתיק, אע"ג דמצוה לטמא לקרובים מ"מ כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' אבל הט"ו הטומאה לקרובים דחויה היא ולא הותרה ובכ"מ דאמרינן דחוי' היא היינו דרק בקישוי הותרה, ולכך י"ל דמקרי מחולל ועומד, אבל התוס' ב"מ קי"ד דכתב דאלי' דהוא כהן טימא עצמו למת משום פקוח נפש, אם נאמר דהוא רק בגדר דחוי' ובקישוי הותרה, לא הותר רק לאדם שעודנו חי אבל לא כשכבר מת, אלא ודאי אזלי התוס' אליבא דמ"ד הא

דהותר מצד פק"נ הוא בגדר הותרה לגמרי, והיכא דהוא היתר גמור לא שייך לומר דהוא מחולל ועומד וז"ב לדעתי]:

[ח] **ערך** טומאת משא מ"ש לתרץ קושי' החת"ס דכיון דמדרבנן הוא דלא אמרי' נהפך האיסור להיתר אמאי לא ימכרנו לנכרי כיון דספק דרבנן הוא. בס' מחנה ישראל לע"ז הקשה מעצמו קושי' זו של החת"ס ותי' כמ"ש כ"ת, ואני תמה עליו ועל כ"ת דמפורש ביו"ד ססי' פ"ו דאין מוכרין ביצת נבילה לעכו"ם אף דאין אסור אלא מדרבנן, וכן בסי' קי"ב גבי פת של נכרי ויעוי' בפ"ת שהביא תשו' נוב"י בזה. ועכ"פ מפורש יוצא דאפי' באיסור דרבנן אסור מכירה לעכו"ם ונסתרו דבריו. וכן מ"ש לקושי' המל"מ מטומאת משא דהוי נמי רק מדרבנן. בשו"ת כתב סופר חיו"ד סי' נ"א רצה ג"כ לתרץ כן, אלא שדחאו מיו"ד ססי' פ"ו כמש"ל [אמר המעתיק, הנה בתשו' נוב"י חיו"ד ססי' קפ"ו שהביא הפ"ת ביו"ד סי' פ"ו תמה על הטור והמחבר דהרי בברייתא בחולין ד' ס"ד לא שנינו אלא ביצת טריפה וכ"ה גירסת הרא"ש ומנ"ל למילף גם ביצת נבילה שאינו אסור אלא מדרבנן. אמנם בחלק או"ח סי' ע' כתב דלדברי המרדכי בפ' כ"ש דהא דרבא במס' ע"ז בחטין שנפל עליהן חביתא דחמרא מיירי ביי"נ דרבנן ניחא ע"ש. ועכ"פ אין דין זה מפורש בש"ס ואין מוכח דגם באיסור דרבנן גזרינן שמא ימכרנו לישראל רק לדברי המרדכי בפ' כ"ש הנ"ל, וא"כ י"ל דהתוס' לא ס"ל כהמרדכי הנ"ל ולכך ס"ל באמת דבאיסור דרבנן לא גזרינן שמא ימכרנו לישראל, וממילא מיושב קושי' החת"ס והמל"מ כמ"ש בספרי ובטלה השגת הכותב (ט) ע' טעה בשיקול הדעת אות ב' מ"ש להקת הנביאים האחרונים ז"ל ביישוב קושי' התוס', וחתרו למצוא פתרי דיפסיד בטיהר את הטמא, יעוי' בתשובת מהר"י אסאד ז"ל חיו"ד סי' שכ"ח מ"ש ע"ד השואל ובזה ימצא דיחוי גם לתירוצים הללו ע"ש (יו"ד) ערך טעם כעיקר אות ב' כ' לתרץ קושי' הישועת יעקב דלר' עקיבא מודה הראב"ד דאין מבטלין איסור לכתחלה אינו מה"ת מדיליף טע"כ מג"נ אבל לרבנן דילפי ממשרת י"ל דא"מ אי' לכתחלה מה"ת. ולאו מילתא הוא דא"כ בגמ' פסחים דף מ"ד למה הוצרך לומר ורבנן ג"נ חידוש הוא דכל נטל"פ בעלמא שרי והכא אסור והוצרכו לדחוקי נפשייהו דקדירה ב"י נמי פגמה פורתא, בפשיטות הו"ל למימר משום דאין מבטלין אי' לכתחלה ועכ"ח צריכים לתרץ קושי' הישי"ע באופן אחר ונסתר דרושו. [אמר המעתיק, לא ידעתי מה דוחק יש בזה דרבנן ס"ל דקדירה ב"י נמי א"א דלא פגמה פורתא, הא כתבו תוס' בע"ז ס"ז ב' ד"ה ואידך, דרבנן דר"ע היינו ר"ש ואית לי' נמי דקדירה ב"י פגמה פורתא אלא דלא יליף פגם רבה מפגם זוטא וג"ל חידוש הוא כיון דפוגם אפי' פגם זוטא והיה לנו להתיר כל פגם אי לאו דגלי קרא, א"כ ר"מ

ור"ש גם שניהם סוברים דקדירה ב"י נמי פגמה פורתא, וכיון דהתוס' ס"ל כן מסברא פשוטה דכ"ע מודים בזה, ודחו מה שפירשו מעיקרא דפליגי בבת יומא אי פגמה אי ל משום דזה אינו סברא דא"כ נחזי אנן יעו"ש אלא לומר דכ"ע סוברים דקדירה ב"י פגמה פורתא זה הוי סברא, וא"כ איך ניקום אנן ונאמר דזה אינו סברא אלא דוחק אתמהא]:

(י"א) שם אות ו' ז' כ' לחדש דבאמה"ח ודם מותר לבטל איסור לכתחלה מה"ת לפי טעם הגאון הרי"מ ז"ל מגור. ולענ"ד א"א לומר כן דהרי זהו דעת רש"י והראב"ד ז"ל דא"מ איסור לכתחלה הוא מה"ת וחילא דידהו הוא מדקאמר הגמ' חולין דף צ"ח חידוש הוא ולכך לא גמרי' מינ' והיינו חידושא דהותר לבטל האיסור לכתחלה, והר"ן פ' גיה"נ דחה ראי' זו ע"ש. ואם איתא דבדם ואמה"ח שרי לבטלן לכתחלה א"כ מאי חידושא דזרוע בשלה הלא בדם ואבמה"ח נמי שרי לבטל לכתחלה, דוגמא דפריך בפסחים מ"ד אחידושא דבב"ח דשניהם היתר ובהדדי אסור כלאים נמי הכי הוא יע"ש, ועכ"ח לפי טעם הרי"מ ז"ל מוכרח לומר דלא סבר כמ"ש הפ"ת דדם מותר בסחורה והני תרי סברות לצרף יחד א"א כי היכי דלא תקשי סוגיא דחולין כדכתיבנא. [אמר המעתיק, אפשר ואפשר לצרף הני תרי סברות יחד, דשפיר הוי זרוע בשלה חידוש, דבכל איסורין שבתורה אסור לבטל איסור לכתחלה מה"ת חוץ בזרוע בשלה ובדם ואמה"ח. וכמ"ש התוס' בחולין ס"ד ע"ב בד"ה שאם ריקמה כו', דחלב הוי חידוש דאתי מחי ושרי, ואע"ג דאיכא נמי בצים, כיון דכל שאר אבמה"ח אסור מקרי הנך חידוש יעו"ש, ובחת"ס חיו"ד סי' ע"ח הרגיש א"כ מאי קאמר בפסחים מ"ד כלאים נמי הכי הוא, ותירץ דלא דמי לכלאים דאית בי' זרעים ולבישה והרבעה והנהגה, א"כ איכא טובא דכל א' מותר ובהדדי אסור, אבל הכא ליכא אלא ב' התירים חלב וביצים, ומשו"ה הוי חלב חידוש לגבי כל שאר אבמה"ח יעו"ש, א"כ ה"נ זרוע בשלה ודם ואבמה"ח (דכחדא חשיבי הואיל דאיתקש אבמה"ח לדם) מותר לבטל לכתחלה מה"ת משא"כ בכל שאר איסורין, א"כ הוי זרוע בשלה שפיר חידוש, דהא ליכא אלא ב' התירים זרוע בשלה ודם ואמה"ח דמותר לבטלן לכתחלה ובכל שאר איסורין אסור לבטל לכתחלה מה"ת ודו"ק היטב (י"ב) ערך טריפות, ליקט דינים מספרים ובאות י"ג הביא מלקט הקמח בשם בית יעקב דמעוברת שנדרסה מזאב יש להתיר, ולא ידעתי מדוע לא הביא מפמ"ג סי' ע"ט שכ' כן בשם הב"י, ובתחלה בח"א כ' זה מסברא דנפשי' ולא הי' הפמ"ג למראה עיניו (י"ג) ע' טלית שאילה הביא ראי' דלא כתשו' בשיר. והנה כבר הביא ראי' זו בהגהת יד שאול ליו"ד סי' ש"ל (ט"ו) ע' יום הכיפורי' הב' הביא תי' לקושי' התוס' ברכות ח' ע"ב דמאי עינוי נפש יש לאחר שאכלו ושתו כבר תי' כן בס' דברי שאול על אגדות הש"ס, ואני תמה מיומא דף

פ"א דדריש מפסוק זה תוספות עינוי מדכ' ועניתם א"נ בתשעה דמתחיל להתענות מבע"י ע"ש הרי דשייך עינוי אף אחר אכילה ועיין בב"י או"ח סי' תר"ד. [אמר המעתיק, קושי' התוס' בברכות קאי לחייא בר רב מדיפתי דדריש בתשעה לכל האוכל ושותה בתשיעי וכו' ולית לי' הך דרשא לענין תוספות כר"ע מחריש וקציר תשבות כמ"ש תוס' בר"ה ט' ע"א וכ"כ הב"י באו"ח ר"ס תר"ד, א"כ לא כתיב עינוי על תשעה אלא שצריך להוסיף מחול על הקודש לענין להתחיל מבע"י שלא לאכול, אבל עינוי מאן דכר שמיה לחייא בר רב מדפתי, ועיין בלקוטי שלמה ברכות ח' ע"ב שמביא בשם זוה"ק אחרי ד"ה תענו את נפשותיכם ס"ט ע"ב וז"ל אך ביום הראשון תשביתו אך חלק אוף הכי אך בעשור דהא עינוי לא אשתכח אלא מפלגות יומא ולהלאה ושפיר אך חלק עכ"ל]:

(**ט"ז**) ערך יו"ט כ' דצ"ע על המג"א על סי' ש"ו דכ' לאסור ליתן מתנה לחבירו ביו"ט מפי' המשניות להרמב"ם סוכה. ולא ראה שכבר העירו בזה בהגהות רב"פ ז"ל לסי' ש"ו ובהגהות יד שאול לאו"ח סי' י"ג ובתשו' מהר"י אסאד ז"ל חאו"ח (י"ז) ערך כהנים אות ז' הקשה על הגה' מל"מ מגרים דמביאין בכורים משום דלעתיד יטלו חלק בארץ דא"כ גם מכהנים ולויים שייך טעם זה, כבר הקשה כן בהגהות יד איתן להרב משכיל לאיתן על הרמב"ם ע"ש (י"ח) ערך כ"ש למכות מ"ש ליישב ד' הרמב"ם פ"ו מה' חומ"צ וכו' אמר המעתיק, יריב הכותב את ריבו עם הרה"ג בעל ילקוט הרועים ח"ר אות טבל שכתב ג"כ כדברי יעוש"ה ואין להאריך]:

(**י"ט**) ע' לאו הנל"ע. מה שהביא מצרור החיים בשם הר"ש מקינון. יעוי' פני יושע מכות ט"ו האריך בסברא זו. ומה שהקשה כ"ת מב"ק דף ס' אע"פ שגזילה משלם רשע הוא, י"ל למ"ש מהרי"ט חח"מ סי' צ' דהא דמיקרי רשע היינו בשעה שגזל אף דהוא עמ"ל. אבל לאחר שהחזיר שוב אינו ע"ש והזכירו בהגהות רב"פ ז"ל על נוב"י קמא חאהע"ז סי' נ"ז א"ש כמובן. (כ) ערך לאו שאב"מ הביא מחתן סופר שהזכיר בשם חת"ס אי מהני שבועה בכתב א"כ האיך קאמר בתמורה דף ג' חוץ מנשבע, וכ"ת כ' גם התומים סי' צ"ו הביא ראי' זו. הנה החת"ס בעצמו הזכיר ד' התומים ע"ש ובת' דברי חיים למרן הגה"ק מצאנז ז"ל חיו"ד בזה. ומ"ש עוד כמדומה שראיתי בהגהות מהר"צ חיות כן הוא בהגהות למס' שבועות י"ז ע"א. ומ"ש על שם חכם אחד מסנהדרין דף ס"ה. כבר העיר בזה בהגהות מצפה איתן לשבעות דף ד' תוס' ד"ה אבל ע"ש (כ"א) ערך מבשל, הביא ראיה מכ"מ פ"ד מתרומות דיש לחלק בין לכתחלה ודיעבד בדאורייתא. המעיין היטב בנקה"כ ביו"ד סי' ש"ה יראה דלאו ראיה הוא ודו"ק [אמר המעתיק, הנקה"כ אינו תח"י כעת לעיין בו מאי אמר רב בענין זה] ואני הארכתי בזה במקומות שונים ואכ"מ (כ"ב) ערך מופלא סמל"א,

הביא ראיה מנדה מ"ו לפשוט ספיקא דגברא רבה המל"מ, פ"ב מנזירות. וכבר הוזכר ראי' זו בתשו' בנין ציון ח"ב סי' ס"ה בדברי השואל והרב השיב ע"ז ע"ש. וכן בתשו' יד יוסף סי' צ"ג. העיר ג"כ מזה. (כ"ג) עתך מפרכסת, מ"ש לתרץ קושי' פמ"ג. כבר כ"כ בתפארת ישראל על מס' טהרות פ"א מ"ג. (כ"ד) ערך מצוה דרבנן. הביא דבמצוה דרבנן ל"ש בל תוסיף. יש להקשות ממה דכ' באו"ח סי' תרס"ד ס"ז די"א דהנוטל הוענה עם הלולב עובר על בל תוסיף וטעות הוא, והטעם ע"ש בט"ז סק"ד. אבל לולא זה היה עובר, והלא לולב אחר יו"ט ראשון אינו אלא דרבנן וד"ק. [אמר המעתיק, גם בס' גנזי יוסף על הפמ"ג פתיחה כוללת העיר בדף כ"ח מדפי הספר דהא בס"ס תרנ"א סתמא כתבו דאסור להוסיף על ארבעת המינים ולא משמע לחלק בין יום ראשון לשאר ימים יע"ש]:

(**כ"ה**) ע' מ"ע שהזי"ג. מ"ש על רמב"ם פ"א מבית הבחירה. כבר נשאל ע"ז בשואל ומשיב תנינא ח"ג סי' פ"ט ע"ש (כ"ו) ע' מתנת חנם. מה שנסתפק אם מתנה ע"מ להחזיר בכלל זה. יעוי' בכתב סופר חא"ח סי' ס"א משמע נמי דאסור ובחידושי הבאתי מכמ"ק ואכ"מ (כ"ז) ע' סומא, מה שפי' בקרא ותכהין עיניו מראות, כיוון בזה למ"ש בתשו' שם אריה חוו"ד סי' א' (כ"ח) ערך סמוכין, מ"ש ע"ד תקוני זוהר, לא ידעתי מה דחקו להוציאו מפשוטו שפי' בהאי פקודא דאיסור אכילת בב"ח וכמו דתרגם אונקלוס על ל"ת גדי לא תיכול בב"ח ויעוי' בפר"ת סי' פ"ז [אמר המעתיק, לשון התק"ז וסמיך לי' לראשית בכורי אדמתך וכו' ל"ת גדי בחלב אמו מאי האי לגבי האי, קם ר"ש על רגלוי וכו' אלצני לפרש הסמוכין בב"ח לבכורים, דלא ייתון למיכל בב"ח דהיינו שיסברו ח"ו דבב"ח אינו נוהג בחוצה לארץ מדסמיך לבכורים כתוס' ר"ע כל הבשר בשם רשב"ם יע"ש, ואחר זמן רב מצאתי כפירושי הלז בספר אחד כמדומה לי בס' שיחות צדיקים או בספר קטן אחר איני זוכר כעת מה שמו, רק זאת אני יודע בבירור שראיתי פירושי, בתק"ז הנ"ל בספר אחד וכיוונתי בזה לדעת גדולים.

(**כ"ט**) **ערך** ספר תורה ד"ה מכתב. הביא ראיה מרש"י שלא פי' משום ס"ת. יעוי' במהרש"א ובמהרש"ש שפי' באמת משום כתיבת ס"ת ע"ש. ומ"ש בסוף במגילה דף ח' מהגאון רש"ש דאיכא כסדרן. קושי' זו הוא בתשו' הר"ן סי' ל"ט הובא בחת"ס חא"ח סי' ח' ע"ש (ל) אמר המעתיק באות זה השיג הכותב על מ"ש בח"א בקו"א אות זקן דבתקוני זוהר תיקון כ"א איתא בן חמשים לזקנה וסיימתי "וצ"ע לדינא" אך לא עיין כלל במ"ש בחלק א' אות זקן בשם המנחת חינך מצוה רנ"ז לכך כתב דשגגה פלטה קולמוסי, אמנם אילו הי' מעיין היטב במ"ש בח"א לא היה כותב כן, כי אני על המנ"ח סמכתי ואם ירצה הכותב יריב עמו את ריבו אבל מה לו מי כי ישפוך עלי את חמתו (לא) בח"ב בקו"א

ע' כיבוד או"א הביא קו' לדברי רדב"ז דמצוה איכא אפילו במחל האב א"כ אמאי אין מברכין על כיבוד או"א. כן הקשה בס' שמחה לצדיק על קידושין. וכן בהגהות הג"מ מאיר אויערבאך ז"ל לטורי אבן מגילה דף כ"ח ע"ש (לב) במכתב ה' להרב דקריפטש אות בת שבע. זה העתיק מס' שארית יעקב דף ק"ג. ומ"ש באות המבזבז זה העתיק מס' יד שאול סי' רמ"ט יע"ש ותימה בעיני שכתב על שמו (לג) באות מטלטלין הביא נתיבות. וכתב שנתיבות לא מצא. נ"ב הוא בנתיבות המשפט סי' רמ"א סק"ג ע"ש (לד) בח"ג ע' עבר הירדן הביא מס' עץ יוסף וכתב שבר"ן לא נמצא זאת כלל. נ"ב זה פלא שלא ראה ד' הר"ן בנדרים דף כ"ב סוף ע"א אהא דקאמר ל"ע ירדנא ע"ש, ומהר"צ חפש לאחריו והניח לפניו. ועיין בהגהות ר"ע איגר העיר מרש"י סנהדרין י"א, ובברכי יוסף או"ח סי' תפ"ט יש בזה אריכות גדול (לה) ערך עבדים. הקשה על חוות יאיר תיפוק לי' ולא בנות ישראל נ"ב החו"י בעצמו הזכיר זה וגם זכר עשה לדברי המג"א סי' י"ד ע"ש (לו) ערך שאול ביו"ט ראשון, הקשה על הרא"ש עפ"ד תשו' הר"ן וקצוה"ח סי' ע"ב, וסיים וחידוש ששום אחרון לא התעורר בזה. נ"ב אתפלא על כ"ת שעיניו כיונים על אפיקי אחרונים ולא ראה שכן הקשה הגאון מהר"מ זאב ז"ל בישועת יעקב או"ח סי' י"ד בתשו' שם ותירוץ בפשוט ע"ש (לז) ערך שבת הגדול, מה שפי' בפ' כי תשא. נ"ב כבר כ' כ"ז בס' דברי שאול עה"ת במקומו (ל"ח) ערך שחרור, מ"ש קושי' המהרש"א ס"פ האומר. נ"ב כבר תירץ כן מהרש"ש מווילנא ז"ל במקומו. ובעיקר ד' מהרש"א יעוי' בשעה"מ ה' עבדים פ"ג ה"ג. (ט"ל) ערך ערלה בחו"ל, כ' דרק למ"ד מנהג מדינה כ' תוס' רי"ד דשריא בהנאה וכו' נ"ב יעוי' בס' טעם המלך פ"ה מה' אישות שהוכיח מברכות ד' ל"ו דרבינא ומר בר רב אשי ס"ל דערלה בחו"ל מדרבנן ע"ש, א"כ הדרא קו' הנ"ל לדוכתי' מרבינא דשייף לברתי' בערלה. אולם לדין יש תשובה. יעוי' פנ"י בפסחים כ' באו"א. (מ) ערך ערבה הביא מ"ש המנ"ח ע"ד רש"י סוכה דכ"ז. נ"ב לא ראה שכבר עמד ע"ז בשערי תשובה לאו"ח סי' תפ"ב. ומ"ש לתרץ מצד ביטול. ק"ל מגמ' שם דפריך לר"א האי קרא דכל האזרח מאי עביד ליה ולדבריו י"ל דגם ר"א דורש כרבנן לכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת ואי דהוי שאול יסבור כר"י דמב"מ לא בטיל כמ"ש כ"ת לר' יונתן ויעוי' בס' חכמת שלמה ליו"ד סי' ק"ב הוכיח הגאון מ' שלמה קלוגר ז"ל מזבחים שר"א סובר מב"מ לא בטיל ע"ש, והגם שסמוכות שלו תמוהים (וכ' בזה בסוגיא דזוז"ג) עכ"פ בלי הוכחתו יש לתרץ כן ולמאי אצטריך לומר דמוקי לה בגר שנתגייר בנתיים ודו"ק וקושי' שהביא בשם הה"ג דפאקש נ"י מקידושין מ"ג. כבר הקדימו בזה בס' ארי' דבי עילאי שם במקומו. אמר המעתיק, הא בלא"ה קשה אמאי לא אמר הגמ' דר"א מוקי כל האזרח

כרבנן. דכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת ואי דהוי שאולה י"ל דר"א סובר כר"ש דס"ל כיש למכות וכמ"ש בשו"ת חמדת שלמה סי' כ"ז ומובא בילקוט הרועים ח"ר אות סוכה שאולה. דלר"ש דס"ל כ"ש למכות ולדידי בגזל חשיב ממון אף פחות משוה פרוטה, י"ל לדידי דסוכה שאולה פסול, והא דכל ישראל יוצאין בסוכה אחת משום דיש לכל אחד עכ"פ פחות משו"פ יעו"ש, אעכ"ח צ"ל דלא רצה הש"ס לאוקמי ר' אליעזר כחד תנא, א"כ הה"ד נמי לא רצה הש"ס לאוקמי ר' אליעזר דס"ל מב"מ לא בטיל כחד תנא ודו"ק.]:

(**מ"א**) **ערך** פסיק רישא, הביא מ"ש שיטה מקובצת דחיוב חטאת ליכא בפ"ר. ותמוה משבת ק"ג. ואני מצאתי בתה"ד סי' רס"ה שכ' דלר"ש פטור מה"ת בפסיק רישא עש"ה והוא פלא ולא ראיתי מי שעמד על דבריו.

(**מ"ב**) **ערך** קבוע, תי' קושי' שיטה מקובצת לכתובות גבי רוב מצויין א"ש מ"ה נימא קבוע כמע"מ דמי, דלכאורה צ"ל מאי קושי' הא ע"א נאמן באיסורין וכיון שאומר ששחט יפה מה בכך דהוי קבוע, נ"ב הקושי' הוא באם השוחט ליתא קמן ומכשירינן מכח רוב. ע"ז יקשה היכא דהובא לביתו של השוחט ואח"כ הלך לו הא הוי קבוע. וממילא נסתר תירוצו. [אמר המעתיק, מה בכך דהלך לו מ"מ אנן ידעינן שישראל שחט וע"א נאמן באיסורין דאלו שחט טריפה בודאי היה מודיע לנו ע"י אחד דטריפה שחט ואסורה באכילה, וא"כ שתיקה כהודאה דמיא דשחט כשר, א"כ מה בכך דהוי קבוע וצ"ל כמ"ש בחיבורי וממילא א"ש תירוצי]:

(**מ"ג**) **ערך** קרבנות, תמה מתוס' מגילה דף כ"ג. נ"ב כלל ידוע דאין להקשות מדברי התוס' דמסכת זו על התוס' דמס' אחרת כי לא מחבר אחד עשאם כמ"ש מהרש"א בפסחים דף כ"ז וכידוע ולק"מ. (מ"ד) ערך שינוי קונה, כ' בשם הרב מקריפטש כי נעלם מהישועות יעקב במח"כ דברי תוס' רי"ד לסוכה. נ"ב זה העלם דבר שתוס' רי"ד נדפס אחר פטירת הישיע"ק ז"ל הרבה שנים. ואין להשיג מס' שלא נדפס בימיו. וע' בס' שם הגדולים ח"א מערכת הח' סי' מ"ה כיו"כ (מ"ה) ערך שלא כד"א, הביא קושי' הנוב"י על התורת חיים דבליעה הוי שלא כד"א מס"פ גיה"נ דחייב לר"ל דבלע גרומתא זעירתא, ותי' מעכ"ת עפ"ד החת"ס בחי' לסוגי' דח"ש דלר"ל דמחייב בכל איסורין משום הנאת מעיו אפי' שלכד"א חייב וא"כ ל"ק מר"ל. נ"ב כפי הנראה אין ביד מעכ"ת ס' תו"ח עצמו. כי המעיין בתו"ח בעצמו לבבו יבין דמפרש לכולה סוגי' דנפש, אמאי חייב אכילה כתיב בה היינו משום דהוי שלכד"א דאין לוקין עלי' ותירץ קושי' התוס' דקאמר במצה לחם עוני אמר רחמנא ולא קאמר משום דאכילה כתיב בה. דלגבי מצה לא בעינן דרך אכילה ע"ש היטב א"כ אזיל תירוצו דמפ"כ דעכ"ח התו"ח סובר דרר"ל בעינן נמי כדרך אכילתן,

דאל"כ למה הוצרך ר"ל לתרץ נפש לרבות את השותה, הלא לדידי' בלא"ה לק"מ מאם חמץ הוא ענוש כרת, מאחר דלדידי' חייב אפי' בשלכד"א, ובפרט לפמ"ש התוס' ר"פ אלו מציאות ועוד בכמה דוכתין דהתרצן בעצמו הוא המקשן יע"ש, דודאי לא שייך לומר דהתו"ח יסבור כהחת"ס ונסתר תירוצו. ומ"ש בתחלה עפ"ד רש"י שם. המעיין בנוב"י יראה דהרגיש בזה די"ל דגרומתא זעירתא דרך לבולעו אלא דהקשה דגם חתיכה קטנה של מצה דר לבולפו ע"ש [אמר המעתיק, דברי הכותב בזה הם אמת וצדק ואני מבטל מ"ש בחיבורי לתרץ קושי' הנוב"י על התו"ח עפ"ד הח"ס, כי החת"ס לא סבר כתו"ח והת"ח לא סבר כחת"ס וכמו שמבואר בדברי הכותב, ואילו הי' ספר תורת חיים מצוי בידי בעת שכתבתי זאת בודאי הייתי מרגיש בזה אחר העיון דאין להרכיב התו"ח והחת"ס כאחד. והנה אחז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי, וכן ע"י הכותב שהביא התוס' ב"מ ר"פ אלו מציאות דהתרצן בעצמו הוא המקשן, נזכרתי מה שאמרתי מכבר במסכת ע"ז דף מ"ג ע"א תנן התם דמות צורות לבנות היתה לו לר"ג וכו' ומי שרי והכתיב לא תעשון אתי וכו' אמר אביי וכו' עיי"ש כל הסוגיא, דכל הקושיות מתרץ להו אביי וי"ל דהא גופי' הי' המקשן, ובזה מיושב מה שהקשה בס' מעשי למלך על הרמב"ם דלכאורה קשה קושי' הלחם סתרים בע"ז שם מה פריך מי שרי הא י"ל דעשה דקידוש החודש דוחה ל"ת דלא תעשון אתי, ותי' דלא הוי בעידנא והקשה בס' מעשי למלך הא כתב בשכולי הלקט בשם ר"ת דבמצוה דרבים לא בעינן בעידנא ודוחה ל"ת אפי' היכי דל"ה בעידנא א"כ הדק"ל דהא קידוש החודש הוי עשה דרבים ולא בעינן בעידנא. אמנם להנ"ל י"ל דאביי לשיטתו שפיר מקשה, דהא איתא בר"ה דף ל"ב דשופר ואין מפקחין עליו את הגל ומפרש בגמ' משום דיו"ט הוי עשה ול"ת ואין ע' דוחה עשה ול"ת, והקשה הטורי אבן לחזקי' ואביי ורבא דס"ל בשבת כ"ד ובפסחים פ"ג דיו"ט הוי רק ל"ת לחוד איך יפרנסו המשנה ואין לומר משום דל"ה בעידנא דהא כתב ש"ל בשם ר"ת דשופר הוי עשה דרבים ודוחה אפילו היכי דל"ה בעידנא, ולתרץ קושי' זו עכצ"ל דחזקי' ואביי ורבא ס"ל דגם בעשה דרבים בעינן בעידנא, וש"ל בשם ר"ת לא אמר סברתו רק אליבא דרב אשי דס"ל דיו"ט הוי עשה ול"ת א"כ י"ל דבעשה דרבים לא בעינן בעידנא, אבל לחזקי' ואביי ורבא דס"ל דיו"ט רק ל"ת לחוד עכ"ח צ"ל דגם בעשה דרבים בעינן בעידנא, ומשו"ה שופר של ר"ה אין מפקחין עליו את הגל ול"א עדל"ת משום דל"ה בעידנא, א"כ אביי דהוא התרצן והוא גופי' המקשן שפיר הקשה ומי שרי, ואין לומר משום עדל"ת, דהא ליה בעידנא, ואין לומר בעשה דרבים ל"ב בעידנא, דאיהו לשיטתו דיו"ט רק ל"ת לחוד עכ"ח סובר דגם בעשה דרבים בעינן בעידנא וא"ש]:

מ"ד **ערך** תרי מיעוטי, כתב לחדש דבאיסור שא"ב מלקות דלא חייש ר"מ למיעוטא כמ"ש בנוב"י יו"ד סי' ע"ח גם לדידן לא מצטרפין תרי מיעוטי. נ"ב שגגה גדולה היא דהא הר"ן כ"כ אהא דלוקחין בצים מן הנכרים דפריך וליחש שמא מעוף טמא הן ע"ש. והרי ביצת עוף טמא אינו אלא איסורא ואין לוקין עליו כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' מאכלות אסורות. וסברת הנוב"י הוא דבאיסור שא"ב מלקות לא שייך לומר מה לי איסור לאו או כרת וה"ה בעשה ע"ש. מבואר דאפילו באיסור שא"ב מלקות מצטרפין תרי מיעוטי. [אמר המעתיק, לא ידעתי מי הגיד לו דהר"ן ס"ל בזה כהרמב"ם דאין לוקין על ביצת עוף טמא. כיון דאתא מריבויא, דילמא לא ס"ל כדעת הרמב"ם וס"ל דביצת עוף טמא לוקין עליו כמ"ש הרב המגיד בפ"ג ממא"ס ה"ו משום דנפקא לן מבת היענה ואמרו דלמלקי עלי' הוא דאצטריך דאי למיכל גופא תיפוק לי דכל היוצא מן הטמא טמא יעו"ש, ואפילו את"ל דהר"ן גופי' סובר כהרמב"ם וסובר כהיש דוחין שהביא הרה"מ שם שאמרו דלמיסר גופ' איצטריך סד"א ביצה טהורה דשרי חידוש הוא דה"ל למיסר משום אבמה"ח ביצה טמאה נמי תשתרי קמ"ל וכ"כ באמת הר"ן בפ' אלו טריפות, אכתי מי הגיד להכותב דהיש מתרצים שהביא הר"ן בד"ה ת"ר לוקחין בצים בכל מקו' וכו' ס"ל כהרמב"ם בזה, דילמא ס"ל כדעת החולקים עליו, דביצת עוף טמא לוקין עליו, ולכך תירצו בזה דמצרפינן תרי מיעוטי ואיתרע לה רובא דהרי הר"ן לא כתב זה בשם עצמו אלא "תרצו בזה" הוא דקאמר וזה הלשון מוכיח דאחרים תירצו כן ולא הוא וא"כ קמה סברתי וגם נצבה דבאיסור שאין בו מלקות דל"ח ר"מ למיעוטא גם לדידן לא מצרפינן תרי מיעוטי והני מפרשים שתירצו דמצרפי' תרי מיעוטי ס"ל כדעת החולקים על הרמב"ם וסוברים דביצת עוף טמא לוקין עליו, ואדרבה מיושב בזה מה דלא ניחא לי' להר"ן בתי' זה וכתב תירוץ אחר, משום דהר"ן לשיטתו סובר כדעת היש דוחין שהביא הרה"מ וס"ל כהרמב"ם דביצת עוף טמא אין לוקין עליו, משו"ה א"א לומר דמצרפי' תרי מיעוטי, לכך כתב הר"ן א"נ יש לומר וכו' ודו"ק]:

יותר אין לי פנאי כעת להעתיק ממכתבים של הרב הנ"ל. ועמו הסליחה על העלמת דברים שאינם נחוצים כל כך. הכ"ד הצעיר באלפי ישראל, **גרשון הק' שטערן הרב דק"ק מ'-לודאש והגליל יע"א**.

סימן יח

ברכת שמים מעל תבאתה לראש ידינ"פ הרב הגאון החו"ב בכל חדרי תורה כש"ת מהו' חיים אפרים באלאיטי נ"י בק"ק טאדנאליא יע"א. בעהמח"ס חמודי אפרים ב' חלקים.

יקרתו הגיעני בהיותי במרחץ קארלסבאד מחוסר ספרים ולא יכולתי להשיבו דבר, לכן עתה באתי על ד"ת שכ' לי פר"מ נ"י בזה"ל:

יואל נא לעין בדברי מה שתמהתי בספרי על מה שהרעיש בס' מנחת חינוך מצוה שכ"ה איך אנו יוצאים ביו"ט ראשון של חג בערבה שבלולב הא כל ד' מינים שבלולב בעינן לכם ושני בדי ערבה אינם שוה פרוטה במדינות אלו, ולדעת רש"י סוכה כ"ז ב' אם אינו שוה פרוטה לא מיקרי לכם, ונ"ל בהקדם מה שאמרתי על דברי קול סופר סוכה פ"ג משנה ט' וכו', וכן אומר אני על תמיהת מנ"ח הנ"ל דאם מהדר על הערבה שתהי' עפ"י דין לא משכחת דלא תהי' שוה פרוטה, ועיין בתוס' סוכה ל"ט ע"א ד"ה יותר ממזון שתי סעודות שכתבו, התם באתרוג פסול אבל הכא כשר והדר לברכה דמיו יקרים עכ"ל, ולפ"ז היא היא בערבה, ודאי הבדים אינם שוים כלום, אבל למצוה שתהי' הדר כדין ואיכא בכל האופן טורח לבררם, לא משכחת דלא תהי' שוה פרוטה על כל פנים, עד שאני תמה על תמיהתו עכ"ל פר"מ נ"י.

ולע"ד מה דמייתי מתוס' סוכה ט"ל ע"א, לא שמיה מתיא. דהתם באתרוג כשר והדר לברכה דמיו יקרים. אבל בערבה במדינות אלו שמצויים לאלפים ולרבבות בכל פנות שאתה פונה. ודאי גם ב' בדי ערבה הכשרים ומהודרים לברכה ג"כ אינם שוים פרוטה, כיון דגם כאלה וכאלה מצויים לרוב בכל מקום. וראי' לזה מדברי הפרי מגדים באו"ח סי' תרמ"ט אשל אברהם סק"א שכתב בזה"ל:

ודע גזל ערבה במדינתינו שמצויות ולית שוה פרוטה י"ל דליתא בהשבה ובשאר הימים יוצא להמחבר ולאחרים אף ביום ראשון כה"ג עח"מ עכ"ל (ועיין בס' בכורי יעקב שם סק"ד פי' לדבריו ע"ש) הרי דס"ל לפמ"ג דגם ערבה כשר והדר לברכה לית בו ש"פ במדינתינו שמצויות, וזה פשוט:

ובעיקר דברי המנ"ח הנ"ל ימחול מר לעיין בס' שערי תשובה על שו"ע או"ח סי' תפ"ב, סק"ב וימצא שכתב ליישב הקושי' בכמה דרכים יעו"ש וגם אני כתבתי הנלע"ד בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ג על סדר א' ב' ערך ערבה יעי"ש וימצא (ומש"ש ליישב הקושי' על רש"י ממה דס"ל לר' יונתן כל ישראל יוצאין בפסח אחד וכתבתי די"ל ר' יונתן ס"ל דמב"מ לא בטיל, כוונתי בזה לרש"י לשיטתו דס"ל דגם ביבש ביבש ס"ל לר' יהודא מב"מ לא בטיל וכמבואר בס' מלא הרועים ערך מין במינו ל"ב אות י"ח י"ט עיי"ש, א"כ י"ל הה"ד לר' יונתן גם בדבר יבש מב"מ לא בטיל ודו"ק) וכעת נדפס שו"ת בית שערים חאו"ח ממו"ח הגאון מ' עמרם בלום זצ"ל ושם כתוב בסי' ש"מ כוונת רש"י בסוכה כ"ז ב' דודאי גם פחות מש"פ מקרי לכם דהרי כתב הרמב"ם פ"א מגניבה ה"ב אסור לגנוב כ"ש

דין תורה ועיי' מ"מ שם וכן פ"א מגזילה כתב ואשור לגזול כ"ש דין תורה, אלא דאי בעינן בסוכה לכם הרי עכ"פ בעי' שיהי' הכשר סוכה שלו, וזה א"א אלא כמו"ש הר"ן בנדרים מ"ה ע"ב דהוי חצר שאין בו דין חלוקה ואמרי' בי' ברירה שבשעה שכל אחד משתמש בו הוברר הדבר שבשעה זו הוי כולו שלו, ובמה יקנה חלק חבירו שיהי' שלו בשעה שמשתמש בו, עכ"ח בחלקו שיש לו בשותפות. דקרקע נקנה בכסף ובשוה כסף, והרי מבואר בחו"מ סי' ק"ץ בסמ"ע סק"א דפחות משוה פרוטה אינו חשוב לקנות בו ע"ש, וכיון דלא מטי שו"פ לכל חד א"א לקנות בו חלק חבירו בשעה שמשתמש בו, וא"כ א"א לצאת בו אלא ע"י שאלה עכ"ל הטהור – ויעוין עוד מ"ש בזה בשדי חמד כללים מערכת הלמ"ד כלל קמ"א אות ה"ן ע"ש, ויעוין גם בס' לקוטי שלמה לסוכה דף כ"ז ע"ב מש"ש בזה, ויותר אין לי להאריך בענין זה.

ואציע לפניו מה שחידשתי בימים אלו ועלה בידי כהה לישב דקדוק עצום בתוס' סוכה ר"פ לולב הגזול דף ל' ריש ע"א שהקשו התוס' מהא דתניא לקמן פרק לולב וערבה (מ"ג ע"א) לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול דתיפוק לי' גזול משום מצהב"ע, ויפלא מאוד מדוע לא הקשו התוס' מברייתא הקודמת באותו פרק לולב הגזול (מ"א ע"ב) דאיתא ג"כ לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול – וכבר עמד ע"ז ידידי הגאון מ' חיים משולם קויפמאן הכהן נ"י בספרו אלה המצות' דפוס פיעטרקוב תרס"ו דף א' ע"ד – ויעו"ש מיש בדרך פלפול וסהדי במרומים שגם אני אמרתי כדבריו ממש והייתי בר גילו בזה – אך בימים האלו אמרתי לישב ב"ה, והוא עפ"י מ"ש בהגהות טעם המלך על השער המלך הלכות זכי' ומתנה (פ"ג ה"ו) ליישב קושי' התוס' הנ"ל למה לי לכם משלכם להוציא את הגזול תיפוק לי' משום מצהב"ע, דהא ודאי מצהב"ע לא נקראת אלא א"כ העבירה מוקדמת להמצוה והמצוה באה מכח העבירה, אבל אם בשעת המצוה לא היה עבירה כלל וכלל אלא אח"כ נעשה העבירה בזה לא שייך כלל סוג וגדר מצהב"ע, וא"כ בנ"ד משכחת לה בכה"ג דחבירו נתן לו הלולב והאתרוג במתנה ע"מ להחזיר והוא לקחו ממנו ויצא זה ידי חובתו ואח"כ נכנס בו רוח שטות ומעל מעל בחבירו ולא החזירו והוי גזל למפרע ואינו יוצא בזה אליבא דכ"ע כיון דהוא לא קיים תנאו והוי גזלה למפרע ולא נקרא לכם אבל מצהב"ע לא הוי, דכי נעשה רשע למפרע הא אין אדם נעשה רשע למפרע, משעה שגזל נקרא רשע, ועד חמס ולא למפרע, והוי יוצא מצד מצהב"ע, להכי בא הכתוב לכם להוציא את הגזול יעו"ש:

וא"כ בברייתא דמייתי הש"ס בסוכה (מ"א ע"ב) לכם משלכם להוציא את השאול ואת הגזול לא מצו התוס' להקשות תיפוק לי' משום מצהב"ע, די"ל דבאמת משו"ה מייתי

הברייתא דשם המעשה בר"ג ור"י וראב"ע וריע שהיו באין בספינה וכו' עד נטלו ר"ע ויצאו בו והחזירו לר"ג, ופריך הש"ס למ"ל החזירו ומשני מלתא אגב אורחי' קמ"ל מתנה עמ"ל שמי' מתנה כי הא דאמר רבא הילך אתרוג זה ע"מ שתחזירהו לי נטלו ויצא בו, החזירו יצא לא החזירו לא יצא, ופירש"י אם לא החזירו אגלאי מלתא מעיקרא גזול הוא בידו יעו"ש, א"כ י"ל דהברייתא בעצמה מתרץ הקושיא למה לי לכם להוציא את הגזול תיפוק לי' משום מצהב"ע. דהך גזול אין פירושו גזול ממש שגזלו קודם שיצא בו. אלא גזול דהכא היינו שבא לידו בתורת מתנה ע"מ להחזיר ואח"כ נכנס בו רוח שטות ולא החזירו, ובכה"ג לא הוי לכם. אבל משום מצהב"ע ליכא. דהא העבירה נעשה אח"כ ולא בשעה שיצא בו וכמ"ש בעל טעם המלך הנ"ל. ולכן בברייתא דסוכה (מ"א ע"ב) לא יכלו התוס' להקשות למ"ל לכם להוציא גזול תיפוק לי' משום מצהב"ע די"ל כנ"ל – אמנם בברייתא דפרק לולב וערבה (סוכה מ"ג ע"א) דלא מייתי הך מעשה דר"ג ור"י וראב"ע וכו' הקשו התוס' שפיר למ"ל לכם להוציא גזול ת"ל משום מצהב"ע, ואין לומר דגזול היינו באופן שבא לידו מחבירו במתנה ע"מ להחזיר, ז"א דודאי סתם גזול משמע שבא לידו בגזילה, ואי דהך מעשה דר"ג וכו' מוכיח דהגזול דהכא היינו שגזלו אחר קיום המצוה דמשו"ה מייתי הך מעשה דר"ג לכאן. ז"א דא"כ הו"ל להברייתא דסוכה (מ"ג ע"א) ג"כ לאתויי הך מעשה דר"ג כדי לגלוי פירושא דהגזול דקתני היינו דמתחלה בא לידו במתנה עמ"ל ורק אח"כ נכנס בו:

רוח שטות ולא החזירו דה"ל גזול למפרע ולא הוי לכם אלא ודאי מדנקיט סתם הגזול ולא מייתי המעשה דר"ג א"כ מירי הברייתא שתיכף בא לידו בגזילה – דמתנה עמ"ל מאן דכר שמי' הכא – א"כ שפיר הקשו התוס' על הברייתא דפרק לולב וערבה דייקא, למ"ל לכם להוציא את הגזול תיפוק לי' משום מצהב"ע וא"ש ודו"ק. הכ"ד ידידו ואוהבו נאמנו המאוה לו כוח"ט לאלתר לחיים אפרים, **גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א**

סימן יט

שוכ"ט לכבוד ידידי הרבני המופלג בתורה סיני ועוקר הרים חריף ובקי בחדרי חדרים. כש"ת מהו' שמואל זאב שלעזינגער נ"י בק"ק אונגוואר יע"א

מכתביו היקרים הגיעוני לנכון והנני להשיבו מפני הכבוד על הערותיו הנחמדים (א) כתב לי על הפליאה המובא בילקה"ג ח"ב על אגדות הש"ס ביבמות דף ע"ח על הריטב"א סוכה דף כ"ז שכ' דר"א ס"ל דון מינה ואוקי באתרא, והרי בחולין דף ק"כ ע"ב וכן ברש"י ותוס' יבמות דף ע"ח מבואר להדיא דר"א סובר דון מינה ומינה ע"ש. וע"ז כתב פר"מ

דקושיא זו על הריטב"א הקשה הגאון ר' דוד דייטש זצ"ל להגאון בעל שמן רוקח זצ"ל והוא השיב לו תשובה ע"ז בספרו שב שמעתתא בשער העשירי אות י"ח בסברא לחלק בין היכא דהלימוד הוא בגז"ש ובין היכא דהלימוד הוא בהיקש יע"ש ועוד ציין פר"מ ההגהות מצפה איתן ליבמות דף ע"ח שגם שם הקשה קושי' זו על הריטב"א ז"ל ועיי"ש שכ' השמן רוקח ז"ל לחלק בין גז"ש להיקש יעש"ה עכ"ל פר"מ נ"י. והנה אודיע לפר"מ נ"י שגם אני מצאתי אח"כ הקושי' על הריטב"א בס' דורש לציון ממרן הנוב"י ז"ל בדרוש השביעי בהג"ה מבן המחבר יע"ש מ"ש בזה ובסוף הניחו בצ"ע יעש"ה:

(ב) **כתב** על הקושי' המובא בילקה"ג הנ"ל בשו"ת סי' ד' דמנ"ל לר"מ נטל"פ אסור מגיעולי מדין דילמא הוצרכו להגעיל משום כלאי הכרם דאסור אפי' שלכדה"נ וה"ה נטל"פ כמ"ש בכרתי ופלתי יו"ד סי' פ"ז דהא בהא תליא, וע"ז כתבתי אני דכלאי הכרם בחוצה:

לארץ אינו אלא מדרבנן כמ"ש הטו"ז ביו"ד סי' רצ"ו ס"ק ש"א יע"ש וא"כ גבי גיעולי מדין לא הי' כלאי הכרם דאורייתא ול"ש לומר דהגעילו משום כה"כ. וע"ז כ' פר"מ כי בשו"ת מהרי"א חיו"ד סי' ש"פ הביא כן בשם הגה"ק ר' דוד דייטש ז"ל והוא השיג עליו דר"ש סובר להדיא קידושין ל"ח דכה"כ דאורייתא בחו"ל ק"ו מחדש וא"כ גם על ר"ש קשה למה צריך לומר לא אסרה תורה אלא קדרה ב"י הול"ל דהגעילו משום כה"כ ע"כ – והנה לא אדע באיזה ענין מיירי שם בשו"ת מהרי"א הנ"ל ועל מה יסוב השגתו על הג' רד"ד ז"ל אבל על מ"ש אני בתשובה הנ"ל אין מזה השגה כלל וכלל דהא מה דמתיר ר"ש נטל"פ פה ודאי לאו מטעם שלכדה"נ הוא דהא ר"ש דס"ל כ"ש שמלקות ס"ל בכל איסורין הה"ד שלכדה"נ נמי חייב וכמ"ש הפלתי שם בשם מהרש"ל ומהר"י בן לב שבועות כ"ג יע"ש וא"כ לר"ש ל"ק כלל למה צריך לומר לא אס"ת אלא קדרה ב"י ת"ל משום. כה"כ, דז"א דהא לר"ש כל איסורין נמי חייב עליהם שלכדה"נ. ועכ"ח דשריותא דנטל"פ הוא משום דלא חזי לגר כדיליף מנבלה וא"כ גם בכה"כ מותר נטל"פ ועכ"ח צ"ל דלא אס"ת אלא קדירה ב"י וזה פשוט מאד ולהשגה דמר אין לה מובן כלל:

(ג) **הביא** לן דברי המאירי למס' מגילה שכ' יש שואלים למה לא נאמר כן אף במילה שלא תדחה שבת מגזירה זו שמא יעביר התינוק וא"ת מפני שהחי נושא א"ע אין כאן אי' תורה והלא בכפות מיהו לא נאמר כן ותינוק בן ח' ככפות דמי ועוד שהרי הזאת טמא מת אין בה אלא שבות ואסרו עלי' משום טעם רבה ועוד ניחוש שמא יעביר את האזמל וכו' עכ"ל, וכבר עמד על דבריו מו"ח הגאון ז"ל בשו"ת בית שערים חאו"ח סי' קט"ז וכתב:

ומ"ש ועוד שהרי הזאת טמא מת וכו' אינני יודע פירושו וכו' ע"ש מ"ש בזה, וע"ז כ' פר"מ דהא הקשו התוס' פסחים ס"ט ע"א בד"ה שמא יעבירנה כו' אמאי חיישינן להכי הלא נושא מי חטאת טמא ויחזור ויטמא את המים וצ"ל כתי' של האור חדש ז"ל דחיישינן שיוציא פחות מכשיעור הזאה דאינו מטמא אותו וח"ש במלאכת שבת ל"ה רק מדרבנן ואפ"ה גזרינן שמ"י וא"כ גבי מילה נמי נגזור אף דחי נושא את עצמו ול"ה רק מדרבנן עכ"ד ולפענ"ד אף שהוא דבר שכליי אין להעמיס דבר זה שנאמר דרך פלפול בדברי קדמון שאין דרכו בכך, וע"כ נ"ל יותר דכוונת המאירי ז"ל כמ"ש הצל"ח ז"ל בפסחים דס"ט ע"א בד"ה והואיל ואני עומד וכו' וז"ל:

ואמנם אני לעצמי אומר שכל עיקר הקושי' על מילה היא רק מהזאה אבל משופר ולולב ומגילה בלא"ה לק"מ שאם העמידו חכמים דבריהם במקום שאין כרת לא העמידו דבריהם במילה שיש בו כרת אבל עיקר קושי' הר"ן מהזאה שגם זה מעכב על ידה עשיית הפסח שהוא מ"ע שיש בו כרת עכ"ל הצל"ח ז"ל, ולפי"ז הי' מוכרח המאירי ז"ל להביא מהזאת טמא מת דגזרו בה שמ"י דאי לא"ה הקושיא ממילה מעיקרא ליתא וכמ"ש הצל"ח ז"ל:

(ד) **כתב** פר"מ דעפי"מ שכתבתי בח"ב הנ"ל בשו"ת סי' ב' דבמעביר ד"א ברה"ר שלא הי' במשכן רק הלכתא גמירי לה, לכ"ע אף מלאכה שאצל"ג חייב. מיושב קושי' הרב בעל עזוז חיל ז"ל על הרשב"א ז"ל שהביא ראי' מרבינא דסובר מלאכה שאצ"ל פטור, דהא אדרבה מרבינא שבת מ"ב מוכח דסובר מלאכה שאצל"ג חייב. ועפי"ז א"ש היטב דמעביר יצא מן הכלל, ולפי"ז מהרב המגיד בפ"א מה' שבת שכתב דמרבינא שבת הנ"ל מוכח דמלאכה שאצ"ל ג"כ חייב יע"ש. יש סתירה לחידוש זה כמובן דמעביר יצא מן הכלל, ובעיקר החידוש קדמו הגה"ק בעל דברי חיים זצוק"ל בחי' על הסדרות בפ' ויצא הובאו דברי בס' ציונים לתורה להגאון ר' יוסף ענגיל ז"ל סי' י"ט עכ"ל – והנה שמחתי בזה שכוונתי לדעת גדול וקדוש בעל ד"ח ז"ל, אמנם אני באמת רק דרך פלפול כתבתי זה למען לפרש דברי הפליאה שאלו את רבי מקושש מי היה וכו' וכבר אמרו ז"ל אין משיבין על הדרוש:

(ה) **כתב** פר"מ נ"י ליישב מה שהשגתי בשו"ת הנ"ל על הספר אפריון צדיק מה פעל והלא ל שבת לא הי' להם לישראל טענת מודעה דנצטוו עוד במרה וכתב פר"מ דיש לקיים דבריו עפי"מ שכתב הכלי חמדה בפ' בשלח דרק על אבות מלאכות נצטוו במרה ולא על תולדות, ומשו"ה עשה המקושש דוקא מלאכת תולדה דע"ז הי' להם טענת מודעה דהא על תולדות לא נצטוו רק בסיני וא"ש דברי הספר אפריון – ועפי"ז א"ש ג"כ המדרש

פליאה שאלו את רבי מקושש מי היה, וא"ל מה עשה א"ל תולש היה, א"ל מקושש זה צלפחד ותמוה. ועפי"ז א"ש מאוד בס"ד דשאל אותו מי הי' וא"ל מה עשה, דאם עשה מלאכת אב כמו קוצר אין לומר דכיוון לש"ש שלא יהי' לישראל טענת מודעה דעל אב מלאכה ליכא טענה זו דנצטוו עוד במרה וא"כ אינו רשאי לגלות שמו, וע"ז א"ל תולש היה דהוי רק תולדה דקוצר דלא נצטוו רק בסיני ושפיר הי' להם טענת מודעה והמקושש לש"ש נתכוין להוציא מזו הטענה ובדין אני שואל מי הי' ולכך א"ל דצלפחד היה וא"ש בס"ד – ועפי"ד הכלי חמדה שליט"א מיושב מה שהביא הדר"ג נ"י בח"ר קושי' בשם האו"ז ז"ל דיהי' מצווה עכו"ם על שבת דנאמרה במרה ונשנית בסיני ועפי"ד א"ש דעל תולדה לא נצטוו רק בסיני וי"ל דלמלתי' נשנית עכ"ל מר נ"י ודפח"ח ש"י:

(ועוד ארשום ב' גרגרים שכתב לי פר"מ נ"י. במס' ב"ב קי"ט א' א"ר חידקא שמעון השקמוני הי' לי חבר מתלמידי רע"ק וכך הי' ר"ש השקמוני אומר יודע הי' משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן וכו' ודקדק בס' א' למה פרט מי הי' ונלע"ד עפימ"ש התוס' הטעם דהי' יודע משום דהי' להם טענה דאם לאו תתיבם אמנו אבל קשה דאשת מומר אינה זקוקה ליבום כקושי' המובא בחת"ס חלק ו' אבל רע"ק דגילה מי הי' המקושש עכ"ח דסובר דלש"ש נתכוין ול"ה מומר, וא"כ זה כוונת ר' חי חידקא דר"ש השקמוני הי' מתלמידי ר"ע וסובר כר"ע רבו דכיוון לש"ש וע"כ יודע הי' מ"ר דיורשות הם מכח טענה שלהם דאם לאו תתיבם אמנו דכיוון לש"ש ול"ק קושי' החת"ס ז"ל עכ"ל – והנה חידוש בעיני שלא ראה פר"מ בחידושי חת"ס למס' שבת דף צ"ו ע"ב דאדרבה הוכיח מברייתא זו דר"ע אינו סובר מקושש לש"ש נתכוין וכמובא בספרי ח"ב על אגדות הש"ס ב"ב קי"ט ע"א יעו"ש – ועוד כתב לי פר"מ על מה שעמדתי בקונטרס ליקוטים שונים על הרמב"ם בפ"א מחמץ ומצה שכ' אם לא עשה מעשה אעפ"י שעבר על ב' לאוין אפ"ה איני לוקה משום דהוי לאו שאין בו מעשה ותמהתי מה כוונתו במ"ש אעפ"י שעבר על ב' לאוין וכ' פר"מ עפימ"ש המ"ק והשאג"א והתשובה מאהבה ליישב דברי הר"מ ז"ל למה אם עושה מעשה לוקה והלא הוי לאו הניתק לעשה דתשביתו ושלשה לד"א נתכוונו משום דהוי תרי לאוין לא יראה ולא ימצא ואין עשה מנתק לתרי לאוין כש"ס תמורה דף ב' וא"כ זה כוונת הר"מ אעפ"י שעבר על ב' לאוין ומשו"ה משום ניתק לעשה היו לוקין אפ"ה אינו לוקה משום דהוא לאו שא"ב מעשה וז"ב בכוונת הר"מ ז"ל ואפריון נמטיי' לי' למר), ויותר אין בכחי להאריך וה' שנותיו יאריך כעתירת ידידו נאמנו דוש"ת באהבה,

גרשון ה"ק שטערן רב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

סימן כ

שפעת שלומים מגבהי מרומים לכבוד ידידי הרבני החריף ובקי משנתו זך ונקי כש"ת מוה' עקיבא בלויא נ"י רה"ר דק"ק סילאדי קראסנא יע"א **נעימות** בימינו הגיע לידי לנכון וראיתי, מה שהקשה כת"ר נ"י בשבת קל"ה ריש ע"א דס"ל לר"י דמילת אנדרוגינוס דוחה את השבת וענוש כרת ומפרש בגמרא שבת ריש דף קל"ז טעמי' דר"י משום דכתיב המול לכם כל זכר ופירש"י כל זכר ריבוי הוא (ובחי' חת"ס ז"ל כ' ר' יהודא לטעמי' ס"ל פ"ק דבכורות "כל" כל דהו משמע וה"נ כל דהו זכר אפילו אנדרוגוניס אבל רבנן ס"ל התם כולו מישראל וה"נ כולו זכר ולא אנדרוגנוס) והקשה כת"ר נ"י הא איתא בשבת דף ק"ו דר"י ס"ל מקלקל בחבורה פטור והא דאצטריך קרא למשרי בשבת היינו משום דהוי תיקון גברא ולפי"ז קשה למה לי' לר' יהודא קרא למילת אנדרוגינוס בשבת תיפוק ליה שמותר ממ"נ אם אנדרוגינוס זכר א"כ מותר למולו ואם אינו זכר לא הוי מתקן ומותר מה"ת משום מקלקל בחבורה דהא ר"י ס"ל מקלקל בחבורה פטור וצ"ע עכ"ל מר נ"י – ומה שרוצה לתרץ דאם מצד ממנ"פ א"כ היה אסור למולו מגזירה דשמא יעבירנו לפי דאינה מצוה ודאית ובכה"ג גזרי' שמ"י כמ"ש קצת ראשונים ז"ל, לפענ"ד א"א לומר כן. דשמ"י הוא רק גזירה דרבנן, א"כ א"א לומר דצריך קרא כי היכי דלא נגזור שמ"י ופשוט. ועוד מה יענה לדעת התוס' מגילה ד' דבמילה אין לגזור שמ"י מכמה טעמים, ולדעת הר"ן ז"ל במילה אין הכל טרודים וא"כ האחרים שאין טרודים יזכרוהו ולכך ליכא למיגזר שמ"י, א"כ בשום מילה לא שייכא הגזירה שמ"י והדק"ל:

והנה בגוף הקושי' כבר קדמו בס' ליקוטי שלמה שבת קל"ה ע"א יעש"ה וימצא שתירץ בדרכים שונים וגם הביא בשם ספר מנן אבות דף ע"ה שהקשה בב' תינוקות ומל של אחר השבת בשבת דחייב ואמאי הא הוי מקלקל וכן בדף קל"ה בנולד בשבת בה"ש נימול ממנ"פ בשבת אי הוי מצוה שפיר ואם לאו הא הוי מקלקל, ותי' דאף אם אין תיקון מצוה מ"מ הוה תיקון גברא דמ"מ אינו ערל ומותר בתרומה עכ"ל – ואני אמרתי ב"ה במושכל הראשון ליישב קושי' זו. דהנה הקשו האחרונים ז"ל בשבת ק"ו דיליף ר"ש מקלקל בחבורה חייב מדאצטריך קרא להתיר מילה בשבת, ולר"י דס"ל מקלקל בחבורה פטור צריך לומר דהוי תיקון גברא, דילמא קרא הוא דאתי להיכא שיש לתינוק צרעת במילתו דאין לך תיקון גדול מזה לקוץ הצרעת ואפ"ה ימול ביום השמיני אפילו בשבת ועיין בס' כתב סופר עה"ת פ' תזריע מ"ש ביישוב קושיא זו ע"ש דפח"ח, ומו"ח הגאון ז"ל בתשו' בית שערים חאו"ח סי' קי"ח תמה בגוף הקושיא דאי נימא דקרא דביום אפילו בשבת לא איצטריך אלא למילה בצרעת א"כ ממילא ידעינן נמי מהאי דאפילו במקום

בהרת יקוץ וא"כ למה לי "בשר" דאפילו במקום בהרת יקוץ יעו"ש, עכ"פ יוצא לנו מזה דמשכחת לה דמילה בשבת הוי תיקון גמור היכא דאיכא מילה בצרעת, וא"כ מיושב שפיר הקושיא דר' יהודא ס"ל דמילת אנדרוגינוס דוחה את השבת בכל ענין כמו מילת זכר גמור ואפילו היכא דאיכא מילה בצרעת דאז הוי תיקון גמור כנ"ל ומשו"ה צריך ליה למילף מקרא דהמול לכם כל זכר כדי להשוות מילתו בשבת למילת זכרים גמורים, וא"כ לא קשה דבלא"ה מותר מצד ממנ"פ דאם הוא זכר מותר למולו ואם אינו זכר לא היה מתקן ומותר מצד מקלקל בחבורה, דז"א דאם הי' מותר רק מצד ממנ"פ אז לא היה אפשר למול אנדרוגינוס בשבת היכא שיש לו צרעת במקום מילה דאז הוי תיקון גמור אמנם מכח הקרא המול לכם כל זכר גם זה מותר ולכך שפיר איצטריך לי' לר' יהודא ללמוד מקרא הנ"ל וא"ש ודו"ק:

(**ב**) **בנידון** השאלה באחותו היקרה אשה חשובה שתחי' וזה איזה חדשים אשר בנה הילד הנחמד אשר הוא נקרא על שם מר אביו הצדיק מהו' ברוך ז"ל הי' בסכנה ר"ל ונדרה אמה בעת צרה שבאם יתרפא בנה אז תעשה מבגד משי שלה מעיל לס"ת ובעזרת הרופא נאמן ורחמן ית"ש נתרפא הילד ברפואה שלימה ועתה נפשו בשאלתו האם נכון לעשות מבגד שנשתמש בו הדיוט מעיל לס"ת, וכת"ר נ"י האריך בזה בסברות שונות לכאן ולכאן. וקצת נתכוין בדבריו למ"ש הגאון ר' ישראל איסר ז"ל מו"ץ בווילנא בספרו פתחי תשובה על או"ח סי' קנ"ג דמ"ש המחבר שם בסעיף כ"א אין לקנות מעילים שנשתמש בהם הדיוט לתשמיש קדושה כל זה להידור דומיא דמקדש אבל אין איסור בדבר כמ"ש בשערי תשובה לאו"ח סי' הנ"ל סק"ו בשם באר יעקב דף ט' שכתב ראיה ממסכת כלים פרק כ"ח משנה ה' להתיר לעשות מבגד אשה וכ"כ מור וקציעה עכ"ל, וא"כ כיון דאין איסור בדבר א"כ פשיטא דחל הנדר בעת צרה ומחוייבת לקיים הנדר ולעשות מבגד משי שלה מעיל לס"ת ומקבלין ממנה, ויען שהדין הזה פשוט בעיני למאד ע"כ אינני רוצה להאריך בזה, ואחתום בשלום רב, ידידו נאמנו דוש"ת,

גרשון ה"ק שטערן רב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א

סימן כא עוד להנ"ל

(**א**) **מכתבו** היקר קבלתי ונהניתי בפלפולו ואפתח במאי דסיים מעכ"ת הרמה שליט"א וז"ל הנה המג"א סי' שד"מ בדין ההולך במדבר וא"י מתי שבת דאם יש לו ממה לפרנס אסור לעשות מלאכה וכ' המג"א ואע"ג דרוב ימים הם חול זה קבוע עכ"ל וקשה לפימ"ש השעה"מ סוף הל' מגילה בשם לשון למודים דל"א קבוע כמע"מ דמי אלא היכא דשקיל או שפירש בפנינו מהקבוע אבל היכא דלא יצא מתוך הקבוע כגון עיירות דבאפי

נפשייהו קיימי אזלינן בתר רובא ע"ש, א"כ ה"נ לא הו"ל קבוע שהרי כל יום ויום באפי נפשי' קאי וצ"ע עכ"ל דמר נר"ו – והנה באמת סברת לשון למודים לכאור' כהלכתא בלא טעמא היא, ואחר החיפוש באחרונים מצאתי בס' לקוטי שלמה (חולין דף צ"ה) דבתשו' שואל ומשיב מהדו' קמא ח"א סי' רכ"ד מסביר סברא זו כיון דקבוע הוי חידוש, לכן ל"א קבוע רק אם לא עקרינן ע"י הקבוע את הרוב לגמרי כגון בט' חניות דבנמצא הלך אחר הרוב א"כ יש אופן דאזלינן בתר רוב, אבל בעיירות דהם תמיד קבוע א"כ ע"י הקבוע עקרינן לגמרי את הרוב בכה"ג לא אמרינן קבוע כמע"מ דמי עכ"ד שו"מ ז"ל – וא"כ סברא זו תליא באידך סברא אי קבוע הוי חידוש, או לא וכבר כתב בשערי תורה ח"ג כלל ז' פרט ט"ו דאי נימא דרוב הוא ספק ולא ודאי אז לא הוי קבוע חידוש ע"ש (ומובא בילקוט הרועים ח"ב אות קבוע ע"ש) ומעתה הרי ידוע דאנן קיי"ל כשמואל דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב וכן אין הולכין בממון אחר הרוב וכ' האחרונים דהוא משום דרוב הוא ספק ולא ודאי וא"כ ממילא לדידן לא הוי קבוע חידוש ואי אפשר לומר כסברת לשון למודים הנ"ל א"כ שפיר כתב המג"א ז"ל בסי' שד"מ דשבת מיקרי קבוע דהא אליבא דהלכתא דרוב רק ספיקא הוי א"כ קבוע לא הוי חידוש ואפילו היכא דעוקר את הרוב לגמרי ג"כ אמרינן קבוע – וממקומו הוא מוכרע דהמג"א ז"ל לית לי' האי סברא דקבוע הוי חידוש, דהרי בתשו' מחנה חיים ח"ג על או"ח סי' ה' כתב דבמק"א התפלא על המג"א הלא קבוע חידוש הוא כנודע מן ר"ן הובא בש"ך סי' ק"י א"כ דילמא דוקא כי ישבו יחדיו הרוב והמיעוט אז הוי קבוע כמע"מ, ובס' עט סופר ח"ר דף ח' ע"ג הביא ג"כ בשם מחנה חיים ח"ג על אהע"ז סי' ס"ב שכ' שקבוע חידשה התורה רק אם איסור והיתר שניהם יחדיו בעולם אבל בימים שא"א להיות ביחד ואדם מסופק אי היום קודש או חול מסתבר לילך אחר הרוב ע"ש, ולתרץ זה עכ"ח אנו מוכרחים לומר דהמג"א ז"ל ס"ל דקבוע לא הוי חידוש כמש"ל וע"כ בכל ענין אמרינן קבוע וא"ש:

ב) ובגוף קושי' המקראי קודש שהביא בשעה"מ ה' מגילה על הר"ן שכתב ולענין עיירות המסופקות אם הם מוקפות חומה מימות יב"נ או לא הורו הגאונים שהולכים בהם אחר רוב עיירות שרובן אינן מוקפות חומה וכו' והקשה המ"ק דהא קיי"ל כל קבוע כמע"מ דמי. כבר תירצתי יפה ב"ה בילקה"ג על או"ח סי' תרפ"ח דהרי הקשה הר"ן גם בהא המוקפות חומה מימות יב"נ ניחוש שמא נתיישבה ולבסוף הוקפה, ותירץ דאזלינן בתר רוב מדינות שמקיפין והדר מיישבין, וא"כ הרי ידוע מ"ש בס' שלום ירושלים על ירושלמי פ"ז דשקלים דכל היכי שהקבוע צריך סיוע מריב ובלעדי הרוב לא הוי קבוע שם לא אזלינן בתר קבוע אלא בתר רוב כיון דגם הקבוע כח רוב קאתי ע"ש, וא"כ ה"נ מה בכך

דעיירות שהן מוקפין חומה מימות יב"נ הם קבוע. מ"מ הא יש ספק דילמא נתיישבו ולבסוף הוקפו, מה אמרת דאזלינן בתר וב שמקיפין והדר מיישבין, א"כ כל הקבוע בא מכח רוב ובכה"ג לא אלים כחו לדחות הרוב וא"ש בעזהי"ת. ומעתה אין אנו צריכים לתירוץ הלשון למודים ז"ל ולסברתו דכל היכא דלא יצא מתוך הקבוע כגון עיירות לא אמרינן קבוע כמע"מ דמי. ומה שמפלפל השעה"מ שם בדברי הר"ן ר"פ כל הצלמים ומכח זה מכריח דהר"ן ס"ל כסברת לשון למודים הנ"ל, הנה המעיין הדק היטב בחדושי הריטב"א לע"ז ר"פ כל הצלמים יראה דאין כל הכרח לומר כן עיש"ה בריטב"א ודו"ק כי קצרתי.

ג) **כתב** כת"ר נ"י וז"ל:

יעיין בפרמ"ג או"ח סימן תמ"ז א"א אות כ"ה שהביא תשו' רשב"א שהקשה אמאי ג'יטולי. מדין חידוש הוא דילמא משום דבר חריף וי"ל דהתורה הצריכה להגעיל אף להשתמש דבר שאין חריף ומשו"ה דייקינן דבלע חריף אין משוי לשבח ואי יין אין נפגם אכתי קשה ולכאורה דוקא ליין הא לשאר דברים לא וכאמור עכ"ל. וצע"ג מאי קאמר ואי יין אין נפגם אכתי קשה ממנ"פ אי יי"נ גמור הא אין דרכו לבשל בכלים ואי משום יין לנזיר יש לתרץ כמ"ש הרשב"א לקושי' מדבר חריף דודאי לא לנזירים בלבד צותה התורה הגעלה אלא לכל אדם, ואפשר לומר דהא ר"ש נמי ס"ל ג"נ חידוש הוא כמ"ש תוס' ע"ז ס"ח ורשב"י דהוא סתם ר"ש ס"ל קידושין ל"ח דערלה וכלאי הכרם נוהגין בחו"ל וא"כ משכחת שפיר יין של איסור בכלי מדין דהיינו של ערלה וכה"כ עכ"ל דמר נ"י – ואני תמה עליו אטו נעלם ממנו דברי התוס' פסחים מ"ד ע"ב ד"ה אלא וכו' דר"ע יליף טע"כ בנזיר משום דצוה הקב"ה להגעיל כלי יין האסורים לנזיר ע"ש ובפני יהושע ז"ל שם ביאר כוונתם כיון דאמר רחמנא אך את הזהב ואת הכסף וגו' כל אשר יבא באש וגו' ואין דרך לבשל בכלי כסף וזהב אלא יין שצריך בישול מעט וא"כ ע"כ שאין הטעם אלא משום איסור נזיר דסתם יינן אינו אלא מדרבנן ע"ש, וע"ז קאי קושי' הפרמ"ג "ואי יין אין נפגם אכתי קשה, אמאי אמר שם דלרבנן ג"נ חידוש הוא דאסיר אפילו נטל"פ אכתי קשה ליללפו טע"כ מדצוה הכתוב להגעיל כלי כסף וזהב לנזירים דבזה אין חידוש כיון דיין אין נפגם, וע"ז אמר הפרמ"ג דדוקא ליין אין יין נפגם אבל לשאר דברים גם היין דכלי אב"י פוגם בהם, א"כ א"ש דהא הנזירים לא יבשלו בהם יין רק שאר דברים ובזה שפיר פוגם א"כ הוה שפיר חידוש ולק"מ, כן תוכן כוונת הפרמ"ג ז"ל וכת"ר נ"י לחנם נתקשה בכוונת דבריו ז"ל ד) **הביא** לן מר דברי התוס' חולין ריש דף ע"ב שכתב וא"ת מנא לי' לרבה הא דטהרה בלועה לא מיטמאה מטימאה שאצלה הא לא אתי מקו"ח דצמיד פתיל וי"ל

דכולה מלתא דרש רבה מן האוכל את נבלתה מי לא עסקינן דאכל סמיך לשקיעת החמה וקאמר רחמנא דטהור אפילו לאכול בתרומה ונוגעת בטומאה שבמעיה ואסור לטמאה עכ"ל. וע"ז תמה כת"ר נ"י דהא גמ' ערוכה היא בכריתות ז' פרט לזו שמחוללת ועומדת ע"ש א"כ בטל שם תרומה מינה ושרי לטמאותה אחרי שאכלה וע' בתוס' ישנים יומא דף פ"א שכ' גבי זר שבלע שזפין של תרומה והקיאן ואכלן אחר, השני אינו משלם אלא דמי עצים, דהתרומה נתחללה באכילת הראשון ונפקא מתורת תרומה כדאמרינן פ"ק דכריתות עכ"ל דמר נ"י – והנה אין כאן לא תמיה ולא קושי' דכבר כתב הגאון מ' אברהם יצחק גליק אבד"ק טאלטשיוא בספרו באר יצחק על, חולין (שם) בהשגתו על דברי לב ארי' לשם, דכאן שרצונו לאכול תרומה זו שהיא תרומה גמורה ובקדושתה קיימא והולך לאכול אותה וידעינן בבירור שכשתבוא למעיו תקבל טומאה א"כ הרי הוא כמטמאה בידים, ונהי דאז וב כבר נמאסת מ"מ הרי עושה לה מעשה טומאה בתחלת בליעתו בעודה בעין, וזה דומה יותר למה דתנן פ"ח דתרומות משנה ח' בחבית של תרומה שנולד לה ספק טומאה ופליגי שם ר"א ור"י אי תלוי' צריכה ג"כ שימור ור"י ס"ל דאסור לגרום לה טומאה והלכה כמותו ע"ש וכן במשנה ט' שם בחבית שנשברה בגת העליונה והתחתונה מאה ביכול להציל רביעית בטהרה יציל דאל"כ אסור לטמאה בידים כיון שיכול להציל וע"ש עוד, עכ"פ חזינן דאעפ"י שאינו עושה מעשה בידים לטמאותן מ"מ כל שאינו עוסק בהצלתן חשיבא כמטמאה בידים וכ"ש כאן שעושה מעשה בידים לבלוע תרומה טהורה ולטמאותה במעיו עכ"ל, וא"כ לפי"ז לק"מ (כלל הדברים בקיצור יעוין כריתות ז' ע"א ברש"י ד"ה כהן שסך כו' אלמא כיון דבטלה בהתירא בטלה ולתירוץ הגמ' כיון דחללי' הא איתחיל נמי י"ל כיון דחללי' בהיתר הא איתחיל משא"כ היכא דחללי' באיסור, וכ"כ בכסף משנה פי"א מהי תרומות הלכה ח' וכמבואר גם במשל"מ לשם, וממילא אסיר לאכול תרומה לכתחלה על סמך שאחר האכילה תהי' מחוללת ואז יהי' מותר לטמאה דזה דומה למבטל איסור לכתחלה, ודעת התוס' דהא דאין מבטלין איסור לכתחלה הוא מדאורייתא כמבואר מדברי התוס' חולין צ"ח ע"ב בד"ה לאו למעוטי וכו' ע"ש ואפילו לדעת התוס' ישנים יומא פ"א וכן הוא דעת התוס' במנחות דף ס"ט דאפילו היכא דחללי' באיסור ג"כ חשיב מחולל, מ"מ ה"ד בדיעבד אבל לעשות כן לכתחלה מודו דאסור משום דאין מבטלין איסור לכתחלה כנ"ל, ואגב אעורר על בעל כפות תמרים ז"ל ביומא דף פ"א גבי זר שבלע שזפין של תרומה כו' שהקשה קושי' התוס' ישנים שם ולא ראה התוס' ישנים וגם נעלם מעינו הבדולח דברי התוס' מנחות דף ס"ט ופלא).

שוב מצאתי בתשו' הרי בשמים מהדו' תנינא סי' ח' שהביא דברי התוס' יומא ע"ז ע"א ד"ה דתנן וכו' שכתבו ובמס' כריתות דף ז' אמרינן כהן שסך שמן של תרומה למעים בן בתו ישראל מתעגל בו ואינו חושש ואי הוי דאורייתא היה אסור בכל ענין אלא מדרבנן עכ"ל הרי דס"ל להתוס' דרק לגבי איסור סיכת תרומה לזר דמדרבנן הוא אמרינן דכבר נתחלל אבל לא בדאורייתא וע"ז כתב הגאון בעל הרי בשמים ז"ל בין שני חצאי לבינה וז"ל:

וכן אנו מוכרחין לומר בדברי התוס' חולין ע"ב ד"ה

כי קאמר כו' וי"ל דכולא מילתא דריש רבה מן האוכל את נבלתה מי לא עסקינן דאכל סמוך לשקיעת החמה וקאמר רחמנא דטהור אפי' לאכול בתרומה ונוגעת בטומאה שבמעיה ואסור לטמאה, ועכ"ח דלגבי דאורייתא לא אמרינן דנתחלל עכ"ל – ופלא בעיני דלא חלי ולא מרגיש הגאון ז"ל בקושי' הגדולה שהקשה בעל כפות תמרים ז"ל בתוס' יוהכ"פ ליומא דף ע"ז (וכת"ר נ"י שהקשה כן מעצמו לא

ראה הכפ"ת הנ"ל) על דברי התוס' ביומא הנ"ל הא אדרבה מכריתות דף ז' מוכח להיפוך דגם בדאורייתא אמרינן דנתחללה דאי כדברי התוס' דרק בדרבנן אמרינן כן אמאי צריך הגמ' לומר אבל גבי שמן המשחה כתיב כי נזר שמן משחת אלקיו עליו שמן משחה קריי' רחמנא דאע"ג דאיתא עליו לא איתחיל, תיפוק לי' דסיכת שמן המשחה אסור מדאורייי' ובדאורייתא לא אמרינן דנתחללה וצע"ג -- ולחומר הנושא נ"ל ליישב דכבר כתב בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד ס' רנ"ד ד"ה ונ"ל הא וכו' דלהחמיר לכ"ע דרשינן טעמא דקרא, רק להקל עפ"י הטעם בזה קיי"ל כר"י דלא דרשינן טעמא דקרא ע"ש, א"כ כאן גבי שמן המשחה דכתיב כי, נזר שמן משחת אלקיו, עליו שמן משחה קריי' רחמנא דאע"ג דאיתא עליו לא איתחיל, צריך להבין טעמא דקרא מאי שנא שמן המשחה מתרומה דאמרינן בי' כיון דחללי' לשמן של תרומה הא איתחיל ומדוע החמיר הכתוב בשמן המשחה יותר מבשמן של תרומה ועכצ"ל משום דשמן המשחה אסור

בסיכה כמ"ש על בשר אדם לא ייסך, משו"ה כיון שהוא איסור דאורייתא לא אמרינן דנתחלל, ומן הטעם הזה ילפינן דבכל איסורי דאורייתא לא אמרינן דנתחלל, וא"כ הי' קשה להתוס' יומא דף ע"ז הנ"ל אמאי אמרינן בשמן תרומה דנתחלל הא סיכה בתרומה אסור לזר מדאורייתא אעכ"ח מוכח דכל הדרשות הן אסמכתא בעלמא וסיכה לזר אינו אסור אלא מדרבנן ע"כ אמרינן דנתחלל, א"כ שפיר הוכיחו תוס' מכריתות דף ז' דאם הי' סיכה בתרומה אסור מדאורייי' הי' אסור בכל ענין, משום דהוי ילפינן משמן המשחה, דהא לחומרא הכל מודים דדרשינן טעמא דקרא כנ"ל ומיושב שפיר קושי' הנ"ל:

והנה בס' תורה תמימה פ' אמור בפסוק ולא יחללו את קדשי בני ישראל הקשה ג"כ על הראי' שהביא ר"ת בתוס' יומא ע"ז מכריתות דף ז' דהוא ראי' לסתור ולא ראה שכבר הקשה כן בכפות תמרים ליומא שם, אך לדברינו א"ש כי ראי' ר"ת היא מן התרצן דקאמר דשמן המשתה לא איתחיל אפי' בעודו עליו וכדאמרן ועיין גם במנחת, חינוך מצוה רע"ט ומצוה ר"פ שהביא ג"כ קושי' הכפ"ת והניחו בקושיא ולפימ"ש א"ש בעזהי"ת, ומי שדעתו רחבה מדעתי יתרץ באופן יותר טוב ורופא אומן יקרא ושכר הרבה יטול:

ומפאת חולשת מזגי בעוה"ר לא אוכל כעת להאריך יותר ולהשיבו על הפלפול שהציע לפני בענין א"א איסר דבר שאינו שלי ועמו הסליחה. הכ"ד ידידו דוש"ת בא **גרשון ה"ק שטערן** הרב דק"ק מ' לודאש והגליל יע"א.

אחר חיתום מצאתי שיש סתירה בדעת ר"ת שהביאו תוס' יומא ע"ז ונדה ל"ב בשמו דס"ל דסיכה בשמן תרומה לזר אינו אסור אלא מדרבנן, ואילו בחידושי הריטב"א לע"ז דף ט"ו ע"א בד"ה אלא לאו וכו' כתב בשם ר"ת דהנאה של כילוי בתרומה אסיר לישראל מדרבנן, אבל סיכה אסורה מדאורייתא מריבויא דקרא דסיכה כשתיה עיי"ש ותמצא. ויותר פלא דהריטב"א ז"ל בעצמו כתב בחידושיו לנדה דף ל"ב ע"א בשם ר"ת ז"ל דסיכה שהיא כשתי' אינו מה"ת אלא מדרבנן ע"ש ונמצאו דבריו סותרים זא"ז וצ"ע.

סימן כב עוד להנ"ל

מכתבו היקר מיום ב' דר"ח אדר תרפ"ו לפ"ק קבלתי לנכון, וראיתי מ"ש מעכ"ת נ"י ע"ד הרמב"ם בפ"ט מה' כלי המקדש הלכה ג' שכ' מעיל של כהן גדול אין לו בית יד, והשיג עליו הראב"ד וכתב זו מנין לו ע"ש, וע"ז כתב מעכ"ת נ"י ששמע ראיה להרמב"ם מהא דכהן גדול לא הניח תפילין של יד והאריך בזה, ואני תמה על מעכ"ת שלא ראה דעיקרי הדברים כבר כתובים בפרמ"ג או"ח סי' כ"ז א"א אות ו' יע"ש. וכבר הובאו דברי פרמ"ג אלו בס' מעשי. למלך על הרמב"ם פ"ט מכלי המקדש ה"ג יע"ש – וז"ל הפרמ"ג בספרו תיבת גומא פ' תצוה. ובמנחות מ"ג ב' סד"א מאן דלא מחייב בכלאים כו' ולא קאמר דהמעיל היה פתוח משמע שד' כנפות היו לו ער"מ פ"ט מכלי מקדש ולא היה בו ציצית. י"ל דהר"מ ז"ל לשיטתיה כהנים משמע כל הכהנים עכ"מ פ"י מכלאים. וא"נ בגדי כהונה של גבוה הם וממעטינן כסותך (ולא של גבוה) ופטור מציצית פיק עכ"ל ודברי פרמ"ג אלו נעלמו מעיני הגאון בעל מנחת חינוך ז"ל במצוה צ"ט יע"ש. ויותר אין לי להאריך בזה. נאום ידידו דו"ש.

מפתח למצוא הענינים הכתובות, בחלק שאלות ותשובות

א פלפול בסוגיא דריחא מילתא פסחים דף ע"ו ע"ב. (ב)בענין אי מותר לשרוף תרומה טמאה בלילה. (ג)הערות על ספרי ילקוט הגרשוני על אגדות הש"ס בענינים שונים. (ד)השגות חכם אחד על קונטרס עמק הלכה:

בסוגיא דחזקי' ור"א הנדפס בספרי ילקוט הגרשוני חלק ראשון על אגדות הש"ס ואני תירצתי דברי הנאמרים שם, וביטלתי בעזה"י דברי החכם המערער על דברי. (ה)יישוב קושי' הפנ"י גיטין מ"א והטו"א ריש חגיגה ע"ד התוס' שם, ועוד יישוב לקושי' הגאון ר' שלמה קוועטש אבדק"ק נ"ש ז"ל בפסחים דף ה' בהא דא"ר ש"מ מדר"ע תלת. ופירוש נחמד ברש"י ביצה דף ת' ע"ב בד"ה עשה ול"ת היא. פלפול בהא דאמרינן בברכות ס"פ כיצד מברכין פוק חזי מה עמא דבר. פלפול בדברי הגאון מהו' שלום מרדכי הכהן זצ"ל אבדק"ק בערזאן יצ"ו בפסק היתר ק' רבנים לישא אשה על אשתו. (ח) פלפול בדברי הגאון מהו' מנשה אייכענשטיין נ"י אבדק"ק רישא יצ"ו בפסק היתר ק' רבנים לישא אשה על אשתו. ויישוב קושי' הטורי אבן ז"ל בריש חגיגה בשני אופנים. (ט)פלפול בענין דבר שטיבולו במשקה דצריך נט"י (יו"ד) בדבר התועבה הנעשה בקהלה אחת שקברו את המת ביום ג' למיתתו בשבת קודש בעוד היום גדול ע"י עכו"ם. (י"א) יבאר שבמקום שיש ש"ץ קבוע במתא, אסור לשמש החברה שאביו ואמו עודם חיים. להזכיר נשמות ביו"ט ולומר בעדם תפלת אמ"ר. (יב) פלפול בדברי הרבינו יונה ז"ל דאיסור שנהפך לדבר היתר כגון נבילה שנתהפך לדבש דמותר. (י"ג) בענין קושי' האור חדש פסחים דף ל' על החכ"צ שכ' דמהני יישון י"ב חודש לכלי חמץ. ועוד באיזה ענינים. (י"ד) בנידון מי שמכר פרה מבכרת לנכרי בכסף לחוד וגם ע"י האנדשלאג כנהוג אם יש להתיר לעשות מום בספק בכור כזה ע"י נכרי.

(**ט**"ו) בדברי רש"י ב"מ דף ל"ב ובדברי רש"י מנחות דף מ'.

(**ט**"ז) עשרים הערות על הספר מעשי למלך על הרמב"ם, (**י**"ז) ארבעים וארבעה הערות על חיבורי ילקוט הגרשוני שנדפסו בשנים קדמוניות.

(**יח**) בענין מ"ש המנחת חינוך איך יוצאין י"ח בערבה שאין בה שו"פ במדינות אלו. [ויישוב דקדוק עצום בתוס' סוכה] (**י**"**ט**) חמשה הערות על חיבורי ילקה"ג ב"ח על אגדות הש"ס.

בכגון דא צריך אני להודיע כי התירוץ שכתבתי בסימן כ' על קושיית השואל בשבת דף קל"ו ע"ב, מצאתי אח"כ בספר תורת בר נש להגאון מ' (**כ**) יישוב קושי' אחת בשבת דף קל"ה, וע"ד השאלה האם נכון לעשות מבגד שנשתמש בו הדיוט מעיל לספר תורה.

(**כ"א**) בענין קבוע כמחצה על מחצה דמי. ועוד ביאיר דברי הפרמ"ג אויח סי' תמ"ז א"א אות כ"ה. ועוד יישוב לתמיהה בתוס' חולין ריש דף ע"ב. ועוד בענין סיכה כשתיה אי הוי מדאורייתא או מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא.

(**כב**) בדברי הרמב"ם פ"ט מכלי מקדש ה"ג מעיל של כהן גדול אין לו בית יד. פייבל שלעזינגער ז"ל אבדק"ק טאפאלטשאן יע"א בפרשת לך לך אות כ"ב עיי"ש והנאני מאוד שכיוונתי לדעתו הרמה בזה.

בריך רחמנא דסייען עד כען. **בפרמ"ג** יו"ד סי' א' שפ"ד סק"ד כתב וז"ל:

שרוב כו' דע שנחלקו הרא"ה בב"ה ורשב"א במ"ה דף ז' ע"ב. הרא"ה סובר דרוב לאו דוקא אלא כל. ומשמרת הבית סובר דכל היינו רוב שייך שפיר אבל רוב דליהוי כל זה לא מצינו עכ"ל ע"ש – ולענ"ד יש להביא ראיה לדעת הרא"ה ז"ל מב' מקומות בש"ס (א) מיבמות צ"ה ע"א דאיתא שם:

אלא אמר ר"ל יבמה, יבמה למאן אילימא לאחר וכדרב המנונא דאמר. ר"ה שומרת יבם שזינתה אסורה ליבמה, מה ליבמה שכן נטמא הגוף ואיסורה ברוב. ופירש"י ואיסורה ברוב. לכל אדם היא באיסור עד שלא חלצה תאמר בארות אשה שאינה אסורה אלא לזה עכ"ל ע"ש. הרי מצינו בהדיא אע"ג דקאמר הש"ס ואיסורה ברוב. מ"מ רוב לאו דוקא אלא כל. וא"כ הה"ד ברוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן. י"ל דרוב לאו דוקא אלא כל. (ב) מכתובות י"ד ע"א דקאמר והכא רוב פסולין אצלה, ופרש"י ארוסה הכל פסולין אצלה חוץ מן הארוס עיי"ש. הרי אע"ג דקאמר הש"ס רוב פסולין אצלה מ"מ פירושי הכל פסולין אצלה, וא"כ הה"ד ברוב מצויין א"ש מומחין הן ג"כ פירושו כל מצויין א"ש מומחין הן וכדעת הרא"ה ז"ל ועיין בתשו' מרן חת"ס ז"ל ח"ר לאהע"ז סימן כ"א דאזיל ג"כ בשיטת הרא"ה הנ"ל עיי"ש.

בתורה תמימה פרשת ויחי בפסוק כבס ביין לבושו כתב וז"ל:

וע' בר"ן בשבת ס"פ ח' שהביא ראי' לענין דאיירי שם דגם ביין שייך כיבוס ממה דדרשינן בענין שביעית (פ' בהר) לאכלה ולא לכביסה, יעו"ש, ותמיהני שנסתייע מדיוק כזה בעוד שהי' לו באפשר להביא מקרא מלא שלפנינו וכבס ביין לבושו עכ"ל – ונעלם ממנו ולא ידע שכן תמה על הר"ן בעל קרבן נתנאל על הרא"ש פ"ד דביצה אות א' יעו"ש.

הגאון מו"ה ישראל פריינד נ"י אבדק"ק סאסרעגען יע"א, כתב לי בזה"ל:

בספרו ילקוט הגרשוני או"ח סימן תרכ"ט אות א' כ' הדר"ג נ"י וז"ל:

כתב לי הגה"ג מ' חיים בערלין שליט"א אבדק"ק יעליסאוועטגראד וז"ל ולהראות לו אות אהבה ורצון אעוררהו אשר בבואו בחלק השני להלכות סוכה, ישים נא אל לבו לעיין

במה שנפלאתי על מה שראיתי בספר רבינו בחיי עה"ת בסדר אחרי מות בפסוק השוכן אתם בתוך טומאותם, כתב בזה ל:
אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם. וזה היה דעת ר' יהודה ז"ל במסכת סוכה שהי' אומר שמסככין בדבר המקבל טומאה ומטעם הכתוב הזה הי' אומר כן אע"פ שאין הלכה כמותו עכ"ל רבינו בחיי ז"ל, והן לא נמצא בכולי תלמודא לא בבבלי ולא בירושלמי ולא בתוספתא, מי ומי שיאמר שמותר לסכך בדבר המקבל טומאה, לא ר' יהודה ולא שום תנא או אמורא אחר, ואדרבה לחד מ"ד בפ' הישן דף כ"א ע"ב טעמי של ר' יהודה במשנה שם דהסומך סוכתו על כרעי המטה אם אינה יכולה לעמוד בפ"ע פסולה, הוא, מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה (וע' גם בירושלמי פ' הנ"ל ה"ב) הרי דפוסל ר' יהודה אף במעמיד הסוכה בדבר המקבל טומאה, ואיך יוכל לסבור שמסככין בדבר המקבל טומאה, ומאיזה מקור לקח זה רבינו בחיי ז"ל, ודברי רבינו אלה הם הפלא ופלא ומרפסן איגרי עכ"ל.. **ומה** שכ' הדר"ג שם בתירוץ הא' שכוונת רבינו בחי ז"ל על ר' יהודה בסוכה ל"ו ב' דאין מסככין אלא בד' מינים שבלולב והקשה בכפות תמרים ז"ל הלא אינו יכול לסכך באתרוג שהוא דבר המקבל טומאה ותירץ בספר ביכורי יעקב דס"ל לר' יהודה דבלא הוכשר לקבל טומאה אע"ג דראוי לקב"ט מסככין בו, וע"ז קאמר רבינו בחיי דאנן לא קיי"ל כר"י בזה. הנה במחכת"ה נ"י אם כי דבר חכמה דיבר קשה לשמוע שהרבינו בחיי יסתום דבריו כל כך ויכלול בתיבות קצרות פלפול ארוך כזה, מה גם דבכפ"ת שם תי' באופן אחר דר' יהודה בענפי עץ של אתרוג איירי (א"ה זה אינו השגה עלי דכבר הבאתי שם דהבכורי יעקב ז"ל דחה תירוץ הכפ"ת הנ"ל וע' בש"ס ווילנא מובא קושי' הגאון ר' שמואל שמעלקא טויבעש ז"ל בהגהותיו ועפ"ד הבכורי יעקב ז"ל מיושב קושיתו ע"ש בהגהות הנ"ל לסוכה דף ל"ז ע"א), וגם מ"ש הדר"ג נ"י באופן השני שכוונת רבינו בחיי הוא על אחד מהמפורשים על מסי סוכה שהי' נקרא ר' יהודה וע"כ כתב עליו ז"ל הוא תמוה דאם לא נמצא שום תנא או אמורא שיסבור שמסככין בדבר המקבל טומאה היאך יסבור כן אחד מהמפרשים (א"ה ג"ז אינו השגה עלי דהא יכול להיות שאותו המפרש ששמו ר' יהודה הביא לנו בפירושו מי הוא התנא או האמורא שסובר שמסככין בדבר המקבל טומאה ופסק הלכה כמותו.) **ולענ"ד** כוונת רבינו בחיי על הר"ר יהודה המובא בתוס' סוכה דף י"ג ע"ב ד"ה ירקות עיי"ש והסגנון בדברי התוס' שם לפי"ז הוא:
דברש"י ד"ה ירקות וכו' מבואר דלאו מאכל אדם נינהו דאי מקבלי טומאה לא חייצו בפני הטומאה, וע"ז כתבו התוס' בזה"ל:

והגהה היתה שהגיה הר"ר יהודה פירש רש"י וכו' דהיינו על פירש"י הגיה הר"ר יהודה וכתב:
ואינו כן אלא מאכל אדם נינהו ואפי"ה מדאורייתא חייצו כל זמן שלא הוכשרו וכו' ואפי"ה אמרינן שם ופוסלין את הסוכה משום אויר, אבל משום סכך פסול הואיל וראויין לקבל טומאה לא, אלמא דלה"ר יהודה מסככין בדבר הראוי לקבל טומאה כל זמן שלא הוכשר וטעמא משום דכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם, ואין צריך לומר כמ"ש רש"י בד' ה ופוסלין וכו' דלחומרא נקט לפסול משום אויר בשלשה יעו"ש, אלא משום סכך פסול הואיל וראויין לקבל טימאה אי אפשר לפסול כל זמן שלא הוכשרו, ועיין בהגהות וחידושי הרש"ש שם ותמיה רבתי על הגאון הגדול מ' חיים בערלין שנעלם ממנו כ"ז לפי שעה ודו"ק, עכ"ל ידידי הגאון אב"ד דק"ק סאסרעגען נ"י.
ולענ"ד אף כי אפשר לפרש דברי התוס' סוכה י"ג ע"ב הנ"ל בסגנון שכתב הרה"ג הנ"ל ויהי' מוכח מזה דהר"ר יהודה סובר שמסככין בדבר הראוי לקבל טומאה כל זמן שלא הוכשר – מ"מ אין זה בגדר תמיה רבתי על הגאון ר' חיים בערלין הנ"ל דלא נחית לזה, כי הלא עינינו הרואות דבהגהות וחי' הרש"ש שציין הרה"ג הנ"ל בעצמו מבואר שלא הבין הפשט בהתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל, וגם בקרבן נתנאל על הרא"ש סוכה דף י"ג לא הבין הפירוש בתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל, וגם הפרמ"ג או"ח סי תרכ"ט מש"ז ס"ק י"ב לא הבין הפשט בתוס' הנ"ל כמו שהבין הרה"ג הנ"ל אלא כל הגאונים הנ"ל הבינו דהתוס' אינם חולקים על רש"י וגם הם סוברים דאין מסככין באוכלין הראויין לקבל טומאה אע"פ שעדיין לא הוכשרו לקבל טומאה, וע"כ יפה תמה הגאון מ' חיים בערלין הנ"ל על הרבינו בחיי ז"ל כל כי הני מילי מעלייתא ליתאמרן בבי מדרשא משמי'. הנה אני זכיתי לקבל פני הגאון מהר"ח בערלין הנ"ל בירושלים עיה"ק תובב"א בשבוע פ' בהר שנת עתיר לפ"ק שמעתי מפי קדשו דברים חריפים ונפלאים מאוד וזכר צדיק לברכה יהי חלקו עם הצדיקים היושבים ועטרותיהם ראשיהם ונהנים מזיו השכינה אכי"ר.

לקוטים שונים

דבר פלא ראיתי כעת בגמרא סוף ברכות אחרי דרך "מביא התלמיד" מישא שם בשם ספר כריתות ז"ל (בל"ב מדות דר"א בר"י הגלילי) שכתב וז"ל:
ואתחיל לבאר הל"ב מדות ובכל אחת אתן טעם למה לא אמרם רבי ישמעאל עם הי"ג מדות שלו עכ"ל ובסימן י"ח שם כתוב לאמר:

מדבר שנאמר במקצת והוא נוהג בכל ומ"מ נאמר במקום ההוא מפני שדיבר הכתוב בהווה כיצד. ובשר טרפה לא תאכלו אין לי אלא בשדה בעיר מנין ת"ל טרפה לא תאכלו א"כ למה נאמר בשדה שדבר הכתוב בהווה שדרך הבהמות ליטרף בשדה יותר מבעיר: גם זו לא חשיב ר"י משום דפשיטא הוא דטריפה נוהג בכל מקום דטעמא משום חיות החיה אכול שאינו חיה לא תיכול וקרא דבשדה דרשינן לה בה טובא עכ"ל ופלא איך אמר אליבא דר' ישמעאל דטעמא דטריפה משום חיות החיה אכול שאינו חיה לא תיכול, הא מבואר בחולין ריש פרק אלו טריפות דתנא דבי ר' ישמעאל סובר טריפה חיה מדכתיב להבדיל בין החי' וגו' ובין החי' אש לא תאכל עיי"ש, וידוע דתנא דבר"י ור"י הכל חד הוא, עיין בפסחים ה' ע"א בתוס' ד"ה דברי ר' ישמעאל שכתבו, תימה לר"י דתנא דבי ר' ישמעאל נפקא לי' מקרא אחרינא ובכמה דוכתין (מגילה כ"ג א' וזבחים נ"ב א') פריך מר' ישמעאל אתנא דבי ר" ישמעאל עכ"ל – וחידוש בעיני שהגאון ר' ישעי' פיק זצ"ל לא העיר ע"ז בגליונו על השס כדרכו בקודש בכל מקום וצ"ע:

במגילה ז' ע"ב אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי רבה ור"ז עבדו סעודת פורים וכו' בתר דאיבסום קם רבה ושחטי' לר"ז וכו' אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח מ"ט ימי משתה ושמחה כתיב, רב אשי הוה יתיב וכו' א"ל לא שמיע לי' למר הא דאמר רבא סעודת פורים שאכלה לא יצא י"ח א"ל לא שמיע לי [כה הגירסא, בשאלתות וכמ"ש בגליון השס] וכו' עיי"ש בגמרא – וראיתי בכתב סופר על מגלת אסתר דף קנ"ז ע"א שכתב וז"ל:

והנה הרי"ף מייתי הך מימרא דרבא מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' ועיין בר"ן שם שתמה הא בש"ס משמע דאידחי זה מעובדא דרבה שחט לר"ז ונ"ל די"ל דרבא אמר חייב לבסומי עד דלא ידע וכו' היינו עד ולא עד בכלל כי רבא שמע או ראה מה שאירע לרבה מכח ששתה יותר מדאי ולכן אמר שלא ישתכר כל כך והיינו דמייתי הרי"ף דין זה עכ"ל – והנה בדבר זה כבר קדמו הגאון רא"ז מרגליות ז"ל ביד אפרים או"ח סי' תרצ"ה ע"ש – ולענ"ד נראה ביישוב ד' הרי"ף ז"ל דהנה יש לדקדק בגמ' דבתר דמייתי הך עובדא דרבה, ור"ז, מייתי מימרא דרבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח וכו' ולמה לא מייתי הש"ס הנך ב' מימרות דרבא דמיחייב לבסומי וכו' וסעודת פורים שאכלה בלילה וכו' בזה אחר זה, ומדוע הפסיק הש"ס בין הני ב' מימרות דרבא הך עובדא דרבה ור"ז והלא דבר הוא – ולכן נ"ל דכבר הקשה בכתב סופר על מגלת אסתר דף קנ"ו ע"ב האיך נכשל רבה במעשה מכוער כזה ושחטי' לר"ז והא שומר מצוה לא ידע דבר רע – ונלע"ד דקושי' זו היה קשה להגמרא גופא, ולכן מייתי בתר עובדא דרבה

ור' זירא הך מימרא דרבא סעודת פורים שאכלה בלילה (פי' הר"ן בליל ארבעה עשר) לא יצא ידי חובתו וכו' כדי לתרץ איך נכשל רבה במעשה מכוער כזה דשחטי' לר' זירא. כי מחמת דרבה ור"ז לא שמיע להו עדיין מימרא דרבא דסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח. (כמו דלא שמיע לי' לרב כהנא עד דשמעה מרב אשי ותני מיניה ארבעים זימנין כמבואר בגמרא), ולכך בוודאי הקדימו לעשות הסעודה תיכף אחר המגילה בליל י"ד, משים זריזין מקדימין למצות, אמנם מאחר דבאמת קיי"ל כרבא דסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח א"כ לא שייך בזה שומר מצוה לא ידע דבר רע, דזה שייך דוקא במי ששומר המצוה בזמנה וכהלכתה, לכן אירע לו לרבה מעשה מכוער כזה דשחטי' לר"ז, אבל אנו שעושים הסעודה ביום ולא בלילה אין לנו למיחש דילמא יבא מחמת השכרות איזה מכשול וכל תקלה וכל קטטה ח"ו כי בוודאי שימר מצוה בזמנה וכהלכתה לא ידע דבר רע, ומדוייק בזה היטב הא דמייתי הש"ס בתר עובדא דרבה ור"ז הך מימרא דרבא דסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח כדי להורות דמימרא הראשונה דרבא דמיחייב לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' שריר וקיים ולא נדחה מכח האי עובדא דרבה ור"ז, וגם מדוייק בזה לשון הר"ף ז"ל שכתב בזה"ל:

אמר רבא מחייב אינישׁ לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' ואמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח מ"ט ימי משתה ושמחה כתיב בהי עכ"ל, דהני ב' מימרות דרבא שייכן להדדי ודברי רבא אמת צדקו יחדיו, ומיושב תמיהת הר"ן בשם רבינו אפרים ז"ל, כנלע"ד ברור ואמת בס"ד:

בע"ז נ"ה ב' פירש"י זונין ישראל היה עיי"ש, ועיין לעיל הבאתי דמהרש"א ובטל. עיון יעקב והגאון ר' יעקב עמדין וגם מרן החיד"א ז"ל שקלו וטרו בזה מנלי' לרש"י הא עיי"ש, וכעת אני תמה איך לא זכרו כל הגאונים הנ"ל גמ' מפורשת (בשבת פ"א א') זונין על לבי מדרשא אמר להו רבותי אבנים של בית הכסא שיעורן בכמה ע"ש, וזה ראיה לפירש"י דזונין ישראל היה וצ"ע.

באבות פ"ד ר' יעקב אימר יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז - וקשה מדוע שינה לשונו בסיף ולא אמר גם לה יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט מכל קורת רוח וכתב בספר שער בת רבים על הפטורות, ביאור נכון בזה עפ"י משל. ב' אנשים הלכו אצל גביר חד אל המשתה, וכאשר נשאל את אחד איך היה המשתה, יאמר שלא היה לו שום עונג ונחת מן המשתה, וכאשר נשאל את השני, יענה שהיה לו רב עונג ונחת רוח, והסיבה לזה הוא, יען שהראשון הוא בושת פנים והתבייש לאכול ולשתות, לכן לא היה לו שום עונג

ונחת רוח. אבל השני הוא איש שלא ידע בושת ואכל ושתה כאוות נפשו, לכן יהלל את המשתה יען שהיה שם אכילה ושתיה לרוב, כן עד"ז אם היה היכולת לדבר עם הנשמה קודם ירידתה לגוף, ולשאול ממנה שתצייר לנו העונג של עוה"ב. אז בוודאי תשיב לנו שאין לה בעוה"ב שום עונג ונחת רוח, אך אם נשאל אותה הנשמה עצמה אחר שכבר היתה בעוה"ז ולחמה מלחמת תנופה עם היצה"ר וכבשה אותו, אם נשאל אותה אז על דבר העונג בעוה"ב, אזי בוודאי תשיב לנו שאין כל עונג של עוה"ז שוה אף לקצת עונג של עולם הבא. והסיבה לזה הוא, יען שנשמת האדם קודם שירדה לגוף היא אוכלת נהמא דכיסופא ואין לה שום זכות בלתי אשר יושיט לה המלך מלכו של עולם מאוצר של מתנת חנם, ולכן אין לה שום עונג ונחת רוח, אבל לאחר ירידתה בגוף היא אוכלת וניזונת ממעשה ידיה ופרי מעלליה, ולכן יש לה קורת רוח הרבה, וז"ש ר' יעקב אם תשאל מדוע הוריד הקב"ה את הנשמה בזה העולם, אענך ואומר לך. משום שיפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, כי קודם שירדה הנשמה לגוף, אין לה שום קורת רוח מהעוה"ב, אבל אחר כן, יפה שעה אחת של קורת רוח שיש לה בעולם הבא מכל חיי העוה"ז, ע"כ דפח"ח.

בספר ישמח משה פ' וירא מביא גמ' סנהדרין צ"ח א' אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב, וכתב דמייתי הגמ' פסיק כולי הפך לבן טהור הוא ופרש"י כולו כלבן הארמי וקשה טובא למה דוקא נקט לבן וכי לא הי' רשע אחר בעולם ע"ש -- ופלא דלא נמצא פי' זה ברש"י בשום מקום. עיין סנהדרין דף צ"ז ע"א ברש"י ד"ה כלו הפך לבן וכו' וכן לא נמצא זה ברש"י סנהדרין דף צ"ח ע"א וצ"ע.

בפמ"ג יו"ד סימן א' שפ"ד סק"ד הביא פלוגתת הרא"ה והרשב"א במשמרת הבית לענין רוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן, דהרא"ה סובר דרוב לאו דוקא אלא כל ומשמרת הבית סובר דכל הייני רוב שייך שפיר אבל רוב דליהוי כל זה לא מצינו עכ"ל וכבר הבאתי לעיל ב' ראיות להרא"ה מגמרא יבמות ומגמרא כתובות ע"ש, וכעת נ"ל ראיה ג' להרא"ה מגמ' קידושין מ"א ע"ב דקאמר מה לקדשים שכן רוב מעשיהן על ידי שליח ופרש"י רוב מעשיהם, כל עבודת הקרבתם על ידי כהנים שהם שלוחים עכ"ל, ומבואר דרוב לאו דוקא אלא כל והיינו כהרא"ה ז"ל.

בפרשת כי תשא העשיר לא ירבה וגו'. נראה לפ' העשיר, היינו מי שמקמץ כמרז"ל וסימנך עשירים מקמצין, לא ירבה הונו במה שמקמץ ואיני נותן צדקה, כמרז"ל אם אין ניתנין ליעקב נותנין לעשו הרשע, ועוד ארז"ל השער שאינו פתוח לצדקה הוא פתוח להרופא ולהאפאטהעקע ר"ל, והדל לא ימעיט הונו ממחצית השקל שנותן צדקה לעני,

כמ"ש בעה"ט בתיבת ונתנו איש כיפר נפשו, אם תקראנו למפרע יהי' ג"כ ונתנו, לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יחזור אליו ולא יחסר לי בשביל זה כלום עכ"ל ובמוסר הארכתי ואכ"מ.

באבות ספ"א כל ימי גודלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה – כלומר טוב לחכם יותר לשתוק ולא לדרוש דרשות יותר מדאי, יען ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה כלומר להמון העם לא הדרשה הוא העיקר אלא המעשה שמספר הדרשן בתוך הדרשה ורק זאת נשאר בזכרונו, והמוסר והתוכחה ששמע הכל נשכח מלבו, א"כ אך לשוא כל עמל הדרשן כי אינו פועל כלום בדרשותיו, ואין חכם כבעל הנסיון. ועיין לעיל מ"ש במס' אבות מעין זה, אך מ"ש כאן היא פשוט יותר וכמדומה לי שראיתי כן באיזה ספר ואין פנאי לחפש.

בתהלים סי' ס"ח וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה – אמר לי הרבני מ' יוסף שטיינער נ"י מק"ק מ' לאפאש יע"א בשם אדמי"ר הגאון מהר"ם שי"ק זי"ע שאמר בחג הפורים כי ההבדל בין שמחה לעליצה היינו כי השמחה הוא בלב והעליצה הוא הוראת השמחה בחוץ ע"י תודה וקול זמרה וקול ששון ולכאורה היה די בשמחה שבלב ולמה לי העליצה בשירה בפה, אך באמת אם היו שמחים רק בלב לא היו גם אחרים מתעוררים לשמוח, לכן כדי לעורר גם אחרים לשמחה מוכרחים הצדיקים להראות שמחתם בחוץ ע"י שירה בפה, והנה ידוע מגמרא מגילה דף י' ע"ב דלשון ישיש ביו"ד היינו פועל יוצא להשיש אחרים (ע"ש דקאמר ודיקא נמי דכתיב כן ישיש ולא כתיב ישוש) וז"ש וצדיקים ישמחו (בלב) אבל לא די להם בזה כי אם גם "יעלצו' בפה ובקול זמרה, לפני אלקים, ומדוע עושים כן. לז"א יען "וישישו' בשמחה, שרוצים גם להשיב ולשמח אחרים, וזה לא אפשר כי אם בעליצה ע"כ דפח"ח:

בר"פ האיש מקדש כתב הרי"ף ז"ל תניא ר' יהושע בן קרחה אומר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כל קהל וגו' וכי כל הקהל שוחטים כו' מכאן ששלוחו ש"א כמותו, והקשה הר"ן ז"ל הא מסקינן בגמ' דמהאי קרא לחודי' ליכא למיגמר לכה"ת כולה דמה לקדשים שכן רוב מעשיהם ע"י שליח אלא אתיא מבנייהו דגירושין וקדשים ע"ש דמיישב הרי"ף בדוחק קצת – ולענ"ד נראה עפמ"ש בס' ישמח משה פ' בא להבין דברי ריב"ק מנין ששלוחו של אדם כמותו ולכאורה לשון של אדם הוא שפת יתר דהא באדם קיימינן בענין דינים והלכות, והול"ל מנין שהשליח כהמשלח. אך י"ל דודאי מכל תנ"ך נשמע בהשי"ת דמה שהשליח עשה הוי כאלו הוא עשה, וא' מהם כי הפיכת סדום ע"י מלאך כדכתיב לבלתי הפכי, וכמבואר בדברי רז"ל כי אחד הי' להפוך את

סדום, ואעפ"כ כתיב וה' המטיר ויהפוך את הערים. ויהי בשחת אלקים את ערי הככר. ואם אמרתי אספרה כמו הראיות שיש לזה בכל תנ"ך יכלה הנייר והם לא יכלו וכו' וא"כ נשמע מכ"ז דמה שהשליח עושה הוי כאלו עשה המשלח, אך אין הנידון דומה לראי' דבשלמא באדם השליח שומע להצווי של המשלח, אבל עושה בכח של עצמו, והמשלח לא עביד ולא מידי, וא"כ י"ל דלא נחשב כאלו המשלח עשה, משא"כ בהשי"ת וכי כלום נמצא יש לו כח ותנועה גדולה או קטנה מעצמו זולת השפעת כח וחיות הנשפע מאתו ית', וא"כ אף אחר שנצטווה אין עושה בכח של עצמו רק בכח שמקבל מאתו ית' וא"כ תמיד הוא העושה ודאי דראוי לקרוא העשייה על שמו ית' משא"כ באדם, וזה שדייק ריב"ק לומר מנין ששלוחו של אדם כמותו וזה ברור ואמת בס"ד עכ"ל ודפח"ח ש"י. והנה בנדרים ל"ה איבעי' ולא איפשטא אי כהנים שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן נינהי, אמנם בקידושין כ"ג אר"ה ברי' דר"י הני כהני שליחי דרחמנא נינהו דאי ס"ד שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצינן עבדינן ואינהו מצי עבדי ע"ש, א"כ י"ל דהגמ' דר"פ האיש מקדש סובר דכהנים שלוחי דידן נינהו ולכך קאמר מה לקדשים שכן רוב מעשיהם ע"י שליח ולכך בשחיטת הפסח ג"כ מועיל שליחות, אבל הרי"ף סובר כר"ה ברי' דר"י בקידושין כ"ג דכהנים שלוחי דרחמנא והשליח של השי"ת בודאי הוא כמותו כמ"ש בישמח משה הנ"ל וא"כ ליכא למיפרך מה לקדשים שכן רוב מעשיהם ע"י שליח לכן מועיל שליחות גם בפסח, זה אינו, דקדשים היינו שלוחי דרחמנא ובודאי שליח כמשלח משא"כ באדם. א"כ שפיר ילפינן מושחטו אותו וגו' שלוחו ש"א כמותו לכה"ת כולה.

באבות פ"א משנה ד' וה'. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים וכו' יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך שמעתי בשם דרשן אחד שאמר כי צרדה הוא יישוב קטן בלתי מפורסם, לא יצא שמעו וטבעו בעולם. ואפשר שהוא רק כפר קטן. ולכן יוסי בז יועזר שהיה איש כלומר אדון צרדה לא היה צריך לזרז את יושבי המקום ולדרוש להם שיהי' ביתם פתיח לרווחה ויהיו עניים בני ביתם, כי בלא"ה כל בני כפרים זריזים בכמו אלה, והן המה המקיימים הכנסת אורחים במדה גדושה, ונותנים בשמחה רבה פת לאורחים וצדקה לעניים ולינת לילה לכל עובר ושב. רק לבנות להם בית המדרש אשר בו יתאספו ללמוד ת"ת דרבים זה אין ביכולתם, מחמת שהם במתי מספר ולכן אמר יוסי בן יועזר איש צרדה, לאחד מיחידי סגולה דשם, יהי ביתך בית ועד לחכמים, אשר בו יתאספו בני היישוב ללמוד תורה ברבים אמנם יוסי בן יוחנן שהיה איש ירושלים עיר הגדולה, אשר שם הוא להיפוך, בתי מדרש יש להם

ארבעים או עוד יותר, ואין צריך לומר להם, יהי ביתך בית ועד לחכמים. אבל הכנסת אורחים במאכל ובמשתה וליתן להם לינת לילה זהו מילתא דלא שכיח בעיר גדולה, יען כי שם יש "האטעלע" לרוב, ועונים גם אומרים להאורחים, מדוע אתם מטילים עול עלינו לכו ולינו באחד ההאטעלע, [א"ה אולי על זה אמר שלמה המע"ה "לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים" כלומר אם נרצה ללין לינת לילה רק בכפרים נוכל כי ללין בכרכים לא יתנו לנו מקום ללין] לכן על יהי ביתך בית ועד לחכמים לא היה צריך יוסי בן יוחנן לזרז את יושבי ירושלים, כי שם יש בתי מדרשות לרוב אשר בהם יוכלו החכמים להתאסף יחד וללמוד תורה כרבים, אמנם על ש הכנסת אורחים ולינת לילה, כאן מצא יוסי בן יוחנן איש ירושלים לדבר ולעורר יושבי הערים הגדולים ולאמר להם יהי ביתך פתוח לרוחה כביתו של אברהם אבינו ע"ה ויהיו ענים בני ביתך -- וא"ש ודו"ק:

בפ' צו אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות "מצות" בלולות בשמן ורקיקי מצות" משוחים בשמן וסולת מורבכת חלות בלולות בשמן -- ולכאורה קשה מדוע לא אמר הכתוב גם גבי סולת מורבכת חלות "מצות" כמו שאמר לעיל חלות מצות ורקיקי מצות ושמעתי בשם הגאב"ד דק"ק נאדיפאלו במחוז סילאדי מו"ה אשר אנשיל ווייס נ"י שאמר עפ"י הידוע דהחלוט ברותחין אינו בא לידי חימוץ (ע' שו"ע או"ח סימן תנ"ד מג"א ס"ק ד' ע"ש) וא"כ גבי סולת מורבכת דפרש"י"לחם חלוט ברותחין כל צרכו" הרי אי אפשר שיבא לידי חימוץ וא"כ. פשיטא דהחלות המה מצות ולכך לא הוצרך הכתוב להזכיר בפירוש ולומר כאן חלות מצות ע"כ דפח"ח.

(קכ)

תלמידי הרבני החריף ובקי מהו' שמואל משה ראזענבערג נ"י מק"ק נאווע מעסטא (סלאויאקייא) יע"א כתב לי בזה"ל:

רב ברכות כו' עלי ראש אדמו"ר הגאון המובהק שר התורה מאור הגולה מרן ר' גרשון שטערן שליט"א ישים נא עיניו הבדולחים על אלה הדברים אשר נפלו בגורלי מדי עיוני בספריו הנחמדים מפז וכו' (א) בילקה"ג ח"ב על אגדות הש"ס דף מ"ב מביא אדמ"ו שי' דפח"ח מס' כתנות אור עה"ת פ' משפטים על הגמ' כתובות ק"ה, מאי שוחד, שהוא חד. ואף כי הדברים נעימים עדיין איננו מיושב תיבת "שהוא" חד, ונלע"ד עפ"י הגמ' שבת י' כל דיין שדן ד"א לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה, בראשית, אכן אם הדיין לוקח שוחד אז אינו דן ד"א לאמיתו לפי שמטה הדין ומצדד לזכות את מי שנתן לו שוחד, וממילא נשאר הקב"ה חד בלי שותף, וז"ש מאי שוחד "שהוא" חד, כלומר הקב"ה חד בלא שותף וק"ל (ב) בח"ר שו"ת סי' י"ב סעיף ב', היכן נמצא המאמר השגור בפי

כל, למה נקרא שמי חזיר מפני שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל ל כ"כ בס' שער ב"ר פ' שמיני כי מאמר זה אינו בנמצא בשום מקום עכל"ה ואנכי מצאתי המאמר בפסיקתא מובא בס' דמשק אליעזר מר' אליעזר ריינעש מפלאצק במפתחות הדמשק דפוס ווארשא תרנ"ח אות ח' וז"ל, והשבתי חי' רעה מן הארץ ואין חי' רעה אלא חזיר שנא' יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע, ולמה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל עכ"ל (ג) בח"ר שבת דף כ' מדפי הספר הקשה אדמ"ו נ"י על המהרש"א ז"ל דקרא נודי ספרת וגו' לא מיירי אלא במוריד דמעות על מת דבלא"ה אסור לאדם להצטער ולבכות דלא הותר בכי' אלא למת עכ"ל, ממדרש רבה פ' ויצא וישא את קילו ויבך למה בכה א"ר אליעזר בשעה שהלך להביא א"ר מה כתיב בי ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם א' ולא צמיד אחד ע"ש, ואיך הותר ליעקב לבכות עבור זה וצ"ע ולע"ד כלים ד' המהרש"א ז"ל עפ"י הגמ' נדרים ז' ע"ב כי מתו כל האנשים מאי מיתה, עניות, ומעתה כשראה יעקב שהוא עני אין לו לא נזם ולא צמיד. בכה על עניותו שהוא ממש כמת ע"כ הי' מותר לו לבכות וק"ל (ד) בח"ב מס' ב"מ מהרי שלש סאים קמח סולת, הוא אמר קמח והיא אמרה סולת מכאן שאשה עיני' צרה באורחין. ומקשים העולם הלא סולת משובח יותר מקמח א"כ אדרבה עיני' יפה באורחין, ונ"ל עפ"י המבואר בפסחים מ' ע"א גבי מימרא דרבא מותר ללתות וכו' דקמח היינו בלח לתיתה ולא הוכשר לקבל טומאה אבל סולת הוכשר ע"י לתיתה וטמא ע"ש וז"ש הוא אמר קמח למען יוכלו המלאכים לאכול בלי שום, חשש טומאה, אבל היא אמרה סולת שהוא מוכשר לקבל טומאה כדי שלא יאכלו, ושרה באותו יום באמת פירסה נדה כנודע ושפיר למדו מכאן שהאשה עיני' צרה באורחין ודו"ק עכ"ל תלמיד חביב הנ"ל וזה תשובתי:

מ"ש באות ב' הנה כבר מדובר בזה בספרים והראו מקום לעיין בריטב"א על קידושין דף מ"ט ע"ב בד"ה תשעה נטלו. חזירים ע"ש, וגם עיין בספרי ילקוט הגרשוני עה"ת פי שמיני בד"ה את החזיר מש"ש בזה. ומ"ש באות ג' להצדיק ד' מהרש"א ז"ל בח"א שבת דף ק"ה בד"ה שנאמר שימה דמעתי וכו' לא נהירא לי דודאי מ"ש מהרש"א דלא הותר בכי' אלא למת, כוונתו על מת ממש, דאל"כ הדק"ל מנ"ל לבר קפרא דהאי קרא נודי ספרת אתה שימה דמעתי וגו' איירי במוריד דמעות על מת, דילמא איירי קרא בהנך ארבעה דחשובים כמתים שג"כ מיתר להם לבכות על צרתם. אלא ודאי כוונת מהרש"א דלא הותר בכי' אלא למת ממש, ולא על הנך ארבעה דחשובים כמתים דהמה רק כמתים ולא מתים ממש ולא מתים ממש, וכבר נודע מ"ש בזוה"ק בפסוק היה ה' כאויב ולא אויב ממש, היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש ומזה למדו הפוסקי' דמה שנא' בכ"ף הדמיון

אינו השוואה גמורה והדברים עתיקים -- ימ"ש באות ד' בגמ' דב"מ הוא אמר קמח וכו' בזה יפה כתב, אך כבר קדמו בזה רבינו הגאון הגדול רשכבה"ג מ' יוסף שאיל נ"ז זצ"ל בספרו "דברי שאול" חדושי אגדות במס' ב"מ דף פ"ז בד"ה כתיב קמח וכתיב סולת וכו' ע"ש ובס' קטן נקראו "שביבי אש" דפוס דעש תרס"ג, כתב ג"כ כזאת בפ' וירא ע"ש וג"כ לא ראה שכבר קדמו בזה בס' דברי שאל הנ"ל דפוס לעמבערג תרל"ז:

(קכא)

בר"פ בשלח כי אמר אלקים פן ינחם העם וגו' כתב בס' מקרי דרדקי להגאון ר' הילל ל"ש ז"ל מקאלאמעא, קשה מאד. ישראל שמפורש עליהם בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, אטו כשיראו מלחמה יחזרו למצרים וכו', לכן נלע"ד לפרש כוונה אחרת איתא במדרש שהקב"ה לא נתרצה למה שקיבל מרע"ה את הערב רב, שהרי כשעשו העגל אמר לו ה' לך רד כי שחת עמך. קבלת אותם ולא שאלת אותי, משו"ה בכוונה סיבב הקב"ה אותם להוליכם בדרך ארוך ועקום כדי שיתלבטי בטורח הדרך, וגם יראו מלחמה, מתוך כך מי שלבו חלוק ואין אהבתו אל ה' ולתורתו בלב שלם יחזור, וזה היה רצון השם, וז"ש ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים הגם שאותו דרך קרוב הוא, משום שאמר אלקים פן ע"י אריכות הדרך ינחם העם, העם דייקא הן הפחותים והערב רב, ושבו מצרימה, וזה אני רוצה, עכ"ל – וקשה לי על פירוש זה דא"כ הול"ל אולי ינחם העם וגו' דידוע **(**נשמט מספרי ילקוט הגרשוני עה"ת פ' חיי שרה בפסוק ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל – כתב בס' יבין שמועה עה"ת מהגאון בעל שמן רוקח "ל בשם אבי אמו הרב הצדיק מהו' שמואל הכהן ז"ל מק"ק לאסק שאמר לפרש עפמ"ש חז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה. והנה אחז"ל דיעה חסרת מה קנית, דיעה קנית מה חסרת, וז"ש ואברהם זקן שקנה חכמה וכיון שקנה חכמה וה' ברך את אברהם בכל דכיון דקנה דיעה לא חסר לו כלום עכדפ"ח. וימתקו דבריו עפמ"ש הפני יהושע בקדושין ל"ב ב' בהא דאמרי' אין זקן אלא מי שקנה חכמה דלכאורה אין רמז במלת זקן אלא זה קנה אבל לחכמה אין רמז וכתב הפנ"י לתרץ עפי"ד חז"ל הנ"ל דכיון דאמר זה קנה בעכ"ח חכמה דאי לא קנה חכמה מאי קנה וכדאמרינן דיעה חסרת מה קנית עכ"ל הטהור:)** מ"ש המפרשים שמלת פן תבא כשחפץ האומר בשלילת הדבר כמו פן יפתה לבבכם, פן יהי' דבר עם לבבך בליעל, וכמ"ש רז"ל השמר פן ואל אינו אלא ל"ת, ומלת אולי תבא פעמים רבות כשחפץ האומר בחיוב הדבר כמו אולי אבנה, אולי אכפרה בעד חטאתכם, (עיין בס' נתינה לגר על התרגום פ' חיי שרה בפסוק ואימר אל אדוני אלי לא תלך האשה אחרי ע"ש) וא"כ לפי פי' הגאון הנ"ל דהקב"ה חפץ שינחם

העם וישובו מצרימה מדוע אמר פן ינחם העם דכיון שזה הי' רצון ה' שינחם העם הול"ל אולי ינחם העם וגו' – ולכן נ"ל יותר הפירוש האחר שכתב הגאון הנ"ל (שם) דהנה ישראל היו סבורים שהגאולה הזאת היא גאולת עולם ואין עוד גלית אחריה. שהרי משה לא אמר להם רק אהי' שלחני ולא אהי' אשר אהי' וגם היתה קבלה בידם כשיהי' עולם התיקון לא ישא גוי אל גוי חרב, משו"ה כשיראו מלחמה וידעו למפרע שיהי' עוד גלות, ירצו לחזור למצרים משום שיאמרו הפוכי מטרתי למה לי ודפח"ח:

(קכב)

בס' דבר יום ביומו ח"ב דף ס"ב הביא בשם הה"ק ר' זושא מהאניפאלו ז"ל ברמז המשנה ריש ברכות מאימתי קורין את שמע, מפחד ואימה מהשי"ת קורין את שמע, וע"ז כתב, שהרה"צ ר' משה פאנעט זיל מדעעש הוסיף דלכן פריך הש"ס תנא היכי קאי דקתני מאימתי הלא התנא הי' צ"ל מאהבה, ומתרץ תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך, עפי"ד הרע"ב פ"ק דאבות שהעובד מאהבה צריך ליראה ג"כ, כי מאהבה זהיר במ"ע ומיראה זהיר בל"ת, ושכיבה נקרא שב ואל תעשה וקימה נקרא קום ועשה, ואחרי שהקרא נקט תחלה יראה ואח"כ אהבה גם התנא נקיט הכי ע"כ דפח"ח:

(קכג)

בפ' יתרו וישמע יתרו פירש"י מה שמועה שמע ובא קרי"ס ומלחמת עמלק (ע' ילקוט הגרשוני לזבחים מש"ש בשם ס' תפארת הגרשוני) ובס' בית ישראל מהג"מ ישראל חיים ברייין נ"י מביא בשם הגרה"ק ר' יחזקאל הלברשטאם ז"ל משינאווע דלכאורה קשה על יתרו למה לא בא מיד אחר יצי"מ וקרי"ס ולמה המתין עד אחר מלחמת עמלק ושנית קשה למה בא אל משה אל המדבר הלא יכיל לקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצות באשר הוא שם בארץ מדין אך י"ל דליתרו הי' קשה דקרי"ס ומלחמת עמלק הוי תרתי דסתרי אהדדי דהא ידוע דע"י יצי"מ וקרי"ס עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת, נמוגו כל יושבי כנען ע"י שימין ה' נאדרי בכח במצרים, היאך בא עמלק ללחום בישראל אחר שהיו מלומדים בנסים, ע"כ אמר יתרו בלבו שאפשר מה ששמע מקרי"ס היה גוזמא והפריזו על המידה, שאל"כ איך לא אחזו עמלק פחד ללחום עם ישראל, ע"כ גמר בדעתו לבוא אל משה המדברה לדרוש ולחקור אם אמת הדברים אשר שמע, וזה שכתב רש"י מה שמועה שמע "ובא" דהקושיא על ובא, ע"ז תירץ קרי"ס ומלחמת עמלק דהוי תרתי דסתרי אהדדי, ע"כ בא אל משה לראית אם כנים הדברים ע"כ דפח"ח:

(קכד)

בפ"ק דברכות אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה והקושיא ידוע, וע' מ"ש בזה בחיר, וכעת מצאתי בס' ישמח משה פ' יתרו, שכ' דודאי ביטול תורה בכלל יפשפש במעשיו, אך בכל העבירות אם לא מצא א"כ אין לתלות בהם אבל ביטול תורה אף אם לא מצא יכיל לתלות בו לפי שאין לו שיעור ומי יודע עד כמה יכבד העבודה ודו"ק כי הוא הפי' האמיתי בס"ד עכ"ל הטהור: **בסנהדרין** צ"ד א' גנאי הוא למשה ושבים רבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' ותמוה הא אמרו השירה כולה ואטו תלי' בלשון ברוך (וע' בכתב סופר מיש בזה). ולי נראה יותר עפמ"ש בילקוט חבר בן חיים ח"ב פ' יתרו בשם מרן חת"ס ז"ל **באבות פ"ב** אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת – בס' חוט המשולש דף כ' מביא פי' בשם מרן חת"ס ז"ל, מי שמייגע את עצמו בלימוד וכל חפצו רק שילמוד הרבה וימלא כריסו בש"ס ופוסקים. אבל איני מייגע עצמו לחדש חידושים, זה אינו יכול להחזיק טובה לעצמו, וז"ש אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך. כי לכך נוצרת, כי מה שלמדת היה מוכן לפניך כאשר נוצרת ואין זה טובה שתחזיק לעצמך שתאמר שלך היא וק"ל.

בסידור באר חיים דף ל"א ע"ב כתב וז"ל, הדובר שלום מדקדק מדוע נשתנה ברכת התורה שהולכין בה הלילה אחר היום משארי מצות אשר היום הולך אחר הלילה ומתרץ בדוחק, ולא אדע מה קושיא הלא אמרינן (עירובין ס"ה א') ראב"י יזיף ביממא ופרע בליליא משום דאנן אגירי דיומא כמבואר שם וא"כ שפיר הלילה הולך אחר היום עכ"ל – ופלא גדול בעיני שלא ראו גם שניהם דהקושיא וגם התירוץ כתוב הדר היא בתלמידי רבינו יונה ז"ל על הרי"ף ספ"ק דברכות גבי ברכת התורה בד"ה ואומר מורינו הרב נר"ו וכו' עיי"ש ותמצא.

בס' כליל תפארת סוף דרוש י"ט כ' וז"ל הנה שמעתי לבאר מאמר תמוה בשם המגיד דק"ק דובנא ז"ל, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו לא אמר דוד אלא נגד כפויי טובה, ואמר הרב הנ"ל במשל לשני לווים אחד אומר אלך ואפרע חובי ואחזיק לו טיבותא ביישר כח גדול כי עשה לי טובה גדולה, והב' אומר אלך ואפרע חובי כי טוב לי שילוה לי עוד הפעם שנית ושלישית, והנה משמעות דברים של השני נראה אם לא הי' נצרך לעשות עמו חסד עוד הפעם לא היה פורע לו, וזה הפרעון אינו פורע לו בתם לבב, והנה כזאת וכזאת הוקשה לו להדורש, שאמר דוד הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. והוא כמו

נתינת טעם מחמת שאתם צריכים לחסדו של השי"ת לעולם, לכן אמר, לא אמר דוד אלא נגד כפויי טובה והבן ודפח"ח עכ"ל.

בח"ר על אגדות הש"ס בברכות ל"ב ע"ב הבאתי המאמר גדולה תפלה ממע"ט שהרי מרע"ה אין גדול במע"ט ממנו ולא נענה אלא בתפלה דכתיב ויאמר ה' אל משה רב לך עלה ראש הפסגה – ולא הבאתי עליו שום פירוש – וכעת מצאתי בס' תורת משה מרבינו הגדול בעל חת"ס ז"ל, בפ' פקודי בד"ה ויקם משה את המשכן שכתב פירוש נכון מאד על מאמר זה, ולהיות שהספר הזה הוא שכיח ומצוי טובא בכל המדינות, על כן אחשוב למותר להעתיק דבריו הק' והרוצה למצוא לנפשו נחת יעיי"ש וימצא.

בילקה"ג עה"ת פ' תולדות הבאתי פירוש על אברהם הוליד את יצחק, בשם ספר קטן "ויעש אברהם" עיי"ש. וכעת ראיתי שהפירוש הזה כבר נדפס בספר גדול והוא ספר כלי יקר עה"ת פרשה הנ"ל בד"ה אברהם הוליד את יצחק עיי"ש ותמצא.)** ביאור הפסוק ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים וקשה כפל הלשון ואמר הח"ס ז"ל כי הנס בשעבוד מצרים היה בראשונה אחרי כי קצו המצרים מפני בנ"י ואין סכנה כסכנת שנאת ההמון עם ח"ו, וע"כ להציל אותנו מסכנה הזאת נתן השי"ת בלב פרעה שלקח אותנו תחת ידו והיינו עבדים לפרעה ועבד מלך מלך, נמצא דמה שהיינו עבדים לפרעה היה לטובתינו, וז"ש יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים, כלומר בזה שנתן בלב פרעה לקחת אתכם תחת יד עבודתו ועי"ז נצלתם מיד מצרים ואמנם אח"ז גאל אתכם והציל אתכם מיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים וכמ"ש עכ"ל ודפח"ח. וז"ש גנאי הוא למשה וס' רבוא שלא אמרו ברוך ה' על שעבוד פרעה שלקח אותנו לעבדים עד שבא יתרו וכו' כנ"ל וק"ל:

(קכה)

בהקדמה לבית שמואל על אהע"ז וכן בפני יושיע שבת פ"ז ע"א כ' בפשיטות דהקב"ה לא דיבר עם משה בלילה ע"ש, ופלא בעיני דהא איתא באבות דרבי נתן פ"ב פירש מן האשה כו' אמר מה אם ישראל כו' ואני שאני מזומן לכך בכל יום ויום ובכל שעה ואיני יודע אימתי מדבר עמי או ביום או בלילה עאכו"כ שאפרוש מן האשה כו' עכ"ל וצ"ע:

(קכו)

ברש"י בפ' אני חותנך יתרו בא אליך, אם אין אתה יוצא בגיני וכו' – מ"ש ע"ז בס' "שביבי אש" כבר קדמו הגאון ר' שאול ז"ל מאמסטרדאם בס' בנין אריאל' שכ' דקשה לי' לרש"י דלעיל כתיב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו, הקדים בנים לאשה, וכן הוא הסדר הנכון כמ"ש רש"י בפ' וישלח, עשו הקדים נשים לבנים אבל יעקב הקדים בנים לנשים,

שהבנים חביבין על הצדיקים יותר מהנשים, וא"כ למה הקדים כאן האשה לבנים באמרו ואשתך ושני בניה, לכך פרש"י שכך שלח לו, אם אין אתה יוצא בגיני שאיני חביב עליך כל כך, צא בגין אשתך החביבה עליך יותר ממני, ואם גם בגינה אין אתה יוצא, צא בגין בניך שהם חביבים עליך יותר מן האשה, שכך היא מדת הצדיקים ולפ"ז באו הדברים על סדר הנכון ע"כ דפח"ח. ובס' לקוטי שלמה כתב ששמע לפרש לפי שחשב יתרו פן מתנשא משה עתה בהיותו ראש ומנהיג לכל עם ה' לא יתכבד בחותנו ולא יצא בגינו. לכן הזכירו אשתו שיזכור באיזה מעמד הי' אז כאשר נשאה, ואם גם זאת לא יכניעו, צא בגין בניך אשר שם האחד גרשם, ששם זה מזכירו תמיד גר הי' בארץ נכרי' ושם האחד אליעזר אלקי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה, כולי האי ואולי יגרום הכנעה שיצא לקראתו עכ"ל – ובזה א"ש מה דכתיב אח"כ ויצא משה לקראת חותנו, כי האיש משה עניו מאד ואין צריך שאשתו ובניו יהיו גורמים הכנעתו רק יצא לקראת חותנו עצמו וק"ל:

(קכז)

ואלה המשפטים פירש ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלי מסיני – מ"ש ע"ז בספר "פרי העץ" דהוא רמז הרומז על הדיין שיהיה שפל ועניו כסיני הנמוך שבהרים, כבר קדמו בזה בס' תפארת יהונתן לכאן ע"ש. ולענ"ד יראה דידוע דחוקים הם המצות שאין השכל אנושי מחייבם, ומשפטים הם אלו שהשכל מחייב לעשותם, אמנם כתבו הראשונים דגם המשפטים צריך לקיימם בתורת חק, כי מלבד הטעם הנגלה ומובן בשכל יש להקב"ה בכל המצות טעם כמוס ונסתר שאינו נגלה בלתי לה' לבדו, ופירשו בזה הנוסח ותודיעינו ה' אלקינו את "משפטי" צדקך, דהיינו המשפטים המובנים בשכל, יתרו וכו' כנ"ל וק"ל:

(בפרשת** ויצא וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם פי' בס' משכנות יעקב לחכם ספרדי מהר"י ן' נעים ז"ל ע"ד מ"ש חז"ל בפ' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד בכל יום ויום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך וכו' והיו רגלי מוליכות אותי לב"כ ולב"מ. דהאיש השלם נעשה לו ההליכה לדבר מצוה כטבע ראשון. ולפ"ז י"ל דאחר שנתגלה ליעקב אבינו תוקף קדושת המקום (כאומרו אכן יש ה' במקום הזה, אין זה כ"א בית אלקים וגו') כשהי' רוצה בבוקר ללכת לדרכו לא היה יכול, דבפועל היו רגליו מחזירות אותו למקום הקודש ולכן אמר וישא יעקב רגליו כאלו הוזקק לנשאם בעכ"ח שלא בטובתם ודפח"ח.

בס' וישב דקדקו המפרשים מדוע אחר סיפור החלום השני והנה השמש וגו' כתיב ויקנאו בו אחיו ובחלום הראשון לא כתיב ויקנאו וגו' אלא ויוסיפו עוד שנוא וגו' ונלע"ד

דחלום דאלומות הי' מורה שהוא יהי' מארי דחיטי וכסף וזהב ירבה לו במכירת התבואות אבל התבואות של השבטים ירקבו ויאבדו כמ"ש במדרש והנה אנחנו מאלמים וגו' אתם כונסין פירות ואני כונס פירות, שלכם רקובים ושלי עומדין, ובאמת על זה אין מה לקנאות אותי כמ"ש דהמע"ה אל תירא כי יעשיר איש כי ירבה כבוד ביתו כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו, אמנם החלום השני והנה השמש והירח וגו' משתחוים לי, מורה דהשמש והירח ישתחוו ויהיו נכנעים ליהושע בן נון שיצא מזרעו של יוסף באמור שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (ע' בכתב סופר על המדרש ואביו שמר את הדבר ורוה"ק אומרת שמור את הדברים שעתידין הדברים ליגע ע"ש דפח"ח) לכן כאשר שמעו השבטים שיצא ממנו צדיק גדול כזה שימשול על צבא מרום, היו מקנאים אותו שיזכה לבני בנים צדיקים כאלו, וא"ש ודו"ק.

בפ' מקץ ברש"י, (ויגלח. מפני כבוד המלכות, ב"ר) כתב בס' זכרון אפרים בשם ר"ע מברטנורה ז"ל צ"ב מאי קמ"ל פשיטא דמפני כבוד המלכות עשה זאת ועוד קשה למה לא תפש רש"י כל הפסוק ויגלח ויחלף שמלותיו שהרי גם את הכל עשה מפני כבוד המלכות, י"ל משום דקשה לו "ויגלח" דאין גלוח אלא בתער ומשמע מכאן שגלח גם את זקנו בתער, ואיך עשה הדבר האסור הזה להשחית פאת זקן, לכך פירש"י מפני כבוד המלכות דמשו"ה מותר וכדאמרינן אבטולס בר ראובן התירו לו לספר בתער מפני כבוד המלכות וכו' ולכך חפש רש"י ויגלח מפני כבוד המלכות עכ"ל – ובתורת משה מבעל חת"ס ז"ל כ' עפמ"ש חז"ל בר"ה יצא יוסף מבית אסורים וא"כ קשה איך הניח לגלח עצמו ביו"ט לכך פירש"י מפני כבוד המלכות שרי עיי"ש, ובס' "ילקוט הדרוש" הביא זה בשם "שארית יעקב" וחידוש בעיני שלא זכר תורת משה ולכאורה הי' נ"ל עפ"י דאיתא במדרש רבה פרשה ויחי סוף פרשה צ"ח דיוסף נזיר ממש היה עיי"ש בפ' ולקדקד נזיר אחיו, וא"כ קשה איך גילח עצמו הא נזיר אסור לגלח, ומצאתי במהרש"א ח"א לשבת דף קל"ט ע"א דהרגיש בזה וכתב דאיכא למימר דנזיר ממש היה אלא מפני כבוד מלכות גילח עצמו תוך ימי נזירתו עיי"ש, וא"כ י"ל דזה כוונת רש"י ויגלח מפני כבוד המלכות אלא דאחר העיון ברש"י פ' ויחי בפסוק ולקדקד נזיר אחיו, נראה דרש"י לא ס"ל כמ"ד נזיר ממש היה, אלא ס"ל כפירוש הראשון של המדרש רבה)** אמנם ותלמדנו לעשות בהם גופא חוקי רצונך כלומר שגם המשפטים צריך לקיים בתורת חק בלי טעם, ולא מצד הטעם המובן בשכל, והדברים עתיקים. וזה כוונת רש"י ואלה המשפטים כו' ואלה מוסיף על הראשונים הראשונים מקיימים אותם מסיני כלומר מצד שאז מסיני נצטוו עליהם, אף אלה המשפטים צריך לקיימם מסיני כלומר מצד שמסיני נצטוו עליהם ולא

מצד הטעם המובן בשכל וא"ש ודו"ק (ומ"ש רש"י עוד ולמה נסמכה פרשת דינין לפ' מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח, עיין בכתב סופר עה"ת ביאור נחמד ע"ז):

(קכח)

במדרש תנחומא ואלה המשפטים וז"ה מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן וגו' – נ"ל ההמשך עפ"י מ"ש בס' ישמח משה בשם ס' חן טוב הטעם דאשר תשים לפניהם ואמרו חז"ל ולא לפני עכו"ם ולא לפני הדיוטות ואפי' דנין בדין תורה, לפי שעומק הדין אינו מושג אלא בהיות ה' עם השופט ומלמדו להועיל לכוון הדין כהלכה. וכדכתיב והיה ה' עם השופט. ואם אין הקב"ה בעת המשפט יכשל בדין ולא ידע בין ימין לשמאל, לכן כתיב מגיד דבריו ליעקב וגו'. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בעל ידעום כי אין השכינה שורה על אוה"ע כידוע ע"ש. וז"כ המדרש דהי' קשה לי' בפ' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ואחז"ל לפניהם ולא לפני עכו"ם ואפי' דנין בדין תורה, לז"א זש"ה מגיד דבריו ליעקב וגו' נא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כמש"ל בשם החן טוב וא"ש:

(קכט)

כי תקנה עבד עברי וגו' – כתב בס' מקרי דרדקי:

קשה היה לו לומר כי כי תקנה עברי לעבד שהרי מעיקרא בשעת קנין לא היה עבד, אלא אפשר ליישב למאי שפירש"י שכוונת הפסוק הוא שמכרוהו בי"ד עבור גניבתו, ואמרו חז"ל דאם אין עושים רצונו של מקום אזי קרויים עבדים, מעתה א"ש שבאמת גם מתחילה היה עבד, ורק עתה הוא קנה אותו עכ"ל, ופי' זה הוטב בעיני מאד, אך שו"ר שכבר קדמו בזה בס' תפארת יהונתן ע"ש:

(וע' בס' שער בת רבים מ"ש בזה בשם אוה"ח הק' ואין להאריך):

(קל)

ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי קשה היה לו לומר אינני חפץ לצאת ולמה אמר לא אצא מה חפשי, וראיתי בילק"ס בשם ס' מלאכת מחשבת, שהאהבה מסרת האדם מדעת קונו ויוציאנו מרשות עצמו כמאחז"ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כי אלו ג' מדות וביניהם התאוה שהיא האהבה מוציאות אותו מדעתי ומרשותו בעוה"ז, כי לב האוהב בדבר הנאהב וישעבד עצמו לו, ע"כ יאמר העבד אל נא אדוני אל תשלחני מאתך, כי אהבתי את אשתי ואת בני, וא"כ בודאי לא אצא חפשי לעולם, ותמיד אהיה נקשר בעבותות אהבה אף אם אצא מביתך, ע"כ דפח"ח:

(קלא)
ורצע אדוניו את אזנו במרצע, פרש"י אוזן הימנית דילפינן בגז"ש ממצורע ומה ראה אוזן לירצע מכל שאר איברים כו' – רבים תמהו למה לא הקשה רש"י בלא זה מה ראה אוזן לירצע וכו' (וע' בילקה"ג ח"ב על אגדות הש"ס ריש קידושין מ"ש בזה בשם ס' אהבת יהונתן ע"ש) ולענ"ד נראה דהנה ברשב"ם עה"ת כתב דרוצע אזנו לסימן עבדות ע"ש. ולכאורה קשה מה סימן עבדות יש ברציעת אוזן. וע"כ אפשר לומר שכן היה המנהג מקדמת דנא שכל הקונה עבד בשוק הי' רוצע אזנו וזה היה הסימן עבדות מימי קדם, וא"כ לא קשה כלל מה ראה אוזן לירצע, אמנם באמת א"א לומר כן דא"כ מדוע הקפידה התוה"ק דוקא שתהיה הרציעה באוזן הימנית דאם היה הרציעה באוזן סימן עבדות מקדמת דנא, מה לי אוזן הימנית מה לי אוזן השמאלית, אלא ודאי לא מטעם זה אמרה תורה שירצע אדוניו את אזנו, ע"כ שפיר הקשה רש"י אחר שהקדים דהרציעה היתה באוזן הימנית דוקא, ומה ראה אוזן לירצע מכל שאר איברים שבגוף וא"ש:

(קלב)
ואשר לא צדה וגו' אשר ינוס שמה וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות ר– כ' בעל הטורים ז"ל אשר ינוס שמה וסמיך ליה וכי יזיד איש לומר שאף המזיד גולה שם ובי"ד שולחין ולוקחין אותו משם (וכדאיתא במשנה **(שרחקו אותו אחיו ועשו אותו נזיר ופי' במת"כ מרוחק ומנוזר מהם כד"א נזורו אחור עכ"ל, וכן פירש גם רש"י בפ' הנ"ל פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בנ"י. נזורו אחור עכ"ל, וא"כ א"א לומר דרש"י נתכוין למ"ש ודו"ק – ואולי כוונת רש"י בפשיטות, דחילוף בגדים הי' יוסף מוכרח לעשות כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק וכמ"ש ר"ע ספורנו ז"ל, אבל על גילוח קשה למה גילח עצמו הא לזה לא הי' מוכרח. וא"כ מדוע לא מיהר לבוא אל המלך, לכך פירש"י שגילח מפני כבוד המלכות וא"ש.
בחולין צ"ז ב' ומין במינו דליכא למיקם אטעמא א"נ מין בשא"מ דאיסורא וליכא קפילא בששים – והקשה בתשו' ברית אברהם ז"ל הול"ל אפילו בדאיכא קפילא אלא שנתערב אבמה"ח שאסור לב"נ ואינו יכול לטועמו, אפילו אי טעימה הוי רק משהו הא לא ניתנו שיעורין לב"נ כמ"ש הרמב"ם בפ"ט מה' מלכים – ונלפ"ד ליישב עפמ"ש אדמו"ר ז"ל בתשו' מהר"ם שיק או"ח ס"ס רנ"ח הטעם דב"נ חייב אפילו בכל שהו משום דבאמת גם בישראל הי' ראוי להיות חייב אפילו בכ"ש מטעם אחשבי' באכילתו רק בישראל ל"א דאחשבי' ק אמרינן להיפוך דמסתמא לא אחשבי' וכמ"ש הלח"מ בפ"ה מה' שבועות הלכה ה' משום דאחזוקי אינשי ברשיעי לא מחזקינן, אך זה שייך בישראל וכו' אבל

בגוי מנ"ל לומר שלא להחזיק אותו ברשעו, וכיו"ב כ' התוס' ביבמות דף קי"ט סד"ה מחוורתא דגבי כותים לא שייך לאחזוקי בחזקת כשרות וה"נ בגוי, ולכן אמרינן אחשבי' ולכך חייב אפילו בכל שהו עכ"ל ומעתה הרי ידוע דאחשבי' שייך רק כשהוא בעין אבל לא כשהוא בתערובת (וכ"כ חת"ס ז"ל בחי' לע"ז בסוגי' דנטל"פ ה דלא פגמא פורתא עיי"ש) וא"כ שפיר לא מצי רבא למימר אפילו בדאיכא קפילא אלא שנתערב אבמה"ח שאסור לב"נ וא"י לטועמו, דבאמת טעימה הוי רק משהו ואין לומר דב"נ חייב אפילו בכ"ש דהא הטעם משום דאחשבי' וכאן שהוא בתערובת לא שייך אחשבי' א"כ גם ב"נ יכול לטועמו וא"ש. (ועיין בס' חמדת ישראל מהגאון מ' מאיר דן פלאצקי נ"י מדוואהרט בקונטרס נר מצוה דף צ"ד עמוד ד' שכתב ג"כ דטעם הרמב"ם דב"נ חייב אפילו בכ"ש הוא משום דאחשבי' באכילתו עיי"ש שהאריך באמרי נועם)

בפ' ויגש אליו יהודה וגו' פרש"י שדבר אתו קשות כתב הגאון מליסא ז"ל בס' נחלת יעקב עה"ת, לכאורה נראה שהוא תמוה שמתחלה פסקו את הדין בעצמם שיהיו כולם עבדים וכמ"ש הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו וכי משום שהטיב עמם ושחרר כולם ולא לקח לעבד רק אותו שנמצא הגביע בידו, דבר אתו קשות,. ועוד שמתחלה פסקו את הדין שאותו שנמצא הגביע בידו יומת, ואח"כ פוחת והולך ואמר)** פ"ב דמכות וכ"פ הרמב"ם פ"ה מרוצח ה"ז ע"ש). ואפשר לומר כוונת הפסוק וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה וידמה בנפשו דגלות בעיר מקלט מכפר גם על המזיד, לזה אמר, מעם מזבחי תלמוד שתקחנו למות, דכשם שהמזבח אינו מכפר רק על השוגג אבל לא על המזיד, כן גם הגלות בע"מ אינו מכפר רק על השוגג אבל לא על המזיד וא"ש – ובסה"ק עבודת ישראל להמגיד מקאזניץ זי"ע כתב:

מכאן נוכל למצוא הרמז מ"ש בסידור האר"י ז"ל כי הרמ"ק קבל מפי אליהו ז"ל לבטל מחשבה זרה לומר פסוק אש תמיד תוקד על המזבח ע"ש ואפשר לפ"ז לפרש פסוק זה, וכי יזיד איש היצה"ר על רעהו הוא היצ"ט שהם יחדיו בלבו של אדם. להרגו בערמה במחשבת ערמימות וכוזבת, אז מעם מזבחי תקחנו למות, דהיינו דסגולה לומר הפסוק אש תמיד תוקד על המזבח כנ"ל ויעביר רוח הטומאה מן הארץ עכ"ד קדשו --- ולכאורה היצה"ר הוא מלאך ולא איש. אך באמת מצינו כ"פ דגם מלאך נקרא בשם איש, כגון ויאבק איש עמו בפ' וישלח) וכן וימצאהו איש (בפ' וישב) ורבים כאלה:

(קלג)

ויקחו לי תרומה מה כתיב למעלה ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה ענין הסמיכות, עיין בעה"ט ז"ל והוא דרך רחוקה, דהך תרומה אינה תרומה שניתנה לכהן

– ועיין באבן עזרא ז"ל, ונ"ל כוונתו לפרש הסמיכות דבהיות משה בהר מ' יום היה חי בלא אכילה ושתיה בדרך נס ופלא גדול ובאמת רצון השי"ת שיתנהג העולם בדרך הטבע ולמעט בניסא עדיף, לכן צוה השי"ת ויקחו לי תרומה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ושם אדבר עם משה. ולא יצטרך לעלות אל ההר ולחיות בדרך נס ופלא וא"ש – ובספר מחשבת מרדכי להגאון ר"מ בנעט מנ"ש זצ"ל כ' ע"פ מדרש רבה בזאת הברכה אשר ברך משה איש אלקים וגו' אם איש למה אלקים ואם אלקים למה איש, קודם שעלה להר נקרא איש ולאחר שעלה להר מ' יום ולא אכל ושתה נקרא אלקים, והנה ידוע שאלת המין (סנהדרין ל"ט א') אלקיכם כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה כי קברי' למשה במאי טביל, ולפ"ז ה"פ ויהי משה בהר מ' יום ומ' לילה א"כ היה נקרא שוב אלקים וא"כ לא היה שוב מטמא במיתו ולא קשה קושי' המין לכך אמר ויקחו לי תרומה ודפח"ח, ח והוא ע"ד דרוש, כי באמת כבר כתב בעל עיון יעקב ז"ל בסנהדרין שם דמעיקרא אין כאן קושיא, כי אין לדמות לעליון שום טומאה שהרי אפילו בד"ת מצינו הלא כה דברי כאש מה אש אינו מקבל טומאה כדאי' בברכות דף כ"ב, גם ויקחו לי תרומה חין ענין מצד הכהונה וכו' עיי"ש רק כבר כתבו ז"ל שאין משיבין על הדרוש.

(קלד)

במדרש באותו פרק שהקדימו נעשה לנשמע אמר הקב"ה למשה ויקחו לי תרומה כן מובא בס' בנין אריאל וע"ש מ"ש ע"ז ולענ"ד יובן בפשיטות עפמ"ש מרן חת"ס ז"ל בתורת משה דלכאורה צ"ע היה לי לומר תחלה ועשי לי מקדש ושכנתי בתוכם ואח"כ ויקחו לי תרומה אבל איך שייך לומר תחלה קחו לי תרומה על מה ולמה, ונ"ל שזהו בכלל הנסיון דנעשה ונשמע שיעשו טרם ישמעו ולא יהרהרו כלל אלא אמר קחו תרומה ולא ישאלו מה יעשה בה אלא לעשות רצונך אלקי חפצתי וכו' עכ"ל עיי"ש, וזה פירוש דברי המדרש הנ"ל וא"ש ודו"ק.

(קלה)

ויקחו לי תרומה פירש"י לי לשמי – פי' בס' כתנות אור עה"ת עפ"י דאיתא (פסחים נ' א') ר' אבינא רמי כתיב זה שמי לעולם וכתיב וזה זכרי לדור דור, אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"י ונקרא אני באל"ף דל"ת, נמצא "שמי" היינו שם הוי"ה ב"ה ככתיבתו, ואיתא במס' תמיד פ"ז מ"ב במקדש היו אומרים את השם ככתבו וביו"ד ה"א) ובמדינה בכנויו (באל"ף דל"ת) וכתב הרע"ב משום שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך סרסהו ודרשהו בכל המקום אשר אבא אליך וברכתיך דהיינו במקדש שם אזכיר את "שמי" עכ"ל וזה כוונת הפסוק ופירש"י ויקחו

לי תרומה לי לשמי, ר"ל שע"י תרומה זו תעשו מקדש וזהו "לשמי" שתוכלו לקרות שמי ככתבו ודפח"ח.

(קלו)

ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי - בכתב **(כולם יהיו עבדים ואח"כ שיחרר אותם ולא לקח רק אותו שנמצא הגביע בידו ודבר אתו קשות, ולתרץ זה נראה דהנה אף שהי' בידם להרוג את יוסף ואת פרעה ואת כל עמו עם כל זה היו נכנעים לו ומדברים בהכנעה, וחשבו כי אלקים מצא עונם ובעוונם הם נתפסים וכמ"ש מה נצטדק האלקים מצא את עון עבדיך דהיינו עון מכירת יוסף ולכך פסקו עליהם דין מיתה כי הגונב נפש ומכרו מות יומת, ואם מכירת יוסף עון הוא, ממילא אותו שהתחיל בעון זה הלא המה שמעון ולוי חייבים מיתה שזממו להמיתו כמ"ש לכו ונהרגהו, וחשבו שמסתמא סבב בעל הסיבות ית"ש שימצא הגביע ביד מי שנתחייב מיתה ולכך פסקו עליו מיתה ועל כולם פסקו עבדות כי בהסכמת כולם נמכר לעבד. ואח"כ כשראו שנמצא הגביע באמתחת בנימין שהוא אינו חייב במכירת יוסף מאומה, חזרו ודנו דין אחר. וחשבו שהתחיל השיעבוד מצרים, ולכך פסקו על כולם שיהיו עבדים, אמנם אח"כ כשראו שאמר להם ואתם עלו לשנים אל אביכם וראו שעדיין לא הגיע להם השעבוד מצרים וגם במכירת יוסף לא חטא בנימין מאומה, לכן כיון שלא הי' להם לתלות בשום דבר לקיחת בנימין לעבד, דיבר אתו קשות, ואמר שיהרוג אותו ואת עמו ויקח לו את בנימין ע"כ דפח"ח ש"י. בסנהדרין מ"ג ב' אריב"ל כל הזובח את יצרו כו' כתב במהרש"א ח"א וז"ל, ר"ל כל הכובש את יצרו כמו שיסד רבינו אפרים בסליחה למוסף דיה"כ, גבורות הזובחים אשר יצרם טובחים ומודים ומשבחים המה הגבורים וכו' ועפ"ד זה יתיישב מ"ש בשבת קכ"ט ב' מעלי יומא דעצרת נפיק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו, דלכאורה קשה דלא ה"ל לקרותו טבות אלא טובח שבא לטבוח אחרים, אבל לפימ"ש הכא שהכובש את יצרו ומנצחו הוא זובח יצרו, במ"ת נמי דודאי ההוא זיקא שהוא השטן הוא היצה"ר הוא רוח מה"מ שבא לטבוח את ישראל אילו לא קבלו תורה, אבל כיון שקבלו התורה וכבשו את יצרם הרי אדרבה זבחו ישראל את היצה"ר ושפיר מקרי טבוח עכ"ל ודפח"ח - ואולי זה כוונת משה ואהרן שאמרו אלקי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלקינו פן יפגענו בדבר או בחרב (כמ"ש ס"פ שמות) דרך שלשת ימים היינו שלשה ימי הגבלה שקודם מ"ת ונזבחה לה' אלקינו היינו שנקבל התורה ונזבח את היצה"ר לפני ה' אלקינו, פן יפגענו ע"י ההוא זיקא דנפק במעלי יומא דעצרתא**

בדבר או בחרב ודו"ק (וע' ברבינו בחיי ז"ל עה"ת פ' בא שפי' על כי חג ה' לנו דהיינו חג שבועות ע"ש ודו"ק.) פק"ק מ' לודאש ב' שבט תפר"ח לפ"ק. גרשון ה"ק שטערן)** סופר מביא בשם ס' צפנת פענח שפירש מאמר חז"ל (ב"ב ט' ע"ב) וילבש צדקה כשריון לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשרון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה וכו' ואמר כי הכוונה דבקיבוץ צדקה כדי לעשות בגד לעני וכדומה כל אחד מהנותנים חשוב כאלו הוא עשה לעני כל הבגד מאחר שבלי נתינתו לא היו יכולים לעשות הבגד כי היה חסר נדבת לבו מהסכום, ולכן נחשב לכל אחד כאלו הוא נתן הכל, וכן בשריון כל קליפה וקליפה גורם לשריון ובהסיר אחת חסרון לעיקר השריון, וכתב כי זה כוונת הפסוק מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי שנחשב כמו מכל איש היה נלקח כל התרומה למשכן עכ"ד ז"ל – וחידוש בעיני שלא זכר שר התורה בעל כתב סופר ז"ל את רבינו ר"מ אלשיך ז"ל שפירש כן הפסוק הנ"ל והביא ממרחק לחמו וראיתי בס' משכנות יעקב מחכם ספרדי מהר"י ן' נעים ז"ל שפירש ויקחו לי תרומה מאת כל איש, כלומר אפילו ממי שאינו נותן בכל לבו ורק מפני הבושה נותן גם הוא, גם מאיש כזה יקחו לי תרומה כדי שלא לביישו, אמנם תרומה כזה נקרא רק בשם "תרומה" ולא בשם תרומת ה', אבל מן האיש אש ידבנו לבו, מאיש כזה תקחו את "תרומתי" כי תרומה כזאת היא התרומה שאני רוצה בה ונקראת בשם תרומת ה' עכ"ד ז"ל – ובשל"ה הק' כתב וז"ל: ראיתי כתוב פירוש ע"ז הפסוק ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי, דקשה מתחלה קורא התרומה על שמינו תרומה מאת כל איש, אח"כ קורא התרומה על שמו ית' כמ"ש תקחו את תרומתי, אלא הענין, הצורך למלאכת המשכן היה רב מאוד יותר מהנמצא, כי הזהב היה זהב טהור שאינו בנמצא הרבה, וכן שאר ענינים החשובים, ועל כל זאת היתה מגעת הנדבה יותר מכדי הצורך וזה הדבר היה מצד הברכה שנתן השי"ת בנדבה שמן המעט נעשה רב. וסיבת הברכה היתה מצד נדבת הלב. רציני לומר איש אחד הביא חתיכה זהב בלב טוב, והיה מצטער על שלא היה בידו יותר והיה מתאוה ליתן בכפלים רק שלא היתה בידו, הקב"ה היודע מחשבות צירף מחשבתו הטובה למעשה, ושלח הברכה במה שנתן שנעשה כמו שהיה מתאוה ליתן אף שלא היה בפועל, נמצא שזה המותר הקב"ה הוא הנותן ותרומה זאת היא שלו, וז"ש תקחו את "תרומתי" והיא באה מאת כל איש אשר ידבנו לבו ע"כ דפח"ח, (וע' בילקוט הגרשוני ח"ר על אגדות הש"ס בהשמטות למס' יומא דף ע"ה מ"ש בשם ס' "ראש דוד" להחיד"א ז"ל בפ' ויקהל, וכעת ראיתי שהוא מובא גם בס' נחל קדומים לכאן ע"ש.

(קלז)
ככל אשר אני מראה אותך את תבנית וגו' וכן תעשו - אפשר שהוא על דרך הבטחה, כלומר אע"ג שנראה כי בדרך הטבע אי אפשר לעשות, ולכוין הכל שיהי' כתבנית המשכן שלמעלה, מ"מ אני מבטיח אתכם שחפץ ה' בידכם יצליח וכן תעשו הכל ממש ככל אשר אני מראה אותך וגו' ואיש - ומה שפירש"י וכן תעשו לדורות וכו' והרמב"ן הקשה עליו, עיין בתשו' חת"ס סי' רל"ו מ"ש בזה, ומורי הגאון ז"ל במהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה צ"ה לא זכר שר תשובה הנ"ל:

(קלח)
בהפטורה וה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם ובין שלמה - בסה"ק עבודת ישראל הביא בשם זוה"ק דהקשה מה שייך זה לזה ועיי"ש שכתב חיר"ם רומז להקב"ה שהוא חי ורם (והוא כדאי' במנחות כ"ט ע"ב חטרי להו לגגיה דחי"ת כלומר חי הוא ברומו של עולם ע"ש) ועפ"י דרכו דרך הקודש אומר גם אני דידוע דכל אדם שהוא עני בדעת לעולם הוא מריב בלבו עם הקב"ה שלא נתן לו די מחסורו כמאמר חז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש. לו מנה רוצה מאתים וכו' וא"כ אין לו שלום עם הקב"ה אבל שלמה המע"ה שה' נתן לו חכמה וממילא לח היה חסר לו כלום וכמ"ש חז"ל דעת קנית מה חסרת, הוא היה לו שלום עם הקב"ה ולא ביקש ממנו לתת לו עוד איזה דבר, יען שבאמת ע"י החכמה שבלבו לא היה חסר לו כלים, וז"ש וה' נתן חכמה לשלמה, וע"כ ויהי שלום בין חי רם דהיינו הקב"ה ובין שלמה וא"ש:

(קלט)
בח"ר מזה החיבור בלקוטים לפרקי אבות אות כ"ח הבאיתי על המאמר כל ימי גודלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, דמי ששומע חרפתו ושותק א"צ לסיגופים ותעניות ויכול לענג את גופו במאכל ומשתה ואעפי"כ עונותיו מתכפרים וכמ"ש חז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו, וז"ש לא מצאתי שום דבר שיהי' טוב לגוף שלא יצטרך לסיגופים ותעניות יותר משתיקה. וכעת מצאתי בס' ישמח משה פ' תצוה שכתב יש להוסיף בזה המאמר ולאמרו באופן אחר, כי כיון שכל ימיו נתגדל בין החכמים לא מצא הטוב לגוף מהשתיקה, כי הם לא יחרפוהו, והבן עכ"ל הטהור:

(קמ)
ואתה תצוה את בנ"י ויקחו אליך שמן זית וגו' - תיבת ואתה צ"ב, ונלע"ד עפמ"ש בס' תפארת יהונתן לכאן דהמנורה מורה על התורה ולכן אמר חכתית' למאור כי לזכות לאור התורה א"א אלא בכתיתה כדאיתא בברכות ס"ג ע"ב הסכת ושמע ישראל כתתו

עצמכם על דברי תורה כדאמר ר"ל מנין שאין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באוהל, וגם צריך ללמוד בהתמדה גדולה מחמת השכחה כדכתיב התעיף עינך בו ואיננו, ולכן אמר להעלות נר תמיד כלומר נר התורה יהיה דולק אצלם תמיד בני הפסק, וכל זה הוא מחמת השכחה, דאם היה האדם לימד התורה פעם א' ולא הי' שוכחה לעולם לא היה צריך כתיתה ויגיעה. וגם לא היה צריך ללמוד בהתמדה **(**בתוס**' ע"ז דף כ"ד ע"ב הקשו למ"ד יתרו לאחר מתן תורה בא, א"כ צפורה אשת משה לא באה חלא לאחר מתן תורה ותיקשי על הא דאמרינן (יבמות ס"ב א') ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו וקחשיב פירש מן האשה ומאי קאמר הא לא היתה צפורה עמו, ותירצו שהקב"ה הסכים ידו על שנתן לב לפרוש מן האשה כשתבוא אליו (וע"ש במהר"ם לובלין ז"ל) – ובזה י"ל למ"ד יתרו לאחר מתן תורה בא, דזה כוונת הפסוק ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה, כלומר לקח את צפורה אחר שכבר נתן משה לב לשלחה מאתו ולפרוש ממנה וא"ש וד"ק:

נשמט מספרי ילקוט הגרשוני עה"ת פ' בלק

וירא בלעם וגו' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו – פי' מהר"י אברבנאל ז"ל כי בלעם הסיב פניו והלטיש רעיוניו להתבונן בקיום עם ישראל במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, דהקב"ה הוציא להם מים מצור החלמיש, והאכילם את המן והגיז להם שלוים מן הים, וראה כי השגחה פרטית של הקב"ה חופף עליהם כל היום וכל קיומם במדבר הוא חוץ לדרך האבע, א"כ לעם כזה שחי בדרך נסיי ודאי לא יזיק כל נחושי וכשפי בלעם, לכן לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, יען וישת אל המדבר פניו ודפח"ח:)** תמיד בלי הפסק, והנה אמרו חז"ל ערובין נ"ד א' דאלו לא שיבר משה את הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל, הרי דמשה היה גורם השכחה לישראל. ולכן א"ל הקב"ה למשה "ואתה" משה שגרמת שכחה לישראל בשבירת הלוחות לכן תצוה את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך "כתית" למאור וגם להעלות נר "תמיד" וא"ש ודו"ק:

(קמא)

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשי את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי פירש"י לקדשו ולהכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי. ולשון כהונה שירות היא וכו' ובאבן עזרא ז"ל כתב: לכבוד ולתפארת שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה. וא"כ ע"י הבגדים האלה ניכרים הם שהם כהני ה' משרתי אלקינו, וזה כבודם ותפארתם ודו"ק – ועיין

בשל"ה הקדוש שדקדק על אימרו ית' אשר מלאתיו רוח חכמה הלא קאי על חכמי לב א"כ הול"ל אשר מלאתים וגו' ותירץ דאשר מלאתיו וגו' קאי על אהרן עיי"ש, ונלע"ד לפרש דהנה איתא בשבת קמ"ה ב' מפני מה ת"ח שבבבל מצויינין לפי שאינן בני תורה ופירש"י מצויינין בלבושים נאים, שאינן בני תורה כל כך לכבדם כבני א"י מחמת תורתם. מכבדים אותם מחמת לבושיהן שנראין חשובין עכ"ל, וז"ש ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת, נראה מזה ח"ו שאין יכולים לכבדו מחמת תורתו וחכמתו, רק צריך שיכובד מחמת בגדיו הנאים, לזה אמר. ואתה תדבר אל כל חכמי לב, אשר באמת מלאתיו (דהיינו את אהרן) רוח חכמה, וא"צ שיתכבד מחמת בגדים נאים, רק ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי, שע"י הבגדים יהא ניכר שהוא משרת בקודש, וזה כבודו ותפארתו ודי"ק היטב:

(קמב)

בפ' כי תשא זה יתנו וגו' מחצית השקל ה"ג לפי שחטאו במחצית היום (דכתיב כי בושש משה בירושלמי פ"ב דשקלים ודרשינן בא שש) יתנו מחצית השקל. ור"פ בשם ר' לוי לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכ"א ואחד מהם מחצה"ש לפיכך יתן כ"א ואחד מחצה"ש:

ובשירי קרבן הקשה א"כ בני יוסף ובנימין לא ישקלו וכן קשה נמי אמ"ד שבשביל חטא העגל שקלו א"כ שבט לוי לא ישקלו:

וכתב בס' מתא דירושלים דבאמת מזה הטעם אמר ר' לוי לפי שמכרו בכורה של רחל ובזה היה העיקר לוי, וכ"ת לפי טעם זה יפטרו בני יוסף ובנימין י"ל דהם חייבים לשקול בשביל חטא העגל ושני הטעמים צריכין ע"כ דפח"ח ומ"ש בירושלמי פ"א דשקלים כל העובר על הפקודים כל דעבר בימא יתן, עיין בס' ש "אפריון" עה"ת שמאריך בזה ולפנ"ד נראה דקי"ס מגדיל חטא העגל, דע"י קרי"ס אזדה לה מליצת מרע"ה, למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים, ואמרו חז"ל (שמות רבה פ' מ"ג) כך אמר משה רבון העולם הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדין טלאים ולמדו מהם בניך ואף הם עשו העגל, ולפיכך אמר אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם עכ"ל, ולפ"ז אפשר דלא היו צריכין ליתן מחצה"ש לכפר על חטא העגל, אבל ע"י שנקרע להם הים, וכולם הראו באצבעם ואמרו זה אלי ואנוהו כדאיתא (שמות רבה סוף פ' כ"ג). א"כ אחרי שזכו למראה נפלאה כזאת, איך נפלו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא עשות העגל, ולכך אמרו חז"ל כל דעבר בימא יתן מחצה"ש לכפר על חטא העגל, וא"ש ודו"ק:

העשיר לא ירבה. כ' בלקוטי חבר בן חיים ח"ב בשם ס' אבני שוהם, תיבות העשיר לא ירבה נקוד במונח רביע. והרמז דאחז"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש וארבע חלקים יניח לו וזה מונח רביע (ואני ראיתי מובא כן בשם הגר"א ז"ל). ומעין זה ראיתי בס' מקרי דרדקי פ' וארא פ' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים "והוצאתי אתכם" נקוד במונח רביע, והרמז דאחז"ל בפ' וחמשים עלו אחד מחמשה עלו וארבע חלקים נשארו מונח במצרים, וזהו והוצאתי אתכם אז מונח רביע ודפח"ח וכמש"ל בשם ירושלמי וכ"ה גם בתנחומא דמחצה"ש הוא בשביל העגל, ראיתי בכלי יקר שהקשה הלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים וכופר לא נתנו כ"א מי שהיא מבן כ' ומעלה, וחידוש בעיני שלא ראה מ"ש רבינו בחיי ז"ל בד"ה מחצית וכו' שלא היה נותן אלא מבן כ' ומעלה לפי שאין בי"ד של מעלה מענישים בפחות משל כ' עיי"ש, וכ"כ גם האלשיך ז"ל בכאן ע"ש]:

(קמג)

בפ' ויקהל ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קידש וגו' פירש"י הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת באלשיך ז"ל מדקדק למה אמר תעשה בצירי הול"ל תעשה בפתח, ועוד כי העשיית מלאכה אין צריך להזכיר, רק הול"ל ביום השביעי לא תעשו מלאכה ונ"ל ליישב בהקדם מ"ש בגור ארי' על רש"י הקדים להם אזהרת שבת וכו' וא"ת מהיכא תיתי שידחה שבת הרי שבת עשה ול"ת ומלאכת המשכן שה וקיי"ל דאין עשה דוחה עשה ול"ת, ובפ' קדושים ביאר הרא"ם דהוי ילפינן מפסח ותמיד דהם צרכי גבוה ודוחים שבת וכו' ודבר זה לא יתכן דלא דחי שבת רק בקבוע זמנו דבמועדו כתיב, אבל דבר שאין לו זמן אין איה להתיר עכ"ל. ונלע"ד דטענת הגור ארי' על הרא"ם אינה טענה, דבאמת התורה גופא אמרה לנו דמטעם דמלאכת המשכן אין לו זמן קבוע אינו דוחה שבת, וכמ"ש הר"ע ספורנו ז"ל בפ' כי תשא על פסוק ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון וגו' וז"ל:

הנה ששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן וא"כ אין ראוי שתדחה שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא א"כ יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל עכ"ל, וא"כ כאן בפ' ויקהל נמי כתבה התורה הטעם דמלאכת המשכן אינה דוחה שבת, משום ששת ימים תעשה מלאכה כלומר הלא תוכל העשות בששת ימי המעשה וא"כ אין לה זמן קבוע כמו עבודה ומילה, ועל כן וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון

לה', ומיושב בזה מה שהקשה גור ארי' על הרא"ם, וגם מיושבים בזה ב' הדקדוקים של הר"מ אלשיך ז"ל, למה אמר תעשה בצירי וגם למה הזכיר העשיית מלאכה, וא"ש ודו"ק:

(קמד)

וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים - עיין פירש"י ז"ל - ובס' מקרי דרדקי כתב הכוונה עפמ"ש במג"א או"ח סי' ש"מ סק"ג הטווה מן החי פטור דאין דרך טוייה בכך מעתה י"ל מאחר שאמר להם משה שמלאכת המשכן אינו דוחה שבת, משו"ה אותן נשים שהיו חכמניות ויודעות שהדין הוא הטווה מן החי פטור וז"ש אשר נשא לבן אותנה בחכמה, משו"ה טוו את העזים כפירש"י מעל גבי העזים, ומינה שלא חיללו שבת ואפי"ה קיימו המצוה של עשיית מלאכת המשכן עכ"ל ולא זכר שר שכבר קדמו בזה בספר ישמח משה בסוף סדרה זו עיי"ש ותמצא:

(קמה)

ביומא ס"ו ע"ב שאלה אשה חכמה את ר"א ומאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה (שהיו בו ג' מיתות. מיתת סייף, מיתת מגפה, מיתת הדרוקן) אמר לה אין חכמה אשה אלא בפלך שנא' וכל אשה חכמת לב בידיה טוו

עכ"ל הגמרא ובעל עיון יעקב ז"ל שם וכן בגאון יעקב שבגליון העין יעקב נדחקו לפרש מאמר זה, ועיין בזה בספר נפש יהונתן מרבינו ר' יהונתן ז"ל מפראג בפ' כי תשא, וגם בס' תורת משה מרבינו בעל חת"ס ז"ל ג"כ בפ' כי תשא ד"ה כשלשת אלפי איש' מ"ש בזה בדרך רחוק קצת, ואולם תלמידו ז"ל בלקוטי חבר בן חיים ח"ב הביא לנו פירוש בדרך קרוב יותר, מרבו הגאון בעל חת"ס ז"ל, כי ר"א הבין דאשה חכמה הזאת בלתי ספק כבר שמעה תירוץ על שאלתה, כדאיתא כאן בגמ' עדים והתראה בסייף. עדים בלא התראה במגפה, לא עדים ולא התראה בהדרוקן (וכן פירש"י בפ' כי תשא בפ' ויזר ע"פ המים וישק את בנ"י עיי"ש) רק עיקר שאלתה היה למה נדונו אותן שבעדים והתראה בסייף, הלא עובד ע"ז הוא בסקילה (ומה שפירש"י כאן שנידונו כמיתת בני נח שכל מיתתן בסייף עיין במהרש"א ח"א מה שהקשה עליו ויותר קשה מה שהקשה בס' תנובת יהודה דא"כ הלך שבעדים בלא התראה הו"ל לדון בסייף. דהא קיימא לן בסנהדרין נ"ז ע"ב דב"נ נידון בע"א בלי התראה, ולא זכר שכבר קדמו בקושיא זו במראה הפנים על ירושלמי סוטה דף ט"ז ע"א עיש"ה) וצריך לומר כפירש"י בפ' כי תשא בפסק ויזר על פני המים וגו' שנדוני בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת אמנם קשה הא בעיהנ"ד בעינן עד שיודחו רובה, ובעגל כיון שהנשים לא חטאו בעגל וכל העול' מחצה זכרים ומחצה נקבות והיינו דקשה לה לאשה חכמה הנ"ל ואמנם מנא ידעינן דנשים לא חטאו בעגל,

י"ל מדחזינן שהנשים לא הביאו זהב לכפר על מעשה העגל כי אם הביאו מטוה, ש"מ שלא הוצרכו לכפרה משום שלא חטאו בעגל, וע"ז השוב לה ר"א ידעתי בתי ידעתי מאין באת להקשות, מהמטוה שהביאו הנשים, ע"ז אני אימר לך משם אין ראיה כי י"ל מה שהביאו מטוה הוא משום שאין חכמה לאשה אלא בפלך והמטוה יקר אצל הנשים יותר מן הזהב ע"כ דפח"ח - אך לענ"ד כל זה הוא רק לחדודי, דבאמת ר"א לא רצה להשיב לה משום דסובר דאסור ללמד נשים תורה, וכן איתא בפירוש בירושלמי פ"ג דסוטה (על עובדא זאת ממש) שאמר להורקנוס בנו ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים עיי"ש, (ומובא בסוטה דף כ"א ע"ב בתוס' ד"ה בן עזאי ובמהרש"א שם), וכ"ה גם במדרש במדבר רבה פרשה ט') ע"ש, וזה כוונת ר"א דאין חכמה לאשה אלא בפלך, ואין לה לעסוק אלא בחכמת הטוויה אבל לא בחכמת התורה, וזה פשוט וברור:

(קמו)

בפ' פקודי אלה פקודי המשכן משכן העדות פירש"י עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם כתב בס' מקרי דרדקי אות תתק"נ וז"ל: יש לדייק מ"ט אמר מעשה העגל ולא חטא העגל, ועוד קשה למאי שאחז"ל אין לך כל פקידה ופקידה שאין בה ג"כ מעון העגל, מזה מוכח שהחטא לא נמחק, ואפשר לומר מאחר דעבירות ע"ז חמורה משאר עבירות עד שגם מחשבת ע"ז מצטרף למעשה משא"כ בשאר עבירות, והנה אחז"ל תפילה אם אין עושה כולה עושה מחצה, ומשה התאמץ בתפלה עבור ישראל עי"כ נמחל להם עתה מעשה העגל, מעשה דייקא ולא גם מחשבת העבירה, ובזה אפשר ליישב קושי התוס' יבמות ע"ב ע"א ד"ה נזופין. שהרי מחל להם הקב"ה ונעשה משכן והשרה שכינתו ביניהם, משום דרק מעשה העגל נמחל להם, אבל מעון מחשבת ע"ז שלא נמחל להם להם, עדיין היו נזופין עכ"ל - ובמחכ"ת צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, דהרי קושי' התוס' ביבמות הנ"ל הוא על פירש"י שם שפי' דנזופי הוו ממעשה העגל, וע"ז הקשו התוס' וכן גם בחדושי הרשב"א ז"ל שם שהרי מחל להם הקב"ה וכו' וא"כ איך מתרץ בזה קושי' התוס' דלא נמחל להם רק "מעשה" העגל אבל לא המחשבה, הלא קושי' התוס' עדיין קשה על רש"י שכתב דנזופי הוו "ממעשה" העגל, ופלא דהוא מדייק בלשון רש"י דכאן, ולא דייק בלשון רש"י דיבמות הנ"ל - אמנם לענ"ד יש ליישב קושי' התוס' הנ"ל על רש"י עפמ"ש הר"ע ספורנו ז"ל בפ' כי תשא בפסוק וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, וביום פקדי שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים, ופקדתי עליהם חטאתם זה החטא ולא אוסיף עוד עבור לו וכו' וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה, כי מאחר ששנו באולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה בה

כאמרם ז"ל (יומא פ' יוהכ"פ) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר עכ"ל, א"כ ע"י חטא דמרגלים חזר וניעור חטא העגל וע"כ פירש"י נזופי הוו ממעשה העגל וא"ש ודו"ק (והדיוק על פירש"י דכאן למה אמר מעשה העגל ולא חטא העגל, יש ליישב בפשוט דכבר כתבתי בח"ר על אגדות הש"ס דף ז' מדפי הספר דבחטא העגל הי' המחשבה טוב רק המעשה היה רע עיי"ש באריכות, וע"כ נקיט רש"י "מעשה" העגל משו דלא חטאו רק בהמעשה וא"ש):

(קמז)

וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה ואיתא במדרש מה ברכה ברכם, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם – וכתב בס' בנין אריאל, ראוי לשום לב אל המדרש הזה מאיזה טעם שואל מה ברכה ברכם הלא כמה וכמה ברכות יש. ועיי"ש מ"ש בזה. ולענ"ד נראה לפרש המדרש בהקדם ב' דקדוקים שהביא. בס' שער בת רבים על הפסוק שלפנינו (א) במ"ש וירא משה וגו' וכי רק משה לבד ראה והרי כל ישראל ראו (ב) מ"ש כן עשו הוא מיותר אחרי אמרו והנה עשו אותה. ועיי"ש מ"ש בזה. והנה כבר הרגיש הר"מ אלשיך ז"ל בדקדוקים אלו, וכתב לפרש הפסוק עפ"י מ"ש לעיל בפ' תרומה על ועשו לי מקדש וגו' שאומרו וכן תעשו, חוזר אל אומרו ושכנתי בתוכם, שאמר ב' דברים (א) ועשו לי מקדש (ב) ושכנתי בתוכם, שיעשו באופן אשכן בתוכם ממש, שיהיו צדיקים ראוים לכך. (וכמאמר חז"ל ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם בתוך כל אחד ואחד דהיינו שהם בעצמם יהיו היכל ה' כמאמר היכל ה' המה, אוהל שכן באדם, וכדומה הרבה פסוקים המורים על זה) על (הא') אומר ככל אשר אני מראה אותך ועל (הב') אמר וכן תעשו. וזש"ה וירא משה את כל המלאכה והנה על (הא') עשו כאשר צוה, ועל (הב') שהוא ג"כ ציויו ית' אמר כן עשי, ולא ראה זה כי אם משה לבדו ברוח הקודש אשר אתו, וזהו וירא משה כי הוא לבדו הרואה בשני הדברים, וע"כ ראה שהיו ראויים לברכה עכ"ל הטהור ונמצא לפי"ז ישראל הגיעו אז למדריגה גבוהה וגדולה מאד שעשו וקיימו גם מה שצוה ה' ושכנתי בתוכם דהיינו בתוך כל א' וא' והיו הם בעצמם מרכבה לשכינה כהאבות הקדושים, וא"כ יפה שאל המדרש מה ברכה ברכם, איזה ברכה הי' יכול מרע"ה לברכם עוד אחרי שהגיעו למדריגה עליונה כזאת ולאנשים אשר אלה להם מה חסר להם עוד – וע"ז השיב המדרש שאמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, והוא עפ"י מה דאיתא (בתענית ה' ו') דא"ל ר' יצחק לרב נחמן אמשול לך משל למה"ד לאדם שהי' מהלך במדבר והי' רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקים וכו' וכשבקש לילך א"ל אילן אילן במה אברכך

וכו' אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך, אף אתה במה אברכך אם בתורה הרי יש לך ואם בעושר הרי יש לך ואם בבנים הרי יש לך אלא יהי רצון שיהו כל צאצאי מעיך כמותך – והנה איתא בגמ' (שבת ל"ב ב') רבי אומר בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים שנא' אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ולא תאמר לפני המלאך כי שגגה הוא למה יקצוב האלקים על קולך וחבל את מעשה ידיך, איזה הן מעשה ידיו" של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם וזה שאמר להם משה, אעפ"י שאתכם אין צריך לי לברך עוד מאחר שהגעתם למדריגה עליונה כזאת, שהשכינה שורה בתוך כל אחד ואחד מכם, מכל מקום עוד יש לי ברכה אחת שאוכל לברך אתכם בה, והיא יהי רצון שתשרה שכינה "במעשה ידיכם" דהיינו בבניכם, ובבנותיכם ג"כ תשרה שכינה כמו בכם, והוא על דרך שאמר ר' יצחק לר' נחמן יהי רצון שיהו כל צאצאי מעיך כמותך, וא"ש ודו"ק היטב כי נכון הוא בעזהי"ת:

השמטות ולקוטים אלו כתבתי בחפזי וגמרתי בעזהי"ת פק"ק מאראש לודאש יום ב' לסדר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם שנת תפר"ח לפ"ק וחתמתי שמי אנא זעירא שבזעירי, כתותי מכתת שיעורי, **גרשון ה"ק שטערן** רב דפה והגליל יע"א בעהמ"ח ספרי ילקוט הגרשוני י"ב חלקים.

זה שמי וזה זכרי לדואר דואר: מחיר האחרון של ספר זה 200 **לעי ובשאר מדינות** 1 **דאללאר וחצי**. וכל המוסיף מוסיפין לו מן השמים ולמצוה גדולה מאד יחשב לו לעמוד לימין מחבר ספר תלמודי, כי נודע לכל באי עולם השפל הזה, כמה רע ומר גורל מחברי ספרים בהלכה ואגדה, כי לא כמחברים ספרי למודי חול, מחברי ספרי למודי קודש, כי בעוד שהמחברים ספרי חול ימכרו כתבי יד שלהם להמדפיס בעד הון רב, ורבים מהם מתעשרים עושר גדול, מחברי ספרי קודש עטה עט סופר אך עט לפזר ולהוציא מכיסם הון רב בעד ההדפסה, ושום מדפיס בעולם אין קונה כתבי יד שלהם להוציאם לאורה, על כן קשה למחברים כמוני כפלים כיולדה להדפיס איזה ספר, וגם אחרי' שכבר סבלו חבלי לידה וכבר נולד ספרם למז"ט ויצא לאויר העולם, אין קונה דברי תורה כי אם אחד בעיר ושנים במשפחה, וגם אלה נושאים ונותנים הרבה עם מחבר כמוני על דברי המחיר, ואומרים לו:

ספרך אשר כתבת הוא מתוק וטוב לעינים. אך הקשית לשאול עבורו מחיר גדול עצום ורב כזה, ואין איש שם על לב, כמה הוצאות הוציא וכמה טרחות ויגיעות ויסורים סבל המחבר הזה. עד שראה את ספרו יוצא מתחת מכבש הדפוס – לכן כל איש אשר שביב אש דת וניצוץ קטן אחד מחכמת התלמוד עודנה בוער בלבו, חייב לבוא לעזרת מחבר

כמוני, שכל מה שטרח לא טרח אלא בשביל לזכות את הרבים בחידושי הלכה ואגדה הקרובים לאמת בס"ד. ולקנות ממני את חיבוריי בכסף מלא. ולא ירע לבבו בתתו לי מחיר הגון, כי בגלל הדבר הזה יברכהו ה' בכל מעשיו ובכל משלח ידיו אכי"ר.

נשתייר בקולמוסי מאמר אחד לסוף מסכת עוקצין

אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות וכו' – אמרתי ב"ה בדרוש א' שדרשתי ברבים לסיום הש"ס, דמאמר הזה דריב"ל שייך לתחלת הש"ס דקתני מאימתי קורין את שמע בערבין, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן וכו' ופריך בגמ' תנא היכא קאי דקתני מאימתי, ומשני תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך והכי קתני זמן ק"ש דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן – והנה לשון נכנסין לאכול כו' צריך ביאור, להיכן נכנסין, ויותר הול"ל כלשון ר' יהושע בברייתא (ברכות ב' ע"ב) משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן, וצריך להבין מאי נכנסין ולהיכן נכנסין ? אבל הנה מצינו (ברכות ג' ע"א) דקאמר, בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וכו' עיי"ש וכן י"ל גם כאן הכוונה משעה שהכהנים נכנסין, לב"כ ולבתי מדרשות ללמוד תורה, ולאכול בתרומתן, הוא ע"ד הכתוב (ישעי' נ"ה ב') שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם, ופי' הרד"ק זיל ואכלו טוב זה התורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ותתענג בדשן נפשכם, לעולם הבא וכן ותחי נפשכם, כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה עכ"ל, ומ"ש בתרומתן, הוא ע"ד שכתב בעל הטורים ז"ל בפ' תרומה, תרומה אותיות מ"ם תורה שהתורה שניתנה למ' יום היא לאוכלי תרומה כההיא דאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה עכ"ל:

והנה הכהנים הם היו המורי הוראה לישראל, ומהם יצאה התורה כדכתיב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, והם היו עוסקים בתורה לשמה, וא"כ היו כל ישראל נהנין מהם עצה ותושי', כדאמר התנא ר"מ בברייתא דקנין תורה, כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ונהנין ממנו עצה ותושי' וא"כ לא הי' להם פלאי כל היום לעסוק בתורה, כי כל היום היה פתחם פתוח לכל הבא לשאול עצה מהם, זה בעסק זה וזה בעסק אחר, כאשר בעיני ראיתי אצל הרבנים היושבים בעיירות הגדולות דכל היום הם טרודים במילי דצבורא לתת עצה לכל או"א בעסקיו, וכל היום ממש זה יוצא וזה נכנס, (ועובדא ידענא מדודי הגאון הגדול המפורסם מהו' משה הרש פוקס זצ"ל אבדק"ק גראס ווארדיין יע"א פעם אחת באתי אצלו בימי ילדותי בחורף שנת תרמ"ג והגדתי לו

מה שחדשתי אז בדיני סת"ם לתרץ איזה קושי' חמורה. והייתי סבור שישמח עמי ועם תורתי, אבל הוא פיו פתח בחכמה ואמר לי הנה כל היום אין לי פנאי כלל ללמוד כי כל העם נצב עלי מן הבוקר עד הערב זה בכה וזה בכה, אמנם בעת הזאת, שהשלג הנורא יורד מן השמים. ושום בן אדם אינו יוצא מביתו חוצה, הייתי סבור עתה הרחיב ה' לי שאוכל לפתוח הגמרא וללמוד והנה מעכ"ת אצלי – ודפח"ח), והנה כבר כתבתי במס' עירובין בשם הגאון בעל כתב סופר זצ"ל כי לא נתן שנה לעיניו והיה עובד עבודתו עבודת הקודש בלילה,. וכאשר שאלו אותו בניו למה מונע מעצמו השינה כ"כ, השיב בצחות כי בגמרא נחלקו ב' מ"ד, ח"א לא איברא לילה אלא לשינתא וח"א דלא איברא אלא לגירסא. וי"ל ששניהם לדבר אחד נתכוונו כי ביום כל בני אדם ניעורים ועוסקים בהוויות העולם ומטרידים הת"ח ומפריעים אותו מלימודו, אבל בלילה שהכל ישנים ובא לילה ובא מנוחה, כלתה ונגמרה מלאכה של יום אזי הלומדים תורה פנוים יותר לעבודת ה' וללמוד. וא"כ להעוסקים בהוויות העולם לא איברא לילה אלא לשינתא, וע"י זה להלומדים תורה לא איברא לילה אלא לגירסא, כי אז אין להם מפריעים מלימודם ע"כ דפח"ח:

והוא הדבר אשר דברו חז"ל בריש מס' ברכות, תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך וה"ק זמן ק"ש דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין – לבתי כנסיות ולבתי מדרשות – לאכול בתרומתן, דהיינו ללמוד תורה שניתנה למ' יום (כמש"ל בשם בעה"ט ז"ל דזה אותיות תרומה, ולשון בתרומתן היינו בשיעורים הקבועים להן) אז מתחיל הזמן דשכיבה. דאם לא הי' אז הזמן דשכיבה. לא היו הכהנים יכולים ליכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ללמוד תורתן. כי כל זמן שבני אדם ניעורים ועוסקים בהוויות העולם הם מטרידים את. התלמידי חכמים ואין להם פנאי ללמוד – והנה רבים מעמי הארץ חושבים. שהצדיק שעוסק בתורה לשמה בלילה, וכל היום אין לו פנאי ללמוד מחמת המון אנשים שבאים אצלו ליהנות ממנו עצה ותושי' ומפריעים אותו מלימודו. זה אין לו שכר גדול כל כך בעולם הבא, כמו שיש להצדיק שעוסק בתורה יומם ולילה – על זה בא רבי יהושע בן לוי ואמר שאינו כן. אלא עתיד הקב"ה להנחיל לכל "צדיק" "וצדיק" ש"י עולמות. כלומר בין להצדיק שעוסק בתורה יומם ולילה, ובין להצדיק שאינו עוסק בתורה רק בלילה עתיד הקב"ה להנחיל ש"י עולמות, כי גם הצדיק שאינו יכול לעסוק בתורה כל היום, מחמת המון אנשים שבאים אצלו לשאול עצתו, עבודתו לטובת כלל ישראל. ג"כ עבודת הקודש ועבודה תמה ותמימה תחשב, ולא יגרע משכו בעולם הבא מאומה, אלא גם הוא ינחל ש"י עולמות וא"ש ודו"ק:

תושולב"ע.